

تفسیر

معارف القرآن

پہ قندھاری پبلیشو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پبلیشو ترجمہ کوونکی ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی
تصحیح اوسمون، مولوی نصیر احمد حقانی اور مولوی امین اللہ حقانی

مکتبہ جعفریہ

گٹھ فیری روڈ، کوئٹہ

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

منطق	خطبات	تفاسیر
معانی	سیرت	احاث
تصوف	تاریخ	فقہ
تقابل ادیان	صرف	سوانح حیات
تجوید	نحو	درس نظامی
نعت	فلسفہ	لغت
تراجم	حکمت	فتاویٰ
تبلیغ و دعوت	بلاغت	اصلاحی
تمام فنون	مناظرے	آڈیو درس

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع رضى الله عنه

پښتو ترجمه كوونكى (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحیح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى آمين الله (حقانى)

د کمپوز او ترجمي چارې الدين العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد لسم پاره (۲۸) (۲۹) (۳۰)

خپرونكى

مكتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسي روډ حاجي غيبي چوك كوټه

چاپ ځاى لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
	﴿سورة المجادلة﴾	۶
آیت ۱ خُخه تر آیت ۲.....		۲
سبب دنزول.....		۷
معلومات او مسئلی.....		۱۰
دظهار تعریف او ددی شرعی حکم.....		۱۰
آیت ۷ خُخه تر آیات ۱۳.....		۱۲
شان نزول.....		۱۵
دپتو مشورو په حقله یو هدایت.....		۱۹
دغوږ دخبری او دمشوری متعلق یو هدایت.....		۱۹
دکفارو په شرارت هم دنرمی او شریفانه مدافعت هدایت.....		۲۰
دمجلس خیني آداب.....		۲۰
په دی آیت صرف حضرت علی ؑ عمل کړی ووبیا منسوخ سربل چاته دعمل کولو نوبت په لاس ورنه غی.....		۲۲
آیت ۱۴ خُخه تر آیت ۲۲.....		۲۳
دمسلمان دزړه دوستی دیو کافر سره نه سی کیدی.....		۲۷
	﴿سورة الحشر﴾	۲۸
آیت ۱ خُخه تر آیت ۵.....		۲۸
دسورة تړون او شان نزول.....		۲۹
دسورة حشر خصوصیات او دبنو نضیر قبیلې تاریخ.....		۳۲
یو عبرت.....		۳۳
دعمرو بن اُمیه ضمری واقعہ.....		۳۳
دبنو نضیرو دجلا وطن کولو په وخت کی داسلام او مسلمانانو روا داری دموجوده سیاست دانانو		
دپاره دعبرت معامله.....		۳۴
درسول الله ﷺ حکم په حقیقت کی دالله ﷻ حکم وی، منکرینو دحدیث ته خبرداری.....		۳۶
داجتهادی اختلاف په دواړو جانبو کی یوه ته گناه نه سی ویل کیدی.....		۳۶
آیت ۲ خُخه تر آیت ۱۰ پوری.....		۳۶
ددولت په خزانه کولو داسلامی قوانینو مضبوط گذار.....		۴۲
درسول حکم دقرآن دحکم په شان واجب التعمیل دی.....		۴۴
دصدقو په مالونو کی صالحان او دینی خدمت کوونکی حاجتمند به مخکی کرل کیږی.....		۴۵
یوه مهمه مسئله دمسلمانانو په مالونو دکفارو قبضه او ددی حکم.....		۴۶
دانصارو فضیلتونه.....		۴۷
دمدینې طبیی یو خاص فضیلت.....		۴۷

۴۷	دبنو نظیرو دمالونو دتقسیم واقعہ.....
۴۹	دصحابہ حضراتو ۷ خصوصاً دانصارو ۷ دایثار یو خو واقعات.....
۵۱	دیوی شبہی جواب.....
۵۲	دمہاجرینو حضراتو ۷ دطرف خخہ دانصارو ۷ دایثار مکافات.....
۵۳	دکین اوحسد خخہ پاکوالی دجنتی کیدو علامہ دہ.....
۵۴	دمہاجرینو ۷ اوانصارو ۷ خخہ وروستہ دعام امت مسلمانان.....
۵۴	دامت پہ حق باندی دکیدو شناخت دصحابہ کرامو ۷ محبت او عظمت دی.....
۵۵	آیت ۱۱ خخہ تر آیت ۱۷ پوری.....
۵۹	دبنو قینقاع جلا وطنی.....
۶۱	آیت ۱۸ خخہ تر آیت ۲۴ پوری.....
۶۷	دسورۃ حشر دآخری آیتونو فائدی او برکتونہ.....
۶۸	﴿سُورَةُ الْمُتَحَنَّةِ﴾
۶۸	آیت ۱ خخہ تر آیت ۶ پوری.....
۷۵	دیوی شبہی جواب.....
۷۶	آیت ۷ خخہ تر آیت ۹ پوری.....
۷۹	آیت ۱۰ خخہ تر آیت ۱۳ پوری.....
۸۰	سبب دنزول.....
۸۳	دصلح خدیبیہ دوعدی دخینو شرطونو تحقیق.....
۸۴	پہ مذکورہ شرط سرہ دبنخو استثناء وعده ماتول نہ دی بلکه دیو شرط وضاحت دفریقینو پہ قبلولو سرہ دی ...
۸۹	آیا دمسلمانانو بنخی مرتدی سوی او مکی تہ تللی دی؟.....
۸۹	دبنخو بیعت.....
۹۰	دسرو پہ بیعت کی اجمال او دبنخو پہ بیعت کی تفصیل.....
۹۱	﴿سُورَةُ الْصَّف﴾
۹۲	آیت ۱ خخہ تر آیت ۹ پوری.....
۸۲	معلومات او مسئلی: شان نزول.....
۹۷	پہ دعویٰ او دعوت کی فرق.....
۹۸	پہ انجیل کی دبنی کریم ۷ خوشخبری.....
۹۹	آیت ۱۰ تر آیت ۱۴ پوری.....
۱۰۲	دعیسایانو دری فرقی.....
۱۰۳	سورۃ الجمعة.....
۱۰۳	آیت ۱ خخہ تر آیت ۸ پوری.....
۱۰۵	معلومات او مسئلی.....
۱۰۶	دبعث نبوی دری مقصدونہ.....

۱۰۷	یو سوال او جواب.....
۱۰۸	دبی عمله عالم مثال.....
۱۰۹	د مرگ تمنا جائز ده او که جائز نه ده ؟
۱۱۰	د مرگ د اسبابو څخه د تیښتی احکام.....
۱۱۰	آیت ۹ څخه تر آیت ۱۱ پوری
۱۱۴	د جمعی د لعان څخه وروسته په تجارت او کسب کی برکت.....
۱۱۵	﴿سورة المنافقون﴾
۱۱۲	آیت ۱ څخه تر آیت ۸ پوری.....
۱۱۹	د سورة منافقون د نزول په تفصیل سره واقعہ.....
۱۱۹	د وطنی یا نسبی قومیت په بنیاد تعاون او تناصر د کفر او جاهلیت نعره ده
۱۲۳	په ذکر سوي واقعہ کی اہم ہدایات او فائدی.....
	د اسلامی سیاست سنگ بنیاد خالصہ اسلامی برادری قائمول دی چی په دی کی درنگ، نسل ژبی
۱۲۴	او ملکی غیر ملکی ټول امتیازات بالکل ختم سی.....
۱۲۵	د صحابہ کرامو څخه په اسلامی اصولو بی نظیرہ ثابت قدمی او لوړ مقام.....
۱۲۷	د مسلمانانو د عامو مصلحتونو رعایت او د دوی د غلط فهمی څخه د ساتلو اہتمام.....
۱۲۷	آیت ۹ څخه تر آیت ۱۱ پوری.....
۱۲۹	﴿سورة التغابن﴾
۱۲۹	آیت ۱ څخه تر آیت ۱۰ پوری.....
۱۳۲	د وې قومی نظریہ.....
۱۳۴	قیامت د یوم تغابن ویلو وجہ.....
۱۳۶	آیت ۱۱ څخه تر آیت ۱۸ پوری.....
۱۳۹	د خپلو گناهکارو ښځو او بچو سره بیزاری او ورسره بغض نہ دی په کار.....
۱۳۹	مال او اولاد د انسان د پاره لویہ فتنہ ده.....
۱۴۰	﴿سورة الطلاق﴾
۱۴۰	آیت ۱ څخه تر آیت ۷ پوری.....
۱۴۵	د نکاح او طلاق شرعی حیثیت او ددی حکیمانہ نظام.....
۱۴۷	اولنی حکم.....
۱۴۹	دوہم حکم.....
۱۴۹	دریم حکم.....
۱۵۰	څلورم حکم.....
۱۵۲	د طلاق په حقلہ پنځم حکم.....
۱۵۲	شپږم حکم.....

۵	پاره ۲۸	فهرست
۱۵۳	دري طلاقه په يو وار دركول حرام دی مگر كه چا داسي وكړل نو دوى سر به و الخ سى په دې دامت اجماع ده	
۱۵۳	اتم حكم	
۱۵۴	د جرم او سزا په قوانينو كې د قرآن حكيم عجيبه حكيمانه او مرسته اصول	
۱۵۶	د ذكر سوي آيت شان نزول	
۱۵۷	د مصيبتونو څخه د نجات او د مصلحتو د حصول مجريه نسخه	
۱۵۸	د عدې په حلقه نهم حكم	
۱۵۸	د نفري پنځه پر گوتونه	
۱۵۹	لسم حكم طلاقي سوي پنځي د عدې په ورځو كې مه پرېشانه كړي	
۱۵۹	يوولسم حكم د طلاقو سوو د عدې نقده	
۱۶۰	دوولسم حكم	
۱۶۰	د يارلسم حكم	
۱۶۱	څوارلسم حكم	
۱۶۱	پنځلسم حكم	
۱۶۲	آيت ۸ څخه تر آيت ۱۶ پورې	
۱۶۲	اړوه مخكې كوم كوم ځاى په څه صورت كې دى؟	
۱۶۵	(سورة التحريم)	
۱۶۵	آيت ۱ څخه تر آيت ۵ پورې	
۱۶۸	معلومات او مسئلې	
۱۶۸	د تحريم د آيتونو د نزول واقعه	
۱۶۹	آيت ۶ څخه تر آيت ۷	
۱۶۹	د نبې او اولاد تعليم او تربيت په هر مسلمان فرض دى	
۱۶۹	آيت ۸ څخه تر آيت ۱۶	
اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان تفسير معارف القرآن د نصير احمد احمدى لخوا سكين او pdf سو. د دعا په هيله احمدى! واتسپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹		

(سورة المجادلة)

سُورَةُ الْمَجَادِلَةِ مَدَنِيَّةٌ مَثْنٍ شَتَانٍ عَشْرُونَ آيَةً وَثَلَاثُ رُكُوعَاتٍ

سورة المجادلة په مدينه كې نازل سو او په دې كې دوېشت (۲۲)، آيتونه او درې (۳) كوع گاني دي .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع كوم د الله ﷻ په نوم سره چې بې حده مهربانه نهايت رحم والادى .

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي

واوريده الله ﷻ خبره دهغه ښځې چې جگړه يې كوله ستاسره دخپل خاوند په حق كې اوفرياد يې كوي

إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ①

الله ﷻ ته ، او الله اوريدى سوال جواب ستاسې ددواړو ، بيشكه الله ﷻ اورى وينى ،

الَّذِينَ يُظْهِرُونَ مِنْكُمْ مَنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ

كوم خلق چې مور ووايي په تاسې كې خپلو ښځو ته هغوى نه كيږي د دوى ميندى ،

إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الْآئِ وَلَدُنْهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا

د دوى ميندى خو هغه دى دكوموڅخه چې دوى پيدا سوي دي ، او دوى وايي يوه ناخوښه

مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ② وَالَّذِينَ يُظْهِرُونَ

خبره اودرواغ ، او الله معاف كړونكى بخښنى والادى ، او كوم خلق چې مور ووايي

مِنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّنْ

خپلو ښځو ته بيا راگرځي هغه كارته كوم چې يې ويلي وى نو ازاډول دي ورله ديو غلام

قَبْلَ أَنْ يَتِمَّ آسَاؤُكُمْ تُوَعِّظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

مخكې دلاس وروړلو څخه په دې سره تاسې ته نصيحت كول كيږي ، او الله ﷻ خبرلرى څه چې

خَيْرٌ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ

تاسی کوی ، نو څوک چی نه کی پیدا روژی دی نیسی دوی میاشتی پرله پسی مخکی

أَنْ يَتِمَّ آسَا فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا

دلاس وروړلو ، نو څوک چی دا نه سی کولی نو خوراک ورکول دی شپیتو (۶۰) مسکینانو ته ،

ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

دا حکم ځکه دی چی تاسی ایمان راوړی په الله او دهغه پد رسول ، او دا حدونه دالله ﷻ دی

وَاللَّكْفَرِينَ عَذَابُ أَلِيمٌ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ

او دکافرانو دپاره عذاب دردناک دی ، کرم خلق چی مخالفت کوی دالله

وَرَسُولُهُ كُتُوبًا كُتِبَتِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا

او دهغه در رسول ، هغه خوار سول لکه چی خوار سوی دی هغه چی ددوی څخه مخکی وو اومونینازل کړی دی

أَيُّ بَيِّنَاتٍ ۖ وَاللَّكْفَرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ۚ يَوْمَ يُبْعَثُهُم

آیتونه واضح ، او کافرانو دپاره عذاب سپکوونکی دی ، په کومه ورځ چی پورته کړی

اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِأَعْمَلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ ۖ

الله دی ټوله بیا به خبر کړی ددوی په کارونو ، الله دغه ټول شمار کړی دی او دوی هیر کړی دی ،

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۚ

او دالله ﷻ په مخکی هرڅه حاضر دی

سبب دفزول : ددی سورة دابتدایي آیتونو دنزول سبب یو خاص واقعه ده چی حضرت اوس بن الصامت ؓ یو وار خپلی شخی خوله ﷻ ته دا وویل چی ، اَنْتَ عَلَيَّ كَظْهَرٍ اُمِّي : ته زما په حق کی داسی یی لکه زما دمور شا یعنی حرامه یی ، دنبی کریم ﷺ دبعت څخه مخکی دا لفظ به ددائی او ابدی حرمت دپاره ویل کیدی ، کوم چی تر مغلفظ طلاق څخه هم زیات سخت دی ، حضرت څو لکه ﷻ ددی واقعی په پېښیدو دنبی کریم ﷺ په خدمت کی ددی دشرعی حکم معلومولو دپاره حاضره سوه ، تردی وخته پوری ددی خاص

مسئلی په حقله په نبی کریم ﷺ باندې څه وحی نه وه نازلې سوي ، په دې وجه ده ﷺ دمشهور قول مطابق دې ته وفرمايل ، مَا أُرِيكَ إِلَّا قَدْ حُرِّمْتَ عَلَيْهِ : يعنی زما په رایه کی خوته په خپل خاوند حرامه سوي ، هغی چی دا واوریدل نو فریاد یی شروع کی ، چی زما ځوانی ټوله ددی خاوند په خدمت کی تیره سوه ، اوس په زور والی کی ده زما سره دا معامله وکړه ، نو زه چیري ولاړه سم ؟ زما او زما دبچیانو به گزاره څنگه وی ؟ او په یو روایت کی دې چی حضرت خوله ﷺ داعرض وکی چی ، مَا ذَكَرَ طَلًا : يعنی زما خاوند دطلاق نوم هم نه دی اخستی ، نو بیا طلاق څنگه وسو ؟ او په یوه روایت کی دې چی حضرت خوله ﷺ الله ﷻ ته فریاد وکی چی ، اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَشْكُوْا اِلَيْكَ : او په یوه روایت کی داسی دې چی ده ﷺ حضرت خوله ﷺ ته دا وفرمایل ، مَا اُمِرْتُ فِیْ شَانِكَ بِشَيْءٍ حَتّٰی اَلَانَ : يعنی تر اوسه ستا ددی مسئلی په حقله پرما څه حکم نه دی نازل سوي (په دې ټولو روایتونو کی هیڅ تضاد او تعارض نسته ټول اقوال صحیح کیږي سي) په دې دا آیتونه نازل سول (لکه چی داسی په دُر منشور او ابن کثیر کی دی)

په دې وجه ددی سورة په ابتدایی ایتونو کی ددی خاص مسئلی کومی ته چی ظهار ویل کیږي ، شرعی حکم بیان سو ، په کوم کی چی الله ﷻ د حضرت خوله ﷺ فریاد واوریدی او ددی دپاره یی اسانی وفرمایله ددی په وجه حق تعالی په قرآن کریم دا مستقل احکام نازل وفرمایل ، په دې وجه به اصحابو حضراتو ﷺ ددی لوی احترام کوي یوه ورځ حضرت فاروق اعظم ﷺ دیوی مجمعی سره روان وو دا بنځه حضرت خوله ﷺ مخ ته ورغله ودریده ، څه ویل یی غوښتل ، حضرت عمر ﷺ په لاره کی ودریدی او ددی خبره یی واوریده ، ځینو خلکو ورته وویل چی تا ددی بودی دپاره دومره ډیر خلگ ودرول نوده ﷺ وفرمایل تاسی خبریاست چی داڅوک ده ؟ دا هغه بنځه ده چی ددی خبره الله ﷻ تر اوو آسمانونو لوړ اوریدلي ده ، زه څوک وم چی ددی خبره به می نه اوریدله ، په خدای قسم دی که داپه خپله نه واي روانه سوی نوزه به ترمانښامه پوري ددی سره دلته ولاړوم (ابن کثیر)

لفه تفسیر: بیشکه الله ﷻ دهغه بنځی خبره واوریده چاچی ستاسره دخپل خاوند په معامله کی جگړه کوله (مثلاً داسی یی ویل ، مَا ذَكَرَ طَلًا : يعنی هغه خو دطلاق صیغه نه ده ذکر کړی بیا حرمت څنگه وسو) او (دخپل رنځ او غم یی) الله ﷻ ته فریاد کوي (مثلاً داسی یی ویل ، اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَشْكُوْا اِلَيْكَ) او الله ﷻ ستاسی د دواړو خبری اوریدلی (او) الله ﷻ (خو) هرڅه اوریدونکی هرڅه لیدونکی دی (نودا خبره به یی څنگه نه اوریدله ، او په قَدْ سَمِعَ اللهُ سره دالله ﷻ مقصود دځان دپاره سمع ثابتول نه دی ، بلکه دبنځی تکلیف ختمول او ددی عاجزی قبول دی) په تاسی کی چی کوم خلگ دخپلو بیبیانو سره ظهار کوي (مثلاً داسی ووايي ، اَلَتِ عَلٰی كَظْهَرِ اُمِّیْ) هغه (بیبیانی) د دوی میندی نه دی د دوی میندی خوبس هغه دی دکومو څخه چی دوی پیدا دی (په دې وجه په دې الفاظو ویلو سره دا بنځی د دوی میندی نه جوړیږی چی همیشه حرمت دمور په مثل ثابت سی او یو بل سبب هم ددائی حرمت په یو دلیل سره متحقق سوی نه دی ، مثلاً تحریم دنسب، رضاع یا خُسْر کیدل اونور، پس ددائی حرمت نفی وسوه) او هغه خلگ (کوم

چی بیبیانو ته میندی وایی، بیشکه یوه نامعقوله او دروغ خبره کوی (په دی وجه گناه په کی خامخاده) او (که ددی گناه نیول و سی ، نو هغه گناه به معاف سی ځکه چی) یقیناً الله ﷻ معاف کوونکی بخښنی والا دی او (مخ ته ددی گناه دنیولو دځینو صورتونو په اعتبار سره بیان دی چی) کوم خلگ دخپلو بیبیانو سره اظهار وکی بیا دخپلی ویل سوی خبری (دمقتضا کوم چی تحریم په وجه دی) تلافی کول غواړی (یعنی دبیبیانو څخه نفع حاصلول غواړی) نودهغوی په ذمه یو غلام یامینځه ازادول دی ، مخکی تردی چی دواړه (ښځه اوځاوند) دیوبل سره خلط کوی (په کوروالی سره یاپه اسبابو دکوروالی سره) پردی (دکفاری په حکم کولو) سره تاسی ته نصیحت کول سی (دکفاری څخه علاوه دگناهونو دکفاری دپاره هم دانفع ده چی په دی سره داندده دپاره تاسی خبردارسی) او الله ﷻ ته ستاسی دټولو عملونو پوره خبردی (چی دکفاری متعلق داحکامو پوره پرځای کول کوی او که نه ، نو په کفاره کی دوه حکمتونه سول ، یو دگناه معافی دکوم طرف ته چی اشاره ده په ، لَفْعُوْا غُرُوْرَکُمُ : دوهم زجر او خبردارول دی ، دکوم چی په تَوَعُّظُوْنَ : کی بیان دی ، او دادوهم حکمت هم دکفاری په درو سره وو قسمونو کی دی ، لیکن غلام یامینځه ازادول چي کله دکفاری داقساموپه ذکر کی مقدم دی ، په دی وجه یی دا ددی سره ذکر کی) بیا دچا سره چی (غلام یامینځه) نه وی نو دده په ذمه پرلپسی دوی میاشتی روژی دی مخکی تردی چی دواړه (ښځه وځاوند) دیوبل سره خلط وکی ، بیایچی دچاڅخه داهم نه سی کیدی نو دده پرذمه شپیتو مسکینانوته خوراک ورکول دی (مخ ته ددی حکم دنورو احکامو په شان واجب التصدیق کیدل ځکه بیان فرمایي چی ددی حکم مقصد پخوانی رسم او دجاهلیت حکم ماتول دی ، په دی وجه اهتمام مناسب سو ، نو ارشاد وسو چی) دا حکم ځکه (بیان سوی) دی چی (ددی حکم سره دمتعلقو مصلحتونو حاصلولو څخه علاوه) په الله ﷻ او رسول ایمان (هم) راوړی (یعنی په دی احکامو کی د دوی تصدیق هم وکی چی دایمان په حقله مصلحتونه درته هم حاصل سی) او (مخ ته دزیات تاکید دپاره ارشاد دی چی) دا دالله ﷻ حدونه دی (چی ترل سوی دی ، یعنی قاعدی دی) او دکافرانو دپاره (کوم چی بالخصوص ددی احکامو تصدیق نه کوی) سخت دردناک عذاب به وی (او مطلق عذاب په عمل کی دتاوان اچوونکی دپاره هم کیدی سی او ددی حکم څه تخصیص نسته بلکه) کوم خلگ چی دالله او در رسول مخالفت کوی (برابره خبره ده که په هریوه حکم کی چی یی وکی لکه دمکی کافران) هغوی به (په دنیاکی هم) داسی ذلیله سی لکه چی تردوی مخکی خلگ ذلیل سول (لکه چي په ډیرو غزاگانو کی ددی وقوع وسوه) او (سزا به ولی نه وی ځکه چی) مونږ ښکاره ښکاره احکام (چی صحت یی دایتونو داعجاز څخه ثابت دی) نازل کړی (نو د دوی انکار به لامحاله موجب دسزاوی اودا سزا خو به په دنیاکی هم وی) او کافرانو لره به (په اخرت کی هم) دذلت عذاب وی (او مخ ته ددی عذاب وخت ښیي چی دا به په هغه ورځ وی) په کومه ورځ چی دا ټوله الله ﷻ دوباره ژوندی کړی بیابه دهغوی ټولو کړی عملونه هغوی ته وښیي (ځکه چی) الله ﷻ هغه محفوظ کړی دی او دغو خلگو هغه هیر کړی دی (برابره خبره ده که حقیقه یاپه اعتبار دبی فکری اوبی التفاتی) او الله ﷻ په هرڅه خبردار دی (برابره خبره ده که دهغوی عملونه وی او که نور څه)

معلومات اومسنلی: قَدْ سَمِعَ اللَّهُ الْآيَةَ : ددی آیتونو دنزول سبب کوم چی لور بیان سوی دی ، په هغه کی دا نبول سوی دی چی دا بنسخه دکومی ذکر چی په دی آیت کی دی هغه دحضرت اوس بن الصامت ؓ بنسخه خوله ؓ بنت ثعلبة ده ، دکومی خاوند چی ددی سرهظهار کړی وو او دا ددی دشکایت کولو دپاره دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضره سوه ، الله ﷻ دی ته دا عزت ورکی چی ددی په جواب کی دا آیتونه نازل سول او په دی کی یی صرف دظهار شرعی حکم او ددی دتکلیف لیری کولو انتظام نه دی فرمایلی ، بلکه ددی دزړه ساتلو دپاره یی دکلام په شروع کی وفرمایلی چی مونږ ددغه بنسخی خبری اوریدی کوم چی دخپل خاوند په معامله کی ستا سره جگړه کوله ، دمجادلی څخه مراد هغه جگړه ده چی یو وار دجواب ورکولو باوجود خپل تکلیف بار بار بیانوی او حضور ﷺ متوجه کړی اوپه ځینو روایتونو کی دا هم دی چی نبی کریم ﷺ کله هغی ته داجواب ورکی چی ستا په معامله کی پرماباندی دالله ﷻ څه حکم نه دی نازل سوی نودهغی غم خپلی دخولی څخه داووتل چی په تا خوهمسی هم دهرشی حکمونه نازلیری زما په باره کی څه وسوه چی وحی هم بنده سوه؟ (قرطبی) او الله ﷻ ته یی فریادشروع کی ، وَتَشْكِي إِلَى اللَّهِ : په دی باندی الله ﷻ دا آیتونه نازل وفرمایلی حضرت عائشه صدیقہ ؓ فرمایلی ، پاك دی هغه ذات دکوم او ریدل چی ټوله اوازونه راگیروی دهریوه اواز اوری زه دغه وخت دنبی کریم ﷺ سره موجوده وم څه وخت چی حضرت خوله ؓ بنت ثعلبه دخپل خاوند شکایت بیانوی مگر د دومره نژدی والی باوجود ددی ځینی خبری مانه وی اوریدلی ، مگر الله ﷻ هغه ټولی واوری دی اووی فرمایلی ، قَدْ سَمِعَ اللَّهُ (بخاری ، ابن کثیر)

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ ، يُظَاهِرُونَ : دظهار په زیر دظاء څخه مشتق دی ، کوم چی دبنسخی په ځان باندی دحرامولو دپاره یو خاص صورت ته ویل کیږی او داسلام دزمانی څخه مخکی رائج اومعروف دی هغه صورت دا دی چی خاوند خپلی بنسخی ته دا وایی ، أَنْتِ عَلَيَّ كَظْهَرٍ أُمِّي : یعنی ته په ما داسی حرامه یی لکه زما دمور شا ، په دی موقع کی دشا ذکر شاید په طور دکناپی دی چی اصل مراد خونس وو مگر ذکر دشا وسو (لکه چی قرطبی یی ذکر کړی دی)

(دظهار تعریف او ددی شرعی حکم)

دشرع په اصطلاح کی دظهار تعریف دا دی چی خپلی بنسخی ته دخپلو ابدی محرماتو لکه مور، خور، لور او نورو دیو داسی اندام سره تشبیه ورکړی کوم ته چی کتل دده دپاره جائز نه وی ، دمور شا هم ددی یو مثال دی ، دجاهلیت په زمانه کی به دا لفظ ددائمی حرمت دپاره ویل کیدی اودطلاق ترلفظ به هم زیات سخت گڼل کیدی، ځکه چی ترطلاق وروسته خو په رجعت یانوی نکاح سره به بیابنسخه کیدی سوه ، مگر دظهار په صورت کی دجاهلیت درس مطابق ددوی په مینځ کی دبنسخی او خاوند په شکل دپاته کیدو قطعی هیڅ صورت نه وو .

دذکر سوو آیتونو په ذریعه اسلامي شریعت ددی رسم اصلاح په دوه ډوله سره وفرمایله اول خو یی په خپله دظهار دارسم گناه مقرر کی چی په کومه طریقه سره دبنسخی څخه جلاوالی اختیارول دی هغه

دطلاق طریقه ده، هغه دی اختیاروی، ظهار دي ددی کار دپاره نه استعمالوی، ځکه چی دایوه لغوه او درواغ خبره ده چی ښځی ته مور ووايي، قرآن کریم وفرمایل .

مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدَتْهُنَّ : یعنی د دوی ددی لغوه خبری په وجه ښځه مور کیدی نه سی ، مور خو هغه ده دکومی دنس څخه چی پیدا سوی دی ، بیافرمايي .

وَالَهُمْ لَقَوْلُونَ مُتَكَرِّرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا : یعنی د دوی دا قول درواغ هم دی چی خلاف واقع ښځی ته مور وایي او منکر یعنی گناه هم ده .

دوهمه اصلاح یی دا وفرمایله چی که یو بی عقله جاهل یاددین داحکامو څخه غافله سړی داسی وکی نو په دی لفظ سره ابدی حرمت په اسلامی شریعت کی نه کیږی لیکن دی بالکل ازاد هم نه پریښوول کیږی چی دداسی لفظ دوپلو څخه وروسته دی بیا دښځی سره داول په شان اختلاط کوی او نفع ورڅخه اخلی بلکه په ده یوه جرمانه دکفاری ولگول سوه چی که دی بیاخپلی ښځی ته رجوع کول غواړی او دمخکی په شان بیا دښځی څخه نفع اخستل غواړی نو کفاره دی ادا کړی او دخپلی دی گناه تلافی دی وکی بغیر دکفاری ادا کولو څخه به ښځه حلاله نه وی په راتلونکی آیت کی ددی بیان دی ، آیت دا دی .

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَابِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا : په لِمَا قَالُوا کی حرف دلام دغن په معنی واخستل سو ، یعنی دوی دخپلی خبری څخه رجوع کوی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه ديعُودُونَ تفسیر په لفظ ديتُدمُون هم منقول دی چی مطلب یی دا دی چی ددی خبری دوپلو څخه وروسته هغه په خپله خبره پښیمانه سی او بیا دبی بی سره خلط کول غواړی (مظهری)

ددی آیت څخه دا هم معلومه سوه چی دکفاری وجوب دښځی سره داختلاط دحلالیدو په غرض سره دی ددی څخه بغیرحلال نه دی ، په خپله ظهار ددی کفاری علت نه دی ، بلکه ظهار کول یوه گناه ده چی کفاره یی توبه او استغفار دی ، دکوم طرف ته چی دایت په آخرکی په ، وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوءٌ غَفُورٌ : سره اشاره وکړل سوه ، نو که یو سړی ظهار وکی او اوس دښځی سره اختلاط کول نه غواړی نو هیڅ کفاره لازمه نه ده ، البته دښځی حق تلفی ناجائز ده که هغه مطالبه کوی نو کفاره به ادا کوی او اختلاط به ورسره کوی او یا به طلاق ورکوی چی ازاده سی ، که دا سړی یی په خپله نه کوی نو ښځه به اسلامی حاکم ته رجوع وکی خاوند په دی مجبوره کولی (دفقهی په کتابونو کی داسی مسئلې په تفصیل سره لیکل سوی دی)

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ الْاِیة : یعنی دظهار کفاره دا ده چی یو غلام یا مینځه ازاده کړی که په دی یی قدرت نه وی نو دوی میاشتی پرلپسی روژی دی ونیسی او که دڅه بیماری یا کمزوری په سبب یی په دومره روژو هم قدرت نه وی نو شپیتو مسکینانو ته دی خوراک ورکړی ، یعنی دوه وخته دی په ماره نس شپيته مسکینان ماره کړی او دخوراک قائمقام دا هم کیدی سی چی شپیتو مسکینانو ته فی کس دیوی سراسی په مقدار غنم یاددی قیمت ورکړی ، دسراسی مقدار زمونږ دموجوده وزن په اعتبار سره پاؤ کم دوه سیره غنم دی ، ددی قیمت هم ورکول کیږی (دظهار متعلق احکام او ددی دکفاری مسئلې په

تفصيل سره د فقهی په کتابونو کی کتلی سی

په حدیث کی دی چی د حضرت خوله رضی الله عنها بنت ثعلبه په فریاد چی هرکله ذکر سوی آیتونه نازل سول او دظهار دکفاری احکام په کی را غلل او د خاوند ددائمی مفارقت او حرمت څخه دمحفوظ کیدو لاره راووتله نو نبی کریم صلی الله علیه و آله ددی خاوند را وغوښتي نووي لیدی چی په سترگو کمزوری بودا سری دی حضور صلی الله علیه و آله ورته نازل سوی آیتونه او دکفاری حکم واوروي چی یو غلام یا مینځه ازاده کړه هغه وویل زما دومره طاقت نسته چی غلام واخلم او ازادی کړم ، ده صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل چی بیا دوی میاشتی پرلپسی روژی ونیسه ، هغه وویل چی قسم دی په هغه ذات چی ته یی برحق رسول رالیرلی یی ، زما حالت داسی دی چی که دورخی دوه دری واره خوراک ونه کړم نو زما بیا بالکل نظر نه وي ده صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل چی بیاشپیتو تنو مسکینانو ته خوراک ورکړه ، ده عرض وکی چی دا هم زما په قدرت کی نسته ، بغیر ددی څخه چی ته زما څه مدد وکی ، ده صلی الله علیه و آله هغه ته څه غله ورکړه ، بیا نورو خلکو څه غله جمع کړه ، دغه ډول د شپیتو تنو مسکینانو د فطری مقدار یی ورکی ، کفار ادا سوه (ابن کثیر)

ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ : په دی آیت کی یی لِتُؤْمِنُوا وفرمایل او مراد دایمان څخه په شریعت او احکامو عمل کول دی اوبیا فرمایي چی داکفار او نور احکام دالله صلی الله علیه و آله مقرر کړی حدونه دی ، ددی څخه تجاوز کول حرام دی ، اشاره دی طرف ته ده چی اسلام په نکاح طلاق ، ظهار او نورو ټولو معاملو کی د جاهلیت رسمونه ختم کړل او ددی په ځای یی دمعتدلو اوصحیح طریقو تعلیم ورکړ ، تاسی په دی قائم اوسی او کوم خلک چی ددی شرعی حکمو څخه منکر او کافر دی هغوی ته به دردناکه سزا حاصلیری .

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ : په تیرو آیتونو کی د حدود الله او اسلامی شریعت د احکامو د پابندی تاکید وو په دی کی هغو خلکو ته وعده ده کوم چی د حدود الله څخه مخالف او منکر دی ، په دی وعده کی د دوی دپاره په دنیا کی هم آخر ذلت او خواری او د دوی دکفریه عزائمو دناکامی بیان دی ، او په اخرت کی د عذاب دردناک ، اَخْصَهُ اللَّهُ وَتَسُوهُ : کی په دی خبرداری دي چی غافل انسان په دنیا کی دفسق او فجور کارونه کوی کوم چی ده ته یادهم نه پاته کیږی اودهیرولو سبب یی په اصل کی دا وی چی دي هغه کار ته څه اهمیت نه ورکوی ، په دی وجه دذهن څخه ووزی داتول دالله صلی الله علیه و آله سره لیکل سوی دی ده وکړل او هیر یی کړل مگر الله صلی الله علیه و آله ته ټول یاددی او په ټولو به محاسبه او عذاب وی .

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ

آیات نه وینی چی الله صلی الله علیه و آله ته معلوم دی څه چی په آسمانونو کی دی او څه چی په مخکه کی چیری نه وی مشوره د درو کسانو

إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خُمُسَهُ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى

چی هغه په کی څلورم نه وی ، او نه دپنځو کوم ځای چی یی هغه شپږم نه وی او نه ددی څخه کم

مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ

او نه زیات مگر هغه ورسره وی کوم ځای چی دوی وی بیا به

يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ

څېر کړی دوی په هغه چی دوی وکړل په ورځ د قیامت ، بیشکه الله ﷻ په هر څه باندی

عَلِيمٌ ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ

پوهه دی ، ته نه گوری هغو خلقو ته چی منع سول د پتو جرگو څخه بیا هغه کوی

لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَجَّوْنَ بِالْآثِمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ

د کومو څخه چی منع کړل سوی وه او په غوږ کی خبری کوی د گناه او زیاتی او نافرمانی

الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ ۝

درسول او کله چی راسی تاته دعا کوی درته هغه دعا کومه چی تاته الله نه ده کړی ،

وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ

او وایی په خپلو زړونو کی ولی نه عذابوی الله مونږ په هغه چی مونږ یی وایو کافی دی دوی

جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَيُسَّ الْمَصِيرُ ۝ يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

لره دوږځ ، داخل به سی ورته ، نو بد ځای دی ای ایماندارو !

إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْآثِمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ

کله چی خبره کوی په غوږ کی نومه کوی خبره د گناه او زیاتی او د نافرمانی

الرَّسُولِ وَتَنَاجُوا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى ۝ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ

درسول او خبره کوی د نیکی او پر هیزگاری ، او بیره کوی د الله څخه کوم ته چی ستاسی

تُحْشَرُونَ ۝ إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ

جمع کیدل دی ، سنکه د غوږ خبره د شیطان کار دی چی خفه کړی

اٰمِنُوْا وَاٰلَيْسَ بِضَارٍّ لَهُمْ شَيْءٌ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ

ایماندار، اونہ دی ضرر رسوونکی ہفتو تہ خہ شی مگر پہ اذن دالہ ، او پہ اللہ باندی پہ کار دی

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۱۰ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا قِيْلَ لَكُمْ

چی توکل کوی ایمانداران ، ای ایماندارو ! ہر کله چی تاسی تہ وول سی

تَفْسَحُوْا فِى الْمَجْلِسِ فَاَفْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ وَاِذَا قِيْلَ

چی تنگ کبینی پہ مجلسونوکی نوتاسی خای خلاص کی اللہ ۛ بہ فراخی راولی پہ تاسی ، او ہر کله چی درتہ وویل سی

اَنْشُرُوْا فَاَنْشُرُوْا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ

چی پور تہ سی نو پور تہ سی پور تہ بہ کری اللہ ہفہ چی ایمان لری پہ تاسی او ہفہ

اَوْتُوْا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۱۱ يٰۤاَيُّهَا

چی علم ور کړل سوی دی درجی او اللہ ۛ خبر دی پہ ہفہ چی تاسی یی کوی ای

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُوْلَ فَقَدِمْوْا بَيْنَ يَدَيْ

ایماندارو ! ہر کله چی تاسی پہ غوہ کی خبرہ کوی رسول تہ نو مخکے دخبری کولو خہ

بِحُجُوْبِكُمْ صَدَقَةٌ ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَظْهَرُ ۚ فَاِنْ لَّمْ

صدقہ ور کوی ، دا ہنہ دہ ستاسی پہ حق کی او دیرہ پاکہ ، نو کہ نہ کی پیدا

تَجِدُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۱۲ اَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيْ

نو اللہ ۛ بخینی والا مہربانہ دی ، آیا تاسی ویریداست چی مخکے ولیری

بِحُجُوْبِكُمْ صَدَقَتٍ ۚ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوْا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ

دغوہ ترخبری خہ خیرات ، نو ہر کله چی تاسی ونہ کی او توبہ قبولہ کرہ اللہ ستاسی

فَاقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ وَاطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ ۚ

نو اوس قائم ساتی لمونخ او ورکوی زکاة او حکم منی دالہ او دہفہ در رسول ۛ ،

وَاللّٰهُ خَيْرٌ رَّبًّا تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

او الله خبر دی په هغه څه چی تاسی یی کوی

شان نزول: ددی آیتونو دنزول اسباب څو واقعات دی، اول په یهودو او مسلمانانو کی صلح وه، لیکن یهودو چی به کله مسلمانان لیدل نو د دوی دخیالاتو پریشان کولو دپاره به یی په خپل مینځ کی یو بل ته په غوږ کی خبری کول شروع کړل هغه مسلمان به داسی وگڼل چی زما خلاف څه سازش کوی حضور ﷺ یهود ددی څخه منع کړل مگر هغوی منع نه سول په دی دا آیت، اَلَمْ نَرَاۤیِیَ الَّذِیۡنَ یُهۡوَاۤءُ النَّجۡوٰیۤیَ اَلۡخَ نَازِلَ سُوۡرَۃِ دُوۡهُمۡ دَغَۃِۤیۡ دَوۡلَۃٍ مِّنَافِقٰنُوۡهُمۡ پَه غوږ کی خبری کولی، په دی باندی آیت، اِذَا تَاجَیۡتُمُۡ فَلَا تُنَاجُوا۟ اَلۡخَ نَازِلَ سُوۡرَۃِ اَلۡمَآۡةِ النَّجۡوٰیۤیَ اَلۡخَ نَازِلَ سُوۡرَۃِ

دریم یهود چی به دده ﷺ حضور ته راتلل نو دشرارت دپاره به یی په ځای دالسّلام علیکم، السّلام علیکم ویل، دسام معنی مرگ دی.

څلورم منافقانو به هم دغه شان ویل په دی دواړو واقعو باندی آیت، وَاِذَا جَآءُوۡكَ اَلۡخَ نَازِلَ سُوۡرَۃِ اِبْنِ کَثِیۡرٍ دَامَامَ اَحْمَدَ پَه روایت سره دا هم نقل کړی ده چی یهودو به دغه ډول سلام کوي او پت به یی ویل لَوْلَا یُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ اَلۡخَ: یعنی که مونږ دا گناه کړی ده نو په مونږ عذاب ولی نه راځی.

پنځم یو وار دی ﷺ په صفه مسجد کی تشریف فرماؤ او په مجلس کی گڼه زیاته وه، یو څو اصحاب ه کوم چی په غزه بدرکی شریک وه راغلل نو دوی ته هیڅ ځای نه حاصلیدی اونه دمجلس خلگو داسی وکړل چی یو بل ته نژدې سی هغوی ته ځای وسی، نوده ﷺ چی وکتل ځینو خلگو ته یی دمجلس څخه دپورته کیدو وفرمایل چی الله ﷻ دی په هغه سړی رحم وکی کوم چی خپل ورور ته ځای پراخ کړی نو خلگو ځای پراخ کی، په دی دا آیت، یَاۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡاۤ اِذَا قِیۡلَ لَکُمۡ فَفَسَحُوۡاۤ اَلۡخَ نَازِلَ سُوۡرَۃِ (رواه ابن کثیر عن ابن ابی حاتم) دروایت دمجموعه اجزاوو څخه معلومیږی چی اول ده ﷺ دځای پراخولو ویلی وی ځینو دی ځای فراخه کړی وی خو هغه به کافی نه وو او ځینودی ځای نه وی فراخه کړی، ده ﷺ به دمدرسو دطالبانو په شان تادیبا هغوی ته دپورته کیدو دپاره فرمایلی وی کومه چی منافقانو ته گرانه سوه شپږم ځینی غنیان به دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سول تردیر وخته پوری به یی دده ﷺ سره په غوږ کی خبری کولی اوفقیرانو ته به دفاندی اخیستو وخت کم حاصلیدی، دوی ته ددغو خلگو تردیر وخته پوری کښینستل او په غوږ کی خبری کول گران وو، په دی دا آیت، اِذَا تَاجَیۡتُمُۡ الرُّسُوۡلَۤیۡ اَلۡخَ نَازِلَ سُوۡرَۃِ، په فتح البیان کی یی دزید بن اسلم ه څخه بغیر دسند څخه نقل کړی دی چی یهودو او منافقانو به بغیر دضرورت څخه دده ﷺ سره په غوږ کی خبری کولی، پرمسلمانانو به په دی خیال سره چی شاید څه نقصانی خبره کوی، گرانه به په تیریدله، په دی باندی هغوی منع سول چی ذکر یی په آیت، نَهَوۡاۤ عَنِ النَّجۡوٰیۤیَ کِی دی، مگر کله چی دوی منع نه سول نو دا حکم نازل سو، اِذَا تَاجَیۡتُمُۡ الرُّسُوۡلَۤیۡ فَقَدِّمُوۡا: ددی نتیجه دا سوه

چی اهل باطل دغوږ دخبری څخه منع سول ، ځکه چی دمال دمحببت په وجه صدقه په هغوی گرانه وه .
اووم کله چی دنبی کریم ﷺ سره دغوږ ترخبری کولو مخکی دصدقی ورکولو حکم وسو نو ډیر خلگ
د ضروری خبری کولو څخه هم منع سول ، په دی باندی آیت ، أَشْفَقْتُمْ نَازِل سُو ، حضرت حکیم الامت
فرمایي چی دصدقی ورکولو په حکم کی مخکی هم غریبانو ته رخصت ورکول سوی وو لیکن ځینی خلق
داسی وه چی نه بالکل ناداره وو ، او نه پوره مالداره وه ، که څه هم صاحب نصاب وه ، غالباً داسی خلگو
ته به تنگی پېښه سوی وه چی دتنگدستی په وجه خو خرڅ کول ورته گران وه او په خپله ناداری کی یی
شبهه وه ، په دی وجه یی نه صدقه ورکولی سوه اونه یی خپل ځانونه محل درخصت گنلی سول او په غوږ
کی خبره کول څو څه عبادت نه وو چی پرېښوول یی دملامتیا سبب سی په دی وجه منع سول (داتول روایتونه
په درمنشور کی دی) په دی اسبابو دنزول سره به اوس دتفسیر په پوهیدو کی اسانی راسی (بیان القرآن
لنہ تفصیر: آیا تادی ته ونه کتل (مطلب نوروته اورول دی کوم چی دمنع سوی دغوږ دخبری څخه نه منع
کیدل) چی الله ﷻ په هر څه پوه دی کوم چی په آسمانونو کی دی او کوم چی په مخکه کی دی (اوپه دی کی
د دوی دغوږ خبری هم داخلی دی نو) خوځ په پتو خبرو کی دری کسان داسی نه وی په کومو کی چی
څلورم هغه (یعنی الله ﷻ) نه وی ، اونه (د) پنځو (کسانو پتی خبری) وی په کومو کی چی شپږم هغه نه وی
او نه ددی څخه په کومو کی (وی لکه په دوو یا څلورو کسانو کی) او نه ددی څخه په زیاتو کی (وی لکه په
شپږو اوو کسانو کی) مگر هغه (په هر حالت کی) ددغو کسانو سره وی (برابره خبره ده که) دغه خلگ
هرځای چی وی بیا دوی (تولو) ته به دقیامت په ورځ د دوی کړی کارونه وښیي بېشکه الله ﷻ ته دهری
خبری پوره خبردی (ددی آیت مضمون په کلی عنوان سره دراتلونکو مضامینو جزئیو و سریزه ده ، یعنی
دا مسلمانانو ته دازار رسولو دپاره په باطله پتی خبری کوونکی دخدای څخه نه بیریری چی خدای دهر
څه څخه خبر دی او دوی ته به سزا ورکی ، مخ ته دغه جزیی مضامین دی یعنی) آیا تاهغو خلگو ته نه دی
کتلی کوم چی دپتو خبرو کولو څخه منع سوی وه (مگر) بیا (هم) هغوی هغه کار کوی دکوم څخه چی
هغوی منع کړی سوی وه او دگناه او ظلم او درسل دنافرمانی پتی خبری کوی (یعنی داسی پتی خبری
دکومو څخه چی دوی منع سوی وه او په دی وجه په کی گناه هم ده او دمسلمانانو دغمجن کولو په وجه
زیاتی یعنی ظلم هم دی او په دی وجه چی رسول الله ﷻ ورڅخه منع کړی وه ، درسل نافرمانی هم ده ،
لکه چی په اوله او دوهمه واقعه کی یی بیان وسو) او هغه خلگ (داسی دی چی) کله ستاخوا ته راسی نو
تاته په داسی لفظ سره سلام کوی په کوم سره چی الله ﷻ تاته سلام نه دی کړی (یعنی دالله ﷻ الفاظ خو
دا دی ، سَلَامٌ عَلَی الْمُرْسَلِینَ * سَلَامٌ عَلَی عِبَادِهِ الَّذِینَ اصْطَفٰی * صَلُّوْا عَلَیْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِیْمًا : او دوی وایی السَّامُ
عَلَیْکَ) او په خپل زړه کی (یا په خپل مینځ کی) وایی چی (که دا پیغمبر دی نو) الله ﷻ مونږ لره زمونږ په
دی وینا (په کومه کی چی سراسر د دوی بی ادبی ده) سزا (فوراً) ولی نه را کوی (لکه چی په دریمه او
څلورمه واقعه کی تیرسول ، مخ ته د دوی په دی فعل وعید او ددی قول جواب دی چی دژر عذاب دخینی

حکمتونوپه سبب دنه راتلو څخه مطلقاً د عذاب نه ورکول نه لازمیږي، دهغوی (د سزا) دپاره جهنم کافی دی په دی کی به دا خلگ (ضرور) دا څلیری نو هغه بده تم ځای ده (مخ ته مؤمنانوته خطاب دی په کوم چی د منافقانو سره د مشابهت کولو څخه دوی هم منع سول اومنافقانوته یی هم اورول منظور دی چی تاسی خو دعوی دایمان کوی نو په مقتضاء دایمان عمل وکی نو ارشاد دی چی، ای ایماندارو! کله چی تاسی (په یو ضرورت سره) پتی دغوږ خبری کوی نو دگناه اوزیاتی اودرسول دنافرمانی پتی خبری مه کوی (تفسیر ددی الفاظو اوس تیرسوی دی) او دفائدی او پرهیزگاری دخبرو څخه په غوږ کی خبری کوی (پر، عدوان، ددی مقابل دی، ددی څخه مراد هغه نفع ده چی نوروته ورسیری اوتقوی، داثم او درسول دنافرمانی مقابل دی) اودالله ﷺ څخه بیره کوی کوم ته چی به تاسی ټول جمع سی داسی دغوږ خبره محض دشیطان دطرف څخه (یعنی دده دلمس څخه) ده چی مسلمانان په رنج اوتکلیف کی واچوی (لکه چی بیان یی په اوله واقعہ کی سوی دی) او (مخ ته دغو مسلمانانو ته تسلی ده چی غمجن کیږی مه ځکه چی) هغه (شیطان، بغیر دخدای دارادی څخه دوی (مسلمانانو) ته ضرر نه سی رسولی (مطلب دا چی که بالفرض دوی دشیطان په لمسون ستاسی خلاف څه تدبیرونه کوی بیا هم دغه ضرر بغیر دمشیت ازلیه څخه تاسی ته نه سی رسیدی، بیاولی فکر کوی) او مسلمانانو ته (په هرکار کی) پرالله ﷻ توکل کول په کار دی (مخ ته دپنځمی واقعی متعلق حکم دی یعنی مجلس ته چی ځینی خلگ وروسته راسی نو دهغوی دپاره دخای پراخولو حکم دی چی) ای ایماندارو! کله چی تاسی ته وویل سی (یعنی نبی کریم ﷺ وفرمایي یا اولو الامر یا دواجب الاطاعت خلگو څخه څوک وایي) چی په مجلس کی ځای پریردی (چی راتلونکو ته په کی هم ځای حاصل سی) نو تاسی ځای پراخ کړی (اوراتلونکو لره ځای ورکوی) الله ﷻ به تاسی ته (په جنت کی) پراخ ځای درکړی اوکله چی (په یو ضرورت سره) داسی وویل سی چی (دمجلس څخه) پورته سی نو پورته کیږی (برابره خبره ده که دپورته کیدو درته په دی غرض سره وویل سی چی راتلونکو ته ځای پراخ سی اوکه په دی غرض سره وویل سی چی دمجلس صدرته دغه وخت په یو مصلحت سره دخاص مشوری یابل څه ضرورت ارام یاعبادت اونور دپاره دیوازی کیدو ضرورت وی کوم چی بغیر دتنهایی څخه مطلقاً نه سی حاصلیدی یا کاملیدی نه سی، نو دمجلس دصدر په حکم سره پاخیدل په کار دی او دا حکم دغیر درسول الله ﷺ دپاره هم عام دی، لکه چی داسی په روح کی دی، نو دمجلس مشر ته دضرورت په وخت کی ددی اجازت دی چی چاته دپاخیدو دپاره وایي البته راتلونکی ته نه دی په کار چی یو څوک ولاړ کی او دهغه په ځای کښینی لکه چی په حدیث کی دی (رواه الشیخان غرض دا چی حکم دا ورکول سوچی دمجلس دصدر په وینا پورته کیږی) الله ﷻ به (ددی حکم په منلو سره) په تاسی کی دایماندارو او (په ایماندارو کی) دهغو خلگو (نورزیات) چاته چی (ددین) علم ورکول سوی دی (داخرت) درجی لوړی کړی (یعنی ددی حکم دپه ځای کوونکو دری قسمونه دی یو کفارکوم چی یی دڅه دنیوی مصلحت په وجه ومنی لکه منافقان دوی خو دلفظ دَمِنْکُمْ په بناسره ددی وعدی څخه

خارج دی ، دوهم ایماندار کوم چی صاحب علم نه وی د دوی دپاره محض د درجی لوړیدل ، دریم هغه ایماندار کوم چی اهل علم هم وی چی کله په وجه د علم او معرفت د دوی د عمل منشاء زیاته بیره زیات خلوص دی په کوم سره چی د عمل ثواب زیاتیري ، د دوی دپاره زیات لوړیدل د درجو دی، اول الله ﷻ ته ستاسی د ټولو عملونو پوره خبردی (چی د چا عمل دایمان سره دی، د چا عمل بغیر دایمان څخه دی، بیا په دی کی د چا په عمل کی کوم خلوص دی او د چا په عمل کی زیات خلوص دی ، په دی وجه د هریو په جزا او ثمره کی تفاوت کنښینوول سو ، مخ ته د شپږمی واقعی په حقله حکم دی کومه چی داوی او دوهمی واقعی سره مربوطه ده یعنی) ای ایماندارو! کله چی تاسی د نبی کریم ﷺ د غوږ خبره کوی (یعنی اراده یی وکی) نو دخپلی دی غوږ دخبری څخه مخکی څه خیرات (مسکینانو ته) ورکوی (چی مقدار یی په آیت کی منصوص نه دی او دا حدیثو په روایتونو کی مختلف روایتونه راغلی دی ، ظاهراً مقدار غیر معین معلومیږی لیکن معتدبه کیدل یی ضروری دی) داستاسی دپاره (د ثواب حاصلولو په واسطه) ښه ده او د (گناهونو څخه د) پاکیدو ښه ذریعه ده (ځکه چی په طاعت سره د گناهونو کفار کيږی ، دا مصلحت د مالدارو مومنانو په اعتبار سره دی او د فقیرانو مومنانو په اعتبار سره دا دي چی دوی ته مالی نفع ورسیري لکه چی په لفظ د صدقی سره معلومیږی ځکه چی د صدقی مصارف فقراء دی او د نبی کریم ﷺ په اعتبار سره دا ده چی په دی کی دده ﷺ د شان بلندی ده او د منافقانو د غوږ په خبره سره چی به ده ﷺ ته کوم تکلیف کیدی دهغه څخه نجات اوارام دی ځکه چی هغوی ته خو د غوږ دخبری ضرورت دسره وو نه اوبی ضرورته محض ددی دپاره مال خرڅ کول دوی ته گران وو او غالباً په دی صدقه کی به حکم دا وو چی د ټولو په مخکی دی صدقه کوی چی صدقه نه کوونکی دوکه ونه کړی مخ ته فرمایي چی دا حکم خو قدرت په حالت کی دی) بیا که تاسی ته د صدقی (ورکولو) قدرت نه وی (او ضرورت پینښ سی د غوږ خبری ته) نو الله ﷻ غفور رحیم دی (په دی صورت کی به هغه تاسی معاف کی، ددی څخه په ظاهره معلومیږی چی دا حکم د صدقی واجب وو، مگر د ناداری صورت ورڅخه مستثنی وو، مخ ته د اتمی واقعی په حقله کومه چی د شپږمی واقعی سره تړل سوي ده ارشاد دی چی) آیا تاسی (یعنی په تاسی کی ځینی دکومو بیان چی تر اومی واقعی لاندی سوی دی) دخپل غوږ ترخبری مخکی په خیرات ورکولو سره بیریدی نو (خیر) کله چی تاسی (دا) نه سی کولی او الله ﷻ ستاسی په حال عنایت وفرمایي (چی بالکل یی دا منسوخ کی او معاف یی کی چی ددی حکمت ظاهر دی چی دکوم مصلحت دپاره دا حکم واجب سوی وو هغه مصلحت حاصل سو ځکه چی مصلحت سدباب وو کوم چی وروسته تر نسخ هم باقی دی چی خلگ احتیاط کوی ، غرض دا چي ارشاد دی چی کله الله ﷻ دا منسوخ کی) نو تاسی (دنورو عبادتونو پابند اوسی یعنی) د لمونځ پابندی کوی اوزکوۃ ورکوی او د الله ﷻ او درسول خبره منی (مطلب دا دی چی تردی نسخ وروسته ستاسی د قرب اوقبول د نجات دپاره پرباقی احکامو باندی استقامت او همیشگی کافی ده) او الله ﷻ ستاسی د ټولو عملونو (او ددی د باطنی او ظاهری حالت) څخه پوره خبر دی .

معلومات اومسئلي : ذکر سوی آیتونه که څه هم دخاصو واقعاتو په بنا نازل سوی دی ، چی ذکر یی لوړ په شان نزول کی راغلی دی ، لیکن دا ظاهره ده چی سبب دنزول هر څه چی وی دقرآن هدایتونه عام وی ، په دی کی عقیدې عبادتونه او معاملات او معاشرت په حقله ټول احکام وی ، په دی آیتونو کی هم په خپل مینځ کی دغوږ دخبرو او مشورو په حقله دغسی څو هدایتونه دی .

(دپټو مشورو په حقله یو هدایت)

پټه مشوره په عام طور سره په مخصوصو راز دارو دوستانو کی وی ، په کومو چی دا اطمینان کول کیږی چی دارازبه په چانه ظاهر وی ، په دی وجه په داسی موقع باندی داسی پلانونه هم جوړول کیږی په کومو کی چی پر چا ظلم کول کیږی ، دیوچا قتلول وی ، دچا په ملک قبضه کول وی اوداسی نور ، حق تعالی په دی آیتونو کی ارشاد وفرمایي چی دالله ﷻ علم په ټولو کائناتو حاوی دی ، تاسی که یوځای هر څومره پټ سی اومشوره کوی ، الله ﷻ دخپل علم سمع اوبصر په اعتبار سره ستاسی سره موجود وی اوستاسی هره خبره وینی ، اوری اوپیژنی ، که په دی کی څه گناه وکی نو دسزا څخه به خلاص نه سی ، په دی کی ښوول خو دا دی چی تاسی که هرڅومره کم یازیات سریان په مشوره او دغوږ په خبره کی شریک یاست ، حق تعالی په دوی کی موجود وی ، دمثال په طور دوه شمیره ښوول سوی دی ، دری اوپنځه ، یعنی که تاسی دری کسان مشوره کوی نو پوه سی چی څلورم الله ﷻ هلته موجود دی اوکه پنځه کسان مشوره کوی نو پوه سی چی شپږم حق تعالی موجود دی د دری اوپنځه په عدد کی شایددی طرف ته اشاره وی چی دجماعت دپاره دالله ﷻ په نزد طاق عدد خوښ دی د ، مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ اِلَا هُوَ سَمِعُهَا مِنْهُمْ وَخَصَّ طَائِفَةً مِنْهُمْ فَيُلْقِي عَلَى آلِهِمُ السَّحَابَ الْمُبِينَ

(دغوږ دخبری او دمشوری متعلق یو هدایت)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ التَّجْوَى : دشان نزول په واقعه کی ښوول سوی دی چی په کومه زمانه کی دیهودو سره درسول الله ﷻ دصلح وعده سوی وه ، هغه وخت به هغوی په ډاگه دمسلمانانو خلاف څه کار نه سواي کولی ، مگرداسلام او مسلمانانو خلاف چی د دوی زړونه دکوم بغض څخه ډک وه ، ددغه بغض دایستلو دپاره هغوی یوه دا طریقه اختیار کړی وه چی کله به یی په صحابه کرامو ﷺ کی څوک خپل طرف ته راتلونکی لیدی نو په خپل مینځ کی به یی دغوږ دخبرو کولو او مشوری کولو شکل جوړ وي او دراتلونکی مسلمان طرف ته به یی څه اشاری کولی په دی سره به دهغه دا خیال پیدا کیدی چی زما خلاف څه سازش کوی اوپه دی به غمجن او پریشانه سو ، رسول الله ﷺ هغوی دداسی پټو خبرو کولو څخه منع کړل ، په نُهُوا عَنِ التَّجْوَى : کی ددی ممانعت بیان دی .

په دی ممانعت سره دا حکم دمسلمانانو دپاره هم را ووتی چی مسلمانان دی هم په خپل مینځ کی څه پټی خبری اومشوره داسی نه کوی ، په کومو سره چی بل مسلمان ته ازار رسیږی .

په بخاری اومسلم او نورو کی دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ څخه روایت دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی .

إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَجَاوَزُ رَجُلَانِ دُونَ الْآخِرِ حَتَّى يَخْلُطُوا بَاتَّاسٍ لَّانَ ذَلِكَ يَحْزَنُهُ .

يعني کوم خای چی تاسی دری کسان جمع یاست نودوه کسان دی د دریم څخه علاوه خان ته جرگه اوپته خبره نه کوی ، ترڅو پوری چی نور خلگ درسره یوځای نه سی ، ځکه چی په دی سره دهغه زړه ماتیرې دغیرت او اجنبیت احساس ورسره پیدا کیږی او ممکنه ده چی داسی شبهات ورسره پیدا سی چی شاید دا دواړه زما خلاف څه خبره کوی چی زما څخه یی پتوی (مظهری)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَوْا بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْقُفَىٰ : په تیرو آیتونو کی یی کفار په ناجائزو پتو خبرو کولو باندی خبردار کړی وه ، په دی آیت کی مسلمانانو ته هدایت دی چی په خپلو خبرو او مشورو کی ددی خیال کوی چی الله ﷻ زموږ دټولو حالاتو او خبرو اترو څخه خبردار دی او دهغه په حاضرئ سره دا کوشش کوی چی ستاسی په مشورو او پتو خبرو کی څه خبره فی نفسه دگناه یا په نورو دظلم کولو یادڅه خلاف شرع کار په کی نه وی بلکه کله چی هم په خپل مینځ کی مشوره کوی ، دنیکو کارونو دپاره یی کوی .

(د کفارو په شرارت هم دفرمی او شریفانه مدافعت هدایت)

دتیرو آیتونو په ضمن کی دیهودو او دمنافقانو یو شرارت دا هم ذکر سوی دی چی هغوی به کله دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضریدل نو دالسَّلامَ عَلَیْکُمْ پرځای به یی اَلْسَامُ عَلَیْکُمْ ویل دسام معنی مرگ دی او چی کله لفظونه یی تقریباً یو ډول وه نو دمسلمانانو دی طرف ته فکر نه تلی یوه ورځ داسی وسوه ، حضرت عائشه صدیقه ﷺ هم واوریدل ، کله چی هغوی رسول الله ﷺ ته اَلْسَامُ عَلَیْکُمْ وویل نو حضرت عائشه صدیقه ﷺ جواب ورکی اَلْسَامُ عَلَیْکُمْ وَلَعَنَکُمُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَیْکُمْ : یعنی هلاکت دی پرتاسی وی او دخدای لعنت او غضب (دی وی درباندي) نبی کریم ﷺ حضرت صدیقه ﷺ دداسی ویلو څخه منع کړه او وی فرمایل چی الله ﷻ فحش خبری نه خوښوی ، تا ته دسختی او زورنی څخه خان ساتل اونرمی اختیارول په کار دی ، صدیقه ﷺ عرض وکی چی یارسول الله ﷺ آیا تاسی وانه وریدل چی دغو خلگو تاسی ته څه وویل ، ده ﷺ وفرمایل چی هو! وامی وریدل ، ددغه بدله می هم واخسته ، چی ما په جواب کی وویل ، وَعَلَیْکُمْ یعنی په تاسی دی هلاکت وی ، اودا ظاهره ده چی دهغو دعانه قبلیرې او زما دعا به قبوله سی په دی وجه ددغو دشرارت بدله ورکول سوه بخاري ، مظهری

(دمجلس خیني آداب)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُلْتُمْ لِلْمُجَالِسِ الْإِيَّةَ : داحکم دعامو مجلسونو دی کوم خای چی دمسلمانانو اجتماع وی چی کله مجلس ته څه خلگ وروسته راسی ، نو مسلمانان دی دهغوی دپاره دخای ورکولو کوشش کوی اوراتول دی کښینی ، په داسی کولو سره الله ﷻ وعده فرمایلي ده چی د دوی دپاره به الله ﷻ فراخی پیدا کی ، دا فراخی په آخرت کی خو ظاهره ده څه لیری نه ده چی په دنیوی معشیت کی ورته هم دا فراخی حاصله سی ، په دی آیت کی دوهم حکم دمجلس دادابو په حقله دا دی چی ، وَإِذَا قِيلَ لَكُمُ الشُّزُّوا الْإِيَّةَ : یعنی کله چی په تاسی کی چاته وویل سی چی دمجلس څخه پورته سی نو پورته کیږی ، په

دی آیت کی لفظ دقیق مجہول استعمال سوی دی ، ددی ذکر نسته چی داویونکی څوک وی ، مگر په صحیح احادیثو سره معلومیری چی په خپله راتلونکی سری لره دځان دپاره دځای کولو په وجه یو څوک دهغه دځای څخه پورته کول جائز نه دی .

په صحیحینو او مسند احمد کی د حضرت عبداللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی لَا يَقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلَسِهِ فَيَجْلِسُ فِيهِ وَلَكِنْ تَوَسَّعُوا :

یعنی یو سری دی بل سری دهغه دځای څخه نه پورته کوی چی پرځای یی دی کښینی بلکه په مجلس کی پراخوالی پیدا کوی راتلونکی ته ځای ورکوی (ابن کثیر)

ددی څخه معلومه سوه چی چاته دخپل ځای څخه دپورته کیدو دپاره ویل راتلونکی لره خو جائز نه دی ، په دی وجه ظاهره دا ده چی ددی ویونکی میرمجلس یاد مجلس انتظام کوونکی افراد کیدی سی ، نو مطلب دایت دا سو چی که دمجلس صدر یاده دطرف څخه مقرر کړی منتظمین چاته دخپل ځای څخه دپورته کیدو دپاره وایی نو دمجلس ادب دادی چی دده سره دی مزاحمت نه کوی اودخپل ځای څخه دی پورته کیری څکه چی ځینی وخت په خپله صاحب مجلس په څه ضرورت سره خلوت اختیارول غواړی یا دځینو مخصوصو خلکو سره څه دراز خبره کول غواړی یا دوروسته راتلونکو خلکو دپاره ددی څخه ماسوا بل څه انتظام نه سی کیدی چی ځینی بی تکلفه خلق دمجلس څخه پورته کړی دکومو په حقله چی معلومه وی چی دمجلس څخه په پورته کیدو کی ددوی څه نقصان نسته ، دوی به بل وخت استفاده وکړل سی . البته صاحب مجلس یاد مجلس منتظمینو ته دالازمه ده چی طریقه داسی اختیار کړی چی پاڅیدونکی خپل سپکوالی محسوس نه کړی او آزار ورته ونه رسیږی .

اوپه کومه واقعه کی چی دایت نازل سوی دی چی نبی کریم ﷺ دصفه په مسجد کی تشریف فرماوو ، دا ځای دحاضرینو څخه ډک سو وروسته ځینی مشران صحابه کرام رضی اللہ عنہم کوم چی دبدر دشرکت په وجه زیات قابل احترام وه ، هغوی راغلل اوځای نه وو نو دوی ولاړ وه ، دغه وخت نبی کریم ﷺ اول خو عام حکم دا وکی چی لږ وښوری اوپه مجلس کی ځای پیدا کړی چی دوی ځای سی اوځینو اصحابو حضراتو ته یی دولاریدو هم وفرمایل کوم چی یی دمجلس څخه ولاړ کړل په هغوی کی دا هم احتمال دی چی هغوی هر وخت حاضر خلگ وه ، دکومو چی دا وخت دمجلس څخه په پورته کیدو کی څه لوی نقصان نه وو ، او دا هم ممکنه ده چی ده ﷺ چي کله په مجلس کی دفراخی راوستو او جخت کښینستو حکم وکی نوځینی خلگو په دی عمل ونه کی ، هغوی ته یی تادیباً دمجلس څخه دپورته کیدو حکم کړی وی .

په هرحال ددی آیت او د دواړو احادیثو څخه دمجلس دادابو متعلق یوه خو دا خبره معلومه سوه چی دمجلس خلگو ته په کار دی چی وروسته راتلونکو ته په مجلس کی ځای ورکوی اودراتلونکو دپاره دوهمه خبره داثابت سوه چی دوی دی څوک دخپل ځای څخه نه ولاړوی دریمه خبره دصاحب مجلس دپاره دا ثابت سوه چی که هغه ضرورت گنی نو دځینو خلگو دمجلس څخه دولارلو هم ده ته گنجائش نسته .

او دځينو نورو روايتونو د حديث څخه ثابتېږي چي راتلونكو ته ادب دا دي چي په اولو ناستو خلگو كي د ورننوتو په ځاي يو ځاي غاړي ته كښيني لكه د صحيح بخاري په يو حديث كي د درو راتلونكو سريانو ذكر دي ، په دوي كي يو هغه هم دي كوم چي په مجلس كي دخاي نه پيدا كيدو په وجه يوكونج ته كښېنېستي ، رسول الله ﷺ بيا وروسته دده تعريف او صفت وفرمايي .

مسئله : دمجلس د ادابو څخه يوه دا هم ده چي د دوو سريانو په مينځ كي بغير د دوي د اجازت څخه دي نه دا خليږي ، ځكه چي ځيني وخت د دواړو په يوځاي كښېنستو كي د دوي څه خاص مصلحت وي ، د حضرت اسامه بن زيد ليشي ؓ روايت په ابو داؤد او ترمذي كي دي چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي ، لَا يَجْلِسُ لِرَجُلٍ أَنْ يَفْرَقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلَّا بِإِذْنِهِمَا: يعنې ديوه سري دپاره روانه دي چي ددو سريانوكم چي يو ځاي ناست وي جدايي پيداكي په مينځ دهغوي كي مگر دهغوي په اجازت ، (ابن كثير)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَجِئْتُمْ الرَّسُولَ الْآيَةَ، رسول الله ﷺ خو به دخلگو دتعليم او اصلاح په كار كي شپه ورځ مشغول وه ، په عامو مجلسونو كي به ټولو حاضرينو دمجلس دده ﷺ دارشاداتو څخه فائده اخيستله ، په دي سلسله كي يو صورت دا هم وو چي ځينو خلگو به دده ﷺ سره په پټه ځان ته خبره كول غوښتل او ده ﷺ به وخت ورکوي ، دا ظاهره ده چي يو يو سري ته ځان ځان ته وخت ورکول ډير وخت هم غواړي او محنت هم په دي كي دځينو منافقانو شرارت هم شامل سو چي مخلصو مسلمانانو ته دآزار رسولو دپاره به يي دده ﷺ څخه ځان ته دپټي خبري دپاره وخت غوښتي او په دي به يي مجلس اوږدوي ، ځينو ناواقفو مسلمانانو به هم خبره اوږده کړه او مجلس به يي اوږدوي ، حق تعالي د دوي څخه ددي بارسپكولو دپاره په ابتداء كي دا حكم نازل وفرمايي چي څوك دښي كريم ﷺ سره جلاپټه خبره كول غواړي ، هغه دي اول څه صدقه ورکوي ددي صدقي څه مقدار په قرآن كريم كي منقول نه دي ، مگر كله چي دا آيت نازل سو نو تر ټولو اول حضرت علي ؓ په دي عمل وفرمايي او يو دينار يي صدقه كي دحضور ﷺ څخه يي دپټي خبري كولو وخت واخيستي .

(په دي آيت صرف حضرت علي ؓ عمل كړي وو بيا منسوخ سو بل چاته دعمل كولو نوبت په لاس ورنه شي)

اوداهم عجيبه اتفاق دي چي په دي حكم سره چي كله ډيرو صحابه كرامو ؓ ته تنگي پيښه سوه په دي وجه ډير ژر منسوخ سو ، حضرت علي ؓ به فرمايل ، چي په قرآن كريم كي يو آيت داسي دي په كوم چي زما څخه ماسوا بل چا عمل نه دي كړي ، نه ورباندي زما څخه مخكي چا عمل وكې اونه به ترما وروسته څوك عمل په وكې ، دمخكي نه كول خو ظاهر دي وروسته نه كول ځكه چي منسوخ سو ، هغه آيت دا دمخكي صدقي ورکولو دي (ابن كثير)

دا حكم كه څه هم چي منسوخ سو ، مگر دكوم مصلحت دپاره چي جاري سوي وو ، هغه داسي حاصل سو چي مسلمانان خو دخپل دزړه دمحبت په تقاضا سره دداسي مجلس اوږدولو څخه محفوظ سوه او منافقان په دي وجه چي كه دعامو مسلمانانو دطرز څخه خلاف مونږ داسي وكړل نو مونږ به وپيژندل سو او زموږ نفاق به ښكاره سي . والله تعالي اعلم

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ

آیاتا ونه لیدل هغه خلق چی دوستان سوی دی دهغه قوم په کومو چی غضب سوی دی دالله ، نه هغوی ستاسی څخه دی او نه دهغو څخه او قسمونه خوری ،

عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

په دروغ خبره ، اودوی پوهیږي ، تیار کړی دی الله دهغوی دپاره سخت عذاب

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

بیشکه هغه بد کار دی کوم چی هغوی کوی ، جوړ کړی یی دی خپل قسمونه دالونه (سپر)

فَصَدَّ وَاعِنُ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿۱۵﴾

نو منع کوی دلاری دالله څخه نو هغوی دپاره دذلت عذاب دی

لَنْ تَغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ أُولَٰئِكَ

په کار ورته غلغل هغوی لره دهغوی مالونه اونه دهغوی اولاد دالله په باره کی هیڅ شی ، هغه خلق دی

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۶﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا

دورځیان ، هغوی به په هغه کی همیشه وی ، په کومه ورځ چی جمع کړی الله دغه ټوله

فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ

نو قسمونه به خوری هغه ته لکه چی خوری تاسی ته اوگماز کوی چی دوی په

شَيْءٍ ۖ إِلَّا أَنَّهُمْ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿۱۷﴾ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ

بنه لاره دی ، خبر دار دوی دی اصل درواغجنان ، قابو کړی دی په دوی باندی شیطان

فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ ۖ أُولَٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ ۗ أَلَا إِنَّ حِزْبَ

نو هیر یی کی ددوی دالله یاد ، دا خلق دی دله دشيطان ، خبردار دله

الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۸﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

دشيطان هغه خرابیدونکی ده ، کوم خلق چی خلاف کوی دالله اودهغه در رسول

أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَبِينَ أَنَا وَرُسُلِي

هغه خلق دی په ذلیلو خلقو کی ، مقرر کړی ده الله چی زه به غالب یم اوزما رسولان ،

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

بیشکه الله قوی دی زبردست ، ته به بیان نه کی پیدا یو قوم چی ایمان راوړی په الله او په ورځ

الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ

د آخرت چی دوستی کوی دداسی خلقو سره کوم چی مخالف وی د الله او دهغه در رسول خواه هغه خپل پلار

أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي

نیکه وی یا خپل اولاد وی یا خپل وروڼه وی یا خپله کورنی ، دهغوی په زړونو کی الله

قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ

لیکلی دی ایمان او دهغوی مددی کړی دی دخپلو غیبو په فیض سره اوداخل به کړی دوی باغونو ته

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

چی بهیږي به لاندی ورڅخه نهرونه همیشه به اوسیدي په هغه کی ، الله ښه دهغوی څخه راضی دی

وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ

اوهغوی د الله ښه څخه راضی دی ، دغه خلق دی ډله د الله ، خبردار ډله د الله ښه هم دغه

الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

مراد پیدا کونکی ده .

لنہ تفہیر: آیاتاً هغو خلکو ته نه دی کتلی کوم چی دداسی خلکو سره دوستی کوی په کومو چی الله ښه غضب کړی دی (داو لنیو خلکو څخه مراد منافقان دی او د دوهمو څخه مراد یهود او ټول کفار مجاہدین او منافقان چي کله یهود وه په دی وجه دهغوی دوستی دیهودو سره او دغه ډول دنورو کفارو سره هم مشهوره او معلومه ده) دا (منافقان) خلک نه خو (پوره په پوره) ستاسی څخه دی اونه (پوره په پوره) دهغوی څخه (بلکه په ظاہر کی خوستاسی سره یوځای دی او په باطن کی او په عقیده کی دکفارو سره

دی) او په دروغ خبره باندې قسمونه اخلي (هغه دروغ خبره دا ده چې مونږ په مسلمانانو کې شامل یو، لکه دا قول دالله ﷻ دی ، يُخْلِفُونَ بِاللّٰهِ اَلَهُمْ لِمَنَّكُمْ وَّمَا جُمِ مِّنْكُمْ (او هغوی (په خپله هم) پوهیږي چې مونږ درواغجن یو مخکې د دوی دپاره د عذاب وعده ده چې) الله ﷻ د هغوی دپاره سخت عذاب تیار کړی دی (ځکه چې) بیشکه هغوی ناکاره کارونه کول (لکه چې تر کفر او نفاق به زیات کوم کار وی؟ او د هغوی د ناکاره کارونو څخه یو ناکاره کار دا دی چې) دوی خپل (دا د دروغو) قسمونه (د خپل حفاظت دپاره) دال جوړ کړي دی (چې مسلمانان مونږ مسلمانان وگنې زمونږ په خان او مال باندې غرض نه کوي بیا (نور هم) دخدای دلاری څخه (یعنی دین څخه) منع کوي (یعنی لمسوي یی) نو (په دی وجه سره) د هغوی دپاره د ذلت عذاب کیدونکی دی (یعنی دغه عذاب چې څومره سخت وی دغه شان ذلیل کونکي به هم وی او کله چې دغه عذاب په دوی راسی نو) د هغوی مالونه او اولاد به دالله (د عذاب) څخه هغوی یوه ذره هم خلاص نه کړي (او) دا خلک دوږخیان دی (په دی کی یی تعین وفرمایي ، د هغه سخت او ذلیل کونکي عذاب چې هغه دوږخ دی او) هغه خلک په دغه (دوږخ) کی همیشه پاته کیدونکي دی (مخ ته وخت د عذاب بنیې چې دغه عذاب به په هغه ورځ وی) په کومه ورځ چې الله ﷻ دغه ټوله (سره دنورو مخلوقاتو) دوباره ژوندی کړي ، پس دوی به د هغه مخامخ هم (د دروغو) قسمونه اخلي لکه څنگه چې ستاسی مخامخ قسمونه اخلي (لکه د مشرکانو دروغ قسم چې د قیامت په ورځ په دی آیت کی ذکر دی ، وَاللّٰهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا فُتُورًا او داسی خیال به کوي چې مونږ په څه بڼه حالت کی یو (چې ددی دروغو د قسم په وجه به خلاص سو) خبردار دا خلک لوی درواغجنان دی (چې دخدای په مخکې په دروغو ویلو باندې هم منع نه دی ، او د دوی چې کوم حرکتونه لوړ ذکر دی وجه یی دا ده چې) په هغوی شیطان پوره قبضه کړي ده (چې د هغه په خبره عمل کوي) نو هغه د هغوی څخه دخدای یاد هیڅکي (یعنی د هغه احکام یی پریښوول واقعی) دا خل د شیطان ټولگی دی ، خبردار د شیطان ټولگی خامخا بریادیدونکی ده (په آخرت کی خو خامخا او کله په دنیا کی هم او د دوی دا حالت به ولی نه وی چې دوی دالله ﷻ او درسول مخالف دی ، او قاعده کلیه ده) چې کوم خلک دالله اورسول مخالفت کوي ، هغه خلک (دالله ﷻ په نزد) په سختو ذلیلو خلگو کی دی (کله چې دالله ﷻ په نزد ذلیل دی نو د ذکر سوو اثارو مرتب کیدل ورباندې څه لیری خبره نه ده اولکه څنگه چې خدای ﷻ د دوی دپاره ذلت منتخب کړی دی ، دغه شان دفرمان بردارو دپاره عزت ، ځکه چې دغه خلک دالله ﷻ او رسول تابعدار دی او) الله ﷻ دا خبره (په خپل حکم ازلی کی) لیکلی ده چې زه او زما پیغمبران به غالب وی (کوم چې حقیقت دی د عزت دلته مقصود غلبه بیانول دی د انبیاءو خپل ذکر یی د تشریف د انبیاءو دپاره وفرمایي ، نو کله چې رسولان عزتمند دی نو د دوی متبعین هم ، او معنی دغلبی دسورة مائده ترایت ، اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْفٰكِبُونَ : او دسورة مومن دایت ، لَنَنْصُرَنَّ رُسُلَنَا الْخَلاَئِقَ لاندی تیره سوي ده) بیشکه الله ﷻ قوت والاغلبی والادی (په دی وجه هغه څوک چې غواړي غالب کوي مخ ته د کفارو په دوستی کی د منافقانو د حال خلاف دایماندارو حال بیان فرمایي چې) کوم خلک په الله

ﷺ او د قیامت په ورځ باندې (پوره پوره) ایمان لری ته به هغه ونه وینی چی هغوی به د داسی خلکو سره دوستی ساتی کوم چی د الله ﷻ او در رسول خلاف دی که څه هم پلار نیکه یا اولاد یا وروڼه یا خاندان ولی نه وی د دغو خلکو په زړونو کی الله ﷻ ایمان مضبوط کړی دی او د دوی (زړونو) ته یی په خپل فیض سره قوت ورکړی دی (د فیض څخه مراد نور دی یعنی په مقتضی هدایت باندی ظاهراً عمل او باطناً سکون دزړه ، او دا د الله ﷻ په دی قول کی ذکر دی ، **لَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ** : چی کله دانور سبب دی د زیادت د ژوند معنوی ، په دی وجه یی دا په روح سره تعبیر وفرمایی ، دا دولت خو دوی ته په دنیا کی حاصل سو ، لکه دا قول د الله ﷻ دی ، **أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ** او (په آخرت کی به دوی ته دا نعمت حاصلیږي چی) دوی به داسی باغونو ته دا خل کړی چی لاندی به ورته نهروڼه بهیږی په کومو کی چی به دوی همیشه اوسیدږی الله ﷻ به د دوی څخه راضی وی او دوی به د الله ﷻ څخه راضی وی ، دا خلک د الله ﷻ ډله ده خبردار د الله ﷻ ډله مراد پیدا کوونکی ده (لکه چی دا قول د الله ﷻ دی ، **أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** : وروسته تردی قول چی **أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ**)

معلومات اومستلي : **أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ** : په دی آیتونو کی الله ﷻ د هغو خلکو د بد حالی او په انجام کی یی د سخت عذاب ذکر فرمایلی دی کوم چی د الله ﷻ د دښمنانو کافرانو سره دوستی ساتی ، کفار برابره خبره ده که مشرکان وی یا یهود اونصاری یانور قسم کافران ، یومسلمان ته دزړه دوستی دیوه سره هم جائز نه ده ، او دا عقلاً هم نه سی کیدی ، ځکه چی دمومن اصل سرمایه د الله ﷻ سره محبت دی ، کفار د الله ﷻ مخالف او دښمنان دی او دکوم سړی په زړه کی چی د چاسره رښتینی محبت او دوستی وی ، دده څخه دا نه سی ممکن کیدی چی هغه دی دهغه د دښمن سره هم محبت او دوستی ساتی په دی وجه دقرآن په ډیرو آیتونو کی دکفارو سره د دوستی سخت حرمت اودمانعت احکام راغلی دی اوکوم مسلمان چی دیوکافرسره دزړه دوستی ساتی نوده ته دکفاروپه ټولۍ کی دشامل گڼلو سخت وعید راغلی دی ، لیکن دا ټول احکام دزړه د دوستی سره متعلق دی ، دکفارو سره حسن سلوک ، همدردی ، خیر خواهی ، پردوی احسان کول ، په ښو اخلاقو ورته مخ ته راتلل یاتجارتی او اقتصادی معاملی د دوی سره کول ، د دوستی په معنی کی دا خل نه دی دا ټول کارونه دکفاروسره هم جائز دی ، د نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ ښکاره تعامل په دی باندی شاهد دی ، البته په دی ټولو شیانو کی ددی رعایت ضروری دی چی د دوی سره داسی معاملات ساتل دخپل دین دپاره مضر نه وی ، په خپل ایمان او عمل کی سستی پیدا نه کړی او دنورو مسلمانانو دپاره هم مضر نه وی .

په دی مسئله کی دموالات ، مواسات او معاملاتو دفرق پوره تفصیل دسورة آل عمران ترایت ، **لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ** : لاندی بیان سوی دی ، هلته یی وگوری .

وَيَخْلَفُونَ عَلَى الْكُذِبِ : په ځینو روایتونو کی دی چی دا آیت د عبد الله بن ابی او عبد الله بن نبیل منافقانو په باره کی نازل سوی دی ، واقعه دا وه چی یوه ورځ نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو ﷺ سره تشریف فرماؤ نو

وي فرمايل چي اوس ستاسي خوانه داسي سړي راتلونكي دي چي زړه يي د جبار دي او كوم چي دشيطان په سترگو سره گوري ، ددي څخه وروسته عبدالله بن نبتل منافق داخل سو ، كوم چي شيني سترگي ، غنم رنگي ، مندری ، نري پيري والا وو ، ده ﷺ ورته وفرمايل چي ته اوستاملگري ماته كېنځل ولي كوي ؟ ده قسم وكې اوويي ويل چي ماداسي نه دي كړي ، بيبي خپل ملگري راوبلل ، هغوي هم دروغ قسمونه وكړل ، الله ﷻ په دي آيت كي د دوي د درواغو خبر وركي (قرطبي)

(مسلمان دزړه دوستي ديو كافر سره نه سي كيدي)

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّاهُ وَرَسُولُهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ

په اولني آيت كي دكفارو اومشركانو سره په دوستي كوونكو باندې دالله ﷻ دغضب اودسخت عذاب ذكر وو ، په دي آيت كي دمخلصو مومنانو حال يي دهغوي مقابل وفرمايي چي هغوي ديو داسي سړي سره دوستي او دزړه تعلق نه ساتي كوم چي دالله ﷻ مخالف يعني كافر دي كه څه هم هغه دده پلار يا اولاد يا ورور يا بل نژدي قريب ولي نه وي .

دصحابه كرامو ﷺ ټولو دا حال وو ، دلته مفسرينو د ډيرو صحابه كرامو ﷺ واقعات داسي بيان كړي دي چي په كومو كي چي دپلار ، زوي يا ورور څخه يي كله يوه خبره داسلام يانبي كريم ﷺ خلاف اوريدلي ده نو ټول تعلقات يي هير كړي دي ، هغه ته يي سزا ورکړي ده او ځيني يي قتل كړي دي .

دعبدالله بن ابي منافق زوي عبدالله دخپل منافق پلارڅخه دحضور ﷺ په شان كي گستاخانه كلمه واوريده نو دحضور ﷺ څخه يي اجازه وغوښتله چي زه خپل پلارقتل كړم؟ ده ﷺ منع كي ، دحضرت ابوبكر ﷺ په مخكي دده پلار ابو قحافه دحضور ﷺ په شان كي څه گستاخانه كلمه وويله نو دامت دټولو څخه زيات ارحم حضرت ابوبكر صديق ﷺ ته دومره غصه ورغله چي يوه چاپيره يي ورته داسي په زوره وركړه ، چي ابو قحافه غوڅار سو ، حضور ﷺ په خبر سو نووي فرمايل چي آئنده داسي مه كوه ، دحضرت ابو عبیده بن جراح پلار جراح داڅپه غزاكي دكفارو سره دمسلمانانو مقابلي ته راغي نو دجهاد په ميدان كي بار بار به هغه دحضرت ابو عبیده مخ ته راتلي ، په ده پسي لگيدلي وو او دي به ورڅخه په څنگ كيدي ، كله چي هغه مسلسل داسي كول نو ابو عبیده ﷺ هغه قتل كي ، او ددي په شان داسي ډير واقعات اصحابو ﷺ ته پيښ سوي دي په دي دا ذكر سوي آيت نازل سو (قرطبي)

مسئله : ډيرو فقهاؤ حضراتو دا حكم دفاسقانو فاجرانو او ددين څخه عملاً دمنحرفو مسلمانانو مقرر كړي دي چي د دوي سره دزړه دوستي ديوه مسلمان نه سي كيدي ، دكار او روزگار په ضرورتونو كي شركت يا ملگرتيا په قدر دضرورت جلا شي دي ، دزړه دوستي ديو فاسق فاجر سره په هغه وخت كي كيږي كله چي دفسق فجور جرائم په خپله په ده كي هم موجود وي ، په دي وجه نبي كريم ﷺ په خپلو دعاگانو كي به فرمايل ، اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عَلَيَّ يَدًا: يعني يا الله ! په ما ديو فاجر سړي احسان مه را اړوي ، ځكه چي شريف انسان دخپل محسن سره په محبت كولو طبعاً مجبوره وي ، په دي وجه دفاسقانو

فاجرانو احسان قبول کوم چي ددوی سره دمحببت ذریعه جوړیږي نبي کریم ﷺ ددی څخه پناه غوښتی ده .
وَأَكْبَهُمْ بِرُوحٍ مِّنْهُ : دلته دروح تفسیر ځینو حضراتو په نور سره کړی دی ، کوم چي دالله ﷻ دجانب څخه
مومن ته حاصلیږي او هغه دنيك عمل او دزړه دسکون او اطمینان ذریعه وی دده دپاره ، او دا سکون او
اطمینان یو لوی قوت دی او ځینو حضراتو دروح تفسیر په قرآن کریم او دلیلونو دقرآن سره کړی دی چي
دا دمومن اصل قوت او طاقت دی (قرطبي) والله سبحانه وتعالى اعلم

تمت

سُورَةُ الْحَشْرِ بِحَمْدِهِ وَعَوْنِهِ لِقُرَّةِ جُمَادَى الْأُولَى — ١٣٩١ هـ — يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاللَّهُ
الْحَمْدُ وَيَتْلُوهُ الشَّاءُ اللَّهُ تَعَالَى تَفْسِيرُ سُورَةِ الْحَشْرِ .

﴿ سورة الحشر ﴾

سُورَةُ الْحَشْرِ مَدَنِيَّةٌ قَدْ هِيَ أَرْبَعٌ وَعِشْرُونَ آيَةً ثَلَاثُونَ كُتِبَتْ

سورة الحشر په مدينه كې نازل سو او په دې كې څلروينست (۲۴) آيتونه او درې (۳) ركوع گانې دي .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دالله ﷻ چي بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ①

پاكي بيانوی دالله څه چي په آسمانونو او مخكه كې دی او هغه دی زبردست حكمت والا

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ

هغه دی چا چي راويستل کافران داهل کتابو څخه د

دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ

هغوی دکورونو څخه په اوله اجتماع دلنښکر ، تاسی گمان نه کوی چي وبه وزی هغوی او هغو گمان کوی

مَا نَعَتْهُمْ حُصُونَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَتْهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ

چي محفوظ کړی هغه دهغوی قلاکاني دالله دلاس څخه ، بیا ورسیدی دوی ته الله دهغه طرف څخه چي

لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدْ فِي قُلُوبِهِمُ الرَّعْبُ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ

د دوی خیال نه وو او وایی چوی په زړونو د هغوی کی رعب چي وړانول یی خپل کورونه

بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ۝

په خپلو لاسونو او د مؤمنانو په لاسونو نو عبرت ونیسی ای دسترگو خاوندانو،

وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا

او که نه وی دا خبره چي مقرر کړی وه الله په دوی باندی جلا وطنی نو دوی ته به یی عذاب ورکړی وای په دنیا

وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ۝ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ

کی، او د دوی دپاره په آخرت کی عذاب داور دی ، داځکه چي هغوی مخالف سول دالله څخه

وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

او د هغه در سول څخه، او څوک چي مخالف سول دالله څخه نو دالله عذاب ډیر سخت دی،

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا

هغه چي پریکړی تاسی دخرماوو درختی یا مو پریښووی ولاری په بیخو د هغو

فَيَاذِنِ اللَّهُ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ۝

نو دالله په حکم سره او چي رسوا کړی نافرمانه

(سورة ترون او شان نزول)

په تیر سورة کی د یهودو دوستی کومه چي منافقانو اختیار کړی وه د هغه دمذمت بیان وو، په دی سورة کی په یهودو باندی په دنیا کی د جلا وطنی سزا او په آخرت کی د عذاب ذکر دی او قصه ددغو یهودو دا ده چي نبی کریم ﷺ کله مدینی منوری ته تشریف راوړي، نو د یهودو سره د صلح وعده سوی وه او ددی یهودو په مختلفو قبیلو کی یوه قبيله د بنو نضیره، دغه قبيله هم د صلح په وعده کی داخله وه او دا خلگ د مدینی منوری څخه په دوه میله کی اوسیدل، یو وار دا واقعه پېښه سوه چي د عمرو بن امیه ضمیری د لاسه دوه قتلونه سوی وه چي خون قیمت یی ټولوته په جمع ادا کول وو، دوی دخپلو مسلمانانو څخه ددی دپاره چنده وکړه، بیایي دا اراده وسوه چي یهود هم د صلحنامی په وجه د مسلمانانو سره دی،

دخون دقيمت په رقم کي دوی هم شريکول په کار دی ، ددی کار دپاره نبی کریم ﷺ دبنو نضیر قبیلې ته تشریف یووړی ، هغوی داسازش وکی چی دده ﷺ دقتل کولو موقع زمونږ په لاس راغله ، په دی وجه نبی کریم ﷺ یی یوځای کښینوي اووي ویل چی مونږ دخون دقيمت درقم جمع کولوانتظام کوو اوپته مشوره یی داسی وکړه چی ترکوم دیوال لاندی حضور ﷺ تشریف فرماؤ ، یوسړی دی لوړ وخیژی اویوه لویه ډبره دی دده ﷺ پرسر دلوري څخه را ایله کړی چی کاری تمام سی ، ده ﷺ ته فوراً دوحی په ذریعه دهغوی داسازش معلوم سو ، دی ﷺ ولاړ سو او واپس یی تشریف یووړي او دوی ته یی خبرولیري چی تاسی وعده شکنی وکړه صلح موماته کړه ، په دی وجه اوس تاسی ته دلسو ورځو مهلت درکول کیږی ، په دی کی تاسی چی کومي خواته غواړی ووزی ، ددغه مودی څخه وروسته چی کوم سړی دلته په نظر راغی سر به ورڅخه پریکول کیږی ، هغوی دتللو اراده وکړه نوعبداللہ بن ابی منافق دوی منع کړل ، چی هیڅ ځای مه ځی زما سره ددوه زره کسانو جمعیت دی کوم چی به ستاسی دپاره خپل ځانونه قربان کړی خو تاسی ته به څوک هیڅ هم ونه وایی ، اوپه روح المعانی کی دابن اسحق په روایت سره په دی کی دعبداللہ بن ابی سره دودیعہ بن مالک اوسوید او راعس شریکوالی هم لیکلی دی ، هغه خلگ د دوی په خبروکی راغلل اونبی کریم ﷺ ته یی خبر ولیږي چی مونږ هیڅ ځای هم نه سو تللی اوستاچی څه په وسه کیدی سی هغه وکړه ده ﷺ دصحابه کرامو ﷺ سره په دی قبیلہ حمله وکړه او دغه خلگ قلابندسول اومانفانو ځانونه پټ کړل کښینستل ، دوی یی محاصره وکړه او دهغوی ځینی درختی یی وسوزلی اوځینی یی پریکړی ، اخر هغوی تنگ سول اوجلا وطن کیدل یی منظور کړل ، ده ﷺ په دی حال کی هم دهغوی سره دا رعایت وکی چی حکم یی وکی څومره سامان چی تاسی دخان سره وړی سی یو یی سی بغیر دوسلو څخه چی هغه به ضبط وی ، دغه خلگ ووتل ځینی شام ته ولاړل ځینی خیبر ته ، او ددنیا دحرص په وجه یی دخپلوکورونو کړکی اوتختی ویستلی او دخان سره یی یوړی ، دا قصه داخذ دغزا څخه وروسته په ربیع الاول سنه ۶ هجری کی پښه سوه ، بیا حضرت عمر ؓ دخپل خلافت په زمانه کی هغوی دنورو یهودو سره دشام دملک طرف ته وایستل دی دواړو جلاوطنو ته حشر اول او حشر ثانی وایی ، لکه چی په زاد المعاد کی داسی دی .

لنہتفسیر: دالله ﷻ پاکي بیانونی ټول څه چی په اسمانونوکی دی اوپه مخکۀ کی دی (مخلوقات) اوهغه زبردست (او) حکمت والادی (لکه چي دهغه دلوی شان اوقدرت اوحکمت یواثر دا دی چی) هغه دی چا چی داکفار اهل کتاب (یعنی بنی نضیر) دهغوی دکورونو څخه اول وار په جمع وایستل (یعنی په قول دزهری ددی څخه مخکی په دوی دا مصیبت نه وو واقع سوی ، دا مصیبت په دوی اول وار راغلی دی کوم چی د دوی دبدو حرکتونو ثمره ده ، او په دی کی یوه باریکه اشاره ده دیوی پیش گوئی طرف ته چی د دوی دپاره به بیا داسی اتفاق وی ، لکه چی دوباره حضرت عمر ؓ ټول یهودیان دعربو دجزیرې څخه وایستل ، لکه چی په خازن کی دی اواشاری ته باریکه ځکه وویل سوه چی لفظ داوول همیشه ددی

مقتضى نه وی چی ددی ثانی دی هم وی ، لکه چی وایی دفلانی بنخی اول وار پیدا سوی دی ، دهغوی دکورونو څخه ایستل دمسلمانانو دطاقت او غلبی اثر وو مخ ته ددی تقریر دی چی ای مسلمانانو د دوی سامان او شوکت چی مو ولیدی، ستاسی گمان هم نه وو چی هغوی به (کله هم دخپلو کورونو څخه) ووزی او (په خپله) هغوی دا گمان کړی وو چی د دوی قلاگانی به دوی دالله (دانتقام) څخه وساتی (یعنی دخپلو قلاگانو په استحکام باندی داسی مطمئن وه چی د دوی په زړه کی دغیبی انتقام خطره هم نه راتله نو د دوی حالت مشابه دهغه سړی دی دچاچی داگمان وی چی د دوی قلابه دالله ﷻ دگرفت څخه دوی محفوظ کړی او که خاص دبنو نضیرو دقبیلې قلاگانی ډیری نه وی نو په حُصُونَهُمْ کی دجمع ضمیر مطلق دیهودو طرف ته به وی اود: اِنَّهُمْ ضَمِیرُهم، اوصرف دظَنُوْ ضَمِیر به دبنو نضیر طرف ته سی ، یعنی دبنی نضیرو دا خیال وو چی د دوی قلاگانی به ټول یهود دحوادثو څخه وساتی ، په دی ټولو یهودو کی دوی هم راغلل چی خپله قلابی خپله محافظه گنله، نو په هغوی (د) خدای (عذاب) دداسی طرف څخه را ورسیدی چی دهغوی خیال (اوگمان) هم نه وو (مراد دداسی طرف څخه دا دی چی دمسلمانانو په لاسو وایستل سول چی دهغوی بی سر و سامانی ته یی کتل ددی گمان یی هم نه وو چی دابی سامانه به په دی خاوندانو دسامان غالب سی) او د دوی په زړونو کی (الله ﷻ دمسلمانانو) رعب و اچوي چی (ددی رعب په وجه یی دوتلو قصد وکی او دغه وخت یی دا حالت وو چی) خپلو کورونه یی په خپلو لاسونو سره هم او دمسلمانانو په لاسونو هم وړانول (یعنی په خپله یی هم دلرگیو او تختو وړلو دپاره خپل مکانونه نړول ، اومسلمانانو هم د دوی زړه ته دصدمی رسولو دپاره وړانول او دمسلمانانو دورانولو نسبت یی د دوی طرف ته ځکه وکی چی سبب ددی وړانولو دغه خلگ وه ، ځکه چی دوی وعده ماته کړه او دغه کار دیهودو دی نو اسناد دسبب د دوی طرف ته سو او دمسلمانانو لاسونه په منزله دآلی سوه) نو ای هوبنیارانو (دی حالت ته وگوری) عبرت حاصل کی (چی دخدای او درسول دمخالفت انجام ځینی وخت په دنیا کی هم ډیر بدوی) او که الله ﷻ دهغوی په قسمت کی جلا وطن کیدل نه وای لیکلی نو هغوی ته به یی په دنیا کی (دقتل) سزا ورکړی وای (څنگه چی د دوی څخه وروسته دبنو قریظه سره معامله وسوه) او (که څه هم په دنیا کی دقتل دعذاب څخه بچ سول لیکن) دهغوی دپاره په اخرت کی د دوریخ عذاب (تیار) دی (او) دا (سزا دجلا وطنی په دنیا کی اوسزا داوپه اخرت کی) په دی خلگو دالله او دهغه درسول مخالفت وکی ، اوڅوک چی دالله مخالفت کوی (او دا مخالفت درسول هم دی) نوالله ﷻ سخته سزا ورکوونکی دی (دا مخالفت په دوه قسمه سو یو مخالفت دوعدی ماتولو چی سزا دجلا وطنی باندي ورکول سوه او دوهم نیستوالی دایمان چی داخرت دعذاب سبب دی ، مخ ته دیهودو دیوطعن جواب دی کوم چی یی ددرختو دپریکولو اوسوزلو په باره کی کړی وو، چی داسی کول خوفساد دی اوفساد مذموم دی ، لکه چی په دُرْ منشور کی دی اودارنگه ځینی مسلمانانو سره داجازته داسی گنله چی ترک دجائز جائز دی اوپه اخرت کی به دا درختی دمسلمانانوسی نوپریښوول یی ښه دی ، پری یی نه کړل

اوځينو داسې وگنله چې ديهودو زړونه په دردېږي پري يې کړي ، لکه چې په درمنشورکي دى سره دجوابه ددى دواړو کارونو صواب والى دى ، نو ارشاد دى چې) کومى دخرماؤ درختى تاسى پريکړي (دغه شان کومى چې مو وسوزلى) يادغه مو پرييځو باندې (پرخپل حال) ولاړي پريښوولى نو (دواړي خبري) دخداى دحکم (اورضا) موافق دى (ددى دپاره چې) کافران ذليله سى (يعنى په دواړو کارونو کې مصلحت دى ، لکه چې په پريښوولو کې هم دمسلमानو يوه کاميابى اوکفارپه غصه کې اچول دى چې دمسلमानو په کار به اوس ورځي اوپه پريکولو اوسوزلو کې يې هم دمسلمانانو بله کاميابى يعنى دغلبې داثارو ظهور او دکفارو په غصه کې اچول دى مسلمانان زمونږ په شيانو کې څنگه تصرفات کوي نو دواړه کارونه جائز دي او په حکمت مېنې دى ، په دى سبب په کې څه قباحه نسته)

معلومات اومستلي

(سورة حشر خصوصيات او دبنو نضير قبيلې تاريخ)

(سورة حشر ټول ديهودو دبنو نضير قبيلې په حقله نازل سوى دى (قاله ابن اسحاق) او حضرت ابن عباس ؓ به ددى سورة نوم سورة بنو نضير وايه (ابن كثير) بنو نضير ديهودو يوه قبيله ده کومه چې دحضرت هارون ؑ په اولاد کې ده ، د دوى پلرونه اونيكه گان دتورات عالمان وه ، په کوم کې چې دحضرت خاتم الانبياء ﷺ خبر او دده ﷺ حليه اوعلامات ذکر وه اوداچې دى به ديثرب (مدينې) طرف ته هجرت کوي ، خاندان په دى طمع کې چې دخاتم الانبياء ﷺ سره به دوى دشام څخه دمدينې منورې طرف ته منتقل سى ، د دوى په موجوده خلگو کې هم ځينې دتورات عالمان وه اوچې نبى کریم ﷺ مدينې منورې ته تشریف راوړي او دوى هغه نېمانۍ په کې وليدى نو ويې پيژندى هم چې دا هغه خاتم الانبياء ﷺ دى مگر د دوى دا خيال وو چې دغه اخرى نبى به دحضرت هارون ؑ په اولاد کې د دوى دځاندان څخه وي اوخاتم الانبياء ﷺ دبنى اسرائيلو په ځاى په بنى اسماعيلو کې مبعوث سو نودى حسد دغه خلگ دايمان راوړلو څخه منع کړل ، مگر په زړه کې د دوى اکثرو خلگو دى ﷺ آخرى نبى پيژندى اوپه غزوه بدر کې دمسلमानو حيرت انگيز فتح او دکافرانو شکست يې چې وليدى نو د دوى يقين نور هم زيات سو ، او ددى اقرار د دوى دژبو څخه هم واوريدل سو مگر دا ظاهري فتح اوشکست دحق او باطل دپيژندو معيار جوړول يو کمزورى بنياد وو ، نتيجه داسوه چې دا حد په غذا کې کله چې مسلمانانو ته په اول کې شکست وسو ، ځينې صحابه حضرات په کې شهيدان سول نو د دوى يقين متزلزل سو او تر دى وروسته دوى دمکې دمشرکانو سره ساز باز شروع کى ، ددى څخه مخکې دا واقعه سوى وه چې نبى کریم ﷺ مدينې منورې ته ورسيدى نو دحکيمانه سياست په مقتضى يې ترټولو اول کار دا کړى وو چې په مدينه طيبه کې او دنېار په خواوو شاکی ديهودو څه قبائل آبادوه د دوى سره يې دصلح معاهده پردي کړې وه چې دغه خلگ به نه دمسلمانانو خلاف جنگ کوي اونه به دجنگ کوونکو کومک کوي ، که په دوى چا حمله وکړه نومسلمانان به يې مدد کوي ، په صلحنامه کې نورى هم ډيرى دفعې وى چې تفصيل يې په سيرت ابن هشام اونورو کې دى ، دغه ډول ديهودو ټول قبائل په کومو کې چې بنو نضير هم دا خل

وه دمدينی طبيبی څخه د دوو ميلو په فاصله ددوی کلی کلکی اومضبوطی قلعه گانی وی اوباغونه وه .
 دأحد ترغزا پوری خو دا خلگ په ظاهره ددی صلحنامی پابند په نظر راتلل مگر دأحد څخه وروسته دوی
 غداري وکړه اوپټ خیانت یی شروع کی ، ددی غدر او خیانت ابتداء ددی څخه وسوه چی دبنو نضیرو
 یو سردار کعب بن اشرف دأحد دغزا څخه وروسته دخپلو یهودیانو دخلوینستو تنو دقافلی سره مکی
 معظمی ته ورسیدی او ددی ځای کفار قریش کوم چی دبدر دشکست دبدلی اخیستو په نیت سره اُحد ته
 تللی وه اوآخريی په دی کی شکست وخوړي اوواپس سوی وه ، دهغوی سره یی ملاقات وکی اوپه خپل
 مینځ کی یی دنبی کریم ﷺ اومسلمانونو خلاف دجنگ کولو یوه وعده وکړه چی تکمیل یی داسی وسو
 چی کعب بن اشرف دخپلو څلوینستو یهودیانو سره او ددوی بالمقابل ابوسفیان دخپلو څلوینستو قریشو
 سره دبیت الله حرم ته دا خل سوه اودبیت الله پرده یی ونیوله اودا وعده یی وکړه چی مونږ به دیو بل
 ملگرتیا کوو اومسلمانونو خلاف به جنگ کوو .

کعب بن اشرف ددی وعدی کولو څخه وروسته مدیني منوری ته بیرته راغی نو جبرائیل امین نبی کریم
 ﷺ ته ټوله واقعه او دوعدی تفصیل وښووی ، نبی کریم ﷺ دکعب بن اشرف دقتل حکم جاری کی لکه چي
 محمد بن مسلمہ صحابی ؓ دي قتل کی ، تردی وروسته دبنو نضیرو مختلف خیانتونه او سازشونه نبی
 کریم ﷺ ته معلومیدل په کومو کی چی یوه دغه واقعه ده کومه چی لوړ په شان نزول کی بیان سوي ده چی
 که نبی کریم ﷺ په ذریعه دوحی په دی سازش باندی نه وای خبردار سوی نودغه خلگ به په خپل سازش
 دقتل کی کامیاب سوی وای ځکه چی ترکم کور لاندی نبی کریم ﷺ دوی کنسینولی وو ، دهغه دبام څخه
 دیوی درنی دبري دده ﷺ پرسر باندي دراغورځولو پلان تقریباً مکمل سوي وو ، کوم سړي چي دی پلان
 ته عملی صورت ورکوونکی وو دهغه نوم عمرو بن جحاش وو ، حق تعالی ﷻ دده ﷺ حفاظت وفرمایي او
 دا پلان ناکامه سو .

یوهیوت : دا هم عجیبه معامله ده چی په وروسته واقعه کی ټول بنو نضیر جلاوطن سول ، دمدينی منوری
 څخه ووتل ، مگرپه هغوی کی صرف دوه سړی مسلمانان سول اومحفوظ اومامون پاته سول ، په دی
 دوو کی یو دغه عمرو بن جحاش وو ، دوهم دده اکا یامین بن عمرو بن کعب وو (ابن کشیر)
(دهمرو بن أمیه ضمری واقعه)

دشان نزول په واقعه کی کوم چی داراغلی دی چی دهمرو بن أمیه ضمری دلاسه دوه قتل سوی وه
 دهغودخون قیمت جمع کولوکوشش نبی کریم ﷺ کوي ، ددی خون دقیمت په سلسله کی دبنو نضیرو
 څخه دچندی حاصلولو دپاره ده ﷺ دهغو کلی ته تشریف وړی وو ، ددی واقعه ابن کثیر دایبان کړي ده
 چی دمسلمانانو خلاف دکفارو سازشونه اوظلمونه یو اوږد دا ستان دی ، په دی کی یوه واقعه دبیر
 معونه په تاریخ اسلام کی معروفه اومشهوره ده چی دځینو منافقانو کفارو دنبی کریم ﷺ څخه په خپل
 کلی کی داسلام دتبلیغ دپاره دصحابه کرامو ﷺ یوه ډله وغوښته ، نبی کریم ﷺ اویا صحابه کرام ﷺ د
 دوی سره کړل ، وروسته حقیقت دا ښکاره سو چی دغو خلگو دا محض سازش کړی وو ، ددی ټولو

دگيرولو او قتلولو منصوبه يی جوړه کړی وه او هغوی په دی کی کامیاب سول ، په دوی کی صرف عمرو بن أمیه ضمری په یو ډول په را تنبیتیدو کی کامیاب سو ، کوم بزرگ چی اوس دکفارو دا غداری او خیانت او دخپلو یوکم اویا وړونو په بی دردی سره دقتلولو حال لیدلی راروان دی دهغه جذبه به دکفارو په مقابله کی څه وی ، هر سړی په خپله اندازه کولی سی ، اتفاق داسی وسو چی مدینی منوری ته دواپسی په وخت په لاره کی ده ته دوه کافران مخ ته راغلل ، ده هغه دواړه قتل کړل ، وروسته معلومه سوه چی هغه دواړه دبنو عامر دقبیلې وه ، دکومو سره چی دنبی کریم ﷺ دصلح وعده وه .

دمسلمانانو معاملات دنن صبا سیاسی خلکو دمعاملو په شان خو وه ، نه دا چی داول څخه دخلاف ورزی او وعدی ماتولو لاری تلاش کوی ، دلته خو چی څه په ژبه اوقلم سره وتلی وه ، ددین مذهب او دخدای تعالی دحکم حیثیت یی درلودی ، او پابندی یی لازمی وه ، کله چی نبی کریم ﷺ ته ددی غلطی علم وسو نوده ﷺ دشریعت داصولو مطابق ددی دواړو قتل سوو دخون دقیمت ورکولو فیصله وفرمایله او ددی دپاره یی دمسلمانانو څخه چنده وکړه ، په دی سلسله کی بنو نضیروته هم دچندی دپاره ولاړی چی دا واقعہ پېښه سوه (ابن کثیر)

« دبنو نضیرو دجلا وطن کولو په وخت کی داسلام او مسلمانانو رواداری دموجوده سیاست دانانو دپاره دعزت معامله » دنن لوی حکمرانان اولوی حکمتونه کوم چی په انسانی حقوقو لوی لوی بیانونه ورکوی او ددی دپاره اداری قائموی او په دنیاکی ورته دانسانی حقوقو دتحفظ علمبردار ویل کیږي ، لږدی پردی واقعہ بانندی نظر واچوی چی دبنو نضیرو پرلپسی سازشونه ، خیانتونه دقتل رسول ﷺ منصوبی کوم چی ستاسی په مخکی راځی که دنن صبا دیو حکمران اوسربراه دمملکت په مخکی راسی ، نولږ پرزړه لاس کنسیرېدی فکر وکی چی هغه به ددی خلکو سره څه معامله کوی ، نن صبا خو په ژوندو خلکو پتړول اچول اورونه ورته کول دیو لوی اقتدار او حکومت هم محتاجه نه دی ، یو څو غنډگان اوشیران جمع سی او دا هر څه کوی ، او دشاهانه غیظ او غضب کرشمی خو څه تردی هم زیاتی وی .

مگر دا حکومت دخدای او دهغه درسول دی ، کله چی خیانتونه او غداری انتها ته ورسیدلی ، نو هغه وخت یی هم دقتل عام اراده ونه فرمایله ، د دوی دمال او اسباب اخستوی یی هم څه تصور نه وو بلکه .

(۱) دخپل ټول سامان وړلو اوصرف دښار خالی کولو فیصله یی وفرمایله .
(۲) او ددی دپاره هم دلسو ورځو مهلت یی ورکی چی په آسانی سره خپل سامان یو سی او په اطمینان سره بل مقام ته منتقل سی ، کله چی ددی یی هم خلاف ورزی وکړه نو قومی اقدام ته ضرورت پېښ سو .
(۳) ددی دپاره ځینی درختی خو یی وسوزلی ، ځینی یی پریکړی چی په دوی اثر وسی ، مگر قلاته داور لگولو یا د دوی دقتل عام حکم دغه وخت هم ورنه کول سو .

(۴) بیاجی کله مجبوره سول او هغو خلکو ښار خالی کول منظور کړل نو ددی فوجی اقدام باوجود ورته دا اختیار ورکول سو چی په یوه اوبن چی څومره سامان یو سړی وړی سی یو دی سی ، ددی په نتیجه کی هغوی دخپلو کورونو کړکی ، تختی دروازی ، په زنځیرونو پوری وتړل یو یی وړل .

(۵) ددی ساز او سامان سره منتقل کیدونکو ته هیڅ یوه مسلمان په کړه سترگه هم ونه کتل ، په امن او عافیت او پوره اطمینان سره یی سامان واخستی رخصت سول .

دنبی کریم ﷺ دا معاملات دهغه وخت دی کله چی ده ﷺ ته دخپل دښمن څخه دانتقام پوره پوره اخیستو مکمل قدرت او طاقت حاصل وو ، ددی غدار ، خائن ، او سازشی دښمنانو سره دغه وخت د دوی دا معامله ددی نظیر دی کوم چی دمکی دفتح څخه وروسته دخپلو قدیمی دښمنانو سره ده ﷺ وفرمایله .

لَاوُلُ الْحَشْرِ : دښو نضیرو دی جلا وطنی ته قرآن کریم اَوَّلُ الْحَشْرِ وفرمایله ، دحشر معنی پورته کیدل او دریدل دی ، داول حشر ویلو یوه وجه په لنډتفسیر کی بیان سوي ده ، چی دا خلک دپخوا څخه پریوه خای ابادوه ، دنقل مکانی او جلا وطنی دا واقعه دوی ته په اول وار پېښه سوه او بله وجه دا هم ده چی داسلام اصل حکم مخکی داراتلونکی وو چی جزیره العرب دی دغیر مسلمو څخه پاکه سی چی دا داسلام یوه مضبوطه قلا جوړه سی ، ددی په نتیجه کی یو بل حشر راتلونکی په شکل دجلا وطنی کیدونکی وو کوم چی عملاً دحضرت عمر ؓ په زمانه دخلافت کی وسوچی په دوی کی کوم خلق خیبرته منتقل سوی اوآبادسوی وه هغوی ته دجزیره العرب څخه ددباندی تلو حکم ورکول سو ، په دی لحاظ سره دښو نضیر دا جلا وطنی اولنی حشر او دوهمه جلا وطنی په زمانه دحضرت عمر ؓ کی دوهم حشر سو .

قَالَهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا الخ ددی لفظی ترجمه خو دا ده چی راغی دوی ته الله ﷻ په داسی انداز سره چی دوی ته ددی گمان هم نه وو ، دالله ﷻ دراتلو څخه مراد دهغه حکم بردار ملائکو راتلل دی .

يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمُ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ : دهغو دخپلو کورونو په خپلو لاسونو خرابول خو داسی وسوه چی خپلی دروازی یی سره د دروازو بندوونکو لرگو ایستلی یو وړی ، او دمسلمانانو په لاسونو داسی چی کله دوی قلابند وه نو دباندی مسلمانانو پردوی داتر غورځولو دپاره درختی او کورونه وران کړل .

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْتَةٍ أَوْ نَرَكْتُمْوهَا قَائِمَةً عَلَى أَصُولِهَا لِيَاذَنَ اللَّهُ وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ : لفظ دلینه دخرماهری درختی ته یا دعجوی څخه علاوه باقی درختوته ویل کیږی ، دښو نضیرو باغونه دخرماؤ وه ، کله چی قلابند سول نو ځینو صحابه کرامو ؓ ددغو خلکو دخفه کولو اوپه دوی درعب غورځولو دپاره یی ددوی دخرماؤ څو درختی پریکړی یایی وسوزلی اوختمی یی کړی اوځینو نورو صحابه کرامو ؓ خیال وکی چی انشاء الله فتح به زمونږ وی اودا باغونه او درختی به دمسلمانانو په لاس ورسی نودا ولی ضائع کول کیږی ، هغوی ددی دپریکولو اوسوزلو څخه منع سول ، دا درایی اختلاف وو ، وروسته چی په خپل مینځ کی خبری اتری وسوی نو کومو حضراتو چی درختی پریکړی یایی سوزلی وی دهغوی سره دا فکر سو چی شاید مونږ گناهگار سوچی کوم مال مسلمانانوته حاصلیدونکی وو ، هغوته مونقصان ورسوي ، په دی دا ذکر سوی آیت نازل سو ، کوم چی د دواړو فرقو عمل ته یی جائز او صحیح وفرمایله او دواړه یی په اذن الله کی دا خل کړل او دحکم الهی تعمیل یی وگرځول .

(در رسول الله ﷺ حکم په حقیقت کې د الله ﷻ حکم وی ، منکرینو د حدیث ته خبرداری)

په دې آیت کې یې د درختو پریکول ، سوزل یا باقی پریښوول دواړو مختلفو کارونو ته یې د الله ﷻ اذن فرمایلی دی ، حال دا دی چې د قرآن په یوایت کې په دواړو کې یو حکم هم مذکور نه دی ، ظاهره خو دا ده چې دواړو فرقو چې کوم عمل وکړي ، هغه یې په خپل اجتهاد سره وکړي ، د زیات څخه زیات دا کیدی شي چې دوی د نبی کریم ﷺ څخه اجازت اخیستی وي ، مگر قرآن هغه اجازت کوم چې یو حدیث وو اذن الله وگرځوي او واضح یې کړه چې رسول الله ﷺ ته د حق تعالی د طرف څخه دا حکامو د تشریح اختیار ورکول سوی دی او کوم حکم چې دوی جاری و فرمایي ، هغه د الله ﷻ په حکم کې دا خل دی په هغه عمل کول د قرآن د آیتونو د عمل په ډول فرض دی .

(د اجتهدی اختلاف په دواړو جانبو کې یوه نه گناه نه سي ویل کیدی)

بل مهم اصول د دې آیت څخه دا معلوم سو چې کوم خلک د شرعی اجتهد اصلاحيت لري که د دوی اجتهد په یوه مسئله کې مختلف سي یو فریق یې جائز گڼي ، بل یې ناجائز نو د الله ﷻ په نزد دا دواړه حکمونه درست او جائز وي ، په دوی کې یوه ته هم گناه او معصیت نه سي ویل کیدی او په دې وجه پردې دنهی عن المنکر قانون نه سي جاری کیدی ، ځکه چې په دې کې یو جانب هم شرعی منکر نه دی او په ، وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ : کی د درختو د پریکونکو یا سوزونکو د عمل توجیه بیان سوي ده چې دا هم په فساد کې دا خل نه دی ، بلکه د کفارو د ذلیل کولو په قصد سره موجب د ثواب دی .

مسئله : په حالت د جنگ کې د کفارو کورونه نړول یا سوزل دغه ډول درختی فصلونه بربادول جائز دی او که نه دی؟ په دې کې دامامانوفقهاؤ مختلف اقوال دی ، دامام اعظم ابوحنیفه څخه په حالت د جنگ کې د دې ټولو کارونو جائزوالی نقل دی مگر شیخ ابن همام فرمایي چې دا جواز په هغه وخت کې دی کله چې د دې څخه بغیر په کفارو غلبه پیدا کول مشکل وي یا په دې صورت کې کله چې د مسلمانانو د فتح غالب گمان نه وي نو دا ټول کارونه ځکه جائز دي چې په دې سره د کفارو طاقت او شوکت ماتول مقصود وي یا د فتح د نیستي په صورت کې د دوی مال ضائع کول هم د دوی د قوت کمزوری کولو د پاره په دې کې داخل دی .

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَبِأُؤْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَا كِنٍّ

او هغه شی چې لاس ته راوستی الله د خپل رسول د دغو څخه وروسته نه دی زغلولی تاسی په هغه باندې آسونه او نه اوبان لیکن

اللَّهُ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ⑥

الله غلبه ورکوي خپلو رسولانو ته چې په هغه چا چې وغواړي او الله ﷻ هر څه کولی سي ،

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ

کوم مال چې لاس ته راوستی الله د خپل رسول د کلو د خلقو څخه نو د الله او د رسول

وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۚ

او دخپلوانو او یتیمانو او مسکینانو او مسافرو دی

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ ۚ وَمَا آتَاكُمُ

چی رانه سی په استعمال دمالدارو کی ستاسی څخه او څه چی درکوی تاسی ته

الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَنْهُكُمْ عَنْهُ فَأَنْتَهُوْا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ

رسول نو هغه اخلی ، او دکوم څخه چی تاسی منع کوی نو هغه پریږدی ، او بیرہ کوی دالله څخه

إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۚ ۝۱۰ لِّلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ

بیشکه دالله عذاب سخت دی ، دپاره دهغه فقیرانو مهاجرینو چی

أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنْ

ایستل سوی دی دخپلو کورونو څخه او دخپلو مالونو څخه چی په لټون راغلی دی دالله دفضل

اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصَرُّونَ إِلَى اللَّهِ ۚ وَرَسُولُهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ

او دهغه درضا مندی او مدد کولو ته دالله او دهغه درسول ، هغه خلق دی

الصُّدُقُونَ ۚ ۝۱۱ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ

رښتینی ، او هغه کسان چی وسیږي په دی کور (مدینه) کی او ایمان کی

قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ

د دوی څخه مخکی هغوی محبت کوی دهغو سره چی هجرت وکی دوی ته او نه کی پیدا په خپلو زړونو کی

حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ

تنگی په هغه شی سره چی دوی ته ورکړل سی او مخکی ساتی دوی په خپلو ځانونو که څه هم وی په دوی باندی

خَصَاصَةٌ ۚ وَمَنْ يُّوقْ شَرُّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۚ ۝۱۲

لوږه او چاچی ځان وساتی دبخل څخه نو هغه خلق دی مراد پیدا کوونکی ،

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا

او هغه خلق کوم چي راغلل د دوی څخه وروسته وایي ای ربه زمونږ وبخښی مونږ اوز مونږ هغه

وَالْإِخْوَانَنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا

دړونه چي داخل سول زمونږ څخه مخکي په ایمان کی او مه را ولی زمونږ په زړونو کی

غُلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ١٠

خیری دایماندارو دپاره ای ربه زمونږ ته یی نرمی کوونکی مهربانه

لنہ تفسیر: (لور چي څه بیان سول هغه خو دینو نضیرو سره معامله وه) او (د دوی دمالونو سره چي کومه معامله وسوه دهغه بیان دا دی چي) څه چي الله ﷻ خپل رسول ته ددی څخه ورکړل نو (په دی کی تاسی هیڅ مشقت نه دی کړی ، لکه چي) تاسی په دی (یعنی ددی په حاصلولو) نه اسونه وزغلول اونه اوبښان (مطلب دا دی چي نه درباندي دسفر مشقت راغي ځکه چي دمدیني منوري څخه په دوه میله کی وو اونه دجنگ اوبراي نام چي کومه مقابله وسپړه هغه غیر معتدبه وه، لکه چي داسی په روح کی دی، په دی وجه په دی مال کی ستاسی استحقاق تقسیم او ملکیت نسته ، لکه څنگه چي په مال دغنیمت کی وی، لیکن (د) الله ﷻ (عادت دی چي) خپل رسولان (دخپلو دښمنانو څخه) په چاچي وغواړی (په خاص طور سره) مسلط کوی (یعنی محض په رعب سره یی مغلوب کوی ، چي په دی کی چاته څه مشقت کول نه راځي لکه چي په دغو رسولانو کی الله ﷻ خپل رسول محمد ﷺ په مالونو دینو نضیرو داسی مسلط کی ، په دی وجه په دی کی ستاسی هیڅ حق نسته ، بلکه په دی کی دمالکانه تصرف کولو مکمل اختیار صرف دوی ته دی) او الله ﷻ په هرڅه پوره قدرت لری (نوهغه چي څنگه غواړی دښمنان مغلوب کوی او څنگه چي غواړی خپل رسول ته اختیار او تصرف ورکوی اولکه څنگه چي دمالونو دنضیرو داحکم دی دغه ډول) څه چي الله ﷻ (په دی طور سره) خپل رسول ته دنورو کلود (کافرانو) خلگو څخه ورکړی (لکه باغ دښک او یو جزء دخیبر داسی په لاس ورغی) پس (په هغه کی هم ستاسی هیڅ حق دملکیت نسته بلکه) هغه (هم) دالله ﷻ حق دی (یعنی هغه چي څنگه غواړی په هغه کی حکم کوی ، لکه چي په نورو شیانو کی دهغه دغه شان حق دی او تخصیص دخضر دپاره نه دی) اودرسول (حق دی چي الله ﷻ ورته په دغه مال کی مالکانه تصرفات په خپل صوابدید (رایي) سره دکولو اختیار ورکړی دی) او (د دوی) دخپلوانو (حق دی) او دیتیمانو (حق دی) او دغریبانو (حق دی) اودمسافرانو (حق دی یعنی دا ټول دنبی کریم ﷺ دصوابدید (رایي) موافق په دی مال کی مصرف دی او په دوی کی انحصار نسته، نبی کریم ﷺ چي چا ته په خپله رایه سره ورکول غواړی ، هغه هم په دی کی شامل دی او دبیان سوي اقسامو په خاص طور سره

ذکر شاید په دی وجه وسو چی د دوی په باره کی دا شبهه کیدی سوه چی کله په جهاد کی دشریکانو په دی مال کی حق نسته نو دا اقسام چی په جهاد کی شریک نه دی ، د دوی به هم حق نه وی ، مگر په آیت کی د دوی ذکر په خاص صفتونو دیتیم ، غریب مسافر او نورو سره وسو او اشاره یی وکړه چی دا خلگ دخپلو دی صفتونو په وجه ددی مال مصرف په اختیار دنبی کریم ﷺ کیدی سی جهاد دشرکت سره د دوی تعلق نسته ، بیا په دی اوصافو کی یو وصف د ذوی القربی یعنی دنبی کریم ﷺ د نزدیکی قریبانو هم دی دوی ته په دی مال کی څکه حصه ورکول کیږی چی دا ټول دنبی کریم ﷺ تر وفات وروسته قطع سوه ، لکه چی په سورة انفال کی ددی بیان تیر سوی دی او دا بیان سوی حکم څکه مقرر سو) چی هغه (مال دفی) ستاسی دمالدارو په قبضه کی را نه سی (لکه چی په جاهلیت کی به ټول غنیمتونه او حاصلات دجنگ داقتدار خاوندانو خوړل او فقیران به بالکل محرومه پاته کیدل ، په دی وجه الله ﷻ درسول ﷺ په رایه باندی وساتله او مصارف یی هم ونبوړل چی دوی سره دمال کیدو بیا هم په حاجتمندو او عامو موقعو د مصلحت کی یی صرف کی) او (کله چی دا معلومه سوه چی دنبی کریم ﷺ په رایه کیدو کی مصلحت دی نو) رسول ﷺ چی تاسی ته څه درکوی هغه اخلی او دڅه شی (داخستو) څخه چی تاسی منع کوی نو تاسی منع کیږی (او په عموم دالفاظو سره دا حکم په ټولو افعالو کی دی او احکامو کی هم) او دالله ﷻ څخه بیرته کوی بیشکه الله ﷻ (مخالفت کوونکو ته) سخته سزا ورکونکی دی (اودغسی خو په فی کی مطلقاً دټولو مسکینانو حق دی لیکن) دهغو حاجتمندو مهاجرینو (خاصکر) حق دی کوم چی دخپلو کورونو څخه اودخپلو مالونو څخه (جبراً او ظلماً) جلا سوی دی (یعنی کفارو دوی دومره تنگ کړل چی کور او کلی یی پرېنبوړي او په هجرت کولو مجبوره سول او په دی هجرت سره) هغوی دالله ﷻ دفضل (یعنی جنت) او رضا مندی طلب کوونکی دی (په څه دنیوی غرض سره یی هجرت نه دی کړی) او هغه (خلگ) دالله او دهغه درسول ﷺ (د دین) مدد کوونکی دی (او) داخلگ (په ایمان کی) رښتینی دی او (دارنگه) دهغو خلگو (هم حق دی) کومو چی په دارالاسلام (یعنی مدینه) کی اوایمان کی د دوی (مهاجرینو ترراتلو) مخکی قرار نیولی دی (مراد ددی څخه انصاری حضرات دی او په مدینه کی د دوی دمخکی قرار نیول خو ظاهره ده چی هغوی ددی ځای اوسیدونکی وه او په ایمان کی داول قرار نیولو دا مطلب نه دی چی دټولو انصارو ایمان دټولو مهاجرینو څخه مقدم دی ، بلکه مراد دا دی چی دمهاجرینو مدینی ته ترراتلو مخکی دا حضرات په اسلام مشرف سوی وه، برابره خبره ده که اصل ایمان د دوی دځینو مهاجرینو تر ایمان وروسته وی) څوک چی هغوی ته هجرت کوی راځی د دوی سره داخلگ محبت کوی او مهاجرینو ته چی (د مال غنیمت اونور څخه) څه رسیږی په هغه سره دوی (انصار په وجه دمحبت) په خپلو زړونو کی څه رشک (قصد) نه کوی او (تردی زیات محبت ورسره کوی چی په خوراک اونورو کی هغوی) ترځان مقدم ساتی که څه هم پردوی باندی (په خپله) لوړه وی (یعنی ډیر واره په خپله به نهاره ناست وی او خوراک مهاجرینو ته ورکوی) او (واقعی) څوک چی دخپل طبیعت دبخل څخه محفوظ وساتی (لکه چی داخلگ

دی چی دحرص اوددی په مقتضا دعمل کولو څخه الله ﷻ دوی پاک ساتلی دی، داسی خلگ مراد موندونکی دی اودهغو خلگو (هم دفی په دی مال کی حق دی، کوم چی په دار الاسلام کی یاپه هجرت کی یاپه دنیاکی) د دوی (مهاجرینو اوانصارو بیان سوو) څخه وروسته راغلل (یاراسی) کوم چی دعا کوی چی ای زموږ پروردگاره! موږ وبخښی او زموږ هغه وروڼه (هم) کومو چی ترموږ مخکی ایمان راوړی دی (برابره خبره ده که نفس ایمان یا ایمان کامل چی موقوف پرهجرت وو) او زموږ په زړونوکی دایماندارو په باره کی کینه مه پیداکوی (دا دعا دمتقدمینو څخه علاوه معاصرینو ته هم شامله ده) ای زموږ ربه! ته لوی شفیق اورحیم یی .

معلومات اومسئلي: وَمَا آتَاكَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ الْآيَةُ : لفظ دآفَاء دفی څخه مشتق چی معنی یی واپس کیدل دی ، په دی وجه دغرمی څخه وروسته چی دکومو شیانو سایه دمشرق طرف ته واپس سی ، هغه ته هم فی ویل کیږي ، دغنیمت مالونه کوم چی دکفارو څخه حاصلیږي ، ددغو ټولو اصل حقیقت دا دی چی د دوی دباغی کیدو په وجه د دوی مالونه په حق دسرکار ضبط وی او د دوی دملکیت څخه وزی بیا دمالك حقیقی حق تعالی طرف ته واپس سی ، په دی وجه ددی دحاصلیدو څخه یی په لفظ دفی سره تعبیر وکی ، ددی تقاضا دا وه چی دکفارو څخه حاصلو سوو ټول قسمه مالونه ته فی ویل سوی دی ، مگر کوم مال چی دجهاد اوقتل په ذریعه حاصل سی په هغه کی انسانی عمل اوجد اوجهد لره هم یوقسم دخل دی په دی وجه دایی په لفظ دغنیمت سره تعبیر فرمایلی دی، وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ : لیکن دکم په حاصلولوکی چی دجهاد اوقتل هم څه ضرورت پیښ نه سی ، هغه یی په لفظ دفی سره تعبیر وفرمایل ، ددی آیت مطلب دا سو چی کوم مال بغیر دجهاد اوقتل څخه حاصل سوی دی هغه به په مجاهدینو کی دمال غنیمت دقانون مطابق نه تقسیمیږي ، بلکه په دی کی کلی اختیار به دنبی کریم ﷺ په لاس کی وی ، چاته چی څومره غواړی ورکوی به یی یابه یی دخپل ځان دپاره ساتی ، البته دا پابندی په ولگول سوه چی دمستحقینو یوڅو اقسام متعین سول چی ددی مال تقسیم دی په دی اقسامو کی دننه وی ، ددی بیان یی په راتلونکی آیت کی داسی وفرمایي چی .

مَا آتَاكَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى : په دی کی داهل قری څخه مراد بنو نضیردی او د دوی په شان نور قبائل دبنو قریظه او نور دکومو مالونه چی بغیردڅه جنگ څخه حاصل سول ، مخ ته دمصارفو او مستحقینو پنځه قسمونه بنسول سوی دی ، چی بیان یی مخ ته راځی ، په ذکر سوی آیت کی دفی احکام ددی مستحقین او دتقسیم کار بیان سوی دی ، دسورة انفال په شروع کی دمال غنیمت اوفی فرق په واضح طور بیان سوی دی ، چی غنیمت هغه مال ته ویل کیږي کوم چی دکفارو څخه دجهاد اوقتل په نتیجه کی دمسلمانانو لاس ته ورسی اوفی هغه مال دی کوم چی بغیر دجهاد اوقتل څخه د دوی څخه حاصل سی برابره خبره ده که داسی چی هغه خپل مال پریږدی او وتښتی یاپه رضا مندی سره په صورت دجزیی اوخراج یاتجارتی وظیفی او نورو په ذریعه دهغو څخه حاصل سی .

ددی څه تفصیل په شروع د سورة انفال کی او زیات تفصیل یی ددی سورة انفال د آیت ۴۱ لاندی سوی دی ، دلته دا خبره دغور قابله ده چی د سورة انفال په آیت ۴۱ کی چی کوم الفاظ د خمس د غنیمت په حقله راغلی دی ، تقریباً هغه الفاظ دلته د مال د فی په باره کی دی ، په سورة انفال کی دی ، **وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ** : په دی دواړو آیتونو کی د مال په حقدارو کی شپږنومونه ذکر سول ، الله : رسول : ذوی القربی : یتیم : مسکین : مسافر : دا ظاهره ده چی الله ﷻ خو د دنیا او آخرت او ټول مخلوقات حقیقی مالک دی ، دده نوم مبارک خو د حصو په بیان کی محض تبرکاددی فائدی دپاره دی چی په دی سره ددی مال شرافت او فضیلت او حلالولی او پاکوالی طرف ته اشاره وسی ، د حسن بصری ، قتاده ، عطاء ، ابراهیم ، شعبی او د عامو مفسرینو دا قول دی (مظهری)

د الله ﷻ په نوم ذکر کولو سره ددی مال فضیلت او شرافت طرف ته اشاره څنگه وسوه ؟ ددی تفصیلی بیان د سورة انفال په تفسیر کی سوی دی مطلب یی دا دی چی الله ﷻ د انبیاء ﷺ دپاره د صدقی مال کوم چی د مسلمانانو څخه حاصلیری دا هم حلال نه دی فرمایلی ، مال غنیمت اوفی کوم چی د کافرانو څخه حاصل سی ، په دی دا شبهه کیده چی د نبی کریم ﷺ دپاره څنگه حلال سو ؟ ددی شبهی ازاله د الله ﷻ نوم دلته په ذکر کولو سره داسی وسوه چی په حقیقت کی دهرشی مالک الله ﷻ دی ، ده په خپل فضل سره تر یو خاص قانون لاندی انسانانو ته حق د ملکیت ورکړی دی لیکن کوم انسان چی باغی سی ، دده صحیح لاری ته درواستو دپاره یی اول خوانبیاء ﷺ او اسمانی کتابونه راولیرل څوک چی په دی هم متاثر نه سو نو هغوی ته یی دا حق ورکی چی کم از کم د اسلامی قانون اطاعت قبول کړی او مقررره جزیه او خراج دخپل مال څخه حکومت ته ادا کوی ، کومو خلکو چی ددی څخه هم بغاوت وکی ، دهغوی په مقابله کی د جهاد او قتال حکم وسو چی مطلب یی دا سو چی د دوی خان او مال قابل احترام نه دی ، د دوی مالونه په حق د حکومت الہی ضبط سو او په ذریعه د جهاد او قتال چی کوم مال د دوی څخه حاصل سو ، هغه دیو انسان ذاتی ملکیت پاته نه سو ، بلکه سیده په سیده د الله ﷻ ملک ته واپس سو ، او په لفظ د فی کی ددی مفهوم طرف ته اشاره هم ده چی ددی اصل معنی واپس کیدل دی ، دی مال ته فی څکه وویل سو چی دا اصل مالک حقیقی الله ﷻ ته واپس سو ، اوس په دی کی دیو انسانی ملکیت هیڅ دخل نسته ددی څخه وروسته چی کومو مستحقینو ته په دی کی حصه ورکول کیږی داسیده په سیده د الله ﷻ د طرف څخه وی په دی وجه داسی حلال او پاک وی لکه اوبه او د خانه راشنه سوی وابنه کوم چی سیده په سیده د الله ﷻ د طرف څخه دانسان دپاره عطیه ده او حلاله او پاکه ده .

لنډه دا چی دلته د الله ﷻ په نوم ذکر کولو اشاره دی ته ده چی دا ټول مال په اصل کی د الله ﷻ دی ، دده د طرف څخه مستحقینو ته ورکول کیږی او دا د چا صدقه او خیرات نه دی .

اوس مستحقین او مصرفونه صرف پنځه پاته سول ، رسول ، ذوی القربی ، یتیم مسکین ، مسافر ، دا پنځه مصرفونه د خمس د مال غنیمت دی ، چی بیان یی په سورة انفال کی تیر سوی دی اودا مصرفونه

د مال فی دی او د دواړو حکم دا دی چی دا ټول مالونه په حقیقت کی د نبی کریم ﷺ او ترده ﷺ وروسته نو دده د خلفاؤ په مکمل اختیار کی دی که هغوی غواړی نو دا ټول مالونه د عامو مسلمانانو دمقادو دپاره وساتی او په بیت المال کی یی جمع کړی چاته ورڅخه هیڅ ورنه کړی او که غواړی نو چی تقسیم یی کړی البته که تقسیموی یی نو په دی پنځو اقسامو کی به یی تقسیموی (قرطبی)

د خلفاء راشدینو او نورو صحابه کرامو ﷺ د عمل څخه ثابته سوه ، چی د نبی کریم ﷺ په زمانه کی خومال د فی دده ﷺ په اختیار کی وو ، دده ﷺ د صوابدید (رای) مطابق به صرف کیدی ، ترده ﷺ وروسته د دوی د خلفاؤ په اختیار اوصوابدید پاته سو ، بیا د نبی کریم ﷺ کومه حصه چی په دی مال کی ایښوول سوی وه هغه دده تر وفات وروسته ختمه سوه ، ذوالقرنی ته په دی مال کی دورکولو دوی وجهی وی یوه دا چی په اسلامی کارونو کی د نبی کریم ﷺ مدد کول ، په دی لحاظ سره غنیانو د ذوی القرنی ته به هم ددی مال څخه حصه ورکول سوه ، دوهم دا چی د نبی کریم ﷺ په ذوی القرنی باندی د صدقی مال حرام سوی دی ، نو دهغوی فقیرانو اومسکینانو ته به د صدقی په بدله کی د فی دمال څخه حصه ورکول کیده ، د نبی کریم ﷺ دوفات څخه وروسته د نصرت اوامداد سلسله ختمه سوه ، نو دا وجی باقی پاته نه سوه ، په دی وجه د ذوی القرنی د غنیانو حصه هم درسول د حصی په شان ختمه سوه ، البته د ذوالقرنی د فقراؤ حصه په حیثیت د فقراؤ احتیاج په دی مال کی باقی پاته سوه او دوی به په دی مال کی دنورو فقیرانو او مسکینانو په مقابله کی مخکی کړل کیږی لکه چی داسی په هدایه کی دی ، ددی پوره تفصیل په سورة انفال کم راغلی دی

كَلَّا يَكُونُ فُتْلَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ فُتْلَةً : په پینځ د مال سره هغه مال ته ویل کیږی دکوم چی په خپل مینځ کی لین دین کول کیږی (قرطبی) معنی دایت دا ده چی د فی دمال دمستحقینو تعین ځکه وسو چی دا مال ستاسی دمالدارو او دولت مندو په مینځ کی گردش کوونکی نه سی ، په دی کی اشاره د جاهلیت دهغه رواج د ختمولو طرف ته ده په کوم کی چی به په داسی ټولو مالونو رئیسان په خپله قابضان اومالکان کیدل ، غریبانو او مسکینانو ته به په کی هیڅ حصه نه پاته کیده .

(د دولت په خزانه کولو د اسلامی قوانینو مضبوط گذار)

الله ﷻ رب العلمین دی ، دده دمخلوق والی په حیثیت سره په انسانی ضرورتونو کی د ټولو انسانانو یو ډول حق دی ، په دی کی دمومن او کافر هم فرق نه دی سوی ، د خاندانی اوطبقاتی امیر او غریب په کی څه امتیاز دی ، الله ﷻ په دنیا کی د دولت د تقسیم لویه حصه کومه چی دانسان پرفطری اواصلی ضرورتونو مشتمله ده ، ددی تقسیم یی په خپله په خپلو لاسونو داسی وفرمایه چی په دی کی هره طبقه ، هره خطه اوهر کمزوری اوفوی یو ډول فائده مند کیدی سی ، داسی شیان کوم چی الله ﷻ په خپل بالغ حکمت سره د عامو انسانانو د لاس رسیدو طاقت قبضی اوتسلط څخه مافوق جوړ کړی دی ، چی د چامجال نسته چی په هغه باندی قبضه وکی ، هوا ، فضاء ، لمر ، سپوږمی ، او دستورو رنا ، په فضاء کی پیدا کیدونکی وریځ ددی باران ، دا شیان داسی دی چی ددی څخه بغیر انسان دلې ساعت دپاره هم ژوندی نه سی پاته

کیدی ، دا ټول د حق سبحانه تعالی قدرت داسی عام وقف جوړ کړل چی یو تر لوی لالوی حکومت او طاقت پردی قبضه نسی کولی ، د اشیان د الله ﷻ مخلوق ته هرځای یو شان حاصلیږي د ضرورت دشیانو دوهم قسط دمخکی څخه راوتونکی اوبه او د خوراک شیان دی ، دا که څه هم دومره عام نه دی مگر په اسلامی قانون کی یی غرونه او غیر آباد ځنگلونه او قدرتی چینی وقف عام پریښوولی تر یو خاص قانون لاندی یی خاصو خاصو انسانانو ته دمخکی په ځینو برخو باندی د ملکیت جائز حق هم ورکړی دی او ناجائزه قبضه او تسلط کوونکی هم په مخکه قبضه کوی ، لیکن په قدرتی طور دمخکی فوائد څوک لوی سرمایه دار هم بغیر د غریبانو ، کسانانو مزدورانو د ځان سره د شریکولو څخه نه سی حاصلولی ، په دی وجه دیو قسم قبضی باوجود هغه په دی کی نورو کمزورو غریبانو ته پر حصه ورکولو باندی مجبور دی ، دریم قسط ، سره سپین ، روپی پیسی دی کوم چی په اصلی او فطری ضرورتونو کی دا خل نه دی ، مگر حق تعالی داد ټولو ضرورتونو د حاصلولو ذریعه جوړه کړي ده او دا دکانونو څخه تر ایاستو وروسته تر خاص قانون لاندی درا ایستونکو ملکیت سی او دهغوی څخه دهغوی ملکیت په مختلفو طریقو نورو ته منتقل کیږی او ددی گردش که په ټولو انسانانو کی خاطر خواه کیدی سی ، نو یو انسان به اوږدی لغړ پاته نه سی ، مگر کیږی داسی چی د مال څخه صرف په خپله فائده اخلی نورو ته یی فائده نه رسیږی ، دی بخل او حرص په دنیا کی د دولت خزانه کولو او سرمایه پرستی تخم اونوی ډیری طریقې ایجاد کړی دی ، دکومو په ذریعه چی ددی دولت گردش صرف د سرمایه دارو اولویو خلگو په لاسونو کی محدود پاته سوی دی عام غریبان مسکینان ورڅخه محرومه سوی دی چی ددی رد عمل په دنیا کی دکمیونزم او سوشلزم په شان نامعقوله طریقې ایجاد کړی .

اسلامی قانون یو طرف ته خو دشخصی ملکیت دومره احترام وکی چی دیوه سړی مال یی دده د ځان برابر او دده ځان یی دبیت الله د حرمت برابر مقرر کی ، په دی باندی دچا ناجائز تصرف یی په شدت سره منع کی ، بل طرف ته چی کوم لاس په ناجائز طور سره ده ته وراوږد سوی دی ، هغه لاس یی پریکړی ، دریم طرف ته داسی ټولی دروازی یی بندی کړی چی په قدرتی وسیلو باندی په حاصلو سوو شیانو څوک خاص سړی یا جماعت قبضه وکی او عوام محرومه کړی .

د کار کسب په مروجو طریقو کی سود ، سټه ، ځمار داسی شیان دی چی ددی په ذریعه دولت راغونډ سی د څوکسانو په لاسونو کی پاته سی ، دا ټول یی سخت حرام مقرر کړل په ټولو معاملو تجارت ، کرایه داری او نورو کی یی ددی ریښی پریکړی او کوم دولت چی دچاسره په جائزو طریقو جمع سی ، په دی کی هم د غریبانو فقیرانو حقونه دزکوۃ ، عشر ، صدقه فطر ، کفاراتو اونورو مقررو فرائضو په صورت کی اوتر دی زیات په رضا کارانه صورت کی قائم وفرمایل اوتر دی ټولو اخراجاتو وروسته هم څه چی د انسان د مرگ تروخته پوری باقی پاته سی ، هغه یی دیو خاص حکیمانه اصولو مطابق تقسیم کړل چی ددی حقدار یی ددی مرکیدونکی قریب دا قرب فالاقرب پراصولو باندی جوړ کړل ، دایی په عامو فقیرانو کی د تقسیمولو قانون ځکه جوړنه کی ، چی که داسی وی نو مرکیدونکی به تر خپل مرگ مخکی ځای بی

خايه خرڅ کولی اودفارغ کيدو خواهش به يی په طبعی طور سره درلودی ، نوچی خپلو خپلوانو ته يی حاصليري ، په دی وجه دا خبره دده په زړه کی نه پيدا کيږي چی مال بی خايه خرڅ کی .
دا طریقه دکار اوکسب خو په عامو طریقوکی د دولت دخزانه کولو څخه دمحفوظ کيدو اختیارسوه ،
دوهمه طریقه د دولت حاصلولو جنگ اوجهاد دی ، ددی څخه په حاصلو سوو مالونوکی يی هغه شرعی
تقسیم جاری وفرمایي ، دکوم ذکر چی څه په سورة انفال کی تیر سوی دی اوڅه په دی سورة کی بیان
سوی دی ، څنگه بی بصیرته دی هغه خلگ کوم چی داسلام دا منصفانه ، عادلانه اوحکیمانه نظام
پریردی ، نوی نوی ازمونونه اختیاروی اواامن عالم برباد وی .

مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الْإِلَهَ : دایت که څه هم دمال فی په سلسله کی راغلی
دی ، او ددی سلسلی مناسب ددی مفهوم دا دی چی په مال دفی کی که څه هم الله ﷻ دمستحقینو طبقی
بیان کړی دی مگر په دوی کی چاته او څومره به ورکول سی ، ددی تعین يی دنبی کریم ﷺ په صوابدید
(رایه) باندی پریښی دی ، په دی وجه مسلمانانوته په دی آیت کی هدایت وسو چی چاته څومره دی ﷺ
ورکوی په هغه دی راضی سی اخلی دی اوڅه چی نه ورکوی دهغه فکر دی نه کوی ، مخ ته يی داپه ، اتقوا
الله : سره مؤکد کی چی که په دی معامله کی څه غلطی حیلې بهانی جوړ کړی زیاته وصولی يی هم وکړه
نوالله ﷻ دهرڅه څخه خبر دی ، هغه به ددی سزا ورکوی .

(د رسول حکم دقرآن دحکم په شان واجب التعمیل دی)

لیک : الفاظ دقرآن عام دی صرف دمالونو سره مخصوص نه دی ، بلکه احکام هم په دی کی داخل دی ،
په دی وجه په عام اندازکی دایت مطلب دا دی چی دی ﷺ څه حکم یامال یابل څه شی چاته ورکوی هغه
دی هغه اخلی او ددی مطابق دعمل کولو دپاره تیاریدل په کار دی او دکوم شی څخه چی منع کوی دهغه
څخه منع کیدل په کار دی .

دیرو صحابه کرامو ﷺ داعام مطلب اختیار کړی دی ، دنبی کریم ﷺ هر یو حکم يی ددی آیت په بنا دقرآن
حکم او واجب التعمیل مقرر کړی دی قرطبی فرمایي چی په دی آیت کی د آئی په مقابله کی دنهی لفظ
راغلی دی ددی څخه معلومیږي چی د ، آئی معنی دلته آمرده : کوم چی دنهی صحیح مقابل دی (آه)
او قرآن کریم دنهی په مقابل کی دآمر لفظ پریښوي دآئی لفظ يی شایدپه دی وجه استعمال وفرمایي
چی دکوم مضمون په سیاق کی چی دا آیت راغلی دی یعنی دفی دمال تقسیم دی لره هم دایت مضمون
شامل سی ، حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ یو سړی داحرام په حالت کی گندلی کپړی اغوستی ولیدی ،
نوحکم يی وکی چی دا کپړی وباسه ، هغه سړی وویل چی ته ددی په حقله ماته دقرآن مجیدڅه آیت
ښوولی سی ؟ په کوم کی چی دگندلو کپړو ممانعت وی؟ حضرت ابن مسعود ﷺ وفرمایل چی ها آیت
درته ښوولی سم ییایي دا ایت ، مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ ووايه .

امام شافعی رحمه الله یو وار خلگو ته وویل چی زه ستاسی دهر سوال جواب دقرآن څخه درکولی سم ،

پوښتنه کوی څه پوښتنه کول چی غواړی ، یو سړی عرض وکی چی که یو محرم مچی مړه کړه نو ددی څه حکم دی ؟ نو امام شافعی رحمته الله علیه هم دا آیت تلاوت وفرمایي ، وَمَا أَلَكُمُ الرَّسُولُ : او د حدیث څخه یی ددی حکم بیان کی (قرطبی)

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ : په دی څو آیتونو کی درکوع تر آخره پوری د فقراء مهاجرینو او انصارو او د دوی څخه وروسته دراتلونکو عام امت د افرادو بیان دی ، د ترکیب نحوی په اعتبار سره یی لِّلْفُقَرَاءِ دِلِذِي الْقُرْبَى بدل گرځولی دی کوم چی ددی څخه په مخکی آیت کی ذکر دی (مظهري) او مطلب دایت دا دی چی په تیر آیت کی چی یی کوم یتیمان ، مسکینان او مسافرین د دوی د فقر او احتیاج په بنا باندی د فی د مال په مستحقینو کی شمار کړی دی ، په دی آیتونو کی ددی زیاته تشریح داسی وسوه چی که څه هم حقدار په دی مال کی ټول فقراء او مسکینان دی ، لیکن بیایه دوی کی دا حضرات دنورو ټولو خلکو څخه مقدم دی ، دکومو چی دینی خدمتونه ، ذاتی صفتونه او دینی کمالات معروف دی .

(د صدقو په مالونو کی صالحان او دینی خدمت کوونکي حاجتمند به مخکي کړل کیږي)

ددی څخه معلومه سوه چی د صدقو مالونه خصوصاً د فی مال که څه هم دعامو فقیرانو مسلمانانو د حاجت رفع کولو دپاره دی ، لیکن په دی کی به هم نیکان صالحان ، دینداران خصوصاً د دین خدمت کوونکی طالبان عالمان تر نورو مقدم کیږي ، په دی وجه په اسلامی حکومتونو کی په تعلیم ، تبلیغ او دخلکو په اصلاح کی د مشغولو ، عالمانو ، قاضیانو او مفتیانو خرچونه د فی د مال څخه دورکولو رواج وو ځکه چی په دی آیتونو کی یی په صحابه کرامو رضی الله عنہم کی اول دوی درجی قائمی کړی ، یوه د مهاجرینو کومو چی تر ټولو اول د اسلام اونی کریم صلی الله علیه و آله دپاره لوی قربانی پیش کړی او د اسلام دپاره یی لوی مصیبتونه وزغمل او په اخرکی یی مال او جائداد وطن او ټولو خپلو خپلوانو ته خدای په امان وویل او دم دینی طیبی طرف ته یی هجرت وکی ، دوهم دم دینی انصاردی کومو چی نبی کریم صلی الله علیه و آله او د دوی سره راغلی مهاجرین حضرات د ځان سره کړل او دنیا یی د ځان مخالفه کړه او ددغو حضراتو یی داسی میلستوب وکی چی نظیر یی په دنیا کی نه پیدا کیږي ددغو دواړو طبقو څخه وروسته یی دریمه درجه دهغو مسلمانانو مقرره کړه کوم چی د صحابه کرامو رضی الله عنہم څخه وروسته په اسلام مشرف سول او د دوی په نقش قدم روان سول ، په کومو کی چی ترقیامته پوری راتلونکی مسلمانان ټول شریک دی ، مخ ته ددی درو واړو طبقو د څه فضیلتونو کمالاتو او دینی خدمتونو بیان دی .

دمهاجرینو فضیلتونه : الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَتَّقُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ : په دی کی د مهاجرینو اولنی صفت دا بیان سوچی دوی دخپل وطن او مال جائداد څخه وایستل سول یعنی دمکی کفارو صرف په دی جرم کی چی دا خلق مسلمانان او د نبی کریم صلی الله علیه و آله حمایت کوونکی او مددگار سوی وه پر دوی یی قسم قسم ظلمونه وکړل ، تردی چی دوی خپل وطن او مال او جائداد پرېښووي او په هجرت کولو مجبوره سول ځینی دلورې څخه مجبوره سول او په نس پوری به یی ډبري تړلی او ځینو به دیخ څخه

دمحفوظ کیدو دپاره په مخکه کی غارونه کیندل او دیخ څخه به یی خانونه ساتل (مظهری ، قرطبی)
(یوه مهمه مسئله دمسلمانانو په مالونو دکفارو قبضه او ددی حکم)

په دی آیت کی یی مهاجرینو حضراتو ته فقراء ویلی دی او فقیر هغه سړی وی دکوم په ملک کی چی هیڅ نه وی یا کم از کم په قدر دنصاب څه شی نه وی ، حال دا دی چی په مهاجرینو حضراتو کی اکثر په مکه مکرمه کی صاحب جایداد او صاحب مال وه ، که تر هجرت وروسته هم دغه مالونه ددوی ملکیت وای نو دوی ته به فقراء ویل صحیح نه وای ، قرآن کریم دوی ته فقراء وویل او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی تر هجرت وروسته د دوی جایداد او مال کوم چی ورڅخه په مکه کی پاته سوی دی او کفارو قبضه پروکړه هغه ددوی د ملکیت څخه ووتی په دی وجه امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام مالک رحمته الله علیه فرمایي چی که مسلمانان دیوځای څخه هجرت وکی راسی او دهغوی په مال جائیداد باندی کفار قبضه وکی یا خدای مکره په یو دار اسلام باندی هغوی غالب سی او دمسلمانانو مالونه او جائیدادونه واخلی نو دغه مالونه او جائیدادونه دکفارو دمکملی مالکانه قبضی وروسته هم دهغه مالکان سی دهغه تصرفات اخیستل خرڅول دمسلمانانو په دغو مالونو کی نافذ کیږی ، حدیثو دروایتونو څخه هم ددی تائید کیږی ، په تفسیر مظهری کی یی دغه ټول روایتونه دلته نقل کړی دی .

دوهم صفت یی دمهاجرینو په دی آیت کی دا وفرمایي ، **يَتَّقُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا** : یعنی د دوی په اسلام کی دا خلیلد او بیا هجرت کول مال او وطن پرېښوولو کی د دوی څه دنیوی غرض نه وو ، بلکه صرف دالله ﷻ فضل او رضا مطلوب وه ، په کومه سره چی د دوی داخلاص کمال معلوم سو ، لفظ دفضل عموماً ددنیوی نعمت دپاره او رضوان داخرت دنعمت دپاره استعمالیږی ، په دی وجه مطلوب دا سو ، چی دی حضراتو خپل ټول تیر اسباب دعیش ، مکان : جایداد اونور خو پرېښوول : اوس دنیایوی ضرورتونه هم او داخرت نعمتونه هم صرف داسلام په سایه کی مطلوب وه او ددنیا دژوند ضرورتونه هم دالله ﷻ او درسول تر رضا لاندی حاصلول مقصود وه .

دریم وصف دمهاجرینو حضراتو یی دا بیان وفرمایي ، **وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ** : یعنی دا ټول کار دوی ددی دپاره اختیارکی چی دالله ﷻ او دهغه درسول مدد وکی ، دالله ﷻ دمدد څخه مراد دده ددین مدد دی په کوم کی چی دوی حیرانوونکی قربانی پیش کړه .

څلورم صفت دهغوی ، **أُولَئِكَ هُمُ الصَّدِيقُونَ** : یعنی هم داخلگ په قول او عمل کی رښتینی دی ، داسلام دکلمی ویلو سره چی یی کومه وعده دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ سره تړلی وه په هغه کی بالکل پوره وختل دی آیت دټولو صحابه وو مهاجرینو دصادق والی عام اعلان وفرمایي ، کوم سړی چی په هغوی کی چاته دروغ ووايي هغه مسلمان نه سی کیدی ځکه چی هغه ددی آیت څخه منکر دی دالله ﷻ دی امان راکړی ، روافض کوم چی دی حضراتو ته منافق وایی ، دا ددی آیت مکمل تکذیب دی ، ددغو مهاجرینو حضراتو دالله ﷻ درسول ﷺ په نزد دامقام وو چی په خپلو دعاگانو کی به یی الله ﷻ ته ددغو فقراؤ

مهاجرينو وسيله مخکي کوله او دعا به يي غوښتله (لکه چي بغوي او مظهری روايت کړی دی)
د انصارو فضيلتونه : وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ الْآيَةُ : دَتَبَوَّءُ معنی ځای نيول دی او د دار څخه مراد
 دار هجرت يا دار ايمان يعنی مدينه طيبه ده .

(دمدیني طبيبي یو خاص فضیلت)

په دی وجه حضرت امام مالک رحمته الله علیه په یو حیثیت سره مدينه طيبه د دنیا تر باقی ښارونو افضله گرځوی فرمایي
 چي د دنیا ټول ښارونه او ملکونه کوم کوم ځای ته چي اسلام ورسیدی او خپور سو ، ټول د جهاد په ذریعه
 فتح سوی دی تردی چي مکه مکرمه هم ، بغیر دمدينی طبيبي څخه چي دا په ايمان سره فتح سوه (قرطبی)
 په دی آیت کی د تَبَوَّءُ لاندی یی د دار سره د ايمان هم ذکر فرمایلی دی حال دا دی چي د ځای نیولو تعلق
 دمقام او ځای سره وي ايمان خوداسی شی نه دی چي ځای په کی و نیول سی ، په دی وجه ځینی حضرات
 فرمایي چي دلته یو لفظ محذوف دی ، یعنی أَخْلَصُوا یا تَمَكَّنُوا مطلب به دا وی چي دا هغه حضرات دی
 کومو چي په دار الهجرت کی ځای و نیوی او په ايمان کی مخلص او مضبوط سول اودا هم کیدی سی چي
 دلته یی داستعاری په طور ايمان ته د یو محفوظ مکان سره تشبیه ورکړی وی او په دی کی پناه اخستل
 یی بیان کړی وی او د لفظ دَمِنْ قَبْلِهِمْ یعنی دمهاجرينو څخه دمخکی مطلب دا دی چي ددی مدينی
 دانصارو یو فضیلت دا دی چي کوم ښار دالله ﷻ په نزد دار الهجرت اودار الايمان جوړیدونکی وو په
 هغه کی ددغو خلکو قیام او قرار تر مهاجرينو مخکی سوی وو او دمهاجرينو دی ځای ته دمنتقل کیدو
 څخه مخکی دی حضراتو ايمان قبول کړی وو او په دی کی پاڅه سوی وو .

دوهم صفت دانصارو حضراتو په دی آیت کی دا بیان سوی دی ، يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ : یعنی دا حضرات
 دهغو خلکو سره محبت ساتی کوم چي هجرت کوی د دوی ښار ته راځی ، کومه چي دعامی دنیا دانسانانو
 دمزاج خلاف خبره ده ، داسی پریشان حال خلکو ته په خپل کلی کی ځای ورکول څوک خوښوی هر ځای
 دملکی او غیرملکی سوالونه راپورته کیږي ، مگر دی انصارو حضراتو صرف دا ونه کړل چي دوی ته یی
 په خپل کلی کی ځای ورکی ، بلکه په خپلو کورونو کی یی آباد کړل او په خپلو مالونو کی یی حصه دار
 جوړ کړل اودغه شان په عزت او احترام سره یی ددوی استقبال وکی چي یو یو مهاجر ته دخپل ځان سره د ځای
 ورکولو دپاره څو څو انصارو حضراتو درخواستونه وکړل تردی چي خبره هسکه کولوته ورسیده دهېسکو
 په ذریعه چي به کوم مهاجر دکوم انصاری په حصه کی راغی هغه ته به سپارل کیدی (مظهری)

دریم وصف یی دانصارو حضراتو دابیان وفرمایي ، وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا ددی جملی
 تعلق دهغه خاصی واقعی سره دی کومه چي دبنو نضیرو دجلا وطن کیدو او د دوی په باغونو او
 مکانونو باندی دمسلمانانو دقبضی په وخت پېښه سوه .

(دبنو نضیرو دمالونو دتقسیم واقعہ)

صورت دا وو چي هرکله په دی آیت کی دفی دمالونو تقسیم په مهاجرينو او انصارو اونورو کي دکولو

اختيار نبی کریم ﷺ ته ورکول سو، دا هغه وخت وو چی دمهاجرینو سره نه خپل څه مکان وو، نه جايداد او دانصارو حضراتو په مکانونو کی اوسيدل او د دوی په جايدادونو کی به یی محنت او مزدوری کوله او گذاره یی په کوله، کله چی دبنو نضیر اوبنو قینقاع مالونه په طور دفی مسلمانانو ته حاصل سول، نو نبی کریم ﷺ دمدينی منوری دانصارو سردار ثابت بن قیس بن شماس ؓ راوبلي او ورته یی وفرمایل چی خپل قوم انصار ماته راوغواړه، هغه پوښتنه وکړه چی یارسول الله ﷺ صرف دخپلی قبیلې خزرج انصار اوکه ټول انصار؟ ده ﷺ وفرمایل چی دټولو رابلل دی، دا حضرات ټول جمع سول نونبی کریم ﷺ یوه خطبه ورکړه په کومه کی چی یی دحمد اوصلوة څخه وروسته دمدينی دانصارو په دی خبره مدح اوثناء وفرمایله چی دوی کوم سلوک دخپلو مهاجرو وړونو سره وکی دا دلوی عزم اوهمت کار وو، ددی څخه وروسته ده ﷺ وفرمایل چی الله ﷻ دبنو نضیرو مالونه تاسی ته درکړی دی، که تاسی غواړی نوزه دا مالونه په مهاجرینو اوانصارو ټولوباندی تقسیموم اومهاجرین به دپخوا په شان ستاسی په کورونو کی اوسیری اوکه تاسی غواړی نو داسی به وسی چی دوی بی کوره اوبی ماله خلگ دی، دا مالونه به صرف په دوی تقسیم سی او دا خلگ به ستاسی کورونه پریردی اوخان ته به کورونه جوړ کړی.

چی دا یی واوریدل نو دمدينی دانصارو دوه لوی سرداران حضرت سعدبن عبادہ ؓ اوسعد بن معاذ ؓ پاخيدل اوعرض یی وکی یارسول الله ﷺ : زمونږ رایه دا ده چی دا ټول مالونه هم صرف په مهاجرینو وړونو تقسیم کی، او هغوی دی بیا هم زمونږ په کورونو کی دتیر دستور مطابق اوسیری د دوی خبره یی چی واوریده نو ټولو حاضرینو انصارو په جمع وویل چی مونږ په دی فیصله راضی اوخوشحاله یو، دغه وخت نبی کریم ﷺ ټولو انصارو او د دوی اولاد ته دعا وکړه او دا مالونه یی صرف په مهاجرینو باندی تقسیم کړل په انصارو کی صرف دوه حضراتو ته کوم چی ډیر حاجتمند وه، په دی کی حصه ورکول سوه یعنی سهل بن حنیف ؓ او ابو دانه ؓ اوسعد بن معاذ ؓ ته یوه توره ورکول سوه کومه چی دابن ابی الحقیق یوه ممتاز توره وه (مظهری په حواله دسبیل الرشاد محمد بن یوسف الصالحی)

په ذکر سوی آیت کی چی کوم دا ارشاد فرمایي، لَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا : په دی کی دحاجت څخه مراد دهر ضرورت شی دی او دمما اوتو ضمیر دمهاجرینو طرف ته راجع دی، معنی دایت دا ده چی په دی تقسیم کی چی څه مهاجرینو ته ورکول سول، دمدينی انصارو په خوشحالی سره هغه داسی قبول کړل چی گویا د دوی دی شیانوته هیڅ حاجت نه وو، هغوی ته یی ورکول، بدگنل یا شکایت کول، ددی خو لیری هم څه امکان نه وو، ددی په مقابله کی کله چی بحرین فتح سو، نو نبی کریم ﷺ وغوښتل چی دا ټول مال صرف په انصارو کی تقسیم کړی، مگر انصارو دا قبوله نه کړه بلکه عرض یی وکی چی مونږ یی تر هغه وخته پوری نه اخلو تر څو پوری چی زمونږ مهاجرو وړونو ته هم په دی کی حصه ورته کړل سی (بخاری عن انس بن مالک از ابن کثیر)

خلورم صفت دمدينی دانصارو په دی آیت کی دا ذکر سوی دی، وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

دخصاصه معنی فقر او فاقه ده او دایثار معنی دنورو خواهش او حاجت په خپل خواهش او حاجت باندی مقدم کول دی ، معنی دآیت دا ده چی انصارو حضراتو به په خپل خان نورو یعنی مهاجرینو ته ترجیح ورکوله چی دخپل حاجت او ضرورت پوره کولو څخه مخکی به یی دهغوی حاجت او ضرورت پوره کول ، که څه هم دوی به په خپله هم حاجتمند او به فقر او فاقه کی وه .

(دصحابه حضراتو څخه خصوصاً دانصارو څخه دایثار یو څو واقعات)

که څه هم دآیتونو دتفسیر دپاره دواقعاتو بیان ته ضرورت نسته ، مگر دا واقعات هرانسان ته داعلی انسانیت سبق ورکوونکی او په ژوند کی انقلاب راوستونکی دی ، په دی وجه مفسرینو حضراتو په دی موقعی دا په تفصیل سره لیکلی دی . خصوصاً قرطبی ، هم ددی څخه یو څو واقعات نقل کړل کیږی .

په ترمذی کی دحضرت ابوهریره څخه روایت دی چی دیوانصاری کورته دشپي یو میلمه راغی دهغه په کورکی صرف دومره خوراک وو چی په خپله د دوی او دبچیانو یی کیدی ، ده خپلی ښځی ته وویل چی بچیان خو په یو ډول سره پیده کړه او دکور څراغ مړ کړه ، بیامیلمه ته ډډی کنښېده اومونږ به ورسره هم کنښینو چی میلمه په داسی گڼی چی مونږ یی هم ورسره خورو ، لیکن مونږ به یی نه خوړو چی میلمه یی ښه په فراغت سره وخوری ، په دی دا ذکر سوی آیت نازل سو ، وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمُ الْاِيَةَ قال الترمذی هذا حسن صحیح

او په ترمذی کی دابو هریره څخه یو بل روایت داسی نقل دی چی یو سړی دښی کریم څخه په خدمت کی حاضر سو او عرض یی وکی چی زه دلویږی څخه پریشانه یم ده څخه په پاکو بیبیانو کی دیوی کورته اطلاع ورکړه نو دهغه څخه جواب راغی چی زما سره خو دا وخت بغیر داوبو څخه نور هیڅ نسته بلی ته یی پیغام ولیږي ، دهغه دطرف څخه هم دا جواب راغی ، بیادریمی څلورمی تردی چی ټولو میندو دمومنانو ته یی پیغام ولیږي او دټولو څخه هم دغه یو جواب راغی چی داوبو څخه ماسوا زمونږ سره هیڅ نسته ، اوس ده څخه دمجلس حاضرینو ته خطاب وفرمایي چی څوک سته چی نن شپه دا سړی میلمه کړی یو انصاری عرض وکی چی یارسول الله څخه به یی میلمه کړم ، هغه یی دخان سره کورته بوتلی او کورته چی ولاړی نو پوښتنه یی وکړه چی خوراک څه سته؟ نوښځی ورته وویل چی صرف دومره سته چی زمونږ بچیان یی وخوری ، انصاری خپلی بی بی ته وویل چی بچیان خوبیده کړه اوچی میلمه ته ډډی کنښېږدی او مونږ ورسره کنښینو نو ته څراغ په یو بهانه سره مړ کړه چی زمونږ په نه خوراک میلمه پوه نه سی ، میلمه ډډی وخوړه کله چی سهار دښی کریم څخه په خدمت کی حاضر سو نوده څخه وفرمایل چی الله څخه ستاسی هغه معامله کومه چی تاسی تیره شپه دخپل میلمه سره وکړه ، ډیره خوبه کړه .

اومهدوی یوه داسی واقعه دیو انصاری بزرگ دحضرت ثابت بن قیس څخه سره دشپي دڅراغ دمړ کولو او خوراک خوړلو ذکر کړی ده او دټولو واقعاتو سره په روایتونو کی دا هم دی چی ذکر سوی آیت په دی واقعه کی نازل سوی دی .

او قشیری د حضرت عبدالله ابن عمر ؓ څخه نقل کړی دی چی په صحابه کرامو ؓ کی یو بزرگ ته چا دیوی بزی سر په طور د تحفی پیش کی ، دی بزرگ خیال وکی چی زما فلانی ورور او دهغه اهل او عیال ترما ضرورت مند دی ، دا سری هغوی ته ولیږي ، هغه بل بزرگ ته چی ورسیدی ، نو دغه ډول هغه دریم ته او دریم څلورم ته ولیږي ، تردی چی په اوو کورونو کی تر گرځیدو وروسته بیا اولنی بزرگ ته واپس راغی ، په دی واقعه ذکر سوی آیتونه نازل سول دا واقعه ثعلبی د حضرت انس ؓ څخه هم روایت کړی ده په موطاء امام مالك کی د حضرت عائشه ؓ څخه روایت دی چی یو مسکین ددی څخه سوال وکی ددی په کور کی صرف یوه ډوډی وه او په دغه ورځ ددی روژه وه ، دی خپل خادمی ته وفرمایل چی دا ډوډی هغه ته ورکړه خادمی ورته وویل چی که دا هغه ته ورکړم نو ما بنام خوستا دروژی ماتولو دپاره به هیڅ نه وی ، حضرت عائشه صدیقه ؓ وفرمایل چی خیردی وری کړه دا خادمه وایی چی کله ما بنام سو نو یو داسی سری دکوم دطرف څخه چی دهدی ورکولو څه رسم نه وو ، یوه سالمه بزه کباب کړل سوی اوسریریه ورباندي دمیدی داوپرو پوخ سوی پوت هم پیچلی وو ، کم چی په عربو کی ترټولو ښه خوراک گنل کیدی دی ته په طور دهدی راولیږله ، حضرت عائشه صدیقه ؓ خادمی ته وویل چی راسه اوس دا خوره ، داستا ترهغه ډوډی ښه دی .

اونسای د حضرت عبدالله ابن عمر ؓ څخه دا واقعه نقل کړی ده چی هغه ناروغ وو او انگورو ته یی زړه کیدی ، دده دپاره یی په یوه درهم باندی یو وښکی واخیستل سو راوپل سو اتفاقاً یو مسکین راغی او سوال یی وکی ده وفرمایل چی دا وښکی ورته ورکړی ، په حاضرینو کی یو کس پټ په ده پسی ولاړی او وښکی دهغه مسکین څخه په قیمت واخیستی ، بیایی ابن عمر ؓ ته پیش کی ، مگر دغه سوالگر بیا راغی اوسوال یی وکی نو حضرت ابن عمر ؓ بیاده ته ورکی ، بیا صاحب ورپسی ولاړی او په یوه درهم یی ورڅخه واخیستی ، بیایی راوپری او د حضرت ابن عمر ؓ په خدمت کی یی پیش کی ، دغه سوالگر بیا راتلی خو خلگو منع کی ، او حضرت ابن عمر ؓ ته که دا اطلاع سوی وای چی دا هغه وښکی دی چی ما صدقه کړی وو هیڅکله به یی نه وای خوړلی ، مگر دده خیال وو چی دا یی دبازار څخه بل راوپری دی ، په دی وجه یی وخوړی .

او ابن مبارك په خپل سند سره روایت کړی دی چی یو وار حضرت فاروق اعظم ؓ څلور سوه دیناره په یوه تیلی کی واچول ، غلام ته یی وسپارل چی ابو عبیده بن جراح ؓ ته یی یوسه چی دا هدیه ده ، قبوله یی کړه او په خپل ضرورت کی یی صرف کړه او غلام ته یی هدایت وکی چی دهدی ورکولو څخه وروسته څه وخت په کور کی تم سه او دا وگوره چی ابو عبیده په دی څه کوی ؟ غلام هدایت مطابق تیلی دابو عبیده په خدمت کی پیش کړه اولر تم سو ، ابو عبیده ؓ تیلی واخسته ، ویی ویل چی الله ؓ دی عمر بن خطاب ؓ ته ددی صله ورکړی او په ده دی رحمت وکی اودغه وخت یی خپلی مینځی ته وویل چی واخله دا اووه فلانی ته اودا پنځه فلانی ته ورکړه ، تردی چی ټول څلور سوه دیناره یی دغه وخت تقسیم کړل . غلام بیرته راغی واقعه یی بیان کړه ، حضرت عمر بن خطاب ؓ دغه ډول څلور سوه دیناره یوه بله تیلی

تياره کره ، غلام ته يې ورکړه ، هدايت يې ورته وکړي چې معاذبن جبل ﷺ ته يې ورکړه او هلته هم وگوره چې څه ورسره کوي ، دې غلام تيلي هغه ته ورکړه ، هغه تيلي واخسته ، حضرت عمر ﷺ ته يې دعا وکړه چې الله ﷻ دې رحم پر وکړي او صله دې ورته ورکړي او دې هم دتيلي دتقسيمولو دپاره کښينستی اوډيري حصي يې جوړي کړي او مختلفو کورونو ته يې وليږلي ، دحضرت معاذ ﷺ بې بي داهرڅه ليدل ، په اخر کي يې وويل چې په خداي قسم دې مونږ خوهم مسکينان يو ، مونږ ته هم يوڅه ورڅخه راکړه ، دغه وخت په تيلي کي صرف دوه ديناره پاته سوي وه ، هغه يې دې ته ورکړل ، غلام چې داهرڅه وليدل نو واپس سو او حضرت عمر ﷺ ته يې بيان وکړ ، نوډه ﷺ وفرمايل چې دا ټول وړونه وړونه دي دټولومزاج يو ډول دي . او حذيفه عدوي فرمايي چې زه په جنگ يرموک کي دخپل اکا دزوي په تلاش کي ووتم ، دشهيدانو په لاشونو کي مې لتوي اولږ اوبه مې هم دخان سره واخستې چې که ژوندی وي نوچې اوبه ورته ورکړم چې ده ته ورسيدم نولاڅه لږ شان ساه په کي وه ، ماورته وويل چې اوبه درکړم؟ ده په اشاره وويل چې هوا مگر فوراً دخوا څخه ديو ډوبل فرياد راغي ، زماورور وويل چې دا اوبه هغه ته ورکړه چې هغه ته ورسيدم او اوبه مې ورکولي نو دبل اواز راغي هغه هم وويل چې ده ته يې ورکړه ، دغه ډول په اوو شهيدانو مې اوبه وگرځولي چې اووم ته رسيدم نو هغه وفات سوي وو ، ددې ځای څخه واپس خپل ورور ته چې را ورسيدم هغه ختم سوي وو .

دا څو واقعات دي چې په دې کي څه دانصارو څه دمهاجرينو دي ، ډاکثرو په باره کي ويل سوي دي چې دا يثار ايت د دوي په واقعه کي نازل سو ، مگر په دې کي هيڅ تضاد او اختلاف نسته ، ځکه چې په څنگه واقعه کي يو آيت نازل سوي دي که دغه ډول يوه بله واقعه پيښه سي ، نو ويل کيږي چې په دې کي دا آيت نازل سو او حقيقت دا دي چې دا ټول واقعات دايت دنزول سبب اومصدق دي .

ديوي شهبی جواب : دصحابه کرامو ﷺ واقعات دا يثارچې کوم لوړبيان سول په هغه يوه شبه دحديثو دروايتونو څخه دا کيږي چې نبی کریم ﷺ دټول مال صدقه کولو څخه منع فرمايلي ده ، لکه چې په يو حديث کي دي چې يو سړی دنبی کریم ﷺ په خدمت کي ديوي هگي په مقدار دسرو زرو يوه ټوټه په غرض صدقي پيش کړه نو ده ﷺ هغه ته بيرته ور وغورځوله او ارشاد يې وفرمايي چې په تاسي کي ځيني خلگ خپل ټول مال صدقه کړي ، بيا محتاجه سي او دخلگو څخه خيرات غواړي ددې شهبی جواب ددې روايتونو څخه دا راوړي چې دخلگو حالات مختلف وي ، دهر يوه حال حکم جلا دي ، دټول مال صدقه کولو ممانعت دهغو خلگو دپاره دي کوم چې وروسته په لوږه تنده اوفقيري صبر نه سي کولي په خپله صدقه پسې پښيमानه وي يا بيا دخلگو څخه په خير غوښتلو مجبوره سي او هغه خلگ دکومو چې دعزم او همت او ثبات او استقلال دا حال وي چې دهرڅه خرڅ کولو څخه وروسته په لوږه اوفقر پريشانه کيږي نه ، بلکه دهمت سره په هغه صبر کولي سي ، د دوي دپاره ټول مال دالله ﷻ په لاره کي خرڅ کول جائز دي لکه چې حضرت صديق اکبر ﷺ دجهاد په چنده کي خپل ټول مال پيش کړی وو ، ددې مثالونه دا واقعات دي کوم چې دلته ذکر دي ، داسي حضراتو خپل اهل اوعيال هم دداسي صبر او استقلال سره عادت کړي

وو، په دی وجه په دی کی د دوی هم څه حق تلفی نه وه که دغه مال په خپله داهل او عیال په قبضه کی وای نو هغوی به هم داسی کول (قرطبی مع اضافه)

(دمهاجرینو حضراتو ۱۰ طرف څخه د انصارو ۱۰ دایثار مکافات)

په دنیا کی هیڅ یو اجتماعی کار په یو طرف رواداری او ایشار سره قائم نه سی پاته کیدی ترڅو پوری چی د دواړه طرف څخه دغه ډول معامله نه وی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ چی څنگه ددی ترغیب ورکی چی مسلمانان دی په خپل مینځ کی یو بل ته هدیی ورکوی ، دیو بل سره دی محبت زیاتوی ، دغه ډول چاته چی هدیه ورکول سی هغوی ته یی هم دا تعلیم ورکی چی تاسی هم د هدیه درکونکی د احسان بدله ورکوی ، که مالی وسعت الله ﷻ درکړی وی نو په مال سره کنی په دعا سره یی بدله ورکوی ، په بی حسی سره دچا د احساناتو بار پر سر اخستل دشرافت او خلق څخه خلاف ده .

دمهاجرینو حضراتو په معامله کی انصارو حضراتو دلوی ایشار څخه کار واخستی په خپلو مکانونو، دکانونو، کاروبار، مخکی او زراعت کی یی دوی شریک کړل ، لیکن کله چی الله ﷻ دی مهاجرینو ته وسعت ورکی نو دوی هم د انصارو حضراتو د احساناتو په بدله کی کمی ونه کړه .

قرطبی په حواله د صحیحینو د حضرت انس بن مالک ۱۰ څخه روایت کړی دی ، چی کله مهاجرین دمکی مکرمی څخه مدینی منوی ته راغلل نو د دوی په لاس کی هیڅ نه وه او دمدینی انصار مخکو او جائیداد والا وه ، انصارو ددی حضراتو سره هرشی په نیمه تقسیم کی او دخپلو باغونو نیمه به یی سالانه دوی ته ورکوله ، او د حضرت انس ۱۰ مور ام سلیم ۱۰ خپلی څو درختی د خرماؤ نبی کریم ﷺ ته ورکړی وی کوم چی نبی کریم ﷺ د أسامه بن زید ۱۰ مور ام ایمن ۱۰ ته ورکړی .

امام زهري رحمه الله فرمایي چی ماته حضرت انس بن مالک ۱۰ خبر را کړی دی چی نبی کریم ﷺ کله دخیبر د جهاد څخه په کامیابی سره فارغ سو او مدینی طیبی ته چی بیرته راغی (په دی غزا کی مسلمانانو ته د غنیمت مال په کافی مقدار کی په لاس ورغی) نو ټولو مهاجرینو د انصارو حضراتو د ټولو بخششونو حساب وکی او هغوی ته یی واپس کړل او نبی کریم ﷺ زما دمور درختی دام ایمن ۱۰ څخه واپس کړی او دی ته یی ورکړی او ددی پرځای یی ام ایمن ۱۰ ته دخپل باغ څخه درختی ورکړی .

وَمَنْ يُوقِ شَحْنَهُ فَإِنَّكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ : د انصارو حضراتو د ایشار او د الله ﷻ په لاره کی د هرڅه قربانونو تر ذکر کولو وروسته یی عامه قاعده ارشاد وفرمایل چی کوم خلگ خپل نفس دبخل څخه وساتی نو د الله ﷻ په نزد هغوی فلاح او کامیابی پیدا کیدونکی دی ، لفظ دشح او بخل تقریباً هم معنی دی ، په لفظ دشح کی څه مبالغه ده چی ډیر سخت بخل ته ویل کیږی ، بخل اوشح که په حقوق واجب کی وسي ، برابره خبره ده که هغه د الله ﷻ په حقوق کی دی لکه زکوٰۃ، صدقه الفطر، عشر، قربانی او نور چی ددی په ادا کولو کی په وجه دبخل کوتاهی وکی یا د انسانانو واجب حقونه وی لکه داهل و عیال نفقه یا دخپل حاجتمندو مور او پلار خپلوانو واجب نفقه، کوم بخل چی ددی واجبو حقونو په ادا کولو کی مانع وی

هغه قطعاً حرام دی او کوم چی دمستحبو کارونو اوفضائلو دصدقو څخه مانع وی ، هغه مکروه او مذموم دی او کوم چی محض په رسمی کارونو اوشیانو کی دخرڅ څخه مانع وی هغه شرعاً بخل نه دی بخل اوشح او په نورو باند حسد داسی مذموم خصلتونه دی چی په قرآن اوحديث کی ددی ډیر مذمت راغلی دی او څوک چی ددی څخه محفوظ سی دهغه دپاره لوی بشارت دید ، دانصارو حضراتو چی کوم صفتونه نور بیان سوي دی په هغه کی ددوی دبخل اوحسد څخه بری والی واضح دی .

(دکین اوحسد څخه پاکوالي دجنتي کیدو علامه ده)

ابن کثیر په حواله دامام احمد دحضرت انس ؓ څخه روایت کړی دی چی ، مونږ دنبی کریم ﷺ سره ناست وو ده ؓ وفرماییل چی ، اوس تاسی ته یوسری راتلونکی دی کوم چی دجنتیانو څخه دی لکه چی یو صاحب دانصارو څخه راغی چی دپیری څخه یی تازه اوبه داوداسه څخیدی اوبه چپه لاس کی یی خپلی چپلکی را اخیستی وی ، په دوهمه ورځ بیا هم داسی واقعه پېښه سوه اوهم هغه سړی په دغه حالت سره راغی ، په دریمه ورځ بیا هغه واقعه پېښه سوه اوهم هغه سړی په خپل بیان سوی حالت کی داخل سو ، کله چی نبی کریم ﷺ دمجلس څخه ولاړ سو نو حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ؓ په هغه سړی پسې سو (چی دده دجنتی کیدو راز معلوم کړی) اوده ته یی وویل چی مایه یوه جگره کی قسم خوړلی دی ، چی زه به دری ورځی خپل گورته نه ځم که ته مناسب گنی نو دری ورځی ماته دخپل ځان سره ځای راکړه ، هغه دا منظوره کړه ، حضرت عبدالله بن عمرو ؓ دری شپې دده سره تیری کړی نووي لیدی چی دشپې دتهجد دپاره پورته نه سو ، البته چی دپریوتو دپاره به بستري ته تلی نو دالله ﷻ څه ذکر به یی کوي بیابه دسهار لمانځه ته پورته کیدی ، البته په دی ټول وخت کی ما دهغه دژبی څخه بغیر دخیر دکلمی څخه بله څه کلمه وانه وریده ، کله چی دری شپې تیری سوی اوقریبه وه چی زماپه زړه کی دده دعمل سپکوالی راسی نو ما ده ته خپل راز ښکاره کی ، چی زماپه کورکی څه جگره نه وه لیکن ما دنبی کریم ﷺ څخه دری ورځی دا اوریدل ، چی تاسی ته یو داسی سړی راتلونکی دی کوم چی دجنتیانو څخه دی او ددی څخه وروسته په دری سره ورځی ته راغلی ، په دی وجه ماغوبنستل چی زه ستاسره پاته سم اووگورم چی ستاهغه څه عمل دی دکوم په سبب چی دا فضیلت تاته حاصل سو ؟ مگر عجیبه خبره ده چی مایه تاکی څه لوی عمل ونه لیدی نوهغه کوم یوشی دی چی ته یی دومره لوی درجی ته ورسولی هغه وویل ، زما سره خو بغیر ددی څخه بل هیڅ عمل نسته کوم چی تاو لیدی ماچی دا واوریدل نو راواپس سوم ، هغه ماته آواز وکی ، ویی ویل چی البته یوه خبره ده چی ، زه په خپل زړه کی دهیڅ مسلمان سره کینه اوبغض نه لرم اوبه چا حسدنه کوم چی الله ﷻ چاته دخیر څه شی ورکړی وی ، حضرت عبدالله بن عمرو ؓ وویل چی بس هم دغه صفت دی کوم چی تاته یی دا لوړ مقام درکړی دی ، ابن کثیر ددی ترنقل کولو څخه وروسته فرمایي چی دانسانی هم په ، عمل الیوم والیلة، کی نقل کړی دی اوددی اسناد صحیح علی شرط الشیخین دی .

(دمهجرينو ﷺ او انصارو ﷺ څخه وروسته دعام امت مسلمانان)

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ : ددی آیت په مطلب کی دمهجرينو ﷺ او انصارو ﷺ څخه وروسته پیدا کیدونکی تر قیامته پوری مسلمانان شامل دی او دی آیت دا ټول دفی دمال حقدار گرځولی دی ، دا سبب وو چی حضرت فاروق اعظم ﷺ د دنیا لوی ملکونه عراق ، شام ، مصر اونور فتح کړل نو دهغوی مخکی یی پرغانمینو تقسیم نه کړی بلکه هغه یی دراتلونکو نسلونو دپاره وقف عام پریښوولی چی آمدنی یی اسلامی بیت المال ته راځی او ددی څخه تر قیامته پوری راتلونکی مسلمانان فائده اخلی ، ځینو صحابه کرامو ﷺ چی د دوی څخه دفتح سوو مخکو دتقسیم سوال وکی ، نو ده ددی آیت حواله ورکړه اووی فرمایلی چی که زماپه مخکی دراتلونکو نسلونو معامله نه وای نومابه چی کوم ملک فتح کیدی دهغه ټولی مخکی به می هم پرغانمینو تقسیمولی لکه چی نبی کریم ﷺ دخیبر دمخکو تقسیم فرمایلی وو ، که دا ټولی مخکی په موجوده مسلمانانو کی تقسیم سی نور راتلونکو مسلمانانوته به څه باقی پاته سی (مالک ، قرطبی)

(دامت په حق باندی دکیدو شناخت دصحابه کرامو ﷺ محبت او عظمت دی)

په دی مقام باندی حق تعالی ټول امت محمدی دری طبقی کړل ، مهاجرین ، انصار اوباقی ټول امت ، دمهجرينو او انصارو یی خاص صفتونه اوفضائل هم دلته ذکر وفرمایلی ، مگر دباقی امت دصفتونو ، کمالونو اوفضیلتونو څخه یی صرف یوشی دا وښووی چی دغه دصحابه کرامو ﷺ په ایمان کی مخکی کیدل او دایمان مونږ ته درسولو ذریعه کیدل وپیژنی او دټولو دپاره دمغفرت دعا کوی او دخان دپاره دا دعا کوی چی زمونږ په زړونو کی دیو مسلمان سره کینه اونفرت پیدانه سی .

ددی څخه معلومه سوه چی دصحابه کرامو ﷺ څخه وروسته چی څومره مسلمانان دی دهغوی دایمان او اسلام قبلیدو اودنجات پیدا کیدو دپاره دشرط دی چی هغه دصحابه کرامو ﷺ عظمت اومحبت په خپلو زړونو کی ساتی او دهغوی دپاره دعا کوی په چاکی چی دا شرط نه سی پیدا هغه دمسلان ویلو قابل نه دی ، په دی وجه حضرت معصب بن سعد ﷺ فرمایي چی دامت ټول مسلمانان په دری درجو کی دی دکومو څخه چی دوی درجی خوتیری سوی دی ، مهاجرین او انصار ، اوس صرف یوه درجه باقی پاته ده ، یعنی هغه کوم چی دصحابه کرامو ﷺ سره محبت ساتی دهغوی عظمت وپیژنی ، اوس که تاسی په امت کی څه ځای حاصلول غواړی نو په دی دریمه درجه کی داخل سی .

دحضرت حسین ﷺ څخه چا دحضرت عثمان غنی ﷺ په باره کی پوښتنه وکړه (کله چی دده دشهدات واقعہ پیښه سوی وه) نو هغه دسوال کوونکی څخه پوښتنه وکړه چی ته په مهاجرینو کی یی؟ هغه انکار وکی ، بیایي ورڅخه پوښتنه وکړه چی دانصارو څخه یی؟ هغه ددی په جواب کی هم انکار وکی ، نووی فرمایلی بس اوس په دریم آیت ، وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ کی پاته سوی که ته دحضرت عثمان غنی ﷺ په شان کی شک اوشبهه پیدا کول غواړی نو ددی درجی څخه به هم ووزی .

قرطبي فرمايی چي دا آيت ددی دليل دی چي دصحابه کرامو ﷺ محبت په مونږ واجب دی ، حضرت امام مالک رحمه الله فرمايی چي کوم سړی یو صحابي ته بدوايي يادده په حقله دبدی عقیده ساتی ، دده دمسلمانانو په مال دفی کی څه حصه نسته بيایي ددی آيت څخه استدلال وفرمايی اوچي کله دفی په مال کی حصه دهر مسلمان ده ، نو دچاچي په دی کی حصه پاته نه سوه ، دهغه ایمان او اسلام مشکوک سو .

حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمايی چي الله ﷻ ټولو مسلمانانو ته دنبی کریم ﷺ داصحابو دپاره داستغفار او دعا کولو حکم ورکي ، حال دا دی چي دالله ﷻ په علم کی وه چي د دوی په مینځ کی به جنگ جگړه اوفتنی پیدا کيږي (په دی وجه یو مسلمان ته دصحابه وو ﷺ دمشاجراتو په وجه په دوی کی دچا څخه بدگمان کیدل جائز نه دی) حضرت عائشه صدیقه ؓ فرمايی چي ماستاسی دنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چي دا اُمت به ترهغه وخته پوری هلاک نه سی ترڅوچي د دوی وروستنی خلگ په مخکنيو لعنت او ملامتیا ونه کی .

حضرت عبدالله بن عمر ؓ فرمايی چي کله تاسی څوک ووينی چي دیو صحابي ﷺ بد وایی نوده ته وواياست چي په تاسی کی څوک زیات بددی په هغه دی دالله ﷻ لعنت وی ، دا ظاهره ده چي زیات بد صحابه ﷺ څوکیدي نه سی هم هغه به وی کوم چي دهغوی بد وایی ، لنډه دا چي په صحابه کرامو ﷺ کی چاته بد ویل سبب دلعنت دی ، اوعوام بن حوشب فرمايی چي ما ددی امت اولنی خلگ په دی خبره مستقیم اومضبوط پیدا کړي دی چي هغوی به خلگو ته دا تلقین کوي چي دصحابه کرامو ﷺ فضائل او محاسن بیانوی چي دخلگو په زړونو کی د دوی محبت پیداسی او هغه مشاجرات اواختلافات کوم چي د دوی په مینځ کی پېښ سوی دی ، دهغو ذکر مه کوی چي په دی سره د دوی جرات زیات نه سی (او هغوی بی ادبه نه سی) (دا ټول روایتونه دتفسیر قرطبي څخه را اخیستل سوي دي)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ

آيا تاونه لیدل هغه خلق کوم چي منافقان دی وایی خپلو وږونو ته کوم چي کافران دی په اهل

الْكِتَابِ لَئِنْ أَخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ

کتابو کی که تاسی چا ویستلاست نومونږ به هم وزو تاسی سره او خبره به ونه منو دهیچاستاسی

أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ

په معامله کی هیڅکله ، او که تاسی سره جنگ وسو نومونږ به ستاسی مدد وکړو او الله ﷻ شاهدی کوی چي

لَكَذِبُونَ ۝ لَئِنْ أَخْرِجُوا لَا مَخْرَجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا

هغوی درواغجن دی ، که هغوی ویستل سی دوی به ونه وزی دهغوی سره ، او که دهغوی سره جنگ وسی

لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَٰكِنْ نُّصَرُّهُمْ لِيُوَلِّنَ الْأَذْبَارُ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ ﴿١٧﴾

نو دوی به مدد ونه کړی، او که مدد یی وکړی نو وبه تنبستی په شا باندی ، بیا به هیڅکله مدد نه کي پیدا

لَا أَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

خامخا ستاسی بیره زیاته ده په زړونو د دوی کی دالله دبیری څخه ، دا ځکه چی هغه خلق

قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٨﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ

نه پوهیږي ، جنگ نه سی کولی تاسی سره په جمع ، مگر په پناه گاهونو کی ،

أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ

یا د دیوالونو د شا څخه ، د دوی جنگ په خپل مینځ کی سخت دی ، ته گمان کوی په هغوی

جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَيْءٌ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٩﴾

چی په جمع دی او زړونه دهغوی جلا جلا دی ، داځکه چی هغه خلق عقل نه لری ،

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا بِالْأَمْرِ هُمْ

په شان دهغو خلقو ده قصه ددې خلقو چی د دوی څخه مخکي وه نژدی ، وې ځکله سزا دخپل کار ،

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٠﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلنَّاسِ

او دهغوی دپاره عذاب دردناک دی ، په شان دقصی دشیطان هر کله چی ووايي انسان ته چی ته منکر سه

أَكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ

بیا چی کله دی منکر سو ، وې ویل زه بیزاره یم ستاڅخه ، بیشکه زه بیریم دالله څخه چی رب

الْعَالَمِينَ ﴿٢١﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا

دتول مخلوقات دی ، بیا انجام د دواړو داسو چی دواړه به په اور کی وی همیشه به په کی وی ،

وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٢﴾

او دا ده سزا دظالماتو (گناهکارو)

تفسير: آيا تا دهغو منافقانو (يعنى عبدالله بن ابى اونور) حالت ونه ليدى چى خپلو (هم مذهب) وړونو ته چى كفار اهل كتاب دى (يعنى بنو نضيروته) وايى (يعنى ويل يى ، ځكه چى دا سورة دواقعي دجلا وطنى دبنو نضيرو څخه وروسته نازل سوي دى ، لكه چى په روح كى داسى دى په دليل دحديث اوسين چى په خداى قسم دى (مونږ په هر حال كى ستاسى سره يو پس) كه تاسى (دخپل وطن څخه جبراً) وايستل سواست نو مونږ به (هم) ستاسى سره (دخپل وطن څخه) وزو اوستاسى په معامله كى به مونږ هيڅكله دچا خبره ونه منو (يعنى كه برابر خبره ده كه مونږ څوك هرڅنگه پوهوى چى په خروج او قتال كى كوم چى مخكى بيان سوي دى ، ستاسى ملگرتياونه كړو ، ليكن مونږ به يى نه منو ، نو جمله د ، لا نطيعُ دسياق اوسباق دواړو په حقله ده) او كه ستاسى سره دچا جنگ جوړ سو نو مونږ به ستاسى مدد وكو او الله ﷻ شاهد دى چى هغوى بالكل دروغجن دى (دا خو د دوى د دروغجن كيدو اجمالاً بيان وسو مخ ته تفصيلاً فرمايى چى) په خداى قسم دى چى كه اهل كتاب ويستل سول نو دوى (منافقان) به دهغوى سره ونه وزى او كه د دوى سره جنگ وسو نو هغوى به يى مدد ونه كى او (بالفرض محال) كه دهغوى مدد هم وكى (او په جنگ كى شريك سى) نو په شابه وتبنتى بيا به (د دوى ترتبتيديو وروسته) دهغوى (اهل كتابو) هيڅ مدد ونه سى (يعنى كوم چى مدد كونكى وه هغوى خو وتبنتيدل اوبل څوك به يى هم مددگار نه وى نو خامخا به مغلوب او مقهور وى ، مطلب دا چى دمنافقانو چى كوم غرض دى چى د دوى په دى وړونو څه افت را نه سى ، په دى كى به په هر ډول سره ناكامه وى لكه چى داسى وسوه چى كله په اخر كى بنو نضير وايستل سول نو منافقان ورسره ونه وتل او كله چى په اول كى د دوى محاصره وسوه چى احتمال دجنگ په كى وو په هغه كى يى هم دى منافقانو مدد ونه كى او وروسته تر واقعي دوقوع داسى فرمايل ، لئن اُخْرِجُوا الخ كوم چى پرآننده واقع كيدو باندې دلالت كوى ياخو دتيرو واقعو پرحاضرو او موجودو فرض كولو باندې مبنى دى چى د دوى وعده خلافى او رسوايى ښه رامنځ ته سى او يا په آئنده كى چى كوم احتمال موجود وو چى د دوى دملگرتيا څخه نفى وكى ، مخ ته د دوى سره دملگرتيا نه كولو سبب بيانوي چى) بيشكه دا ستاسى خلگو بیره ددى (منافقانو) په زړونو كى دالله ﷻ څخه هم زياته ده (يعنى دايمان په دعوى سره چى دوى كومه خپله بیره دالله ﷻ څخه بيانوى هغه خو خلاف واقع ده كنى نو كفر به يى پريښى واي او ستاسى بیره واقعي ده ، نو ددى بيري په وجه داخ لك دبنى نضيرو ملگرتيا نه سى كولى او) دا (د دوى ستاسى څخه بيريدل او خداى څخه نه بيريدل) په دى سبب سره دى چى هغه داسى خلگ دى چى (دكفر په وجه دخداى ﷻ په لويى باندې) نه پوهيږي (او دا يهود عام دى دبنو نضيرو اوغير نضيرو څخه او منافقان خو جلا جلا دي ، ستاسى دمقابلي به څه يى حوصله وسى) داخلگ (خو) كه ټول جمع سى هم ستاسى سره جنگ نه سى كولى ، مگر په محفوظ كلوكى يادديوال (دقلا او ښار) دخوا څخه (دحفاظت څخه مراد عام دى دخندق څخه وى او كه دقلا او نورو څخه ، او ددى څخه دا نه لازميږي چى يو ځاى داسى واقعه دى پيښه سوي وى ، چى منافقانو دى دمسلمانانو مقابله ديو قلا او محفوظ مقام څخه كړى وى ځكه چى مقصود دا دى چى كه يهود او منافقان ځان ځان ته ياپه جمع ستاسى مقابلي ته راسى هم نو د

دوی مقابله به دم محفوظو قلاگانو یادبشار ددیوال دشاخه وی ، لکه چی یهود دبنو قریظه او دخیر خلگ دغه ډول په مقابله باندی راغلل اومنافقان نه د دوی ملگری سول او نه د دوی څه دومره حوصله وسوه چی په ډاگه دمسلمانانو مقابلی ته راسی په دی کی دمسلمانانو همت افزایی هم ده چی دهغوی څخه دي اندیښنه نه کوی او د دوی دځینو قبیلولکه داوس اوخزرج دجنگ دواقعاتو په لیدو باندی دا اندیښنه ونه کړی چی شاید دغه ډول دمسلمانانو په مقابله کی هم دوی څه وخت راسی ، خبره دا ده چی د دوی جنگ په خپل مینځ کی ډیر تیزدی (مگر دمسلمانانو په مقابله کی هیڅ نه دی او دغسی دی دا احتمال نه کیږی چی که څه هم دمسلمانانو په مقابله کی یوازی دوی کمزوری دی ، مگر ډیر کمزوری چی یوځای سی نو قوی سی ، شاید چی دغسی دا ټول جمع سی او دمسلمانانو مقابله وسی ، دا احتمال ځکه قابل التفات نه دی چی، ای مخاطبه ته دوی (په ظاهر کی) متفق گنی ، حال دا دی چی د دوی زړونه غیر متفق دی (یعنی که څه هم داهل حقوسره د دوی دښمنی یوه وجه داشتراك ده ، مگر په خپله هم په دوی کی د عقیدو داخلاف په وجه افتراق او دښمنی ده ، لکه چی په سورة مائده کی تیر سوی دی ، وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ الْخَالِدَةَ دوی په خپل مینځ کی دمجتمع کیدو دا احتمال نفی هم دزیادت دتاکید او تقویت دمقصود دپاره ده ، کنه وي نودالله ﷺ مشیت د دوی په مغلوبی او مقهوریت سره سوي دی ، نوکه اتفاقاً وسی هم نوڅه په کار ورځی ، مخ ته د دوی دنا اتفاقی وجه بیانوی چی) دا (پراگندگی دزړونو) په دی وجه سره ده چی هغه داسی خلگ دی کوم چی (ددین) عقل نه لری (په دی وجه هر یو دخپل خپل خیال تابع دی نوکله چی نه یات اوغرضونه مختلف وی ددی دپاره اختلاف دزړونو لازم دی اوپردی دی دا شبهه نه کول کیږی چی په بی دینو کی ډیر واره اتفاق لیدل کیږی، خبره دا ده چی دلته مقصود قاعده کلیه بیانول نه دی ، بلکه په دوی کی چی کومه نا اتفاقی وه دهغه سبب بیانول مقصود دی چی د دوی دپاره دا امر سبب سوی وو لکه چي ظاهره ده، مخ ته خاص دبنو نضیرو او ددی منافقانو کومو چی وعده دمدد کړی وه ، په دوکه کی یی واچول اوپه عین وخت کی یی ټکی وکړه ، د دوی دحالت بیان دی چی د دوی دمجموعی دوه مثالونه دی یومثال خاص دبنو نضیرو او دوهم دمنافقینو ، دبنو نضیرو مثال خو) دهغو خلگو په شان مثال دی کوم چی تر دوی مخکی تیر سوی دی کومو چی (په دنیا کی هم) دخپل کردارخوندځکلی دي او (په اخرت کی هم) دهغوی دپاره دردناک عذاب (کیدونکی) دی (مراد ددی څخه یهود دبنی قینقاع دی چی قصه یی داسی وسوه چی دبدر تر واقعی وروسته هغوی د دوی سره په سنه ۲ هجری کی وعده شکنی وکړه ، جنگ یی وکی بیامغلوب اومقهور سول او دقلا څخه د دوی په فیصله دباندی را ووتل، د دوی لاسونه وترل سول ، بیا دعبداالله بن ابی دزاری او اصرار په وجه د دوی په دی شرط سره ځان بخښنه وسوه چی دمدینی څخه دی څی ، لکه چی هغه اذرعَات شام ته ولاړل او د دوی مالونه دمال غنیمت په شان تقسیم سول لکه په زادالمعاد کی داسی دی او ددی منافقانو مثال، دشیطان په شان دی (اول خو) انسان ته وایی چی ته کافر سه ، بیایچی کله هغه کافر سی (او دکفر په وبال کی اخته سی برابره خبره ده که په دنیاکی برابره خبره ده که په اخرت کی) نو (هغه وخت صفا جواب ورکی او) وایی چی زما ستاسره هیڅ

واسطه نسته ، زه خو دالله رب العلمين څخه پيريم په دنياكي دداسي بيزاره كيدو قصه خو په سورة انفال كې په آيت ، وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ الخ كې تيره سوي ده اوپه آخرت كې بيزاري دگمراه كوونكو دگمراهانو څخه په ديرو آيتونوكي ذكر ده ، نو اخري انجام د دواړو دا سو چي دواړه دوږخ ته ولاړل كوم خاي چي به هميشه اوسيري (يو دگمراهي په وجه دوهم دگمراه كولو په وجه) او دظالمانو دا سزا ده (نو لكه څنگه چي دى شيطان دى ، انسان يي اول ولمسوي ، بيبيي په وخت باندي ورسره ملگرتيا ونه كړه او دواړه په تاوان كې ولويدل ، دغه شان دى منافقانو اول بنى نضيروته بده رايه وركړه چي تاسي وزى مه بياپه عين وخت كې يي دوى ته دوكه وركړه او دواړه په مصيبت اخته سول ، بنى نضير خو دجلا وطني په مصيبت كې او منافقين دنا كاميابي په ذلت كې اخته سول

معلومات اومسئلي: كَمَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ الخ دا دبنو نضيرو دمثال بيان دى او د الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ : په تفسير كې حضرت مجاهد رضي الله عنه فرمايي چي كفار دبدر ورڅخه مراد دى او حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چي بنو قينقاع (ديهودو قبيله) ورڅخه مراد ده او د دواړو بد انجام اومقتول او ذليل اومغلوب اوخواريدل دغه وخت واضح سوي وه ، ځكه چي دبنو نضيرو دجلا وطني واقعه دبدر او تراحد وروسته واقع سوي ده او دبنو قينقاع واقعه هم تربدر وروسته پيښه سوي وه ، په بدر كې دمكي دمشركانو اويا ۷۰ سرداران مړه سول اوباقى په ديرذلت اوخواري سره واپس سول ، اوپه قول دابن عباس رضي الله عنه دا مراد دى نو مطلب دايت واضح دى چي دهغوى په باره كې چي كوم په آيت كې فرمايي ، لَقَدْ أَقْرَأُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ : يعنى هغوى دخپل عمل بدله وځكله ، دا دآخرت څخه مخكې په دنياكي دسترگو په مخكې راغله ، دغه شان كه د ، الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ : څخه مراد ديهودو قبيله دبنو قينقاع وي نو د دوى واقعه هم داسي عبرتناكه ده .

(دبنو قينقاع جلا وطني)

واقعه دا وه چي كله نبي كريم ﷺ هجرت وكې او مديني طيبي ته يي تشریف راوړي نو دمديني خوا او شا ته چي ديهودو څومره قبيلې وې ، دټولو سره يي دصلح يوه وعده سوي وه ، دكوم په شرطونوكي چي دا داخله وه چي په دوى كې به هيڅوك دبنې كريم ﷺ او مسلمانانو ديو مخالف امداد نه كوي ، په دې وعده كوونكو كې دبنو قينقاع قبيله هم شامله وه مگر دوى يوڅو مياشتي وروسته غدر او وعده شكني شروع كړه او دبدر په موقع باندي يي دمشركينو سره پټ سازش اوڅه امداد وكې ، دغه وخت دقرآن دا آيت نازل سو ، وَإِنَّمَا لُخَاثٌ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةٌ فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ : يعنى كه چيري (دوعدي اوصالح څخه وروسته) ديو قوم څخه دخيانت خطره لاحقه سى نو ته د دوى وعده دصلح ختمولى سى ، بنو قينقاع دا وعده په خپلي غداری سره په خپله ماته كړې وه ، په دې وجه نبي كريم ﷺ د دوى خلاف دجهاد اعلان وكې او دجهاد جنده يي حضرت حمزه رضي الله عنه ته وركړه او دمديني طيبي په ښار باندي يي حضرت ابولبابه رضي الله عنه خپل خليفه مقرر كې نبي كريم ﷺ په خپله تشریف يووړي ، دغو خلگو چي دمسلمانانو لښكر وليدي نو په خپله قلا كې يي ځانونه بند كړل ، نبي كريم ﷺ دقلا محاصره وكړه ، تر پنځلسو ورځو پوري دغه خلگ

بند وه او صبر یی کوي ، آخر الله ﷻ د دوی په زړونو کی رعب واچوي او پوه سول چی په مقابلہ کار نه کیری ، دقلا دروازه یی خلاصه کړه اووي ویل چی مونږ دنبی کریم ﷺ په فیصله باندی راضی یو ، کومه چی دی ﷺ زموږ په باره کی نافذه کړی .

دده ﷺ فیصله د دوی سره دسرو په باره کی دقتل کیدو والا وه چی عبدالله بن ابی منافق په نبی کریم ﷺ باندی بی حده اصرار اوزاری وکړي چی دا خلگ دی کلی خالی کړی ، جلاوطن دی سی او د دوی مالونه به دمسلمانانو مال غنیمت وی ، ددی قرار دا دمطابق دی خلگو مدینه منوره پرینبوده دشام دملک علاقی اذرعَات ته ولاړل او د دوی مالونه نبی کریم ﷺ دمال غنیمت دقانون مطابق داسی تقسیم کړل چی یو خمس یی په بیت المال کی کښینیووي اوباقی خلور خمسونه یی په غانمینو تقسیم کړل ، دبدر ترغزا وروسته دا اولنی خمس وو کوم چی په بیت المال کی دا خل سو دا واقعه په ورځ دشنبی ۱۵ شوال سنه ۶ هجری دنبی کریم ﷺ تر هجرت شل میاشتی وروسته پینځه سوه .

کَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ : دا دوهم مثال دهغو منافقانو دی کومو چی بنونضیر دجلاوطنی دحکم په نه منلو او دنبی کریم ﷺ په مقابلہ کی دجنگ کولو دپاره را وپارول او د دوی دممد کولو وعده یی وکړه ، مگر کله چی مسلمانانو محاصره وکړه نو یو منافق یی هم امداد ته ونه رسیدی ، د دوی مثال قرآن کریم دشيطان دیوی واقعی سره ورکړی دی چی شیطان انسان په کفر باندی اماده کي او دده سره یی قسم قسم وعدی وکړی ، مگر کله چی دی په کفر کی مبتلا سو نو هغه دتولو څخه منکر سو ، دشيطان داسی واقعات خدای خبر چی څومره سوی دی ، په هغه کی یوه واقعه خوپه خپله په قران کی منصوص ده چی بیان یی دسورة انفال په دی آیتونو کی راغلی دی ، وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِتْنَةَ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ الْآيَةُ : دا واقعه دبدر دغزا ده په کومه کی چی شیطان په طور دوسوسی یاپه شکل دانسان مخ ته ورغی ، دمکی مشرکان یی دمسلمانانو مقابلی ته راوپارول اودخپل مدد یقین یی ورکی ، مگرکله چی دمسلمانانو مقابلہ جوړه سوه نو دممد کولو څخه یی صفا انکار وکی ، ددی واقعی پوره تشریح په سورة انفال کی تیره سوي ده . که په ذکر سوی آیت کی دی واقعی طرف ته اشاره وی نو دا ارشاد چی شیطان انسان ته دکفر کولو وایی او کله چی هغه کفر وکی نو دی ورڅخه بیا بیزاره سی ، په دی دا شبهه کیږی چی په دی واقعه کی په ظاهره شیطان دوی ته دکفر کولو نه دی ویلی ، کافران خو هغوی دمخکی څخه وه ، شیطان خو دوی ته دمقابلی دپاره جمع کیدو ته ویلی وو ، جواب ظاهر دی چی په کفر پاته کیدل او دنبی کریم ﷺ په مقابلہ باندی دجنگ دپاره ویل هم په دی حکم کی دی چی دوی ته دکفر کولو وایی .

او په تفسیر مظهری اوقرطبی اوابن کثیر او نورو کی دلته دشيطان ددی مثال واقعات په بنی اسرائیلو کی د ډیرو راهبانو او عبادت گزارو دشيطان دلمسولو او کفر ته درسولو په حقله نقل کړی دی ، مثلاً دبنی اسرائیلو یو راهب عبادت گزار کوم چی به په خپله عبادت خانه کی همیشه په عبادت کی مشغول

وو او رزق به یی داسی خوړي چی په لسمه ورځ به یی صرف روژه ماتوله ، اویا کاله دده په داسی حال کی تیر سول ، شیطان لعین په ده پسی سو او خپل تر ټولو زیات مکار هوښیار شیطان یی په ده پسی په صورت دراهب عبادت گذار جوړ کړی ولیږي کوم چی دده خواته راغی او ترده زیات عبادت یی شروع کی ، تر دی چی دراهب پرده اعتماد راغی ، اخر دامصنوعی راهب شیطان په دی خبره کی کامیاب سوچی دی راهب ته یی څه دعاگانۍ داسی وښوولی ، په کومو سره چی به دبیمارو شفا کیده ، بیا ده ډیر خلک په خپل اثر مسره بیمار کړل او په خپله یی ورته ددی راهب پته وښووله کله چی دی راهب به په هغوی دعا ولوستله نو دی شیطان به دهغوی څخه خپل اثر لیری کوي هغه به جوړ سو او تر ډیری مودی ددی سلسلی دجاری ساتلو څخه وروسته ده دیو اسرائیلی سردار پریوی ښائسته لور باندی خپل داعمل وکی او دی ته یی هم مشوره ورکړه چی راهب ته ولاړه سی ، تردی چی دراهب صومعی ته ددی په رسولو کی هم کامیاب سو چی په نتیجه کی یی ددی حمل سو نو درسوایی څخه دمحفوظ کیدو دپاره یی ده ته دقتلولو مشوره ورکړه ، تر قتل کولو وروسته شیطان ټولو خلکو ته واقعہ دقتل او نورو وښووله دراهب خلاف یی ټول خلک راپورته کړل ، خلکو دده صومعه ونړوله او دده دقتلولو او په دار کولو فیصله یی وکړه دغه وخت شیطان دده خواته بیاراغی چی اوس خوستا دمحفوظ کیدو هیڅ نسته ، البته که ته ماته سجده وکی ، نوزه تامحفوظ کولی سم راهب ټول گناهونه مخکی کړی وه ، دکفر لاره هواره سوی وه ، په دی وجه سجده یی هم وکړه ، دغه وخت ورته شیطان صفا وویل ، چی ته زما په قبضه کی نه راتلی ، ما دا هر څه مکر ستا په کفر کی داخه کولو دپاره کړی وو اوس زه ستا هیڅ مدد نه سم کولی .

دا واقعہ په قرطبی او مظہری کی په تفصیل سره لیکل سوي ده . والله تعالی اعلم

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَيْرِ اللَّهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ

ای ایماندارو ! بیره کوی دالله ﷻ څخه او په کار دی چی وگوری یونفس چی څه لیږي دصبا دپاره اوبیره کوی دالله څخه بیشکه الله ﷻ خبر دی ،

بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ

دهغه څه څخه چی تاسی یی کوی ، اومه کیږی په شان دهغو چی هیری کی الله ﷻ نو الله هیر کړل دهغوی څخه

أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ

نفسونه دهغوی ، دغه خلق دی ، نافرمانه ، برابر نه دی ، خاوندان ددورځ

وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنزَلْنَا

او خاوندان دجنت ، خاوندان دجنت هم دغه دی مراد پیدا کوونکی ، که مونږ نازل کړی وای

هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ

دا قرآن په غره باندې نو تابه لیدلی وای چی کښته سوی او توتی توتی سوی به وای دبیری دالله ﷻ څخه

اللَّهُ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۱﴾

او دا مثالونه بیانوو مونږ دخلقو دپاره چی دوی فکر وکړی ،

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ

هغه الله دی دکوم څخه چی ماسوا بل معبود نسته مگر هغه دی پوهه دی په پتو او په ښکاره وو باندې هغه

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿۲۲﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ

دی لوی مهربانه رحم والا ، الله ﷻ هغه ذات دی چی دهغه څخه ماسوا بل څوک دعبادت لائق نسته ، هغه

السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْبَهِيمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَنَ اللَّهِ

بادشاه دی پاک ذات دتولو عیبونو څخه امن ورکوونکی په پناه کی اخیستونکی زبردست دباؤ والا دلوی خاوند دی

عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۲۳﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَاقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

پاک دی الله ﷻ د دوی دشريک جوړولو څخه ، دغه الله دی پيدا کوونکی دی نوی جوړونکی ، صورت ورکوونکی

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۲۴﴾

هغه لره دی نومونه پاکه ، پاکي وایي هغه لره هغه څه چی په آسمانونو کی دی او په مځکه کی دی او هغه دی

زبردست حکمتونو والا .

لنہ تفسیر: ای ایماندارو! تاسی دنافرمانو انجام واوریدی نو تاسی دالله ﷻ څخه بیرہ کوی او هریوسری

دی وگوری چی دصبا (یعنی قیامت) دپاره هغه څه (ذخیره) لیرلی ده (یعنی په نیکو عملونو کی کوشش

کوی کومه چی ذخیره ده دآخرت) او (لکه څنگه چی دنیکو عملونوپه حاصلولو کی دتقوی حکم دی ، دغه

شان دگناہونو څخه دساتلو په باره کی تاسی ته حکم دی چی) دالله ﷻ څخه بیرہ کوی ، بیشکه الله ﷻ

ستاسی دتولو عملونو څخه خبردار دی (نو په گناہونو کی په اخته کیدو سزه دعذاب بیرہ ده، نو اولنی

اَقُوا اللَّهَ دِطَاعَتُوْهُ په هکله دی چی قرینه یی قَدْ مَتَّ لِقَدْ ده ، او دوهم دگناہونوپه هکله دی چی قرینه یی

خَيْرٌ بِمَا تَفْعَلُوْنَ ده) او (مخ ته ددی احکامو دنورتاکید دپاره ارشاد دی چی) تاسی دهغو خلگو په شان

مه کيږي کومو چي دالله ﷻ (داحکامو) څخه بي پروايي وکړه (يعني په احکامو يي عمل پريښووي ، دغه شان داواو امر و څخه يي خلاف وکړه او دنواهيو ارتکاب يي وکړ) نو (ددې اثر دا سو چي) الله ﷻ په خپله دهغوی دځان څخه هغوی بي پروا کړل (يعني د دوی عقل داسي وو هل سو چي په خپله يي خپله حقيقي نفع ونه پيژندله او نه يي حاصله کړه) داخلگ نافرمان دی (اودنا فرماني سزا به وځکي اولور چي دکومو دوه قسمه خلکو ذکر وسو، يعني يو هغه کوم چي اهل تقوی سول او بل هغه کوم چي داحکامو پريښوونکي سول ، په دوی کي يو اهل جنت دی بل اهل دوږخ او) جنتيان او دوږخيان ديوبل سره برابره دي (بلکه) کوم چي جنتيان دي هغه خلگ کامياب دي (اودوږخيان ناکامه دي ، لکه چي لورپه اولئک هم الفسقون: سره معلومه سوه نو تاسي ته په جنتيانو کي داخلیدل په کاردی په دوږخيانو کي نه دی په کار، او دا څو نصيحتونه چي دکوم قرآن په ذريعه تاسي ته اورول کيږي ، هغه داسي دي چي) که مونږ دا قرآن په غره باندی نازل کړي واي (او په ده کي مو دپوهیدو ماده ايښي واي دشهواتو څخه) نو (اي مخاطبه) تابه دي ليدلي واي چي دخدای دبيري څخه به کښته سوي اوتوتي توتي سوي واي (يعني قرآن فی نفسه داسي موثر اوقوی الاثر دی ، مگر په انسان کي په وجه دغلبي شهواتو قابليت فاسد سو چي ددی په سبب ورباندي اثر نه کيږي تو دوی ته په کار دی چي په حاصلولو دطاعاتو اوبه پريښوولو دمعاصيو سره خپل شهوات مغلوب کړي چي دقرآن وعظونه اثر په وکي او په احکامو استقامت اومداومت او ذکر او فکر يي نصيب سي ، دکوم چي لور ذکر سوي دی) او دا عجيبه مضامين مونږ دخلگود (نفع) دپاره بيانوو چي هغوی فکر وکي (او نفع واخلی په دی وجه دا مضمون ، لو انزلنا الخ دلته بيان سو، مخ ته دالله ﷻ دکمال صفتونه بيانېږي په کومو سره چي دالله ﷻ عظمت په زړه نقش سي او داحکامو په ادا کولو کي مددگار ثابت سي ، نو ارشاد دی چي) هغه داسي معبود دی چي دهغه څخه ماسوا بل څوک معبود (لاثق دعبادت) نسته هغه پوه دی په پتو شيانو او په ظاهرو شيانو هغه لوی مهربانه رحم والا دی (اوچي کله توحيد يو لوی مهم بالشان شی دی ، په دی وجه ددی دتاکيد دپاره مکرري فرمايي چي) هغه داسي معبود دی چي دهغه څخه ماسوا څوک بل معبود (لاثق دعبادت) نسته هغه بادشاه دی (دټولو عيبنو څخه) پاک دی ، سالم دی (يعني نه په ماضي کي په هغه کي څه عيب وسو کوم چي مطلب دی دقدوس اونه ائنده ددی احتمال سته کوم چي مطلب دی دسلام، لکه داسي چي په تفسير کيږکي دی ، خپلو بندگانو ته دبيري دشيانو څخه) امن ورکوونکي دی (خپلو بندگانو ته دبيري دشيانو څخه) ساتونکي دی (يعني دافتونو څخه يي هم ساتي اوراغلي آفتونه هم ورڅخه ليري کوي) زبردست دی دخرابي صحيح کوونکي دی ، لوی عظمت والا دی الله ﷻ (چي دهغه شان دا دی چي) دخلگو دشرک څخه پاک دی ، هغه معبود (برحق) دی پيدا کوونکي دی صحيح صحيح جوړوونکي دی (يعني هرشي دحکمت موافق جوړوي) صورت (شکل) جوړوونکي دی ، دهغه ښه ښه نومونه دی (کوم چي په ښو ښو صفتونو دلالت کوي) ټول شيان دهغه تسبيح (اوپاکي) بيانوي (حالا يا قالا) کوم چي په آسمانونو او په مځکه کي دی او هغه زبردست حکمت والادي (نو دداسي باعظمت دحکمونو منل ضروري اونهایت ضروري دی)

معلومات اومسنلی : په سورة حشر کی داول څخه دکفارو اهل کتابو او مشرکانو او منافقانو حالات او معاملات او په هغوی ددنیا او آخرت دوبال بیان فرمایلو څخه وروسته اوس د سورة تر آخره پوری مومنانو ته دخبردار کولو او دنیکو عملونو دپابندی کولو هدایت دی ، په دې سوو ایه کی په اولنی آیت کی په یو بلیغ انداز سره داخرت د فکر او ددی دپاره دتیارۍ حکم دی ، په دې کی یی اول وفرمایل ، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ** : یعنی ای ایماندارو ، دالله څخه وبیرېږی او په تاسی کی هر یوه نفس ته پردی غور کول په کار دی چی ده داخرت دپاره څه سامان لیرلی دی .

دلته څو خبری دغور غوښتونکی دی ، اول دا چی په دې آیت کی یی قیامت په لفظ دغدې سره تعبیر کی چی ددی معنی ده راتلونکی صبا ، په دې کی اشاره د دوو شیانو طرف ته ده اول دا چی دتولی دنیا په مقابله د آخرت کی ډیر کوچنیوالی دی چی توله دنیا په مقابله داخرت کی دیوی ورځی په مثل ده او دحساب په اعتبار سره خو دا نسبت والی هم مشکل دی ، ځکه چی آخرت دائمی دی چی هیڅ انتها او انقطاع یی نسته ، دانسانی دنیا عمر خو څو زړه کاله ښوول کیږی ، که دمخکی او آسمان دپیدائش څخه حساب ولگول سی نو څو لاکه کلونه به سی ، مگر بیا هم یوه محدوده موده ده ، دغیر محدود اوغیر متناهی سره ددی هیڅ هم نه سی کیدی .

دحدیث په ځینو روایتونو کی دی ، **الْأَلْفُ يَوْمٌ وَلَكِنَّ فِيهِ صَوْمٌ** : توله دنیا یوه ورځ ده او په دغه ورځ زمونږ روژه ده ، او که فکر وسی نو چی دانسان دپیدائش څخه یی شروع کی او که دمخکی او آسمان دپیدائش څخه دا دواړه شیان دانسان دیو فرد دپاره داهتمام قابل نه دی بلکه دهر فرد دنیا خو دده د عمر ورځی او کلونه دی او دا داخرت په مقابله کی څومره حقیره موده ده ددی هر سړی اندازه کولی سی .

دوهمه اشاره په دې کی دقیامت دیقینی کیدو طرف ته ده لکه دنن څخه وروسته چی دصبا راتلل یقینی امر دی ، هیچاته په دې کی شبهه نه وی ، دغه شان ددنیا څخه وروسته دقیامت او آخرت راتلل یقینی دی ، دریمه اشاره دی طرف ته ده چی قیامت ډیر نژدی دی ، لکه دنن څخه وروسته چی صبا څه لیری نه دی ډیر نژدی گڼل کیږی ، دغه شان ددنیا څخه وروسته قیامت هم نژدی دی .

اوقیامت یو خو دتول عالم دی ، کله چی مخکه او آسمانونه تول فنا سی ، هغه هم که څه هم ترزرگونو لکونو کلونو څخه وروسته به وی ، مگر په مقابله داخرت دمودی بالکل نژدی دی ، دوهم قیامت دهر انسان خپل دی ، کوم چی دده دمرگ په وخت راځی لکه چی ویل سوي دی ، **مَنْ مَاتَ لَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ** : یعنی کوم سړی چی مړ سی ، دده قیامت اوس قائم سو ، ځکه چی دقبر څخه دعالم اخرت اثار شروع کیږی او د عذاب او ثواب نمونی مخ ته راځی ، ځکه چی دعالم قبرکوم ته چی عالم برزخ هم وایی ، ددی مثال ددنیا دانتظارگاه په شان دی کوم چی دفرست کلاس (لومړي ټولگی) څخه واخله تر تره کلاس (دریم ټولگی) پوری دخلگو دپاره مختلف قسم وی او دمجرمانو انتظارگاه حوالات یاجیل خانه وی ، ددی انتظارگاه څخه هر سړی خپله درجه او حقیقت متعین کولی سی ، په دې وجه دمرگ سره دهر انسان

قيامت راسی ، او دانسان مرگ الله ﷻ يوه داسی معنی جوړه کړي ده چی ترلوی لا لوی فلسفی اوسانسدان ددی یقینی وخت نه سی مقررولی ، بلکه هر وخت هر انسان ددی خطری څخه دباندی نه وی چی شاید په راتلونکی گینته دده په ژوند کی رانه سی ، خصوصاً په دی برق رفتار زمانه کی خو دهارت فیل (دزړه دوره) واقعاتو خودا دروزمره خبره جوړه کړي ده .

لنډه دا چی په دی آیت کی یی قیامت په لفظ دغد سره تعبیر کړی دی ، بی فکره انسان یی خبردارکی چی قیامت څه لیری مه گڼه هغه دراتلونکی صباپه شان نژدی دی اوداهم ممکنه ده چی ترصبا مخکی راسی . دوهم دغور طلب خبره په دی آیت کی دا ده چی الله ﷻ په دی کی انسان ته ددی غور اوفکر طرف ته دعوت ورکړی دی ، چی قیامت دکوم راتلل چی یقینی هم دی او نژدی هم ، دهغه دپاره تاسی څه سامان لیږلی دی ؟ ددی څخه معلومه سوه چی دانسان اصل وطن او مقام اخرت دی ، په دنیا کی دده مقام دیو مسافر په شان دی ، دوطن ددائمی قیام اوقرار دپاره ددی ځای څخه څه سامان لیږل ضروری دی ، او دانسان ددی سفر اصل مقصد دا دی چی دلته پاته سی څه وگتی اوجمع یی کړی ، بیادا دخپل وطن اخرت طرف ته ولیږی او دا هم ظاهره ده چی ددنیا سامان مال دولت هیڅوک هلته دځان سره نه سی وړی نو دلیرلو یو صورت دا دی چی دیو ملک څخه بل ملک ته دمال منتقل کولو چی کومه طریقه په دنیا کی رائج ده چی ددی ځای دحکومت په بنک کی یی جمع کړی او دبل ملک کرنسی په حاصله کړی کومه چی هلته چلیږی ، دا صورت داخرت په معامله کی دی ، چی څه دلته دالله ﷻ په لاره کی او دالله ﷻ داحکامو په تعمیل کی خرڅ کولی سی ، هغه دآسمانی حکومت په بنک (استیت بنک) کی جمع کیږی ، دهغه ځای کرنسی دثواب په صورت کی دده دپاره لیکل کیږی ، او هلته چی دی ورسی نو بغیر دڅه دعوی او مطالبی څخه ده ته حواله کیږی .

اولفظ د ، مَا قَدْ مَتَّ لِقَدْ عام دی ، دنیکو عملونو اوبدو عملونو دواړو دپاره چاچی نیک عملونه مخ ته لیږلی دی ، ده ته به دثواب په صورت کی داخرت نقد (کرنسی) حاصلیږی اوچاچی بدعملونه مخ ته لیږلی ، هلته به په ده فرد جرم عایدوی ، تردی وروسته دلفظ د ، اتَّقُوا اللهَ اعاده وسوه ، دا دتاکید دپاره هم کیدی سی او هغه مراد هم کیدی سی کوم چی لوړ په لنډتفسیر کی بیان سوی دی ، چی په اولنی اتَّقُوا اللهَ سره یی دواجباتو اوفرائضو دادا کولو اهتمام بنوولی دی او په دوهم اتَّقُوا اللهَ سره یی دگناهونو څخه دساتلو اهتمام بنوولی دی .

او دا هم ممکنه ده چی په اولنی اتَّقُوا اللهَ سره دخدای پاک په احکامو اونیکو عملونو باندی دعمل کولو او اخرت ته دسامان لیږلو حکم وی ، او په دوهم اتَّقُوا اللهَ سره دی طرف ته هدایت وی چی گوری کوم سامان چی هلته لیږی هغه ته فکر کوی چی هغه څه کوته خراب سامان نه وی کوم چی هلته په کار نه درځی ، کوته سامان دهغه ځای دپاره هغه دی چی دکوم صورت خو دعمل صالح وی ، مگر په دی کی اخلاص (دالله ﷻ درضا دپاره) نه وی بلکه نوم نښان یابل څه نفسانی غرض په کی شامل وی ، یادغه

عمل کوم چي په صورت کي خو عبادت دي ، مگر په دين کي ددغه دهيڅ ثبوت دنه کيدو په وجه بدعت او گمراهي وي نو ددي دوهم اِنْقُوا اللَّهَ خلاصه دا سوه چي دآخرت دپاره محض دسامان صورت جوړول کافي نه دي ، فکر کول او کتل په کار دي ، دليلولو په وخت کي هسي نه چي کوته سامان وي او هلته بيا قبول نه سي ، فَانْصِبْهُمْ اَنْفُسَهُمْ : يعنې دې خلکو الله ﷻ په هيره اونسيان کي نه واچوي ، په حقيقت کي دوي خپل خانونه په دي هيره اونسيان کي واچول چي دخپلي نفع اونقصان څخه خبر نه سوه .

لَوْ اَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ : دا يو تمثيل دي چي که قرآن دغرونو په شان په سختو اودرنو شيانو باندې نازل سوي واي اولکه څنگه چي انسان ته پوهه او شعور ورکول سوي دي ، هغه ته هم ورکول سوي وي نو غره به هم ددي قرآن د عظمت په مخکي کښته سوي بلکه خاشه خاشه سوي به واي ، مگر انسان په خپله خواهش پرستي او خود غرضي کي اخته سو او خپل فطري شعور يي ختم کي ، هغه ، په قرآن سره نه متاثره کيږي ، گويا دا يو فرضي مثال دي چي که په غرونو کي شعور واي او ځيني حضرات فرمايي چي په غرونو او درختو او دنيا په ټولو شيانو کي دشعور او ادراک کيدل په عقل او نقل سره ثابت دي ، په دي وجه دا څه مثال نه دي ، حقيقت دي (مظهری) والله تعالى اعلم
انسان ته داخرت د فکر او د قرآن د عظمت بنولو څخه وروسته په آخر کي د حق تعالي ديوڅو صفتونو دکمال په ذکر لوي سورة ختم کي .

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ : يعنې الله ﷻ په هر پټ او ښکاره شي او غائب او حاضر په پوره شان سره خبردار دي اَلْقُدُّوسُ په پيښ دقاف هغه ذات کوم چي دهر عيب څخه پاک اودهر داسي شي څخه بري وي کوم چي دده دشان سره لاتق نه وي ، اَلْمُؤْمِنُ : دا لفظ کله چي دانسان دپاره ويل کيږي نومعني يي ايمان راوړونکي او دالله ﷻ او رسول دخبري تصديق کوونکي دي او کله چي داللفظ دالله ﷻ دپاره ويل کيږي نومعني يي امن ورکوونکي وي (لکه حضرت ابن عباس ؓ داسي ويلي دي) يعنې هغه په الله او رسول ايمان راوړونکو ته دهر قسم عذاب او مصيبت څخه امن او سلامتي ورکوونکي دي

اَلْمُهَيِّمِ : ددي معني ده نگراني کوونکي (لکه چي داسي ابن عباس ؓ او مجاهد اوقتاده ويلي دي) په قاموس کي دي چي د ، هَمَنَ يَهْمَنُ معني حفاظت اونگراني کول دي (مظهری)

اَلْعَزِيزُ په معني دقوي الْجَبَّارُ صاحب جبروت او عظمت اوداهم کيدی سي چي دلفظ دجبر څخه مشتق وي چي معني يي مات هډوکی پيوند کول دي په دي وجه جبیره هغه پټي ته ويل کيږي کوم چي دمات هډوکی دپيوند اخیستودپاره يي ورباندي سربيره تري نومعني دلفظ به داوي چي هغه دهر مات سوي بي کاره سوي شي اصلاح کوي اوصحيح کوونکي يي دي (مظهری)

اَلْمُكَبِّرُ : دتکبر څخه او دا دکبريا څخه مشتق دي چي معني يي لويی ده ، اوهره لويی په حقيقت کي دالله ﷻ دپاره مخصوص ده کوم چي په هيڅ شي کي چاته محتاج نه دي او کوم چي محتاج وي هغه لوي نه سي کيدی ، په دي وجه دالله ﷻ څخه ماسوا دنورو دپاره داللفظ عيب او گناه ده ، ځکه چي په حقيقت کي

ورته لوی حاصلہ نہ وی ، دلوی دعویٰ کول دروغ دی اوهغه ذات کوم چی پہ حقیقت کی تر تولو لوی او بی نیازہ دی ، دہغه پہ خاص صفت کی دشرکت دعویٰ دہ ، پہ دی وجہ دمتکبر لفظ دالله ﷻ دپارہ صفت دکمال دی او دغیر الله دپارہ درواغو دعویٰ دہ .

الْمُصَوِّرُ : معنی صورت جوړونکی مراد دا دی چی تولو مخلوقاتو ته حق تعالیٰ خاص خاص شکل اوصورت ورکری دی ، دکوم پہ وجہ چی هغه دنورو شیانو څخه ممتاز سو او وپیژندل سو ، ددنیا عام مخلوقات آسمانی اوزمینی پہ خاصو خاصو صورتونو سره پیژندل کیږی ، بیاپه دوی کی دانواعو او اقسامو تقسیم او دهنوع اوقسم جلا ممتاز شکل اوصورت ، او دیو نوع پہ انسانانوکی دسرو اوبنځو دشکل اوصورت امتیاز ، بیا دتولو سرو او بنځو پہ شکلونو کی دیو بل څخه داسی فرقونه چی په اربونو کربونو انسانان پہ دنیاکی پیدا سول ، دیوه صورت هوبهو دبل سره داسی نه پیدا کیږی چی فرق یی نه سی کیدی ، داکمال قدرت صرف دیو الله ﷻ دی ، پہ کوم کی چی دده سره هیڅوک شریک نسته ، ځنګه چی دغیر الله دپارہ تکبر جائز نه دی چی کبریاء صرف دالله ﷻ صفت دی ، دغه شان تصویر سازی دغیر الله دپارہ جائزہ نه ده ځکه چی دا هم دالله ﷻ پہ مخصوص صفت کی دشرکت عملی دعوہ دہ .

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ : یعنی دالله ﷻ ښه ښه نومونه دی ، په قرآن کریم کی ددی شمیر یی متعین نه دی فرمایلی ، په صحیح احادیثوکی یی یوکم سل شمیر ښوولی دی ، دترمذی پہ یوحديث کی داتول یوځای مذکور دی اودیرو عالمانو پراسماء الحسنی باندی مستقل کتابونه لیکلی دي ، داقر هم یوه لنډه غوندي رساله داسماء حسنی په نوم سره دمناجات مقبول په شروع کی چاپ سوي دہ .

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ : دا تسبیح په زبان حال سره کول خو ظاهره دہ چی تول مخلوقات اوپه دوی کی ایښول سوی عجیبه اونا اشنا صورتونه او صنعتونه په زبان حال سره دخپل جوړوونکی په حمد او ثنا کی مشغول دی ، اوکیدي سی چی حقیقی تسبیح مراد وی ځکه چی تحقیق دا دی چی په تولو شیانو دعالم کی په خپل حیثیت سره عقل اوشعور سته اودعقل اوشعور دتولو څخه اوله مقتضی دخپل جوړوونکی پیژندل او دہغه شکر گزار کیدل دی ، په دی وجہ هرشی په حقیقت کی تسبیح کوی ، نو په دی کی هیڅ بعد نسته که څه هم مونږ د دوی تسبیح په غوږو سره نه اورو ، په دی وجہ قرآن کریم په یوځای کی فرمایلی دی ، وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ : یعنی تاسی د دوی تسبیح نه اوری نه په پوهیږی .

(سورة حشر دآخری آیتونو فائدی او برکتونه)

په ترمذی کی دحضرت معقل بن یسار ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دسهار په وخت کی څوک دری واره اَعُوْذُ بِاللّٰهِ السَّمِیْعِ الْعَلِیْمِ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْمِ اوددی څخه وروسته دری واره دسورة حشر آخری آیتونه دهُوَ اللّٰهُ الَّذِیْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ څخه تر آخر دسورة پوری وویی نوالله ﷻ اویازره ملائکی مقرری کړی کومی چی ترمانښامه پوری دده دپاه درحمت دعاکوی که په دغه ورځ دی مړسی نودشهادت مرگ به ورته حاصل سی اوچاچی مانښام داکلمی دری واره وویلی نودغه درجه به ده ته حاصله سی (مظهری)

تمت : بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى سُبْحَانَهُ وَحَمْدِهِ سُورَةُ الْحَشْرِ لِعَاشِرِ جُمَادَى الْأُولَى س — ۱۳۹۱ هـ
ضحاك يَوْمَ الْأَحَدِ وَيَتْلُوَهَا الشَّاءَ اللَّهُ تَعَالَى سُورَةُ الْمُتَحَنِّةِ .

﴿ سورة الممتحنة ﴾

سُورَةُ الْمُتَحَنِّةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثُ عَشْرَةِ آيَةٍ وَفِيهَا رُكُوعٌ عَدَدُ

سورة الممتحنة په مدينه كى نازل سو او په دى كى ديارلس (۱۳) آيتونه او دوى (۲) ركوع گانې دى .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دالله ﷻ چى بى حده مهربانه نهايت رحم والا دى .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

ای ایماندارو ! مه نیسی زما او خپل دښمنان دوستان

تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْبُودَةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ

پیغام ورته لیږي په دوستی سره او هغوی منکر سوی دى دهغه څخه کوم چى تاسی ته راغلی دى دحق څخه

يُخْرِجُونَ الرُّسُولَ وَيَاكُفُّونَ أَنْ تُوْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنَّ

اوباسی رسول اوتاسی په دى سره منی الله کوم چى رب دى ستاسی

كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي

که تاسی وتلی یاست جهاد دپاره زما په لاره کى او په طلب زما درضامندی ،

تُسْرُونَ إِلَيْهِم بِالْبُودَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخَفَيْتُمْ وَمَا

تاسی په پټه لیږي هغوی ته پیغام ددوی ستی ، اوماته ښه معلوم دى کوم چى پټ کړل تاسی او کوم

أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ①

چى ښکاره کړل تاسی ، اوڅوک چى وکړی په تاسی کى دا کار نو هغه گمراه سو دسیده لاری څخه ،

إِنْ يَتَّقُوا كُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ

که تاسی دهغوی په لاس ورسى نو سى به هغوی ستاسی دشمنان او وبه چلوی په تاسی خپل لاسونه

وَالسِّنْتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ٢٦ لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُهُمْ

او خپلی ژبی په بدی سره او غواری چی په څه جوړ تاسی هم کافر سى ، هیڅکله به په کار رانه سى تاسی لره خپلوی

وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بَسًا

او نه ستاسی اولاد ، د قیامت په ورځ هغه به فیصله وکړی په تاسی کی ، او الله ښه

تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۚ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ

وینی څه چی تاسی کوی ، تاسی ته چلیدل په کاردی په ښه چال باندی ، د ابراهیم ښه

وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا الْقَوْمُ مِنْهُمْ إِنْ أَتَابَرَأَوْا مِنْكُمْ وَمِمَّا

او دهغوی چی دده سره وه ، هرکله چی هغوی وویل خپل قوم ته چی مونږ جلا یو تاسی څخه او دهغو څخه

تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

دکومو چی تاسی عبادت کوی ماسوا د الله څخه ، مونږ منکر یو تاسی څخه او ښکاره سوه په مونږ او تاسی کی

الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا

دښمنی او بغض ، همیشه دپاره ، تردی چی تاسی یقین وکړی په الله یو باندی مگر

قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا تُشْفِقَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ

یو خبره د ابراهیم ښه خپل پلار ته چی زه به ښځینه غواړم تا دپاره او مالک نه یم زه ستا دپاره

مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ

د الله ددفع دڅه شی ، ای ربه زموږ په تاباندی توکل دی زموږ او تا ته ده رجوع زموږ او تا ته ده

الْمُحْصِرُ ۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا

مگر خپل زموږ ، ای ربه زموږ مه مگر څو موږ امتحان دپاره د کافرانو او مونږ معاف کړی ای ربه زموږ

رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ

بیشکه ته یی زبردست حکمت والا ، خامخا تاسی ته چلیدل په کار دی

أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَهُوَ

په ښه چال دهغو کوم چی امید لری دالله اود ورځی وروسته اوڅوک چی

يَتَوَلَّى فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝

مخ وارهوی نو الله هغه دی بی حاجته ستایل سوی

لنہ تفسیر: ای ایماندارو! تاسی زما دښمنان او خپل دښمنان دوستان مه جوړوی چی د دوی سره د دوستی اظهار کول شروع کړی (یعنی که څه هم په زړه سره دوستی نه وی ، مگر داسی دوستانه سلوک ورسره هم مه کوی، حال دا دی چی تاسی ته کوم حق دین راغلی دی هغوی ددی څخه منکره دی (په کوم سره چی د دوی دخدای دښمنان کیدل معلوم سول کوم چی په آیت کی په لفظ دَعَاوِی سره بیان سوه، رسول ﷺ او تاسی یی په دی پناچی تاسی په خپل پروردگار ایمان راوړي دښارڅخه ایستلی یاست (دا بیان دی دَعَاوِکُمْ یعنی دوی صرف دالله ﷻ دښمنان نه دی ستاسی هم دښمنان دی ، غرض دداسی خلکو سره دوستی مه کوی، که تاسی زما په لاره کی دجهاد کولو په غرض سره او زما درضا لتولو په غرض سره (دخپلو کورونو څخه، وتلی یاست (دکفارو دوستی چی مطلب یی دکفارو درضا مندی فکر دی اودا دالله ﷻ درضا جویی او ددی دناسب عملونو سره منافی ده) تاسی د دوی سره پتی پتی خبری د دوستی کوی (یعنی اول خو دوستی بد شی دی ، بیا په پته پیغام لیږل کوم چی دخصوصی ربط او تعلق علامه ده دا نور زیات ناکاره دي) حال دا دی چی ماته ستاسی دتولو شیانو ښه خبردی تاسی چی څه په پته کوی او څه چی په ښکاره کوی (یعنی په مثل دنورو ذکر سوو موانعو دا امرهم د دوی د دوستی څخه مانع په کار دی چی الله ﷻ دهر شی څخه خبر دی) او (مخ ته په دی وعید دی چی) کوم سړی په تاسی کی داسی کوی هغه دنیکی لاری څخه بی لاری سو (او انجام دگمراهانو خو معلوم دی ، مخ ته د دوی ددښمنی بیان دی چی دوی ستاسی داسی سخت دښمنان دی چی) که د دوی په تاسی لاس ورسیرې نو (فوراً به) ددښمنی اظهار وکی او (هغه اظهار ددښمنی دا چی) پرتاسی به دبدی (اوضرر رسانی) لاسونه اوژی وچلوی (دا خو دنیوی نقصان دی) او (دینی ضرر دا چی) هغوی دا خبره غواړی چی تاسی کافران سی (نوداسی خلک کله د دوستی قابل دی او که د دوستی په باره کی ستاسی سره دخپل اهل اوعیال خیال وی نوبه پوه سی چی) ستاسی قریب او اولاد دقیامت په ورځ ستاسی (هیڅ) په کارنه درځی خدای به ستاسی په مینځ کی فیصله وکی او الله ﷻ ستا ټول عملونه ښه وینی (نو دهر عمل فیصله به سمه سمه وکی ، نو که ستاسی عملونه موجب دسزا وی نو ددغه سزا څخه اولاد او خپلوان تاسی نه سی ساتلی ، نو بیا د دوی درعايت

دپاره دخدای دحکومنه څخه خلاف کول ډیر بدکار دی او په دی سره دمالونو ناقابل رعایت کیدل نور زیات ظاهر دی ، مخ ته په ذکر سوی حکم باندی دتحریض (یعنی دعمل دتیزولو) دپاره دحضرت ابراهیم علیه السلام قصه ارشاد ده چی، ستاسی دپاره په ابراهیم علیه السلام کی اوپه هغو خلگو کی کوم چی (په ایمان او اطاعت کی) دهغه سره شریک حال وه یوه عمده نمونه ده (یعنی په دی باره کی دکفارو سره داسی سلوک ساتل په کاردی لکه څنگه چی ابراهیم علیه السلام او دده تابعدارو کړی وو) کله چی دی ټولو (په مختلفو وختونو کی د) خپل قوم (خلگو) ته وویل چی مونږ ستاسی څخه او دکومو چی تاسی دالله څخه ماسوا عبادت کوی د هغوی څخه بیزاره یو (مختلف وختونه ځکه وویل سوه چی ابراهیم علیه السلام څه وخت اول دا خبره خپل قوم ته کړی وه ، هغه وخت دی بالکل یوازی وو بیای چی به کوم کوم دده سره کیدل دکفارو څخه به یی قطع تعلق قولاً او فعلاً کوی ، مخ ته ددی بیزاری بیان دی چی) مونږ تاسی (یعنی دکفارو او ددوی دمعبودانو) څخه منکر یو (یعنی ستاسی دعقیدې اودمعبودانو دعبادت څخه منکریو داخو بیزاری په اعتبار دعقیدې سوه) او (بیزاری په اعتبار دمعاملې اوسلوک دا ده چی) په مونږ اوتاسی کی دهمیشه دپاره دښمنی او بغض (زیات) ظاهر سو (ځکه چی بنا دښمنی اختلاف دعقیدو دی او اوس ددی زیات اعلان وسو نو دښمنی هم زیات اظهار وسو ، دښمنی اوبغض قریب دی او د دواړو جمع کول دتاکید دپاره دی اودا دښمنی به زمونږ ستاسی سره همیشه وی) ترڅو پوری چی تاسی په الله واحد ایمان رانه وړی (غرض ابراهیم علیه السلام او دده تابعدارو دکفارو سره صفا قطع تعلق وکی) لیکن دابراهیم علیه السلام دومره خبره خو دخپل پلار سره سوی وی (دکوم څخه چی په ظاهره دده سره دمحبت او دوستی احتمال وو) چی زه به ستا دپاره استغفار کوم او ستا دپاره (داستغفار څخه زیات) ماته دخدای په مخکی دهیڅ خبری اختیار نسته (چی دعا په قبوله کړم یا دا چی باوجود دایمان نه راوړو ستا تادعذاب څخه خلاص کړم ، مطلب دا دی چی دومره خبره خو ابراهیم علیه السلام کړی وه چی مطلب یی په تاسی کی ځینو خلگو مطلق استغفار گنهی وو حال دا دی چی دلته داستغفار نوری معناوی دی یعنی دهغه دپاره دا دعا کول چی هغه ایمان راوړی او دمغفرت مستحق سی دکوم چی ټولو ته اجازت دی اوپه واقع کی دا دتعلق دقطع څخه خلاف هم نه ده ، مگر دظاهری صورت دتعلق او دظاهری معنی داستغفار په اعتبار سره صوره دا مستثنی کولی سی ، دا خبری خو دابراهیم علیه السلام دخپل قوم سره وسوی ، مخ ته دده علیه السلام ددعا مضمون دی یعنی دکفارو څخه یی قطع تعلق وکی ، هغوی علیه السلام په دی باره کی حق تعالی ته عرض وکی چی) ای زما پروردگاره مونږ (دکفارو سره دبیزاری او دښمنی دااعلان په معامله کی) پرتا توکل کوو او (خاص ته زمونږ دټولو مهماتو او مشکلاتو کفالت او دښمنانو دآزارونو څخه حفاظت وفرمایي ، او دارنگه په ایمان راوړلو کی) ستا طرف ته رجوع کوو او (عقیده لرو چی) ستا طرف ته (دټولو) واپسی ده (نو ددی اعتقاد په وجه مونږ چی دکفارو څخه کوم چی اعلان دبیزاری کړی دی محض په خلوص سره موکړی دی په دی کی څه دنیوی غرض نسته او ددی څخه مقصود تفاخر هم نه دی بلکه عرض حال په غرض دسوال دی او) ای زمونږ پروردگاره مونږ دکافرانو دپاره امتحان مه جوړوی (یعنی چی ددی بیزاری په وجه پر مونږ دا کفار ظلم او زیاتی ونه کړی) او ای

زمونږ پروردگاره زمونږ گناهونه معاف کړي ، بيشکه ته زبردست حکمت والا يی (او په هر شان تاته قدرت حاصل دی) ، بيشکه په دی خلگو کی (يعنی په ابراهيم عليه السلام او دده په متبعينو کی) ستاسی دپاره يعنی دداسی سړی دپاره عمده نمونه ده کوم چی دالله ﷻ (په مخکی دتللو) او دقيامت دورخی (دراتللو) عقیده لري (يعنی دا عقیده ده مقتضی ، په دی باره کی داتباع ابراهيمی) او (مخ ته په بل طرز وعید دی لکه چی ددی څخه مخکی په وَمَنْ يَفْعَلْهُ کی وعید راغلی دي يعنی) څوک چی (ددی حکم څخه) مخ وړوی نو ضرره دده وی ځکه چی) الله ﷻ (خو) بالکل بی نیازه او (په وجه دجامع الکملات کیدو) لایق دحمدهی **معلومات اومسئلي** : ددی سورة په ابتدایی حصه کی دکفارو اومشرکانو سره دموالات او دوستانه تعلقاتو ساتلو حرمت او ممانعت راغلی دی او ددی دنزول یوه خاصه واقعه ده .

شان نزول : په تفسیر مظهری کی دقشیری او ثعلبی په حواله سره ذکر دی چی دبدر ترواقعی وروسته دمکی دفتح څخه مخکی دمکی مکرمی یوه سروزگره بنځه چی نوم یی ساره وو اول مدینی طیبی ته راغله ، نبی کریم ﷺ ددی څخه پوښتنه وکړه چی آیا تاهجرت وکی راغلی؟ نو هغی وویل چی نه ، ده ﷺ پوښتنه ورڅخه وکړه چی آیاته مسلمانان سوی راغلی؟ ددی څخه هم هغی انکار وکی ، ده ﷺ وفرمایل چی بیادلته په څه غرض سره راغلی؟ دی وویل چی تاسی خلق دمکی مکرمی داعلی خاندان خلگ واست ، په تاسی باندی زما گزاره وه اوس دمکی لوی سرداران دبدر په غزا کی مړه سول اوتاسی خلق دلته راغلاست ، زما گزاره گرانه سوه ، زه په سخت حاجت اوضرورت سره اخته سوم ، ستاسی څخه دمدد اخیستو دپاره دلته راغلی یم ، ده ﷺ وفرمایل چی ته خو په مکه مکرمه کی کسب کاره سروزگره وی ، هغه دمکی ځوانان څه سول (چی پرتا به یی دروپو او پیسو باران کوی) هغی وویل چی دواقعی دبدر څخه وروسته (دهغو جشنونه او خوشحالی ختمی سوی دی) تر دی وخته پوری هیچازه نه یم بللی ، نبی کریم ﷺ بنی عبد المطلب ته ددی دامداد کولو ترغیب ورکی هغوی دی ته نقدی او کپړی او نور ورکړی رخصت یی کړه . اوداهغه زمانه وه کله چی دصلح حدیبیه وعده دقریشو کافرانو ماته کړی وه اونبی کریم ﷺ دمکی په کفارو دحملی اراده وکړه دپتی تیاری شروع یی کړی وه او دا دعایی هم کړی وه چی زمونږ راز دمکی خلگو ته دوخت څخه مخکی ښکاره نه سی دی خوا په اولنیو مهاجرینو کی یوصحابی حاطب بن ابی بلتعنه رضی الله عنه وو کوم چی په اصل کی دیمن اوسیدونکی وومکی مکرمی ته راغلی اومقیم سوی وو ، دلته یی په مکه کی څه خاندان اوقبیله نه وه دلته مسلمان سو اوبیا یی مدینی منوری ته هجرت وکی ، دده اهل اوعیال هم په مکه مکرمه کی وو دنبی کریم ﷺ او دیرو صحابه کرامو رضی الله عنهم دهجرت څخه وروسته به دمکی مشرکانو هغه مسلمانان کوم چی په مکه مکرمه کی پاته سوی وه آزارول او پریشانه کول به یی دکومو مهاجرینو چی خپلوان په مکه مکرمه موجود وه ، هغوی ته خو په څه درجه کی تحفظ حاصل وو ، دحاطب رضی الله عنه سره دا فکر وو چی زما داهل اوعیال خو ددښمنانو څخه ساتونکی هلته هیڅوک نسته ، دی رضی الله عنه دخپل اهل اوعیال دتحفظ موقع غنیمت وگڼله چی پر مکی والاو څه احسان وکی نو هغوی رضی الله عنهم دده پر بچیانو ظلم نه کوی .

دده خو پر خپل ځای دا یقین وو چی نبی کریم ﷺ ته به حق تعالی فتح ورکوی ، ده ﷺ ته یا اسلام ته په دی راز لځیدو هیڅ نقصان نه رسیږي ، که زه هغوی ته خط ولیکم ، ددی اطلاع ورکړم چی دنبی کریم ﷺ اراده په تاسی خلگو دحملی کولو ده نو زما دبجیانو حفاظت به وسی ، دا غلطی دهغه څخه وسوه چی یو پټ خط یی داهل مکی په نوم ولیکی او دی تلونکی ښځی ساره ته یی و سپاري (قرطبی او مظهری)
نبی کریم ﷺ ته حق تعالی په ذریعه دوحی ددی واقعی اطلاع ورکړه او دا یی ورته هم وښووله چی هغه ښځه به دا وخت روضه خاڅ ته رسیدلی وی .

په صحیح بخاری او مسلم کی دحضرت علی ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ ماته او ابو مرثد ؓ او زبیر بن عوام ؓ ته حکم وکی چی پرآسونو سپاره سی او دهغی ښځی تعاقب وکی ، تاسی ته به په روضه خاڅ مقام کی په لاس درسی او دهغی سره دمکی دمشرکانو په نوم دحاطب بن ابی بلتعہ خط دی ، هغه ونیسی او خط ورڅخه بیرته واخلی ، حضرت علی ؓ فرمایي چی مونږ دحکم مطابق روضه خاڅ ته ورسیدو ، نو هغه ښځه په اوبښ سپره روانه وه ، مونږ ونيوله او ورته مو وویل چی هغه خط راواخله کوم چی ستاسره دی ، هغی وویل چی زما سره دچا هیڅ خط نسته مونږ ددی اوبښ کښینوي او ددی تلاشی مو واخسته ، مگر خط مونږ ته په لاس رانغی ، لیکن مونږ په زړه کی وویل چی دنبی کریم ﷺ خبره غلطیدی نه سی ، ضرور دی خط یوځای پټ کړی دی نو اوس مونږ دی ته وویل چی یا خو خط راوباسه کنه وی نو مونږ ستا څخه بیرته کالی اخلو .

کله چی هغی ولیدل چی اوس د دوی څخه زما خلاصون نسته نو دخپل پرتوگ څخه یی راوايستی ، مونږ دغه خط راواخستی او دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو ، حضرت عمر ؓ بن خطاب دواقعی اوریدو سره نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی دی سړی دالله ﷻ او دهغه درسل او ټولو مسلمانانو سره خیانت وکی چی زموږ راز یی کفارو ته ولیکی ، ماته اجازت وکی چی زه دده سر پرېکړم .

نبی کریم ﷺ دحاطب ؓ څخه پوښتنه وکړه چی ته څه شی پردی حرکت کولو باندی اماده کړی ، حاطب ؓ عرض وکی چی یا رسول الله زما په ایمان کی اوس هم یوه ذره فرق نسته ، خبره دا ده چی زما په زړه کی دا خیال راغی چی زه دمکی مکرمی پر خلگو یو احسان وکوم چی هغوی زما اهل اوعیال ته څه نه وایی زما څخه ماسوا دنورو مهاجرینو حضراتو څخه هیڅوک داسی نسته دکوم چی څه خاندان یا قبیلہ هلته موجود نه وی کوم چی د دوی داهل اوعیال حفاظت کوی .

نبی کریم ﷺ چی دحاطب ؓ بیان واوریدی نووي فرمایل چی ده رښتیا وویل دده په معامله کی دخیر څخه ماسواهیڅ مه وایاست حضرت فاروق اعظم ؓ (په خپل غیرت ایمانی سره) بیاخپله خبره دوباره وکړه او دده دقتل اجازه یی وغوښتله حضور ﷺ وفرمایل چی آیادی دبدریانو (یعنی دبدر په جهاد کی دشریکوسو) څخه نه دی؟ الله ﷻ دبدر دټولو شریکانو دمغفرت او د دوی دپاره دجنت دوعدی اعلان فرمایلی دی چی دا یی واوریدل نو حضرت فاروق اعظم ؓ په سترگو کی اوبښکی راغلی او عرض یی وکی چی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ په حقیقت پوه دی (دا دبخاری روایت په کتاب المغازی غزه بدر کی دی) (از ابن کثیر)

اوپه ځينو روايتونو کي دحاطب دا قول هم دی چي ما داکار اسلام او مسلمانانو ته دضرر رسولو دپاره هيڅکله نه دی کړی ، ځکه چي زما يقين وو چي فتح به ستاسي وي که دمکي خلک خبر هم سي نوتاسي ته هيڅ نقصان نه رسيږي .

ددی واقعي په بنا دسورة الممتحنة اولنی آيتونه نازل سول ، په کومو کي چي په دی واقعي باندی سرزنش او خبرداری او مسلمانانو ته دکفارو سره يو قسم دوستانه تعلقات ساتل حرام سول .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَكُمْ أَوْلِيَاءَ لِقُونَ إِلَهُم بِالْمُؤَدَّةِ : يعنی ای ایماندارو! زما دښمن او خپل دښمن دوست مه جوړ وی چي تاسي هغوی ته د دوستی پیغام ورکوی ، په دی کي ددی ذکر سوی واقعي طرف ته اشاره ده چي دغسی خط کفارو ته لیکل هغوی ته د دوستی پیغام ورکول دی او په آیت کي یی لفظ دکفار پریښوي دَعْدُوِيْ اوعَدُوْكُمْ په عنوان اختیارولو کي اول خو ددی حکم دعلت او دلیل طرف ته اشاره وسوه چي دخپلو او دخدای ددښمنانو څخه ددوستی توقع ساتل سخته دوکه ده ، دی څخه ځان وساتي ، بله دی طرف ته هم اشاره وسوه چي کافر ترڅو چي کافر دی ، هغه دیوه مسلمان ترڅو چي هغه مسلمان دی نه سي دوست کیدی هغه دخدای دښمن دی ، نومسلمان چي دخدای دمحببت دعویدار دی دده سره دهغه دوستی څنگه کیدی سي .

وَلَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ : دحق څخه مراد قرآن یا اسلام دی په دی آیت کي د دوی کفرکوم چي اصلی سبب دی ددښمنی ددی بیانولو څخه وروسته یی د دوی ظاهري دښمنی هم وښووله چي دوی تاسي اوستاسي رسول دخپل خوږ وطن څخه وايستلاست او ددی ایستلو وجه څه دنیوی سبب نه وو ، بلکه صرف ستاسي ایمان ددی سبب وو ، نو دا خبره ښکاره سوه چي ترڅو پوری تاسي مومنان یاست هغوی ستاسي دوستان نه سي کیدی ، اشاره دی طرف ته ده ، چي لکه څنگه چي حاطب خیال کړی وو چي پرهغوی څه احسان وکړم نوهغوی به زما دبچیانو حفاظت کوی داخیال غلط دی ځکه چي هغوی ستاسي دښمنان دایمان په وجه سره دی ، ترڅو چي خدای مه کړه ستاسي ایمان سلب نه سي ، د دوی سره دڅه دوستی اوتعلق توقع ساتل دوکه ده .

إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي : په دی کي هم اشاره دی طرف ته ده چي که ستاسي هجرت واقعي دالله ﷻ دپاره او دهغه درضا حاصلولو دپاره وي نو دیو کافر دخدای ددښمن څخه داسي څه توقع څنگه ساتلی سي چي هغه به ستاسي سره څه رعایت وکړي .

تُسِرُّونَ إِلَهُم بِالْمُؤَدَّةِ وَأَنَا أَغْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ : په دی کي دا هم وښوول سوه چي کوم خلک دکفارو سره پټه دوستی ساتي ، هغوی دی دا نه گڼي چي د دوی دا حرکت به پټ پاته سي ، الله ﷻ د دوی په پټ اوښکاره او هر حال اوهرعمل پوره خبر دی ، لکه چي په ذکر سوی واقعه کي الله ﷻ خپل رسول ﷺ په ذریعه دوحی خبرکي اوسازش یی وښول سو .

يَنْقُضُكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطَرُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالسُّوَةِ : يعنی ددی خلکو څخه دا امید ساتل

چی هغوی به دموقعی پیدا کولو باوجود ستاسی سره څه روا داری وکی ، ددی هیڅ امید نسته دوی ته چی کله په تاسی غلبه حاصله سوه نو د دوی لاسونه او ژبی به ستاسی دبدی او خرابی څخه ماسوا دبل هیڅ شی طرف ته پورته نه سی .

وَزُوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ : په دی کی اشاره ده چی کله تاسی دوی ته د دوستی لاس وړاندې کوی نو د دوی دوستی به صرف ستاسی دایمان په قیمت وی ، ترڅو پوری چی تاسی په کفر کی اخته نه سی دوی هیڅکله ستاسی څخه نه راضی کیږی .

لَنْ نَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيْرٌ : یعنی دقیامت په ورځ به ستاسی خپلوان او اولاد ستاسی په کار درنه سی ، الله ﷻ به دقیامت په ورځ دا ټول تعلقات ختم کړی ، اولاد به دمور او پلار څخه اومور او پلار به دا اولاد څخه تېستی ، په دی کی دحضرت حاطب ؓ دعذر ترديد دی چی دکوم اولاد په محبت کی اخته سوی دا کار دی وکی ، پوه سه چی دقیامت په ورځ به دغه اولاد ستا هیڅ په کار درنه سی او دالله ﷻ څخه څه راز او پټ شی پتیدونکی نسته .

په راتلونکو آیتونو کی دکفارو څخه دترك موالات دتائید اوتاکید دپاره یی دحضرت ابراهیم ؑ واقعہ ذکر کړی ده ، چی دده خو ټول خاندان مشرکان وه ، هغه دټولو څخه دبیزاری اوبراعت نه بلکه دهغوی سره یی ددښمنی اعلان وکی او دا یی ورته وښووله چی ترڅو پوری تاسی په یوه الله ایمان رانه وړی او دخپل شرک څخه واپس نه سی ، زمونږ اوستاسی په مینځ کی به دبغض اودښمنی دیوال حائل وی د ، قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اَسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّىْ اِبْرٰهِيْمَ : هم دا مطلب دی .

دیوی شبهې جواب : په لوړ آیت کی یی مسلمانانو ته دحضرت ابراهیم ؑ په اُسوه حسنه اوستتو باندی دچلیدو تاکید فرمایلی دی او دحضرت ابراهیم ؑ څخه دخپل مشرک پلار دپاره استغفار کول ثابت دی ، چی ذکر یی په سورة توبه او نورو کی راغلی دی نو دحضرت ابراهیم ؑ دسنتو دتابع داری په حکم سره چا ته دا شبهه کیدی سوه چی دخپلو مشرکانو مور او پلار او یا دخپلوانو دپاره دمغفرت دعا کول هم په دی کی داخل دی ، دا جائز کیدل په کار دی ، په دی وجه ددی اسوه ابراهیمی ؑ داتباع څخه یی دا مستثنی کی اووی فرمایل چی په نورو ټولو شیانو کی داسوه ابراهیمی اتباع لازم ده ، مگر دده ؑ ددی کار اقتداء دمسلمانانو دپاره جائز نه ده چی دمشرکانو مور او پلار یا خپلوانو دپاره دمغفرت دعا وکی ، دآیت ، اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيْمَ لَإِیْهِ لَا اسْتَفِرُّنَّ لَكَ : هم دا مطلب دی او دحضرت ابراهیم ؑ عذر په سورة توبه کی راغلی دی چی ده ؑ دپلار دپاره داستغفار وعده ترمانعت مخکی کړی وه یا په دی گمان یی کړی وه چی دده په زړه کی ایمان راغلی دی ، کله چی معلومه سوه چی هغه دخدای دښمن دی نو دهغه څخه یی دبراعت اوبیزاری اعلان وکی ، د ، فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ : هم دا مطلب دی .

اوځینی مفسرین حضرات دالاقول اِبْرٰهِيْمَ استثنی استثنی منقطع گرځوی مطلب یی دا دی چی دحضرت ابراهیم ؑ دخپل پلار دپاره استغفار ددی اسوه ابراهیمی منافی نه دی ځکه چی هغه په دی بنا استغفار

کړی وو چې هغه عليه السلام گمان کړی وو چې هغه مسلمان سو، بیا چې کله حقیقت معلوم سو نو استغفار یی پرېښوی او دبراءت او بیزاری اعلان یی ورڅخه وکړی او داسی کول اوس هم جائز دی چې چاته دیو کافر په حقله غالب گمان داوسی چې هغه مسلمان سو دهغه دپاره په استغفار کولو کی څه باک نسته (قرطبی) په لنډ تفسیر کی هم دا صورت اختیار کړل سوي دی . والله سبحانه وتعالی اعلم

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ

امید دی چې وغورځوی الله په تاسی کی او کوم چې دښمنان دی ستاسی په دوی کی دوستی او الله هر څه کولی

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ④ لَا يَنْهٰكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ

او الله بخښنی والا مهربانه دی ، نه منع کوی الله تاسی دهغو خلقو څخه کوم

يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ

چې جنگ یی نه دی کړی تاسی سره په دین کی او ایستلی یی نه یاست تاسی دکورونو ستاسی څخه چې

تَبَرَّوْهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ⑤ إِنَّمَا

ده وی سره ښه کوی او دانصاف سلوک ورسره کوی ، بیشکه الله خونبوی انصاف کونکی ،

يَنْهٰكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُواكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ

الله ﷻ خومنع کوی تاسی دهغو خلقو څخه چې جنگ یی کړی دی ستاسی سره په دین باندی او ایستلی یی یاست

مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ

تاسی دکورونو ستاسی څخه او شریک سول ستاسی په ایستلو کی چې دوستی ورسره وکړی او

يَتَوَلَّوْهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ⑥

څوک چې ددوی سره دوستی کوی نو هغه دی گناهکار

لنډتفسیر : (او چونکه ددښمنی په اوریدو یی دمسلمانانو سره فکر کیدی سواي ، اوڅه ورته دخپلولی په

قطع کولو رنج کیدی سواي ، په دی وجه په طور د خوشخبری مخ ته پیش گوئی فرمایي چې) دالله ﷻ

څخه امید دی (یعنی) دهغه (وعده ده) چې په تاسی کی او په هغو خلگو کی دکومو سره چې ستاسی

دښمنی ده دوستی پیداکی (که څه هم دځینو سره سهی ، یعنی هغوی مسلمانان کړی چې دښمنی په

دوستی کی بدلہ سی، او (دا خہ بعیدہ مہ گنی خکہ چی) اللہ ﷻ لہ لوی قدرت دی (لکہ چی دمکی دفتح پہ ورخ ډیر خلگ پہ خوشحالی سرہ مسلمانان سول مطلب دا چی اول خو کہ قطع تعلق دہمیشہ دپارہ وی بیا بہ ہم پہ وجہ دما موربہ واجب العمل وو، بیا خصوصاً کله چی دلہ وخت دپارہ دی اوبیا پہ مشارکت دایمان سرہ بہ دوستی او تعلق دپخوا پہ شان واپس سی نو ہیخ دفکر خبرہ نہ دہ) او (تراوسہ چی دچا خخہ ددی حکم خلاف خطا سوی دہ دکومی خخہ چی اوس ہغہ توبہ گار سوی دی نو) اللہ ﷻ (دده دپارہ) بخبنونکی مہربان دی (اوتردی خای پوری یی خو د دوستانہ تعلقاتو پہ نسبت حکم فرمایلی وو چی دہغوی سرہ واجب دہ، مخ تہ داحسان مندو تعلقاتو دحکم تفصیل فرمایی ہغہ دا چی) اللہ ﷻ تاسی دہغو خلگو سرہ داحسان او انصاف دسلوک کولو خخہ نہ منع کوی کوم چی ستاسی سرہ ددین پہ بارہ کی نہ دی جنگیدلی او تاسی یی ستاسی دکورونو خخہ نہ یاست ایستلی (مراد ہغہ کافران دی کوم چی ذمی یامصالح دی، یعنی دنیکی سلوک د دوی سرہ جائز دی، باقی پاتہ سو دعدل او انصاف منصفانہ سلوک نو پہ دی کی دذمی یامصالح شرط نستہ، بلکہ دا خو دہر کافر بلکہ دحیوان سرہ ہم واجب دی پہ دی آیت کی دعدل او انصاف خخہ مراد محسانہ سلوک کول دی، پہ دی وجہ یی پہ مصالحتینو سرہ مخصوص کی) اللہ ﷻ دانصاف کوونکو سرہ محبت ساتی (البتہ) صرف دہغو خلگو سرہ د دوستی (یعنی نیکی او احسان) کولو خخہ اللہ ﷻ تاسی منع کوی کوم چی ستاسی سرہ ددین پہ بارہ کی جنگیدلی دی (برابرہ خبرہ دہ کہ بالفعل یا بالعزم) او تاسی یی ستاسی دکورونو خخہ ایستلی یاست او (کہ ایستلی یی ہم نہ یاست لیکن) ستاسی پہ ایستلو کی (یی دایستونکو) مدد کوی وی (یعنی دہغوی سرہ شریک سوی وی برابرہ خبرہ دہ کہ دہغوی پہ عمل کی یی شرکت کوی وی یا عزم او ارادہ یی لرلی وی پہ دی کی ہغہ ٲول کافران راغلل دکوموسرہ چی دمسلمانانو خہ وعدہ دصلح یا عقد دذمہ نہ وو، دہغوی سرہ دنیکی او احسان معاملہ جائز نہ دہ بلکہ دہغوی سرہ جنگ او مقابلہ مطلوب دہ) او خوک چی دداسی خلگو سرہ د دوستی (سلوک یعنی نیکی او احسان) کوی، نو ہغہ خلگ بہ گناہگار وی۔

معلومات اومستلی: پہ تیرو آیتونو کی دکفارو سرہ د دوستانہ تعلق ساتلو سخت ممانعت او حرمت بیان راغلی دی کہ خہ ہم ہغہ کفار پہ رشتہ او قرابت کی ہر خومرہ نژدی وی، صحابہ کرامو ۞ بہ داللہ ﷻ او دہغہ درسول دا حکامو پہ معاملہ کی نہ دذاتی خواہش پرواہ کولہ نہ دخپلولی او عزیزولی پہ دی عمل وسو، چی پہ نتیجہ کی یی پہ کور کور کی دا صورت پینس سوچی پلار مسلمان زوی کافر یاد دی بر عکس نو دوستانہ تعلقات قطع سول، ظاہرہ دہ چی پہ انسانی فطرت او طبعیت باندی دا عمل اسان نہ وو، پہ دی وجہ پہ ذکر سوو آیتونو کی حق تعالیٰ د دوی دا مشکل عنقریب دآسانولو خبر واوروی۔

دحدیث پہ خینی روایتونو کی دی چی یو داللہ ﷻ بندہ چی کله داللہ ﷻ درضا حاصلو دپارہ خپل یو محبوب شی پریردی نو خینی وخت اللہ ﷻ ہغہ شی حلال کی او دہ تہ یی ورسوی او خینی وخت تر ہغہ بنہ شی ورلرہ ورکری..... پہ دی آیتونو کی حق تعالیٰ دی طرف تہ اشارہ وفرمایلہ چی نن کوم خلگ پہ کفر باندی دی او ددی پہ وجہ ہغہ ستاسی دہنمنان او تاسی دہغوی دہنمنان یاست، قریبہ دہ چی اللہ ﷻ دا عداوت پہ دوستی

سرہ بدل کری ، مطلب دا دی چی ہغوی تہ دایمان توفیق ورکری اوستاسی پہ مینخ کی تعلقات بیا دنوی سرہ برابر کری ، ددی پیش گوئی ظہور دمکی دفتح پہ وخت کی داسی وسو چی بغیر دہغو کفارو خخہ کوم چی قتل سول ، نور تول مسلمانان سول (مظہری) پہ قرآن کریم ددی بیان پہ ، يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا (سورة نصر) کی سوی دی ، چی دا خلگ بہ دلی دلی پہ ډیر شمیرکی دالله ﷻ پہ دین اسلام کی داخل سی او داسی وسوہ .

پہ صحیح بخاری کی دحضرت اسماء بنت ابی بکر صدیق ؓ خخہ روایت دی چی ددی مور دکفر پہ حالت کی دمکی مکرمی خخہ مدینی منوری تہ ورسیدہ (دمسند احمد پہ روایت کی دی چی دا واقعہ دہغہ وخت دہ کلہ چی دحدیبہ دغزا خخہ وروستہ دمکی دقریشو سرہ دصلح وعدہ سوی وہ او ددی دمور نوم قبیلہ دی ، دی دخپلی لور اسماء دپارہ خہ تحفی او دالی واخستی اومدینی تہ ورسیدہ نو حضرت اسماء ددی دتحفو قبلولو خخہ انکار وکی اوخپل کورته یی دراتلو ہم ترہغہ پوری اجازت ورنہ کی ترخو چی یی دنبی کریم ﷺ خخہ پوہنتنہ ونہ کرہ) غرض حضرت اسماء ؓ نبی کریم ﷺ تہ عرض وکی چی زما مور زما سرہ دلیدو دپارہ راغلی دہ اوہغہ کافرہ دہ ، زہ دہغہ سرہ خہ سلوم وکرم ؟ نبی کریم ﷺ ورته وفرماییل چی دخپلی مور سرہ صلہ رحمی کوہ یعنی بنہ سلوک ورسرہ کوہ ، پہ دی باندی دا آیت نازل سو ، لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ .

پہ خینو روایتونو کی دی چی دحضرت اسماء ؓ مور قبیلہ تہ صدیق اکبر ؓ دجاهلیت پہ زمانہ کی طلاق ورکری وو ، حضرت اسماء ؓ دہغی دنس خخہ وہ او ددی خورام المؤمنین حضرت عائشہ ؓ دصدیق اکبر ؓ دبی بی بی ام رومان دنس خخہ وہ او دا مسلمانہ سوی وہ (ابن کثیر او مظہری) پہ دی آیت کی دداسی کافرانو کومو چی دمسلمانانو سرہ جنگ نہ وو کری او ددوی دکورونو خخہ پہ ایستلو کی یی ہم حصہ نہ وہ اخستی دہغوی سرہ داحسان معاملہ اوہنہ سلوک او عدل انصاف کولو ہدایت ورکول سوی دی ، عدل او انصاف خو دہر کافر سرہ ضروری دی ، پہ کوم کی چی کافر ذمی اومصالح او کافر حربی دہنمن تول برابر دی ، بلکہ پہ اسلام کی خو عدل او انصاف دحیوانانو سرہ ہم واجب دی چی دہغوی ترطاقت زیات بارہ پردوی نہ اچوی او ددوی دویو اوارام بہ ساتنہ کوی ، پہ دی آیت کی اصل مقصود دبر او احسان ہدایت دی ز

مسئلہ : ددی آیت خخہ ثابتہ سوہ چی نفلی صدقات ، ذمی اومصالح کافرتہ ہم ورکول کیہی صرف حربی کافرتہ یی ورکول منع دی .

إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ تَرَأْنُ تَوَلَّوْهُمْ پوری ، پہ دی آیت کی دہغو کفارو بیان دی کوم چی دمسلمانانو پہ مقابلہ کی جنگ او قتال کوی او دمسلمانانو ددوی دکورونو خخہ پہ ایستو کی حصہ اخلی ، ددوی پہ بارہ کی ارشاد دا فرمای چی اللہ ﷻ ددوی سرہ دموالات او دوستی خخہ منع فرمای پہ دی کی دنیك سلوک کولو او احسان دمعاملی کولو ممانعت نستہ ، بلکہ صرف دقلبی دوستی او

د دوستانه تعلقاتو ممانعت دی او دا ممانعت په دوی کی دبرسر اقتدار دښمنانو سره نه دی بلکه داهل ذمه او داهل صلح کافرانو سره هم قلبی موالات او دوستی جائز نه ده ، ددی څخه یی په تفسیر مظهري کی دا مسئله ر ایستلی ده چی دحربی یعنی دبرسر اختلاف کفارو سره عدل او انصاف خو په اسلام کی ضروری دی او ممانعت صرف دموالات یعنی دوستی سوی دی ، دبر او احسان ممانعت نه دی سوی ، ددی څخه معلومیږی چی محسنانه سلوک دبرسر اقتدار دښمنانو سره هم جائز دی ، البته دنورو نصوصو پربنا دا شرط دی چی ددوی سره دا احسان په معامله کولو کی دمسلمانانو دڅه نقصان او ضرر خطره نه وی کوم ځای چی دا خطره وی هلته دهغوی سره بر او احسان جائز نه دی ، البته عدل او انصاف په هرحال کی دهر انسان سره ضروری او واجب دی ، والله سبحانه وتعالى اعلم بالصواب

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَجِرَاتٌ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۚ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ

ای مؤمنانو! هر کله چی راسی تاسی ته ایمانداري ښځی چی وطن پریردی نو د دوی امتحان اخلی الله ښه پوه دی په

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ

ایمان د دوی ، نو که معلومی سوی تاسی ته مؤمنانی ، نو مه گرځوی دوی کافرانو ته ،

لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۚ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا

دښځی حلالی نه دی هغو (کافرانو) ته او نه هغه (کافران) حلال دی دښځولره ، او ورکړی هغو (کافرانو) ته څه

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ

چی هغوی خرڅ کړی دی او گناه نسته په تاسی چی نکاح وکړی ددغوښځو سره ، کله چی ورکړی دهغو مهرونه

وَلَا تُنْسِكُوا إِلَيْهِمْ الْكُوفَرِ ۖ وَسَلُّوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا

اومه ساتی په خپله قبضه کی ناموس دکافروښځو ، او غواړی هغه کوم چی تاسی خرڅ کړی دی او هغه (کافر) دی

مَا أَنْفَقُوا ۚ ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

غواړی څه چی هغوی خرڅ کړی دی دا دالله ﷻ فیصله ده ، فیصله کوی په تاسی کی ، او الله ﷻ هرڅه پیژنی

حَكِيمٌ ۚ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَقِبْتُمْ

او حکمت والا دی ، او که ولاړی سی تاسی څخه څه ښځی کافرانو طرف ته بیا ستاسی لاس بر سو

فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ مِّثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ

نوورکوی هغوی ته دکومو چی بنخی تللی دی خومره چی هغوی خرڅ کړی وو ار بیرم رالله څخه

الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝ يَأَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ

په کوم چی ستاسی یقین دی ، ای نبی ! هرکله چی راسی تاته مسلمانانې بنخی

يُبَايِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يَشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ

بیعت کوی په دی چی شریک به نه جوړوی الله سره هېڅ شی ، او غلا به نه کوی ، اوزنا به نه کوی ،

وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْمَاتٍ يَفْتَرِيْنَهُ بَيْنَ

اونه به قتلوی اولاد خپل اوراتله نه کوی په درواغو چی جوړوی یی په مخکې

أَيْدِيَهُنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ قَبَائِعُهُنَّ

دلاسونو او پښو خپلو اونافرمانی به نه وی تاڅخه په ښه کار کی نو ته بیعت وکړه

وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ يَأَيُّهَا الَّذِينَ

د دوی سره اومعافی وغواړه د دوی دپاره دالله څخه ، بیشکه الله بخښنی والامهربانه دی ، ای ایماندارو !

أَمِنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَسُؤُمِنْ

دوستی مه کوی دهغوی خلقو چی غضب کړی دی الله په هغوی او هغوی نا امیده سوی دی

الْآخِرَةِ كَمَا يَبِيسُ الْكُفَّارُ مِنَ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ۝

داخرت څخه لکه چی نا امیده سوی دی منکران دځاوندانو څخه دقبروالاوو

لنہتفسیر: سبب دفزول: دا آیتونه هم دیو خاص موقعی په حقله دی او هغه موقع دصلح حدیبیه ده چی بیان یی دسورة فتح په شروع کی سوی دی ، منجمله ددی شرطونو څخه کوم چی په صلح نامه کی لیکل سوی وه یو شرط دا هم وو چی کوم سړی دمسلمانانو څخه کافرانو ته ولاړ سی هغه به واپس نه ورکول کیږي ، او کوم شخص چی دکافرانو څخه دمسلمانانو طرف ته ولاړ سی هغه به واپس ورکول کیږی لکه

چی ڄڻی مسلمانان سڙی راغلل او واپس سول ، بیاڄڻی ښځی مسلمانانی سوی راغلی او دهغوی خپلوانو دواپسی درخواست وکی ، په دی دا آیتونه په حدیبیه کی نازل سول په کوموکی چی دښځو دواپس کولو ممانعت وسو ، بس عموم دمضمون دصلح نامی په دی سره مخصوص اومنسوخ سو او دداسی ښځو په باره کی څه خاص احکام مقرر سول او ددی سره څه احکام داسی دښځوپه باب کی مقرر سول ، کوم چی اول دمسلমানانو په نکاح کی وی ، مگر اسلام یی قبول نه کی او په مکه کی پاته سوی او چی کله مدار ددی احکامو ددغو ښځو مسلمانیدل دی ، په دی وجه طریقه دامتحان یی هم وښووله نو په عام خطاب سره ارشاد فرمایي چی ای ایماندارو! کله چی تاسی ته مسلمانانی ښځی (د دارالحرب څخه) هجرت وکی راسی (برابره خبره ده که په مدینه کی چی دارالاسلام دی او که په حدیبیه کی چی دارالاسلامی لښکرځای په حکم ددارالاسلام کی دی لکه چی په کتاب الحدود هدایه کی دی) نو تاسی د دوی (دمسلمانیدو) امتحان واخلی (چی طریقه یی مخ ته په خاص خطاب ، يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ : کی راځی او په دی امتحان کی پرظاهری امتحان باندی بس والی کوی ځکه چی) دهغوی (حقیقی) ایمان (خو) الله څه ښه پیژنی (تاسی یی تحقیق نه سی کولی) نو که دوی (ددی امتحان له مخی) مسلمانانی وگنی نو دهغوی کفارو ته مه واپس کوی (ځکه چی) نه خو هغه ښځی هغو کافرانو ته حلالی دی اونه هغه کافران هغو ښځوته حلال دی (ځکه چی) دمسلمانی ښځی نکاح دکافر سږی سره مطلقانه پاته کیږی، او (په دی صورت کی) دی کافرانو چی څه (دمهر په بابت کی په دغو ښځو) خرڅ کړی وی هغه هغوته واپس ورکی او تاسی ته به دهغو ښځو سره په نکاح کولو کی څه گناه نه وی ، کله چی تاسی دهغوی مهورنه هغوی ته ورکی او (ای مسلمانانو!) تاسی دکافرو ښځو سره تعلقات باقی مه ساتی (یعنی کوم چی ستاسی بیبیانی په دار الحرب کی دکفر په حالت کی پاته سی ، دهغوی نکاح ستاسی سره ختمه سوه ، دهغوی دتعلقاتو هیڅ اثر باقی مه گنی) او (په دی صورت کی) چی څه تاسی (دهغو ښځو په مهر کی) خرڅ کړی وی (دهغو کافرانو څخه) غواړی او (دغه شان) څه چی هغو کافرانو (دمهر په بابت کی) خرڅ کړی وی هغه (ستاسی څخه) دی غواړی (لکه چی لوړ ارشاد سوي دی ، اَوْهُمْ مَا أَفْقُوا شاید داتکرار معنون په اختلاف دعنوان ځکه وی چی ستاسی په ذمه چی کوم دنورو حق وی ، هغه زیات مؤکد وگنی) دا (څه چی وویل سول) دالله حکم دی (ددی تابعداری وکی) هغه ستاسی په مینځ کی (داسی مناسب) فیصله کوی او الله څه لوی علم او حکمت والا دی (دعلم او حکمت مناسب احکام مقرر فرمایي او که ستاسی په بیبیانو کی) څوک بی بی دکافرانو سره دپاته کیدوپه وجه (بالکل) ستاسی په لاس درنه سی (یعنی نه هغه پیداسی اونه یی دمهر بدل پیداسی اوبیا کافرانو ته دمهر ورکولو) ستاسی نوبت راسی (یعنی ستاسی پر ذمه دچا کافر حق دمهر واجب الاداوی) نو (تاسی دغه مهر هغو کافرانو ته مه ورکوی بلکه) دکومو (مسلمانانو) چی بیبیانی دلاسه وتلی وی (دکومو چی اوس ذکر وسوپه فاتکم کی) څومره (مهر) چی هغوی (په دی بیبیانو) خرڅ کړی وو دهغه برابر (ددی رقم واجب الادا څخه) تاسی هغوی ته ورکړی او دالله څخه په کوم چی

تاسی ایمان لری بیرہ کوی (او په واجب احکامو کی خلل مه اچوی ، مخ ته په خاص خطاب کی دکافر دایمان د امتحان طریقه فرمایی چی) ای پیغمبر ﷺ کله چی مسلمانانی بنځی تاته (په دی غرض سره) راسی چی ستاسره په دی خبره کی بیعت وکی چی دالله ﷻ سره به څوک نه شریکوی اونه به غلاکوی اونه به بدکاری کوی اونه به خپل بچیان قتلوی اونه به د بهتان اولاد راوړی کوم چی دلاسونو او پښو په مینځ کی (د خاوند د نطفی څخه د پیدا سوی اولاد کیدو دعوی کوی) جوړوی (لکه په جاهلیت کی چی به د ځینو بنځو دستور و چی د بل کوچنی به یی راواخیستی او ویل به یی چی دا زما دخپل خاوند څخه کوچنی دی اویا به یی د چاسره بدکاری وکړه اودغه حرامی نطفی ته به یی دخپل خاوند نطفه ویله چی په دی کی علاوه د زنا د گناه څخه دخپل خاوند سره د بل چا دکوچنی پیوست کول هم دی په کوم باندی چی په حدیث کی هم وعید راغلی دی ، رواه ابو داؤد والنسائی) او په مشروع خبرو کی هغه به ستا خلاف نه کوی په دی کی ټول شرعی احکام راغلل ، نو دغه بنځی که دا شرطونه قبول کړی دکومو عقیده چی شرط دایمان دی او التزام د عمل شرط دکمال دایمان دی) نوته د دوی سره بیعت وکه او د دوی دپاره دالله ﷻ څخه (دتیرو گناهونو) مغفرت طلب کوه بیشکه الله ﷻ بخښونکی مهربان دی (مطلب دا دی چی کله ددی احکامو حق والی او واجب العمل والی وگنی او اظهار یی وکی نو هغه مسلماننی وگنی ، او هر څومره که په خپله په اسلام سره د تیرو گناهونو مغفرت کیږی مگردلته داستغفار حکم یاخوپه مکمل طور دمغفرت دائارو د حاصلولو دپاره دی اویا حاصل ددی د عاده ، دایمان د قبول په کوم چی مغفرت مرتب کیږی) ای ایماندارو! دهغو خلکو سره (هم) دوستی مه کوی په کوم باندی چی الله ﷻ غضب کړی دی (مراد ددی څخه یهود دی ، لکه چی دا قول دالله ﷻ دی ، په مائده کی ، مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ الْآيَةُ) چی هغوی دآخرت (دخیر او ثواب) څخه داسی نا امیده سوی دی لکه چی کفار کوم چی په قبرونو کی (دفن) دی (دآخرت د خیر او ثواب څخه) نا امیده دی (کوم کافر چی مړ سی په وجه ددی چی ده ته معائنه دآخرت وسی ، په حقیقت د امر باندی په یقین سره مطلع سی چی اوس زما بخشش هیڅکله نه سی کیدی ، چی کله موافق دآیت ، یَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ : ستا نبوت او دغه شان دنبی ﷺ مخالف کافران او غیر ناجی کیدل ښه پیژنی ، که څه هم دعار او حسد په وجه یی اتباع نه کوله ، په دی وجه د دوی په زړه سره یقین وو چی مونږ نجات پیدا کوونکی نه یو ، که څه هم د حسد څخه په ظاهره ددی خلاف کوی ، نو حاصل دا سو چی دکومو گمراهی داسی مسلمه ده چی هغوی په زړه سره دا تسلیموی دداسی گمراهانو سره تعلق ساتل څه ضروری دی ؟ او دا دی نه گنل کیږی چی کوم دسختی درجی گمراه نه وی ، دهغه سره دوستی جائز ده ، د دوستی دجواز څخه خو مطلق کفر مانع دی ، مگر په دی صفت سره دغه عدم جواز نور سخت سو او شاید تخصیص دیهودو دلته ځکه وی چی په مدینه کی یهود زیات وه او بل دغه خلک مفسد او شریر هم زیات وه)

(د صلح حدیبیہ دوعدی دځینو شرطونو تحقیق)

په سورة فتح کی حدیبیہ واقعہ په پوره تفصیل سره تیره سوي ده ، په کومه کی چی بالاخره دمکی دقریشو اونبی کریم ﷺ په مینځ کی یوه وعده دصلح دلسو کالو دپاره ولیکل سوه ، ددی وعدی ځینی شرطونه داسی وه ، په کومو کی چی دکمزوری څخه صلح کول اودمسلمانانو په ظاهره مغلوبیت محسوس کیدی ، په دی وجه په صحابه کرامو ﷺ کی په دی دغم اوغصی اظهار وسو مگر نبی کریم ﷺ په اشاراتو درب دامحسوسوله چی دا وخت خو دیو څو ورځو مغلوبیت دی خو بالاخر دهمیشه دپاره دفتح مبین پیش خیمه جوړیدونکی ده ، په دی وجه یی قبوله وفرمایله او بیا ټول صحابه کرام ﷺ هم مطمئن سول ، ددی صلحنامی یو شرط دا هم وو چی که دمکی مکرمی څخه یو سری مدینی منوری ته ولاړ سی نو دوی به یی واپس کوی ، که څه هم هغه مسلمان سوی وی او که دمدینی طبیی څخه څوک مکی مکرمی ته ولاړ سی نو دمکی قریش به هغه نه واپس کوی ددی وعدی الفاظ عام وه په کومو کی چی په ظاهره سری اوبنځی دواړه شامل وه یعنی څوک مسلمان سری یا بنځه چی دمکی مکرمی څخه نبی کریم ﷺ ته راسی هغه به واپس کوی .

څه وخت چی دا وعده مکمله سوه اولان نبی کریم ﷺ په مقام حدیبیہ کی تشریف فرماوو ، څو داسی واقعات پینځ سول کوم چی دمسلمانانو دپاره ډیر صبر ازما وه ، په کومو کی چی یوه واقعہ دابو جندل ده کوم چی دمکی قریشو په قید کی غورځولی وو هغه په یو چل سره دهغوی دقید څخه خلاص سو ، نبی کریم ﷺ ته راورسیدی ، صحابه کرامو ﷺ چی دا ولیدل ډیر پریشانه سول چی دوعدی په وجه سره به اوس دی بیا واپس کړل کیږی او مونږ به دا خپل مظلوم ورور بیا دظالمانو په لاس کی ورکوو ، دا به څنگه کیږی ؟ مگر نبی کریم ﷺ معاهده لیکلی وه او دشریعت داصولو حفاظت او په هغه باندی په خیدل یی دیوه فرد په وجه نسوای پرېښوولی او په دی سره دده ﷺ دبصیرت سترگو ډیر ژر ددی ټولو مظلومانو فاتحانه نجات گویا مشاهده کوي ، طبیی رنځ او غم خو دابو جندل په واپسی کی ده ﷺ ته هم یقیناً سوی وو ، مگر ده ﷺ دمعاهدی دپابندی په بنا باندی هغه پوهه راپوهه کی او رخصت یی کی .

ددی سره یوه بله واقعہ دا پېښه سوه چی سعیده بنت الحارث الاسلمیه ﷺ کومه چی مسلمانان وه مگر دصیفی بن انصب په نکاح کی وه کوم چی کافر وو په ځینو روایتونو کی دده نوم مسافر المخزومی ښوول سوی دی (تردغه وخته پوری په مسلمانانو او کفارو کی تعلق دنکاح دطرفینو څخه نه وو حرام سوی ، یعنی دکافر اومسلمان نکاح یو دبل سره کیدی سوه) دامسلمانه ښځه دمکی څخه وتښتیده ، دحضور ﷺ په خدمت کی حاضره سوه او ددی سره ددی خاوند هم حاضر سو او دنبی کریم ﷺ څخه یی مطالبه وکړه چی زما ښځه ماته واپس کړی ، ځکه چی تاسی دا شرط قبول کړی دی اوتر اوسه دمعاهدی مهر (تاپه) لاهم نه دی وچ سوی .

په دی واقعہ دا مذکوره آیتونه نازل سول په کومو کی یی چی په اصل کی دمسلمانانو اومشرکانو په

مینخ کی عقد دنکاح حرام کړی دی او ددی په نتیجه کی دا هم چی کومه ښځه مسلمانانه برابره خبره ده که ددی مسلمانیدل دمخکی څخه معلوم وی لکه ذکر سوی سعیده چی وه یا دهجرت په وخت کی ددی مسلمانیدل په صحیح طور سره ثابت سی ، هغه که هجرت وکی اونبی کریم ﷺ ته را ورسپړی نو هغه به دکفارو په قبضه کی واپس نه ورکول کیږی ځکه چی هغه اوس دخپل کافر خاوند دپاره حلاله نه ده (قرطبی کی دا واقعه دابن عباس ؓ په روایت سره نقل سوي ده)

غرض ددی آیتونو نزول دا واضحه کړه چی دصلحنامی دشرط چی کوم یومسلمان تاته راسی ته به یی واپس کوی دخپل لفظی عموم سره په کوم کی چی سری اوبنځی دواړه شامل دی ، صحیح نه ده ، دا شرط صرف دسرو په حق کی قبلیدی سی دښځو په حق کی دا شرط قابل قبول نه دی ، ددوی په باره کی صرف دومره کول کیږی چی کومه ښځه مسلمانانه سی هجرت وکی ، ددی کافر خاوند چی څه ددی دمهر په صورت کی خرڅ کړی دی ، هغه خرڅ به هغه ته ور واپس کیږی ، ددی آیتونو په بنا نبی کریم ﷺ ددی شرط مفهوم واضح کی او ددی مطابق یی مذکوره سعیده واپس نه کړه .

په ځینو روایتونو کی دی چی ام کلثوم بنت عتبه ابن ابی معیط دمکی څخه نبی کریم ﷺ ته را ورسیده ، ددی دځاوندان خلکو دواپسی مطالبه دشرط دعموم په وجه وکړه ، په دی دا آیتونه نازل سول او په ځینو روایتونو کی دی چی ام کلثوم ؓ دعمر وبن عاص په نکاح کی وه کوم چی لا تردغه وخته پوری نه وو مسلمان سوی ، دا او ددی سره دوه وړونه دمکی څخه راوتښتیدل دنبی کریم ﷺ په خدمت کی ورسیدل او په دوی پسی عمر وبن عاص دام کلثوم ؓ خاوند اونور راغلل او ددوی دواپسی مطالبه یی دنبی کریم ﷺ څخه وکړه ، دوی دشرط مطابق دهغه دواړه وړونه عماره او ولید خو واپس کړل ، مگر ام کلثوم ؓ یی واپس نه کړه او ارشاد یی وفرمایي چی دا شرط دسرو دپاره وو ، ښځی په دی کی شاملی نه وی په دی دا آیتونه دنبی کریم ﷺ دتصدیق دپاره نازل سول .

دغه شان دنبی کریم ﷺ په خدمت کی درسیدونکو نورو ښځو هم څه واقعات په روایتونو کی مذکور دی او دا ظاهره ده چی په دی کی څه تضاد نسته ، کیدی سی چی داسی گڼ واقعات ټول پینځ سوی وی .
(په مذکوره شرط سره دښځو استثنا، وعده ماتول نه دی بلکه دیو شرط وضاحت دفریقینو په قبلولو سره دی)

دقرطبی دذکر سوو روایتونو څخه معلومه سوه چی دوعدی دشرط الفاظ که څه هم عام وه مگر دنبی کریم ﷺ په نزد هغه دښځو دپاره عام اوشامل نه وه ، په دی وجه ده ﷺ ددی وضاحت هلته دحدیبی په مقام باندی وفرمایي او ددی په تصدیق باندی دا آیتونه نازل سول .

او دځینو روایتونو څخه دا معلومیږی چی ده ﷺ خو دا شرط دعموم سره قبول فرمایلی وو ، په کوم کی چی ښځی هم شاملی وی ، ددی آیتونو نزول ددی عموم منسوخ کی اونبی کریم ﷺ دمکی قریشوته دغه وخت دا واضحه کړه چی ښځی به په دی شرط کی داخلی نه وی ، چنانچه ښځو لره ده ﷺ واپس ونه فرمایل ، ددی څخه معلومه سوه چی دا صورت نه دنقض عهد وو ، دکوم چی دنبی کریم ﷺ څخه هیڅ امکان نه وو او نه دا دعهد ختمولو صورت وو ، بلکه دا دیو شرط دوضاحت معامله وه ، برابره خبره ده

که په خپله د نبی کریم ﷺ مراد دمخکی څخه دا وو یا دایت دنزول څخه وروسته دوی ددی عموم صرف تر سرو پوری دمحدود کولو دپاره فرمایلی وی ، په هر حال سوی داسی ده چی ددی وضاحت څخه وروسته هم وعده دصلح طرفینو قبوله کړه او په دی تر یوی مودی پوری دطرفینو عمل وسو ، ددی صلح په نتیجه کی لاری په آمن سوی او نبی کریم ﷺ د دنیا بادشاهانو ته خطونه ولیږل او ددی په نتیجه کی دابو سفیان قافله په بی فکری سره دشام ملک ته ورسیده کوم ځای چی هرقل دی خپل دربار ته راوغوښتی او د نبی کریم ﷺ دحالاتو او واقعاتو تحقیق یی ورڅخه وکی .

لنډه دا چی دصلح ددی شرط الفاظ عام دی ، دښځو په کی نه شاملیدل برابره خبره ده که دمخکی څخه د نبی کریم ﷺ په نظر کی وه یا دایت دنزول څخه ، نو دوی ﷺ ښځی ددی عموم څخه خارج کی ، په هرو دواړو صورتونو کی دقریشو دکفارو اومسلمانونو په مینځ کی دا وعده ددی وضاحت څخه وروسته هم مکمله گڼل کیده او تر یوی مودی پوری په دی عمل کیدی ، په دی وجه ددی شرط وضاحت ته نقض وعده یا ماتول دوعدی نه سی داخلولی . والله اعلم

مخ ته دآیتونو مطلب دآیتونو تر الفاظو لاندی وگوری .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاِمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ : مراد دآیت دا دی چی دښځو دصلح دشرط څخه دمستثنی کولو وجه د دوی مسلمانی او مومنانی کیدل دی ، دمکی څخه مدینی ته په راتلونکو ښځو کی احتمال ددی هم وو چی په دوی کی داسلام اوایمان په خاطر نه بلکه دخپل خاوند څخه دخفه کیدو په سبب یا په مدینه کی دچا دمحببت په سبب یا دخه بل دنیوی غرض په سبب یی هجرت کړی وی ، هغه دالله ﷻ په نزد ددی شرط څخه مستثنی نه دی ، بلکه د دوی به دصلح دشرط مطابق واپس کول ضروری وی ، په دی وجه مسلمانونو ته حکم ورکول سو چی په هجرت سره دراتلونکو ښځو امتحان اخلی ، ددی سره یی دا جمله وفرمایله چی ، اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ : په دی کی یی اشاره وکړه چی دحقیقی او اصل ایمان تعلق خو دانسان دزړه سره دی دکوم چی دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته یی خبر نهسته البته دبنده دزبانی اقرار او قرائنو نه دایمان اندازه لگول کیږی ، نومسلمانون ددی مامور اومکلف دی .

دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چی د دوی دامتحان طریقه دا وه چی دمهاجری ښځی څخه به قسم اخستل کیدی چی دا دخپل خاوند څخه دبغض او نفرت په وجه خونه ده راغلی اونه په مدینه منوره کی دچاسری دمحببت په وجه اونه په څه بل دنیوی غرض سره ، بلکه ددی راتلل خالص دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دمحببت اورضا حاصلولو دپاره دی ، کله چی به هغی دا قسم وکی نونبی کریم ﷺ به دی ته په مدینه منوره کی دپاته کیدو اجازت ورکی ، او ددی مهر او نور کوم چی دی دکافر خاوند څخه وصول کړی وه ، هغه به یی هغه خاوند ته واپس کړل (قرطبی)

او دحضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها څخه په ترمذی کی روایت دی کوم ته چی ترمذی حسن صحیح ویلی دی ، دافرمایی چی د دوی دامتحان صورت هغه بیعت وو ، دکوم ذکر چی په راتلونکی آیت کی په تفصیل سره

راغلی دی ، إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعُكَ : گویا دراتلونکو مهاجرو ښځو دایمان د امتحان طریقه دا وه چی هغه د نبی کریم ﷺ په لاس مبارک د هغو شیانو وعده وکړی کوم چی ددی بیعت په بیان کی مخ ته راغلی دی اودا هم څه بعیده نه ده چی په اول کی به یی هغه کلمی په دی ویلی کوم چی دابن عباس ؓ په روایت کی لوړ راغلی دی او تکمیل به یی په دی بیعت سره وو دکوم چی مخ ته ذکر راځی . والله تعالی اعلم

لَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تُرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ : یعنی هرکله چی په ذکر سوی طرز باندی ددی مهاجراتو امتحان واخلی نو بیا د دوی کفارو ته واپس کول جائز نه دی .

لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ : یعنی نه دا ښځی کافرو سر و لره حلالی دی اونه کافران سړی د دوی دپاره حلالیدی سی ، چی دوباره نکاح ورسره وکی .

مسئله : دی آیت دا واضحه کړه چی کومه ښځه دیو کافر په نکاح کی وه اویا هغه ښځه مسلماننه سوه نو دکافر سره ددی نکاح خود بخوده ماته سوه ، دا دهغه دپاره او هغه ددی دپاره حرام سوه او هم دا وجه دښځو په شرط دصلح کی دمستثنی کولو ده دواپسی څخه چی دا اوس دکافر خاوند دپاره حلاله نه ده .

وَأَكُوهُنَّ مَا أَفْفَقُوا : یعنی دمهاجری مومنی کافر خاوند چی ددی په نکاح کی کوم مهر او نور دی ته ورکړی دی هغه به ټول ددی خاوند ته واپس ورکول کیږی ځکه چی دصلح دشرط څخه مستثنی صرف دښځو واپسی وه ، کومه چی په وجه د دوی دحرامیدو نه سی کیدی ، مگر کوم مال چی هغوی دوی ته ورکړی دی هغه دشرط مطابق واپس کول په کار دی ، ددی مال دواپسی خطاب مهاجرو ښځوته نه دی سوی چی تاسی یی واپس کړئ ، بلکه عامو مسلمانانو ته حکم سوی دی چی هغوی دی واپس کی ، ځکه چی ډیره ممکنه بلکه غالبه دا ده چی کوم مال د دوی خاوندانو دوی ته ورکړی وو هغه به ختم سوی وی اوس دهغه دواپس کولو صورت نه سی کیدی ، په دی وجه دا فریضه په عامو مسلمانانو وغورځول سوه دصلح دوعدی دپوره کولو دپاره د دوی دطرفه کافرو خاوندانو ته مال واپس کړی ، که دبیت المال څخه ورکول سو نو دهغه څخه که نی عام مسلمانان به چنده وکی او دهغه څخه به ورکول سی (من القرطبی)

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تُنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ : په تیر ایت کی دا واضحه سوي ده چی په هجرت سره دراغلی مسلماننۍ ښځی نکاح ددی دکافر خاوند سره فسخ سوي ده او دا په هغه حرامه سوي ده ، په دی آیت کی ددی حکم تکمله دا ده ، چی اوس دمسلان سړی سره ددی نکاح کیدی سی ، که څه هم تیر کافر خاوند ددی ژوندی هم دی او هغه طلاق هم نه وی ورکړی ، مگر په شرعی حکم سره نکاح فسخ سوي ده ، په دی وجه دبل سړی سره ددی نکاح حلاله سوه .

دکافر سړی ښځه که مسلماننه سی نو نکاح فسخ کیدل یی په ذکر سوی آیت سره معلوم سو ، لیکن دبل یو مسلمان سړی سره ددی نکاح څه وخت جائزه کیږی ددی په حقله دامام ابوحنیفه په نزد اصل قاعده خودا ده ، چی دکوم کافر سړی ښځه چی مسلماننه سی ، نو داسلام حاکم به ددی خاوند راوبلی وبه وایی ورته چی که ته هم مسلماننۍ نو نکاح به برقراره پاته سی ، کنی نکاح به فسخ سی که هغه په دی هم داسلام

راڻو ڇڻه انڪار وکي نو اوس به ددي دواڻو په مينځ کي دفرقت تڪميل وسي ، دغه وخت هغه ديو مسلمان سڙي سره نکاح کولي سي مگر دا ظاهره ده چي حاکم اسلام خاوند هغه ځاي حاضرولي سي کوم ځاي چي داسلام حکومت وي ، په دار الکفر يادار الحرب کي که داسي واقعه پيښه سي نوخاوند ته يي داسلام دپاره ويل او دهغه دانکار صورت به نه وي په کوم سره چي په دواڻو کي دتفريق فيصله وسي ، په دي وجه په دي صورت کي به دزوجينو په مينځ کي دتفريق تڪميل هغه وخت وي کله چي دابنځه هجرت وکړي او دارالاسلام ته راسي يا دمسلमानانو لښکر ته راسي ، دارالاسلام ته دراتلو صورت په مذکورہ واقعاتو کي مديني طيبي ته درسيډو څڅه وروسته کيدي سي اولښکر داسلام په حديبيه کي هم موجود وو ، دي ته په رسيډو سره هم ددي تحقق کيږي کوم چي يي په اصطلاح دفقهاؤ کي په اختلاف ددارينو سره تعبير کړي دي ، يعني کله چي دکافر سڙي اومسلماڼي ښځي په مينځ کي ددارينو فاصله راسي ، يعني يو په دارالکفر کي دي ، بل په دارالاسلام کي نو دا تفريق مکمل سو ، ښځه دبل زوج سره دنکاح کولو دپاره ازاديږي (هدايه او نور)

اوپه دي آيت کي چي کوم ، إِذَا أَتَمُّوْهُنَّ أَجُوْرَهُنَّ يي په طور دشرط وفرمايي چي تاسي ددوي سره نکاح کولي سي په دي شرط چي ددوي مهر ورکړي ، دا په حقيقت کي دنکاح شرط نه دي ، ځکه چي په اتفاق دامت دنکاح انعقاد په ادا دمهر باندي موقوف او مشروط نه دي ، البته په نکاح باندي ادا دمهر واجب لازم اوضروري ده ، دلته يي داپه طور دشرط شايد په دي وجه ذکر کړي دي چي اوس يو مهر خو ددي کافر خاوندته واپس سوي دي ، هسي نه چي اوس ددي سره نکاح کوونکي مسلمان دا وگني چي مهر خو ورکول سو او دنوي مهر وروکولو ضرورت نسته ، په دي وجه يي وفرمايل چي ددغه مهر تعلق دتيري نکاح سره وو ، دا به دوهمه نکاح وي نو ددي نوي مهر لازم دي .

وَلَا لِنِسْكَائِ بِعِصْمِ الْكُفَّارِ: عِصْمٌ دِعِصْمَت جمع ده چي اصلي معني يي حفاظت او استحکام دي ، مراد ددي څڅه هغه عقد دنکاح او نور دي دکوم چي حفاظت کيږي .

کُفَّار: جمع دکافره ده اومراد ددي څڅه مشرکه ښځه ده ، ځکه چي دکتابي کافري سره دنکاح اجازت په قرآن کي راغلي دي ، مراد دايت دا دي چي تر اوسه کوم دمسلमानانو اومشرکانو په مينځ کي دنکاح اجازت وو ، هغه ختم سو اوس ديو مسلمان نکاح دمشرکي ښځي سره جائز نه ده اوکومه نکاح چي مخکي سوي ده هغه هم ختمه سوه اوس دمشرکي ښځي پخپل نکاح کي ساتل جائز نه دي ، څه وخت چي دا آيت نازل سو نو دکومو صحابه کرامو څ په نکاح کي چي څوک مشرکه ښځه وه هغه پرېښوده ، دحضرت فاروق اعظم څ په نکاح کي دوي مشرکي ښځي وي ، تر هغه وخته پوري کوم چي په وخت دهجرت کي په مکه مکرمه کي پاته سوي وي ، حضرت فاروق اعظم څ ددي آيت دناليدو څڅه وروسته دواڻو ته طلاق ورکي (رواه البغوي په سند دزهري ، لکه داسي په مظهري کي دي) او دطلاق څڅه مراد دلته پرېښوول اوقطع تعلق کول دي ، داصطلاحي طلاق خو دلته ضرورت نسته ، ځکه چي ددي آيت په ذريعه نکاح ماته سوي ده

وَأَسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا : یعنی کله چی معامله داسی مقرره سوه چی کومه ښځه مسلمانانه سی هجرت وکی او مدینی طبیی ته راسی نو هغه به واپس مکی ته نه لیږل کیږی ، البته ددی خاوند چی کوم مهر اونور دی ته ورکړی وی ، هغه به ددی خاوند ته واپس ورکول کیږی ، دغه شان که یوه مسلمانانه ښځه خدای مه کړه مرته ده سی ، مکی معظمی ته ولاړه سی یا دمخکی څخه کافره وه ، مگر دمسلان خاوند دقبضی څخه ووزی (په لنډ تفسیرکی داصورت شاید څکه اختیار سويدي چی داسی هیڅ واقعه نه ده پیښه سوی چی یوه مسلمانانه ښځه مرته ده سوی وی اومکی ته تللی وی اوبیا هغه کافره پاته سوی وی ، البته داسی واقعات پیښ سوي دی ، چی کوم دمخکی څخه کافری وی هغه دخپلو خاوندانو دقبضی څخه وتلی دی اوپه مکه کی پاته سوي دی، دمکی کافران به هغه نه واپس کوی ، مگر دهغی مسلمان خاوند چی کوم مهر اونور هغی ته ورکړی دی دهغه واپسی به دمکی دکافرانو په ذمه وی ، په دی وجه ددی معاملاتو تصفیه دی په خپل مینځ کی په حساب سره کول کیږی ، دطرفینو دطرفه چی کوم مهر او نور خرڅ سوی دی هغه دی معلوم کړی دهغه مطابق دی معامله وکول سی .

په دی حکم خو مسلمانانو دزړه په خوشحالی عمل وکی څکه چی دقرآن داحکامو پابندی د دوی په نزد فرض ده ، نو څومره ښځو چی هجرت وکی راغلی دتولو مهر اونور د دوی کافرو خاوندانو ته واپس ولیږل سو ، مگر دمکی دکافرانو په قرآن ایمان نه وو ، هغوی عمل نه په وکی ، په دی باندی راتلونکی آیت نازل سو (هغوی عن الزهري ، مظهري)

وَإِنْ لَأَنْتُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ : الآية عَاقِبَتُمْ دَمَاعِبِي څخه مشتق دی چی یوه معنی یی انتقام اوبدله اخستل هم دی ، دلته دا معنی هم مراد کیږی (لکه دقتاده اومجاهد څخه چی روایت دی ، قرطبی) په دی صورت کی مطلب دایت به دا وی چی دمسلمانانو څه ښځی که دکفارو په قبضه کی راسی نو دصلحی دشرط لاندی په نورو باندی لازمه وه چی د دوی مسلمانانو خاوندانو ته د دوی ورکړی مهر او نور واپس کړی ، لکه چی دمسلمانانو دطرف څخه دهجرت کوونکو ښځو کافرانو خاوندانو ته د دوی مهر واپس سوی وو لیکن کله چی کفارو داسی ونه کړه او دمسلمانانو دښځو مهر یی دوی ته ادا نه کی نو د دوی عمل که تاسی انتقام اوبدله داسی اخلی چی دمکی کفارو ته چی کوم رقم دمهاجرو ښځو په مهر کی ادا کول دی ، هغه هم تاسی دخپل حق مطابق منع کوی نوددی حکم دا دی چی ، لَأَنْتُمْ الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا : یعنی تاسی ددغه رقم څخه کوم چی دمهاجراتو مهر مو منع کړی دی ، دهغو مسلمانانو خاوندانو خرڅ کړی مهر ادا کی ، دکومو ښځی چی دمکی دکفارو په قبضه کی راغلی دی .

دوهمه معنی د ، عَاقِبْتُمْ ، عَقَبْتُمْ ، په جنگ کی دمال غنیمت حاصلولو هم ده او په دی آیت کی دا دری سره قراتونه هم دمختلفو قاریانو څخه منقول دی او دحضرت قتاده اومجاهد څخه ددی درو سره وو لفظونو معنی دغنیمت هم منقول ده ، په دی صورت کی به معنی دآیت داسی چی دکومو مسلمانانو خاوندانو ښځی چی دکفارو په قبضه کی ورغلی او دصلح دشرط مطابق کفارو دهغوی مهر مسلمانانو

خاوندانو ته ادا نه کي ، بيا مسلمانانو ته مال دغنيمت حاصل سو ، دهغوی ددی خاوندانو حق به دمال غنيمت څخه دوی ته ورکول سی (قرطبی)

(آيا دمسلمانانو ښځي مرتدی سوي اومکي ته تللي دي؟)

په دی آيت کی چی دکومی معاملی حکم بیان سوي دی ددی واقعه دځینو حضراتو په نزد صرف یوه پیښه سوي وه چی دحضرت عیاض ؓ بن غنم ښځه ام الحکم بنت ابی سفیان مرتده سوي مکي ته تللی وه او بیا دا هم اسلام ته واپس سوه .

او حضرت ابن عباس ؓ دټولو شپږو ښځو داسلام څخه دواپس کیدو او دکافرانو سره دحاصلیدو ذکر فرمایلی دی ، په کومو کی چی یوه خو دا ام الحکم بنت ابی سفیان وه اوباقی پنځه ښځي هغه وی کومی چی دهجرت په وخت کی په مکه مکرمه کی پاته سوي او دمخکی څخه کافری وی ، کله چی دقرآن دا ایت نازل سو کوم چی دمسلمان او کافر نکاح ماته کړه ، دغه وخت هم هغوی مسلمانیدو ته تیاری نه سوي ، ددی په نتیجه کی دا هم په هغو ښځو کی شمار سوي ، دکومو مهر چی د دوی مسلمانانو خاوندانو ته دمکی دکافرانو دطرف څخه واپس حاصلیدل په کار وو ، کله چی هغوی ورنه کی نو نبی کریم ؐ دمال غنيمت څخه د دوی حق ادا کی .

ددی څخه معلومه سوه چی دمدیني څخه مکي ته دتلونکی او مرتده کیدونکی ښځي یوازی یوه واقعه وه ، باقی پنځه ښځي دمخکی څخه په کفر وی او په کفر دقائم پاته کیدو په وجه هغه دمسلمانانو دنکاح څخه ددی آیت په بنا سره ووتلی ، په دی وجه دوی یی هم په دی ضمن کی شمار کړی اویوه ښځه چی مرتده سوه اومکي ته ولاړه هغه هم بیا دوباره مسلماننه سوه (قرطبی) اوبغوی په روایت دابن عباس ؓ نقل کړی دی چی باقی پنځه ښځي کومی چی په دوی کی شمار سوي دی ، هغه هم وروسته مسلمانی سوي دي (مظهری)

دښځو بیعت : يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ الْإِيَةَ : په دی آیت کی دمسلمانو ښځو څخه دیو تفصیلی بیعت اخیستو ذکر دی چی په دی کی دایمان اوعقیدو سره دشرعی احکامو دپابندی هم وعده ده ، تیر آیتونه دکومو په سیاق کی چی دا آیت دبیعت راغلی دی ، هغه که څه هم چی دهغو مهاجراتو دایمان دامتحن کولو په سلسله کی دی او دا بیعت د دوی دایمان دامتحن تکمیل دی ، لیکن الفاظ دایت عام دی ، دنوو مسلمو مهاجراتو سره مخصوص نه دی بلکه دټولو مسلمانانو ښځو دپاره عام دی او واقعه هم داسی پیښه سوه چی په ذکر سوي بیعت کی دنبی کریم ؐ سره بیعت کونکی صرف نوی مسلمی مهاجراتی نه وی نوری پخوانی ښځي هم شاملی وی ، لکه چی په صحیح بخاری کی دام عطیه ؓ څخه او په سند دېغوی دأمیمه بنت رقیه ؓ څخه منقول دی ، دحضرت أمیمه څخه روایت دی چی ما دخو نورو ښځو په ملگریا کی دنبی کریم ؐ سره بیعت وکی نو دوی چی دکومو شرعی احکامو دپابندی وعده په دی بیعت کی واخسته ، ددی سره یی دا کلمی هم تلقین وفرمایلی چی ، لَمَّا اسْتَطَعْتُنَّ

وَأَطَقْتُ : یعنی مونږ ددغو شيانو دپابندی وعده تر هغه حده پوري کولو تر څو پوري چي زمونږ په اسطاعت او طاقت کي ده ، اميمه ﷺ ددی دنقل کولو څخه وروسته فرمايي چي ددی څخه معلومه سوه چي دنبي کریم ﷺ رحمت او شفقت په مونږ باندی په خپله زمونږ دذات څخه هم زیات وو چي مونږ خو بغير دڅه شرط او قيد څخه وعده کول غوښتي وه ، ده ﷺ ددی شرط تلقين وفرمايي چي که په اضطراري حالت کي خلاف ورزي وسي نو په وعده شکنی کي به دا خله نه وي (مظهری)

او په صحیح بخاری کي حضرت عائشه ﷺ دښځو ددی بیعت په حقله فرمايي چي دښځو دا بیعت صرف دخبرو اترو په ذریعه سوی دی ، دسړو په بیعت کي چي کوم لاس په لاس کي داینبوولو دستور دی ، دښځو په بیعت کي داسی نه دی سوی او دنبي کریم ﷺ لاس مبارک هیڅکله دغیر محرمی ښځی لاس نه دی مسه کړی (مظهری) اود حدیثو دروايتونو څخه ثابت ده ، چي دابیعت دښځو صرف ددی واقعی دحدیثی څخه وروسته نه بلکه بار بار سوی دی ، تردی چي دمکي دفتح په ورځ هم نبي کریم ﷺ چي دسړو دبیعت څخه فارغ سو نو دصفا په غره باندی یی دښځو څخه بیعت واخستی او دغره په لمنه کي جمع سوو ښځوته به حضرت عمر بن خطاب ؓ دحضور ﷺ دطرف څخه دحضور ﷺ الفاظ بیا بیا ویل او هغو ته به یی رسول کوم چي په دی بیعت کي شریکی وی .

دغه وخت په بیعت کوونکو ښځو کي دابو سفیان ښځه هنده هم شامله وه کوم چي په اول کي دحیاء په سبب ځان پټ ساتل غوښتل ، بیا په بیعت کي دځینو احکامو تفصیل راغی نو په خبرو کولو او پوښتنی کولو . اندی مجبوره سوه څو سوالونه یی وکړل داواقع په تفصیل سره په تفسیر مظهری کي ذکر سوی ده .

(دسړو په بیعت کي اجمال او دښځو په بیعت کي تفصیل)

دسړو څخه چي به کوم بیعت اخستل کیدی ، هغه په عام طور سره په اسلام او جهاد باندی اخستل کیدی دعملی احکامو تفصیل په کی نسته ، په خلاف دښځو دبیعت څخه ، چي په هغه کي هغه تفصیل دی ، کوم چي مخ ته راځی ، وجه دفرق دا ده چي دسړو څخه دایمان او اطاعت په بیعت کي دا ټول احکام دا خل وه ، په دی وجه دتفصیل ضرورت ونه گڼل سو ، او په ښځو کي په عام طور سره عقل او پوهه دسړو څخه کمه وی ، په دی وجه ددوی په بیعت کي تفصیل مناسب وگڼل سو ، دا ددی بیعت ابتداء ده کوم چي دښځو څخه شروع سو ، مگر مخ ته دا په ښځو پوري مخصوص پاته نه سو ، دسړو څخه هم ددی شيانو بیعت اخستل دحدیثو په روایتونو سره ثابت دی (لکه چي روایت یی دعبادة بن الصامت څخه سوی دی . قرطبی)

ددی څخه علاوه دکومو احکامو دپابندی وعده چي دښځو څخه واخستل سوه عموماً ښځی په دی کي دبی لاری کیدو عادی وی ، په دی وجه هم په خصوصیت سره ددوی په بیعت کي دالاندی تفصیل راغی يُأَيِّدُكَ عَلَىٰ أَنْ لَا تُهْزِكَ بَالَهُ : په دی کي اوله خبره خودغه دایمان او دشرک څخه دمحفوظ کیدو ده کومه چي په عامو مراد نه بیعتونو کي هم راځی ، دوهمه خبره غلا نه کول دی ، ډیری ښځی دخپل خاوند په

مال کی دغلا عادی وی ، په دی وجه یی ذکر وکی ، دریمه خبره دزنا څخه ځان ساتل دی ، په کوم کی چی بنځی پخی سی نو سرو ته به هم نجات اسان سی ، څلورمه خبره دا ده چی خپل بچیان مه قتلوی ، دجاهلیت په زمانه کی دجینکیو دژوندی بنځولو او قتلولو رواج وو، هغه یی منع کی ، پنځمه خبره دا ده چی افتراء اوبهتان مه جوړ وی ، دبهتان ددی ممانعت سره دا الفاظ هم دی ، **بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلِهِمْ** : یعنی دخیلولا سونو او پښو په مینځ کی بهتان مه جوړوی ددی ذکر ځکه وسو چی دقیامت په ورځ به دانسان لاس او پښی دده په عملونو شهادت ورکوی ، مطلب دا سو چی دداسی گناه دکولو په وخت کی دا خیال ساتل په کار دی چی زه دڅلورو شاهدانو په مینځ کی دا کار کوم کوم چی به زما خلاف شاهی ورکوی . دلته لفظ دبهتان عام دی په خپل خاوند باندی وی او که په بل څکه چی افتراء او بهتان په هر سړی تردی چی په کافر هم حرام دی ، خصوصاً په خپل خاوند بهتان نوره هم سخته گناه ده او په خاوند دبهتان لگولو یو صورت دا هم دی چی بنځه دبل سړی بچی راوړی اوبنکاره کړی چی دا زما دځاوند بچی دی او په نسب کی یی ورته دا خل کی او دا هم چی معاذ الله بدکاری وکی او حمل یی سی چی په نتیجه کی یی دا بچی دځاوند په نسب کی دا خل وگڼل سی .

شپږمه خبره یوه عامه قاعده ده چی ، **وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ** : یعنی چی هغه به په څه نیک کار کی ستا دحکم خلاف ورزی نه کوی ، دلته دَ، معروف، یعنی دنیك کار قید لگول ، کله چی دا یقینی ده چی دنبی کریم هیڅ حکم دمعروف اونیکی څخه ماسوا کیدی نه سی یاڅو څکه دی چی عام مسلمانان په پوره شان سره پوه سی چی دالله ﷻ دحکم خلاف دچا مخلق اطاعت جائز نه دی ، تردی چی درسول اطاعت هم په دی شرط سره مشروط سو .

او دا هم کیدی سی چی دلته معامله دبنځو ده ، د دوی څخه دعام اطاعت چی د دوی دڅه حکم څخه خلاف به نه کوی ، دچا په زړه کی په دی سره شیطان وسوسی پیدا کولی سی ددی دلاری بندولو دپاره یی دا قید ولگوی . والله سبحانه وتعالى اعلم

تمت : سُورَةُ الْمُتَحَنَّةِ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى وَحَمْدِهِ لَشُعْرَيْنِ خَلَّتْ مِنْ جِهَادِي الْأُولَى — ۱۳۹۱ هـ — يَوْمَ الثَّلَاةِ

ويتلوها انشاء الله سورة الصف

﴿سورة الصف﴾

سُورَةُ الصَّفِّ مَكِّيَّةٌ فِي ثَلَاثٍ عَشْرَةَ آيَاتٍ فِيهَا رُكُوعٌ وَاحِدٌ

سورة صف په مدينه کی نازل سو په دی کی څوارلس (۱۴) آیتونه او دوی (۲) رکوع گڼی دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دالله ﷻ چی یی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ

پاکی وایی دالله څه چی دی په آسمانونو کی او څه چی دی په مخکه کی او هغه دی زبردست حکمت

الْحَكِيمُ ① يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ②

والا ، ای ایماندارو ! ولی وایاست په څلو سره هغه چی نه یی کوی

كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ③ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ

لویه دبیزاری خبره ده دالله په نزد چی وایی هغه څه چی نه یی کوی ، الله محبت ساتی

الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ④

دهغو خلقو سره چی جنگ کوی دهغه په لاره کی په قطار تړلو چی گویا دیوالونه دی قلعی کړل سوی

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يُقَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ اِنَّا نَعْلَمُونَ

او کله چی وویل موسی علیه السلام خپل قوم ته ای زما قومه ! ولی ازاروی ما او تاسی ته معلومه ده

اِنِّى رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ ۖ وَاللّٰهُ

چی زه دالله رالیږل سوی یم تاسی ، بیا چی هغوی بیرته وگرځیدل نو وگرځول الله دهغوی زړونه ، او

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ⑤ وَإِذْ قَالَ عِيسٰى ابْنُ مَرْيَمَ

الله لار نه بنیسی نافرمانه خلقو ته ، او هرکله چی وویل عیسی علیه السلام زوی دمریم

يَبْنٰى اِسْرَءٰىلَ اِنِّى رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

ای بنی اسرائیلو ! زه رالیږل سوی یم دالله تاسی ته یقین کونکی په هغه چی زما څخه

يَدٰى مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُوْلٍ يَّاتِي مِنْ بَعْدِ اِسْمٰى

مخکې دی دتورات څخه او خوشخبری اورونکی دیورسول چی راځی به زما څخه وروسته دهغه نوم

اَحْمَدُ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ⑥

دی احمد ، نو هرکله چی راغی دوی ته دښکاره نښانو سره وویل دوی دا خو جادو دی ښکاره ،

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَى

او ڇوڪ ڏي زيات بي انصافه دهغه ڇاڇه جي جوڙي په الله پوري درواغ او هغه دوي رابلي

إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ^٥ يُرِيدُونَ

اسلام ته او الله ﷻ لار نه ښيي بي انصافه خلق ته ، غواڙي جي

لِيُظْفَرُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ

مره ڪري رڻا دالله په خپلو خلو سره او الله پوره ڪوونڪي دي دخپلي رڻا كه څه هم بدگني

الْكَافِرُونَ^٦ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ

دا ڪافران ، هغه ذات دي جي وي ليڙي خپل رسول په هدايت او حق دين سره

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ^٧

جي غالب بي ڪري په ٽولو دينونو باندی كه څه هم بدگني دا مشركان

تفسير: ٽول شيان دالله پاڪي بيانوي (قلاً يا حالاً) ڇه جي په آسمانونو کي دي اوڇه جي په مخڪه کي دي او هغه زبردست حڪمت والا دي (نو کوم جي داسي دعظمت اوشان خاوند وي دهغه اطاعت په هر حڪم کي ضروري دي ، په کومو کي جي يوحكم دجهاد دي کوم جي په دي سورة کي ذڪر دي جي دنزول سبب بي دا دي جي يو وار ڇينو مسلمانانو ديو بل سره خبري ڪولي جي كه مونڙ ته ڇه داسي عمل معلوم سي کوم جي دحق تعاليٰ په نزد دير زيات محبوب وي نو مونڙ به بي په خپل عمل کي راولو او ددي ڇه مخڪي په جنگ احد کي ڇيني دجهاد ڇه تبتيدي وي ، جي قصه بي په سورة آل عمران کي ده او دارنگه دجهاد دحڪم دنزول په وخت کي ڇينو ته گران معلوم سوي وو جي قصه بي په سورة نساء کي تيره سوي ده ، په دي دا ارشاد نازل سو) اي ايماندارو! داسي خبره ولي کوي کومه جي کوي نه ، دخداي

په نزد دا خبره ڊيره دناراضگي ده جي داسي خبره وايست جي کوي بي نه ، الله ﷻ خو هغه خلڪ (په خاص طور سره) خوښوي کوم جي دده په لاره کي داسي يوڇاي جنگيڙي جي گويا هغه يوديوال دي جي قلعه په سوي وي (يعني لکه څنگه جي داعمارت مستحڪم اوناقابل شڪست وي ، دغه شان دغه مجاهدين ددښمن دمقابل ڇه واپس کيڙي نه ، مطلب دا سو جي تاسي کومه دا خبره کوي جي مونڙ ته هغه کار معلوم وای کوم جي دالله ﷻ په نزد زيات محبوب دي نو هغه عمل خو جهاد دي ، بيا ددي دنزول په وخت گراني ولي وه او واحد ڇه تبتيدي است ولي ، نو باوجود ددي ٽولو کارونو ترمخه کيدو جي نهايت نازيبا خبره او دخداي ناخوښه ده ، دداسي دعوي خبري کول جي خلاف کول بي معلوم سوي هم

دی ، نو په دی کی په لافو کولو او غلطو دعوو باندی زجر و سو ، وعظ بی عمله ددی مفهوم څخه خارج دی ، او (مخکی ددی خبری د علت بیان دی چی دا کفار مستحق دقتل او قتال دی ، یعنی ازار رسول ، تکذیب او د مخالفت در رسول بیان فرمایل مقصود دی او په دی مناسبت سره موسی علیه السلام او عیسی علیه السلام قصه ذکر فرمایي ، نو ارشاد دی چی هغه وخت قابل ذکر دی ، کله چی موسی علیه السلام خپل قوم ته وفرمایل چی ای زما قوم! ماته ولی ازار رسوی ، حال دا دی چی تاسی ته معلومه ده چی زه تاسی ته دالله ﷻ رالیرل سوی راغلی یم (دغه ازارونه په مختلف طور سره وو په کومو کی چی ځینی ځینی په قرآن کریم کی هم مخصوص په سورة بقره کی ذکر دی او مطلب ددی ټولو سر کښی او مخالفت دی) بیا کله چی (ددی پوهولو څخه وروسته هم) هغه خلک کړیدل (اوپه لاره راغلل) نو الله ﷻ دهغوی زړونه نور (زیات) کاږه کړل (یعنی ماده د مخالفت او نافرمانی یی نوره زیاته سوه لکه چی قاعده ده چی په گناه باندی په مداومت کولو سره دالله ﷻ طرف ته دزړه میلان او د اطاعت جذبہ کمیږي) او (د) الله ﷻ (معمول دی چی هغه) داسی نافرمانو ته (د) هدایت (توفیق) نه ورکوي (دغه شان داخلگ نبی کریم ﷺ ته په قسم قسم مخالفتونو سره ازارونه رسوی ، په دی وجه د دوی کوږوالی اوفسق زیاتیري چی امید د اصلاح یی پاته نه سو ، نو د دوی دفساد ختمولو دپاره دقتال حکم کول مصلحت سو) او (دغه شان هغه وخت هم قابل ذکر دی) کله چی عیسی علیه السلام زوی دمریم علیها السلام ارشاد وفرمایي چی ای بنی اسرائیلو! زه تاسی ته دالله ﷻ رالیرل سوی راغلی یم چی زما څخه مخکی چی کوم تورات (راغلی) دی زه دهغه تصدیق کوونکی یم اوزما څخه نو چی یو رسول راتلونکی دی چی نوم (مبارک) به یی احمد وی ، زه دهغه خوشخبری ورکوونکی یم (اوددی خوشخبری دحضرت عیسی علیه السلام څخه نقل کیدل په خپله داهل کتابو دییان څخه په حدیثو کی ثابت دی لکه چي په خازن کی په روایت دابوداود دحبشی دنجاشی بادشاه کوم چی دنصاراووعالم هم وودا قول راغلی دی (چی واقعی هغه شخص ته یی دکوم خوشخبری چی حضرت عیسی علیه السلام ورکړی وه) اوپه خازن کی دترمذی څخه دعبد الله بن سلام قول کوم چی دیهودو دعالمانو نه وو راغلی دی ، چی په تورات کی دنبی کریم ﷺ صفت لیکلی دی اوداچی حضرت عیسی علیه السلام به ددوی سره دفن کیږي اوچی کله حضرت عیسی علیه السلام دتورات مبلغ وو ، په دی وجه په تورات کی دده دخوشخبری کیدل دارنگه دحضرت ﷺ څخه منقول ویل کیږي . اومولانا رحمت الله صاحب په اظهار الحق کی په خپله دتورات دموجوده نسخو څخه ډیر بشارتونه نقل کړی دی جلد دوهم ص ۱۶۲ مطبوعه قسطنطنیه ، او ددی مضامینو په موجوده انجیلونو کی نه کیدل ځکه مضرنه دی چی دمحققینو عالمانو دتحقیق مطابق داناجیلو نسخی محفوظی نه دی پاته سوی ، مگر بیا هم چی څه موجود دی په هغه کی هم ددی قسم مضمون موجود دی ، لکه چی دیوحنا انجیل مترجمه عربی مطبوعه لندن سنه ۱۸۳۱ وسنه ۱۸۳۲ په څوارلسم باب کی دی چی ستاسی دپاره زما تلل ښه دی ځکه چی که زه ولاړ نه سم نو فارقلیط به تاسی ته رانه سی پس که زه ولاړ سم نو هغه به تاسی ته راولیرم ، فارقلیط ترجمه داحمد ده ، داهل کتابو عادت دی چی دوی دنومونو هم ترجمه کوي ، حضرت عیسی علیه السلام په عبرانی کی احمد فرمایلی وو ، کله چی په یونانی کی یی ترجمه وسوه نو ، بیرکلوطوس، یی

وليکي چي معنی یی ده احمد یعنی ډیر حمد کوونکی ، بیاچی کله دیونانی څخه په عبرانی کی ترجمه سونو دا یی ، فارقلیط ، کی او په ځینو عبرانی نسخو کی تراوسه پوری نوم مبارک احمد موجود دی ، وگوری دپادری پارکهرست داعبارت ، دبا دحمده خل بکوټیم ، ازحمایت الاسلام مطبوعه بریلی سنه ۱۸۷۳ ص ۸۴۸۱ ترجمه اپالوجی گاوفری هینگنس مطبوعه لندن سنه ۱۸۲۹ ، او ددی فارقلیط په نسبت په دی انجیل یوحنا کی دا الفاظ دی ، هغه به تاسی ته ټول شیان وښی ، ددی جهان سردار راځی هغه چی راسی دنیا ته به په گناه او دراستی او عدالت (په خلاف) باندی سزا ورکوی دا دی هغه الفاظ کوم چی دنی په مستقل والی دال دی اوپوره بحث ددی مقام په تفسیرحقانی کی دی ددی یوشمہ نقل سوه ، غرض دا چی عیسی ﷺ دا ارشاد وفرمایي بیا هرکله چی «دا ټول مضامین یی ارشاد وفرمایل دخپل نبوت داثبات دپاره» هغه (عیسی ﷺ) هغو خلکو ته ښکاره دلیونه راوپل نو هغو خلکو «دغو دلیونو یعنی معجزو په نسبت» وویل چی دا ښکاره جادو دی (اوجادو یی ورته وویل دنبوت تکذیب یی وکی لکه چی په سورة مائده کی دی، وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ الْخ دغه شان پس دحضرت عیسی ﷺ څخه بیادنبی کریم ﷺ په دور رسالت کی موجوده کفارو ددوی تکذیب وکی اومخالفت یی وکی او دا ظلم عظیم دی پس ددی ظلم اوزیاتی ختمولو دپاره دقتال حکم ورکول مصلحت سو) او (واقعی) دهغه سړی څخه به زیات څوک ظالم وی کوم چی په الله ﷻ درواغ جوړ وی ، حال دا دی چی هغه داسلام طرف ته بلنه کوی اوالله ﷻ داسی ظالمانوته (د) هدایت (توفیق) نه ورکوی (په الله ﷻ دروغ جوړول دا دی چی دنبوت تکذیب یی وکی ، یعنی کوم شی چی دالله دطرف څخه په واقع کی وی دهغه نفی کول دواړه افتراء علی الله دی او وَهُوَ يُدْعَى یی څکه زیات کی چی په دی سره دهغوی زیات تقبیح وسو یعنی په خپله خو په خبر ورکولو سره هم خبردار نه سوه او، وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْيَهُدِي : یی څکه زیات کی چی ددوی موجوده حالت داصلاح څخه لیری سوی وو، په دی وجه دقتال سزا تجویز کول مصلحت سو ، لکه چی چاته اوس هم داسلام خبر نه وی رسیدلی اول ده ته داسلام دعوت ورکول په کار دی ، کله چی ددی څخه انکار وکی کوم چی ظاهراً علامه دنا آمیدی ده ، بیا جهاد روا دی ، مخ ته دجهاد دترغیب دپاره وعده دنصرت اوغلبه دحق اومغلوبیت دباطل ارشاد دی چی) داخلگ دا غواړی چی دالله ﷻ نور (یعنی دین اسلام) په خپلو خلو سره (په پوکی کولو) مړ کړی (یعنی دعملی تدبیر سره په خلی هم درد او اعتراض خبری په دی غرض سره کوی چی حق دین وده نه کی پیدا اوځینی وخت قولی شبهات اثر کوی یا دا تمثیل دی چی ددوی داسی مثال دی لکه څوک چی په خلی سره دنور دآلی مړ کول غواړی یعنی په داسی طریقه سره یی مړ کوی چی ناکام په کی پاته سو) حال دا دی چی الله ﷻ خپل نور (ذکر سوی) به کمال ته رسوی که څه هم کافران خلگ څومره ناخوښه وی (لکه چی) هغه الله ﷻ داسی دی کوم چی «دداسی نور داتمام دپاره» خپل رسول ﷺ دهدایت (دسامان یعنی قرآن) اورښتنی دین (یعنی اسلام) سره (دنیا ته) لیږلی دی ، ددی دپاره چی دا «دین چی دا مذکوره نور دی» په ټولو (بقیه) دینونو غالب کړی

(چی دا اتمام دی) که خه هم مشرکان هر خومره ناخوبنه وی (او تفسیر د اتمام او ظهور په سورة براءه کی ددی په شان په آیت کی تیر سوی دی)

معلومات اومستلي : شان نزول : ترمذی د حضرت عبدالله بن سلام رضی الله عنه خخه روایت کری . او حاکم دا روایت کری دی او سند یی ورته صحیح مقرر کری دی چی د صحابه کرامو رضی الله عنهم یو جماعت په خپل مینځ کی خبری اتری کولی چی که مونږ ته دا معلومه سی چی د الله جل جلاله په نزد د ټولو خخه محبوب عمل کوم یو دی نو مونږ به عمل په وکو بغوی په دی کی دا هم نقل کری دی چی په دی حضراتو کی ځینو خه داسی الفاظ هم وویل چی که مونږ ته د الله جل جلاله په نزد د ټولو خخه ښه او محبوب عمل معلوم سو نو مونږ به خپل ځان او مال ټول دهغه دپاره قربان کو (مظهری)

ابن کثیر په حواله دمسند احمد روایت کری دی چی دا څو حضرات جمع سول ، په خپل مینځ کی یی دا مذاکره وکړه او دا یی غوښتل چی یو صاحب ولاړ سی اوس لا دغه خلگ په دی حالت کی وه چی نبی کریم صلی الله علیه و آله دهر یوه نوم واخستی او ځان ته یی را وبلل (ددی خخه معلومه سوه چی دوی صلی الله علیه و آله ته په وحی سره د دوی اجتماع او د دوی خبری معلومی سوی وی) کله چی دا ټول په خدمت کی حاضر سول نو نبی کریم صلی الله علیه و آله ټول سورة صف ووايه او دوی ته یی واوروی ، کوم چی په دغه وخت باندی نازل سوی وو .

دی سورة دا هم وښووله چی ښه په عملونو کی دکوم په تلاش کی چی دا حضرات وه ، هغه جهاد فی سبیل الله دی او ددی سره دی حضراتو چی کومی داسی کلمی ویلی وی چی که مونږ ته معلومه سی نو مونږ به په هغه عمل کولو کی داسی جانبازی وښیو او نوری ، په کومو کی چی یو قسم دعوی ده چی مونږ داسی کولی سو ، په دی باندی دغو حضراتو ته خبرداری ورکول سوه چی دیو مومن دپاره داسی دعوی کول درست نه دی ، دوی ته خه معلومه ده چی پروخت به هغوی خپله اراده پوره هم کری او که نه ، دهغه اسباب جمع کیدل او دموانعو لیری کیدل د دوی په اختیار کی نه دی ، بیا په خپله د دوی لاسونه او پښی او اندامونه بلکه دزړه قصد او اراده په دی کی هیڅ شی هم بالکلیه د دوی په قبضه کی نه وو ، په دی وجه په خپله نبی کریم صلی الله علیه و آله ته هم په قرآن کریم کی دا تلقین سوی دی چی کوم کار ستا صبا کول وی که دهغه بیان کوی نو دانشاء الله دقیل سره یی بیانوه چی که دالله جل جلاله رضا سی نوزه به صبا دا کار کوم ، وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَشْيَاءُ إِنِّي لَفَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ : دصحابه کرامو رضی الله عنهم نیت او قصد برابره خبره ده که ددعوی نه وو مگر صورت ددعوی وو ، دغه دالله جل جلاله په نزد خوښ نه وو چی یو سری دڅه کار دکولو دعوی وکی ، بغیر ددی خخه چی دا دالله جل جلاله ارادی ته حواله کری او دانشاء الله سره یی ووايي ، ددی خبرداری دپاره دا آیت نازل سو ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ : ظاهری معنی خو دا ده چی کوم کار تاسی کولی نه سی دهغه دعوی ولی کوی په کوم سره چی دداسی کار ددعوی ممانعت خو واضح سو ، دکوم دکولو قصد او اراده چی دانسان په زړه کی نه وی ځکه چی دا خو محض د دروغو دعوی ده چی دنوم نمائش دپاره کول کیږی مگر ظاهره ده چی دشان نزول په واقعہ کی

چی کومو صحابه وو مذاکره وکړه هغه داسی نه وه چی په زړه کی یی دڅه کولو اراده نه وی او دعوی کوی ، په دی وجه ددی په مطلب کی دا هم شامله ده چی که څه هم په زړه کی قصد او اراده دکار کولو وی ، بیا هم په خپل نفس توکل او دعوی کول چی مونږ به فلانی کار کوو دشان دعبدیت څخه خلاف ده ، اول خو ددی وینا څه ضرورت دی؟ خو کله چی موقع حاصل سی ودی کړی او که په څه مصلحت سره یی ویل هم ضرور کیږی نو دا دانشاء الله سره یو ځای کړی نو بیابه دغه دعوی پاته نه سی .

مسئله : ددی څخه معلومه سوه چی دداسی کار دعوی کول دکوم دکولو چی دسره اراده نه وی او دسره یی کوی نه نو دا خو گناه کبیره او دالله ﷻ دسختی ناراضگی سبب دی ، ذَکِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ مصداق دا دی او کوم ځای چی دا صورت نه وی ، بلکه اراده یی دکولو وی ، هلته هم په خپل قوت او قدرت توکل او دعوی کول ممنوع او مکروه دی .

(په دعوی او دعوت کی فرق)

دذکر سوی تفسیر څخه دا معلومه سوه چی ددی آیتونو تعلق ددعوی سره دی چی کوم کار یوسری کوی نه ، دهغه دعوی کول دالله ﷻ دناراضگی سبب دی ، پاته سوه معامله ددعوت او تبلیغ او وعظ اونصیحت چی کوم کار یوسری په خپله نه کوی ، دهغه نصیحت نوروته کوی او نورو مسلمانانو ته دهغه دعوت ورکوی ، ددی آیت په مفهوم کی خو دا خل نه دی ، ددی احکام په نورو ایتونو او احادیثو کی ذکر سوی دی ، مثلاً قرآن کریم فرمایي ، اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْهَوْنَ عَنْ الْفُسْكَمُ : یعنی تاسی خلگو ته خو دنيك کار حکم کوی او خپل ځانونه هیروی چی په خپله په دغه نیکی عمل نه کوی ، دی آیت امر بالمعروف او دنیکی نصیحت کوونکی په دی خبره شرمنده کړی دی چی خلگو ته دیو نیک کار دعوت ورکوی ، نو په خپله ځان ته نصیحت کول دهغه څخه مخکی دی دکوم کار طرف ته چی خلگ بلی په خپله هم په هغه عمل کوی .

لیکن دا یی ونه فرمایل چی کله یی په خپله نه کوی نوروته یی وینا هم پرېږدی ، ددی څخه معلومه سوه چی دکوم نیک کار په خپله دکولو همت اوتوفیق نه وی ، دهغه طرف ته دنورو درابللو او دنصیحت کولو سلسله دی نه پرېږدی امیددی چی ددی وعظ اونصیحت په برکت سره څه وخت هم ده ته دعمل توفیق وسي ، لکه چی په ډیرو تجربو او مشاهدو سره معلومه سوی ده البته که دغه عمل واجب یا سنت موکده په درجه کی وی نو په ذکر سوی آیت باندی نظر کول او په خپل زړه کی دپنیمانه او شرمنده کیدو سلسله جاری ساتل هم واجب دی ، او که دمستحباتو متعلق وی نو دا سلسله دپنیمانه کیدو هم مستحب ده .

په راتلونکی آیت کی دهغه اصل معاملی ذکر دی کومه چی ددی سورة دنزول سبب جوړه سوه ، یعنی ددی بیان چی دالله ﷻ په نزد کوم عمل زیات محبوب دی ، ددی په حقله ارشاد فرمایي ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَأَنَّهُمْ بُنَيَّانَ مَرْضُوعُونَ : یعنی دالله ﷻ په نزد محبوب هغه صف دجنگ دی کوم چی دالله ﷻ ددښمنانو په مقابله کی دالله ﷻ دکلمی لوړولو دپاره قائم وی او دمجاهدینو دعزم او همت

په وجه ديو سيكه پيوند سوي ديوال په شان وي چي ددوي په قدمونكي هيڅ بنوئيدل نه راځي، ددي څخه وروسته دحضرت موسي عليه السلام دجهاد في سبيل الله او دالله ﷻ په لاره كي ددښمنانو دطرفه دتكليفونو برداشت كولو ذكر دي او ددي څخه وروسته بيا مسلمانانو ته دجهاد تلقين سوي دي دحضرت موسي او عيسي واقعات دكومو ذكر چي دلته سوي دي، په هغه كي ډير علمي او عملي فائدي او هدايتونه دي، دحضرت عيسي عليه السلام په قصه كي دي چي دوي كله بني اسرائيلو ته دخپل نبوت دمنلو او اطاعت كولو دعوت وركي، نو ددو شيانو يي په خصوصيت سره ذكر وفرمايي يو دا چي دا څه نوي رسول نه دي اونا اشنا خبري يي نه دي راوړي، بلكه هغه خبري دي كوم چي تيرو انبياؤ عليه السلام ويلي دي، او په مخكي آسماني كتابونوكي ذكر دي او وروسته هم كوم نبي اخر زمان چي راتلونكي دي، هغه به هم ددي قسم هدايتونه راوړي.

دلته په تيرو كتابونوكي دتورات په خصوصيت سره ذكر غالباً ځكه وسو چي په بني اسرائيلو باندې نژدي نازل سوي دغه كتاب وو، ورنه تصديق دانبياؤ عليه السلام خو ټولو تيرو كتابونو لره شامل او عام دي دارنگه په دي كي اشاره دي طرف ته هم ده چي شريعت عيسوي كه څه هم مستقل شريعت دي، مگر ددي اكثره احكام دشريعت موسوي او دتورات داحكامو مطابق دي، صرف څواحكام دي كوم چي بدل سوي دي، دا خو دتيرو انبياؤ او كتابونو دتصديق مضمون وو، بل دا چي دووروستو راتلونكي پيغمبر خوشخبري يي واوروله، په دي كي هم دي طرف ته اشاره ده چي دهغوي هدايتونه به هم ددي مطابق وي په دي وجه په دي ايمان راوړل عين تقاضا د عقل او ديانت ده.

ددې سره چي دكوم راتلونكي رسول خوشخبري حضرت عيسي عليه السلام بني اسرائيلو ته واوروله، دده نوم او پته هم په انجيل كي وښوول سوله، په دي كي بني اسرائيلو ته ددي هدايت دي چي كله دغه رسول تشریف راوړي نو ستاسي به دا فرض وي چي په هغه ايمان راوړي او اطاعت يي وكي، په، مُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِيهِ مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ: كي ددي بيان دي، په دي كي دراتلونكي رسول نوم، احمد، ښوول سوي دي، زمونږ دنبي خاتم الانبياء عليه السلام نوم مبارك محمد ﷺ هم وو او احمد هم او نور يي هم ډير نومونه وه، مگر په انجيل كي دده ﷺ داحمد نوم په ښوولو كي شايد دا مصلحت وي چي دمحمد نوم اښوول دعربو پخواني دستور وو، په دي وجه په دي نوم نور سړي هم په عربو كي وه په خلاف داحمد دا نوم په عربو كي معروف نه وو دا دده ﷺ دذات سره مخصوص وو.

(په انجيل كي دنبي كريم ﷺ خوشخبري)

دا ټولو ته معلومه ده او په خپله يهودو او نصاراؤ ته هم معلومه ده او اقرار يي كړي دي چي په تورات او انجيل كي تحريف سوي دي او حقيقت خو دا دي چي په دي دواړو كتابونو كي دومره تحريف سوي دي چي داصل كلام پيژندل هم اوس اسان نه دي پاته سوي، دموجوده تحريف شده انجيل په بنا نن صبا عيسايان دقرآن داخبر نه تسليموي چي په انجيل كي دي يو ځاي دنبي كريم ﷺ نوم احمد اخستل سوي

وی ، او خوشخبری دی ورکول سوی وی ددی په لنډتفسیر کی چی کوم په لنډه جواب ورکول سوی دی ، هغه کافی دی .

او دمفصل جواب دپاره دحضرت مولانا رحمت الله کیرانوی رحمۃ اللہ علیہ دکتاب اظهار الحق مطالعه په کارده کوم چی دعیسائیت دمذهب حقیقت او په انجیل کی دتحریفاتو او سره دتحریفاتو په دی کی دنبی کریم ﷺ د خوشخبرو د موجود کیدو په حقله بی نظیره کتاب دی ، په خپله دعیسایانو دمشرانو مقولی چاپ سوی دی چی که په دنیا کی دا کتاب شائع کیدل شروع سول نو عیسائیت به هیڅ ځای نه کی پیدا دا کتاب په عربی ژبه کی لیکل سوی وو ، بیا په ترکی انگریزی کی ددی ترجمی چاپ سوی ، مگر ددی شواهد موجود دی چی عیسایی مشن ددی کتاب په ورکولو کی خپل پوره کوشش صرف کړی دی ، فی الحال ددی اردو ترجمه ددارالعلوم کراچی مدرس مولانا اکبر علی صاحب او د موجوده انجیلونو څخه نوی مفید تحقیقات مولانا محمد تقی صاحب استاذ ددارالعلوم لیکلی دی کوم چی په دری جلدونو کی چاپ سوی دی ، ددی په دریم جلد کی دص ۱۸۲ څخه ترص ۲۶۲ پوری ددی زیرو تفصیل د موجوده انجیلونو دحوالی څخه او د شبها تو جوابونه ذکر دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ

ای ایماندارو ! آیا زه وشیی یم تاسی ته داسی تجارت چی وساتی تاسی د عذاب

الَيْكُمْ ۝ تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ

دردناک څخه ، ایمان راوړی په الله او دهغه په رسول او جهاد کوی د الله ﷻ په لاره کی

اللَّهُ يَا مَعْزِلُكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝

په مالو خپلو او ځانو خپلو دا غوره ده تاسی دپاره که تاسی پوهیږی ،

يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

و به بڅنی هغه ستاسی گناهونه او دا خل به کړی تاسی باغونو ته چی بهیږی به لاندی دهغه څخه

الْأَنْهَارُ وَمَسْكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

نهرونه او پاکو کورونو ته داسیدو په باغونو کی ، دادی لوی مراد پیدا کول ،

وَأُخْرَى يُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۝ وَبَشِيرِ

اویوبل شی به درکړی کوم چی تاسی غواړی ، مدد د الله د طرف څخه اوفتح نژدی ، او خوشخبری واوروه

الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ

ایماندارو ته ، ای ایماندارو ! تاسی سی مددگار دالله ﷻ لکه چی وویل

عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ

عیسی ﷺ دمريم زوی خپلو خاصو یارانو ته څوک دی چی مدد وکړی زما دالله ﷻ په لاره کی وویل

الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَنْتُ ظَلِيفَةً مِّنْ بَنِي

یارانو مونږ یو مددگار دالله بیا ایمان راوړو یوې فرقې دبنی اسرائیلو څخه

إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتُ ظَلِيفَةً فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى

او منکره سوه یوه فرقې ، بیا قوت ورکړی مونږ هغو ته کومو چی ایمان راوړی وو

عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

دهنوی په دښمنانو بیا سول غالب .

لنہ تفسیر: (مخ ته اول دجہاد دآخرت ثمره بیاددنیادشمري وعده کوی اوترغیب ورکوی چی) ای

ایماندارو! آیا زه تاسی ته داسی تجارت ونسیم ، کوم چی تاسی دیو دردناک عذاب څخه وساتی (هغه دا

چی) تاسی خلک په الله ﷻ اودهغه په رسول ایمان راوړی اودالله ﷻ په لاره کی په خپل مال اوځان سره

جہاد کوی دا ستاسی دپاره ډیره ښه ده که تاسی څه پوهه لری (چی داسی وکی نو) الله ﷻ به ستاسی

گناهونه معاف کړی اوتاسی به (دجنت) داسی باغونوته داخل کړی دکومو لاندی چی به نهرونه بهیږی او

په ښائسته مکانونو کی (به مو داخل کړی) کوم چی به دهمیشه اوسیدوپه باغونو کی (جوړ سوی) وی

دالویه کامیابی ده (او ددی حقیقی او اخروی ثمری څخه علاوه) یوه بله ثمره (ددنیا) هم ده ، چی تاسی

دغه (هم په خاص طور سره) خوښوی (یعنی) دالله ﷻ دطرف څخه مدد او ژر فتح یابی ده او (ددی په خاص

طور سره محبوب کیدل ، ځکه دی چی انسان طبعاً ژر ثمره هم غواړی) او (ای پیغمبر ﷺ ته) (ددی ټولو

کارونو) مومنانوته خوشخبری ورکړه (لکه چی دفتح او نصرت دپیش گوئی ظهور داسلامی فتوحاتو

څخه ظاهر دی ، مخ ته دعیسی ﷺ دملگرو قصه یادوی اوددین دنصرت ترغیب ورکوی چی) ای

ایماندارو! تاسی دالله ﷻ (ددین) مددگاری (په داسی طریقہ سره کومه چی ستاسی دپاره مشروع ده

یعنی جہاد) لکه چی (حواریان دخپل شریعت دطریقی موافق ددین مددگاران سوی وه ، کله چی خلک په

کثرت سره دعیسی ﷺ دښمنان اومخالف سوی وه اوکله چی) عیسی زوی دمريم ﷺ (دغو حواریانو ته

و فرمایا جی دالہ ﷺ دپارہ زما خوک مددگار کیری ، دغو حواریانو وویل جی مونږ دالہ ﷺ (ددین) مددگار یو (لکه جی دغو حواریانو ددین دا امداد وکی جی ددی په اشاعت کی یی کوشش وکی) نو (ددی کوشش څخه وروسته) دبنی اسرائیلو څخه ځینو خلکو ایمان راوړی او ځینی خلک منکره سول (بیا) د دوی په مینځ کی په مذهبی اختلاف سره دښمنی او خانه جنگی شروع سوی یا مذهبی خبری وسوی) نو مونږ دایماندارو د دوی ددښمنانو په مقابلہ کی تائید وکی ، نو هغوی غالب سول (دغه شان تاسی ددین محمدی دپارہ کوشش او جهاد کوی او که ابتداء ددی خانه جنگو دکفارو دطرف څخه وی نو په دی سره په دین عیسوی کی جهاد کیدل نه لازمیږی)

معلومات اومستلي: تَوَمُّنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ: په دی آیت کی یی ایمان او په مال او نفس سره جهاد ته تجارت فرمایلی دی ، ځکه جی لکه څنگه جی په تجارت کی دڅه مال خرڅولو او محنت کولو په صله کی نفعی حاصلیږی ، دایمان سره دالہ ﷺ په لاره کی دځان اومال خرڅ کولو په بدله کی دالہ ﷺ رضا او دآخرت دائمی نعمتونه حاصلیږی جی ذکر یی په راتلونکی آیت کی دی جی چا دا تجارت اختیار کی الله به دهغه گناهونه معاف کی او په جنت کی به ده ته پاکیزه اوبهترین مکانونه ورکی جی دهر قسم ارام اوعیش سامان به په کی وی ، لکه جی په حدیث کی دمساکین طیبه په تفسیر کی ددی بیان راغلی دی ، مخ ته دآخرت دنعمتونو سره ددنیا دڅه نعمتونوهم وعده فرمایي ، وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ: لفظ دآخری دنعمت صفت دی ، معنی دا ده جی دآخرت نعمتونه او دجنت مکانونه خو به حاصلیږی لکه جی وعده یی سویده یونعمت نقد په دنیا کی هم حاصلیدونکی دی ، هغه دا جی دالہ ﷺ مدد او ددی په ذریعه نژدی فتح یعنی ددښمنانو دملکونو فتح کیدل ، دلته که قریب په معنی دآخرت کی واخلی نو وروسته راتلونکی اسلامی فتوحات دعربو اوعجمو ټول په دی کی داخل دی او که عرفی قریب مراد واخستل سی نو ددی اولنی مصداق دخیبر فتح ده اوددی څخه وروسته دمکی فتح ده او ددی نژدی فتح په حقله یی ، تُحِبُّونَهَا یی وفرمایل ، یعنی دانقد نعمت ستاسی پسند اوخوبس دی ، ځکه جی انسان په فطری طور باندی تلوار کوونکی واقع سوی دی ، په قرآن کریم کی دی ، وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا: یعنی دی انسان تلواری کوونکی ، ددی دامطلب نه دی جی دآخرت نعمتونه دده خوښ نه وه ، بلکه مطلب دا دی جی دآخرت دنعمتونو طلب اومحبت خو ظاهره ده جی دی ، مگر په طبیعی طور څه نقد نعمت په دنیا کی هم ستاسی مطلوب اومحبوب دی ، هغه هم در کول کیږی .

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ: حَوَارِيُّينَ دَحَوَارِي جمع ده جی معنی یی مخلص دوست دی کوم جی دهر عیب څخه پاک اوصفا وی (روح از اهری) په دی وجه کومو خلکو جی په عیسی ﷺ ایمان راوړی هغوی ته حواریان ویل کیږی او هغه دولس کسان وه ، لکه جی په سورة ال عمران کی تیر سوی دی ، په دی آیت کی یی دعیسی ﷺ دزمانی یوه واقعه ذکر کړه اومسلمانونو ته یی ددی ترغیب ورکړی دی جی دالہ ﷺ ددین دمدد دپارہ تیاری ، لکه جی عیسی ﷺ کله ددښمنانو څخه تنگ

سونو خلگوتہ یی وویل مَن اَنْصَارِيْ اِلَى اللّٰهِ : یعنی دالله ﷺ ددین په اشاعت کی څوک زما مددگار کیږی په دی باندی دولسو کسانو د وفا داری وعده وکړه اویا ددین دعیسی ﷺ اشاعت یی شروع کی ، نو مسلمانانو ته هم په کار دی چی دالله ﷺ ددین انصار اومددگار جوړ سی .

صحابه کرامو ﷺ ددی حکم تعمیل داسی وکی چی په تیرو امتونو کی ددی نظیر نه پیدا کیږی ، دنبی کریم ﷺ او ددین په خاطر یی دتول عرب او عجم دښمنی واخسته ، دهغوی ازارونه یی وزغمل اوخپل ځانونه اومالونه او اولاد یی په دی قربان کړل ، او اخر الله ﷻ په خپل فتح اونصرت سره ولمانځل اوپه ټولو دښمنانو باندی یی دوی غالب کړل دهغوی ملکونه یی ددوی په لاس کی ورکړل او ددنیا حکومت هم دوی ته نصیب سو .

فَأَمَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ .

دعیسایانو دری فرقی : بغوی ددی آیت په تفسیر کی دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه روایت کړی دی چی کله حضرت عیسیٰ ﷺ آسمان ته پورته سو نو په عیسایانو کی دری فرقی جوړی سوی یوی فرقی وویل چی هغه په خپله خدای وو او آسمان ته ولاړی ، بلی فرقی وویل چی هغه خدای خو نه وو ، بلکه دخدای زوی وو الله ﷻ هغه پورته کی اوپه دښمنانو یی ورته فوقیت ورکی دریمی فرقی خبره وکړه کومه چی صحیح اوحقه ده ، چی هغه نه خدای وو اونه دخدای زوی بلکه دالله ﷻ بنده او دهغه رسول وو ، الله ﷻ هغه ددښمنانو دحفاظت او د درجی لوړولو دپاره پورته کی ، دا خلک صحیح مومنان وه د دری سره وو فرقو سره څه عوام سول او په مینځ کی یی جگړه زیاتیده ، تردی چی نوبت جنگ جگړی ته ورسیدی ، په اتفاقی طور سره دواړی کافری ټولیانی په مومنانو غالبی سوی ، تردی چی الله ﷻ خپل رسول خاتم النبیین ﷺ مبعوث وفرمایی کوم چی ددی مومنی فرقی تائید وکی ، دغه شان اخر دغه مومنه ټولی په حیثیت دحجت او دلیل غالبه سوه (مظهری)

ددی تفسیر مطابق به د الَّذِينَ آمَنُوا څخه مومنان دامت دعیسی ﷺ مراد وی کوم چی به دحضرت خاتم الانبیاء ﷺ په تائید اوحمايت سره مظفر اومنصور سی (مظهری)

اوځینی حضرات فرمایي چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دپورته کیدو څخه وروسته په عیسایانو کی دوی ټولی جوړی سوی یوی عیسیٰ ﷺ خدای یا دخدای زوی وگرځوی مشرکه سوه او بله په صحیح دین قائمه پاته سوه کوم چی به هغه ته دالله ﷻ بنده اورسول وایه بیا ددغو مشرکانو اومومنانو په مینځ کی جنگ وسو نوالله ﷻ دعیسیٰ ﷺ دامت مومنان ددغه امت په کافرانو غالب کړل مگر مشهوره دا ده چی دعیسیٰ ﷺ په مذهب کی دجهاد او قتال حکم نه وو ، په دی وجه دمومنانو قتال کول بعید معلومیږی (روح المعانی) مگر لوړ په لنډتفسیر کی ددی جواب طرف ته اشاره سوي ده چی ددی امکان سته چی دجنگ ابتداء دکفارو نصاراوو دطرف څخه سوی وه او مومنان په مدافعت مجبوره سوی وه نو دا دجهاد او قتال په حکم کی راځی . والله تعالیٰ سبحانه اعلم

تَمَّتْ : سورة الصف بحمد الله وعونه للحادی والعشرین من جمادی الاولی سنة ۱۳۹۱ هـ یوم الخميس ویتلوها انشاء الله سورة الجمعة .

(سورة الجمعة)

سُورَةُ الْجُمُعَةِ مَكِّيَّةٌ بِمِثْرِ أَحَدِ عَشْرَةِ آيَاتٍ فِيهَا رُكُوعٌ

سورة جمعه په مدينه كې نازل سو او په دې كې يولس (۱۱) آيتونه او دوى (۲) ركوع گانې دى .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع كوم په نوم سره دالله ﷻ چي دير مهربانه نهايت رحم والا دى

يُسَبِّحُ اللَّهَ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

پاكى وايي دالله څه چي دى په آسمانونو كې او څه چي دى په مخكه كې بادشاه پاك ذات

الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ① هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ

زبردست حكمت والا ، هغه دى چا چي وليږي په نالوستو كې يو رسول د دوى څخه

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

چي وايي په هغوى باندې دهغه آيتونه او پاكي دوى او دزه كوي دوى ته كتاب او عقلمندى

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ② وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ

او ددى څخه مخكې دوى پراته وه په ښكاره ناپوهي كې ، او (راويي ليري دارسول) دنور

لَبَّائِلٍ مُتَّبِعِينَ ③ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ④ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ

خلغو دپاره هم د دوى څخه چي لا د دوى سره نه دى يو ځاى سوى ، او هغه دى زبردست حكمت والا دافضل دالله دى چي وركوي يې ،

مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ⑤ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا

هغه چاته چي وغواړي او دالله فضل دير لوى دى ، مثال دهغو خلقو په كومو چي بار سو

التَّوْرَةِ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجِبَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ⑥ بِئْسَ

تورات بيا يې هغه پورته نه كې په شان دڅر دى چي په شادكتابونو بارگرځوي بد

مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِ اللَّهِ وَآلِهِ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

مثال دی دهنو خلقو کومو چی درواغجن کړی خبری دالله او الله لار نه بنیسی بی انصاف خلقو ته

الظَّالِمِينَ ۵ قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنَّنَا أَوْلِيَاءُ

ته ووايه چی ای یهودیانو ۱ که ستاسی دعوی وی چی تاسی دوستان

لِللَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۶

دالله یاست ماسوا دنورو خلقو څخه نو ارزو وکړی دخپل مرگ که تاسی رښتینی یاست ،

وَلَا يَتَمَنَّوْنَ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

او دوی به چیری تمنا ونه کړی دمرگ دهنو کارونو په وجه چی مخکې لیرلی دی د دوی لاسونو او الله پوه

بِالظَّالِمِينَ ۷ قُلْ إِن الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ

دی په ظالمانو ، ته ووايه چی مرگ هغه دکوم څخه چی تاسی تنبستی نو هغه به

مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۸

خامخا تاسی ته ورسیرې بیا به تاسی بیرته وگرځی پوه ته په پته او په ښکاره باندی نو خبره کړی تاسی په هغه چی تاسی کول

لنہ تفسیر: ټول شیان څه چی په آسمانونو کی دی او څه چی په مخکے کی دی (قَالَ يَا حَالًا) دالله ﷻ پاکي

بیانونی کوم چی بادشاه دی (دعیبونو څخه) پاک دی زبردست دی حکمت والادی ، هغه دی کوم چی

(دعربو) په ناخوانده خلگو کی په دوی (په قوم) کی (یعنی په عربو کی) یوپیغمبر ولیړی کوم چی دوی ته

دالله ﷻ آیتونه اورې او دوی (دباطلو عقیدو اوناکاره اخلاقو څخه) پاکوی او دوی ته کتاب او پوهه

(خبری یی په کومو کی چی ددین ضروری علمونه راغلل) ور اړده کوی اودا خلگ (د دوی دبعثت څخه)

مخکی په ښکاره گمراهی کی وه (یعنی په شرك او کفر کی) او مراد ورڅخه اکثر دی ځکه چی په جاهلیت

کی هم ځینی موحد وه مگر بیا هم دهدایت دتکمیل هغوی هم مداح وه) او (علاوه ددی موجودینو څخه)

دنورو دپاره هم (بی دی ﷻ مبعوث وفرمایي) کوم چی (به اسلام راوړل) د دوی څخه کیدونکی دی لیکن

لا اوس په دوی کی شامل سوی نه دی (برابره خبره ده که په وجه ددی چی موجود دی ، مگر اسلام یی نه

دی راوړی یالا په وجه ددی چی اوس لاپیدا سوی نه دی ، په دی کی ټول امت ترقیامته پوری عجمی

او عربی ټول راغلل او دوی ته یی ، منهم ، ځکه وفرمایل چی مسلمانان ټول په رشته داسلام کی منسلک

او متحد دی ، لکه په خازن کی داسی دی، او هغه زبردست حکمت والا دی (چی په خپل حکمت او قدرت سره یی داسی نبی ولیری او په اولنی آیت کی فی نفسه ددغو صفتونو اثبات مقصود وو نو تکرار رانه غی او، دا (درسول په ذریعه سره دگمراهی څخه وتل د کتاب او حکمت د هدایت طرف ته راتلل، د خدای فضل دی ، هغه چاته چی غواړی فضل ورکوی او الله ﷻ لوی فضل والا دی (او که پر ټولو فضل وکی نو وسعت دی ، مگر هغه په خپل حکمت سره چا ته چی وغواړی خاص فرمایي او چا ته چی غواړی بی حصی کوی یی لکه چی لوړ د اُمَیْن په ایمان راوړو سره او په راتلونکی آیت کی دیهودو د عالمانو په ایمان نه راوړو سره دا امر ظاهر دی ، مخ ته د ځینو دروغجن کونکو درسالت تقبیح دی چی) کومو خلکو ته په تورات د عمل کولو حکم ورکول سو، بیا هغوی په دی عمل ونه کی، د هغوی حالت د هغه خر د حالت په شان دی ، په کوم چی د ډیرو کتابونو بار پروت وی (مگر هغه د هغو کتابونو د نفع څخه محرومه وی دغه شان اصل مقصود او نفع د علم عمل دی ، کله چی دا نه وی او صرف په تحصیل او حفظ د علم کی ځان ستړی کوی نو بالکل یی مثال د غسی سو او د خره تخصیص ځکه وسو چی دا په ځناورو کی بی وقوفه مشهور دی نو په دی زیات تنفیر وسو غرض) د هغو خلکو بد حالت دی کومو چی د خدای آیتونه دروغ کرل (لکه دا یهود چی دی) او الله ﷻ داسی ظالمانو ته (د) هدایت (توفیق) نه ورکوی (ځکه چی سره د پوهی عناد کوی او که هدایت ورته کیږی، نو پس د پریښوولو د عناد څخه به کیږی او په تورات د عمل کولو د لوازمو څخه ایمان راوړل دی په نبی کریم ﷺ لکه چی په دی کی دی ، نو ایمان نه راوړل مستلزم دی په تورات د عمل نه کولو ته او که داخلگ داوایی چی زمونږ سره ددی حالت هم د الله ﷻ مقبول یو نو) ته (دوی ته) ووايه چی ای یهودیانو که ستاسی دا دعوی وی چی تاسی بغیر د شرکت د غیره د الله ﷻ مقبول (محبوب) یاست نو تاسی (ددی د تصدیق دپاره لږ) د مرگ تمنا وکړی (و نیاست) که تاسی (په دی دعوی کی) رښتینی یاست او (مونږ ددی سره دا وایو چی) دا (خاص مدعیان) به هیڅکله ددی (مرگ) تمنا ونه کړی ، په وجه د (بیری د سزا د) هغو عملونو (د کفر) چی دوی په خپلو لاسونو مخکی لیرلی دی او الله ﷻ ښه خبر دی (په حال) ددی ظالمانو باندی (کله چی تاریخ د مقدمی راسی او فرد جرم واورول سی د سزا حکم وسی ، او ددی وعدی د سزا د تاکید دپاره) ته (دوی ته داهم) ووايه چی د کوم مرگ څخه تاسی تښتی (او ددی تمنا سره د دعوی د ولایت ځکه نه کوی چی سزا به ځکل وی درلره) دغه (مرگ) به (یوه ورځ) تاسی ونیسی ، بیا به تاسی پټ او ظاهر پیژندونکی (خدای) ته بوتلل سی، بیا به هغه تاسی ته ستاسی ټول عملونه وښیي (اوسز ا به درکړی)

معلومات اومسئلي: بِسْمِ اللَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ: د قرآن کریم چی کوم سورتونه دَسْمِ یا بُسْمِ څخه شروع سوی دی ، دغو ته مسبحات وایی ، په دی ټولو کی د آسمانونو او مخکی اوڅه چی په دی کی دی ، د ټولو دپاره د الله ﷻ تسبیح خوانی ثابته سوي ده د اتسبیح حالی یعنی په ژبه د حال خو یی هر سړی پیژندی سی ، چی د الله ﷻ د مخلوقاتو ذره ذره د خپل صانع حکیم په حکمت او قدرت شاهی ورکوی دا ددوی تسبیح ده او صحیح خبره داده چی هر شی په خپل طرز کی حقیقی تسبیح کوی ، ځکه چی حقیقت دا

دی جی شعور او ادراک اللہ ﷻ پہ ہری درختی ، ہری دیری او ہرشی کی ددہ دحوصلی مطابق ایہی دی ، ددی عقل او شعور لازمی تقاضا تسبیح دہ ، مگر ددی شیانو تسبیح خلگ اوری نہ خکہ پہ قرآن کریم کی فرمائی ، وَلَکِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ داکثرو سورتونو پہ شروع کی سَبَّحَ پہ صیغہ دماضی راغلی دی صرف پہ سورة جمعہ او سورة تغابن کی یُسَبِّحُ پہ صیغہ دمضارع راغلی دی ، دعنوان پہ تغیرکی یو بلاغت او لطافت ہم ددی سبب سوی دی ، ہفہ دا دی جی صیغہ دماضی پہ قطعیت او یقین دلالت کوی پہ دی وجہ اکثرہ دا استعمال سوی دہ او دمضارع دصیغی دلالت پر استمرار اودوام دی ، دودہ خایہ یی صیغہ دمضارع ددی فاندی دپارہ استعمال وفرمایلہ .

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ ، اُمِّيِّينَ : د اُمی ، جمع دہ ناخواندہ سری تہ ویل کیہری ، د عربو خلگ پہ دی لقب سرہ معروف دی ، خکہ جی پہ دوی کی دلیکلو او ویلو رواج نہ وو ، دیرکم خلگ پہ کی پہ لیکلو ویلو پوہیدل ، پہ دی آیت کی یی دحق تعالیٰ د عظیم قدرت د اظہار دپارہ پہ خاص طور سرہ د عربو دپارہ دا لقب اختیار وفرمائی او دا ہم جی کوم رسول ولیرل سو ، ہفہ ہم د دوی خخہ دی یعنی اُمی دی ، پہ دی وجہ دا معاملہ دیرہ دحیرانی دہ جی تول قوم اُمی او کوم رسول جی ولیرل سو ہفہ اُمی ، او کوم فرائض جی دی رسول تہ و سپارل سول جی ذکر یی پہ راتلونکی آیت کی راروان دی ، دا تول علمی تعلیمی اصلاحی داسی دی جی نہ خوک اُمی دا بنوول سی اونہ اُمی قوم ددی دزدہ کولو قابل دی .

دا صرف داللہ ﷻ پہ کامل قدرت سرہ دنبی کریم ﷺ اعجاز کیدی سی جی دوی کلہ دتعلیم او اصلاح کار شروع وفرمائی ، پہ دی امیانوکی ہفہ عالمان او حکیمان پیدا سول ، دکومو علم او حکمت عقل او پوہی او دہرکار عمدہ صلاحیت جی پہ تول جہان باندی خیلہ برایی (لوپروالی) ثابتہ کرہ .

(دبعث نبوی دری مقصودنہ)

يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ، پہ دی آیت کی دنبی کریم ﷺ دری صفتونہ داللہ ﷻ دنعمتونو پہ ضمن کی بنوول سوی دی ، یو تلاوت دقرآن کریم دایتونو ، یعنی قرآن کریم ویل او امت تہ اورول ، دوہم ہفہ دظاہری اوباطنی ہر قسم گندگی اونجاست خخہ پاکول ، پہ کومہ کی جی دبدن لباس اونور ظاہری پاکی ہم داخلہ دہ او د عقیدو او عملونو او اخلاقو او عادتونو پاکوالی ہم ، دریم تعلیم د کتاب او حکمت ، د اداری سرہ شیان دامت دپارہ دحق تعالیٰ انعامات ہم دی اودنبی کریم ﷺ دبعت مقصودنہ ہم .

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ : دتلاوت اصل معنی اتباع او پیروی دہ ، پہ اصطلاحی کی داللفظ دکلام اللہ دویلہ دپارہ استعمالیہری او دایتونو خخہ آیتونہ دقرآن کریم مراد دی او پہ لفظ دَعَلِيهِمْ سرہ یی دا وبنوولہ جی دنبی کریم ﷺ یو منصب او مقصد دبعت دا دی جی دقرآن آیتونہ خلگو تہ پہ ویلو سرہ اورو .

پہ ذکر سوی آیت کی دبعت نبوی دوہم مقصد يُزَكِّيهِمْ بنوول سوی دی دا دتذکیہ خخہ مشتق دی جی معنی یی پاکول دی ، ددیرو معنوی اوباطنی پاکو دپارہ ویل کیہری یعنی دکفر شرک اوبدو اخلاقو

اوعادتونو څخه پاکيدل اوکله مطلق دظاهري اوباطني پاکی دپاره هم استعمالیږي، دلته په ظاهره داعامه معنی مراده ده.

دریم مقصد **يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ** : دكتاب څخه مراد قرآن حکیم اودحکمت څخه مراد هغه تعلیمات او هدایتونه دي کوم چي دښي کریم ﷺ څخه قولاً یا عملاً ثابت دي ، په دي وجه ډيرو مفسرينو حضراتو دلته دحکمت تفسير په سنتو سره کړي دي .

یو سوال او جواب : دلته داسوال پیدا کيږي چي په ظاهره دترتيب تقاضا دا وه چي دتلاوت څخه وروسته بي دتعليم ذکر کړي وای ، ددي څخه وروسته بي دتزکيه ، ځکه چي د دري سره وو وظیفو طبعي ترتيب داسي دي چي اول تلاوت يعني تعليم دالفاظو ، بيا تعليم دمعاني ، او ددي دواړو په نتیجه کي داعمالو اواخلاقو درستی کوم چي دتزکيه مطلب دي ، مگر په قرآن کریم کي دا آيت څو ځايه راغلي دي په اکثره ځايونو کي بي ترتيب بدل کي او دتلاوت او تعليم په مینځ کي بي دتزکيه ذکر فرمایلي دي .

په روح المعاني کي بي ددي دا کیفیت ښوولي دي چي که دطبعي ترتيب مطابق بي راوړي وای او دا دري واړه شيان به يوسي اويوشي به ورڅخه جوړ سوي وای لکه دعاجلانو په نسخو کي چي څو دواياني يوځای کيږي نو مجموعي ته بي يوه دوا ويل کيږي اودلته هم داحقيقت واضح کول دي چي دادري سره شيان جلا جلا مستقل دخداي نعمتونه دي اودري سره جلا جلا درسالت فرائض مقرر سوي دي ، په دي ترتيب بدلولو سره دي طرف ته اشاره کيدی سي .

ددي آيت مکمل تفسير اوتشريح په ډيرو اهمو مسائلو اوفائدو باندی مشتمل په سورة بقره کي تير سوي دي ، هلته بي وگوري .

وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ : داخيرين لفظي معنی نور خلگ ، **ذَلَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ** : معنی کوم چي لاتر اوسه ددغو خلگو يعني اُميين سره نه دي يوځای سوي ، مراد ددي څخه هغه ټول مسلمانان دي کوم چي به تر قيامته پوري په اسلام کي دا خليږي (لکه چي روايت بي سوي دي دابن زيد مجاهد اونورو څخه) په دي کي اشاره ده چي تر قيامته پوري راتلونکي مسلمانان ټول دمومنانو اولينو يعني دصحابه کرامو ﷺ سره ملحق گڼل کيږي ، دا دوروسته مسلمانانو دپاره لويه خوشخبري ده (روح)

په عطف دلفظ داخيرين کي دوه قوله دي ، ځينو حضراتو داپه اُميين باندی عطف مقرر کړي دي ، چي مطلب بي دا کيږي چي الله ﷻ خپل رسول په اميانو کي وليږي او په هغو خلگو کي کوم چي اوس لا د دوي سره نه دي يوځای سوي په دي چي کومه دا شبهه کيږي چي په موجوده اُميينو کي خو درسول ليږل ظاهره ده څوکوم خلگ چي لانه دي راغلي ، په هغوي کي دليږلوبه څه مطلب وي ، ددي جواب بي په بيان القرآن کي دا ورکړي دي چي په دوي کي دليږلو څخه مراد ددوي دپاره ليږل دي ، ځکه چي لفظ دفي په عربي ژبه کي ددي معنی دپاره هم راځي .

اوځيني حضرات فرمايي چي **وَأَخْرَجَ** عطف د**يُعَلِّمُهُمُ** : په ضمير منصوب باندی دي چي مطلب به بي دا

وی چی نبی کریم ﷺ تعلیم ورکوی اُمیینو ته هم او هغو خلگو ته هم کوم چی لا تراوسه د دوی سره نه دی یوځای سوی (مظهری دا خوښه کړي ده)

په صحیح بخاری او مسلم کی د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی مونږ د نبی کریم ﷺ سره ناست وو ، چی سورة جمعه په دوی نازل سو او دوی مونږ ته واوروی ، کله چی دوی دا آیت ووايه ، وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ : نومونږ عرض وکی چی یا رسول الله ﷺ دا کوم خلگ دی چی ذکر یی داخرین په لفظ سره سوی دی؟ دوی دغه وخت سکوت وفرمایی ، دوباره دری سره ورڅخه پوښتنه وسوه نونبی کریم ﷺ خپل لاس مبارک په حضرت سلمان فارسی ؓ باندی کښینودی کوم چی دغه وخت په مجلس کی موجود وو او وی فرمایل چی که ایمان دثريا پرستوری سربیره هم وی نو دده دقوم ځینی خلگ به دهغه ځای څخه هم ایمان راوړی (مظهری)

په دی روایت کی هم د اهل فارس د تخصیص څه ثبوت نسته بلکه دومره ثابت سو ده چی دوی هم داخرینو په مجموعه کی داخل دی ، په دی حدیث کی د عجمیانو لوی فضیلت دی (مظهری)

مَثَلُ الَّذِينَ خُمِلُوا الثَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَخْمَلُوهَا كَمَثَلِ الْجِمَارِ يَخْمَلُ أَشْقَارًا دسفر په زیر دسین سره جمع ده لوی کتاب ته ویل کیږي ، په تیرو ایتونو کی د نبی کریم ﷺ دبعثت اونبوت په اُمیینو کی کیدل او د دوی دبعثت ددرو مقصدونو ذکر چی په کومو الفاظو اوصفتونو سره راغلی دی ، دهغه مقتضی دا وه چی یهودو په نبی کریم ﷺ دلیدو سره ایمان راوړی وای ، مگر دوی د دنیا جاه او مال دتورات داحکامو څخه رانده کړل اوسره ددی چی دتورات عالمان وه ، دعمل په اعتبار سره داسی سول لکه بالکل جاهلان اوناپوهه چی وی ، ددغو خلگو مذمت په ذکر سوی آیت کی داسی وسو چی دا خلگ پرکومو چی تورات بار کړل سو یعنی بغیر دغوښتلو ورته دانعمت ورکول سو ، مگر دوی ددی دپورته کولو حق ادا نه کی ، یعنی دتورات داحکامو پروا یی ونه کړه د دوی مثال دهغه خره دی چی په شایي دغټو غټو کتابونو دعلمونو باروی دغه خر دغه بوج خوپه شا گرځوی مگر دمضامینو څخه یی نه دی څه خبر وی اونه ورڅخه ده ته څه فائده رسیږی ، دیهودو هم داحال دی چی د دنیا جوړولو دپاره تورات خو گرځوی او په خلگو کی ددی په ذریعه خپله مرتبه او مقام پیدا کول غواړی مگر دهداياتو څخه یی هیڅ فائده نه اخلی .

دبي عمله عالم مثال : مفسرین حضرات فرمایی چی کوم مثال دیهودو ورکول سوی دی دامثال دهغه عالم دین دی کوم چی په خپل علم باندی عمل نه کوی .

نه محقق بودند دانشمند چارپائی برو کتابی چند

نه تحقیق کوونکی وو اونه پوه وو ، صرف یوحیوان وو چی یوڅو کتابونه پر باروه .

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَكُفِّرُكُمْ أَوْ لِيَأْخُذَ اللَّهُ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَقْتُلُوا أَلْمُوتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ : یهودو دخپل کفر او شرک او ټولو بد اخلاقیو باوجود دا دعوی هم کوله ، لَنَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاءُهُ ، یعنی مونږ خو دالله ﷻ اولاد او محبوب یو او دخان څخه ماسوا بل چاته به یی دجنت مستحق نه وایه ، بلکه دا به یی ویل ،

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هَؤُلَاءَ : گویا هغوی داخرت د عذاب څخه ځانونه بالکل محفوظ او په امن گڼل او د جنت نعمتونه یی خپل ذاتی جای گیر گڼی او دا ظاهره ده چی دکوم سړی دا ایمان وی چی داخرت نعمتونه د دنیا د نعمتونو څخه په زرگونو درجو افضل او ښه دی او په دنیا کی د اهرم لیدل کیږی چی ددی ځای ژوند د غمو او تکلیفو او محتو څخه خالی نه دی او ناروغی هم راځی او دده دا هم یقین وی چی دمرگ دراتلو سره به ماته هغه عظیم او دائمی نعمتونه ضرور حاصلیږی نو ددی مقتضا دا ده چی که په ده کی ذره هم عقل او پوهه وی نو دده په زړه کی به دمرگ تمنا پیدا کیږی او په زړه سره به غواړی چی مرگ ژر راسی چی د دنیا ددی غمو او تکلیفو څخه ډک ژوند خاتمه وسی دخالص راحت او آرام دائمی ژوند شروع سی .

په دی وجه په ذکر سوی آیت کی نبی کریم ﷺ ته هدایت وسو چی ته یهودو ته وفرمایه چی که ستاسی دا دعوی چی په ټول مخلوق کی تاسی دالله ﷻ محبوب او خواږه یاست او تاسی ته دا خطر به بالکل نه وی چی په اخرت کی تاسی ته څه عذاب کیدی نه سی نو بیا د عقل تقاضا دا ده چی تاسی دمرگ تمنا وکی اوشوق یی کوی .

بیا په خپله قرآن کریم ددی تکذیب وکی او وی فرمایل . وَلَا يَتَمَنَّوْهُ أَهَذَا بِمَا قَدْ مَتَّئِدِيهِمْ : یعنی دا خلک هیڅکله دمرگ تمنا نه کوی ، په وجه ددی چی د دوی لاسونو «داخرت دپاره کفر او شرک او بد عملونه» مخکی لیږلی دی هغوی ښه پوه دی چی په آخرت کی زمونږ دپاره د عذاب د جهنم څخه ماسوا څه نسته او دعوی دالله ﷻ د محبوب او مقبول کیدو بالکل دروغ دی چی دروغ والی یی په خپله دوی ته هم واضح دی ، مگر د دنیا د څه فائدو حاصلولو دپاره داسی دعوی کوی او هغوی په دی هم پوه دی چی که مونږ د نبی کریم ﷺ په فرمایلو دمرگ تمنا وکړه نو ضرور به قبوله سی او مونږ به مړه سو ، په دی وجه فرمایي چی دوی هیڅکله داسی تمنا نه کوی ، په یو حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی که دغه وخت په دوی کی چا دمرگ تمنا کړی وای نو هغه وخت به مړ وای (روح)

(دمرگ تمنا جانز ده او که جانز نه ده ؟)

دا بحث په تفصیل سره په سورة بقره کی تیر سوی دی په حدیث کی دمرگ دتمنا کولو څخه منع فرمایل سوي ده ددی لوی سبب دا دی چی یو سړی ته په دنیا کی ددی یقین کولو حق نسته چی دی به دمرگ سره جنت ته خامخا ځی او دهیڅ قسم عذاب خطر ده ته نسته ، نو په داسی حالت کی دمرگ تمنا کول دالله ﷻ په مخکی دخپلی بهادری ښوولو مترادف دی .

قُلْ إِنْ أَمُوتَ الَّذِي تَقْرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَكٌ مِنْكُمْ : یعنی یهود چی کوم ددی دعوی باوجود دمرگ دتمنا څخه منع کوی ، ددی مطلب دمرگ څخه تینسته کول دی ، دوی ته ته وفرمایه چی دکوم مرگ څخه تاسی تینستی هغه به خامخا راځی که دا وخت نه وی نو یو څو ورځی وروسته ، په دی وجه دمرگ څخه تینسته بالکلیه دچاپه وس کی نه ده .

(د مرگ د اسبابو څخه د تېښتې احکام)

کوم شيان چې عادتاً د مرگ سبب وي د هغه څخه تېښته مقتضا د عقل هم ده او مقتضا د شرع هم ، نبی کریم ﷺ ديو کورې سوی دیوال لاندې تیریدی نو په تیزی سره ولاړی ، دغه شان چې کوم ځای اور لگیدلی وي ، د هغه ځای څخه تېښتیدل د عقل او شرع دواړو څخه خلاف ده مگر دغه د مرگ څخه تېښته د کوم مذمت چې په ذکر سوی آیت کی وارده سوي ده ، په دی کی داخله نه ده ، کله چې عقیده سالمه وي او په دی پوه وي چې تېښته ما د مرگ څخه نه سی بچ کولی ، مگر چې کله ده ته معلومه نه ده چې دا اور یا زهر یا بل مهلك شی په متعین طور سره زما مرگ په دی کی لیکل سوی دی ، په دی وجه د مرگ څخه تېښته کومه چې مذمومه ده په دی کی داخله نه ده .

باقی پاته سوطاعون یا وباچه په کوم کلی کی راسی ددی څخه تېښته یوه مستقلة مسئله ده چې تفصیلات یی د فقه او احادیثو په کتابونو کی ذکر دی هلته لیدل کیږی او په تفسیر روح المعانی کی ددی آیت لاندی هم په دی کافی بحث سوی دی او مسئله یی واضحه کړي ده ، دلته د هغه دنقل کولو گنجائش نسته .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمٍ

ای ایماندارو ! هرکله چې اذان وسی دلمانځه دپاره دجمعی په ورځ

الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۚ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ

نو وځغلی دالله ﷻ یادو ته او اخستل څرخول پریږدی دا غوره دی تاسی دپاره

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۚ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي

که تاسی پوهیږي ؟ ، نو هرکله چې لمونځ وسی نو خواره سی

الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۚ وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا

په مخکې اولتوی فضل دالله ﷻ ، او یاد وی الله ډیر

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۚ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا

چې تاسی مراد پیدا کړی ، او هرکله چې وویښی سودا څرخیدل یا څه تماشه نوروان سی د هغه

وَتَرَكُوا قُلُوبًا طَلَبًا مَّا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ

طرف ته او تا پریږدی ولاړ ، ته ووايه هغه چې دالله سره دی غوره دی دتماشو او

التَّجَارَةُ وَاللَّهُ خَيْرُ الرُّزْقَيْنِ ۝

د تجارت خه او الله ښه رزق ورکونکی دی

لنفسیر: ای ایماندارو! کله چی د جمعی په ورځ د لمونځ د (جمعی د) پاره اذان وسی، نو ستاسی د الله ﷻ دیادو (یعنی لمونځ او خطبی) طرف ته (فوراً) روان سی او اخستل خرڅول (او دغه شان نور مشاغل مانعه عن السعی لکه په رد المحتار کی چی دی) پریردی (او تخصیص دیبعی، په وجه دزیات اهتمام دی چی ددی ترک دنفع فوت کیدل گنل کیږی) دا (تلل او نوری مشغلی دیبعی او نور پریښوول) ستاسی دپاره زیات ښه دی که تاسی څه پوهیږی (ځکه چی ددی نفع باقی ده او دیبعی او نور نفع فانی ده) بیاچی کله لمونځ (دجمعی) پوره سی (او که په ابتداء کی خطبه وروسته وه نو دلمونځ پوره کیدو څخه مراد ددی سره دمتعلقاتو پوره کیدل دی چی مطلب یی لمونځ او خطبه پوره کیدل دی نو دغه وخت ددنیا دکارونو دپاره دگرځیدو اجازت دی) او (په دی کی هم) الله ﷻ ډیر یادوی (یعنی په دنیوی مشغلو کی داسی مه ورننوخی چی دضروری احکامو او عبادتونو څخه غافله سی) چی تاسی فلاح پیدا کی (دځینو خلکو دا حال دی چی هغه خلک کله چی څه تجارت یاد مشغولیدو څه بل شی ووینی نو هغه طرف ته دمنډی وهلو دپاره خپاره سی او تا ولاړ پریردی ته ووايه چی کوم شی (لکه ثواب او قرب) چی دخدای سره دی، هغه دداسی مشغلی او تجارت څخه په ډیرو درجو ښه دی او (که ددی څخه درزق زیاتیدو طمع کوی نو پوه سی چی) الله ﷻ تر ټولو ښه رزق ورکونکی دی (دهغه په ضروری اطاعت کی په مشغولیدو سره مقرر رزق ورکوی بیا ولی دهغه احکام پریښوول کیږی)

معلومات او مسئلې: یا ایها الذین آمنوا إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا إلى ذكر الله وذروا البيع: دی ورځ ته یوم الجمعة ځکه ویل کیږی چی دا دمسلمانانو داجتماع ورځ ده او دآسمانونو او مخکی او ټولو کائناتو تخلیق کوم چی الله ﷻ په شپږو ورځو کی فرمایلی دی په دی شپږو کی اخی ورځ جمعه ده په کومه کی چی دتخلیق تکمیل وسو، په دی ورځ حضرت ادم ﷺ پیدا سو، په دی ورځ جنت ته داخل سو، بیا په دی ورځ مخکی ته راکښته سو، په دی ورځ به قیامت قائمیږی او په دی ورځ کی یوگړی داسی راخی چی په هغه کی انسان کومه دعا وکړی قبلیری، دا ټولی خبری په صحیح احادیثو سره ثابتی دی (ابن کثیر) الله ﷻ دخلکو دپاره داجتماع او اختړ په هره هفته کی دا ورځ دجمعی مقرر کړی وه مگر دتیرو امتونو ددی توفیق ونه سو یهودو دشنبی ورځ (يوم السبت) خپله ورځ داجتماعی جوړه کړه نصاراؤ دیکشنبی الله ﷻ دی امت ته ددی توفیق ورکی چی دوی دجمعی دورځی انتخاب وکی (لکه چی دابخاری او مسلم دابو هریره څخه روایت کړی دی (ابن کثیر) دجاهلیت په زمانه کی دی ورځی ته، یوم عربیه، ویل کیده، دټولو څخه اول په عربو کی کعب بن لوی ددی نوم جمعه کنینووی او قریش به په دغه ورځ جمع کیدل او کعب بن لوی به خطبه ورته ویله دا واقعہ دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه پنځه سوه شپيته ۵۲۰ کاله مخکی ده کعب بن لوی دنبی کریم ﷺ په نیکونو کی دی دالله ﷻ دبت پرستی څخه دجاهلیت په زمانه کی هم بچ کی

او دتوحيد توفيق يی ورته ورکړی وو، دوی دنبی کریم ﷺ دبعثت خوشخبری هم خلگوته اورولی وه په قريشوکی دده د عظمت دا حالت وو چی د دوی وفات کوم چی دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه پنځه سوه شپيته ۵۲۰ کاله مخکی سوی وو، ددی څخه یی خپل تاریخ شمیرل شروع کړل، د عربو دتاریخ ابتداء به دکعبی دبناء څخه اخستل کیده، دکعب بن لوی دوفات څخه وروسته ددی څخه تاریخ جاری سو، بیاچی کله واقعہ دفیل دنبی کریم ﷺ د ولادت په کال کی پېښه سوه، نو ددی واقعی څخه د عربو دتاریخ سلسله جاری سوه، لنډه دا چی دجمعی اهتمام په عربوکی داسلام څخه مخکی هم دکعب بن لوی په زمانه کی سوی وو او ددی ورځی نوم جمعه ایښوول هم ددوی طرف ته منسوب دی (مظهری)

په ځینو روایتونو کی دی چی دمدینی انصارو دهجرت څخه مخکی دجمعی د فرضیت څخه مخکی په خپل اجتهاد سره دجمعی په ورځ دجمع کیدو اوعبادت کولو اهتمام کړی وو (لکه چی روایت یی کړی دی، عبد الرزاق په اسناد صحیح سره د محمد بن سیرین څخه مظهری)

لَوْدِي لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ دنداء الصلوة څخه مراد اذان دی او، مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ : په معنی د، لَوْدِي الْجُمُعَةِ دی، فَأْتُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ، دسعی معنی منډه هم راځی او دیوکار په اهتمام کول هم، دلته دا دوهمه معنی مراده ده ځکه چی دلمونځ دپاره په منډه راتلل نبی کریم ﷺ منع فرمایلی دی او دا ارشاد یی فرمایلی دی چی کله دلمونځ دپاره راځی نو په سکون او وقار سره راځی، دایت معنی دا ده چی کله دجمعی په ورځ دجمعی اذان وسی نو دالله ﷻ د ذکر دپاره منډی وهی، یعنی دلمونځ اوخطبی دپاره مسجد طرف ته دتللو اهتمام کوی لکه چی دمنډی وهونکی سړی بل طرف ته توجه نه وی، داذان څخه وروسته تاسی هم څه بل کار طرف ته بغیر دلمونځ اوخطبی څخه توجه مه کوی (ابن کثیر)

دذکر الله څخه مراد دجمعی لمونځ هم کیدی سی او دجمعی خطبه هم کومه چی دجمعی دلمونځ دشرطونو اوفرائضو څخه ده دا هم په دی وجه چی دا دواړه مجموعه مراد سی، نو دا ښه ده (مظهری اونور) وَذَرُوا الْبَيْعَ : یعنی پریریدی خرڅول اخستل، صرف دبیعی په لفظ یی بس وکی اومراد ورڅخه اخستل خرڅول دواړه دی، وجه دبسوالی دا ده چی دیوه په پرېښودو به بل خامخا پرېښوول سی، کله چی یو خرڅ کوونکی خرڅول نه کوی نو داخستونکی دپاره به داخستولار پاته نه سی.

په دی کی اشاره دی طرف ته معلومیږی چی دجمعی داذان څخه وروسته اخستل خرڅول دی آیت حرام کړی دی، په دی عمل کول خو په اخستونکو خرڅوونکو ټولو باندی فرض دی، مگر ددی عملی انتظام داسی کول کیږی چی دکانونه بند سی نو اخستل خرڅول به خودبخوده بند سی، په دی کی حکمت دادی چی دگراکانو او خریدارانو څوڅه حد اوشمیرنه وی، ددغو ټولو دمنع کولو انتظام اسان نه دی، خرڅوونکی دکانداران محدود اومتعین وی چی دوی دخرڅ څخه منع سی، نوباقی ټول به داخستو څخه منع سی، په دی وجه په ذَرُوا الْبَيْعَ کی صرف دبیعی دپرېښوولو په حکم بسوالی وسو.

فائده : دجمعی داذان څخه وروسته دټولو مشاغلو منع کول مقصود وه، په کوموکی چی زراعت تجارت مزدوری ټول داخل دی، مگر قرآن کریم صرف دبیعی ذکر وکی، په دی سره دی طرف ته هم

اشاره کيږي چي دجمعي دلمونځ مخاطب ښارونو او لويو کلو والا دي، په وړو کلو او ځنگلونو کي جمعه نه کيږي، په دې وجه په ښارونو اولويو کلو کي چي کوم مشاغل عامو خلکو ته په مخکي راځي، دهغه ممانعت يي وفرمايي او دغه بيع او شراء وي، په خلاف دکلو څخه چي دهغوي مشاغل کاشت کاري او دمخکي سره متعلق وي او په اتفاق دفقهاؤ دامت دلته دبيعي څخه مراد فقط خرڅول نه دي، بلکه هر هغه کار کوم چي دجمعي طرف ته دتللو په اهتمام کي مغل وي، هغه ټول دبيعي په مفهوم کي داخل دي په دې وجه دجمعي داډان څخه وروسته خوړل چښل او بيده کيدل دچا سره خبري کول، تردی چي دکتاب مطالعه کول اونور ټول منع دي، صرف دجمعي دتياري په حقله چي کوم کارونه وي هغه کول کيږي، دجمعي اډان په شروع کي صرف يو وو کوم چي دخطبي په وخت کي دامام په مخکي ويل کيږي، دنبی کریم ﷺ په زمانه کي، بيا دصديق اکبر ﷺ او فاروق اعظم ﷺ په زمانه کي دغه شان وو، دحضرت عثمان غني ﷺ په زمانه کي چي کله دمسلमानانو تعداد زيات سو او دمديني طيبي په اطرافو کي خپاره سول نو دامام دمنځ څخه دخطبي اډان نه اوريدل کيدی، نو دحضرت عثمان غني ﷺ يو بل اډان دمسجد څخه دباندی په خپل مکان زوراء باندی شروع کي چي اواز يي ټولی مديني منوري ته رسيدی په صحابه کرامو ﷺ کي چاپه دي اعتراض ونه کي، په دې وجه دا اولنی اډان په اجماع دصحابه وو مشروع سو او دجمعي داډان په وخت داخستلو خرڅولو اونورو ټولو مشاغلو حراميدلو حکم کوم چي اول دخطبي داډان څخه وروسته وو اوس داو ل اډان څخه وروسته شروع سو ځکه چي دقرآن الفاظ، **يَوْمَ الْجُمُعَةِ** په دې هم صادق دي، دا ټولی خبري په حديث، تفسير او دفتي په عامو کتابونو کي بغير دا اختلاف څخه مذکور دي.

په دې دټول امت اجمال او اتفاق دي چي دجمعي په ورځ دماپښين په ځای دجمعي لمونځ فرض دي او په دې هم اجماع او اتفاق دي چي دجمعي لمونځ دعامو پنځو لمونځونو په شان نه دي، ددې دپاره څه زياتي شرطونه دي پنځه لمونځونه بغير دجماعت څخه يوازي هم کيدی سي او ددوو کسانو په جماعت سره هم اوجمه بغير دجماعت څخه نه کيږي او دجماعت په تعداد کي دفقهاوو اختلاف دي، دغه شان پنځه لمونځونه هرځای په درياب، غر او ځنگل کي ادا کيږي، مگر جمعه په ځنگل اوصحرا کي دهیچا په نزد نه کيږي، په ښځو، مسافرو اومريضانو باندی جمعه فرض نه ده، هغوي به دجمعي په ځای دماپښين لمونځ کوي، جمعه دکوم کلی پرخلکو فرض ده، په دې کي دفقهاؤ امامانو اختلاف دي دامام شافعي په نزد چي په کوم کلی کي څلويښت سړي ازاد بالغ عاقل اوسپړي په هغه کي جمعه کيدی سي، چي ددې څخه کم وي نه کيږي، دامام مالک په نزد داسي کلی ضرور دي چي مکانات يي متصل وي اوبازار په کي هم وي دامام ابوحنيفه رحمته الله په نزد دجمعي دپاره دا شرط دي چي هغه يوبار يالوی کلی وي په کوم کي چي کوڅي بازارونه وي او يا قاضي حاکم په کي دمعاملاتو دفيصلي دپاره موجود وي، دمستلي او ددې ددليلونو د تفصيل دا موقوف نه ده، علماؤ حضراتو په دې موضوع مستقل کتابونه ليکلي دي او هرڅه يي واضح کړي دي.

لنډه دا چي ، يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اَوْ لَاسِقُوْا : په اتفاق د جمهور امت عام مخصوص البعض دي ، علي الاطلاق په هر مسلمان جمعه فرض نه ده ، بلکه څه قيدونه او شرطونه دتولو په نزد سته ، اختلاف صرف د شرطونو په تعين کي دي ، البته کوم ځای چي فرض ده ، هلته ددي فرضو لوی اهميت اوتاکید دي ، په هغو خلکو کي چي بغير دشرعي عذر څخه څوک جمعه پرېږدي نو په صحيح احاديثو کي په هغوی سخت وعدي راغلي دي او دجمعي دلمونځ سره دشرطونو او ادابو دادا کوونکو دپاره دخاصو فضيلتونو او برکتونو وعده ده .

فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ : په تيرو آيتونو کي يي دجمعي داډان څخه وروسته دبيعي شراء ټول دنيوی کارونه منع کړي وه په دې آيت کي يي ددي اجازت ورکي چي دجمعي دلمونځ څخه دفارغيدو څخه وروسته تجارتي کاروبار او دخپل خپل رزق دحاصلولو اهتمام ټول کولي سي .

﴿ دجمعي دلمانځه څخه وروسته په تجارت او کسب کي برکت ﴾

حضرت عراق بن مالک ؓ چي به کله دجمعي دلمانځه څخه فارغه سو دباندی به راتلی نو دجماعت په دروازه به ودریدی او دا دعابه يي غوښتله .

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَجِبْتُ دَعْوَتَكَ، وَصَلَّيْتُ فَرِيضَتَكَ، وَانْتَشَرْتُ كَمَا اَمَرْتَنِيْ لَا رَزُقَنِيْ مِنْ فَضْلِكَ، وَاَلْتُ خَيْرُ الرَّاٰقِيْنَ، (رواه ابن حاتم ، از ابن کثير)

يعنى يا الله ما ستا دحکم اطاعت وکي اوستا فرض می ادا کي اولکه چي تاحکم کړي دي دلمانځه څخه وروسته دباندی ځم ته په خپل فضل سره ماته رزق را کړي اوته دتولو څخه ښه رزق ورکونکي يي . او دځينو سلفو صالحينو څخه مذکور دي چي کوم سړي دجمعي دلمانځه څخه وروسته تجارتي کاروبار کوي الله ﷻ دهغه دپاره اويا واره برکتونه نازلوي (ابن کثير)

وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ : يعنى چي دجمعي دلمانځه څخه فارغه سي نو دمعاش په کسب تجارت او نور کي شروع سي ، مگر دکافرانو په شان دخدای څخه غافله په کار کي مه لگيا کيږي ، عين داخستلو خرڅولو او دمزدوري په وخت کي هم دالله ﷻ ياد جاري ساتي .

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ : په دې آيت کي هغه خلک خبرداره کړل سوي دي کوم چي دجمعي خطبه پرېښوده او په تجارتي کار کي مشغول سوي وه ، ابن کثير فرمايي چي دا واقعه دهغه وخت ده کله چي به نبی کریم ﷺ دجمعي خطبه دلمونځ څخه وروسته ورکوله ، لکه چي په اخرونو کي اوس هم دا معمول دي ديوي جمعي په ورځ دا واقعه پېښه سوه ، دجمعي دلمونځ څخه وروسته نبی کریم ﷺ خطبه ورکوله ، چي ناڅاپه يوه تجارتي قافله دمديني منوري بازارته را ورسیده او په نغاره وهلو سره يي اعلان وکي ، دغه وخت دجمعي لمونځ سوي وو ، خطبه ورکیده ، ډير صحابه حضرات بازارته ولاړل او د دوي ﷺ سره ډير کم حضرات پاته سول چي شمير يي دولس ښوولي دي (داروايت ابوداود په مراسل کي بيان کړي دي) دحديث په ځينو

روایتونو کی دی چی نبی کریم ﷺ په دی واقعہ وفرمایل چی که تاسی ټول تللی واست نو دمدینی ټوله وادی به د اور د عذاب څخه ډکه سوی وای (رواه ابو یعلی ، ابن کثیر)

د تفسیر دامام مقاتل بیان دی چی دا تجارتی قافله د دحیه بن خلف کلبی وه کومه چی دشام د ملک څخه راغلی وه او دمدینی منوری په تاجرانو کی به دی قافلی عموماً ټول د ضرورت شیان راوړل او کله چی به دمدینی منوری خلکو ته ددی دراتلو خبر حاصلیدی نو ټولو سرو او بښخو به ددی طرف ته مندی وهلی دا دحیه بن خلف تر دغه وخته پوری مسلمان نه وو وروسته په اسلام کی دا خل سو او حسن بصری او ابو مالک فرمایي چی دا هغه زمانه وه چی په مدینه منوره کی د ضرورت د شیانو کمی اوسخته گرانی وه (مظهری) دا اسباب وه چی د صحابه حضراتو رضوان الله علیهم اجمعین لوی جماعت د تجارتی قافلی په اواز د مسجد څخه ووتی اول خوفرض لمونځ ادا سوی وو ، د خطبی په حقله دا معلومه نه وه چی په جمعه کی دا هم د فرضو جزء دی ، دوهم داشیاوو گرانی ، دریم پرتجارتی قافله دخلکو راغونډیدل په کوم سره چی هر یو ته دا خیال کیدی سو چی که ناوخته کړم نو دخپل ضرورت شیان به بیانه کړم پیدا ، په هر حال ددی اسبابو لاندی د صحابه کرامو ﷺ څخه دا خطا وسوه په کوم باندی چی په ذکر سوی حدیث کی دوعید الفاظ راغلل چی که ټول تللی وای نو دالله ﷻ عذاب به راغلی وای ، په دی باندی دعار ورکولو او خبردارولو دپاره ذکر سوی آیت نازل سو ، إِذَا رَأَوْا تِجَارَةً : او په دی سبب نبی کریم ﷺ دخطبی په معامله کی خپل طرز بدل کی چی دلمونځ څخه مخکی یی خطبه ورکول خپل معمول جوړ کی او دا اوس سنت ده (ابن کثیر)

په ذکر سوی آیت کی نبی کریم ﷺ ته حکم ورکول سوی دی چی ته دغو خلکو ته ووايه ، هغه ددی تجارت او نورو څخه ښه دی چی په دی کی داخرت ثواب خو مراد دی ، خو دا هم بعیده نه ده چی دلمونځ او خطبی په خاطر د تجارت او کسب معاش پرېښووونکو دپاره دالله ﷻ دطرف څخه په دنیا کی هم خاص برکتونه نازل وی ، لکه چی لوړ دسلفو صالحینو څخه په روایت دابن کثیر نقل سوی دی .

تمت : الْحَمْدُ لِلَّهِ سُورَةُ الْجُمُعَةِ يَوْمَ الْخَمِيسِ (۲۸) حُمَادِي الْاُولَى سـ ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة المنافقون﴾

سُورَةُ الْمُنَافِقِينَ دَكُنْتُمْ هِيَ أَحَدُ عَشْرَةِ آيَاتٍ وَفِيهَا رُكُوعٌ وَنَلَا

سورة منافقون په مدینه کی نازل سو په دی کی یولس (۱۱) آیتونه او دوې (۲) رکوع گانی دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ

هرکله جي راسي تاته منافقان وايي جي مونو قائل يو جي ته رسول يي دالله او الله ﷻ

يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ۝

پوه دي جي ته دهغه رسول ين ، او الله ﷻ شاهدي کوي جي دا منافقان درواغچنان دي

اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ

دوي جوڙکري دي دخپلو قسمونو څخه ډالونه نو منع کوي دالله ﷻ دلاري څخه ، داخلي بد کارونه دي

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى

جي کوي يي ، داڻکه جي دوي ايمان را وري بيا منکر سول ، نو مهر ووهل سو

قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ۝ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ

د دوي په زړونو نو دوي اوس نه پوهيږي ، او کله جي ته وويني دوي نو حيرانوي تا بدنونه د دوي

وَأَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خَشْبٌ مُّسْنَدٌ ۝

او که دوي خبري کوي نو ته اوري خبري د دوي ، دوي داسي وي لکه جي لرگي وي ديوال ته لگول سوي

يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُهُمْ قَاتِلَهُمُ

کمان کوي دهر اواز په خپل خان دهلاکت ، دوي دښمنان دي د دوي څخه خان ساته هلاک

اللَّهُ أَتَى يَوْمُ فَاكُونَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ

کړل دوي الله چيري واپس کيږي ، او هرکله جي وويل سي دوي ته راسي جي بخښنه وغواړي تاسي دپاره رسول

اللَّهُ لَوَّارٌ وَسَهُمُورٌ أَيْتُهُمْ يُصْذَوْنَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ۝

دالله اروي خپل سرونه او ته ويني دوي جي منع کوي او دوي تکبر کوي ،

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ

برابر ده په حق د دوي کي که ته بخښنه غواړي دوي لره او که بخښنه نه غواړي دوي لره بخښنه نه کوي الله

لَهُمْ إِنْ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝ هُمُ الَّذِينَ

دوی ته ، بیشکه الله لار نه ښیي نافرمانو خلقو ته ، دوی هغه دی

يَقُولُونَ لَا تَنْفِقُوا عَلَيَّ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا ۚ

چی وایی خړچ مه کوی په هغه چا چی دوی در رسول دالله سره تردی چی خپاره سی ،

وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ

او دالله ځای دی خزانی دآسمانونو او دمخکی اولیکن منافقان

لَا يَفْقَهُونَ ۝ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ

نه پوهیږي ، وایی که البته مونږ واپس سو مدینې ته نو وبه باسی

الْأَعْرَضُ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ

عزتمند دهغه ځای څخه کمزوری ، او عزت خو الله لره دی او دهغه رسول لره او مؤمنانو لره اولیکن

الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝

منافقان نه پوهیږي

تفسیر: کله چی تاته دا منافقان راسی نو وایی چی مونږ (په زړه سره) شاهی ورکوی چی ته بیشکه دالله رسول یی او دا خو الله ته معلومه ده چی ته دالله رسول یی (په دی کی خو د دوی دقول تکذیب نه سی کولی) او (باوجود ددی) الله شاهی ورکوی چی دا منافقان (په دی ویناکی) دروغجن دی (چی مونږ په زړه سره شاهی ورکوی ځکه چی دغه شاهی محض زبانی ده ، دزړه په عقیده سره نه ده) دی خلکو خپل قسمونه (دخپل ځان اومال دمحفوظ کولو دپاره) دالونه جوړکړی دی (ځکه چی که دکفر اظهار یی کولی نو د دوی حالت به هم په شان دنورو کفارو وای چی جهاد به ورسره کیدی سواي او قتل اولوب کیدی به سواي) بیا (ددی لازمی خرابی سره متعدی خرابی هم ده چی) داخلک (نورو هم) دالله څخه منع کوی ، بیشکه د دوی دا عملونه ډیر بد دی (اوزمونږ) دا (ویناچی د دوی عملونه ډیر بد دی) په دی سبب سره ده چی دی خلکو (اول په ظاهر کی) ایمان راوړی بیا (خپلو شیطانانو ته ولاړل ، دکفر کلمات ، اَلَا مَعَكُمْ اَلَمْ نَخُنْ مُسْتَهْزِئُونَ: یی وویل) کافران سول (مطلب دا چی په دوی دبدو عملونو حکم کول د دوی دنفاق په سبب سره دی چی دا بدترین عمل دکفر دی) نو (ددی نفاق په وجه) د دوی په

زړونو مهر ولگول سو نو (په حقه خبره) نه پوهیږي او (په ظاهره دوی داسی پاسته اونرم دی) کله چی ته دوی ته گوري (نو دظاهري شان شوکت په وجه) د دوی قداوقامت تاته خوشنما معلومیږي او (په خبروکی داسی دی چی) که دوی خبری کوی نو ته به د دوی خبری (دډیر فصاحت او خوږوالی په وجه) اوری (لیکن چی کله دننه خاوری هم نسته په دی وجه په ظاهري قداوقامت سره دباطنی کمالاتو څخه دخالی کیدوپه سبب د دوی داسی مثال دی چی) گویا دوی لرگی دی کوم چی (ددیوال) پرتکیه ولاړ وی (چی په بدنونو سره خوښه غټ غټ او اوږده دی مگر محض بی جانه او عام عادت دادی چی اکثره کم لرگی چی فی الحال په کارکی نه لگیږي، هغه دغسی اینیول کیږي، داسی لرگی بی نفعی محض هم وی دغه شان داخلگ په ظاهري لیدوکی خوشاندار دی، لیکن ددنه څخه محض بی کاره دی، اوچی کله په وجه دعدم اخلاص اوعدم ایمان هروخت د دوی سره اندیښنه وی چی هسی نه مسلمانان زمونږ دحال څخه په څه قرینه یاپه ذریعه دوحی خبرنه سی اوپه شان دنورو کفاروپر مونږهم جهاد اونور شروع نه سی په دی خیال سره داسی په بیره کی وی چی) پرهیوه شور اواز (په هره وجه چی وی) پرخپل ځان (دپریوتونکی) خیال کوی (یعنی کله چی څه شور جوړسی نو داسی یی گڼی چی هسی نه پرمونږ پت رالویدونکی نه وی ، په حقیقت کی) دا خلگ (ستاسی پوره) دښمنان دی ته ددوی څخه هوښیار اوسه (یعنی ددوی په څه خبره اعتمادمه کوه) خدای دی دوی خوار کړی چیری (دحق دین څخه) واپس کیږي (یعنی روزانه ورڅخه لیری کیږي) او (ددوی دتکبر اوشرارت داکیفیت دی) چی کله دوی ته وویل سی چی (نبی کریم ﷺ ته) راسی چی ستاسی دپاره رسول الله ﷺ استغفار وکی نو دوی خپل سرونه وگرځوی اوته به دوی ته گوري چی دوی (ددی خیر خواهی او استغفار درسول څخه) په تکبر کولوسره بی مخی کوی (کله چی ددوی دکفر داحالت دی نو) ددوی په حق کی دواړه خبری برابر دی برابره خبره ده که ددوی دپاره استغفار کوی اوکه استغفارنه کوی دوی به الله ﷻ هیڅکله ونه بڅښی (مطلب دا دی چی که دوی تاته راسی هم اوته د دوی دظاهري حالت په سبب سره استغفار هم وکی، بیا هم دوی ته څه نفع نه رسیږي، داڅو دماضی په اعتبار سره ددوی حالت سو اوداننده دپاره داده چی) بیشکه الله ﷻ داسی نافرمانو خلکوته (توفیق د) هدایت نه کوی ، دوی هغه دی کوم چی وایی چی کوم خلگ دنبی کریم ﷺ سره (جمع) دی په هغوی خرڅ مه کوی تردی پوری چی داخلگ خپاره سی او (ددوی داخبره محض جهل دی ځکه چی) دالله ﷻ دی ټولی خزانی دآسمانونو اودمخکی ، لیکن منافقان نه پوهیږي (چی درزق مدار دښار دخلگو ورکړه گڼی او) دا (خلگ) داسی وایی چی که مونږ اوس مدینی ته واپس سو نوعزت والا به دهغه ځای څخه ذلت والا دباندی وباسی (یعنی مونږ به دا مسافر پردیسان وباسو دباندی به یی کو) او (په دی قول کی چی ځان ته عزت والا اومسلمانونو ته ذلت والا وایی، دامحض جهل دی، بلکه) دالله دی عزت (بالذات) اودهغه درسول دی (په واسطه دتعلق دالله سره) او دمسلمانانو دی (په واسطه دتعلق دالله اودرسول سره) لیکن منافقان نه پوهیږي (بلکه مدار فانی امورو لره گڼی)

معلومات اومستلي

(سورة منافقون دنزول په تفصيل سره واقعه)

دا واقعہ دمحمدبن اسحق دروايت مطابق په شعبان سنه ۶ھ کی او دقتاده اوعروه دروايت مطابق په شعبان سنه ۵ھ کی دغزوه بنی المصطلق دموقع په وخت کی پيښه سوه (مظهری) کومه چی دمحمدبن اسحاق اواکثرو عالمانو دمغازی اوسیرت دروايت مطابق دا ده چی نبی کریم ﷺ ته دا خبر حاصل سوچی دبنی المصطلق سردار حارث بن ضرار دنبی کریم ﷺ خلاف دجنگ تیاری کوی ، دا حارث بن ضرار دجویریہ (رض) پلار دی کوم چی وروسته مسلمانہ سوه او په ازواجو مطهراتوکی داخله سوه اوپه خپله حارث بن ضرار هم وروسته مسلمان سو، نبی کریم ﷺ ته چی کله د دوی دجنگی تیاری خبر حاصل سو نو نبی کریم ﷺ دمسلمانانو دیو جماعت سره د دوی دمقابلی دپاره ووتی ، دی جهادته دوتونکو مسلمانانو سره ډیر منافقان هم په دی طمع ووتل چی مونږ ته هم په مال غنیمت کی حصه حاصله سی ، ځکه چی دی خلکو سره ددی چی په زړه کی منکر او کافرو ده دا یقین درلودی چی دالله ﷻ مدد د دوی سره دی او دوی به غالب او فاتح وی .

نبی کریم ﷺ چی کله دبنی المصطلق مقام ته ورسیدی نو دحارث بن ضرار دلنکر سره یی داوبوپه هغه چینه یاخاه باندی مقابلہ وسوه کوم چی دمریسیع په نوم سره معروف وو په دی وجه دی غزاته دمریسیع غزاهم ویل کیږي ، دجانبینو څخه صفونه برابر سول ، په غشو مقابلہ وسوه په کومه کی چی دبنی المصطلق ډیرسری مړه سول، باقی وتښتیدل، الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته فتح ورکړه د دوی څه مالونه غنیمت سول او څه سری اوبنځی قید سول دمسلمانانو په لاس راغلل او ددی جهادقضیه ختمه سوه .

(هوطني يانسي قوميت په بنياد تعاون او فتنه د کفر او جاهليت نعره ده)

مگر ددی څخه وروسته لادمسلمانانو لښکر په دی مریسیع باندی جمع وو چی یوه ناخوښه واقعه پيښه سوه چی دیوانصاری اومهاجریه دی اوبو باندی جگړه راغله او نوبت جنگ ته ورسیدی ، مهاجر دخپل مدد دپاره مهاجرینو ته اواز وکی او انصاری انصارو ته ، د دواړو دممد دپاره څه افراد ورسیدل اونژدی وه چی دمسلمانانوپه مینځ کی یوه فتنه راپورته سی، نبی کریم ﷺ ته ددی اطلاع وسوه نوفوراً یی موقعی ته تشریف یووری اودسخت خفگان سره یی وفرمایل، مَا هَالُ ذَوَى الْجَاهِلِيَّةِ يَعْنِي داجاهلیت نعره څنگه ده؟ چی وطنی اونسبی قومیت بنیاد جوړوی او دامداد اودفاع معامله کیږی ، اووي فرمایل مَا هَالُ ذَوَى الْجَاهِلِيَّةِ : یعنی دا دجاهلیت نعره ده ، اووي فرمایل چی هر مسلمان ته دخپل مسلمان ورور مدد کول په کار دی برابره خبره ده که هغه ظالم وی او که مظلوم ، دمظلوم مددکول خو ظاهره ده چی دی دظلم څخه بچ کی او دظالم دممد کولو مطلب دا دی چی دی دظلم څخه منع کی ځکه چی دده حقیقی مدد دا دی ، مراد دا وو چی په هره معامله کی دی ته کتل په کار دی چی مظلوم څوک دی اوظالم څوک دی ، بیا دهر مسلمان برابره خبره ده که هغه مهاجر وی یا انصاری اودکومی قبیلی اوخاندان وی ، دا فرض وی چی مظلوم دظلم څخه خلاص کړی او دظالم لاس ونیسی برابره خبره ده که هغه خپل حقیقی ورور

اوپلار ولی نه وی ، دا نسبی اووطني قومیت جاهلانہ اوبدبوداره نعرہ دہ چی دگندگی خخہ ماسوا ورخخہ نورخہ پہ لاس نہ راخی .

دنبی کریم ﷺ ددی ارشاد داوړیدو سره جگرہ ختمہ سوه په دی معامله کی زیاتی دجهجاه مهاجری (رض) ثابت سو ، دده مقابل سنان بن ویره جهنی انصاری ﷺ ته زخم راغلی وو ، دحضرت عباده بن صامت ﷺ په پوهولو سره سنان بن ویره ﷺ خپل حق معاف کی او جنگ کوونکی ظالم او مظلوم بیا وړونه وړونه سول .
دمنافقانو یوه ډله کومه چی دمال غنیمت په طمع کی دمسلمانانو سره تللی وه د دوی سردار عبدالله بن ابی وو کوم چی په زړه کی دنبی کریم ﷺ او مسلمانانو سره دښمنی لرله ، مگر ددنیوی فائدی په خاطر یی خان ته مسلمان ویل ده ته چی کله دمهاجرینو او انصارو په مینځ کی دجگری خبر حاصل سو نو ده دمسلمانانو په مینځ کی دا اختلاف غورځولو موقع غنیمت وگنله او په خپل مجلس کی چی منافقان په کی جمع وه او دمسلمانانو خخه په کی صرف زیدبن ارقم ﷺ موجود وو ، ده انصار دمهاجرینو خلاف راوپارول او وی ویل چی تاسی دوی خپل وطن ته راوغوښتل ، په خپلو سرونو مومسلط کړل ، خپل مالونه اوجائدادونه مو په دوی تقسیم کړل ، دا ستاسی په ډوډیو پالل سوی اوس ستاسی مقابلی ته راغلل که تاسی اوس هم خپل انجام ونه پیژندی نوآننده به دوی ستاسی ژوند گران کړی نو په دی وجه تاسی ته په کار دی چی آننده په مال سره د دوی مدد مه کوی نوپخپله به اخوا دیخوا ته خپاره سی او اوس تاسی ته په کار دی چی کله مدینی ته ورسیرې نوپه تاسی کی چی کوم عزت والادی هغه دی ذلیل وباسی دده مراد دعزت والاخخه په خپله خپل جماعت او انصار وه اودذلیلو خخه مرادمعاذ الله رسول الله ﷺ او مهاجرین صحابه ﷺ وه ، زیدبن ارقم ﷺ چی کله دده دا خبره واوریده نوفرآ یی وویل چی والله ته ذلیل او خوار اومبغوض یی ! اونی کریم ﷺ دالله ﷻ دطرف خخه په ورکړل سوی عزت او دمسلمانانو ډولی په محبت سره کامیاب دی .

عبدالله بن ابی چی کله په خپل نفاق باندی دپردی اچولو کوشش کوی په دی وجه الفاظ یی صفانه وه ویلی ، دغه وخت دزیدبن ارقم ﷺ په غصه سره ده ته هوش راغلی چی زما کفریه ظاهر سی نو حضرت زید ﷺ ته یی عذروکی چی ماخودا خبره په خدا کړی وه ، زما مطلب دنبی کریم ﷺ خلاف خه کول نه وو .
حضرت زید ﷺ ددی مجلس خخه پورته سو او دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او دآبی دا ټوله واقعہ یی ورته واوروله ، په نبی کریم ﷺ دا خبر ډیر گرانه سوه ، په منځ مبارک کی یی دتغیر اثار ظاهر سول حضرت زیدبن ارقم ﷺ کم عمر صحابی وو ، ده ته یی وویل چی بچیہ دروغ خوته نه وایی؟ زیدبن ارقم قسم واخستی چی ماپه خپلو غوړونو دا خبری اوریدلی دی ، دوی بیا وفرمایل چی تاته خه شبهه خونه ده سوی ، زیدبن ارقم ﷺ بیا هغه جواب ورکی اوبیا دابن ابی دا خبره دمسلمانانو په ټول لښکر کی خپره سول او دمسلمانانو په مینځ کی ددی خبری خخه ماسوا بله خبره نه وه ، اخوا انصارو حضراتو ټولو زیدبن ارقم ﷺ ملامتوی چی تا دقوم په سردار باندی تهمت ولگوی اوقطع رحمی دی وکړه ، زیدبن ارقم ﷺ وفرمایل چی په خدای ﷻ قسم دی ، دنبی خزرج په پوره قبیلہ کی ماته دابی خخه زیات څوک

خوب نسته ، مگر کله چی ده دنی کریم ﷺ خلاف دا کلمی وویلی نو ما برداشت نه کړل او که زما پلار هم داسی خبری کړی وای نو ما به دغه هم نبی کریم ﷺ ته رسوله .

بل طرف ته حضرت عمر بن خطاب ؓ نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی یار رسول الله ﷺ ماته اجازه وکړه چی زه ددی منافق سرپرېکرم او په ځینو روایتونو کی دی چی فاروق اعظم ؓ دا عرض وکی چی ته عباد بن بشر ته حکم ورکړه چی دهغه سر قلم کړی او ستا په مخکی یی پیش کی .

نبی کریم ﷺ وفرماییل چی ای عمره ؓ اددی به څه وسی ، چی په خلگو کی به دا شهرت وسی چی زه خپل اصحاب قتلوم ، په دی وجه یی دوی دابن ابی دقتل څخه منع کړل ، دحضرت فاروق اعظم ؓ ددی خبری خبر دعبده الله بن ابی منافق زوی ته ورسیدی ، دده نوم هم عبدالله وو او دی پوخ مسلمان وو دی فوراً دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او عرض یی وکی چی که ستاسی اراده زما پلار ته دهغه دخبرو په نتیجه کی دقتل کولووی نو ته ماته حکم وکړه زه به دخپل پلار سرپرېکرم ، ستاسی په خدمت کی به یی ددی څخه مخکی حاضر کړم چی تاسی دخپل مجلس څخه پورته کیرې او عرض یی وکی چی ټوله قبيله دخزرج په دی خبره شاهده ده چی په دوی کی څوک هم زما په شان دوالدینو خدمت او اطاعت کوونکی نسته ، مگر دالله اور رسول خلاف ددوی هم هیڅ شی نه سم برداشت کولی او زما خطر ده چی که تاسی بل چاته زما دپلار دقتل حکم ورکی او هغه یی قتل کی نوهسی نه چی زه دخپل پلار قاتل ژوندی په گرځیدو ووینم او په مانسبی غیرت غالب راسی اوزه هغه قتل کړم کوم چی به زما دپاره د عذاب سبب جوړسی ، نبی کریم ﷺ وفرماییل چی نه زما اراده دده دقتل سته اونه ما چاته ددی حکم کړی دی .

ددی واقعی څخه وروسته نبی کریم ﷺ دعام عادت خلاف بی وخته دسفر کولو عام اعلان وفرمایي او په خپله ناقه قصوی سپور سو ، کله چی عام صحابه حضرات روان سول ، نو دوی عبدالله بن ابی راوبلی او پوښتنه یی ورڅخه وکړه چی آیا تاداسی ویلی دی؟ ده قسمونه واخستل چی ما هیڅکله داسی نه دی ویلی دا هلك (زید بن ارقم) دروغجن دی ، دعبده الله بن ابی په خپل قوم کی عزت وو ټولو دا مقرره کړه چی شاید زید بن ارقم ؓ ته څه مغالطه سوی وی ابن ابی داسی نه وه ویلی .

په هرحال نبی کریم ﷺ دابن ابی قسم او عذر قبول کی او دخلگو زید بن ارقم ؓ ته غصه او دده ملامت کول نور زیات سوه او دی ددغه رسوایی په سبب دخلگو څخه پتیدی ، بیانیی کریم ﷺ داسلام دټول لښکر سره پوره یوه ورځ او یوه شپه سفرو کی او په بله ورځ دسهاریی بیاسفر کوی تردی چی لمر تیز سو ، دغه وخت ده ؓ لښکر یوځای ددی دپاره پاته کی ، دپوره یوه ورځ او یوی شپه دسفر څخه ستړی سوی صحابه کرام ؓ کله چی په دی منزل باندی کښته سول فوراً ټول بیده سول .

راوی وایی چی دنبی کریم ﷺ دعام سفر کولو دعادت څخه خلاف په فوری طور باندی دابی وخته سفر شروع کولو او بیا دسفر دومره اوږدولو مقصد دا وو چی دابن ابی دواقعی چرچا کومه چی په ټولو مسلمانانو کی خپره سوی وه ، مسلمانانو ته دسفر په داسی شغل لگولو سره دا چرچا ختمه سی .

ددی څخه وروسته بیانې کریم ﷺ سفر شروع کي ، په دی دوران کي کله چي لادابن ابی په باره کي دقرآن آیتونه نه وه نازل سوی نوعباده بن صامت ؓ ده ته نصیحت وکي چي ته په خپله دنبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سه او دخپل جرم اعتراف وکه نوبی کریم ﷺ به ستا دپاره استغفار وکي ، ستانجات به وسي ، ابن ابی دده نصیحت واوریدی او خپل مخ یی بل طرف ته واړوی ، حضرت عباده ؓ دغه وخت وفرمایل چي خامخابه ستا ددی اعراض په باره کي قرآن نازلیري .

اخوانی کریم ﷺ په سفر کي وو اوزید بن ارقم ؓ به باربار دوی ته نژدی راتلی ځکه چي دده په خپل ځای یقین وو ، چي دی منافق زه په ټول قوم کي دروغجن مقرر کړم رسوايي کړم خامخابه زما په تصدیق او دده په تکذیب کي قرآن کریم نازل سی ، ناڅاپه زید بن ارقم ؓ وکتل چي په نبی کریم ﷺ باندی هغه کیفیت خپور سوکوم چي دوحی په وخت کیدی چي ساه یی لنډه لنډه سوه او په تندی مبارک یی خوله روانه سوه اوسپړلی یی دبار څخه کښته سوه نو دده دا امید وسوچي اوس به څه وحی په دی باره کي نازل سی ، تردی چي دنبی کریم ﷺ داکیفیت ختم سو ، زما سپړلی چي کله دوی ته نژدی وه دوی دخپلي سپړلي څخه زما غوږ ونیوی اوویي فرمایل ، يَا غُلَامُ صَدَقَ اللَّهُ حَدِيثُكَ وَتَرَكْتَ سُورَةَ الْمُنَافِقُونَ لِيْ اِنْ اَبِيْ مِنْ اَوْلِيَّهَا اِلٰى آخِرِهَا ، یعنی ای هلکه! الله ﷻ ستا دخبری تصدیق وکي او پوره سورة المنافقون دابن ابی ددی واقعی متعلق نازل سو ، ددی روایت څخه معلومه سوه چي سورة منافقون په دوران دسفر کي نازل سوی وو ، مگردبغوی په روایت کي دی چي نبی کریم ﷺ مدیني منوری ته ورسیدی اوزید بن ارقم ؓ درسوايي دبیری څخه په کور کي پټ کښینستی دغه وخت دا سورة نازل سو . والله اعلم سبحانه تعالی

په یو روایت کي دی چي کله نبی کریم ﷺ مدیني منوری ته نژدی وادی عقیق ته ورسیدی نو دعبداالله بن ابی منافق مومن زوی عبداالله رامخ ته سو اوټولی سپړلی یی کتلی ، دخپل پلار سپړلی ته نژدی سو ، دپلار اوبښه یی کښینوله اوپه زنگون یی پښه ورکښینوده پلارته یی وویل چي په خدای قسم دی ته به مدیني ته داخل نه سی ترڅوچي نبی کریم ﷺ تاته دداخلیدو اجازت ونه کي اوترڅو پوری چي ته داخبره واضحه نه کړي چي تاکومه خبره کړي ده چي عزت والابه ذلت والا باسی ، په دی کي عزت والاڅوک دی نبی کریم ﷺ که ته؟ عبداالله بن عبدالله بن ابی دخپل پلار لار بنده کړي وه ولاړ وو اوپه خواکي تیریدونکو خلکو عبداالله ملامتوی چي دپلار سره داسی معامله کوی ، په اخر کي چي دنبی کریم ﷺ سپړلی دوی ته نژدی راغله نودمعاملی په حقله یی پوښتنه وکړه ، خلگو ورته وویل چي مومن عبداالله دخپل پلار لار ځکه بنده کړي ده چي ترڅو پوری نبی کریم ﷺ ده ته مدیني منوری ته دداخلیدو اجازت ونه کي ، دی مدیني منوری ته نه سی داخلیدی ، اونبی کریم ﷺ ولیدل چي ابی منافق دزوی څخه مجبوره سوی دی ، دی وایی چي زه خو تر بچو او ښځو هم زیات ذلیل یم ، نبی کریم ﷺ چي دا واوریدل نو زوی ته یی وویل چي لار ورته پرېږده چي څی مدیني منوری ته ، نو زوی لار ورپرېښوده .

دسورة المنافقون دنزول قصه خودومره وه کومه چي لوړه ولیکل سوه ، دقصی په شروع کي دا هم اجمالاً

ذکر سوی دی چی دبنی المصطلق دغزا اصل ذمه وار دام المومنین حضرت جویریہ (رض) پلار حارث بن ضرار وو، وروسته حضرت جویریہ (رض) ته الله ﷺ دشرف اسلام سره په امهات المومنین کی دداخلیدو شرف عطا کی او پلاریی هم مسلمان سو.

ددی واقعه په مسند احمد، ابوداود اونورو کی دا منقول ده چی کله بنوالمصطلق شکست وخوړی نو دمال غنیمت سره د دوی څه قیدیان هم په لاس ورغلل، داسلامی قانون مطابق ټول قیدیان اومال غنیمت په مجاهدینوکی تقسیم سوو په قیدیانو کی دحارث بن ضرار لور جویریہ (رض) هم وه، دا دحضرت ثابت بن قیس بن شماس په حصه کی راغله، ده جویریہ (رض) په صورت دکتابت دازادولو اراده وفرمایله چی صورت یی دا وی چی په غلام یامینخی باندی څه رقم مقرری اوده ته اجازت ورکول سی چی څه محنت مزدوری یاتجارت وکی اودغه مقرر سوی رقم وگتنی، مالک ته یی ورکړی نوازاد سی په جویریہ (رض) چی کوم رقم مقرر سړی وو هغه ډیر زیات رقم وو چی ادائیگی یی ددی دپاره اسانه نه وه دا دبنی کریم ﷺ په خدمت کی حاضره سوه او درخواست یی وکی چی زه مسلمان سویم، شاهدی کوم چی الله یو دی، دهغه سره څوک شریک نسته اوته دالله ﷺ رسول یی، بیایی خپله واقعه واوروله چی ثابت بن قیس ﷺ دکوم په حصه کی چی زه راغلی یم، هغه زه مکاتبه کړی یم، مگر دکتابت درقم ادائیگی زماپه وس کی نه ده، ته په دی کی زما څه مدد وکړه.

نبی کریم ﷺ ددی درخواست قبول کی او دازادولو سره یی په خپل نکاح کی داخستلو اراده ظاهره کړه، دجویریہ (رض) دپاره دا ډیر لوی نعمت وو هغی به څنگه نه قبلوی، هغی په ډیره خوشحالی سره قبوله کړه او دا په ازواجو مطهراتو کی دا خله سوه، دام المومنین حضرت جویریہ (رض) بیان دی چی دبنی المصطلق په غزا کی دبنی کریم ﷺ دتشریف راوړلو څخه درې ورځی مخکی ماخوب لیدلی وو چی دیشرب دطرف څخه سپوږمۍ رالوړه سوه او زماپه غیږ کی راولویده، دغه وخت ما دا خوب چاته نه وو ذکر کړی، اوس می ددی تعبیر په سترگو ولیدی.

دا دقوم دسردار لوروه، ددی په ازواجو مطهراتوکی په داخلیدو سره پر پوره قبیلی هم ښه اثرات مرتب سول اویوه فائده هغو ټولو ښځوته ورسیده کم چی ددوی په لاسونوگرفتاری وی اوددی قریبانی وی ځکه چی ددی ام المومنین کیدل معلومولو څخه وروسته چی دکوم مسلمان سره دهغی قریبه مینځه وه ټولو ازادی کړی چی ددی قریبی ښځی لره مینځه جوړول دخپل ځان سره ساتل یی ددب څخه خلاف وگنله، دغه شان سل مینځی ددی دبرکته ازادی سوی، او بیا ددی پلار هم دبنی کریم ﷺ یوه معجزه ولیده او مسلمان سو.

(په ذکرسوی واقعه کې اهم هدایات اوفاندى)

دسورة المنافقون دنزول واقعه ددی دتفسیر په پوهیدوکی خو مدد کوی، البته ددی په ضمن کی ډیر اهم هدایتونه، مسئلې، اخلاق، سیاست او دمعاشری په حقله راغلی دی، په دی وجه احقر ددی پوره تفصیل دلته نقل کړی دی، هغه هدایتونه دا دی،

(د اسلامي سياست سنگ بنياد خالصه اسلامي برادري قائمبول دی چې په دې کي درنگ، نسل ژبي او ملکي غير ملکي ټول امتيازات بالکل ختم سي)

د بنی المصطلق په غذا کی پېښه سوی دیوه انصاری او یوه مهاجر جگړه او د دواړو دطرف څخه انصارو او مهاجرینو ته دخپل خپل مدد دپاره رابلل دا هغه دجاهلیت بت وو کوم چی نبی کریم ﷺ مات کی او مسلمان که دکوم ځای اوسیدونکی وی ، دکوم رنگ اوژبی اوکوم نسل او قوم وی ، ټول یی په خپل مینځ کی وړونه وړونه کړل ، په انصارو او مهاجرو کی یی بیا ورورولی جوړه کړه ، د دوی مشترکه اسلامي ورورولی یی جوړه کړی وه، مگر دشيطان دا پخوانی جال دی په کوم کی چی خلک نښلوی په خپل مینځ کی دجگړو په وخت دقوم ، وطن او ژبی او رنگ اونور دتعاون اوتناصر بنياد جوړ وی ، چی ددی لازمی نتیجه دا وی چی دتعاون او تناصر اسلامي معیار دحق اوانصاف دخلکو دذهنو څخه پټ سي ، صرف دورورولی اوقومیت په بنياد دیو بل دممد کولو اصول جوړ سي ، دغه شان هغه مسلمانان دمسلمانانو سره جنگوی په دی واقعه کی هم څه داسی صورت جوړیدی ، مگرنبی کریم ﷺ فوراً موقعی نه ورسیدی او دا فتنه یی ختمه کړه اووي ښووله چی دا دجاهلیت اوکفر بدبوداره نعره ده ، ددی څخه ځان وساتی اوبیایي ټول دتعاون په قرآنی اصولو باندی قائم کړل ، په کوم کی چی ارشاد دی ، وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ یعنی دمسلمانانو دپاره دچا دممد کولو یامدد حاصلولو معیار دا کیدل په کار دی چی کوم سړی په عدل او انصاف اونیکی باندی دی دهغه مدد وکی ، که څه هم هغه په نـ ب او خاندان او ژبه او وطن کی ستاسی څخه جلاوی اوکوم سړی چی په څه گناه او ظلم باندی وی دهغه هیڅکله مدد ونه کړی که څه هم هغه ستاسی پلار او ورور هم وی ، دا هغه معقول اومنصفانه بنياد دی کوم چی اسلام قائم وفرمایي اونبی کریم ﷺ په هر قدم په خپله ددی رعایت وفرمایي اوتولوته یی ددی دتابع اوسیدو هدایت فرمایلی دی اوپه خپله اخری خطبه دحجة الوداع کی یی اعلان وفرمایي چی دجاهلیت ټول رسمونه زما تر قدمونو لاندی ومړل سول ، اوس دعربی عجمی ، تور اوسپین ، دملکی اوغير ملکي دامتيازاتو بت مات سو ، دیو بل سره دتعاون اوتناصر اسلامي بنياد صرف حق اوانصاف دی ، هرڅوک دی ددی تابع چلیږی .

دی واقعی مونږ ته داسبق هم راکړی دی چی داسلام دښمنان دنن څخه نه بلکه دهمیشه څخه دمسلمانانو دټوټی ټوټی کولو دپاره دبرادري اووطني قومیت حربیه استعمالوی کله اوڅه وخت چی موقع حاصلیږي ددی څخه کاراخلی اوپه مسلمانانو کی تفرقه اچوی .

افسوس دی چی دیره زمانه وروسته بیا مسلمانانو خپل دا سبق هیر کی او دښمنانودمسلمانانو داسلامي وحدت په ټوټی کولوکی بیا هغه شیطانی جال وښوروی او ددین اوددی داصولو څخه دغفلت پربنا دعامی دنیا مسلمانان په دی جال کی ونښتل اوپه خپل مینځ کی دجنگونو ښکار سول او دکفر اوالحاد دمقابلی دپاره ددوی متحده قوت ذری ذری سو ، صرف عربی اوعجمی څخه په عربوکی مصری شامی حجازی ، یمنی ، دیو بل سره متحدپاته نه سول ، په پاکستان اوهندوستان کی پنجابی ، بنگالی ،

سندھی، ہندی، پښتون اوبلوخ دیو بل سره دنښتلو ښکار سول، قالی اللہ المُشتکی، داسلام دشمنان زموږ دمنښلولو سره لوبی کوی، ددی په نتیجه کی هغوی په هر میدان کی په موږ غالب راځی او موږ هر ځای په شکست خورده غلامانه ذهنیت کی مبتلا ددوی په پناه اخستو باندی مجبوره په نظر راځو کاشکی! نن هم مسلمانانو په خپلو قرانی اصولو اودنبی کریم ﷺ په هداياتو عمل وکی دغیروپه پناه دژوند تیرولوپه ځای یی په خپله خپله اسلامی برادری مضبوطه کړی وای درنگ نسل اوژبی اووطن بتان یی بیایو ورمات کړی وای نونن به هم دخدای ﷻ دنصرت او امداد مشاهده په ښکاره پسترگو سره وسی

(دصحابه کرامو په اسلامي اصولو بی نظیره ثابت قدمی اولور مقام)

دی واقعی دا هم وښووله چی که څه هم په وختی توگه شیطان څه خلک دجاهلیت په نعره کی اخته کړی وه، مگر په حقیقت کی دټولو په زړونو کی ایمان راسخ اومضبوط سوی وو، په لږشان خبرداریدو باندی ټول ددغو خیالاتو څخه توبه گار سول اوپه زړونو یی دالله ﷻ او درسول ﷺ دمحبت اوعظمت داسی غلبه وه چی په هغه کی دبرادری او قومیت هیڅ تعلق حائل نه سو، ددی شهادت په خپله په دی واقعه کی اول دحضرت زیدبن ارقم ؓ دبیان څخه واضح سو چی هغه په خپله هم دخزرج قبیلې سړی وو او ابن ابی ددی قبیلې سردار وو او زید ابن ارقم ؓ هم دده دعزت اوعظمت قائل وو، لیکن څه وخت چی یی دهغه دژبی څخه دمومنانو مهاجرینو اوپه خپله دنبی کریم ﷺ خلاف الفاظ واوریدل نو برداشت یی نه سوه، په دغه مجلس کی یی ابی ته مخامخ جواب ورکی، بیایي دنبی کریم ﷺ په مخکی شکایت پیش کی که دنن صبا برادر پرستی وی نودخپلی برادری دسردار داخبره به هغه هیڅکله نبی کریم ﷺ ته نه وای رسولی په دی واقعه کی په خپله دابن ابی دزوی عبدالله واقعی داڅومره واضحه کړه چی ددوی دمحبت اوعظمت اصل تعلق صرف دالله اودهغه درسول ﷺ سره وو، کله چی دخپل پلار څخه یی دهغوی خلاف خبره واوریده نو دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او په خپله یی دخپل پلار دسر قلم کولو پیش کش وکی او اجازه یی وغوښته حضور ﷺ ورڅخه منع کی، نو چی مدینی منوری ته نژدی ورسیدل، دپلار سپرلی یی کښینوله اومدینی منوری ته دتللو لاری ورتنه بنده کړه اوپلار یی مجبوره کی چی هغه دا اقرار وکی چی عزتمند صرف نبی کریم ﷺ دی، هغه په خپله ذلیل اوخوار دی، بیایي دحضور ﷺ داجازت حاصلیدو څخه بغیر دپلار دپاره لارنه پریښووله، ددی په لیدوسره بی اختیاره په ژبه راځی.

تونخل خوش ثمر کیستی که سرود سمن * همه زخویش بریدند وباتو پیوستند

یعنی ته څنگه دخوږی میوی درخته یی! چی دباغ ټولو درختو سروسمن اونور خپلی ټولی خپلولی پریکړی، په تاسی پوری یی ځانونه ونښلول او در پوری پیوست سول.

ددی څخه علاوه دبدر او احد او احزاب په جنگونو کی خو په ذریعه دتوری ددی قوم پرستی اووطن پرستی دابت ټوټی ټوټی کړو، کوم چی ثابته کړه چی مسلمانان که دهر قوم اووطن اوهر رنگ او ژبی وی هغه ټول په خپل مینځ کی وړونه وړونه دی او څوک چی الله ﷻ او رسول ﷺ نه منی هغه که څه هم حقیقی ورور اوپلار ولی نه وی دشمن دی.

فدائي يك تن بي گانه كه اشنا باشد

هزار خویش که بی گانه از خدا باشد

یعنی په زرگونو خپلوان چی دخدای څخه پردی وی دهغه یوتن څخه دی قربان سی چی دخدای سره اشناوی

(مسلمانانو د عامو مصلحتونو رعایت او د دوی د غلط فهمی څخه د ساتلو اهتمام)

دی واقعی یو سبق دا را کی چی کوم کار فی نفسه جائز او درست وی مگر ددی په کولو سره څه دا خطر ه وی چی چا مسلمان ته به په خپله غلط فهمی پیداسی یابه دښمنانوته د غلط فهمی ښورولو موقع حاصله سی نو هغه کار دی نه کول کیږی ، لکه چی نبی کریم ﷺ درئیس المنافقین ابن ابی دنفاق دښکاره کیدو څخه وروسته هم دفاروق اعظم ؓ دا مشوره قبوله نه کړه چی دی دی قتل سی ځکه چی په دی کی دا خطر ه وه چی دښمنانو ته به په عامو خلگو کی ددی غلط فهمی ښورولو موقع حاصله سی چی نبی کریم ﷺ خپل صحابه هم قتل کوی .

مگر دنورو روایتونو څخه دا ثابته ده چی د غلط فهمی په خطر ه سره داسی کارونه پریښوول کیږی کوم چی دشرعی مقصدونو څخه نه وی مگر مستحب او دثواب کار وی ، یو شرعی مقصد په داسی خطر ه سره نه سی پریښوول کیدی بلکه دخطری دلیری کولو فکر دی کول کیږی او هغه کار دی وکول سی .

دسورة ترجمه اولند تفسیر لوړ لیکل سوی دی ، اوس ددی خاصو خاصو جملو زیات وضاحت وگوری .

وَإِذْ أَمَلِ لَهُمْ لَقَاءُ يُسْتَظْفِرُ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ الْآيَةُ : عبدالله ابن ابی رئیس المنافقین دکوم په معامله کی چی دا سورة نازل سوی دی ، په کوم کی چی یی دده دقسمونو دروغوالی واضح کړی دی ، نو خلگو ده ته دخیر خواهی په ډول وویل چی تاته معلومه ده چی ستا په باره کی په قرآن کریم کی څه نازل سوی دی ، اوس هم وخت نه دی تللی نو دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سه (او دجرم اعتراف وکړه) نو نبی کریم ﷺ به ستا دپاره استغفار وفرمایي ، ده په جواب کی وویل چی تاسی خلگو ماته وویل چی ایمان راوړه ما ایمان اختیار کی ، بیا تاسی ماته په خپل مال کی دزکوة ورکولو وویل هغه می ورکی ، اوس ددی څخه ماسوا نور څه پاته سوه چی زه محمد ﷺ ته سجده وکړم ، په دی دا ذکر سوی آیتونه نازل سول ، په کومو کی چی یی واضحه کړه چی کله دده په زړه کی ایمان نسته ، نو دده دپاره دچا استغفار نه سی نافع کیدی ، ابن ابی ددی واقعی څخه وروسته په مدینه طیبه کی څو ورځی ژوندی وو بیا ډیر ژر مړ سو (مظهری)

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا: الْآيَةُ دا هغه قول دی کوم چی دجهجاه اوسنان انصاری دجگری په وخت کی ابن ابی کړی وو چی جواب یی الله ﷻ دا ورکی چی دی بی وقوف داسی گنی چی مهاجرین زمونږ ددادو او دهش محتاج دی ، مونږ دوی ته ورکوو ، حال دا دی چی دتولو مخکو او آسمانونو خزانی خو دالله ﷻ په لاس کی دی هغه که وغواړی نو مهاجرینوته به ستاسی دامداد څخه بغیر هرڅه ورکی ، دده داسی گنل چی کله دبی عقلی او بی وقوفی دلیل دی ، په دی وجه قرآن حکیم دلته د ، لَا يَفْقَهُونَ : لفظ اختیار کی اووی ښوله چی داسی خیال کوونکی بی عقل او بی پوهی دی .

يَقُولُونَ لِنَنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ الْآيَةُ : دا هم ددغه منافق ابن ابی قول دی په کوم چی

که څه هم صفا الفاظ یی ونه ویل ، مگر مطلب ظاهر وو چی ده خپل ځان ته او د مدینې انصارو ته عزت والا او د دوی په مقابله کی نبی کریم ﷺ او مهاجرین یی معاذ الله ذلیل مقرر کړل او د مدینې انصار یی د دوی په مقابله کی را پارول غوښتل چی دا کمزری او ذلیل خلک د مدینې منوری څخه دباندی وباسی ، الله ﷻ ددی په جواب کی دده خبره په ده چپه کړه چی عزت خو د الله ﷻ او د الله ﷻ درسول او د مومنانو حق دی ، مگر تاسی دخپل جهالت په بنا ددی څخه بی خبر یاست ، دلته قرآن کریم دَلَّا يَعْمَلُونَ لفظ استعمال کی ، او ددی څخه اول یی دَلَّا یَفْقَهُونَ لفظ فرمایلی وو ، وجه دفرق دا ده چی یو انسان خپل ځان دنورو انسانانو رازق وگنی نو دا سراسر دعقل څخه خلاف ده ، دده دا گنل دبی وقوفی او بی عقلی نښه ده او عزت او ذلت په دنیا کی کله چاته او کله حاصلیږي په دی وجه په دی کی چی مغالطه وی نو دی دواقعاتو څخه دبی خبری او نا واقفی نښانه ده ، په دی وجه یی دلته لَا یَعْلَمُونَ وفرمایل .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ

ای ایماندارو اغافلله دی نه کړی تاسی ستاسی مالونه اونه ستاسی اولادونه دالله ﷻ دیادوڅخه ، اوڅوک چی دا کار وکړی

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝۹ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ

نو هغه دی په تاوان کی ، او خرڅ کوی زمونږ درکړی (مال) مخکی ددی څخه

أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ

چی راسی په تاسی کی چاته مرګ نو وایی ای ربه زما ولی دی مهلت رانه کی وماته لږ موده

قَرِيبٍ فَأَصْدَقَ وَكُنُ مِنَ الصَّٰلِحِينَ ۝۱۰ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ

چی ماخیرات کړی وای او سوی وای دنیکانو څخه او هیڅکله مهلت نه ورکوی الله

نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجْلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝۱۱

یونفس ته هر کله چی راسی دده نیټه او الله خبردار دی په هغه چی تاسی کوی .

تفسير: ای ایماندارو! تاسی دی ستاسی مال او اولاد (مراد ددی څخه ټوله دنیا ده) دالله ﷻ دیادو (او اطاعت) څخه (مراد ددی څخه مجموعه دین دی) غافلله نه کړی (یعنی په دنیا کی داسی مه مشغولیږی چی په دین کی خلل را ولی) او څوک چی داسی وکی داسی خلک ناکامه وی (ځکه چی دنیوی نفع خو به ختمه سی او دآخرت ضرر او خساره به دائمی پاته سی) او (منجمله دطاعاتو څخه دیومالی طاعت حکم کول کیږی چی دَلَّا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ: دعام مضمون څخه یو خاص فرد دی یعنی) مونږ چی څه تاسی ته څه درکړی دی ددی څخه (حقوق واجبه) ددی څخه مخکی مخکی خرڅ کړی چی په تاسی کی چاته مرګ

راسی بیا هغه (په طور د تمنا او حسرت) ووايي چي اي زما پروردگاره ! ماته لري نوري ورځي مهلت تا ولي را نه كي چي ماخير او خيرات كړي واي او په نيكو خلكو كي شامل سوي واي (او دده دا تمنا او حسرت به څكه غير مفيد وي چي) الله ﷻ چاته كله چي دده ميعاد (د عمر په ختميدو) راسي هيڅكله مهلت نه ور كوي او الله ﷻ ستاسي په ټولو كارونو پوره خبردار دي (هم هغسي به د جزا مستحق يا ست)

معلومات او مسئلي : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ : ددي سورة په اول ركوع كي د منافقانو د درواغو قسمونو او د دوي د سازشونو ذكر وو او د ټولو خلاصه د دنيا د محبت څخه مغلوب كيدل وو ، په دي وجه په ظاهره به يي د اسلام دعوي كوله چي د مسلمانانو د زوره هم محفوظ سي او د غنيمت او نور مالونو حصه ورته هم حاصله سي ، په دي وجه د دوي د سازش وو چي په مهاجرينو صحابه وو باندې څرخ بند كړي ، په دي دوهمه ركوع كي خطاب مخلصينو مومنانو ته دي په دي كي هغوي ددي څخه بيړول سوي دي چي د دنيا په محبت كي داسي مدهوش نه سي لكه منافقان چي سوي دي ، د دنيا د ټولو څخه لوي دوه شيان دي دواړو نوم يي واخستي كنه نو مراد ددي څخه د دنيا ټول اسباب دي او مطلب د ارشاد دا دي چي د مال او اولاد سره محبت په يوه درجه كي مذموم نه دي ، ددي سره تر يوي درجي پوري اشتغال صرف جائز نه بلكه واجبيږي ، مگر ددي دا حد فاصل هر وخت د نظر په مخكي ساتل په كار دي چي د اشيان انسان د الله ﷻ د يادو څخه غافله نه كړي ، دلته د ذكر څخه مراد ځينو مفسرينو پنځه وخته لمونځ ، ځينو حج اوزكوة ځينو قرآن مقرر كړي دي حضرت حسن بصري فرمايي چي د ذكر څخه مراد دلته ټول طاعات او عبادات دي او دا قول د ټولو جامع دي (قرطبي)

لنډه دا چي ددي دنيوي معيشت په سامان كي د دومره مشغوليدو خو اجازت سته چي دا د الله ﷻ د ذكر يعني طاعت څخه انسان غافله نه كړي چي ددي په محبت كي اخته سي او د فرائضو او واجباتو په ادائينكي كي كوتاهي كول شروع كړي يا په حرامو او مكروهاتو كي اخته سي او څوك چي داسي كوي دهغوي په باره كي داسي دي ، فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ، يعني هغه خلك دي په خساره كي پريوتونكي ، څكه چي دوي د آخرت عظيم او هميشه پاته كيدونكو نعمتونو په بدله كي د دنيا حقير او فاني نعمتونه اختيار كړل ، ددي څخه لويه خساره به څخه وي .

وَأَنْفَقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ : په دي آيت كي د مرگ راتلو څخه مراد د مرگ د اثارو مشاهده ده او مراد دا دي چي د مرگ د اثارو مخ ته د راتلو څخه مخكي د صحت او قوت په حالت كي خپل مالونه د الله ﷻ په لاره كي څرخ كړي او د آخرت درجي حاصلې كړي ورنه د مرگ څخه وروسته دا مال اونور به ستاسي هيڅ په كار درنه سي ، لوړ معلومه سوي ده چي د ذكر څخه مراد د ټولو طاعاتو او شرعي احكامو پابندي ده په كوم كي چي د ضرورت په موقعو مال څرخ كول هم دا خل دي ، بيا دلته د مال څرخ كولو په جلا بيان كولو كي دوي وجهي بيانېږي ، اول دا چي د الله ﷻ او دهغه دا احكامو د تعميل څخه د انسان په غفلت كي غور ځوونكي د ټولو څخه لوي شي مال دي په دي وجه په كومو شيانو كي چي مال

خرخول وی لکه زکوٰۃ، عشر، حج اونور دایی مستقلاً بیان کړل ، دوهمه وجه دا هم کیدی سی چی دمرگ دائارو دلیدوپه وخت کی ، داخونه دچاپه وس کی ده نه دچاڅخه داتصورکیدى سی چی دغه وخت قضا سوی روژی ونیسی ، مگر مال یی په مخکی وی او دایی یقین کیدی سی چی وی دا مال زما دلاس څخه ولاړی ، نودغه وخت هم تمنا کیدی سی چی ژر تر ژره مال خرڅ کړی او دمالی عبادت دکوتاھی څخه نجات حاصل کړی ، دارنگه داچی صدقه دتولو نورو بلاگانو او عذاب څخه په منع کولو کی هم اثر کوی .
په صحیح بخاری اومسلم کی دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی یوسړی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی کومه صدقه دتولو څخه زیات اجر او ثواب لری ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی په داسی وخت کی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول کله چی انسان تندرست وی او دخپلو آئنده ضرورتونو ترمنځه دا بیرہ یی هم وی چی که مال خرڅ کړم نو هسی نه چی بیا محتاجه سم اووي فرمایل چی دمال خرڅ کول تر هغه وخته پوری مه پریردی چی روح ستاسی حلق ته راسی اومړه کیږی ، نو هغه وخت وویاست چی دومره مال فلانی ته ورکی او دومره فلانی ته او دومره په فلانی کارکی خرڅ کی .

فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ : حضرت ابن عباس ؓ ددی آیت په تفسیر کی فرمایي چی دکوم سړی په ذمه زکوٰۃ واجب وو او ادا یی نه کی یا حج فرض وو او ادایی نه کی ، هغه به دمرگ دلیدوپه وخت کی الله ﷻ ته ددی تمنا کوی چی زه بیا دنیاته واپس سم یعنی په مرگ کی راته څه مهلت حاصل سی چی زه صدقه او خیرات وکوم اود فرضو څخه خپله غاړه خلاصه کړم اَکُنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ، یعنی دمرگ په وخت کی به دا تمنا کوی چی څه مهلت راته حاصل سی نوداسی عملونه به وکړم چی په صالحانو کی به داخل سم یعنی کوم فرائض او واجبات چی راڅخه پاته دی هغه را وگرځوم ، کوم حرام اومکروه چی می کړی دی دهغه څخه توبه وباسم ، لیکن الله ﷻ په راتلونکی آیت کی دا وفرمایل چی دمرگ راتلو څخه وروسته چا ته مهلت نه ورکول کیږی ، دا تمناګانی خطا اوفضول دی .

تمت : بحمد الله سورة المنافقون قبل صلوة الجمعة لثالث عشر من جمادى الثانية ۱۳۹۱ هـ

(سورة التغابن)

سُورَةُ التَّغَابُنِ مَكِّيَّةٌ مِنْ ثَمَانِي عَشْرَةِ آيَةٍ وَفِيهَا رُكُوعٌ وَاحِدٌ

سورة تغابن په مدینه کی نازل سو په دی کی اتلس (۱۸) آیتونه او دوې (۲) رکوع ګانی دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والادی .

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ

پاکی وایی دالله څخه چی دی په آسمانونو کی اوڅه چی دی په مخکه کی دهغه حکومت دی او هغه لره

وَلَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ① هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

ثنا ده ، او هغه هرڅه کولی سی ، هغه دی چا چی تاسی پیدا کړاست

فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ ② وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ③

نوخینی په تاسی کی منکر دی او خینی په تاسی ایماندار ، او الله څه چی تاسی کوی وینی ،

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ ④

پیدا کړی یی دی آسمانونه او مخکه په تدبیر سره اوصورتونه یی درکړل تاسی ته ، بیایی ښه جوړ

وَالِيهِ الْمَصِيرُ ⑤ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ

کړل ستاسی صورتونه ، او هغه ته دتولو رجوع ده ، پیژنی هغه چی په آسمانونو کی دی او په مخکه کی او پیژنی

مَا تَسِرُونَ وَمَا تَعْلَنُونَ ⑥ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ⑦

څه چی تاسی پټوی او څه چی ښکاره کوی ، او الله څه پوه دی په خبرو دزړونو ،

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُوءُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَنَاقُوا وَبَالَ

آیا نه دی رسیدلی تاسی ته خبر دهغو خلقو چی کافران وه مخکی ، نودوی وشکله سزا

أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ⑧ ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ

دخپل کار اودوی لره عذاب دی دردناک ، دا ځکه چی راغلی وودوی ته رسولان ددوی

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا

په ښکاره ښانوسره نودوی وویل آیا انسان مونږ ته لار ښی ؟ نو منکر سول او مخ یی واړوی

وَاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ⑨ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ

او الله څه بی پرواهی وکړه ، او الله بی پرواه ستایل سوی دی ، دعوی کوی منکران چی

لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ

دوی به هیڅوک پورته نه کړی ته ووايه ولی نه اوقسم دی په رب زما چی خامخابه تاسی پورته کړل سی بیابه

وَذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ وَالتَّوْرَ الَّذِي

خبر کرل سی پہ هغه چی تاسی کری دی اودالله ﷺ ته اسان دی ، نو ایمان راوری په الله او په رسول دهغه او په هغه

اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ

نور کوم چی مونږ نازل کی اوالله ﷻ ستاسی دتولو کارونو څخه خبر داری په کومه ورځ چی تاسی جمع کری دجمع کیدو په ورځ

ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ۝ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ

دغه ورځ ده دگټلو بایللو ، اوڅوک چی یقین وکړی په الله او نیک عمل وکړی لیری به کړی دده

عَنْهُ سَيَّأَتْهُ وَيُدْخِلُهُ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

څخه بدی اوداخل به کړی دی باغونو ته چی بهیرې به لاندی دهغو څخه نهرونه

خُلْدِيْنَ فِيْهَا اَبَدًا ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا

همیشه به وی په هغه کی همیشه ، دا ده لویه کامیابی ، او کوم خلق چی منکر سول

وَكَذٰٓبُوْا بِآيٰتِنَا ۚ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ خُلْدِيْنَ فِيْهَا وَبُئْسَ الْبَصِيْرُ ۝

او درواغجن یی کرل آیتونه زمونږ دغه دوږخیان دی اوسی به په هغه کی همیشه ، اوبدځای دی دورتلو .

لنهنفسیر: ټول شیان کوم چی په آسمانونو کی دی او کوم چی په مخکه کی دی ، دالله ﷻ پاکي (قالایا

حالا) بیانوی دهغه حکومت دی او هغه دثنا لائق دی او هغه په هرشی قادر دی (دا تمهید دراتلونکی بیان

دی چی هغه په داسی کمالی صفتونو سره متصف دی نو دهغه اطاعت واجب اومعصیت قبیح دی) هغه

دی چاچی تاسی پیدا کړاست (ددی مقتضی دا وه چی ټول ایمان راوری) نو (سره ددی هم) په تاسی کی

ځینی کافران دی اوځینی مومنان دی ، الله ﷻ ستاسی عملونه (دایمان او کفر) وینی (بس دهریوه به

مناسبه جزا درکړی) هغه آسمانونه اومخکی په صحیح طور (یعنی پر حکمت او پر منفعت) پیدا کړل

اوستاسی صورتونه یی جوړ کړل ، نو ښکلی صورتونه یی جوړ کړل (ځکه چی دانسان داندامونوپه شان

دبل حیوان په اندامونو کی تناسب نسته) او هغه ته (دټولو) واپسی ده (او) هغه ټول شیان پیژنی کوم چی

په آسمانونو کی دی او په مخکه کی دی او ټول شیان پیژنی کوم چی تاسی پټ کوی او کوم چی په ښکاره

یی کوی اوالله ﷻ دزړونو په خبرو پوه دی (او دا ټول کارونه مقتضی ددی دی چی تاسی دهغه اطاعت

کوی اوعلاوه ددغو مقتضیانو څخه) آیا تاسی ته دهغو خلکو خبر نه دی رسیدلی (چی دغه خبر هم

مقتضى دوجوب داطاعت دى) کومو چى (ستاسى څخه) مخکى کفر وکى ، بيا هغوى دخپلو (دغو) عملونو وېال (په دنياکى هم) وڅکى او (ددى څخه علاوه په آخرت کى هم) دهغوى دپاره دردناک عذاب کيدونکى دى دا (وېال ددنیا او عذاب داخرت) په دى سبب سره دى چى هغو خلگو ته دهغوى پيغمبرانو واضح دليلونه راوړى وه ، نو هغو خلگو (دهغه رسولانو په نسبت) وويل چى آيا انسان به مونږ ته هدايت کوى؟ (يعنى بشر کله پيغمبر يا هادى کيدى سى) غرض هغوى کفر وکى او خداى (هم دهغوى څه) پرواه ونه کړه (بلکه قهر يى پر وکى) او الله ﷻ (دټولو څخه) بى نياز (او) ستايل سوى په صفات دى (ده ته نه دچا په معصيت سره ضرر اونه دچا په طاعت سره نفع رسيږي، په خپله دمطيع او عاصى نفع اوضرر دى او) دا کافران (چى مضمون د عذاب داخرت واورى لکه چى په لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ : کى ذکر دى) دا دعوى کوى چى هغوى به هيڅکله دوباره بيا ژوندى نه سى (دکوم څخه وروسته چى د عذاب اليم وقوع ښوول کيږي) ته ووايه چى ولى نه ، په خداى قسم دوباره به ژوندى سى ، بيا چى څه تاسى کړى دى ، تاسى ټولو ته به وښوول سى (او په دى به سزا درکول سى) اودا (بيا پورته کيدل اوجزا) الله ﷻ ته (په وجه دکمال قدرت) بالکل آسانه ده نو (کله چى دا مقتضيات دايمن مجتمع دى نو تاسى ته په کار دى چى) تاسى په الله او دهغه په رسول او په هغه نور (يعنى په قرآن) کوم چى مونږ نازل کړى دى ايمان راوړى او الله ﷻ ستاسى دټولو عملونو پوره خبرلرى (او هغه ورځ ياده کى) په کومه ورځ چى به تاسى ټول دهغه جمع کيدو په ورځ جمع سى ، دا ورځ ده دسود او دزيان (دظاهريدو) يعنى دمسلमानانو دنفع او دکافرانو دنقصان ظهور به په دغه ورځ حاصل سى) او (بيان دهغه دا دى چى) کوم سړى په الله ﷻ ايمان راوړى وى او نيك عمل يى کړى وى الله ﷻ به دهغه گناه ليږي کړى او هغه به دى (دجنت) داسى باغونو ته دا خل کړى چى لاندې به ورڅخه نهرونه جارى وى په کومو کى چى به دهميشه هميشه دپاره اوسپړي (او) دالويه کاميابى ده او کومو خلگو چى کفر کړى وى او زمونږ آيتونه يى دروغ کړى وى دا خلگ دوپځيان دى په دى کى به هميشه اوسپړي او دا ناکاره ځاى دى.

معلومات اومسئلي : خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ : يعنى الله ﷻ تاسى پيدا کړاست بيا په تاسى کى ځينى کافران سول ، ځينى مومنان پاته سول ، په دى کى په لفظ دَمِنْكُمْ کى حرف دفا کوم چى په تعقيب (يعنى ديوښى څخه په وروستو کيدو) دلالت کوى ددى څخه معلومه سوه چى په اول تخليق او پيدا کيدو کى يوه م کافر نه وو ، دا دکافر او مومن تقسيم وروسته ددى دکسب او اختيار په وجه په دى ثواب او گناه عائد کيږي ديو حديث څخه هم ددى مطلب تائيد کيږي په کوم کى چى دنبى کریم ﷺ ارشاد دى كُلُّ مُؤْمِنٍ يُؤْتَى عَلَى الْفِطْرَةِ فَاَبَوُهُ يَهُودِيٌّ اَوْ نَصْرَانِيٌّ اَوْ نَحْرَانِيٌّ : الحديث ، يعنى هر پيدا کيدونکى انسان په فطرت سليمه پيدا کيږي (چى تقاضا يى مومن کيدل دى) مگر بيا دده مور او پلار دى يهودى يا نصرانى او نور جوړ وى (قرطبى)

دوى قومي نظريه : قرآن حکيم دلته انسانان په دوه ډلو کى تقسيم کړى دى ، کافر او مومن دکوم څخه چى معلومه سوه چى دادم ﷻ اولاد ټوله يوه بردارى ده او ددنیا ټول انسانان ددى برادري افراد دى ، ددى

برادری قطع کوونکی او خان ته ډله جوړونکی شی صرف کفر دی ، کوم سړی چی کافر سو ده دانسانی برادری تعلق پریکی دغه شان په ټوله دنیا کی دانسانانو پارتی او گروپ بندی صرف دایمان او کفر په بنا کیدی سی ، درنگ او ژبه ، نسب او خاندان ، وطن او ملک څخه هیڅ شی داسی نه دی کوم چی انسانی برادری په مختلفې ډلو کی تقسیم کړی ، دیو پلار اولاد که په مختلفو ښارونو کی اوسیږی یا مختلفې ژبی وایی یا ددوی په رنگ کی تفاوت وی نو هغه جلا جلا ډلی نه سی کیدی دا اختلاف درنگ او ژبی او وطن او ملک باوجود داتول په خپل مینځ کی وړونه وی یو پوهه انسان دوی ته مختلفې ډلی نه سی ویلی . د جاهلیت په زمانه کی دنسب او قبیلو تفریق د قومیت او د ډله بندی بنیاد جوړ سوی وو ، دغه شان د ملک او قوم په بنیاد څه ډله بندی سوی وی ، نبی کریم ﷺ داتول بتان مات کړل او مسلمان برابره خبره ده که دکوم ملک او کوم ځای وی ، دکوم رنگ او خاندان وی هره ژبه چی وایی ددی ټولو یی یوه برادری جوړه کړه ، په نص دقرآن سره ، اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ (مومنان ټول په خپل مینځ کی وړونه دی) دغه شان کفار دهر ملک او قوم چی وی ، هغه داسلام په نظر کی یو ملت دی ، یعنی یو قوم دی .

دقرآن کریم ذکر سوی آیت هم په دی شاهد دی ، چی الله ﷻ ټول بنی آدم صرف مومن او کافر دوو ډلو کی تقسیم کړل ، اختلاف درنگ او ژبی قرآن کریم دالله ﷻ د قدرت کامله نښی او دانسان دپاره په ډیرو معاشی فائدو مشتمل کیدو پر بنا یو عظیم نعمت خو مقرر کړی دی ، مگر دایی په بنیاد کی د ډله بندی دذریعی جوړولو اجازت نه دی ورکړی .

او دایمان او کفر په بنا د دوو قومونو تقسم دا په یو اختیاری امر مبنی دی ځکه چی ایمان هم اختیاری امر دی او کفر هم ، که یو سړی یو قومیت پریرېدی په بل کی شاملیدل غواړی نو په ډیره آسانی سره خپلی عقیدې بدلول کیږی او په بل کی شاملیدی سی ، په خلاف ددی چی نسب بدل کړی یا رنگ بدل کړی ژبه او وطن که څه هم بدلولی سی ، مگر دژبی او وطن په بنیاد جوړ سوی قومونه نورو ته عادتاً په خپل ځان کی جذب کولو ته هیڅکله نه تیاریږی ، برابره خبره ده که دهغوی ژبه وایی او دهغوی په وطن کی آباد سی دا هغه اسلامی برادری او ایمانی اخوت وو کوم چی په لږ زمانه کی د مشرق او مغرب ، شمال او جنوب ، تور او سپین د عربو او عجمو بی شمیره افراد په یوه تار کی پییلولی وه ، دکومو د طاقت او قوت مقابله چی د دنیا قومونو نه سوه کولی ، نو هغوی بیادغه بتان ژوندی کړل ، کوم چی نبی کریم ﷺ او اسلام ټوټی ټوټی وو ، دمسلمانانو عظیم ترین ملت واحده یی د ملک وطن او ژبی او رنگ او نسب او خاندان په مختلفو ټکرو کی تقسیم کی ، دیو بل سره یی وجنگول ، دغه شان داسلام ددښمنانو دیلغار دپاره میدان صفا سوچی نتیجه یی نن په سترگولیدل کیږی چی د مشرق او مغرب مسلمانان کوم چی یو قوم یوزره وو ، اوس په وړو وړو ډلو کی پاته سول او دیو بل سره په جنگ دی او د دوی په مقابله کی دکفر طاغوتی قوتونه په خپل مینځ کی اختلاف لرلو باوجود دمسلمانانو په مقابله کی ملت واحده معلومیږی .

وَصَوَّرَكُمْ فَأَخْسَنَ صُوَرَكُمْ : هغه ستاسی صورتونه جوړ کړل بیایی ستاسی صورتونه ښه جوړ کړل ، صورت

گري په حقيقت کي دخالق کائنات مخصوص صفت دی ، په دې وجه په الهی اسماووکي دالله ﷻ نوم مصور راغلي دي او چي فکر وسي نو په کائناتوکي چي خومره مختلف اجناس دي او په هر جنس کي خومره مختلف انواع دي ، په هرنوع کي مختلف اصناف او په هرصنف کي په لکونو کروړونو مختلف افراد پيدا کيږي ، ديوه صورت دبل سره نه لگيږي ، په يو نوع انساني کي دملکونو اوځايونوپه اختلاف سره دنسلونو او قومونوپه اختلاف سره په شکل اوصورت کي ښکاره امتيازات ، بياپه دوي کي دهر فرد شکل اوصورت دنورو ټولو څخه ممتاز کيدل ، يو داسي حيرت انگيز صنعت اوصورت گري ده چي عقل حيران پاته سي ، انساني مخ کوم چي دښپړ يا اوو مربع انچ څخه زيات نه دي ، په اربونو او پدمونو انسانانو ديوشان څيرو کيدو باوجود ديوه صورت بالکليه دبل سره نه لگيږي چي پيژندل يي گران سي ، په ذکر سوي آيت کي يو نعمت دصورت گري دي ، ددې ذکر يي وفرمايي او ددې څخه وروسته يي وفرمايل ، فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ : يعنې دانسان شکل مونږ دټولو مخلوقاتو او کائناتو په صورتونو کي زيات حسين اوبهتر جوړ کړي دي ، يو انسان په خپل جماعت کي که هرخومره بد شکله اوبد صورت گنل کيږي مگر دباقي ټولو حيواناتو دشکلونوپه اعتبار سره داهم حسين دي . فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ .

فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا: لفظ دبشر که څه هم مفرد دي مگر په معني کي جمع دي په دې وجه يهدون دجمع لفظ يي ددې دپاره استعمال وفرمايي ، بشریت دنبوت اورسالت منافي گنل دټولو کفارو باطل خيال وو ، په کوم چي په قرآن کریم کي ځای په ځای رد سوي دي ، افسوس دي چي اوس په مسلمانانو کي هم ځيني خلگ دنبی کریم ﷺ دبشریت څخه منکر پيدا کيدی سي ، دوي ته سوچ کول په کار دي چي دوي کوم طرف ته روان دي بشر کيدل نه دنبوت منافي دي نه درسالت دلور مقام منافي دي اونه درسول دنور کيدو منافي دي دا نور هم دي بشر هم ، ددوي نور دچراغ ، لمر ، او سپوږمۍ پرنور باندې قياس کول غلطی ده .

لَا تَأْمُرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أُزْلِفَ: نو ايمان راوړي په الله او دهغه په رسول او په هغه نور کوم چي مونږ نازل کړي دي ، دنور څخه مراد دلته قرآن دي ځکه چي دنور حقيقت دا دي چي هغه په خپله هم ظاهر او روښانه وي او نور شيان هم ظاهر او روښانه کوي ، دقرآن دخپل اعجاز په وجه په خپله روښانه کيدل او ظاهر يدل ښکاره خبره ده ، او ددې په ذريعه دالله ﷻ دراضی کيدو او ناراضه کيدو اسباب ، احکام او شرايع او ټول حقيقتونه دعالم اخرت دکومو دپيژندو چي انسان ته ضرورت دي هغه روښانه کيږي .

(قيامت ديوم تغابن ويلو وجه)

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ: په کومه ورځ چي تاسي الله ﷻ جمع کي دجمع کولو په ورځ هغه ورځ به وي دتغابن يعنې دخساري ، يَوْمَ الْجَمْعِ اويَوْمُ التَّغَابُنِ : دواړه دقيامت نومونه دي ، يَوْمَ الْجَمْعِ کيدل خو ددغي ورځي ظاهر دي چي ټول مخلوق اول او اخريين به په دغه ورځ دحساب کتاب ، جزا او سزا دپاره جمع کيږي اويوم التغابن ځکه چي تغابن دغبن څخه مشتق دي چي معني يي خساره اونقصان دي ، مالي نقصان او خساري ته هم غبن ويل کيږي او دراښي او عقل نقصان ته هم ، امام راغب اصفهاني رحمه الله

په مفردات القرآن کی فرمائی چي دمالی خساری دپاره دالفظ په صیغه دمجهول ، غَبْنٌ فَلَانٌ فَهُوَ مَغْبُونٌ استعمالیږي او دعقل درایی اونقصان دپاره دبَاب سَمْعِ خُخْه غَبْنٌ استعمالیږي ، لفظ دتغابن داصل په اعتبار سره د دوه طرفه کار دپاره ویل کیږي چي یوسری بل ته اوبل ده ته نقصان ورسوي اویا دده نقصان اوخساره ظاهره کړي ، دلته مراد یك طرفه اظهار غبن دی لکه چي یك طرفه استعمال هم ددی لفظ معروف اومشهور دی قیامت ته دیوم التغابن ویلو وجه دا ده چي په صحیح احادیثو کی دی چي الله ﷻ دهر انسان دپاره په اخرت کی دوه کورونه پیدا کړي دی ، یو په جهنم کی بل په جنت کی ، جنتیانو ته به جنت ته دداخلولو څخه مخکی د دوی هغه مقام هم وښوول سی ، کوم چي دایمان اوعمل نه کیدو په صورت کی دده دپاره مقرر وو چي ددی دلیدو څخه وروسته دجنت دمقام زیات قدر دده په زړه کی پیداسی او دالله ﷻ زیات شکر گذارسی ، دغه شان به جهنمیانو ته په جهنم کی دداخلیدو څخه اول ده ته دجنت هغه مقام وښوول سی کوم چي دایمان اوعمل صالح په صورت کی دده دپاره مقروو چي ده ته نور زیات حسرت پیداسی ، په دی روایتونو کی دا هم ده چي بیاپه جنت کی چي کوم مقامات د دورخیانو وو ، هغه به هم جنتیانو ته حاصلیږي او په جهنم کی چي کوم مقامات دجنتیانو وه هغه به هم ددورخیانو په حصه کی راسی دحدیث دا روایتونه په صحیحینو او دحدیثو په نورو کتابونو کی په مختلفو الفاظو سره په تفصیل سره راغلی دی ، دغه وخت چي دکافرانو او فاجرانو جنتی مقامات هم دجنتیانو په قبضه کی راسی ، نو دوی ته به دخپل غبن اوخساری احساس وسی چي څه مو پریښوول او څه مو پیدا کړل .

په صحیح مسلم اوترمذی اونورو کی دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی ، چي نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو ؓ څخه پوښتنه وکړه ، حی تاسی پوه یاست چي مفلس کوم سړی دی؟ اصحابو ؓ عرض وکی چي دکوم سړی سره مال اومتاع نه وی هغه مفلس گڼل کیږي ، دوی وفرمایل چي زما دامت مفلس هغه څوک دی کوم چي قیامت ته دخپلو نیکو عملونو لمونځ روژي زکوة او نورو ذخیره راوړي مگر حال دا وی چي ده په دنیاکی چاته ښکښل کړی وی ، په چایی بهتان لگولی وی څوک یی وهلی یاقتل کړی وی دچایی مال په ناحقه اخستی وی (نو دا ټول به جمع وی او دخپلو حقونو مطالبه به کوي) څوک به دده لمونځ واخلي ، څوک روژه ، څوک زکوة او نوری نیکی اوکله چي دده نیکی ختمیږي نو دمظلومانو گناه به په دی ظالم واچول سی ، بدله به ورڅخه واخستل سی چي انجام به یی دا وی چي دی به جهنم ته واچول سی او په صحیح بخاری کی دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چي دکوم سړی په ذمه دچاخه حق وی ده ته په کار دی چي په دنیاکی یی ادا یامعاف کړي اوغاره خلاصه کړي ، ورنه دقیامت په ورځ به روپی پیسی خو نه وی چي مطالبه به یی وسی ده ته به ددغه سړی نیک عملونه ورکول کیږي ، بدله به یی خلاصیږي ، چي نیک عملونه ختم سی نو په قدر دحق به دمظلوم گناه په ده غورځول کیږي (مظهری)

حضرت ابن عباس ؓ او دتفسیر نور امامان قیامت ته دیوم التغابن ویلو دا وجه بیان کړي ده ، اودیر امامان دتفسیر فرمائی چي په دغه ورځ به دغبن اوخساری احساس صرف کافرانو اوفاجرانو اوبدبختانو ته نه وی ، بلکه صالحانو مومنانو ته به هم داسی وی چي کاشکی مونږ نور زیات عمل کړي وای چي دجنت زیاتی درجی مو حاصلی کړي وای په دغه ورځ به هر سړی ته دخپل عمر په وختونو باندی

حسرت وی کوم چی بی فضول ضائع کړی وی لکه چی په حدیث کی دی .

مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ فِيهِ كَانَ عَلَيْهِ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ .

څوک چی په یو مجلس کی کښینستی او په ټول مجلس کی دالله ﷻ ذکر ونه سو نو دا مجلس به دقیامت په ورځ دده دپاره حسرت سی ، په قرطبی کی دی چی هر مومن به هم په دغه ورځ په نیک عمل کی په خپلی کوتاهی دخپل غبن او خساری احساس کوی ، دقیامت دورځی نوم یوم التغابن ایښوول داسی دی لکه چی په سورة هريم کی ددی نوم یوم الحسرة راغلی دی ، وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ: په روح المعانی کی یی ددی آیت تفسیر دالیکلی دی چی په دغه ورځ به ظالمان او بد عمله خلک په خپلو تقصیراتو باندی حسرت کوی او مومنان صالحان به هم کومو چی په نیک عمل کی کوتاهی کړي ده په دی به دهغوی حسرت وی دغه شان دقیامت په ورځ به ټول په خپله خپله کوتاهی نادم او دعمل په کمی به دغبن او خساری احساس کوی ، په دی وجه دی ته یوم التغابن وویل سوه .

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ

نه رسېږي څه تکلیف بغیر دحکم دالله څخه ، اوڅوک

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۱۱ وَأَطِيعُوا

چی یقین وکړی په الله هغه لارښی دده زړه ته ، او الله ﷻ ته هرڅه معلوم دی ، او حکم منی

اللَّهُ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاءُ

دالله او حکم منی در رسول ، نو که تاسی مخ واوروی نو زموږ په رسول باندی خوښکاره رسول دی

الْمُبِينُ ۝۱۲ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝۱۳

، الله دهغه څخه ما سوا بل معبود نسته ، او په الله توکل په کاردی ایماندارو لره ،

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوَّكُمْ

ای ایماندارو ! ځینی ستاسی دښخو څخه او اولاد څخه دښمنان دی ستاسی

فَأَحْذَرُوا هُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

نو ددوی څخه ځان ساتی او که معاف کړی او درگذرو کړی او بخښنه وکړی ، نو الله بخښنی والا

رَّحِيمٌ ۱۴) إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ

مهربانه دی ، بیشکه ستاسی مالونه اوستاسی اولاد آزمائش دی ، او دالله سره دی لوی ثواب

عَظِيمٌ ۱۵) فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا

، نو وبریږې دالله څخه څومره چی ستاسی طاقت وی ، او واورې او خبره و منی او خرڅ وکی

خَيْرًا إِلَّا أَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوَقِّ شَرَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۱۶)

ښه دی ستاسی دپاره او چا چی وساتل دلالت څخه خپل خان نو دغه خلق دی مراد ته رسیدونکی

إِنْ تَقْرَضُوا لِلَّهِ قَرْضًا حَسَنًا يُّضْعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ

او که قرض ورکړی الله ته ښه قرض هغه به دوچنده کړی تاسی ته او و به بخښی تاسی او الله

شَكُورٌ حَلِيمٌ ۱۷) عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۱۸)

قدر دان دی تحمل والا ، پوهه په پتو او په ښکاره زبردست دی حکمت والا

لنہ تفصیر: (څنگه چی کفر د آخرت د فلاح څخه کلیتاً مانع دی ، دغه شان په مال او اولاد ښځو او نور کی مشغولیدل دخدای په احکامو کی کوتاهی کول هم په یوه درجه کی د آخرت د فلاح څخه مانع دی ، په دی وجه په مصیبت کی خو دا گنجل په کار دی چی) هیڅ مصیبت بغیر دخدای د حکم نه راځی (او چی داسی وگنی نو صبر او رضا اختیارول په کار دی) او کوم سړی چی په الله ﷻ (پوره) ایمان لری ، الله ﷻ دهغه زړه ته (د صبر اورضا) لارښی او الله ﷻ هر شی ښه پیژنی (چی چا صبر اختیار کی او چا اختیار نه کی او هر یوه ته د حکمت مطابق جزا اوسزا ورکوی) (لنډه خبره دا ده چی په هر کار کی په کوم کی چی مصیبتونه هم دا خل دی) دالله ﷻ خبره منی او در رسول خبره منی او که تاسی (دا طاعت څخه) اعراض وکی نو (یاد ساتی چی) زمونږ در رسول په ذمه صرف صفا صفا رسول دی (کوم چی هغه په ښه طریقه سره کړی دی په دی وجه دهغه هیڅ ضرر نسته ، ستاسی ضرر به وی او چی کله الله ﷻ ته خو د ضرر رسیدو احتمال نسته ، په دی وجه یی دلته دا بیان نه کی او تاسی خلکو لره او خصوصاً اهل مصیبت لره داسی گنجل په کار دی چی) دالله ﷻ څخه ماسوا بل معبود (د جوړیدو قابل) نسته او مسلمانانو ته هم په الله ﷻ باندی (په مصیبتونو او نورو کی) توکل ساتل په کار دی ، ای ایمان والاو (لکه چی په مصیبت کی تاسی ته د صبر او رضا حکم سوی دی ، دغه شان د نعمت په باره کی تاسی ته د نه مشغولیدو حکم کول کیږی ، نو د نعمت په باره کی داسی گنجل په کار دی چی) ستاسی ځینی بیبیانی او اولاد ستاسی (ددین) د ښمنان دی

(کله چی هغوی دخپلی دنیوی نفعی دپاره تاسی ته دداسی خبری حکم کوی کوم چی ستاسی داخرت دپاره مضروی) نو تاسی د دوی څخه (یعنی دداسی څخه) هوبنیار اوسیرې (اوددوی په داسی امر عمل مه کوی) او (که تاسی لره په داسی فرمائشونو باندی غصه درځی او په دوی سختی کوی او هغوی دغه وخت معذرت اوتوبه وکی او) تاسی (دغه وخت دهغوی دغه خطا) معاف کی (یعنی سزا مه ورکوی) او درگذر کوی (یعنی زیات یی مه ملامت کوی) اوبخښنه کوی (یعنی په زړه او په ژبه سره یی هیرکی) نوالله ﷻ (ستاسی دگناهونو) بخښنی والا (او ستاسی په حال) رحم کوونکی دی (په دی کی ترغیب دی دهغوی او دا ځینی وخت واجب ده ، کله چی په سزاسره غالب احتمال دبی باکی وی او ځینی وخت مستحب ده ، مخ ته د اولاد سره دمال په حقله همدا قسمه مضمون دی چی) ستاسی مالونه او اولاد بس ستاسی دپاره دیو آزمائش شی دی (چی وگورو چی څوک په دی کی مشغولیرې دخدای احکام هیروی او څوک یی یادساتی) او (څوک چی په دی مشغول سی الله یادساتی نو) دالله ﷻ سره (دده دپاره) لوی اجر دی نو (دا ټولی خبری واورئ) ترڅو پوری چی ستاسی څخه کیدی سی ، دالله ﷻ څخه بیره کوی او (دهغه احکام) اورئ اومنی او (بالخصوص دحکم په موقعوکی) خرڅ (هم) کوی دا به ستاسی دپاره ښه وی (غالباً ددی تخصیص ځکه دی چی دا په نفس باندی زیات گران دی) اوکوم سړی چی دنفس دحرص څخه محفوظ سوداسی خلک (په اخرت کی) مراد موندونکی دی (مخکی ددی دبهتروالی اوموجب دفلاح کیدو بیان دی چی) که تاسی الله ﷻ ته په ښه شان (په اخلاص سره) قرض ورکی نو هغه به دا ستاسی دپاره زیاتوی اوستاسی گناهونو به وبخښی اوالله ﷻ لوی قدردان دی (چی نیک عمل قبلوی) اولوی بردباره دی (چی دگناه په کار باندی فی الفور مواخذه نه فرمایي او) پټ اوظاهر (عملونه) پیژنی (او) زبردست دی (او) حکمت والا دی (دشکور څخه تر حکیم پوری دټولو مضامینو دسورة دپاره په منزله دعلت دی چی ټول مضامین په دغو مرتب او متفرع کیدی سی)

معلومات اومسئلي : مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ : یعنی چاته څه مصیبت دالله ﷻ داذن څخه بغیر نه رسیږي او څوک چی په الله ﷻ ایمان راوړی الله ﷻ دهغه زړه ته هدایت فرمایي ، مطلب دا دی چی دا امر خو په خپل ځای یو یقینی حقیقت دی چی دالله ﷻ داذن اومشیت څخه بغیر هیڅکله هیڅ څای یوه ذره هم نه سی ښوریدی ، دالله ﷻ داذن څخه بغیر نه څوک چاته څه نقصان اوتکلیف رسولی سی ، نه نفع او راحت ، مگر دکوم سړی چی په الله ﷻ او دهغه په تقدیر ایمان نه وی ، دمصیبت په وخت کی دهغه دپاره دقرار اوسکون څه سامان نه وی ، هغه دمصیبت دلیری کیدو دپاره لاس اوپښی وهی په خلاف دمومن څخه دکم چی په تقدیر الهی ایمان دی ، الله ﷻ دده زړه په دی مطمئن کوی چی څه وسوه دالله ﷻ په اذن او مشیت سره وسوه اوکوم مصیبت چی ماته ورسیدی هغه رسیدونکی وو ، داهیچانه سواي منع کولی اودکوم مصیبت څخه چی راته نجات حاصل سو دهغه څخه نجات حاصلیدونکی وو ، دهیچا مجال نسته چی دا مصیبت په ما وغورځوی ، ددی ایمان اواعتقادپه نتیجه کی ده ته داخرت دثواب وعده هم په مخکی وی په کومی سره چی ددنیا دلوی څخه لوی مصیبت اسانیرې .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن مِّنْ أَرْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عُذُّوا لَكُمْ لَّا تَخْذَرُوهُمْ : یعنی ای مسلمانانوا ستاسی خینی بیبیانی او اولاد ستاسی دښمنان دی ، ددوی دشر څخه ځان ساتی .

ترمذی او حاکم اونور په صحیح سند سره د حضرت ابن عباس ؓ څخه نقل کړی دی چی دا آیت دهغو مسلمانانو په باره کی نازل سوی دی کوم چی د مدینې منورې دهجرت څخه وروسته په مکه مکرمه کی په اسلام کی داخل سوی وه او اراده یی وکړه چی هجرت وکی ، د نبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سی ، مگر د دوی اهل او عیال دوی پری نښول چی هجرت وکی ولاړ سی (روح)

او دا زمانه هغه وه چی دمکی څخه هجرت کول په هر مسلمین فرض وو، د قرآن کریم په ذکر سوی آیت کی داسی ښځو او اولاد ته یی دانسان دښمن وویل او د دوی دشر څخه یی دخان ساتلو تاکید وکی ځکه چی ددی څخه لوی دښمن دانسان څوک کیدی سی کوم چی دی دهمیشه همیشه عذاب او دجهنم په اور کی مبتلا کړی .

او د حضرت عطاء بن ابی رباح روایت دا دی چی دا آیت دعوف بن مالک شجعی په باره کی نازل سو دکوم چی دا واقعه وه چی دی په مدینه کی موجود وو او کله چی به دجهاد اوغزا موقع راتله نو جهاد ته به یی دتللو اراده کوله ، مگر دده ښځی اوبچوبه فریاد کوی چی ته څی نو مونږ چاته پرېږدی ده به دهغوی فریاد او ریډی او پاته کیدی به (روح ، ابن کثیر)

په دی دواړو روایتونو کی تضاد نسته ، دواړه دایت دنزول سبب کیدی سی ، ځکه چی دالله ﷻ برابره خبره ده که هجرت وی یا جهاد ، کومی ښځی او اولاد چی د فرضو په ادائیگی کی مانع وی ، هغه دده دښمنان دی وَأَن تَقْتُلُوا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا لَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ : په تیر آیت کی یی چی دکومی ښځی او بچی دښمنان مقرر کړی وه ، هغوی ته چی کله په خپله دغلطی خبرداری وسو نو اراده یی وکړه چی ائنده به دخپل اهل او عیال سره د سختی او تشدد معامله کوی ، په دی باندی دایت په دی حصه کی دا ارشاد نازل سو چی که دی ښځو اوبچیانو ستاسی دپاره ددښمنی په شان کار وکی چی تاسی ته د فرضو په ادا کولو کی مانع سول ، مگر ددی باوجود د دوی سره د تشدد اوبی رحمی معامله مه کوی ، بلکه دعفو درگزر او معافی معامله کوی ، نو دا ستاسی دپاره ښه ده ځکه چی دالله ﷻ عادت هم دمغفرت او رحمت دی .

(دخپلو گناهکارو ښځو اوبچو سره بیزاری او ورسره بغض نه دی په کار)

مسئله : علماؤ ددی آیت څخه استدلال کړی دی چی داهل او عیال څخه که څه کار خلاف دشرع هم وسی نو د دوی څخه بیزاره کیدل او د دوی سره بغض ساتل یا د دوی دپاره ښرا کول مناسب نه دی (روح)

إِنَّمَا آمُوا لَكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ : دفتنی معنی ابتلاء او امتحان دی ، مراد دآیت دا دی چی دمال او اولاد په ذریعه الله ﷻ دانسان آزمائش کوی چی د دوی په محبت کی اخته کیږی ، داحکامو او فرائضو څخه غفلت کوی ، یا محبت په خپل حد کی ساتی دخپلو فرائضو څخه نه غافله کیږی .

(مال او اولاد دانسان دپاره لویه فتنه ده)

حقیقت دا دی چی دمال او اولاد محبت دانسان دپاره لویه فتنه او آزمائش دی ، انسان اکثره په گناهونو کی خصوصاً په حرامه کمایی کی د دوی دمحبت په وجه اخته کیږی په یوحديث کی دی چی دقیامت په

ورخ به ځينی خلگ را وستل سی چی دوی ته وگوری نو خلگ به ووايي ، اَكَلَ عِيَالُهُ حَسَنَاتِهِ : یعنی د دوی نیکی د دوی عیال و خوری (روح)

په یو حدیث کی نبی کریم ﷺ دا ولاد په باره کی فرمایي مُبْتَغَلَةٌ مُجَنَّبَةٌ : یعنی دا دبخل او جین یعنی نامردی او کمزوری اسباب دی چی د دوی دمحببت په وجه سری دالله ﷻ په لاره کی د مال خرڅ کولو څخه منع کیږي د دوی دمحببت په وجه په جهاد کی دشړکت نه پاته کیږي ، دځینو سلفو صالحانو قول دی ، اَلْعِيَالُ سُنُونُ الطَّاعَاتِ : یعنی عیال دانسان د نیکیو دپاره چینیچی دی لکه چینیچی چی غله خوری دا دده نیکی خوری

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ : یعنی تقوی اختیار کی ، څومره چی درڅخه کیدی سی ، کله چی آیت ، اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ : نازل سوچی معنی یی دا ده چی دالله ﷻ څخه داسی بیره اختیار کی ، څنگه چی دالله ﷻ څخه دبیری حق دی نو په صحابه کرامو ﷺ باندی ډیره گرانه اوسخته سوه چی دالله ﷻ دحق مطابق تقوی دچاپه وس کی ده ، په دی دا آیت نازل سوکوم چی ونبووله چی الله ﷻ په انسان دده دوس او طاقت څخه زیات تکلیف نه دی اچولی ، تقوی هم دخپل طاقت مطابق واجبه ده ، مطلب دا دی چی دتقوی په حاصلولو کی خپله پوره توانایی او کوشش وکی ، نو په دی سره به دالله ﷻ حق ادا سی (روح المعانی ، مع الاختصار)

تمت : سُورَةُ الطَّائِبِينَ وَاللَّهُ اَلْحَمْدُ

﴿ سورة الطلاق ﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اَلطَّلَاقُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اَلطَّلَاقُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة الطلاق په مدينه کی نازل سو په دی کی دولس (۲) آيتونه او دوی (۲) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدی ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا

ای نبی ﷺ ! هر کله چی تاسی طلاق ورکوی بشخو ته نو طلاقوی یی په عده کی او شماری

الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا

عده ، او بیره کوی دالله څخه چی رب ستاسی دی ، مه باسی دوی د کورونو د دوی څخه

يُخْرِجُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ

او دوی دی هم نه وزی مگر چی وکړی ښکاره بی حیایی او دا حدونه دی

اللَّهُ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي

ترلی سوی دالله ، او څوک چی تجاوز وکړی دحدونو دالله څخه ، نوده ظلم وکی په ځان ، ده ته خبر نسته

لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ① فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ

شاید الله پیدا کړی دطلاق څخه وروسته نوی صورت ، بیا چی هرکله ورسیري خپلی وعدی ته

فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَىٰ

نو ساتی دوی ددستور موافق یا پریردی دوی ددستور موافق او شاهدی کوی دوه معتبر

عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ

په خپلوکی او برابر اداکوی شاهدی الله دپاره ، داتاسی دپاره دی چی وعظ پر کیري هغه چا

يَوْمٍ مِّنْ بِّاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرَةِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ

ته چی یقین لری په الله او په ورځ دآخرت ، او څوک چی بیریري دالله څخه هغه به وکړی دده گزاره

مَخْرَجًا ② وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ

اورزق به وورکړی ده ته دهغه ځای څخه چی دده گمان نه وی ، او څوک چی توکل وکړی

عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ③ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ

په الله ځکه نو هغه ده لره کافی دی ، بیشکه الله پوره کوی خپل کار ، الله ځکه مقرر کړی ده دهرشی

شَيْءٍ قَدْرًا ④ وَاللَّهُ يَكْسِنُ مِنَ الْحَيْضِ مِنْ نِّسَائِكُمْ إِنْ

دپاره اندازه ، او کومی ښځی چی ناامیده سی دحيض څخه ستاسی په ښځوکی که

ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ ⑤ وَاللَّهُ لَمُحِضُنَّ وَأُولَاتُ

تاسی ته شک وی نو ددوی عده ده دری میاشتی او داسی دی دکومو چی حیض نه کیري ، او دکومو چی

الْأَحْمَالُ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ

په نس کی اولاد وی ددوی عده داده چی حمل یی پیدا سی ، او څوک چی بیره کوی دالله څخه پیدا به کی

لَهُ مِنْ أَمْرِهُ يُسْرًا ۚ ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ ۖ وَمَنْ يَتَّقِ

دده په کار کی آسانی ، دا حکم دی دالله چی نازل یی کی تاسی ته ، او څوک چی بیرته کوی

اللَّهُ يَكْفُرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمَ لَهُ أَجْرًا ۝ أَسْكِنُوهُنَّ مِمَّنْ

دالله څخه لیری به کړی دده څخه گناهونه دده اوزیات به کړی ده لره اجر ، وسوی دوی لکه څنگه

حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا

چی تاسی اوسی دخیل وس مطابق اوضرر مه رسوی دوی ته چی په تنگی راولی

عَلَيْهِنَّ ۖ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حِطْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ

په دوی باندی ، او که وی ددوی په نس کی بهی نو په دوی خرڅ کوی ترهغه چی

يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۖ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أَجُورَهُنَّ ۖ وَاتَّبِعُوا

بهی یی پیدا سی ، بیا که مغوی تی ورکوی تاسی دپاره نو ورکوی دوی ته دهغوی بدله اوا مرکوی

بَيْنَكُمْ بِعَرُوفٍ ۚ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَمَرْضُضَةٌ لَّهُ أُخْرَىٰ ۖ

په خپل مینځ کی دنیکی ، او که ضد کوی په خپل مینځ نوشیدی ورکوی دهغه دپاره بله ښځه ،

لِيُنْفِقُ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ ۖ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ

په کار دی چی خرڅ کوی وسعت والا دخیل وسعت موافق اودچا چی تنگی وی رزق دده ،

فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۖ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا ۚ

نو خرڅ دی کوی دهغه څخه چی ورکړی وی ورته الله ، الله په چا تکلیف نه اچوی مگر په قدر دهغه چی ور

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ۝

لره یی ورکړی وی ، ژر ده چی پیدا به کړی الله دتنگی څخه وروسته آسانی .

لنفسیر: ای پیغمبر (ﷺ ته خلکو ته ووايه چی) کله تاسی (داسی) ښځوته طلاق ورکوی (دکوموسره چی خلوت سوی وی ځکه چی دعدی حکم دداسی ښځوسره متعلق دی، لکه چی په نورو ایتونو کی دی، ثُمَّ

طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ لَمَّا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ نُو دوی ته (دزمانی) دعدی (یعنی حیض) څخه مخکی
 (یعنی په طهر کی) طلاق ورکی (اوداپه صحیح احادیثو سره ثابت ده چی په دغه طهر کی صحبت نه وی
 سوی په کوم کی چی طلاق ورکول وی) او (دطلاق ورکولو څخه وروسته) تاسی عدی په یاد ساتی (یعنی
 بنځه سړی اودی دواړه یاد ساتی ، لیکن په خطاب کی دتخصیص دصیغی دمذکر اشاره دی طرف ته ده
 چی په بنځو کی غفلت غالب وی نو سړو لره هم ددی اهتمام ساتل په کار دی ، لکه چی په مدارک کی دی)
 او دالله ﷻ څخه بیره کوی کوم چی ستاسی رب دی (یعنی په دی بابونو کی کوم چی دهغه احکام دی ،
 ددی خلاف مه کوی یعنی دا چی دری طلاقه په یوځای مه ورکوی ، او دا چی په حالت دحیض کی طلاق
 مه ورکوی لکه چی په صحیح احادیثو کی راغلی دی او دا چی په عده کی) دا بنځی د (اوسیدو د)
 کورونو څخه مه باسی (ځکه چی دحق دسکونت دمطلقې په مثل دمنکوحی واجب دی) اونه دی هغه
 بنځی په خپله دکوره وخی (ځکه چی دا داوسیدو ځای محض دځاوند حق نه دی کوم چی ددی په
 رضاسره ساقط سی بلکه حق دشرع دی) مگر ها کله چی بنکاره بی حیایی وکی نو بله خبره ده (یعنی
 مثلاً بدکاری یاغلا وکی نو دسزا دپاره دی ایستل کیږی یاپه قول دځینو عالمانو زبان درازی اوهروخت
 تکرار کوی نو بیا دغه وخت هم ایستل کیږی) او دا ټول دخدای مقرر کړی احکام دی اوکوم سړی چی
 دخدای داحکامو څخه تیری کوی (مثلاً دا بنځه یی دکوره وایستله) ده په خپل ځان ظلم وکی (یعنی
 گناهگار سو، مخ ته طلاق ورکوونکی ته ترغیب ورکوی چی په طلاقو کی رجعی بنه وی ، نو
 ارشاد دی چی ای طلاق ورکوونکیه) ته څه خبری چی شاید الله ﷻ وروسته ددی (طلاق ورکولو) څخه
 څه نوی خبره (ستا په زړه کی) پیدا کړی (مثلاً په طلاق پنبیمانه سی نو په طلاق رجعی کی ددی تدارک په
 اسانی سره کیدی سی) بیاچی کله هغه (طلاق سوی) بنځی (چی دوی ته طلاق رجعی ورکول سوی وی په
 قرینه دَقَامْسُکُونِه) خپل عده تیریدوته نژدی ورسپړی (اوعده یی نه وی ختم سوی) نو (تاسی ته دوه
 اختیاره دی یاخو) دوی دقاعدی موافق (په رجعت کولو سره) په نکاح کی پریږدی یادقاعدی موافق دوی
 ازادی کړی (یعنی دعدی ترختمیدوپوری رجوع مه کوی ، مطلب دا چی دریمه خبره مه کوی چی ساتل
 مو هم مقصود نه وی ، مگر دا وېږدوالی دعدی په ذریعه بنځی ته دتکلیف رسولو په غرض سره رجوع
 وکی) او (هرڅه چی هم کوی جدایی یاواپسی په هغه کی) په خپل مینځ کی دوه معتبر سړی شاهدان کوی
 (دامستحب دی لکه چی په هدایه او نهایه کی دی ، په رجعت کی خو ځکه چی نو دتیریدو دعدی څخه
 هسی نه چی بنځه اختلاف ونه کړی او په مفارقت کی ځکه چی هسی نه چی خپل نفس شرارت ونه کی
 چی ددروغو دعوی وکی چی مارجعت کړی وو) او (ای شاهدانو که دشاهدی حاجت پېښ سی نو) تاسی
 صحیح صحیح دالله ﷻ دپاره (بغیر درعايت څخه) شاهدی ورکوی ، په دی مضمون سره هغه سړی ته
 نصیحت کول کیږی کوم چی په الله ﷻ اوپه ورځ دقیامت یقین لری (مطلب دا دی چی ایماندار دنصیحت
 څخه نفع اخلی او هسی خو نصیحتونه دټولو دپاره عام دی) او (لور چی کوم دتقوی حکم دی ، داحکامو

څخه وروسته ددی ډیر فضیلتونه ارشاد فرمایي ، اول فضیلت دا چې کوم سړی دالله ﷻ څخه بیرېږي
 الله ﷻ دهغه دپار «دضررونو څخه» دنجات لاره راباسي او (نفع ورته رسوي لکه چې یوه لویه نفع دی
 رزق، پس) ده ته دداسی ځای څخه رزق رسوي دکوم ځای څخه چې دده گمان به هم نه وي او (یوه شعبه
 ددی تقویٰ توکل دی ، ددی داخاصیت دی چې) کوم سړی په الله ﷻ توکل کوي نو الله ﷻ دده «دمشکلاتو
 داصلاح» دپاره کافی دی (یعنی دخپل کفایت اثر خاص په اصلاح دمهमतو کی ښکاره کوي کنه نو دده
 کفایت خو دټول عالم دپاره عام دی او دا اصلاح دمهमतو هم عامه ده ، حساً وی اوکه باطناً وی ځکه
 چې) الله ﷻ خپل کار (څنگه چې غواړي) پوره کوي (او دغه شان داصلاح دمهमतو وخت هم دده په اراده
 دی ځکه چې) الله ﷻ دهر شی یو انداز (په خپل علم کی) مقرر کړي دی (او دهغه موافق دهغه واقع کول
 قرین حکمت وی ، مخ ته بیا واپسي داحکامو طرف ته یعنی لوړ خو دعدی اجمالاً ذکر وو) او (تفصیل
 دهغه را روان دی هغه داچې) ستاسی «دطلاق سو» بیبيانو څخه چې کومی ښځی (په وجه دزیات عمر)
 دحیض دراتللو څخه ناامیده سوي وی که ستاسی «د دوی دعدی په تعین کی» شبهه وی (لکه چې په
 واقع کی شبهه سوي وه او پوښتنه یی کړي وه) نو د دوی عده دري میاشتی ده او دغه شان دکومو ښځو
 چې (تر اوسه په وجه دکوم عمری) حیض نه وی راغلی «د دوی عده هم دري میاشتی ده» او دحملدارو
 ښځو عده د دوی ددغه حمل پیدا کیدل دی (برابره خبره ده که کامل وی اوکه ناقص ، په دی شرط چې څه
 اندام په کی جوړسوي وی که څه هم یوه گوته وی) او (چې کله تقویٰ په خپله هم مهتم بالشان ده اوپه
 ذکرسوو احکامو کی کم چې ددنیا دمعاملو سره متعلق دی په عامو طبائعو کی خیال راتلی سی چې ددی
 دنیوی معاملاتو ددین سره څه تعلق دی، مونږ چې څنگه فکر کوو، په دی وجه مخ ته بیا دتقویٰ مضمون
 دی یعنی) کوم سړی چې دالله ﷻ څخه بیرېږي الله به دهغه په کار کی اسانی پیداکی «داخرت یاددنیا
 ظاهراً یا باطناً، مخ ته بیاتاکید دامتثال داحکامو دپاره ارشاد دی چې) دا (څه چې ذکرسول) دالله ﷻ
 حکم دی کوم چې هغه تاسی ته رالیرلی دی اوکوم سړی چې (په دی معاملاتو کی اوپه نورو کارونو کی
 هم) دالله ﷻ څخه بیرېږي الله ﷻ به دهغه گناهونه لیری کړي (کوم چې نجات دی دټولو څخه دلوی نفع
 حصول دی ، مخ ته بیا دمطلقاتو داحکامو بیان دی یعنی په عده کی علاوه دعدم تطویل دعدی او حق
 دسکني د دوی نور حقونه هم دی هغه دا چې) تاسی دی «طلاق سو» ښځوته دخپل وسعت موافق
 داوسیدو مکان ورکړي کوم ځای چې تاسی اوسیري (یعنی په عده کی دمطلقې دپاره داوسیدو کور هم
 ورکول واجب دی ، البته په طلاق بائن کی په یو مکان کی په خلوت سره د دواړو اوسیدل جائز نه دی ،
 بلکه پرده حائل کول ضروري دی) او دوی لره دتنگولو دپاره «داوسیدو دکور په باره کی» تکلیف مه
 ورکوي (مثلاً څه داسی خبره وکی چې هغه په پریشانه سی او ووزي) اوکه چیري هغه «طلاق سوي»
 ښځی حملداري وی نو دحمل ترپیدا کیدو پوري دوی ته «دخوراک چښاک» خرڅ ورکوي (په خلاف دغیر
 حملدارو څخه چې دهغوی دنفقې دحددری حیضونه یادری میاشتی دی، اودا احکام خودعدی په حقله

وہ) بیاکہ چیری (دعدی خُخہ وروستہ) دغہ (طلاقِ سوی) بنخی (کله دمخکی خُخہ بچو والا وی یا بی دبچی په پیدا کیدوسره عده ختم سوی وی) ستاسی دپاره (بچی ته په اجرت باندی) تی ورکوی نوتاسی دوی ته (مقرره) اجرت ورکوی او (داجرت په باره کی) په خپل مینخ کی په مناسب طور مشوره کوی (یعنی نه دی بنخه دومره زیات غواړی چی سری دبی تی ورکونکی لتون شروع کړی اونه دی سری دومره کم ورکوی چی دکوچنی په دی کی زیات خیر دی) او که تاسی دیو بل سره کشمکشی کوی نو یو بله بنخه دی تی ورلره ورکوی (مقصود ددی خبری خُخه امر دی یعنی بله دایی دی ورته تلاش سی ، نه دی مور مجبوره کوی او نه دی پلار او په صورت دخبر کی دا نکته ده چی سری ته په کم اجرت تجویز کولو زورنه دی ځکه چی اخیو بنخه خو به ورلره تی ورکوی اوهغه خو به کم نه اخلی ، نو بیا داکمه مزدوری دمور دپاره ولی تجویز کول کیږی اوبنخی ته په زیات اجرت غوښتلوزورنه دی ځکه چی که ته تی ورنه کی نو بله به پیداسی ، څه په دنیاکی یوازی ته نه بی چی دومره گرانی کوی ، مخ ته دبچی دنفق په باره کی ارشاد دی چی) وسعت والا لره دخپل وسعت موافق (دبچی) خرڅ کول په کار دی اودچاچی امدنی کمه وی ، ده ته په کار دی چی الله ﷻ ده لره څومره ورکړی دی ، دهغه خُخه خرڅ کوی (یعنی مالدار سری دی دخپل حیثیت موافق خرڅ کوی اوغریب سری دی دخپل حیثیت موافق ځکه چی) الله ﷻ په چاباندی زیات تکلیف دهغه خُخه نه اچوی کوم څه چی بی ورته ورکړی وی (اوتنگدست سری دی په خرڅ کولو کی ددی خُخه نه بیربزی چی په خرڅ کولو سره به ختم سی، لکه چی ځینی خلگ ددی بیری خُخه اولادقتلوی نو ارشاد دی چی) خدای ﷻ به دتنگی خُخه وروسته ژر فراخی هم ورکړی (که څه هم په قدر د حاجت اوضرورت وی او دا لکه داقول دالله ﷻ چی دی ، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ غَنِيَةً إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ نَفَقٌ لَّكُم بَعْضُهُمْ وَأَبَوَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ)

معلومات اومستلي

(دنکاح اوطلاق شرعي حیثیت او ددی حکیمانه نظام)

په سورة بقره کی ددی عنوان لاندی پوره تفصیل لیکل سوی دی ، هغه وگوری ، دهغه خلاصه دا ده چی دنکاح اوطلاق معامله په هر مذهب اوملت کی دعامو معاملو اخستلو خرڅولو اواجاری په شان نه ده چی دطرفینوپه رضامندی سره بی څنگه وغواړی کوی بی ، بلکه دهرملت اومذهب خلگ همیشه پردی متفق دی چی دی معاملاتو ته یو خاص مذهبی تقدس حاصل دی ، ددی دهدایاتو لاندی داکار پوره کول په کار دی ، اهل کتاب یهود اونصارا خو په هر حال دیو آسمانی دین اوآسمانی کتاب سره نسبت لری ، په هغه کی دسوونو تحریفاتو باوجود دومره قدر مشترک اوس هم باقی دی چی په دی معاملاتو کی دمذهبی حدودو اوقیودو پابند دی ، کفار اومشرکان چی څه مذهبی کتاب اومذهب نه لری ، مگر په څه ناڅه صورت کی دخدای ﷻ قائل دی ، لکه هند ، اریا ، سکه ، مجوس ، اتش پرست نجوم پرست خلگ ، هغوی هم دنکاح او طلاق معاملات دعامو معاملاتو بیع اوشراء اویا داجاره په شان نه گنی ، ددوی په نزد څه مذهبی رسمونه دی دکومو پابندی چی په دی معاملاتو کی لازمی گنی اوپه دغو اصولو او

رسمونو باندی دتولو مذهبونو او فرقو عائلی قوانین چلیپي.

صرف ددهريانو اوبی مذهبو دخدای څخه دمنکرو خلگويوه فرقه ده کومه چی دخدای او مذهب څخه بيزاره ده ، هغوی دا شيان هم دا جاري په شان دباهمی رضا مندی په طور کيدونکی يوه معامله گنی چی مقصد يی دخپلو شهوانی جذباتو دتسکين څخه اخواته نور هيڅ نسته ، افسوس دی چی نن صبا په دنيا کی داسی نظريه عامه کيږي کوم چی انسانان دخنگل دخناورو په صف کی درولی دی ، **اَللّٰهُ وَالّٰهِي الْمُسْتَقِي** شريعت اسلام ديو کممل او پاکيزه نظام حیات نوم دی ، په دی کی نکاح ته صرف يوه معامله او وعده نه بلکه دی ته يی ديو قسم عبادت هيثيت ورکړی دی ، په کوم کی چی دخالق کائنات دطرف څخه په انسانی فطرت کی دايښوول سوی شهوانی جذباتو دتسکين بهترين او پاکيزه سامان هم دی اودسړی اوبښی دکورنی ژوند دتعلقاتو سره چی کوم عمرانی مسائل دنسل دبقاء او اولاد دتربيت په حقله دی ، دهغوی هم معتدلانه اوحکيمانه نظام موجود دی .

اوچونکه دښخی اوځاوند دژوند په صحيح کيدو باندی دعام نسل انسانی صحيح والی موقوف دی ، په دی وجه په قرآن کریم کی يی عائلی مسائلو ته دنورو تولو معاملو څخه زيات اهميت ورکړی دی ، دقرآن کریم په فکر سره ويونکی ته دا عجيبه مشاهده کيږي چی ددنیا په عامو معاشی مسئلو کی دتولو څخه اهم ، تجارت، شرکت اجاره اونور دی ، قرآن کریم ددغو خو صرف په اصولو ښوولو بس والی فرمايلي دی ددی فروعی مسائل په قرآن کریم کی کم دی ، په خلاف دنکاح او طلاق څخه چی ددی يی صرف په اصولو ښوولو باندی بس نه والی دی فرمايلي بلکه ددی ډير فروع او جزئیات هم سيده په سيده حق تعالی په قرآن کریم کی نازل فرمايلي دی .

دا مسئلې دقرآن په اکثرو سورتونو کی جدا جدا او په سورة نساء کی په څه زيات تفصيل سره راغلی دی ، دا سورة کوم چی دسورة طلاق په نوم سره موسوم دی ، په دی کی په خصوصيت سره دطلاق عده او نور احکامو ذکر دی ، په دی وجه په ځينو روايتونو دحديث کی دی ته سورة نساء صغری هم ويل سوی دی يعنی وړوکی سورة نساء (قرطبي په حواله دبخاری)

داسلامی اصولو مخ دا دی چی په کوم سړی اوبښخه کی داسلامی اصولو مطابق ازدواجی تعلق قائم وی دغه دی پائيدار او ټول عمری وی ، په کوم سره چی ددوی دواړو دنيا او دين هم صحيح وی او ددوی څخه دپيدا کيدونکی اولاد اعمال او اخلاق هم صحيح وی ، په دی وجه دنکاح په معامله کی دشروع څخه تر آخره پوری په هر قدم داسلام هدايتونه دا دی چی دا تعلق دتلخيو او رنځونو څخه دپاک صفا ساتلو ، اوکه چيري پيداسی نو ددی دليري کولو پوره کوشش سوی دی ، ليکن ددی تولو کوششونو باوجود ځيني وخت دطرفينو دژوند فلاح په دی کی منحصر کيږي چی دا تعلق ختم سی ، په کومو مذهبونو کی چی دطلاق اصول نسته په هغه کی په داسی وختونو کی سخت مشکلات پيدا کيږي او په ځيني وختونو کی انتهایي بدی نتيجی مخ ته راځی ، په دی وجه اسلام دنکاح دقوانینو په شان دطلاق هم اصول او قواعد مقرر کړل ، مگر ددی سره يی دا هدايتونه هم ورکړل چی طلاق دالله **ﷻ** په نزد ډير

مبغوض او مکروه کار دی ، تر څو پوری چی ممکنه وی ، ددی څخه پرهیز کول په کار دی .

په حدیث کی په روایت د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ منقول دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په حلالو شیانو کی د ټولو څخه زیات مبغوض د الله ﷻ په نزد طلاق دی او د حضرت علی کرم الله وجهه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، **لَزَوْجُوا وَلَا تَطْلُقُوا فَإِنَّ الطَّلَاقَ يَهْتَزُّ مِنْهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ** : یعنی نکاح کوی او طلاق مه ورکوی ، ځکه چی په طلاق سره درحمن خدای ﷻ عرش ښوری ، او د حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی چی ښځو ته طلاق مه ورکوی بغیر ددی څخه چی بدکاری وکی ځکه چی الله ﷻ هغه سړی نه خوښوی کوم چی صرف خوند اخستونکی وی او هغه ښځی نه خوښوی کومی چی صرف خوند اخستونکی وی (قرطبی په روایت دثعلبی).

او دار قطنی د حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ کوم شیان په مخکه باندی پیدا کړی دی په دی ټولو کی د الله ﷻ په نزد محبوب دغلامانو ازادول دی او څومره شیان چی یی په مخکه باندی پیدا کړی دی په هغه ټولو کی مبغوض او مکروه طلاق دی (ازقرطبی).

په هر حال اسلام که څه هم د طلاق حوصله افزایی نه ده کړی ، بلکه تر و سه و سه یی ددی څخه منع کړی ده لیکن د ضرورت په ځینو موقعو کی یی ددی اجازت ورکړی دی ، نو دهغه دپاره یی څه اصول او قواعد جوړ کړی دی او اجازت یی کړی دی چی مطلب دا دی چی که د ازدواج ددی تعلق ختمول ضرور کیږی نو چی دغه هم په خوبصورتی او حسن معاملی سره انجام سی ، محض دغصی ایستلو او انتقامی جذباتو لوی جوړولو صورت جوړنه سی ، په دی صورت کی یی د طلاق احکام داسی شروع کړل ، چی اول یی نبی کریم ﷺ ته **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ** : په عنوان سره خطاب وکی کوم چی دامام قرطبی دیبان مطابق په داسی موقعو کی استعمال کیږی کوم ځای چی حکم د ټول امت دپاره عام وی او کوم ځای چی څه حکم در رسول د ذات په حقله وی نوهلته په ، **يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ** : سره خطاب کول کیږی .

ددی جملی ، **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ** ، تقاضا دا وه چی مخکی هم په صیغه دمفرد سره د احکامو بیان دی ، مگر دلته یی دهغه خلاف په صیغه د جمع خطاب و فرمایلی **إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ** کوم چی که څه هم بلا واسطه خطاب نبی کریم ﷺ ته دی او په صیغه د جمع د خطاب په عام کولو کی د نبی کریم ﷺ تعظیم او تکریم هم دی ، ددی سره دی طرف ته اشاره هم ده چی دا حکم ستا دپاره مخصوص نه دی ، ټول امت په دی کی شریک دی ، او ځینو حضراتو دلته جمله محذوفه گرځولی ده او دایت تفسیری داسی کړی دی ، **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ** ، یعنی ای نبی ! ته مسلمانانو ته ووايه چی کله دوی طلاق ورکوی نو دمخ ته بیان سوی قانون پابندی دی کوی لور په لنډ تفسیر کی دا اختیار سوی ده چی مخ ته د طلاق د ځینی احکامو بیان دی .

أُولَئِكَ حُكْمٌ : لَطَلِقُوا مِنْ لَعْنَتِهِمْ : دعدت لفظی معنی عدد شمیرل دی ، په شرعی اصطلاح کی هغه مودی ته ویل کیږی ، په کومه کی چی ښځه دیوځاوند دنکاح څخه دوتو څخه وروسته دبل سره دنکاح څخه منع سی ، دغه وخت دانتظار ته عده ویل کیږی او دیوه ځاوند دنکاح څخه دوتلو دوه صورتونه وی ، یو دا چی

دخاوند یی انتقال (وفات) وسى ، دى عدی ته عده دوفات وایی کوم چى دغیر حاملی دپاره څلور میاشتی لس ورځی مقرر دی ، دوهم صورت دنکاح څخه دوتلو طلاق دی ، دطلاق عده دغیر حاملی دپاره دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه او دځینو نورو امامانو په نزد پوره دری حیضونه دی او دامام شافعی رحمته الله علیه او ځینو نورو امامانو په نزد دری طهره عده دطلاق ده ، په هرحال ددی دپاره څه ورځی یا میاشتی مقررې نه دی ، په څومره میاشتوکی چى دری حیضونه یا دری طهرونه پوره سی دغه به دعدی دطلاق وی او دکومو ښځو چى لا دکم عمری په وجه حیض نه دی راغلی یا دزیات عمر په سبب یی حیض بندى سوي وی ، ددوی حکم منځ ته مستقل راځی او دغه شان دحملدارو ښځو حکم هم منځ ته راځی ، ددوی دپاره عده دوفات او عده دطلاق دواړه یوشان دی .

فَطَلِّقُوهُنَّ لِقَبْلِ عِدَّتِهِنَّ : او دصحیح مسلم په حدیث کی دی چى نبی کریم صلی الله علیه و آله دا : فَطَلِّقُوهُنَّ لِقَبْلِ عِدَّتِهِنَّ : تلاوت وفرمایي او دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما او ابن عباس رضی الله عنهما په قرأت کی هم په یو روایت کی لِقَبْلِ عِدَّتِهِنَّ : او په بل یو روایت کی لِقَبْلِ عِدَّتِهِنَّ : منقول دی (روح) او په بخاری او مسلم کی دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چى دوی خپلی ښځی ته دحیض په حالت کی طلاق ورکړی وو حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ددی ذکر نبی کریم صلی الله علیه و آله ته وکی نو دوی صلی الله علیه و آله سخت ناراضه سو ، بیایي وفرمایل .

لِإِذَا جَاءَهَا ثُمَّ يُنْسِكُهَا حَتَّى تَطْهَرَ ثُمَّ نَحِيضَ فَنُفِطِّهَا فَإِنْ بَدَأَ لَهُ أَنْ يُطْلِقَهَا فَلْيُطْلِقْهَا طَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَمَسَّهَا فَلَكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَهَا اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُطْلِقَ بِهَا النِّسَاءَ .

یعنی ده ته په کار دی چى دحیض په حالت کی دورکول سوی طلاق څخه رجوع وکی بیایي په خپله ښځوالی کی ونیسی ، تردی چى دحیض څخه پاکه سی ، بیا ددی څخه وروسته یی حیض راسی او هغه حیض څخه پاکه سی دغه وخت که طلاق ورکول غواړی نو په دغه طهر کی دی دکوروالی اوصحبت کولو څخه بغیر طلاق ورکړی ، دا هغه عده ده چى الله تعالی یی په (ذکر سوی) آیت کی ذکر کړی دی .

ددی حدیث څخه څو خبری ثابتی سوی ، اول دا چى په حالت دحیض کی طلاق ورکول حرام دی ، بل دا چى که چا داسی وکړل ، نو ددی طلاق څخه واپس کیدل واجب دی په دی شرط چى طلاق قابل درجعت وی لکه چى دابن عمر رضی الله عنهما په واقعه کی وو، دریمه دا چى په کوم طهر کی طلاق ورکول وی ، په هغه کی دښځی سره مباشرت اوصحبت نه وی سوی څلورمه داچى دقرآن دایت ، فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ : دا تفسیر دی .

دذکر سوی آیت د دواړو قرأتونو څخه بیا دحدیث دروایت څخه دذکر سوی آیت دا مطلب متعین سو چى کله ښځی ته طلاق ورکول وی ، نو دعدی شروع کیدو څخه دی مخکی طلاق ورکول سی ، دامام اعظم رحمته الله علیه په نزد چى کله عده دحیض څخه شروع کیږی ، نو معنی دایت دا مقررې سوه چى په کوم طهر کی دطلاق ورکولو اراده وی په هغه کی دی دښځی سره کوروالی نه کوی اودطهر په اخر کی دحیض شروع کیدو څخه مخکی دی طلاق ورکړی او دامام شافعی رحمته الله علیه او نورو په نزد چى کله عده دطهر څخه شروع کیږی ، په دی وجه د ، لِقَبْلِ عِدَّتِهِنَّ : مطلب دا مقرر سو چى بالکل په شروع دطهر کی دی طلاق ورکول سی

او دا بحث چي عده دري حيضونه دي ، يادري طهرونه ددي بيان دسورة بقره دايت، ثَلَاثَةُ قُرُوءٍ په تفسيرکي تيرسوي دي .

په هر حال دطلاق په حقله اولني حکم ددي آيت څخه په اجماع دامت داثابت سوچي دحيض په حالت کي طلاق ورکول هم حرام دي او په داسي طهرکي په کوم کي چي دبنځي سره کوروالي سوي وي په دي کي هم طلاق ورکول حرام دي او وجه دحرمت په دواړو کي دا ده چي په دي دواړو صورتونو کي دبنځي عده اوږدېږي ، کوم چي ددي دپاره دتکليف باعث دي ، ځکه چي په کوم حيض کي يي طلاق ورکړي دي ، دا حيض خو په عده کي شمارېږي نه بلکه دحيض ورځي پوره وي او دمذهب دابو حنيفه رحمته الله مطابق ددي څخه وروسته طهر به هم خالي تير سي بياچي کله بل حيض راسي نو دغه وخت به عده شروع سي چي په دي کي دير اوږدوالي دي ، او دشافعي رحمته الله دمذهب مطابق به هم کم از کم دحيض باقي ورځي کمي چي ددعي څخه مخکي تيرېږي هغه به زياتي سي ، دطلاق دا اولني حکم دي چي په دي اهمو هداياتو مشتمل دي ، چي طلاق څه دغصی ايستلو يا انتقام اخستلو شي نه دي بلکه په درجه دمجبوري دطرفينو د راحت انتظام دي ، په دي وجه دطلاق دورکولو دوخت څخه ددي خيال ساتل ضروري دي چي بنځي ته داوږدي عدي بلا وجهي تکليف ونه رسيږي ، او دا حکم صرف دهغو بنځو دپاره دي په کومو چي عده تيرول دحيض يا طهر څخه لازم وي او په کومو بنځو چي عده واجب نه وي ، مثلاً هغه بنځه چي لاخلوت هم ورسره نه وي سوي ، په هغوي دسره عده لازمه نه ده ، هغوي ته په حالت دحيض کي هم که طلاق ورکول سي ، نو جائز دي ، دغه شان هغه بنځه دکومي چي دکم عمر يا زيات عمر په سبب حيض نه راځي په دي وجه ددوي په عده کي دحيض او طهر څه اعتبار نسته ، بلکه ددوي عده دمياشتو په حساب سره دري مياشتي ده ، دوي ته چي په هر حال کي طلاق ورکول سي ياد کوروالي څخه وروسته طلاق ورکول سي ، ټول جائز دي ، لکه چي په راتلونکو ايتونو کي راځي (ازمظهری مع بعض تشریحات)

دوهم حکم : وَأَخْصُوا الْعِدَّةَ : دي ، داحصاء معنی شميرل دي ، معنی دايت دا ده چي ددعي ورځي په اهتمام سره يادي ساتل په کار دي ، هسي نه چي هيري مو سي او ددعي ختميدو څخه مخکي يي ختم وگني او ددعي دورځو دشميرلو دا ذمه واري په سړو او بنځو دواړو باندې عانده ده مگر دلته صيغه دمذکر استعمال سوه ، ځکه چي په عام طور سره کوم احکام چي په بنځو اوسړو کي مشترک وي په هغه کي خطاب په صيغه دمذکر راځي ، بنځي تبعاً په هغه کي داخلي گڼل کيږي او په دي خاص مسئله کي هغه حکمت هم کيدي سي کوم چي په لنډتفسيرکي ليکل سوي دي چي په بنځو کي دغفلت احتمال زيات دي ، په دي وجه سيده په سيده ذمه واري په سړيانو واچول سوه .

دويم حکم : لَا تَخْرُجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ : مه باسي دوي ددوي دکورونو څخه او دوي دي هم نه وځي ، په دي کي په لفظ دَبْيُوتِهِنَّ کي ددي بنځو کورونه يي وفرمايل او دي طرف ته يي اشاره وکړه چي تر څو پوري چي ددوي حق داوسيدو دسړي په ذمه دي ، په دي کورکي ددي حق دي ، په دي کي ددي

اوسیدل په خپل حال ساتل څه احسان کول په دی نه دی ، بلکه دواجبو ادا کول دی ، دښځی په حقونوکی یو حق داوسیدو کور هم دی ، دی آیت وښووله چی دا حق صرف په طلاق ورکولو سره نه ختمیږی ، بلکه ددعی تر ورځو پوری ښځی ته په دی کورکی دپاته کیدو استحقاق دی اوددعی پوره کیدو څخه مخکی ددی دکورڅخه ایستل ظلم او حرام دی دغه شان په خپل اختیارهم ددی کورڅخه ددی وتل حرام دی که څه هم خاوند هم اجازت ورکی ځکه چی په دی کورکی ددعی ورځی تیږول دځاوند حق نه دی بلکه دالله ﷻ حق هم دی کوم چی دالله ﷻ دطرف څخه پرعده تیروونکی لازم دی (دادامام ابوحنیفه رحمته الله علیه مذهب دی) **خلووم حکم** : **إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِمَا حِشَّةٍ مُّبَيَّنَةٍ** : یعنی عده تیروونکو ښځوته ددوی دکورونو څخه وتل حرام دی ، مگر په دی کی دا صورت مستثنی دی چی ښځه ښکاره بی حیایی وکړی ، ددی ښکاره بی حیایی څخه څه مراد دی ؟ په دی کی دتفسیر دامامانو دری قولونه دی .

اول قول : دا چی دبی حیایی څخه مراد په خپله ددی دکور څخه وتل دی نو په دی صورت کی دا استثنی صرف صورتاً استثنی ده چی په دی سره دکوره دوتلو اجازت ورکول مقصودنه دی ، بلکه ددی ممانعت زیات مؤکد کول دی ددی مثال داسی دی لکه چی وویل سی چی چالره فلانی کارکول نه دی په کار بغیر ددی څخه چی هغه دسړی توب څخه ووزی ، یاخپلی مورته کښنځل مه کوه ، بغیر ددی څخه چی ته بالکل نافرمانه سی نو دا ظاهره ده چی په اول مثال کی په دی صورت داستثنی سره ددغه کار جواز ښوول مقصودنه دی ، او په دوهم مثال کی دمور دنافرمانی جواز ثابتول نه دی ، بلکه په بلیغ اندازکی ددی نور زیات ممانعت اوناکاروالی بیانول دی ، نو دایت دمضمون خلاصه په دی صورت کی دا سوه چی طلاق سوی ښځی دی دخپلو ځاوندانو دکورونو څخه نه وځی ، مگر دا چی هغوی بی حیایی ته **جوری سی او ووزی** ، نو دوتلو مطلب بی جواز نه دی بلکه دنور زیات مذمت او ممانعت اثبات دی ، **دَلَّاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ** : دا تفسیر دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه ، سدی رحمته الله علیه ، ابن السائب رحمته الله علیه ، نخعی رحمته الله علیه وغیره څخه نقل دی او امام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه دا اختیار کړی دی (روح المعانی)

دوهم قول : دا دی چی **دَلَّاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ** څخه مراد زنا اوبدکاری ده ، په دی صورت کی استثنی په خپله معنی کی ده چی که طلاق سوی ښځی زنا وکړه اوجرم په دی ثابت سو نو دا به دحد شرعی جاری کولو دپاره لامحاله ددعی دکور څخه وایستل سی ، دا تفسیر حضرت قتاده رحمته الله علیه ، حسن بصری رحمته الله علیه ، شعبی رحمته الله علیه ، زیدبن اسلم رحمته الله علیه ، ضحاک رحمته الله علیه او عکرمه رحمته الله علیه او نورو څخه نقل دی ، امام ابویوسف رحمته الله علیه دا قول اختیار کړی دی .

دریم قول : دا دی چی **دَلَّاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ** : څخه مراد زیان درازی او جنگ جگړه ده نو معنی دآیت به داسی چی طلاق سوی ښځی ددوی دکورونو څخه ایستل جائز نه دی بغیر ددی صورت څخه چی ښځه بد زیانه جگړه کوونکی سی او دخپل ځاوند او دده دمتعلقینو سره بدزیانی راواخلي نو په داسی صورت کی دا ددعی دمحاکم څخه ایستل کیدی سی ، **دَلَّاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ** دا تفسیر دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه په ډیرو

روایتونو سره منقول دی او په ذکر سوی آیت کی دحضرت ابن ابی بن کعب ؓ او عبدالله ابن مسعود ؓ قرآنت داسی دی ، **إِلَّا أَنْ يُفْعَشَ** : ددی لفظ ظاهری معنی فحش کلامی اوبدزیانی ده ، په دی قرآت سره هم داخری تفسیر تائید کیږی (روح) په دی صورت کی هم استثنی په خپل حقیقت باندی ده چی دبدزیانی او جگړی کولو په صورت کی یی دکوره ایستلی سی .

تردی خایه دطلاق په حقله دخلورو احکامو بیان راغلی دی اومخ ته به نور احکام بیانپړی ، مگر ددی په مینځ کی دذکرسوو احکامو دپابندی تاکید او ددی دمخالفت څخه دخان ساتلو دپاره دخو وعظونو اونصیحتونو بیان کیږی ، دا دقرآن کریم خاص انداز دی چی دهر حکم هغه څخه وروسته دخدای ﷻ بیرہ او دآخرت فکر وریاد وی او دخلاف ورزی څخه یی منع کوی ، ځکه چی دبنځی اوخاوند دتعلق اوپه خپل مینځ کی دحقونو دپوره ادا کولو انتظام دڅه قانون په ذریعه نه سی کیدی، ددی دپاره دخدای او اخرت بیرہ منع کونکی شی دی .

وَلَكُمْ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَظْرِي اللَّهُ يُخَذِّتُ بِعَذَابٍ ذَلِكَ أَمْرًا دحدود الله څخه مراد دشریعت مقرر کړی قوانین دی، **وَمَنْ يُتَعَدَّ** : یعنی کوم سړی چی دحدود الله څخه تجاوز وکی ، یعنی ددی احکامو خلاف ورزی وکی ، **فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ** : نو ده په خپل ځان ظلم وکی یعنی دالله ﷻ یا داسلامی شریعت یی هیڅ تاوان ونه کی ، خپل نقصان یی وکی دانقصان عام دی دینی هم او دنیوی هم ، دینی نقصان خو دشریعت څخه دخلاف کولو گناه اوداخرت وبال دی، اودنیوی نقصان دا دی چی کوم سړی دشرعی هداياتو څخه بغیر طلاق ورکی ، هغه اکثر دری طلاقو ته رسیږی چی وروسته په کی بیا رجوع یانوی نکاح نه سی کیدی اوسړی اکثر دطلاق ورکولو څخه وروسته پنبیمانه وی ، اومصیبت زغمی اویا خصوصاً چی بیا صاحب اولاد هم وی ، دده دپاره خو دا مصیبت په دنیاکی دخان وبال سی اودیر خلک کوم چی بنځی ته دتکلیف اونقصان رسولو په نیت ظالمانه طلاق ورکوی ، که څه هم ددی څه تکلیف بنځی ته هم رسیږی ، لیکن دده دپاره ظلم په ظلم او دوچنده وبال جوړسی ، یو دالله ﷻ دمقرر کړی حد ماتولو دوهم په بنځی دظلم کولو چی حقیقت یی دا دی .

پنداشت ستمگر که جفا بر ما کرد بر گردن وی بماند وبر ما بگذشت

ظالم خودا خیال کوی چی په ماظلم وکی خو دهغه په غاړه دظلم کولو وبال پاته سو چی سزا به یی په اخرت کی پیدا کی، اوپر ما تیر سو .

لَا تَظْرِي اللَّهُ يُخَذِّتُ بِعَذَابٍ ذَلِكَ أَمْرًا : یعنی ته نه پوهیږی چی شاید الله ﷻ ددی غیظ اوغضب څخه وروسته څه بل حالت پیدا کړی چی دبنځی څخه کوم راحتونه درته حاصلیدل او داوولاد دپرورش او دکور دانتظام سهولتونه وه، دهغه خیال وکی نوته به بیا پرخپل طلاق پنبیمانه سی اودوباره ددی په نکاح کی دساتلو اراده وکی نو دوباره په نکاح کی دراوستلو صورت هلته کیدی سی کله چی نه دطلاق ورکولو په وخت کی دشرعی حدونو رعایت وکی چی بی وجهی طلاق بائن نه کړی بلکه رجعی یی

پريږدي چي خاوند ته په کي درجعت کولو اختيار وي په رجعت کولو سره اولني نکاح په خپل ځاي برقراره وي او دا چي دري طلاقو ته خبره نه رسوي چي بيا وروسته ورڅخه درجعت حق نه وي او ددواړو درضا مندي باوجود هم نکاح شرعاً حلاله نه وي .

لَا إِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ، په أَجَلَهُنَّ کي لفظ دَاجِلَ په معنی دعدت دی او دبلوغ اجل څخه مراد عدت ختمیدو ته رسیدل دی .

(دطلاق په حقه پنځم حکم)

په دی آیت کي دا ارشادسوي دی چي کله دطلاق سوي ښځي عده ختمیدو ته نژدې ورسپړي نو اوس دنکاح څخه دوتلو وخت راغي ، تردغه وخت پوري په کار دی چي وقتی تاثرات اودغم اوغصی کیفیت هم ختم سوي وي ، دغه وخت بيا په سنجیدگي سره فکر وکي چي نکاح ساتل ښه دی اوکه بالکل بي ختمول ، که په نکاح کي ساتل مو زړه غواړي نو ويی ساتي چي ددی سنت طریقه دراتلونکي آیت داشاري اودحدیث دارشاد مطابق دا ده چي په ژبه سره ووايي چي ما دخپلو طلاقو څخه رجوع وکړه اوپه دی دوه شاهدان هم ونیسي ، اوکه اوس هم دا غواړي چي نکاح ختمه کړي نو بیادي یی په ښه طریقه سره ازاده کي ، یعنی عده ختمیدو ته صبروکی ، دعدی دپوره کیدو سره به هغه ازاده اوخود مختاره سي .

شپږم حکم: دعدی دختمیدو په وخت کي دښځي په نکاح کي پریښوول وي اوکه ازادول ، په دواړوکی قرآن حکیم دمعروف قید لگولی دی ، دمعروف لفظی معنی پیژندلی طریقه ده اومراد ددی څخه دا دی چي کومه طریقه دشریعت اوسنتو څخه ثابته او په اسلام اومسلمانونوکی په عام طور معروفة ده هغه اختیار کي هغه دا ده چي که په نکاح کي ساتل او رجعت کول غواړي نو ائنده به دی ته زیانی یاعملی ازار نه رسوي اوپر دی به احسان نه اړوي او ددی چي کوم عملی یا اخلاقی کمزوری دطلاق سبب جوړه سوي وه ، مخ ته په خپله هم په هغه دصبر کولو قصد وکي چي بيا هغه تلخی پیدانه سي اوکه ازادول یی غواړي نو په هغه کي معروف اومسنون طریقه دا ده چي دا په ذلت اوخواري یابدو ردو ویلو دکوره مه باسي ، بلکه په ښو اخلاقو سره یی رخصت کړي اولکه چي دقرآن کریم دنورو ایتونه څخه ثابته ده ، دتللو په وخت کي دی ته یو جوړه جامی ورکړي او رخصت یی کي ، داکم ازکم مستحب خامخادی او په ځینو صورتونو کي واجب دی ، چي تفصیل یی دفقیه په کتابونو کي دی .

اووم حکم: په ذکر سوي آیت کي دپاته کولو یا ازادولو په دوه اختیاره ورکولو سره دارنگه ددی څخه په مخکي آیت کي په لَعْلَ اللَّهُ يُخْذُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا: سره په ضمني طور دامستفاده سوه چي منشاء ربانی دا ده چي که طلاق ورکول په مجبوري سره پینځي سي نو طلاق دی داسي ورکول سي چي درجعت حق په کي باقی وي چي سنت صورت یی دا دی چي په صفا لفظونوکی دی صرف یو طلاق ورکړي او ددی سره دی دغیظ اوغضب داظهار دپاره څه داسي لفظ نه وایی چي دنکاح دتعلق په بالکلیه قطع کولو باندی دلالت کوي ، مثلاً ووايي چي زما دکوره ووزه یا ووايي چه تاته ډیر سخت طلاق درکوم یا ووايي چه

اوس زما ستا سره د نکاح څه تعلق باقی پاتی نه سو داسی الفاظ که د صریحو طلاقو سره هم وواپی یا په خپله دا الفاظ په نیت د طلاق سره وواپی نو په دی سره درجعت حق باطل سی دا په اصطلاح د شرع کی طلاق بائن دی چی نکاح فوراً ماتیږی او درجعت حق باقی پاته نه دی او ددی څخه زیات سخت دا دی چی طلاق درو ته ورپسوی ، ددی نتیجه دا وی چی د خاوند صرف درجعت حق سلب نه سی ، بلکه ائنده که خاوند اوبنځه دواړه راضی سی نکاح کول وغواړی نو هم نوی نکاح نه سی کولی ، لکه چی د سورة (بقره) په آیت کی دی چی : **لَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ** .

(دوی طلاقه په یو واروړ کول حرام دی مگر که چا داسی وکړل نو دری سره به واقع سی په دی دامت اجماع ده)

نن صبا ددین څخه بی پرواهی ددین د احکامو څخه غفلت په بده طریقه سره عامیږی د جاهلانوبه څه وی ، تعلیم یافته منشیان هم ددوی طلاقو څخه کومو ته گویا طلاق نه وایی اوشپه او ورځ د الیدل کیږی چی دری طلاقه ورکوونکی وروسته پنبیمانه وی او په دی فکر کی وی چی په څه شان می دا بنځه دلاس څخه ونه وزی ، په صحیح حدیث کی په یو ځای په دری طلاقه ورکوونکی باندی د نبی کریم ﷺ سخت غضبناک کیدل امام نسایی په روایت د محمود بن لبید نقل کړی دی ، په دی وجه په یو وخت دری طلاقه ورکول په اجماع دامت حرام اونا جائز دی او که یو سړی په دری طهرونو کی جلا جلا دری طلاقونه ورکی نو ددی ناکاروالی هم په اجماع دامت اود قرآن دایت د اشاری څخه ثابت دی ، صرف په دی کی اختلاف دی چی دا صورت هم حرام دی ، امام اعظم ابو حنیفه رحمته الله او شافعی رحمته الله حرام خو ورته نه وایی یعنی په طلاق بدعی کی یی شمیری ، بلکه په سنت کی یی دا خل گنی مگر ناخوبه فعل د دوی په نزد هم دی تفصیل یی په سورة بقره کی تیر سوی دی ، مگر لکه څنگه چی د دری طلاقو په یو ځای دوړکولو په حراموالی د ټول امت اجماع ده ، دغه شان په دی هم اجماع ده چی د حراموالی باوجود که څوک داسی وکی نو دری سره طلاقه به واقع سی ، ائنده به د دوی په مینځ کی نوی نکاح هم حلاله نه وی ، په ټول امت کی د ځینو شیعه گانو او اهل حدیثو څخه ماسوا ټول څلور سره مذهبنه پردی متفق دی چی که دری طلاقه په یو ځای ورکول سی ، دری سره به واقع سی ، ځکه چی دیو فعل په حراموالی سره دده اثر واقع کیدل نه متاثره کیږی ، لکه یو سړی چی څوک بی گناه قتل کی ، نو د فعل د حرامیدو باوجود مقتول خو په هر حال به مری دغه شان دری طلاقه په یو ځای د حرامیدو باوجود ددوی وارو وقوع لازمی امر دی اوصرف د څلورو مذهبنو نه بلکه پردی د صحابه کرامو رضی الله عنهم اجماع د حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په زمانه کی منقول اومعروف ده ، ددی بیان هم مخکی په سورة بقره کی په تفصیل سره تیر سوی دی .

وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ : یعنی شاهدان جوړ کی په خپلو مسلمانانو کی دوه معتبر سریان اوقائم کی شهادت صحیح صحیح .

اتم حکم: ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی دعدی د ختمیدو په وخت کی برابره خبره ده که رجعت وکی او بی بی دخان سره ساتل وغواړی یا عدی څخه وروسته یی ازادول وغواړی ، په دواړو صورتونو کی دی

په خپل دی کار رجعت یا ازادولو دوه معتبر شاهدان ونیسی ، دا حکم داکثرو امامانو په نزد استحبابی دی ، رجعت په دی موقوف نه دی او د شاهدانو حکمت درجعت په صورت کی خو دا دی چی هسی نه صبا ښځه درجعت څخه انکار وکی او دده دنکاح څخه دوتلو دعوی ونه کړی او دازادولو په صورت کی ځکه چی صبا په خپله دخپل نفس په شرارت یادښخی په محبت سره مغلوب نه سی اودا دعوی ونه کی چی دعوی تیریدو څخه مخکی می رجعت کړی وو ، ددی دوو شاهدانو دپاره یی دَوِيْ عَدْلٍ وفرمایل اووي ښووله چی په شرعی او اصطلاحی معنی کی عَدْلٌ یعنی ثقه او معتبر کیدل د شاهدانو ضروری دی ، کنه نو د دوی په شهادت به قاضی څه فیصله نه درکوی او په ، اَلَيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ کی عامو مسلمانوته خطاب دی چی که تاسی په څه داسی واقع درجعت یانکاح ماتولو کی شاهد سی او دقاضی په عدالت کی د شاهدی نوبت راسی نو دڅه رعایت یا مخالفت او عداوت په وجه په رښتینی شهادی ورکولو کی یوه ذره فرق مه کوی .

لَا تَكُنْ يَوْعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ : یعنی په دی مذکوره مضمون سره هغه سړی ته نصیحت کول کیږی کوم چی ایمان لری په الله ﷻ او په ورځ داخرت باندی ، په دی کی داخرت په خصوصیت سره ذکر ځکه وسو چی دښخی او خاوند په خپل مینځ کی دحقونو ادائیگی بغیر د تقوی او فکر اخرت څخه په چا نه کول کیږی .

(دجرم او سزا په قوانینو کی دقرآن حکیم عجیبه حکیمانه او مریانه اصول)

دد : ۱ په حکومتونو کی دقواعدو او قوانینو تدیون او دجرمونو دسزا او تعزیر دپخوا څخه دستور دی ، په هرملکه او قوم کی دقوانینو او تعزیراتو کتابونه لیکل سوی دی ، اودا هم ظاهره ده چی قرآن حکیم هم دالله ﷻ دقانون کتاب دی ، مگر دده طرز دتولی دنیا دقوانینو دکتابونو څخه منفرد او عجیبه دی چی دهر قانون څخه مخکی او وروسته دخدای ﷻ بیره او داخرت فکر مخ ته کول کیږی چی هرانسان دقانون پابندی دیو پولیس اونگران دبیری څخه نه بلکه دالله ﷻ دبیری څخه وکی که څوک یی وینی یایی نه وینی ، خلوت وی که جلوت ، په هر صورت کی دقانون پابندی ضروری وگنی ، صرف دا سبب دی چی په قرآن باندی په صحیح ایمان لرونکی کی دسخت څخه سخت قانون نافذ کول هم زیات دشوارنه وی په دی وجه اسلامی حکومت ته دپولیس اوپر دوی داسپیشل پولیس اوپر دوی دخفیه پولیس دجال اچولو ضرورت نه راځی .

دقرآن کریم دامریانه اصول په ټولو قوانینو کی غام دی ، په خصوصیت سره دښخی او خاوند په تعلقات او د دوی په مینځ کی دحقونو په قوانینو کی تردی ټولو زیات اهتمام سوی دی ، ځکه چی دا تعلقات داسی دی چی په دی کی په هرکارنه شهادت مهیا کیدی سی او نه عدالتی تحقیق دزوجینوپه خپل مینځ کی دحقونو دکوتاهی صحیح اندازه لگولی سی ، ددی ټول دار اومدار په خپله دزوجینوپه زړونو او د دوی په عملونو باندی دی ، دا وجه ده چی دنکاح په مسنونه خطبه کی چی دقرآن کریم کوم آیتونه ویل

په سنتو سره ثابت دی ، دا دری سره آیتونه د تقوی د حکم څخه شروع کیږي او په دی ختمیږي ، په کومو کی چی دا اشاره ده چی نکاح کوونکی دی داوس څخه په دی پوه سی چی که څوک یی وینی یایی نه وینی مگر الله ﷻ زمونږ د ټولو عملونو څخه بلکه د زړه د پټو خیالاتو څخه خبردی که مونږ په خپل مینځ کی د حقونو په ادائیگی کی کوتاهی وکو او یو بل ته تکلیف ورسوو نو د عالم السرائر په مخکی به جواب ورکول وی ، دغه شان په سورة الطلاق کی یی چی کله د طلاق یو څو احکام بیان کړل نو دا ول حکم څخه وروسته یی **وَالْقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ** و فرمایل او د تقوی هدایت یی و فرمایي ، بیا د څلورو احکامو د ذکر کولو څخه وروسته یی دا وعظ او نصیحت وکی چی کوم سړی ددی خلاف ورزی کوی ، هغه په بل چلنه بلکه په خپل ځان ظلم کوی ددی وبال به دی تباہ کړی ، **وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ لِنَفْسِهِ** : بیا د نورو څلورو ضمنی احکامو او قوانینو د ذکر کولو څخه وروسته دوباره د هدایت گردان سو ، **ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ** : مخکی په یو آیت کی د تقوی فضیلتونه او ددی د دینی او دنیوی برکتونو بیان فرمایي ، بیا ددی آیت په اخر کی یی په الله ﷻ د توکل او پروسې ساتلو برکتونه ارشاد و فرمایل ، بیا ددی څخه وروسته د عدی څو احکام بیان سول او ددی څخه وروسته بیا په دوو ایتونو کی د تقوی د زیاتو برکتونو او ثمراتو بیان رالی او ددی څخه وروسته بیا څه دنکاح او طلاق متعلقات ، د بنځی نفقه او د اولاد تی ورکول او نور احکام وپیل سو ، د طلاق او عدی او د بنځی د نفقی اودتی اونورو په احکامو کی بار بار یی کله ذکر داخرت ، کله د تقوی فضیلت او برکت او کله د توکل برکتونه او څه احکام بیان کړل بیا د تقوی د دوباره سه باره فضیلتونو بیانول په ظاهره یی ربطه معلومیږي ، مگر د قرآن کریم ددی مربیانه اصولو په حکمت د پوهیدو څخه وروسته ددی تعلق او ژور ربط هم معلوم سو اوس د ذکر سوو ایتونو تفسیر او تشریح وگوری .

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا * وَنُزْلًا مِّنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ : یعنی کوم سړی چی د الله ﷻ څخه بیرېږي نو الله ﷻ به دهغه دپاره دهر مشکل او مصیبت څخه د نجات لار را وباسی او هغه ته به بی گمانه رزق ورکړی ، د لفظ د تقوی اصلی اولغوی معنی محفوظ کیدل دی ، په شرعی اصطلاح کی د گناه څخه د محفوظ کیدو دپاره د لفظ ویل کیږي او کله چی یی اضافت او نسبت د الله ﷻ طرف ته وی نو ترجمه یی د الله ﷻ څخه دبیری کول کیږي او مطلب یی دا وی چی د الله ﷻ دنا فرمانی څخه محفوظ سی او دبیریږي ، په دی آیت کی یی د تقوی دوه برکتونه بیان فرمایلی دی ، اول دا چی د تقوی اختیاروونکی دپاره الله ﷻ د محفوظ کیدو لار راباسی ، دیوشی څخه په محفوظ کیدلو کی صحیح خبره دا ده چی دا عام دی د دنیا د ټولو مشکلاتو او مصیبتونو دپاره هم او داخرت د ټولو مصیبتونو او مشکلاتو دپاره هم ، او مطلب دایت دا دی چی الله ﷻ د متقی یعنی د گناهونو څخه د محفوظ کیدونکی بنده د دنیا او اخرت دهر مشکل او مصیبت څخه د نجات لاره راباسی ، او دوهم برکت یی دا دی چی ده ته دداسی طرف څخه رزق ورکوی دکوم طرف څخه چی دده خیال او گمان هم نه وی صحیح خبره دا ده چی درزق څخه مراد هم دلته دهر

ضرورت شی دی ، برابره خبره ده که د دنیا وی یاد ا خرت ، د مومن متقی دپاره د الله ﷻ وعده په دی آیت کی دا ده چی دده هر مشکل هم اسانوی او دده ضرورتونه هم پوره کوی او دداسی لارو څخه دده ضرورتونه مهیا کوی دکومو چی ده ته وهم او گمان هم نه وی (روح)

د مقام دمناسبت په وجه ځینو مفسرینو حضراتو ددی آیت په تفسیر کی دافرمایلی دی چی طلاق ورکونکی خاوند او طلاقه سوی ښځه دواړه یاپه دوی کی چی کوم تقوی اختیاروونکی وی الله ﷻ به هغه ته د طلاق او جداکیدو څخه وروسته دپېښیدونکی هر مشکل او تکلیف څخه نجات ورکی اوسری ته به دده مناسب ښځه او ښځی ته به ددی مناسب خاوند ورکړی او ظاهره ده چی دایت اصل مطلب کوم چی دتولو مشکلاتو او هر قسم رزق دپاره عام او شامل دی ، په دی کی دزوجینو د مشکلات او ضرورتونه هم شامل دی (کذا فی روح المعانی)

(د ذکر سوی آیت شان نزول)

د حضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه روایت دی چی عوف بن مالك اشجعی ؓ د نبی کریم ﷺ په خدکت کی حاضر سو او عرض یی وکی چی زما زوی سالم دښمنانو نیولی دی اوبیولی یی دی دده مورسخته پریشانه ده ، زه څه وکړم؟ نبی کریم ﷺ وفرماییل چی زه تاته او دهلك مور ته حکم کوم چی تاسی په کثرت سره لاَحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ : وایاست ، دغو دواړو د حکم تعمیل وکی ، دا کلمی یی په کثرت سره ویلی ، ددی اثر دا وسو چی کومو دښمنانو هلك قید کړی وو ، هغوی یوه ورځ غافله سول ، هلك دهغوی د قید څخه را ووتی او دهغوی څخه یی څه بیزی راوشرلی اوپلار ته راورسیدی ، اوپه ځینو روایتونو کی دی چی دهغوی یو اوبن ده ته په لاس ورغی ، په هغه سپور سو اونور اوبنان یی دخان سره راروان کړل اوپلار ته راورسیدی ، دده پلار دا خبر د نبی کریم په خدمت کی وړاندی کی اوپه ځینو روایتونو کی دی چی داپوښتنه یی هم وکړه چی دا اوبنان اوبیزی چی زما زوی راوستی دی ، دازمونو دپاره حلال دی که نه؟ په دی دا ایت نازل سو ، وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ الْخ

اوپه ځینو روایتونو کی دی چی عوف بن مالك اشجعی ؓ اودده ښځه چی کله دزوی په جدایی کی زیات پریشانه سول نوبی کریم ﷺ دوی ته د تقوی اختیارولو حکم ورکی اوپه دی کی څه بعد نسته چی د تقوی حکم یی هم ورکړی وی اوپه کثرت سره د لاَحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ ، ویلو هم (دا ټول روایتونه په روح المعانی کی دابن مردویه څخه په طریق د کلبی دابی صالح دابن عباس ؓ څخه نقل سوی دی)

ددی شان نزول څخه دا هم معلومه سوه چی که څه هم په دی مقام کی دا آیت د طلاق سره د تعلق لرونکی سری اوبښځی په حقله راغلی دی مگر مطلب ددی عام دی او ټولو ته شامل دی .

مسئله : ددی حدیث څخه دا هم ثابت سوه چی که یو مسلمان دکفارو په قید کی راسی او هغه په واپسی کی دخان سره دهغوی څه مال راوړی نو دا مال په حکم دمال غنیمت حلال دی او دمال غنیمت دعامی قاعدی مطابق ددی پنځمه حصه بیت المال ته ورکول هم په ده لازم نه دی ، لکه چی په واقعه د حدیث کی ددی مال څخه خمس نه دی اخستل سوی ، فقهاء رحمهم الله فرمایي چی که یو سری په پټه بغیر دامان او

اجازت اخستو څخه دار الحرب ته ولاړی او دهغه ځای څخه دکفارو څه مال وټنښتوی او دارالاسلام ته یی را ورسوی نو دهغه هم دا حکم دی ، لیکن کوم سړی چی دکفارو څخه امان او اجازت واخلی او دهغوی ملک ته ولاړسی ، لکه چی نن صبا دویزی دستور دی نو دهغه دپاره جائز نه دی چی دهغوی څه مال دهغوی داجازت څخه بغیر راوړی ، دغه شان کوم سړی چی قیدسی اودهغوی ملک ته ولاړسی ، بیا په کفارو کی څوک دهغه سره امانت کښیږی نو ددی امانت راوړل هم جائز نه دی ، په اول صورت کی په دوی وجه چی په امان ورکولو سره یوه وعده د دوی په مینځ کی وسوه اوس د دوی داجازت څخه بغیر د دوی په ځان او مال کی تصرف کول په وعده شکنی کی داخله ده او په دوهم صورت کی هم دامانتونو په ایښولو سره عملی وعده وسوه چی کله یی هغه وغواړی نو واپس کوی به یی ، اوس امانت نه واپس کول بد وعدی او وعده شکنی ده کومه چی شرعاً حرامه ده (مظهری)

دنبی کریم ﷺ سره دهجرت څخه مخکی به ډیرو کفارو خپل امانتونه ایښول ، دهجرت په وخت کی د دوی په قبضه کی داسی څه امانتونه وه ، دوی هغه دځان سره رانه وړل بلکه حضرت علی کرم الله وجهه یی ددی کار دپاره دځان څخه وروسته پرېښوی چی هغه امانتونه خپلو خپلو حقدارو ته واپس کی .

(دمصیبتونو څخه دنجات او دمقاصدو دحصول مجربه نسخه)

په ذکر سوی حدیث کی نبی کریم ﷺ عرف بن مالک ؓ ته دمصیبت څخه دنجات اود مقصد دحصول دپاره دا تلقین وفرمایي چی په کثرت سره لا حول ولا قوة الا بالله : وایه ، حضرت مجدد الف ثانی فرمایي چی ددین اودنیوی هر قسم مصیبتونو اوتکلیفونو څخه دمحفوظ کیدو اونفعو اومقصدونو دحاصلولو دپاره دا کلمه په کثرت سره ویل ډیر مجرب عمل دی او ددی کثرت مقدار حضرت مجدد دابنوی دی چی روزانه پنځه سوه (۵۰۰) واره دا ، لا حول ولا قوة الا بالله : وایی اوسل سل واره یی په اول اواخر کی درود شریف وایی او دخپل مقصد دپاره دعا کوی (مظهری)

اوامام احمد ، حاکم ، بیهقی ، ابونعیم اونورو دحضرت ابوذر ؓ څخه روایت کړي دی اوحاکم ددی اسنادو ته صحیح ویلی دی چی نبی کریم ﷺ یوه ورځ ددی آیت ، وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا الْاِیة ، تلاوت بار بار فرمایي تردی چی ماته خوب راغی ، بیایی وفرمایل چی ای ابوذر ؓ که ټول خلک صرف داآیت اختیار کی نو دټولو دپاره کافی دی (روح المعانی) دکافی کیدو مراد ظاهر دی چی په ټولو دینی او دنیوی مقاصدو کی دکامیابی دپاره کافی دی .

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا : یعنی کوم سړی چی په الله ﷻ توکل او بروسه کوی ، الله ﷻ دهغه دمهماتو دپاره کافی دی ، ځکه چی الله ﷻ خپل کارڅنگه چی غواړی پوره کوی یی ، هغه دهر شی یوه اندازه مقرر کړي ده ، دهغه مطابق ټول کارونه کیږی ، په ترمذی او ابن ماجه کی دحضرت عمر بن خطاب ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

لَوْ اَلَكُم تَوَكَّلْتُمْ عَلَى اللَّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقْكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ ثُمَّ لَا يَمُوتُ وَتَوَكَّلُوا بِطَاقَا .

که تاسی په الله ﷻ توکل کولی لکه څنگه چې دهغه ﷻ حق دی نو بيشکه الله ﷻ به تاسی ته داسی رزق درکولی لکه چې مرغانو ته یی ورکوی چې دخپلو زوالو څخه اوږی وزی او ماښام په مړه خپته راواپس کیږی .
 او په صحیح بخاری او مسلم کی د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې زما په امت کی به اويا زړه سړی بی حساب به جنت ته داخلیدی د دوی په صفتونو کی یو دا هم دی چې دوی به په الله ﷻ توکل کوونکی وی (مظهری)

د توکل معنی دا نه ده چې د الله ﷻ پیدا کړی اسباب او آلات پریردی بلکه مراد دا دی چې اختیاری اسباب ضرور اختیار کی ، مگر توکل پر اسبابو د کولو په ځای په الله ﷻ باندی کوی چې ترڅو دهغه مشیت او اراده نه وی هېڅ کار نه سی کیدی ، په ذکر سوی آیت کی د تقوی او توکل د برکتونو او فضیلتونو د بیانولو څخه وروسته یی نورڅو احکام د طلاق او عدی بیان کړی دی .

وَاللّٰهُ يَسِّرُ مِنَ الْمَحْضِ مَنْ يَسَّالِكُمْ اِنْ ارْتَبْتُمْ لَعَدْتُمْ ثَلَاثَةَ اشْهُرٍ وَاللّٰهُ لَمْ يَحِضْنَ وَأُولَٰئِ الْاَخْمَالُ اَجَلُهُمْ اَنْ يَحِضْنَ حَمَلُهُمْ : په دی آیت کی د طلاقو سوو پنځو د عدی زیات تفصیل دی ، په کومو کی چې د دری قسمه پنځو د عدی د عامی قاعدی د عدی څخه جلا حکم ذکر دی .

د عدی په حقه نهم حکم : د طلاق عده په عامو حالاتو کی دری پوره حیضونه دی چې بیان یی په سورة بقره کی تیر سوی دی ، لیکن هغه پنځی د کومو عمر چې زیات سوی وی یادڅه بیماری اونورو په سبب یی حیض راتلل بند سوی وی ، دغه شان هغه پنځی چې د کم عمر په سبب یی لایحیض راتلل نه وی شروع سوی ، د دوی عده په ذکر سوی آیت کی د دری حیضونو په ځای دری میاشتی مقرری سوی دی ، او د حامله پنځو عده د حمل پیدا کیدل مقرر سوی دی برابره خبره که هغه په هرڅومره ورځو کی چې وی .
 اِنْ ارْتَبْتُمْ : یعنی که ستاسی شک وی ، مراد د شک څخه دا دی چې اصل عده د حیض څخه شروع کیږی او ددی پنځو حیض خو بند دی نو بیا د عدی شمیر به څنگه وی ، دا تردد مراد دی .

میخ ته بیا د تقوی د فضیلت او برکت بیان دی ، وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهُ مُسْرًا : یعنی کوم سړی چې د الله ﷻ څخه بیریزی ، الله ﷻ به دهغه په کار کی اسانی پیدا کړی یعنی د دنیا او آخرت کار به دهغه دپاره اسانه سی ددی څخه وروسته بیا د طلاق او عده د ذکر سوو احکامو د پابندی تاکید دی .

ذٰلِكَ اَمْرُ اللَّهِ اَنْزَلَهُ اِلَيْكُمْ : دا حکم دی د الله ﷻ چې تاسی ته نازل سوی دی ، ددی څخه وروسته د تقوا دیو بل فضیلت بیان دی ، وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ اَجْرًا : یعنی کوم سړی چې د الله ﷻ څخه بیریزی نو الله ﷻ به دهغه د گناهونو کفار وکی او دهغه اجر به زیات کی .

(د تقوی پنځه برکتونه)

په ذکر سوو آیتونو کی پخې کوم د تقوی د فضیلتونو او برکتونو بیان راغی ، ددی خلاصه پنځه شیان دی ،
 یو دا چې الله ﷻ د متقیانو دپاره د دنیا او آخرت د مصیبتونو او مشکلاتو څخه د خلاصون لار راباسی ،
 دوهم دا چې د دوی دپاره درزق داسی دروازی خلاصوی ، د کومو طرف ته چې دده خیال هم نه وی تللی ،

دریم دا چی د دوی په تولو کارونو کی آسانی پیدا کوی ، خلورم دا چی دده دگناهونو کفارہ کوی ، پنځم دا چی دده اجر زیاتوی او یو بل ځای دتقوی دا فضیلت هم ښوول سوی دی چی ددی په وجه ده ته حق اوباطل پیژندل اسان سی ، دایت ، اِنْ تَقُوْا اللّٰهَ یَجْعَلْ لَّکُمْ فُرْقَانًا : هم دا مطلب دی ، مخ ته بیا دطلاقو سوو ښځو دعدی او د دوی دنفقی بیان اودعامو ښځو دحقوقو دادائیگی تاکید دی چی ، اَسْکُنُوْهُنَّ مِنْ حَیْثُ سَکَنْتُمْ مِنْ وُجْدِکُمْ وَلَا لَکُنَّ رُوْهُنَ لِّتَضْبَحُوْا عَلَیْهِنَّ : ددی آیت تعلق دهغه اولنی حکم سره دی کوم چی لوړ راغلی دی چی طلاق سوی ښځی د دوی دکورونو څخه مه باسی ، په دی آیت کی دهغه ایجابی اړخ ذکر وسو چی دوی ته تر عدی پوره کیدو پوری دخپل وسعت اوقدرت مطابق داوسیدو مکان ورکی ، کوم ځای چی تاسی په خپله اوسی ، ددغه مکان په څه حصه کی یی ساتی که مطلقه په رجعی طلاق سره وی نو بیا خو دپردی ضرورت نسته او که طلاق بائن وی یادری طلاقه وی نو اوس دنکاح تعلق پری سوی دی دابه ددی خاوند څخه پرده کوی په دی وجه به په هغه مکان کی دپردی سره ددی داوسیدو انتظام کوی .

(لسم حکم طلاق سوی ښځی ددهی په ورځو کی مه پریشانه کوی)

لَا تَضْرِبُوْهُنَّ : ددی مطلب دا دی چی دعدی په ورځو کی کله چی طلاقه سوی ښځه ستاسی سره اوسیدو یی په بد رد ورسره کولو یا په ضروریاتو کی په تنگی کولو سره یی مه پریشانه کوی چی هغه په وتلو مجبوره سی .

وَ اِنْ کُنَّ اُولَاتٍ حَمْلًا فَلَا یَحِلُّ عَلَیْهِنَّ حَتّٰی یَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ :

یعنی که طلاق سوی ښځی حملداری وی نو تر حمل پیدا کیدو پوری خرڅ ورلره ورکوی .

(یوولسم حکم دطلاقو سوو ددهی نفقه)

په دی آیت کی دا وښوول سوه چی طلاق سوی ښځی که حاملی وی نو نفقه یی ترهغه وخته پوری په خاوند لازمه ده ترڅو چی حمل نه وی پیدا سوی په دی وجه دطلاق سوی حاملی په حقله دپوره امت اجماع ده چی دحمل تر پیدا کیدو پوری ددی نفقه دعدی په خاوند باندی واجب ده ، باقی کومه طلاقه سوی چی حامله نه وی که دی ته طلاق رجعی ورکول سوی وی ، نو دعدی نفقه یی هم په خاوند په اجماع سره واجب ده ، باقی هغه طلاقه سوی کومی ته چی طلاق بائن یادری طلاقه ورکول سوی وی یا کومو چی په خلع اونور سره خپل نکاح فسخ کړی وی ، ددی په حقله دامام شافعی رحمته الله علیه او احمد رحمته الله علیه او حنینو نورو امامانو قول دا دی چی د دوی نفقه په خاوند واجب نه ده اودامام اعظم رحمته الله علیه په نزد ددی نفقه هم په خاوند لازمه ده ، دده په نزد لکه څنگه چی حق دسکنی دمطلقاتو دپاره واجب دی ، دغه شان نفقه هم دتولو قسمونو مطلقاتو دپاره واجب ده او دلیل یی دا آیت دی په کوم کی چی یی دعامو مطلقاتو دپاره حق دسکنی ورکول لازم کی ، یعنی ، اَسْکُنُوْهُنَّ مِنْ حَیْثُ سَکَنْتُمْ مِنْ وُجْدِکُمْ : ځکه چی په دی آیت کی دحضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه قرآئت دا دی ، اَسْکُنُوْهُنَّ مِنْ حَیْثُ سَکَنْتُمْ وَالْفُقُوْا عَلَیْهِنَّ مِنْ وُجْدِکُمْ : او یو قرآئت دبل قرآئت دپاره مفسر وی ، ددی څخه معلومه سوه چی د ذکر سوی آیت مشهور

قرآئت په کوم کی چی لفظ دَاَنْفَقُوا مذکور نه دی ، په دی کی هم دالفظ محذوف دی اودی چی لکه څنگه دتولو مطلقاتو دپاره حق دسکنتی په خاوندانو لازم کړي دی دغه شان حق دنفقی یی هم ترورڅو ددی پوری لازم کړی دی او ددی تائید دحضرت فاروق اعظم ؓ او دنورو ډیرو صحابه کرامو ؓ ددی قول څخه کیږی چی دوی فاطمه بنت قیس ؓ کومی ته چی ددی خاوندی طلاقه ورکړی وه ، دهغوی دا روایت چی نبی کریم ﷺ ددی نفقه ددی په خاوندنه وه لازمه کړی ، دا وویل او ردیی وفرمایي چی مونږ د دوی ددی روایت په بنا کتاب الله اوسنت رسول الله ﷺ نه سو پریښووی په کوم کی چی یی دتولو مطلقاتو نفقه ددی په خاوندانو باندی لازمه کړي ده . مسلم

په دی کی دکتاب الله دحوالی څخه خو په ظاهره دا ایت مراد دی ، اودفاروق اعظم ؓ په نزد دآیت په مطلب کی نفقه هم دا خله ده او دستتو څخه مراد هغه حدیث دی کوم چی په خپله دعمرین خطاب ؓ څخه طحاوی ، دارقطنی اوطبرانی روایت کړی دی ، عمرین خطاب ؓ فرمایي چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی دوی دمطلقی ثلاثی دپاره هم خرڅ او استوگنه واجبه کړي ده .

لنډه دا چی دحملدارو ښځو ددی نفقه خو صراحتاً دی آیت واجبه کړي ده ، په دی وجه په دی خواجماع دامت ده ، دغه شان درجعی مطلقی چی کله لا تراوسه خو دهغه نکاح ماته نه ده ، ددی نفقه هم په اتفاق واجب ده ، دمطلقی باثنی یا ثلاثی اونورو په معامله کی دامت دفتهاؤ اختلاف دی دامام اعظم ؓ په نزد ددی هم نفقه واجب ده ، ددی مکمل تفصیل په مظهري کی ددی آیت لاندی لیدلی سی .

لَاِنَّ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاَكُوْنُنَّ اُجُوْرَهُنَّ : یعنی طلاقى سوي ښځی که حاملی وی اوییا دحمل څخه بچی پیداسی نو ددی عده خو دوضع دحمل په وجه پوره سوه ، په دی وجه ددی نفقه خو په خاوند لازمه پاته نه سوه ، مگر کوم بچی چی پیدا سوي دی ، که دا مطلقه موده ته تی ورکوی نو دتی ورکولو معاوضه اخستل او ورکول جائز دی .

دوولسم حکم: رضاعت یعنی بچی ته دتی ورکولو اجرت (مزدوری) ترڅو چی ښځه دخاوندپه نکاح کی وی ، ترهغه وخته پوری بچیانوته تی ورکول په خپله دمورپه ذمه په حکم دقرآن واجب دی ، وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ : اوکوم کار چی دچا په ذمه په خپله واجب وی ، په هغه معاوضه اخستل درشوت په حکم کی دی چی اخستل یی هم ناجائز دی او ورکول یی هم او ددی په ورځوکی په دی معامله کی په حکم کی دنکاح دی ، ځکه چی دښځی نفقه چی لکه څنگه دنکاح په حالت کی په خاوند لازمه وه ، په عده کی هم واجبه ده البته چی دحمل پیدا کیدو په وجه عده ختمه سوه اوښځه ازاده سوه ددی نفقه هم په خاوند واجبه پاته نه سوه اوس که دا دی بچی ته تی ورکوی ، نو ذکر سوي آیت ددی معاوضه اخستل او ورکول جائز کړل .

دیارلسم حکم: وَالْمِرُّوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ، ذَاتِمَار لفظی معنی په خپل مینځ کی مشوره اودیوبل خبره قبلول دی ، مطلب دا دی چی دتی ورکونکی په اجرت کی زوجینوته ددی هدایت ورکول سوچی په خپل مینځ

کی دجگری نوبت رانه ولی ، مطلقه بنسخه دی دعام اجرت خخه زیات نه غواړی ، اوخاوند دی دعام اجرت مطابق د دیر کولو خخه انکار نه کوی ، دیو بل سره دی دهمدردی اومحبت معامله کوی .

خوالسم حکم: وَإِنْ تَقَاسَرْتُمْ فَسْتَزْجِعْ لَهُ أُخْرَى : یعنی که دتی ورکولو معامله په خپل مینځ کی په مشوره سره حل نه سی یا که مطلقه بنسخه په معاوضه سره هم خپل بچی ته تی نه ورکوی ، نو دا دی حکما نه سی مجبوره کولی بلکه داسی دی وگنل سی چی سره ددی چی دمور شفقت پربچی باندی دتولو خخه زیات دی او ددی باوجود دا انکار کوی ، نوڅه واقعی عذر به وی ، لیکن که په واقع کی دی ته څه عذر نه وی محض دغصی او خفگان په وجه انکار کوی نو دخدای په نزدبه گناهگاره وی ، مگر دقاضی په عدالت کی دا په تی ورکولو نه سی مجبوره کیدلی .

دغه شان دتی داجرت ورکولو خخه که خاوند په وجه دافلاس عاجزه وی اوبله بنسخه بچی ته بغير دمعاضی یا دمطلقی دمعاضی خخه په کمه تی ورکولو ته تیاره وی ، نوکومه معاوضه چی طلاقه سوی مور غواړی خاوند به په هغه نه سی مجبوره کولی چی دی دی دمور مطالبه منظوره کی ، په دی دی تی ورکوی ، بلکه په دواړو صورتونو کی بله بنسخه ده ته تی ورکولی سی البته که بله بنسخه هم دومره معاوضه غواړی خومره چی مور غواړی ، نو دخواوند دپاره په اتفاق دفقهاؤ جائزه نه ده، چی مور پریږدی او په بله بنسخی باندی په دغه معاوضه تی ورکوی .

مسئله: که په بلی بنسخی تی ورکول مقرر سی نو دا ضروری ده چی تی ورکوونکی بنسخی دی بچی دمور سره ساتی ، تی دی ورته ورکوی ، دمور خخه یی جلا کول ، تی ورته ورکول جائز نه دی ، ځکه چی د اولاد تربیت او په خپله نگرانی اوسپرستی کی یی ساتل په صحیح احادیثو سره دمور حق دی ، ددی خخه دا حق اخستل جائز نه دی (تفسیر مظهری)

پنځلسم حکم: دبنسخی دنفقی په مقدار کی به دخواوند دحیثیت اعتبار وی ، لِئِنْفَقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ : یعنی خرڅ دی کوی وسعت والا سړی دخپل وسعت مطابق اوپه کوم سړی چی رزق تنگ وی ، هغه دی دخپلی آمدنی مطابق خرڅ کوی ، ددی خخه معلومه سوه چی دبنسخی په نفقه کی دبنسخی دحالت اعتبار نه کول کیږی بلکه دخواوند دحالت مطابق نفقه ورکول واجب دی ، که خاوند مالدار وی نو امیرانه نفقه ورکول واجب دی که څه هم بنسخه مالداره نه وی بلکه فقیره وی ، او که خاوند غریب وی نو غریبانه نفقه به دهغه دمقدور مطابق واجب وی که څه هم بنسخه مالداره وی ، دامام اعظم علیه السلام دا مذهب دی ، دخینی نورو فقهاؤ اقوال ددی خلاف هم دی (مظهری)

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ، دا ددغه تیری جملی زیاته تشریح ده چی الله ﷻ چاته دده دوسعت اوقدرت خخه زیات تکلیف نه ورکوی ، په دی وجه په نادار مفلس خاوند باندی دده دحیثیت مطابق نفقه واجب ده کوم حیثیت چی دده داوخت دی ، مخکی بنسخی ته په غریبانه نفقه باندی دقناعت اوپه هغه دصبر دتلقین دپاره فرمایي ، سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا : یعنی چاته دا خیال کول نه دی

په کار چی په موجوده حالت کی تنگی ده ، نو دا تنگی به همیشه وی ، بلکه تنگی اوفراخی دالله ﷻ په لاس کی ده ، هغه دتنگی څخه وروسته فراخی هم کولی سی .

فانده : په دی آیت کی دداسی خاوندانو دپاره دالله ﷻ دطرف څخه دفراخی حاصلیدو طرف ته اشاره ده کوم چی دخپل وس مطابق دواجبو نفقو پوره کولو کوشش کوی او دبنخی دتنگولو عادت یی نه وی (والله اعلم ، روح المعانی)

وَكَايْنٍ مِّنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسِبُنَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَبْنَاهَا

او ډیر دکلو څخه چی ووتل دحکم دخپل رب څخه اودهغه درسولانو څخه نو مونږ په حساب کی ونيول په سخت حساب کی ، او په عذاب مو کړل ،

عَذَابًا نُّكَرًا ۝ فَنَاقَتْ رَبَّهَا وَقَالَ رَبُّهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا

په عذاب نا آشنا سره ، نو وڅکله هغوی سزا دخپل کار او وو آخر کار دهغوی

خُسْرًا ۝ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي

تاوان ، تیارکړی دی الله دهغوی دپاره سخت عذاب نو وبیریږی دالله څخه ای دعقل

الْأَلْبَابِ ۖ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۖ رَسُولًا

خاوندانو ، کوم چی یقین کوی ، بیشکه الله نازل کړی دی په تاسی نصیحت ، رسول دی

يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِّخُرْجِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

چی وایی په تاسی آیتونه دالله ښکاره چی وباسی هغوی لیری کوم چی یقین کوی

الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ

اونیک عملونه کوی دتیارو څخه رڼا ته اوڅوکی چی یقین وکړی په الله او عمل وکی

صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

نیک داخل به کړی هغه باغونو ته چی بهیږی به لاندی ترهغه نهرونه همیشه به وی په هغه

أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ۖ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَ

همیشه ، البته ښه ورکی الله دوی ته رزق ، الله هغه دی چا چی جوړ کړل اووه آسمانونه او

مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُو أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ

مخکی هم دومره ، نازلیری دهغه حکم په دی کی چی تاسی پوه سی چی الله ﷻ

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ۝۱۶

هرڅه کولی سی او دالله ﷻ دعلم په احاطه کی دی هر یو شی .

لنډتفسیر: اودیر کلی وه کومو چی دخپل رب دحکم (منلو) څخه اودهغه درسولانو څخه مخ واری نو مونږ دهغوی (دعملونو) سخت حساب وکی (مطلب دا چی د دوی دکفر په عملونو کی یی یو عمل ور معاف نه کی بلکه په ټولو باندی یی سزا منتخب کړه ، دلته دحساب څخه پوښتنه په طور دحساب مراد نه ده) اومونږ دوی ته ډیره لویه سزا ورکړه (چی دعذاب په ذریعه هلاک سول) غرض هغوی دخپلو عملونو وبال وڅکی او د دوی انجام دکار خساره اوخساره سوه (دا خو په دنیا کی وسو او په اخرت کی) الله ﷻ د دوی دپاره یو سخت عذاب تیار کړی دی (اوکله چی انجام دنافرمانی دا دی) نو ای هوښیارانو! کومو چی ایمان راوړی دی دخدای څخه وپیریږی (چی ایمان هم ددی مقتضی ده اوبیره دا چی اطاعت کوی ، او ددی اطاعت دطریقې ښوولو دپاره) خدای تاسی ته یوه نصیحت نامه ولیږله (اوهغه نصیحت نامه یی درکړه) یو داسی رسول (یی درولیری) کوم چی تاسی ته دالله ﷻ صفا صفا احکام وایی اودر اوروی یی چی داسی خلک کوم چی ایمان راوړی او ښه عمل وکی (دکفر اوجهل) دتیارو څخه (دایمان اوعمل اوعلم) دنور طرف ته راولی (مطلب دا چی کوم نصیحت ددی رسول په ذریعه راغی ، په دی عمل کول هم اطاعت دی) او (مخکی په اطاعت یعنی ایمان او عمل صالح باندی وعده ده چی) کوم سړی په الله ﷻ باندی ایمان راوړی او نیک عمل وکی، الله ﷻ به دی (دجنت) داسی باغونو ته دا خل کړی دکومو لاندی چی به نهرونه بهیږی په هغه کی به همیشه همیشه اوسیری بیشکه الله ﷻ (دوی ته ډیر) ښه رزق ورکی (مخ ته دالله ﷻ واجب الاطاعت کیدل بیانیری یعنی) الله ﷻ داسی دی کوم چی اووه آسمانونه پیدا کړل او ددی په شان مخکی یی هم (اووه پیدا کړی لکه چی دترمذی او نورو په حدیث کی دی چی دیوی مخکی څخه لاندی بله دوهمه مخکه ده اودغه شان د دوهمی څخه لاندی دریمه ، دغه شان اووه مخکی دی او) په دی ټولو (آسمانونو او مخکو) کی (دالله ﷻ) احکام (تشریعی یاتکوینی یادواره) نازلیری (او دا څکه وښوول سوه) چی تاسی ته معلومه سی چی الله ﷻ په هر شی قادر دی او الله ﷻ هر شی د (خپل) علم په احاطه کی راگیر کړی دی (په دی وجه ظاهره ده چی الله ﷻ واجب الاطاعت دی)

معلومات اومستلې: لَحَاسَبْنَاَهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَبْنَاَهَا عَذَابًا نُّكَرًا: په آیت کی دهغه قومونو دحساب اوعذاب چی کوم ذکر دی ، هغه په آخرت کی کیدونکی دی مگر دلته دا په لفظ دماضی حَاسَبْنَا اوَعَذَبْنَا سره تعبیر کول یاخو ددی دیقینی والی طرف ته اشاره کول دی چی گویا دا کاروسو (روح) او دا هم کیدی سی

چی د حساب څخه مراد دلته سوالات او پوښتنه نه وی بلکه د دغو دسزا تعیین وی لکه چی په لنډ تفسیر کی اخستل سوی دی او دا هم احتمال دی چی حساب شدید که څه هم په آخرت کی به وی ، مگر په عملنامو کی ددی کتابت خو سوی دی او کیږی ، دایی په حساب کولو سره تعبیر کی او که د عذاب څخه مراد د دنیا عذاب وی کوم چی په ډیرو مخکنیو قومونو باندی نازل سوی دی په دی صورت کی به وروسته راتلونکی جمله : اَعَذُّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا صرف داخرت د عذاب په حقله پاته سی ، فَإِنْ نَزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا * رسولاً ددی آیت اسانه توجیه دا ده چی دلته لفظ دَآرَسَلْ محذوف ومنل سو ، نومعنی به داسی چی نازل یی کی ذکر یعنی قرآن او ویی لیږی رسول ، په لنډ تفسیر کی یی دا اختیار کړی ده او تفسیر یی کړی دی ، مفسرینو حضراتو نور توجیهات هم لیکلی دی مثلاً داچی د ذکر څخه مراد په خپله رسول وی چی ذکر الله د کثرت په سبب ددوی وجود گویا په خپله ذکر الله جوړ سو او داسی نور (روح)

(اووه مخکی کوم کوم ځای په څه صورت کی دی؟)

اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ : ددی آیت څخه دومره خبره خو په واضح طور سره ثابته ده ، چی څنگه اسمانونه اووه دی ، دغسی مخکی هم اووه دی ، بیا دا اووه مخکی کوم کوم ځای او په څه وضع اوصورت کی دی؟ دالاندی باندی د طبقاتو په صورت کی دی او که دهری یوی مخکی مقام جدا جدا دی؟ که لاندی باندی طبقات وی نوایا لکه څنگه چی په اوو اسمانونو کی دهری دوو اسمانونو په مینځ کی لویه فاصله ده او په هر آسمان کی جدا جدا ملائکی ابادی دی ، دغه شان دیوی مخکی اوبلی مخکی په مینځ کی هم فاصله او هوا اوفضاء اونور دی او په دی کی څوک مخلوق اباد دی او که دا دمخکی طبقی دیو بل سره پیوست دی؟ قرآن مجید ددی څخه ساکت دی او د حدیثو روایتونه کوم چی په دی باره کی راغلی دی ، په دغو اکثر و احادیثو کی د حدیثو دامامانو اختلاف دی ، ځینو صحیح ثابت کړی دی او ځینو ورته موضوع او بی اصله ویلی دی او عقلاً دا ټول صورتونه ممکن دی اوزمونږ څه دینی یادنیوی ضرورت ددی په تحقیق موقف نه دی ، نه زمونږ څخه په قبر کی یا په محشر کی ددی څخه سوال کیږی چی مونږ ددی اوو مخکو وضع اوصورت اومحل وقوع او په دی کی داوسیدونکو مخلوقاتو تحقیق وکی ، په دی وجه اسلم صورت دا دی چی بس په دی باندی ایمان راوړی اویقین وکی چی مخکی هم د آسمانونو په شان اووه دی اوتولی الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره پیدا کړی دی ، دومره خبره قرآن بیان کړی ده ، کوم چی قرآن بیانول ضروری نه دی گنلی ، مونږ ولی دهغه په فکر او تحقیق کی راځو ، دسلفو صالحینو حضراتو په داسی صورتونو کی دا طرز عمل پاته سوی دی چی هغوی فرمایلی دی أَبْهَمُوا مَا أَبْهَمَهُ اللَّهُ یعنی کوم شی چی الله ﷻ مبهم پری ایښی دی تاسی هم هغه مبهم پریږدی ، کله چی په دی کی ستاسی دپاره څه عملی حکم نسته اوستاسی څه دینی یادنیوی ضرورت دهغه متعلق نه دی ، خصوصاً دا تفسیر دعوامو دپاره لیکل سوی دی نو داسی خالص علمی اختلافی بحثونه په دی کی نه دی راخستل سوی ، دکومو چی عواموته ضرورت نسته .

يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُمْ: یعنی دالله ﷻ حکم ددی اوو اسمانونو او ددی اوو مخکوپه مینځ کی نازلیدې او دحکم الهی دوه قسمونه دی یو تشرعی کوم چی دالله ﷻ دمکلفو بندگانو دپاره په ذریعه دوحی په واسطه دانبیاء ﷺ رالیږل کیږی ، لکه په مخکه کی دانسانانو اوپیریانو دپاره دآسمانونو څخه ملائکی دا تشرعی احکام انبیاءو ﷺ ته راوړی چی عقائد ، عبادات ، اخلاق ، معاملات دمعاشرت قوانین وی ، ددی په پابندی ثواب اوپه خلاف ورزی باندی عذاب وی ، دوهم قسم حکم ، حکم تکوینی دی ، یعنی دالله دتقدیر دنافذ کولوپه حقله احکام چی په دی کی دکائناتو تخلیق او ددی تدریجی ترقی اوپه دی کی کمی او زیاتی او مرگ او ژوند داخل دی ، دا احکام دالله ﷻ په ټول مخلوق حاوی دی ، په دی وجه که دهر دوو مخکو په مینځ کی فضاء اوفاصله اوپه دی کی دمخلوق ابادیدل ثابت سی ، برابره خبره ده که مخلوق مکلف دشرعی احکامو نه وی ، نو په دی هم ، يَنْزِلُ الْأَمْرُ ، صادق دی چی دالله ﷻ تکوینی امر په دی هم صادق اوحاوی دی . والله سبحانه وتعالى اعلم

تمت : سورة الطلاق بعون الله وحده في آخر يوم من جمادى الثانية سنة ١٣٩١ هـ يوم الاحد والله الموفق والمعين

﴿ سورة التحريم ﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَشْكَرُهَا لِقَائِهِ فِيهَا

سورة تحريم په مدينه کی نازل سو په دی کی دولس (۱۲) آیتونه او دوې (۲) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه او نهایت رحم والا دی .

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ

ای نبی ﷺ ! ته ولی حراموی کوم چی حلال کړی دی الله ﷻ تالره غواړی ته رضامندی دخپلو ښځو

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ① قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْبَانِكُمْ

او الله ﷻ بخښنی والامهربانه دی ، مقرر کړی دی الله ﷻ تاسی دپاره ماتول دقسمونو ستاسی

وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ② وَإِذَا سَأَلَ النَّبِيُّ إِلَى

او الله ﷻ ستاسی مالک دی ، او هغه دی په هرڅه پوه حکمت والا ، اوکله چی پته وکړه نبی ﷻ خپلی

بَعْضَ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ

یوې ښځې ته یوه خبره ، بیا چی کله هغه خبر ورکی ددغه او ښکاره کړه الله نبی ﷻ

عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَاهَا بِهٖ قَالَتْ

ته هغه خبره نو وښووله نبي ﷺ دهغه څخه ځينې خبره او مخ يې واړوې دځينې خبرې څخه ، نو هر کله چې هغه خبر ورکې هغه ته ددغه خبر نه هغه وويل ،

مَنْ أَنْبَاكَ هَذَا قَالَ نَبَاَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ۝۳۱ اِنْ تَتُوبَا إِلَى

ته چا خبر کړې په دې ، وويل ده زه خبر کړم پوه خبردار ، که توبه کوي تاسې

اللّٰهُ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۚ وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ

دواړه الله ته نومائله سوي دي ستاسې زړونه او که چيرې زبردستي کوي په ده نو الله ﷻ دې دده

مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ

ملگري او جبريل ﷺ اونيك بخت ايماندار ، او ملائکې ددې څخه وروسته

ظَهِيرٌ ۝۳۲ عَمَى رَبِّهٖ اِنْ طَلَّقَنَّ اَنْ يُبَدِّلَهٗ اَزْوَاجًا خَيْرًا

مددگاري دي ، که نبي ﷺ پرېږدي تاسې نو نژدې ده چې دده رب په بدله کې ورکړي ده ته ښځې تاسې څخه

مَنْ كُنْ مُسْلِمًا مَّا تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ تَكُنْ

غوره حکم برداري يقين لرونکې په لمانځه کې ودرېدونکې توبه کوونکې عبادت کوونکې روژه لرونکې واده سوي او انجونې

لنفسه نفي : اي نبي ﷺ کوم شی چې الله ﷻ ستا دپاره حلال کړی دی ، ته (په قسم کولو سره) هغه (په ځان

باندې) ولی حراموی (بيا هغه هم) دخپلو بيبيانو د خوشحالولو دپاره (يعنی که څه هم دڅه مباح شی

پرېښوول خو جائز دی او ددې پرېښولو په قسم سره مو که کول هم په يو مصلحت سره جائز دی ليکن بيا هم

خلاف اولی دی خصوصاً کله چې دهغه داعی هم ضعيف وی ، يعنی د بيبيانو رضا حاصلول په داسې کار

کې په کوم کې چې د دوی راضي کول ضروري نه وو) او الله ﷻ بخښنی والامهربانه دی (چې گناه هم

معاف کوي اوتانه خوڅه گناه نه ده سوي ، په دې وجه دا عتاب نه دی ، بلکه په شفقت اورافت سره ورته

ويل کيږي چې تايوه جائزه نفع پرېښووله ولی دی ځان په تکليف کې او چونکه ده ﷻ قسم کړی وو ، په دې

وجه په عام خطاب سره دکفاري دقسم ورکولو په نسبت ارشاد فرمايی چې) الله ﷻ تاسې ته ستاسې

دقسمونو ماتولو (يعنی دقسم ماتولو څخه وروسته دهغه دکفاري طريقه) مقرر فرمايلي ده او الله ﷻ

ستاسې کار ساز دی او هغه لوی پوهه لوی حکمت والا دی (په دې وجه هغه په خپل علم او حکمت سره

ستاسې مصلحتونه اوضرورتونه پيژنی ، په تاسې د ډيرو گرانو داسانولو طريقې مقررې ، لکه

چي دڪفاري په ذريعه يې دقسم دپابندي دتڪليف علاج وکي، او (مخ ته بيبيانوته اوروي چي هغه وخت دياډولو قابل دي) کله چي پيغمبر ﷺ خپلي يوي بي بي ته په پته يوه خبره وفرمايله (هغه خبره دا وه چي زه به بياگيښ نه چنيم، مگر چاته څه وايه مه) بياکله چي هغه بي بي هغه خبره (بلي بي بي ته) وښووله، او پيغمبر ته الله ﷻ (په ذريعه دوحی) ددی خبر ورکي نوپيغمبر ﷺ (دغه ظاهر وونکي بي بي ته) لږ څه خبره خو وښووله (چي تازما دا خبره بلي ته کړي ده) اولږ خبره يې پرېښووله (يعني دده ﷺ دکرم انتها دومره ده چي دده ﷺ دحکم څخه چي کومي بي بي خلاف کړي وو هغه ته يې چي شکايت کوي نو دشکايت په وخت کي يې هم دهغه کړي خبري ټول اجزاء دوباره بيان نه کړل چي تازما دا خبره کړي ده او دا دي هم ويلي دي بلکه دځينو اجزاوو ذکر يې وکي او دځينو څخه، چي کومه بي بي مخاطبه ده، ددی گمان وسو چي ده ﷺ ته د دومره خبري سوي دي، زياتي نه دي سوي نو شرمندگي به يې کمه وي، اودا په تفسير ددی دواړو ټوټو کي دټولو څخه اسانه تفسير دي) نو کله چي پيغمبر ﷺ هغه بي بي ته هغه خبره وښووله نو هغی وويل چي تاسي چا ددی څخه خبر کړاست ده ﷺ وفرمايل چي زه لوي پوه لوي خبر لرونکي (يعني خداي پاک) خبردار کړم (دا يې بيبيانوته شايد ځکه واوروله چي دني کریم ﷺ په ټول راز خبريدل واورې، دده ﷺ په کریمانه معامله سره په خپلي کار روايي زياتي شرمنده سي اوتوبه وکي، لکه چي مخ ته خپله بيبيانوته دتوبي اونورو خطاب دي چي) اي (دپيغمبر ﷺ) دواړو بيبيانوکه تاسي دالله ﷻ په مخکي توبه وکي نو (ښه ده ځکه چي مقتضي دتوبي موجوده ده هغه داچي) ستاسي زړونه (دي طرف ته) مائل کيږي (چي دنورو بيبيانو څخه واورې تاسي خپلي کړي، اوگويا دا کار په اعتبار ددی چي اصل مقتضي ددی حب رسول ﷺ دي، قبيح نه دي، ليکن چي کله په دي کي دنورو دحقونو تلف کيدل اوزړه ماتيدل لازميږي اومستلزم دقبيح قبيح دي، په دي اعتبار سره قبيح اوموجب دتوبي دي) اوکه چيري (دغه شان) دپيغمبر ﷺ په مقابل کي تاسي دواړه کارونه کوي نو (ياد ساتي چي) دپيغمبر ﷺ ملگري الله ﷻ دي اوجبرائيل ﷺ دي اونيك مسلمانان دي او ددی څخه علاوه فرښتي (د دوي) مددگاري دي (مطلب داچي ستاسي په دي سازشونو سره دوي ته هيڅ ضرر نه رسيږي بلکه ستاسي خپل ضرر دي ځکه چي دچا حامی داسي وي دهغه دمزاج خلاف په کار روايي کولو سره انجام خو ظاهره ده چي تربدو هم بددي اوچي کله په ځينو اسبابو دنزول کي دحضرت عائشي ﷺ او حفصی ﷺ څخه علاوه نوري بيبيانی هم شريکي وي لکه حضرت سوده ﷺ اوصفيه ﷺ، په دي وجه مخ ته په صيغه دجمع سره خطاب فرمايي چي تاسي دا وسوسه په زړه کي مه راولي چي سړي ته خواخ بياهم ديبيانو ضرورت وي اوزمونږ څخه ښي بيبيانی به چيري وي په دي وجه به زمونږ ټولي خبري هرومرو زغمي، نو په دي پوره پوه سي چي) که پيغمبر ﷺ تاسي ښځو ته طلاق درکړي نو دده پروردگار به ډير ژر ستاسي په بدله کي دوي ته تر تاسي ښي بيبيانی ورکړي کومي چي به مسلمانانې، ايمانداري، فرمان برداري کوونکي، توبه کوونکي، عبادت کوونکي، روژه لرونکي څه به کوندي او څه انجونې وي (په ځينو مصلحتونو سره کونده هم ښه وي، لکه تجربه، سليقه، هم عمري اونور، په دي وجه دا يې هم په اوصافو درغبت کي شمار کړل

معلومات اومسئلي

﴿تحريم دآيتونو دنزول واقعه﴾

په صحيح بخاري اونورو كي دحضرت عائشي ؓ اونورو څخه نقل دي چي دنبی کریم ﷺ عادت شريف وړ چي دماڅديگر څخه وروسته به په ولاړي ولاړي دټولو بيبيانو کره «دخبر اخستو دپاره» تلي، يوه ورځ دحضرت زينب ؓ سره ترعادت زيات ودرېدي او گيښ يي وچښي نوماته غيرت راغي اوما دحفصی ؓ سره مشوره وکړه چي په مونږ کي دهرې يوي خواته تشریف راوړي نو دا به ورته وايو چي تاسي مغاير چښلي دي، مغاير يو خاص قسم گوند دي، په کومو کي چي څه بدبوي وي، لکه چي داسي وسوډه ده ؓ وفرمايل چي ماڅوگيښ چښلي دي دي بي بي وفرمايل چي شايد يوځای به مچمي دمغايرو په درخته ناسته وي او دهغه څخه رس به يي خوړلي وي (په دي وجه به په گيښ کي بدبوي راغلي وي) نبی کریم ﷺ به دبدبويه شيانو څخه ډير سخت نفرت کوي، په دي وجه ده ؓ قسم واخستي چي بيا به زه گيښ نه چښم او په دي خيال سره چي حضرت زينب ؓ خفه نه سي ددي راز دپټ ساتلو تاکيد يي وفرمايي، مگر دي بي بي بلي ته وويل اوپه ځينو روايتونو کي دي چي حضرت حفصه ؓ گيښ چښوونکي ده او حضرت عائشه ؓ سوډه ؓ او صفيه ؓ صلاح او مشوره کوونکي دي اوپه ځينو روايتونو کي دا قصه په بل شان هم راغلي ده ممکنه ده چي ډيري واقعي وي اوددغو ټولو څخه وروسته دآيتونه نازل سوي وي (بيان القرآن خلاصه ددي آيتونو دا ده چي په دي واقعه کي نبی کریم ﷺ کوم حلال شي يعنې گيښ په ذريعه دقسم په ځان باندې حرام کړي وو دا کار که په څه ضرورت اومصلحت سره وي نوجائز دي گناه نه ده، مگر په دي واقعه کي ضرورت داسي نه وو چي دهغه په وجه دوي ځان په څه تکليف کي واچوي او يو حلال شي پرېږدي، ځکه چي نبی کریم ﷺ داکار دپاکو بيبيانو (رض) دراضي کولو دپاره کړي وو اوپه داسي معامله کي ددوي راضي کول دده ؓ پرځم لازم نه وو، په دي وجه الله ﷻ دشفقت او عنايت له وجه وفرمايل.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ لَبِئْسَ مَا خَرَجْتَ بِهِ وَاللَّهُ يَفْهَمُ مَا تُخْفَىٰ ۚ
 اسلوب مطابق نبی کریم ﷺ ته ددوي په نوم اخستو خطاب نه دي سوي، بلکه دَيَا أَيُّهَا النَّبِيُّ په لقب سره يي خطاب فرمايلي دي کوم چي ددوي خصوصي اعزاز او اکرام دي اوبيا فرمايي چي دخپلو بيبيانو درضا کولو دپاره ته په خپل ځان يو حلال شي ولي حراموي دا کلام که څه هم په وجه دشفقت وسو، مگر صورت دجواب طلب و، په کوم سره چي دا خيال کيدی سو، چي شايد ددوي څخه څه لويه غلطی وسو په دي وجه يي ددي سره وفرمايل، وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ يعنې که گناه وي هم نوالله ﷻ مغفرت اومعاف کوونکي دي
 مسئله: ديو حلال شي په ځان دحرامولو ډري صورتونه دي چي په تفصيل سره ذکر يي دسورة مائده دايت
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ: لاندې تير سوي دي، چي دهغه خلاصه دا ده چي که څوک قطعي حلال شي عقیده حرام کړي نو دا کفر او عظيمه گناه ده او که عقیده يي حرام گڼي مگر يي دڅه ضرورت اومصلحت څخه قسم واخلې اوپه ځان يي حرام کړي نو دا گناه ده، دقسم ماتول او کفار ادا کول

په ده واجب دی ، چی ذکر یی مخکی راروان دی اوکه څه ضرورت او مصلحت وي نو جائز دی ، مگر خلاف اولی دی او دریم صورت دا دی چی نه یی عقیده حرام گنی ، نه یی په قسم اخستوپه ځان حرام کړی مگر عملاً هغه دهمیشه پاره پرېږدی او ددی عزم وکی داعزم که په دی نیت سره وکی چی ددی دائمی پرېښوول ثواب دی نوبیا دادبدعت اورهبانیت دی کوم چی شرعاً گناه اوبددی اوکه دائمی پرېښوول یی ثواب نه گنی بلکه دخپل جسمانی یارو حانی مرض دعلاج په طوری کوی نوبغیر دکراهت څخه جائز دی ، دځینو صوفیاء کرامو عليه السلام څخه چی دځوندونو پرېښوولو کومی قصی نقل دی ، هغه په دی باندی محمول دی .

په ذکرسوی واقعه کی چی نبی کریم ﷺ قسم کړی وو ، دآیتونو دزدول څخه وروسته یی دغه قسم مات کی او کفاره یی ادا کړه لکه چی ددر منشور په روایت کی دی چی دوی یو غلام دقسم په کفاره کی ازاد کی **بیان القرآن**

لَذَٰلِكَ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمُ الْعَلَّةَ أَنَّمَا لَكُمْ : یعنی الله ﷻ په داسی صورتونو کی کوم ځای چی دقسم ماتول ضروری یانښه وی ، ستاسی دقسمونو ماتولو او کفاری ادا کولو لاری را ایستلی ده چی ذکر یی په نورو ایتونو کی په تفصیل سره دی .

وَإِذْ أَسْرَ الْأَثِيءُ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا يَعْنِي كَلَهُ فِي نَبِيِّ كَرِيمٍ ﷺ خپلی یوی بی بی ته دراز یوه خبره وکړه ، هغه دراز خبره صحیح او داکثرو روایتونوپه وجه سره دا وه چی دوی دحضرت زینب ﷺ سره کوم گبین وچښی اونورو بیبیانوته گرانه معلومه سوه نوده ﷺ دهغوی دراضی کولو دپاره دگبین چښلو څخه قسم وکی ، مگر دا یی وفرمایل چی ددی څخه څوک خبر نه سی چی حضرت زینب ﷺ خفه نه سی ، مگر دی بی بی داراز نوروته ظاهر کی چی ذکر یی په راتلونکی آیت کی دی ، ددی راز په حقله په نورو روایتونو کی نور هم څو شیان نقل دی ، مگر په اکثر او صحیح روایتونو کی دا دی کوم چی ولیکل سوه .

لَمَّا ثَبَاتَ بِهِ وَأُظْهِرَ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ : یعنی کله چی هغه بی بی دغه دراز خبره بلی بی بی ته وکړه او الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دی خبر ورکی چی ستا راز یی ښکاره کی ، نوده ﷺ دی بی بی ته دوازه ښکاره کولو گله خو ورکړه ، مگر ټولی خبری یی ورته ښکاره نه کړی که دا دنبی کریم ﷺ کرم او حسن خلق وو چی په ټوله خبره ښکاره کولو سره به دا زیاته شرمنده سی ، دکومی بی بی سره چی یی دراز خبره کړی وه هغه څوک وه او کومی ته یی راز ظاهر کی ؟ قرآن کریم ددی بیان نه دی کړی ، دحدیثو داکثرو روایتونو څخه معلومیږی چی دراز خبره یی حضرت حفصی ﷺ ته کړی وه ، هغه حضرت عائشه ﷺ ته ظاهره کړه چی دصحیح بخاری په حدیث کی به دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددی بیان مخ ته راسی .

دحدیث په ځینو روایتونو کی دی چی دحضرت حفصه ﷺ دراز په ظاهرولو باندی نبی کریم ﷺ دی ته دطلاق ورکولو اراده وفرمایله ، مگر الله ﷻ جبرائیل امین را ولیږی اود طلاق ورکولو څخه یی منع کی اووی فرمایل چی ډیر لمونځ گزاره ، ډیره روژه نیوونکی ده او ددی نوم په جنت کی ستا په بیبیانو کی

ایکمل سونی دی (مظہری)

ان توباً إلى الله لقد صلت للوكما : په پاڅو بیبيانوکی چی دکومو دوو بیبيانو ذکر لوړ راغلی دی چی دوی به خپل مینځ کی مشوره وکړه او دنی کریم ښه گبین چنبلو یی داطرز اختیارکی چی ده ښه دگبین چنبلو څخه قسم واخستی اوبیایی ددی دپټ ساتلو دپاره فرمایلی وه هغوی پټه نه کړه بلکه یوی بلی ته یی خبره ښکاره کی ، دا دواړه څوک دی ؟ دوی په حقله په صحیح بخاری اونورو کی دحضرت ابن عباس ښه یو اوږد روایت دی په گوم کی چی دوی فرمایي چی تر دیره وخته پوری زما په زړه کی دا خواش وو چی زه ددی دوو ښځو په حقله دحضرت عمر بن خطاب ښه څخه پوښتنه وکړم دکومو په حقله چی په قرآن کی راغلی دی ، ان توباً إلى الله : تردی چی یوه موقع راغله چی عمر بن خطاب ښه دحج دپاره ووتی اوزه هم ورسره په سفر کی شریک سوم ، په سفر کی یوه ورځ عمر بن خطاب ښه دقضاء حاجت دپاره څنگل ته تشریف یوړی اوواپس راغي نو ما داودس دپاره داوبو انتظام کړی وو ، ما د دوی په لاسونو اوبه واچولې او دوی اودس گوی ما پوښتنه ورڅخه وکړه چی هغه دوی ښځی دکومو په حقله چی په قرآن کی ان توباً راغلی دی کمی دی ؟ حضرت عمر ښه وفرمایل چی تعجب دی تاته چی تاته خبرنسته چی دا دواړی ښځی حفصه ښه او عائشه ښه دی ، ددی څخه وروسته حضرت عمر ښه خپله یوه اوږده قصه ددی واقعی په حقله ذکر وفرمایله : په کومه کی چی ددی واقعی دراتلو څخه مخکی ځینی حالات یی هم بیان وفرمایل ددی پوره تفصیل په تفسیر مظهری کی دی ، په ذکر سوی آیت کی دی دواړو پاڅو بیبيانوته مستقل خطاب گوی ، ارشاد فرمایي چی که تاسی توبه وکړی لکه چی ددی واقعی تقاضا ده چی ستاسی زړه دحق څخه مائله سو ، ځکه چی دنی کریم ښه محبت او د دوی رضا لتول دهر مومن فرض دی ، مگر تاسی دواړو په خپل مینځ کی مشوره وکړه اوداسی صورت مو اختیارکی ، په کوم سره چی دوی ته تکلیف ورسیدی ، دا یوه داسی گناه ده چی ددی څخه توبه کول ضروری دی اومخ ته فرمایي .

وَأَن تَقَامَرُوا عَلَيْهِ إِنَّا اللَّهُ مُؤَلَّاهُ ۖ أَلَمْ تَرَ أَنَّا جَعَلْنَا دَوَابَّكُمْ خَدَمًا لَّكُمْ إِنَّا جَعَلْنَا لَكُمْ فِي هَذِهِ مَثَلًا لِّمَن كَفَرَ ۚ

عسی رہے ان طلقن ان پیدلہ آروا خواہن ممکن : پہ دی کی دیشخوددی خیال جواب دی چی کہ مونہ تہ
طلاق راگری نو رمونہ نہ شان نوری بنخی شاید دوی تہ حاصلی نہ سی ، دارشاد مطلب دا دی چی دالہ
د قدرت خجہ خہ شی وتلی دی کہ دوی تاسی تہ طلاق درگری نو شناسی پہ شان تہ بلکه تر تاسی بنی
بنخی بہ خجہ ورتہ ورگری ، پہ دی سرہ دارمہ تہ سوہ چی د دوی خجہ بنہ بنخی دغہ وخت موجودی وی
کیدی سی چی دغہ وخت نہ وی اوکله چی ضرورت سی نو اللہ ۛ بہ نوری بنخی د دوی خجہ بنہ جوہری

کړی ، په دې آيتونو کې چې لکه څنگه پاکو بيبيانوته د دوی د عملونو او اخلاقو د اصلاح او تاديب اوتريت بيان وو ، مخ ته عامو مومنانوته د دې حکم ورکول کيږي .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ

ای ایماندارو ! وساتي خپل ځانونه او خپل کوروالا

نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

د هغه اور څخه چې خشاک يې انسانان او ډبرې دي ، په هغه مقرردي ملائکې تند خوږه سختې

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا

نافرماني نه کوي د الله څخه چې کومه خبره يې ورته فرمايلي وي او کوی هغه چې ورته حکم وي ، ای

الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّا بُجُورُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦﴾

منکرانو ! مه جوړوي بهاني نن ورځ هغه بدله به پيدا کي کوم څه چې تاسي کول

لنډتفسير: ای ایماندارو! (کله چې در رسول ﷺ بيبيانوته هم د عمل صالح او اطاعت څخه خلاصون نسته لکه چې لوړ معلومه سوه او نبی کریم ﷺ هم په دې ماموردي چې خپلو بيبيانوته نصيحت وکړي او عمل صالح ته يې اماده کړي، نو په باقی ټول امت باندې هم دا فريضه زياته مؤکده سوه چې دخپل اهل و عيال په اصلاح او عملونو او اخلاقو کې غفلت نه کوي ، په دې وجه حکم درکول سوچي) تاسي خپل ځانونه او خپل کوروالا د (دوېځ د) اور څخه وساتي دکوم خشاک چې بنيادم او ډبرې دي (ځان بچ کول په خپله دا حکامو اطاعت کول او دکوروالو ساتل دوي ته د الله ﷻ احکام بنوول او عمل په کول په ژبه سره، په لاسونو سره په قدر دامکان کوشش کول دي، مخ ته ددغه اور ډېل حالت بيان دي چې) په کوم چې تند خوږه (او) مضبوطی قوی فرېستې (متعینې) دي (چې نه هغه په چارحم کوي اونه څوک د هغو سره مقابله کولی سي چې ځان ورڅخه خلاص کړي) کوم چې دخدای (څخه یوه ډره) نافرمانی نه کوي په څه خبره کې کوم چې دوي ته حکم کول کيږي ، اوڅه چې دوي ته حکم ورکول سي هغه (فوراً) په ځای کوي (غرض په دغه دوېځ داسې ملائکې مقرري دي کوم چې به کافران په دوېځ کې داخل کړي او پرېږدي به يې اودغه وخت به کافرانو ته وويل سي چې) ای کافرانو! تاسي نن عذر (او معذرت) مه کوي (چې بي گټی ده) بس تاسي ته خو د هغه سزا حاصلېږي څه چې تاسي په دنيا کې کوي

معلومات اومسئلي قُوا الْفُسْكَمَ وَأَهْلِيكُمْ په دې آيت کې علماو مسلمانانو ته حکم دي چې دجهنم داور څخه خپل ځان هم بچ کي او خپل اهل او عيال هم، بيا دجهنم داور دهلنک شدت ذکر يې وفرمايي او په

آخرکی پی دا هم وفرماییل چی څوک ددغه جهنم داور مستحق سی هغه به دڅه زور طاقت ډلی یا خوشامد یا رشوت په ذریعه ددغو فرشتو دگرفت څخه نه سی محفوظ کیدی کومی چی په جهنم باندی مسلطی دی دکومو نوم چی زبانیه دی ، په لفظ د: **أَهْلِيكُمْ** کی اهل و عیال ټول داخل دی په کومو کی چی ښځه، اولاد، غلامان، مینځی ټول دا خل دی اوبعیده نه ده چی دټول وخت نوکر اوچاکر هم دمینځو اوغلامانو په حکم کی وی ، په یوه روایت کی دی چی کله دا آیت نازل سو ، نو حضرت عمر بن خطاب ؓ عرض وکی یا رسول الله ﷺ خپل دځان دجهنم څخه دساتلو په طریقه خو پوه یو (چی مونږ ځان دگناهونو څخه وساتو او دالله ﷻ دحکمونو پابندی کوو) مگر اهل او عیال به مونږ څنگه دجهنم څخه بچ وساتو ؟ نبی کریم ﷺ وفرماییل چی دهغه طریقه دا ده چی الله ﷻ دکومو کارونو څخه تاسی منع کړی یاست دهغو کارونو څخه هغه ټول منع کی او دکومو کارونو دکولو چی یی تاسی ته حکم کړی دی، دهغه دکولو اهل و عیال ته هم حکم کوی نو دا عمل به هغوی دجهنم داور څخه محفوظ کی (روح المعانی)

(دښځی او اولاد تعلیم او تربیت په هر مسلمان فرض دی)

فقهاء حضرات فرمایي چی ددی آیت څخه ثابت سو چی په هر سړی فرض دی چی خپلی ښځی او اولاد ته دشرعی فرضو او حلالو حرامو داحکامو تعلیم ورکی او په دی باندی په عمل کولو په هغو کوشش وکی ، په یو حدیث کی دی چی الله ﷻ دی په هغه سړی خپل رحمت نازل کړی کوم چی وایی ای زمانښځو اوبچوا ستاسی لمونځ، ستاسی روژه، ستاسی زکوٰۃ، ستاسی مسکین، ستاسی یتیم، ستاسی گاونډی، امید دی چی الله ﷻ دا ټول دده سره په جنت کی جمع کړی ، د، ستاسی لمونځ، ستاسی روژی اونور فرمایلو مطلب دا دی چی ددی شیانو خیال ساتی ، په دی کی درڅخه غفلت ونه سی اودمسکین یتیم اونور فرمایلو مطلب دا دی چی ددوی کوم حقوق ستاسی په ذمه دی هغه په خوشحالی اوپابندی سره ادا کوی اوځینی بزرگانو فرمایلی دی چی دقیامت په ورځ به دټولو څخه زیات په عذاب کی هغه سړی وی ، دکوم اهل او عیال چی ددین څخه غافل او جاهل وی (روح)

دعامو مومنانو څخه وروسته کفارو ته خطاب دی چی اوس ستاسی عمل ستاسی مخ ته راځی اوس هیڅ عذر نه سی قبلیدی ، د، **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَقْنَلُوا الْيَوْمَ** : هم دا مطلب دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ

ای ایماندارو ! توبه کوی الله ته په صفا زړه سره ، امید دی چی ستاسی رب

أَن يَكْفِرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

بدلیری کړی تاسی څخه ستاسی گناهونه او دا خل به کړی تاسی باغونو ته چی بهیري به لاندی

الْأَثَرُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ

دهغه څخه نهرونه ، په کومه ورځ چې ذليله به نه کړی الله نبي او هغه خلق چې ايمان راوړی دده سره ، د دوی

يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَيَأْمُرُهُمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتَجْمَعُ لَنَا نَارًا

رڼا به خفلی د دوی په مخکې او د دوی راسته طرف ته وایي به ای ربه زموږ پوره کړی مونږ لره رڼا

وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يَأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ

زمونږ او وبخښی مونږ ، بیشکه ته هرڅه کولی سی ، ای نبي جنگ کوه

الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَرَبُّسَ

دکفارو سره او دمنافقانو سره او سختی کوه په دوی باندی او د دوی ځای دی دویځ ، اوبد ځای

الْبَصِيرُ ۝ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ

دی د ورتلو ، الله بیانوی یو مثال د کافرانو دپاره دښخی دنوح څخه او دښخی

لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا

دلوط څخه په کورکی وی د دوونیکو بندگانو ، زموږ د نیکو بندگانو څخه نو بیا دغوښځو دهغوی سره خیانت وکړی

فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ

نوپه کار ورنغی دوی ته د الله څخه څه شی او وویل سو ورته چې داخل سی اور ته سره

الدَّٰخِلِينَ ۝ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ

د داخلیدونکو ، او الله بیانوی یو مثال دایماندارو دپاره دښخی دفرعون

إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ

هرکله چې وویل دی ای ربه زما جور کړی مالره په خپله خواه کی یو کور په جنت کی او نجات را کړی ماته

فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَمَرْيَمَ

دفرعون څخه او دده دعمل څخه او نجات را کړی ماته دقوم ظالمانو څخه ، او دمريم

ابْنَتِ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا

لور د عمران کومی چی وساتلو خپل د شهوت خای نومونږ پوکل وهی په دی کی دخپل روح څخه

وَصَدَقْتُ بِكَلِمَتِ رَبِّي وَأَكْتَبُهُ وَكَانَتْ مِنَ الْقَتِيلِينَ ﴿١٧﴾

اوربستنی یی کړی دخپل رب کلمی او دهغه کتابونه او هغه وه دبندگی کوونکو څخه

لنہ تفسیر: (په دی آیتونو کی د دوږخ څخه دمحمفوظ کیدو طریقہ بنسول سوي ده او دا اهل و عیال ته بنسول د جهنم داور څخه دمحمفوظ کیدو طریقہ ده هغه دا ده) ای ایماندارو! تاسی دالله ﷻ په مخکی رښتینی توبه وکی (یعنی چی په زړه کی په گناه کامله پښیمانی وی او آئنده دهغه دنه کولو پوخ قصدوی ، په دی کی ټول احکام د دین فرائض واجبات هم دا خل سول چی دهغه پریښوول گناه ده او ټول محرمات او مکروهات هم په کی راغلل چی دهغه کول گناه ده) امید (یعنی وعده) دی چی ستاسی رب به (ددی توبی په وجه) ستاسی گناه معاف کړی او تاسی به (دجنت) په داسی باغونو کی دا خل کړی دکومو لاندی چی به نهرونه بهیري (او دا به په هغه ورځ وی) په کومه ورځ چی الله ﷻ نبی کریم ﷺ او کوم مسلمانان چی (دایمان او دین په وجه سره) دده سره دی ، هغوی به رسوا نه کړی دهغوی نور به دهغوی په مخکی او دهغوی په راسته طرف مندی وهونکی وی (لکه چی په سورة حدید کی تیر سوی دی او هغه به) داسی دعا کوی چی ای زمونږ ربه زمونږ دا نور تر آخره پوری وساتی (یعنی په لاره کی مړ نه سی) اومونږ وبخښی ته په هر شی باندي قادر یی (او ددی دعا وجه به وی چی په قیامت کی به هر مومن ته څه ناڅه نور ورکول سی ، څه وخت چی پل صراط ته ورسیري دمنافقانو نور به مړ سی ، لکه چی ذکر یی په سورة حدید کی تیرسوی دی ، دغه وخت به مومنان دادعا کوی چی دمنافقانو په شان زمونږ دا نورهم ختم نه سی لکه چی داسی په درمنثور کی دابن عباس رضی الله عنہ څخه نقل دی) ای نبی ﷺ دکفارو سره (په توره) جهاد کوه او دمنافقانو سره (په ذریعه دژبی اوبیان جهاد کوه) اوپر هغوی سختی کوه (په دنیا کی خو دوی دسزا مستحق سول) او (په آخرت کی) د دوی خای دوږخ دی او هغه ډیر بدخای دی (مخ ته ددی بیان دی چی په آخرت کی به هر سړی ته خپل ایمان په کار ورځی ، کافر دده دخپلوانو ایمان دعذاب څخه نه سی محفوظ کولی ، دغه شان دمومن خپلوان او عزیزان که کافران وی نومومن ته به دهغوی څخه هیڅ نقصان نه رسیږي) الله ﷻ دکافرانو (دعبرت) دپاره دنوح ﷺ دبی بی اودلوط ﷺ دبی بی حال بیانوی اوهغوی دواړی زمونږ دخاصوبندگانو په نکاح کی وی ، نو هغو ښځو دهغو دواړو بندگا حق ضائع کی (یعنی په وجه د دوی دنی کیدو د دوی دا حق هم وو چی ایمان یی په راوړی وای او په دینی احکامو کی یی د دوی اطاعت کولی ، کوم چی هغوی ونه کی) نوهغه دواړه نیک بندگان دالله ﷻ په مقابله کی دهغوی هیڅ په کار ورنغلل او هغه دواړو ښځوته (په وجه دکافرکیدو) حکم وسو چی تاسی دواړی (هم) دنورو دوږخ ته

د داخلیدونکو سره جهنم ته داخل سی (تر دی ځایه پوری دکافرانو دعبرت دپاره واقعہ بیان سوی وه) ،
 منع ته دمسلمانانو دعبرت دپاره فرمایي) الله ﷻ دمسلمانانو د (تسلی د) پاره دفرعون دبی بی (حضرت
 آسیه ﷻ) حال بیانوی کله چی دغه بی بی دعا وکړه چی ای زما پروردگار! زما دپاره به جنت کی به خپله
 خواکی کور جوړ کړی اوما دفرعون (دش) څخه او دده دعمل (دکفر دضرر او اثم) څخه محفوظه وساتي او
 ماتولو ظالمانو (یعنی کافرانو) خلکو (ظاهری اوباطنی ضرر) څخه محفوظه وساتي او (دارنگه
 دمسلمانانو دتسلی دپاره الله ﷻ) د عمران دلور حضرت مریم حال بیانوی کومی چی خپل ناموس
 (دحرامو اوحلالو دواړو څخه) محفوظ وساتي نو مونږ ددی به گریبان کی (به واسطه دجبرائیل ﷻ) خپل
 روح پف وهی او دی دپروردگار دپیغامونو (کوم چی دملاتکو به ذریعه رسیدلی وه) او دهغه دکتابونو
 (به کومو کی چی تورات او انجیل هم دی) تصدیق وکی (دا بیان دی دهغه دعقیدو) او هغه داطاعت
 کوونکو څخه وه (دا بیان دی ددی دعملونو)

معلومات اومستلې: توبوا الى الله توبة نصوحا: دتوبی لفظی معنی واپس کیدل او رجوع کول دی ، مراد
 دگناهونو څخه واپس کیدل او دقرآن اوسنت به اصطلاح کی توبه ددی نوم دي چی بنده به خپلو تیرو
 گناهونو پشیمانه سی او دآئنده دپاره هغه ته دینه نژدی کیدو پوخ قصد وکی ، اونصوح که دمصدر نصح
 او نصیحت څخه واخستل سی نو ددی معنی خالص کول دی او که دمصدر نصاحت څخه مشتق وگرځول
 سی نو ددی معنی به کپړه گنډل اوسوډ لگول وی ، داوایی معنی به اعتبار سره دنصوح معنی به دا وی
 چی دریا اونمائش څخه خلاصه وی ، محض دالله ﷻ درضا حاصلولو اودعذاب دسیری څخه پرگناه
 پشیمانه سی او پریرودی او د دوهمی معنی به اعتبار سره به نصوح ددی مطلب دپاره وی چی دنیکو
 عملونو جامه کومه چی دگناهونو په وجه خبری سوی وه نو دا توبه ددغه خبری والی دپاره گندونکی وی
 حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایي چی توبه نصوح دا ده چی بنده به خپل تیر عمل پشیمانه سی اویا
 هغه ته دینه نژدی کیدو یرخه اراده او قصد لری اوعلامه کلی وایی چی توبه نصوح دا ده چی به ژبه
 استغفار کړی او په زړم کی نادمو وی اوخپل بدن اواندامونه دآئنده دپاره دهغه گناه څخه منع کی
 او دحضرت علی کرم الله وجهه پوښتنه وسوه چی توبه څه شی ده؟ نو ده وفرمایل به کوم کی چی
 شپږ شیان جمع وی (۱) به خپلو تیرو بدو عملونو پشیمانی (۲) کوم فرائض او واجبات چی ورڅخه دالله ﷻ
 پاته سوی وی دهغه قصار اوری (۳) دپامال چی یی به ظلم اخستی وی یا نور څه نو هغه بیرته ورکی (۴)
 چاته یی چی به لاسونو پاته ژبه ازار رسولی وی یا یی تکلیف رسولی وی نو دهغه څخه معافی وغوړی
 (۵) آئنده هغه گناه ته دینه نژدی کیدو پوخ قصد اواراده وکی (۶) او دا چی لکه څنگه ده خپل نفس دالله
 ﷻ به نافرمانیو کولو کی لیدلی دی اوبی یی به اطاعت کولو ووتی (مظهري)
 حضرت علی کرم الله وجهه چی دتوبی کوم شرطونه بیان کړی دي ، هغه دتولو په نزد مسلم دی ، ځینو به
 لنډه او ځینو به تفصیل سره بیان کړی دی

عَسَىٰ رُبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ : دلفظ دعسی ترجمہ امید ده او دلتہ مراد ددی خخہ وعده ده ، مگر دا وعده یی په لفظ دامید سره تعبیر کړه او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی توبه وی او که نور نیک عملونه په دی کی یو هم دجنت او مغفرت قیمت نه دی اونه دالله ﷻ په ذمه دانصاف په وجه سره دا لازمیری چی خوک نیک عمل وکی نو دی به خامخا جنت ته دا خلوی ، خکه چی دنیکو عملونو دابدله خوهر انسان ته ددنیا په ژوند کی دنعمتونو په ورکولو سره حاصلیری، ددی په بدله کی په قانونی طور جنت حاصلیدل ضروری نه دی ، هغه محضی دالله ﷻ په فضل او انعام سره دی لکه چی په حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایي چی په تاسی کی چاته صرف دده عمل نجات نه سی ورکولی، صحابه کرامو ۷ عرض وکی ، یارسول الله ﷺ آیاتاسی ته هم؟ وی فرمایل ماته هم، ترخو پوری چی الله ﷻ دخپل فضل او کرم معامله ونه فرمایي بخاری او مسلم از مظهری

حَرْبَ اللَّهِ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةٌ كُوفٍ الْآيَةِ دسورة په اخر کی الله ﷻ دخلورو بنخو مثالونه بیان کړی دی ، مخکنی دوی بنخی د دوو پیغمبرانو بنخی دی کومو چی ددین په معامله کی دخپلو خاوندانو مخالفت وکی او دکفارو او مشرکانو امداد او موافقت به یی په پته کوی ، ددی په نتیجه کی دویخ ته ولاړی ، دالله ﷻ دمقبولو پیغمبرانو بنخوالی هم دوی دعذاب خخه محفوظ نه کړی ، په دوی کی یوه دحضرت نوح ۷ بی بی وه چی نوم یی واغله وه (قرطبی) او دوهمه دحضرت لوط ۷ بی بی وه چی نوم یی والیه وه (قرطبی) په دی نومونو کی نور هم مختلف اقوال دی ، دریمه هغه بنخه ده کومه چی دغټ کافر دخدایی دعوه کوونکی فرعون بنخه وه مگر په حضرت موسی ۷ بی ایمان راوړی ، الله ﷻ ورته دا درجه ورکړه چی په دنیا کی یی ورته دجنت مقام وښووی او دخاوند فرعونیت ددی په لاره کی هیڅ خنډ جوړ نه سو ، څلورمه حضرت مریم ۷ ده چی دجایی بی نه ده ، مگر دایمان اونیکی عمل په وجه سره الله ﷻ دی ته دنبوت دکمالاتو درجه ورکړه که څه هم دجمهور امت په نزد نبیه نه ده .

په دی ټولو مثالونو سره یی دا واضحه کړه چی دیومومن ایمان دده دکافر عزیز په کارنه ورخی اودیو کافر کفر دده مومن عزیز ته نقصان نه سی رسولی په دی وجه دانبیاء ۷ او اولیاء ۷ بنخی دی په دی نه بی فکره کیږی چی دخاوندانو په وجه به زمونږ نجات وسی اودیو کافر فاجر بنخه دی دافکر نه کوی چی دده کفریه ماته څه ضرر ورسوی، بلکه هر سړی اوبنخی لره دخپل ایمان او عمل فکر په خپله کول په کار دی .

وَحَرْبَ اللَّهِ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةٌ فِرْعَوْنُ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ : دا مثال دفرعون دبنخی اسیه بنت مزاحم دی ، څه وخت چی موسی ۷ دجادوگرو په مقابله کی کامیاب سو اوجادوگران مسلمانان سول ، نو دی بی بی دخپل ایمان اظهار وکی ، فرعون دی ته سخته سزا ورکول وټاکل ، په ځینو روایتونو کی دی چی ددی په لاسونو او پښو یی میخونه ټک وهل پرسینه یی درنه ډبره ور کښیښوده ، په دی حالت کی دی دالله ﷻ خخه هغه دعا وغوښتله کومه چی په آیت کی ذکر ده او په ځینو روایتونو کی دی چی ددی په سر یی دلوری خخه درنه ډبره راوغورځول وټاکل ، لادغه ډبره ددی پرسر نه

وہ را ایلہ سوی جی دی دعا و کرہ اوائلہ ﷻ ددی روح قبض کی دیرہ دم رینی پہ حالت پد را ولویدہ ، او پہ دعا کی ی دا و فرما یل جی زمانہ مائہ پہ جنت کی پہ خپلہ خوا کی کور راجوہ کری نواللہ ﷻ ورثہ پہ دنیا کی ددی دجنت کور وینوی ہظہری

وَصَلَتْ بِكَلِمَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَكَلِمَةٍ دُرٍّ خَفِيفَةٍ مَرَادُ دَالَةٍ نَازِلَةٍ كَرِيهِ صَحِيحَةٍ دِي كُومِي جِي پِي اِنِيَاوَا
 ۱۰۰۰ نَازِلِي، اَو دَكْتَب خَفِيفَ مَرَادُ مَعْرُوفِ اسَاسِي كِتَابُونَه اَنِجِيل، زِيور اَوَنُورَات دِي، وَكَلِمَاتُ مِّنَ
 التَّنْزِيلِ: اَنَتَانِين دَقَاتِ جَمْع دِه جِي مَعْنَى يِي عَابِد دِي كُومِي جِي پِي خِيَل طَاعَتِ اَوَعَادَاتِ بَانَدِي
 مِيْشَوَالِي كُورِي، وَ ا دَحْضَرَت مَرِيْم ۱۰۰۰ صَفْت دِي، دَحْضَرَت اَوَمَرُوسِي ۱۰۰۰ پِي حَدِيثِ كِي دِي جِي تِي
 كَرِيْم ۱۰۰۰ فَرَامَايِي جِي پِي پِي مَرِيَاَنِي كِي دِي خِيَل كَلَامِ اَوَكَمِل سِرل ۱۰۰۰ مِگَرِي بَنَهَوُ كِي مَرَل اِيه
 دِرَعُون بَنَهَو اَو مَرِيْم لَو دِمَرَاَن كَامِلِي سِرِي بَهَارِي اَوَسْمَل ۱۰۰۰ اَوَسْمَلِي

ظاهره ده چی مراد کمالات دنیوت دی چی سره دینخواالی دوی ته حاصل سوه (مظہری، والله اعلم۔
تنت: سورة التحريم یعون الله وعنده فی الحرة رجب سنه ۱۳۹۱ھ یوم الثلاثاء۔

تفسير معارف القرآن د نصیر احمد احمدی لخوا سکین او
pdf سو. د دعا په هیله احمدی! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع رضى الله عنه

پښتو ترجمه كوونكى (ابو صديق احمد ... مولوى نصير احمد حقانى)

تصحیح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى امين الله (حقانى)

د كمپوز او ترجمي چارې الدين العلم كمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲۹)

خپرونكى

مكتبه حنفى

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسى روډ حاجي غيبى چوك كوئټه

لاهور

چاپ ځاى

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
	﴿سورة الملك﴾	۵
دآیت ۱ خخه ترآخه پوری دسورة.....		۵
دسورة ملک فضیلتونه.....		۱۲
دمرگ اوژوند حقیقت.....		۱۳
دمرگ اوژوند مختلفې درجې.....		۱۴
حسن عمل څه شی دی؟.....		۱۵
دغوږونو سترگو اوزره تخصیص.....		۱۸
	﴿سورة القلم﴾	۱۹
دآیت ۱ خخه ترآخه پوری دسورة.....		۲۰
معلومات او مسئلې.....		۲۹
دقلم څخه څه مراد دی او دقلم فضیلت.....		۲۹
دنبی کریم ﷺ خلق عظیم.....		۳۱
دقیامت یو عقلی دلیل.....		۳۶
	﴿سورة الحاقة﴾	۳۸
دآیت ۱ خخه ترآخه پوری دسورة.....		۳۸
معلومات او مسئلې.....		۴۴
خبرداري.....		۴۷
	﴿سورة المعارج﴾	۴۸
دآیت ۱ خخه ترآخه پوری دسورة.....		۴۸
معلومات او مسئلې.....		۵۴
دقیامت دورځی داوږدوالی دزرو کالو یا پنځوسو زرو کالو تحقیق.....		
مقدارونه دزکوة دالله ﷻ دطرف څخه مقرر سوی دی په هغه کی دکی یا زیاتی هیچاته اختیار نه ستی.....		۵۵
په خپل لاس سره شهوت پوره کول حرام دی.....		۵۸
ټول حقوق الله او ټول حقوق العباد په امانت کی داخل دی.....		۵۸
	﴿سورة نوح﴾	۵۹
دآیت ۱ خخه ترآخه پوری دسورة.....		۵۹
معلومات او مسئلې.....		۶۴
دانسان په عمر کی دکموالی او زیاتوالي بحث.....		۶۵
عذاب قبر دقرآن څخه ثابت دی.....		۶۸

﴿سورة الجن﴾

۶۸

۶۸

۷۱

۷۵

۷۵

۷۶

۷۸

۷۹

۸۰

۸۱

۸۲

۸۳

﴿سورة المزمل﴾

۸۳

۸۹

۹۰

۹۴

۹۵

۹۷

۹۷

۹۸

۱۰۱

﴿سورة المدثر﴾

۱۰۱

۱۱۰

۱۱۱

۱۱۱

۱۱۱

۱۱۲

۱۱۲

۱۱۲

۱۱۳

۱۱۳

دآیت ۱ خخه تر آخره پوری دسورة.....
 لنه تفسیر: شان نزول.....
 معلومات او مسئلی دجناتو حقیقت.....
 دسورة جن دنزول دواقعی تفصیل.....
 دابو طالب وفات او دنبی کریم ﷺ دطائف سفر.....
 دیو پیری صحابی واقعہ.....
 دپیریانو په سبب دحضرت رافع بن عمیر ؓ اسلام.....
 پیریان به دآسمانی خبرونو او ریدو دپاره صرف ترور یخو پوری تلل تر آسمان پوری نه.....
 شهاب ثاقب دبعثت نبوی ﷺ خخه مخکی هم وو مگر ددوی په ذریعه دشیطانانو دفع کولو کار دده ﷺ
 دزمانی خخه شروع سو.....
 په علم غیب او غیبی خبرونو کی فرق.....

دآیت ۱ خخه تر آخره پوری دسورة.....
 دتهجد دلماخه احکام او په دی کی تبدیلی.....
 دترتیل قرآن مطلب.....
 ذکر داسم ذات یعنی دالله تکرار هم ماموریه ذکر او عبادت دی.....
 دتوکل شرعی معنی.....
 دسلف صالحینو دآخرت بیرہ.....
 دقیام اللیل فرضیت منسوخ سو.....
 دشرعی احکامو دمنسوخ کیدو حقیقت.....

دآیت ۱ خخه تر آخره پوری دسورة.....
 اولنی حکم.....
 دوهم حکم.....
 دریم حکم.....
 خلورم حکم.....
 پنخم حکم.....
 شپږم حکم.....
 دولید بن مغیره امدنی یو کروړ گنیاں سالانه.....
 دابو جهل او ولید بن مغیره مکالمه او دنبی کریم ﷺ په حقانیت ددواړو اتفاق.....
 ددرواغو خخه به کفارو هم خان ساتی.....

۱۱۵	پاره : ۲۹	۴	فهرست
۱۱۷	د اولاد دخپل ځان سره موجود کيدل يو مستقل نعمت دی		
۱۱۸	د کافر د پاره د چا شفاعت نافع نه دی د مومن د پاره به نافع وي		
۱۱۸	(سورة القيامة)		
۱۱۸	د آيت ۱ څخه تر آخره پورې د سورة		
۱۲۲	معلومات او مسئلې		
۱۲۳	د نفس لوازمو تفسير		
۱۲۳	نفس اشاره لوازمو او عظمت		
۱۲۴	په حشر د جسمو کې د حق تعالی د قدرت عجيبه اونا اشنا عمل		
۱۲۷	په امام پسي د مقتدی د قرأت نه کولو پر د ليل		
۱۲۹	(سورة النهر)		
۱۲۹	د آيت ۱ څخه تر آخره پورې د سورة		
۱۳۵	معلومات او مسئلې		
۱۳۶	د هر انسان په تغليل کې د تيولي دنيا د اجزاؤ او ذرو شموليت		
۱۴۰	په انساني جوړونو او بندونو کې د قدرت کرشمه		
۱۴۰	(سورة المرسلات)		
۱۴۰	د آيت ۱ څخه تر آخره پورې د سورة		
۱۴۶	معلومات او مسئلې		
اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان تفسير معارف القرآن د نصير احمد احمدی لخوا سکين او pdf سو. د دعا په هيله احمدی! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹			

(سورة الملك)

سُورَةُ الْمَلِكِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثُونَ آيَةً وَقَفِيْمًا رَّكَوعًا

سورة ملك پہ مکہ کی نازل سو پہ دی کی دیرش (۳۰) آیتونہ او دوی (۲) رکوع گمانی دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم پہ نوم سرہ دالہ ﷻ جی دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①

لوی برکت دی ہفہ لہ دجا پہ لاس کی جی حکومت دی ، او ہفہ ہرخہ کولی سی

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ②

چا جی پیدا کی مرگ او ژوند جی ستاسی آزمائش وکری جی خوک پہ تاسی نہ عمل کوی

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ③ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ④

او ہفہ زبردست دی بخشنی والا ، چا جی پیدا کرل اووہ آسمانونہ لاندی باندی آیا

تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفْوُتٍ ⑤ فَأَرْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ

تہ وینی پہ پیدائش درحمن کی خہ فرق ؟ بیا دوبارہ وگورہ آیاتہ

تَرَىٰ مِنْ فُطُورٍ ⑥ ثُمَّ أَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ

پہ نظر راخی خہ ماتوالی ؟ بیا نظر وگروہ دوی واری واپس بہ سی تاتہ

الْبَصَرَ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ⑦ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِبَصَائِمِ

ستا نظررد سوی ستہری سوی ، او مونہ بنائستہ کری دی آسمان ددنیا پہ چراغو سرہ

وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ⑧

اوجورہ کری دی مونہ ویشتونکی دپارہ دشیطانونو اوتیار کری دی مونہ دوی دپارہ عذاب دگرم اور ،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبُئْسَ الْمَصِيرُ ٥ اِذَا

او دمنکرانو دپاره ددوی درب دطرف څخه دی عذاب ددوېځ اوبد ځای دی د ورتلو ، هرکله

اَلْقُوا فِيهَا سَمْعُوهَا شَهِيْقًا وَهِيَ تَفُوْرٌ ٦ تَكَادُ تَبَيْرُ مِنْ

چی وغورځول سی په هغه کی اوری به دهغه کړپهاری او هغه به جوشیږی ، نژدی ده چی جلا سی

الْغَيْظُ كُلُّهَا اَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَا لَهُمْ خَزَنَتٌ اَلْمُرِّيَاتِكُمْ

دډهر څخه هرکله چی وغورځول سی په دی کی یوه ډله پوښتنه به ورڅخه وکړی نو کران دهغه چی آیانه وو راغلی

نَذِيْرٌ ٧ قَالُوْا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيْرٌ ٨ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ

تاسی ته بیرونکی وبه وایی ولی نه راغلی وومونږ ته بیرونکی بیا مونږ درواغجن کی او وویل مونږ نه دی نازل

مِنْ شَيْءٍ ٩ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلٰلٍ كَبِيْرٍ ١٠ وَقَالُوْا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ

کړی الله څه شی ، لویدلی یاست تاسی په یوه لویه گمراهی کی ، او وبه وایی که مونږ اوریدی

اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِيْ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ١١ فَاَعْتَرَفُوْا بِذُنُوْبِهِمْ ١٢

یا پوهیدی نو نه به کیدی ددوېځیانو څخه ، نو قائل به سی په خپله گناه

فَسَحَقَّا لِاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ١٣ اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ

نو لعنت دی په دوېځیانو باندی ، بیشکه کوم خلق چی بیربیری دخپل رب څخه په پټه

لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ١٤ وَاَسْرُوْا قَوْلَكُمْ اَوَا جِهَرُوْا بِهِ ١٥ اِنَّهٗ عَلِيْمٌ

دهغوی دپاره معافی ده اولوی ثواب ، او که تاسی پټه کوی خپله خبره یا په ښکاره ، هغه ښه پوهه دی

بِذٰتِ الصُّدُوْرِ ١٦ اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ١٧ وَهُوَ اللّٰطِيْفُ الْخَبِيْرُ ١٨

دسینو په رازونو ، آیا نه پوهیږی هغه چی پیدایی کړل ، او هغه دی په راز پوه خبرار ،

هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُوْلاً فَامْشُوْا فِيْ مَنَاكِبِهَا وَكُلُوْا

هغه دی چاچی جوړه کړه تاسی دپاره مخکه مسخره اوس گرځی ددی په اوږو باندی اوخوری

مِنْ رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ أَمِنتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ

دهغه د درکړی رزق څخه او هغه طرف ته دی بیاراجمع کیدل ، آیا تاسی په امن سواست دهغه څخه چی په آسمان

يَخْضِفُ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمِنتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ

کی دی که تنباسی تاسی په مخکه کی نو هغه به ونسوری ، آیا تاسی په امن سواست دهغه څخه چی په آسمان

أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٌ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ

کی دی ، که را ولیږي په تاسی باران دکانو ، پس پوهه به سی چی څنگه دی زما بیړول ، او

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٌ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ

درواغن کړی دی کوم چی ددوی څخه مخکې وونوڅه رنگ سوزما څخه انکار ، آیانه گوری الوتونکو مرغانوته

فَوْقَهُمْ صَفٌّ وَيَقْبِضْنَ مَا يَمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ

په خپل سر سربیره ، وزرونه بنسورونکی او اړتولونکی ، نه دی ټینګ کړی دوی مگر رحمن دهغه هرشی په نظر

بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ

کی دی ، آیا هغه څوک دی چی فوج دی ستاسی چی مدد وکړی ستاسی ماسوا

الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ

درحمن څخه ، منکران په لویه دوکه کی لویدلی دی ، آیا هغه څوک دی چی رزق درکړی تاسی ته

إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا

که هغه خپل رزق بند کړی ، داسی نه ده بلکه دوی ټینګ دی په شرارت اونفرت باندی ، آیا نو هغه څوک څی نسکور

عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾

پرمخې ډیر په هدایت دی یا هغه سړی چی څی برابر په سیده لاره باندی ،

قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ

ته ووايه هغه ذات دی چی پیدا یی کړاست تاسی او جوړ یی کړل تاسی دپاره غوږونه اوسترگی او زړونه

قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿۲۳﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ

تاسی دیر لہ حق سنی ، تہ وواہ ہفہ ذات دی چی تاسی بی خپارہ پہ مخکہ کی او ہفہ تہ

تُحْشَرُونَ ﴿۲۴﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۵﴾

بہ جمع کرل سی ، او وایی کلہ بہ وی دا وعدہ کہ تاسی ربتینی یاست ؟

قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۲۶﴾ فَلَبَّارًا وَّهُ زُلْفَةً

تہ وواہ علم بی دالہ سرہ دی ، اوزما کار خو بیرہ اورول دی ہنکارہ ، بیا چی کلہ ووینی چی ہفہ

سَيِّئَتْ وَجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ

ورتنہ نژدی سی نووران بہ سی مخونہ دمنکرانو او ورتہ وبہ وویل سی دا ہفہ دہ چی تاسی

بِهِ تَدْعُونَ ﴿۲۷﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ

رہنتلہ ، تہ وواہ آیا وینی تاسی کہ ہلاک کری ما اللہ او ہفہ چی چی زماسرہ دی

أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۲۸﴾ قُلْ

او یارا باندی رحم وکری ، بیا ہفہ خوک دی چی وساتی منکران دعداب دردناک خخہ ؟ تہ وواہ

هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ

ہفہ رحمن دی مونہ پر ایمان راوری دی او پہ ہفہ موتوکل کری دی ، پس ژر بہ تاسی پوہ سی چی خوک دی

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿۲۹﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ

پہ ہنکارہ گمراہی کی ، تہ وواہ آیا وینی کہ اوبہ ستاسی سی سہارتہ وچی

غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ ﴿۳۰﴾

نو خوک دی چی راوری تاسی دپارہ اوبہ چینہ داری ؟

لنہ تفسیر: ہفہ (خدای) لوی عالی شان دی دکوم پہ قبضہ کی چی تول حکومت دی او ہفہ پہ ہر خہ قادر دی چاچی مرگ اوژوند پیدا کی چی ستاسی آزمائش وکی چی پہ تاسی کی کوم سری پہ عمل کی زیات

ښه دی (په حسن عمل کی دمرگ دخل خودا دی چی دمرگ په فکر سره انسان دنیا فانی اودقیامت په عقیده سره آخرت باقی وگنی ، دهغه خای دثواب حاصلولو او دهغه خای دعذاب څخه دپېچ کیدو دپاره تیاریدی سی او دژوند دخل دادی چی که ژوند نه وی نو عمل به څه وخت وکی ، نو دنیک عمل دپاره مرگ په منزله دشرط او ژوند په منزله دظرف دی اوچونکه مرگ عدم محض نه دی په دی وجه پرده دمخلوقیت حکم صحیح دی) اوهغه زبردست (او) بخښنی والادی (چی په بدو عملونو عتاب اوپه نیکو عملونو مغفرت اوثواب مرتب فرمایي) هغه اووه آسمانونه لاندی باندی پیداکړل (لکه چی په صحیح حدیث کی دی چی تر یوه آسمان لوړ په اوږده فاصله بل آسمان دی ، اوبیا دغه شان ترده لوړ دریم اودغه شان بل اوبل ، مخ ته دآسمان داستحکام بیان فرمایي چی ای لیدونکیه) ته به دخدای په دی صنعت کی خلل نه سی لیدی (نو اوس) بیا ورته وگوره چی چیری تاته څه خلل په نظر راځی (یعنی بغیر دتامل څخه خو به ورته تادیر کتلی وی اوس دا پیره په تامل سره ورته وگوره) بیا بار بار نظر ورته وکړه وگوره (آخر) نظر به دی دلیل او ستړی ستومانه ستا طرف ته واپس سی (اوهیڅ سوری به په کی درته په نظر درنه سی یعنی هغه چی هر شی څنگه غواړی جوړولی یی سی ، چنانچی دآسمان یی مضبوط جوړول وغوښتل چی سره داوږدی زمانی تیریدو څخه تر اوسه پوری په کی څه خلل رانه لی اودا لکه داقول دالله ﷻ دی ، وَمَالَهَا مِنْ فُرُوجٍ : او دغه شان یی ځینی شیان ضعیف او ژر اثر په کیدونکی جوړکړل، غرض داچی هغه ته هر ډول قدرت دی) او (زمونږ دقدرت دلیل دا دی چی) مونږ نژدی آسمان په چراغونو (یعنی ستورو) سره ښائسته کی او مونږ دا (ستوری) دشیطانانو دویشتلو ذریعه هم جوړه کړي ده (دکوم حقیقت چی په سورة الحجر کی تیر سوی دی) اومونږ د دوی (شیطانانو) دپاره (دشهاب دویشتلو څخه علاوه کوم چی په دنیا کی کیږی ، په آخرت کی هم په وجه د دوی دکفر) د دوږخ عذاب (هم) تیارکړی دی اوکوم خلگ چی دخپل رب (دتوحید) څخه انکارکوی دهغوی دپاره د دوږخ عذاب دی اوهغه بدخای دی ، هرکله چی داخلگ هغه ته وغورځول سی، نودده یولوی زوردار اواز به اوری اوهغه به داسی جوش وهی چی معلومیږی به چی (اوس) دغصی څخه څیريږی (یاخوبه الله ﷻ په هغه کی ادراک اوغصه پیدا کی چی دحق په مبغوضینو به ده ته هم غصه ورځی او یا مقصود تمثیل دی ، لکه چی څوک دغصی څخه په جوش کی راځی ، دغه شان به هغه دسخت اشتعال څخه په جوش کی راځی او) کله چی په هغه کی یوه ډله (دکافرانو) واچول سی نودهغه محافظین به دهغوخلگو څخه پوښتنه وکی چی ایاتاسی ته یو بیرونکی (پیغمبر) نه وو راغلی (کوم چی تاسی یی ددی عذاب څخه بیرولی وای چی مقتضای دا وه چی ددی څخه دساتنی تیاری موکړی وای او اوس ددی څخه محفوظ سوی وای، داسوال به په طور دزورنی وی یعنی پیغمبر خو راغلی وو او دا پوښتنه به دهري نوی راتلونکو ډلی څخه کول کیږی ، ځکه چی دوږخ ته به دفتوت اومرتبو مطابق ټولی فرقی دکفارو په یوبل پسې ورځی) هغه کافران به (په طور دااعتراف) ووايي چی واقعی مونږ ته بیرونکی (پیغمبر) راغلی وو نو (زمونږ بدبختی وه چی) مونږ هغه دروغ کړی وه او ومو ویل چی خدای ﷻ (دقبیلی څخه داحکامو اوکتابونو) هیڅ نه دی نازل کړی (او)

تاسی په لویه غلطی کی لویدلی یاست او (دغه کافران به ملائکو ته دا هم) وایي چی که مونږ اوريدی او پوهیدی (یعنی دپیغمبرانو خبره موقبلولی اومنلی) نومونږ به په دی دوږخ کی (شامل) نه وی ، غرض دخپل جرم اقرار به وکی ، نو په دوږخیانو باندی لعنت دی، بیشکه کوم خلگ چی دخپل پروردگار څخه بی لیدلو وبیریری (اوایمان او اطاعت اختیاری) دهغوی دپاره مغفرت اولوی اجر (مقرر) دی اوتاسی خلگ برابره خبره ده که پته خبره کوی یابنکاره (هغه دتولو څخه خبر دی ځکه چی) هغه دزړونوپه خبرو ښه پوه دی (او) آياهغه (به څنگه) نه پوهیږی چاچی پیدا کړی دی او هغه باریک بین دی (او) پوره باخبره دی (حاصل داستدلال دا دی چی هغه دهرشی مختارخالق دی نو ستاسی دعملونو او اقوالوهم خالق دی اودیوشی تخلیق بغیر دعلم څخه نه سی کیدی ، په دی وجه الله تعالی ته دهرشی علم ضروری سو او تخصیص داقوالو مقصود نه دی بلکه حکم عام دی افعال هم په دی کی داخل دی ، تخصیص ذکر شاید په دی بناوی چی اقال دیر واقع کیږی، غرض هغه ته دهرڅه علم دی، هغه به هریوه ته مناسبه جزا ورکی هغه داسی (منعم) دی کوم چی ستاسی دپاره مخکه مسخره کړه (چی تاسی په دی کی هر قسم تصرفات کولی سی) نو تاسی ددی په لارو باندی گرځی اودالله ﷻ درزق څخه (کوم چی یی په مخکه کی پیدا کړی دی) خوری (چنی) او (خوری چنی هغه یا د وی چی) هغه ته دوباره ژوندی کیدل ورتلل دی (نو دا ددی مقتضی ده چی دهغه دنعمتونو شکر ادا کی کوم چی ایمان او طاعت دی) آیاتاسی خلگ ددی څخه بی بیري سوی یاست کوم چی په آسمان کی (هم خپل حکم اوتصرف لری) دی چی هغه تاسی (په مثل دقارون په مخکه کی دننه کی ، بیا هغه مخکه په رپیدو (یعنی کښته پورته کیدو) کیږی (چی تاسی په کی نور هم دننه ننوځی اولورږ درباندی دمخکی اجزاء یوځای کیږی) یاتاسی خلگ ددی څخه بی بیري سوی یاست کوم چی په آسمان کی (هم خپل حکم اوتصرف لری) دی چی هغه پرتاسی باندی (دعادیانو په شان یوه تنده هوا راولیږی (په کوم سره چی تاسی هلاک سی ، یعنی مقتضا ستاسی دکفر دا ده) نو (که په یو مصلحت سره سمدستی عذاب ستاسی څخه بندیری نوڅه وسو) ډیر ژربه (دمړکیدو سره) تاسی ته معلومه سی چی زما بیړول (دعذاب څخه) څنگه (واقع اوصحیح) وه او (که بغیر دفوری عذاب څخه دکفر په مبغوض والی دوی نه پوهیږی نو ددی نمونه هم موجوده ده چنانچی) د دوی څخه مخکی چی کوم خلگ تیر سوی دی ، هغوی (حق دین) دروغ کړی وو ، نو (وگوره چی په هغوی) زما عذاب څنگه (واقع) سو (دکوم څخه چی صفا معلومه سوه چی کفر مبغوض دی ، نو که په یومصلحت سره دلته عذاب واپس سو نو په بل عالم کی به دوعدی مطابق واقع سی اولورږ په، خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ الْخ کی هغه دتوحید دلیلونه بیان سول کوم چی دآسمان په حقله دی بیابه ، هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ الْخ کی دمخکی په حقله شیان بیان سول، مخ ته دآسمانی فضا په حقله ددلیلونو بیان دی) آیا دی خلگو په خپلو سرونو سربیره دمرغانو طرف ته نه دی کتلی چی وزرونه ښوړی (الْوَرَى) او (کله په دی حالت کی) وزرونه راتولوی (اوسره دثقل اووزنی کیدو په دواړو حالتونو کی دمخکی اوآسمان په درمیانی فضاکی گرځی ، مخکی ته نه راولویږی او) بغیرد (خدای) رحمن څخه دوی لره څوک ټینگوونکی نسته ، بیشکه هغه هرشی وینی

(اوځنگه چي غواړي تصرف په کي کوي) ها (دخدای تصرفات خومو واوریدل اوس وښایاست چي)
 درحمن څخه ماسوا هغه څوک دی چي هغه ستاسي لښکرسي (دآفاتو څخه) (ستاسي حفاظت وسي (او)
 کافران (کوم چي دخپلو معبودانو په نسبت داسي خیال کوي) نو (هغه) په خالصه دوکه کي دی (او) ها (دا)
 هم وښایاست چي هغه څوک دی کوم چي تاسي ته رزق درکي که الله ﷻ خپل رزق بند کړي (مگر دوی په
 دی سره هم متاثره نه سول) بلکه دا خلک (دحق څخه) په سرکښي اونفرت باندی ټینگ دي (لنډه دا چي
 ستاسي باطل معبودان بتان اونور نه دڅه ضرر په دفع کولو قادر دي اودا مراد دی ، په دی قول دالله ﷻ
 سره، یَنْصُرْکُمْ، اونه په رسولو دنفع قادر دي اودا مراد دی په دی قول دالله ﷻ یَرْزُقْکُمْ بیا د دوی عبادت
 محض بی علقي ده ، یعنی دکوم کافر حال چي لوړ واوریدل سو ، إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ "بَلْ لَّجُّوا لِمِ
 غُورٍ وَتُفُورٍ" نو دا مو واوریدل (فکر وکي چي) آیا کوم سړي چي (په وجه دنا همواري دلاري غورځي او)
 پرمخ غورځيدونکي روان وي هغه به منزل مقصود ته زیات رسیدونکي وي یا هغه سړي (به زیات منزل
 مقصود ته رسیدونکي وي) کوم چي سیده په هوار سړک روان وي (دا حال دی دمومن او کافر چي دمومن
 دتللو لار هم دین مستقیم دی او دی ځي هم سیده ، دافراط او تفریط څخه ځان ساتي اود کافر دتللو لار هم
 کړه او گمراهی ده او په تلولو کي ورته هم هر وخت هلاکتونه اوبيري رامنځ ته کيږي روان وي ، نو په داسي
 حالت کي به څه منزل ته ورسيږي اولور دتوحید دلیونه دافاق په حقله وو ، مخ ته دانفس په حقله ارشاد
 دی) ته (دوی ته) ووايه چي هغه (داسي قادر او منعم) دی کوم چي تاسي پیدا کړاست اوتاسي ته یی
 غوږونه اوسترگی اوزړونه درکړل (مگر) تاسي خلک وپيږکم شکر کوي (او) ته (دا هم) ووايه چي هغه دی
 کوم چي تاسي یی په مخکه خپاره کړاست اوتاسي به هغه ته (دقیامت په ورځ) ورجمع کيږي ، اودا خلک
 (چي هرکله دقیامت ذکر اوري ، لکه چي په دی سورة کي داقول دالله ﷻ دی ، إِلَيْهِ التُّشُورُ او دا قول ، إِلَيْهِ
 تُخْشَرُونَ نو) وایی چي دا وعده به کله وي که تاسي (یعنی پیغمبر ﷺ او دده متبعین مومنان رښتیني
 یاست (نو وښایاست) ته (په جواب کي) ووايه چي دا (دتعین) علم خو هم خدای ﷻ ته دی او زه خومحض
 (په اجمال سره مگر) صفا بیروونکي یم بیاچي هرکله دوی (دقیامت عذاب) په خپل خواکي راغلی
 وويني (خواته راغلی لیدل داچي دعملونو محاسبه وسي ، دورځ ته دتللو حکم وسي چي په دی سره به
 دوی ته یقین وسي چي اوس عذاب پرسر باندی راغي ، غرض دا چي کله چي یی ددوی خواته راغلی
 وويني) نو (دغم په وجه به) دکافرانو مخونه وران سي (لکه دا قول دالله ﷻ دی ، وَجُودَ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ
 تَرْفَعُهَا قُتْرَةٌ) او (دوی ته به) وویل سي دا دی هغه کوم چي تاسي غوښتي (چي عذاب راوله ، عذاب
 راوله اودا کفار چي دا مضامین حقه دتوحید اوبعث اونورو اوري کوم چي داسي خبری کوي ، شَاعِرٌ
 نَزَّاهٌ بِهِ رَبِّهِ الثَّانُونَ ، إِنْ كَادَ لَيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا : چي مطلب یی انتظار ستا د هلاکت اوتا
 نعوذ بالله دگمراهي طرف ته منسوب کول دی مخ ته ددی جواب تعلیم دی په کوم کي چي دکفارو
 دعذاب تقریر اوپه نورو مضامینو سره ددی تتمیم دی ، ارشاد دی چي) ته (دوی ته) ووايه چي تاسي دا

وانبياست چي که خدای ﷻ ما اوزما ملگري (ستاسي دارزو موافق) هلاك کړي يا (زمونږ داميډ او دخپلي وعدې مطابق) په مونږ رحمت وفرمايي نو (په دواړو حالتونو کې خپل خبر واخلې او دا ونبياست چي) کافران به د دردناک عذاب څخه څوک محفوظ کړي (يعني زمونږ خوچي څه حالت وي په دنياکي به وي او ددي انجام په هر حال کې ښه دي ، لکه دا قول دالله ﷻ دي ، هَلْ تُرَبُّوْنَ بِنَا اِلَّا اِخْدَى الْحُسَيْنِ : الخ مگر دځان څخه وايست چي په تاسي کوم عظيم مصيبت راتلونکي دي هغه به څوک منع کي؟ اوزمونږ په دنيوي حادثو سره به ستاسي دغه مصيبت څنگه منع سي نو دځان فکر پريښوول او زمونږ دحادثو انتظار يوفضول حرکت دي ، دا جواب دي دتَرَبَّصُ الخ او) ته (دوي ته داهم) ووايه چي هغه لوي مهربان دي مونږ په هغه (دهغه دحکم موافق) ايمان راوړي دي اومونږ په هغه توکل کوو (نو دايمن په برکت سره به هغه مونږ داخرت دعذاب څخه محفوظ وساتي او دتوکل په برکت سره به مو ددنيوي حادثو څخه په امن کړي يابه يي راباندې اساني کړي دا هم دتَرَبَّصُ دجواب تتمه ده) نو (هرکله چي په تاسي دردناک عذاب راتلونکي دي اومونږ انشاء الله ﷻ دايمن په برکت سره به ددي عذاب څخه محفوظ يونو) ډير ژربه تاسي ته معلومه سي (کله چي خپل ځانونه په عذاب کې مبتلا اومونږ دهغه څخه محفوظ وويني) چي په ښکاره گمراهي کې څوک دي (يعني تاسي ياست لکه چي مونږ وايو يامونږ لکه چي تاسي وايست ، دا جواب دي د: اِنْ كَاذِبًا كُنْتُمْ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ الخ مخ ته تقرير دي دلور مضمون د: فَمَنْ يُجِزِ الْكَافِرِينَ الخ يعني لور چي ويل سوي وه چي تاسي ددعذاب دردناک څخه څوک نه سي ساتلي ، د دوي که په خپلو باطلو خدايانو باندې فخر وي چي هغه به مو وساتي نو ددي خيال دباطلولو اوليري کولو دپاره دوي ته) ته (دا) ووايه چي ښه دا ونبياست چي که ستاسي اوبه (کومي چي په ځاهانو کې دي) لاندې ولاړي سي ورکي سي نو هغه څوک دي چي تاسي ته په دغه ځاهانو کې اوبه راوړي؟ (يعني دځاه رگونه جاري کړي او دمخکي دبيخ څخه اوبه پورته راوړي او که څوک په دي نازيري چي وبه يي کيندم ، نو الله ﷻ په دي هم قادر دي چي هغه يي ښه کښته بوزي او دغه شان يي پرمخ کښته کوي نو هرکله چي دخدای په مقابل کې چاته دومره اختيار هم نسته چي په معمولي طبعي واقعاتو کې تصرف وکي نو داخرت دعذاب څخه دبيچ کولو به يي څه قدرت وي)

معلومات اومستلي (سورة ملك فضيلتونه)

دي سورة ته يي په حديث کې واقيه اومنجه هم فرمايلي دي ، دواقيه معنی حفاظت کوونکي اودمنجه معنی نجات ورکوونکي، په حديث کې دي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي ، هِيَ الْمَنْعَةُ الْمُنْجِيَةُ تُنْجِيهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ: يعني دا سورة عذاب منع کوونکي اودعذاب څخه نجات ورکوونکي دي ، دي به خپل لوستونکي دقبر دعذاب څخه بچ کوي (رواه الترمذي وقال حديث حسن غريب) قرطبي، اودحضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي زما زړه غواړي چي سورة ملك دهر مومن په زړه کې وي (ذکره الثعلبي) او دحضرت ابوهريره ؓ څخه روايت دي چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چي په

قرآن کریم کی یو داسی سورة دی دکوم چی آیتونه خو صرف دیرش دی ، دقیامت په ورځ به دی دیوه سړی سفارش کوی تردی چی دی به دجهنم څخه وباسی او جنت ته به یی داخل کړی او هغه سورة تبارک دی (قرطبی از ترمذی)

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ : لفظ تَبَارَكَ دبرکت څخه مشتق دی چی لفظی معنی یی لویدل او زیاتیدل ده دالفظ چی کله دالله ﷻ په شان کی وویل سی نو دتولو څخه دبلا او برتر په معنی کی راځی ، لکه الله اکبر ، بِيَدِهِ الْمُلْكُ ، دالله ﷻ په لاس کی دی ملک ، دالله ﷻ دپاره ځای په ځای په قرآن کریم کی ید په معنی دلاس استعمال سوی دی ، الله ﷻ دجسم او اندامونو څخه بالا او برتر دی په دی وجه دالفظ دمتشابهاتو څخه دی ، دکوم په حق کیدو چی ایمان راوړل واجب دی او ددی کیفیت او حقیقت چاته معلومیدی نه سی په دی پسی کیدل صحیح نه دی اودملک څخه مراد داسمانونو اومخکو اودنیا او آخرت حکومت دی ، په دی آیت کی دحق تعالی دپاره دڅلورو صفتونو دعوی ده ، اول دده موجود کیدل ، دوهم دانتهایی درجی دکمالی صفتونو مالک او دتولو څخه بالا او برتر کیدل ، دریم په آسمانونو اومخکه بانندی دده حکومت کیدل ، څلورم په هر شی دده قادر کیدل په راتلونکی آیت کی ددی دعوی دلیلونه دی کوم چی دالله ﷻ په مخلوقاتو کی په غور اوفکر کولو سره واضح کیږی ، په دی وجه په راتلونکو آیتونو کی دتولو کائناتو او مخلوقاتو په مختلفو انواعو اواقسامو سره دالله ﷻ په وجود اوتوحید او دده په کمال علم اوقدرت استدلال سوی دی ، دتولو څخه اول داشرف المخلوقات انسان په خپل وجود کی چی کوم دقدرت دلیلونه دی دهغه طرف ته یی متوجه وفرمایله ، الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ الخ کی ددی بیان دی ، ددی څخه وروسته په څو آیتونو کی دآسمانونو په تخلیق کی په غور اوفکر سره استدلال فرمایي ، الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ : ددی څخه وروسته دمخکی په تخلیق او ددی سره په متعلقه فائدو کی دغور اوفکر بیان یی د ، هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا : څخه په دوو آیتونو کی وفرمایي ، بیا په آسمانی فضاکی داوسیدونکی مخلوق مرغانو ذکر یی وفرمایي ، أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ الْخ غرض په دی ټول سورة کی اصل مضمون دالله ﷻ په وجود او دده په کمال علم او قدرت بانندی دکائناتو دعالم دمشاهدی څخه دلیلونه پیش کول دی ، ضمناً نور مضامین دکفارو دسزا او دمومنانو دجزا هم په کی راغلی دی ، په خپله دانسان په نفس کی چی کوم دلیلونه دالله ﷻ دکمال علم او قدرت دی دهغو طرف ته یی په دوو لفظونو سره هدایت وفرمایي

دمرگ اوژوند حقیقت : خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ : یعنی پیداکی هغه مرگ اوژوند ، دانسان په حالاتو کی یی دلته صرف ددوو شیانو مرگ اوژوند بیان وکی ځکه چی دا دوه دانسان دټول عمر په حالاتو اوکارونو بانندی ، حاوی دی دژوند دپاره دپیدا کولو لفظ خو په خپل ځای ځای ظاهر دی چی ژوند یو وجودی شی دی ، دتخلیق اوتکوین دده سره متعلق کیدل خو ظاهر دی ، لیکن مرگ چی په ظاهره دیوعدم نوم دی ، ددی سره دتخلیق تعلق څه رنگه وسو؟ ددی په جواب کی دتفسیر دامامانو څخه ډیر اقوال منقول دی ،

دټولو څخه زیاته واضحه خبره دا ده چی مرگ دعدم محض نوم نه دی . بلکه دروح اوبدن تعلق قطع کول دروح دیو مکان څخه بل مکان ته دمنتقل کولو نوم دی او دا یو وجودی شی دی . غرض لکه څنگه چی حیات یو حال دی کوم چی په جسم انسانی باندی طاری کیږی ، دغه شان مرگ به یو حال دی او دحضرت عبدالله بن عباس ؓ او ځینو نورو امامانو دتفسیر څخه چی دا منقول ده چی مرگ اوژوند دوه مجسم مخلوق دی ، مرگ دیوه پسه په شکل کی اوژوند دیو آس په شکل کی دی ، ددی څخه مرادپه ظاهره دهغه صحیح حدیث بیان دی په کوم کی چی دا ارشاد دی چی کله په قیامت کی جنتیان جنت نه او دپرخیان دورځ ته دا خل سی نو مرگ به دیو پسه په شکل کی را وستل سی او دپل صراط په خوا کی به یی ذبح کړی او اعلان به وسی چی اوس څوک په کوم حالت کی دی هغه دائمی او ابدی دی ، اوس به چاته مرگ نه راځی ، مگر ددی حدیث څخه دا نه لازمیږی چی په دنیاکی دی دمرگ څه جسم وی ، بلکه څنگه چی ددنیا ډیر حالات او عملونه به په قیامت کی مجسم او متشکل سی کومه چی په ډیرو صحیح احادیثو سره ثابته ده ، دغه شان مرگ کوم چی انسان ته راپیښیدونکی یو حالت دی ، هغه به هم په قیامت کی مجسم سی دپسه په شکل کی به ذبح سی (قرطبی) او په تفسیرمظهري کی فرمایي چی مرگ که څه هم عدمی شی دی مگر عدم محض نه دی بلکه دداسی شی عدم دی کوم چی یو وخت په وجود کی راتلونکی دی او دداسی ټولو معدوماتو شکلونه په عالم مثال کی مخ ته دوجود ناسوتی څخه موجود وی ، کومو ته چی اعیان ثابته ویل کیږی ، ددی شکلونه په وجه دوی ته مخکی دوجود څخه هم یو قسم وجود حاصل دی او دالعالم مثال په موجود کیدو دډیرو روایتونو دحدیث څخه یی استدلال فرمایلی دی ، والله اعلم

(دمرگ اوژوند مختلفي درجي)

په تفسیر مظهري کی دی چی الله ﷻ په خپل قدرت اوبالغ حکمت مخلوقات اوممکنات په مختلفو قسمونو کی تقسیم کړی دی ، هریوه ته یی دحیات یو قسم ورکړی دی ، دټولو څخه زیات کامل اومکمل حیات یی انسان ته ورکړی دی ، په کوم کی چی یی دصلاحیت هم ایښی دی چی دی دالله ﷻ ذات اوصفاتو معرفت تر یو خاص حده پوری حاصل کړل سی اوددی معرفت په پرتله دشرعی احکامو تکلیف ، اوهغه بار دامانت دی دکوم دپورته کولو څخه چی آسمان اومخکه اوغرونه ټول وپیږیدل اوانسان دخپل دی خدای ورکړی صلاحیت په سبب پورته کی ، ددی ژوندپه مقابله کی هغه مرگ دی دکوم ذکر چی دقرآن کریم په دی آیت ، اَفَمَنْ كَانَ مَيِّتًا فَاحْيَيْنَاهُ: کی ذکر سوی دی ، چی کافر یی مړ او مومن یی ژوندی مقرر کړی دی ، ځکه چی کافر خپل هغه معرفت ضائع کی کوم چی دانسان مخصوص حیات وو او په ځینو اصنافو اواقسامو دمخلوقاتو کی دا درجه دحیات خو نسته ، مگر حس اوحرکت په کی موجود دی ددی مقابل هغه مرگ دی ، دکوم ذکر چی دقرآن په ایت ، کُنْثُمْ اَمْوَاتًا فَاحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتْكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ: کی راغلی دی چی دلته دحیات څخه مرادحس اوحرکت اودمرگ څخه مراد دده ختمیدل دی اوپه ځینو اقسامو دممکناتو کی داحس اوحرکت هم نسته صرف نمو (یعنی دزیاتیدو صلاحیت) ده ، لکه په عامو درختو اوبوتو کی ، ددی بالمقابل هغه مرگ دی دکوم ذکر چی دقرآن په آیت ، اُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا،

کی راغلی دی ، دژوند داری قسمونه په انسان، حیوان او نبات کی منحصر دی، ددی څخه علاوه په بل شی کی داقسم حیات نسته، په دی وجه حق تعالی ددېرو څخه دجوړو بتانو په حقله فرمایي چی امواتُ غَیْرُ أَحْیَاءَ: لیکن ددی باوجود په جماداتو کی هم یو خاص حیات موجود دی کوم چی دوجود سره لازم دی ددی حیات اثر دی چی ذکر یی په قرآن کریم کی دی ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ: یعنی یو شی داسی نسته کوم چی دالله ﷻ دحمد تسبیح نه کوی .

او په آیت کی دمرگ ذکر مقدم کولو وجه هم ددی بیان څخه واضحه سوه چی داصل په اعتبار سره مرگ مقدم دی ، هر شی کوم چی په وجود کی راغلی اول دمرگ په علم کی وو، وروسته ده ته حیات ورکول سوی دی ، په دی وجه دموت ذکر مقدم سو او دا هم ویل کیږی چی مخ ته یی چی دکوم مرگ اوژوند دتخلیق په وجه دانسان آزمائش او ابتلاء گرځولی ده ، لَتَلَوْنُكُمْ أَنْتُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا: دا آزمائش په نسبت دحیات په مرگ کی زیات دی ، ځکه چی کوم سړی خپل مرگ حاضر وینی هغه دښو عملونو پابندی دزیات څخه زیات کوی او که څه هم دا آزمائش په حیات کی هم دی چی دژوند په قدم قدم ده ته خپل عجز اودالله ﷻ قادر مطلق کیدل مخ مخ ته کیږی کوم چی دنیک عمل طرف ته داعی دی ، لیکن دمرگ فکر په اصلاح دعمل او نیک عمل کی دټولو څخه زیات موثر دی .

دحضرت عمار بن یاسر ؓ په مرفوع حدیث کی دی ، كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعْظَا وَكَفَى بِالْيَقِينِ غَنًى: یعنی مرگ دوعظ دپاره کافی دی اویقین دغنی دپاره (رواه الطبرانی) مطلب دا دی چی دخپلو دوستانو، عزیزانو دمرگ مشاهده دټولو څخه لوی واعظ دی، څوک چی ددی څخه نه متاثره کیږی، دهغه په بل شی سره متاثره کیدل مشکل دی ، او چاته چی الله ﷻ دایمان اویقین دولت ورکی، ددی برابر بله غنی اویی نیازی نه وی ، اوربيع بن انس ؓ فرمایي چی مرگ دانسان ددنیا څخه دبیزاره کولو اوداخرت طرف ته درغبت ورکولو دپاره کافی دی .

أَحْسَنُ عَمَلًا: دلته دا خبره دغور قابله ده چی دانسان په دی آزمائش کی کوم چی دده دمرگ اوژوند سره تړلی دی ، حق تعالی دا فرمایي چی مونږ دا کتل غواړو چی په تاسی کی دچا عمل ښه دی ، دا یی ونه فرمایل چی دچا عمل زیات دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ په نزد دچا دعمل دمقدار زیاتوالی قابل توجه نه دی ، بلکه دعمل ښه صحیح او مقبول کیدل معتبر دی ، په دی وجه دقیامت په ورځ به دانسان عملونه شمیرل کیږی نه بلکه تلل کیږی به په کومو کی چی به دخینو یو عمل وزن دزرگونو عملونو څخه زیات سی .

حسن عمل څه شی دی؟ حضرت ابن عمر ؓ فرمایي چی نبی کریم ﷺ دا آیت تلاوت وفرمایي ، تردی چی ، أَحْسَنُ عَمَلًا ته ورسیدی نووي فرمایل ، چی أَحْسَنُ عَمَلًا هغه سړی دی کوم چی دالله ﷻ دحرام کړو شیانو څخه زیات پر هیز کوی او دالله ﷻ په اطاعت کی هر وخت مستعد اوتیار وی (قرطبی)

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ: ددی آیت څخه په ظاهره دا معلومیږی چی ددنیا خلک آسمان په سترگو لیدی سم، اودا ضروری نه ده چی داشنه فضا کومه چی ښکاریږی دا آسمان وی ، بلکه کیدی سی چی

آسمان ددی څخه ډیر لوړ وی ، او دا شین رنگ دفضا او هوا وی ، لکه چی فلاسفه وایی مگر ددی څخه داهم نه لا مېړی چی آسمان دی انسان ته په نظر نه راځی کیدی سی چی داشنه فضاء دشفاف والی په سبب اصل آسمان نره کوم چی ددی څخه ډیر پورته دی مانعه نه وی ، او که په څه دلیل سره داثابته سی چی ددنیا څخه آسمان په سترگو سره نه سی لیدل کیدی نوبیا په دی آیت کی به درویت څخه مراد رویت عقلی یعنی غور او فکر وی (بیان القرآن)

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ : دمصابیح څخه مراد ستوری دی او دلاندی آسمان په ستورو سره دښائسته کولو دپاره دا ضروری نه ده چی ستوری دی په آسمان کی دننه یا په ده پوری لگیدلی وی ، بلکه دا ښائست په دی صورت کی هم صادق دی چی ستوری دآسمان څخه ډیر لاندی په خلا کی وی ، لکه چی په نوی تحقیق سره ددی مشاهده کیږی دا دهغه منافی نه ده اوستوری دشیطانونو ددفع کولو دپاره دانگار جوړولو دامطلب کیدی سی چی دستورو څخه څه اتشین ماده د دوی طرف ته وروغورځول سی ، ستوری دی په خپل ځای وی ، دعوامو په نظر کی چونکی داشغله دستوری په شان حرکت کوونکی په نظر راځی ، په دی وجه دی ته ستوری ماتیدل او په عربی کی انقضاض الکوکب وایی (مرطبی) ددی څخه دا هم معلومه سوه چی شیطانون کوم چی دآسمانی خبرونو دغلا کولو دپاره څیژی هغه دستارو اوستورو څخه لاندی دفع کولی سی (قرطبی) تردی پوری په مختلفو مخلوقاتو کی دغور اولکر په ذریعه دالله ﷻ دکمال قدرت دلیلونه بیان سول ، مخ ته دمنکرانو او کفارو دعذاب اوبیا دمرمنانو اوطاعت شعارو خلکو ثواب بیان سوی دی ، وَلَئِذِينَ كَفَرُوا بِهِمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ . څخه تر اور ایترنو پوری دا مضمون روان دی ، مخ ته بیا هغه دعلم او قدرت بیان دی .

فَوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا ذَلُولٌ : لفظی معنی منقاد اومطیع دی هغه حیوان ته ذلول ویل کیږی کوم چی په سپریدو کی شوخی نه کوی متاکب دمنکب جمع ده اوږی ته وایی ، دیوحیوان اوږه هم دسپرلی ځای نه وی بلکه ملا اوشایی وی کوم حیوان چی دسپریدونکو دپاره خپلی اوږی هم پیش کی هغه ډیر تابعدار منقاد اومسخر کیدی سی ، په دی وجه یی وفرمایل چی مخکه مونږ ستاسی دپاره داسی مسخره کړې ده چی تاسی دهغه په اوږو باندی گرځی ، مخکی ته الله ﷻ یو داسی قوام وربخښلی دی چی نه داوږو په شان سیاله او بهیدونکی ده ، نه دپنبه اوختو په شان ننباسونکی ده ، ځکه چی که مخکه داسی واو نو په دی به دهیڅ انسان اوسیدل اوپاته کیدل ممکن نه وای ، دغه شان مخکه یی داوسپنی او ډبري په شان سخته هم نه ده جوړه کړی ، که داسی وای نو په دی کی به درختی اوفصل نه سواي کرل کیدی ، په دی کی به دلورو دلورو ابادیو بنیادونه نه سواي کیندل کیدی ، ددی قوام سره یی دی ته داسی سکون ورکی چی ابادی پرتینگی سی پرگرځیدونکو بنوری نه .

وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ : اول یی دمخکی په اطرافو دگرځیدو هدایت وفرمایی ، ددی څخه وروسته یی وفرمایل چی دالله ﷻ رزق خوری ، په دی کی اشاره کیدی سی چی دتجارت دپاره سفر اودمال درآمد

اوبرآمد دالله ﷻ درزق دروازه ده، په اليه النشور. کي يي وښووله چي دخورلو حسلو اوسيدلو دفائدو دمخکي څخه دحاصلولو اجازت دی، مگر دمرگ او آخرت څخه يي فکړه کېږي مه. ځکه چي آخر هغه ته ورتلل دی، په مخکه چي اوسپړي نو داخرت تياري کوي، په دی کي خو ددی خبري څخه وبيړول سول چي آخر په قيامت کي دالله ﷻ طرف ته رجوع ده، مخ ته پردی خبرداري دی چي پردی مخکه داوسيدو په حالت کي هم دالله ﷻ عذاب راتلی سی، فرمایي

أَمِثْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْصِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ إِذَا هِيَ تُمْورٌ: آيا تاسي ددی څخه بي بيړي ياست چي آسمان والا تاسي په مخکه کي ننباسي اومخکه تاسي تيرکي، يعني که څه هم الله ﷻ مخکي ته داسي برابر ساخت ورکړي دی چي بنده بغيرددی دکيندلو څخه په دی کي نه سي دننه کيدی، ليکن هغه په دی هم قادردی چي داداسي جوړه کړي چي دامخکه په دی سربيره اوسيدونکي تيرکي. ددی څخه وروسته په دنياکي اوسيدونکي په يوبل قسم عذاب سره بير وي چي که الله ﷻ وغواړي نو په ناسي سربيره دآسمان څخه ډېري هم اورولي سي اوتاسي هلاکولي سي، دالله ﷻ څخه منکر اونا فرمانه دی په دنيا کي ددی څخه نه بي فکړه کيږي.

أَمْ أَمِثْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نُذِيرُ: يعني آيا تاسي ددی څخه بي بيړي ياست چي آسمان والا په تاسي دآسمان څخه کاني واوروي، دغه وخت به تاسي ته دهغه ديږولو انجام معلوم سي مگر هغه وخت معلوميدل به بي فائدي وي، نن چي تاسي صحيح سالم محفوظ اوپه امن ياست ددی فکړ وکي، ددی څخه وروسته يي دتيرو هغو قومونو دواقعاتو طرف ته اشاره وکړه په کومو چي په دنياکي دالله ﷻ عذاب نازل سوي دی، مطلب دا دی چي دهغوي دحال څخه عبرت حاصل کي.

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ: هم دا مطلب ددی څخه وروسته بيا اصل مضمون دسورة طرف ته رجوع ده چي دممكناتو اومخلوقاتو دحالاتو څخه دحق تعالي په توحيد اوعلم اوقدرت باندی استدلال دی، په خپله دانسان دنفسونو، آسمان ستورو مخکي اونورو دحالاتو بيان مخ ته تيرسوي دی مخ ته دهغو مرغانو ذکر دی کوم چي دآسمان په فضاء کي الوزي، اولم يزوا إلى الطير. يعني آيا هغوي مرغان په خپلو سرونو الوتونکي نه ويني کوم چي خپل وزرونه کله ښوروي اوکله بي را ټولوي، په دی فکړ وکي چي داوزني جسمونه دی، دعامي قاعدی په وجه سره وزني جسم کله چي لوړ پريښوول سي، نو دهغه مخکي ته را ايله کيدل ضروري دی، هوا دغه وزني جسمونه نه سي ټينگولي، مگر الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره دا مرغان په داسي وضع سره جوړکړي دی چي داپه هواکي ټينگ سي اوپه هوا باندی دخپلو جسمونو دبوچ غورځولو اوپه دی کي دالوتو او گرځيدو دپاره حق تعالي په ظاهر دی بي عقله اوبي شعوره حيوانانوته داسليقه ښوولي ده چي هغوي دخپلو وزرونو دښورولو اورا ټولولو په ذريعه هوا مسخر کوي اوظاهره ده چي په هواکي داصلاحيت پيدا کول، دمرغانو وزرونه په دی وضع باندی جوړول، بيا دوی ته دخپلو وزرونو په ذريعه په هوا دکنترول کولو سليقه ښوول، دا ټول دالله ﷻ

په کامل قدرت سره دی ، تردی ځای پوری یی دممکناتو او موجوداتو دمختلفو اقسامو په حالاتو کی دغور او فکر په ذریعه دحق تعالی دوجود او توحید اوبی نظیره علم او قدرت دلیلونه جمع کړل، په کومو کی چی ذره هم غور او فکر کوونکو ته په حق تعالی دایمان راوړلو څخه ماسوا بله چاره نه پاته کیږی ، مخ ته دسورة تر ختمیدو پوری کافران فاجران منکران اوبد عمله خلک دالله ﷻ د عذاب څخه بیرونل سوی دی اول یی په دی خبرداری ورکړی دی چی که الله ﷻ په یو قوم باندی عذاب نازلول غواړی نو ددنیا یو طاقت یی نه سی منع کولی ، ستاسی لښکری اوسپایان دهغه څخه تاسی نه سی ساتلی ارشاد فرمایي ،

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا لِي عَذَابٍ ددی څخه وروسته یی په دی سره وپیرونل چی الله ﷻ کوم رزق تاسی ته دآسمان څخه په اوبو اورولو اودمخکی څخه په بوتو راتوکولو سره درکوی داڅه ستاسی ذاتی جای گیر نه دی ، بلکه دالله ﷻ عطاء اوبخشش دی هغه دابندولی هم سی د ،

أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ : هم دا مطلب دی مخ ته دکفارو په حال باندی افسوس دی کوم چی نه دقدرت په آیتونو کی په خپله غور کوی ، نه دنورو ښوونکو خبره اوری ، بَلْ لَّجُّوا لِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ یعنی دا خلک برابر په خپله سرکښی اودحق څخه په لیری والی کی زیاتیری ، مخ ته دقیامت په میدان کی دکافر اومومن چی کوم حال کیدونکی دی دهغه ذکر دی چی دقیامت په میدان کی به کفار داسی حاضر سی چی پرېښو دتللو په ځای به نسکور روان وی ، په صحیح بخاری اومسلم کی دحضرت انس رضی الله عنه روایت دی چی صحابه کرامو الله پرېښته وکړه چی کفاره به نسکور څنگه ځی؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چی کوم ذات دوی پرېښو روان کړی دی ایا هغه پردی قادر نه دی چی دوی پر مخونو او سرونو باندی روان کی ، دایي په دی آیت کی بیان فرمایلی دی .

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ : یعنی آیا هغه سړی کوم چی پر مخی نسکور روان وی ، زیات هدایت موندونکی دی یا هغه چی سیده روان وی ، دسیده تلونکی څخه مراد مومن دی چی هدایت موندونکی دی ، مخ ته بیاپه انسانی تخلیق کی دحق تعالی دقدرت اوحکمت دڅو نښانو بیان دی .

قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ : یعنی ته ووايه چی الله ﷻ هغه ذات دی کوم چی تاسی پیدا کړلاست اوستاسی غوږونه اوسترگی اوزږونه یی جوړکړل ، مگر تاسی خلک شکر نه کوی .

(دغورونو سترگو اوزږه تخصیص)

په دی کی دانسان په اندامونو کی دهغه درو اندامونو ذکر دی په کومو چی علم ادراک اوشعور موقوف دی فلاسفه وو دعلم اودراک پنځه ذریعی بیان کړی دی کوم ته چی حواس خمسہ ویل کیږی ، یعنی اوریدل ، لیدل ، بویول ، څکل ، مسه کول ، دبویولو دپاره پوزه ، دچښلو دپاره ژبه ، اودمسه کولو قوت په ټول بدن کی الله ﷻ ایښی دی ، داوړیدو دپاره غوږونه ، اودلیدو دپاره یی سترگی جوړی کړی دی ،

دلته حق تعالیٰ په دی پنځو شیانو کی صرف د دوو ذکر کړی دی ، یعنی غوږونه او سترگی ، وجه دا ده چی په بویولو ، چنبلو سره د ډیرو کمو شیانو علم انسان ته حاصلیږی دده د معلوماتو لوی دارم دار په اوریدو اولیدو دی او په دی کی یی هم اوریدل مقدم کړل، چی فکر وکی نو معلومه به سی چی انسان ته په خپل عمر کی څومره معلومات سوی دی په هغه کی اوریدل سوی شیان په نسبت د لیدل سوو ډیر زیات دی په دی وجه یی دلته په حواس خمسہ وو کی صرف په دوو باندی بس والی کړی دی چی ډیر انسانی معلومات صرف په دی دوو لارو باندی حاصلیږی او دوهم شی یی زړه ښوولی دی چی دا په اصل کی د علم بنیاد او مرکز دی ، په غوږونو سره د اوریدل سوو او په سترگو سره د لیدل سوو شیانو علم هم په زړه موقوف دی ، د قرآن کریم ډیر آیتونه په دی باندی شاهد دی چی زړه یی د علم مرکز مقرر کړی دی ، په خلاف د فلاسفه وو چی هغوی دماغ ددی مرکز منی .

ددی څخه وروسته بیا کفارو او منکرانو ته خبرداری او د عذاب د وعدی بیان دی ، د سورة په اخر کی بیا په یوه جمله کی دا ارشاد فرمایي چی ای په مخکه اوسیدونکو او په دی کی د ځاهانو کیندونکو اوددی داوبو چنبونکو او په دی د بوټو دراخیږولو کار اخستونکو دا خبره مه هیروی چی دا ټول شیان څه ستاسی ذاتی جای گیر نه دی ، صرف د الله ﷻ ورکړه ده چی هغه اوبه واورولی او هغه اوبه یی دواوری په شکل کی بحر منجمد یعنی یخی دریاب جوړکی ، دغرونو په سرونو یی محفوظی کړی چی سخا او خرابی نه سی ، بیا هغه واوره کرار کرار ویلی کوی ، دغرونو په رگونو کی یی مخکی ته دننه بیایی اوبیا بغیر د څه پانپ لائن څخه یی په ټوله مخکه کی داسی جال خپور کړی دی چی کوم ځای مخکه وکیندی اوبه درته راوړی ، مگر دا اوبه کومی چی ده د مخکی په لوړه سطح باندی ساتلی دی کومی چی په یو څو فته مخکه کیندلو سره راوړی ، دا د مالک او خالق عطیه ده ، که هغه وغواړی نو دا اوبه به د مخکی لاندی سطح ته کښته کړی کومو ته چی به بیا ستاسی رسیدل ممکن نه وی ، قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ : یعنی ته دی خلکو ته ووايه چی په دی خبره فکر وکی چی کومی اوبه د ځاه په ذریعه په آسانی راباسی او چنبی یی که هغه اوبه د مخکی بیخ ته کښته سی نو ستاسی څه طاقت دی چی دهغه څخه به جاری اوبه حاصلی کړی په حدیث کی دی چی کله بنده د ایت تلاوت کړی نو هغه ته دا ویل په کار دی ، اَللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ یعنی هم الله رب العلمین بیادا را وستلی سی په مونږ کی دهیچا دا طاقت نسته .

تَمَّتْ سُورَةُ الْمَلِكِ بِحَمْدِ اللَّهِ فِي ثَالِثِ رَجَبِ سَنَةِ ١٣٩١ هـ يَوْمَ الْخَمِيسِ

﴿سورة القلم﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَحَسْبُ الْيَقِينِ

سورة قلم په مکه کی نازل سو په دی کی دوه پنځوس (۵۲) آیتونه اودوې (۲) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والادی .

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ۝۱ مَا أَنْتَ بِمُحْشُونٍ ۝۲ وَإِنْ

قسم دی په قلم او څه چی لیکي ، ته نه یی دخپل رب په فضل سره دیوانه ، او

لَكَ لَاجِرٌ غَيْرَ مُنْتَوِنٍ ۝۳ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝۴ فَسَتُبْصِرُ

ستا دپاره بدله ده بی انتها ، اوته پیدا سوی یی په لوی خلق باندی ، نو ژر به ته هم ووینی

وَيُبْصِرُونَ ۝۵ يَا أَيُّكُمُ الْمُفْتُونُ ۝۶ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ

او دوی به هم ووینی ، چی څوک دی به تاسی کی لیونی ، بیشکه ستار ب ښه پیژنی هغه څوک

ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ ۝۷ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝۸ فَلَا تُطِعْ

چی گمراه سو دلاری دهغه څخه ، او هغه ښه پیژنی لار پیدا کوونکی ، نو ته خبره منه

الْمُكَذِّبِينَ ۝۹ وَذُو الْأَوْتَادِ هِنُ فَيُدْهِنُونَ ۝۱۰ وَلَا تُطِعْ كُلَّ

د درواغجن کوونکو ، او غواړی چی په څه شان ته نرم سی دوی به هم نرم سی ، اوته خبره مه منه دچا

حَلَاكِ مَّهِينٍ ۝۱۱ هَمَّا زَمَنَّا بِمَنِيْمٍ ۝۱۲ مَنَّا لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ

قسم خوړونکی بی قدره ، طعن کوونکی جغلی خوړونکی ، منع کوونکی دنیکی څخه دحد څخه

إِثْمٍ ۝۱۳ عَثَلٍ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيْمٍ ۝۱۴ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِيْنٍ ۝۱۵

زیاتیدونکی لوی گناهکار ، سخت مزاجه او ددی څخه وروسته بدنام ، په دی وجه چی مال او اولاد لری ،

إِذَا تَلَّى عَلَيْهِ أَيْتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝۱۵ سَنَسِبُهُ عَلَى

هرکله چی وویل سی ده ته زمونږ خبری وایی دا نقلونه دی دمخکنیو ، اوس به داغ ورکړ ده ته

الْخُرُوطِمْ ۝۱۶ إِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ ۝۱۷ إِذْ أَقْسَمُوا

په شونډ باندی ، مونږ دوی آزمائش کړی دی لکه چی مونږ آزمائش کړی وو دباغ والا وو ، هرکله چی هغوی

لَيَصْرُمْنَهَا مَصْبِيْحِينَ ۝۱۸ وَلَا يَسْتَشْنُونَ ۝۱۹ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ

قسمونه وخورل چی میوه به وشکوو دهغه په سهار کی . اوشا ، الله بی ونه ول ، نو ، گرځیدی په هغه یو گرځیدونکی

مَنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِبُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادُوا

ستا درت دطرف خخه او هغوی بیده وه ، نو سهار سولکه رودل سوی ، بیایی یوبل نه اوازونه

مُضْجِعِينَ ﴿٢١﴾ أَنْ اْعُدُّوْا عَلٰی حُرُوفِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰرِمِيْنَ ﴿٢٢﴾

وکرل په صبا کیدوکی ، چی وختی ولاړسی خپل فصل ته که تاسی شکوونکی یاست

فَاَنْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ ﴿٢٣﴾ اَنْ لَا يَدْخُلَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ

پس روان سول او په خپل مینم کی یی پتی پتی خبری کولی ، چی دا خل نه سی دی ته نن په تاسی باندی

مَسْكِيْنَ ﴿٢٤﴾ وَاعْدُوْا عَلٰی حُرْدٍ قٰدِرِيْنَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوْا اِنَّا

خوک محتاج ، او سهار وختی ولاړل بخل کوونکی په زور سره ، بیایی هرکله چی هغه ولیدی وې ویل چی

لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ

مونږ لار هیره کړه ، داسی نه ده مونږ خوبه قسمته سو ، وویل په دوی کی کوم چی ښه وو آیا ما تاسی ته نه وو

لَكُمْ لَوْلَا تَسْبَحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَ رَبِّنَا اِنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾

ویلی چی پاکي ولی نه وایاست دالله ، ویی ویل پاک ذات دی زمونږ رب چی مونږ کوتاهی کوونکی وو ،

فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰی بَعْضٍ يَّتَلَاوُمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوْا يٰوَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا

بیایی مخ کی یوبل ته شروع سول په ملامتولو وې ویل ای هلاکت دی مونږ لره

طٰغِيْنَ ﴿٣١﴾ عَسٰی رَبِّنَا اَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰی رَبِّنَا

بیشکه مونږ ددخخه تجاوز کوونکی یو ، شاید زمونږ رب بدله را کړی مونږ ته ددې خخه ښه ، مونږ خپل رب ته

رٰغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوْا

ارزولوونکی یو ، داسی راخی آفت او داخرت آفت خودتولو خخه لوی دی که دوی

يَعْلَمُونَ ۞ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتِ النَّعِيمِ ۞ أَفَتَجْعَلُ

پوهيدل ، بيشكه بيريدونكى به په نزد درب خپل په باغونو دنعمتونو كى وى ، آيا مونږ گرځوو

الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ۞ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۞ أَمْ لَكُمْ

حكم بردار دمجرمانو برابر ؟ څه سوى دى تاسى لره څنگه فيصله كوى ؟ آيا تاسى سره

كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ۞ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَبَآئِخَيْرُونَ ۞ أَمْ لَكُمْ

كتاب دى چى تاسى په كى وياست ؟ په دى كى رسيږي تاسى ته كوم چى تاسى خونوى ، آيا تاسى زمونږ

أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِالْغَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ ۞ إِنَّ لَكُمْ لَبَآئِ تَحْكُمُونَ ۞

قسمونه اخستى دى سم رسيدونكى دقيامت ترورځى پورى چى تاسى ته به رسنږي كوم چى تاسى مقرروى

سَلَامٌ أَيْهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ۞ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ ۞ فَلْيَأْتُوا

پوښتنه وكړه د دوى څخه چى كوم په دوى كى ددې ذمه اخلى ، آيا د دوى دپاره څوك شريكان سته ؟ نو په كاردى

بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ۞ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ

چى راولى خپل شريكان كه دوى رښتيني وى ، په كومه ورځ چى ښكاره سى پندى

وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ۞ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ

او دوى وبلللى سى سجدى ته پس وبه نه كړللى ، كښته به وى د دوى سترگى چى

تَرَاهُمْ ذُلًّا ۞ وَقَدْ كَانُوا يَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ

خپور به وى ورباندې ذلت او مخكې به دوى بلل كيدل سجدى ته او دوى وه سالم (اوسجده يى نه كوله)

سَلِيمُونَ ۞ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكْذِبْ بِهَذَا الْحَدِيثِ ۞ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ

، اوس پرېږده ما او هغه چى درواغجنه كوى دا خبره او مونږ به پورې په پورې را كښته كړو

مَنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۞ وَأَمْ لِي لَهُمْ إِنْ كِيدَىٰ مَتِينٌ ۞

دوى دهغه ځاى څخه چى دوى ورباندې خبرهم نه وى ، او مونږ مهلت وركوو دوى لره ، بيشكه زما تدبير محكم دى

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ

آيا ته غواري ددوی څخه څه حق پس په دوی دغه دتاوان بار لويږي ، آيا

عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٣٨﴾ فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

ددوی سره خبردی دغیبو چی دوی یی کوی ؟ نو ته صبر کوه حکم درب خپل ته

وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٣٩﴾ لَوْلَا

اومه کيږه دماهی والا په شان ، کله چی هغه اواز وکی او هغه دغم څخه ډک وو ، که نه وی

أَنْ تَذَرَهُ نِعْمَةً مِّنْ رَبِّهِ لَئِنْ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٠﴾

سنبال کړی ده لره ، احسان درب ستا نو غورځول سوی به وای په ډاگ میدان او هغه بد حاله وو ،

فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤١﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ

بيا پالنه وکړه دهغه رب دهغه ، بيا يی کی هغه په نيکانو کی ، او نزدی دی

كَفَرُوا بِالْإِزْلَاقُونَكَ يَا بَصَارِهِمْ لَسَامِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ

کافران چی وغورځوی تا په خپلو سترگو سره هر کله چی اوری قرآن او وایی

إِنَّهُ لَبِئْسُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾

چی هغه خو لیونی دی ، اودا قرآن خو نصحیت دی دتول مخلوق دپاره .

لنہتفسیر: ن (ددی معنی الله ﷻ ته معلومه ده) قسم دی په قلم (په کوم چی دخلکو تقدیرونه په لوح

محفوظ کی ولیکل سول) او (قسم دی) دهغو (ملانکو) په لیکلو (کوم چی کاتبانی دعملونو دی ، حضرت

ابن عباس ؓ دقلم او د ، مَا یَسْطُرُونَ دا تفسیر کړي دی ، در منشور ، مخ ته جواب دقسم دی) چی ته دخپل

رب په فضل سره مجنون نه یی (لکه چی منکرین درسالت وایی ، لکه چی په دُر کی دابن جریج څخه نقل

دی په سبب دنزول کی ، مطلب دا دی چی ته نبی برحق یی اودا قسمونه ددی مدعاسره نهایت مناسب دی

څکه چی منجمله دمقادیرو څخه نزول دقرآن هم دی ، نو په دی آیت کی اشاره ده چی ستا نبوت په علم

الهی کی د اول څخه محقق اوموكد دی نو ثبوت ددی یقینی سو اوعملونه لیکونکی ملانکی دتصدیق

کونکو اومنکرینو عملونه لیکي ، نو په انکار دنبوت به سزا وی ، ددی څخه بیریدل او ایمان راوړل

واجب دی، او بیشکه ستا دپاره (په تبلیغ د احکامو) داسی اجر (حاصل کیدونکی) دی کوم چی (هیڅکله) حتمیدونکی نه دی (په دی کی هم تقریر دی د نبوت کوم چی مستلزم دی نفی د طعن کوونکو لره او د نبوت د تقریر سره متضمن دی تسلی لره هم، چی ته خو ورځی برداشت وکړه چی انجام ددی اجر عظیم دی او بیشکه ستا (بنکلی) اخلاق په اعلی پیماننه باندی دی (چی هرکار ستا موصوف په اعتدال او فرین په رضا دالله ﷺ پوری دی او په مجنون کی داخلاقو کمال کله وی، دا هم جواب دی د ذکر سوی طعن، مخ ته تسلی ده، یعنی دا دوی چی کوم داسی مهمل کلام کوی) نو «دغه غم مه کوه ځکه چی» ډیر ژر به ته هم ووینی او دا خلک به هم ووینی چی په تاسی کی (حقیقی) لیونتوب په چاوو (یعنی حقیقت د جنون دی زوال د عقل او د عقل انتها ده، ادراک د دفع او ضرر او ضرر معتدبه هغه دی چی ابدی وی، پس په قیامت کی به دوی نه معلومه سی چی عاقل اهل حق وو کومو چی دا نفع حاصله کړه او مجنونان دوی په خپله وه کوم چی ددی نفع څخه محروم پاته سول او په ابدی ضرر کی اخته سول او چونکه) ستا رب هغه سړی هم ښه پیژنی کوم چی دده دلاری څخه بی لاری سوی دی او هغه په (سیده) لاره تلونکی هم ښه پیژنی (په دی وجه به هر یوه لره مناسبه جزا اوسزا ورکړی او ددی جزا اوسزا مناسب والی به هم دی منکرانوته هغه وخت معلوم سی کله چی حقیقت ښکاره سی چی عاقل څوک وو او مجنون څوک وو، مخ ته د منکرانو د ذم بیان دی چی کله ته په حق یی او دغه خلک پریا طله دی) نوته ددی دروغ کوونکو خبره مه منه (لکه چی تراوسه دی نه ده منلی او دا خبره هغه ده کومه چی مخ ته راځی چی) دا خلک دا غواړی چی ته (نعوذ بالله) په خپل منصبی کارکی چی تبلیغ دی (لږڅه) سست سی نو دوی هم سست سی (ستا سستیدل دا چی دبت برستی مذمت نه کوی او د دوی سستیدل دا چی ستا مخالفت نه کوی د سورة کافرون په تفسیر کی حضرت ابن عباس رضی الله عنه د سستیدو دا تفسیر بیان کړی دی، درمنثور) اوته د چا داسی سړی خبره مه منه کوم چی ډیر قسمونه اخستونکی وی (مراد ورڅخه په دروغ قسم کوونکی دی، عادتاً اکثره دروغجن سړی قسمونه ډیر اخلی او کوم چی دخپلو بدو حرکتونو په وجه عندالله او عندالخلق بی وقته وی (د زړه څخه کولو دپاره) طعنی کوونکی وی چغلی کوی گرځی، دنیک کار څخه منع کوونکی وی د حد (اعتدال) څخه تیریدونکی وی دگناه کوونکی وی، سخت مزاجه وی (او) ددی (تولو) څخه علاوه بدنام (هم) وی (مراد ولد زنا دی، او مطلب دا دی چی نور کارونه او اخلاق هم دده خبیث وی چونکی غالباً دولت زنا اخلاق او افعال ښه نه وی، په دی وجه مجازاً ددی څخه د امراد واخستل سو، لنډه دا چی اول خو مطلقاً د دروغ کوونکو بیا په خصوص سره چی کله دغه دروغ کوونکی په دی ذمائموسره هم متصف وی لکه چی ستا په دروغ کوونکو کی ځینی لوی لوی داسی وه او په دی درخواست کی شریک بلکه ددی بانی وه، غرض دا چی ته د داسی سړی خبره مه منه او هغه هم محض) په دی سبب چی هغه مال او اولاد والا وی (یعنی د دنیا وجاهت لری، او د داسی سړی د اطاعت څخه ځکه منع کیږی چی ددی سړی دا حالت دی چی) کله زما آیتونه دده په وړاندی اورول کیږی نو هغه وایی چی دابی سنده خبری دی کومی چی دمخکنیو څخه منقول را روانی دی (مطلب دا چی دایتونو تکذیب کوی، لنډه دا چی ددوی دخبری دمنلو

څخه دمنع کولو اصل علت ددوی تکذیب دی او پر دی بنایي ، اول لَا تُطِيعُ الْمُكَذِّبِينَ : وفرمایيل بیا په
 طور دتخصیص نو دتعمیم څخه په دی مکذبینو کی دداسی خلکو داطاعت څخه ممانعت وسو کوم چی
 علاوه دتکذیب څخه نور بد عادتونه هم لری ، دداسی خلکو داطاعت څخه ممانعت دمطلق مکذبینو
 داطاعت دمانعت څخه زیات سخت وی ، لیکن اصل علت به یی دغه تکذیب وی مخ ته دداسی سړی
 دسزا بیان دی چی ، مونږ به ډیر ژر دده په پزه داغ گنښېږدو (یعنی په قیامت کی به دده په مخ اوپزه دده
 دکفر په وجه سره یو نښه دذلت اودپیژندو ولگوو په کوم سره چی به هغه ښه رسواسی ، په موفوع حدیث
 کی داسی راغلی دی ، لکه چی داسی په درمنثور کی دی ، مخ ته دمکی خلکوته یوه قصه اورو او
 هغوی دعذاب څخه بیروول کیږی ، مونږ (چی کوم مکی والاو ته دعیش سامان ورکړی دی او په کوم چی
 دوی مغروره دی نو مونږ) د دوی آزمائش کړی دی (چی وگورو چی دوی ددی نعمتونو په شکر کی ایمان
 راوړی او که ناشکری اوبی قدری کړی او کفر کوی) ، لکه چی (د دوی څخه مخ کی مونعمتونه ورکړل) مونږ
 دباغ والاو آزمائش کړی وو (دباغ په قول دحضرت ابن عباس ؓ په ملک دحبشه کی وو او په قول
 دسعید بن جبیر ؓ په یمن کی ، لکه چی په درمنثور کی دی اوداقصه په مکه کی مشهوره اومعروفه وه
 او دکوم باغ والاو چی دا قصه ده ، د دوی دپلار په خپل وخت کی داعادت وو چی یوه لویه حصه ددی
 باغ دموی به یی په مسکینانو باندی خرڅ کوله ، هرکله چی هغه مرسو نو دغو خلکو وویل چی زموږ
 پلار احمق وو چی دومره امدنی یی مسکینانوته ورکوله که داتوله یوسو نوڅومره فراغت به وی ،
 چنانچی په دی آیتونو کی د دوی باقی قصه ذکر ده یعنی دا راتلونکی واقع هغه وخت وسوه) هرکله چی
 هغو خلکو (یعنی اکثر و یا ځینو لکه دا قول دالله ﷻ چی دی ، قَالَ اَوْسَطُهُمْ) په خپل مینځ کی قسم وکی
 چی ددی (باغ) میوه به سهار خامخا څو شکو به یی او (داسی وثوق یی وسو چی) هغوی انشاء الله هم
 ونه ویل ، نو په دی باغ ستا درب دطرف څخه یو گرځیدونکی (عذاب) وگرځیدی (اوهغه یو اور وو لکه
 چی په درکی دابن جریر څخه نقل دی برابره خبره ده که خالص اور وو یا په هواکی گډ سوی لکه هغه
 گرمه هوا چی دگرمی په موسم کی دغرمی دخوا چلیږی) اوهغوی بیده وه ، بیاسهار هغه باغ داسی
 سولکه پریکړی فصل (چی خالی مخکه پاته سی او ځینی ځای رودل سوی اوسوزیدلی هم وی ، مگر
 هغوی ته ددی هیڅ خبرنه وو) نو دسهار په وخت کی (چی دخوبه پورته سوه نو) یو بل ته یی اوازونه وکړل
 چی خپل فصل ته وختی ولاړسی که تاسی میوه شکوی (فصل یی ورته مجازاً وویل یا په دی کی څه
 داسی شی هم وو کوم چی تنه دارنه وی لکه انگور اونور ، یاددی باغ متعلق فصل هم وو) بیا هغو خلکو
 په خپل مینځ کی پتی پتی خبری کولی روان سول چی نن تاسی ته څوک محتاج رانه سی او (په خپل
 خیال) خان یی ددی په نه ورکولو قادر وگنی روان سول (چی توله میوه به کورته راوړو اوچاته به ورڅخه
 څه ورنه کو ، لکه په درمنثور کی دحضرت ابن عباس ؓ څخه نقل دی) بیاچی هرکله (هلته ورسیدل او
 هغه باغ یی (په دغه حالت کی) ولیدی نووي ویل چی بیشکه مونږ لارهیږه کړه (اوبل طرف ته رالو ځکه
 چی دلته خوباغ ماغ هیڅ نسته بیاچی هرکله موقع اوحود یی ولیدل نویقین یی وکی چی داهغه ځای

دی نو دغه وخت یی وویل چی لار مو نه ده هیږه کړه، بلکه (ځای خو هغه دی لیکن) زمونږ قسمت تېاه سو (چی باغ په دی حال سو) په دوی کی چی کوم (څه قدر) ښه سړی وو هغه وویل چی ولی ماتاسی ته نه وه ویلی (چی داسی نیت مه کوی، مسکینانو ته په ورکولو سره برکت وی، په دی وجه دی سړی ته الله ﷻ ښه وویل، مگر عملاً دا سړی هم سره دکراهت دزړه دټولو سره شریک سوی وو، په دی وجه په ترجمه کی احقر لفظ د: څه قدر، زیات کی لَانَ الْاَوْسَطِ امرَ اضافی، بیا اولنی خبره وریادوی، دی سړی وویل چی خپل شامت اوبدوالی داعمالو خومو وڅکی، مگر) اوس (توبه او) تَسْبِيح (اوپاکی) ولی نه کوی (چی دغه گناه معاف سی اوددی څخه زیات عذاب رانه سی) ټولو (په طور دتوبی) وویل چی زمونږ پروردگار پاک دی (دا تنزیه ده کومه چی داستغفار تمهید دی) بیشکه مونږ قصور درلودونکی یو (دا استغفار دی) بیا یو بل ته مخاطب سول په یویل یی الزامونه لگول (لکه چی دکار دخرابیدوپه وخت کی داکثرو خلکو عادت وی چی هر یو سړی بل دفاسدی رایې ذمه وار گرځوی، بیا ټول متفق سول) وی ویل چی بیشکه مونږ (ټول) دحد څخه وتونکی وو (دچا یوتن خطایی نه وه په یویل باندي الزام لگول بی کاره دی ټول په جمع توبه وباسی) شاید (دتوبی په برکت سره) زمونږ پروردگار مونږ ته ددی څخه ښه باغ په بدله کی راکی (اوس) مونږ دخپل رب طرف ته رجوع کیږو (یعنی توبه کوو اوبدلنا عام دی برابره خبره ده که په دنیاکی نعم البدل ورکول سی او برابره خبره ده که په اخرت کی اوظاهراً دامعلومیږی چی داخلک مومنان وه اوپه معصیت کی اخته سوی وه اوداخبره هیڅ ځای په سندسره دنظر څخه نه ده تیره سوی چی آیا ددی باغ په عوض کی دوی ته په دنیاکی یو باغ ورکول سو اوکه نه البته بغیر دسند څخه په روح المعانی کی دحضرت ابن مسعود ؓ قول لیکلی دی چی ددی څخه ښه باغ دوی ته ورکول سو، والله اعلم مخ ته دقصی غرض یعنی دبیرولو وضاحت دی چی دحکم څخه په خلاف کولو) دغسی عذاب راځی (هرکله چی داسی عذاب راځی نوای دمکی خلکو تاسی هم دداسی عذاب مستحق یاست، بلکه ددی څخه هم دزیات، ځکه چی مذکوره عذاب خومحض پرمعصیت باندي وو اوتاسی خوکفر کوی) او داخرت عذاب ددی (دنیوی عذاب) څخه هم زیات دی څه ښه به وای که داخلک (په دی خبره) پوهیدی (چی ایمان یی راوړی وای، مخ ته ددی سزاگانو دتحقیق دپاره دکفارو دباطل خیال ابطال فرمایي چی هغوی به ویل، لَنْ رُجِفْتُ اِلٰی رَبِّيْ اِنْ لِيْ عِنْدَهُ لَلْخُسْرٰی: یعنی) بیشکه دپرهیزگارو دپاره د دوی درب په نزد دارام جنتونه دی (یعنی سبب ددخول دجنت تقوی ده، او په کافروکی دسره تقوی نسته نو دوی ته به جنت څنگه ورکول سی) آیا مونږ به فرمان برداره دنافرمانو سره برابرکو (یعنی که کافروته نجات وی نو په فرمانبردارو اونا فرمانو کی به څه فرق اوامتیاز پاته سی چی دفرمانبردارو فضیلت پر ثابت وی، لکه دا قول دالله ﷻ دی، په سورة ص کی، اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ کَالْمُفْسِدِيْنَ الْاِلٰهِ تَاسٰی تَه څه وسول تاسی څنگه فیصله کوی آیاستاسی سره څه (آسمانی) کتاب دی په کوم کی چی وایاست چی په دی کی ستاسی دپاره هغه شی وی (لیکلی) کوم چی تاسی خوښوی (یعنی په دی کی یی لیکلی دی چی

تاسی ته به په اخرت کی حسنی یعنی نعمت درکول کیږی، آیا زمونږ پر ذمه څه قسمونه ختلی دی کوم چی ستاسی دپاره خوړل سوی وی او هغه قسمونه تر قیامت پوری باقی پاته کیدونکی وی (د کومو چی دا مضمون وی) چی تاسی ته به هغه شی درکول کیږی کوم چی تاسی فیصله کوی (یعنی ثواب او جنت) د دوی څخه پوښتنه وکړه چی په دی کی د دوی څوک ذمه وار سته آیا ددوی مقرر کړی څه شریکان (په خدایی کی) دی (چی هغوی دوی لره د ثواب وړ کولو ذمه اخستی ده) نو دوی ته په کار دی چی خپل هغه شریکان پیش کړی که دوی رښتینی وی (غرض دا چی کله چی دا مضمون په څه آسمانی کتاب کی نسته دغسی بغیر د کتاب څخه دنورو طریقو دوحی زمونږ وعده نسته کومه چی په مثل د قسم وی، بیا په داسی حالت کی څوک د دوی څخه یا د دوی د شریکانو څخه ذمه واری اخستی سی؟ هیڅکله نه، بیا دعوی په کومه بناده، مخ ته ددی خلکو د قیامت درسوایی ذکر دی، هغه ورځ دیادولو قابله ده) په کومه ورځ چی د پندی تجلی وفرماییل سی او خلگ د سجدي طرف ته راوبلل سی (ددی قصه په حدیث د شیخینو کی مرفوعاً داسی راغلی ده) چی الله ﷻ به د قیامت په میدان کی خپل ساق ظاهر کړی (ساق پندی ته وایی) او دا څه خاص صفت دی کوم ته چی یی په څه مناسبت سره ساق وفرماییل، لکه په قرآن کی چی لاس راغلی دی او دی ته متشابهات وایی او په دی حدیث کی دی چی دا تجلی ووینی نو ټول مومنان سړی او مومنانی ښځی به پرسجده پیوزی، مگر کوم سړی چی به په ریاسره سجده کوله دهغه ملا به د تختی په شان سی، سجده به ونه سی او سجدي ته به بللو سره دا شبهه نه سی کیدی چی دا خو دارالتکلیف نه دی ځکه چی دبللو څخه مراد بالسجود نه دی بلکه په هغه تجلی کی به دا اثر وی چی ټول به په اضطراری طور سره سجده کول وغواړی، چی مومنان به پردی باندی قادری اوریاکار منافقان به قادر نه سی او دکفارو نه قادریدل خو په درجه اولی معلومیږی دکوم چی مخ ته ذکر دی یعنی کفاری به هم سجده کول وغواړی، نو دوی (کافران) به سجده ونه کړل سی (او) د دوی سترگی به (د شرمندگی څخه) کښته وی (او) په دوی به ذلت خپوروی او (وجه ددی دا ده چی) دا خلگ (په دنیا کی) د سجدي طرف ته بلل کیدل (داسی چی ایمان راوړی او عبادت وکی) او هغوی صحیح سالم وه (یعنی په سجده باندی قادر هم وه، چنانچی ظاهره ده چی ایمان او عبادت فعل اختیاری دی نو په دنیا کی د حکم په نه منلو سره نن دوی ته داسوایی او ذلت وسو او په بل آیت کی چی کوم دسترگو پورته ساتل راغلی دی، هغه ددی معارض نه دی ځکه چی کله به د حیرت د غلبی څخه داسی وی او کله به د دامت د غلبی څخه داسی وی، مخ ته دکفارو ددی خیال رد دی چی ژر عذاب نه راتلل یی دخپل مقبول کیدو دلیل گنی اوددی په ضمن کی دوی ته تسلی هم ده یعنی هر کله چی د دوی د عذاب مستحق کیدل د لوړو آیتو څخه معلوم سو، نو ما او کوم چی دا کلام دروغ کوی هغوی (پردی موجوده حال) پریږده (یعنی په ژر عذاب نه راتللو رنج مه کوه) مونږ به دوی پور پر پور (د جهنم طرف ته) بوزو په دی طور چی دوی خبر هم نه وی او (په دنیا کی په دوی د عذاب دنه غورځولو سره) هغوی ته مهلت ورکوه، بیشکه زما تدبیر ډیر مضبوط دی (مخ ته د دوی په انکار د نبوت باندی تعجب دی) آیاته د دوی څخه څه معاوضه غواړی چی تاوان یی په دوی دروند دی

(په دى وجه يې سنا د اطاعت څخه نفرت دى اولكه د اقول د الله ﷻ اَمْ تَسْتَلْهُمْ خُرْجًا، او كه د دوى سره (د) غيب (علم) دى چې دوى (دغه دم محفوظ ساتلو دپاره) لېكى (يعنى آيادوى ته د الله ﷻ احكام په خپله څه طريقه سره معلومېږي دكوم په وجه چې هغوى د صاحب وحي د اتباع څخه مستغنى دى، او ظاهره ده چې دواړه خبرې نسته، بيا د نبوت څخه انكار عجيبه دى مخ ته ده ﷻ ته تسلى ده، هر كله چې د دوى مستحقوالى د عذاب، او كفر چې موجب د استحقاق دى معلوم سو اودا چې دوى ته مهلت وركول استدراج يعنى يو قسم وخت وركول دى او پر موعود وخت به عذاب وي، نو ته دخپل رب پر (دى) انتخاب صبر كړه (په تنگدلى كى) دماهى (دگيدى) والا (پيغمبر يونس عليه السلام) په شان مه كيږه (چې هغه د عذاب په نه نازلېدو تنگ دله سو او ولاړى چې قصه يې څوځايه لږ لږ راغلى ده، د قصى د تشبيه مضمون ختم سو مخ ته په طور د تنظيم د قصى ارشاد دى چې هغه وخت هم ياد كړه) هر كله چې يونس (عليه السلام) خپل رب ته دعا وكړه او دى د غم څخه ويلي كيدى (دا غم مجموعه وه دخو غمونو، يو د قوم دايمان نه راوړو، يو د عذاب واپس كيدو يو بغير د واضح اجازت د الله ﷻ څخه دهغه ځاى څخه دوتلو، يو دماهى په نس كى د قيد كيدو او هغه دعا دا ده، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ: چې په دى سره مقصود معافى او طلب د نجات دى د قيد څخه چنانچې په ده د الله ﷻ فضل ورسو اودماهى دنس څخه يې نجات پيدا كى، ددى په اړوند ارشاد دى چې) كه دخداى احسان دده دستگيرى نه واى كړى نو هغه به په (كوم ميدان چې دماهى دنس څخه غورځول سوى وو، په هغه) ميدان كى به په بدحالى سره غورځول سوى واى (د دستگيرى څخه مراد دتوبى قبلېدل دى او دبد حالى څخه مراد دا دى چې دده په اجتهادى غلطى به د الله ﷻ د طرف څخه دده ملامتيا سوى واى، مطلب ددى او د سورة صفت دايت دا دى چې كه توبه او استغفار يې نه كولى نو دگيدى دماهى څخه به يې نجات نه واى سوى لكه چې فرمايى، قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الَّذِي أَسْأَلُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ أَن تَعْبُدُونِي أُولَئِكَ يَتْلُونَ آيَاتِ الْكِتَابِ وَلَئِنْ أَسْأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا نَسْمَعُ وَأَنَّا نَسْمَعُ لَكُم مَّا تَدْعُونَا إِلَىٰ أَن تَعْبُدُوا إِلَهًا مَّا لَكُم بِيَوْمِ الْحِسَابِ، او كه توبه او استغفاري كولى خواله ﷻ نه قبلولى نو ددى توبى او استغفار دومره قدر دنيوى بركت خو به واى چې دماهى دنس څخه خو به يې نجات سوى واى او په ميدان باندې به لكه څنگه چې اوس غورځول سوى وو، دغه شان به غورځول سوى واى ليكن دغه وخت به دغه غورځول مذموم واى اودا اوسنى غورځول يې دمذموم والى په حالت كى نه سو، ځكه چې دتوبى د قبلېدو څخه ورسره په خطا مذمت او ملامتيا نه وي، بيا دده رب دى (نور زيات) برگزيده كى اودى يې په (زيانه) مرسته د صالحينو كى (شايد ددى قصى په دى تنظيم سره داهم مقصود وي چې په خپل اجتهاد عمل كول ده لږه څومره مضر سول او توكل څومره نافع سو دغه شان د عذاب په باره كى ته هم په خپله رايى سره تلواړمه كوه، بلكه په الله ﷻ توكل كوه چې انجام بهتر سى) او (مخ ته دده ﷻ په شان كى د كفارو دمجنون ويلو په يوبل انداز سره ابطال دى، د سورة په شروع كى يې په بل انداز سره ددى ابطال كړى وو يعنى) دا كافران چې هر كله قرآن كريم اورى نو (د شدت او عداوت څخه) داسى معلومېږي چې گويا تا په خپلو نظرونو سره بنسويوى غورځوى (دا يوه محاوره ده، لكه چې داسى وايي چې فلانى سړى داسى گورى لكه چې سړى خورى لكه په روح المعانى كى دى، لَظَرُ إِلَيَّ لَظَرًا يَكَاذُ يَعْنِي أَن يَكَاذُ بِأَكْثَرِ: مطلب دا دى چې د سختى

دبمنی پہ وجہ تاتہ پہ بدو بدو نظرونو سرہ گوری، او (پہ دی عداوت سرہ ستابہ نسب) وایی جی (نعوذ باللہ) دامجنون دی حالانکی دا قرآن (پہ کوم سرہ جی تہ خبری کوی، دتول جہان دپارہ نصیحت دی (او مجنون سری داسی عامہ اصلاح نہ سی کولی، پہ دی کی خو جواب دجنون دطعن ظاہر دی اوپہ بیان دعداوت سرہ ہم ددی طعن ضعیفوالی ثابت سو، خکہ جی دکوم قول منشاء شدت عداوت وی ہفہ قابل التفات نہ وی،

معلومات اومسنلی: پہ سورۃ ملک کی داللہ ﷻ دوجود اوتوحید اوعلم اوقدرت دلیلونہ دکائناتو پہ مشاہدہ سرہ بیان سوی دی او پہ کفارو اومنکرانو دسخت عذاب ذکر دی، پہ سورۃ نون کی دکفارو دہغو طعنو جواب دی کوم جی بہ ہغوی پہ نبی کریم ﷺ باندی کول، دتولو خخہ اولہ طعنہ دہغوی داوہ جی داللہ ﷻ رالیرل سوی کامل العقل، کامل العلم، جامع الفضائل رسول ﷺ تہ یی معاذ اللہ مجنون ویل یاپہ دی وجہ جی پہ نبی کریم ﷺ کومی وحی دملانکی پہ ذریعہ نازلیدی نو دوحی دنزول پہ وخت بہ ددی اثار د دوی ﷻ پہ جسم مبارک لیدل کیدل، بیابہ دہ ﷻ دوحی پہ ذریعہ حاصل سوی ایتونہ اورول، دا معاملہ دکفارو دفہم اودراک خخہ دباندی وہ پہ دی وجہ یی دا جنون مقرر کی، اویاپہ دی وجہ جی دوی ﷻ دخپل قوم اوتولی دنیا دمرجودہ عقائدو خلاف دادعوی وکرہ جی دعبادت قابل داللہ ﷻ خخہ ماسرا بل خوک نستہ، کوم پہ خپلہ تراش کری بتان جی بہ ہغوی خدایان گنل، ہفہ تہ یی بی علمہ بی شعورہ اوناقابل نفع اوضرر یی بیان کرل، د دوی ﷻ ددی عقیدی ہیخوک ملگری نہ وو، دوی ﷻ یوازی دا دعوی وکرہ، بغیر دخہ ظاہری ساز اوسامان خخہ دتولی دنیاپہ مقابلہ کی ودردیدی، پہ ظاہرو نظرونو کی ددی دکامیابی ہیخ امکان نہ وو، دداسی دعوی سرہ راپور تہ کیدل یی جنون وگنل، اوبغیر دخہ سبب خخہ ہم طعن برائی طعن کیدی سی جی مجنون یی ویلی وی، دسورۃ پہ ابتدایی ایتونوکی یی د دوی ددی باطل خیال تردید پہ قسم سرہ موکد کری بیان کری دی، نَ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ (۱) مَا اَنْتَ بِنَفْعَةٍ رَبِّكَ بِمَحْشُونٍ: دنون حرف دمقطعہ حروفو خخہ دی، کوم جی دقرآن کریم پہ دیرو سورتونو کی پہ اول کی راورل سوی دی، ددی معنی اللہ ﷻ تہ معلومہ دہ یادہفہ رسول ﷺ تہ، امت ددی پہ تحقیق کی دپریوتو خخہ منع سوی دی

(دقلم خخہ خہ مراد دی اودقلم فضیلت)

پہ وَالْقَلَمِ کی راورل حرف قسم دی او دقلم خخہ مراد عام قلم ہم کیدی سی، پہ کوم کی جی قلم دتقدیر اوملائکو اوانسانانو بتول قلمونہ پہ کوموسرہ جی خہ لیکل کیپی، بتول دا خل دی (لکہ جی دا قول دابی حاتم البستی دی) او حاص قلم دتقدیر ہم مراد کیدی سی (لکہ جی دا قول دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دی) او دتقدیر ددی قلم پہ حقلہ دحضرت عبادہ بن الصامت رضی اللہ عنہ پہ روایت کی دی جی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی جی دتولو خخہ اول اللہ ﷻ قلم پیداکی او دہ تہ یی حکم وکی جی ولیکہ قلم عرض وکی جی خہ ولیکم؟ نو حکم یی ورکی، جی تقدیر الہی، قلم (دحکم مطابق) تر ابدہ پوری کیدونکی بتول واقعات اوحالات ولیکل (رواہ الترمذی وقال ہذا حدیث غریب) اوپہ صحیح مسلم کی دحضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ حدیث

دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ دتول مخلوق تقدیر دآسمان اومخکی دتخلیق خخه پنخوس زره کاله مخکی لیکلی وو

او حضرت قتاده ؓ فرمایي چی قلم دالله ﷻ یو لوی نعمت دی کوم چی ده خپلو بندگانوته ورکړی دی اوځینی حضرات فرمایي چی الله ﷻ اول یو قلم دتقدیر قلم پیدا وفرمایي کوم چی دتولو مخلوقاتو اوکائناتو تقدیرونه ولیکل ، بیایي بل قلم پیداکی په کوم سره چی دمخکی اوسیدونکی لیک کوی اولیکی به یی ، ددی دوهم قلم ذکر په سورة اقرا کی راغلی دی . عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ، وَالله اعلم

په آیت کی که دقلم خخه مراد قلم دتقدیر واخستل سی کوم چی دتولو خخه اول پیدادی نو دهغه عظمت اوپه تولو شیانیوی یوه برتری خو ظاهره ده په دی وجه په دی قسم اخستل مناسب سو ، اوکه دقلم خخه مراد عام قلم واخستل سی ، په کوم کی چی دتقدیر قلم او دملاتکو دقلمونو خخه علاوه دانسانانو قلمونه هم داخل دی ، نو په دی قسم خکه وخوړل سو چی په دنیاکی دلوی خخه لوی کارتول په قلم سره کیږی ، دملکونو په فتح کولوکی دتوری خخه زیات دقلم موثر کیدل منقول اومعروف دی ، ابوحاتم بستی دا مضمون په دوه شعرونوکی فرمایلی دی .

اِذَا قَسَمَ الْأَبْطَالُ يَوْمًا بِسَيْفِهِمْ ***** وَعَدُوَّةٍ مِّمَّا يَكْسِبُ الْمَجْدُ وَالْكَرَمُ

هرکله چی قسم اخلی بهادران خلگ یوه ورځ په خپله توره اودا شمیری په هغو شیانوکی کوم چی انسان ته عزت اوشرف بخښی .

كَفَى قَلَمَ الْكِتَابِ عِزًّا وَرَفْعَةً ***** مَدَى الدَّهْرِ إِنَّ اللَّهَ أَقْسَمَ بِالْقَلَمِ

خوکافی دی دلیکونکو قلم د دوی دعزت دپاره دهمیشه همیشه دپاره خکه چی الله ﷻ قسم اخستی دی په قلم باندی

په هرحال په دی آیت کی یاپه قلم دتقدیر یاعام قلم دمخلوق اوبیاپه لفظ دَمَاسْطُرُون کی چی څه په دی قلمونو ولیکل سول اویاڅه لیکل کیږی په دی یی قسم وکی ، حق تعالی دکفارو دباطله طعنه رد وفرمایله چی ته مجنون یی ، ارشادوسو : مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ : یعنی ته دخپل رب په نعمت اوفضل سره هیڅکله مجنون نه یی ، په دی کی ، بِنِعْمَةِ رَبِّكَ : یی زیات کی ، ددعوی دلیل یی هم ورکی چی په کوم سړی دالله ﷻ نعمت او رحمت مکمل وی ، هغه څنگه مجنون کیدی سی ، ده ته مجنون ویونکی په خپله مجنون دی .

فائده : علماؤ فرمایلی دی چی په قرآن کریم کی حق تعالی په کوم شی قسم اخلی هغه په مضمون دقسم یوشهادت وی ، دلته دَمَاسْطُرُون په لفظ سره ددنیاپه تاریخ کی چی څه لیکل سوی دی اوڅه لیکل کیږی دایی په طور دشهادت پیش کړی دی چی ددنیاپه تاریخ وگوری دداسی اعلی اخلاقواو اعمالو والا یو ځای مجنون وی هغه خو دنورو عقلونه برابر وی ، مخ ته د ذکر سوی مضمون دزیات تائید دپاره فرمایي . وَإِنْ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ اوبیشکه ستا دپاره اجر عظیم دی چی هیڅکله منقطع کیدونکی نه دی ، مطلب

دا دی چی ستاکوم کارته دا لیونی جنون وایی ، دا خو دالله ﷺ په نزد دتولو څخه لوی مقبول عمل دی ، په دی تاته اجر عظیم رسیدونکی دی او اجر هم داسی چی دائمی دی هیڅکله به منقطع نه سی ، یو ځای دیو مجنون په عمل هم مجنون ته اجر ورکول کیږی ، مخ ته ددی مضمون زیات تاثیر او تاکید یی په دی جملی سره وفرمایي .

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ : په دی کی یی دنبی کریم ﷺ په اخلاق فاضله اوکامله کی دغور کولو هدایت فرمایلی دی ، چی لیونو لږ خو وگوری ، آیا دمجنونانو اولیونو داسی اخلاق کیدی سی ؟
(دنبی کریم ﷺ خلق عظیم)

حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی دخلق عظیم څخه مراد دین عظیم دی چی دالله ﷻ په نزد ددی دین اسلام څخه زیات بل محبوب دین نسته ، حضرت عائشه ؓ فرمایي چی ددوی ﷺ خلق په خپله قرآن دی یعنی قرآن کریم چی دکومو اعلی اخلاقو تعلیم ورکوی ، دی ﷺ دهغو ټولو عملی نمونه ده ، حضرت علی کرم الله وجهه فرمایي چی دخلق عظیم څخه مراد اداب القرآن دی ، یعنی هغه اداب کوم چی قرآن ښوولی دی ، حاصل دټولو تقریباً یودی دنبی کریم ﷺ په وجود باوجود کی حق تعالی ټول اخلاق فاضله په درجه دکمال جمع کړی وه ، په خپله نبی کریم ﷺ فرمایي ، بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ : یعنی زه ددی کاردپاره رالیږل سوی یم چی زه دا اعلی اخلاقو تکمیل وکړم (ابو حیان)

حضرت انس ؓ فرمایي چی مالس کاله دنبی کریم ﷺ خدمت وکی ، په دی ټوله وخت کی چی ماکوم کار وکی ، ده ﷺ هیڅکله دا نه دی فرمایلی چی داسی دی ولی وکړل اوکوم کار چی می نه دی کړی په هغه یی هیڅکله دا نه دی فرمایلی چی دا کار دی ولی ونه کی حال دا دی چی دظاهره ده چی دلسو کالوپه وخت کی خدمت کوونکی څخه ، کارونه خلاف طبع کیدی سی (بخاری اومسلم)

حضرت انس ؓ فرمایي چی دده ﷺ دمکارم اخلاق دا حال وو چی دمدینی یوی مینځی به هم دده ﷺ لاس ونيوی هر ځای چی به یی بیول غوښتل بیوی به یی (بخاری)

حضرت عائشه ؓ فرمایي چی نبی کریم ﷺ هیڅکله په خپل لاس سره څوک نه دی وهلې بغیر دجهاد فی سبیل الله څخه ، چی په دی کی دکفارو وهل اوقتلول ثابت دی اونه ده ﷺ هیڅکله یو خادم یاښځه وهلې ده په دوی کی چی به کله دچا څخه خطا هم وسوه نو انتقام یی نه دی ورڅخه اخستی ، بغیر ددی څخه چی دالله ﷻ دحکم څخه یی خلاف ورزی کړی وی نوپه هغه یی شرعی سزاجاری فرمایلی ده (رواه مسلم)

حضرت جابر ؓ فرمایي چی دنبی کریم ﷺ څخه هیڅکله دیو شی سوال نه دی سوی چی په جواب کی یی دوی ﷺ نه فرمایلی وی (بخاری مسلم)

او حضرت عائشه ؓ فرمایي چی نبی کریم ﷺ نه فحش گو وو نه به فحشوته نزدی کیدی اونه په بازارونو کی شور او شغب کوونکی وو ، دبدی بدله یی هیڅکله په بدی سره نه ورکوله ، بلکه دمعافی اودرگزر معامله به یی فرمایله او حضرت ابودرداء ؓ فرمایي چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دعمل په میزان کی به دحسن خلق برابر دهیڅ عمل وزن نه وی ، او الله ﷻ دښکښل کوونکی بدزبانه سره بغض لری (رواه

الترمذی وقال حدیث حسن صحیح

او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چي نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایا چي مسلمان دخیل حسن خلق په وجه دهغه سړي درجه حاصلوی کوم چي همیشه دشپي په عبادت کی وینس وی او ټوله ورځ روژه نیسي (ابوداود)
 او حضرت معاذ رضی اللہ عنہ فرمائی چي زه یی دیمن عامل مقرر کړم نواخري وصیت دلیږلو په وخت کی چي دوی صلی اللہ علیہ وسلم ماته و فرمائی اوڅه وخت چي مایوه پښه په رکاب کی ایښی وه هغه داوو، **يَا مَعَاذَ اَخْسِنُ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ** (ای معاذ!) دخلگوسره دښه خوی سلوک کوه (رواه مالک) داټول روایتونه د حدیث د تفسیر مظهری څخه نقل سوی دی
فَسْتَبْصِرُ وَيَصْبِرُونَ (۵) بِاَيْكُمْ الْمَفْتُونُ : ډیر ژر به ته هم وویښی اودا کفار به هم وویښی چي په تاسی کی کوم یو مجنون دی ، مفتون دلته په معنی دمجنون دی، په تیرو ایتونو کی دوی صلی اللہ علیہ وسلم ته دمجنون ویونکو طعنه یی په دلیلونو سره رد فرمایلی ده ، په دی آیت کی دپیشگویی په طور دا وښوول سوه چي دا خبره دغسی پټه پناه نه ده ، په نزدی راتلونکی وخت کی به ټول په سترگو سره وویښی چي معاذ الله ته مجنون وی یاتاته مجنون ویونکی پاگلان اولیونی وه ، چنانچي لږ زمانه وروسته داخبره ښکاره سوه، دنیا ولیده اوپه هغو مجنون ویونکو کی په زرگونو مسلمانان سول اوددوی تابعداری اومحبت یی سرمایه دسعادت وگټله اودیر بدبخته کومو ته چي توفیق ونه سو هغه په دنیا کی هم ذلیل اوخوار سول .

لَمَّا طَطَعَ الْمَكْذِبِينَ (۸) وَذُؤَا لَوْ لَذَهْنُ فَيَذْهَبُونَ : یعنی ته د درواغ کوونکو خبره مه مننه ، دوی خو دا غواړی چي ته دتبلیغ په احکامو کی څه نرم سی او دشرک اوبت پرستی څخه د دوی منع کول پریرېدی ، نو دوی به هم نرم سی چي تاته بدی ردی ویل اوتاته ازار رسول به پریرېدی (قاله ابن عباس رضی اللہ عنہما قرطبی)
مسئله : ددی آیت څخه معلومه سوه چي دکفارو اوافجارانو سره دا سودا کول چي مونږ به تاسی ته څه نه وایو ، تاسی مونږ ته څه مه وایاست ، دا مدهانت فی الدین اوحرام دی (مظهری) یعنی بغیر دڅه اضطرار اومجبوری څخه داسی وعده جائز نه ده .

وَلَا يُطِيعُ كُلُّ خَلَابٍ مَهِينٍ * هَمَّازٍ مَشَاءٍ بَنِيْمٍ * مَتَاعٌ لِلْفَخْرِ مُقَدِّ اِيْمٍ * عَزْلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٍ (ته خبره مه مننه دهر داسی سړي چي ډیر قسمونه اخستونکی وی، ذلیل وی اوپه خلگو عیب لگوونکی وی، چغلی کوونکی وی، دنيکو کارونو څخه دخلگو منع کوونکی وی په ظلم او زیاتی کی دحد څخه زیاتیدونکی وی، ډیر گناه کوونکی اودیر قسمونه اخستونکی بدخویه بخیل وی اوددی ټولو رذیلو صفتونو سره هغه زنیم هم وی، دزنیم معنی هغه سړی دی دچاچي نسبت دیو پلار څخه ثابت نه وی، دکوم سړی چي دا اوصاف بیان سوی دی هغه داسی غیر ثابت النسب وو .

په اولنی آیت کی دعامو کفارو دخبری نه منلو او ددین په معامله کی د دوی په وجه دڅه مدهانت نه کولو عام حکم وو، په دی آیتونو کی یی دیو خاص شریر کافر ولید بن مغیره رذیله صفتونه بیان کړی دی، دده څخه داعراض کولو اودده دخبری دنه منلو خصوصی حکم ورکول سوی دی (لکه چي روایت یی کړی دی ، ابن جریر دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما څخه ، مخ ته بیاپه څو آیتونو کی ددغه سړی دبد اخلاقی اوسر کښی دذکر فرمایلو څخه وروسته فرمائی، **سَتَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ** : یعنی مونږ به دقیامت په ورځ دده پر

پزه داغ ولگوو، په کوم سره چی به په اولین او آخرین کی دده رسوایی وسی، دده پزه یی په غرض دتقیح په خرطوم سره تعبیر کړي ده، کوم چی دفیل یاخنزیر دشوند دپاره مخصوص دی.

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ: یعنی مونږ په آزمائش کی واچول دا (مکی والا) لکه څنگه چی په آزمائش کی مو غورځولی وه باغ والا، په تیرو آیتونو کی دمکی دکفارو په نبی کریم ﷺ دطعن اوتشنیع جواب وو، په دی آیتونو کی حق تعالی دتیری زمانی یوه قصه ذکر کړي ده اومکی والا یی خبردار کړی دی او دعذاب څخه یی بیرولی دی، دمکی دخلگو په آزمائش کی دغورځولو څخه دامراد هم کیدی سی چی لکه څنگه چی په دی راتلونکی قصه کی باغ والا الله ﷻ په خپلو نعمتونو سره سرفرازه وفرمایل، دوی ناشکری وکړه، دکوم په نتیجه کی چی عذاب رالی او د دوی نعمت سلب سو، الله ﷻ په مکی والاوو خپل دټولو څخه لوی انعام خودا وفرمایي چی نبی کریم ﷺ یی په دوی کی پیداکی، ددی څخه علاوه د دوی په تجارتونو کی یی برکت واچوی او دوی ته یی خوشحالی جوړه کړل، دا د دوی آزمائش دی چی دالله ﷻ ددی نعمتونو شکر گذار سی اوپه الله ﷻ او په رسول ﷺ ایمان راوړی، یاپه خپل کفر اوعناد ټینگ پاته کیږی په دوهم صورت کی دوی ته دباغ والاوو دقصی څخه عبرت حاصلول په کار دی چی داسی ونه سی چی په کفران نعمت سره په دوی هم داسی عذاب راسی، داتفسیر په دی صورت کی هم صادق دی، هر کله چی دا آیتونه په مثل داکثرو سورتونو مکی مقرر سی، لیکن ډیرو مفسرینو حضراتو دا آیتونه مدنی مقرر کړی دی او دکوم آزمائش چی دلته ذکر دی، ددی څخه مراد هغه دقحط عذاب دی کوم چی دنبی کریم ﷺ په ښراوو سره په هغو خلگو مسلط سوی وه، په کوم کی چی هغوی دلویږی څخه مړه کیدل او دمردارو حیواناتو اوددرختو په پانو خورلو مجبوره سوی وه، دا واقعه دهجرت څخه وروسته وه.

دباغ والاوو قصه: دا باغ دځینو سلفولکه حضرت ابن عباس ؓ اونورو په قول باندی په یمن کی وو او دحضرت سعیدبن جبیر ؓ یو روایت دا دی چی دصنعاء کوم چی دیمن مشهور ښار اودار السطنت دی، دهغه څخه دشپږ میله په فاصله وو اوځینو حضراتو ددی محل وقوع حبشه ښوولی ده (ابن کثیر) هغه خلق داهل کتابو څخه وه اوداواقعه دحضرت عیسیٰ ؑ دپورته کیدو څخه څه زمانه وروسته ده (قرطبی) په ذکر سوی آیت کی یی دوی په اصحاب الجنة یعنی دباغ والاوو په نوم سره تعبیر کړی دی مگر دایتونو دمضمون څخه معلومیږی چی ددوی سره صرف باغ نه بلکه دکروندی مخکی هم وی کیدی سی چی دباغ سره دکروندی مخکی هم وی، مگر دباغونو شهرت په سبب یی ورته باغ والا وویل، ددوی واقعه دمحمدبن مروان په روایت دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه داسی منقول ده، چی دصنعاء دیمن څخه په دوه فرسخه باندی یوباغ وو کوم ته چی صروان ویل کیږی دباغ یوصالح اونیک سری لگولی وو، دده کارداوو چی هرکله به یی فصل پریکوی نودریبولو څخه چی به څه باقی پاته کیدل، هغه به یی فقیرانو او مسکینانو ته پریښوول، دغه خلگو به ددی څخه غله حاصلوله، اوخپل گزاره به یی کوله.

دغه شان چی به یی کله فصل غوبل کی اوکومی دانی چی به دبوسو سره والوتی اوپاتی به سوی، هغه

دانی به یی ہم فقیرانو اومسکینانوتہ پربینولی دغہ شان چی کله به یی دباغ ددرختو خخہ میوہ شکولہ او دشکولوپہ وخت کی به چی کومہ میوہ لاندی پریوتلہ هغه به یی ہم فقیرانوتہ پربینوولہ (دا وجہ وہ چی هرکله به دهغه دفصل یامیوی شکولو وخت راتلی نو دیر فقیران اومسکینان به جمع کیدل) ددی نیک سہری انتقال وسو، ددہ دری خامن دباغ اومخکی وارثان سول، دوی پہ خپل مینخ کی دا خبرہ وکړہ چی اوس زمونږ عیال زیات سوی دی اوپیداوار د دوی دضرورت خخہ کم دی په دی وجہ اوس ددی فقیرانو دپارہ دومرہ غلہ اومیوہ پربینوول زمونږ دوس خبرہ نہ ده، اوپہ ځینو روایتونو کی دی چی دی هلکانو دازادو ځوانانو په شان دا وویل چی زمونږ پلار خو بی عقل وو چی دومرہ په دیر مقدار غلہ اومیوہ به یی خلکوته پربینوولہ، مونږ ته دا طریقہ بندول په کار دی، مخ ته د دوی قصہ په خپلہ دقرآن کریم په الفاظو کی داسی ده۔

إِذْ أَقْسَمُوا لَصُرْمُنْهَا مُصْبِحِينَ * وَلَآ يَسْتَشْنُونَ : یعنی دوی پہ خپل مینخ کی قسم وکی او دا وعده یی وکړہ چی داوار به مونږ سهاروختی څو اوفصل به پری کوو چی مسکینان او فقیران خبرنه سی اوهغوی راپسی رانه سی اوپہ خپلہ دی منصوبہ باندی دهغه دومرہ یقین وو چی دانشاء الله ویلو توفیق یی ہم ونه سو لکه چی سنت دی چی صبا کوم کار کول وی، هرکله چی دهغه ذکر کوی نو داسی به وایی چی مونږ به انشاء الله صبا دا کار کوو۔

د، لَآ يَسْتَشْنُونَ : معنی استثناء نہ کول دی اومراد ددی استثناء خخہ انشاء الله ویل دی، اوځینو مفسرینو حضراتو داستثناء خخہ مراد دا اخستی دی چی مونږ به پوره پوره غلہ اومیوہ راوړو دفقیرانو حصہ نہ مستثناء کوو (مظہری)

لَطَافٌ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ : بیا وگرځیدی په هغه باغ اوفصل باندی یوگرځیدونکی ستادرب دطرف خخہ، دگرځیدونکی خخہ مراد یو بلا، اوافت دی په کوم سره چی فصل اوباغ تباہ سی، په ځینو روایتونو کی دی چی هغه یو اور وو کوم چی ټول ولاړ فصل یی وسوزی اوایره یی کی، وَهُمْ تَائِمُونَ یعنی دعذاب دنزول داواقعہ دشیپی داسی وخت وسو، کله چی دا خلگ بیدہ وه، فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ دصرم معنی میوہ اونور شکول دی، صریم په معنی دمصروم اومقطوع ده، مطلب دا دی چی اور دافصل داسی کی لکه چی دفصل پریکولو خخہ وروسته صفامخکہ پاته سی او دصریم معنی دشیپی ہم راخی، ددی معنی په لحاظ سره مطلب به دا وی چی لکه دتوری شپی په شان دغہ فصل هم تور سو (مظہری)

لَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ : یعنی سهار په تیاره کی یی یو بل ته اوازونه وکړل اووینبول یی شروع کړل چی که فصل پریکوی نووختی ولاړسی، وَهُمْ يَتَخَاَفُونَ یعنی دکوره دوتلوپہ وخت کی یی پتی پتی خبری کولی چی څوک فقیر اومسکین خبرنه سی اورا سره نہ سی۔

وَعَدُوا عَلَى حَرِّ قَادِرِينَ : دحر دمعنی منع کول اوعیظ اوغضب بنوول دی مطلب دا دی چی دی خلگو په خپل خیال کی دا وگڼل ولاړل چی زمونږ په دی قدرت سته چی مونږ چا فقیر او مسکین ته څه ورنه کو،

که څوک راهم سی نوهغه به دفع کوي.

فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَصَّالُونَ: مگر هرکله چی یی هلته فصل باغ هیخ پیدا نه کرل نو اول خوی یی دا وویل چی مونږ ځای هیرکی، یو بل طرف ته راغلو، دلته خونه باغ سته نه فصل، مگر بیای چی یی دخواو شا مقاماتو ته وکتل نو معلومه سوه چی ځای خو دا دی او فصل سوی دی ختم سوی دی نو وي ویل، بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ: یعنی مونږ ددی نعمت څخه محرومه سو.

قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ: په دوی کی چی کوم درمیانه سړی وو، یعنی دپلار په شان نیک صالح، دالله ﷺ په لاره کی په خرڅ کولو خوشحاله کیدونکی وو، دنورو وړونو په شان بخیل اوسخت زړه والانه وو ده وویل چی آیاماتاسی ته اول نه وه ویلی چی تاسی دالله ﷺ دنوم تسبیح ولی نه کوی، دتسبیح لفظی معنی پاکی بیانول دی، مطلب دا دی چی دفقیرانو مسکینانو څخه دخپل مال ساتلو دتدبیر منشاء دا ده چی تاسی دا گنی چی الله ﷺ به تاسی ته ددی په ځای نور درنه کی، حال دا دی چی الله ﷺ ددی څخه پاک دی، هغه خرڅ کوونکو ته دخپل طرف څخه نور زیات ورکوی (مظهری)

قَالُوا سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ: ددی ورور خبره خو هغه وخت چانه اوریدله، مگر اوس ټولو اقرار وکی، چی الله ﷺ پاک دی دهر نقص او کمی څخه اومونږ ظالمان سوچی مونږ دفقیرانو حصه هم خوړل غوښتل. تنبیه: هغه درمیانه سړی چاچی صحیح خبره کړی وه که څه هم دنورو څخه ښه وو بیا دنورو سره سوی وو او د دوی په غلطه رایې دعمل کولو دپاره تیار سوی وو، په دی وجه دده حشر هم دهغوی په شان سو ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی دیو گناه څخه خلگ منع کوی، مگر هغوی منع نه سی، بیا په خپله هم دهغوی سره سی او په گناه کی شریک سی نو دی هم دهغوی په حکم سی، ده ته په کار دی چی که هغوی منع نه سی نو چی په خپله خو ځان دهغه گناه څخه وساتی.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتْلَاوُمُونَ: یعنی دی خلگو دخپل جرم خو اقرار وکی، لیکن اوس یی الزام په یوبل باندی غورځول شروع کرل چی تا اول داسی غلطه رایه راکړی وه چی دهغه په نتیجه کی داعذاب راغی حال دا دی چی دا جرم په دوی کی دچا یوازی نه وو، بلکه ټول یا اکثر په کی شریک وه. تنبیه: نن صبا په دی معامله کی عامه ابتلا ده چی د ډیرو جماعتونو په مجموعی عمل سره څه ناکامی یا مصیبت پیښ سی نو دغه وخت یو بل عذاب په دوی دا وی چی ددی په یوبل دالزام په لگولو کی وخت ضائع کوی.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ: یعنی په اول کی په یوبل دالزام غورځولو څخه وروسته چی یی هرکله فکروکی نوبیا ټولو اقرار وکی چی مونږ ټول سرکښه گناهکار یو، دندامت سره دا اعتراف د دوی دتوبی قائم مقام وو، په دی بنا دوی ته دالله ﷺ څخه دا امید پیدا سو چی الله ﷺ به مونږ ته ددی باغ څخه ښه باغ راکړی. امام بغوی رحمه الله دحضرت عبدالله ابن مسعود ؓ څخه نقل کړی دی چی ابن مسعود ؓ فرمایي چی ماته دا خبر رسیدلی دی چی هرکله دی خلگو په رښتیني زړه سره توبه وکړه نو الله ﷺ دوی لره ددی څخه ښه

باغ ورکي چي دانگورو غنچي يي دومره غتي وي چي يوه غنچه به يوي قچري په بار وره (مظهري)
 كَذَلِكَ الْعَذَابُ : دمکي دخلگو دقحط دعذاب اجمالي اودباغ والاو دفضل سوزيدو دتفصيلي واقعي
 ذکر کولو څخه وروسته عامه قاعده ارشاد فرمايي چي کله دالله ﷻ عذاب راځي نو دغه شان راځي ، او
 په دنياکي دعذاب راتلو سره هم ددوي داختر دعذاب کفاره نه کيږي ، بلکه داختر عذاب ددي څخه
 علاوه او ددي څخه به زيات سخت وي .

په راتلونکو آيتونو کي اول دنیکانو متقيانو بندگانو دجزاء ذکر دي او ددي څخه وروسته دمکي
 دشرکانو ديوي بلي باطلاي دعوي رد دي ، هغه دا چي دمکي کفارو به ويل چي اول خوقيامت
 راتلونکي نه دي اود دوباره ژوند اوحساب کتاب قصه محض افسانه ده اوکه بالفرض داسي وسي هم نو
 مونږ ته به هلته هم داسي نعمتونه اومال دولت راکول کيږي لکه چي په دنياکي راکول سوي دي ، ددي
 جواب په څو آيتونو کي ورکول سوي دي چي ايا الله ﷻ نيك بندگان اومجرمان برابر وي ؟ دا څه عجيبه او
 نا اشنا فيصله ده په کومه چي نه څه سند نه دليل ، نه په څه آسماني کتاب سره ددي ثبوت سته نه دالله
 ﷻ دطرف څخه څه وعده او وعيد چي هلته به هم تاسي ته نعمت درکوي .

دقيامت يوعقلي دليل : ددي ذکر سوو آيتونو څخه ثابته سوه چي قيامت راتلل اوحساب کتاب په کي
 کيدل او دنیکيو بديو جزاء اوسزا داټول عقلاً ضروري دي ، ځکه چي داخوپه دنياکي هر سړي ويني
 اوڅوک انکار نه سي ورڅخه کولي چي په دنياکي کوم عموماً فاسقان اوفاجران ، بدکار اوظالمان ، غله
 اوډاکوگان ، په نفع کي وي اومزي کوي ، يوغل ډاکوپه يوه شپه کي ځيني وخت دومره وگتي چي شريف
 سړي يي په ټول عمر کي هم نه سي گتلي بيا هغه نه دخداي بيره اواختر پيژني اونه دڅه شرم اوحياء پابند
 دي ، دخپل نفس خواهشات چي څنگه غواړي پوره کوي اونيك شريف سړي اول خودخداي څخه بيرېږي
 که دا هم نه وي نو دخلگو دشرم اوحياء څخه مغلوب سي لنډه دا چي ددنياپه کارخانه کي خو بدکار بد
 معاش کامياب اونيك شريف سړي ناکامه په نظر راځي اوس که مخ ته هم څه داسي وخت رانه سي په کوم
 کي چي دحق اوناحق صحيح انصاف وي ، نيك ته ښه بدله ورکول سي اوبدته سزا ورکول وسي نو بيا خو
 اول څه بدې ته بدې اوگناه ته گناه ويل لغو اوبي معني کيږي چي دا يو انسان بي وجهي دده دخواشاتو
 څخه منع کوي ، دوهم بيا دعدل او انصاف څه معني باقي نه پاته کيږي کوم خلگ چي دخداي دوجود
 قائل دي ، هغوي به ددي څه جواب ورکي چي دخداي ﷻ انصاف چيري ولاړي .

پاته سوه دا شبهه چي په دنياکي ډير واره مجرم نيول کيږي ، دهغه رسوايي کيږي اوسزا پيدا کي ،
 دشریف سړي امتياز په دي سره دلته واضح کيږي اوعدل اوانصاف دحکمتونو په قوانينو سره قائمېدي
 سي ، داځکه غلطه ده چي اول خوهر ځای اوپه هر حال کي دحکومت نگراني کيدي نه سي ، کوم ځای چي
 وسي هلته عدالتي ثبوت هر ځای پيدا کيدل اسان نه دي ، دکوم په ذريعه چي مجرم سزا پيدا کي اوکوم
 ځای چي ثبوت پيدا هم سي نو دزور او زرو اورشوت اوسفارش اودباو چي څومره چور دروازي دي ، په
 کومو سره چي مجرم ازاديدی اوتلی تېښتیدی سي ، او ددي زماني دحکومتي اوعدالتي جرم اوسزا

جائزه (معاینه ، سروی) چی واخستل سی نو دا وخت خو سزا صرف هغه بی وقوف ، بی عقل اوبی خوکه سړی پیداکی کوم چی په هوبنیاری سره یو دچور دروازه را ونه باسی او دچاسره چی نه درشوت دپاره پیسی وی ، نه څه لوی سړی دده مددگار وی یابیادی په خپله بی وقوفی سره داشیان استعمال نه کی ، باقی ټول مجرمان ازاد گرځی .

دقرآن کریم دی الفاظو ، اَلْتَجْعَلُ الْمُتْسَلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ : دا حقیقت واضح کی چی عقلاً دا کیدل ضروری دی چی یو داسی وخت راسی کوم ځای چی دټولو حساب وسی اوکوم ځای چی دمجرمانو دپاره څه دچور دروازه نه وی اوکوم ځای چی انصاف او انصاف وی اودنیکو او بدو په ډاگه امتیاز وسی اوکه دانه وی ، نو په دنیا کی یو بدکار بدنه دی اویو مجرم مجرم نه دی اویا دخدای ﷻ دعدل او انصاف هیڅ معنی نه پاته کیږی .

اوهرکله چی قیامت راتلل او دعملونو جزا اوسزا یقینی سول نو مخ ته دقیامت څه احوال اودمجرمانو دسزا ذکر سوی دی ، په کومو کی چی دقیامت په ورځ دکشف ساق اعجاز بیان سوی دی چی حقیقت یی په لنډه تفسیر کی تیر سوی دی .

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبْ بِهَذَا الْغَيْثِ : یعنی ته ددی قیامت دخبری دروغ کوونکی اوما پریرده ، بیابه وگورو چی مونږ څه کوو ، دلته پریښوول دیو محاوره په طور فرمایل سوی دی ، مراد ددی څخه په الله ﷻ تکیه اوتوکل کول دی اوحاصل ددی کلام دا دی چی دکفارو دطرف څخه دا مطالبه هم باربار پیش کیده چی که مونږ واقعی دالله ﷻ په نزد مجرمان یو اوالله ﷻ مونږ ته په عذاب راکولو قادر دی نویا مونږ ته عذاب اوس ولی نه راکوی ، د دوی دداسی دل ازاره مطالبو په وجه به کله کله په خپله دنبی کریم ﷺ په زړه مبارک کی هم داخیال پیدا کیدی اوممکنه ده چی څه وخت یی دعاهم کړی وی چی په دی خلکو دا وخت عذاب راسی نو دباقیمانده خلکو داصلاح توقع ده ، په دی یی دا وفرمایل چی مونږ خپل حکمت ښه پیژنو ، تر یو حده پوری دوی ته مهلت ورکوو ، فوراً عذاب نه په رالیږو ، په دی کی د دوی ازمائش هم کیږی او دایمان راوړلو مهلت هم ، په اخر کی یی دحضرت یونس علیه السلام واقعہ ذکر وفرمایله اونبی کریم ﷺ ته یی دانصیحت وفرمایی چی لکه څنگه چی حضرت یونس علیه السلام دخلکو دمطالبی څخه تنگ راغی نو دعذاب دعایی وکړه او دعذاب اثار مخ ته هم راغلل او حضرت یونس علیه السلام ددعاب دځای څخه بل ځای ته منتقل هم سو ، مگر بیا دټول قوم په فریاد اوزاری اواخلاص سره په توبه کولو الله ﷻ دوی معاف کړل اوعذاب یی پورته کی نواوس حضرت یونس علیه السلام داشرمندگی محسوسه کړه چی زه به هغو خلکو ته دروغجن سم ، ددی بدنای دیبری څخه دالله ﷻ دواضح اذن څخه بغیر یی په خپل اجتهاد سره دالار اختیار کړه چی اوس دغو خلکو ته واپس ولاړ نه سی ، په دی الله ﷻ ده ﷻ ته دخبردارولو دپاره د دریاب دسفر بیا دماهی دتیرولو معامله وفرمایله اویا حضرت یونس علیه السلام خبردار سو او داستغفار او معافی طرف ته په متوجه کیدو دوباره پرده یی دخپلو سابقه انعاماتو دروازی خلاصی کړی ، دا واقعہ په سورة یونس او نورو سورتونو کی تیره سوی ده ، نبی کریم ﷺ ته یی دا واقعہ وریاده کړه او ددی

نصیحت یی و فرمایي چي ته ددی خلگو په داسی مطالبو مه مغلوب کیره او په دوی د ژر عذاب نازلیدو خواشمند کیره مه، خپل حکمتونه او د عالم مصلحتونه مونږ ښه پیژنو په مونږ توکل کوه .

وَلَا تُكُنْ كَصَاحِبِ الْغُوتِ : دلته یی حضرت یونس عليه السلام ته صاحب حوت په دی مناسبت سره وویل چي دی عليه السلام څه زمانه دماهی په نس کی وو .

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَنْ يَرْفُوتَكَ : د ازلآق څخه مشتق دی ، چي معنی یی ده ښویول او غورځول (راغب) مطلب دا دی چي دمکی کفارتاته په غضبناکو او ژورو سترگو سره گوري او غواړي چي تاته دخپل خای او مقام څخه خطا درکړي ، هرکله چي هغوی ستا کلام اوري او وایی چي دی خومجنون دی ، وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ حال دا دی چي دا کلام خو د ټول جهان والاو دپاره ذکر او نصیحت او د دوی دصلاح او فلاح ضامن دی داسی کلام والا ته کله مجنون ویل کیږي ، دکفارو دکومی طعنی چي ددی سورة په ابتداء کی جواب ورکول سوی وو ، دسورة په ختمیدو یی دهغه په بل انداز سره جواب ورکي . او امام بغوی رحمته الله علیه (او علامه آلوسی رحمته الله علیه) اونورو مفسرینو ددی آیتونو یوه خاص واقعه نقل کړی ده چي دانسان بد نظر لگیدل او په دی سره انسان ته نقصان او بیماری بلکه هلاکت ته رسیدل لکه چي حقیقت دی او په صحیح احادیثو کی ددی حقوالی ثابت دی ، او په عربو کی هم معروف او مشهور وو او په مکه کی یو سړی بد نظر لگوونکی مشهور وو ، اوبنان یا حیوانان چي به یی دنظره کرل نوهغه به فوراً مړه کیدل ، دمکی دکفارو خو دنیی کریم ﷺ سره دښمنی وه او هر قسم کوشش یی د دوی دقتلولو اودازار رسولو کوی د دوی دی ته خیال سو چي په دغه سړی دی ﷺ دنظره کی اوهغه یی راوغوښتی ، هغه دنظره کولو خپل پوره کوشش وکی ، مگر الله ﷻ د دوی ﷺ حفاظت وفرمایي ، دا آیتونه په دی سلسله کی نازل سول او په لیزلِقُوتَکَ بِأَبْصَارِهِمْ ، کی یی دا دنظره کولو واقعه بیان کړي ده .

فائدة : د حضرت حسن بصری رحمته الله علیه څخه منقول دی چي کوم سړی ته دیوانسان څخه بد نظر لگیدلی وی په هغه دا آیتونه ویل اودمول دبدنظر اترزائله کوی د، وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا : څخه دسورة ترآخړه پوری (مظهری) تَمَّتْ سُوْرَةُ الْقَلَمِ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى يَوْمَ الْاِحْدِ لَسْتُ مُضِیْنٍ مِنْ رَجَبِ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

(سورة الحاقة)

سُوْرَةُ الْحَاقَّةِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَنَحْمَدُكَ يَا إِلَهَ الْعَالَمِينَ

سورة حاقه په مکه کی نازل سو په دی کی دوو پنځوس (۵۲) آیتونه دوی رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چي دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

الْحَاقَّةُ ۱ مَا الْحَاقَّةُ ۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ۳ كَذَّبَتْ ثَمُودُ

هغه ثابتیدونکی ، څه دی هغه ثابتیدونکی او تاڅه فکر وکی څه دی هغه ثابتیدونکی ، درواغجن کرل ثمودیانو

وَعَادُ الْقَارِعَةِ ۝۵۱ فَاَمَّا ثُودُ فَاهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ۝۵۲ وَاَمَّا عَادُ

او عادیانو تکوونکی، نو ہفہ کوم چی ثمودیان وہ پس هلاک سول پہ چفہ سرہ، او هرڅه چی عادیان وہ

فَاهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَلَاتِيَةٍ ۝۵۳ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ

نو هلاک سول پہ تیزہ تندہ هوا سرہ، مقرر یی کرہ هفہ پہ هغوی باندی اووہ شپی

وَتِسْنِيَةِ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى ۝۵۴ كَانَتْهُمْ

اواتہ ورځی پرله پسی پس تاو لیدل چی دغه قوم پہ هفہ کی ارتا سوی، گویا چی هفہ تنی

اَعْمَارُ نَحْلٍ خَاوِيَةٍ ۝۵۵ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ۝۵۶ وَجَاءَ

دخرما ددووی، نو وینی پہ هغوی کی باقی پاته سوی، اورا چی

فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَتُ بِالنَّاطِقَةِ ۝۵۷ فَعَصَا اَرْسُولَ

فرعون اوکرم چی دده څخه مخکی وو او پا ستر سوی کلی پہ گناهونو سرہ، بیایی نافرمانی وکرہ در رسول

لَرَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً ۝۵۸ اِنَّا لَبَاطِفَا الْبَاءِ حَمَلْنَكُمْ

درب خپل بییا و نیول هفہ پہ نیولو سختو سرہ، مونږ هرکله چی جوش وکی او بو سپاره کړاست

فِي الْجَارِيَةِ ۝۵۹ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا اُذُنٌ وَّاعِيَةٌ ۝۶۰

تاسی پہ کبستی روانه کی، اوچی کړو دا ستاسی دپاره یادگار او یاده کړی دا یادونکی غوږونه،

فَاِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ ۝۶۱ وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ

بیای چی کله پوکلوسی په شپیلی کی پوکل یو وار، او پورته کړل سی مخکه

وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّتًا وَّاحِدَةً ۝۶۲ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝۶۳

او غرونه نومات به کړل سی په یو وار، نو په دغه ورځ به واقع سی واقع کیدونکی،

وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ ۝۶۴ وَالْمَلِكُ عَلَى اَرْجَائِهَا ۝۶۵

او خیری به سی آسمان نو هفہ به په دغه ورځ ښوریدي، اوملنکی به وی ددې په کنارو

وَيَحِلُّ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمِينًا ۝۱۷ يَوْمَئِذٍ

اوپور تہ بہ کری عرشِ درب ستا پہ خانِ دلورہ ، پہ دغہ ورخ اتہ کسان ، پہ دغہ ورخ

تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ۝۱۸ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ

بہ مخامخ کرل سی چی پت بہ نہ وی ستاسی خہ پتہ خبرہ ، نو چا تہ چی ورکول سوہ ددہ عملنامہ

بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَآؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهٗ ۝۱۹ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي

پہ راستہ لاس ، ہفہ بہ وایی واخلی ، وایاست زما لیکلی ، زما خیال وو ددی خبری چی ماتہ بہ

مُلِقٍ حِسَابِيَهٗ ۝۲۰ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ۝۲۱ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝۲۲

رسیبی زما حساب ، پس ہغوی بہ وی دخونی پہ گزران کی ، پہ اولور باغ کی ،

قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۝۲۳ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ

چی میوی بہ یی را کبتہ وی ، خوری او جنبی پہ خوند سرہ بدلہ دہفہ چی تاسی مخکھ لیرلی دی بہ

الْخَالِيَةِ ۝۲۴ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشَآلِهٖ ۝۲۵ فَيَقُولُ يَلَيْتَنِي

مخکھ ورخو کی ، او چا تہ چی ورکول سوہ ددہ عملنامہ پہ چہ لاس کی ، پس وایی بہ چی خہ بہ نہ وای

لَمَّا أُوتِ كِتَابِيَهٗ ۝۲۶ وَلَمْ أَدْرِمَا حِسَابِيَهٗ ۝۲۷ يَلَيْتَهَا كَانَتْ

چی ماتہ نہ وای را کول سوی زما عملنامہ ، او ماتہ خبر نہ وی چی خہ دی زما حساب ، چی پہ خہ شان دغہ مرگی

الْقَاضِيَةَ ۝۲۸ مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهٗ ۝۲۹ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهٗ ۝۳۰

ختم کری وای ، میخ پہ کار رانہ غی ماتہ زما مال ، بریاد سو زما خخہ حکومت زما ،

خَذُوهُ فَغُلُّوهُ ۝۳۱ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ۝۳۲ ثُمَّ فِي سُلْسِلَةٍ

دی ونیسی بیا ور تہ طوق وچوی ، بیا د اور پہ دیران کی وچوی ، بیا پہ یو خنخیر کی چی

ذُرْعَاهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۝۳۳ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ

اوردوالی یی او یا (۷۰) گزہ دی دی وتری ، دغہ وو چی یقین یی نہ کوی

يَا اللَّهُ الْعَظِيمُ ۝ وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمُسْكِينِ ۝ فَلَيْسَ

په الله چي دټولو څخه لوی دی ، او تاکید یی نه کوی په طعام ورکولو مسکین ته ، نو نسته

لَهُ الْيَوْمَ هَهُنَا حَبِيمٌ ۝ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسِيلِينَ ۝

نن دده دلته دوستدار ، او نه څه خوراک مگر دزخمونو نونو

لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۝ فَلَا أَقْسَمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۝ وَمَا

نه به خوری دغه مگر دغه گناهکاران ، پس قسم خورم په هغه شيانو چي ويني ، او کوم

لَا تُبْصِرُونَ ۝ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ

چي تاسي نه ويني ، دا خبره ده ديو پيغام راوړونکی سردار ، او نه ده دا خبره دچا شاعر

قَلِيلًا مَّا تَتُومِنُونَ ۝ وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۝

تاسي ډير لږ يقين کوونکی یاست ، او نه ده وينا دکاهن ، تاسي ډير کم فکر کوی ،

تَنْزِيلٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ

دا نازل سوی دی درب دمخلوقاتو څخه ، او که دی جوړه کړی په مونږ باندی څه

الْأَقَاوِيلُ ۝ لَّا خَذُ نَامِنُهُ بِالْإِمِينِ ۝ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۝

خبره ، نومونږ به ونيسو دده راسته لاس ، بيا به پرېکړو دده غاړه ،

فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ۝ وَإِنَّهُ لَتَذَكَّرٌ لِّلْمُتَّقِينَ ۝

نو نسته په تاسي کی څوک ددې څخه ساتونکی ، او دا نصيحت دی دپيږيدونکو دپاره

وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ ۝ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝

او مونږ ته معلوم دی چي په تاسي کی ځيني درواغجن کوونکی دی ، او دغه افسوس دی په کافرانو باندی

وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ۝ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۝

او دا چي دی ديقين کولو قابل دی ، نو وايه پاکي دخپل رب دنوم چي دټولو څخه لوی دی

لنہ تفسیر: هغه کیدونکی شی، څه شی دی هغه کیدونکی شی؟ اوتاته څه خبر دی چی څه دی هغه کیدونکی شی؟ (مقصود ددی څخه دقیامت عظمت اودهولناک کیدو بیان دی، دا استفهامان دتهویل دپاره دی، ښودیانو اوعادیانو هغه کرپیدونکی شی (یعنی قیامت یی) دورغ کی، نو ښودیان خو په زوردار اواز سره هلاک سول اوعادیان چی وه نو هغوی په یوه تیزه تنده هوا سره هلاک سول کومه چی الله ﷻ په دوی اووه شپي او اته ورځی متواتر مسلط کړی وه نو (ای مخاطبه که) ته (هغه وخت هلته موجود وای نو) دغه قوم به دی داسی پریوتلی لیدلای چی گویا هغوی دلویدلو خرماو تنی (پرتی) دی (ځکه چی هغوی ډیر دراز قدوه) نو آیاتاته په دوی کی څوک ساتل سوی په نظر راځی؟ (یعنی هیڅوک ورڅخه نه دی بچ سوی، لکه چی دا قول دالله ﷻ دی، هَلْ نَحْمِسُ مِنْهُمْ مَنْ أَخَذَ أَوْ لَنَمُتْ لَهُمْ رِجْزًا) او (دغه شان) فرعون او دده څخه مخ ته خلگو (په کومو کی چی قوم دنوح ﷺ عاد او ټمود ټول راغلل) او (قوم دلوط ﷺ) یوځای سوو کلو لوی لوی گناهونه وکړل (یعنی کفر اوشرک او په دی دوی ته رسولان ولیږل سول) نو هغوی دخپل رب درسلانو (کوم چی دوی ته لیږل سوی وه) خبره ونه منله (اودکفر اوشرک څخه واپس نه سول په کوم کی چی دقیامت تکذیب هم دا خل دی) اوالله ﷻ هغوی ډیر سخت ونيول (په کومو کی چی دعاد او ټمود قصه خواوس تیره سوه اودقوم دلوط ﷺ او قوم دفرعون عذابونه په ډیرو آیتونو کی مخ ته تیر سوی دی اودقوم دنوح ﷺ عذاب په ضمن دامتنان کی مذکور دی یعنی) مونږ هرکله چی (دنوح ﷺ) په وخت کی) اوبو جوش وکی تاسی (یعنی ستاسی مشران کوم چی مومنان وه اودهغوی نجات ستاسی دوجر- سبب سو) په کښتی کی سپاره کړل (اوباقی موغرق کړل) چی مونږدا معامله ستاسی دپاره یویدگار (او عبرت) جوړکی اودیادساتلو والا غوږونه دا یاده کی (غوږونوته یی یادساتلو والا مجازاً وویل، مطلب دا دی چی دا یاده کی، دسزا داسبابو څخه ځان وساتی، دا قصی خو دقیامت ددرواغ کوونکو سوی، مخ ته دقیامت دهیبت ډیری بیان دی یعنی) بیاجی کله په شپیلی کی یو وار پوکی وسی (مراد اوله شپیلی ده) او (دغه وخت) مخکه اوغرونه (دخپل ځای څخه پورته سی (یعنی دخپلو ځایونو څخه په څنگ سی) بیا دواړه په یو وار ځس ځس سی نو په دغه ورځ به هغه کیدونکی شی وسی او آسمان به څیری سی اودا (آسمان) به په دغه ورځ بالکل خپریدونکی وی (چنانچی څیریدل دلیل دضعف دی، یعنی څنگه چی دا وخت دا مضبوط دی اوپه دی کی هیڅ ځای نقصان اوتاوان نسته، په دغه ورځ به په ده کی دا خبره پاته نه سی بلکه ضعف اوڅیری والی به په کی راسی) اوملائکی (کوم چی په آسمان کی څیری دی، څه وخت چی دغه څیریدل شروع سی) ددی غاړوته به راسی (ددی څخه ظاهراً معلومیږی چی آسمان به دمینځ څخه څیری سی، څلور طرف ته به غونډیدل شروع سی، په دی وجه به ملائکی هم دمینځ څخه غاړوته راځی بیا دآیت، صَبَقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ الْخ په مطابق به په دی ملائکو هم مرگ مسلط سی (كَذَافِي الْكَبِيرِ أَخَذُ الْجَهَنِّ) اودا (ټول واقعات خو داوی شپیلی دوخت دی) او (مخ ته د دوهمی شپیلی دوخت واقعات دی چی) ستا دپروردگار عرش به په دغه ورځ اتو ۸ ملائکو پورته کړی وی (په حدیث کی دی چی اوس عرش څلور ۴

ملائڪو پورته ڪري ڏي ، په قيامت کي به يي اته ملائڪي پورته ڪوي (لڪه په در منشور کي داسي دي مرفوعاً) (غرض دا چي اته ملائڪي به عرش پورته ڪي ، ميدان د قيامت ته به يي راوڙي او حساب به شروع سي چي مخ ته يي بيان دي يعني) په ڪومه ورڇ چي تاسي (خدای ته مخامخ د حساب دپاره) پيش سي (او) ستاسي ڇه خبره به (د الله ﷻ ڇڻه) پته نه وي بيا (عملنامي به والوزول سي په لاس کي به ورڪول سي نو) د ڪوم سري عملنامه چي دهغه په راسته لاس کي ورڪول سي هغه خو به (د خوشحالي ڇڻه خپل خواوشا خلگوته) وايي چي زما عملنامه وواياست زما (خو دمخکي ڇڻه) اعتقاد وو چي ماته به زما حساب راپيښيري (يعني زما په قيامت او حساب باندې عقیده وه ، مطلب دا چي ما ايمان او تصديق درلودي په الله ﷻ ، نوالله ﷻ ددي په برکت سره زما پالنه وکړه) غرض هغه سري به په خوښ يعني لوږجنت کي وي د ڪوم ميوي چي به (دومره قدر) گڼسته وي (چي په هر حالت يي غواڙي اخستي به يي سي او حڪم به وسي) چي خوري او چڻي په مزه سره دهغو علمونوپه بدله کي ڪوم چي تاسي په اميد دصلي په تيرو ورځو (يعني په زمانه د قيام د دنيا) کي ڪري دي او د ڪوم عملنامه چي دهغه په چپه لاس کي ورڪول سي نو هغه به (په نهايت افسوس سره) وايي چي څنگه به ښه وي چي ماته زما عملنامه نه وي راڪول سوي اوماته دا خبر هم نه وي چي زما حساب ڇه دي څنگه به ښه وي چي (اولني) مرگ مي خاتمه ڪري وي (او دوباره ژوندي سوي نه وي په ڪوم چي دا حساب ڪتاب مرتب سو افسوس) زما مال زما هيڻ په ڪار رانغي زما اقتدار (هم) زما ڇڻه ولاڙي (يعني مال او مرتبه ٽول بي فائدي سول ، د داسي سري دپاره به ملائڪوته حڪم وسي چي) دا سري ونيسي او ده ته په مري کي طوق ورواچوي ، بيا په دوڀڻ کي دي دا خل ڪري ، بيا يه يو زنخير کي چي پيمائش يي اويانگزه دي دي وتري (ددي گز مقدار خدای ﷻ ته معلوم دي ، ڇکه چي دا به دهغه ڄاي گزوي مخ ته دهغه عذاب وجه ښيي چي) دي سري په لوي خدای ايمان نه درلودي (يعني لکه څنگه چي د انبياؤ ﷺ د تعليم مطابق ايمان راوڙل ضروري وو هغه ايمان يي نه درلودي) او (په خپله خو به يي ڇه ورڪول چي نوروته يي هم) غريب سري ته دخوراک ورکولو ترغيب نه ورکوي (مطلب دا دي چي د خدای ﷻ عظمت او د مخلوق شفقت ڪوم چي اصل عبادتونه په حقله د حقوق الله او حقوق العباد دي ، ددي دواڙو تارک او منکر وو په دي وجه مستحق د عذاب سول) نو نن ددي سري ڇڻه څوڪ دوستدار سته اونه به ده ته ڇه دخوراک شي نصيب سي بغير د زخمونو دنوونو ڇڻه (يعني بغير ديو داسي شي ڇڻه ڪوم چي به په ڪراحت او صورت کي په مثل د غسلين وي په ڪوم سره چي زخم مينخل سوي وي او دا حصر اضافي دي او مقصود ددي ڇڻه نفی ده د مرغوبو خوراڪونو ڪنه وي د زقوم خوراک خوپه خپله په آيت سره ثابت دي غرض دا چي د دوي طعام به غسلين وي) ڪوم چي بغير دلويو گناهگارو ڇڻه به بل څوڪ نه خوري (مخ ته د قرآن د حقانيت ارشاد فرمايی ، په ڪوم کي چي په قيامت کي د جزاء اوسزا کيدو بيان دي ، ددي تکذيب موجب د تعذيب مذکور دي) بيا (نو دييان د مضمون د مجازات ڇڻه) زه قسم اخلم په هغو شيانو هم ڪوم چي تاسي ويني او په هغو شيانو هم ڪوم چي تاسي نه ويني (ڇکه چي ځيني مخلوقات بالفعل يا بالقوة د اصلاحيت نه لري دي قسم لره د مقصود سره يو خاص مناسبت دي چي

قرآن را وړونکې په نظر نه راتلې او په چاچې قرآن راتلې هغه په نظر راتللو مراد دا دی چې په ټول مخلوق قسم دی، چې دا قرآن (دالله) کلام دی دیوی معززې فریښتې راوړل سوی (نو په چاچې دا کلام نازل سو هغه ضرور رسول دی) اودا دیو شاعر کلام نه دی (لکه چې کفارو به دوی ته شاعر وایه) مگر تاسی ډیر کم ایمان راوړې (دلته دقلت څخه مراد عدم دی) اودانه دچاکاهن کلام دی (لکه چې ځینو کفارو به دوی ته ویل مگر) تاسی ډیر کم پوهیږی (دلت هم دقلت څخه مراد عدم دی، غرض دا چې نه شعر دی نه کهانت دی بلکې) درب العلمین دطرف څخه لیږل سوی (کلام) دی او (مخ ته ددی دحقانیت دیو عقلی دلیل ارشاد دی چې) که دی (پیغمبر) زمونږ په ذمه څه (دروغ) خبری لگولی (یعنی کوم کلام چې زمانه وی او ده ورته زما کلام ویلی او د درواغو دعوی یی دنبوت کولی) نو مونږ به دده راسته لاس نیولی وای، بیا به مونږ دده دزړه رڼ پریکړی وای بیا به څوک په تاسی کی دده دسزا څخه ساتونکې نه وای (دزړه درڼ په پری کیدو سره سرې مری، مراد ددی څخه قتل دی) او بیشکه دا قرآن دمتقیانو دپاره نصیحت دی (یعنی فی نفسه حق والی ددی صفت کمالی ذاتی دی، او موجب دنصیحت کیدل ددی صفت کمالی اضافیه دی) او (مخ ته دمکذبین وعده ده چې) مونږ ته معلومه ده چې په تاسی کی ځینی تکذیب کوونکې هم دی (نو مونږ به دوی ته سزا ورکو) او (په دی اعتبار سره) دا قرآن دکافرانو په حق کی موجب دحسرت دی (ځکه چې د دوی دپاره په وجه دتکذیب سبب دعذاب سو) او دا قرآن تحقیقی یقینی خبره ده نو (دچاچې دا کلام دی) دخپل (دی) عظیم الشانه پروردگار دنوم پاکې (اوثنا) بیانوی.

معلومات اومسئلي: په دی سورة کی دقیامت هولناک واقعات اوبیا هلته دکفارو فاجرانو دسزا اومومنانو متقیانو دجزا ذکر دی، دقیامت نومونه په قران کریم کی ډیر راغلی دی، په دی سورة کی یی قیامت ته حَاقَّة بیا قَارِعَة بیا واقعه ویلی دی اوداتول دقیامت نومونه دی، دلفظ دحَاقَّة معنی حق او ثابت هم راځی اونور شیان حق کول او ثابتول هم، په قیامت داللفظ د دواړو معانیو په اعتبار سره صادق راځی ځکه چې قیامت په خپله هم حق دی اوددی واقعی کیدل ثابت اویقینی دی اوقیامت دمومنانو دپاره جنت اودکفارو دپاره جهنم ثابت اومقرر کوونکې دی، دلته دقیامت په دی نوم سره دسوال مکرر کولو ددی مافوق القیاس او حیرت انگیز هولناک کیدو طرف ته اشاره ده.

دقَارِعَة: لفظی معنی گرځیدونکی شی دی، دقیامت دپاره داللفظ ځکه وویل سو چې دا ټولو خلگولړه مضطرب اوبی ارامه کوونکې او دټولو آسمانونو اومخکو جسمونو لړه منتشر کوونکې دی.

طَاغِيَّة: دطغیان څخه مشتق دی دکوم معنی چې دحد څخه وتونکې ده مراد داسی سخت اواز دی کوم چې دټولی دنیا داوازونو دحد څخه بهر او زیات دی کوم چې دانسان زړه او دماغ برداشت نه کی، دقوم ثمود نافرمانی چې دحد څخه زیاته سوه نوپه دوی دالله عذاب ددی سخت اواز په صورت کی راغلی وو په کوم کی چې دټولی دنیا دتندرونو دگړز او دټولی دنیا دټولو سختو اوازونو مجموعه وه چې په هغه سره دهغوی زړونه وچاودل، رِيحٌ صَرْصَرٌ: هغه سختی هوا ته ویل کیږی کومه چې زیاته یخه هم وی. سَبَّحَ لَّيَالٍ وَلَمَّانَةَ اَيَّامٍ: په ځینو روایتونو کی دی چې دچار شنبی په ورځ دسهار د هوا دا عذاب شروع سو

او دېلي چار شنبی ترمانښام پوری وو، دغه شان ورځی خواته سوی او شپي اووه سوی .
حَسُوْمًا : د حاسم جمع ده چی معنی یی قطع کول او استیصال کول یعنی بالکل فنا کول دی .
 دْمُؤْتِفَکَت، معنی دیوبل سره خلط او پیوست ده ، د حضرت لوط عليه السلام کلو ته موفتکات یا خوځکه وویل
 سوه چی دا ټول دیوبل سره پیوست وه او یاځکه چی د عذاب راتلو په وخت کی هرکله دغه کلی پاستر کړل
 سول نو ټول دیوبل سره گډوډ سول .

لَاِذَا فُیْعَ لِي الصُّوْرِ نَفْحَةً وَاحِدَةً : په ترمذی کی د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه څخه مرفوع روایت دی چی
 شپیلی دښکر (په شکل باندی یوشی) دی چی د قیامت په ورځ به په کی پُف کړل سی ، د: نَفْحَةً وَاحِدَةً
 څخه مراد دا دی چی په یو وار به ناڅاپه دا د شپیلی اوازوی او یو اواز به مسلسل وی ، تردی چی په دی
 اواز سره به ټول مړه سی ، د قرآن او سنت په نصوصو سره په قیامت کی دوی شپیلی وهل ثابت دی ، اولی
 شپیلی ته نفخه صق وایی چی ددی په حقله په قرآن کریم کی ، فَصَقَّ مَنْ لِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ لِي الْأَرْضِ :
 دی ، یعنی په دی شپیلی سره به د آسمانونو والا ټولی ملائکی او په مخکه اوسیدونکی ټول پیریان او
 انسان او ټول څاروی او حیوانات بی هوښه سی (بیابه په دغه بی هوښی کی ټول مړه سی) دوهمه شپیلی ته
 نفخه بعث وایی ، د بعث معنی پورته کیدل دی ، ددی شپیلی په ذریعه به ټول مړی بیا ژوندی سی وبه
 دریری ، چی ذکر یی د قرآن کریم په دی آیت کی دی ، ثُمَّ يُفْعَ لِيهِ أُخْرَى لَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ : یعنی بیابه
 دوباره شپیلی ووهل سی په کوم سره چی به ناڅاپه ټول مړی ژوندی سی وبه دریری او گوری به .
 په ځینو روایتونو کی چی ددی دواړو شپیلو څخه مخ ته دیوی دریمی شپیلی ذکر دی چی نوم یی نفخه
 فزع ښوول سوی دی ، په ټولو روایتونو او نصوصو کی په غور کولو سره معلومیری چی دا هم دغه اوله
 شپیلی ده دی ته یی په ابتداء کی نفخه فزع ویلی ده او په انتها کی دغه ته نفع صق ویل سوی ده (مظهری)
وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ : یعنی د قیامت په ورځ به عرش رحمن اتو ملائکو پورته کړی وی ،
 د حدیث په ځینو روایتونو کی دی چی د قیامت څخه مخ ته خودا کار څلورو ملائکو ته سپارل سوی دی ،
 د قیامت په ورځ به ورسره نوری څلور زیاتی سی .

پاته سوه دا معامله چی عرش رحمن څه شی دی ، ددی حقیقت او حقیقی شکل او صورت څه دی؟ او
 د ملائکو دی لره لوړول په څه صورت سره دی؟ دا ټول شیان هغه دی چی نه عقل انسانی ددی احاطه
 کولی سی اونه په دی شیانو کی دوی ته د غور او فکر کولو او سوالونو کولو اجازه سته د سلفو صالحینو
 صحابه کرامو رضی الله عنهم او تابعینو مسلك په داسی ټولو معاملو کی دا دی چی په دی ایمان راوړل سی چی ددی
څخه د الله ﷻ څه مراد دی هغه حق دی او ددی حقیقت او کیفیت نامعلوم دی .

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ : یعنی په دغه ورځ به ټول دخپل رب مخ ته پیش سی څوک
 پتیدونکی به پټ نه سی ، د الله ﷻ د علم او بصر څخه خو نن هم څوک نه سی پتیدی ، په دغه ورځ کی
 خصوصیت شاید دا وی چی په میدان د حشر کی به ټوله مخکه یو هواره مستوی سطح جوړه سی ، نه به

څه غار په کی پاته سی ، نه غر ، نه څه آبادی او کور نه څه درخته اونور د پناه ځای ، دا شیان دی دکومو په شاکی چی په دنیا کی پتیدونکی پتیری ، هلته به په دی کی هیڅ شی نه وی ، چاته به ددی پتیدو هیڅ امکان هم نه وی .

هَآؤُمُ الْفِرْعَوْنُ كِتَابُهُ دَهَآؤُمُ دَخْدُوا په معنی کی دی د جمع دپاره ویل کیږی ، مطلب دا دی چی دچا عملنامه په راسته لاس کی راسی ، هغه به دخوشحالی څخه دخوا اوشا خلگو ته وایی چی واخله دا زما عملنامه ووايه .

هَٰلِكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ : دسلطان لفظی معنی غلبه اوتسلط ده ، په دی وجه حکومت ته سلطنت اوحاکم ته سلطان ویل کیږی ، مطلب دا دی چی په دنیا کی چی ماته کومه په خلگو غلبه او لویی حاصله وه او زه په ټولو کی مشر منل کیدم ، نن خو هغه غلبه اولویی هم هیڅ په کار رانه غله ، اوسلطان په معنی دحجت هم اخستی سی ، نو معنی به دا وی چی افسوس نن زما په لاس کی هیڅ حجت اوسند نسته دکوم په ذریعه چی د عذاب څخه نجات حاصل سی .

خُذُوهُ لَلْعُلُوَّةِ : دا حکم به ملائکوته وی چی دا مجرم ونیسی او دده په غاړه کی طوق واچوی لیکن دآیت په الفاظو کی ددی ذکر نسته چی څوک ونیسی اوطوق ورته واچوی ، په دی وجه په ځینو روایتونو کی دی چی داحکم صادرسی ، نو هر در اودیوار اوهر شی به دمطیع اوفرمانبردارو نوکرانو په شان دده نیولو لره مندی کړی .

ثُمَّ لِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ : یعنی بیادوی په یو زنځیر کی وتړی چی مقداریی اویا گزه دی په زنځیرونو کی دتړلو دغه مفهوم هم مجازاً اخستل کیږی ، کوم چی په لنډتفسیر کی را اخستل سوی دی ، چی په زنځیر کی یی وتړی ، لیکن ددی حقیقی معنی دا ده چی زنځیر دده په بدن کی دننه کړی ، بل طرف ته یی ورڅخه وباسی ، لکه تسبیح چی پیل کیږی ، دځینو روایتونو دحدیث څخه ددی حقیقی معنی تائید هم کیږی (ازمظهری)

فَلْيَسْ لَهُ الْيَوْمَ هَآؤُمَا حَمِيمٌ * وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ : حیم مخلص او ژور دوست ته ویل کیږی اوغسلین په زیر دغین هغه اوبه دی ، په کومو کی چی د دوږخیانو نوونه اونور مینخل کیږی مطلب دایت دا دی چی نن به ددوی څوک دوست اوعزیز ددوی حمایت ونه کړل سی او دوی به د عذاب څخه خلاص نه سی او ددوی دخوراک دپاره به ماسوا دهغه گنده اوبو څخه په کومو کی چی د دوږخیانو وینی زوی پرتی وی نور هیڅ نه وی اود (نورڅه نه وی) مطلب لوړ په لنډتفسیر کی دابنول سوی دی چی په خوند او خوراکونو کی به هیڅ نه وی ، دغسلین په شان دبل مکروهه بد ذائقه شی نفی نه ده ، په دی وجه په بل آیت کی چی د دوږخیانو زقوم خوړل راغلی دی ، هغه ددی منافی نه دی .

فَلَا أَقْسَمُ بِمَا تُبْصِرُونَ * وَمَا لَا تُبْصِرُونَ : یعنی قسم دی په هغو ټولو شیانو کوم چی تاسی وینی یالیدی سی اوکوم چی تاسی نه وینی یانه سی لیدی په دی کی ټول مخلوقات راغلل ، ځینی حضرات فرمایي چی

دشیانو دنه لیدلو څخه مراد دالله ﷻ ذات اوصفات دی ، ځینی فرمایي چی دشیانو دلیدو څخه مراد ددنیا شیان دی او دنه لیدونکو شیانو څخه مراد داخرت شیان دی (مظهري ، والله تعالی اعلم) **وَلَوْ كَفَرُوا عَلَيْنَا اِنَّكَ لَكَاظِمٌ مِّنْهُم مَّا كُنْتُمْ بِمُعْذِرَةٍ مِّنْهُ** ددی په پریکولو سره مرگ فوراً واقع کیږي . په تیرو آیتونو کی دمکی دکفارو ددی بی هوده خیال رد سوی وو ، چا به دوی ﷻ ته شاعر او د دوی کلام ته شعر وایه ، چا به دوی ته کاهن او کلام ته یی کهانت وایه ، کاهن هغه سړی وی چی څه خبری دشیطانانو څخه پیدا کی ، څه دنجوم داتر پر څخه معلومی کړی او په راتلونکی واقعاتو کی په اټکل خبری کوی ، غرض دوی ته دشاعر او کاهن دتورنکو دالزام حاصل دا وو چی دوی کوم کلام اورو دی دالله ﷻ دطرف څخه نه دی ، نبی کریم ﷺ په خپله دخپلو خیالاتو یا دکاهنانو په شان دشیطانانو څخه څه کلمی جمع کړی دی ، دهغه نسبت دالله ﷻ طرف ته کوی ، په ذکر سوو آیتونو کی الله ﷻ د دوی ددی باطل خیال په یوبل صورت سره په ښه سخته داسی رد وکی چی لیونوا که دی رسول معاذ الله زمونږ طرف ته د دروغو خبرو نسبت کولی او په مونږ یی دروغ جوړولی نو آیا مونږ به ورته دغسی کتلی او ده ته به موڅه نه ویلی چی دخدای مخلوق گمراه کوی ، په دی خبره هیڅ دعقل خاوند باورنه سی کولی ، ځکه چی په دی آیت کی په طور دفرض محال ارشاد فرمایي چی که دی رسول ﷺ څه خبره هم جوړه کړی وای او مونږ ته یی دهغه نسبت کولی نو مونږ به دده راسته لاس نیولی وای ، دده دروغ رگ به مو پریکړی وای اویا به دی زمونږ دسزا څخه هیچاهم نه وای ساتلی ، دلته دا دشدت الفاظ دغو جاهلانو ته داوړولو دپاره دفرض محال په طور باندی استعمال فرمایل سوی دی ، دراسته لاس دنیولو تخصیص غالباً ځکه دی چی هرکله یومجرم قتل کیږي نو قتل کوونکی ده ته مخامخ ودریږي ، دقتل کوونکی چپه لاس دمقتول راسته لاس ته مخامخ وی نو دا قتل کوونکی مقتول په خپل چپه لاس دراسته لاس څخه ونیسی او په راسته لاس په هغه گذار کوی .

خبر داری : په دی آیت کی یی دیوخاص واقعی په حقله دافرمايلي دی چی که خدای مه که معاذالله رسول الله ﷻ دخپل طرف څخه څه خبره جوړولای اودهغه نسبت یی الله ﷻ ته کولی نو دا معامله به ورسره سوی وای ، په دی کی څه عامه قاعده نه ده بیان سوی چی گوندي هرڅوک چی په دروغو دنبوت دعوه کوی ، همیشه به هغه هلاکول کیږي ، وجه دا ده چی په دنیا کی ډیرو خلکو په دروغ دنبوت دعوی وکړه اوداسی عذاب را نه غی ورباندی .

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ الْقَلِيمِ : ددی څخه په مخکی تیرو آیتونو کی دا ښوول سوی وه چی نبی کریم ﷺ دخپل طرف څخه څه نه فرمایل څه چی دی هغه دالله ﷻ کلام دی او دا دتقوی اختیارونکو دپاره تذکره اونصیحت دی ، مگر مونږ به دی هم پوه یوچی ددی ټولو قطعی او یقینی امورو دپیژندو باوجود په تاسی کی به ډیر خلک ددی تکذیب هم کوی چی نتیجه یی په اخرت کی د دوی حسرت نا امیدی اودائمی عذاب به وی او په اخر کی فرمایي ، **وَإِنَّ لَاحِقَ الْآثِقِينَ** یعنی دا خبره بالکل حقه اویقینی ده په دی کی دڅه شک اوشبهی

گنجائش نسته دٿولو په آخر کی نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی ، فرمایي ، فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ : په دی کی اشاره ده چی ته ددی عنادگرو کفارو خبروته مه گوره او غمجن کیره مه ، بلکه دخپل عظیم رب تسبیح او پاکی بیانول خپله مشغله جوړه کړه چی داددی ټولو غمونو څخه دنجات ذریعه ده اودا داسی ده لکه چی بل خای په قرآن کریم کی فرمایي ، وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ : یعنی مونږ پوهیږو چی ته ددی کفاروپه عبثو خبرو زړه تنگی کیږی ، ددی علاج دادی چی ته دخپل رب په ټناکی مشغول سه او په سجده کوونکو کی شامل سه ، ددوی خبروته مه گوره .

په ابوداودکی دحضرت عقبه ابن عامر جهنی روایت دی چی کله داآیت ، فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ نازل سونږی کریم ﷺ وفرمایل چی داپه خپله رکوع کی وایاست او کله چی آیت: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى نازل سو نووي فرمایل چی داپه خپل سجده کی وایاست ، په دی وجه په اجماع دامت په رکوع او په سجده کی دا دواړه تسبیحات ویل کیږی دجمهوروپه نزدددی ویل اودری واره تکرار سنت دی اودځینوپه نزدواجب دی

تَمَّتْ سُورَةُ الْحَاقَّةِ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى

﴿ سورة المعارج ﴾

سُورَةُ الْمَعَارِجِ ثَمَانِيٌّ وَأَرْبَعُونَ آيَةً فِيهَا ثَمَانُونَ كَلِمَةً

سورة المعارج په مکه کی نازل سو او په دی کی څلویښت (۴۰) آیتونه او دوې (۲) رکوع ګانی دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ۝ لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ۝

وغوښتل یو غوښتونکی عذاب واقع کیدونکی ، دکافرانو دپاره نسته دغه لره دفع کوونکی ،

مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ۝ تَعْرَجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي

دالله څخه چی ختونکو درجو والا دی ، څیژی دده طرف ته ملاتګی او روح په هغه

يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۝ فَاصْبِرْ صَبْرًا

ورځ کی چی اوږدوالی یی پنځوس زره کاله دی ، نو ته صبر کړه صبر

جَمِيلًا ۝ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۝ يَوْمَ تَكُونُ

ښه ، هغوی وینی دا لیری ، او مونږ وینو دا نژدی ، په کومه ورځ چی سی

السَّمَاءِ كَالْمُهْلِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۝ وَلَا يَسْأَلُ

آسمان په شان دویلی سوی اوسپنی ، اوسی غرونه لکه وری رنگ سوی ، او پوښتنه به نه کوی

حَبِيمٌ حَبِيْمًا ۝ يُبْصَرُونَ هُمْ يَوْدُ الْبُحْرُمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ

دوست د دوست څخه ، چی ټول به وینی ، غواړی به گناهگار چی په څه شان په فدیہ کی ورکی

عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بِبَنِيهِ ۝ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ۝ وَفَصِيلَتِهِ

ددغه ورځی د عذاب څخه خپل زامن ، او خپله بی بی او خپل وږونه ، او خپل کور

الَّتِي تُؤْوِيهِ ۝ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ۝ كَلَّا إِنَّهَا

په کوم کی وسیري ، او څومره چی په مخکۀ دی ټوله بیا خپل ځان وساتی ، هیڅکله داسی

لَظَى ۝ نَزَّاعَةً لِّلشَّوْى ۝ تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى ۝ وَجَمَعَ

نه ده ، دغه گرم اور دی ، ایستونکی دی دڅرمنی ، رابلی هغه چا چی مخ وارهوی په په شا ولاړی ، اوجمع

فَاَوْعَىٰ ۝ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ۝ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ

بی کی اودیر بی کی ، بیشکه انسان جوړ دی په زړه کمزوری ، هرکله چی ورسیري ده ته بدی

جَزُوعًا ۝ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ۝ إِلَّا الْبُصْلَيْنِ ۝ الَّذِينَ

نوبی صبره سی ، او کله چی ورته ورسیري خیر بی توفیقه سی ، مگر هغه لمونځ کوونکی ، کوم چی په

هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ۝ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ

خپلو لمونځونو باندی قائم وی ، او دکومر په مال کی چی حصه

مَعْلُومٌ ۝ لِّلسَّائِلِ وَالْبَحْرُومِ ۝ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ

مقرر ده ، د سوال کوونکی اونه سوال کوونکی دپاره ، او کوم چی یقین کوی په ورځ

الَّذِينَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ عَذَابٍ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝

دانصاف ، او کوم چی د عذاب د زرب خپل څخه بیریري ،

إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَا مُوِّنٌ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِغُرُوبِهِمْ

بیشکه ددوی درب د عذاب څخه چاته بی غمه کیدل نه دی په کار ، او څوک چی دخپلو ځایو د شهوت

حِفْظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ

حفاظت کوی ، مگر دخپلو بییانو ، یا دخپلو مینځو سره ، نو په دوی

غَيْرُ مُلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعُدُونَ ﴿٣١﴾

نسته ملامتیا ، او څوک چی ولتوی ددې څخه ماسوا پس هغه دی د حد څخه تیریدونکی ،

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رِعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ

او کوم خلق چی دخپلو امانتونو او دخپلو قولو ساتنه کوی ، او کوم چی خلق چی په

بَشَاهِدَتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ

خپلو شهادتونو باندی قائم وی ، او کوم خلق چی دخپلو لمونځونو خبرداروی

يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُولَٰئِكَ فِي جَذَّتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَبِأَلِ الذِّينِ

، دغه خلق به وی په جنتونو د عزت کی ، پس څه سوی دی

كَفَرُوا قَبْلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ

منکرانو لره چی تاته را خفلی ، دراسته طرف څخه او دچپه طرف څخه

عِزِّينَ ﴿٣٧﴾ أَيُّظْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾

تولی تولی ، آیا طمع لری هر یو سری ددوی څخه چی داخل به سی باغ دنعمتونو ته ،

كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشْرِقِ

هیڅکله نه مونږ جوړ کړی دی دوی دهغه څخه چی پیژنی یی ، نوزه قسم خورم په رب دمشرقونو

وَالْمَغْرِبِ إِنَّا لَقَدِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰ أَنْ تُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ

اومغربونو بیشکه مونږ کولی سو ، چی په بدل کی راولو تردوی ښه ، اوزمونږ

بِسْبُوقَيْنِ ﴿٣١﴾ فَذَرُهُمْ يَخْضَوْنَ وَيَلْعَبُونَ حَتَّى يَلْقُوا يَوْمَهُمُ

دواک څخه به ونه وزی ، نو پرېږده دوی چی خبری جوړوی اولوبی کوی تردی چی یوځای سی دخپلی

الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا

هغه ورځی سره دکومی چی ددوی سره وعده ده په کومه ورځ چی راوژی دقبرونو څخه خفستا وهونکی

كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصِيبٍ يُوفِضُونَ ﴿٣٣﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهُقُهُمْ

لکه یوی نښانی ته چی په خفستاځی ، کښته به وی ددوی سترگی خپور به وی ورباندی

ذَلِكِ الْيَوْمِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٣٤﴾

ذلت دا ده هغه ورځ دکومی چی ددوی سره وعده وه .

لنہ تفسیر: یو غوښتونکی (په وجه دانکار) هغه عذاب غواړی کوم چی په کافرانو واقع کیدونکی دی (او) دکوم چی څوک دفع کوونکی نسته (او) کوم چی به دالله ﷻ دطرف څخه واقع کیږی چی دپورو (یعنی آسمانونو) مالک دی (په کومو پورو سره) چی ملائکی او (دایماندارو) روحونه هغه ته خیرتی ځی د (هغه ته) څخه مراد دا دی چی په عالم بالا کی کومه موقع د دوی دعروج منها چی مقرر سوي ده هلته ځی اوچونکی ددی عروج لار آسمان دی ، په دی وجه یی ورته معارج (یعنی پوړی (ځینی) وفرمایل او دغه عذاب) په داسی ورځ کی (به واقع) سی دکوم مقدار چی (ددنیاد) پنځوسو زرو کالو (برابر) دی (مراد ورځ دقیامت ده څه دحقیقی مقدار په وجه څه ددی دسختوالی په وجه کفاروته دومره اوږدوالی محسوسیږی اوچونکی دکفر اوسرکښی دمرتبوپه اعتبار سره به ددی سختوالی او اوږدوالی مختلف وی دچادپاره دیرزیات دچادپاره څه کم ، په دی وجه په یوآیت کی کالف ستنه راغلی دی اودکافرانو تخصیص یی څکه وکی چی په حدیث کی دی چی مومن ته به دغه ورځ دومره سپکه معلومیږی لکه دڅلور رکعتہ فرضو دوپلو وخت (لکه په در منشور کی داسی دی دابی سعید څخه مرفوعاً په روایت داحمد اوبیهقی اونورو کی) نو (هرکله چی دعذاب راتلل ثابت دی نو) ته (ددوی په مخالفت) صبرکوه اوصبرهم داسی چی دشکایت نوم په کی نه وی (یعنی ددوی دکفر اوخلاف څخه دومره مه تنگیږه چی څه شکایت دی پرژبه باندی راسی ، بلکه داسی یی گڼه اوتحمل کوه چی دوی لره سزا ورکیدونکی ده او ددغی ورځی دسزا څخه چی کوم دوی انکار کوی نو) داخلگ دغه ورځی لره (په قیامت دایمان نه کیدوپه سبب ددی وقوع) بعید وینی اومونږ (ته ددغه وقوع یقینی معلوم دی ، په دی وجه) دا (په قوع سره) قریب وینو (او دغه عذاب به په هغه ورځ واقع کیږی) په کومه ورځ چی آسمان (په رنگ کی) دتیلو دخیری په شان سی (اوپه یو آیت کی کالدّهان دی چی تفسیر یی په سری خرمنی سره سوی دی نو جمع په دواړو کی دا ده چی

دزیات سوروالی پہ وجہ دتور مشابہ رنگ پیدا کیڑی ، نو تور اوسور دواہ ویل صحیح دی یاد اچی اول
 بہ یی یورنگ وی بیابہ بل بدل سی، لکہ چی نقل یی کپی دی ابن کثیر پہ سورة الرحمان کی دحسن خُخہ
 چی رنگونہ بہ بدلوی او کہ ددی تفسیر ہم پہ مثل دخینو دزیتون دتیلو دخیری پہ شان وسی نو د دواہو
 مفہوم بہ یوسی ، غرض دا چی آسمان بہ تور سی اوخیری بہ ہم سی، اوغرونہ بہ درنگ داری وپی پہ
 شان (کہہ چی وھل سوی وی لکہ داقول داللہ ﷻ ، كَالْمُهْنِ الْمَنْفُوشِ سی (یعنی التلی بہ گرخی او
 درنگ دار سرہ یی تشبیہ خُکھ ورکرہ چی غرونہ ہم دمختلفو رنگونو وی لکہ چی دا ذکر دی پہ دی قول
 داللہ ﷻ کی ، وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودَ او (پہ دغہ ورخ) بہ خُک دوست دچا
 دوست پوہستہ ونہ کپی (لکہ داقول داللہ ﷻ ، لَا يَتَسَاءَلُونَ سرہ ددی چی یو بل بہ وینی ہم (یعنی یو بل
 بہ وینی ، مگر خُک بہ دچا ہمدردی نہ کوی او پہ سورة صفات کی چی کوم پہ خپل مینخ کی دپوہستہ
 کولو ذکر دی ، ہفہ پہ طور داخلاف دی پہ طور دہمدردی نہ دی ، پہ دی وجہ ہفہ ددی آیت منافی نہ
 دی ، پہ دغہ ورخ بہ) مجرمان (یعنی کافران) ددی خبری تمناکوی چی ددغہ ورخی دعذاب خُخہ
 دخلاصیدو دپارہ خپل زامن اوبنخی او ورور اوکور پہ کوم کی چی دی اوسیدی اودتولی مخکی خلگ
 پہ خپلہ فدیہ کی ورکپی، بیادا (پہ فدیہ کی ورکول) دی (دعذاب خُخہ) وساتی (یعنی پہ دغہ ورخ بہ
 داسی نفسا نفسی وی چی ہر سری بہ پہ خپل فکر کی وی اوتر پرونہ پوری چی یی پرچا خان قربانوی ،
 نن بہ دہفہ دخپلی فائدی دپارہ عذاب تہ دسپارلو دپارہ تیاری کی ددہ دواک خبرہ وای لیکن) داسی بہ
 ہیخکلہ نہ سی کیدی (یعنی دعذاب خُخہ بہ یی نجات مطلقانہ وی ، بلکہ) ہفہ اور داسی شغلی
 کوونکی دی ، کوم چی بہ خرم نہ باسی (او) دغہ بہ ہفہ سری (پہ خپلہ) رابلی کوم چی (پہ دتیا کی دحق
 خُخہ) مخ اړولی وی او (داطاعت خُخہ یی بی مخی کپی وی او (دنورو حق وھی یا پہ حرص سرہ یی مال
 جمع کپی وی بیای ہفہ خزانہ کپی وی (مطلب دا چی حقوق اللہ او حقوق العبادی ضائع کپی وی یا
 اشارہ دہ فساد دعقائدو اوفساد داخلاقو طرف تہ، اوبلل پہ حقیقی معنی محمول کیدی سی، لندہ دا
 چی داسی صفتونہ موجب دمستحق کیدو داوردی اوپہ دی مجرم کی داسی صفتونہ پیدا کیڑی، نوبیا
 دعذاب خُخہ دنجات گرسرہ تصور نہ سی کیدی اوپہ جمع ، قَاوَعْنِی، سرہ دکفاروپہ فروعاتو سرہ مکلف
 کیدل نہ لازمیری خُکھ چی ددی رذائلوپہ وجہ کفاروتہ بہ اصل عذاب نہ وی بلکہ سخت عذاب بہ وی
 اونفس عذاب بہ پہ کفر وی ، پہ خلاف دمومنانو گناہگارو خُخہ چی دوی تہ پہ گناہونو نفس عذاب ہم
 ورکیدی سی ، واللہ اعلم) (مخ تہ دنورو رذائلو ذکر دی کوم چی دعذاب سبب وی ، د دوی خُخہ داهل
 ایمانو استثناء اوبیا داستثناء دنتیجی بیان دی یعنی) انسان کوم پیدا سوی دی (مراد دانسان خُخہ پہ
 استثناء کی دشاملولو خُخہ وروستہ انسان کافردی اودپیدا کیدو خُخہ دا مطلب نہ دی چی دوخت داول
 پیدائش خُخہ ہفہ داسی دی ، بلکہ مطلب دا دی چی ددہ پہ جبلت (طبیعت) کی داسی مادہ ایہنول سوی
 دہ چی ہفہ خپل وخت تہ ورسیری یعنی دبلوغ خُخہ وروستہ درذیلو صفتونو عادی سی، نو دکم ہمتی
 خُخہ مراد طبعی کم ہمتی نہ دہ بلکہ دکم ہمتی بداثار اختیار بہ مراد دی ، کوم چی مخ تہ بیان فرمای

يعنى، هرکله چى ده ته تکليف رسيږي نو (دحدّ جواز څخه به زياته) جزع فزع شروع کړي اوکله چى ده ته فارغ بالى ورکول سى نو (دضروري حقونو څخه) بخل شروع کړي (داتمه سوه دموجباتو دعذاب کوم چى دَمَنْ اَدْبَرَ څخه شروع دى، مگرهغه لمونځ کوونکى (يعنى مومن ددى موجباتو دعذاب څخه مستثناء دى، کوم چى په خپل لمونځ باندې برابره توجه ساتي (يعنى په لمونځ کي ظاهراً يا باطناً بل طرف ته توجه نه کوي کوم چى يې په ، قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ کي په خَاشِعُونَ سره تعبير کړى دى ، لکه چى دارنگه نقل کړى دى ابن کثير دعبه بن عامر څخه په ، قَوْلِهِ الدّٰلِمُ السّٰكِنُ وَعَنْهُ لِي الدّر المنقَرُ، اِذَا مَلَأُوا لَمْ يَنْظُرُوا عَنْ يَمِينٍ وَلَا شِمَالٍ) اودکومو په مالونو کي چى دسوال کوونکي اونه سوال کوونکي ټولو حق دى (ددى په حقله مضمون په سورة الذاريات کي تير سوي دى) اوکوم چى دقيامت په ورځ عقیده لري اودخپل پروردگار دعذاب څخه بيره کوي (او) واقعي د دوى درب عذاب دې پيري کيدو شی نه دى (دا دجملي معترضى په طوره)، اوکوم چى خپل شرمگاهونه (دحرامو څخه) محفوظ ساتي ليکن دخپلو بيبيانو څخه اودخپلو (شرعي) مينځو څخه يې (حفاظت نه کوي) ځکه چى په دوى (په دى کي) څه الزام نسته، البته کوم چى ددى څخه علاوه (بل ځای دشهرت پوره کولو) طلب گار وي داسي خلگ د (شرعي) حد څخه وتونکى دى اوکوم چى دخپل (سپارل سوي اواخستل سوي) امانتونو اوخپلو وعدو خيال ساتونکى دى اوکوم چى خپلي شاهديانې سمى سمى ادا کوي (په دى کي کمى اوزياتي نه کوي) اوکوم چى دخپلو (فرضو) لمونځونو پابندى کوي (نو) داسي خلگ به په عزت سره په جنتونو کي داخلېږي (ددى آيتونو تفسير په سورة مومنون کي کتلى سى مخ ته دکفارو عجيبه حالات کيدل او دقيامت وقوع مستبعدنه کيدل بيان فرمايى يعنى موجبات دسعادت اوشقاوت خولوږ په واضحو دليلونو سره معلوم سول) نو (په دليل سره د معلوميدو څخه وروسته بيا) کافرانو ته څه وسوه چى (ددى مضامينو دتکذيب دپاره) ستا طرف ته دراسته اوچپه اړخ څخه ډلې ډلې رامنډې وهى (يعنى په کار وه چى ددى مضامينو تصديق يې کړى وای ليکن داخلگ ډلې ډلې کيږي تاته په دى غرض سره راځي چى ددى مضامينو تکذيب اوپه دى پوري مسخرى وکي لکه چى دعربو کفارو به دنبوت خبرونه اوريدل اوپه دى غرض سره به راتلل اوداسلام په باطل گڼلو سره به يې خپل ځانونه په حق گڼل اودحق کيدو ثمره جنت ته تلل دى په دى بڼه هغوى خپل ځانونه دجنت مستحق هم گڼل لکه داقول دالله ﷻ دى ، لَنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبِّىْ اِنْ لِّىْ عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى فَلَنُنَبِّئَنَّ : په دې وجه ددى په حقله په طور دانکار فرمايى چى) آياپه دوى کي هرسړى ددى هوس لري چى هغه به دارام په جنت کي داخل سى داسي به هيڅکله نه وي (ځکه چى سره دموجباتو دجهنم به جنت څنگه ورکول سى او دا خلگ ددى مضامينوپه تکذيب کي دنفس قيامت هم تکذيب کوي او دا به يې محال گڼي ، مخ ته ددى په حقله ارشاد دى چى د دوى استبعاد محض يې وقوفى ده ځکه چى) مونږ دوى دداسي شى څخه پيدا کړى دى دکوم چى دوى ته هم خبردى (نو هرکله چى دوى ته معلومه ده چى دنطفى څخه يې انسان جوړ کړى دى اوظاهره ده چى دنطفى څخه په کومه کي چى هيڅکله حيات نه دى راغلى ترسړى جوړيدو پورې چى څومره بعددى ، دومره بعد دمړي داجزاو څخه د دوهم وار سړى تر جوړيدو پورې نسته ،

څڅه چې په دې اجزاؤ کې یو وار ژوند مخکې راغلی دی ، دا محال گڼل د دوی بې وقوفۍ ده، بیا (په بل طور سره د دفع د استبعاد د قیامت د وقوع دپاره) زه قسم اخلم دمشرقونو اومغربونو په مالک (ددې معنی دسورة صافات په شروع کې تیره سوي ده ، مخ ته دقسم جواب دی) چې مونږ په دې قادر یو چې (په دنیا کې) د دوی په ځای د دوی څخه ښه خلگ راولو (یعنی پیدا کو) اومونږ ددې څخه عاجزه نه یو (نو هرکله چې نوی مخلوق اوهغه هم داسې په کوم کې چې صفتونه دکمال زیات وی ، په کومو کې چې زیات اشیاء پیدا کول دي مونږ ته یې پیدا کول اسان دي نوتاسی لږه پیدا کول کوم چې گران کاردی اولنی استدلال په خپله ددې منکرینودحالت په اعتبار سره دی اودوهم استدلال ددوی دامثالو اونظائرو دمخلوقیت د امکان سره اوهرکله چې سره ددې چې حق په دلیلونو سره واضح سودخپل انکار اوعناد څخه نه واپس کیږي) نوته دوی په دغه شغل اوتفریح کې پریږده تردی چې دوی ته دخپلې دغې ورځې سره واسطه واقع سی دکوم چې د دوی سره وعده کول کیږي په کومه ورځ چې دوی دقبرونو څخه راوړی داسې مندی وهی لکه چې دیوعبادت ځای ته مندی وهل کیږي (او) د دوی سترگی (دشرم دوجهی څخه) کښته سوی وی (او) په دوی ذلت خپور سوی وی دا ده هغه ورځ د دوی دکوم چې د دوی سره وعده وکول سوه (کومه چې اوس واقع سوه)

معلومات اومستلې: سَأَلَ سَائِلٌ: سوال کله دڅه شی دتحقیق دپاره وی ددې سره په عربی ژبه کې صله دحرف عن استعمالیږي اوکله سوال په معنی ددرخواست اودڅه شی دطلب وی دلته داسې دی ، په دې وجه ددې په صله کې په ځای دعن حرف یا راغلی د ، بَعَذَابٍ معنی دا ده چې یوغوښتونکی عذاب وغوښتی . په نسایی کې دحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چې دا غوښتونکی نضرین حارث وو ، کوم چې دقرآن او دنبی کریم ﷺ په تکذیب کې د دومره زړه وړتیا څخه کار واخستی چې ویی ویل ، اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ لَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ اَوْ نُنَاقِلْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ : یعنی دا دعایی وکړه چې یاالله ! که دا قرآن حق اوستا دطرف څخه وی نو په مونږ دآسمان څخه کانی را واوروه یابل دردناک عذاب راولیږي (مظهری) الله ﷻ ده ته دبدرپه غزاکی دمسلمانانوپه لاس عذاب ورکي (مظهری په روایت دابن ابی حاتم) دی سړی چې په خپله خوله دالله ﷻ کوم عذاب غوښتلی وو مخ ته ددې دڅه حقیقت بیان دی چې دا عذاب پرکافرانو خامخا واقع کیدونکی دی (برابره خبره ده که په دنیاکی وی یاپه اخرت کې یاپه دواړو کې) ددې عذاب دفع کول دچاپه وس کی نه دی ، دا عذاب دالله ﷻ دطرف څخه دی کوم چې دلورو درجو والا دی ، دا اخری جمله داوولی جملی دلیل هم دی چې کوم عذاب دالله ﷻ بالا اوبرتر دطرف څخه وی ، دهغه دفع کول اومنع کول دچادپاره څنگه ممکن کیدی سی .

مَعَارِجٌ ، دَمَعْرَجٍ جمع ده او دعروج څخه مشتق دی ، چې معنی یې لوړ ختل دی اومعرج او معراج هغه اندرپایه (پوړی) ته ویل کیږي ، په کومه کې چې دلور ختلو دپاره ډیری درجی وی ، دالله ﷻ صفت په دې آیت کې ذِي الْمَعَارِجِ په دې معنی سره دی چې الله ﷻ لورو درجو والا دی (لکه چې داسې ویلی دی سعید بن جبیر) اودا درجاتِ عالیه لاندې باندې اووه آسمانونه دی ، حضرت ابن مسعود ؓ فرمایي چې ذَذِي

المَعَارِجُ معنی ده ذی السَّمَوَاتِ یعنی مالک د آسمانونو .

تَفْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ: یعنی دا درجی کومی چی پریوبل سربیره لاندی باندی دی ، په دی درجو کی خیزی ملائکی اوروح الامین یعنی جبرائیل عليه السلام ، دی که څه هم د ملائکو په ټولی کی شامل دی ، لیکن دده د خصوصي اعزاز دپاره دده نوم جلا ذکر سوی دی .

لِيَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ: دا جمله دیو محذوف فعل سره متعلق ده ، یعنی يَقَعُ، مطلب دا دی چی دا عذاب دکوم ذکر چی لوړ راغلی دی چی په کافرانو به ضرور واقع کیږي ، ددی وقوع به په هغه ورځ وی دکوم مقدار چی پنځوس زره کاله وی ، دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت دی چی صحابه کرامو رضی الله عنهم دنبی کریم صلی الله علیه و آله څخه ددغی ورځی په حقله پوښتنه وکړه دکوم مقدار چی به پنځوس زره کاله وی چی دا ورځ به څومره اوږده وی؟ نبی کریم صلی الله علیه و آله وفرماییل چی قسم دی په هغه ذات دکوم په قبضه کی چی زما روح دی ، چی دا ورځ به په مومن دومره سپکه وی چی دیو فرض لمونځ دادا کولو دوخت څخه به هم کمه وی (رواه احمد و ابو یعلی و ابن حبان و ابیهقی بسند حسن ، مظهری) او دحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه دا حدیث روایت سوی دی چی .

يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كَمِقْدَارِ مَا بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَمَوْقُوفًا (مظهری)
یعنی دا ورځ به د مومنانو دپاره دومره وی څومره وخت چی د ماښین او ماڅیگر په مینځ کی وی ، دا روایت دحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه مرفوعاً او موقوفاً هم منقول دی .
د حدیث ددی روایتونو څخه معلومه سوه چی ددغی ورځی دا اوږدوالی چی پنځوس زره کاله به وی یو اضافی امر دی ، دکفارو دپاره به دومره اوږده او د مومنانو دپاره به دومره لنډه وی .

(دقیامت دورځي دا اوږدوالي دزرو کالو یا پنځوسو زرو کالو تحقیق)

په دی آیت کی د قیامت دورځی مقدار پنځوس زره کاله ښوول سوی دی او د سورة تنزیل السجده په آیت کی زر کاله راغلی دی ، آیت دا دی ، يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَفْرُجُ إِلَيْهِ لِيَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ: یعنی تدبیر کوی د امر الهی د آسمان څخه مخکی ته بیا خیزی دهغه طرف ته په داسی ورځ کی دکوم مقدار چی زر کاله دی دعام شمیر په اعتبار سره ، په ظاهره د دواړو ایتونو په مضمون کی تعارض او تضاد دی ، ددی جواب د ذکر سوو روایتونو د حدیث څخه وسو چی ددغی ورځی اوږدوالی به د مختلفو ډلو په اعتبار سره مختلف وی ، د ټولو کفارو دپاره پنځوس زره کاله او د مومنانو صالحانو دپاره دیو لمونځ وخت او د دوی په مینځ کی دکفارو طائفی دی ممکنه ده چی دځینو دپاره به صرف دزرو کالو برابر وی او دوخت اوږدوالی اولنډوالی د سختی اوبی ارامی اودارام او خوشحالی په وختونو کی مختلف والی مشهور او معروف دی چی دبی ارامی او سختی او تکلیف یوه گنټه هم ځینی وخت انسان ته دیوی ورځی بلکه دهفتی اولسو ورځو څخه هم زیاته محسوسیږي او دارام او عیش دلوی څخه لوی وخت لنډ معلومیږي .

اوپه آیت دتنزیل السجده کی چی دزرو کالو ورخ بیان سوی ۵۵ ددی یوه توجیه په تفسیر مظهري کی دا بیان سوی ده چی په دی آیت کی دکومی ورخی ذکر دی ، هغه ددنیا په ورخو کی یوه ورخ ده ، په دی کی حضرت جبرائیل علیه السلام او دملائکو دآسمان څخه مخکی ته را تلل اودمخکی څخه آسمان ته تلل دومره لوی مسافت قطع کوی چی انسان که قطع کولی نو زرکاله به په لگیدلی ، ځکه چی په صحیح احادیثو کی راغلی دی چی دآسمان څخه مخکی ته پنځه سوه کاله مسافت دی ، نو پنځه سوه کاله دلور څخه کښته دراتلو اوپنځه سوه کاله دواپس تلولو دا ټول زرکاله دانسانی حال په اعتبار سره دی چی که بالفرض انسان دا مسافت قطع کوی نو په تلولو راتلولو کی به یی زرکاله لگیږی ، که څه هم ملائکی دامسافت په ډیر لنډ وخت کی قطع کوی نو دسورة سجده په آیت کی ددنیا دورخو څخه دیوی ورخی بیان وسو، اوپه سورة المعارج کی دقیامت دورخی بیان دی کومه چی به ددنیا ترورخو ډیره لویه وی او ددی اوږدوالی اولنډوالی به دمختلفو خلکو دخپلو خپلو حالاتو په اعتبار سره وی . والله سبحانه وتعالی اعلم

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَتَرَاهُ قَرِيبًا : دلته دقریب او بعید په اعتبار دمسافت یازمانی نه دی ، بلکه بعید از امکان یابعید از وقوع مراد دی او معنی دآیت دا ده چی دا خلک خو دقیامت وقوع بلکه امکان هم بعید گنی او مونږوینو چی ددی وقوع یقینی ده .

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا (۱۰) يُصْعَقُونَهُمْ : دحمیم معنی ژور او مخلص دوست دی ، دقیامت دسختی بیان دی چی په دغه ورخ به دیو دوست دچا دوست څخه پوښتنه ونه سی ، مدد کول خو پریږده ، مخ ته یی دا هم ونډ . وله چی دا پوښتنه نه کول په دی وجه نه دی چی دغه دوست به ورته مخامخ نه وی ، بلکه دالله جل جلاله قدرت به دا ټول یو بل ته مخامخ هم کړی مگر هر سړی به دنفسی نفسی په عالم کی وی څوک به دبل راحت اوتکلیف ته خیال نه سی کولی .

كَلَّا إِلَهًا لَّا ظَنَى * نَزَاةً لِلشَّوَى : دَانَهَا ضمیر داور طرف ته راجع دی اودلفظی معنی خالصه شغله بغیر دخلط څخه ، اوشوی دشوآه جمع ده چی معنی یی دسر څرمن هم ده او دلاسونو اوپښو څرمن هم یعنی دجهنم اوربه یوسخته شغله کوونکی لمبه وی چی ددماغو یا لاسونو اوپښو څرمن به وباسی ، لَذَعُوا مِنْ أَثَرِ وَكُوْنَى ، وَجَمَعَ فَأَوْغَى په خپله به را بلی دا اور هغه سړی چاچی حق ته شا کړه اومخ یی واروی اومال یی جمع کی بیایی هغه خزانه کی ، مراد دجمع کولو څخه هغه دی چی خلاف دشرعی په ناجائزو طریقو سره یی جمع کړی او دخزانه کولو څخه مراد دا دی چی په مال عائد کیدونکی فرائض اوواجبات ادا نه کی ، لکه چی په صحیح احادیثو سره ثابته ده .

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا هَلُوعًا لفظی معنی بی صبره ، حریص ، کم همته سړی دی ، حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چی په آیت کی دهلوع څخه مراد هغه سړی دی ، کوم چی دحرام مال په حرص کی اخته وی او حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمایي چی ددی څخه مراد بخیل سړی دی اومقاتل فرمایي چی زړه تنگی بی صبره سړی ورڅخه مراد دی اودا ټولی معناوی یو بل ته نژدی دی دهلوع په مفهوم کی ټولی داخلی

دی ددی هلعو تشریح په خپله دقرآن په الفاظو کی راځی ، دلته دی دا شبهه نه کول کیږی چی کله یی دی پیدا کړی په دی حال کی دی اودا عیب دده په تخلیق کی ایښوول سوی دی ، نو بیادده قصورڅه سو ، دی مجرم څنگه وگرځول سو ، وجه دا ده چی مراد ددی څخه په انسانی فطرت او جبلت کی ایښوول سوی ماده او استعداد دی نو په ده کی الله ﷻ دهر خیر او اصلاح ماده او استعداد هم ایښی دی اودشر او فساد هم او ده ته یی عقل او هوښ هم ورکی او دخپلو رسولانو او کتابونو په ذریعه یی دهر کار انجام هم وښوی ، نو ده په خپل اختیار سره دشر او فساد دمادی پرورش وکی او خپل اختیاری عملونه یی په دغه طرف روان کړل نو دی ددغو اختیاری اعمالو په وجه مجرم مقرر سو ، کومه ماده چی دده په پیدائش کی ایښوول سوي ده دهغه په وجه دی مجرم مقرر نه سو ، لکه چی مخ ته دهلعو دمعنی تشریح په خپله قرآن کریم کړي ده ، په دی کی یی صرف داخیاری عملونو ذکر فرمایلی دی هغه دا دی .

إِذَا مَسَّ الشُّرُجُ جُرُوعًا * وَإِذَا مَسَّ الْغُيُورُ مَثُوعًا : یعنی ددی انسان دکم همتی اوبی صبری دا حالت دی چی کله ده ته څه تکلیف او مصیبت پیښ سی نو دصبر څخه کار نه اخلی ، او کله چی ورته څه راحت او مال او دولت حاصل سی نو په دی کی بخل کوی ، دلته دبی صبری او جزع فزع څخه مراد هغه دی کوم چی دشرعی حدودو څخه وتلی وی ، دغه شان دبخل څخه مراد دفرائضو او واجباتو په ادا کولو کی کوتاهی ده (لکه چی تیر سوه) مخ ته دعامو انسانانو ددی ذکر سوی خصلت څخه یی مومنان صالحان مستثنی کړی دی او ددوی دنیکو عملونو ذکر یی کړی دی ، کوم چی دَالَا الْمُصَلِّينَ څخه شروع سوی دی ، تر صَلَاتِهِمْ دَالِمُونَ پوری بیان سوی دی ، دلته استثنی په لفظ دمصلین سره سوي ده یعنی لمونځ کوونکی او مراد ددی څخه مومنان دی په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی لمونځ دمومن اولنی اودتولو څخه لوی علامه ده ، دمومنین ویلو مستحق هغه خلک دی کوم چی لمونځ کوونکی وی ، مخ ته یی ددی مصلینو دا صفت ښوولی دی ، الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَالِمُونَ مراد ددی څخه هغه لمونځ گذاردی کوم چی په ټول لمونځ کی دخپل لمونځ طرف ته متوجه وی ، اخوا دیکخوا توجه نه کوی ، امام بغوی په خپل سند سره دابوالخیر څخه روایت کوی چی مونږ دحضرت عقبه بن عامر څخه ددی آیت ، عَلَى صَلَاتِهِمْ دَالِمُونَ دا مطلب پوښتنه وکړه چی آیا ددی څخه مراد دا دی کوم چی همیشه همیشه لمونځ کوی؟ دوی وفرمایل چی نه ، دامراده دی ، بلکه مراد دا دی چی څوک داول څخه تراخه پوری خپل لمونځ ته متوجه وی ، راسته چپه طرف ته ، مخ ته وروسته خیال نه کوی ، ددی مطلب هغه سوکوم چی په سورة مومنون کی د ، الَّذِينَ هُمْ لِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ : دی نو په دی جمله کی دلمونځ دخشوع ذکر سو ، اومخ ته چی کومه جمله ، وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ راځی ، په دی کی په لمونځ اودلمونځ په ادابو دمدامت ذکر دی ، په دی وجه په مضمون کی تکرار ونه سو ، مخ ته دمومنانو صالحانو چی کوم صفتونه بیان سوی دی ، دا ټول تقریباً هغه دی ، کوم چی په سورة مومنون کی بیان سوی دی او په دغه سورة کی ددغو دمعاوو پوره تفسیر مکمل لیکل سوی دی ، هغه وگوری .

(مقدارونه دزکوة دالله ﷺ دطرف څخه مقرر سوي دی په هغه کي دکمي يا زياتي هيچانه اختيارسته)

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّقْلُومٌ: ددی آیت څخه معلومه سوه چی مقدارونه د زکوة دالله ﷺ دطرف څخه متعین او معلوم دی دکومو تفصیل چی دنبی کریم ﷺ څخه په صحیح احادیثوکی نقل دی، په دی وجه مقدارونه دزکوة برابره خبره ده که دزکوة دنصاب په حقله وی یا دواجب مقدار په حقله، دواړه دالله ﷺ دطرف څخه مقرر سوي دی، دا دزمانی او حالاتو په بدلیدو سره نه بدلیږي.

فَمَنْ ابْتغى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْغَادُونَ: ددی څخه په مخکی آیت کی یی دنفسانی خواهش او شهوت جائز مصرف منکوحه بنځه یا شرعی مینځه بنوولی وه، په دی آیت کی یی ددی دواړو صورتونو څخه ماسوا دشهوت پوره کولو هرصورت ممنوع او ناجائز مقرر کړی دی، په دی کی دنکاح هغه صورتونه هم دا خل دی کوم چی شرعاً حلال نه دی، لکه دهغو بنځو سره نکاح دکومو سره چی شرعاً نکاح حرامه ده، دغه شان متعه کومه چی شرعاً نکاح نه ده.

(په خپل لاس سره شهوت پوره کول حرام دی)

او اکثره فقهاؤ رضی الله عنهم په خپل لاس سره شهوت پوره کول هم په دی عموم کی داخل کړی دی او حرام یی مقرر کړی دی، ابن جریج فرمایي چی مادحضرت عطاء څخه ددی په حقله پوښتنه وکړه نو هغوی وفرمایل چی مکروه دی، ما اوریدلی دی چی په محشرکی به ځینی خلک داسی راسی دکومو چی به لاسونه بلارب وی، زماگمان دا دی چی دا به هغه خلک وی کوم چی په خپل لاس سره شهوت پوره کوی او حضرت سعیدبن جبیر رضی الله عنه فرمایي چی الله ﷻ په یو داسی قوم عذاب نازل کړی دی کومو چی په خپلو لاسونو دخپلو شرمگاهو نو سره لوبی کولی په یو حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، مَلْعُونٌ مَنْ نَكَحَ يَدَهُ یعنی څوک چی دخپل لاس سره نکاح کوی هغه ملعون دی سند ددی حدیث ضعیف دی (مظهری)

(ټول حقوق الله او ټول حقوق العباد په امانت کي داخل دی)

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ: په دی آیت کی امانات دجمع صیغه استعمال سوي ده، لکه بل ځای یی هم، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا: فرمایلی دی، دواړه ځایه په لفظ دجمع راوړو سره دی طرف ته اشاره ده چی امانت صرف هغه مال نه دی کوم چی چا ستاسره ایښی وی، بلکه ټول واجب حقونه دکومو ادا کول چی ستا په ذمه فرض دی هغه ټول امانتونه دی په هغه کی کوتاهی کول خیانت دی، په دی کی ټول حقوق الله لمونځ، روژه، حج زکوة هم داخل دی، او ټول حقوق العباد کوم چی دالله ﷺ دطرف څخه په چا واجب دی یادی یی پخپله دڅه وعدی او معاملی په ذریعه په ځان لازم کړی، هغه ټول دامانتونو په په فهرست کی دا خل او ادا کول یی فرض او کوتاهی په کی خیانت دی (مظهری ملخصاً)

وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَاتِمُونَ: دلته هم لفظ دشهدات په لفظ دجمع راوړلوکی دی طرف ته اشاره کیدی سی چی دشهداتو ډیر قسمونه دی او هر قسم شهادت قائم ساتل واجب دی، په دی کی شهادت دایمان توحید او رسالت هم دا خل دی، درمضان دمیاشتی او دشرعی حدودو شهادت هم، او دخلگو په مینځ

کی معاملی جی دچا منخ تہ سوی وی دھغو شہادت ہم، ددی شہادتونو پتول اوپہ دی کی کسی یا زیاتی کول حرام دی دا پہ صحیح طور قائم ساتل ددی آیت پہ ورسره فرض دی . واللہ اعلم (مظہری)
(تمت بحمد اللہ یوم الثلاثاء ۸ رجب ۱۳۹۱ھ)

(سورۃ نوح)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَفِیْہِ اٰیٰتٌ لِّمَنۡ اٰتٰہُ الْہَدٰی وَرَحْمٰتٌ لِّمَنۡ اَشَآءَ

سورۃ نوح ﷺ پہ مکہ کی نازل سو پہ دی کی اتہ ویشت (۲۸) آیتونہ او دوی (۲) رکوع گانی دی
شروع کوم پہ نوم سرہ دخدای ﷺ جی دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

اِنَّا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰی قَوْمِہٖ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَکَ مِنْ قَبْلِ

مونو ولیبری نوح ﷺ ددہ قوم طرف تہ ویرہ خپل قوم مخکی

اَنْ یَّاتِیَہُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ۝۱ قَالَ یَقَوْمِ اِنِّیْ لَکُمْ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ۝۲

ددی خخہ جی ورسیری دوی تہ عذاب دردناک ، وې ویل ای زما قومہ ازہ تاسی لہہ ہنکارہ بیرونکی یم

اِنْ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ وَاَطِیْعُوْا ۝۳ یَغْفِرْ لَکُمْ مِّنۡ ذُنُوْبِکُمْ

جی بندگی کوی دالہ ﷺ اودھغہ خخہ ویریری اوزما خبرہ ومنی جی وبخنی ہغہ تاسی لہہ خہ گناہونہ ستاسی

وِیُؤَخِّرْکُمْ اِلٰی اَجَلٍ مُّسَمًّی ۝۴ اِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ اِذَا جَآءَ لَا یُؤَخَّرُ ۝۵

اومہلت درکری تاسی تہ دیومقر وخت پوری ہغہ کومہ جی وعدہ کری دہ اللہ، ہرکلہ راسی بیابہ وروستہ نہ سی

لَوْ کُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝۶ قَالَ رَبِّ اِنِّیْ دَعَوْتُ قَوْمِیْ لَیْلًا وَنَهَارًا ۝۷

کہ تاسی پوہیری ، وې ویل ای ربہ ! ما را وبللی خپل قوم شبہ اوورخ ،

فَلَمْ یَزِدْہُمْ دُعَآءِیْ اِلَّا فِرَارًا ۝۸ وَاِنِّیْ کَلَّمْتُہُمْ لَیْلًا وَنَهَارًا لِّتَغْفِرَ لَہُمْ

بیازما پہ رابللو نورہ زیاتہ سوہ ددوی تینستہ ، اوزما جی کلہ دوی وبلل جی تہ بخنسنہ وکری دوی تہ

جَعَلُوْا اَصَابِعَہُمْ فِیْٓ اٰذَانِہُمْ وَاسْتَعْشَوْا ثِیَابَہُمْ وَاَصْرُوْا

نوگرخوی گوتی خپلی پہ غوہونو خپلو کی ، اوراتولوی خان تہ کپری خپلی اوضدی وکی

وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي

او تکبریی وکی لوی تکبر ، بیا مادوی وبلل به داگه ، بیا مادوی ته

أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ۝ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ

به ښکاره وویل اوپت می ورته وویل به پټه سره ، نو ما وویل بخښنه غواړی درب

إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۝ يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ۝ وَيُمْدِدْكُمْ

خپل څخه بیشکه هغه دی بخښنی والا ، را و به لیرې د آسمان څخه په تاسی باران ، او مدد به وکړی

بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ۝

ستاسی په مال او په اولاد باندی او جوړ به کړی تاسی دپاره باغونه او جوړ به کړی تاسی دپاره نهرونه ،

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ۝ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ۝ أَلَمْ تَرَوْا

څه سوی دی تاسی لره ولی امید نه ساتی د الله دلوی ، او هغه پیدا کړی یاست تاسی په قسم قسم سره ، آیاتاسی نه وینی ،

كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا ۝ وَجَعَلَ الْقَمَرَ

چی څنگه پیدا کړی دی الله اووه آسمانونه په یوبل سربیره ، او جوړه کړی یی ده سپوږمی

فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ۝ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنْ

په دی کی رڼا او جوړه کړی دی لمر څراغ بل ، او الله ښه کړی دی تاسی ته

الْأَرْضِ نَبَاتًا ۝ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ۝ وَاللَّهُ

دمخکی څخه په ښه کولو ، بیا به بیرته ورگرځوی تاسی په دی کی او را و به باسی تاسی په را ایستلو ، او الله

جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ۝ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ۝

جوړه کړی ده تاسی دپاره مخکه فرش ، چی ولاړ سی په دی کی په پراخو لارو باندی ،

قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالَهُ

وویل نوح ښه ای زما ربه دوی زما خبره ونه منله او وې منله دهغوی چی په مال اولاد کی

وَلَدَهُ الْاِخْسَارَ ۝۲۱ وَمَكْرُؤًا مَّكْبَرًا ۝۲۲ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ

یہ نور زیات کی تاوان ، او تدبیر میں وکی تدبیر لوی ، او وی ویل ہی شکله مہ پر پردی ،

الِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ

خپل معبودان او مہ پر پردی ود او نہ سواع ، او نہ یغوث ، او یعوق

وَنَسْرًا ۝۲۳ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۝ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلًّا ۝۲۴

اونسر ، اوبی لاری میں کرل دیر او تہ مہ زیاتوہ ظالمان مگر بی لاری کیدل ،

مَتَّخِطِيَّتِهِمْ أَغْرَقُوا فَأَدْخِلُونَا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ

خہ ہغوی پہ خپلو گناہونو سرہ دوب کرل سول نو داخل سول اور تہ ، نو بیا کی پیدا ہغوی دخان

دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ۝۲۵ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ

دپارہ دالہ ۛ خخہ ماسوا خوک مدد گار ، او وویل نوح ۛ ای رہہ ۛ مہ پر پردی پہ مخکہ

مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ۝۲۶ إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوْا

دکافرانو یو کور وسیدونکی ، بیشک تہ کہ پر پردی دوی گمراہ بہ کری

عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ۝۲۷ رَبِّ اغْفِرْ لِي

بندگان ستا او نہ بہ زبوی مگر فاجران کافران ، ای رہہ ۛ معاف کری ما

وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ

اوزما مو اوپلار او خوک چی داخل سی زما کورتہ ایماندار او تول مؤمنان سری

وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ۝۲۸

او مؤناتی بنخی اوزیاتوہ پہ گناہکارو باندی دا برباد کیدل

لتفسير: مونہ نوح ۛ ددہ قوم طرف تہ (پیغمبر جوہ کری) ولیبری چی تہ خپل قوم (دکفر دوبال خخہ) ویروہ مخکی دھغہ خخہ چی پہ دوی دردناک عذاب راسی (یعنی دوی تہ وواہ چی کہ ایمان مو را نہ

وږی نو په تاسی به دردناک عذاب راسی برابره خبره ده که دنیوی وی یعنی طوفان یا اخروی وی یعنی
دورخ غرض داچې هغوی (خپل قوم ته) وویل چې ای زماقومه! ستاسی دپاره صفا صفا بیرونکی یم
(اووایم) چې تاسی دالله ﷻ عبادت (یعنی توحید اختیار) کی اودهغه څخه بیرته کوی اوزما خبره ومنی نو
هغه به ستاسی گناهونه معاف کړی (دَمِنْ ذُنُوبِكُمْ تحقیق په سورة الاحقاف کی تیرسوی دی) اوتاسی ته به
تر مقرر وخت (یعنی دمرگ تروخت) پوری (بی د عذاب څخه) مهلت درکی (یعنی په ایمان نه راوړو چې
د مرگ څخه مخ ته دکوم عذاب وعده کول کیږي) که ایمان راوړی نو دغه عذاب به رانه سی اوباقی دمرگ
دپاره چې کوم، دالله ﷻ مقرر کړی وخت دی (هغه) چې هرکله راسی نو واپس کیږي به نه (یعنی دمرگ
راتلل خو په هرحال کی ضروری دی ، په ایمان کی هم اوپه کفرکی هم ، لیکن په دواړو حالتونو کی
دومره فرق دی چې په یو حالت کی به داخرت د عذاب څخه علاوه په دنیا کی هم عذاب وی اوپه یو حالت
کی به د دنیا اواخرت دواړو عذابونو څخه محفوظ اوسیري) څه ښه به وای که تاسی (په دی خبرو)
پوهیدی (هرکله چې تراوړدی مودی پوری دده ﷺ دنصیحتونو څه اثر په قوم ونه سونو) نوح (ﷺ حق
تعالی ته) دعا (اوالتجا) وکړه چې ای زماپروردگاره! ماخپل قوم دشپي هم اودورځی هم (د حق دین طرف
ته) راوبلی ، نو زماپه بللو باندی (ددین څخه) نوره زیاته تینسته کوی او (دغه تینتیدل داسی چې) ما هر
کله چې دوی (د حق دین طرف ته) را وبلل چې (د دوی دایمان په سبب) ته دوی وبخښی نو دغوخلگو
خپلی گوتی په غوږونو کی ورکړی (چې حق خبره گرسره وانه وری او دا دنفرت انتها ده) او (دارنگه
دانتهایی بغض څخه دوی) خپل کالی (پرځان) را ټول کړی (چې حق خبره کوونکی هم ونه وینو اووینوکی
هم دوی ونه وینی) او (دوی په خپل کفر اوانکار باندی) اصرار وکی او (زما د اطاعت څخه یی) زیاته
درجه تکبر وکی (مگرسره ددی نفرت اوتکبر څخه) بیا (هم مادوی ته په مختلفو طریقو سره نصیحت وکی
چنانچې) مادوی (د حق دین طرف ته) په لوړ اواز سره را وبلل (مراد ددی څخه خطاب اوعام وعظ دی ، په
کوم کی چې عادتاً اواز لوړوی) بیامادوی (د خاص خطاب په طور) په ډاگه هم پوه کړل اودوی می بالکل
په پټه هم پوه کړل (یعنی څومره طریقی چې دنفع کیدی سوی په ټولو باندی می پوه کړل غرض داچې په
اوقاتو کی هم عموم وسولکه چې فرمایي ، ثَلَا وَهَذَا او په کیفیاتو کی هم لکه چې فرمایي ، دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا
الغ) او (په دی پوهولو کی) ما (دوی ته دا) وویل چې دخپل پروردگار څخه بخښنه وغواړی (یعنی ایمان
راوړی چې گناه مو وبخښل سی) بیشکه هغه بخښنی والادی (که تاسی ایمان راوړی نو علاوه داخرت
دنعمتونو څخه) چې (مغفرت دی) دنیوی نعمتونه به هم تاسی ته درکړی چنانچې) په کثرت سره به
پرتاسی باران راولیږي اوستاسی په مال او اولاد کی به تاسی ته ترقی درکړی اوستاسی دپاره به باغونه
ولگوي اوستاسی دپاره به نهرونه جاری کی (ددی نعمتونو په ذکر سره شاید دا فائده وی چې په اکثر و
طبیعتونو کی دنفذ اوژر حاصلیدونکو شیانو طلب زیات دی ، په در منشور کی دقتاده قول دی چې دغه
خلگ د دنیا زیات حریصان وه ، په دی وجه یی دا وفرمایل ، اوپه دی دا شبهه نه سی کیدی چې ډیر واره
دا دنیوی کارونه په ایمان اواستغفار نه مرتب کیږي، خبره دا ده چې یاخو به دا خاص وعده ددغو خلگو

دپاره وی ، اوکه عامه وی نو قاعده دا ده چی تر موعود افضل یو شی حاصلیدل هم دوعدی پوره کول وی بلکی تر وعدی زیات، نو په کامل ایمان باندی روحانی خوشحالی او قناعت اورضا بالقضا ضرور کیدی سی کومه چی ددی اشیاوو څخه هم افضله او اکمله ده، بلکه دتولی دنیا دمال اسباب اودتولو دی ذکر سوو شیانو اصلی مقصد خوهم دزړه سکون اوارام دی، مخ ته دحضرت نوح علیه السلام دکلام تتمه ده یعنی مادوی ته دا هم وویل چی، تاسی ته څه وسوه چی تاسی دالله تعالی د عظمت معتقد نه یاست حال دا دی چی (مقتضیات داعتقاد د عظمت موجود دی چی) هغه تاسی په قسم قسم سره جوړ کړاست (چی دعناسرو اربعه وو څخه یی ستاسی غذا بیا دغذا څخه نطفه دنطفی څخه وروسته علقه اومضغه اونور دمختلفو صورتونو څخه دتیریدو څخه وروسته یی درڅخه مکمل انسان جوړکی، دادلیل خو په خپله دانسان دذات سره متعلق وو، مخ ته آفاقی (عمومی) دلیل فرمایی چی، آیات تاسی ته معلومه نه ده چی الله تعالی څه رنگه اووه آسمانونه لاندی باندی پیدا کړل او په دی کی یی سپوږمی (د) پنا (شی) جوړکی اولمریی (په مثل) خراغ (روښانه) جوړکی (اوسپوږمی که څه هم په ټولو آسمانونو کی نه ده، مگر فیښی یی په اعتبار دمجموعی وفرمایل اوددی په حقله څه بحث په سورة فرقان کی تیر سوی دی) اوالله تعالی تاسی دمخکی څخه په یو خاص طور سره پیدا کړاست (یاخو په دی طور سره چی حضرت ادم علیه السلام د خاوری څخه جوړ سو، اویا په دی طور چی انسان دنطفی څخه جوړ سو اونطفه دغذا څخه اوغذا دعناسرو څخه جوړه سوه او په عناسرو کی غالب اجزاء د خاوری دی) بیابه تاسی (نو دمرگ څخه) دغه مخکی ته بوخی او (په قیامت کی به بیا ددی مخکی څخه) تاسی دباندی راوباسی اوالله تعالی ستاسی دپاره مخکه (په مثل د) فرش جوړه کړه چی تاسی ددی په پراخو لارو باندی ځی (دا ټول هغه کلام دی دکوم حکایت چی حضرت نوح علیه السلام حق تعالی ته په طور دفریاد وکی او ټول حکایت یی عرض کی) نوح علیه السلام (دا) وویل چی ای زما پروردگاره! دی خلکو زما داخبره ونه منله اودداسی خلکو پیروی یی وکړه دکومو مال او اولاد چی دوی ته زیات نقصان ورسوی (مراد ددغو خلکو څخه سرداران دی دکومو چی عوام اتباع کوی، او دمال او اولاد دی سردارانو ته نقصان رسول په دی معنی دی چی مال او اولاد یی دسرکښی سبب جوړ سو) او (هغو چی دجا اتباع کړیده هغه داسی دی) کومو چی (دحق په ختمولو کی) لوی لوی تدبیرونه وکړل اوکومو چی (خپلو تابعینو ته دا) وویل چی تاسی خپل معبودان هیڅکله مه پریردی اومه (په خاص طور سره) ود اوسواغ اویغوث اویعوق اونسر پریردی (خصوصیت د دوی د ذکر ځکه دی چی دابتان زیات مشهوره) اودی (سردارانو) خلگ ډیر (ولمسول) گمراه (یی) کړل (دغه لوی مکر داگمراه کول دی) او (چونکی ماته ستا په ارشاد ، لَنْ یُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِکَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ : څخه معلومه سوه چی دوی اوس ایمان نه راوړی ، په دی وجه دا دعا هم کوم چی) ددی ظالمانو گمراهی نوره زیاته کړی (چی داخلگ مستحق دهلاکت سی ، ددی څخه معلومه سوه چی مقصود ددعا کولو زیات گمراه کیدل نه دی ، بلکه مستحق کیدل دهلاکت دی ، اوتحقیق ددی دعا په سورة یونس کی دموسی علیه السلام په قصه کی تیر سوی دی غرض دا چی انجام دهغه کسانو دا سو چی) دخپلو دغو گناهونو په سبب هغوی غرق سول بیا (نو دغریقیدو څخه په برزخی

یا اٰخروی، دویخ کی داخل سول اودخدای خُخہ ماسوا ددوی هیخوک حمایتی نہ سو اونوح (ﷺ) دا ہم وویل چی ای زما پروردگارہ دکافرانو خُخہ پہ مخکے باندی اوسیدونکی ہم مہ پریردی ہلکہ تول ہلاک کری اودعموم ہلاکت اوعوممی بعثت بحث پہ سورۃ صافات کی تیرسوی دی، مخ تہ ددی دعا علت دی خُکے چی، کہ تہ دوی پرمخ دمخکی باندی پریردی نو (موافق دارشاد دَلْنِ یُؤْمِنِ الْخِ) داخلگ بہ ستا بندگان گمراہ کری او (مخ تہ بہ ہم) ددوی بہ فاجران اوکافران اولاد پیداکیپی (او کافرانوتہ دہراو کولو خُخہ وروستہ بی دمومنانو دپارہ دعا وفرمایلہ چی) ای زما ربہ ماتہ اوزما مور اوپلار تہ اوکوم چی دمومن کیدوپہ حالت کی زماکورتہ داخل سی دوی تہ (یعنی اہل اوعیال پہ استشنا دبی بی اوکنعان اوٹولو مسلمانانو سرو اومسلمانانو بنخو تہ بخنبہ وکی او (چونکی مقصود پہ مقام کی ہرا دہ دکافرانو دپارہ اودمومنانو دپارہ دعا محضی دمقابلی پہ مناسبت سرہ سوی دہ ، پہ دی وجہ بیا مضمون دہرا و طرف تہ واپس سوی دی پہ کومہ کی چی د ، لَا تَزِدِ الظَّالِمِیْنَ اِلَّا ضَلَالًا دمقصود تفسیر دی یعنی ددی ظالمانو ہلاکت نورزیات کی (یعنی چی د دوی دنجات ہیخ صورت پاتہ نہ سی ، ہلاک سی او دا مقصود وو ددی دعا خُخہ چی د دوی گمراہی زیاتہ سی اوپہ ظاہرہ معلومیپی چی دنوح (ﷺ) والدین مومنان وہ اوکہ ددی خلاف ثابتہ سی نو دوالدینو خُخہ بہ مراد لری مور اوپلار وی ، اولیٰ دعا دخان دپارہ وکپہ بیا داصولو دپارہ بیا داہل او عیال دپارہ بیا دعامو تابعینو دپارہ،

معلومات اومستل: یَلْزِمُ لَکُمْ مِّنْ ذٰلِکُمْ : حرف مِن اکثر دتبعیض یعنی دجزئیت بنوولو دپارہ راخی ، کہ دا معنی واخستل سی نو مطلب دا دی چی پہ ایمان راووسرہ بہ ستاسی ہفہ گناہونہ معاف سی دکومو تعلق چی دحقوق اللہ سرہ دی خُکے چی دحقوق العباد دمعافی دپارہ دایمان راوولو خُخہ وروستہ ہم داشرط دی چی کوم حقونہ دادا کولو قابل وی ہفہ اداکی ، لکہ مالی واجبات اوکوم چی قابل دادائیگی نہ وی ، لکہ پہ ژبہ یالاس سرہ بی چاتہ ازار رسولی وی دہفہ معافی وغواری ، پہ حدیث کی چی کوم دا راغلی دی چی پہ ایمان راوولو سرہ مخکنی تول گناہونہ معاف کیپی ، پہ دی کی دحقوق العباد ادائیگی یامعافی شرط دہ اوخینی مفسرین فرمایی چی حرف دمن دلتہ زائد دی اومراد دا دی چی پہ ایمان راوولو سرہ بہ ستاسی تول گناہونہ معاف سی ، مگر دنورو نصوصوپہ بناباندی مذکورہ شرط پہ ہر حال ضروری دی۔

وَلَا تُخْرِکُمْ اِلٰی اَجَلٍ مُّسَمًّی : دَاَجَلٍ معنی مودہ دہ اودمسمیٰ خُخہ مراد متعین سوی، مطلب دا دی چی کہ تاسی ایمان راوپی نواللہ ﷻ بہ تاسی تہ تردغہ وخت پوری مہلت درکی کوم چی ستاسی دپارہ مقرر اومتعین دی ، یعنی د عمر دمقرری مودی خُخہ مخکی بہ تاسی پہ خہ دنیوی عذاب نیولو سرہ نہ ہلاکوی ، ددی مطلب دا سو چی کہ ایمان نہ راوپی نو دا ہم ممکنہ دہ چی دمقرری مودی خُخہ مخکی پہ تاسی عذاب راوی اوہلاک موکی ، معلومہ سوہ چی د عمرپہ مقررہ وخت کی خینی وخت خہ شرط وی چی کہ دہ فلانقہ کاروکی نو ددہ عمرپہ مثلاً اتیا کالہ وی اوکہ ویی نہ کی نوپہ شپیستہ کالہ کی بہ پہ دہ مرگ مسلط سی ، یاپہ منفی کارونوکی داللہ ﷻ پہ ناشکری سرہ عمر کمیدل اوپہ شکر گذاری سرہ زیاتیدل ،

دغه شان ځينی عملونه، مثلاً د مور او پلار په اطاعت او خدمت باندی په عمر کی برکت او ترقی کیدل کوم چی په صحیح احادیثو سره ثابت ده، ددی هم دامطلب دی.

(د انسان په هر کي د کموالي اوزياتوالي بحث)

ددی تشریح په تفسیر مظهری کی دا ده چی د تقدیر او قضاء الهی دوه قسمونه دی، یو قطعی بل معلق یعنی کوم چی په څه شرط پوری معلق وی، یعنی په لوح محفوظ کی مثلاً داسی ولیکل سی چی فلانی سړی که د الله ﷻ اطاعت وکی نو دهغه عمر به مثلاً اویا کاله وی او که یی ونه کی نو په پنځوسو کالو کی به مړ کیږی، په دی دوهم قسم تقدیر کی په شرط نه پیدا کیږی سره تبدیلی کیدی سی، په قرآن کریم کی ددی دواړو قسمونو د قضا او تقدیر ذکر په دی آیت کی دی: **يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ مَا يُعِذُّهُ أُمُّ الْكِتَابِ** : یعنی الله ﷻ په لوح محفوظ کی تر میم او تبدیلی محو او اثبات کوی او د الله ﷻ سره دی اصل کتاب، د اصل کتاب څخه مراد هغه کتاب دی، په کوم کی چی تقدیر مبرم لیکل سوی دی، ځکه چی په تقدیر معلق کی چی کوم شرط لیکل سوی دی، الله ﷻ ته دمخکی څخه دامعلومه ده چی دغه سړی به دا شرط پوره کوی یا به یی نه پوره کوی، په دی وجه په تقدیر مبرم کی قطعی فیصله لیکل کیږی.

د حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه په حدیث کی دی چی نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی، **لَا يَزِيدُ فِي الْقُرْآنِ إِلَّا الْبَرُّ** (رواه الترمذی، مظهری، یعنی قضاء الهی هیڅ شی بغیر د دعا څخه نه سی رد کولی او د چا په عمر کی زیاتی بغیر د والدینو سره د نیکی څخه نه سی کیدی دبر معنی د دوی سره ښه سلوک کول دی او مطلب ددی حدیث دا دی چی په تقدیر معلق کی ددی عملونو په وجه سره تبدیلی کیدی سی. لنډه دا ده چی په دی آیت کی یی چی تر: **أَجَلٍ مُّسَمًّى** پوری وروسته کول د دوی د ایمان په راوړلو باندی موقوف کړی دی، دا د دوی د عمر په باره کی د تقدیر معلق بیان دی، د کوم چی به الله ﷻ حضرت نوح عليه السلام ته علم ورکړی وی، ددی په سبب سره دوی خپل قوم ته وښووله چی که تاسی ایمان راوړی نو کوم اصلی عمر چی ستاسی دپاره الله ﷻ مقرر فرمایلی دی، تر هغه پوری به تاسی ته مهلت حاصل سی، او په څه دنیوی عذاب سره به هلاک نه سی، او که ایمان رانه وړی نو د دغه اصلی عمر څخه مخکی به د الله ﷻ عذاب تاسی هلاک کړی، او دا څرک عذاب به په دی صورت کی ددی څخه علاوه وی، مخ ته یی دا هم وښووله چی په ایمان راوړو به دهمیشه دپاره دمرگ څخه نجات نه وی، بلکه په تقدیر مبرم کی چی کوم عمر ستاسی لیکل سوی دی، په هغه مرگ راتلل ضروری دی، ځکه چی الله ج په خپل بالغ حکمت سره دا عالم دنیا دائمی نه ده جوړه کړی، دلته هر شی فنا کیدل د حکمت تقاضا ده، په دی کی په ایمان او اطاعت او کفر او معصیت سره څه فرق نه راځی، **إِنْ أَجَلَ اللَّهُ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ** ددی بیان دی، مخ ته د حضرت نوح عليه السلام د خپل قوم د اصلاح او ایمان دپاره په مسلسل مختلف قسم کوششونو کی دلگیدو او د قوم د طرف څخه دده د مخالفت او تکذیب بیان په تفصیل سره راغلی دی، په اخر کی دمایوسه کیدو او ښراوو کولو او د ټول قوم په عذاب کی د غرقیدو وښوولو بیان دی.

د حضرت ابن عباس ؓ څخه منقول دی ، چې حضرت نوح ؑ ته د څلوېښتو کالو په عمر کې نبوت ورکول سو او د قرآن د وضاحت مطابق دده عمر نهه نیم سوه کاله وو ، په دې ټوله اوږده وخت کې نه هیڅکله ده خپل کوشش پرېښووی ، نه هیڅکله مایوسه سو ، د قوم د طرف څخه ورته قسم قسم تکلیفونه ورکول سول ، په ټولو یې صبر کوی .

په روایت د ضحاک د حضرت ابن عباس ؓ څخه منقول دی چې دده قوم به دې دومره ووهی چې دې به راغوځار سو نو په یو کمبله کې به یې ونغښتی ، په یو ځای کې به یې واچوی او دابه یې وگنله چې دې مړ سو ، مگر بیا چې به بله ورځ دې په هوش کې راغی نو بیا به یې هغوی د الله ﷻ طرف ته رابلل او د تبلیغ په کار کې به بیا شروع سو .

محمد بن اسحق د عبید بن عمرو الیشی څخه روایت کړی دی چې ده ته دا خبر رسیدلی دی چې د حضرت نوح ؑ قوم دده مړی وپېچله چې دې به یې هوبښه سو او کله چې به پر هوبښ راغی نو دا دعابه یې کوله ، رَبِّ اغْفِرْ لِقَوْمِي اِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ : ای زما پروردگاره زما قوم معاف کی ځکه چې دوی نه پوهیږی ، د دوی د یو نسل د ایمان راوړلو څخه چې به نا امید سو نو دا امید به یې کوی چې د دوی په اولاد کې به څوک ایمان راوړی ، هغه نسل به هم تیر سو ، نو د دریم نسل څخه به یې دا توقع ساتله او په خپل منصبی فرضو کې به مشغول وو ، ځکه چې د دغو نسلونو عمرونه دومره اوږده نه وه څومره چې حضرت نوح ؑ ته په طور د معجزی ورکول سوی وو ، هرکله چې د دوی نسل په نسل تیر سو او هر راتلونکی نسل د اول څخه زیات شریر او بدتر ثابت سونو حضرت نوح ؑ د رب العزت په بارگاه کې خپله شکایت پیش کی ، په کومه کې چې یې وښووله چې مادوی ته شپه او ورځ ، په جمع او یو یو ته په ډاگه او په پټه کومه کومه طریقه چې د ډا په لار کولو دپاره کیدی سوه ، هغه ټولی می اختیار کړی ، کله می د الله ﷻ د عذاب څخه وپیرول کله می ورته د جنت د نعمتونو ترغیب ورکی ، او دا هم چې د ایمان اونیکی عمل په برکت سره به تاسی ته په دنیا کې هم فراخی او خوشحالی نصیب سی ، کله می ورته د الله ﷻ د کامل قدرت ښی پیش کړی پوه می کړل ، مگر دوی یوه وانه وریده ، بل طرف ته الله ﷻ ده ته دا هم وښووله چې ستا په ټول قوم کې چې د کومو ایمان راوړل وو ، هغوی ایمان راوړی ، مخ ته په دوی کې نور څوک ایمان نه سی قبلولی ، د ، اِنَّ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ : هم دغه مطلب دی ، دغه وخت د حضرت نوح ؑ په ژبه د ښراوو کلمی راغی چې مخ ته یې ذکر دی ، د کوم په نتیجه کې چې ټول قوم غرق او هلاک سو ، بغیر د مومنانو څخه کوم چې یې په یوه کښتی کې سپاره کړی وه ، د قوم د پوهولو په سلسله کې حضرت نوح ؑ دوی ته د الله ﷻ څخه د استغفار کولو یعنی د ایمان راوړو څخه وروسته د الله ﷻ څخه د معافی غوښتو دعوت ورکی او د دې دنیوی نفع یې دا وښووله چې ، يُؤْتِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِثْرًا اَوْ يُنْزِلُ عَلَيْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَتَبِينَ : په دې سره اکثر و عالمانو استدلال کړی دی چې د گناهونو څخه په توبه او استغفار سره الله ﷻ باران پر وخت او ځای برابر اورو ، قحطی نه راځی او په مال او په اولاد کې په استغفار سره برکت کیږی ، څو کله کله د څه حکمت الهی په تقاضا سره د دې خلاف هم کیږی ، مگر د الله ﷻ عادت د عامو خلکو سره دا دی چې په توبه ، په استغفار

اوترک معصیت سره د دنیا بلاگانی واپس کيږي ، د حدیث په روایتونو سره هم ددی تائید کيږي .

أَلَمْ نُزَا كُنْهُ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا * وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا : په دی آیت کی یی د دلیلونو د توحید او قدرت په سلسله کی داو و آسمانونو په یو بل سربیره کیدل او بیا په دی کی د سپوږمی نور کیدل ارشاد سوی دی په کوم کی چی دلفظ د: فِيهِنَّ څخه په ظاهره دا گڼل کيږي چی سپوږمی د آسمانونو په جرم کی دننه داخله ده ، نن صبا دنوو تحقیقاتو او د مشاهداتو څخه ددی خلاف د معلوم کيږي چی سپوږمی د آسمانونو څخه ډیره لاندی په فضاء کی ده کم ته چی نن صبا خلا ویل کيږي، ددی مفصل تحقیق د سورة الفرقان دآیت ، جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا : په تفسیر کی تیر سوی دی .

د قوم څخه دشکایت په سلسله کی یی وفرمایل وَمَكْرُؤٌ مَّكْرًا كَبَرًا ، کبار ادا کبر مبالغه ده چی معنی یی ډیر لوی دی ، مطلب دا دی چی دوی ډیر لوی مکر وکی ، هغه دا وو چی په خپله خو یی تکذیب وکی ازارونه یی رسول دکلی غنده شیران یی هم په ده پسې لگولی وه، په دی شکایت کی یی دکفارو دا قول نقل وفرمایي چی دوی په خپل مینځ کی معاهده وکړه چی ، لَا تُذَرْنَ وَذًا وَلَا سَوَاعًا وَلَا يَلُوثَ وَيَقُوقَ وَكَسْرًا : یعنی دخپلو بتانو خصوصاً ددی پنځو لویو بتانو عبادت مه پرېږدی ، دا پنځه نومونه دی د پنځو بتانو . امام بغوی رحمه الله نقل کړی دی چی دا پنځه سره په اصل کی دالله ﷻ نیک اوصالح بندگان وه کوم چی دحضرت ادم عليه السلام او حضرت نوح عليه السلام په درمیانی وخت کی تیر سوی وو ، ډیر خلگ د دوی معتقد او تابعدار وه ، دی خلگو د دوی دوفات څخه وروسته هم تر یوی زمانی پوری د دوی په نقش قدم عبادت او دالله ﷻ د احکامو اطاعت جاری وساتی ، څه زمانه وروسته شیطان دوی پوه کړل چی تاسی دخپلو کمو بزرگانو تابع عبادت کوی که دهغوی تصویرونه جوړ کی اومخ ته یی کنسیرېدی نو ستاسی عبادت به ډیر مکمل سی ، خشوع او خضوع به حاصله سی ، دا خلگ په دی فریب کی راغلل اودهغوی مجسمی یی جوړی کړی ، په عبادت خانو کی په ایښوولو او د دوی په لیدو دبزرگانو په یاد تازه کیدو سره یو خاص کیفیت ورته محسوسیدل شروع سو ، تردی چی په دی حال کی دا خلگ ټول په یو بل پسې مړه سول او بالکل نوی نسل د دوی په ځای راغی ، نوشیطان هغوی ته وویل چی ستاسی دبزرگانو خدای اومعبود هم بتان وه ، هغوی به ددی عبادت کوی، ددی ځای څخه بت پرستی شروع سوه اوددی پنځو بتانو عظمت د دوی په زړونو کی چونکی دټولو څخه زیات ننوتلی وو، په دی وجه په خپل مینځ کی په وعده کی یی د دوی نومونه په خاص طور سره واخستل .

وَلَا تُذَرِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا : یعنی ددی ظالمانو گمراهی نوره زیاته کړی دلته دا شبهه نه سی کیدی چی دانبیاء عليهم السلام فرض منصبی قوم ته هدایت کول دی ، حضرت نوح عليه السلام د دوی دگمراهی بڼرا وی څنگه وکړی ځکه چی حقیقت دا دی چی حضرت نوح عليه السلام ته الله ﷻ ددی خبر خو ورکړی وو چی اوس په دوی کی څوک نه مسلمانېږي ، په دی وجه د دوی گمراهی او په کفر باندی مرگ خو یقینی وو ، حضرت نوح عليه السلام د دوی دگمراهی زیاتولو دعا ځکه وفرمایله چی وخت یی ژر پوره سی اومړه سی هلاک سی .

مِمَّا خَطَبُوا فَاذْهَبُوا لَارًا : یعنی داخلگ دخیلو خطاگانو کفر اوشرک په وجه په اوبو کی غرق سول نو په یو اور کی داخل سول دامتضاد عذاب چی دوب په اوبو کی سول او ووتل اورته ، دالله ﷻ قدرت څخه څه بعیده ده؟ او ظاهره ده چی دلته دجهنم اورخو مراد نه دی ځکه چی په هغه کی داخله خو دقیامت دحساب کتاب څخه به پس وی ، دابرزخی اوردی په کوم کی چی دداخلیدو قرآن کریم خبر ورکړی دی .
(هذاب قبر دقرآن څخه ثابت دی)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی په عالم برزخ یعنی په قبر کی داوسیدوپه زمانه کی هم په مرو عذاب وی ددی څخه داهم ظاهره ده چی هرکله په قبر کی بدعملولره عذاب وی نو نیک عملولره به ثواب اونعمت وی په صحیح متواترو احادیثو کی دقبر دعذاب او ثواب کیدو بیان دومره زیات په وضاحت راغلی دی چی انکارنه سی ورڅخه کیدی په دی وجه په دی دامت اجماع او ددی اقرار داهل سنت والجماعت نښانه ده .
تمت سورة نوح بحمد الله ليلة الاربعاء ۸ رجب سنه ۱۳۹۱ هجری .

(سورة الجن)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة الجن په مکه نازل سو او په دی اته ویشت (۲۸) آیتونه او دوې (۲) رکوع گانی دی .

شروع کرم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

قُلْ أُوْحِيَ إِلَىٰ أَتِّكَ اسْمَعْ نَقَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا

ته دوايه چی ماته حکم راغی چی واوریدی یوڅو کسانو دپیریانو څخه بیایی وویل چی مونږ اوریدلی دی

قُرْآنًا عَجَبًا ۚ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا

قرآن عجیبه ، چی نبیی نیکه لار نو مونږ یقین ورباند راوړو ، اوهیڅکله به شریک جوړ

أَحَدًا ۚ وَأَنَّهُ تَعَلَّىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ۚ

نه کړو دخپل رب سره څوک ، او دا چی لوی دی شان درب زمونږ نه ده نیولی هغه بی بی او نه زوی ،

وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ۚ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ

اودا چی په مونږ کی بی وقوفو به په الله ﷻ لوی خبری کولی ، اودا چی زمونږ خیال

لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ

وو چی هیڅکله به ونه وایی انسانان او پیرانان په الله ﷻ باندی درواغ ، اودا چی وو سری

مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ۖ وَأَنتُمْ

دانسانانو چي پناه به يي اخسته په سړو دپيرانو نو زياتول به يي هغوی لره غرور ، اودا

ظَنُّوْا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنَّ لَّنْ يَّبْعَثَ اللهُ أَحَدًا ۖ وَأَنَّا لَبَسْنَا السَّمَاءَ

چي دهغوی هم خيال وولکه چي ستاسي خيال وو چي هيڅکله به راپورته نه کړي الله ﷻ يو سړي ، اودا چي

فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا ۚ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ

مونږ تلاش وکي دآسمان پس بيا مو پيدا کي مونږ هغه دک دڅوکيدارانو سختو څخه اودلمبوڅخه ، اودا چي مونږ به کښينستو دآسمان ،

مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَمَنْ يُّسْمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا

په ځايونو کي دپاره داوړيدو ، نو څوک چي اوس اوريدل غواړي هغه به پيدا کي دخان دپاره

رَّصَدًا ۚ وَأَنَّا لَانْدَرِيْٓ أَشْرًا يُرِيدُ بَيْنَ فِي الْأَرْضِ أَمْرًا رَّادِبَهُمْ

يوه لمبه تياره ، اودا چي مونږ نه پوهيږو چي بده اراده سوي ده دمځکي په خلقو يا اراده کړي ده ددوي

رَبِّهِمْ رَشَدًا ۚ وَأَنَّا مِمَّا الصُّلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنُفَاءُ

دپاره رب ددوي دلار پيدا کولو ، اودا چي ځيني په مونږ کي نيکان دي اوځيني ددې څخه ماسوا دي ، وو مونږ

طَرِيقَ قَدَدًا ۚ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَّنْ نَّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ

په ديرو لارو باندې څپاره سوي ، اودا چي زمونږ خيال راغي چي مونږ به خلاص نه سو دالله ﷻ څخه په مخکه کي

نَّعْجِزَهُ هَرَبًا ۚ وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ ۖ فَمَنْ يُؤْمِنُ

اورڅخه خلاص به نه سو ، په تينېسته سره ، اودا چي هرکله مونږ واوريدی هدايت مونږ ومنی ، نوڅوک چي ايمان

بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ۚ وَأَنَّا مِمَّا الْبَاسِلُونَ

راوړي په رب خپل ، نه به بيربړي دنقصان څخه اونه دزبردستي څخه ، اودا چي په مونږ کي ځيني مسلمانان دي

وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ۝۱۷

او خینی ہی انصافہ ، نو چا چی اسلام راوری پس مغوی فکر وکی دنیکی لاری ، اوخوک

الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۝۱۸ وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ

چی ہی انصافہ دی مغوی سول د دونخ لرگی ، او حکم راغی چی کہ خلق برابرسی پہ لارہ باندی

لَأَسْقِيَهُمْ مَّاءً غَدَقًا ۝۱۹ لِنَفِثْتَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ

نومرنیہ وچینسو ودوی تہ اوبہ پہ مرتیاسرہ چی د دوی آزمائش وکی پہ دی کی اوخوک چی مخ واری دیادخخہ درب خہل

يَسْلُكُهُ عَذَابًا صَعَدًا ۝۲۰ وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ۝۲۱

نوبہ غورخو دی پہ عذاب لوی ختونکی کی ، اودا چی مسجدونہ دالہ دیاد دپارہ دی نو مہ بولی دالہ سرہ بل خوک

وَأَنَّهُ لَبَاقِعُ عَبِيدَ اللَّهِ يُدْعَوُ كَادُ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ۝۲۲

او دا چی کلہ ودریدی دالہ بندہ چی مہ و بولی نو خلق پہ دہ باندی سی پریوتونکی ،

قُلْ إِنِّي أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أَشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ۝۲۳ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ

تہ وواہ زہ خو بلم بس خہل رب اونہ شریکوم دہغہ سرہ خوک ، تہ وواہ زما پہ اختیار کی نہ دی

لَكُمْ ظُرًّا وَلَا رَشَدًا ۝۲۴ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ ۝۲۵

ستاسی بد اونہ پہ لاری کول ، تہ وواہ ما بہ خلاص نہ کری دالہ دلاسه خوک ،

وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ۝۲۶ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ

اوبیا بہ زہ پیدا نہ کرم دہغہ خخہ ماسوا خای دپناہ ، مگر رسول دالہ دطرف خخہ او دہغہ پیغام راورل

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خُلِيدًا فِيهَا

اوخوک چی ونہ منی حکم دالہ او دہغہ درسول نودہ تہ اوردی د دونخ و سیربی بہ پہ کی ہمیشہ

أَبَدًا ۝۲۷ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَيَسْأَلُونَ مَنْ أَوْعَدُ مِنْ أَصْفِ

تردی چی کلہ وینی مہ چی وعدہ یی ورسرہ سوی دہ نو پوہ بہ سی چی دچا مددگار کمزوری دی

نَاصِرًا وَقَلَّ عَدَدٌ ۝ قُلْ إِن أَدْرِىٰ أَقْرَبُ مَا تَعْدُونَ

اوپہ شمیر کی کم ، ته ووايه چى زہ نہ پوهیڻم چى نزدی دی دکوم چى تاسی سره وعده سوی ده

أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ۝ عِلْمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ

يا به مقرر کړی هغه زما رب لیری زمانه ، پوه به غیبو نو نه ظاهروی خپل غیب هیچاته

أَحَدًا ۝ إِلَّا مَن ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ

، مگر کوم چى خوښ کړی یو رسول ، نو هغه چلوی دده په مخکې

يَدَيْهِ وَمِن خَلْفِهِ رَصَدًا ۝ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَهُم

اودده په وروسته چوکیداران ، چى معلوم کړی چى دوی ورسوی پیغام درب خپل

وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ۝

او په واک کی یی راوستی دی هغه چى د دوی سره دی اوپه حساب کی یی دی دهر شی شمیر

لنہ تفصیل: شان نزول: دآیتونو دتفسیر څخه مخکې په یوڅو واقعاتو پوهیدل په کار دی دکومو ضرورت چى په تفسیر کی پېښیږی ، اوله واقعہ دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه مخکې به شیطانان آسمان ته رسیدل او دملانکو خبری به یی اوریدی ، دده ﷺ دبعثت څخه وروسته دوی دشهاب ثاقب په ذریعه ددی اوریدو څخه منع سول او ددی حادثی دتحقیق په ضمن کی دا پیریان دوی ته ورسیدل لکه چى په سورة احقاف کی تیرسوی دی ، دوهمه واقعہ دجاهلیت په زمانه کی عادت وو چى کله به په یو ځنگل یا بیابان کی دسفر په دوران دقیام کولو نوبت راتلی نو په دی عقیده سره چى دپیریانو سردار به زمونږ حفاظت کوی دا الفاظ به یی ویل ، اَعُوذُ بِغَزِيْرِ هٰذَا الْوَادِي مِنْ شَرِّ سَفَهَاءِ قَوْمِي : یعنی زه ددی ځنگل په سردار سره پناه اخلم دده دقوم دبی وقوفانو شیرانو څخه ، دریمه واقعہ په مکه مکرمه کی دده ﷺ په ښار او سره قحط راغلی وو او ترڅو کاله پوری وو ، څلورمه واقعہ هرکله چى دوی ﷺ داسلام دعوت شروع کی نو مخالفو کفارو د دوی خلاف جمع جوړه کړه او دوی یی په واک کی واخستل اولنی دوی واقعی دتفسیر در منشور څخه او آخری دوی دتفسیر ابن کثیر څخه را اخستل سوی دی ..

ته (دی خلگوته) ووايه چى ماته ددی خبری وحی راغلی ده چى دپیریانو یوی دلی قرآن واوریدی بیا (خپل قوم ته بیرته ولاړی) هغوی وویل چى مونږ یو عجیبه قرآن اوریدلی دی کوم چى نیکه لار ښیی ، نو مونږ ایمان په راوړی (قرآن والی خو یی دمضمون څخه معلوم سو او عجیب والی یی ددی څخه چى ددی

مشابه کلام دبشر نسته) اومونږ به (اوس) دخپل رب سره څوک هيڅکله شريك نه جوړوو (دابيان دى دامنآ به) او (ددى مضامينو هم په خپل مينځ کى ذکر وکى کوم چى لاندې راغلى دى اوهغه مضامين دا دى چى) زمونږ دپروړدگار لوى شان دى هغه نه چا ته خپله ښځه جوړه کړې ده اونه اولاد (ځکه چى داسى کيدل عقلاً محال دى دابيان دى دکن نُشْرک) اوپه مونږکى چى کوم احمقان سوى دى هغوى دالله ﷻ په شان کى دحد څخه زياتى سوى خبرى کولى (مراد ددى څخه دشرک کلمات دښځى او د اولاد داثبات او نورو دى) او زمونږ (مخکى) داخيال وو چى انسانان اوپيريان هيڅکله هم دخداى په شان کى دروغ خبره نه کوى (ځکه چى دلوى بى باکى خبره ده، په دى کى يى وجه دخپل مشرک کيدو بيان کړه چى چونکى اکثر و پيريانو او انسانانو به شرک کوى، مونږ گنله چى دخداى په شان کى به دومره خلگو په درواغو اتفاق نه وى کړى، بس مونږ هم دغه طريقه اختيار کړه، حال دا دى چى نه مطلق دخلگو اتفاق څه دليل دحقانيت دى اونه دهر اتفاق اتباع عذر دى او دا ذکر سوى شرک خومشترک وو) او (يوشرک خاص وو دځينو سريانو سره په کوم سره چى به دپيريانو کفر نور زياتيدى هغه دا چى) ډير خلگ دانسانانو څخه داسى وه چى هغوى به په جناتوکى دځينو څخه پناه اخسته نو هغو انسانانو ددغو پيريانو بد دماغى نوره زياته کړه (چى هغوى په دى وهم کى اخته سول چى مونږ دپيريانو سرداران خو دمخه دومره نه وو اوس انسان هم مونږ دومره لوى گنى، بس په دى سره يى بد دماغى زياته سوه اوپه کفر او عناد نور زيات اصرار کوونکى سول تر دى پورى دتوحيد په حقله مضمون وو) او (مخ ته دبعثت يعنى دقيامت په حقله دى يعنى دى پيريانو په خپل مينځ کى داتذکره هم وکړه چى) څنگه تاسى داخيال کړى وو داسى انسانانو هم خيال کړى وو چى الله ﷻ به څوک دوباره ژوندى نه کى (مگر دا مضمون هم غلط ثابت سو او دبعثت حق کيدل معلوم سول) او (مخ ته درسالت په حقله مضمون دى يعنى دى پيريانو په خپل مينځ کى دا ذکر هم وکى چى) مونږ دآسمان (دخبرو څخه دتير عادت موافق) تلاش کول وغوښتل نو مونږ دا دسختى بهرى (يعنى محافظو ملائکو) اوشغلو څخه (دکومو په ذريعه چى حفاظت کول کيږي) ډک پيدا کى (يعنى اوس بهر په ودریده چى يو پيرى آسمانى خبر نه کى پيدا اوکوم چى ورځى په شهاب ثاقب سره ويشتل کيږي) او (ددى څخه مخکى به) مونږ دآسمان (دخبر اوريدو) په موقعوکى د (خبر) اوريدو دپاره کښينستلو (او دا موقعى برابره خبره ده که دآسمان اجزاء وى يادهوا يادڅه خلاء داجزاوو څخه وى، کوم چى آسمان ته نژدې وى اوپيريان دخپل لطافت اوعدم ثقل په وجه په هغه مستقر کيدى سى لکه چى ځينى مرغان په هواکى په روانى روانى کى ودريري، نو څوک چى اوس اوريدل غواړي نو دخان دپاره به يوه تياره شغله پيدا کى) اودشهاب دبحث تحقيق دسورة حجر په دوهمه رکوع کى تيرسوى دى، دا مضمون درسالت په حقله دى، مطلب دا دى چى نبى کریم ﷺ ته الله ﷻ رسالت ورکړى دى او ددفع دالتباس دپاره يى دکهانت دروازه بنده کړې ده او ددى خبرونو پتول او بنديدل سبب سو ددى پريانو درسيده تاته لکه چى په اوله واقعه کى ذکر دى) او (مخ ته ذکر سوو مضامينو متممات دى چى) مونږ نه پوهيږو چى (ددى نوى پيغمبر په مبعوث کولو سره) مخکى والاؤ ته څه تکليف رسول مقصود دى ياکه

د دوی رب دوی ته هدایت کولو قصد فرمایلی دی (یعنی تکوینی مقصود در رسول لیږلو معلوم نه دی ،
 ځکه چی در رسول په اتباع سره رشد او هدایت کیږی او په مخالفت سره یی مضرت او عذاب راځی ، او
 در اتلونکی اتباع او مخالفت مونږ ته علم نسته ، په دی وجه مونږ په دی نه پوهیږو ، چی دده په لیږلو سره
 قوم لږه سزا ورکول مقصود دی یا ورته هدایت کوی شاید دا یی ځکه وویل چی دوی ته دخپل قوم اندازه
 وه چی ایمان راوړونکی به کوم وی او هغوی به د سزا مستحق سی او دارنگه په نفی د علم غیب سره تقویت
 دی د توحید د مضمون چی وگوری ، ځینی خلگ د جناتو علم ته نسبت کوی ، مگر دوی ته دومره هم خبر
 نسته) او په مونږ کی «دمخکی څخه هم» ځینی نیکان (راغلی) دی او ځینی بل شان (راغلی) دی (غرض)
 مونږ په مختلفو طریقو باندی وو «دغه شان ددی نبی په خبر اوږیدو سره اوس هم په مونږ کی د دواړو
 طریقو خلگ موجود دی» او «زمونږ طریقه خو دا ده چی مونږ پوه سو چی مونږ دمخکی (په یوه حصه) کی
 (په تللو سره) خدای نه سو عاجزه کولی اونه (بل ځای ته) تنبیدلی سوچی هغه عاجزه کو «د تنبید و څخه
 مراد دمخکی څخه علاوه آسمان او نورو ته تنبیدل دی کوم چی د فی الارض دمقابلې څخه معلومیږی لکه
 چی دا قول د الله ﷻ دی ، مَا أَتَمُّ بِمُفْجِرِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ : شاید ددی څخه هم مقصود بیړول وی چی
 که کفر وکو نو دخدای د عذاب څخه نه سو بچ کیدی اود خپلو مخکنیو مختلفو طریقو په بیانولو سره
 شاید دا مقصود وی چی سره د حق واضح کیدو د ځینو ایمان نه راوړل د حق په حق کیدو کی څه شبهه نه
 سی کولی ځکه چی داسی خو د همیشه څخه را روانه ده) او مونږ چی هرکله هدایت خبره واوریده نو مونږ
 خو په هغه یقین وکی نو «زمونږ په شان» چی کوم سړی په خپل رب ایمان راوړی نو دهغه سره به نه دڅه
 کمی بیره وی او نه دزیاتې (کمی دا چی دهغه څه نیکی به د لیکلو څخه پاته نه سی اوزیاتی دا چی څه
 گناه یی زیاته ولیکل سی ، شاید مقصود په دی سره ترغیب وی) او په مونږ کی ځینی خو (په دی مضامینو
 دبیری او ترغیب پوه سول) مسلمانان (سوی) دی او ځینی په مونږ کی (په تیره طریقه) بی لاری دی ، نو کوم
 سړی چی مسلمان سو هغه دخیر لار ولتوله (په کومه چی به ثواب مرتب سی) او څوک چی بی لاری دی
 هغه د دورځ خشاک دی (تردی ځای پوری خبره د جناتو ختمه سوه کومه چی معمول دی د قائل) او «مخ ته
 د اَوْحَى آتَى نور معمولات دی یعنی ماته ددی مضامینو هم وحی راغلی ده یو دا چی» که دا «دمکی خلگ په
 (سیده) لاری قائمیدی نو مونږ به د فراغت په اوبو سره سیراب کړی وای چی په هغه کی ددوی امتحان
 وکی (چی د نعمت شکر ادا کوی او که ناشکری او نافرمانی کوی، مطلب دا چی که دمکی خلگو شرک نه
 کولی دکوم مذمت چی لوړ په ضمن دکلام د جناتو کی راغلی دی نو په دوی به قحطی نه وای مسلطه سوی
 لکه چی په دریمه واقعہ کی یی ذکر دی ، مگر دوی په ځای دایمان راوړو مخ واوروی ، په دی وجه په
 قحطی کی اخته سول) او «د کفر په عذاب کی دمکی والا څه تخصیص نسته بلکه» کوم سړی چی دخپل
 پروردگار دیادو (یعنی ایمان او اطاعت) څخه روی گردانی کوی الله ﷻ به هغه په سخت عذاب کی داخل
 کړی او (په دغه وحی سوو مضامینو کی یو دا دی چی) څومره سجدی دی هغه ټولی دخدای حق دی
 (یعنی دا جائز نه دی چی ځینی سجدی الله ﷻ ته وسی او ځینی غیر الله ته وسی لکه چی مشرکینو به

داسی علم باندی خبردار کول غواری کوم چی دعلم نبوت خخه وی برابره خبره ده که دنبوت ثابتونکی وی لکه پیش گوئی او برابره خبره ده که دنبوت دفروعاتو خخه وی لکه علم احکام) نو (دغه شان اطلاع ورکوی چی) ددغه پیغمبر مخ ته او وروسته (یعنی هرطرف ته دوحی په وخت کی) محافظی ملائکی رالیری (چی هلته دشیطانانو گذر ونه سی کوم چی دملائکی خخه وحی واورى او ولاړ سی اوبل چاته یی وواپی یاخه وسوسه اونور په کی واچوی ، چنانچی دنبی کریم ﷺ دپاره داسی محافظی ملائکی خلوروی لکه په روح المعانی کی دی او دا انتظام خکه کول کیږی) چی (په ظاهری طور) الله ﷻ معلومه کړی چی دده ملائکو دخپل پروردگار پیغام (رسولانو ته په حفاظت) ورسوی (اوپه دی کی دچا دخل او تصرف ونه سو او رسوونکی خو صرف دوحی ملائکه ده لیکن دمعصیت په وجه دمحافظو ملائکو طرف ته هم اسناد دفعل وسو) او الله ﷻ د دوی (پهره دارانو) ټول حالات احاطه کړی دی (په دی وجه پهره دارداسی مقرر سوی دی کوم چی ددی کار پوره پوره اهل دی) او ده ته دهر شی شمیر معلوم دی (نو دوحی ټول اجزاء یو یو ده ته معلوم دی او هغه دټولو حفاظت کوی ، مطلب دمقام دا دی چی دقیامت دتعیین علم دعلومو دنبوت خخه نه دی ، په دی وجه ددی علم نه کیدل دنبوت منافى نه دی البته دنبوت علوم ورکول کیږی او په دی کی احتمال دخطانه وی نو په داسی علومو سره فائده اخلی او دزیاتو تحقیق پریږدی

معلومات اومستلې: لَفَزٌ مِّنَ الْجَنِّ: لفظ دنفرد درو خخه تر لسو پوری شمیر ته ویل کیږی دکومو پیریانو چی دلته ذکر دی ، روایت دا دی چی دانه ۹ حضرات وه او دنصیبین اوسیدونکی وه .

دجناتو حقیقت: جن دالله ﷻ په مخلوق کی دیو داسی مخلوق نوم دی کوم چی دجسم خاوندان هم دی او دروح هم ، او دانسان په شان عقل اوشعور والا هم دی ، مگر دخلکو دنظرونو خخه پټ دی په دی وجه د دوی نوم جن ایښوول سوی دی چی دجن لفظی معنی پټ ده ، د دوی دتخلیق غالبه ماده اوردی ، لکه دانسان دتخلیق غالبه ماده چی خاوره ده ، په دی نوع کی هم دانسان په شان نور اوماده یعنی سری اوبنځه دی او دانسان په شان په دوی کی دتولد اوتناسل سلسله هم ده اوظاهره دا ده چی په قرآن کی یی جن ته شیطاین ویلی دی ، دا هم په جناتو کی دشریرو خلکو نوم دی ، دجناتو او ملائکو وجود دقرآن اوست .

قطعی دلیلونو سره ثابت دی چی انکار ورخخه کفر دی (مظهری)

د، لَقَدْ اَوْحِیَ اِلَیَّ: خخه معلومه سوه چی دجناتو دکومی واقعی چی دلته ذکر دی په هغه کی دوی قرآن کریم اوریدونکی پیریان لیدلی نه وه الله ﷻ دوحی په ذریعه دوی ته اطلاع ورکړه .

(دسورة جن دنزول دواقعی تفصیل)

په صحیح بخاری اومسلم اوترمذی اونورو کی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دی چی (په دی واقعه کی) نبی کریم ﷺ جناتو ته قرآن بالقصد نه دی اورولی بلکه هغوی یی لیدلی هم نه دی ، بلکه واقعه دا پیښه سوه چی دوی ﷻ دخپلو ځینی صحابه کرامو رضی الله عنهم سره دعکاظ بازارته تلل ، او دا واقعه دهغه وخت ده کله چی شیطانان دآسمان دخبرونو اوریډو خخه دشهاب ثاقب په ذریعه منع سوی وه اوپیریانو په خپل مینځ کی مشوره وکړه چی دا حادثه په مونږ چی دآسمانی خبرونو دمنع کیدو پیښه سوه ، دا څه اتفاقی خبره نه

معلوم ٿيڻي ، ٻه دنياڪي ڇه نوي شي پيڻن سوي دي کوم چي ددي سبب سو ، اودايي مقرر ڪرڻ چي دمڻڪي مشرق اومغرب اوهرطرف ته ڊپيريانو وفدونه دي لارسي او ددي تحقيق دي وڪي رادي سي چي دا نوي شي ڇه پيڻن سوي دي ، د دوي کوم وفد چي تها مه دحجاز طرف ته ليول سوي وو هغه مقام نخله ته ورسيدل ، هلته نبي ڪريم ﷺ دڇپلو صحابه ڪرامو ﷺ سره دسهار لمونڻ ٻه جماعت سره ادا کوي ، ڊپيريانو دي وفد چي ڪله قرآن واوريدي نو قسمونه يي واخيستل او ٻه ڇپل مينڻ ڪي يي وييل چي ٻه خدائي قسم دي چي داهغه ڪلام دي کوم چي زمونڙا و دآسماني خبرونو ٻه مينڻ ڪي حائل اومانع جوڙ سوي دي داخل ڏدي ڇاي ڇخه واپس سول اولال ڇپل قوم ته يي داقصه واوروله دڪوم ذڪر چي ٻه دي آيتون ڪي راغلي دي ، **إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا: اللَّهُ ﷻ** ددي ٽولي واقعي خبر ڇپل رسول ﷺ ته ٻه دي آيتون ڪي ورڪي .

(دابو طالب وفات اودنبي ڪريم ﷺ دطائف سفر)

او اڪثرو مفسرينو فرمايلي دي چي دابو طالب دوفات ڇخه وروسته نبي ڪريم ﷺ ٻه مڪه مڪرمه ڪي بي يار اومددگار پاته سو نو دوي ﷺ تن تنها (يوازي) دطائف سفروڪي چي هلته دبنو ثقيف دقبيلي ڇخه دڇپل قوم دمظالمو ٻه مقابله ڪي ڇه مدد اومعاونت حاصل ڪي ، دمحمد بن اسحاق روايت دي چي ڪله نبي ڪريم ﷺ طائف ته ورسيدي نو دثقيف قبيلي د درو ورونو خواته ولاڙي کوم چي دقبيلي سرداران اوشريف گنل ڪيدل ، دا دري ورونه دعمير زامن عبد ياليل ، سعود او حبيب وه ، د دوي ٻه ڪورڪي يوه بنڌه دقريشو وه ، نبي ڪريم ﷺ دوي ته داسلام دعوت ورڪي او دڇپل قوم دمظالمو ذڪري وڪي او دوي ته يي دمعاونت دپاره وفرمايل ، مگر دي درو وارو دير سخت جواب ورڪي او د دوي ﷺ سره يي نوري هيڻ خبري ونه ڪري .

نبي ڪريم ﷺ چي ڪله وليدل چي دبنو ثقيف دا دري سري داسي شريفان گنل ڪيدل ، دڪومو ڇخه چي دمعقول جواب اميد وو ، د دوي ڇخه هم مايوسه سو نو دوي ﷺ ورته وفرمايل چي بنه ده ڪه تاسي خلگ زما مددنه ڪوي نو ڪم از ڪم زما دراتلو خبره زما قوم ته مه ظاهر وري ، مطلب يي دا وو چي ڪه هغوي خبر سي ، نوزيات ازار به راته ورسوي ، مگر دي ظالمانو دا خبره هم ونه منله ، بلکه دڇپلي قبيلي بي قوفه او غلامان يي ٻه ده پسي ڪرل چي ده ته بشڪنخل ڪوي اوشور ورپسي ڪوي ، د دوي ٻه شور او وڊ سره نور شريان جمع سول ، حضور ﷺ دهغوي دشرڇخه دمحفوظ ڪيدو دپاره ٻه يوباغ ڪي کوم چي د دوو ورونو عتبه اوشيبه باغ وو ، ٻه هغه ڪي پناه واخسته ، دغه دواره هم ٻه دغه باغ ڪي موجود وه ، دغه وخت شريانو خلگو دوي پريڻوول واپس سول او دي ﷺ دانگورو دباغ ترسايي لاندی ڪڻيڻستي ، دي دوارو ورونو ده ﷺ ته ڪتل او دا يي هم ليدلي وه چي د دوي دقوم دبي وقوفو دلاسه دوي ﷺ ته تڪليف اوازار پيڻن سو ، ٻه دي مينڻ ڪي هغه قريشي بنڌه هم دنبي ڪريم ﷺ سره يوخاي سوه ڪومه چي ددغو ظالمانو ٻه ڪور ڪي وه ، دوي ﷺ ورته شڪايت وڪي چي ستا دڇترگني خلگو زما سره ڇه معاملو وڪرڻ .

ڪله چي نبي ڪريم ﷺ ته ٻه دي باغ ڪي ڇه اطمينان حاصل سو نو دوي ﷺ دالله ﷻ ٻه بارگاه ڪي دعا غوڻستل شروع ڪرل ددي دعا الفاظ هم ڇه عجيبه اونا اشنادي ، ٻه يو بل موقع باندی د دوي ﷺ ڇخه

داسی الفاظ ددعا منقول نه دی ، هغه دعا دا ده .

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَشْكُوْا اِلَيْكَ ضَعْفَ قُوَّتِیْ وَلِلَّهٖ خَلَّتِیْ وَهَوَانِیْ عَلٰی الْاَسَیِّ وَآلَتْ اَرْحَمُ الرَّاحِمِیْنَ وَآلَتْ رَبُّ الْمُسْتَغْنِیْنَ
قَالَتْ رَبِّیْ اِلٰی مَنْ لِّکَلِّیْ اِلٰی بَعْدِ یَتَجَهَّمُنِیْ اَوْ اِلٰی عَدُوِّ مَلَكُتْهُ اَمْرِیْ اِنْ لَّمْ لَکُنْ سَاحِطًا عَلٰی فَلَا اُهَاِلٰی وَلَکِنْ عَالِمَتُکَ
هٰی اَوْسَعُ لِیْ اَخُوْدُ بِنُوْرٍ وَجْهَکَ الَّذِیْ اَشْرَقَتْ لَهٗ الظُّلُمُتُ وَصَلَحَ عَلَیْهِ اَمْرُ الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ مِنْ اَنْ لَّنْزَلَ عَلٰی غَضَبِکَ
لَکَ الْاُغْیٰی حَتّٰی تُرَضٰی وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِکَ . مظهری په اختصار سره .

ژباړه : یا الله زه تاته شکایت کوم دخپل قوت دکمزوری او کمۍ اودخپل تدبیر دناکامۍ او دخلگو په نظرونو کی دخپل سپکوالی اوبی وقعتی ، او ته خو دتولو رحم کوونکو څخه زیات رحم کوونکی یی او ته دکمزورو پرورش کوونکی یی ، ته زما رب یی ، ته ما چاته سپاری آیا یو غیر سړی ته چی په ماحمله وکی یادبښمن ته کوم چی تا زما دمعاملی مالک جوړکړی دی (چی څه غواړی هغه وکی) که ته زماڅخه ناراضه نه یی نو زما په دی تولو خبرو پرواه نسته ، لیکن ستاعافیت زما دپاره زیات ښه دی (هغه درڅخه غواړم) زه ستاد ذات مبارک دنورپناه غواړم په کوم سره چی تولی تیاری روښانه کیږی اوددی په بنا ددنیا او آخرت ټول کارونه صحیح کیږی ، ددی خبری څخه چی په ماخپل غضب نازل وفرمایي ، زما کار دا دی چی ستا په راضی کولو او په خوشحاله کولو کی اخته سم ترڅو چی ته راضی سی او مونږ دهیڅ بدی څخه محفوظ کیدی نه سو ، نه څه خیر حاصلولی سو ، بغیر ستا دمدد څخه .

هرکله چی دربیعه دواړو زامنو عتبه اوشیبه دا حال ولیدی نو په زړونوکی یی رحم راغی اوخپل یو نصرانی غلام عداس نومی ته یی وویل چی دانگورو یوه غنچه په غاب کی واخله اودغه سړی ته یی یوسه او ورته ووايه چی دا وخوره عداس داسی وکړل او دانگورو غاب یی د دوی ﷺ مخ ته کښیښووی ، دوی بسم الله وکړه اولاس یی کی ورته ، عداس چی دا ولیدل نو وي ویل چی په خدای قسم دی ، دا خبره یعنی ، بسم الله الرحمن الرحیم خو ددی ښارخلگ نه وایی ، بیانیی کریم ﷺ دده څخه پوښتنه وکړه چی عداس ! ته دکوم ځای اوسیدونکی یی؟ اوستاڅه مذهب دی؟ هغه وویل زه نصرانی یم او دنینوا اوسیدونکی یم ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی ښه نوته خو دخدای ﷻ دنیك بنده یونس بن متی ﷺ دکلی اوسیدونکی یی ، هغه وویل چی ته دیونس بن متی ﷺ څخه څه خبری؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چی هغه زما ورور دی ځکه چی هغه هم دالله ﷻ نبی وو او زه هم نبی یم .

چی دا یی واوریدل نو عداس د دوی ﷺ په قدمونو پریوتی او د دوی ﷺ لاسونه اوسر مبارک یی مچ کړل ، عتبه اوشیبه دالیدل ، یو بل ته یی وویل چی ده خو زمونږ غلام خراب کی ، کله چی عداس واپس هغوی ته راغی نو هغوی ورته وویل ، چی عداسه ! په تاڅه وسوه چی ددغه سړی لاسونه اوپښی دی مچ کړل ، هغه وویل چی زما سردارانوا داوخت په مزکه باندي ترده ښه هیڅوک سړی نسته ، ده ماته یوه داسی خبره وښووله کومه چی دنبی څخه ماسوا بل څوک نه سی ښوولی ، هغوی وویل کوم بخته ا هسی نه چی دغه سړی تاستادمذهب څخه واړوی ، ځکه چی ستا دین په هرحال دهغه ددین څخه ښه دی ، ددی څخه

وروسته نبی کریم ﷺ دطائف څخه دمکي طرف واپس سو کله چي دثقیف دهرخیرڅخه مایوسه سو، په واپسی کی دوی ﷺ په مقام نخله باندی قیام وفرمایي او دشپي په اخرکی دتهجد په لمونځ شروع سونو دیمن دملک دنصبیین دپیریانو دا وفد هم هلته را رسیدلی وو هغوی قرآن واوړیدی اوایمان یی پراوړی او دخپل قوم طرف ته واپس سوه ، واقعه یی ورته بیان کړه دکوم ذکرچی الله ﷻ په دی ذکرسوو آیتونو کی فرمایلی دی (مظهری)

دیوپیری صحابي واقعه: ابن جوزي په کتاب الصفوة کی په خپل سند سره دحضرت سهل بن عبد الله څخه نقل کړی دی چي دوی په یومقام یو بودا پیری ولیدی چي دبیت الله طرف ته یی لمونځ کوی او دوړی جبه یی اغوستی وه چي لوی رونق په کی معلومیدی ، چي دلمونځ څخه فارغ سونو حضرت سهل فرمایي چي ماورته سلام وکی او هغه دسلام جواب راکي اوراته یی وویل چي ته ددی جبی په رونق باندی تعجب کوی دا جبه دا وو سوو کالوڅخه زما پریدن باندی ده ، په دی جبه کی مادحضرت عیسیٰ ﷺ سره ملاقات کړی دی بیاپه دی جبه کی مادحضرت محمد ﷺ زیارت وکی او زه دهغو پیریانو څخه یم دکومو په باره کی چي سورة جن نازل سوی دی (مظهری)

او دحدیث په روایتونوکی چي کومه د ، لیلۃ الجن واقعه ذکر ده ، په کومه کی چي حضرت عبد الله بن مسعود ؓ ددوی ﷺ سره وو ، په دی کی ددوی ﷺ په اراده جناتوته دتبلیغ اودعوت دپاره دمکي مکرمی ته نژدی څنگل ته تلل او قرآن اورول منقول دی ، دا په ظاهره ددی واقعی څخه وروسته قصه ده چي ذکر یی په سورة جن کی راغلی دی

اوعلامه خفاجی فرمایي چي په معتبرو احادیثو سره ثابتیږي چي دپیریانو وفدونه دنبی کریم ﷺ په خدمت کی شپږ واړه حاضر سوي دی په دی وجه په دی دواړو خبرو کی څه تضاد نسته ، چي په سورة جن والا واقعه کی دوی ﷺ ته دجناتو دراتلو اوقرآن داوړیدو خبر هم نه وو، ترڅوچي په ذریعه دوحی دوی ته ونه ښوول سوه او دا چي دا واقعه دمقام نخله اوطائف څخه دواپسی دوخت ده اونور آیتونه دکومو څخه چي معلومیږي چي دمکي ښارته نژدی څنگل ته دوی ﷺ بالقصد ددی کار دپاره تشریف یووړی چي پیریانو ته داسلام دعوت ورکي او قرآن ورته واوړی ، دا ددی څخه وروسته پېښه سوي ده ، (مظهری)

وَأَكَلُوا مِنْ شَجَرٍ فَكَانَ سَقَاتًا : جَدْرَتْنَا : دجد معنی دشان ده ، دالله ﷻ دپاره ویل کیږي ، تَعَالَى جَدُّهُ یعنی بلند اوبالا دی دهغه شان ، دلته دجده دضمیر راجع کولو په ځای یی لفظ درب ظاهر کنسینووی چي په دی کی ددی لوی شان دلیل هم راغی ، ځکه چي کوم ذات دمخلوق پروردگار دی دهغه دټول مخلوق څخه لوی شان کیدل ظاهر دی .

په دی آیت کی د ، وَاَكَلُوا مِنْ شَجَرٍ فَكَانَ سَقَاتًا ددوی ددعوا مو هغه ته حاجت نسته .
وَأَكَلُوا مِنْ شَجَرٍ فَكَانَ سَقَاتًا : وَأَكَلُوا مِنْ شَجَرٍ فَكَانَ سَقَاتًا : دلفظ دشطط معنی دعقل څخه بعیده خبره ، او دظلم او جور راځي ، مراد دا دی چي ایمان راوړونکو پیریانو تر اوسه په کفر اوشرك کی دمبتلاکیدو دا عذر بیان کی چي زمونږ دقوم بی وقوفو خلکو دالله ﷻ په شان کی بی سر اوپښو خبری

کولی او زمونږ دا گمان نه وو چی څوک انسان یا پیری دالله ﷻ طرف ته د درواغو دخبری نسبت کولی سی په دی وجه ددغو بی وقوفو په خبروکی راغلو تر ننه پوری مونږ په کفر اوشرك کی اخته وو اوس موقرآن واوریدی نو حقیقت ښکاره سو .

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنسِ يُغْوِذُونَ بِالْجَنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا: په دی آیت کی مومنانو پیریانو دا بیان کړی دی چی دجاهلیت خلکو چی به کله په یو ځنگل کی قیام کوی نو دهغه ځنگل دپیریانو څخه به یی پناه غوښته په دی سره پیریانو دا وگنله چی مونږ دانسانانو څخه هم افضل یو چی انسان هم زمونږ پناه اخلی ، دی خبری دپیریانو په گمراهی کی نوره اضافه وکړه .

(دپیریانو په سبب دحضرت رافع بن عمیر ؓ اسلام)

په تفسیر مظهری کی دی چی په هواتف الجن کی په سند سره دحضرت سعید بن جبیر ؓ څخه یی دا نقل کړی دی چی رافع بن عمیر ؓ صحابی دخپل اسلام قبلولو یوه واقعہ دا ښوولی ده چی مایوه شپه په یوبیابان کی سفر کوی ، ناڅاپه په مادخوب غلبه سوه زه دخپلی اوبسی څخه کښته سوم او بیده سوم ، دخوب څخه مخ ته ما دخپل قوم دعادت مطابق دا الفاظ وویل ، اِنِّیْ اَغُوْذُ بِعَظِیْمِ هَٰذَا الْوَادِیِّ مِنَ الْجِنِّ: یعنی زه پناه اخلم ددی ځنگل دپیریانو په سردار ، مایه خوب کی ولیدل چی دیو سړی په لاس کی یوه وسله ده او هغه زما داوبسی په سینه ایښوول غواړی ، زه وبیریدم او پورته سوم او اخوا دیخوا ته می وکتل ، هیڅ نه وو نو ما په زړه کی وویل چی دا شیطانی خیال دی اصلی خوب نه دی اویا بیده سوم اوبالکل غافله سوم ، نویامی دغه خوب ولیدی نویا پورته سوم او دخپلی اوبسی څخه پرشاوخوا وگرځیدم ، هیڅ می ونه لیدل ، مگر چی اوبسی ته می وکتل نو هغه رپیده ، زه بیا بیده سوم نویامی دغه خوب ولیدی چی بیدار سوم نوڅه گورم چی زما اوبښه رپیری اویامی ولیدل چی یوځوان دی په لاس کی یی وسله ده ، دا هغه سړی وو چی په خوب کی می په اوبښه حملہ کوونکی لیدلی وو او ورسره می ولیدل چی یو بودا سړی دده لاس نیولی دی او په اوبښه یی دحملی کولو څخه منع کوی ، په دی وخت کی دری صحرايي خره رامخامخ سول نو بودا دغه ځوان ته وویل چی په دغو دری واروکی کوم ستا خوښ وی هغه واخله او ددی انسان دا اوبښه پرپړده ، هغه ځوان یو صحرايي خر واخستی اورخصت سو ، بیا هغه بودا ماته وکتل ، وي ویل چی ای بی عقله ! کله چی ته په یو ځنگل کی پاته کیږی او هلته دپیریانو او شیطانونو بیرہ وی نو دا وایه ، اَغُوْذُ بِرَبِّ مُحَمَّدٍ مِنْ هَٰذَا الْوَادِیِّ: یعنی زه پناه اخلم په رب دمحمد ﷺ ددی ځنگل دبیری اوشرخه ، او دچا پیری پناه مه غواړه ، ځکه چی هغه زمانه تیره سوه ، کله چی به انسان دپیریانو پناه اخسته ، مادغه څخه پوښتنه وکړه چی هغه څوک دی؟ هغه وویل چی هغه نبی عربی دی ، نه شرقی ، نه غربی ، ددوشنبی په ورځ هغه مبعوث سوی دی ، ما پوښتنه وکړه چی هغه کوم ځای اوسپړی ، هغه وویل چی په یثرب کی اوسپړی کوم چی دخرماؤ کلی دی ، ماسم دسهارڅخه دمذیني لار ونيوله اوسپړلی می تیزه وچلوله ، تردی چی مدیني منوری ته ورسیدم ، نبی کریم ﷺ چی زه ولیدم نو زما ټوله واقعہ یی ماته واوروله ، ددی څخه مخکی چی زه دوی ﷺ ته څه ذکر وکړم اوماته یی داسلام دعوت راکی او زه مسلمان

سوم ، حضرت سعید بن جبیر ؓ ددی واقعی دنقل کولو څخه وروسته وفرماییل چی زما په نزد ددی معاملی په حقله په قرآن کریم کی دا آیت نازل سوی دی ، وَإِنَّ كَثْرَ رِجَالٍ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ وَآلَأُمْسَتِ السَّمَاءُ لَوْ جَدْنَاهَا مَلَكْتُ خَرَسًا شَدِيدًا وَشَهْبَا لَفُظَ دَسْمَاء په عربی لغت کی څنگه چی آسمان ته ویل کیږی دغه شان وریخی ته هم سماء ویل عام او معروف دی، دلته په ظاهره دسماء څخه مراد دا وریخ ده .

(پیریان به دآسمانی خبرونو اوریدو دپاره صرف تروریخو پوری تلل ترآسمان پوری نه)

او دپیریانو شیطانانو دآسمانی خبرو داوړیدو دپاره آسمان ته دتللو مطلب دا دی چی تر وریخو پوری به تلل او دهغه خای څخه به یی آسمانی خبرونه اوریدل ، او ددی دلیل دحضرت عائشه صدیقہ ؓ حدیث کی کوم چی په صحیح بخاری کی په لاندی الفاظو سره راغلی دی .

قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَنْزِلُ فِي الْعَنَانَ وَهُوَ السَّحَابُ فَتَذْكُرُ الْأَمْرَ الَّذِي لَقِيَ فِي السَّمَاءِ فَتَسْتَرِيقُ الشَّيَاطِينُ السَّمْعَ فَتَسْمَعُهُ فَتَوَجُّهُ إِلَى الْكُفَّانِ لِيَكْذِبُونَ مَعَهَا مِائَةَ كَذِبَةٍ مِنْ عِنْدِ أَلْفُسِهِمْ (حدیث نمبر - ۲۹۷۱) (مظہری)

حضرت عائشه ؓ فرمایي چی مادیبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی ملائکی عنان سماء ته نازلې سی چی معنی یی وریخ ده هلته دهغو فیصلو ذکر کوی کوم چی الله ﷻ په آسمان کی جاری کړی وی . دغه خای څخه شیطانان دا خبرونه غلا کړی او واوری او کاهنانو ته یی راوړی او دخپل طرف څخه په کی سل دروغ گډ کړی هغوی ته یی ونیسی .

او په صحیح بخاری کی دحضرت ابوهریره ؓ دروایت څخه او په مسلم کی دحضرت ابن عباس ؓ دروایت څخه چی دا معلومیږی چی دا واقعه په اصل آسمانونو کی پېښیږی ، چی کله الله ﷻ یو حکم په آسمان کی جاری کی نو ټولی ملائکی په غرض داطاعت خپل وزرونه وهی او کله چی خبره ختمه سی نو په خپل مینځ کی تذکره کوی چی ستاسی رب څه وفرمایل ، دا تذکره دآسمانی خبرو څخه غلا کوونکی شیطانان اوری او ډیر دروغ په کی شامل کړی او خپلو کاهنانو ته یی رسوی .

دا حدیث دحضرت عائشه ؓ دذکر سوی حدیث منافی نه دی ځکه چی ددی څخه دا نه ثابتیږی چی شیطانان آسمانونو ته څی دا خبرونه غلا کوی او راوړی یی بلکه دا کیدی سی چی اول دا خبرونه درجه په درجه په آسمانونو کی په ملائکو کی خپریږی بیا ملائکی عنان سماء یعنی وریخی ته راسی او ددی تذکره کوی ددغه خای څخه شیطانان دخبرونو غلا کوی، لکه چی دحضرت عائشه صدیقہ ؓ په حدیث کی دی په هرحال دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه مخکی به دشیطانانو آسمانی خبرونه اوریدل او کاهنانو ته درسولو سلسله بغیر دڅه خنډ او مشکل څخه جاری وه شیطانان به وریخوته رسیدل او دملائکو څخه به یی اوریدل ، مگر دنبی کریم ﷺ دبعثت په وخت کی ددوی دآسمانی وحی دحفاظت دپاره داسلسله داسی بنده سوه چی کله به یو شیطان ددی خبر اوریدو دپاره پورته تلی نو دشهاب ثاقب په سکروتو ویشتل کیدی اودفع کیدی به داهغه نوی حادثه وه دکمی چی دشیطانانو اوپیریانو سره فکر سو اودحال

دتحقيق دپاره يی ددنیا مشرق اومغرب ته وفدونه وليزل، بياپه مقام نخله کی دنبی کریم ﷺ څخه دپيريانو ديو وفد قرآن اوريدل ، ايمان راوړل په سورة جن کی ذکر سو .

(شهاب ثاقب دبعثت نبوی ﷺ څخه مخکې هم وو مگر ددوی په فريعه دشيطانانو دفع کولو کار دده ﷺ دزمانې څخه شروع سو) دلته دا شبهه کيدی سی چی شهاب ثاقب کوم ته چی په عرف کی ستوری ماتيدل ياپه عربی کی انقضا الضالكوکب وايی ، دا خو په دنياکی دپخوانی زمانی څخه راروان دی اوددی آيت څخه معلومیږی چی دادعهد نبوی تخصيص دی جواب دادی چی دشهاب ثاقب وجود خو دمخکی څخه وو برابره خبره ده که دده حقیقت هغه وی کوم چی فلاسفران بیانوی چی دمخکی څخه څه اتشینه مادی فضاء ته رسیږی، هغه څه وخت اوراخلی یادا وی چی په خپله ديو ستاری یاستوری څخه دا اتشینه ماده وزی په هرحال ددی وجود که څه هم دابتداء دعالم څخه دی مگر ددی اتشینی مادی څخه دشيطانانو ددفع کولوکار دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه شروع سو اودا هم ضروری نه ده چی څومره شهاب ثاقب په نظر راځی، دټولو څخه دی داکار اخستل کيږی ددی پوره تفصيل دسورة حجرپه تفسیرکی تیرسوی دی، هلته یی وگوری .

اَلَا لَکُمْ اَشْرَۃٌ اَیَّدٰۤیْمَنۡ فِی الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَۤیْہِمۡ رَہْمَہُمۡ رَہْۡدًا : یعنی دپيريانو اوشيطانانو دآسمانی خبرونو د اوریدو څخه منع کول په طور دسزا هم کيدی سی ، چی مخکی والاؤ ته دآسمان خبرونه ونه رسیږی او دا هم کيدی چی په دی سره الله ﷻ ددی خلکو دپاره دا دهدایت سامان کړی وی چی پيريان اوشيطانان په آسمانی وحی کی څه خلل وا نه چوی .

فَمَنْ یُّؤْمِنۡ بِرَبِّہٖ فَلَا یَخَافُ تَغٰوُلًا وَ لَا زَفٰکًا : بخش په زیر دباء اوسکون دځا سره معنی دحق څخه کومول اوکوم ورکول دی، اود، رَهَقَ معنی ذلت اورسواپی طاری کيدل دی مراد دادی څوک چی په الله ﷻ ايمان راوړی نه به دهغه په جزاء کی څه کمی کيدی سی او نه به په آخرت کی ده ته څه ذلت اورسواپی ورپيښه سی .

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰہِ فَلَا تُدْعَوُا مَعَ اللّٰہِ أَحَدًا مساجد جمع دمسجد ده دلته ددی معروفه اومشهوره معنی هم مراد کيدی سی ، یعنی هغه دعبادت ځایونه کوم چی دلمونځ دپاره وقف سی او مسجد ورته وايی ، په دی صورت کی به معنی دایت دا وی چی کله ټول جماتونه صرف دالله ﷻ دعبادت دپاره جوړسوی دی نو تاسی چی جماتونوته ولاړسی ، دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوک دممد دپاره مه رابلی لکه څنگه چی یهود اونصارا په خپلو عبادت خانو کی داسی شرک کوی، مطلب ددی جماتونو دفسادو عقیدو اوباطلو عملونو څخه پاک ساتل دی ، او دا هم کيدی سی چی مساجدپه زیر دجیم جمع وی کوم چی مصدر میمی په معنی دسجدي راځی ، نومعنی دایت به دا وی چی ټولی سجدي صرف دالله ﷻ دپاره مخصوص دی اوکوم سړی چی غیرالله دممد دپاره رابلی گویاهغه هغه ته سجده کوی دغیر الله دسجدي څخه ځان ساتی مسئله : په اجماع دامت سره غیرالله ته سجده حرامه ده ، او دځینو عالمانو په نزد کفر دی .

قُلْ اِنْ اَذَرٰی اَقْرَبَ مَا لَوْعَنُوْنَ اَمْ یَجْعَلُ لَّہٗ رَبِّیْ اَمَدًا * عَلَیْمُ الْغُیْبِ : په دی آیتونوکی په اولنی آیت کی خوالله ﷻ خپل رسول ﷺ ته دا حکم وفرمایي چی ته دی منکرانوته کوم چی تادقیامت په معین وخت ښوولو مجبوره کوی او اصرار کوی ، دا وفرمایه چی دقیامت راتلل اودهغه ځای جزا اوسزا کيدل خویقینی دی لیکن

ددغي واقعي ڪيدو صحيح تاريخ او وخت خواله ﷺ چاته نه دي ڀنولي ، په دي وجه زه نه پوهيم چي هغه ورځ قيامت نڙدي راغلي ده او ڪه به زمارب دهغه دپاره څه ليري موده مقرر ڪري وي ، په بل آيت كي ددي دليل ارشاد فرمايي ، عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا : يعني قيامت دمعين وخت څخه زمابي خبري ځكه ده چي زه عالم الغيب نه یم بلکه عالم الغيب ڪيدل صرف دالله رب العالمين خصوصي صفت دي ، په دي وجه هغه په خپلو غيبو باندې هيڅوڪ هم غالب او قادر نه جوړوي ، دلته په عالم الغيب كي د: الغيب الف لام داستغراق دجنس دپاره دي (لکه چي داسي په روح كي دي درضي څخه) يعني عالم په هرفرد دغيب او جنس غيب او په علي غيبه كي دغيب اضافت دالله ﷺ طرف ته په ڪولو سره هم ددي استغراق او جامعيت اظهار مقصود دي يعني دهر هر فرد او جنس دغيبو علم كوم چي دالله رب العالمين مخصوص وصف دي ، په دي باندې هغه څوڪ قادر او غالب ڪوي نه چي څوڪ كوم غيب چي وغواړي معلوم ڪري ، مقصود ددي ڪلام څخه دگلي علم غيب چي دجهان يوه ذره ورڅخه پته نه وي ددي دغير الله څخه نفی او صرف دالله ﷺ دپاره اثبات دي ، ليکن يو بي عقل ته په دي سره دا شبهه ڪيدي سوه چي نبي ڪريم ﷺ ته دهيش شي دغيبو خبر نسته نو بيا هغه رسول څنگه سو؟ ځكه چي رسول ﷺ ته خو په زرگونو دغيبو خبرونه الله ﷺ په ذريعه دوحی راليري او چاته چي دالله ﷺ وحی رانه سي ، هغه ته نبي او رسول نه سي ويل ڪيدي ، په دي وجه په راتلونكي آيت كي يي ديوي استثناء ذکر وفرمايي .

(په علم غيب او غيب خبرونو كي فرق)

إِلَّا مَنْ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ لِأَنَّهُ يُمْلِكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا : مطلب داستثناء دبي وقوفانه شبيهي دا جواب دي چي دگلي علم غيب په نفی سره دهر غيب نفی مطلقا مراد نه ده ، بلکه درسالت دمنصب دپاره چي څومره دعلم غيب دخبرونو او دغيب دشيانو علم يورسول لره دور ڪولو ضرورت دي دغه هغو ته دالله ﷺ دطرف څخه په ذريعه دوحی ور ڪول ڪيري او دا په داسي محفوظ طريقه ور ڪول ڪيري چي ڪله په دوي دالله ﷺ دطرف څخه څه وحی نازليري نو دده هر طرف ته دملائڪو پهره وي چي شيطانان په هغه كي څه مداخلت ونه ڪي په دي كي اول خو دلفظ درسول څخه دهغو غيبيت نوعيت متعين سو دكوم علم چي رسول اونبي ته ور ڪول ڪيري او ددغه څخه ظاهره ده چي علم شرائع او احكام بتمامه او دغيبو خبرونه په قدر دضرورت دوخت ، ددي څخه وروسته چي كوم علم غيب رسول او نبي ته ور ڪول ڪيري دهغه نوعيت يي په راتلونكي جملي سره داسي متعين كي چي هغه په ذريعه دملائڪو ليرل ڪيري او دوحی راورونكي ملائڪي څخه چاپيره دنورو ملائڪو پهره وي ، ددي څخه دا خبره واضحه سوه چي په دي استثناء سره دكوم علم چي دنبي اور رسول دپاره اثبات دي هغه ځيني او مخصوص علم غيب دي دكوم ضرورت چي درسالت منصب ته پيښيري .

ددې څخه معلومه سوه چي داستثناء په اصطلاحی لفظونو كي استثناء منقطع ده ، يعني دكوم كلي علم غيب چي په اصل ڪلام كي دغير الله څخه نفی سوي وه ، په مستثناء كي ددي نفی نسته بلکه دمخصوصو غيبی علومو اثبات دي كوم چي قرآن ڪريم ځای په ځای د ، أَنْبَاءُ الْغَيْبِ په الفاظو سره تعبير ڪري دي ،

بَلِّغْكَ مِنْ آتَاءِ الْغَيْبِ لَوْحِنَهَا إِلَيْكَ الْخ

خینی ناواقفه په غیب او په انباء الغیب کی فرق نه گنی ، په دی وجه دانبیاء او خصوصاً دخاتم الانبیاء ﷺ دپاره علم غیب کلی ثابتوی اوده ﷺ ته بالکل دالله ﷻ په شان عالم الغیب دهری یوی ذری دکائناتو علم لرونکی وایی کوم چی بشکاره شرک او رسول ته دخدای درجه ورکول دی ، نعوذ بالله منه ، که یو سری خپل پت راز خپل یو دوست ته وښی کوم چی دبل چاپه علم کی نه وی نویه دی سره په دنیا کی څوک هم دی دوست ته عالم الغیب نه سی ویلی ، دغه شان انبیاء ﷺ ته دزرگونو غیبو دشیانو په ذریعه دوحی ښوول دوی عالم الغیب نه جوړوی ، ښه پوه سی .

جاهل عوام کوم چی په دی دواړو خبروکی فرق نه کوی کله چی ددوی په مخکی وویل سی چی نبی کریم ﷺ عالم الغیب نه دی هغوی ددی دامطلب گنی چی دوی ته معاذ الله دڅه غیبودشی خبرنسته دکوم چی په دنیا کی هیڅوک قائل نسته اونه کیدی سی ځکه چی په داسی کیدوسره خوپه خپله دنبوت اورسالت نفی کیدی سی دکوم چی دیومؤمن څخه امکان نسته دسورة په اخرکی فرمایي ، وَأَخْصِي كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا يَعْنِي خَاصِ دالله ﷻ ذات دی دکوم په علم کی چی دهرشی اعداد اوشمار دی په غرونوکی دننه چی څومره ذری دی دهغه عددهم هغه ته معلوم دی ، دتولی دنیا په دریابونوکی چی څومره قطری دی ، دهغو شمیر دهغه په علم کی دی ، دهریاران دقطرو اودتولی دنیا ددرختو دپانو داعداد اوشمار هغه ته علم دی ، په دی کی یی بیاد کلی علم غیب دذات حق سبحانه تعالی سره مخصوص کیدل واضح کرل چی دمذکوره استثناء څخه غلط فهمی پیدانه سی ، دعلم غیب دمستلی معنی او ددی احکام دسورة النمل ترآیت ، قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا اللَّهُ : لاندی په پوره تحقیق اوتفصیل سره تیرسوی دی ، هلته یی وگوری .

تَمَّتْ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى سُورَةُ الْجَنِّ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ ١٠ رَجَبِ سَنَةِ ١٣٩١ هَجْرِي .

﴿ سورة المزمّل ﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فُتِنَ ابْنُ مَرْثَدٍ نَجْوَى مُنَادٍ لَهُ مِنَ غَوْلَانٍ

سورة المزمّل په مکه کی نازل سو او په دی کی شل (۲۰) آیتونه او په دی کی دوې (۲) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والادی .

يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ ۝ قُمْ الْيَلِ إِلَّا قَلِيلًا ۝ نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ

ای جامه اغوستونکی ، ودربړه دشپې مگرڅه شپه ، نیمه شپه یاددې څخه کمه ،

مِنْهُ قَلِيلًا ۝ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝ إِنَّا سَنُلْقِي

کړه لږ ، یا زیاته کړه په دی او واضح وایه قرآن صفا ، مونږ غورځوونکی یو

عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۝۵ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ

په تادیوی خبری وزن داری ، بیشکه پورته کیدل دشپی سخت دی په پائمال کولو (دنفس)

قِيلًا ۝۶ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ۝۷ وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ

اوبرابروزی خبره ، خامخا تاته دورخی ډیری مشغلی دی اوږدی ، او وایه نوم درب خپل

وَتَبْتَئِلُ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ۝۸ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

اویوازی سه هغه ته په یوازی کیدوسره ، مالک دمشرق او دمغرب نسته لاتق دعبادت دهغه

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ۝۹ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا

څخه ماسوا نو ونیسه هغه کارساز ، اوصبرکوه په هغه چی دوی وایی او پریږده دوی په غوره پریښوولوسره

جَمِيلًا ۝۱۰ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهْلُومٌ قَلِيلًا ۝۱۱

، او پریږده ما او درواغجن کونکی چی خاوندان دنعمت دی اومهلت ورکړه دوی ته لېشان

إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ۝۱۲ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ۝۱۳

بیشکه زمونږ سره طوقونه دی او داوړ سوځونکی ، او خوراک په غاړه نیونکی او عذاب درد ناک ،

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ۝۱۴

په کومه ورځ چی وښوری مخکه او غوړونه اوسی غرونه ډیرکی ښویدونکی

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ

مونږ لېږلی دی تاسی ته رسول ښوونکی ستاسی دخبرو لکه چی لېږلی وو مونږ

فِرْعَوْنَ رَسُولًا ۝۱۵ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا

فرعون ته رسول ، نو خبره ونه منله فرعون درسول بیا ونيول مونږ هغه په نیولو

وَبَيْلًا ۝۱۶ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ

دوبال سره ، نو څنگه به خلاص سی که منکران سی دهغه ورځی څخه چی کړی هلکان

شَيْبًا ۱۴ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ۚ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ۱۵ اِنْ هَذِهِ

زاره ، آسمان خیری سی په دغه ورځ ، ده وعده درب کیدونکی ، داخو

تَذِكْرَةٌ ۚ فَمِنْ شَاءِ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۱۶ اِنْ رَبُّكَ يَعْلَمُ

نصیحت دی ، بیا چی څوک غواړی ودي نیسی خپل رب طرف ته لار ، بیشکه ستارب پوه دی

اَنْتَ تَقُومُ اَدْنٰی مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثُهَا وَطَائِفَةٌ

چی ته پورته کیږي نژدی دریمی حصی ته دشبې اونیمی شپې ته او په دریمه حصه کی اویوه ډله

مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَاللَّهُ يَقْدَرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ عَلِمَ اَنْ لَّنْ

دغوی څخه چی ستاسره دی ، او الله په اندازه کړی ده شپې او ورځې ، پوه سو چی تاسی به دا

مُحْصُوهُ ۚ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۚ عَلِمَ

پوره نه کړی نو معافی یی وکړه په تاسی ، او وایاست څومره چی آسانه وی دقرآن څخه ، پوه سو

اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَّرْضٰی ۚ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ

چی څومره به په تاسی کی بیمار وی ، او څومره خلق به گرځی په مخکه کی

يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ۚ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ

چی لتوی دالله فضل او څومره خلق به جنگ کوی دالله په لار کی

اللَّهِ ۚ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

، نو وایاست څومره چی آسانه وی ددی څخه ، اوقائم ساتی لمونځ او ورکوی زکوٰة

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٠﴾

دالله څخه ، بیشکه الله بخښنی والا مهربانه دی .

لنډتفسیر: ای په کالوکی نغښتل سویه (وجه په دی عنوان سره د خطاب کولو دا ده چی په ابتداء د نبوت کی قریش په دارالندوه کی جمع سول د دوی ﷺ په باره کی یی مشوره وکړه چی د دوی د حالت مناسب یو لقب تجویز کول په کار دی چی په دی ټول متفق سی ، چا وویل چی کاهن دی نو دا نور وړدکی چا وویل چی مجنون دی ، نو دا هم ټولو رد کړه ، بیایی ساحر وویل نو ځینو دا هم رد کړی ، لیکن بیایی دا وویل چی ساحر څکه دی چی دوست د دوست څخه جدا کوی دوی ﷺ ته دا خبر ورسیدی غمجن سو او په دغه غم کی یی ځان په کالوکی ونغښتی ، اکثره په سوچ او رنج کی بنده داسی کوی په دی وجه ددوی د خوشحالولو او د لطف د اظهار کولو دپاره یی په دی عنوان سره خطاب وفرمایي ، لکه چی په حدیث کی دی چی دوی حضرت علی ؓ ته ابوتراب فرمایلی وو ، غرض دا چی دوی ته خطاب دی چی ددی خبرو غم مه کوه بلکه دالله ﷻ طرف ته په مداومت سره نوره زیاته توجه ساته په دی شان سره چی، دشپي (په لمونځ کی) درپړه، مگر لږ څه شپه یعنی نیمه شپه (چی په دی کی آرام کوه) یاد دغی نیمی څخه څه قدر کموه (یعنی د نیمی شپي څخه څه کوم قیام کوه ، او د نیمی څخه زیات آرام کوه او ددی نیمی څخه دکمی مصداق دریمه حصه ده ، په قرینه ددی قول دالله ﷻ چی ورپسی راځی یعنی وَ تَلَّيْهُ يَادْنِيْمِي څخه څه زیاتوه (یعنی د نیمی څخه زیات قیام کوه او نیمی څخه کم آرام کوه او ددی نیمی څخه زیات مصداق دوه ثلثه ته نژدی دی ، په قرینه ددی قول دالله ﷻ چی ورپسی راځی یعنی ، أَذْلَى مِنْ تَلَّيْهِ اللَّيْلِ : غرض دشپي قیام خوپه امر و جوبی سره فرض سو مگر د قیام دوخت په مقدار کی د دری صورتونو اختیار دی ، نیمه شپه په دری حصو کی دوی حصی شپه ، دریمه حصه شپه) او (په دی قیام لیل کی) قرآن ښه صفا صفا وایه (چی یو یو حرف جلا جلا وی اودا حکم په غیر د لمونځ کی هم دی او تخصیص محض دمقام په وجه دی مخ ته د قیام اللیل د حکم د علت او مصلحت بیان دی چی) مونږ په تا یو دروند کلام غورځوونکی یو (مراد قرآن مجید دی کوم چی به دنزول په وخت کی هم د دوی حالت متغیر کوی لکه چی په احادیثو کی دی چی یو وار دوی ﷺ ورون دزید بن ثابت ؓ پر ورون باندی ایښی وو ، دغه وخت وحی نازله سوه نودزید بن ثابت ؓ ورون ډیر دروند سو او کله چی به دی ﷺ دوحی دنزول په وخت کی پراوښه سپور وو نو اوښی به خټ ایله کی او حرکت به یی نه سو کولی او په سخت یخ کی به دی ﷺ ټول خوله خوله سو ، بیاعلاوه ددی څخه ددی محفوظ ساتل بیان وروته په رسولو کی تکلیفونه برداشت کول په دی اعتباراتو سره یی ورته دروند وویل او مقصد دادی چی دشپي دریدل گران مه گڼه ، مونږ خو ددی څخه هم درانه کارونه ستا څخه اخستونکی یو ، دشپي د دریدو حکم تاته څکه درکول سوی دی چی ته عادت سی دریاضت چی د نفس استعداد په قوی او اکمل سی څکه چی مونږ په تادرنه خبره نازلوونکی یونو دهغه دپاره دخپل استعداد قوی کول ضروری دی مخ ته د قیام اللیل نور مصلحت دی چی) بیشکه دشپي پورته کیدل ښه اثر کوی (د نفس) په

پائمال کولوکی او (قرآت وی که دعا ظاهرأ اوباطناً، خبره ښه وزی (ظاهرأ خوداسی چی دفرست وخت وی الفاظ ددعا او دقرآت ښه په اطمینان سره ادا کیږی او باطناً داسی چی زړه په کی ښه لگیږی او دموافقت دزړه او دژبی دا مطلب دی او ددی علت کیدل ظاهر دی، مخ ته دریم علت دی په کوم کی چی دشی دتخصیص دحکمت بیان دی هغه دا چی، بیشکه ستا دورخی ډیر کارونه دی (دنیوی هم لکه دکور دکارونو تدبیر کول اودینی هم لکه تبلیغ، په دی وجه ددی کارونو دپاره شپه منتخب سوه) او (علاوه دشی ددریدو څخه دکوم چی لوړ ذکر وسوپه نورو وختونوکی هم) دخپل رب نوم یادوه اودتولو څخه (تعلق قطع) کړه دهغه طرف ته متوجه سه (یعنی ذکر اوتبتل دا هر وخت فرض دی او دتعلق قطع کولو مطلب دا دی چی دخالق سره تعلق دمخلوق په تولو تعلقاتو غالب وی، مخ ته دتوحید سره ددی تاکید اوتصریح ده (یعنی، هغه دمشرق اومغرب مالک دی دهغه څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نسته نوهغه ته خپل کارونه سپارل مقررکړه اوداخلک چی کومی کومی خبری کوی په هغه صبر کوه اوپه ښه شان سره ددوی څخه جدلاسه (جلا کیدل داچی هیڅ تعلق مه ساته اوپه ښه شان سره داچی ددوی څخه دشکایت اوانتقام په فکرکی مه لویږه) او (مخ ته دهغوی دعذاب خبر ورکوی نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکول سوي ده)، ما او دادروغجن کوونکی په ناز اونعمت کی اوسیدونکی (په موجوده حالت) پریږده (او ددی تفسیر په آیت، فَلَنَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ، کی تیر سوی دی، اودی خلگو لره لږ ورخی نور مهلت ورکړه (دا کنایه ده دصبر اوانتظار څخه، یعنی څه ورخی نور صبر وکړه ډیر ژر دوی ته سزا ورکیدونکی ده ځکه چی) زمونږ سره دلته بیړی دی او دویځ دی اوپه مری کی مښتونکی خوراک دی (اودالکه داقول دالله ﷻ دی، يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَاذُ يُسِفُّهُ) او دردناک عذاب دی (نو دی خلگولره به په دغو شیانو سزا ورکول سی اودا سزابه په هغه ورځ وی) په کومه ورځ چی مخکه اوغرونه وښورېږی اوغرونه (خَسْ خَسْ سی) اوتونکی شگه سی (بیابه هوا الوزی، مخ ته دی ذکر سوو دروغ کوونکوته په طور دالتفات خطاب دی، په کوم کی چی اثبات درسالت اوتحقیق دوعید هم دی یعنی، بیشکه مونږتاسی ته یوداسی رسول رالیږلی دی کوم چی به په تاسی (دقیامت په ورځ) شاهدی ورکوی (چی دی خلگو دتبلیغ څخه وروسته څه سلوک وکی) لکه چی مونږفرعون ته یورسول لیږلی وو، بیافرعون ددغه رسول خبره ونه منله نومونږ دی په سختو نیولو ونيوی، نو که تاسی (هم دبعثت درسول څخه وروسته نافرمانی او) کفر وکی (نو دغه شان به په تاسی هم مصیبت راسی یو ورځ چنانچی دادمصیبت ورځ راتلونکی ده نو تاسی به) ددغی ورخی (دمصیبت) څخه څنگه خلاص سی کومه چی به (دخپل شدت او اوږدوالی په وجه) بچیان بوداگان کړی په کومه کی چی به آسمان څیری سی، بیشکه دهغه وعده به خامخا پوره کیږی (دا هم احتمال نسته چی دغه وخت واپس سی) دا (ټول مضمون) یو (بلیغ) نصیحت دی دچازړه چی غواړی دخپل پروردگار طرف ته دی لار اختیارکی (یعنی هغه ته درسیدو دپاره دی ددین لار قبوله کړی، مخ ته ددی قیام لیل دفرضیت نسخ دی کوم چی دسورة په شروع کی مذکور وو یعنی) ستارب ته معلومه ده چی ته اوستاپه

ملگرو کی خینی سری (کله) په درو کی دوی حصی شپې ته نژدی نژدی او (کله) نیمه شپه او (کله) په دریمه حصه شپه (په لمونځ کی) درېږی اود شپې او ورځې پوره اندازه الله ﷻ کولی سی هغه ته معلومه ده چی تاسی دا (مقدار دوخت) لره کنترول کولی نه سی (اوپه دی وجه تاسی ته سخت مشقت لاحق کیږی ځکه چی په اندازه سره په تخمینه کولو کی خوشبېه راځی دکمی اوپه اندازه سره په زیاتولو کی ټولی شپې ته نژدی صرف کیږی چی مقرر وخت یقیناً پوره سی اوپه دی دواړو کارونو کی سخت مشقت دی روحانی یا جسمانی) نو (په دی وجهو سره) هغه ستاسی پرحال داعنایت وکی (اوددی څخه مخکی حکم یی منسوخ وفرمایي) نو (اوس) تاسی خلگ چی څومره قرآن په آسانی سره ویلی سی وایاست یی (مراد ددی قرآن ویلو څخه تهجد ویل دی چی په دی کی قرآن ویل دی اودا امر داستحباب دی، مطلب دا چی دتهجد فرضیت منسوخ سو، نو اوس څومره وخت چی درته آسان وی په طور داستحباب که غواړی نو کوی اود منسوخ کیدو اصل علت مشقت دی په کوم چی، عَلِمَ أَنْ لَنْ تُخْصَوْه قَرِينَهُ دده او ددی څخه مخکی مضمون ددی تمهید دی مخ ته ددی نسخ دبل علت بیان دی چی) هغه ته (داهم) معلومه ده چی خینی خلگ به په تاسی کی ناروغ وی او خینی به دمعاش په تلاش کی سفر کوی او خینی به دالله ﷻ په لاره کی جهاد کوی (په دی وجه یی هم داحکم منسوخ کی ځکه چی په دی حالتونو کی پابندی دتهجد اوددی وختونه مشکل وه) نو (په دی وجه هم تاسی ته اجازت دی چی اوس) تاسی خلگ څومره قرآن په آسانی سره ویلی سی وایاست یی او (که څه هم تهجد منسوخ سو مگر دا احکام اوس هم باقی دی، یعنی داچی) لمونځ (فرض) په پابندی سره کوی اوزکوٰۃ ورکوی (اوددی تفسیر په اول دسورة المومنین کی تیرسوی دی) او الله ﷻ لره په ښه شان سره (یعنی په اخلاص سره) قرض ورکی او کوم نیک عمل چی دخپل ځان دپاره مخ ته (داخرت ذخیره جوړوی) لېږی هغه به الله ﷻ ته په رسیدو ددغه څخه ښه اوپه ثواب کی لوی پیداکی (یعنی په دنیوی غرضونو کی چی په خرڅ کولو سره کم عوض اونفع مرتب کیږی دهغه څخه ښه اولوی نفقی ذخیره په حاصل سی) او دالله ﷻ څخه بخښنه غواړی، بیشکه الله ﷻ غفور رحیم دی (استغفار هم په دی باقی احکامو کی دی)

معلومات اومستلي: يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ، دَمَزْمَلُ: لفظی معنی خپل ځان په کالو کی نغښتل دی تقریباً ددی هم معنی لفظ دمذر دی کوم چی په راتلونکی سورة کی راځی، په دی دواړو سورتونو کی نبی کریم ﷺ ته په یو وقتی حالت او مخصوص صفت سره خطاب سوی دی ځکه چی دغه وخت نبی کریم ﷺ دسختی بیری اوترهی په سبب سخت یخ محسوسوی، په دی وجه یی په ځان دکپړو اچولو دپاره وفرمایل اودا کپړی پر وچول سوی او دوی په کی ځان ونغښتی، ددی واقعه په صحیحینو بخاری اومسلم کی دحضرت جابرؓ په روایت سره دا ده چی نبی کریم ﷺ دفترت وحی دزمانی ذکر فرمایي، دفترت معنی سست یابندیدل دی ددی واقعه داپښنه سوی وه چی دټولو څخه اول په غارحرا کی په نبی کریم ﷺ باندی جبرائیل امین نازل سو او دسورة اقرأ ابتدائی آیتونه یی دوی ته واورول، دا دملائکی نزول او دوحی شدت اول اول وو چی اثر یی په طبعی طور سره وسو اونبی کریم ﷺ ام المومنین حضرت خدیجهؓ ته

تشریف راوری ، سخت یخ یی محسوسوی پہ دی وجہ یی وفرماییل ، زَمْلُونِيْ زَمْلُونِيْ یعنی مایپت کړئ مایپت کړئ ، ددی پہ تفصیل سره اوږده قصه دصحیح بخاری پہ اول باب کی ذکر ده ، ددی څخه وروسته ترڅه ورځو پوری داسلسله دوحی بنده سوه ، دغه زمانی ته په کومه کی چی سلسله دوحی بنده سوه ، زمانه دفترت الوحی ویل کیږی ، دوی ﷺ دفترت ددی زمانی ذکر کوی ، ویی فرماییل چی یوه ورځ زه روان وم ، چی ناڅاپه ما اواز واوریدی نو آسمان ته می نظر وکی څه گورم چی هغه ملائکه کومه چی په غارچرا کی ماته راغلی وه ، دآسمان اومخکی په مینځ کی په یوه معلقه کرسی ناسته وه ، ماچی ددی هیئت ولیدی نوییا راباندی هغه رعب اوهیبت راغی کوم چی داول ملاقات په وخت کی سوی وو ، واپس خپل کورته راغلم اوخپل کوروالاؤ ته می وویل چی مایپت کی ، په دی دا آیت نازل سو ، يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ، په دی حدیث کی دایت يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ دنزول ذکر دی کیدی سی چی ددی حالت دییانولو دپاره يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ خطاب هم راغلی وی ، او دا هم کیدی سی چی دلفظ دَمَزَمَلٌ دلقب واقعہ جلاوی کومه چی په لنډتفسیر کی بیان سوی ده ، په دی عنوان سره په خطاب کولو کی یو خاص لطف اوعنایت طرف ته اشاره ده لکه په محبت اوشفقت کی چی چاته دهغه دوقتی حالت په عنوان سره محض دتلفظ دپاره خطاب کول کیږی (روح المعانی) په دی خاص عنوان سره یی خطاب وفرمایی او دوی ﷺ ته یی دلمونځ دتهجد حکم او ددی څه تفصیل ښوولی دی .

﴿تهجد دلمونځ احکام اوبه دی کی تبدیلی﴾

لفظ دمزمّل اومدثر په خپله ددی پته ورکوی چی دا آیت بالکل داسلام په شروع او دقرآن دنزول په ابتدایی زمانه کی نازل سوی دی کله چی دغه وخت پنځه لمونځونه په امت فرض سوی نه وه ، ځکه چی دپنځو لمونځونو فرضیت خودمعراج په شپه سوی دی ، امام بغوی رحمته الله دحضرت عائشه صدیقہ رضی الله عنها اونورو دا حدیثوپه بنا دا فرمایلی دی چی ددی آیت په وجه سره دشیپي لمونځ په نبی کریم ﷺ اوتول امت فرض وو اودا دهغه وخت واقعہ ده کله چی پنځه لمونځونه نه وه فرض سوی ، په دی آیت کی قیام اللیل یعنی دتهجد لمونځ صرف فرض سوی نه دی ، بلکه په دی کی کم ازکم څلورمه حصه دشیپي مشغول پاته کیدل هم فرض گرځول سوی دی ځکه چی په دی ایتونوکی اصل حکم داوو چی ټوله شپه په استثناء دقلیل په لمونځ کی مشغول اوسی او داستثناء قلیل بیان اوتفصیل مخ ته راځی .

امام بغوی رحمته الله دا حدیثو دروايتونو په بنا فرمایي چی ددی حکم په تعمیل کی نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو رضی الله عنهم به دشیپي اکثره حصه په تهجد کی تیروله ، تردی چی ددوی قدمونه به وپرسیدل اوداحکم کافی گران معلوم سو ، کال پس ددی سورة اخره حصه ، فَأَقْرَءُوا مَا كُتِبَ عَلَيْكُمُ : نازل سوه ، کوم چی ددی اوږد قیام پابندی منسوځه کړه اواختیار یی ورکی چی څومره څومره وخت دچا دپاره آسان وی دومره وخت خرڅ کول دتهجد په لمونځ کی کافی دی ، دا مضمون په ابوداود ، نسایی کی دحضرت عائشه صدیقہ رضی الله عنها څخه منقول دی او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمایي چی کله دپنځو لمونځونو فرضیت په شپه دمعراج کی

نازل سو نو دتهجدو فرضیت منسوخ سو، البته سنت بیا هم پاته سول اونبی کریم ﷺ همیشه پردی مدا و مت و فرمایي، دغه شان اکثر و صحابه کرامو ﷺ به په ډیره پابندی سره دتهجد لمونځ ادا فرمایي، (مظهري) اوس دایت دالفاظو تفسیر وگوري ارشاد فرمایي.

قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا په اللَّيْلَ: باندی دالف لام په داخلیدو سره دی دپوره شپي معنی ورکړه نو دآیت معنی دا سوه چی ته ټوله شپه په قیام دشبیه کی مشغول اوسه بغیر دلږي حصی دشبیه څخه، مگر چونکی دالفظ دقلیل مبهم وو په دی وجه مخ ته یی ددی تشریح داسی و فرمایله، بِصَفَةِ أَوْ الْقَصْنِ مِنْهُ قَلِيلًا، اَوْ زِدْ عَلَيْهِ یعنی اوس ته نیمه شپه قیام فرمایه یادنیمی څخه څه کمه یادنیمی څخه څه زیاتوه، دایبان دَالًا قَلِيلًا داستثناء دی، په دی وجه په دی داسوال کیدی سی چی نصف ته څوکم نه سی ویلی، جواب دا دی چی دشبیه ابتدایی، حصه خو په ما بنام بیاپه ماخستن اونورو کی تیره سی اوس دنیمی څخه مراد به دا باقیمانده نیمه وی، هغه د مجموعی شپي په اعتبار سره لږده او په دی آیت کی چونکی دنیمی څخه دکمولو هم اجازت دی اودنیمی څخه دزیاتی کولو هم په دی وجه د مجموعی په طور ددی مطلب داسو چی کم از کم دڅلورمی حصی څخه څه زیات په قیام اللیل کی مشغولیدل به فرض وی.

دترتیل قرآن مطلب: وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ كَرِيْلًا: دترتیل معنی کلمه په سهولت او استقامت سره دخلی څخه ایستلی دی (مفردات امام راغب) مطلب دایت دا دی چی دقرآن په تلاوت کی تلواری مه کوی، بلکه په ترتیل اوتسهیل سره یی ادا کوی او ورسره ددی په معانیو کی تدبر او غور کوی (قرطبی) د، وَرَتَّلِ عَظْفَ په، قُمِ اللَّيْلَ باندی دی او په دی کی ددی بیان دی چی دشبیه په قیام کی څه کول دی، ددی څخه معلومه سوه چی دتهجد لمونځ که څه هم په قرأت اوتسبیح، رکوع اوسجده ټول دلمونځ په اجزاؤ باندی مشتمل دی، مگر په دی کی اصل مقصود دقرآن قرأت دی، په دی وجه صحیح احادیث په دی شاهد دی چی نبی کریم ﷺ به دتهجد لمونځ ډیر اوږد ادا فرمایي، دا عادت په صحابه اوتابعینو کی معروف راغلی دی. **مسئله:** ددی څخه دا هم معلومه سوه چی دقرآن صرف ویل مطلوب نه دی، بلکه ترتیل مطلوب دی په کوم کی چی هره یوه کلمه صفا صفا او صحیح ادا سی، حضرت نبی کریم ﷺ به دغه شان ترتیل فرمایي دحضرت ام سلمه ؓ څخه ځینو خلقو دشبیه په لمونځ کی دده ﷺ دقرآن دتلاوت دکیفیت پوښتنه وکړه نو ده ﷺ دهغوی ﷺ په شان تلاوت نقل کی وې فرمایل چی یو یو حرف په کی واضح وو (ترمذی، ابوداود، نسائی ازمظهري)

مسئله: په ترتیل کی تحسین داواز یعنی په قدر داخیار په خوش اوازی سره ویل هم شامل دی، دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ دچا قرأت اوتلاوت داسی نه اوری لکه چی دهغه نبی تلاوت اوری کوم چی په خوش اوازی سره په جهر تلاوت کوی (مظهري) حضرت علقمه ؓ یو سړی په خوش اوازی سره په تلاوت کولو ولیدی نو وې فرمایل، لَقَدْ رَتَّلَ الْقُرْآنَ لِدَاءِ أَبِي وَأُمِّي: یعنی دی سړی دقرآن ترتیل کړی دی، زما مور او پلار دی په ده قربان سی (قرطبی)

او اصل ترتیل هغه دی چی دحروفو او الفاظو ادائیگی هم صحیح اوصفاوی او ویونکی ددی په معانیو فکر وکی اومتاثره ورڅخه هم سی لکه چی دحسن بصری څخه منقول دی چی دنبی کریم ﷺ گذر په یو داسی سری وسو کوم چی دقرآن یو آیت وایه اوژړل یی ، دوی ﷺ خلگو ته وفرمایل چی تاسی دالله ﷻ دا حکم اوریدلی دی ، وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا ، بس دا ترتیل دی (کوم چی دا سری کوی) (قرطبی)

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا : دثقیل معنی دروند دی او دقول ثقیل څخه مراد قرآن دی ځکه چی ددی دبیان کړو حلالو حرامو جائزو او ناجائزو دحدودو دائمی پابندی په طبعی ډول درنه ده بغیر دهغه څخه چی دچا دپاره یی الله ﷻ اسانه کړی او قرآن ته قول ثقیل په دی وجه هم ویل کیږی چی ددی دنزول په وخت کی به نبی کریم ﷺ یو خاص وزن او شدت محسوسوی په کوم سره چی به دسخت یخ په وخت کی هم ددوی ﷺ پرتندی خوله راتله او که دغه وخت به په اوبنه سپور وو نو هغه به ددی دبار څخه خټ کبسته کی لکه چی صحیح احادیث په دی شاهد دی (بخاری اونور) په دی آیت کی دی طرف ته اشاره موندل کیږی چی دتهجد دلمونځ حکم ځکه ورکول سو چی انسان دمشقت تیرولو سره عادت سی ، دادشپی دخوب دغلبی اودنفس دراحت خلاف یوجهاد دی ، ددی په ذریعه ددرنو وزن دارو احکامو برداشت اسانیږی کوم چی په قرآن کی نازلېږی .

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ : لفظ د ، نَاشِئَة په وزن د ، عافیت، مصدر دی چی معنی یی ده دشپی دلمونځ دپاره دریدل حضرت عائشه ؓ فرمایي چی دخوب څخه وروسته دشپی دلمونځ دپاره پورته کیدل ، لَاشِئَةُ اللَّيْلِ ، دی ددی معنی په لحاظ سره لَاشِئَةُ اللَّيْلِ : په معنی دتهجد سو ، ځکه چی دتهجد لفظی معنی هم دشپی دخوب څخه وروسته دلمونځ دپاره پورته کیدل دی اولمونځ کول دی ، ابن کیسان فرمایي چی دشپی په اخرکی پورته کیدو ته ، لَاشِئَةُ اللَّيْلِ وایی ، ابن زید فرمایي چی دشپی په کومه حصه کی هم چی څه لمونځ وسی هغه په ، لَاشِئَةُ اللَّيْلِ : کی دا خل دی او حضرت حسن بصری رحمته الله علیه فرمایي چی دماخستن دلمونځ څخه وروسته هر لمونځ په لَاشِئَةُ اللَّيْلِ : کی داخل دی ، ابن ابی ملیکه رحمته الله علیه فرمایي چی ماد حضرت ابن عباس ؓ او ابن زبیر ؓ څخه د ، نَاشِئَةُ اللَّيْلِ : دمعنی پوښتنه وکړه نو هغوی وفرمایل ، اللَّيْلُ كُلُّهَا نَاشِئَةٌ : یعنی دشپی په هره حصه کی لمونځ په لَاشِئَةُ اللَّيْلِ : کی داخل دی (مظهری)

په دی ټولو اقوالو کی څه تضاد نسته ، حقیقت دا دی چی د ، لَيْلًا او ، لَاشِئَةُ اللَّيْلِ : مطلب په اصل کی عام دی ، دشپی په هره حصه کی چی هم لمونځ وسی په دی ددی دواړو لفظونو اطلاق کیدی سی خصوصاً کم لمونځ چی دماخستن څخه وروسته وی لکه چی دحضرت حسن بصری رحمته الله علیه قول دی لیکن دنبی کریم ﷺ او جمهورو اصحابو ؓ او تابعینو او صالحانو دامت همیشه داعمل راغلی دی چی دالمونځ به یی دخوب څخه وروسته (په پورته کیدو سره) دشپی په اخرکی ادا کوی ، په دی وجه دا افضل اواعلی او دبرکتونو موجب دی اونفس سنت د ، قیام اللیل اولاشئ اللیل : دماخستن دلمونځ څخه وروسته په هر نفل لمونځ سره ادا کیږی .

هِيَ أَشَدُّ وَطْأً، په وَطْأ کی دوه قراتونه دی، مشهور قرائت په زیر دواو اوسکون دطاء دی، په وزن دَضْرَبُ چی معنی یی پائمال کول اومړل دی، په دی اعتبار سره به مطلب دا وی چی دشیپي لمونځ په نفس کُشی اوفنس میده کولو کی ډیر مددگار دی یعنی دنفس په واک کی دساتلو او دناجائزو خواهشاتو څخه یی په منع کولو کی دتهجد په لمونځ سره ډیر مدد ورکول کیږی په ذکر سوی لنډ تفسیر کی یی دا اختیار کړی ده په بل قرائت کی وَطْأً په زیر دواو او الف ممدوده سره په وزن دِکِتَابُ دی، په دی صورت کی دا مواطاء په معنی دموافقت، مصدر دی دقرآن کریم په آیت، لِيُؤَاطِنُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ: کی ددی موافقت معنی ده، دتفسیر په امامانو کی دحضرت ابن عباس ؓ او ابن زید ؓ څخه ددی دامعنی منقول ده، ابن زید فرمایي چی مراد دا دی چی دشیپي په وخت کی دلمانځه دپاره پورته کیدل په زړه غوږونو ژبی ټولو کی دیوالی په پیدا کولو کی اشد دی یعنی ډیر زیات موثر دی.

حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی د، أَشَدُّ وَطْأً معنی دا ده چی په غوږونو او زړه کی دغه وخت زیات موافقت وی، چی دشیپي وخت عموماً دکارونو څخه دفراغت او دشوریغ څخه دنجات اوسکون وخت وی، دغه وخت چی کوم الفاظ دژبی څخه وزی، خپل غوږونه هم هغه اوری او زړه هم حاضر وی.

وَأَقْوَمُ قِيلًا، د، أَقْوَمُ معنی زیات مستقیم او درست اوزیات ثابت ده مراد دا دی چی دشیپي په وخت کی دقرآن تلاوت په زیات درست او ثبات سره کیدی سی، ځکه چی دمختلف قسم اوازونو اوشور اوشغب څخه زړه او ذهن نه پریشان کیږی.

لنډه دا چی په دی آیت دقیام اللیل دحکم حکمت بیانول دی ددی څخه په مخکی آیت کی چی کوم ددی حکمت ارشاد فرمایل سوی وو، إِنَّا سَتْلِفِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا داخو دنبی کریم ﷺ دذات اقدس سره خاص وو چی دقول ثقیل یعنی دقرآن دنزول تعلق ددوی دذات سره دی، په دی دوهم آیت کی چی کوم حکمت بیان سو هغه دټول دامت دپاره عام دی، چی دشیپي په لمانځه کی دوی فائدی دی اول دزړه او ژبی موافقت دوهم دسکون په وجه دقرآن په تلاوت کی اسانی.

إِنَّ لَكَ لِي أَثَنًا سَبْحًا طَوِيلًا: دلفظ دسبح لفظی معنی جاری کیدل او گرځیدل دی، په دی وجه په اوبو کی لامبو وهلو ته هم سَبْحَ اوسباحه وایی چی په اوبو کی بغیر دڅه خنډ څخه گرځیدل په لامبو سره اسان وی دلته مراد دسبح څخه دټولی ورځی مشغلی دی په کومو کی چی تعلیم تبلیغ اودخلگو داصلاح دپاره یا دخپل معاش دمصالحو دپاره گرځیدل اونور ټول دا خل دی، په دی آیت کی دقیام اللیل دحکم ددریم حکمت اومصلحت بیان دی دا هم دنبی کریم ﷺ او دټول امت دپاره عام دی، هغه دا چی په ورځ کی خو دنبی کریم ﷺ اودغه شان دنورو ټولو حضراتو ډیری مشغلی او گرځیدل وی، په خاطر جمعی سره په عبادت کی توجه گرانه وی، دشیپي وخت ددی کار دپاره پاته کول په کار دی چی په قدر دضرورت خوب او ارام هم وسی او دقیام اللیل عبادت هم.

فائده: فقهاء حضرات فرمایي چی ددی آیت څخه ثابتیږی چی علماء اومشائخ کوم چی په تعلیم

اوتربیت او د مخلوق د اصلاح په خدمتونو کی اخته وی ، هغوی لره هم دا کارونه تر ورځی پوری محدود پریښوول په کار دی ، د شپې وخت د الله ﷻ په حضور کی د حاضری او عبادت دپاره فارغ ساتل په کار دی لکه چی د تیرو عالمانو تعامل په دی باندی شاهد دی ، کله وختی ضرورت دینی ، تعلیمی ، تبلیغی کله اتفاقاً د شپې هم په دی کی د مشغولیدو داعی وی نو هغه په قدر د ضرورت مستثنا ده ، ددی شهادت هم د ډیرو حضراتو فقهاؤ علماؤ د عمل څخه ثابت دی .

وَأَذْكُرَاسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتَلًا د تبتل لفظی معنی د مخلوق څخه منقطع کیدل دخالق په عبادت کی لگیدل دی ، د ، وَأَذْكُرَاسْمَ رَبِّكَ عطف په قم اللیل باندی دی ، په کوم کی چی نبی کریم ﷺ ته د شپې د لمونځ حکم ورکول سوی دی ، او په دی ضمن کی یی دورځی دخاص خاص عبادتونو طرف ته هم اشاره وکړه ، لکه په دی قول د الله ﷻ کی إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْعًا وَثَلَاثِينَ د آیات کی دیو داسی عبادت حکم دی کوم چی د شپې یادورځی سره مخصوص نه دی ، بلکه په هروخت او هر حال کی جاری وی ، هغه دی ذکر الله او مراد د ذکر الله د حکم څخه په هغه مداومت دی ځکه چی د نبی کریم ﷺ څخه ددی خو تصور نه سو کیدی چی دی ﷺ دی بالکل ذکر نه کوی ، په دی وجه ددی حکم منشاء دوام ذکر کیدی سی (مظهري) او مراد دایت دا دی چی نبی کریم ﷺ ته حکم ورکول سو چی ذکر الله شپه او ورځ هروخت جاری ساته په دی کی نه هیڅکله غفلت په کار دی نه سستی او دا مراد هغه وخت کیدی سی کله چی د ذکر الله څخه مراد عام واخستل سی ، برابره خبره ده که په ژبه سره وی او که په زړه سره یا په اندامونو او جوارحو سره چی دا د الله ﷻ په احکامو کی مشغول وساتی ، او په یو حدیث کی کوم چی د حضرت عائشه رضی الله عنها څخه روایت دی ، دا راغلی دی چی ، كَانَ يَذْكُرُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ حِينٍ : یعنی نبی کریم ﷺ به هر وخت د الله ﷻ په ذکر کی مشغول وو ، دا هم ددی عامی معنی په وجه سره صحیح کیدی سی ، ځکه چی په بیت الخلاء او نورو ځایو کی د دوی لسانی ذکر نه کول په روایتونو د حدیث سره ثابت دی ، مگر قلبی ذکر هروخت جاری پاته کیدی سی او د ذکر قلبی دوه صورتونه دی ، یو د داسی الفاظو په ذریعه سره چی په خیال کی راوستل سی ، دوهم د الله ﷻ په صفاتو او کمالاتو کی په غور او فکر کولو سره (لکه چی داسی شیخ تهانوی رحمه الله فرمایلی دی)

دوهم حکم په دی آیت کی دا ورکول سو چی ، تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتَلًا : یعنی ته د ټولو مخلوقاتو څخه قطع نظر وکړه صرف د الله ﷻ په رضا لټولو او دهغه په عبادت کی اخته سه ، ددی په عام مفهوم کی د الله ﷻ په عبادت کی غیر الله نه شریکول بلکه خالص د الله ﷻ دپاره عبادت کول په کی هم داخل دی او د احم چی په خپلو ټولو کارونو ، عملونو ، حرکاتو او سکاناتو کی نظر او توکل صرف په الله ﷻ وی څوک مخلوق د دفع او ضرر مالک یا حاجت روا او مشکل کشا نه گنل ، حضرت ابن زید رحمه الله فرمایي چی د تبتل معنی دا ده چی ټوله دنیا او مافیها پریردی او صرف دهغه شی طرف ته متوجه سی کوم چی د الله ﷻ سره وی (مظهري) لیکن دکوم تبتل او مخلوق څخه د قطع تعلق حکم چی په دی آیت کی ورکول سوی دی ، هغه ددی ترک تعلقات او ترک دنیا څخه بالکل مختلف دی ، کوم ته چی یی په قرآن کی رهبانیت ویلی دی او ددی

دمذمت طرف ته یی اشاره کړې ده ، وَرَهْبَانِيَّةٌ نِ ابْتَدَعُوْهَا: اود کوم په حقله چی په حدیث کی دی ، لَارَهْبَانِيَّةٌ فِی الْاِسْلَام: ځکه چی رهبانیت په اصطلاح دشرع کی دهغه ترک دنیا اوترک تعلقات نوم دی په کوم کی چی ټول لذتونه اوحلال طیب شیان په نیت دعبادت پریښوول کیږی ، یعنی داعقیده وی چی ددی حلالو شیانو دپریښوولو څخه بغیر دالله ﷻ رضانه سی حاصلیدی یا عملاً ترک تعلقات داسی وکی چی دخلکو دواجبو حقونو رعایت نه کوی او په هغه کی خلل راسی اودلته چی دکوم تبتل اوترک تعلق حکم دی هغه دا دی چی دالله ﷻ سره په تعلق باندی دیوبل مخلوق تعلق غالب رانه سی برابره خبره ده که اعتقاداً وی یا عملاً ، او داسی ترک تعلق په دنیوی ټولو معاملو دښخو نکاح ، اوقربت دتعلقاتو اونورو سره منافی نه دی ، بلکه ددی ټولوسره جمع کیدی سی لکه چی دټولو انبیاء ﷺ سنت خصوصاً دسیدالانبیاء ﷺ ټول ژوند اوشمائل پردی شاهد دی ، دلته چی کوم مفهوم په لفظ دتبتل سره تعبیرسوی دی ددی دوهم عنوان دسلفو صالحینو په ژبه کی اخلاص دی (مظهری)

مهمه فائده: ذکرالله په کثرت اودترک دنیا په معامله کی صوفیاء کرام مخ ته او وروسته دټولو څخه مخ ته پاته سوی دی دوی فرمایی چی مونږپه کوم مسافت طی کولو اولاره قطع کولو کی شبه اوورځ لگیدلی یو ، په حقیقت کی دهغه دوه قدمونه دی اولنی قدم دمخلوق څخه انقطاع ده اودوهم قدم الله ﷻ ته رسیدل دی او دا دواړه دیو بل دپاره لازم اوملزوم دی ، په ذکرسوی آیت کی یی دا دوه قدمونه په دووجلوکی په عطف سره بیان کړی دی ، وَاذْكُرْ اِسْمَ رَبِّكَ وَتَقَلُّ اِلَيْهِ تُنْجِلُا دلته ذکرالله څخه مراد پردی داسی مداومت دی په کوم کی چی هیڅکله قصور اوفتور (سستی) نه وی اوهیڅ وخت دهغه څخه ذهول (غفلت) نه وی یعنی هغه مقام دی کوم ته چی دصوفیاء کراموپه اصطلاح وصول الی الله ویل کیږی دغه شان په اوله جمله کی یی داخری قدم ذکر وفرمایی اوپه دوهمه جمله کی یی داوونی قدم ، داترتیب شایدځکه بدل سو چی که څه هم په عمل کی تبتل یعنی قطع تعلقات (په معنی مذکوره سره) مقدم دی اووصول الی الله ددی څخه وروسته په هغه مرتب کیږی ، مگر چونکه مقصد دسالک دا دوهم قدم دی او دا چونکی دمقصدونو مقصد دی ، ددی داهمیت اوافضلیت دښوولو دپاره یی طبعی وقوعی ترتیب بدل کی ، ذکرالله یی مخ ته وفرمایی ، شیخ سعدی رحمه الله دا دواړه قدمونه څه ښه بیان فرمایلی دی .

تعلق حجاب است ویی حاصلی چو پیوندها بگسلی اصلی

دمخلوق سره تعلق ساتل الله ﷻ ته درسیدو په لاره کی په ده اوتعلق نه حاصلیدل دی کله چی دتعلقاتو

دمخلوق پیوندونه وشلوی ، نو دالله ﷻ سره به واصل سی .

(ذکر داسم ذات یعنی دالله الله تکرار هم ماموربه ذکر اوعبادت دی)

په دی آیت کی یی ذکرالله حکم په لفظ داسم سره مقید کی ، وَاذْكُرْ اِسْمَ رَبِّكَ یی فرمایلی دی ، وَاذْكُرْ رَبَّكَ یی نه دی فرمایلی ، په دی کی اشاره دی طرف ته راوړی چی درب داسم یعنی دالله الله تکرار هم مطلوب اوماموربه دی (مظهری) ځینی عالمانو چی صرف داسم ذات الله الله تکرار ته بدعت ویلی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دی ته بدعت ویل صحیح نه دی . والله تعالی اعلم

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا : وکیل په لغت کی هغه چاته ویل کیږی چاته چی یو کار وسپارل سی ، د ، فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا مطلب دا سو چی خپل ټول کاروبار حالات او معاملات الله ﷻ ته وسپاره ددی نوم په اصطلاح کی توکل دی ، په دی سورة کی چی کوم احکام نبی کریم ﷺ ته ورکول سوی دی ، دا په هغه کی پنځم حکم دی امام یعقوب کرخی رحمته الله علیه فرمایي چی د سورة دشروع څخه تردی آیت پوری دسلوک دمقاماتو طرف ته اشاره ده ، یعنی ، ۱ ، په شپه کی دالله ﷻ دعبادت دپاره خلوت ۲ ، په قرآن کریم کی اشتغال ۳ ، په ذکر الله باندی دوام ، ۴ ، دماسوی الله څخه پرهیز کول اوترک تعلقات ، ۵ ، په الله ﷻ باندی توکل ، دتوکل داخری حکم څخه مخکی یی دالله ﷻ صفت ، رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ : بیان کی او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی کوم پاک ذات دمشرق اومغرب یعنی ټول جهان پالونکی او ددی ټولو دضرورتونو دابتداء څخه ترانتهاء پوری دپوره کولو متکفل دی دتوکل او تکیی کولو قابل صرف هغه ذات کیدی سی اوپه هغه تکیه کوونکی هیڅکله محروم نه سی پاته کیدی لکه چی دقرآن کریم ارشاد دی ، وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ : یعنی کوم سړی چی په الله ﷻ توکل (بروسه) کوی ، الله ﷻ دهغه د (ټولو مهماتو اومشکلاتو دپاره) کافی کیدی سی .

فتوکل شرهي معني : په الله ﷻ دتوکل اوبروسی دا معنی نه ده چی دکسب معاش اودفع بلا کوم اسباب اوالات قدرت چی حق تعالی ﷻ ده ته ورکړی دی هغه معطل کړی اوپه الله ﷻ بروسه کوی بلکه دتوکل حقیقت دا دی چی دخپلو مقصدونو دپاره دالله ﷻ ورکړی قوت اوطاقت اوکوم اسباب چی ورسره وی هغه ټول پوره استعمال کړی ، مگر په مادی اسبابوکی غلواوزیات انهماک مه کوی داخیاری عملونو دکولو څخه وروسته نتیجه الله ﷻ ته وسپاری او بی فکره سی .

دتوکل دا مطلب په خپله نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی امام بغوی رحمته الله علیه په شرح السنة کی اوبیهقی په شعب الايمان کی دا حدیث روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

إِنْ لَفَسَا لَنْ كُفُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا أَلَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا إِلَى الطَّلَبِ .

یعنی روح القدس (جبرائیل امین عليه السلام) زماپه زړه کی دا خبره غورځولی ده چی یو سړی ترهغه وخته پوری نه مړ کیږی ترڅو پوری چی هغه په خپل مقدر کی لیکل سوی دالله ﷻ رزق پوره پوره حاصل نه کی ، په دی وجه تاسی دخدای څخه وبیرېږی او دخپلو مقصدونو په طلب کی داختصار څخه کاراخلی (زیات په کی منهمک کیږی مه چی دزړه ټوله توجه په دی مادی اسبابوکی پاته سی) اوپه الله ﷻ توکل کوی .

اوپه ترمذی کی دحضرت ابوذر غفاری رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ترک دنیا دهغه نوم نه دی چی تاسی په خان دالله ﷻ حلال شیان حرام کی یاکوم مال چی ستاسی سره وی هغه خامخا والوزوی بلکه ترک دنیا دهغه نوم دی چی ستاسی اعتماد په هغه شی کوم چی دالله ﷻ سره دی ، زیات وی په نسبت دهغه کوم چی ستاسی په لاس کی دی (مظهری)

وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا : په قول دامام کرخی داشپېم حکم دی کوم چی نبی کریم ﷺ ته

ورکول سوی دی یعنی دخلگو په ازارونو اوبشکنځلو صبر جمیل ، دا دسلوک په مقاماتوکی دتولوڅخه اعلی مقام دی چی ددښمنانو په زیاتی اوازار صبر وسی ، یعنی دا حضرات چی دکومو خلگو په خیر خواهی اوهمدردی کی خپل ټول قوت اوتوانایی اوتول عمر خرڅ کوی ، دهغوی دطرف څخه په بدل کی بشکنځل ، ازارونه اوقسم قسم زور او زیاتی د دوی په مقابله کی کوی ، په هغه صبرجمیل کول یعنی دبدل اخستلو اراده هم نه کول دا هغه اعلی مقام دی کوم چی دصوفیانوپه اصطلاح کی دکاملی فناء څخه بغیر نه نصیب کیږی .

وَأَهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا د ، هَجْر په زیر دهاء لفظی معنی یو شی په رنج اوملال اوبی زاری سره پرېښوول دی ، معنی دا سوه چی دروغ کوونکی کفارچی دآزار رسولو کلمی تاته وایی ، ته ددغو بدل خو د دوی څخه نه اخلی مگر د دوی سره تعلقات هم مه ساته ، مگر دترك تعلق په وخت کی دانسان طبعی عادت دا دی چی دچاسره تعلق پرېږدی ، دهغه څخه شکوه اوشکایت کوی او هغه ته بدی ردی وایی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ ته دکفارو سره دترك تعلق چی کوم حکم ورکول سو نو ورسره یی د ، هَجْرًا جَمِيلًا قید ولگوی چی ستا دلور منصب اوخلق عظیم تقاضا دا ده چی دکومو کفارو سره ترك تعلق کوی خپله ژبه هم هغوی ته دبدو ویلو څخه محفوظه وساته .

ځینو مفسرینو حضراتو فرمایلی دی چی دجهاد اوقتل کوم آیتونه چی وروسته نازل سول په هغوسره ددی آیت حکم منسوخ سو ، لیکن چی فکر وسی نو دمنسوخ ویلو ضرورت نسته ، ځکه چی په ذکر سوو ایتونو کی دکفارو په ازارونو دصبر او دهجرت تلقین دی ، دا دزجر اوسزا اوقتل منافی نه دی ددی آیت حکم هر وخت په هرحال کی دی او په جهاد اوقتل کی چی کومه سزا اوزجر دی دهغه حکم په خاصو خاصو وختونوکی دی اواسلامی قتال او جهاد په حقیقت کی څه انتقام یا خپله غصه ایستل نه دی کوم چی دصبر او هجرجمیل منافی وی ، بلکله خالص دحکم خداوندی تعمیل دی څنگه چی صبر او هجرجمیل په عامو حالاتوکی ددی تعمیل دی ، تردی ځای پوری نبی کریم ﷺ ته دکفارو په ازارونو اودصبر اوترک انتقام تلقین وو اوس مخ ته دوی ته دتسلی دپاره په دغو کفارو چی کوم عذاب په اخرت کی راتلونکی دی دهغه بیان دی ، مقصد دا دی چی د دوی په دی دغو ورځو غلبی اوظلم زیاتی ته خفه کیږه مه دوی خوالله ﷻ په سخت عذاب کی نیوونکی دی ، البته دالله ﷻ دحکمت تقاضا څه مهلت ورلره ورکړی دی ، په دی کی ته دتلواری فکر مه کوه ، دامطلب دی دورپسی آیت ، وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي الثُّغْمَةِ وَمَهْلُكُهُمْ قَلِيلًا په دی کی یی دروغجن کوونکو کفاروته أُولِي الثُّغْمَةِ فرمایلی دی ، دنعمت په زیر دنون معنی تنعم یعنی دعیش عشرت اومال او اولاد زیاتوالی دی ، په دی کی اشاره ده چی ددنیا په مال اولاد اوناو او نعمت کی مستیدل دهغه سری څخه کیدی سی کوم چی داخرت تکذیب کوونکی وی ، مومن ته هم دیر وار دا شیان نصیب کیږی ، مگر هغه په دی کی داسی نه مستیږی ، په دی وجه ددنیا دهر عیش او راحت په وخت کی هم دده زړه دفکر اخرت څخه خالی نه وی ، خالص عیش او عشرت اوبالکل بی فکری په دی دنیا کی دکافرانو او داخرت دتکذیب کوونکو حصه کیدی سی .

مخ تہ دآخرت ددی سخت ترین عذاب ذکر دی ، پہ کوم کی چی یی اول د ، انگال ذکر وکی چی معنی یی قید اوبند او زنجیرونہ دی ، بیایی دجهنم دسخت اور ذکر وفرمایی ، بیا د دوپخیانو د دردناک خوراک ذکر دی ، طَعَامًا ذَا غُصَّةٍ ، دغصہ لفظی معنی پہ مری کی دمبتونکی دودی دہ چی یودودی پہ مری کی داسی ومنبلی چی نہ تیریری نہ دباندی راوزی ، ضریع او زقوم کوم چی دوپخیانو تہ دخوراک دپارہ ورکول کیری ، دھغوی بہ ہم دا حال وی ، حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی پہ دی کی بہ داور توتی وی چی پہ مری کی بہ ومنبلی (نعوذ باللہ منہ) پہ اخرکی فرمایی ، وَعَذَابًا اَلِيْمًا ، ددغو معینو عذابونو دذکر کولو خخہ وروستہ دا مبہم لفظ یی راوری او دی طرف تہ یی اشارہ وکرہ چی نورعذاب ددی خخہ ہم زیات شدید اوسخت دی چی ہیخ انسان یی تصورنہ سی کولی (یا اللہ! مونہ ورخخہ محفوظ وساتی)

(سلف صالحینو دآخرت بیرہ)

دامام احمد ، ابن ابی داود ، ابن عدی اوبیہقی خخہ روایت دی چی یوسری دقرآن دآیت واوریدی نو دبیری خخہ بی ہونہ سو ، اویوہ ورخ دحضرت حسن بصری ؓ روزہ وہ ، دروژہ مات پہ وخت کی ورته خوراک راوړل سو ، نودی آیت تہ یی خیال ولاړی خوراک یی ونہ خوری اوپورته یی کی ورخخہ بلہ ورخ بیا ماننام داسی وسوہ اوخوراک یی ورخخہ پورته کی ، پہ دریمہ ورخ بیا داسی وسوہ نو ددہ زوی حضرت ثابت بنانی ؓ او یزید ضبی اویحیی بکار خواتہ ولاړی او حال یی ورته وواہ ، دا دری سرہ حضرات راغلل اوپہ حضرت حسن ؓ یی دخوراک خوړلو اصرار وکی چی مجبورہ سو ، نو خہ خوراک یی وکی (روح المعانی)

مخ تہ دقیامت خہ ہیبتناک واقعات بیان فرمایی ، يَوْمَ تُجْفُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ : ددی خخہ وروستہ یی دمکی کفاروتہ دفرعون او حضرت موسی ؑ قصہ واورولہ اوددی خخہ یی وپیرول چی لکہ خنکہ چی فرعون دخپل رسول حضرت موسی ؑ تکذیب وکی ، اوپہ عذاب کی گرفتار سو ، تاسی ہم پردی تینگ یاست نوپوہ سی چی پرتاسی ہم داسی یوعذاب پہ دنیاکی راتلی سی پہ اخرکی فرمایی چی کہ پہ دنیاکی کی خہ عذاب راہم نہ سی نو دقیامت ددغی ورخی دعذاب خخہ بہ تاسی خوک خلاص کی چی دہیبت او اوږدوالی پہ وجہ بہ کوچنیان بوداگان سی ، ظاہرہ دہ چی دادقیامت دورخی دسختوالی اوہیبتوالی بیان دی چی پہ دی کی بہ پہ خلگو داسی بیرہ اوہیبت خپور سی چی کہ خوک کوچنی وی نوبودا بہ سی ، غرض دا چی مراد ددی خخہ یوتمثیل دی اوخینی حضرات فرمایی چی مراد حقیقت دی او ورخ دقیامت بہ دومرہ اوږدہ وی چی پہ دی کی بہ یو کوچنی ہم دبوداوالی عمرتہ ورسیږی (قرطبی اوروح)

(دقیام اللیل فرضیت منسوخ سو)

دسورة پہ شروع کی پہ قُمِ اللَّيْلُ سرہ پہ نبی کریم ﷺ او ټولو مسلمانانو دشپی قیام فرض سوی دی او ددی قیام اوږدوالی ہم فرض وو ، مگر پہ دی اوږدوالی کی اختیار ورکول سوی وو چی دنیمی شپی خخہ خہ کم یازیات اودکم خخہ کم دریمہ حصہ دشپی قیام پہ کار دی ، نبی کریم ﷺ او د دوی سرہ دصحابہ کراموہ یوجماعت ددی فرضوپہ ادائیگی کی اکثرہ پہ عزیمت عمل کوی اودشپی زیات ترزیات وخت

به یی په دی لمونځ کی تیروی کوم چی به دوه ثلثه دشپی ته نژدی وو، هره شپه دا عمل بیا دورخی ددین دعوت اوتبلیغ اود ذاتی ضرورتونه خصوصاً اکثر و صحابه کرامو ﷺ به محنت مزدوری یاتجارت کوی، ددی اوږد اودروند لمونځ په پابندی سره دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ پنبی وپرسیدی، ددوی دا مشقت اومحنت دالله ﷻ په مخکی وو، هغه په دی ښه پوه وو، مگر په علم الهی کی دمخکی څخه متعین وه، چی دا دوره محنت فریضه دڅو ورځو دپاره ده چی دوی اوصحابه کرام ﷺ دمحنت اوریاضت سره عادت سی، دکوم طرف ته چی په ذکر سوی آیتونو کی هم په، **إِنَّا سْتَلْفِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَلَاثًا** کی اشاره پیدا کیدی سی چی ستا څخه دامحنت اومشقت څکه اخستل کیږی چی تاته قول ثقیل یعنی دقرآن خدمت سپارل کیدونکی دی کوم چی ددی مشقت څخه لوی مشقت دی، په هرحال دعلم ازلی مطابق کله چی داحکمت دریاضت اومحنت دعادت جوړول پوره سو نو دا فرض دقیام اللیل منسوخ سو، اودحضرت ابن عباس ﷺ دروایت مطابق دا هم کیدی سی چی په ذکر سوو آیتونو سره صرف داوږد قیام فرضیت منسوخ سوی وی، داصل لمونځ دتهجد فرضیت په خپل ځای وی، بیا دمعراج په شپه کی دپنځو دفرضیت په وخت دتهجد دلمونځ فرضیت منسوخ سوی وی. والله تعالی اعلم

اوظاهره ده چی دنبی کریم ﷺ اوتول امت څخه دافرض منسوخ سو البته متسحبوالی او دالله ﷻ په نزد ښه والی یی اوس هم باقی دی اوپه دی کی دآسانی وسوه چی دوخت اودقرآن دتلاوت څه تحدید په کی مقرر نه سو، هر سړی دخپل خپل طاقت اوفرصت مطابق چی په څومره وخت کی یی ادا کولی سی ادا دی کړی اوپه دی کی چی څومره قرآن په اسانی سره ویل کیږی وایی دی.

(دشرعی احکامو دمنسوخ کیدو حقیقت)

ددنیا حکمتونه یا اداری چی په خپلو قوانینو کی تر میم اوتنسیخ کوی، دهغه ډیره وجه خو دا وی چی دتجربې څخه وروسته یو نوی صورت حال مخ ته راسی کوم چی داول څخه معلوم نه وی نو ددی صورت حال مطابق اولنی حکم منسوخ کړی او دوهم حکم جاری کول کیږی، مگر دالله ﷻ احکام په کومو کی چی ددی هیڅ تصور اواحتمال نه سی کیدی څکه چی دالله ﷻ دعلم محیط ازلی ابدی څخه څو څه شی بهر نه دی، دیو شرعی حکم دجاری کولو څخه وروسته به دخلگو حالت څه وی، څه څه صورتونه به ورته پیښیږی، حق تعالی ته داول څخه معلوم دی، لیکن په اقتضا دحکمت اومصلحت څه حکم دڅه زمانی دپاره جاری کول کیږی، داول څخه دهغه همیشه جاری ساتل مقصود نه وی بلکه یوه موده دالله ﷻ په علم کی متعینه وی چی تر دغه مودی پوری به داحکم جاری وی، مگر ددغه وخت اظهار مخلوق ته دمصلحت په وجه نه کول کیږی دالفاظو په عموم سره خلگ داسی گنی چی داحکم غیر موقت اودائمی دی دالله ﷻ په نزد چی ددی کمه موده مقرر ده چی هغه هروخت ختمه سی اوحکم واپس واخستل سی نو دمخلوق په نظر کی هغه حکم منسوخ سی، اوپه حقیقت کی دغه بیان دمودی وی، یعنی دغه وخت مخلوق ته ښکاره سی چی مونږ دا حکم دهمیشه دپاره نه بلکه صرف ددی وخت دپاره جاری کړی وو اوس هغه وخت ختم سو اوحکم باقی پاته نه سو.

په قرآن کریم کی ددیرو آیتونو په منسوخ کیدو چی کومه عامه شبهه کول کیږی ، په دی تقریر سره دغه شبهه رفع سوه، آیا دتهجد لمونځ په نبی کریم ﷺ ددی آیت څخه وروسته هم فرض پاته سو؟ ځینو امامانو دتفسیر دا اختیار کړي ده ، د دوی استدلال دسورة بنی اسرائیل آیت ، وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدُ بِهِ ثَلَاثًا نَّكَ : دی په کوم کی چی یی دتهجد لمونځ خاص دده ﷺ په ذمه دیو زیات فرض په حیث سره عائد کړی ووڅکه چی دثَلَاثًا لغوی معنی زائد راځی او مراد ورڅخه زائد فرض دی ، مگر دجمهورو عالمانو په نزد صحیح دا ده چی فرضیت ددی لمونځ دامت اونبی کریم ﷺ دواړو څخه منسوخ سو، البته په طور داستحباب ددی ادائیگی دتولو دپاره باقی پاته سوه او په ذکر سوی آیت کی نَافِلَةً لَکَ په خپله اصطلاحی معنی کی په حکم دنفلو دی ، بیا ددی خصوصیت درسول کریم ﷺ سره کوم چی په آیت کی په لفظ د، لَکَ سره مفهوم کیږی ، ددی څه وجه ده؟ ددی پوره تفصیل او دتهجد دلمونځ دفرضیت منسوخ کیدو څخه وروسته دا لمونځ صرف دنفل او مستحب په درجه کی پاته سو او که دسنت موکد په درجه کی دا پوره تحقیق دسورة بنی اسرائیل دذکر سوی آیت لاندی تیر سوی دی ، هلته دتهجد دلمونځ دخاصو فضیلتونو اومسائلو هم ذکر سوی دی ویی گوری .

دا آیت دکوم په ذریعه چی دتهجد دلمونځ فرضیت منسوخ سو د، اِنْ رَّكَتَ يَغْلَمْ څخه شروع سو، د، فَأَقْرَأُوا مَا تَشَاءُ مِنْهُ : پوری راغلی دی ، دا آیت دسورة دشروع دایت څخه یو کال یا اته میاشتی وروسته نازل سوی دی ، پوره کال وروسته دقیام اللیل فرضیت منسوخ سو .

په مسند احمد، مسلم، ابوداود، ابن ماجه اونسایي کی دحضرت عائشه رضی الله عنہا څخه روایت دی چی الله ﷻ ددی سورة په شروع کی قیام اللیل فرض کړی وو نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو ﷺ تر یو کال پوری ددی پابندی کوله دسورة آخری حصه الله ﷻ تر دوولسو میاشتو پوری په آسمان کی وساتله ، یو کال وروسته یی اخری حصه نازله سوه ، په کومه کی چی دقیام اللیل فرضیت منسوخ سو او تخفیف په کی وسو او ددی څخه وروسته قیام اللیل صرف نفل او مستحب پاته سول (روح المعانی)

بیا په دی آیتونو کی یی دتنسیخ دحکم علت دا ښوولی دی چی ، عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ : یعنی دالله ﷻ په علم کی ده چی تاسی به ددی احصاء ونه کړل سی، داحصاء لفظی معنی شمیرل دی ، دآیت مطلب ځینو حضراتو مفسرینو دا مقرر کړی دی ، چی په قیام اللیل کی الله ﷻ که څه هم دوخت دمقدار پوره تعین نه وو فرمایلی ، بلکه دیو ثلث څخه تر دوه ثلثه پوری دشیپي درمیانی وخت یی مقرر کړی وی ، مگر صحابه کرام ﷺ چی به کله په دی لمونځ کی مشغول سوه نودلمونځ داشتغال سره به دامعلومول گران وو چی شپه نیمه تیره سوه او که کمه او که زیاته ، څکه چی دوختونو معلومولو داسی الات لکه گری (ساعت) او نور په هغه زمانه کی موجود نه وه او که وی هم نوبیا هم دلمونځ دشغل سره بار بار گری ته کتل ددغو حضراتو دحالاتو او د دوی دخشوع او خضوع سره آسانه نه وو دامعنی سوه د ، لَنْ تُحْصَوْهُ او ځینی دلته داحصاء څخه مراد عمل احصاء یعنی په داسی اوږد وخت او دخوب په وخت کی په لمونځ دمدامت طاقت نه

لری ، مراد کړی دی ، لفظ د ، احصاء ددی معنی دپاره هم استعمالیږي لکه چی په حدیث کی داسماء الله الحسنی په باره کی راغلی دی مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ. په دی کی دلفظ د احصاء مطلب ډیرو عالمانو عمل دا حصاء اخستی دی یعنی داسماء الهیه په مقتضی باندی پوره عمل کیدل لکه چی په معارف القرآن کی ترایت ، وَأَنْ تَعْلَمُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا (سورة ابراهیم: آیه ۳۴) لاندی ددی تفصیل لیکل سوی دی .
فَتَابَ عَلَيْكُمْ: دلفظ دتوبی اصلی معنی رجوع ده ، دگناه څخه توبی ته هم په دی وجه توبه ویل کیږی چی هغه دخپل تیر جرم او گناه څخه رجوع کوی دلته مراد صرف رجوع ده ، یعنی الله ﷻ خپل دا حکم دقیام اللیل د فرضیت واپس واخستی ، په اخر کی فرمایي .

لَا تَقْرَءُوا مَّا يَسُرُّ مِنَ الْقُرْآنِ یعنی دتهجد لمونځ کوم چی اوس په خای د فرضو مستحب یاسنت باقی پاته سوی دی ، په دی کی چی څومره قرآن په آسانی سره څوک ویلی سی هغه دی وایی دڅه خاص مقدار تعین نسته ددی آیت څخه ډیری فقهی مسئلې راوړی کوم چی د فقهی په کتابو کی ذکر دی هلته یی کتلی سی .
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآكُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا: کی دجمهورو مفسرینو په نزد فرض لمونځ مراد دی او دا ظاهر ده چی فرض لمونځونه پنځه دی کوم چی دمعراج په شپه فرض سوی دی ددی څخه معلومیږی چی دقیام اللیل فرضیت کوم چی تر یو کال پوری جاری وو ، په دغه زمانه کی دمعراج واقعہ پیښه سوه په کومه کی چی پنځه لمونځونه فرض سول او ددی څخه وروسته د ذکر سوو آیتونو په ذریعه دتهجد فرضیت منسوخ سو او دسورة په آخر کی چی داقامت صلوٰة حکم راغلی دی ددی څخه مراد پنځه فرض لمونځونه دی (ابن کثیر ، قرطبی ، بحر محیط)

دغه شان په أَوْ آتُوا الزَّكَاةَ کی دزکوٰة څخه فرض زکوٰة مراد دی مگر مشهوره دا ده چی زکوٰة دهجرت په دوهم کال فرض سوی دی او دا آیت مکی دی داسلام په ابتداء کی نازل سوی دی ، په دی وجه ځینی مفسرین خاص دی آیت ته مدنی وایی ، مگر ابن کثیر فرمایي چی زکوٰة څوپه مکه مکرمه کی په اول داسلام کی فرض سوی وو مگر ددی نصاب او دواجب مقدار تفصیلات په مدینه طیبه کی دهجرت په دوهم کال کی بیان سول، دغه شان دایت دمکی کیدوپه صورت کی هم داپه فرض زکوٰة محمول کیږی، په روح المعانی کی یی هم دا اختیار کړی ده اوددی پوره تفصیل دا حق په رساله (نظام زکوٰة) راغلی دی .

وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا: دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول یی په دی عنوان سره تعبیر کړی دی ، چی گویا دا خرڅ کوونکی الله ﷻ ته قرض ورکوی ، په دی کی دده په حال د لطف او کرم طرف ته اشاره هم ده او ددی بیان هم دی چی الله ﷻ دغنیانو غنی دی هغه ته ورکول سوی قرض هیڅکله نه خوړل کیږی خامخابه وصولیږی او چونکی د فرض زکوٰة حکم ددی څخه مخکی راغلی دی ، په دی وجه په أَقْرِضُوا اللَّهَ کی چی دکوم خیرات اوفی سبیل الله خرڅ کولو ذکر دی ، دا اکثر و حضراتو په نفل صدقو محمول کړی دی لکه خپلوانو عزیزانو ته څه ورکول یاد میلمه په میلمستیا باندی خرڅ کول یاد عالمانو نیکانو خدمت کول اونور ، او ځینو حضراتو ددی مطلب دا مقرر کړی دی چی دزکوٰة څخه علاوه نور هم ډیر مالی واجبات په

انسان عائد کیری ، لکه دمور او پلار بنجی او بچیانو واجبه نفقه یانور شرعی واجبات ، نو په ائوا الزکوٰۃ کی بی دزکوٰۃ ادا کولو دحکم څخه وروسته دنورو واجباتو ذکر په افرضوا الله سره وکی .

وَمَا لَقَدِمُوا لِلْفَسِيكُم مِّنْ غَيْرِ الْاِثْمَةِ ، د مَا لَقَدِمُوا لِلْفَسِيكُم : مطلب دا دی چی کوم نیک کار په خپل ژوند کی وکی هغه ښه دی دهغه څخه چی دمرگ په وخت کی وصیت کوی ، په دی کی مالی عبادتونه صدقه او خیرات هم دا خل دی اولمونځ روژه او نور هم چی دچا په ذمه قضاوی نو په خپلو لاسونو خپل وړاندی دالله ﷻ په لار کی خرڅ کول او خپله غاړه خلاصول غوره دی ، وروسته خبره دوارثانو په لاس کی وی ، هغوی به یی کوی یانه .

په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی په تاسی کی داسی څوک سته چی دخپل وارث دمال سره تر خپل مال زیات محبت کوی؟ صحابه کرامو ﷺ عرض وکی چی داسی خو په مونږ کی هیڅوک نسته چی دخپل وارث دمال سره محبت دخپل مال څخه زیات کوی حضور ﷺ وفرمایل فکر وکی خبره وواياست ، صحابه وو ﷺ عرض وکی چی ددی څخه ماسوا بل صورت مونږ ته معلوم نه دی ، ده ﷺ وفرمایل (پوه سی) ستاسی مال هغه دی چی تاسی په خپلو لاسونو دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کی او کوم چی پاته سو هغه دوارث مال دی ، ستاسی نه دی (ابن کثیر نقل کړي دی دابی یعلی موصلی څخه بیا وایی چی بخاری دا دحفص بن غیاث دحدیث څخه روایت کړي دی)

تمت سورة المزمل بحمد الله يوم الثلاثاء ٢٢ رجب سنة ١٣٩١ هجرى.

﴿سورة المدثر﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة المدثر په مکه کی نازل سو او په دی کی شپږ پنځوس (۵۶) آیتونه او دوی (۲) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۖ قُمْ فَأَنْذِرْ ۚ وَرَبُّكَ فَكْبَرٌ ۚ وَثِيَابُكَ فَطَهِّرْ ۚ

ای جامه اغوستونکی ، پورته سه بیا وبیره وه ، اودخپل رب لوی بیان کړه ، او خپلی جامی پاکی کړه

وَوَسَّاسُ الْوَسْوَاسِ الْخَفِيِّ ۚ الَّذِي يَخِرُّ مِنَ الْمَرْثَةِ وَيَنْزِلُ إِلَى الْوَسْوَاسِ الْخَفِيِّ ۚ

الْكَافِرِينَ غَيْرُ لَيْسٍ ۝۱۰ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝۱۱ وَجَعَلْتُ

منکرانو باندی نه ده آسانه ، پرپرده ما او هغه چی پیدا کړی می دی یو ، او ورکړی می

لَهُ مَا لَا مَبْدُوءٌ ۝۱۲ وَبَنِينَ شُهُودًا ۝۱۳ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ۝۱۴

ده ته مال ډیر ، او زمان په مجلس کی ناست ، اوتیاری می وکړه دده دپاره ښه تیاری

ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَرِيدَ ۝۱۵ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِإِتْنَاعِنِدًا ۝۱۶ سَأْرِفُهُ

بیا طمع کوی چی نور زیات ورکړم ، هیڅکله نه ، دغه دی زمونږ دآیتونو مخالف ، نو ژر به وخیژوم

صُعُودًا ۝۱۷ إِنَّهُ فَكَرَ وَقَدَّرَ ۝۱۸ فَقَتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۱۹ ثُمَّ قَتِلَ

دی په لوړ ځای، ده فکر وکی او په زړه کی یی اندازه وکړه ، نو قتل دی سی څنگه اندازه یی وکړه ، بیا دی قتل

كَيْفَ قَدَّرَ ۝۲۰ ثُمَّ نَظَرَ ۝۲۱ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۝۲۲ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۝۲۳

سی څنگه اندازه یی وکړه ، بیایی وکتل ، بیایی تندۍ تریو کی اوځله یی خرابه کړه ، بیایی شاګړه او تکبر یی وکی

فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ۝۲۴ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ۝۲۵ سَأُصْلِيَهُ

بیایی وویل هیڅ نه دی جادو دی نقل سوی ، نه دی دا خو مګر وینا ده دسړی ، اوس به دی وغورځوم

سَقْرَهُ ۝۲۶ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُهُ ۝۲۷ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ۝۲۸ لَوْ أَحْثَرُ لِلْبَشَرِ ۝۲۹

اورته، اوته څه پوه سوی چی دغه اورڅنگه دی؟ نه باقی پرپر دی اونه پاته کوی ، سوځونکی دی انسانانولړه

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝۳۰ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَسْكَةً ۝۳۱

په دی مقرر دی نولس (۱۹) ملائکی ، اومونږ چی مقرر کړی دی په دوېځ چوکیدارنی هغه ملائکی دی ،

وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ

او ددوی چی مونږ کوم شمار ایښی دی دا امتحان دی دپاره دمنکرانو چی یقین وکړی هغه خلق چی

أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ

ورکړل سوی دی ورته کتاب او زیات کړی دایماندارو ایمان او دوکه نه سی چاته چی

أَوْتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلَيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

ورکول سوی دی کتاب او مؤمنان اوچی وواپی هغه خلق دکومو په زړونو کی چی مرض دی ،

وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ

اوکافران څه غرض وو دالله په دی مثال سره ، دارنگه بی لاری کوی الله

يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

څوک چی وغواړی ، او په لاری کوی څوک چی وغواړی ، او نه دی معلومی ستا درب لښکری مگر هغه ته ،

وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ ۚ كَلَّا وَالْقَبْرُ ۚ وَالْأَيْلُ إِذْ أَدْبَرَ ۚ

او هغه خو نصیحت دی دپاره دخلقورښتیا وایم قسم دی په سپوږمی ، او په شپه کله چی پر شاسی ،

وَالصُّبُرِ إِذَا اسْفَرَ ۚ إِنَّهَا إِلَّا هَدَى الْكِبَرُ ۚ نَذِيرٌ لِلْبَشَرِ ۚ لِمَنْ

او په سهار چی روښانه سی ، دغه یودی دلویو شیانو څخه ، بیرونکی خلق ، څوک

شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ۚ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينٌ ۚ

چی غواړی په تاسی کی چی مخکې سی او یا وروسته سی ، هریو نفس په خپلو عملونو کی گیر دی ،

إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ۚ فِي جَنَّتِ يَتَسَاءَلُونَ ۚ عَنِ الْجُرَيْرِينَ ۚ

مگر راسته لاس والا ، په باغونو کی به وی ، دیو بل څخه به پوښتنه کوی ، دگناهکارو دحال ،

مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ۚ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْبَاصِلِينَ ۚ وَلَمْ نَكُ

څه شی ورسولاست تاسی دوږخ ته ، هغوی به وواپی مونږ نه وو لمونځ کوونکی ، اونه وو

نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ۚ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ۚ وَكُنَّا نَكْذِبُ

خوراک ورکوونکی محتاج ته ، او مونږ به بحث کوی دبحث کونکو سره ، او مونږ به درواغ کوله

يَوْمَ الدِّينِ ۚ حَتَّى أَتَيْنَا الْيَقِينَ ۚ فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ

ورځ دانصاف ، تردی چی راغله مونږ ته یقینی خبره ، نو په کار به ورنه سی دغولره سفارش

الشَّافِعِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَا لَهُمْ عَنِ التَّذِكْرِ مُعْرِضِينَ ﴿٥٩﴾ كَأَنَّهُمْ

کونکو ، بیاخه سوی دی دوی لره چی دنصیحت خخه دده کوی ، گویا هغه

حَرْمُسْتَنْفِرَةً ﴿٥٠﴾ فَزَتْ مِنْ قَسْوَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ

خره دی ترهیدلی ، تنبتی دشور کولو خخه بلکه غواری هر یو سری

مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾

د دوی خخه چی ورکړل سی ورته پانی خلاصی ، هیڅکله نه ، بلکه نه بیرېږي د آخرت خخه ،

كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ

هیڅ نه ده دا خونصیحت دی ، نو څوک چی غواری یاد دی کړی ، او دوی به یی یاد هله کړی چی

يَشَاءُ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

وغواری الله هغه دی کوم خخه چی بیرته په کار ده او هغه دی دبڅښنی لائق .

لنہ تفسیر: ای په کپړوکی نغښتل سوی پورته سه (یعنی دخپل ځای خخه پورته سه یاتیارسه) بیا (کافران وپیروه (کومه چی مقتضاده د نبوت د منصب اودلته یی دتبشیر یعنی دجنت دخوشخبری څکه ذکر ونه فرمایي چی داآیت بالکل د نبوت دابتدایی وخت دی دغه وخت په استثناء دیو دوو نور مسلمانان نه وه نو بیړول یی زیات مناسب وه) اودخپل رب لویی بیانوه (چی په تبلیغ کی دتولو خخه اول شی توحید دی) او (مخ ته دځینو ضروری عملونو عقیدو او اخلاقو تعلیم دی په کومو چی په خپله هم عمل په کار دی چی دتبلیغ سره خپل اصلاح هم ضروری ده یعنی یوڅو) خپلی کپړی پاکي ساته (دا دعملونو خخه دی اوچونکی بالکل په ابتداء کی لمونځ نه وو په دی وجه ددی حکم ونه سو) او (دوهم داچی) دبتانو خخه جلا اوسه (لکه چی تر اوسه ورڅخه جلا وی ، دا دعقائدو خخه دی، یعنی پرتیره طریقه دتوحید باندی دوام ساته ، اوسره ددی چی دنبی کریم ﷺ خخه په شرک کی داخه کیدو څه احتمال نه وو، بیا هم داحکم څکه ورکول سوچی دتوحید دعقیدې اهمیت معلوم سی چی معصوم ته هم سره ددی چی حاجت یی ورته نسته ، ددی تعلیم ورکول کپړی) او چالره په دی غرض سره څه مه ورکوه چی (بل وخت به) زیاته بدله غواری (داحکم داخلاقو په حقله دی که څه هم دنورو خلکو دپاره داکار جائز دی خوبیا هم خلاف اولی دی ، لکه چی دسورة روم دایت، وَمَا أَتَيْتُمْ مِنْ رِبَاٍ الْخ دتفسیر خخه معلومیږی، لیکن دحضور ﷺ شان چونکی اعلی اولور دی ، په دی وجه یی دا هم په دوی باندی حرام کړل ، لکه چی په روح المعانی کی دی

اوصحيح دا ده چي نهی دتحریم دپاره ده اودا دخواصو څخه دده (په بیرولو او تبلیغ کی چي کوم ازار درپینښ سی په هغه) دخیل رب د (خوشنودی د) پاره صبرکوه (دا خاص داخلاقو په حقله بالتبلیغ دی ، نو دا آیتونه جامع سول داصلاح داعمالو او اخلاقو دځان دپاره هم او دنورو دپاره هم) بیا (ددی بیرولو څخه وروسته چي څوک ایمان رانه وړی دهغه دپاره دا وعده ده چي) څه وخت شپیلی ووهل سی نو دغه وخت یعنی دغه ورځ په کافرانو باندی یوه سخته ورځ به وی په کومه کی چي به هیڅ هم آسانی نه وی (مخ ته دځینو خاصو کفارو ذکر دی یعنی) ما او هغه سړی (په خپل خپل حال) پرېږده (چي مونږ به ورسره پوه سو) کوم چي ما (د مال اولاد څخه خالی او) یوازی پیداکی (لکه چي دپیدا کیدو په وخت کی دسړی سره نه مال وی او نه اولاد او مراد ددی څخه ولید بن مغیره دی چي قصه به یی تر (معلوماتو او مسائلو) لاندی راسی) او ده لره می ډیر مال ورکی او په خواکی اوسیدونکی زامن (می ورکړل) او هر قسم سامان می دده دپاره تیار کی بیا هم (سره ددی چي ددی مال او اولاد شکر یی ادا نه کی چي ایمان یی راوړی وای ، بلکه دا پریمانه نعمت یی په ناشکری اوبی قدری سره کم وگنی) ددی خبری هوس لری چي (ده ته) نور ورزیات ورکړم ، هیڅکله (دغه دزیات ورکولو قابل) نه دی (ځکه چي) هغه زمونږ دایتونو مخالف دی (اودمخالفت سره عدم قابلیت ظاهر دی داستدراج معامله ددی څخه جدا ده ، ددی سړی دآیتونو دنزول دورځی څخه ظاهراً هم ترقی بنده سوه ، چنانچي بیایی نه څه اولاد وسو اونه یی مال زیات سو او دا سزا خو په دنیاکی ده او په اخرت کی به) دی ډیر ژر (یعنی دمرگ څخه وروسته) ددورځ غرونوته وخیژوم (دترمذی په حدیث کی مرفوعاً دی چي صعود په دورځ کی یو غردی په اویا کاله کی به دده سرته ورسپړی بیا به دهغه ځای څخه راوړغړی ، بیابه دغه شان همیشه خیري اوراغړی به اووجه ددی سزا هغه عناد دی کوم چي لوړ ذکر سو ، اومخ ته هم ددی څه تفصیل دی هغه دا چي) دی سړی (په دی باره کی) سوچ وکی (چي دقرآن په شان کی څه خبره منتخب کړم) بیا (بی سوچ وکی) یوه خبره یی منتخب کړه (دا مکرر تعجب دده پرسخت مذمت او قابل تعجب خبره باندی دی یعنی څنگه بی جوړه خبره یی منتخب کړه دکوم چي احتمال نه سی کیدی) بیایی (دحاضرینو مخونوته) وکتل (چي دغه منتخب سوی خبره دوی ته وکړم) بیایی خله خرابه کړه (چي لیدونکی وگنی چي دی دقرآن څخه ډیر کراحت لری) اوزیاته خله یی خرابه کړه ، بیایی مخ واړوی اوتکبر یی ظاهرکی (لکه چي عادت دی چي کوم شی قابل اعراض گنی دهغه دذکر کولو سره مخ اړوی اودنفرت اظهار کوی) بیایی وویل چي بس داخو جادو دی (کوم چي دنورو څخه) نقل دی بس دا دسړی کلام دی (دا بیان دی ددغه مذکوره تجویز مطلب دا چي دالله ﷻ کلام نه دی ، بلکه دبنده کلام دی کوم چي دی دیو جادوگر څخه نقل کوی یا یی په خپله مصنف دی ، لیکن دامضامین دتیرو مدعیانو دنبوت څخه منقول دی اواسلوب دعبادت نعوذ بالله ددوی دسحراثر دی ، مخ ته ددی عناد دسزا تفصیلاً بیان فرمایي لکه چي لوړ په ، سَأَرْفَعُهُ مَعَهُ کی یی اجمالاً فرمایلي وه نو په عَنِيداً کی دجرم ذکر او په سَأَرْفَعُهُ کی دسزا ذکر اجمالاً او په ، اِنَّ فِكْرَکَ یی تفصیل دی او ، سَأُصْلِيْهِ د ، سَأَرْفَعُهُ تفصیل دی یعنی زه به دی ژر په دوږخ کی دا خل کړم او ته څه خبر یی چي دوږخ څه شی دی؟

هغه داسی دی چی، نه خو (دداخلیدو څخه وروسته به داخلیدونکی څه شی دسوزیدو څخه) باقی پاته کړی او نه به (دداخلیدو څخه مخکی چی کوم کفار دغه وخت بهر وی نه به ددغو څخه څوک بغیر دخپل ځانته دداخلیدو څخه) پریردی (او) هغه (به اوسیرې) د بدن حیثیت به وران کړی (او) په دی به نولس ۱۹ ملائکی (کوم چی به کافرانو ته قسم قسم عذابونه ورکوی ، مطلب دا چی ملائکی دکوموقوت چی معلوم دی سره ددی چی د دوی څخه یوه هم دتولو دوړځیانو دعذاب دپاره کافی ده بیاپه نولسو ۱۹ ملائکو مقررولو سره ظاهره ده چی دعذاب به ډیر اهتمام وی اوخاص نکته دنولس په عددکی الله ﷻ ته حقیقتاً معلومه ده ، لیکن نورو حضراتو چی کوم ذکر کړی دی په هغه ټولوکی اقرب هغه دی کوم چی الله ﷻ ددی حقیرپه زړه کی القاء فرمایلی دی هغه دا چی اصل عذاب دکفارو دحقو عقیدو پرمخالفت باندی دی او قطعی عقیدی کومی چی دعملیاتو په حقله نه دی ، دفروغ الايمان رسالی دتفصیل مطابق نه ۹ دی ، ۱ ایمان راوړل په الله ﷻ عقیده لرل چی عالم حادث دی ۲ ایمان راوړل په ملائکو (۴) ایمان راوړل دالله ﷻ په ټولو کتابونو ۵ ایمان راوړل په پیغمبرانو ۶ ایمان راوړل په تقدیر ۷ ایمان راوړل دقیامت په ورځ ۸ په جنت یقین کول ۹ په دوړځ یقین کول ، باقی ټولی عقیدی ددی ملحقات اوفروع دی اوقطعی عقیدی کومی چی دعملیاتو په حقله دی ۱۰ لس دی ، پنځه دماموراتوپه حقله یعنی د دوی دوجوب اعتقاد ضروری دی ، هغه پنځه مامورات کوم چی شعائر اسلام دی دا دی ۱ تلفظ په شهادتینو ۲ اقامت صلوٰۃ ۳ ورکړه ذکوة ۴ روژه درمضان ۵ حج دبيت الله شریفی ، اوپنځه دمنهياتوپه حقله یعنی ددی دحراموالی عقیده واجب ده او دغه پنځه منهيات کوم چی په آیت دامتحان اونورو ذکر دی دا دی ۱ غلا ۲ زنا ۳ قتل خصوصاً قتل داوولاد ۴ بهتان ۵ عصیان فی المعروف ، په کوم کی چی غیبت ، ظلم، دیتیمانومال په ناجائز طور خوړل اونور ټول راغلل ، نو دا ټولی عقیدی چی یوځای سوی نولس ۱۹ سوی ، شاید دیوی یوی عقیدی په مقابله کی یوه یوه ملائکه مقررده وی اوچونکی په دی ټولوکی یوه عقیده دټولو څخه لویه ده یعنی توحید ، په دی وجه په دی ملائکوکی هم یوه ملائکه دټولو څخه لویه مقرر سوی وی یعنی مالک ، الله ﷻ په خپلو رازونو ښه پوه دی، او (ددی ایتونوپه اوریدو چی کفارو کومی مسخری وکړی چی بیان به یی تر (معلومات اومسئلی) لاندی راسی ، په دی باندی دامخ ته مضمون نازل سوچی) مونږ ددوړځ کار کوونکی (انسانان نه بلکه) صرف ملائکی جوړی کړی دی (کوم چی په یوه یوه ملائکه کی دټولو انسانانو اوپیریانو برابر قوت دی ، لکه چی داسی په درمنشورکی مرفوعاً دی اوالفاظ یی دا دی ، لَهُمْ مِثْلُ قُوَّةِ الثَّقَلَيْنِ، اومونږ کوم شمیر چی د دوی (په ذکر اوحکایت کی) صرف داسی ایښی دی کوم چی دکافرانو دگمراهی ذریعه وی (مراد ددی څخه دنولسو عدد دی) نوپه دی وجه (چی دا نتیجی په دی مرتب سی یعنی) چی اهل کتاب (داوریدو سره) یقین په وکی او دایماندارو ایمان نور زیات سی اواهل کتاب اومومنان شک ونه کی اوچی دکوموخلگوپه زړونوکی (دشک) مرض دی هغه اوکافران خلک وواپی چی په دی عجیبه مضمون سره دالله ﷻ څه مقصود دی؟ (داهل کتابو دیقین دوی توجیه کیدی سی، یو دا چی ددوی په کتابونوکی هم دا عدد لیکل سوی وی نو

فوراً به یی و منی او که اوس د دوی په کتابونو کی دا عدد نه وی نو ممکنه ده چی د کتابونو په ضائع کیدو یا بدلیدو سره ضائع سوی وی او دوهمه دا توجیه کیدی سی چی عدد د دوی په کتابونو کی نه وی لیکن هغوی د ملائکو د قوت قائل وه او ډیر امور توقیفیه د دوی په کتابونو کی موجوده نو د دوی سره څه مبنی دانکار نه وه ، نو په یقین سره مراد عدم انکار او عدم استهزاء به وی لیکن اوله توجیه ظاهره ده او دایماندارو دایمان دزیادت هم دوی توجیه کیدی سی یوه داچی داهل کتابو یقین ووینی د دوی ایمان به کیفاً قوی سی چی دوی ﷺ سره ددی چی داهل کتابو سره یی اختلاط نسته دسابقی وحی مطابق خبر ورکوی ضرور نبی برحق دی ، دوهمه توجیه داچی کله به یونوی مضمون نازلیدی په هغه به یی ایمان راوړی ، نو یو فرد دتصدیق بل زیات سو ، په دی سره په حیثیت دکمیت په ایمان کی زیاتی وسو او یرتاب یی دتاکید دپاره زیات کی چی داثبات یقین اونفی شک د دواړو وضاحت وسی او په مرض کی دوه احتماله دی یو خوشک ځکه چی دحق دظهور څخه وروسته ځینی جاحد او منکر کیږی ځینی متردد کیږی نو په مکه کی به هم داسی خلک وه ، دوهم په معنی دنفاق نو په دی کی به پیش گوئی سی چی په مدینه کی به منافقان وی او دا به یی قول وی او دمومنانو او اهل کتابو اثبات اونفی شک یی جلا جلا ځکه وفرمایی چی داهل کتابو یقین اونفی شک لغوی دی اودمومنانو دا شرعی ، مخ ته د دواړو فریقو حال په طور دتفریع فرمایی چی څنگه حق تعالی ﷻ ایماندارو ته په دی باب کی خاص هدایت وکی او کافران یی په دی باب کی خاص گمراه کړل دغه شان الله ﷻ چالره چی غواړی گمراه کوی او چالره چی غواړی هدایت ورته کوی (اومخ ته تتمه ده دتیر مضمون چی دجهنم دخازنو ملائکو تعداد نولس دیو خاص حکمت پرینا باندی دی کنه نو) ستاسی درب د (دی) لښکرو (یعنی دملائکو شمیرپه دومره کثرت سره دی چی دا) بغیردرب څخه بل هیڅوک نه پیژنی (که هغه غوښتلی نوبی انتها ملائکی به یی خازنانی جوړی کړی وای ، او اوس هم که څه هم خازنان نولس دی ، مگر د دوی نور اعوان اوانصار په ډیر کثرت سره دی چنانچی دمسلم په حدیث کی دی چی جهنم به په داسی حال کی حاضر سی چی دده به اویا زره واگی وی اوهره یوه واگه به یی اویا زره ملائکو نیولی وی) او (کوم چی اصل مقصود دی دجهنم په حال بیانولو سره هغه دعددپه قلت یا کثرت یاتعین یا انکشاف حکمت تخصیص یاعدم انکشاف باندی موقوف نه دی اودغه اصل مقصود دادی چی د) دوږخ (حال بیانول) صرف دانسانانو دنصیحت دپاره دی (چی دهغه ځای عذاب واوروی وبیریرې او ایمان راوړی اودا مقصود پرڅه خاصو خاصیاتو باندی موقوف نه دی، پس مقتضا دعقل هم داده چی اصل مقصود محفوظ اوملحوظ وساتل سی، په دی لوړو امر و پسی نه سی، مخ ته دجهنم دعذاب څه قدر بیان دی په کوم کی چی ذکرې للْبَشَر، داجمال تفصیل دی، نو ارشاد دی چی) په تحقیق قسم دی په سپوږمی او په شپه کله چی روانه سی او په سهار کله چی روښانه سی چی دوږخ ډیر لوی دروند شی دی کوم چی دانسان دپاره لویه بیره ده یعنی په تاسی کی چی کوم (دخیر څخه) مخ ته شی دهغه دپاره هم یا کوم چی (دخیر څخه) وروسته سی دهغه دپاره هم (مطلب داچی دتولو مکلفینو دپاره بیره ده اوچونکی نتیجی ددی بیړی به په قیامت کی ظاهریږی، په

دی وجه قسم په داسی شیانو وځورل سوکوم چی دقیامت سره ډیر مناسب دی، چنانچی دسپوږمی اول زیاتیدل بیا کمیدل نمونه ددی عالم دنشو اونما اوبیا دمرای کیدو اوفنا کیدو ده چنانچی دسپوږمی دمحاق یعنی بی نوره کیدوپه شان داهم محض فانی سی، دغه شان دی عالم دنیا لره دعالم اخرت سره په پتیدو اوبنکاره کیدو دحقائقوکی داسی نسبت دی لکه دشپي چی دورخی سره دی نو ددی عالم ختمیدل مشابه دی دشپي تیریدو سره اوددی عالم ظهور مشابه دی دصبا کیدو سره، مخ ته ددنیا اوداهل دنیا دځینو احوالو بیان دی یعنی هریوسړی به دخپلو (کفریه) عملونوپه بدله کی (په دوږخ کی) قیدوی مگر راسته طرف والا (یعنی مومنان چی تفصیل یی په سورة واقعه کی تیر سوی دی اوچونکی دلته داصحاب الیمین په مقابل اصحاب الشمال دی په دی وجه مقرینو لره هم شامل دی، مطلب داچی مومنان ددی قید څخه مستثنا دی) چی هغوی به په جنتونوکی وی (او) دمجرمانو (یعنی کفارو) دحال به (په خپله ددغو کفارو څخه) پوښتنه کوی (اوکیفیت ددغو باهمی خبرو باوجود دهغه لیری والی چی ددوږخ او جنت په مینځ کی دی، په سورة اعراف کی دایت: وَتَادِي اصْحَابُ الْجَنَّةِ اصْحَابُ النَّارِ، په تفسیرکی تیر سوی دی اودا پوښتنه به دزجر اوخبردارولو دپاره وی مطلب داچی مومنان به دکفارو څخه پوښتنه وکی چی) تاسی په دوږخ کی کومی خبری داخل کړاست هغوی به وواپی چی مونږ به نه خولمونځ کوی اونه به موغریب ته (کوم چی دهغه واجب حق وو) خوراک ورکوی او (کوم خلگ چی دحق دین دباطلولو په مشغله کی وو، ددغو) مشغله کوونکو سره به مونږهم (په دغه) مشغله (ددین دابطال) کی وو او دقیامت ورځ به مودروغ جن کوله تردی چی (په دی حالت کی) مونږلره مرگ رالی (اومونږ ددغو حرکتونو څخه منع نه سو یعنی خاتمه موپه دغه نافرمانی وسوه، په دی وجه مونږدوږخ ته راغلو اوددی څخه دا نه لازمیږی چی کفاردی مکلف بالفروع یعنی په لمونځ روژه اوشرعی احکامو مامور وی ځکه چی په جهنم کی به دوه شیان وی، یوعذاب دوهم شدت عذاب نو ممکنه ده چی مجموعه مذکوره عملونه سبب وی دمجموعی دعذاب اودشدت عذاب داسی چی کفر اوشرک خوسبب وی دعذاب اوپریښول دلمونځ اونورو سبب وی دزیادت دعذاب او دکفارو دغیر مکلف کیدو په فرعو باندی به دامعنی کیږی چی په دی فروعو به نفس عذاب نه وی اوزیات عذاب ځکه کیدی سی چی داصولوپه ضمن کی فروع هم تبعاً راځی، په دی وجه ضمناً مکلف کیدل دعذاب دزیاتوالی سبب کیدی سی، پس (په ذکر سوی حالت کی) دوی ته دسفارش کوونکو سفارس به نفع ورنه کی (اوددی عدم نفع تحقق به دعدم شفاعت په تحقق سره وی، یعنی هیڅوک به ددغو کافرانو شفاعت هم ونه کړل سی، لکه چی داقول دالله ﷻ دی، فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ: مخ ته ددوی په اعراض باندی تفریع ده چی کله په کفر اوعراض باندی د دوی داحال کیدونکی دی) نو دوی لره څه وسوه چی ددی نصیحت (قرانی) څخه روی گردانی کوی چی گویا هغه وحشی خره دی کوم چی دزمری څخه تښتی (په دی تشبیه کی دخو کارونو رعایت دی اول خو خرپه بی عقلی اوحماقت کی مشهور دی، دوهم یی دی وحشی فرض کی کوم ته چی گورخر وایی چی هغه کوم شیان چی دبیری نه وی دهغه څخه هم بلا وجهی بیرېږی اوترهیدلی وی مندی وهی

دریم بی دده بیرہ دزمری خخہ فرض کرہ چی پہ دی صورت کی دده تینبسته دانتهایی درجی وی، اوددی تینبستی پہ اسبابوکی یوسبب داهم دی چی داخلگ پہ خپل خیال سرہ دقرآن کافی حجت نہ گنی، بلکه پہ دوی کی ہر سہی داغواہی چی دہ تہ بنکارہ (اسمانی کتاب) لیکلی ورکول سی (لکہ چی پہ در منشور کی دحضرت قتادہ ۛ خخہ روایت دی چی خینو کفارو دوی ۛ تہ وویل، چی کہ تہ داغواہی چی مونہ دی ستا تابعداری وکو نوخاص زمونہ پہ نوم دآسمان خخہ داسی لیکلی راوہ پہ کومو کی چی ستا دتابعداری کولو حکم لیکل سوی وی اولکہ چی داقول دالله ۛ دی، حَتَّىٰ غَلَبْنَا كِتَابًا لِّفُرْؤُهُ: اود: مُنْشَرَّة زیاتول دمقصود دوضاحت دپارہ دی، لکہ دعادی خط پہ شان چی خلاصیری او ویل کیہی، داسی لیکلی مونہ تہ راوہل پہ کار دی، مخ تہ ددی بی ہودہ درخواست رددی چی) داسی ہیخکلہ نہ (سی کیدی خخہ چی نہ ددی ضرورت ستہ اونہ پہ دی خلگوکی دومرہ لیاقت، خصوصاً پہ دی وجہ چی ددی درخواست سبب دانہ دی چی ددوی پہ زہ کی ارادہ وی چی کہ داسی وسی نوتابعداری بہ وکی، بلکه (سبب دا دی چی) داخلگ داخرت (دعذاب) خخہ نہ بیریری (پہ دی وجہ دحق طلب پہ کی نستہ اودا درخواستونہ محض پہ ضد او عناد سرہ دی، تردی چی کہ دا درخواستونہ بالفرض پورہ ہم سی، بیاہم داخلگ اتباع نہ کوی لکہ چی داقول دالله ۛ دی، وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا لِّی لِرِطَاسٍ لِّلْمَسْؤَةِ بِأَبْدِهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِن هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ: مخ تہ پہ طور دنتیجی ددی رد اوپردی زجر دی چی کلہ ددی درخواست بی ہودہ والی ثابت سو نودا) ہیخکلہ نہ (سی کیدی بلکه) دا قرآن (د) نصیحت (دپارہ کافی) دی (دنورو صحیفو ضرورت نستہ) نو (پہ دی حالت کی) دچا زہ چی غواہی ددی خخہ دی نصیحت حاصل کی (اودچا زہ چی غواہی نہ دی حاصلوی جہنم تہ دی ولاہ سی زمونہ ہیخ ضرورت نستہ چی ددوی غوبنسل سوی صحیفی نازلی کرو) او (دقرآن پہ ہدایت کیدوکی دی شک خخہ نہ کول کیہی چی خینو خلگو تہ پہ دی سرہ ہدایت نہ سی کیدی، خبرہ دادہ چی قرآن کریم کہ خہ ہم فی نفسہ نصیحت دی لیکن) بغیر دخدای پاک درضا خخہ داخلگ نصیحت نہ سی قبولی (اوپہ دی نہ رضاکی خینی حکمتونہ دی لیکن قرآن فی نفسہ نصیحت ضرور دی، نو ددی خخہ نصیحت حاصل کری اودخدای اطاعت کوی خخہ چی) ہفہ دی دکوم (دعذاب) خخہ چی بیریدل پہ کار دی او (ہفہ دی) کوم چی (دبندگانو گناہ) معاف کوی (لکہ چی داقول دالله ۛ دی، إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ)

معلومات اومسئلی: سورة مدثر دقرآن کریم دہغو سورتونو خخہ دی کوم چی دقرآن کریم دنزل پہ بالکل ابتدایی دورکی نازل سوی دی، پہ دی وجہ خینی حضرات دی سورة تہ دتولو خخہ اول نازلیدونکی سورة ہم وایی او دصحیح او معروفو روایتونو پہ وجہ سرہ دتولو خخہ اول دسورة اقراء ابتدایی ایتونہ نازل سوی دی، بیاترخو مودی پوری دقرآن دنزل سلسلہ بندہ سوہ کوم تہ چی زمانہ دفترت وحی ویل کیہی، دفترت ددی زمانی پہ اخرکی دا واقعہ پینہ سوہ چی نبی کریم ۛ پہ مکہ مکرمہ کی یوخی تہ تشریف وری، دلوری خخہ بی یواواز واوریدی نودوی ۛ دآسمان طرف تہ نظر پور تہ کی اووی لیدل چی

هغه ملائڪه کومہ چي په غار حراء کي د سورة اقرار آيتونه راوړي وه هغه د آسمان لاندې په فضاء کي په يوه معلقه کرسی ناسته ده چي دا يي په دې حال کي وليده نو په نبي کریم ﷺ هغه د طبعي رعب او هيبت کيفيت خپور سو کوم چي په غار حرا کي د اقرار د نزول په وخت کي سوي وو، د سخت يخ اور پيدو دا احساس سره دوي ﷺ کورته واپس تشریف راوړي او ويي فرمايل ، زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي : يعنې ما پټ کي ، دوي په کپړو کي ځان ونغښتي ، په دې باندې د سورة مدثر ابتدايي آيتونه نازل سول لکه چي د صحيحينو په حديث کي دي ، په دې وجه په دې سورة کي دوي ته خطاب دَهَا هَا الْمُدَّثِّرُ : په الفاظو سره وسو ، د اللفظ د دثار څخه مشتق دي کوم چي هغه زياتو کپړو ته وايي کوم چي بنده په عام لباس سربيره ديغ اونيورو د دفع کولو دپاره استعمالوي ، په دې لفظ سره خطاب يو حبيبانه مشفقانه خطاب دي ، لکه چي په زممل کي يي بيان سوي دي د لفظ د زممل معنی هم دي ته نژدې ده .

په روح المعاني کي د جابر بن زيد تابعي رحمته الله عليه څخه منقول دي ، دوي فرمايي چي سورة مدثر د سورة زممل څخه وروسته نازل سوي دي او ځيني حضراتو دا روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه هم نقل کړي دي ، مگر د صحيحينو کوم روايت چي لوړ نقل سوي دي په هغه کي ددې وضاحت دي چي د ټولو څخه اول سورة مدثر نازل سوي دي (او مراد دا دي چي د فترت دوحې څخه وروسته د ټولو څخه اول دا سورة نازل سي) که د سورة زممل نزول ددې څخه مخکي سوي وي نو حضرت جابر بن عبدالله د حديث راوي به دا بيان کړي وي اودا ظاهره ده چي لفظ د زممل او مدثر دواړه تقريباً هم معنی دي ، کيدې سي چي په يوه واقعه کي ددې دواړو نزول سوي وي اودغه واقعه هغه د جبرائيل امين عليه السلام د آسمان لاندې په کرسی دناست ليدو او کور ته دبيرته راتلو او په کپړو کي د ځان نغښتو وي کومه چي لوړ ذکر سوي ده ، ددې څخه کم از کم دومره ثابتيږي چي د سورة زممل او مدثر ابتدايي آيتونه د فترت وحي څخه وروسته د ټولو څخه اول نازل سوي آيتونه دي ، په دې دواړو کي کوم مخ ته او کوم وروسته دي په دې کي روايتونه مختلف سول ، اود سورة اقرار د ابتدايي ايتونو ددې ټولو څخه اول نازلیدل په ټولو صحيح روايتونو سره ثابت دي ، اودا دواړه سورتونه که څه هم په نژدې زمانه کي په يوه واقعه کي نازل سوي دي ، مگر فرق په دواړو کي دادي چي د سورة زممل په شروع کي کوم احکام نبي کریم ﷺ ته ورکول سوي دي ، هغه دخپل ذاتي شخصي اصلاح په حقله دي اود سورة مدثر په شروع کي چي کوم احکام ورکول سوي دي دهغه تعلق زيات تر دعوت او تبليغ او اصلاح دخلکو سره دي .

په سورة مدثر کي د ټولو څخه اولني حکم دا ورکول سوي دي چي قُمْ فَأَنْذِرْ يعنې پورته سه ددې حقيقي معنی دريدل هم کيدې سي چي تاپه کومو کالو کي ځان نغښتي دي هغه ليري کړه پورته سه اودا معنی هم بعيد نه ده چي د قيام څخه مراد دکار دپاره مستعد او تياريدل وي او مطلب دا وي چي داوس څخه همت وکړه ، دخداي دمخلوق خدمت سنبال کړه ، فَأَنْذِرْ د انداز څخه مشتق دي چي معنی يي بيړول دي مگر داسي بيړول کوم چي په شفقت او محبت باندې مبنی وي لکه پلار چي خپل بچي دمار ، لرم او اور څخه بيړوي ، دانبياوو عليهم السلام هم دا شان وي ، په دې وجه دده ﷺ لقب بشير او نذير دي ، نذير معنی د شفقت

اوهمدردی پربنا دمضرو شیانو څخه بیروونکی اودبشیر معنی خوشخبری ورکونکی، دنبی کریم ﷺ هم دا دواړه لقبونه په قرآن کی راغلی دی، مگر دلته صرف دانداز په ذکر بسوالی ځکه وسوچی دا وخت خو مومنان اومسلمانان په شمیر څو دانی وه باقی ټول منکرین اوکفار وه کوم چی د خوشخبری مستحق نه بلکه دبیرولو مستحق وه.

دوهم حکم یی دا ورکی وَرَّيْكَ لَكَبْرٌ: یعنی صرف دخپل رب لویی بیانوه په قول سره هم، په عمل سره هم، لفظ درب دلته ځکه اختیار سوچی دا په خپله علت ددی حکم دی چی کوم دټول جهان پالونکی دی، صرف هغه دهری لویی اوکبریایی مستحق دی، دتکبیر لفظی معنی الله اکبر ویل هم راځی، په کوم کی چی دلمانځه تکبیر تحریمه او نور تکبیرونه هم دا خل دی او دلمونځ څخه خارج هم داډان اواقامت اونورو تکبیرونه په دی کی شامل دی، دا حکم دلمانځه دتکبیر تحریمه سره دمخصوص ګرځولو دقرآن په الفاظو کی هیڅ اشاره نسته.

دویم حکم یی دا ورکی وَرَّيْكَ فَطَهْرٌ: ثیاب دثوب جمع ده ددی اصلی اوحقیقی معنی یی کالی دی اوپه مجازی طور عمل ته هم ثوب اولباس ویل کیږی، زړه اونفس ته هم او اخلاقو اودین ته هم، دانسان جسم هم په لباس سره تعبیر کیږی، چی شواهد یی په قرآن اودعربوپه محاورو کی ډیردی، په دی آیت کی دمفسرینو حضراتو څخه ټولی معناوی منقولی دی اوظاهره ده چی داڅه تضاد او اختلاف نه دی، په طور دعموم مجاز که ددی الفاظو څخه ټولی معناوی مراد واخستل سی نوهیڅ بعد نسته او معنی ددی حکم به دا وی چی خپل کالی اوجسم دظاهری ناپاکیو څخه پاک ساته، زړه اونفس دباطلو عقیدو او خیالاتو څخه او درذیلو اخلاقو څخه پاک ساته، دپرتوګ یالنگ ترلوړ هډوکی (بجلکی) څخه دلاندی کولو ممانعت هم ددی څخه مستفاد کیږی ځکه چی دکښته زړیدلو کپړو ګنده کیدل بعیدنه دی، نو دکپړو دپاکوالی په حکم کی داهم راله چی دکپړو استعمال داسی کوی چی دپلیتی څخه لیری وی او دکپړو په پاکولو کی داهم داخله ده چی هغه په حرام مال سره جوړی نه سی، په داسی وضع اوهیئت جوړی نه سی کوم چی شرعاً ممنوع وی او دایت څخه ظاهره دا ده چی دادکپړو دپاکوالی حکم دلمانځه سره مخصوص نه دی بلکه په ټولو حالاتو کی عام دی، په دی وجه فقهاوو فرمایلی دی چی دلمانځه څخه بغیر حالت کی هم بغیر دڅه ضرورت څخه جسم پلیت ساتل یا ناپاکی کپړی اغوستل یاپه ناپاک ځای کی کښینستل جائز نه دی، دضرورت وختونه مستثناه دی (مظهري)

الله ﷻ پاکوالی خوښوی، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ: او په حدیث کی یی طهارت ته نیم ایمان ویلی دی، په دی وجه مسلمان لږه په هرحال کی دخپل جسم اومکان اوکپړو دظاهری پاکوالی هم اهتمام ساتل ضروری دی او دزړه دباطنی طهارت هم. والله تعالی اعلم

خلوړم حکم دا ورکول سو، وَالرُّجْزُ فَانْجِرْ رُجْزٌ په پینښ دراء او زیر دواړو په یوه معنی کی دی دتفسیر امامان مجاهد، عکرمه، قتاده زهري، ابن زید اونورو دلته درج معنی بتان مقرر کړی دی اودحضرت

ابن عباس ؓ په يو روايت کي ددی څخه مراد هره گناه او معصيت منقول دی معنی دایت دا سوه چی بتان یا گناه او معصيت پریږده ، نبی کریم ﷺ خو دمخ ته څخه هرڅه پریښی وه ، دوی ته ددی دحکم کولو معنی دا ده چی ائنده هم ددی شيانو څخه لیری اوسه او په حقیقت کي دا حکم دامت دپاره تعلیم دی ، کوم چی یی ددیر تاکید دپاره نبی کریم ﷺ مخاطب کي چی هغوی پوه سی چی کله معصوم پیغمبر ته هم ددی حکم دی نو مونږ لره خو ددی څومره اهتمام کول په کار دی .

پنهم حکم : وَلَا تَشْنُ تَشْكُرُ: یعنی په چا احسان په دی نیت سره مه کوه چی تا څه ورلره ورکړی وی تر هغه به زیات ورڅخه وصول سی ، ددی څخه معلومه سوه چی چا ته هدیه تحفه په دی نیت سره ورکول چی هغه به ددی په معاوضه کي ده لره زیات ورکړی دا مذموم او مکروه دی ، دقرآن دنورو ایتونو څخه که څه هم ددی جواز دعامو خلکو دپاره سته مگر هغه هم دکراهت څخه خالی نه ده او دشریفانه اخلاقو منافی ده خصوصاً دنبی کریم ﷺ دپاره خویی دا حرام کرل (قاله ابن عباس ؓ) .

شپږم حکم : وَلِرَبِّكَ لَاصْبِرُ: دصبر لفظی معنی خپل نفس منع کول او په منع کي ساتل دی ، په دی وجه دصبر په مفهوم کي دا هم داخله ده چی دالله ﷻ دا حکامو په پابندی خپل نفس قائم وساتی او دا هم په کي دا خله ده چی دالله ﷻ دحرام کرل سوو شيانو څخه خپل نفس منع کړی ، اودا هم په کي داخله ده چی په مصیبتونو او په تکلیفونو کي دخپل اختیار تر حده پوری دجزع فزع او شکایت څخه ځان وساتی ، په دی وجه دا حکم یو جامع حکم دی کوم چی تقریباً ټول دین لره شامل دی ، پردی موقع ددی حکم خصوصیت ممکنه ده چی په دی وجه هم وی چی په پورته ایتونو کي دوی ته حکم ورکول سوی دی چی دخدای ﷻ عام مخلوق ته دحق دین طرف ته دعوت ورکړه اودکفر اوشرک او گناهونو څخه یی منع کړه ، دا ظاهره ده چی ددی په نتیجه کي به دیر خلک مخالفت دښمنی اوازار رسولوته تیار سی ، په دی وجه دحق داعی لره دصبر اوضبط عادت جوړول په کار دی ، داڅو احکام نبی کریم ﷺ ته دورکولو څخه وروسته دقیامت او ددی دهلناکو ذکر دی ، دناکور معنی شپیلی ده اودنقر څخه مراد په شپیلی کي پوکی کول او اواز ایستل دی اودقیامت دټولو کفارودپاره دسخت اوشدید کیدو دبیان فرمایلو څخه وروسته یی دیو خاص شریر کافر حالات اودده دسخت عذاب بیان وکی .

(دولیدبن مغیره امدنی یو گروړ گنیلان سالانه)

دا کافر ولیدبن مغیره دی کوم ته چی الله ﷻ ددنیا مال ، دولت او اولاد په پریمانی سره ورکړی وو په قول دحضرت ابن عباس ؓ دده مخکه جائداد اوباغونه دمکی څخه ترطائفه پوری خپاره سوی وه او په قول دثوری دده سالانه امدنی یو گروړ دیناره وه ، ځینو ددی څخه کچه هم ښوولی ده ، دومره دټولو په نزد مسلمه ده چی دده دکښتو اوباغونو امدنی او پیداوار ټول کال دیځ او گرمی په هر موسم کي به مسلسل وه ، په قرآن کریم کي یی ده ته فرمایلی دی ، وَجَعَلْتُ لَكَ مَالًا مِّنْثَوْدًا او دی دغریو سردار منل کیدی په خلگو کي دده لقب ریحانه قریش مشهور وه ، ده به په خپله خپل ځان ته په طور دفخر اوتکبر ، وحید ابن الوحید ، یعنی دیکتا زوی یکتا ویل چی نه په قوم کي زما څوک نظیر سته ، نه زما دپلار مغیره (قرطبی)

مگر دی ظالم دالله ﷻ دنعمتونو ناشکری وکړه او قرآن ته یی دکلام الهی په یقین کولو سره ده دروغ خبره جوړه کړه او قرآن ته یی سحر اونی کریم ﷺ ته یی ساحر وویل ددی واقعہ یی په تفسیر قرطبی کی دا بیان کړي ده چی کله دقرآن آیت ، حَمِّ، نَزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْغَزِيرِ الْقَلِيمِ : څخه تر: إِلَهَ الْمَصِيرِ پوری نازل سو، نبی کریم ﷺ ددی تلاوت کوی ، ولیدبن مغیره دا قرائت واوریدی نو بی اختیاره ددی کلام الهی په منلو او په دی ویلو مجبوره سو چی .

وَاللَّهُ لَقَدْ سَمِعَتْ مِنْهُ كَلَامًا مَا هُوَ مِنْ كَلَامِ الْإِنْسِي وَلَا مِنْ كَلَامِ الْجِنِّ، وَإِنْ لَهُ لَحَلَاوَةٌ، وَإِنْ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةٌ، وَإِنْ أَغْلَاهُ لَمُنْمِرٌ، وَإِنْ أَسْفَلَهُ لَمُتَدِقٌ، وَإِلَهُ لَيَغْلُو وَلَا يُغْلَى عَلَيْهِ، وَمَا يَقُولُ هَذَا بَشَرٌ ،

ژباړه : په الله ﷻ قسم دی ما دمحمد ﷺ څخه داسی کلام اوریدلی دی چی نه دیو انسان کلام کیدی سی نه دیو پیری او په دی کی لوی حلاوت (خوږوالی) دی او په ده کی خاص رونق دی ، دده اعلی میوه ورکوونکی اولاندی اوبه جاری کوونکی دی ، اوهغه به بیشکه چی دتولو څخه بلند اوبلا وی په ده هیڅوک نه سی غالب کیدی ، دا دبشر کلام نه دی .

دغریو دتولو څخه دلوی مالدار سردار داسی وینا وه چی په ټولو قریشوکی یی یوه زلزله وغورځوله اوهغه ټول داسلام اوایمان طرف ته په سرکښته کیدو سول ، دقریشو دکافرو سردارانو سره فکر سو اوجمع سول ، مشوره یی وکړه ابوجهل وویل چی فکر مه کوی زه اوس ځم ، دی به سم کړم .

﴿ابوجهل اوولیدبن مغیره مکالمه اودنبی کریم ﷺ په حقانیت ددواړو اتفاق﴾

ابوجهل خپل صورت غمگین جوړکی اوولیدبن مغیره ته ورسیدی (اودا صورت یی قصداً جوړکی چی هغه ته درد ورسی) ولید ورڅخه پوښتنه وکړه چی څه خبره ده چی غمجن ښکاری، ابوجهل وویل چی غمجن به ولی نه یم، داټول خلگ چنده کوی تاته مال درکوی چی ته اوس بودا سوی یی، ستا مدد کول په کار دی ، مگر اوس دوی ته دا معلومه سوه چی ته دمحمد ﷺ او ابن ابی قحافه (ابوبکر) خواته څکه څی چی تاته څه دخوراک چښاک دپاره پیدا سی او دهغوی په خوش آمدید کی دهغوی دکلام تحسین اوتعریف کوی (ظاهره ده چی دقریشو چنده کول او ولید ته مال ورکول هم دروغ وه کوم چی دده دغصه کولو دپاره ویل سوی وه ، اودنبی کریم ﷺ څخه دخوراک شیان اخستل خودسره دروغ وه) په دی ولید ډیر سخت غصه سو او ددی په نتیجه کی په ده دخپل تکبر اولویی جنون سپور سو اووی ویل چی زه دمحمد ﷺ او دده دملگرو دټکرو محتاج یم؟ آیا تاسی ته زما دمال او دولت پریمانی معلومه نه ده، قسم دی په لات اوعزۍ (دا د دوو بتانو نومونه دی) زه دهغه هیڅکله محتاج نه یم البته تاسی خلگ چی دا وایاست چی محمد ﷺ مجنون دی ، دا خبره داسی غلطه ده چی هیڅوک یقین نه سی پرکولی ، آیا په تاسی کی یو چا هغه دلیونتوب په کارونو کولو لیدلی دی؟ ابو جهل اقرار وکی چی واللہ هیڅکله نه ا مونږ هیڅکله دهغه څخه داسی کار نه دی لیدلی ولید وویل تاسی هغه ته شاعر وایاست ، آیا تاسی هغه یو وخت په اشعارو ویلو لیدلی دی؟ (داسی غلطه خبره کول خپل ځان رسوا کول دی) ابوجهل پردی هم وویل چی نه! واللہ بیا ولید وویل چی تاسی هغه ته کذاب وایاست، نوایا تاسی په ټول عمرکی یو وخت دهغه څخه څه

بیانیبری (الله ﷻ) دی مونږ ته پناه راکړی آمین

(د اولاد دخپل ځان سره موجود کیدل یو مستقل نعمت دی)

په ولید بن مغیره باندې چې الله ﷻ په دنیا کې کوم انعامات کړي وه په هغه کې یې یو دا هم فرمایلی دی چې يَنْبِئَنَّ شُهُودًا یعنې اولاد حاضر او موجود، ددی څخه معلومه سوه چې لکه څنګه چې د اولاد پیدا کیدل او ددی باقی اوسول دالله ﷻ انعامات دی، دغه شان اولاد په خپله ځواکي حاضر او موجود کیدل هم یو لوی انعام دی کوم چې د مور او پلار دپاره دسترګو یخوالی او د زړه د سکون د ټولو څخه لویه ذریعه ده، د دوی په حاضری سره په خپل خدمت او کار وبار کې د امداد فائده په دی سربیره ده، دی سرچپه ترقی چې دا زمانه یې کوی، صرف د سرو او سپینو دسکو بلکه ددی سکو د اقرارنامو (نوټونو) نوم یې عیش او آرام ایښی دی دکومو دپاره چې مور او پلار په لوی فخر سره اولاد نورو ملکونو ته غورځوی او په دی خوشحالیږي چې که په کلونو کلونو بلکه ټول عمر د اولاد صورت هم ونه وینی خیر دی خو چې د دوی دغټو غټو تنخواه ګانو او آمدنی خبر د دوی غوږونو ته را رسیږي او دوی دهغه خبر په ذریعه په برادری کې خپله برتری ثابتوی، معلومیږي چې دا خلګ دارام او راحت دمطلب څخه هم ناخبره سول او دالله ﷻ دهیرولو دا نتیجه سوه چې دوی په خپله خپل ځان یعنې خپل اصلی آرام او راحت هم هیرکي، لکه چې قرآن کریم فرمایي، تَسُوا اللَّهَ فَاَلْسَبَاهُمْ اَنْفُسَهُمْ.

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ: دتفسیر په امامانو کې مقاتل فرمایي چې دا جواب دابو جهل دخبرې دی، ده چې کله دا آیت واوریدی چې د دوی خازنان نولس ملائکي دی، نو دقریشو ځوانانو ته یې خطاب وکړي او وي ویل چې د محمد ﷺ ملګري خوقط نولس دی ددی تاسی سره هیڅ فکر نه دی کول په کار، اوبیهقي دسې څخه نقل کړی دی چې کله دا آیت نازل سو، عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ: نو یو بی هوده کافر دقریشو کوم ته چې به ابو الاسلین ویل کیدل، وي ویل چې ای دقریش قومه! هیڅ فکر نه کوی، ددغو نولسو (۱۹) دپاره خو زه یوازې کافی یم زه به په خپل راسته لاس سره لس (۱۰) او په چپه لاس سره نه دفع کړم ددغو نولسو (۱۹) خاتمه به وکړم، په دی دا آیت نازل سو چې ای احمقانو! اول خو یوه ملائکه هم تاسی ټولو لره کافی ده او دنولسو (۱۹) شمیر چې کوم دلته ښوول سوی دی دا خو ددغو ملائکو د مشرانو او ذمه وارو عدد دی، په دوی کې دهری یوې فرښتې لاندې د خدایي خدمتونو او کفارو او فاجرانو ته د عذاب ورکولو دپاره بی شمیره ملائکي مقرر دی، دکومو شمیر چې دالله ﷻ څخه ماسوا بل هیچاته نه دی معلوم مخ ته د قیامت او د قیامت د احوالو ذکر دی، په دی کې فرمایي، اِنَّهَا لَاحِذِي الْكُبَرِ ذَاتِهَا ضمیر دسقر طرف ته راجع دی چې ذکر یې په لوړ آیت کې راغلی دی، کُبر په پېښ د کاف اوزیر د بیا د کبري جمع ده د اصف دی، د، وَاهِيَةٌ یا د، مُصِيبَةٌ، معنی دایت دا ده چې دا سقر یعنې جهنم په کوم کې چې دوی داخلول کیږي دلویو لویو مصیبتونو او افتونو څخه یو دی، ددی څخه علاوه نور قسم قسم عذابونه دی. لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَأَخَّرَ: دلته دتقدم څخه مراد تقدم الی الایمان والطاعة دی او دتاخر څخه مراد

دایمان او طاعت څخه گرځیدل دی مطلب دا دی چی د جهنم د عذاب څخه بیرون کوم چی په لوړ آیت کی دی دا دهر انسان دپاره عام دی ، بیا څوک دا بیرته واورئ دایمان او طاعت طرف ته پیشقدمی کوی ، څوک بد نصیب ددی باوجود شاته پاته کیږی .

کُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ ۖ اِلَّا اَصْحَابَ الْيَمِيْنِ رَهِيْتُهُمْ : په معنی دمرهونه دی او مراد ددی څخه ددی محبوس او مقید کیدل دی ، لکه څنگه چی یو سړی دقرض په بدله کی یوشی ضامن کښیږدی نو هغه شی دقرض برابره خبره ده که په قبضه کی محبوس وی ، مالک د هغه څخه څه فائده نه سی اخستی دغه شان دقیامت په ورځ به هر یو نفس دخپلو گناهونو په بدله کی محبوس او مقید وی مگر اصحاب الیمین به ددی حبس او قید څخه مستثناوی .

دلته دحبس څخه مراد په جهنم کی محبوس کیدل هم کیدی سی لکه چی په لنډ ذکر سوی تفسیرکی اخستل سوی دی ، نو معنی به داسی چی هر سړی به دخپلو خپلو گناهونو دسزا تیرونلو دپاره په جهنم کی محبوس وی ، مگر اصحاب الیمین به ددی څخه مستثنی وی ، ددی سیاق څخه دا هم معلومه سوه چی داصحاب الیمین څخه مراد هغه خلک دی کومو چی خپل قرض ادا کی ، یعنی دالله ﷻ او دبندهانو دټولو حقونه یی په دنیا کی ادا کړی وه ، یا الله ﷻ او دبندهانو معاف کړل ، هغوی فرض او قرض ټول ادا کړل د دوی دنفسونو دمرهون کیدو هیڅ وجه نسته ، دا تفسیر په ظاهره صفا او بی تکلفه دی او که دحبس څخه مراد حساب کتاب او جنت ته د داخلیدو څخه مخکی په یو ځای کی محبوس کیدل وی ، نو مطلب به یی دا وی چی ټول نفسونه به دخپل خپل حساب دپاره محبوس وی ، ترڅو پوری چی حساب ونه سی ، څوک به هیڅ چیرې نه سی تللی ، په دی صورت کی اصحاب الیمین چی مستثنی سول ، د دوی څخه مراد یا خو هغه معصومین کیدی سی ، دکومو په ذمه چی حساب نسته لکه نابالغ کوچنیان ، لکه چی دا قول دعلی کرم الله وجهه دی یا بیا هغه خلک دکومو په باره کی چی په حدیث کی راغلی دی چی ددی امت ډیر خلک به دحساب څخه مستثنی سی ، هغوی به بغیر دحساب څخه جنت ته داخلېږی او په سورة واقعه کی چی یی دمحشر دحاضرینو دری قسمونه ښوولی دی ، یو دسابقینو مقرینو ، دوهم داصحاب الیمین دزیم داصحاب الشمال ، دلته یی مقرین هم په اصحاب الیمین کی شامل کړل او صرف داصحاب الیمین په ذکر یی بسوالی وکی ، لیکن ددی معنی په اعتبار سره دټولو اصحاب الیمین دحساب دپاره دمحبوس کیدو استثنی په څه نص سره ثابت نه ده ، دا معنی داوول تفسیر یعنی دحبس فی جهنم سره صحیح کیدی سی . والله تعالی اعلم

فَمَا تَنْفَعُهُمْ ظُلُمَةُ الشَّاهِقِينَ : دتَنْفَعُهُمْ ضمیر دهغو مجرمانو طرف ته راجع دی ، دکومو ذکر چی ددی څخه په مخکی آیت کی راغلی دی ، چی دوی دخپلو څلورو جرمونو اعتراف وکی ، یو دا چی هغوی لمونځ نه کوی ، دوهم دا چی هغوی به چامسکین غریب ته خوراک نه ورکوی ، مراد دا دی چی دغریبانو په ضرورتونو کی به یی خرڅ نه کوی ، دریم دا چی اهل باطل کومو چی به داسلام او ایمان خلاف خبری کولی یابه په گناهونو او فواحشو کی اخته کیدل ، دوی به هم دهغوی سره کیدل ، دهغوی څخه دبی

زاري اظهار به يي نه کوي ، خلورم دا چي د قيامت څخه به يي انکار کوي .

ددی آيت څخه ثابته سوه چي داسي مجرمان کوم چي ددی ټولو گناهونو مرتکب سول چي د قيامت تکذيب په کي هم داخل دی کوم چي عين کفر دی ، دداسي مجرمانو دپاره به دچا شفاعت نافع نه سي ځکه چي هغه کفار دي ، ديو کافر د شفاعت کولو به هم چاته اجازت نه وي او که څوک يي کوي نو قيديږي به نه ، برابره خبره ده که ټول شفاعت کوونکي جمع سي او د شفاعت زور ولگوي ، هيڅکله به نفع ور نه کړي ، دی طرف ته يي د اشاري کولو دپاره شفاعت الشافعين په صيغه د جمع راوړي دی .

(د کافر دپاره دچا شفاعت نافع نه دی د مومن دپاره به نافع وي)

ددی آيت څخه دا هم مستفاده سوه چي دکفارو څخه علاوه دمسلمانانو دپاره که څه هم هغه گناهگار وي شفاعت به نفع ورکي لکه چي په ډيرو صحيح احاديثو کي دانبيا او اولياوو صالحانو بلکه دعامو مومنانو دنورو دپاره شفاعت کول او قبليل ثابت دی .

فائدة: حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ فرمايی چي په آخرت کي به دالله ﷻ ملائکي ، انبياء او شهداء او صالحين دگناهگارانو شفاعت کوي او هغوی به د دوی په شفاعت دجهنم څخه وايستل سي ، بغير دهغو خلورو قسمو مجرمانو څخه دکومو ذکر چي لوړ راغلی دی ، يعني کوم چي دلمانځه زکوة پريښودونکي وي او کوم چي دکفارو سره داسلام په خلاف خبرو کي شريکيږي او کوم چي د قيامت څخه انکار کوي ، ددی څخه معلوميږي چي دبی نمازه او زکوة نه ورکوونکي دپاره شفاعت نه قبليل ذکر دی هغه مراد دی کوم چي ددی خلورو جرمونو مجرمان وي ، په کومو کي چي د قيامت تکذيب هم داخل دی ، دتکذيب څخه علاوه دجلا جلا نورو جرمونو کوونکو دپاره دا سزا ضروري نه ده ، مگر دحديث په ځينو روايتونو کي دخاصو خاصو گناهونو کوونکو په حقله هم داراغلی دی چي هغه به د شفاعت څخه محروم وي ، لکه چي په حديث کي دی چي کوم سړي د شفاعت دحق کيدو څخه منکرو وي يادحوض کوثر دوجود څخه منکرو وي ، دهغه په شفاعت او حوض کوثر کي هيڅ حصه نسته .

لَمَّا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُفْرَضِينَ : دلته دتذکري څخه مراد قرآن حکيم دی ، ځکه چي دتذکري لفظي معنی يادونکي شي دی او قرآن دالله ﷻ دکمال دصفتونو اودده درحمت او غضب او ثواب او عذاب په يادولو کي يي نظيره دی او په آخر کي فرمايی ، کَلَّا إِنَّهُ لَذِكْرَةٌ لِّیَعْنِي بيشکه قرآن تذکره ده کوم چي تاسي پريښی دی د ، قَسْرَةً معنی دزمری هم راځي او دغشي ويشتونکي ښکاري هم دلته دصحابه کرامو څخه دواړه منقول دی فَوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ : دالله ﷻ اهل تقوی کيدل په دی معنی دی ، چي صرف هغه ددی مستحق دی چي دهغه څخه بيره وسي او دهغه دنافرمانی څخه وساتل سي او داهل مغفرت کيدو مطلب دا دی چي هغه داسي ذات دی کوم چي دلوی څخه لوی مجرم او گناهگار ته دهغه ټول گناهونه کله چي غواړي بخښي دبل چا دا حوصله نه سي کیدی .

تَمَّتْ سُورَةُ الْمَدْثَرِ بِحَمْدِ اللَّهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ٢٥ رَجَبِ سَنَةِ ١٣٩١ هـ

(سورة القيامة)

سُورَةُ الْقِيَامَةِ ٢٩ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الزَّبْرَانِ فِي فَنَاءِ كُلِّ نَفْسٍ

سورة قیامت په مکه کی نازل سو او په دی کی خلویبست (۴۰) آیتونه او دوې (۲) رکوع گانی دی .
شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والادی .

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ ۝۱ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۝۲ يُحَسِّبُ

زه قسم کوم د قیامت په ورځ ، او قسم کوم په نفس ملامتوونکی په بدی باندی ، آیا خیال

الْإِنْسَانُ أَلَّنْ لَّجُمْعَةِ عِظَامِهِ ۝۳ بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوَّىٰ

کوی انسان چی جمع به نه کی دده هډوکی ، ولی نه مونږ قادر یو په دی چی برابر کی

بَنَانَهُ ۝۴ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۝۵ يَسْأَلُ أَيَّانَ

دده بندونه ، بلکه غواړی انسان چی ناوړی وکی دده په مخکی ، پوښتنه کوی چی کله

يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۝۶ فَإِذَا بَرَقَ الْبَصَرُ ۝۷ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۝۸ وَجُمِعَ الشَّمْسُ

به وی ورځ د قیامت ، هرکله چی برگی سی سترگی ، او خړه سی سپوږمی ، او جمع سی لمر

وَالْقَمَرُ ۝۹ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْبَفَرُ ۝۱۰ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝۱۱

اوسپوږمی ، وبه وایی انسان په دغه ورځ چی چیری دی خای دتینستی؟ داسی نه ده چیری نسته خای دخلاصون

إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۝۱۲ يَنْبُؤُا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ

ستارب پوری دی په دغه ورځ خای دقرار ، خبر به کړل سی انسان په دغه ورځ په هغه څه چی

وَأَخَّرَ ۝۱۳ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۝۱۴ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ۝۱۵

مخکی لیرلی دی ، او وروسته یی پاته کړی دی بلکه انسان دخپل خان دپاره په خپله دلیل دی ، او که غورځوی خپلی بهانی

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۝۱۶ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ

مه چلو په دی خپله ژبه چی تلوار وکړی ددې په زده کولو باندی ، په مونږ دی ددی جمع کول

وَقُرْآنَهُ ۞۱۴۰ فَادْفِرْهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ۞۱۴۱ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَ ۞۱۴۲

ستابه سينه کي اوويل ستابه ژبه، نو کله چي مونږ د اووايو د ملانکو په ژبه نوته ورسره وايه، بيازمونږ په ذمه دي ددي بيانول،

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ۞۱۴۳ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ۞۱۴۴ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ

داسي نه بلکه تاسي غواړي دنيا ، او پريږدي ، آخرت ، ډير مخونه به په دغه ورځ

ثَاخِرَةٌ ۞۱۴۵ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۞۱۴۶ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بِآسَرَةٍ ۞۱۴۷ تَتَنَبَّأُ

تازه وي ، خپل رب طرف ته کتونکي ، او ډير مخونه به په دغه ورځ پريشانده وي ، خيال کوي

أَنْ يَفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ۞۱۴۸ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ الثَّرَاقِي ۞۱۴۹ وَقِيلَ مَنْ

چي هغه په دوي راسي چي ملا ماتوي ، داسي نه ده هر کله چي روح راسي غاړي ته ، او خلق وايي څوک دي

رَاقٍ ۞۱۵۰ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ۞۱۵۱ وَالتَّتَمَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ۞۱۵۲ إِلَىٰ

دم کوونکي ، او هغوي وگڼي چي راغي وخت د جدايي ، او تاؤ سي پندې د پندې څخه

رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ۞۱۵۳ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى ۞۱۵۴ وَلَكِنْ

ستا درب طرف ته په دغه ورځ تلل ، نو نه يي يقين وکي او نه يي لمونځ وکي ، اوليکن

كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۞۱۵۵ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ ۞۱۵۶ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ۞۱۵۷

درواغ يي کړو او مخ يي واړوي ، بيا ولاړل خپل کور ته تکبر کوونکي ، خرابي ده تالره خرابي په خرابي

ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ۞۱۵۸ أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ۞۱۵۹

بيا خرابي ده تالره خرابي په خرابي ، آيا خيال کوي انسان چي پريښوول به سي ازاد ،

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُنْفِثُ ۞۱۶۰ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ۞۱۶۱

آيا نه وو هغه يو څاڅکي دمنی چي وڅاڅي ، بيا ده دوينی توته بيا يي جوړ کي اوسم يي کي

فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۞۱۶۲ أَلَيْسَ ذَلِكَ

بيا يي جوړه کړه په دوي کي جوړه نر او ښځه ، آيا دا (خداي

بِقَدْرِ عَلَى أَنْ يُجِىءَ الْمَوْتَى

مړی نه سی ژوندى کولى

لنہ قفسیو: زه قسم اخلم د قیامت په ورځ او قسم اخلم په داسی نفس چی خپل ځان ملامت کی (یعنی نیکی وکی او دا ووايي چی ماڅه وکړل ، په دی کی اخلاص نه وو ، په دی کی فلانی خرابی پاته سوی وه او چی گناه ورڅخه وسی نو ډیر ستومانه وی ، لکه په درمنثور کی د حضرت ابن عباس ؓ څخه او حسن ؓ څخه داسی نقل دی ، نو ددی معنی په اعتبار سره دا نفس مطمئننه ته هم شامل دی او جواب د قسم محذوف دی یعنی تاسی به ضرور پورته سی او ددی دواړو قسمونو دمقام سره مناسبت ظاهر دی ، د قیامت خوځکه چی هغه ظرف دی دحشر نشر او دنفس لواړه ځکه چی داسی نفس د قیامت عملی تصدیق کوونکی وی ، مخ ته په منکرینو دبعث باندی رد دی یعنی آیا انسان خیال کوی چی مونږ به دهغه هډوکی هیڅکله جمع نه کو (د انسان څخه مراد کافر او د هډوکی تخصیص ځکه چی اصل ستن د بدن دا دی ، مخ ته ددی انکار جواب دی یعنی) مونږ به ضرور جمع کو (او جمع کول مونږ ته څه گران نه دی) ځکه چی مونږ په دی قادر یو چی دده دگوتو بندونه لا برابر کو (دگوتو د بندونو ذکر تخصیص په دوو وجهو سره دی یو دا چی دا بدن اطراف دی او تکمیل دهرشی دجوړیدو دده په اطرافو باندی وی ، چنانچی زمونږ په محاوره کی هم په ځینو موقعو باندی وایی چی زما په بند بندکی درد دی یعنی په ټول بدن کی ، دوهم دا چی دگوتو په بندونو کی سره دکوچنیوالی د صنعت رعایت زیات دی او عادتاً دا زیات گران دی ، نو څوک چی په دی قادر وی هغه به په آسمان باندی په طریقه اولی قادر وی لیکن ځینی انسانان په قدرت کامله کی غورنه کوی او د قیامت نه قائل کیږی، بلی (داسی) ځینی خلک (د قیامت څخه منکر سی) داسی غواړی چی په خپل راتلونکی ژوند کی هم (بی پیری او ترهی) فسق فجور کوی (په دی وجه په طور دانکار) پوښتنه کوی چی د قیامت ورځ به کله راځی (یعنی خپل ټول عمری چونکی په گناهونو او شهواتو کی تیږول مقرر کړی وی ، په دی وجه دحق دطلب نوبت ورلره نه ورکول کیږی چی د قیامت کیدل ده ته ثابت سی په دی وجه پرانکار اصرار کوی او په انکار سره پوښتنه کوی چی کله به راځی) نو څه وخت چی (د حیرت په وجه) سترگی برگی سی (او وجه ددی حیرت به دا وی چی کوم کارونه یی دروغ گڼل هغه به ورته ناڅاپه په نظر راسی ، لکه په جلالین کی داسی دی) او سپوږمی بی نوره سی (او د سپوږمی څه تخصیص دی بلکه) لمر او سپوږمی (دواړه) به په یو حالت باندی سی (یعنی دواړه به بی نوره سی لکه دچی دبخاری په حدیث کی راغلی دی ، لُکُوزَانْ ، وَمَعْنَى کُوزَتْ قَالَ ابْنِ عَبَّاسٍ أَظْلَمَتْ، رواهما فی الدر المنثور، سورة التکویر او د سپوږمی جلا بیانول به شاید په دی وجه وی عربو ته په وجه دقمری حساب ساتلو ددی د حال لیدلو زیات اهتمام وو) په دغه ورځ به انسان ووايي چی اوس چیری وتښتم (ارشاد کیږی چی) هیڅکله (تښتنه به ممکنه) نه (وی ځکه چی) هیڅ چیری دپناه ځای نسته، په

دغه ورځ صرف ستا درب خواته ټکانه (دتللو) ده (بیایی برابره خبره ده که جنت ته لپړې یادوېڅ ته او درب مخ ته دتللو په وخت) په دغه ورځ به انسان ته دده ټول مخکې او وروسته کړې وریاد سی (اودانسان دخپلو عملونو څخه خبریدل به څه په دی ښوولو باندې موقوف نه وی، بلکه انسان به په خپله په خپل حالت (په وجه دضروری انکشاف) ښه خبروی که څه هم (په اقتضا دطبیعت دغه وخت هم) خپلی خپلی (حوالی) پیش کوی (لکه چی کفار به وایی ، وَاللّٰهِ رَبَّنَا مَا كَانُمْرِکَیْنِ : مگر په زړه کی به په خپله هم پوه سی چی مونږ دروغ جنان یو ، غرض دا چی انسان به خپل ټول حال ښه پیژنی، په دی وجه وړښوول به دخبردار کولو دپاره نه وی بلکه دپوهولو اوحجت تمامولو اوجواب قطع کولو دپاره به وی او) ای پیغمبر ﷺ دَيِّنَبُوْا اَوْ بَلِّ الْاِنْسَانَ څخه دوه مضمونه مستفاد سول یودا چی الله ﷻ په ټولو اشیاو عالم اومحیط دی دوهم دا چی دحق تعالی عادت دی چی کله حکمت مقتضی وی نو علوم غائبه کثیره دمخلوق په ذهنونو کی حاضر وی ، که څه هم ددغو غائبو علومو حاضرو خلاف دعادت طبعی نه وی ، لکه چی په قیامت کی به ددی وقوع وی ، هرکله چی دا خبره ده نوته دوحی دنزول په وخت لکه چی تر اوسه ستا عادت دی ، دومره قدر مشقت چی اوری یی هم ، او وایی یی هم اوخپال ورته هم کوی ، محض په دی احتمال سره ولی برداشت کوی چی شاید یومضمون زما دذهن څخه وزی، ځکه چی کله مونږ ته ښی جوړ کړی یی اوستا څخه دتبلیغ کار اخستل دی ، نو دلته به مقتضاء دحکمت دا وی چی دغه مضامین به ستا په ذهن کی حاضر اینښوول کیږی اوزمونږ پردی قادریدل خو ظاهره ده ، په دی وجه ته دا مشقت مه برداشت کوه اوکله چی وحی نازلپړی نو ته (مخکی دوحی دختمیدو څخه) په قرآن خپله ژبه مه ښوروه چی ته یی ژر ژر واخلی (ځکه چی) زمونږ ذمه ده (ستا په زړه کی) ددی جمع کول او (ستا پرژبه) ددی ویل (کله چی دا زمونږ ذمه ده (نو کله چی) مونږ دغه وایو (یعنی زمونږ ملائکه یی وایی) نوته (په خپل ذهن اوفکر سره همه تن) دهغه تابع کیږه (یعنی هغه ته متوجه کیږه او په خپله یی په ویلو کی مه مشغولپږه ، لکه چی دا قول دالله ﷻ دی ، وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُفْضَلَ اِلَيْكَ وَحْیُ الْخَبْرِ بیا (ستا په ژبه سره دخلگو په مخکی) دهغه بیانول (هم) زمونږ په ذمه دی (یعنی تاته یادول اوستا په ژبه یی جاری کول ، بیا دتبلیغ په وخت کی دهغه دریادول اودخلگو په مخکی یی دریاندی ویل داتول زمونږ په ذمه دی او دا مضمون استطراداً راغلی وو، مخ ته بیا عود دی دمنکرینو دخطاب طرف ته یعنی ای منکرانو «انسانانو په مخکینو او وروستنیو عملونو مطلع کول په قیامت کی ضروری دی اولکه چی تاسی گنی چی قیامت به نه وی، هیڅکله داسی نه ده (او نه ستاسی سره ددی دنفی څه دلیل سته) بلکه صرف خبره دا ده چی) تاسی ددنیا سره محبت ساتی او (په هغه محبت کی ورننوتاست د) آخرت (څخه غافله یاست اودغفلت په سبب هغه) مو پریښی دی (نو بناء ستاسی ددی نفی محض فاسده ده ، نو قیامت به ضرور وی او هر یوه ته به دده دعملونو اطلاع ورکول سی ، مناسبه جزا به ورکول کیږی چی تفصیل یی دا دی چی) ډیر مخونه به په دغه ورځ بارونقه وی دخپل پروردگار طرف ته به گوری او ډیر مخونه به په دغه ورځ بی رونقه وی (او هغه خلگ به) خیال کوی چی دوی سره به ملا ماتوونکی معامله کول کیږی (یعنی سخت عذاب به ورلره وی

مخ ته ددنیا په محبت زجر دی چی تاسی کومه دنیا محبوبه او آخرت دپریښوولو وړ گڼی، هیڅکله داسی نه ده (ځکه چی ددنیا څخه یوه ورځ جلا کیدل دی او بالاخر آخرت ته تلل دی دکوم چی دا بیان دی چی) کله چی روح مری ته را ورسیدی او (په نهایت حسرت سره به دغه وخت، ویل کیږی (یعنی تیمار دار وایی) چی (ای) څوک دم (چف کوونکی) والا سته؟ (مراد مطلق علاج کوونکی دی چونکی په عربوکی ددم او چف زیاته چرچه وه، په دی وجه یی په راقی سره تعبیر وکی) او (دغه وخت به) هغه (مرده) یقین کوی چی دا دجدایی (ددنیا څخه) وخت دی او (دشدت سكرات دمرگ څخه) یوه پندی به پرېلی پندی پیچل کیږی (مراد ددی څخه ظهور دسكرات دمرگ داڅاور دی، څه تخصیص دپندیو پیچلو نسته ددی ذکر تمثیلاً دی، کله چی داسی حالتونه پېښیږی نو ای انسانه) په دغه ورځ به ستادرب طرف ته تلل وی (نو په داسی حالت کی ددنیا محبت او دآخرت پریښول څومره نادانی ده، بیاخدای ته درسیدو څخه وروسته که هغه کافر وی نو دهغه به بدحال وی ځکه چی) ده خونه (دخدای او رسول) تصدیق کړی وو او نه یی لمنوخ کړی وو لیکن (دخدای اورسول) تکذیب یی کړی وو او (دا حکامو څخه یی) مخ اړولی وویا (پردی سربیره داچی دداعی دحق څخه یی مخ واړوی او په دی فخر کوونکی او) ناز کوونکی خپل کورته به تلل (مطلب داچی اول څوکفر او عصیان بیا پردی پښیمانی نه وه بلکه چپه به یی فخر کوی چی مونږ حق داسی ردکی او په باطل ټینگ پاته سو اوبیاددی څخه وروسته دحق طلب نسته، بلکه چی خپلو خادمانو نوکرانوته ولاړ سی، نور زیات مغروره او غافله سی، مخ ته ددی کافر دبدحالی بیان دی چی داسی سړی ته . وویل سی چی) ستا کم بختی سربیره په کم بختی راتلونکی ده بیا (مکرر واوره چی) ستا پر کم بختی سربیره کم بختی راتلونکی ده (دتکریر دمفرد څخه مقدار دزیادت مستفاد سو اودتکریر دمجموع څخه دکیفیت زیادت، اوچونکی وقوع دذکر سوی جزاء موقوف ده، په دوو کارونو، یو دانسان په مکلف کیدو، دوهم دده په مرکیدو اوبیا ژوندی کیدو، دکوم په امکان کی چی د دوی خبری وی، په دی وجه مخ ته دواړه مضامین دی یعنی) آیا انسان دا خیال کوی چی هم دغسی مهمل به پریښوول سی (نه به په ده احکام عائدسی اونه به دده سره حساب وی، بلکه مکلف کیدل یی هم یقینی دی او په دی سربیره ورڅخه پوښتنه کیدل هم یقینی دی اوبیادی کوم پورته کیدل چی محال گڼی دا هم دده حماقت دی) آیا داسړی (په ابتداء کی محض) یوه قطره دمنی نه وه کمه چی (دبښځی په رحم کی) څڅول سوی وه، بیا هغه دوینی ټکره سوه، بیا الله ﷻ (دا انسان) جوړکی، بیا یی ورلره اندامونه برابر کړل، بیایی دهغه (انسان) دوه قسمونه کړل سړی اوبښځه او دا فاء تفسیر یه ده نو) آیا هغه (خدای کوم چی په ابتداء کی په خپل قدرت سره دا هرڅه وکړل) په دی خبره قدرت نه لری چی (په قیامت کی) مړی ژوندی کړی (حال دا دی چی دوباره پیدا کول داول پیدا کولو په نسبت اسان دی)

معلومات اومسئلي: لَا اَنۡسَمُ یَومَ الْقِیَٰمَةِ ، وَلَا اَنۡسَمُ بِاَنۡفُسِی الْوُتَّانِ : دلته دقسم څخه اول حرف دلا زائد دی، کوم قسم چی دمخالفی خبری درد کولو دپاره خوړل کیږی نو په شروع کی یی حرف دلا دهغه سړی دباطل خیال دنفی دپاره زائد استعمالیږی او دعربوپه محاوروکی دا استعمال معروف اومشهور دی، زمونږ

په ژبه کې هم ځينې وخت د تاکيد قابل مضمون د بيان څخه اول ويل کېږي ، نه! بيا مخ ته خپل مقصد بيانېږي ، په دې سورة کې د قيامت او اخرت منکرانوته خبرداری او د دوی د شکونو اوشبهو جواب دی ، سورة يی اول د قيامت بيا د نفس لواړه د قسمونو څخه شروع فرمایلي دی او جواب د قسم په قرينه د مقام محذوف دی ، يعنی قيامت به ضرور راځي ، په قيامت قسم خو دده د عظمت ثابتولو دپاره د مقام سره مناسبت خو معلوم دی ، دغه شان د نفس لواړه په قسم کې دده عظمت او مقبوليت د الله ﷻ په نزد ظاهرول دی ، د نفس معنی ځان يا روح معروف دی اولواړه لومړی په زبر دلام سره مشتق دی چې معنی يی ملامت کول دی ، د نفس لواړه څخه مراد هغه نفس دی کوم چې په خپله دخپلو عملونو محاسبه وکړي او خپل ځان ملامت کوي يعنی کومه گناه چې ورڅخه وسی يا ورڅخه په واجب عمل کې کوتاهی وسی په هغه په خپله خپل ځان ملامت کوي چې تاداسی ولی وکړل او دښو اونیکو عملونو په حقله هم خپل ځان په دې ملامت کړی چې ددې څخه زیات نیک کار دی ولی نه وکړي چې اعلی درجی دی حاصلی کړی وای غرض داچې کامل مومن په خپل هر عمل خیر اوشکر اونیکو اوبدوکی خپل ځان ملامت کوي په گناه يا واجبوکی پر کوتاهی ملامتول خو ظاهره ده ، په نیکو کارونوکی د ملامت کولو وجه داده چې ای نفسه! تاخو دانیکي ددې څخه زیاته هم کولی سوه ددغه زیات څخه ولی محرومه پاته سوی ، دا تفسیر د حضرت ابن عباس ؓ او د تفسیر دنورو امامانو څخه منقول دی (ابن کثیر اونور)

او ددې مفهوم په وجه حضرت حسن بصری ؓ د نفس لواړه تفسیر په نفس مؤمنه سره کړی دی او فرمایي چې والله مومن خوهمیشه په هر حال کې خپل نفس ملامتوي ، په بدو خو ظاهره ده په خپلو نیکو کارونو کې هم هغه په مقابله د شان د حق تعالی کې کمی او کوتاهی محسوسوي ځکه چې د عبادت پوره حق ادا کول خو دچا دوس خبره نه ده ، په دې وجه ددې حق په ادا کولو کې تقصیر دده په مخکي وی ، په هغه خپل ځان ملامت کوي .

﴿نفس لواړه تفسیر﴾

د حضرت ابن عباس ؓ او حسن بصری ؓ په دې تفسیر باندې د نفس لواړه قسم اخستل د حق تعالی د طرف څخه د داسی مومنونو د اکرام اوشرف د اظهار دپاره دی کوم چې په خپله دخپلو عملونو محاسبه کوي په کوتاهی باندې پښیمانی کوي او خپل ځان ملامت کوي

﴿نفس لواړه او مطمئن﴾

او د نفس لواړه ددې تفسیر مطابق دا نفس مطمئن لره هم شامل دی لوانه او مطمئن دواړه د نفس متقی لقبونه دي

﴿نفس اماره لواړه او مطمئن﴾

اوصوفیاء کرامو حضراتو په دې کې دا تفصیل کړی دی چې نفس دخپل جبلت اوفطرت په اعتبار سره ، اماره بالسوء، وی ، يعنی دانسان دبدو کارونو طرف ته بلونکی او په دې کې داخه کولو داعی وی ، مگر په ایمان او عمل صالح او ریاضت او مجاهدي سره دا نفس لواړه جوړ سی چې په بدی او کوتاهی باندې

پښیمانه کیدونکی سی ، مگر دبدی څخه بالکل شکیدلی نه وی ، مخ ته په عمل صالح کی دترقی او دالله ﷻ په قرب حاصلولو کی کوشش کوی ، کله چی دده دا حال سی چی شریعت دده طبیعت جوړ سی او دخلاف شرع کار څخه یی طبیعی نفرت پیدا کیدل شرع سی نو دهغه نفس لقب مطمئننه سی . والله تعالی اعلم مخ ته دقیامت دمنکرینو ددی عامیانه شبهی جواب دی چی دمرگ څخه وروسته هر انسان خاوری سی او هلوکی یی ذره ذره خپاره واره سی ، هغه به دوباره څنگه جمع کوی او ژوندی کوی ، نو ددی په جواب کی فرمایي ، بَلَىٰ لَّآدِرِينَ عَلَىٰ أَنْ لَسَوْیَ تَنَآثَرُ : چی مطلب یی دا دی چی تاسی په دی تعجب کوی چی دمړی ذری خپری سی او ورستی سی نو څنگه به جمع سی او په دوی کی دوباره به ژوند څنگه واچول سی حال دا دی چی دا خبره یو وار اول په مشاهده کی راغلی ده ، چی دهر انسان وجود کوم چی په دنیا کی ترقی کوی اولونیږی ، هغه دتولی دنیا مختلفی حصی داجزاؤ او ذراتو دیو انسان په وجود کی جمع کړی وی ، اوس دوباره یی جمع کول به دهغه دپاره څنگه گران سی ، اولکه څنگه چی یی اول دده په بدن کی روح اچولی او ژوندی کړی وو ، دوباره په داسی کولو کی څه دحیرانتیا خبره ده .

(په حشر دجسمو کی دحق تعالی دقدرت عجیبه اونا اشنا عمل)

غور په دی وکی چی یو انسان په کوم هیئت اوجسامت اوشکل اوصورت باندی یی چی اول پیدا کړی وو ، دحق قدرت به دوباره هم دده په وجود کی دغه ټوله شیان بغیر دڅه ادنی فرق څخه به جمع کی حال دا دی چی دا په اربونو پدمونو انسانان دابتداء ددنیا څخه ترقیامته پوری پیدا کړی اوفنا کړی ، دچامجال دی چی ددی ټولو شکلونه اوصورتونه او دقد اوقامت کیفیتونه جلایا یادهم وساتی ، ددی په شان دوباره جوړول خو لوی کار دی ، مگر حق تعالی په دی آیت کی فرمایي چی مونږ صرف په دی قادر نه یو چی دمړی ټول لوی لوی اعضاء دوباره دغه شان جوړ کو ، بلکه دانسان دوجود دپروکی څخه وړوکی شی به هم خاص هغه شان کو ، لکه څنگه چی اول وو ، په دی کی یی دبنان ، یعنی دگوتو دبندونو خاص ذکر وفرمایي چی دا دټولو څخه وړوکی اجزاء دی کله چی ددی ټولو څخه د دواړو اجزاؤ په جوړښت کی فرق رانه غی نو په لویو لویو اندامونو لاسونو پښو اونورو کی به څه فرق راسی .

او که فکر وسی نو شاید دبنان یعنی دگوتو دبندونو په تخصیص کی دی طرف ته هم اشاره وی چی حق تعالی دیوه انسان دبل انسان څخه دتمتاز کولو دپاره دده په ټول بدن کی داسی خصوصیات ایښی وی په کومو سره چی دی پیژندل کړی او دیو بل څخه ممتاز وی ، خصوصاً انسانی مخ کوم چی دڅو مربع انچ څخه زیات نه دی ، په دی کی قدرت حق داسی امتیازات ایښی دی چی په اربونو پدمونو انسانانو کی دیو مخ بالکل دبل سره داسی نه یوشی کړی چی فرق په کی باقی پاته نه سی ، دانسان ژبه اوحلقوم بالکل دیو شان کیدو باوجود ، دیو بل څخه داسی جلا دی چی دکوچنی بودا بنخی سری اوازونه جلا جلا پیژندل کړی او دانسان اواز جلا جلا پیژندل کړی ، ددی څخه هم زیات په حیرت اچوونکی دانسان دگوتو بندونه دی چی په دی کوم نقش اونگار دخطونو دجال په صورت کی قدرت جوړ کړی دی دغه هیڅکله دیوه انسان دا دبل انسان سره نه یوشی کړی ، صرف په نیم انچ ځای کی هم داسی فرق چی

داریونو انسانانو ددی بندونو دمشرتک کیدو باوجود دیوه خطوط دبل سره نه یوشی کیږی ، او په پخوانی اونوی هره زمانه کی دبتی گوتی نښانه یو امتیازی شی مقرر سوی دی ، عدالتی فیصلی په هغه باندی کیږی اوپه فنی تحقیق سره معلومه سوه چی دا خبره صرف په بته گوته کی نه ده ، دهری گوتی دبند خطونه هم دغه شان ممتاز وی .

ددی پوهیدو څخه وروسته دگوتو دبندونو دبیان تخصیص خود بخوده معلومیږی او مطلب دا دی چی تاسی ته خو په دی تعجب دی چی دا انسان به دوباره څنگه ژوندی سی ، لږ ددی څخه مخ ته سوچ وکی او فکر وکی چی صرف ژوندی به نه سی ، بلکه دخپل تیر شکل اوصورت او ددی دهر امتیازی وصف سره به ژوندی سی ، تردی چی دبتی گوتی او نورو گوتو دبندونو خطونه په اول پیدائش کی چی څنگه وه ، په دغه دوهم ژوند کی به هم بالکل هغه وی ، فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ: لفظ دامام به زبر دهمزه دمخامخ اومستقبل په معنی کی راځی ، په دی وجه معنی دایت دا سوه چی کافر او غافل انسان دالله ﷻ دکامل قدرت په دی مشاهداتوکی غورنه کوی چی دماضی په انکار پښیمانه سی او خپل مستقبل سم کی ، بلکه په مستقبل کی هم دا غواړی چی په خپل کفر اوشرک اوانکار اوتکذیب باندی ټینگ پاته سی .

لِإِذَا بَرِقَ الْبَهْرُ وَخَسَفَ الْقَمَرُ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ: دا دقیامت دحالاتو بیان دی ، بَرِقَ په زبر دباء اوزیر دراء معنی یی ده سترگی خړی سوی چی لیدل نه سی کولی ، دقیامت په ورځ به ټول نظرونه خړسی ، څه شی به وینی نه ، خَسَفَ الْقَمَرُ دخسوف څخه مشتق دی چی معنی یی ده رڼا ختمیدل او توریدل، معنی دا ده چی سپوږمی به بی نوره سی ، مخ ته یی په ، وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ کی یی دا وښووله چی صرف سپوږمی به بی نوره نه سی بلکه لمر به هم بی نوره سی ، دکوم په حقله چی ددنیا دفلسفرانو دا وینا وه چی اصل رڼا په لمر کی ده ، دسپوږمی رڼا هم دلمر دشغلو څخه حاصلیږی ، حق تعالی فرمایي چی دقیامت په ورځ به دا سپوږمی اولمر په یوحالت جمع سی چی دواړه به بی نوره وی اوځینی حضرات فرمایي چی دسپوږمی او دلمر دجمع کیدو مطلب دا دی چی په دغه ورځ به سپوږمی اولمر دواړه دیو مطلع څخه را وخیژی لکه چی په ځینو روایتونو کی را غلی دی .

يُنَبِّئُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ: یعنی په دغه ورځ به انسان ته وښوول سی چی ده څه مخ ته لیږلی دی اوڅه یی وروسته پریښی دی ، حضرت عبدالله ابن عباس ؓ او ابن مسعود ؓ فرمایي چی کوم نیک کار دخپل مرگ څخه مخکی چاکړی وی هغه یی مخکی ولیږی اوکومه نیکه یا بده مفیده یا مضره څه طریقه یا رسم چی یی داسی پریښی وی چی دده څخه وروسته خلک په هغه عمل کوی هغه یی وروسته پریښی دی (ددی ثواب یا عذاب به ده ته درکول کیږی) او حضرت قتاده ؓ فرمایي چی د ، مَا قَدَّمَ څخه مراد هغه صالح عمل دی کوم چی ده په خپل ژوند کی کړی دی اود ، مَا أَخَّرَ څخه مراد هغه عمل صالح دی کوم چی یی کوی مگر ویی نه کی اوفرصت یی ضائع کی .

هَلْ اِلْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ وَلَوْ اَلْفَى مَعَاذِرَةٌ : دَبْصِرَ او بصيرة معنی دلیدونکی هم راخی او دبصيرة معنی حجت هم راخی ، لکه چی په قرآن کریم کی دی ، لَقَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ : په دی کی بَصَائِرُ دبصیرت جمع ده او معنی یی حجت دی او مَعَاذِرُ دَمَعْدَارُ په معنی د عذر جمع ده ، معنی دایت دا ده چی که څه هم د عدالت د قاعدی په وجه سره دانسان ټول عملونه به په محشر کی ده ته یو یو وښوول سی ، مگر په حقیقت کی ده ته ددی ضرورت نسته ځکه چی هغه خپل عملونه ښه پیژنی ، په خپله ده ته معلومه ده چی ده څه څه کارونه کړی دی ، دارنگه داچی په محشر کی به ټول خپل عملونه نیک او بد په مشاهده سره هم په خپل مخکی ووینی ، لکه چی په قرآن کریم فرمایي ، وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا : یعنی کوم عملونه چی دوی په دنیا کی کړی وی ، هغه به په محشر کی حاضر ووینی ، دلته چی یی انسان ته کوم چی خپل نفس بصیره و فرمایي ددی هم دا مطلب دی .

که دبصیره معنی حجت واخستل سی ، نو معنی دا ده چی انسان به په خپله په خپل نفس باندی حجت او دلیل وی که دی انکار هم کوی نو دده اندامونه اقرار کوی ، مگر انسان به دخپلو جرمونو او تقصیر د پیژندو باوجود عذر تراشی نه پریري دی او دخپلو کړو عذر به بیانوی دا معنی ده د ، وَلَوْ اَلْفَى مَعَاذِرَةٌ : تردی ځای پوری د قیامت د احوالو او حالاتو تذکره وه او مخ ته هم داراتلونکی دی ، په مینځ کی په څلورو آیتونو کی نبی کریم ﷺ ته یو خاص هدایت ورکول سوی دی کوم چی دنزول په وخت کی دنازل سوو آیتونو په حقله دی هغه دا چی کله به جبرائیل امین د قرآن کریم څه ایتونه راوړل (نازل به سول) نودنبی کریم ﷺ سره به دده دویلو په وخت کی یو خو دا فکر وو چی هسی نه ددی په اوریدو اوبیا ددی په ویلو کی څه فرق رانه سی ، دوهم فکر ورسره دا وسو چی هسی نه ددی څه حصه څه کلمه دذهن څخه ونه زی او هیڅ نه سی ، په دی وجه چی څه وخت به جبرائیل امین یو آیت او روی نو نبی کریم ﷺ به ورسره ورسره وایه او ژبه مبارکه به یی ژر ژر ښوروله چی بارباری وواپی یادپی کی دده ﷺ ددی محنت او مشقت دلیری کولو دپاره په دی څلورو ایتونو کی الله ﷻ دوی ته د قرآن کریم د صحیح وریادولو اوبیا د مسلمانانو په مخکی په دغه شان دپیش کولو ذمه واری په خپله واخسته اونی کریم ﷺ ته یی و فرمایل چی ته ددی غرض دپاره ژبی ته دژر ژر حرکت ورکولو زحمت مه پورته کوه ، د ، لَأَنفَعَكَ بِه لِسَانُكَ لِتُعْجَلَ بِه هم دا مطلب دی ، بیا فرمایي ، إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ : یعنی ددی ټولو آیتونو ستا په زړه کی جمع کول بیا ددی هم دغه شان په تا باندی ویل ، دا ټول زمونږ په ذمه دی په دی وجه ته ددی فکر پرېږده او فرمایي ، لِإِذَا قُرَأَتْهُ فَذَبْحْهُ قُرْآنَهُ قرآن دلته په معنی د قرآنت دی ، معنی دا ده چی کله مونږ یعنی زمونږ د طرف څخه جبرائیل امین قرآن وایی نوتی دده سره مه وایه ، بلکه زمونږ دویلو څخه وروسته یی وایه او دغه وخت خاموش اوسه اوره یی ، دلته به اتفاق دامامانو د اتباع د قرآن څخه مراد دا دی چی کله جبرائیل امین یی وایی نو ته خاموش اوسه اوره یی .

(په امام پسي دمقتدی دقرآت نه کولو یو دلیل)

په صحیح حدیث کی چی کوم دا راغلی دی چی امام داقتداء او اتباع دپاره جوړ سوی دی په دی وجه مقتدیانو ته دده اتباع کول په کار دی ، کله چی هغه رکوع کوی نو ټول مقتدیان دی رکوع کوی ، کله چی هغه سجدي ته ځی نو ټول دی سجدي لره ځی ، دصحیح مسلم په روایت کی ددی سره داهم ارشاد دی چی کله امام قرآت کوی نو تاسی خاموش اوسی اوری یی ، اِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا ، دا هم ددی بیان دی چی مقصود دامام اتباع ده ، په رکوع سجده کی دامام داتباع صورت دا دی چی دده سره سره دی هغه افعال درکوع اوسجدي اداکوی مگر دقرآئت اتباع دا نه ده چی ورسره ورسره دی وایی بلکه دقرآئت اتباع دا ده چی کله امام قرآئت کوی نو تاسی خاموش اوسی اوری یاست ، دا استدلال دی دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله او دځینو نورو امامانو چی په امام پسي مقتدی ته قرآت کول نه دی په کار . والله تعالی اعلم

په آخرکی فرمایي ، ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ددی مطلب دا دی چی ته دا فکر په خپل ځان مه کوه چی دنازل سوو آیتونو صحیح مطلب او مراد څه دی؟ ددغه ښول او پوهول هم زمونږ په ذمه دی ، مونږ به دقرآن هر یو لفظ او مراد تاته واضح کړو ، په دی څلورو آیتونو کی دقرآن او ددی دتلاوت او نورو دمتعلقه احکامو بیانولو څخه وروسته مخ ته بیا دقیامت داحوالو او حالاتو باقی تذکره راځی ، دلته یو سوال داپیدا کیږی چی ددی څلورو آیتونو دمخکی او وروسته آیتونو سره ربط اوجوړ څه دی؟ په لنډ تفسیر کی ددی ربط دا بیان سوی دی چی دڅلورو آیتونو څخه مخکی چی دقیامت په حالاتو کی ددی بیان دی چی دالله ﷻ علم دومره وسیع دی چی یو یو انسان په کم کیفیت اوشکل کی چی مخکی وو په هغه کی به دی دوباره پیدا کی تردی پوری چی دده دگوتو بندونه او په دی جوړونه او امتیازی خطونه اونشانات به هم بالکل داول په شان جوړ کړی ، په هغه کی به دوینسته هومره فرق نه وی ، داځکه چی ذوات حق تعالی علم هم بی انتهدادی اودده حساب اومحفوظ ساتل هم بی مثاله دی ، ددی په مناسبت سره نبی کریم ﷺ ته په دی څلورو آیتونو کی داتسلی ورکول سوه ، چی ستا څخه هیږیدی هم سی ، په نقل کولو کی درڅخه غلطی هم کیدی سی ، مگر حق تعالی په خپله ذمه اخستی ده ، په دی وجه ته دقرآن دکلماتو دمحفوظ ساتلو یا ددی دمعانیو په پوهیدلو کی د فکر کولو زحمت پریرېده ، داتول کار به الله ﷻ په خپله کوی ، مخ ته بیا دقیامت دحالاتو بیان دی .

وَجُودَ يُؤْمِنُ نَاضِرَةً إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةً : ناضره په معنی دتر او تازه یعنی په دغه ورځ به څه مخونه تر او تازه هاشاش بشاش وی ، إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةً یعنی دامخونه به خپل رب وینی ، ددی څخه نابته سوه چی په جنت کی به جنتیانوته دالله ﷻ دیدار دسر په سترگو نصیب وی ، په دی داهل سنت والجماعت اوتولو علماؤ فقهاؤ اجماع ده ، صرف معتزله او خوارج ورڅخه منکر دی ، وجه دانکاری فلسفیانه شبهات دی چی په سترگو سره دلیدو دپاره دلیدونکی او څوک چی لیدل کیږی او ددی دواړو په مینځ کی دمسافت دپاره چی کوم شرطونه دی دخالق اودمخلوق په مینځ کی دهغه تحقیق نه سی کیدی ، داهل سنت والجماعت

مسلك دا دی چی په آخرت کی به دالله ﷻ لیدل او زیارت ددی ټولو شرطونو څخه بی نیازه وی ، نه به دڅه جهت او طرف سره دهغه تعلق وی ، نه دڅه خاص شکل او صورت او هیئت سره ، دحدیثو دروایتونو څخه دا مضمون نور هم زیات په وضاحت سره ثابت دی ، البته په دی لیدو او زیارت کی به دجنتیانو مختلفې درجې وی ، ځینو ته به دا زیارت ، هفته وار په جمعه کی حاصلیږی ، ځینو ته به روزانه سهار ماښام او ځینو ته به هر وخت په هر حال کی وی (مظهري)

كُلًّا إِذَا بَلَغَتِ الثَّرَاقِي، وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ، وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ، وَالتَّفَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ، إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ: په تیرو آیتونو کی دقیامت دحساب کتاب او دجنتیانو او ددورځیانو دڅه حال بیانولو څخه وروسته په دی آیت کی یی انسان متوجه کی چی خپل مرگ مه هیروه، دمرگ څخه اول اول دایمان اونیکی عمل طرف ته راسه چی په آخرت کی درته نجات حاصل سی ، په ذکر سوی آیت کی دمرگ نقشه داسی وړاندی سوی ده چی غافله انسان په غفلت کی وی تردی چی مرگ په سر راسی ودریږی او روح راسی په مری کی ومبلی او تیمار دار (قربان) خلک دعالج او معالجي څخه عاجزه سی، ددم چف کوونکی په تلاش کی سی او دیوی پښی پندی پرېلی پیچل شروع سی نو دا وخت الله ﷻ ته دتللو راغی ، اوس نه توبه قبلېږی نه څه عمل ، په دی وجه په عقلمند لازمه ده چی ددغه وخت څخه اول اول دخپلی اصلاح فکر وکی .

په ، وَالتَّفَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ: کی دلفظ دساق مشهوره معنی دپښی پندی ده اودیوی پندی پرېلی دپیچل کیدو دا مطلب هم کیدی سی چی دغه وخت دپریشانی اوبی ارامی څخه یوه پندی بله پرېږدی اودا معنی هم کیدی سی چی که دغه وخت یوه پښه پرېله باندی پرته وی اودی حرکت ورلره ورکوی، لیری کوی یی نو دا به دده په قدرت کی نه وی (شعبی اوحسن داسی ویلی دی) اوحضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی دلته د دوو پندیو څخه مراد دوه عالمه ددنیا او آخرت دی او مطلب دآیت دا دی چی په دغه وخت به ددنیا آخری ورځ او دآخرت اوله ورځ جمع کیږی ، په دی وجه په دوچنده غم کی مبتلا دی ، ددنیا څخه دجدایی غم او دآخرت دمعاملی فکر . والله تعالی اعلم .

أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى ، ثُمَّ أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى لَفْظ د ، أَوَّلَى ذَوِيلٌ مُّقْلُوبٌ دی دویل معنی هلاکت او بربادی ده ، دلته دهغه سری دپاره کوم چی کفر اوتکذیب خپل شعار جوړکی او ددنیا په مال او دولت کی مست سو، بیا په دی حال مړ سو دده دپاره څلور واره لفظ دهلاکت او بربادی استعمال سو، چی دمرگ په وخت بیا دمرگ څخه وروسته په قبر کی ، بیا دحشر او نشر په وخت ، بیا جهنم ته دداخلیدو په وخت دا مصیبت او بربادی ستا حصه ده .

أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخْزِيَ الْمَوْتَى: یعنی آیا هغه حق ذات دچاپه قبضه دقدرت کی چی مرگ اوژوند اوتول جهان دی آیا هغه پردی قادر نه دی چی مړی دوباره ژوندی کړی (ولی نه دی) نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سری دسورة قیامه دا آیت تلاوت کی نو هغه ته په کار دی چی دا کلمی ووايي ، بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ: یعنی بیشکه هغه په دی قادر دی او زه هم په هغو خلکو کی دا خلیم کوم چی ددی

شاهدي ورکوي ، په دې حديث کې يې دا الفاظ د سورة تين داخري آيت ، اَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمَ الْحَكَمِينَ : په ويلو باندې هم تلاوت کول ښوولي دي او هم په دې حديث کې يې دا هم فرمايلي دي چې کوم سړی د سورة مرسلت دې آيت ته ورسېږي ، فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ : نوډه لره انا باللّٰه ويل په کار دي .

تَمَّتْ سُورَةُ الْقِيَامَةِ بِحَمْدِ اللَّهِ (۲۷) رَجَبِ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة الدهر﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّجْمِ إِذَا تَوَلَّىٰ

سورع دهر په مکه کې نازل سو او په دې کې يو ديرش (۳۱) آيتونه او دوې رکوع گاني دي .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چې ډير مهربانه نهايت رحم والا دی .

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ①

آياتير سوي ده په انسان يو وخت په زمانه کې چې نه وو څه شی چې په ژبه راسی ،

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا

مونږ پيدا کړی دی انسان دمنی دڅاڅکي څخه داسی څاڅکي چې وازمايو نو وگرځوو مونږ دی اوریدونکی

بَصِيرًا ② إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ③ إِنَّا أَعْتَدْنَا

لیدونکی ، مونږ ده ته وښووه لار یا حق منی او یا ناشکری کوی ، مونږ تیار کړی دی

لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَلََّا وَسَعِيرًا ④ إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ

دمنکرانو دپاره څنځيرونه او طوقونه او اور گرم ، بیشکه نیک خلق به چښی

كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ⑤ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا

پيالی چې گډ به وی په کی کافور ، دایوه چینه ده چې چښی به ورڅخه بندگان دالله چلوی

تَفْجِيرًا ⑥ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ⑦

هغه ددې نهرونه ، پوره کوی په هغه نذر او بیرېږي دهغه ورځی څخه چې دهغه شربه خپور سی ،

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ۝۸ إِنَّمَا

اوورکوی خوراک دهغه په محبت باندی محتاج ته او یتیم ته او قیدی ته ، مونږ

نُطْعِمُكُمْ لَوْجَهٗ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ۝۹ إِنَّا نَخَافُ

خوراک درکوو تاسی ته دالله درضا دپاره نه غواړو ستاسی څخه بدله او نه شکر گذاری غواړو ، مونږ بیرېږو

مَنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَطَطٍ ۝۱۰ فَوَقَّهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ

دخپل رب څخه دیوې ورځې خفه کوونکی دسختی څخه ، نو خلاص کړل دوی الله دشر ددغه ورځې څخه

وَلَقَدْ هَمُّ نَصْرُهُ وَسُرُورًا ۝۱۱ وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ۝۱۲

اوورکول سول دوی ته دتازگی او خوشحالی سره ، او بدله ورکړه دوی ته د دوی په صبر باغونه او جامی وربښمنی

مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرُونَ فِيهَا شُمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ۝۱۳

تکیه لگوونکی به وی په دی کی په تختو باندی نه به وینی هلته غرمه

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا تَنِيْلًا ۝۱۴ وَيُطَافُ

اورا کښته به وی دوی ته سایه دهغه او کښته سوی دی دوی ته میوی دهغه باغ ټټیدوسره ، او خلق به ګرځی

عَلَيْهِمْ بِأَنِيَّةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ۝۱۵ قَوَارِيرًا

په دوی دلونږو دسپینوزرو سره او پیالی چی وی به دښینو ، ښینې

مِّنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ۝۱۶ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا

دسپینوزرو برابر کړی به یی وی په اندازه سره ، او اوبه کیږی به دوی په هغه کی پیالی چی ګډ

زَنْجَبِيلًا ۝۱۷ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ۝۱۸ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ

به وی په کی اذرك (زنجبیل) یوه چینه ده په هغه کی چی نوم یی دی سلسبیل ، او ګرځی به په دوی باندی هلکان

مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا ۝۱۹ وَإِذَا رَأَيْتَ

همیشه پاته کیدونکی ، هرکله چی ته وینی هغه خیال به کوی چی ملغلری دی خپور سوی ، او هرکله چی ته وینی

ثُمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٣٠﴾ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُدُوسٌ خُضَرُ

هلته نو به وینی نعمت او حکومت لوی ، به دوی به جامی وی دباریکو ورینمو شنب

وَأَسْتَبْرَقُ ۖ وَحُلُواْ آسَافًا وَرَمَنَ فِصَّةٍ ۖ وَسَقَهُمُ رَبُّهُمْ شَرَابًا

او دغټو ورینمو او دوی ته به ورکول سی پرتوگان دسپینوزو ، او به چنی په دوی رب د دوی شراب

طَهُورًا ۚ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَّشْكُورًا ۚ ﴿٣١﴾

چی پاکوی زړه ، داده تاسی دپاره بدله او سو کوشش ستاسی مقبول

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿٣٢﴾ فَاصْبِرْ بِحُكْمِ رَبِّكَ

مونږ نازل کړی دی تاته قرآن په لړ نازلولو سره ، نو ته انتظار کوه دخپل رب د حکم

وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ۚ ﴿٣٣﴾ وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۚ ﴿٣٤﴾

او خبره مه منه په هغوی کی دیو گناهگار او یا ناشکوه ، او یا دوه نوم درب خپل په سهار او ماښام ،

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ۚ ﴿٣٥﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ

او په څه وخت دشپې سجده کوه هغه ته او پاکي وایه دهغه اوږده شپه ، دا خلق غواری

الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ۚ ﴿٣٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ

دنیا او پریښی یی ده دخان څخه وروسته یوه ورځه لویه ، مونږ دوی پیدا کړی دی

وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ۚ ﴿٣٧﴾

او مضبوط کړی دی مونږ د دوی جوړونه او کله چی وغواری نو په بدل کی به راوړلو خلق د دوی په شان په بدل سره

هَذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمِنْ شَاءِ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۚ ﴿٣٨﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا

دا خو نصیحت دی نو څوک چی غواری ودی نیسی خپل رب ته لار ، او تاسی نه سی غوښتی مگر

أَنْ يَّشَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۚ ﴿٣٩﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ

څه چی غواری الله ، بیشکه الله څه دی په هرڅه یوه حکمتونو والا ، دا خلوی چا لره چی غواری

فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ۝

په خپل رحمت کی ، او د گناهکارو دپاره تیار دی عذاب دردناک .

لنہ تفہیم: بیشک په انسان باندی یو داسی وخت هم په زمانه کی راغلی دی په کوم کی چی دی څه قابل ذکر شی نه وو (یعنی انسان نه وو بلکه نطفه وه او ددی څخه مخکی غذا او ددی څخه مخکی د عناصرو جزء وو) مونږ دی دمخلوطی نطفی څخه پیدا کی (یعنی دسری اوبنځی دواړو دنطفی څخه څکه چی دبنځی منی هم دننه دننه په رحم کی لویږی بیا کله درحم دخلی څخه راووزی ضائع سی او کله دننه پاته سی او دمخلوط معنی داهم کیدی سی چی دا دمختلفو اجزاوو څخه مرکب ده چنانچی دمنی ترکیب دمختلفو اجزاوو څخه ظاهر دی، غرض داچی مونږدی دداسی نطفی څخه پیداکی) په داسی طورچی مونږدی مکلف جوړکی نو (په دی واسطه سره) مونږدی اوریدونکی لیدونکی (پوهیدونکی) جوړکی (اوچونکی په محاوره کی سمیع بصیر دعاقل دپاره استعمالاً مخصوص دی ، په دی وجه دعقل ورکولو چی کم مداردی دمکلف کیدو دهغه وضاحت یی ونه فرمایي ، مگر مراد دغه هم دی ، مطلب داچی مونږ په داسی هیثاتو اوصفاتو سره پیداکی چی په ده کی دشرعی احکامو دمکلف جوړیدو قابلیت وی، تردی وروسته کله چی دمکلف کیدو وخت رالی نو) مونږدی (په ښه اوبد خبرکی) لار موورته وښووله (یعنی دا احکامو مخاطب مو جوړ کی ، بیا) یا خو هغه شکر گزار (اومومنان) سول یاناشرکه (اوکافران) سول (یعنی په کومه لاره چی دچلیدو دوی ته ویل سوی وه کوم چی په هغه باندی ولاړی هغه مومن سئو، کوم چی بالکل نه په ولاړی هغه کافرسو، مخ ته دفریقینو دجزا ذکر دی چی) مونږ دکافرانو دپاره زنځیرونه اوطوقونه اوسوزوونکی اورتیار کړی دی (او) کوم چی نیکان (خلگ) دی ، هغوی به داسی جامونه (دشرابو) چښی په کومو کی چی به دکافرو گډون وی یعنی دداسی چښو څخه (به یی چښی) دکومو څخه چی به دخدای خاص بندگان چښی (او) کوم چی به هغه (خاص بندگان کوم ځای ته چی وغواړی) چی ویی بهوی نو بیایی به (او دا به دجنتیانو یو کرامت وی چی نهرونه دجنت به د دوی تابع وی لکه چی په درمنثور کی دابن شوذب څخه مروی دی چی دجنتیانو په لاسونو کی به دسرو زرو لښتی وی په دغو سره چی کوم طرف ته اشاره کوی ، نهرونه به هغه طرف ته جاری کیږی او دا کافور ددنیا کافور نه دی ، بلکه دجنت کافور دی کوم چی په سپینوالی اوخنکی اوتفریح اوتقویت دزړه او ددماغو کی ددی سره شریک دی ، په شرابو کی دخاص کیفیتونو حاصلولو دپاره عادت دی ، دځینو مناسبو شیانو دگډولو، نو هلته به په دی جام کی کافور گډیږی او دغه دشرابو جام به دداسی چښی څخه ډکیږی دکوم څخه چی به مقرب بندگان چښل کوی ، نو ظاهره ده چی هغه به داعلی درجی وی نو په دی سره دابرارو دبشارت تقویت وسو اوکه دابرارو اوعباد الله مصداق یو وی نو دوه ځایه په بیانولو سره جلا جلا مقصود دی ، یو ځای ددی گډون مقصود دی ، دوهم ځای ددی ډیروالی اومسخر کیدل چی دعیش داسبابو کثرت او دطبیعت تابع کیدل، دعیش لذت زیاتوی، مخ ته ددی ابرارو دصفتونو ذکر دی چی

هغه خلگ واجبات پوره کوی او (ادا کوی یی هم په خلوص سره ځکه چی هغوی) دداسی ورځی څخه بیربرې دکومی سختی چی به عامه وی (یعنی په کوم اوپیش پرتولو به ددغه سختی اثر وی ، مراد دقیامت ورځ ده إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) او (دغه خلگ داسی مخلص دی چی په مالی عبادتونوکی هم په کومو کی چی غالباً اخلاص کم وی کمال درجه اخلاص لری چنانچی) هغه خلگ (محض) دخدای په محبت سره غریب اویتیم او قیدی ته خوراک ورکوی (قیدی که مظلوم وی چی په ظلم سره قید سوی وی، نوییا خو دده مدد کول ښه دی او که ظالم وی چی دظلم په سزا قید سوی وی نودشدت حاجت په وخت کی هغه لره خوراک ورکول هم مستحسن دی اودغه خلگ چی خوراک ورکی نوپه ژبه سره یاپه زړه سره داسی وایی چی) مونږ خو محض دخدای دپاره خوراک ورکوو، نه مونږ ستاسی څخه (ددی عملی) بدله غواړو اونه (قولی) شکریه (غواړو اومونږ دخدای درضا مندی دپاره په دی واسطه تاسی ته خوراک درکوو چی) مونږ دخپل رب دطرف څخه دیوی سختی اوترخی ورځی بیره لرو (نو امید لرو چی ددی مخلصانه عملونو په وجه دهغه ورځی دتلخی او سختی څخه محفوظ سو اوددی څخه معلومه سوه چی داخرت په بیره سره یو کار کول داخلاص او دالله عَزَّ وَجَلَّ درضا حاصلولو منافی نه دی) نو الله عَزَّ وَجَلَّ به دوی (ددی اطاعت او اخلاص په برکت سره) ددغی ورځی دسختی څخه محفوظ وساتی او دوی ته به تازگی او خوشحالی ورکی (یعنی مخونه به یی تازه سی اوزړونه به یی خوشحاله سی) اودهغوی د پختگی (یعنی استقامت فی الدین) په بدله کی به هغوی لره جنت او ورینمین لباس ورکی ، په دی حالت کی چی هغوی به هلته (په جنت کی) پر صوفو (بالبنتنو) باندی (په ارام اوعزت سره) تکیه لگوونکی وی (او) نه به هلته تاؤ (اوگرمی) پیداکی اونه یخ (یعنی ساره بلکه فرحت بخش معتدل موسم به وی) اودا حالت به وی چی (هلته یعنی دجنت) ددرختو سایه به پردی (جنتیانو) راکښته سوی وی (یعنی نژدی به وی اوسایه داسبابو دنعمتونو څخه دی، په جنت کی به لمر او سپوږمی نه وی نوییا دسایي څه مطلب دی ، کیدی سی چی دنورو نورانی اجسامو درنا سایه مقصود وی اوفائده دسایي غالباً دا ده چی حالت بدلیری ، یوحالت که هرڅومره دارام اولذت وی اخر دهغه څخه طبیعت ستری کیږی) او دهغوی میوی به دهغوی په اختیارکی وی (چی هر وخت په هر حالت کی به بغیر دمشقته حاصلیری) او دوی ته به (دخوراک اوچښاک دشیانو درسولو دپاره) دسپینو زرو لوښی راورل سی اویالی چی دچینی به وی (او) هغه چینی به دسپینو زرو وی کومی چی به دکوونکی په مناسب انداز سره ډکی کړی وی (یعنی دچښلو شی به په کی په داسی انداز سره ډک سوی وی چی نه به په کی ددغه وخت دخواش څخه کمی وی اونه به ورڅخه څه پاته سی ، چی په دی دواړوکی بی خوندي وی، او دسپینو زرو دچینی معنی داده چی سپینوالی خوبه یی دسپینو زرو په شان وی اوشفاف به لکه دچینی په شان داسی وی او ددنیا په سپینو زروکی پوری راپوری څه نه ښکاری اوپه چینه کی دلته داسی سپینوالی نه وی ، نو دابه یو عجیبه شی وی) او هلته به دوی ته (علاوه دذکرسوی جام دشرابو څخه چی دکافورو گډون په کی وی نور هم) داسی جام دشرابو چښل کیږی په کوموکی چټی به داذرک (شوند) گډون وی (چی دحرارت غریزی دچالاکی او دخولی دځوند بدلولو

دپارہ بہ یی پہ شرابوکی دا ہم اچول، یعنی دداسی چینی خُخہ کومہ چی بہ ہلتہ وی (اوبہ پہ دوی وچنل سی) چی نوم بہ یی (ہلتہ، سلسبیل (مشہور) وی) (دمجموعی لور مقام خُخہ اوددی مقام خُخہ معلومیچی چی دلوری چینی پہ شرابوکی بہ گدون دزنجیل وی، واللہ اعلم باسرارہ) او دوی تہ بہ (داشیان) داسی ہلکان راوری راخی کوم چی بہ ہمیشہ ہلکان وی (اوهفہ بہ دومرہ بنائستہ وی چی) ای مخاطبہ کہ تہ دوی (پہ گرخیدوکی) ووینی نوداسی بہ یی گنی چی ملغری دی خیری سوی (دملغرو سرہ تشبیہ پہ صفایی اورونوالی کی اوخپرل سوی وصف ددوی دگرخیدو راگرخیدو پہ لحاظ سرہ لکہ ملغری چی خیری سی اخوا دیخواتہ روانی وی او دا داعلی درجی تشبیہ دہ) او (پہ دغو ذکر سوو اسبابو دنعمتونو کی انحصار نستہ، بلکہ ہلتہ بہ نور ہم ہر سامان پہ دومرہ افراط اورفعت سرہ وی چی) ای مخاطبہ کہ تہ دغہ خای ووینی نواتہ بہ لوی نعمت اولوی حکومت ہنکارہ سی (او) پہ ہفوجنتیانو باندی بہ دباریکو شنو ورینمو کپری وی او دپیرہ ورینمو کپری بہ وی (خُکہ چی پہ ہرلباس کی جدا لطف دی) اودوی تہ بہ دسپینو زرو ہنگری پہ لاسونوکی اچول کپری (پہ دی سورۃ کی دری خایہ دسپینو زرو دسامان ذکر راغلی دی اوپہ نورو ایتونوکی دسرو زرو مگرپہ دواہوکی تعارض نستہ، خُکہ چی دواہہ قسمہ سامان بہ وی او حکمت پہ دی کی ہفہ تفنن او تغیر دطبائعو او نعمتونو دی اودا شبہہ چی سروتہ خو کالی وراغوستل معیوب دی، پہ دی وجہ منافع دہ چی دہرمقام متقضا جلادہ، ددی خای عیب کیدل دہفہ خای دعیب کیدو مستلزم نہ دی) او ددوی رب (چی کوم شراب دوی تہ دچنلو دپارہ ورکوی دکوم چی لور ذکر راغلی دی ہفہ بہ پہ مثل ددنیا دشرابو ناپاک او عقل لیری کوونکی اونشہ راوستونکی نہ وی بلکہ اللہ ﷻ) بہ دوی تہ پاکیزہ شراب دچنلو دپارہ ورکوی (پہ کوموکی چی بہ نہ نجاست وی اونہ خروالی اولکہ چی داقول داللہ ﷻ دی، لا یَمْنَعُونَ عَنْهَا وَلَا یُزْفُونَ) او دری خایہ چی کوم پہ سورۃ کی ذکر دشرابو راغلی دی، ہر خای یی غرض جلادی لکہ چی دترجمی دتقریر اُخخہ واضحہ دہ، بیابہ اول کی یَشْرَبُونَ دی، بل خای یُسْقَوْنَ کوم چی پہ زیادت داکرام او اعزاز دلالت کوی، دریم خای پہ سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ کی نہایت تشریف او تکریم دی، نو دتکرار شائبہ پاتہ نہ سورہ او ددی تولو نعمتونو د ورکولو خُخہ وروستہ بہ دجنتیانو دروحانی مسرت زیاتولو دپارہ وویل سی چی) داستاسی بدلہ دہ اوستاسی کوشش (کوم چی پہ دنیاکی تاسی کوی) مقبول سو (مخ تہ دفریقینو دجزا ذکر کولو خُخہ وروستہ پہ طور دتفریح معنوی ددوی دتسلی دپارہ بیان دی یعنی ددی مخالفینو سزا تا واوریدہ، نو تہ ددوی پہ مخالفت غم مہ کویہ اوپہ خپل عادت او ددعوت او اصلاح پہ کارکی مشغول اوسہ چی علاوہ دطاعت خُخہ پہ دی کی دزہ ہم تقویت دی، اوبیان ددی طاعت دادی چی) مونہ پرتا قرآن لہ لہ نازل کری دی (چی لہ لہ خلکو تہ ورسیرہی او دوی فائدہ ورخُخہ واخلی اودوی تہ ددی خُخہ پہ فائدہ اخستوکی اسانی وی، لکہ چی دسورۃ اسراء پہ اخرکی دی، وَ قَرَأْنَا قُرْآنَهُ الْخ) نو تہ دخپل رب پہ حکم (چی پہ دی کی تبلیغ ہم دا خل دی) مستقل اوسہ اوپہ دوی کی دیوکافر بافاسق پہ خبروکی مہ راخہ (یعنی دا کوم چی دتبلیغ خُخہ منع کوی لکہ چی پہ درمنشوکی پہ سورۃ کافرون کی دی، چی ددوی

موافقت مه کوه ، مقصود ددی څخه اظهار داهتمام شان دی ، کنه نو دښی کریم ﷺ څخه ددوی دموافقت کولو هیڅ احتمال نه وو دا خو دعادتی عبادت (مرسو) او (مخ ته دلازمی عبادت امر دی یعنی) دخپل پروردگار سهار مابنام نوم اخله اوڅه قدر دښی په حصه کی هم هغه ته سجده کوه (یعنی فرض لمونځ کوه) اودښی په لویه حصه کی دهغه تسبیح (او پاکي) کوه (مراد ددی څخه تهجد دی، علاوه دفرائضو څخه او مخ ته دتقویت دتسلی دپاره یوبل مضمون دی په کوم کی چی دکفارو مذمت هم دی ، یعنی ددی خلکو دمخالفت اصل وجه ستاسی دا ده چی) داخلگ ددنیا سره محبت ساتی اوخپل مخ ته یی (راتلونکی) یوه درنه ورځ پریښی ده (نو ددنیا محبت پانده کړی دی ، په دی وجه دحق دوینا سره بغض ساتی اوددرنی ورځی ذکر یی چی واوریدی چونکی احتمال د دوی دانکار وو ، په دی وجه مخ ته ددغه درنی ورځی داستبعاد دفع فرمایي یعنی) هم مونږ دوی پیدا کړل او هم مونږ ددوی جوړ بندونه مضبوط کړل او (دارنگه) کله چی مونږ وغواړو نو ددوی په شان به نور خلگ ددوی پرځای بدل کړو ، اواولنی امر خو مشاهده ده اودوهم امر په ادنی تنبیه سره معلومیدی سی نو په دواړو امر و سره قدرت الهیه ظاهر دی بیادمر وپه دوباره ژوندی کولو کی کومه گرانه خبره ده چی قدرت به یی نه وی پر، مخ ته پردغوټولو سابقه مضامینو باندی په طور دتفریع فرمایي چی) دا (ټول کوم چی ذکر سول کافی) نصیحت دی ، نو کوم سری چی غواړی دخپل رب طرف ته دی لار اختیار کی (اوداپه مزمل کی تیرسوی دی) او (دقرآن په نصیحت کیدو کی دی په دی سره شبهه نه کیږی چی ځینو ته خوپه دی سره هدایت نه کیږی، خبره داده چی قرآن فی نفسه نصیحت اوکافی هدایت دی لیکن) بغیر دخدای درضا څخه تاسی خلگ هیڅ خبرنه سی غوښتی (او دځینو خلگو دپاره دخدای په نه رضا کی ځینی حکمتونه وی ځکه چی) خدای ﷻ لوی علم والا او حکمت والا دی ، هغه څوک چی وغواړی په خپل رحمت کی داخلوی او (څوک چی وغواړی په کفر او ظلم کی یی مبتلا ساتی بیا) دظالمانو دپاره هغه دردناک عذاب تیار کړی دی .

معلومات اومستلي

دسورة دهر نوم سورة انسان او سورة ابرار هم دی (روح) په دی کی دانسان دپیدائش ابتداء او انتهاء او په عملونو جزا اوسزا ، دقیامت او جنت او دورځ خاص حالت په نهایت بلیغ انداز کی بیان سوی دی .

هَلْ أَلِیَ عَلَى الْإِنْسَانِ حِینَ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ یَكُنْ شَیْئًا مَّذْکُورًا : حرف دهل په اصل کی داستفهام دپاره راځی او ځینی وخت ظاهر اوبشکاره شیان په صورت داستفهام ځکه تعبیر کیږی چی واضح والی یی نور موکدسی چی دچا څخه پوښتنه کوی دغه جواب ورکی ، بل احتمال په کی دسره نه وی ، لکه یوسری په نیمه ورځ چاته وواپی چی آیا دا ورځ نه ده ، په دی صورت کی خویی استفهام کړی دی ، مگر په حقیقت کی ددی دانتهاپی واضح کیدو بیان دی ، په دی وجه په داسی موقع کی ځینی حضرات فرمایي چی دلته صرف هل په معنی د: قَدْ دى کوم چی دواقعی تحقیق دپاره ویل کیږی په هر دوه صورته مطلب دایت دا دی چی په انسان یوه زمانه اوږده داسی تیره سوي ده ، چی په دنیا کی هیڅ ځای دده نوم او نښان ، تردی چی ذکر اوتذکره هم نه وه ، لفظ دحِین په تنوین سره په ذکر کولو کی ددغه وخت اوزمانی داوږدوالی طرف ته

اشاره ده او په دې آيت کې يې دا اوږده زمانه پرانسان تيريدل بيان کړې دي، په کومه کې چې دده نې الجمله په څه ناڅه شان وجود کيدل لازمی دی، ځکه محض عدم زمانی ته خو پرانسان تيريدل نه سي ويل کيدی، په دې وجه اکثره مفسرين حضرات فرمايي چې دغه اوږده زمانه کومه چې په انسان تيره سوه، هغه زمانه مراد ده کومه چې دحمل کيدو څخه وروسته تر پيدائش پورې وخت دی کوم چې عادتاً نه ۹ مياشتې وي، چې په دې کې دانسان په تخليق باندې دومره دورونه تيريږي، دنطفې څخه واخله دجسم اواعضاء، بياپه دې کې دروح اوژوند ترراتلو پورې داټول شامل دي، په دې ټوله زمانه کې که څه هم دده وجود په يوشان سره قائم سوي دی، مگر نه څوک دی پيژني چې هلک دی که انجلۍ نه دده څه نوم سته، نه چاته دده شکل اوصورت معلوم دی، په دې وجه دده هيڅ ځای ذکر او تذکره نسته، اوکه دی ته زياته وسيعه معنی ورکول سي، نو دتخليق انساني ابتداء لکه څنگه چې دنطفې څخه گڼل سوي ده، هغه نطفه هم چې دکومې غذا څخه پيدا سوه، دغه غذا او دغذا څخه مخکې ددغې غذا ماده په څه ناڅه صورت کې په دنيا کې هغه زمانه هم شامله سي نو دا اوږده زمانه دزرگونو کالو کيدی سي په هرحال الله ﷻ په دې آيت کې دانسان ديو داسې کارطرف ته توجه راوگرځوله چې که په ده کې يوه ذره هم شعوروي اوڅه فکر هم وکړي نو ده ته به دخپل حقيقت دښکاره کيدو سره دخپل پيدا کوونکي او جوړونکي په وجود او علم اوقدرت باندې دمکمل ايمان اويقين څخه ماسوا هيڅ چاره نه وي پاته، که داويا کالو يوانسان ددې مراقبه وکړي اوپه دې فکروکې چې داوس څخه يو اويا کاله مخکې دده نوم اونېبانه نه وه اونه دده په څه عنا: ان سره چا ذکر کولی سواي، دمور اوپلار اونيا اونیکه په زړه کې هم دده دمخصوص وجودڅه خطر قدرنه وه که څه هم دمطلق بچي تصويري وو، هغه وخت دده دايجاد اوتخليق څه شی باعث سو اوکوم د عقلونو حيرانوونکي قدرت په ټوله دنيا کې خپرو درو لره دده په وجود کې ځای ورکړی اودی يې يو هوښيار پوه اوريدونکي ليدونکي انسان کې، نودغه انسان به بې ساخته په دې وينا محبوره سي.

ما نبوديم و تقاضا ما نبود لطف تو ناگفته ما می شنود

نه زه وم نه زما تقاضاوه، ستا لطف او کرم زما ناويلی ارزوگانی اوریدی.

ددې څخه وروسته دانسان دتخليق ابتدا داسې بيان فرمايي، **إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ** يعنی مونږ انسان ديو مخلوطې نطفې څخه پيدا کړی **أَمْشَاجٍ** دمښيچ يامشج جمع ده چې معنی يې مخلوط راځي او دلته ظاهره ده چې دسړي او ښځې ملخوطه نطفه مراد ده، لکه چې اکثره مفسرينو فرمايلي دي او په روح المعانی کې يې دځينو مفسرينو څخه نقل کړی دی چې دامشاج څخه مراد اخلاط اربعه يعنی وينه، بلغم، سودا، صفراء دي دکومو څخه چې نطفه مرکب کيږي.

(دهر انسان په تخليق کې دټولي دنيا داجزاؤ او فرو شموليت)

که فکر وسي نو دا اخلاط اربعه مذکوره هم دغذا داقسامو څخه حاصلېږي اودهر انسان پرخوراک چې فکر وسي، نو په دې کې دليرو ليرو ملکونو اوخطو اجزاء داب او هوا اونورو په ذريعه شاملېږي، دغه شان ديو انسان دموجوده جسم تجزيه اوتحليل چې وسي نو معلومه به سي چې دا دداسې اجزاوو او

ذراتو مجموعه ده کوم چي ددنيا په کونج کونج خپاره وي ، د قدرت عجيبه نظام په حيرانوونکي طريقه باندې دغه دده په وجود کې ځای کړي دي ، که دامشاج مطلب داواخستل سي نودلته دلفظ دامشاج په ذکر سره دقيامت دمنکرانو دټولو څخه لويه شبهه ليري سوه ځکه چي ددغو خداي نه پيژندونکو خلگو په نزد دقيامت په قائميدو او مړو دوباره ژوندی کيدو کې دټولو څخه لوی اشکال دادی چي انسان مړسي ، خاوري سي اوبيا زړه زړه سي او په دنيا کې خپري سي ، ددغو دوباره جمع کول بيا په کې روح اچول د دوی په نزد گویا ناممکنه ده .

دامشاج په معنی داخلاط په تفسیر کې د دوی ددی شبهی یو واضح جواب دی چي دانسانی تخلیق په ابتداء کې هم دټولي دنيا اجزاء او ذری شاملی وي ، چاته چي دا ابتدایي تخلیق مشکل نه سو ، دهغه دپاره دده دوباره پیدا کول ولی مشکل سو ، او په دی تفسیر باندی دلفظ دامشاج دلته اضافه هم دیوی مستقلی فائدی دپاره کیدی سي . والله تعالی اعلم

نَبْتَلِيْهِ : دابتلاء څخه مشتق دی چي معنی یی امتحان اوازماش دی ، دا دتخلیق انسانی دغرض او حکمت بیان دی چي دانسان په دی شان سره دپیدا کولو مقصد دده آزمائش دی چي بیان یی په راتلونکو آیتونو کې راځي ، چي مونږ دانبیاء عليهم السلام او آسمانی کتابونو په ذریعه ده ته لار وښووله چي دالار دجنت طرف ته او دوهمه د دویڅ طرف ته ځي او ده ته اختیار ورکول سو چي په دی کې کومه غواړی اختیار کی چنانچي په دوی کې دوی دلی سوي ، إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا : یعنی یوه ډله دهغو خلگو سوه کومو چي خپل پیدا کوونکي او نعمت ورکوونکي وپیژندی او دهغه شکری ادا کی او په هغه یی ایمان راوړي ، دوهمه ډله هغه سوه کوم چي دالله ﷻ دنعمتونو ناشکری وکړه او کافران پاته سول ، ددی څخه وروسته د دواړو ډلو دجزاء اوانجام ذکر یی وفرمایي چي دکافرانو دپاره زنجیرونه او طوقونه اوجهنم دی او دابرارو یعنی دایمان اوطاعت دپابندو خلگو دپاره لوی لوی نعمتونه دی ، دټولو څخه اول یی دچنبلو دشیانو ذکر وفرمایي چي دوی ته به داسی جامونه دشرابو ورکول سي ، په کومو کې چي به دکافورو گډون وي ، يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا : یعنی مفسرین فرمایي چي کافور دجنت دیوی چینی نوم دی ، په دی شرابو کې به دلذت اوکیفیت زیاتولو دپاره ددغه چینی اوبه شاملیږي اوکه دکافورو مشهوره معنی واخستل سي نو دا ضروری نه ده چي دجنت کافور به هم ددنیا دکافورو په شان وي چي دخوړلو چنبلو قابل به نه وي دهغوی کافورو خصوصیات به جلا وي .

عَنَّا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ : لفظ د ، عیناً په ترکیب نحوی کې دکافوراً بدل هم کیدی سي ، په دی صورت کې به دا متعینه سي چي په ذکر سوي آیت کې دکافورو څخه مراد دجنت چینه ده اودعباد الله څخه مراد دالله ﷻ هغه نیک بندگان دی دکومو ذکر چي اول دابرارو په عنوان سره سوي دی اوکه عیناً د ، مِنْ كَأْسٍ څخه بدل مقرر سي نو بیا دا دیوی بلی چینی اواوبو بیان اوپه دی صورت کې به دعباد الله څخه مراد دجنتیانو یو بل جماعت وي کوم چي دابرارو څخه په کمه درجه کې دی .

يُؤْتُونَ بِالْأَنْزَرِ: دا بيان دهغه دی چی ابرار او عباد الله ته به دا انعامات په څه بنا ورکول کیږی، معنی داده چی دا هغه خلگ دی دکومو کار چی دالله ﷻ دپاره نذر (مننه) منل، دهغه پوره کول کوی، دنذر لفظی معنی ده چی په خپل ځان یو داسی کار واجب کی چی دشریعت څخه پرده واجب نه وی، داسی نذر پوره کول شرعاً پرده واجب سی، ددی څه تفصیل مخ ته راځی، دلته دجنتیانو د عظیمی جزا او انعاماتو سبب یی دنذر پوره کول مقرر کړی دی، په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی دا خلگ چی کله دخپل طرف څخه دواجبو کړو شیانو دادا کولو اهتمام کوی نوکوم فرائض او واجبات چی د دوی دا اختیار نه دی، بلکه دالله ﷻ دطرف څخه په دوی لازم سوی دی دهغه اهتمام خو به په درجه اولی کوی، دغه شان په لفظ دایفاء نذر کی په حقیقت کی دټولو شرعی واجباتو او فرائضو ادائیگی شامله سوه او دجنت دانعاماتو سبب مکمل اطاعت او دټولو فرائضو او واجباتو ادا کول به وی، په هر حال ددی جملی څخه دنذر دپوره کولو اهمیت او وجوب ثابت سو.

مسئله: دنذر (مننی) دمنعقد کیدو دپاره څو شرطونه دی، اول دا چی دکوم کار نذر منل کیږی هغه جائز او حلال وی معصیت نه وی، که چا دیو گناه اونا جائز کار نذر و منی نو په ده لازمه ده چی هغه ناجائز کار نه کوی، خپل قسم مات کی اود قسم کفاره ادا کی، بل شرط دا دی چی هغه دالله ﷻ دطرف څخه واجب نه وی، په دی وجه که څوک دفرض لمونځ یا وترو واجبو نذر و منی نو دا نذر به لغوه وی، دغه فرض یا واجب داول څخه په ده واجب الادا دی.

دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه په نزد دا هم شرط دی چی کوم کاری په ذریعه دنذر په ځان واجب کړی دی دهغه دجنس څخه یو عبادت په شریعت کی واجب سوی وی لکه لمونځ، روژه، صدقه، قربانی اونور او دکوم دجنس څخه چی شرعاً څه عبادت مقصود نه وی، دهغه په نذر منلو باندی نذر نه لازمیږی، لکه دیو مریض پوښتنه کول یا په جنازه پسی تلل او نور کوم چی که څه هم عبادت دی خو عبادت مقصودی نه دی دنذر او یمین د احکامو تفصیل د فقهی په کتابونو کی کتلی سی.

وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَبِّ مَسْكِينٍ وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا: یعنی دجنتیانو دا انعامات په دی سبب سره هم دی چی هغه په دنیا کی یتیمانو، مسکینانو اوقیدیانو ته خوراک ورکوی، په علی حَبِّ کی حرف دعلی په معنی دمَعَ دی مطلب دا دی چی دا خلگ په داسی حالت کی هم غریبانو ته خوراک ورکوی کله چی دغه خوراک په خپله هم دځان دپاره دوی ته محبوب او خوښ وی، دانه چی دخپل ځان څخه زیات فالتو خوراک مسکینانو ته ورکوی، یتیم او مسکین ته دخوراک ورکولو عبادت او ثواب والی خو ظاهر دی، دقیدی څخه مراد ظاهر ده چی هغه قیدی دی، کوم چی دشریعت داصولو مطابق قید سوی وی، برابره خبره ده که کافر وی یا مسلمان مجرم، مگر په هر حال ده ته خوراک ورکول داسلامی حکومت ذمه واری ده، کوم سړی چی ده ته خوراک ورکوی، هغه گویا دحکومت اوبیت المال اعانت کوی، په دی وجه قیدی برابره خبره ده که کافر هم وی هغه ته خوراک ورکول به ثواب وی، خصوصاً داسلام په ابتداء کی خو دقیدیانو خوراک او چنباک او د دوی حفاظت په عامو مسلمانانو تقسیم سوی او د دوی په ذمه وو لکه دبدر

دقیدیانو سره چی داسی معامله سوی وه .

فَوَارِبَ مِنْ لَفْظَةٍ: په دنیا کی دسپینو زرو لوښی کثیف وی ، دآئینی په شان نه سی کیدی او کوم چی دکانچ څخه جوړیږی هغه سپین زر نه سی کیدی ، په دی دواړو کی تضاد دی ، مگر دا دجنت خصوصیت دی چی دهغه ځای سپین زر به دآئینی په شان شفاف وی حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چی په جنت کی څومره شیان ورکول کیږی دهغوټولو نظیر اوشیبه په دنیا کی هم ورکول کیږی ، ماسوا دهغو گلاسونو اولوښو څخه دکومو ساخت چی دسپینو زرو څخه دی ، مگر دآئینی په شان شفاف نه دی .

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَجْجِيلًا: دزنجبیل معروفه معنی شونډ ده او د عربو خلگو به په شرابو کی ددی گډون خوښوی ، په دی وجه یی دا په جنت کی هم اختیار کړل او ځینی حضرات فرمایي چی دجنت په نعمتونو او دنیا په شیانو کی دنوم د اشتراك څخه ماسوا هیڅ شی مشترک نه دی په دی وجه دهغه ځای زنجبیل نه سی قیاس کیدلی .

وَحُلُوا أَسَاوِرَ مِنْ لَفْظَةٍ: اساور دسوار جمع ده ، بنګرو ته ویل کیږی ، کوم چی په لاسونو کی داچولو کالی دي ، په دی آیت کی دسپینو زرو دبنګرو ذکر دی او په بل آیت کی ، أَسَاوِرَ مِنْ ذَّهَبٍ راغلی دی ، یعنی دسرو زرو بنګری ، په دی دواړو کی څه تضاد نسته ، بلکه کیدی سی چی یو وخت دسپینو ، یو وخت دسرو زرو بنګری استعمالیږی یا دځینو بنګری دسرو وی دځینو دا دسپینو ، مګریو سوال دلته پرهه حال دی چی دسپینو زرو بنګری وی اوکه دسرو په هرحال دا کالی دی کم چی دښځو د استعمال دپاره وی ، دسرو دپاره داسی زیور اچول عیب ګڼل کیږی ، جواب دا دی چی دیو شی دسرو یادښځو دپاره مخصوص کیدل او د دوی دپاره ښه یابد کیدل ، دا د عرف او عادت تابع وی ، په ځینو ملکونو یا قومونو کی یو شی لوی عیب اوبد ګڼل کیږی ، په نورو قومونو کی هغه ډیر ښائسته ګڼل کیږی ، په دنیا کی دکسری بادشاهانو به په لاسونو کی دبنګرو او په سینه اوتاج کی دکالو استعمال کوی اودا به د دوی خاص امتیاز اواعزاز ګڼل کیدی ، دکسری دملك فتح کیدو څخه وروسته چی کومی خزانی دکسری دمسلمانانو په لاس ورغلی په هغه کی دکسری بنګری هم وه ، کله چی د دنیا دمختلفو ملکونو او قومونو په معمولی جغرافیایی اوقومی فرق سره دا معامله مختلفه کیدی سی ، نو جنت په دنیا د قیاس کولو خو هیڅ معنی نه سی کیدی ، هلته به بنګری اچول دسرو دپاره هم ښه ګڼل کیږی .

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيَكُمْ مَشْكُورًا: یعنی جنتیانو ته به جنت ته درسیدو څخه وروسته دحق تعالی دطرف څخه داخطاب وی چی دجنت دا عقل حیرانوونکی نعمتونه ټول ستاسی دهغو عملونو جزا ده کوم چی تاسی په دنیا کی کړی وه اوستاسی عمل دالله ﷻ په نزد مقبول سو ، دا کلمی به دوی ته په طور دمبارکباد ویل کیږی ، داهل عشق اومحبت څخه پوښتنه وکی ، نو دجنت ټول نعمتونه یو طرف ته او درب العلمین دا فرمان بل طرف ته دټولو نعمتونو څخه زیات دی ځکه چی په دی کی الله ﷻ دوی ته دخپلی کاملی رضا سندورکوی دعاموجنتیانو دانعاماتو د ذکر کولو څخه وروسته دخاص هغو انعاماتو

ذکر کوی کوم چی په نبی کریم ﷺ باندی مبذول سول ، په هغه کی دتولو څخه لوی انعام تنزیل دقرآن دی ددی عظیم انعام ذکر کولو څخه وروسته اول خو دوی ته ددی هدایت وسو چی دمخالفینو او کفارو دطرف څخه چی په کوم ضداوانکاراو د دوی په ازارونو تکلیف چی تاته رسیږی ، په هغه دصبرڅخه کار اخله بل دالله ﷻ عبادت شپه او ورځ خپله مشغله جوړه کړه په دی سره به دکفارو دا ذیت هم ازاله وسی .
په آخرکی د عنادگرو کفارو په کفر باندی دتینگ پاته کیدو وجه بنوول سوی ده چی دا جاهلان ددنیا په سطحی اوسرسری اوفانی لذتونو کی داسی مست سول چی انجام یعنی آخرت یی هیرکی ، حال دا دی چی مونږ په دنیا کی هم په خپله ددوی په وجود کی داسی شیان ایښی وه چی که په هغه کی یی فکرکولی نو خپل خالق اومالک به یی پیژندلی وای مثلاً ، نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ : یعنی مونږ دوی پیدا کړل او د دوی دوجود په صنعت کی مو یو خاص کمال دا کښیښوی چی دده جوړونه او بندونه مو مضبوط اومستحکم جوړکړل .

(په انساني جوړونو او بندونو کی دقدرت کرشمه)

په دی کی اشاره ددی خبری طرف ته ده چی انسان خپل یویو جوړ او بند ته نظر وکی چی په مقتضا دحکمت اوانسانی راحت دا جوړونه په لیدو کی نرم اوناړک معلومیږی او دنرمو نرمو پتو په ذریعه دیو بل سره مښتی دی ، چی ددی طبیعی تقاضا دا وه چی په کال دوه کی دا سولیدی اوماتیدی خصوصاً هرکله چی شپه او ورځ دا په حرکت کی وی کتیبی راکتیبی ، په دومره شپه او ورځ حرکت سره خو داوسنی اسپرنگ هم په کال دوه کاله کی وسولیږی مات سی ، دی نرمو اوناړکو پتو ته وگوری چی څنگه یی داندامونو جوړونه رانیولی دی ، نه سولیږی نه ماتیبی ، انسان دی دخپل لاس دگوتو جوړونو ته وگوری اوحساب دی ولگوی چی په ټول عمر کی به دی جوړونو څومره حرکتونه کړی وی ، څومره څومره زور اودباؤ به په دوی راغلی وی چی که فولاد هم وای نو سولیدلی به وای ، مگر دا جوړونه دی چی په اویا (۷۰)، اتیا (۸۰)، کاله چلیدو باندی هم پرخپل ځای قائم دی ، فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

والحمد لله رب العلمین

(سورة المرسلات)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ خَمْسُونَ آيَةً فِي ثَلَاثِ أَلْفِ كَلِمَةٍ

سورة المرسلات په مکه کی نازل سو او په دی کی پنځوس (۵۰) آیتونه او دوی (۲) رکوع گانی دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه او نهایت رحم والا دی .

وَالْمُرْسَلَاتُ عُرْفًا ۝۱ فَالْعَصْفُ عَصْفًا ۝۲ وَالنَّشْرِ نَشْرًا ۝۳

قسم دی په چلیدونکو هواگانو په نرمی سره ، بیا په ښورونکو په زور سره ، بیا په ښورونکو په پورته کولو سره

فَالْفُرْقَتِ فَرْقًا ۝ فَاَلْبَلَقِيتِ ذِكْرًا ۝ عُدْرًا اَوْ نُذْرًا ۝ اِنَّمَا

بيا په څيرونکو جلا جلا کوونکو ، بيا په ملانکو چي نازلوی وحی ، دالزام ليري کولو يا بېرولو دپاره ، چي

تُوْعَدُونَ لَوَاقِعٌ ۝ فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ۝ وَاِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ۝

بيشکه دکوم شي تاسي سره وعده وسوه هغه ضرور واقع کيدونکي دي بيا چي کله ستوري مات سي او کله چي آسمان وچوي

وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝ وَاِذَا الرُّسُلُ اُقْتُتْ ۝ لِرَآيِ يَوْمٍ اُجِّلَتْ ۝

او کله چي غرونه والوزول سي ، او کله چي درسونانو وخت مقرر سي ، دکومي ورځي دپاره په دغو شيانو کي حصار تيا ده

لِیَوْمِ الْفَصْلِ ۝ وَمَا اَدْرَاکَ مَا یَوْمُ الْفَصْلِ ۝ وَیَلَّ یَوْمَئِذٍ

دفیصلی دورځی دپاره ، اوته څه پوه سوی چي دفیصلی ورځ څه ده ؟ ، خرابی ده په دغه ورځ

لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ اَلَمْ نُهْلِكْ الْاَوَّلَیْنَ ۝ ثُمَّ نَتَّبِعُهُمُ الْاٰخِرَیْنَ ۝

درواغجن کوونکو دپاره ، آیا مونږ نه دی هلاک کړی اولنی ، بيا په دوی پسې رالېږو وروسته

كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْجٰثِمِیْنَ ۝ وَیَلَّ یَوْمَئِذٍ

داسی کوو مونږ دگناهکارو سره ، خرابی ده په دغه ورځ

لِلْمُكَذِّبِیْنَ ۝ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِّنْ مَّآءٍ مَّهِیْنٍ ۝ فَجَعَلْنٰهُ فِی

درواغجن کونکولره ، آیا مونږ نه یاست جوړ کړی تاسی دیوبی قدره اوبو څخه ، بيا مو کښیښوول هغه

قَرَارِیْمَکَیْنِ ۝ اِلٰی قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ۝ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقُدْرُوْنَ ۝

په یوځای دقرار کي ، تریوی وعدی مقرری پوری ، بيا مونږ هغه پوره کي ، نو مونږ څه ښه قدرت والا یو

وَیَلَّ یَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ۝ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ کِفَاتًا ۝

خرابی ده په دغه ورځ درواغجنانو لره ، آیا مونږ نه ده جوړه کړی مخکه ځای کوونکی ؟

اَحْيَآءٍ وَّ اَمْوَاتًا ۝ وَجَعَلْنَا فِیْهَا رَآسِی شَیْخِیْ وَّ اَسْقَیْنٰکُم

ژوندی او مړو لره ، او ایښی دی مونږ په مخکه بار دغرونو لیری او چښولی دی مونږ تاسی ته

مَاءٍ فَرَاتًا ۝ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ اَنْطَلِقُوا اِلٰى مَا

اوبه خوبى تنده مره کونكى ، خرابى ده په دغه ورځ درواغجن کونکولره ، وگرځي وگوري چي

كُنْتُمْ بِهِ كَاذِبُونَ ۝ اَنْطَلِقُوا اِلٰى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ

کوم شي تاسي درواغجن کوي ، ولاړ سي يوسايي ته چي دري

شُعَبٍ ۝ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ الْهَبِّ ۝ اِنِّهَا تَرْمِي بِشَرِّ

بناخونه يي دي ، نه گني سايي دي اونه منع کولي سي غرمي ، هغه اور غورځوي سکروتي

كَالْقَصْرِ ۝ كَانَتْ جِبَلٌ صَفْرًا ۝ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝

لکه محل ، گوريا هغه اوبان دي ژر ، خرابي ده په دغه ورځ درواغجن کونکولره ،

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ۝ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ۝

دا هغه ورځ ده چي خبري به ونه کړل سي ، اونه به حکم وي دوي ته چي توبه وکاري

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ هَذَا يَوْمُ الْفُصْلِ جَمْعُكُمْ

خرابي ده په دغه ورځ درواغجن کونکولره ، داده ورځ دفيصلي جمع کړاست مونږ تاسي

وَالْأَوَّلِينَ ۝ اِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُون ۝ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ

اومخکني ، نو که څه داؤ ستاسي وي نو وچلوي په مونږ باندې ، خرابي په دغه ورځ

لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلٍّ وَعُيُونٍ ۝ وَقَوَاكِهِ

درواغجن کونکولره ، بيشکه بيريدونکي به وي په سايو کي اونهرونوکي ، اوميووکي

مَبَايِشْتَهُونَ ۝ كُلُّوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ اِنَّا

څه قسم چي دوي غواړي ، خوري اوچنسي په خوند سره په بدله دهغو کارونو کي چي تاسي کړي دي

كَذٰلِكَ نَجْزِي الْحَسَنِينَ ۝ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ كُلُّوا

مونږ دغسي بدله ورکړونکي کونکوته ، خرابي ده په دغه ورځ درواغجن کونکولره ، خوري

وَتَسْعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُجْرَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٨﴾

اونفع اخلی لږ ورځی بیشکه تاسی گناهگار یاست ، خرابی ده په دغه ورځ درواغجن کونکولره ،

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٣٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ

او کله چی وویل سی دوی ته چی رکوع وکړی نورکوع نه کوی ، خرابی ده په دغه ورځ

لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٤٠﴾

درواغجن کونکولره ، نو اوس به په کومه خبره ددې څخه وروسته یقین وکړی

لنډتفسیر: قسم دی په هغو هوا گانو کومی چی دنفع رسولو دپاره لږل کیږی ، بیاپه هغو هواگانو کومی چی په سختی سره چلیږی (دکومو څخه چی دخطر و احتمال وی) اوپه هغو هواگانو کومی چی وریشی (پورته کوی) ښوروی (دکومو څخه وروسته چی باران کیږی) بیا په هغو هواگانو کوم چی وریشی جلا جلا کوی (لکه دباران څخه وروسته چی کیږی) بیاپه هغو هواگانو کوم چی (په زړه کی) دالله ﷻ یاد یعنی دتوبی یا دبیری القاء کوی (یعنی دا ذکر سوی هواگانی دالله ﷻ په کامل قدرت باندی ددلالت په وجه دخالق کائنات طرف ته دمتوجه کیدو سبب کیږی اودغه توجه په دوو طریقو سره وی یو دبیری څخه کله چی ددی هواگانو څخه دخوف ښاننی ښکاره وی اودوهم په توبه اومعذرت سره اودا خوف اورجاء په دواړو صورتونو کی کیدی سی ، که هواگانی نفع ورکوونکی وی نویا خو دخدای ﷻ نعمتونه یاد وی ، دهغه شکر اوپه خپلو تقصیراتو عذرکوی اوکه دغه هواگانی خوفناکی وی نو دخدای ﷻ دعذاب څخه بیرته کوی ، دخپلو گناهونو څخه توبه کوی ، مخ ته جواب دقسم دی) چی دکوم شی ستاسی سره وعده کول کیږی هغه ضرور کیدونکی دی (مراد قیامت دی اوداتول قسمونه دقیامت سره نهایت مناسب دی ځکه چی داوولی شپیلی څخه وروسته دتول عالم دفنا کیدو واقع دتیزو هواگانو مشابه ده او دوهمی شپیلی څخه وروسته واقعات دمرو ژوندی کیدل او نور دنفع مندی هوا دواقعاتوسره مشابه دی دکومو څخه چی باران اوپه باران باندی ژوندی نباتات پیدا کیږی مخ ته په دی واقع کیدو باندی تفریع فرمایي) نو هرکله چی ستوری بی نوره سی اوکله چی آسمان څیری سی اوکله چی غرونه الوتلی گرځی اوکله چی ټول پیغمبران په معین وخت جمع سی (دغه وخت به دټولو فیصله وی مخ ته ددغی ورځی دهولناکوالی ذکر دی چی څه معلومه ده) چی دکومی ورځی دپاره دییغمبرانو معامله څنډول سوي ده (مخ ته جواب دی چی) دفیصلی دورځی دپاره (څنډول سوي ده ، مطلب ددی سوال اوجواب دامعلومیږی چی کفارو کومو چی درسولانو تکذیب کړی دی او اوس هم ددی امت کفار دنبی کریم ﷺ تکذیب کوی اوکله چی پر دی تکذیب داخرت دعذاب څخه بیړول کیږی نو داخرت هم تکذیب کول کیږی اودا تکذیب فی نفسه

مقتضى ددی دی چی درسولانو کومه قصه دکفارو سره پېښېږي ، ددی فیصله اوس وسی ، او ددی په تاخیر سره کفارو ته زیاته موقع دانکار اوتکذیب ورکول کیږي اومسلمانان په طبعی طور ددی دژر کیدو خواهشمند وی ، نو په دی آیت کی داستعجال جواب دی چی الله ﷻ په ځینو حکمتونو سره دا وروسته کړي ده لیکن واقع کیږي به ضرور) او (مخ ته ددغی فیصلی دورځی دهولناکوالی بیان دی چی تاته معلومه ده چی هغه دفیصلی ورځ څنگه ده؟ (یعنی ډیره سخته ده اوکوم خلگ چی داحق امر یعنی واقع کیدل دقیامت درواغجن کوی پوه دی سی چی) په دغه رخ به (دحق) درواغجن کونکو لره لویه خرابی وی (مخ ته دتیرو نظائرو په ذریعه د موجوده خلگو بیړول دی) ایا مونږ مخکنی کافران خلگ (په عذاب سره) نه دی هلاک کړی بیا وروسته به هم (په عذاب کی) ددغو (مخکنیو) سره کړی (یعنی ستا دامت پرکفارو به هم وبال د هلاکت نازل کی لکه چی دبدر اونورو په غزاگانو کی وسوه) مونږ دمجرمانو سره هم دغسی کوو (یعنی په کفر سزا ورلره ورکوو، برابره خبره ده که په دواړه جهانو کی وی اوبرابره خبره ده که په اخرت کی، اوکوم چی په دی حق امر یعنی کفر باندی مستحق د عذاب کیدل درواغجن کوی پوه دی سی چی) په دغه ورځ به (دحق) درواغجن کونکو لره لویه خرابی وی (مخ ته دقیامت وقوع او دمرو ژوندی کیدل ذهنونو ته نژدی کوی فرمایي) ایا مونږ تاسی دیو بی قدره اوبو (یعنی نطفی) څخه نه یاست پیدا کړی؟ (یعنی په ابتداء کی تاسی نطفه واست) بیا مونږ هغه تر یو وخت مقرر پوری په یو محفوظ ځای (یعنی دبنځی (رحم) کی کښېښووی غرض دا چی مونږ (ددی ټولو تصرفاتو) یوه اندازه مقرر کړه ، نو مونږ څنگه ښه اندازه مقرر کونکی یو (ددی څخه دمرو پرژوندی کیدو باندی قدرت ثابت سو ، بیاچی کوم خلگ دا حق کار یعنی دبیا پورته کولو قدرت درواغجن کوی پوه دی سی چی) په دغه ورځ به (حق) درواغجن کونکو لره لویه خرابی وی (مخ ته په خپلو ځینو نعمتونو سره داطاعت اویمان طرف ته ترغیب ورکوی یعنی) ایا مونږ مخکه دژوند اومرو ځای کوونکی نه ده جوړه کړی؟ (چی ژوند په دی تیرېږي ، دمرگ څخه وروسته ددفن کیدو اوغرقیدو اوسوزیدو په صورت کی اخر خاوری سی او دمخکی په اجزاؤ کی شامل سی او دا دمرگ څخه وروسته حالت څکه نعمت دی چی که مری نه خاوری کیدی نو ژوندی به پریشانه وای اوتر مرو به بدتر وای چی دوی ته به دخپلو اوسیدو بلکه دگرځیدو ځای هم ته حاصلیدی) اومونږ په دی (مخکه) کی دنگ دنگ غرونه جوړ کړل (دکومو سره چی ډیری نفعی متعلق دی) اومونږ په تاسی خوږی اوبه چښو (دی نعمت ته برابره خبره ده که مستقل وویل سی یادمخکی متعلق ورته وویل سی څکه چی مرکز داوبو هم مخکه ده او ددی نعمتونو مقتضا وجوب دتوحید دی ، نو کوم خلگ چی دی حق کار یعنی دتوحید وجوب درواغجن کوی پوه دی سی چی) په دغه ورځ به (حق) درواغجن کونکو لره لویه خرابی وی (مخ ته دقیامت دځینو سزاگانو بیان دی ، یعنی دقیامت په ورځ به کفارو ته وویل سی چی) تاسی دهغه عذاب طرف ته ځی کوم چی تاسی درواغجن کوی (په کوم کی چی یوه سزا هغه ده چی بیان یی په دی حکم کی دی چی) دیو سائبان طرف ته ولاړسی دکوم چی دژوی ښاخونه دی چی نه په کی (یخه) سایه سته اونه دغه دگرمی څخه محفوظ کیدل کوی (مراد

ددی سائبان څخه یو دود دی کوم چی به دجهنم څخه راوړی او چونکی ډیر به وی نوچی لوړ ولاړسی
 خیری به سی او دری توتی به سی ، لکه چی داسی دی په طبری کی دقتاده څخه ، او دحساب څخه تر
 فارغ کیدو پوری به کفار ددی دود په آحاطه کی وی لکه چی مقبولین به دعرش ترسایي لاندی وی ، لکه
 په خازن کی چی داسی دی ، مخ ته ددی دود دنور حال ذکر دی چی، دغه به سکروتی اورو ی په شان
 دلویو لویو محلونو داسی لکه تور تور اوبنان (دا قاعده ده چی کله بخری داور څخه لوړسی نولوی وی
 بیاوړی وړی توتی سی مزکی ته رالویږی، نو اولنی تشبیه دابتدایی حالت په اعتبار سره ده، او دوهمه
 تشبیه دانتهایی حالت په اعتبار سره، لکه په روح کی چی داسی دی ، بیاکوم خلگ چی داحق کار یعنی
 دا واقعہ درواغجنه کوی پوه دی سی چی، په دغه ورځ به (دحق) درواغجن کونکو لره خرابی وی (مخ ته
 دکفارو متعلق بله واقعہ ده یعنی، دابه هغه ورځ وی په کومه کی چی به دغه خلگ خبری نه سی کولی او
 نه به دوی ته (دعذرپیش کولو) اجازت وی نو عذر به هم ونه سی (ځکه چی په واقع کی څه معقول عذر به
 وی نه اوکوم خلگ چی داحقه واقعہ هم درواغجن کوی پوه دی سی چی، په دغه ورځ به (دحق) درواغجن
 کونکو لره لویه خرابی وی (مخ ته هم ددغه ورځی بیان دی چی دی خلگوته به وویل سی چی، دا ده ورځ
 دفیصلی (کومه چی تاسی دروغ گنله، مونږ (نن) تاسی اومخکی (دفیصلی دپاره) جمع کړلاست نو که
 ستاسی سره (دنن دنتیجی اوفیصلی څخه دمحفوظ کیدو) څه تدبیر وی نو پرما تدبیر وچلوی (اودا
 کفار داحقه واقعہ هم درواغجن کوی پس پوه دی سی چی، په دغه ورځ (دحق) درواغجن کونکولره لویه
 خرابی وی (مخ ته دکفارو په مقابله کی دایماندارو دثواب بیان دی یعنی، پرهیزگاران خلگ به په سایو
 کی اوپه چینوکی اوپه زړه غوښتونکو میووکی وی (او دوی ته به وویل سی چی، دخپلو (نیکو) عملونو
 په بدله کی ښه په خوند سره خوری چنپی مونږ نیکو خلگو ته داسی بدله ورکوو (او داکفار دجنت
 نعمتونه هم درواغجن کوی نو پوه دی سی چی، په دغه ورځ به (دحق) درواغجن کونکو لره لویه خرابی وی
 (مخ ته بیا زورنه اوخبرداری دی کفاروته ، یعنی ای کافرانو! تاسی (په دنیاکی) لږ ورځی نور خوری
 چنپی اوارام کوی (ډیره ژرکوم بختی راتلونکی ده ځکه چی، تاسی بیشکه مجرمان یاست (او دمجرمانو
 داحال کیدونکی دی اوکوم خلگ چی دجرم سزا درواغجن کوی نو پوه دی سی چی، په دغه ورځ به (دحق)
 درواغجن کونکو لره لویه خرابی وی (او ددی کافرانو دسرکښی اوجرم دا حالت دی چی، کله دوی ته
 وویل سی چی (دخدای طرف ته) کښته سی (یعنی ایمان اوبندگی اختیار کړی) نونه کښته کیږی (ددی
 څخه زیات جرم به څه وی اوداخلگ ددی جرم کیدل هم درواغجن کوی نو پوه دی سی چی، په دغه ورځ
 به (دحق) درواغجن کونکولره لویه خرابی وی (او ددی قرآنی تقریعاتو اوتهدیداتو مقتضا دا وه چی په
 اوریدو سره بیریدلی وای اوایمان یی راوړی وای ، مگر کله چی په دی سره هم په دوی اثر ونه سو، نو بیا
 ددی (قرآن چی الفاظ یی بلیغ اوبیرونکی دی) څخه وروسته په بله کومه خبره به دوی ایمان راوړی (په
 دی کی کفاروته زورنه ده اودایمان راوړلو څخه د دوی مایوسه کول دی)

معلومات اومستلي: په صحيح بخاری کی حضرت عیسیٰ بن مسعود ۷۰ څخه روایت دی چی مونږ د نبی کریم ﷺ سره دمنی په یو غار کی وو ناڅاپه سو کی خلی څخه اوریدی اویا دی وی می ، د دوی څخه چی ناڅاپه یو مار په مونږ حمله وکړه ، نبی کریم ﷺ دهغه دقتل کولو حکم وکی ، مونږ په هغه پسی سو، هغه ولاړی وتبیتیدی نبی کریم ﷺ وفرمایل چی لکه څنگه چی تاسی دهغه دشر څخه محفوظ سواست ، دغسی هغه ستاسی دشر څخه محفوظ سو (ابن کثیر)

په دی سورة کی حق تعالیٰ په څو شیانو قسم اخستی دی د قیامت په یقینی طور سره دراتلو ذکر یی فرمایلی دی ، ددغو شیانو په قرآن کی نومونه نه دی بیان سوی البته دلته یی پنځه صفتونه بیان سوی دی ، مرسلات، عاصفات، ناشرات، فارقات، ملقیات الذکر، په یو مرفوع حدیث کی هم ددی پوره تعین نه دی راغلی چی ددی صفتونو موصوفات څه دی، په دی وجه داصحابو ۷۰ اوتابعینو تفسیرونه په دی معامله کی مختلف سوی دی .

ځینی حضرات ددی پنځو سره وو صفتونو موصوف ملائکی مقرر وی او دا کیدی سی چی دملائکو مختلف جماعتونه ددی مختلفو صفتونو حامل وی ځینی حضرات ددی صفتونو موصوف هواگانی مقرر وی داهم دمختلفو اقسامو اونوعیت وی په دی وجه دامختلف صفتونه په دی کی کیدی سی ځینی حضراتو ددی موصوف په خپله انبیاء اورسلان مقرر کړی دی، ابن جریر طبری په دی وجه په دی معامله کی توقف اوسکوت اسلم مقرر کړی دی چی احتمال ددواړو دی مونږ دخپل طرف څخه یو نه سو متعین کولی .

اوپه دی کی شبهه نسته چی کوم پنځه صفتونه دلته ذکر سوی دی په دغو کی ځینی خوپه ملائکو دالله ۷۰ پوری زیات چسپیدونکی او د دوی مناسب دی که دا د هواگانو صفتونه جوړوی نوتاویل به په کی کول وی ، او ځینی صفتونه داسی دی چی په هواگانو پوری زیات چسپیدونکی او واضح دی که دملائکو صفتونه یی جوړوی نو بغیر دتاویل څخه نه جوړیږی په دی وجه په دی مقام کی ښه فیصله دابن کثیر معلومیری ، دوی فرمایي چی اولنی دری صفتونه د هواگانو صفتونه دی ، په دی کی په هواگانو قسم وسو او اخری دوو دملائکو صفتونه دی نو دا دملائکو قسم سو .

دهوا په صفت مقرر کولو کی چی په اخری دوو صفتونو کی کوم تاویل کیدی سی ، دغه تاسی په لنډ تفسیر کی ولیدی ، ځکه چی په لنډ تفسیر کی یی دا اختیار کړی دی، دغه شان کومو حضراتو چی دا ټول صفتونه دملائکو مقرر کړی دی ، دوی اولنی دری صفتونه یعنی مرسلات، عاصفات، ناشرات په ملائکو پوری دچسپ کولو دپاره په کی دغه شان تاویلات کوی .

دابن کثیر داخیار مطابق معنی ددی آیتونو داسوه چی قسم دی په هغه هواگانو کوم چی لیږل کیږی عُرْفًا دلته دَعْرَفًا معنی هغه هم کیدی سی کومه چی په لنډ تفسیر کی لوړ ذکر سوه یعنی جود اوسخا اونفع رسانی، کومی هواگانی چی باران راوړی دهغو جود اوسخا اونفع رسانی ظاهره ده، اوبله معنی دَعْرَفًا پرلپسی هم راخی ، که دا معنی واخستل سی نو مراد به هغه هواگانی وی کومی چی دوریخی او

باران سره پرلپسی چلیږي او غصفت د عصف څخه مشتق دی چی لغوی معنی یی د هوا تیز تلل دی ، ددی څخه مراد هغه سیلی اوتیزی هواگانی دی کوم چی ځینی وخت په دنیاکی راځی او دناشرت څخه مراد هغه هواگانی دی کومی چی دباران ختمیدو څخه وروسته وریځ خپره وړه کوی او فارقت دا صفت دملانکو دی کوم چی وحی نازلوی په حق اوباطل کی فرق واضح کوی او ملقیت ذکرأ هم دملانکو صفت دی او ذکر څخه مراد قرآن یا مطلق وحی ده او مطلب دادی چی قسم دی په هغو ملانکو کومی چی په ذریعه دوحی په حق اوباطل کی فرق او امتیاز واضح کوی او قسم دی په هغو ملانکو کومی چی په انبیاء ﷺ ذکر یعنی وحی او قرآن القاء کوی په دی شان سره په یوصفت کی دڅه تاویل ضرورت نه پاته کیږی .

پاته سو دا سوال چی ددی تفسیر په بنا اول د هواگانو په مختلفو اقسامو قسم واخستل سو بیا په ملانکو ، په دی دواړو کی تړون او جوړڅه دی ؟ نو دکلام الہی د حکمتونو احاطه خو هیڅوک نه سی کولی ، دامناسب هم کیدی سی چی د هواگانو دواړه قسمونه باران والا نفع بخش اوتیزی ضرر رسوونکی دا دواړه دمحسوساتو څخه دی ، هر سری دا پیژندی سی ، اول یی دغور اوفکر کولو دپاره دانسان مخ ته دغه راوړی ، ددی څخه وروسته یی ملانکی او وحی پیش کړل ، کوم چی محسوس نه دی ، مگر په لږ فکر او غور کولو سره په دغو هم یقین کیدی سی .

غُذْرًا اَوْ لُذْرًا د ا د ، مُلَقَّيَاتٍ ذِكْرًا : سره متعلق دی چی دا وحی او ذکر په انبیاء ﷺ باندی څکه نازلېږی سی چی دا داهل حقو مومنانو دپاره د دوی دکوتاهیر څخه دمعدرت سبب جوړ سی او داهل باطلو کفارو دپاره نذیر او د عذاب څخه بیروونکی ثابت سی .

په هواگان - ملانکو یا دواړو قسمونو دقسم خوړلو څخه وروسته الله ﷻ فرمایي ، اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٍ یعنی ستا ~~په~~ چی کوم دقیامت او حساب ، کتاب ، جزا اوسزا وعده په ذریعه دانبیاءو کول کیږی ، هغه به خامخا واقع او پوره کیږی ، مخ ته ددی دواقع کیدو دوخت دڅو حالاتو ذکر دی ، اول دا چی ټول ستوری به یی نوره سی ، دکومو چی دا صورت هم کیدی سی ، چی ټول به فنا سی یا دا چی موجود به وی مگر پنا به کی نه وی ، دغه شان ټوله دنیا به په یوه انتهایی سخته تیاره کی ډوبه سی ، دوهم حال یی دا بیان وفرمایي چی آسمان به څیری سی ، دریم دا چی غرونه به ډېنېه وه په شان په هواکی گرځی ، څلورم حال یی دا وینووی چی ، وَاِذَا الرُّسُلُ اَقْتَتْ اَقْتَتْ د ، توقیت څخه مشتق دی چی اصل معنی یی تعیین دوخت اوتحدید دوخت دی او په قول دزمخشری کله ددی معنی یومقرر وخت ته درسیدوهم راځی (لکه چی داسی په روح کی دی) دلته دا دوهمه معنی مناسب ده او معنی دآیت دا سوه چی دانبیاء ﷺ او رسولانو دپاره کوم میعاد او وخت مقرر سوی وو چی په دی کی دخپلو خپلو امتونو په معامله کی دشهادت دپاره حاضر سی هغه دغه میعاده ورسیدل او د دوی دحاضری وخت راغی ، په دی وجه په مذکوره لنډ تفسیر کی ددی ترجمه دانبیاء ﷺ په جمع کولو سره سوي ده ، مخ ته دقیامت دورځی د عظیم والی اوهیبتناکوالی بیان دی چی دغه دفیصلی ورځ ده په کومه کی چی به د درواغجنانو او

کفارو دپاره دتباهی او بریادی څخه ماسوا هیڅ نه وی .

د: وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ: هم دامعنی ده ، د ، وَيْلٌ معنی هلاکت او بریادی ده او دحدیث په ځینو روایتونو کی دی چی ویل دجهنم دیوی کندی نوم دی په کوم کی چی به د دوږخیانو دزخمونو وینی او زوی جمع کیږی ، دا ځای به د درواغجن کوونکو داوسیدو دپاره مقرر سی ددی څخه وروسته موجوده خلکو ته دتیرو خلکو او امتونو دحالاتو څخه دعبرت اخستو دپاره فرمایي ، اَلَمْ يَهْلِكِ الْاَوَّلِينَ ثُمَّ نُنَبِّهِهُمْ الْاٰخِرِينَ یعنی آیا مونږ اولنی خلگ د دوی دکفر او عناد په وجه نه دی هلاک کړی دقوم عاد او ثمود او قوم لوط او قوم فرعون او نورو طرف ته اشاره ده ، دمشهور او معروف قرآئت مطابق په سکون دعین سره عطف دی په ، نَهْلِكِ باندی چی معنی یی دا ده ، آیامونږ داوونیو څخه وروسته اخرنی هم په دوی پسی وروسته نه دی هلاک کړی ، په دی وجه به داخرینو څخه مراد هم دتیرو امتونو اخرین وی دکومو هلاکت چی دقرآن دنزول څخه اول واقع سوی دی او په بل یو قرآت کی نُنَبِّهِهُمْ په ضمه دعین هم راغلی دی ، په دی قرآئت کی دا جمله جلا ده ، او داخرین څخه مراد دامت محمدیه کفار دی ، دتیرو امتونو دهلاکت او عذاب دخبر ورکولو څخه وروسته موجوده کفارو دمکی ته ائنده پردوی دراتلونکی عذاب خبر ورکول مقصود دی لکه چی دبدر او نورو په غذاگانو کی دمسلمانانو دلاسه پردوی دهلاکت عذاب نازل سو .

فرق دا دی چی په تیرو امتونو به آسمانی عذاب راتلی چی ټول کلی به په تباہ کیدل ، او په امت محمدیه دنبی کریم ﷺ په وجه دا خاص اکرام دی چی ددی پرکفارو اسمانی عذاب نه راځی بلکه په دوی عذاب دمسلمانانو په تورو سره راځی چی عام هلاکت په کی نه بلکه صرف سرکښ او مجرم په کی قتلیری .

اَلَمْ يَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا اَحْيَاءً وَاَمْوَاتًا: یعنی مونږ مخکه کفات جوړه کړي ده ، دژوندو او مړو انسانانو دپاره کفات دکفت څخه مشتق دی چی معنی یی ده حاصلول او جمع کول ، کفات هغه شی دی کوم چی ډیر شیان په خپل ځان کی جمع کی ، مخکه الله ﷻ داسی جوړه کړي ده چی ژوندی انسانان سربیره پرگرځی او مړه ټول ددی په خپته کی جمع دی .

اِنَّهَا لَرُؤْيٰى بَشَرٍ مَّا قَصَّصْنٰ اَكَاثُهَا جَمَالًا صُفْرًا: دقصر معنی عالیشان محل او جَمَالَةً په معنی دجمل اوبښ ته ویل کیږی ، صفر دا صفر جمع ده معنی یی ژړ دی ، مراد دآیت دا دی چی ددی جهنم داور څخه به دومره غټ غټ بڅری پورته کیږی ، کوم چی به دیو مستقل عالیشان محل برابر وی بیابه دغه خپاره سی ، په وړو وړو ټوټو کی به تقسیم سی ، دغه ټوټی به دژړو اوبښانو برابر وی او ځینو حضراتو دلته دصُفْر ترجمه په تورو سره کړي ده ځکه چی دژړ اوبښ ژړوالی سیاهی ته مائل وی (روح)

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ * وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَلِرُونَ: یعنی په دغه ورځ به څوک خبری نه سی کولی او نه به چاته دخپل کړی عمل دعذر پیش کولو اجازه وی او دقرآن په نورو آیتونو کی چی کوم دکفارو دخبری او عذر پیش کول مذکور دی هغه ددی منافی نه دی ، ځکه چی په محشرکی به مختلف مواقف او مقامات راځی په ځینی مقام کی به خبری کول او عذر پیش کول ممنوع وی په ځینی کی به اجازه وی (روح المعانی)

تَعْلُوا وَتَكْتُمُوا فَلَا يَكُنْ خُفْرُونَ: یعنی خوری چسبی او ارام و گلی لم ورغی عکه چی ناسی مجرمان یاست
اخر سخت عذاب به نازل دی ، دا درواغین کونگرت به خطاب دی به ینگی ، دانیبایا **تَعْلُوا** به ذریعه
دوی به ویل سوی دی چی داستاسی عیش او آرام دغو ورغو دی ، بیا عذاب او عذاب دی لیکه دا
تفسیر یی یی ابو حیان کری دی

[illegible]

ایمان راوری، مراد دوی دایمان خُشه دمایوسی اظهار دی.

[illegible]

وهو تم الجزء التاسع والعشرون من القرآن والله الموفق لاتمام الباقي

تفسير معارف القرآن د نصیر احمد احمدی لخوا سکین او
pdf سو. د دعا په هیله احمدی! واتسپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

ددى كتاب ٲول حقوق دمكتبه حنفى سره محفوظ دى

تفسير

معارف القرآن

په قندهارى پښتو كى

(تاليف)

مفتى اعظم پاكستان مولانا محمد شفيع ربه الله عليه

پښتو ترجمه كوونكي (ابو صديق احمد مولوى نصير احمد حقانى)

تصحيح اوسمون... مولوى نصير احمد (حقانى) او مولوى آمين الله (حقانى)

د كمپوز او ترجمي چاري الدين العلم كمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۳۰)

خپرونكي

و //

مكتبه حنفية

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

كانسي روډ حاجي غيبي چوك كوئته

چاپ ځاى لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
	﴿سورة النبأ﴾	۸
آیت ۱ خخه دسورة تر آخره پوری		۸
معلومات او مسئلی		۱۲
خوب دیرلوی نعمت دی		۱۳
دجهنم په خلود او دوام باندی اشکال او جواب		۱۱۲
	﴿سورة النزعات﴾	۱۹
آیت ۱ خخه دسورة تر آخره پوری		۱۹
معلومات او مسئلی		۳۳
په قبر کی ثواب او عذاب		۲۵
دنفس د مخالفت دری درجی		۲۷
	﴿سورة عبس﴾	۲۹
آیت ۱ خخه دسورة تر آخره پوری		۲۹
لنډ تفسیر: شان نزول		۳۶
معلومات او مسئلی		۳۳
دتبلیغ او ملیم دپاره دقرآن یواهم اصول		۲۵
	﴿سورة التکویر﴾	۳۸
آیت ۱ خخه دسورة تر آخره پوری		۳۸
معلومات او مسئلی		۳۹
دخلورو میاشتنو خخه وروسته حمل غورخول دقتل په حکم کی دی		۴۳
	﴿سورة الانفطار﴾	۴۵
آیت ۱ خخه دسورة تر آخره پوری		۴۵
معلومات او مسئلی		۴۷
	﴿سورة التطفیف﴾	۴۸
آیت ۱ خخه دسورة تر آخره پوری		۴۸
معلومات او مسئلی		۵۲
تطفیف صرف په ناپ او تول کی نه دی بلکه حقدار لره دهنه دحق خخه کم ورکول چی په هرشی کی وی		۵۴
په تطفیف کی داخل دی		۵۵
د فقر او فاقی او قحط او درزق قطع کیدو، مختلف صورتونه		۵۵
دجنت او دورخ مقام		۵۲

۵۸	 دمرگ خخه وروسته دانسانی روحونو مقام کوم خای دی ؟
۶۰	﴿ سورة الانشقاق ﴾
۶۰	 مکمل سورة سره دلند تفسیر
۶۳	 دالله ﷻ دا حکامو دوه قسمونه
۶۴	 الله ﷻ ته رجوع
۶۷	 دانسان په بدن کی بیشمیره انقلابات اودائمی سفر اودده اخی منزل
۶۹	﴿ سورة البروج ﴾
۷۰	 مکمل سورة سره دلند تفسیر
۷۴	 داصحاب اخدود دواقعی خه تفصیل
۷۶	﴿ سورة الطارق ﴾
۷۷	 مکمل سورة سره دلند تفسیر
۷۸	 معلومات اومسئلی
۸۱	﴿ سورة الاعلي ﴾
۸۱	 مکمل سورة سره دلند تفسیر
۸۳	 معلومات اومسئلی
۸۴	 دکائناتو په تخلیق کی لطیف اود دقیق حکمتونه
۸۵	 انسان ته سائنسی تعلیم هم په حقیقت کی عطاء ربانی دی
۸۸	 دصحف ابراهیم مضامین
۸۹	 دحضرت موسی ﷺ دصحیفو مضامین
۸۹	﴿ سورة الغاشية ﴾
۸۹	 مکمل سورة سره دلند تفسیر
۹۱	 معلومات اومسئلی
۹۳	 په دورخ کی گیاه اودرختی څنگه ؟
۹۳	 دیوی شبهی جواب
۹۳	 دمعاشرت ځینی اداب
۹۵	﴿ سورة الفجر ﴾
۹۵	 مکمل سورة سره دلند تفسیر
۹۹	 معلومات اومسئلی
۱۰۳	 په دنیا کی درزق فراخی اوتنکی دالله ﷻ په نزد مقبول یا مردود کیدو نښانه نه ده
۱۰۴	 په یتیم صرف خرڅ کول کافی نه دی دهغه احترام هم ضروری دی
۱۰۷	 یوڅو عجیبه واقعات

﴿سورة البلد﴾

۱۰۸

۱۰۸ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۱۰ معلومات اومستلی.....

پہ دنیا کی مکمل راحت چی ہیخ تکلیف پہ کی نہ وی ہیچا نہ سی حاصلیدی پہ دی وجہ انسان تہ پہ

۱۱۲ کاردی چی دمشق تیار اوسیری.....

۱۱۲ دسترگو اوژی پہ پیدائش کی یو خو حکمتونہ.....

۱۱۴ دایمان تقاضا دادہ چی انسان صرف پہ خپلہ نیکی بس نہ کوی نورو تہ ہم دنیکی ہدایت کوی.....

﴿سورة الشمس﴾

۱۱۴

۱۱۴ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۱۲ معلومات اومستلی.....

﴿سورة الیل﴾

۱۱۹

۱۱۹ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۲۱ معلومات اومستلی.....

۱۲۲ دسعی او عمل پہ اعتبار سرہ دانسانانو دوی تولگی.....

۱۲۴ صحابہ کرام ؓ تول پہ جمع دجہنم خخہ محفوظ دی.....

﴿سورة الضحی﴾

۱۲۵

۱۲۵ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۲۷ معلومات اومستلی: شان نزول.....

﴿سورة الانشراح﴾

۱۳۰

۱۳۰ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۳۱ معلومات اومستلی.....

۱۳۳ تعلیم او تبلیغ کوونکو تہ پہ خلوت کی دالہ ذکر او دالہ طرف تہ توجہ ہم ضروری دہ.....

﴿سورة التین﴾

۱۳۴

۱۳۴ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۳۵ معلومات اومستلی.....

۱۳۲ انسان پہ تول مخلوقات کی دتولو خخہ زیات بنائستہ دی.....

۱۳۲ دحسن انسانی یوہ عجیبہ واقعہ.....

﴿سورة العلق﴾

۱۳۸

۱۳۸ مکمل سورة سرہ دلند تفسیر.....

۱۴۳ معلومات اومستلی.....

۱۴۳	دنبوت دو حی ابتداء او دتولو څخه اولنی وحی
۱۴۲	د تعلیم دتولو څخه اهمه او اوله ذریعه قلم او کتابت دی
۱۴۷	د کتابت علم دتولو څخه اول په دنیا کی چاته ورکول سو؟
۱۴۷	خط او کتابت دالله ﷻ لوی نعمت دی
۱۴۷	علمایی سلفو او خلفو همیشه دخط او کتابت ډیر اهتمام کړی دی
۱۴۷	نبی کریم ﷺ ته د کتابت د تعلیم نه ورکولو راز
۱۴۸	د علم ذریعه صرف قلم نه دی بلکه بی شمیره ذریعی دی
۱۵۱	د سجدی په حالت کی د دعا قبلیدل
۱۵۱	(سورة القدر)
۱۵۱	مکمل سورة سره دلند تفسیر
۱۵۲	معلومات او مسئلی : شان نزول
۱۵۲	دلیلة القدر معنی
۱۵۳	دلیلة القدر تعین
۱۵۴	دلیلة القدر ځینی فضیلتونه او ددی شپې مخصوصه دعا
۱۵۴	تول آسمانی کتابونه په رمضان کی نازل سوی دی
۱۵۵	(سورة البینة)
۱۵۲	مکمل سورة سره دلند تفسیر
۱۵۸	معلومات او مسئلی
۱۶۱	(سورة الزلزال)
۱۶۱	مکمل سورة سره دلند تفسیر
۱۶۲	معلومات او مسئلی
۱۶۳	(سورة العیدیت)
۱۶۳	مکمل سورة سره دلند تفسیر
۱۶۴	معلومات او مسئلی
۱۶۷	(سورة القارعة)
۱۶۷	مکمل سورة سره دلند تفسیر
۱۶۸	معلومات او مسئلی
۱۶۸	(سورة التکاثیر)
۱۶۹	مکمل سورة سره دلند تفسیر
۱۶۹	معلومات او مسئلی
۱۷۱	د سورت تکاثیر خاص فضیلت

۱۷۲

﴿سورة العصر﴾

۱۷۲

..... مکمل سورة سره دلند تفسير

۱۷۲

..... معلومات اومسئلی ، د سورة عصر خاص فضيلت

۱۷۳

..... زمانى لره دنوع انسانى په خساره كى څه دخل دى؟

۱۷۵

..... دنجات دپاره صرف دخپل عمل اصلاح كافى نه ده بلكه دنورو مسلمانانو فكرهم ضرورى دى

۱۷۵

﴿سورة الهمزة﴾

۱۷۵

..... مكمل سورة سره دلند تفسير

۱۷۷

﴿سورة الفيل﴾

۱۷۷

..... مكمل سورة سره دلند تفسير

۱۷۷

..... معلومات اومسئلی

۱۷۸

..... دفيل واقعہ دنبی کریم ﷺ دپيدائش په كال باندی وسره

۱۷۸

..... داصحاب فيل واقعہ

۱۸۲

﴿سورة القريش﴾

۱۸۲

..... مكمل سورة سره دلند تفسير

۱۸۳

..... معلومات اومسئلی

۱۸۳

..... دقريشو افضليت په ټولو عربو باندی

۱۸۵

﴿سورة الماعون﴾

۱۸۵

..... مكمل سورة سره دلند تفسير

۱۸۶

..... معلومات اومسئلی

۱۸۷

﴿سورة الكوثر﴾

۱۸۷

..... مكمل سورة سره دلند تفسير

۱۸۸

..... معلومات اومسئلی

۱۸۹

..... حوض كوثر

۱۹۱

﴿سورة الكافرون﴾

۱۹۱

..... مكمل سورة سره دلند تفسير

۱۹۲

..... معلومات اومسئلی

۱۹۲

..... د سورة فضيلتونه او خاصيتونه

۱۹۴

..... دکفارو سره دصلح دمعاهدی ځینی صورتونه جائز دی ځینی ناجائز

۱۹۴

(سورة النصر)

۱۹۵

..... مکمل سورة سره دلند تفسير

۱۹۵

..... معلومات اومسئلی

۱۹۵

..... دقرآن مجید اخی سورة اواخی ایتونه

۱۹۵

..... هرکله چی مرگ نژدی محسوس سی نوتوبه او استغفار دیر کول په کار دی

۱۹۷

(سورة الذهب)

۱۹۷

..... مکمل سورة سره دلند تفسير

۱۹۸

..... معلومات اومسئلی

۲۰۰

..... چغلخوری سخته گناه کبیره ده

۲۰۱

(سورة الاخلاص)

۲۰۱

..... مکمل سورة سره دلند تفسير

۲۰۱

..... معلومات اومسئلی

۲۰۲

..... د سورة فضیلتونه

۲۰۳

..... په سورة اخلاص کی مکمل توحید او دهر قسمه شرک نفی ده

۲۰۳

(سورة الفلق)

۲۰۳

..... مکمل سورة سره دلند تفسير

۲۰۴

..... معلومات اومسئلی

۲۰۵

..... دسحر په اثر سره متاثره کیدل د نبوت اورسالت منافی نه دی

۲۰۶

..... معوذتین دهر قسم دنیوی اودینی افتونو د حفاظت قلعه ده، ددی فضیلتونه

۲۰۷

..... دشر د ، لفظ معنی دعلامه ابن قیم خخه

۲۰۸

(سورة الناس)

۲۰۹

..... مکمل سورة سره دلند تفسير

۲۱۱

..... دشیطانی وسوسو خخه دپناه غوښتلو لوی اهمیت

۲۱۲

..... لطیفه: د سورة فلق اونااس په تعوذات کی یو فرق

۲۱۲

..... دانسان دوه دښمنان انسان اوشیطان اود دواړو دښمنانو جلاجلعلاج

۲۱۳

..... دانسانی اوشیطانی دښمن په مقابله کی دانجام په اعتبار سره لوی فرق

۲۱۴

..... دشیطان تدبیر کمزوری دی

۲۱۴

..... دقرآن کریم په فاتحه او خاتمه کی مناسبت

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

﴿سورة النباء﴾

سُوْرَةُ النَّبَاِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ اَرْبَعُوْنَ اَيَّتًا وَفِيْهَا رُكُوْعٌ ثَلَاثَةٌ

سورة نباء، په مکه کی نازل سو او په دی کی څلویښت (۴۰) آیتونه او دوې (۲) رکوع گانې دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ۚ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيْمِ ۚ الَّذِي هُمْ فِيْهِ

دخه خبری پوښتنه کوی خلق په خپل مینځ کی؟ پوښتنه کوی ددغه لوی خبری، په کوم کی چی دغه خلق

مُخْتَلِفُونَ ۚ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۚ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۚ اَلَمْ نَجْعَلِ

مختلف دی، حقه ده چی ژر به پوه سی، نو حقه ده چی ژر به پوه سی، آیا مونږ نه ده جوړه

الْاَرْضَ مِهْدًا ۚ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ۚ وَخَلَقْنٰكُمْ اَزْوَاجًا ۚ وَجَعَلْنَا

مخکه فرش؟ او غرونه میخونه، او تاسی مونږ جوړ کړی یاست جوړی جوړی، او گرځولی

نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۚ وَجَعَلْنَا الْيَلَّ لِبَاسًا ۚ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۚ

مودی خوب ستاسی آرام ورکوونکی، او گرځولی موده شپه جامه، او گرځولی موده ورځ دگتی کولو دپاره

وَبَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۚ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ۚ وَانْزَلْنَا

اوبیناکړی مودی په تاسی سربیره اووه آسمانونه مضبوط، او گرځولی مودی یو څراغ روښانه، او نازل کړی

مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَمَجًا ۚ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۚ وَجَدَّتْ

مونږ دښتیځونکو وریځوڅخه داوبو داری، چی راوباسو په دی سره دانی او وښه، اوباغونه

الْفَاةَ ۚ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ۚ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّوْرِ

ډک دپانو، بیشکه ورځ دفیصلی ده یو وخت مقرر سوی، په کومه ورځ چی پوکلوسی په شپیلی کی

فَتَاتُونَ أَفْوَاجًا ۝ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۝ وَسُيِّرَتِ

نو تاسی به راخی دلی دلی ، او خلاص به سی آسمان ، نو سی به په کی دروازی ، اوروان به سی

الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ۝ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ۝ لِلطَّغْيَنِ

غرونه نو سی به دشکوپه شان ، بیشکه دویخ دی په انتظار کی تیار ، دشیرانو

مَا بَأْسَ ۝ لِبِئْسَ لِمَنِ احْتَبَاءً ۝ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ۝

خای ، اوسیری به په دی کی په قرنوو ، نه به خکی هله څه خوند دیخ اونه دچنلو ،

الْأَحْيَاءِ وَالْمَيِّتِ ۝ جَزَاءُ ۝ وَفَاكًا ۝ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ

مگر گرمی اوبه اونوونه ، بدله ده پوره ، دهغوی امید نه وو

حِسَابًا ۝ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ۝ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ۝

دحساب ، اودرواغجن کول به یی زمونږ آیتونه درواغجن کول ، او هر شی مونږ شمیرلی دی په لیکلو سره

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ۝ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝

نو و خکی عذاب د دوش نو هیڅکله به زیات نه کړل و تاسی لره ، بیشکه بیریدونکو ته د دوی مراد رسیدونکی دی

حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۝ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝ وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝ لَا

باغونه دی او انگور ، اوخوانانی ښځی دیو عمر تول ، اوبیالی دکی ، نه به

يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ۝ جَزَاءُ ۝ مَنْ رَزَقَهُ عَطَاءً حِسَابًا ۝

اوری په دغه خای کی بکواس اونه درواغ ، بدله ستادرب څخه ورکړل سوی په حساب سره

رَّبِّ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ

چی رب دی دآسمانونو اودمخکی اوڅه چی ددې په مینځ کی دی لوی رحمت والادچا قدرت نسته چی دهغه سره

خَطَابًا ۝ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْبَلِكَةُ صَفًّا ۝ لَا يَتَكَبَّرُونَ إِلَّا

خبره وکړی ، په کومه ورځ چی ودریږي روح اوملانکی په قطار ، خبرې به نه سی کولی څوک مگر

مَنْ آذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ۝ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ

چاته چی حکم وکری رحمن ، ووايي به خبره صحيح ، دغه ورځ ده برحقه نو څوک چی

شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَا يَآبَا ۝ اِنَّا اَنْذَرْنٰكُمْ عَذَابًا قَرِيْبًا ۝ يَوْمَ

غواړی و دې نیسی دخپل رب په ځواکی ځای ، مونږ خبر او روو تاسی ته دیو عذاب نژدی راتلونکی ،

يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدُهُ وَيَقُولُ الْكُفْرُ يَلِكُنِي كُنْتُ ثَرِيًّا ۝

په کومه ورځ چی دوینی سری هغه چی مخکی لیږلی دی لاسونو دده او وبه وایی کافران چی کاشکی ، زه وای خاوری سوی

لنوتفسیر: دا (دقیامت انکار کوونکی) خلگ دڅه شی دحال پوښتنه کوی ، دهغه لوی واقعی دحال

پوښتنه کوی په کومه کی چی داخلگ (داهل حقوسره) اختلاف کوی (مراد قیامت دی او دپوښتنی کولو

څخه مراد په طور دانکار پوښتنه کول دی او مقصود ددی سوال او جواب څخه ذهنونه دی طرف ته متوجه

کول ، او دتفسیر بعد الابهام څخه ددی دشان اهتمام ظاهرول دی مخ ته د دوی د اختلاف بی وجهی والی

او باطلوالی بیان سوی دی چی لکه څنگه چی داخلگ گنی چی قیامت به نه راځی ، هیڅکله داسی نه ده

(بلکه قیامت به راځی او) دوی ته به اوس معلومه سی (یعنی کله چی د دنیا څخه درخصتید وڅخه وروسته

په دوی عذاب واقع سی نو دغه وخت به حقیقت او حقیقت د قیامت ښکاره سی او مونږ، بیا (مکرر وایو چی

لکه څنگه چی داخلگ گنی چی قیامت) به نه (راځی) هیڅکله داسی نه ده (بلکه راځی به او) دوی ته به

اوس معلومه سی (او چونکی دغه خلگ دا مستبعد یا محال گنی مخ ته ددی دامکان او دقوع بیان دی

چی ددی په محال گنلو سره زمونږ د قدرت څخه انکار لازمیږی او زمونږ د قدرت څخه انکار خو ډیر

عجیبه دی ځکه چی) آیامونږ مخکه فرش او غرونه (دمخکی) میخونه نه دی جوړ کړی (یعنی په مثل

دمیخونو موجود کړل ، لکه چی په یو شی دمیخونو دلگولو څخه وروسته هغه شی دخپل ځای څخه نه

ښوری ، دغه شان مخکه په غرونو سره په ځای تینگه سوه ، ددی تحقیق په سورة نحل کی تیر سوی دی)

او (ددی څخه علاوه مونږ نور هم د قدرت دلیلونه ظاهر کړل چنانچی) مونږ تاسی جوړی جوړی (یعنی

سری او ښځه) جوړ کړاست او مونږ ستاسی خوب دراحت شی جوړ کی او مونږ شپي د پردی شی جوړ کی او

مونږ ورځی د معاش وخت جوړ کی او مونږ په تاسی لوړ اووه مضبوط آسمانونه جوړ کړل او مونږ (په

آسمان کی) یو روښانه څراغ جوړ کی (مراد لمر دی لکه دا قول دالله ﷻ ، وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا) او مونږ

داوبو څخه د ډکو وریځو څخه اوبه واورولی چی مونږ ددی اوبو په ذریعه غله اوسبزی او گن باغونه پیدا

کړل (او ددی ټولو څخه زمونږ د قدرت کمال ظاهر دی بیا په قیامت باندی زمونږ د فاداریدو څخه ولی

انکار کول کیږی ، دایان وو دامکان مخ ته دوقوع ذکر دی چی) بیشکه د فیصلی ورځ یو معین وخت دی

یعنی په کومه ورځ چی شپیلی ووهل سی ، بیا به تاسی خلگ ډلی ډلی راځی (یعنی هر امت به جلا جلا

وی، بیامومن جلا، کافر جلا، بیا ابرار جلا، اشرار جلا، ٲول به دیوبل څخه جلاسی، میدان دقیامت ته به حاضریری، او آسمان به خلاص سی، بیا به په دی کی دروازی جوړی سی (یعنی دومره زیات به خلاص سی، لکه ډیری دروازی چی یوسی اولوی ځای پراخ سی، نو کلام مبنی دی په تشبیه باندی اوس دا شبهه نه سی کیدی چی دروازی خو په آسمان کی اوس هم دی، بیا په دغه ورځ د دروازی کیدو څه معنی او دا خلاصول به دملانکو دنزول دپاره وی لکه چی په سورة فرقان کی یی په، لِثَقْفِ السَّمَاءِ سره تعبیر فرمایلی دی او ددی تشریح هلته تیره سوي ده) او غرونه به (دخپل ځای څخه) لیری سی نو هغه به دشگی په شان سی (لکه دا قول دالله كُنْثِيَا مُهَيَّلًا، اودا واقعات به د دوهمی شپیلی په وخت کی وی البته دغرونو روانیدل دلته هم اوکوم کوم ځای چی واقع سوی دی دواړه احتمال دی یاخو د دوهمی شپیلی څخه وروسته چی په دی سره به دعالم ٲول شیان په خپل هیئت بیرته گرځی، کله چی دحساب وخت راسی نوغرونه به دمخکی سره برابر سی چی په مخکه څه پناه، غر اونور پاته نه سی، ٲول به یومیدان سی اویابه داداولی شپیلی په وخت کی وی، په کوم سره چی فنا کیدل په خپله د دوی مقصود بالذات به وی، بیا په دی تقدیر باندی به یوم ته ددی ٲولو واقعاتو ظرف فرمایل په دی بنا باندی وی چی داوی شپیلی څخه تر دوهمی پوری مجموعه یوه ورځ مقرر سوی وی، والله تعالی اعلم، مخ ته په دی یوم الفصل کی چی کومه فیصله وی، دهغه بیان دی یعنی، بیشکه دوږځ دیو انتظار ځای دی (یعنی دعذاب ملائکی په انتظار اوتاک کی دی چی کافران راسی ویی نیسی او عذاب ورکی او دغه) دسرکشانو ځای (دی) په کوم کی چی به دوی دبی انتها زمانی پوری پراته وی (او) په دی کی به هغه نه دڅه یخوالی (یعنی راحت) خوند وڅکی (په د: سره دزمهریر یعنی سختی یخ نفی نه کیږی) اونه دچنبلو دشی (چی تنده په ماته سی) بغیر دگرمو اوبو اووینو زوو څخه دا (دوی ته) پوره بدله ورکول کیږی (اوهغه عملونه دکومو چی دا بدله ده دا دی چی) هغه خلکو دحساب (دقیامت) بیر نه درلودله اوزمونږ (هغه) آیتونه (بی په کومو کی چی دحساب اوحقونو اونورو کارونو خبر وو) ښه درواغجن کول اومونږ (د دوی داعمالو څخه) هر شی (د دوی په عملنامه کی) لیکلی محفوظ کړی دی نو (په دغو عملونو به دوی خبر سی اوبه ویل سی ورته چی اوس ددغو عملونو) خوند وڅکی چی مونږ به ستاسی سزا پرمخ زیاتوو (دا دکافرانو فیصله سره، مخ ته دایماندارو فیصله ذکرده چی) دخدای دبیریدونکو دپاره بیشکه چی کامیابی ده یعنی (دخوراک اوسیل دپاره) باغونه (چی قسم قسم میوی به وی په کی) او انگور (داتخصیص وروسته دتعمیم څخه دشان داهتمام دپاره دی) او (دزړه خوشحالولو دپاره) ځوانانی هم عمره ښځی به وی او (دچنبلو دپاره به) ترڅلی څلی ډک جامونه دشرابو (او) هلته به نه څه بی هوډه خبری اوری اونه دروغ (څکه چی داخبری هلته محض معدومی دی) دا (دوی ته ددوی دنیکیو) په بدله ورکول کیږی کومه چی به پوره انعام وی ستادرب دطرف څخه کوم چی مالک دی دآسمانونو اودمخکی او دهغو شیانوکوم چی د دواړو په مینځ کی دی (اوکوم چی) رحمٰن دی (او) چاته به دهغه دطرف څخه (مستقل) اختیار نه وی چی (دهغه په مخکی) عرض وکی په کومه ورځ چی ٲول خاوندان دروحونو اوملائکی (دخدای مخامخ) صف بسته

(په خشوع او خضوع سره، ودرېږي (په دغه ورځ) څوك به خبری نه سی کولی بغير دهغه څخه چاته چی رحمٰن (د خبرو) اجازه ورکی او هغه سړی به خبره هم سمه کوی (د سمی خبری څخه مراد هغه خبره ده دکومی چی اجازه ورکول سوی ده، یعنی خبر به هم محدوده او مقیده وی دا نه چی څه غواړی بس وایی به او په مستقل اختیار سره، لوړ دامراد دی مخ ته د لوړو ټولو مضامینو خلاصه ده چی) دا (ورځ دکومی چی لوړ ذکر وسو) یقینی ورځ ده نو دچا زړه چی غواړی (ددی حالات یی واوریدل) دخپل رب طرف ته دی (خپل) ځای جوړکی (یعنی نیک عمل دی کوی چی هلته ورته نیک ځای ورکول سی، مخ ته اتمام دحجت دی چی خلکو) مونږ تاسی دیونژدی راتلونکی عذاب څخه بیرولی یاست (کوم چی په داسی ورځ کی واقع کیدونکی دی) په کومه ورځ چی به هر سړی هغه عملونه (په خپل مخکی حاضر) ووینی کوم چی به هغه په خپلو لاسونو کړی وی او کافران به (د حسرت څخه) ووايي، چی کاشکی زه وای خاوری سوی (چی د عذاب څخه محفوظ سم او دا به هغه وایی هلته کله چی حیوانان او ځناوران خاوری سی، دا روایت په در منشور کی د ابوهریره ؓ څخه دی)

معلومات اومستلي: غَمَّ يَتَسَاءَلُونَ لَفْظ د، غَمَّ د دوو حرفونو څخه مرکب دی دَعَنَ اودما څخه، حرف دما داستفهام دپاره راځی، په دی ترکیب کی یی دما څخه الف ساقط کړی دی، معنی دا سوه چی داخلگ دکوم شی په باره کی په خپل مینځ کی سوال او جواب کوی؟ بیاپه خپله ددی جواب ورکول سو، غَنِ الثَّبَابُ الْعَظِيمُ، الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ: دلفظ د، ثَبَابٌ معنی خبر دی، مگر هر خبر ثَبَابٌ نه دی، بلکه کله چی یو عظیم الشان خبر وی هغه ته ثَبَابٌ ویل کیږی مراد ددی ثَبَابٌ یعنی عظیم الشان خبر څخه قیامت دی اومعنی دایت دا ده چی دا دمکی خلگ ددی عظیم الشان خبر یعنی قیامت په باره کی بحث اوسوال جواب کوی، په کوم کی چی د دوی په مینځ کی اختلاف دی.

دحضرت ابن عباس ؓ څخه نقل دی چی کله قرآن کریم نازلیدل شروع سوه نو دمکی کفاروبه په خپلو مجلسونو کی ددی په حقله خپلی خپلی رایي او گپ شپ کوی، په قرآن کی دقیامت ذکر په اهمیت سره راغلی دی او د دوی په نزد گویا دا محال شی وو، په دی وجه په دی کی خبری ډیری چلیدی چابه یی تصدیق کوی چابه انکار، په دی وجه ددی سورة په شروع کی یی د دوی دا حال ذکر کی، مخ ته دقیامت واقع کیدل بیان سوی دی او د دوی په نزد چی کوم ددی په واقع کیدو کی اشکال او استبعاد وو، دهغه جواب ورکول سو او ځینی مفسرین حضرات فرمایي چی داسوال جواب دیو واقعی تحقیق دپاره نه وو، بلکه محض دخنډا اومسخره دپاره وو، والله تعالی اعلم، قرآن کریم د دوی په جواب کی یوه جمله دتاکید دپاره دوه واره وفرمایله، كَلَّا سَيَعْلَمُونَ، ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ د، كَلَّا معنی ده هیڅکله نه، مراد دا دی چی دا په سوال جواب او بحث او تحقیق سره په خیال کی راتلونکی شی نه دی، دا خو چی کله مخ ته راسی، هغه وخت به حقیقت معلوم سی، دا یو داسی یقینی شی دی په کوم کی چی دبحث اوسوال او انکار څه گنجائش نسته، بیایی وفرمایل چی ددی حقیقت به په خپله دی خلگوته ډیر ژر واضح سی، یعنی دمرگ څخه وروسته به دوی ته دبل عالم شیان ښکاره سی اودهغه ځای هولناک مناظر به په سترگو

سره ووينی، هغه وخت به حقيقت ښکاره سي، ددی څخه الله ﷻ دخپل کامل قدرت او حکمت اوصنعت يو څو مناظر ذکر وفرمايل په کومو سره چی دا واضحه کيږي چی دالله ﷻ دکامل قدرت څخه دا څه بعيده نه ده چی هغه دا ټول عالم په يو وار فنا کی اودوباره یی بیا دغسی کړی په دی کی دمخکی او ددی دغرونو دتخلیق، بیا د انسان دتخلیق دسړی او ښځی دجوړی په صورت کی یی بیان وفرمایي، بیا د انسان د راحت اوصحت او کاروبار دپاره دمناسبو حالاتو پیدا کولو ذکر وفرمايل سو، په دی کی یو دا ارشاد دی، وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا: سبات دسبت څخه مشتق دی چی معنی یی پږیکول، قطع کول دی خوب الله ﷻ داسی شی جوړ کړی دی چی دا د انسان ټول غمونه اوفکرونه قطع او دده زړه اودماغ ته داسی راحت ورکوی چی ددنیا هیڅ راحت ددی بدل نه سی کیدی، په دی وجه دسبات ترجمه ځینو حضراتو په راحت سره هم کړي ده.

(خوب ډیر لوی نعمت دی)

دلته حق تعالی د انسان دجوړی جوړولو د ذکر فرمایلو څخه وروسته دده د راحت په ټولو سامانونو کی په خاص طور سره دخوب ذکر فرمایلی دی چی فکر په وسی نو دا یو داسی عظیم الشان نعمت دی چی د انسان دټولو راحتونو مدار دا دی او دا نعمت الله ﷻ دټول مخلوق دپاره داسی عام فرمایلی دی چی امیر، غریب، عالم، جاهل، بادشاه، اومزدور ټولو ته دادولت یوشان په یو وخت ورکول کيږي، بلکه ددنیا دحالاتو تجزیه چی وسی نو غریبانو اومخت کشوونکو ته چی دانعمت څنگه حاصلیږي دامالدارو او ددنیا لویو خلکو ته نه نصیب کيږي، د دوی سره د راحت سامان، د راحت مکان، د هوا اودیځ، گرمی دا اعتدال ځای، نرمی بستری، تکیه هرڅه وی کوم چی د غریبانو سره ډیر کم وی مگر دخوب نعمت ددی تکیو، بسترو یا کوټو بنگلو دفضا تابع نه دی، دا خو دحق تعالی یونعمت دی، سیده په سیده دهغه دطرف څخه ورکول کيږي، ځینی وخت مفلس بی سامان ته بغیر دڅه بستری اوتکیه پرډاگه مخکه دا نعمت په پریمانی سره ورکول کيږي او ځینی وخت سازو سامان والاؤ ته نه ورکول کيږي دوی ته خوب په گولو ورځی، او ځینی وخت دغه گولي هم کار نه کوی، بیا چی فکر وکی چی دا نعمت الله ﷻ څنگه دټول مخلوق انسانانو اوحیوانانو دپاره عام فرمایلی دی او مفت بغیر دڅه محنت څخه یی ټولو ته ورکړی دی ددی څخه لوی نعمت دا دی چی صرف مفت بغیر دڅه محنت څخه نه بلکه په خپل کامل رحمت سره یی دانعمت جبری جوړ کړی دی چی انسان ځینی وخت دکار په ډیر والی سره مجبوره سی او غواړی چی ټوله شپه وینس وی مگر رحمت حق ﷻ په ده جبراً خوب مسلط کی او دی بیده کړی چی دټولی ورځی ستری والی یی لیری سی اودزیات کار کولو دپاره یی قوی تیزه سی، مخ ته دخوب ددی عظیم نعمت تکمله بیان فرمایي چی، وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا یعنی شپه مونږ دپتیدو شی جوړه کړي ده، اشاره دی طرف ته ده چی انسان ته فطرتاً خوب هغه وخت ورځی کله چی پنا زیاته نه وی هر طرف ته سکون وی شور اوشغب نه وی حق تعالی شپي ته لباس یعنی داغوستلو او دپتولو شی وفرمایي او اشاره یی وکړه چی قدرت تاسی ته صرف دخوب کیفیت درنه کی، بلکه په ټول عالم کی یی داسی حالات پیدا کړل چی دخوب دپاره مناسب

وی اول دشپی تیاره دوهم په ټول عالم انسان او حیوانانو ټولو په یو وخت د خوب مسلط کیدل چی کله ټوله بیده سی نو په پوره عالم کی به سکون وی کنه نو دنورو کارونو په شان که د خوب وختونه هم دمختلفو خلکو مختلف وای ، نو چاته به د خوب په وخت کی سکون نه وای حاصل .

ددی څخه وروسته ارشاد فرمایي ، وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا : چی دانسان دراحت اوسکون دپاره دا هم ضروری ده چی ده ته دخوراک اونور ضرورتونه ورکول سی ، کنه نو خوب به مرگ سی که هر وخت شپه اوشپه وی اوبنده پرمخ بیده وی ، نو دا شیان به څنگه حاصلیدلی ، ددی دپاره دجد او جهد اومحنت اومندې ترندې ضرورت دی ، کوم چی په پنا کی کیدی سی ، په دی وجه فرمایي چی ستاسی دراحت مکمل کولو دپاره مونږ یوازی شپه او ددی تیاره نه ده جوړه کړی بلکه یوه پنا ورځ موهم درکړه ، په کومه کی چی تاسی کاروبار کوی او خپل معاشی ضرورتونه حاصل کړی سی . فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

ددی څخه وروسته دانسان دهغه سامان دراحت ذکر دی کوم چی دآسمان سره متعلق دی په دغو کی دټولو څخه نفع بخش شی دلمر پنا ده ، ددی ذکر فرمایي ، وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا : یعنی مونږ لمر یو روښانه بلیدونکی څراغ جوړ کړی ، بیا تر آسمان لاندی چی یی کوم شیان دانسان دراحت دپاره پیدا کړل ، په دغو کی زیات د ضرورت شی اوبه اوروونکی ورپخ ده ، ددی ذکر فرمایي ، وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا : مُعْصِرَاتٍ دْمُعْصِرَةٍ جمع ده کوم چی داوبو څخه ډکی داسی ورپخی ته ویل کیږی چی اوریدونکی وی ددی څخه معلومه سوه چی باران دوریځو څخه کیږی اوبه کومو آیتونو کی چی یی دآسمان څخه دنازلیدو ذکر دی یاخوبه په دغو کی هم دآسمان څخه مراد فضاء آسمانی وی لکه چی په قرآن کی دسماء لفظ ډیر ددی معنی دپاره راغلی دی ، اویابه دا وویل سی چی ځینی وخت سیده په سیده دآسمان څخه هم باران راتلی سی ددی څخه دانکار هیڅ وجه نسته ، دقدرت ددی ټولو صنائعو او انعامات ربانی دذکر کولو څخه وروسته بیا داصل مضمون قیامت طرف ته رجوع ده .

إِنَّ يَوْمَ الْقِيَامِ كَانَ مِيقَاتًا : یعنی دفیصلی ورځ دکومی څخه چی مراد قیامت دی ، هغه یو موقت او متعین حد دی چی دا دنیا په کی ختمیږی کله چی شپیلی ووهل سی او دنورو آیتونو څخه معلومیږی چی شپیلی به دوه واره ووهل سی ، په اولی شپیلی سره به ټول عالم فنا سی ، په دوهمی شپیلی سره به بیا ژوندی اوقائم سی ، ددی دوهمی شپیلی په وخت کی به ټول عالم مخکنی او وروستنی انسانان دخپل رب په مخکی فوجونه فوجونه حاضرېږی ، دحضرت ابوذر غفاری رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چی خلگ به دقیامت په ورځ په دری فوجونو کی تقسیم سی ، یو فوج به دهغو خلکو وی کوم چی به په ډک نس ، لباس اغوستی ، پرسپرلیو سپاره میدان دحشرته راځی ، دوهم فوج به دپیاده خلکو وی کوم چی به پیاده میدان دحشرته راځی ، دریم فوج به دهغو خلکو وی کوم چی به پرمخی میدان دحشرته راکشیرې (مظهري په روایت دنسایي اوحاکم اوبیهقي)

په ځینو روایتونو کی دفوجونو تشریح په لس قسمه فوجونه سره سوي ده او ځینو حضراتو فرمایلی دی ، چی دمحشر دحاضرینو به بی شمیره جماعتونه دخپلو خپلو عملونو او کردار په اعتبار سره وی ، په دی

اقوالو کی څه تضاد نسته ټول جمع کیدی سی .

وَسَيَرَتِ الْجِبَالُ لَكَائَتْ سَرَابًا د: سَيَّرَتْ څخه مراد دا دی چی غرونه کوم چی په ثبات اوقرار کی په طور دمثال پیش کیږی ، دا ټول به خپل خپل ځایونه پریریدی ، خَسْ خَسْ به سی په هوا کی به والوزی ، دسراب لفظی معنی ذهاب یعنی تلل دی دځنگل هغه شگه کومه چی دلیری څخه داوبوپه شکل په نظر راځی ، دی ته هم سراب په دی بنا ویل کیږی چی دی ته څومره نژدی کیږی نو دنظر څخه لیری وزی لکه چی داسی په صحاح او راغب کی دی

إِنْ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا : مِرْصَاد هغه ځای دی کوم ځای چی څوک کبښینی او دیو چا نگرانی یا انتظار کوی دلته دجهنم څخه مراد دجهنم پل یعنی پل صراط دی کوم ځای چی ثواب ورکوونکی اوعذاب ورکوونکی دواړه قسمه ملائکی انتظار کوی ، دویځیان به دعذاب ملائکی نیسی اوجنتیان به دثواب ملائکی د دوی مقام ته رسوی (مظهری)

حضرت حسن بصری رحمته الله علیه فرمایي چی دجهنم پر پل باندی به دنگرانو ملائکو پوسته وی چی دچاسره دجنت دتلو پروانه وی هغوی به پریریدی چی په پل باندی پوری وزی ، دچاسره چی پروانه نه وی هغه به منع کوی (قرطبی)

لِلطَّاعِينَ مَأْبَا : ظاهره ده چی لِلطَّاعِينَ د، مَأْبَا متعلق دی او دا د، إِنْ جَهَنَّمَ كَانَتْ دوهم خبر دی ، دغه شان معنی د دواړو جملو دا ده چی دجهنم پل خو دهرنیک اوبد دپاره انتظارگاه ده، دټولو به پردی باندی تیریدل وی اوجهنم دطاغینو دپاره مستقر اوتکانه ده ، طاغین دطاغی جمع ده او دطغیان څخه مشتق دی چی معنی یی ده سرکښی اوطاغی هغه سړی ته ویل کیږی کوم چی په سرکښی اونا فرمانی کی دحد څخه تیرسی ، اوداهله کیدی سی کله چی هغه دایمان څخه ووزی، په دی وجه دطاغین څخه مراد به دلته کفاروی او دا هم احتمال دی چی ددی څخه مراد هغه بدعقیده گمراه دمسلمانانو فرقی وی کوم چی دقرآن اوسنت دحدودو څخه وتلی وی که څه هم صراحتی کفر نه وی اختیار کړی لکه روافض، خوارج، معتزله اونور (مظهری)

لَيُثَبِّتُ فِيهَا أَحْقَابًا، لَأَيِّبُنَّ د: لَأَيِّبُنَّ جمع ده چی معنی یی پاته کیدل اوقیام کول دی ، أَحْقَاب دحقبه جمع ده، اوږدی زمانی ته حقبه ویل کیږی ، ددی په مقدار کی اقوال مختلف دی ، ابن جریر دحضرت علی کرم الله وجهه څخه ددی مقدار اتیا کاله نقل کړی دی اوهر کال دولس میاشتی اوهره میاشت دیرش ورځی اوهره ورځ زر کاله ، دغه شان تقریباً دوه کروړه اته اتیا لکه کاله یوه حقبه سوه، اوحضرت ابوهریره رضی الله عنه دعبد الله ابن عمر رضی الله عنه ابن عباس رضی الله عنه اونورو څخه مقدار دحقبی داتیا په ځای اویا کاله مقرر کړل سوی دی ، باقی حساب هم دغه دی (ابن کثیر)

مگرپه مسندبزاز کی دحضرت عبد الله ابن عمر رضی الله عنه څخه مرفوعاً دا منقول دی چی نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم فرمایلی دی لَأَيُّخْرُجُ أَحَدَكُمْ مِّنَ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ فِيهِ أَحْقَابًا وَالْحَقُّ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ سَنَةً كُلُّ سَنَةٍ لَكَ مِائَةٌ وَسِتُّونَ يَوْمًا مِمَّا تَعْدُونَ (مظهری)

په تاسی کی چی کوم خلک دگناهونو په سزا کی جهنم ته وغورځول سی ، څوک به ترهغه وخته پوری دجهنم څخه ونه وزی تر څو چی په هغه کی څو احقاب په پاته نه سی او حقبه څه دپاسه اتیا کاله دی او هرکال دری سوه شپيته ورځی دی ، ستاسی د موجوده ورځو مطابق .

په دی حدیث کی که څه هم ددی ذکر سوی آیت تفسیر بیان نه دی ، مگر په هر حال دلفظ داحقاب دمعنی بیان دی ، دڅو اصحابو کرامو څخه چی کومه په دی کی هره ورځ دزرو کالو منقول ده که دایی هم دنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی وی نو دحدیث په روایتونو کی تعارض وسو ، ددی تعارض په وخت کی پریوه باندی جزم اویقین خونه سی کیدی ، مگر دومره خبره خو په دواړو روایتونو کی مشترک ده چی حقبه یا حقب ددیری اوږدی زمانی نوم دی په دی وجه بیضاوی داحقاباً تفسیر په ، دهُورِ مُتَّابِعِه ، سره کړی دی ، یعنی پرله پسې دیری زمانی .

(دجهنم په خلود او دوام باندی اشکال او جواب)

دحقبه مقدار که هرڅومره داوږد څخه اوږد مقرر سی ، په هر حال دغه متناهی او محدود دی ، ددی څخه دا معلومیږی چی ددی اوږدی مودی څخه وروسته به دجهنم کفار هم دجهنم څخه وزی حال دا دی چی دا دقرآن دنورو واضحو نصوصو څخه خلاف ده په کومو کی چی ، خُلْدَيْنِ فِيهَا أَبَدًا : الفاظ راغلی دی او په دی وجه دامت پردی اجماع ده چی نه به جهنم هیڅکله فنا سی ، نه به کفار هیڅکله ددی څخه ویستل سی . سَدَي دحضرت مره بن عبدالله څخه نقل کړی دی چی دجهنم کفارو ته که دا خبر ورکول سی چی ددوی قیام به په جهنم کی دتولی دنیا دشکو برابر وی نوهغوی به په دی هم خوشحاله سی چی داشگی که داریونو کربونو په شمیر کی هم وی خو ختم به سی اویو وخت نه یو وخت خوبه ددی عذاب څخه خلاص سو او که جنتیانو ته دا خبر ورکول سی چی ددوی قیام به په جنت کی دتولی دنیا دشکو دشمیر برابر وی نو غمجن به سی چی که هرڅومره دازمانه اوږده ده خوبیا به هم ختمیږی اوددی څخه وروسته به دجنت څخه ویستل سو (مظهري) په هر حال په دی آیت کی د ، احقاباً په لفظ سره که دامعلومیږی چی دڅو احقابو څخه وروسته به جهنمیان کفار هم دجهنم څخه ویستل سی دتولو نصوصو اودامت داجماع څخه خلاف کیدو پربنا به دامفهوم معتبر نه وی ، ځکه چی په دی آیت کی خو ددی وضاحت هم نسته چی داحقاب تیریدو څخه وروسته به څه وی صرف دومره ذکر دی چی داحقابو تروخت پوری به دوی په جهنم کی وی یا دا چی خلک به ددی څخه ویستل سی ، په دی وجه حضرت حسن رضی الله عنه ددی په تفسیر کی فرمایي چی په دی آیت کی الله ﷻ دجهنمیانو دپاره دجهنم څه میعاد او وخت نه دی مقرر فرمایلی چی ددی څخه وروسته ددوی وتل وگنل سی ، بلکه مطلب دا دی چی کله یوه حقبه زمانه تیره سی نوبله به شروع سی ، دغه شان د دوهمی څخه وروسته دریمه څلورمه تردی چی تر ابد الابد پوری به دا سلسله جاری وی اوسعید بن جبیر رضی الله عنه دقتاده څخه هم دا تفسیر روایت کړی دی چی داحقاب څخه مراد هغه زمانه ده دکومی انقطاع اوانتهاء چی نسته ، بلکه چی یو حقب ختم سی نو بل حقب به شروع سی اودا سلسله به تر ابد پوری وی (ابن کثیر اومظهري)

اودلته یوبل دوهم احتمال هم دی کوم چی ابن کثیر د، یَحْتَمِلُ په لفظ سره بیان کړی دی او قرطبی فرمایي چی دا خبره هم ممکنه ده او مظهری دا اختیار کړي ده، هغه احتمال دا دی چی په دی آیت کی دلفظ دطاغین څخه مراد کفار وانه خستل سی، بلکه هغه اهل توحید کوم چی دباطلو عقیدو په سبب داسلام په گمراه فرقو کی شمار کيږي کومو ته چی دمحدثینو په اصطلاح کی اهل اهلوا وایی هغه مراد وی نو دآیت مطلب به دا وی چی داسی اهل توحید کلمه ویونکی کوم چی دباطلو عقیدو دساتلو په سبب دکفر حدونو ته رسیدلی وی مگر صریح کافرنه وی، هغوی به داحقابو تروخت پوری په جهنم کی دپاته کیدو څخه وروسته اخر دتوحید دکلمی په برکت دجهنم څخه ویستل سی.

مظهری ددی احتمال په تائید کی هغه مرفوع حدیث هم پیش کړی دی کوم چی لوړ دحضرت عبدالله ابن عمر څخه په حواله دمسند بزار نقل سوی دی په کوم کی چی دوی دایبان فرمایلی دی چی داحقاب دوخت دتیریدو څخه وروسته به دغه خلک دجهنم څخه راویستل سی، مگر ابو حیان فرمایي چی ورپسی آیت، إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا، وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا: ددی احتمال منافی دی چی دطاغینو څخه مراد دلته داهل توحید گمراه فرقی وی ځکه چی په دی اخری ایتونو کی دقیامت دانکار اود تکذیب درسولانو وضاحت دی، دغه شان ابو حیان دمقاتل داقول هم فاسد مقرر کړی دی چی دا آیت منسوخ ومنل سی.

اود مفسرینو یو جماعت یو دریم احتمال ددی آیت په تفسیر کی دامقرر کړی دی چی ددی آیت څخه وروسته جمله، لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا، إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَاقًا دا د: أَحْقَابًا څخه جمله حالیه وی او معنی دایت دا وی چی داحقاب تراوردی زمانی پوری به داخلگ ته دیخی خوند داری هوا خوند وځکی اونه به دخوراک او چنبلو شی بغیر دحمیم اود غساق څخه، بیا داحقاب تیریدو څخه وروسته کیدی سی چی داحال بدل سی اوبل قسم عذاب شروع سی، حمیم هغه گرمی اوبه دی چی کله مخ ته نژدی سی نو غوښه به ورڅخه وسوزی او کله چی خیتی ته ورواچول سی نو دننه ټول اعضاء به ټوټی ټوټی سی او غساق هغه وینه نونه اونور دی کوم چی ددوږخیانو دجسمونو څخه راوړی.

جَزَاءً وَآثًا: یعنی کومه سزا چی دی ددوږخیانو ته ورکول کيږی، هغه به د دوی دباطلو عقیدو او بدو عملونو مطابق وی، دعدل او انصاف په وجه به په هغه کی څه زیاتی نه وی:

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا: یعنی لکه څنگه چی تاسی په دنیا کی په خپل کفر او انکار کی په مخه زیاتوب کوی او که جبراً تاسی ته مرگ نه وی راغلی نو نور به زیاتیداست، دغه شان نن دهغه جزاء دا ده چی ستاسی عذاب پرمخ زیاتیږی تردی ځایه پوری دکفارو اوفاجرانو دسزا بیان وو مخ ته ددی په مقابله کی دمومنانو متقیانو دثواب او دجنت دنعمتونو ذکر دی، ددی نعمتونو دذکر کولو څخه وروسته فرمایي:

جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءٌ حِسَابًا: یعنی لوړ چی دجنت دکومو نعمتونو ذکر راغلی دی، داجزاء ده دمومنانو دپاره او عطاء ده د دوی درب دطرف څخه عطا ډیره دلته یی دانعمتونه اول دعملونو جزاء وښووله، بیا یی عطاء ربانی، په ظاهره په دی دواړو کی تضاد دی، ځکه چی جزاء هغه شی ته ویل کيږی کومه چی دڅه شی په بدله کی وی او عطاء هغه ده کومه چی بغیر دڅه بدلی څخه په طور دانعام او احسان وی،

قرآن کریم دا دواړه لفظونه یوځای جمع کړل او دی طرف ته یی اشاره وکړه چی په جنت کی داخلیدل او ددی نعمتونه صرف په ظاهره اود صورت په اعتبار سره خو دجنتیانو دعملونو جزاده ، لیکن دحقیقت په اعتبار سره دغه خالصه عطاء ربانی ده ، ځکه چی انسانی عملونه خودهغو نعمتونو بدله هم نه سی جوړیدی کوم چی دوی ته په دنیاکی ورکول کیږی ، داخرت دنعمتونو حصول خو صرف دحق تعالی فضل اوانعام اومحضی عطاء ده ، لکه چی په حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی یو سړی په خپل عمل سره جنت ته نه سی تللی ترڅو چی دالله ﷻ فضل اوکرم نه وی ، صحابه کراموﷺ عرض وکی ، چی آیا تاسی هم ؟ دوی وفرمایل چی هوازه هم په خپل عمل سره جنت ته نه سم تللی .

او دلفظ د ، حساباً دوی معناوی کیدی سی دتفسیریه امامانو کی ځینو اوله اوځینو دوهمه معنی اخستی ده ، اوله معنی ، حساباً عطاءً ، کافياً کثیراً ، یعنی داسی عطاء کومه چی دده دټولو ضرورتونو دپاره کافی او ډیره وی ، دا معنی ددی محاورې څخه اخستل سوي ده ، اَحْسَبْتُ فُلَانًا ، یعنی د ، اَحْسَبْتُ لفظ ددی معنی دپاره راځی ، چی ماهغه ته دومره ورکړل چی دهغه دپاره بالکل کافی سوه ، تردی چی ویی ویل ، بس دا زما دپاره ډیر دی او دوهمه معنی دحساب موازنه اومقابله هم راځی ، حضرت مجاهد دلته دامعنی اخستی ده او دآیت معنی یی دامقرر کړی ده چی دا عطاء ربانی به په جنتیانو د دوی دعملونو په حساب سره بنسندل کیدونکی وی ، په دی عطاء کی درجی په حساب داخل او احسان عمل وی لکه چی په صحیح احادیثو کی یی دصحابه کراموﷺ دعملونو درجه دباقی امت دعملونو په مقابله کی دامقرر کړی ده چی صحابی که دالله ﷻ په لاره کی یو مُد خرڅ کړی کوم چی تقریباً یوسیردی او غیر صحابی دأحد دغره هومره خرڅ کړی نو دصحابی ﷺ دغه یومُد به ددغه غره څخه زیات وی . والله تعالی اعلم

لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا : ددی جملی تعلق داوولی جملی ، جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً : سره هم کیدی سی ، نومعنی به یی دا وی چی حق تعالی چاته دکومی درجی ثواب ورکی په هغه کی به چاته دخبرو کولو مجال نه وی ، چی فلانی ته زیات فلانی ته کم ولی ورکول سول اوکه داچدا جمله مقرر سی نومطلب به دا وی چی په محشر کی به چاته بغیر دحق تعالی داجازت څخه دخطاب کولو اختیارنه وی ، اودا اجازت به په ځینو مواقفو دحشر کی وی ، په ځینو کی به نه وی .

يَوْمَ يَقْرَأُ الرَّوْحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًا : دروح څخه مراد دځینو امامانو دتفسیر په نزد جبرائیل امین دی ، ددوی ذکر دعامو ملائکو څخه اول ددوی دعظمت شان داظهار دپاره دی اوپه ځینو مرفوعو روایتونو کی دی چی روح دالله ﷻ یو عظیم الشان لښکر دی کوم چی ملائکی نه دی ، دوی سرونه لاسونه اوپښی لری ددی تفسیر په بنا گویا دوه صفونه به وی ، یو صف دروح اوبل دملائکو .

يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ : ظاهره ده چی ددی څخه مراد دقیامت ورځ ده او په محشر کی به هر سړی خپل عملونه په خپلو سترگو سره ووینی برابره خبره ده که داسی وی چی عملنامه به دده په لاس کی راسی هغه به ووینی یا داسی چی عملونه به په محشر کی مجسم او متشکل سی اومخ ته به راسی لکه چی دحدیثو دځینو روایتونو څخه ثابته ده اواحتمال داهم دی چی ددی ورځی څخه مراد دمرگ ورځ وی او دخپلو

عملونو لیدل په قبر او برزخ کی وی (لکه په مظهری کی داسی دی)

وَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ ثَرًا : دحضرت عبدالله ابن عمرؓ څخه روایت دی چی دقیامت په ورځ به ټوله مخکه یوه هواره سطح جوړه سی چی انسانان ، پیریان په مخکه ګرځیدونکی پالتو ځناوران او وحشی حیوانان ټول به پر جمع سی او په حیوانانو کی چی چا پر چا ظلم کړی وی په دنیا کی نودهغه څخه به دهغه بدل واخستل سی ، تردی چی که یوی ښکرو والا بیزی بی ښکرو والا بزه وهلی وی نو په دغه ورځ به دهغه بدله هم واخستل سی کله چی ددی څخه فارغه سی نو ټولو حیوانانوته به حکم وسی چی خاوری سی نو هغه به ټول خاوری سی ، دغه وخت به کافران خلګ دا ارزو وکی چی کاشکی ! مونږ هم حیوانان وای او خاوری سوی وای او د حساب کتاب او جهنم دسزا څخه محفوظ سوی وای ، نعوذ بالله منه . والله سبحانه وتعالی اعلم

تَمَّتْ سُورَةُ النَّبَا بِحَمْدِ اللَّهِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ ۲ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

﴿ سورة النزعات ﴾

سُورَةُ النَّزْعَاتِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ سِتُّ آيَاتٍ أَرْبَعُونَ اَلْفًا وَفِيهَا اَرْبَعُونَ اَلْفًا

سورة نازعات په مکه کی نازل سو او په دی کی شپږ څلوېښت (۴۶) آیتونه او دوې (۲) رکوع ګانی دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالنَّزْعَاتِ غَرَقًا ۱ وَالنُّشُطِ نَشْطًا ۲ وَالسَّيِّئَاتِ سَبًّا ۳

قسم دی په راکشونکو په غوټه وهونکو ، اوبند خلاصوونکو کلا وهونکو ، او په لامبو وهونکو په تیزی سره

فَالسَّيِّئَاتِ سَبًّا ۴ فَالْهُدٰی بَرَاتٍ اَمْرًا ۵ یَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۶

بیا په مخکی کیدونکو په خفستا سره ، بیا په تدبیر کوونکو دحکم سره ، په کوم ورځ چی وښوری ښوړیدونکی

تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ۷ قُلُوبٌ یَّوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۸ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ۹

ورپسی راسی ، څومره زړونه به په دغه ورځ ټوپونه وهی ، ددوی سترګی به ګڼسته وی ،

یَقُولُونَ اِنَّا لَرُدُّوْۤدُونَ فِی الْخَافِرَةِ ۱۰ اِذَا كُنَّا عِظَامًا مُّخْرَجَةً ۱۱

خلق به وایی چی آیا مونږ بیرته ګرځیدونکی یو اول حال ته ، آیا هرکله چی مونږ سو هډوکی رږیدلی

قَالُوا تِلْكَ إِذْ أَكَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ۖ فَاَتَمَّاهِى زَجْرَةً وَاحِدَةً ۖ فَآذَا

وايى دغه خوبيا به واپسى وى دتاوان ، نوبيشكه دغه خوبو اواز دى ، نودغه

هُم بِالسَّاهِرَةِ ۖ هَلْ أَتَكَ حَدِيثُ مُوسَى ۖ إِذْ نَادَاهُ

به وى په ډاك ميدان ، آيا راغلى ده تاته خبره دموسى عليه السلام ، هركله چى اوازوكى

رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۖ إِذْ هَبَّ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ۖ

دو تهرې دده په پاك ميدان كى چى نوم يى طوى دى ، ولاړسه فرعون ته چى هغه سر كېنه سوى دى ،

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ ۖ وَاهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ۖ

بيا ورته ووايه آيا ستا زړه غواړى چى ته پاك سى ، اولار وښيى يم تاته ستا درې طرف ته نو ته بيريزي

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ۖ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ۖ ثُمَّ أَدْبَرَ سَيْمِي ۖ

بيا يى وښوروى هغه ته لوى غټى ښانى ، بيا هغه درواغجن كى او وې نه منله ، بيا په شا سو تلاش يى وكى

فَخَشَرَ فَنَادَىٰ ۖ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ۖ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ

بيا يى جمع كړل پس اوازيى وكى ، نو پس ويى ويل زه ستاسى رب يم لوى ، بيا ونيوى دى الله جل و بالا په سزا

الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَخْشَىٰ ۖ أَأَنْتُمْ

داخړت كى او ددنيا كى ، بيشكه په دى كى عبرت دى دهغو دپاره چى بيره په كى وى ، آيا

أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّيِّئُ بِذُنُوبِهِ ۖ رَفَعَ سُبُكَهَا فَسَوْفَ يَهَا ۖ وَاعْطَشَ

ستاسى جوړول مشكل دى او كه دآسمان ، جوړيى كى هغه ، اولور يى كى دهغه جسم ، بيا يى برابر كى تياره

لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ۖ وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ۖ

يى كړه شپه ددې اوښكاره يى كړه ددې غرمه ، او مخكه يى ددې څخه وروسته صفا خپره كړه ،

أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءً هَاوَمَرُعُهَا ۖ وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا ۖ مَتَاعًا لَّكُمْ

راوى ايستل دمخكى څخه ددې اوبه او واښه ، او غرونه يى قائم كړل ، كار چلول ستاسى

وَلَا نُعَامِكُمْ^{٣٦} فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى^{٣٧} يَوْمَ يَتَذَكَّرُ^{٣٨}

اوستاسی د حیوانانو ، بیا چی کله راسی هغه لویه هنگامه ، په کومه ورځ چی یاد کړی

الْإِنْسَانُ مَا سَعَى^{٣٩} وَبُرْزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى^{٤٠} فَأَمَّا مَنْ طَغَى^{٤١}

انسان څه چی ده کړی دی، او ظاهر کړل سی دوږخ هغه چاته چی یی غواړی لیدل ، نو چاچی کړی وی شرارت

وَأَثَرُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا^{٤٢} فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْبَاوَى^{٤٣} وَأَمَّا مَنْ

او خوښ کړی یی وی د دنیا ژوند ، پس بیشکه دوږخ دده خای دی ، او څوک چی وپیریږی

خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى^{٤٤} فَإِنَّ الْجَنَّةَ

د خپل رب په مخکی د دریدو څخه اومنع یی کی خپل نفس د خواهشاتو څخه ، پس بیشکه جنت

هِيَ الْبَاوَى^{٤٥} يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا^{٤٦} فِيمَ أَنْتَ

دده خای دی ، پوښتنه کوی ستا څخه دهغه وخت چی کله به وی قیام دهغه ، ستا څه واسطه ده

مِنْ ذِكْرِهَا^{٤٧} إِلَى رَبِّكَ مُنتَهَاهَا^{٤٨} إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يُخْشَاهَا^{٤٩}

دهغه ذکر سره، ستاربت ته دی رسیدل دهغه ، ته خو بیروونکی یی دهغو دپاره چی دهغه څخه پیریږی

كَانَ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا^{٥٠}

گویا داسی به وی کومه ورځ چی وینی هغه چی دوی نه دی پاته سوی په دنیا کی مگر یو ماښام یا یو سهار ددی

لنہ تفسیر: قسم دی په هغو ملائکو کوم چی (د کافرانو) روح په سختی سره باسی او کوم چی (د مسلمانانو

روح په اسانی سره باسی گویا د دوی) بند خلاصی او کوم چی (روحونه واخلی دمخکی څخه داسما

طرف ته په داسی سرعت اوسهولت سره لکه چی گویا) لامبو وهی روانی وی بیا (ددی ارواحو متعلق

د ثواب حکم وی یا د عذاب په دواړو کارونو کی) دهر کار تدبیر کوی (په دی ټولو قسم اخلی وایی چی)

قیامت به خامخا راځی په کومه ورځ چی بنورونکی شی وبنوروی (مراد ورڅخه اوله شپیلۍ ده دکوم

څخه وروسته چی به یو کرار ستر) راتلونکی شی راسی (مراد دوهمه شپیلۍ ده) ډیر زړونه به په دغه ورځ

درزیږی دهغوی سترگی به (د پښیمانی څخه) کښته وی (مگر داخلگ د قیامت څخه انکار کوی او) وایی

چی آیا مونږ به په اول حالت کی بیا راپورته سو (د اولنی حالت څخه مراد دمرگ څخه مخکی ژوند دی

يعني آيا دمرگ څخه وروسته به بيا دوهم ژوند وي ؟ (مقصود استبعاد دى چى داڅنگه كيدى سى) آيا كله چى مونږ رږيدلى هډوكى سو بيا به (ژوند ته) را وگرځو (مقصود ورڅخه استبعاد دى چى دا خو سخته گرانه ده) وي ويل چى (كه داسى وسى نو) په دى صورت كى خو داواپسى (زمونږ دپاره) دلويى خسارى به وي (ځكه چى مونږ خو ددى دپاره هيڅ سامان نه دى تيار كړى ، مقصود ددى څخه مسخرى وي په اهل حق پورى په دى عقیده درلودلو سره يعنى د دوى په عقیده به مونږ په لويه خساره كى يو ، لكه څوك چى يو څوك په خیر خواهى سره وبيروى چى په دى لار مه څه زمرى به درباندى پيښ سى او مخاطب دتكذيب په طور باندى چاته ووايى چى وروره ، كه په دى لار ولاړى نو زمرى به دى وخورى مطلب دا چى په دغه لارى زمرى او نور هيڅ هم نسته ، مخ ته ددى مذكوره استبعاد او گرانوالى رد دى چى داخلگ كوم چى قيامت ته بعيد او مشكل وايى) نو (پوه دى سى چى مونږ ته هيڅ مشكل نسته بلكه) هغه خو به يو سخت اواز وي په كوم سره چى به ټول خلگ فوراً په ميدان كى راسى موجودسى (مخ ته د درواغجن كوونكو په بيړولو او درواغجن كولو باندى دوى ﷺ ته دتسلى دپاره د موسى ﷺ قصه دفرعون سره بيانوى نو فرمايى چى) آيا تاته د موسى ﷺ قصه رسيدلى ده كله چى هغوى ته دهغه پروردگار په يوپاك ميدان يعنى طوى كى (دا ددغه ميدان نوم دى) اواز وكى چى ته فرعون ته ولاړسه هغه لوى شرارت اختيار كړى دى نو هغه ته ولاړسه) ووايه چى آيا تاته ددى خبرى خواهش سته چى ته سم سى او (ستا دسموالى په غرض سره) زه تاته ستادرب طرف ته (دهغه دذات اوصفاتو) رهنمايى وكړم نوچى ته (دالله ﷻ ذات او صفات واورى اودهغه څخه) وبيريرى (اوپه دى بيره سره ستا دسموالى وسى غرض داچى حكم يى واوريدى نوموسى ﷺ هغه ته ولاړى اوپيغام يى ورسوى) بيا (كله چى هغه دنبوت دليل طلب كى نو) هغه ته يى لويه نښانه (دنبوت) وښووله (مراد معجزه دهمساده ياپه اراده دجنس مجموعه عصاً اويد بيضاء دى) نو هغه (فرعون دى) درواغجن كى او (دده) خبره يى ونه منله بيا (دموسى ﷺ څخه) جلا سو (دهغه خلاف يى) كوشش كول شروع كړل او (خلگ) جمع يى كړه بيا (دهغوى په مخكى) په لوړ اواز يى تقرير وكى ويى ويل چى زه ستاسى رب اعلى يم (داعلى قيديى دواقعى په طور وويل ، نو اصل مقصود اَنَارِيكُم دى او اعلى يى صفت مادحه زيات كى اواحترازي نه دى په كوم سره چى دغير اعلى بل رب ثبوت هم وي) نو الله ﷻ هغه داخرت اوددنياهه عذاب كى ونيوى (ددنيا عذاب خو غرقيدل دى اواخروى عذاب سوزول وي) بيشكه په دى (واقع) كى دداسى سړى دپاره لوى عبرت دى كوم چى (دالله ﷻ څخه) بيريرى (مخ ته دقيامت دبعيد يامشكل گڼلو دپاره عقلى جواب دى يعنى) ښه ستاسى (دوباره) پيدا كول (فى نفسه) زيات سخت دى او كه دآسمان (اوفى نفسه ځكه وويل سول چى دالله ﷻ دقدرت په نسبت سره خو ټول مساوى دى او ظاهره ده چى دآسمان پيدا كول زيات سخت دى بياچى كله دا يى پيدا كى نو ستاسى پيدا كول څه مشكل دى ، مخ ته دآسمان دپيدا كولو كيفيت بيان فرمايى چى) الله ﷻ دا جوړ كى (داسى چى) دده چت يى لوړ كى اودى يى برابر جوړ كى (چى په دى كى هيڅ ځاى خيږى ځاى چاودونه ، پيوند يا جوړ نسته) او دده شپه يى تياره جوړه كړه او دده ورځ يى ښكاره كړه (دشپى او ورځى نسبت يى

آسمان ته څکه وکی چی شپه او ورځ د لمر په ختو اولویدو سره وی اود لمر تعلق د آسمان سره دی، او ددی څخه وروسته یی مخکه خپره کړه (او دخپرو لو څخه وروسته یی) ددی څخه ددی اوبه او وابنه راویستله او غرونه یی (پردی) قائم کړل تاسی ته اوستاسی حیوانانوته دفائدی رسولو دپاره (اصل استدلال دپیدائش د آسمان څخه وو، مگر دمخکی ذکر یی شاید څکه وکی چی ددی حالات هر وخت دنظر په مخکی دی، او که څه هم د آسمان برابره ده لیکن فی نفسه دانسان دتخلیق څخه دمخکی تخلیق هم سخت دی، نو حاصل داستدلال دا سو چی کله داسی شیان مونږ جوړ کړی دی نو ستاسی دوباره ژوندی کول څه مشکل دی مخ ته ددوباره ژوندی کیدو څخه وروسته چی کوم واقعات دجزا اوسزا سره متعلق دی دهغه تفصیل دی یعنی دقیامت امکان اودهغه واقع کیدل خو ثابت سوه، نو کله چی هغه لویه هنگامه راسی یعنی په کومه ورځ چی انسان خپل کړی (افعال) یاد کی اود لیدونکو په مخکی د ورځ ظاهر سی نو (په دغه ورځ به دا حالت وی چی) کوم سړی سرکبنی کړی وی (د حق څخه او داخرت څخه منکر سوی وی په دی یی د دنیا ژوند ته ترجیح ورکړی وی نو د ورځ به دهغه ځای وی او کوم سړی چی (په دنیا کی) دخپل رب په مخکی ددریدو څخه بیریدلی وی (چی په قیامت او اخرت او حساب او کتاب دده ایمان مکمل وی) اونفس یی د (حرام) خواهش څخه منع کړی وی (یعنی دصحب عقیدي سره یی نیک عمل هم کړی وی) نو جنت به دهغه ټیکانه وی (او عمل صالح لار دجنت ده موقوف علیه نه دی، چونکی کفارو به دقیامت څخه دانکار په قصد سره ددی دوخت پوښتنه کوله، مخ ته ددغه جواب دی یعنی) داخلگ ستا څخه دقیامت پوښتنه کوی چی ددی وقوع به کله وی (نو) ددی دبیان کولو سره ستا څخه تعلق دی (څکه چی دبیان موقوف علیه علم دی او دقیامت متعین وخت مونږ هیچاته نه دی ښوولی بلکه) دهغه (د تعین د علم) مدار صرف ستادرب طرف ته دی (او) ته خوصرف (په اجمالی خبرونو سره) دداسی سړی بیرونکی یی کوم چی ددی څخه بیرېږی (او بیرېږی ایمان راوړونکی وی او داخلگ چی دتلواری شور کوی نو پوه دی سی چی) کومه ورځ دوی هغه وینی نو (دوی ته) به داسی معلومېږی چی گویا (په دنیا کی) صرف دیوی ورځی په اخری حصه کی یایی په اوله حصه کی دوی پاته سوی دی (اوبس، یعنی د دنیا اوږده موده به ورته لنډه معلومېږی او گهی به یی داسی چی عذاب ډیر ژر راغی دکوم چی دوی استدعا کوی مطلب دا دی چی تلواری ولی کوی دقوع په وخت کی به هغه داسی گهی چی ډیر ژر واقع سو کوم څنډه چی اوس څنډه گهی دا به څنډه نه معلومېږی)

معلومات اومسئلي: وَالْآزِغَاتِ غَرْقًا: نازعات دنزع څخه مشتق دی چی معنی یی یوشی په راکشولو ایستل دی، او غَرْقًا ددی تاکید دی څکه چی دغرق او اغراق معنی په یوکار کی پوره قوت او شدت خرڅ کول دی، په محاوره کی ویل کیږی، أَغْرَقَ الْآزِغَ فِي الْقَوْسِ، یعنی لینده راکشونکی، ددی په راکشولو کی خپل پوره قوت خرڅ کی، ددی سورة په شروع کی یی دملائکو یوڅو صفتونه او حالات بیان کړی دی او قسم یی په خوړلی دی او جواب دقسم په دلالت دحال حذف سوی دی، مراد ددی څخه دقیامت او حشر نشر یقیناً واقع کیدل دی، په ملائکو قسم شاید په دی مناسبت سره خوړل سوی دی چی

که څه هم ملائکي دا وخت هم د ټول عالم په نظم او نسق کې دخل لري او خپل خپل خدمت پوره کوي لیکن د قیامت په ورځ به د مادی اسبابو تعلق پریکړل سي ، غیر معمولي حالات او واقعات به پېښ سي ، په دې واقعاتو کې به ملائکي کار کوي .

دلته د ملائکو هغه پنځه صفتونه بیان سوي دي ، د کومو تعلق چې د انسان د مرگ او روح خنلو سره دي ، مقصد خو د قیامت حقوالی بیانول دي ، د دې شروع یې د انسان د مرگ څخه وکړه چې د هرا انسان مرگ په خپله دده د پاره یو جزو ی قیامت دي ، او د قیامت په عقیده کې د دې لوی دخل دي په دې پنځو صفتونو کې اولنی صفت ، وَالْآزِغَاتِ غُرْفًا یعنی په سختی سره راکشوونکي ، ایستونکي ، مراد د دې څخه د عذاب هغه ملائکي دي کومې چې د کافر روح په سختی سره باسي ، مراد د دې سختی څخه روحاني سختی او تکلیف دي ، دا ضروري نه ده چې لیدونکو ته هم د دې سختی احساس وي ، په دې وجه ډیر واره داهم لیدل کیږي چې د کافر روح په ظاهره په آسانی سره ووزي ، مگر دا آسانی زمونږ په لیدو کې ده کومه سختی چې دده په روح وي هغه څوک لیدی سي؟ دغه خو د الله ﷻ په خبر ورکولو سره معلومیدی سي په دې وجه په دې جمله کې دا خبر ورکول سوي دي چې د کفارو روح په راکشولو او سختی سره ایستل کیږي .

دوهم صفت دي ، وَالْآشِطَاتِ نَشْطًا : ناشطات دنشط څخه مشتق دي چې معنی یې ده بند خلاصول په کوم شی کې چې اوبه یا هوا اونیور ډک وي د دغه په بند خلاصولو سره دغه اوبه اونیور په آسانی سره وزي ، په دې کې یې د مومن روح وتلو ته د دې سره تشبیه ورکړي ده اونیوولی یې ده چې کومې ملائکي د مومن پر روح قبض کولو مقرر دي ، هغوی په آسانی سره هغه قبض کوي په شدت سره نه ، دلته هم روحاني آسانی مراد ده ، جسماني نه ده ، په دې وجه یو مسلمان بلکه نیک سړی ته په وخت د مرگ کې په روح وتلو کې په وخت لگیدو سره دا نه سي ویل کیدی چې په ده سختی کیږي ، که څه هم په جسماني طور دا سختی لیدل کیږي ، اصل وجه دا ده چې کافر ته د روح خنلو په وخت کې د برزخ عذاب رامنځ ته سي ، دده روح دهغه څخه بیرېږي ، په بدن کې پتیدل غواړي ، ملائکي یې را کاږي او را باسي یې ، او د مومن روح ته د عالم برزخ ثواب نعمتونه او خوشخبري رامنځ ته سي نو دده روح په تیزی سره دهغه طرف ته تلل غواړي .

دریم صفت دا دي ، وَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ، سَبَقَ لغوی معنی لامبو وهل راځي مراد دلته په تیزی سره تلل دي لکه په دریاب کې چې څه بندیز اونیور نه وي ، لامبو وهونکي یا کبستی اونیور تلونکي سیده دخپل منزل مقصود طرف ته ځي د ملائکو دا صفت چې تیزی تلونکي دي ، دا هم د مرگ د ملائکو سره متعلق دي چې د انسان د روح قبض کولو څخه وروسته دا په تیزی سره د آسمان طرف ته وړي .

څلورم صفت دي : فَالْمُتَبِعَاتِ سَبْقًا : د دې څخه مراد دا دي چې بیا دا روح چې د کومو ملائکو په قبضه کې دي دده ښه یابد ځای ته په رسولو کې د تیزی او تلوار څخه کار اخلي ، د مومن روح د جنت د هواگانو او نعمتونو ځای ته او د کافر روح د دوزخ د هواگانو او عذابونو ځای ته رسوي .

پنځم صفت دي : فَالْمُتَبِعَاتِ أَنْزَالًا د امرالهی تدبیر او تنفیذ کوونکي یعنی د مرگ د دې ملائکو اخري کار دا

وی چی کوم روح ته دثواب او راحت ورکولو حکم وی ، دده دپاره راحت سامانونه جمع کوی اودچا دپاره چی دعذاب اوتکلیف حکم وی هغه ته ددی انتظام کوی .

(په قبر کې ثواب اوعذاب)

دمرگ په وخت کی دملاثکو راتلل او دانسان روح قبض کول ، دآسمان طرف ته یی وړل ، بیادده ښه یابدخای ته په تلواری رسول او هلته دثواب یا عذاب ، دتکلیف یا راحت انتظامات کول ، ددی ذکر سوو ایتونو څخه ثابته سوه چی دا عذاب او ثواب به په قبر یعنی برزخ کی وی ، دحشر عذاب او ثواب ددی څخه وروسته دی ، په صحیح احادیثو کی ددی ډیر تفصیلات ذکر دی ، دبراء بن عازب رضی الله عنه یواوړد حدیث په مشکوٰۃ کی په حواله دمسند احمد مذکور دی .

دنفس اوروح په حقله دحضرت قاضی ثناء الله رحمۃ الله علیه مفید تحقیق: دتفسیر مظهری په حواله سره دنفس او روح پرحقیقت څه کلام دسورة حجر ترایت ۲۹ لاندی تیرسوی دی ددی سلسلی زیات تحقیق او وضاحت دوخت بیهقی حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی قدس سره دلته تحریر فرمایلی دی ، په کوم سره چی ډیر اشکالات حل کیږی ، هغه دا دی چی دمذکوره حدیث څخه داواضحه کیږی چی نفس انسانی یولطیف جسم دی کم چی دده په کثیف جسم کی دننه خای سوی دی اودغه ددی مادی څلورو عناصرو څخه جوړدی ، فلاسفه او اطباء دی ته روح وایی ، مگر په حقیقت کی دانسان روح یوجوهر مجرد اولطیفه ربانی ده کوم چی ددی طبعی روح یعنی نفس سره یو خاص تعلق لری اودطبعی روح یعنی نفس ژوند په خپله پردی لطیفه ربانی باندی موقوف دی گویا ده ته روح الروح ویل کیږی ، چی دجسم ژوند په نفس سره دی اودنفس ژوند په دی روح پوری تړل سوی دی ، ددی روح مجرد اولطیفه ربانی تعلق ددی لطیف جسم یعنی نفس سره څنگه اوڅه دی ، ددی حقیقی علم ددی دپیدا کوونکی څخه ماسوا بل چاته نسته اودالطیف جسم دکوم نوم چی نفس دی داحق تعالی په خپل قدرت سره دیوی اثینی په مثال جوړکړی دی کومه چی لمرته مخامخ ایښوول سوی وی ، نودلمر پنا په دی کی داسی راځی چی داپه خپله دلمرپه شان پنا خپروی ، نفس انسانی که دوحی دتعلیم مطابق ریاضت او محنت کوی نوهغه هم منور کیږی ، که نه وی نوهغه دکثیف جسم په خرابو اثراتو کی ککړسی ، دغه جسم لطیف دی کوم چی ملائکی پورته وړی ، اوبیایی په عزت سره لاندی راوړی ، کله چی هغه منور سوی وی ، که نه وی نودآسمان دروازی دده دپاره نه خلاصیږی ، دپورته څخه لاندی راغورزول کیږی داجسم لطیف دی دکوم په باره کی چی په ذکر سوی حدیث کی دی چی مونږدا دمزکی دځاوری څخه پیداکی ، بیایی دی ته واپس کوو ، بیابه یی ددی څخه دوباره پیدا کوو داجسم لطیف په نیکو عملونو سره منور او خوشبوداره جوړیږی اوپه کفراوشرک سره بدبوی داره کیږی ، باقی دروح مجرد تعلق دجسم کثیف سره په واسطه دجسم لطیف یعنی نفس وی ، پرهغه مرگ نه راځی دقبر عذاب او ثواب هم ددی جسم لطیف یعنی نفس سره تړلی دی اوددی نفس تعلق دقبر سره وی اوروح مجرد په علین کی وی اوروح مجرد دده دثواب اوعذاب څخه بالواسطه متاثره کیږی دغه شان دروح په قبر کی کیدل په معنی دنفس صحیح دی اودده په عالم ارواح یا علین کی اوسیدل په معنی

دروح مجرد صحیح دی، په دی سره ددغو مختلفو روایتونو تطبیق هم کیږی، والله اعلم .
 مخ ته د قیامت وقوع او په دی کی په اوله شپیلی سره د ټول عالم فنا، بیا په بلی سره د ټول عالم دوباره
 ایجاد او پردی دکفارو د شهبی داستبعاد جواب ذکر دی، ددی په اخر کی فرمایي، **لَا ذَا لَهُم بِالسَّاهِرَةِ**،
 ساهره دمخکی سطح ته وایی، په قیامت کی چی کومه مخکه دوباره پیدا کیږی، هغه به یوه هواره سطح
 وی په هغه کی به څه دپناه ځای غار یا غر او نور هیڅ نه وی، دی ته ساهره ویل کیږی، ددی څخه وروسته
 دکفارو او د قیامت دمنکرانو په ضد او عناد سره چی نبی کریم ﷺ ته کوم ازار رسیدی دهغه ازاله دفرعون
 او موسی ﷺ په قصه بیانولو سره سوي ده، چی دمخالفینو داسی ازارونه په تاسی پوری مخصوص نه
 دی، تیرو انبیاء وعلیهم السلام ته هم لوی لوی ازارونه د دوی څخه رسیدلی دی، هغوی صبر کړی دی، ته هم
 د صبر څخه کار اخله.

فَاَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى : نکال داسی عذاب ته ویل کیږی دکم په لیدو چی نور خلگ عبرت اخلی
 او ټول ورپیږی، نکال اخرت دفرعون دپاره داخرت عذاب دی اود، نکال اولی څخه مراد هغه عذاب دی
 کوم چی په دنیا کی دده د ټول قوم سره په دریاب کی په غرقیدو سره ده ته ورسیدی، مخ ته بیا دمنکرانو
 دحشر اوشر ددی استبعاد اوشهبی ازاله ده چی دمرگ او خاوری کیدو څخه وروسته به څنگه دوباره
 ژوندی سی، په دی کی الله ﷻ دآسمان اومخکی او په دی کی یی دپیدا سوو عظیمو مخلوقاتو ذکر وکی
 او غافل انسان یی پردی خبردار کی چی کوم ذات داسی عظیم مخلوقات ته ابتدایی وجود بغیر دڅه
 مادی او آلی ورکی هغه که دوی ته دنیست اونا بود کولو وروسته دوباره وجود ورکی نوستاسی دتعجب
 څه ځای دی مخ ته بیا د قیامت دسخت والی او په دغه ورځ هر سړی ته دده دعملونو مخ ته دراتللو
 اود جنتیانو اود ورځیانو دواړو دځایونو بیان او په اخر کی د جنتیانو اود ورځیانو د خاصو نښانو
 بیان دی په کومو سره چی یو انسان په دنیا کی دافصله کولی سی، چی په قاعده سره زما ځای په جنت
 کی دی یا په دوزخ کی، قاعده ځکه وویل سوه چی دچاپه شفاعت یا په بی واسطی دالله ﷻ په رحمت سره
 یو جهنمی دهغه څخه ازادول جنت ته رسول لکه چی ددیرو ایتونو او روایتونو دحدیث څخه پردی دلالت
 کیږی دغه یو استثنایی حکم دی اواصل قاعده په جنت یا دوزخ کی داستوگنی هغه ده کومه چی په دی
 ایتونو کی بیان سوي ده.

اول د دوزخیانو خاص نښانی بیان سوی دی، هغه دوی دی، **فَأَمَّا مَنْ ظَفَى، وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا** اول طغیان
 یعنی دالله ﷻ او دهغه د رسول د احکامو دپابندی پرځای سرکښی کول، دوهم د دنیا ژوند ته په آخرت
 ترجیح ورکول یعنی کله چی داسی څه کار مخ ته راسی چی دهغه په اختیارولو سره په دنیا کی خوارام
 بالذات ورکول کیږی مگر په اخرت کی پرهغه عذاب مقرردی، دغه وخت هغه د دنیا لذت لره ترجیح
 ورکی اود اخرت فکر دپامه وغورځوی کوم سړی چی په دنیا کی په دی دوو بلاگانو کی اخته وی، دهغه
 دپاره یی وفرمایل، **لَإِنَّ النَّجِيمَ مِنَ النَّارِ** یعنی جهنم دده ټیکانه ده، ددی څخه وروسته یی د جنتیانو دوی
 نښی ښوولی دی: **وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ** اول داچی کوم سړی په دنیا کی دخپل هر

عمل اوهرکار په وخت کی دابیره کوی چی زه به یوه ورځ دالله ﷻ په مخکی پیش کیرم او ددی عملونو حساب به ورکوم ، دوهم چاچی خپل نفس په واک کی وساتی او دناجائزو خواهشاتو څخه بی دی منع کی کوم چی په دنیا کی دا دوه وصفونه حاصل کړل ، قرآن کریم هغه ته دا خوشخبری واوروله ، **لَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى** : یعنی جنت دده ټیکانه ده .

دنفس دمحالفت دری درجي: په ذکرسوی آیت کی یی دجنت دټیکانی دوه شرطونه بنوولی دی اوچی نکروسی نودغه دنتیجی په اعتبارسره یودی ځکه چی اولنی شرط دالله ﷻ په حضورکی دجواب ورکولو بیره ده ، دوهم شرط نفس دخواهشاتو څخه منع کول دی اوحقیقت دا دی چی دخدای بیره نفس لره دخواهشاتو څخه منع کوونکی شی دی ، حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمته الله علیه په تفسیر مظهري کی فرمایي چی دخواهشاتو دمحالفت دری درجي دی ، اوله درجه خوداده چی بنده دهغو باطلو عقیدو څخه ځان وساتی کوم چی دظاهرو نصوصو اواجماع دسلفو څخه خلاف وی ، چی دی درجي ته ورسیري هغه دسني مسلمان ویلو مستحق سی ، متوسطه درجه دا ده چی هغه دیو معصیت اوگناه اراده وکی ، بیاده ته دا خبره وریاده سی چی ماته به دالله ﷻ په مخکی حساب ورکول وی او ددی خیال پرېنا گناه پریردی ، ددی متوسطی درجي تکمله دا ده چی بنده دشبهاتو څخه هم پرهیز وکی او دکوم مباح اوجائز کار په مشغولیدو سره چی په یو ناجائز کارکی داخه کیدو خطر وی ، هغه جائز کارهم پریردی ، لکه چی دحضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، چی چادمشتبهاتو څخه پرهیز وکی ، هغه خپل ابرو اودین وساتی اوکوم سړی چی په مشتبهاتو کی اخته سو هغه اخرپه محرماتو کی اخته کیري ، مراد دمشتبهاتو څخه هغه کارونه دی په کومو کی چی دجائزو اونا جائزه کیدو دواړه احتمال وی ، یعنی عمل کوونکی ته داشبهه وی چی زما دپاره داکار جائز دی اوکه ناجائز ، مثلاً یوسړی ناجور په دی پراودس کولو قادر خودی اودده یقین پوره نه وی چی زما دپاره اودس په دی حالت کی مضر دی نو دتیمم جواز اوعدم جواز مشتبه سو ، دغه شان په ولاړی لمونځ څو کولی سی ، مگر مشقت ډیر زیات دی په دی وجه دا اشتباه وسوه چی په ناستی لمونځ زما دپاره درست دی ، اوکه نه دی په داسی موقعو کی مشتبه شی پرېننول دیقینی جواز اختیارول تقوی ده اودمحالفت متوسطه درجه دا ده .

دنفس مگرونه: دنفس دمحالفت په دی شیانو کی چی کوم په صریح طور سره گناه اوسیئات دی ، داڅوکه یو سړی کوشش کوی نوپه خپل اختیارهم په دی کی کامیاب کیدی سی ، لیکن یوه هوی دنفس هغه ده کومه چی په عبادتونو اونیکو عملونو کی شاملیري ، ریاء ، ځان بنوول ، خودپسندی ، داداسی باریک گناهونه اوسخت خواهشات دی دنفس په کومو کی چی انسان اکثره په خپله هم دوکه کیري ، خپل عمل صحیح اودرست گڼي ، اودا هغه هوی دنفس ده دکومی مخالفت چی دټولو څخه اول اودټولو څخه زیات ضروری دی ، مگر ددی څخه دمحفوظ کیدو صحیح علاج اومجربه نسخه ددی څخه ماسوا نسته چی انسان یوداسی شیخ کامل تلاش کی کوم چی دیوماهرشیخ په خدمت کی پاته سوی مجاهدات یی کړی وی دنفس په عیبونو اوددی په علاج واقف هی خپل ځان هغه ته حواله کړی اودهغه په مشوره عمل وکی .

شيخ امام حضرت يعقوب كرخى رحمته الله فرمايى چى زه په ابتدائى عمر كى تركان (نجار) وم، ما په خپل نفس كى سستى او په باطن كى يوقسم ظلمت محسوس كى نواراده مى وكړه چى يوڅو ورځى روژى ونيسم چى دا ظلمت اوسستى مى ليرى سى، اتفاقاً ددغو روژو په حالت كى يوه ورځ زه دحضرت شيخ اجل امام بهاؤ الدين نقشبندى رحمته الله په خدمت كى حاضر سوم او شيخ دميلمنو دپاره خوراك راوغوښتى اوماته يى هم دخوراك حكم وكى اوويى فرمايل چى ډير بدبنده دى كوم چى دخپل خواهش نفسانى بنده وى كوم چى دى گمراه كوى اووي فرمايل چى خوراك خوړل دهغه روژى څخه ښه دى كوم چى دخواش نفسانى سره وى، دغه وخت ماته احساس وسو چى زمانفس دغرور او خود پسندى ښكار كيدى كوم چى شيخ محسوسه كړه اوماته ثابته سوه چى په ذكر شغل اونفلى عبادتونو كى ديوكامل شيخ اجازت اوهدايت په كار دى ځكه چى هغه دنفس دمكرونو څخه واقف وى، په كوم نفلى عمل كى چى دنفس څه مكروى دهغه څخه به يى منع كوى، دغه وخت ماحضرت شيخ نقشبند رحمته الله ته عرض وكى چى حضرت كه داسى شيخ كوم ته چى په اصطلاح كى فانى فى الله اوباقى بالله ويل كيږي، چاته حاصل نه وى نوهغه به څه كوى، شيخ وفرمايل چى هغه ته په كار دى چى داستغفار كثرت كوى او دهر لمانځه څخه وروسته شل واره داستغفار كولو پابندى كوى چى پنځه وخت سل واره استغفارسى، ځكه چى دنبى كريم ﷺ ارشاد دى چى ځينى وخت زه په خپل زړه كى خړوالى محسوسوم او زه هره ورځ دالله ﷻ څخه سل واره طلب دمغفرت كوم.

دريمه اعلى درجه دنفسانى خواهش دمخالفت دا ده چى دډير ذكر اومجاهدو او رياضت په ذريعه خپل نفس داسى پاك جوړ كړى چى په ده كى هغه خواهش نفسانى باقى پاته نه سى كوم چى انسان دشر طرف ته راكشوى دامقام دوليت خاصه مقام دى اوداهغه سړى ته حاصل كيږي كوم ته چى دصوفياؤ په اصطلاح كى فانى فى الله اوباقى بالله وايي، داخلگ دقرآن ددى آيت مصداق دى كوم چى شيطان مخاطب كوى **اِنَّ عِبَادِي لَئِنْ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ** يعنى زما پرخاصو بندگانو ستا واك نه سى چليدى، او دا مصداق دى دهغه حديث په كوم كى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى، **لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يَكُونَ هَوَاهُ نَبْغًا لِّمَا جَنَّتْ بِهِ** يعنى په تاسى كى يوسړى ترهغه وخته پورى كامل مومن نه سى كيدى ترڅو پورى چى دده خواهش نفسانى زما دتعليماتو تابع نه سى (ياالله ته يى زمونږ نصيب كړى په خپل فضل اوكرم سره).

دسورة په اخر كى دكفارو ددى عنادى سوال جواب ور كول سوي دى چى هغوى به دنبى كريم ﷺ څخه دقيامت دمعين تاريخ او وخت په ښوولو باندې اصرار كوى، دجواب خلاصه دا ده چى هغه الله ﷻ په خپل بالغ حمت سره صرف دخپل ذات دپاره مخصوص كړى دى، ددى اطلاع يى چا ملائكى يارسول ته هم نه ده وركړى، په دى وجه دا مطلب عبث ده.

تَمَّتْ سُوْرَةُ النَّازِعَاتِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ٦ شَعْبَانَ سَنَةِ ١٣٩١ هـ دوشنبه

﴿ سورة عبس ﴾

سُوْرَةُ عَبَسَ بِكَیْتَابِہِیْ اَنْتَ لَوْ اَرَبَعُوْا اَیْمًا فِیْہِ لَمْ یَكُنْ فَا تَرٰہُ كَذًا لِّبَہِ

سورة عبس پہ مکہ کی نازل سو او پہ دی کی دوخلوینست (۴۲) آیتونہ او یوہ (۱) رکوع دہ او دارنگہ تر آخرہ .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شروع کوم پہ نوم سرہ دخدای ﷻ چی دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

عَبَسَ وَتَوَلَّى ۱ اَنْ جَاءَهُ الْاَعْمٰی ۲ وَمَا یُدْرِیْكَ لَعَلَّہِ یَزِکِّیْ ۳

تندی بی تریو کی او مخ بی واروی ، پہ دی خبرہ چی راغی دہ تہ روند ، او تہ خہ خبر کھی چی امیددی چی ہفہ بہ پاک سی

اَوْ یَذْکُرْ فَتَنْفَعَهُ الذِّکْرٰی ۴ اَمَّا مِّنْ اَسْتَغْنٰی ۵ فَاَنْتَ لَہٗ

یابہ سوچ وکھی نو ہفہ تہ بہ نفع ورسوی نصیت ، ہفہ کوم چی پرواہ نہ کوی ، نو تہ دہفہ پہ

تَصَدَّدٰی ۶ وَمَا عَلَیْكَ اَلَّا یَزِکِّیْ ۷ وَاَمَّا مِّنْ جَاءَکَ یَسْعٰی ۸

فکرکی بی ، او پہ تاهیخ الزام نستہ چی ہفہ نہ پاکیری ، او ہفہ چی راغی تاتہ پہ خفستا ،

وہُو یَحْشٰی ۹ فَاَنْتَ عَنْہُ تَلْہٰی ۱۰ کَلَّا اِنَّہَا تَذِکْرَةٌ ۱۱ فَمَنْ

او ہفہ بیریری ، نو تہ دہفہ خخہ بی پروایی کوی ، داسی نہ دہ داخو نصیحت دی ، نو

شَاءَ ذِکْرٌ ۱۲ فِیْ صُحُفٍ مُّکْرَمَةٍ ۱۳ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ۱۴ بِاَیْدِیْ

خوک چی غواری دادی یادکری ، لیکل سوی دی دعزت پہ پانوکی ، پور تہ اینبول سوی نہایت پاکی ، پہ لاسونو

سَفَرَةٍ ۱۵ کِرَامٍ بَرَرَةٍ ۱۶ قَتَلَ الْاِنْسَانَ مَا اَکْفَرٌ ۱۷ مِنْ اَمِی

دلیکونکوکی ، کوم چی لوی درجی والا نیکوکار دی ، قتل دی سی بندہ خومرہ ناشکرہ دی ، دخہ شی خخہ

شَیْءٍ خَلَقَہٗ ۱۸ مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَہٗ فَقَدَرٌ ۱۹ ثُمَّ السَّبِیْلَ

بی جور کی دی ، دیو خا خکی خخہ بی جور کی دی ، نو پہ اندازہ بی کی ، بیایی لار آسانہ کرہ دہ تہ

يَسَّرَهُ ۝ ثُمَّ امَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ۝ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ۝ كَلَّا لَئِنَّا

بيا يی دی مر کی په قبر کی کنسینووی ، بیا چی یی کله وغوښتل را ویستی یی دی ، هیڅکله

يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ۝ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ۝ أَتَا صَبَبْنَا

داسی نه ده پوره یی نه کړل څه چی یی ده ته وفرمایل ، نو ودی گوری انسان خپل خوراک ته ، چی مونږ راتوی

الْبَاءَ صَبًّا ۝ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۝ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا

کړی اوبه دلوره څخه رالویدونکی ، بیاڅیری کړه مونږ مخکه په څیرلو ، بیا شنی کړی مونږ په دی کی

حَبًّا ۝ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۝ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۝ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۝

دانی ، اوانگور ، اوترکارانی ، اوزیتون ، اوخرما ، اوباغونه گن

وَفَالِهَةً ۝ وَأَبًا ۝ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ۝ فَإِذَا جَاءَتِ

اومیوی او وانه ، په کار راتلونکی ستاسی اوستاسی دحيوانانو، نو هرکله چی راسی

الصَّاعَةِ ۝ يُومَرِيفِرُ الْبَرُّ مِنَ أَخِيهِ ۝ وَأُمُّهُ وَأَبِيهِ ۝

غوږ څیرونکی ، په کومه ورځ چی تښتی سړی دخپل ورور څخه ، اودخپلی مور اوبلار څخه

وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۝ لِكُلِّ أَمْرٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ

ارخپلی ښځی اودخپلو زامنوڅخه ، دهر یو سړی سره به په دغه ورځ یوفکړوی چی

يَغْنِيهِ ۝ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ۝ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۝

دده دپاره به کافی وی ، ډیرمخونه به په دغه ورځ روښانه وی ، خندیدونکی خوشحالی کوونکی ،

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۝ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ۝

اودیرمخونه به په دغه ورځ گرد آلوده وی ، پتوی به هغه توروالی

أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ۝

دا هغه خلق دی چی بدکاره منکران دی .

لنہ تفہیم: شان نزول: ددی آیتونو دنزول قصہ دا دہ چی یووار نبی کریم ﷺ دشرکانو ځینو سرداران پوهول په ځینو روایتونو کی دهغوی دځینو نومونه هم راغلی دی، ابوجهل بن هشام، عتبه بن ربیعہ، ابی بن خلف، امیہ بن خلف، شیبہ، پنه دی کی حضرت عبدالله ابن ام مکتوم روند صحابی راغی او یو پوښتنه یی وکړه، داقطع کلامی دده ﷺ خوښه نه سوه او دده طرف ته یی توجه ونه کړه اودنا خوښی په وجه یی تندی مبارک گنجی کی، کله چی ددی مجلس څخه پورته سو کورته تلی نودوچی نښانی ښکاره سوی نو دا آیتونه عَبَسَ وَتَوَلَّى نازل سوه، ددی څخه وروسته کله چی به هغه دده ﷺ خواته راتلی نوده ﷺ به یی لوی خاطر کوی (داتول روایتونه په درمنثور کی دی، غرض داچی د ذکر سوی واقعی په حقله ارشاد کیږی چی، پیغمبر ﷺ تندی گنجی کی اومتوجه نه سو په دی خبره چی ده ته یو روند راغی (دلته خوایی صیغه دغائب وفرمایله اودا دمتکلم انتهای لطف او کرم اودمخاطب عزت دی چی مخامخ یی ورته ددی کارنسبت ونه فرمایي، او (مخ ته یی د خطاب صیغه په طور دالفتات ځکه اختیار کړه چی شبهه داعراض نه وی، ارشاد کیږی، چی تاته څه خبردی چی شاید هغه (نابینا ستا په تعلیم سره په پوره طور) پاکیدی یا (کم از کم په یو خاص کار کی) نصیحت قبول کی، پس ده ته به نصیحت کول (څه ناڅه) فائده ورسوی نوکوم سری چی (ددین څخه) بی پرواهی کوی، ته خو دهغه فکر کوی حال دا دی چی پرتا هیڅ الزام نسته چی هغه نه پاکیری (دهغه دبی پرواهی ذکر یی وکی، دهغه طرف ته دزیاتی توجه نه ورکولو هدایت دی، اوکوم سری چی تاته (ددین په شوق کی) په منډه راځی اوهغه (دخدای ﷻ څخه) بیریری ته دهغه څخه بی توجهی کوی (په دی آیتونو کی یی د دوی ﷺ په اجتهدی خطاسره دی خبردار کړی دی، منشاء ددی اجتهد داوه چی دا امر خومتیقن اوثابت دی چی مهم کار مقدم کول غواړی، ده ﷺ د کفر سختوالی موجب داهمیت وگنی لکه چی دوه بیماران وی یو هیضه وی او بل زکام نودهیضی دمریض علاج اول وی، او دحق تعالی ددی ارشاد مطلب دا دی چی دمرض شدت هغه وخت موجب داهمیت دی کله چی دواړه مریضان د علاج طلب کوونکی وی، لیکن که سخت مرض والا د علاج طلب نه کوی بلکه مخالف وی نوییامقدم هغه دی کوم چی طالب د علاج دی که څه هم دهغه مرض سپک وی، مخ ته ددی مشرکانو طرف ته ددومره توجه ضروری نه کیدل ارشاد فرمایي چی ته ائنده) هیڅکله داسی مه کوه (ځکه چی) قرآن (محض یو) دنصیحت شی دی (اوستا پر دمه صرف ددی تبلیغ دی) نو دچا زړه چی غواړی دا دی قبول کی (اوڅوک چی یی نه قبلوی هغه پوه سه ستا هیڅ ضرر نسته، بیاته دومره اهتمام ولی فرمایي، مخ ته دقرآن صفتونه بیان فرمایي چی) هغه (قرآن دلوح محفوظ) په صحیفو کی (ثبت) دی کوم چی (دالله ﷻ په نزد) مکرمی دی (یعنی پسندیده اومقبولی دی او) لوړی درجی والادی (ځکه چی لوح محفوظ تحت العرش دی، لکه چی په درمنثور سورة البروج کی دی: اوهغه) مقدس دی (دڅښو شیطانانو هلته رسیدل نسته، لکه دا قول دالله ﷻ دی، لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ) کوم چی دداسی لیکونکو (یعنی ملائکو) په لاسونو کی وی چی هغه مکرم (او) نیک دی (دا تول صفتونه دده دالله ﷻ دطرف څخه په کیدو دلالت کوی، لکه چی دسورة واقعه په آیت: لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ کی یی بیان سوی دی، اولوح محفوظ که هر

خومره سی واحد دی، مگر ددی اجزاء یی په صحف سره تعبیر وفرماییل او دی ملائکوته یی کاتبانی
 ځکه وویلی چی دوی دلوح محفوظ څخه په امر الهی نقل کوونکی دی، مطلب دایت داسو چی قرآن من
 جانب الله دنصیحت دپاره دی، ته نصیحت کوه دخپلو فرضو څخه به فارغه کیږی برابره خبره ده که څوک
 ایمان راوړی او که یی نه راوړی، پس ددی قسم تقدیم اوتاخیر هیڅ ضرورت نسته، تردی ځای پوری
 اداب دتذکیر او تبلیغ سوه، مخ ته دکفارو ددی څخه په فائده نه اخستو باندی تشنیع دی چی په منکر
 بنده باندی (کوم چی په داسی تذکره سره نصیحت حاصل نه کی لکه ابوجهل اونور کوم چی تاپوهول
 اوهغه نه پوهیدل نوپر داسی سړی، دخدای لعنت دی چی هغه خومره ناشکره دی (هغه نه گوری چی) الله
 ځکه دی دڅنگه (حقیر) شی څخه پیداکی (مخ ته جواب دی چی) دنطفی څخه (یی پیداکی، مخ ته ددی
 کیفیت ذکر دی چی ددیرو انقلاباتو اوتغیراتو څخه وروسته) دده صورت یی جوړکی، بیایی دده
 (اندامونه) په اندازه سره جوړکړه (لکه چی دسورة قیامه په آیت، فَخَلَقَ فَسْوٰی کی تیرسوی دی، بیایی
 دده (دوتلو) لار اسانه کړه (چنانچی ظاهره ده چی دداسی تنگ ځای څخه دخاص تن لرونکی کوچنی
 محفوظ او صحیح سالم راوتل صفا دلیل دی دالله ځکه دقادر اودبنده دمقدور کیدو) بیا (وروسته د عمر
 دختمیدو څخه) یی ده لره مرگ ورکی، بیایی دی قبرته بوتلی (برابره خپره ده که داول څخه یی په
 خاوروکی کښیږدی یاڅه موده وروسته خاوری سی اوپه خاوروکی یو ځای سی) بیاجی کله الله ځکه
 وغواړی ده ته به دوباره ژوند ورکی (مطلب داچی ټول تصرفات دلیل دی دانسان په قدرت کی دداخلیدو
 اونعمتونه هم دی، ځینی حسی معنوی چی مقتضی یی وه وجوب طاعت اوایمان مگرد، هیڅکله (شکر)
 ونه کی (او) ده ته چی کوم حکم سوی ووهغه یی پرځای نه کی، نو انسان ته په کاردی چی (دخپل پیدائش
 په ابتدایی حالاتو دنظر کولو څخه وروسته پراسبابو دبقا اوژوند باندی نظر وکی مثلاً) دخپل خوراک
 طرف ته وگوری (چی هغه باعث سی دحق پیژندو اوطاعت اوایمان، اومخ ته دنظرکولو طریقه ښی هغه
 دا) چی مونږپه عجیبه طورسره اوبه واورولی بیاموپه عجیبه طورسره مخکه څیری کړه بیامونږپه دی کی
 غله اوانگور اوترکاریانی اوزیتون اوخرماوی اوگن باغونه اومیوی اوگیاه پیدا کړل بعضی شیان
 ستاسی او (ځینی شیان) ستاسی دحیوانانودفائدی دپاره دی (اوداتول هم نعمتونه اودلیلونه دقدرت دی
 اوپه دی مجموعه کی هرشی مقتضی دی دوجوب دشکر دایمان تردی ځایه تشنیع سو پرنصیحت نه
 قبلولو اومخ ته پرنصیحت نه قبلولو سزا اوپر قبلولو ثواب داخرت مذکور دی، یعنی اوس خوداخلک
 ناشکری اوکفر کوی، بیاکله چی غوږونه کون کونکی شور راپورته سی (یعنی قیامت، دغه وخت دتولی
 ناشکری خوند معلوم سی، مخ ته ددغی ورځی بیان دی چی) په کومه ورځ (داسی) بنده (دکوم چی لوړ
 بیان وسو) دخپل ورور څخه اودخپلی مور څخه او دخپل پلار څخه اودخپلی ښځی څخه اودخپلو زامنو
 څخه تښتی (یعنی څوک به دچاسره همدردی نه کوی، لکه داقول دالله ځکه دی لَا یَسْتَلُ حَمِیْمًا، وجه داده
 چی) په دوی کی به هرسړی ته (خپله) داسی مشغله وی کم چی به دی بل طرف نه متوجه کوی (داخو
 دکفارو حال سو مخ ته دتولو مومنانو اوکفارو تفصیل دی چی) ډیر مخونه به په دغه ورځ (دکفر په وجه)

توروی (اوددغه توروالی سره به) پردوی (دغم) خروالی بنوروی، داخلگ فاجران او کافران دی (په کافر سره اشاره ده د عقیدې د فساد طرف ته او په فاجر سره فساد د عملونو طرف ته)

معلومات او مسئلې: په شان نزول کی چی کومه واقعہ د حضرت عبداللہ ابن ام مکتوم نابینا صحابی ﷺ ذکر سوي ده، په دی کی بغوی دازیات روایت کړی دی چی حضرت عبداللہ ﷺ ته د نابینا کیدو په سبب دا معلومه نه سوه چی ده ﷺ دنورو سره په خبروکی مشغول دی، په مجلس کی داخل سو، نبی کریم ﷺ ته یی اوازونه کول شروع کړل اوبار باریی اوازونه ورکول (مظہری)

او دابن کثیر په یوروایت کی داهم دی چی دوی دنبی کریم ﷺ څخه دقرآن دیوایت ویلو سوال وکی او ددی سوال په فوری جواب ورکولو یی اصرار وکی اونبی کریم ﷺ دغه وخت دمکی دکفارو سردارانو ته ددین په تبلیغ ورکولو او پوهولو کی مصروف وو، دا سرداران عتبہ بن ربیعہ، ابوجہل ابن ہشام اودنبی کریم ﷺ ترہ حضرت عباس ﷺ وو کوم چی لا تردغه وخته پوری مسلمان سوی نه وو، نبی کریم ﷺ ته په دغه وخت د عبداللہ ابن مکتوم ﷺ داسی خطاب کول اودیوایت دالفاظو دسمولوپه معمولی سوال باندي دفوری جواب دپاره اصرار کول ناخوښه سول چی ددی لویہ وجہ داوہ چی عبداللہ ابن ام مکتوم ﷺ پوخ مسلمان او هروخت حاضر باش وو، په نورو وختونوکی یی ہم سوال کولی سو، دده په جواب وروسته کولوکی دڅه دینی نقصان خطرہ نه وه، په خلاف دسردارانو دقریشو چی نه هروخت داخلگ په خدمت کی حاضریدل اونه هروخت دوی ته داللہ ﷻ کلمہ رسول کیده، دغه وخت هغو خلکو د دوی خبرہ اوریدہ په کومی سره چی د دوی دایمان راوړو توقع کیدی سوه او د دوی دخبر په پزیکولو سره خو دایمان څخه د دوی محرومی ظاهره وه، ددی مجموعہ حالاتوپه وجہ نبی کریم ﷺ دابن ام مکتوم ﷺ څخه مخ واړوی اودخپلی ناخوښی اظهار یی وفرمایي او دحق دتبلیغ کومی خبری چی دقریشو دسردارانو سره جاری وی هغه یی جاری وساتلی په دی باندي دمجلس څخه دفارغ کیدوپه وخت کی دسورة عبس ذکر سوی ایتونه نازل سول په کوموکی چی ددوی ﷺ دطرز عمل یی ناخوښه مقرر کی او دوی ﷺ ته یی ہدایت وفرمایي .

دنبی کریم ﷺ دطرز عمل پرخپل اجتہاد باندي مبنی وو چی کوم مسلمان دمجلس دادابو څخه خلاف دخبرو طرز اختیار کی، هغه ته څه تنبیہ کول په کار دی چی ائندہ دی دادابو دمجلس رعایت کوی، په دی وجہ خو ده دابن ام مکتوم ﷺ څخه مخ واړوی او دوہمہ خبرہ دا وه چی په ظاهرہ حال کفر او شرک دټولو څخه لویہ گناہ ده، ددی دلیری کولو فکر دټولو څخه مخکی کول په کار دی په مقابلہ کی ددین دفروعی احکامو دتعلیم کم چی عبد اللہ ابن ام مکتوم ﷺ غوښتی، مگر حق تعالی ﷻ د دوی ﷺ دا اجتہاد سم مقرر نہ کی اوپر دی باندي یی خبرداری وفرمایله چی دلته قابل فکر دا خبرہ وه چی یو سری کوم چی ستا څخه ددینی تعلیم طالب سی، سوال کوی: دغه دجواب فائدہ خو یقینی ده اوکوم چی ستا مخالف دی ستا خبرہ اوریدل ہم نہ خوښوی دغه سره دخبرو فائدہ موہومہ ده، موہوم لږہ په یقینی ترجیح نہ دی ورکول په کار او د عبداللہ ابن ام مکتوم ﷺ څخه چی کومه دمجلس دادابو خلاف خبرہ صادره سوه، دغه عذر قرآن په لفظ داعمی ویلو وښووی چی هغه نابینا وو، په دی وجہ یی دانه لیدل

چی دوی ﷻ داوخت په یوشغل کی دی، دچاسره خبری روانی دی، په دی وجه هغه معذور وو، مستحق داعراض نه وو، ددی څخه معلومه سوه چی دیو معذور سری څخه که په بی خبری کی څه خبره دمجلس ددایو څخه خلاف وسی نو هغه قابل عتاب نه وی.

عَبَسَ وَتَوَلَّى : دعبس معنی ترش رویی اختیارول یعنی په مخ سره اظهار دناخوښی کول اود، تَوَلَّى معنی مخ اړول دی، دلته موقع ددی وه چی دا الفاظ ده ﷻ ته په صیغه دخطاب ویل سوی وای چی تاسی داسی وکړل، لیکن قرآن کریم دمخاطب دصیغی پر ځای صیغه دغائب اختیارکړه اودا ایهام یی اختیارکی چی لکه چی داکار یوبل چاکری وی په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی داکار ستاسی دشان مناسب نه دی اوپه بله جمله کی یی په خپله دنبی کریم ﷻ دعذر طرف ته اشاره وفرمایله، وَمَا يُدْرِيكَ (یعنی تاته څه پته ده) په دی کی یی وښووله چی داعراض وجه داپښنه سوه چی ستادی طرف ته خیال نه ولاړی چی داصحابی کومه پوښتنه کوی ددی اثر یقینی دی اودنورو سره دخبرو اثر موهوم اوپه دی دوهمه جمله کی یی دغائب صیغه پریښووله، په صیغه دمخاطب اختیارولو کی هم دنبی کریم ﷻ تکریم اودلجویی ده چی که بالکل دمخاطب صیغه نه وای استعمال سوی نودا شبهه کیدی سوه چی ددی طرز عمل ناخوښی دترك خطاب سبب جوړ سوکوم چی دنبی کریم ﷻ دپاره یونا قابل برداشت غم اوتکلیف وو، په دی وجه لکه څنگه چی په اوله جمله کی دمخاطب پرځای دغائب صیغه استعمالول دنبی کریم ﷻ تکریم دی، دغه شان په دوهمه جمله کی خطاب کول هم د دوی تکریم او دلجویی ده.

لَعَلَّكُمْ يَرْجُونَ، أَوْ يَذْكُرُ فِتْنَةً الذِّكْرَى : یعنی تاته څه معلومه ده چی دا صحابی دکومی خبری پوښتنه کوی دهغه فائده یقینی وه چی که ته ده ته تعلیم ورکړی نودی به ددی په ذریعه دخپل نفس تزکیه وکی اودا کمال به حاصل کی، اوکه داهم نه وی نوکم از کم ددی ذکر الله څخه به هغه ابتدایی نفع اخستی وه چی په دی سره به دده په زړه کی دالله ﷻ دمحبت اوبیری ترقی سوی وای، دلفظ دذکرنی معنی کثرت ذکر دی (لکه چی په صحاح کی دی).

دلته قرآن کریم دوی جملی اختیار کړی، يَرْجُونَ او يَذْكُرُ داوولی معنی پاک صفا کیدل دی او د دوهمی معنی نصیحت حاصلول اود ذکر څخه متاثره کیدل دی اول مقام دابرارو متقیانو دی، کوم چی خپل نفس دظاهری اوباطنی هر قسم گندگیو څخه پاک صاف کړی، اودوهم مقام پردین دچلیدو دلاری ابتدایی حال دی چی مبتدی ته دالله ﷻ دیادو پریادول دی، په کوم سره چی دالله ﷻ عظمت اوخوف دده په زړه کی مستحضر کیږی خالی نه وو، برابره خبره ده که نفع کامله وی چی تزکیه نفس ورته مکمله حاصله سوی وی اوکه ابتدایی نفع ورته حاصله سوی وی چی دالله ﷻ یاد او عظمت اوخوف به دده په زړه کی زیات سوی وی اودواری جملی یی په حرف دتردید یعنی او سره استعمال کړی چی په دی دواړوکی به یو حال ضرور حاصل سوی وای په دی کی اصطلاحی مانعة الخلوده یعنی احتمال داهم دی چی دواړه نفع جمع سی چی په ابتداء کی تذکره وی اوددی څخه وروسته تزکیه مانعة الجمع نه ده چی دواړه جمع نه سی (مظهري).

(د تبلیغ او تعلیم دپاره د قرآن یواهم اصول)

په دې موقع کې خدا ظاهره ده چې د نبی کریم ﷺ په مخکې دوه کارونه په یو وخت راغلل یو مسلمان ته تعلیم او دهغه تکمیل او دلجوایی دوهم غیر مسلمو ته هدایت دپاره د دوی طرف ته توجه، د قرآن کریم دې ارشاد دا واضحه کړه چې اولنی کار پر دوهم مقدم دی، د دوهم کار په وجه په اول کار کې تاخیر کول یا څه خلل راوستل صحیح نه دی، ددې څخه معلومه سوه چې د مسلمانانو تعلیم او ددوی د اصلاح فکر د غیر مسلمو په اسلام کې د داخلولو د فکر څخه مهم او مقدم دی.

په دې کې دهغو عالمانو دپاره مهم هدایت دی کوم چې د غیر مسلمو د شبهاتو لیرې کولو او د دوی د اسلام سره د مانوس کولو په خاطر ځینی داسې کارونه کوي په کومو سره چې د عامو مسلمانانو په زړونو کې شکوک او شبهات یا شکایتونه پیدا کېږي، دوی لږه ددې قرآني هدایت مطابق د مسلمانانو حفاظت او اصلاح حال مقدم ساتل په کار دی، اکبر مرحوم څه بڼه فرمایلي دي.

ددې خبرې څخه ځان وساته چې مسلمانان دې بې وفا ونه گڼي که کافران درته بې سلوکه اوبې رواجه ووايي نوخیر دې دا بده نه ده.

په راتلونکې آیتونو کې قرآن کریم دا خبره په پوره وضاحت سره بیان کړې ده چې، **أَمَّا مَنْ اسْتَفْنَىٰ ۖ فَآثَرَتْ لَهُ تُفَّافًا**: یعنې کوم سړی چې ستا څخه اوستا د دین څخه استفنی اوبې مخې کوی ته په هغه پسی یې چې په څه ډول به دې مسلمان سی، حال دادی چې د استنا ذمه واری نه ده او که هغه مسلمان نه سی نو پرتا څه الزام نسته او کوم سړی چې په منډه د علم د طلب دپاره رالی او هغه دخدای ﷻ څخه بیریدونکی هم دی ته دهغه طرف ته توجه نه کوی په دې کې په واضح طور سره نبی کریم ﷺ ته د هدایت ورکول سوچي د مسلمانانو تعلیم او اصلاح او تربیت کول او دوی پاڅه مسلمانان او قوی مومنان جوړول دا د غیر مسلمو په اسلام کې د داخلولو د فکر څخه زیات اهم او مقدم دی، ددې زیات فکر کول په کار دی والله تعالی اعلم ددې څخه وروسته یې د قرآن مجید د الله ﷻ د طرف څخه تذکره او نصیحت کیدل او دده مکرم او عالی شان کیدل بیان فرمایلي دی.

فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ: صُحُفْ څخه مراد لوح محفوظ دی دا که څه هم یودی مگردا یې په صیغه د جمع په صحنه سره ځکه تعبیر کی چې په دې کې ټولې آسمانی صحیفې لیکلې دي یا ځکه چې ملائکې خپلې صحیفې ددې څخه نقل کوي، د، **مَرْفُوعَةٍ** څخه مراد د الله ﷻ په نزد عالی شان کیدل دی او د **مُطَهَّرَةٍ** څخه مراد دا دی چې جنابت والا سړی بڼه او د بې اودسه پاره ددې مسح کول جائز نه دی.

بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ سَفَرٌ: په دوه زبرونو سره د سافر جمع هم کیدی سی چې معنی یې کاتب دی، په دې صورت کې به ددې څخه ملائکې کرام کاتبین یا انبیاء او د دوی دوحی لیکونکي حضرات وی، د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما او مجاهد څخه دا تفسیر منقول دی.

اولفظ د: **سَفَرٌ**، د سفير په معنی د قاصد جمع هم کیدی سی، په دې صورت کې به ددې څخه مراد رسولان ملائکې او انبیاء او دوحی کتابت کوونکي حضرات صحابه وی او دامت علماء هم په دې کې

داخل دی څکه چی دوی هم در رسول ﷺ او دامت په مینځ کی سفیران او قاصدان دی ، په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی قرآن وایی اوهغه په قرأت کی هم ماهروی نوهغه دسقره کرام ابرار سره دی او کوم سړی چی ماهرنه وی ، مگر په تکلف سره مشقت کوی قرأت صحیح کوی ، دهغه دپاره دوچنده اجر دی (رواه الشيخان عن عائشه ؓ) مظهری

ددی څخه معلومه سوه چی غیر ماهر ته دوه اجره ورکول کیږی یو دقرآن دقرأت ، دوهم دمشقت کولو ددی څخه دا هم معلومه سوه چی ماهر ته بی شمیره اجر ورکول کیږی (مظهری)

په تیرو آیتونو کی دقرآن کریم عالی شان واجب الایمان کیدل دییانولو څخه وروسته کافر انسان کوم چی دقرآن څخه منکر دی په هغه لعنت او دالله ﷻ دنعمت په ناشکری خبرداری دی او دقرآن دالله ﷻ دطرف څخه یو عظیم نعمت کیدل خو یو معنوی شی دی په کوم چی اهل علم اوفهم پوهیدی سی ، مخ ته دهغو الهی انعاماتو ذکر دی کوم چی دانسان دتخلیق څخه تراخه پوری پرانسان مبذول کیږی ، دامادی او محسوس شی دی په کومو چی ادنی شعور لرونکی انسان هم پوهیدی سی ، په دی وجه دتخلیق انسانی ذکر فرمایي ، مِنْ أَيْ شَيْءٍ خَلَقَهُ، مِنْ تُفْطَةٍ: اول خو په دی کی یو سوال وسو چی ای انسانه اته فکر وکړه چی ته الله ﷻ دڅه شی څخه پیدا کړی یی! او چونکی ددی جواب متعین دی ددی څخه ماسوایی بل جواب کیدی نه سی په دی وجه یی بیا په خپله وفرمایي مِنْ تُفْطَةٍ، یعنی انسان یی دنطفی څخه پیداکی، بیا فرمایي: خَلَقَهُ فَقَدْرَةً یعنی صرف دانه چی دنطفی څخه یی دیو جاندار وجود جوړکی، بلکه دی یی په یوه خاص اندازه اولوی حکمت سره جوړکی دده په قد او قامت اوجسامت او شکل صورت اوداند اموونو او بدوالی او پلنوالی او جوړونو او بندونو او پزه، سترگو او غوږونو کی یی دتخلیق داسی اندازه قائمه کړه چی که یوه ذره ددی خلاف سی نو دانسان صورت به خراب سی او کار او روزگار یی مصیبت جوړ سی.

او دلفظ د ، قَدْرَةً: څخه دلته داهم مراد کیدی سی چی انسان څه وخت دمور په نس کی زیر تخلیق وی ، دغه وخت الله ﷻ دده دخلورو شیانو مقدار لیکي هغه دا چی دی به څه څه اوڅنگه عمل کوی ، دده عمر به څومره وی ، ده ته به رزق څومره ورکول کیږی ، او دی به په انجام کی سعید اونیکی بخت وی او که شقی او بد بخت به وی (لکه چی په حدیث دابن مسعود ؓ کی په نزد دشیخینو دی)

لَمْ السَّبِيلِ نَسْرَةً: یعنی الله ﷻ په خپل حکمت بالغ سره دانسان تخلیق دمور په نس کی په دری تیارو کی دننه په داسی محفوظ مقام کی وفرمایي چی دچا په نس کی دا کار کیږی هغه هم ددی تخلیق دتفصیل څخه هیڅ خبر نه لری ، بیا دا ژوندی په ټولو اعضاوو او اندامونو سره مکمل انسان چی په کوم ځای کی جوړ دی ، دهغه ځای څخه دی دنیا ته دراتلو لار هم باوجود دتنگیدو دالله ﷻ کامل قدرت آسانه کړه چی څلور پنځه پونډه دروند جسم صحیح سلامت راوړی او دمور وجود ته هم په دی سره څه خاص نقصان نه رسیږی ، فَتَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ

ثُمَّ أَنَاكَ فَاقْبَرَهُ: دانسان دابتدایی تخلیق بیانولو څخه وروسته دده انتها په مرگ او په قبر باندی ده ، ددی ذکر یی په سلسله دانعاماتو کی فرمایلی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دانسان مرگ په حقیقت کی څه

مصیبت نہ دی . نعمت دی . یہ حدیث کی نیی کریم ﷺ فرمائی دی . ثَقَّةُ الْمُؤْمِنِیْنَ السَّوْمِیِّہِ جی دھومیں
نظم مرگ دی او پہ دی کی دعالم دمجوعی پہ اعتبار سرہ لوی حکمتورنہ دی اوو . فاقہ معنی . بیایی
دی پہ فیکری دا خل کی . دا ہم یو انعام دی جی انسان اللہ ﷻ دعامو حیوانانو پہ شان نہ دی پریشی جی
م سس اوپیا پہ ہفہ خای پہ مخکھ سخا او وروست سس بلکہ وہہ اکرام یی دا وکی جی دی ولیموی پہ
نوو پاکو صافو کپروکی یی ونفاری او پہ احترام سرہ یی پہ فیکری دفن کی .

سگہ ددی آیت خفہ معلومہ سورہ جی دم انسان دفن کرل واجب دی

كَذَٰلِكَ نُنْشِئُ النَّفْسَ الْفُتْرَہَ پہ دی کی دانسان دتخلیق دابتدا او انتھا او پہ دی کی حق تعالی دکامل قدرت او
انعامانو دکرکرلو خفہ وروستہ لافل انسان نہ خیرداری وسوچی حق تعالی ددی بنسو او انعامانو تفاحا
دا وہ جی انسان پہ دی کی فکر کری وای . پہ اللہ ﷻ یی ایمان راوری وای او ددہ دا حکامو تعمیل یی
کرلی . مگر دی بد نصیبہ داسی ونہ کرل . مخ نہ بیا دھفو الہی انعامانو ذکر دی کوم جی دانسان
دتخلیق دابتدا او انتھا زمانی پہ درمیانی مودہ کی پہ انسان مبدول کیمپ . جی دانسان رزق خنگہ
بیدا کیمپ . جی دآسمان خفہ اوپہ اوروی . تخم دا نہ جی پہ مخکھ کی پتہ وہ . دا باران پہ دی کی یو
نیاتی ژوند پیدا کوی . دکوم پہ ذریعہ جی یو کمزوری اونری تیخ مخکھ چوی . لوو راخیژی اوپیا ددی
خفہ قسم غلی میروی او باغونہ پہ وجود کی واقعی پہ دی تولو الہی انعامانو باندی دبار یار خیردار
کرلو خفہ وروستہ سورہ پہ آخر کی بیا دلیامت ذکر دی

فَإِنَّا جَنَعْنَا ھٰمَآخَہُ صَاخَہُ داسی شور او سخت اواز نہ وایی پہ کوم سرہ جی دانسان غورونہ کانہ سس .
مراد ددی خفہ دلیامت شور یعنی دشپیلی پورک وھل دی

تَوَمَّ ٱفْرَہُ ٱفْرَہُ مِّنْ اَمِیہ . دا پہ محشر کی دفرلو دجمع کیدو دوخت بیان دی جی ہر سس بہ پہ خپل فکر کی
او دنفسی نفسی پہ عالم کی پہ وی پہ دنیاکی جی کوم داسی تعلقات دی جی خلگ پہ یویل باندی خپل
خان فریانی پہ ہفہ عالم کی پہ ہر سس پہ خپل خپل داسی فکر کی اختہ وی جی غوک بہ دچا ہیخ خبر نہ
سس اخستی . بلکہ جی مخامخ یی ووینی نوحہ بہ مخ ورخفہ اروی . انسان بہ دخپل ورور خفہ . سور او
پلار خفہ . پشی او اولاد خفہ مخ پتوی تیشی بہ . پہ دنیاکی تعاون . ناصر اودیو بل سرہ امداد بہ
دیون کی وی . ددی خفہ زیات دصور اوپلار دامداد او اعانت فکروی . پہ طبی طور ددی خفہ ہم
زیات دیشی او اولاد تعلق وی . پہ دی کی یی دادنی تعلق خفہ داعلی تعلق طرف نہ پہ ترتیب سرہ بیان
فرمائی دی مخ نہ دحشر پہ دی میدان کی دموستانو او کفارو دانجام پہ ذکر کرلو یی سورہ ختم کری دی
نَسَتْ سورۃ عبس والحمد لله لیلة الایضا ۷ شعبان سنہ ۱۴۹۱ھ

تفسیر معارف القرآن د نصیر احمد احمدی لخوا سکین او
pdf سق د دعا پہ ہیملہ احمدی! واتساپ ۷۴۹۸۴۹۵۶۹

﴿سورة التکویر﴾

سُوْرَةُ التَّكْوِيْنِ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ هِيَ تَسْعُ وَخَمْسِيْنَ اٰيَةً

سورة تکویر پہ مکہ کی نازل سو او پہ دی کی نہ وینست (۲۹) آیتونہ دی .

شروع کوم پہ نوم سرہ دخدای ﷻ چی دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝۱ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۝۲ وَاِذَا الْجِبَالُ

ہر کله چی لمر خر سی (یعنی بی نورہ سی) اوہر کله چی ستوری خر سی ، اوہر کله چی غرونہ

سُيِّرَتْ ۝۳ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۝۴ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۝۵

روان کرل سی ، اوہر کله چی دلسو میاشتبو بلار بہ اوہنہ بی کارہ پاتہ کرل سی ، اوکله چی صحرائی حیوان راجع سی

وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝۶ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ۝۷ وَاِذَا الْبُوءُودَةُ

اوہر کله چی دریابونہ گرم کرل سی ، اوکله چی نفسونہ جوہی جوہی کرل سی ، اوکله چی دژوندی

سُيِّلَتْ ۝۸ يَايْ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ۝۹ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ۝۱۰ وَاِذَا

بنخی سوی لورا خخہ پوہنستہ وکرل سی ، چی بہ کومہ گناہ دا مرہ سوی دہ ، اوکله چی عملنامہ خلاص سی ، اوکله

السَّمَاءُ كُشِطَتْ ۝۱۱ وَاِذَا الْبَحْيِمُ سُعِرَتْ ۝۱۲ وَاِذَا الْجَنَّةُ

چی آسمان سپین کرل سی ، اوکله چی دویخ گرم کرل سی ، اوکله چی جنت نزدی

اُزْلِفَتْ ۝۱۳ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أُحْضَرَتْ ۝۱۴ فَلَا اُقْسَمُ بِالْخَنَسِ ۝۱۵

کرل سی ، پوہ بہ سی ہریو نفس چی خدی راوری دی ، نو قسم اخلم پہ وروستہ کیدونکی

الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ۝۱۶ وَاللَّيْلُ اِذَا عَسْعَسَ ۝۱۷ وَالصُّبُّ اِذَا اتَّفَقَسَ ۝۱۸

سیدہ تلونکی پتیدونکی ، اوپہ شبہ چی کله خپرہ سی ، اوپہ سبا کله چی ساتھ واخلی ،

اِنَّهٗ لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ۝۱۹ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ

خامخا دا وینا دہ دیو لیبل سوی عزتمند ، قوت والا دعرش دمالک سرہ مرتبہ پیدا کروونکی

مَكِينٌ ۚ مُّطَاعٌ ثُمَّ أَوْمِئٌ ۚ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٌ ۚ

، دٽولو منل سوي دهغه خاي اما پتدار ، او دا ستاسي ملگري څه ليوني نه دي ،

وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْبُعِينِ ۚ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٌ ۚ

اوده ليدلي ده هغه ملاتکه دآسمان په ښکاره کناره ، او دى دغيبو په خبره ښوولو کي بخيل نه دى ،

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ۚ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۚ إِنَّ هُوَ

اودا وينا نه ده د شيطان مردود ، نو تاسي کوم طرف ته ځي ، دا خو يو

إِلَّا ذَكَرُ الْعُلَمِيْنَ ۚ لَئِنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ۚ وَمَا

نصيحت دى دجهان دمخلوق دپاره ، څوک چي غواړي په تاسي کي چي برابر سي او

تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۚ

تاسي نه سي غوښتي مگر چي رضاسي دالله دټول جهان دمالک

لنډتفسير: هرکله چي لمړې نوره سي او کله چي ستوري مات سي او ولويږي او کله چي غږونه روان سي او کله چي دلسو مياشتو بلاربي اوښي ازادي پريښوول سي او کله چي وحشي حيوانات (دبيري څخه) ټول جمع سي او کله چي دريابونه بل کره سي (دا شپږ واقعات خو به داوولي شپيلي په وخت کي وي کله چي دنيا آباءه وي او په دې شپيلي سره به دا تغيرات او تبديلي واقع سي او دغه وخت به اوښي او نور هم به خپل خپل حالت باندې وي ، په کومو کي چي به ځيني لنډيدو ته نژدې وي ، کوم چي دغريو په نزد دټولو څخه قيمتي مال دي چي هروخت يې ساتنه کيږي مگر دغه وخت به په هله بله کي چاته هوش نه وي او وحشي حيوانات به هم دبيري څخه ټول په يو بل کي گډوډ سي او په دريابونو کي به اول جوش راشي او په مخکي کي به چاودوني واقع سي ، په کوم سره چي به ټول خواږه او تروه دريابونه يو سي چي ذکر يې په راتلونکي سورة کي په ، وَإِذَا الْبَحَارُ فَجْرَتْ ، کي فرمايل سوي دي بيا په شدت حرارت سره به ټولي اوبه اورسي ، شايد اول به هوا سي ، بيا به هوا اور جوړ سي ، ددې څخه وروسته به عالم فنا سي) او (ددې شپږو واقعاتو څخه وروسته به دوهمه شپيلي وي دکومي بيان چي دا دي چي) کله ديو يوقسم خلک جمع سي (کافران جلا ، مسلمانان جلا ، بيا په دوي کي ديو يوي طريقې والا جلا جلا) او کله چي دژوندي ښځي سوني انجيلي څخه پوښتنه وسي چي هغه په څه گناه قتل سوي وه (مقصود ددې پوښتنې څخه دژوندي ښځوونکو ظالمانو اظهار دجرم دي) او کله چي عملنامي خلاصي کرل سي (چي ټول خپل خپل

عملونه و وینی لکه دا قول دالله ﷻ، يُنْفِئُ مَشْرُزًا، اوکله چی آسمان خلاص کرل سی (او دده په خلاصیدو سره به دآسمان څخه دوریځی نزول ووسی لکه چی ذکر یی په نولسمه (۱۹) پاره ، وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ الْخَيْرَ آیت ، وَيَوْمَ نَشْفُقُ السَّمَاءَ الْخَافِيَةَ، اوکله چی دویځ (نورزیات) گرم کرل سی اوکله چی جنت نژدی سی (لکه په سورت ق ، وَأَزَلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ كَالْهَبَاءِ، کله چی داتول واقعات دنفخ اولی اونفخ ثانیه واقع سی نودغه وخت) هر سړی به هغه عملونه وپیژنی کوم چی یی راوړی دی (اوکله چی داسی هیبتناکه واقع کیدونکی ده) نو (زه منکرانو ته ددی حقیقت بنیم او تصدیق کوونکی ددی دپاره تیاروم اودا دواړه امرونه دقرآن په تصدیق اوپه دی په عمل کولو سره حاصلیږی چی په دی کی ددی داثبات اونجات طریقه ده ، په دی وجه) زه قسم اخلم په هغو ستوروکوم چی (سیده روان وی) پرشا واپس سی (اوبیا پرشا باندی) روان وی (اوکله په شاخی څی په خپلو مطلعونوکی) پت سی (داسی کار پنځو ستوروته پیښیږی چی کله سیده څی کله پرشا څی او دوی ته خمسه متحیره وایی ، زحل ، مشتری ، عطارد ، مریخ ، زهره) او قسم دی په شپه کله چی روانه سی او قسم دی په سهار کله چی هغه راسی (مخ ته جواب دقسم دی) چی دقرآن (دالله ﷻ) کلام دی دیوی معززی ملائکی (یعنی جبرائیل ﷺ) راوړل سوی کوم چی قوت والادی (لکه چی په نجم کی دی ، عَلَّمَ شَبْدُ الْقَوَى، او) دعرش ذمالک په نزد خاوند دمرتبی دی (او) هلته (یعنی په آسمانونوکی) دده خبره منل کیږی (یعنی ملائکی دده خبره منی لکه چی دمعراج دحدیث څخه هم معلومیږی چی دده په وینا سره ملائکو دآسمانونو دروازی خلاصی کړی او) امانت داردی (چی وحی صحیح رسوی نو وحی راوړونکی خو داسی دی) او (مخ ته په چا چی وحی نازلیری ، دهغه په اړوند ارشاد دی چی) داستاسی سره اوسیدونکی (محمد ﷺ) دکوم حال چی په ښه شان سره تاسی ته معلوم دی) مجنون نه دی (لکه چی دنبوت منکرانو به ویل) اوده دا ملائکی (په اصلی صورت کی دآسمان) په صفا کناره لیدلی هم ده (دصفا کناری څخه مراد لوړه کناره ده چی صفا په نظر راځی لکه چی په نجم کی دی ، وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى اوددی مفصل بیان په سورة نجم کی تیرسوی دی) اوداپیغمبرپه پتو (دوحی په ښوول سوو) خبرو باندی بخل کوونکی هم نه دی (لکه چی دکاهنانو عادت وو چی روپی به یی اخستی اویو خبره به یی ښوله) په دی سره دکهانت هم نفی وسوه اوددی هم چی دی ﷺ په خپل یوکار دچا څخه معاوضه واخلی اودا قرآن دیو شیطان مردود ویل سوی خبره نه ده (په دی سره دکهانت دنفی نور تاکید وسو) مطلب دا چی نه دی کاهن دی ، نه مجنون نه صاحب غرض او وحی راوړونکی پیژنی هم او وحی راوړونکی داسی داسی دی ، نو لامحاله دا دالله ﷻ کلام دی اوته دالله ﷻ رسول یی ، او دا قسمونه دمطلب مقام سره نهایتی مناسب دی چنانچی دستورو سیده تلل ، اوبیرته گرځیدل اوپتیدل مشابه دی دملائکی دراتلو ، واپس تلو اوپه عالم ملکوت کی دورپتیدو سره ، اودشپی تیریدل اودسهار راتلل مشابه دی دقرآن چی سبب دظلمت دکفر درفع کیدو اودنور هدایت دظاهریدو دی ، کله چی دا خبره ثابته ده) نو تاسی خلگ (په دی باره کی) کوم خواته روان یاست (چی دنبوت څخه منکریری) بس دا خو (بالعموم) دتول جهان دمخلوق دپاره یوه لویه نصیحت نامه ده (اوبالخصوص) دداسی سړی دپاره

کوم چی پہ تاسی کی سیدہ تلل غواری (دعامو خلگو دپارہ ہدایت پہ دی معنی سرہ دی چی دوی تہ یی سیدہ لار و بنوولہ اود مومنانو متیقیانو دپارہ پہ دی معنی سرہ چی دوی یی منزل مقصود تہ ورسول) او (دخینو پہ نصیحت نہ قبلولو سرہ ددی پہ نصیحت نامہ کیدو کی دی شبہہ نہ کول کیری خکہ چی) تاسی بغیر درب العلمین درضا خخہ ہیخ نہ سی کولی (یعنی فی نفسہ خونصیحت دی لیکن تاثیر ددی موقوف دی پہ مشیت باندی کوم چی دخینو سرہ متعلق کیری او دخینو سرہ پہ یو حکمت باندی نہ متعلق کیری)

معلومات او مسئلی: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ دتکویر خخہ مشتق معنی یی بی نورۃ کیدل ہم راخی، حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ دا تفسیر دی او ددی معنی غورخول او غورخول ہم دی، ربیع ابن خیشم یی دا تفسیر کری دی چی مراد ددی خخہ دادی چی لمر بہ پہ سمندر کی وغورخول سی چی ددہ پہ گرمی سرہ بہ تول سمندر اور جوہ سی او پہ دی دواہو کی خہ تضاد نہ سی کیدی چی اول بہ لمر بی نورہ سی، بیابہ دی پہ سمندر کی وغورخول سی۔

پہ صحیح بخاری کی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خخہ روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی لمر او سپورمی بہ دقیامت پہ ورخ پہ دریاب کی وغورخول سی او پہ مسند بزار کی ددی سرہ دا ہم دی چی پہ جہنم کی بہ وغورخول سی، ابن ابی حاتم، ابن ابی الدنیا، او ابو الشیخ ددی آیتونو پہ حقلہ دا نقل کری دی چی دقیامت پہ ورخ بہ اللہ ﷻ لمر او سپورمی او تول ستوری پہ سمندر کی وغورخوی او بیابہ تیزہ هوا پہ راسی چی پہ دی سرہ بہ تول سمندر اور جوہ سی، دغہ شان دا وینا ہم صحیح سوه چی لمر او سپورمی بہ پہ دریاب کی۔ رخول سی او دا وینا ہم سمہ سوه چی پہ جہنم کی بہ وغورخول سی، خکہ چی تول سمندر بہ دغہ و خ جہنم جوہ سی (مظہری او قرطبی)

وَإِذَا الشُّجُومُ انْكَدَرَتْ: دا نکدار خخہ مشتق دی، ددی معنی سقوط او غورخیدل دی، دسلفو خخہ دا تفسیر منقول دی او مراد دا دی چی دآسمان تول ستوری بہ پہ سمندر کی وغورخیری، لکہ چی پہ ذکر سو روایتونو کی ددی تفصیل راغلی دی۔

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ: دا یی دعربو دعادت مطابق پہ طور دمثال فرمایلی دی، خکہ چی ددی اولنی مخاطب عرب خلگ وہ، ددوی پہ نزد دلسو میاشتو بلار بہ اونبہ یولوی دولت گنل کیدی چی دہغہ خخہ دشیدو او بچیانو امید کیدی اودوی بہ یی پہ لکی ورپسی وہ، ہیخ وخت بہ یی یوازی نہ پربنوولہ۔

وَإِذَا الْبُحَارُ سُجِّرَتْ: سُجِّرَتْ دتسجیر خخہ مشتق دی چی معنی یی اور لگول او بلول ہم راخی، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دلتہ دا معنی اخستی دہ او ددی معنی دکول ہم راخی او شریک او خلط ملط کیدل ہم راخی، دتفسیر خینو امامانو ہم دامعنی اخستی دہ او حقیقت دا دی چی پہ دی کی ہیخ اختلاف نستہ، اول بہ سمندر او خواہہ دریابونہ یو کھل سی، پہ مینخ کی بہ یی خندونہ ختم سی پہ کوم سرہ چی بہ دخور او تریخ دریاب او بہ گلدی و دی ہم سی او زیاتی ہم، بیابہ لمر او سپورمی او ستوری پہ دی کی وغورخول سی، بیابہ ددی تولی او بہ اور جوہ سی کوم چی بہ پہ جہنم کی شامل سی (مظہری)

وَإِذَا الثُّفُوسُ زُوِّجَتْ: یعنی کله چی دمحشر حاضرین جوړی جوړی اوتولگی تولگی جوړی سی، دا دلی اوتولگی به دعمل په اعتبار سره وی، چی کافران به جدا اومومنان به جداوی، بیا به په کافرانو اومومنانو کی هم دعملونو اوعادتونو فرق وی، ددغو په اعتبار سره به په کافرانو کی هم مختلفی دلی جوړی سی اوپه مسلمانانو کی هم، دا دلی به د عقیدی او عمل داشتراك په بناباندی وی، لکه چی بیهقی دحضرت نعمان بن بشیرؓ، حضرت عمر بن خطابؓ څخه روایت کړی دی چی کوم خلک یو شان عملونه کوی هغوی به یوځای سی نیک عملونه وه اوکه بد، مثلاً په بنو مسلمانانو کی به دعلم دین خدمت کوونکی عالمان یوځای، عابدان زاهدان یوځای، جهاد کوونکی غازیان یوځای په صدقه او خیرات کی خصوصیت لرونکی یوځای، دغه شان په بدعمله خلکو کی به غله ډاکوگان یوځای، زناکار فحاش یوځای اوپه نورو خاصو خاصو گناهونه کی به په خپل مینځ کی شریک یوځای سی، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په محشر کی به هر سړی دخپل قوم سره وی (مگر دا قومیت به نسبی یا وطنی نه وی بلکه دعمل او عقیدی په اعتبار سره به وی) نیک عمل کوونکی به یوځای وی، بد عمل کوونکی به بل ځای وی اوپر دی باندی یی دقرآنی آیت څخه استشهاد وفرمایي، وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً: یعنی په محشر کی به دخلکو غتی دلی دری وی، لکه چی دسورة واقعه په آیت کی ددی تفصیل راغلی دی چی یوه ډله به دسابقینو اولینو، بله داصحاب الیمین، دادواری دلی به نجات پیدا کوونکی وی، دریمه ډله به داصحاب الشمال وی کومه چی به په کفارو فجارو مشتمله وی.

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ: موءو دهغه انجلی کومه چی ژوندی دفن سوي ده، لکه چی د عربو په جاهلیت کی دا رواج وو چی لور به یی دخان دپاره سبب دعار گنله اوژوندی به یی بنځوله، اسلام دابد رسم ختم کی په دی آیت کی دمحشر او قیامت دحالاتو په بیان کی ارشاد وسو، چی کله دهغه انجلی څخه پوښتنه وسی کومه چی ژوندی ښځه سوی وی، دالفاظو دظاهر څخه داسی ده چی دا پوښتنه به په خپله دانجلی څخه وی، دهغه څخه به پوښتنه وسی چی ته په څه جرم کی قتل سوی وی اوداهم ظاهره ده چی مقصود ددی سوال څخه دادی چی دابه دخپلی بی گناهی اومظلوم والی پوره فریاد په دربار درب العزت کی پیش کی چی ددی دقاتلانو څخه انتقام واخستل سی، اوداهم ممکنه ده چی مراد داوی چی دژوندی ښځی سوی دقاتلانو څخه به سوال وسی چی داتاسی په کم جرم کی قتل کړي ده.

یوه مهمه فائده: دلته په هرحال داسوال پیدا کیږی چی دقیامت خو نوم یوم الحساب، یوم الجزاء او یوم الدین ده، په دی کی خو به دهر سړی څخه دهغه دتولو عملونو محاسبه او سوال وی، دلته دخصوصی احوالو او احوالو دقیامت په سلسله کی خاص دژوندی ښځی سوی انجلی په معامله کی اوددی په حقله دسوال کولو په دومره اهمیت او خصوصیت سره ذکر کولو کی څه حکمت دی؟ په فکر کولو سره معلومیږی چی وجه دخصوصیت دا ده چی دا مظلومه انجلی کومه چی په خپله ددی مور اوپلار قتل کړي ده ددی دقتل دانتقام اخستو دپاره ددی دطرف څخه څوک دعوی کوونکی خونسته خصوصاً کله چی داپه پټه ښځه سوی وی نوڅوک خوبه ددی څخه خبر سوی هم نه وی چی شاهدی وکی، دمحشر په

میدان کی چی کم دعدل او انصاف الہی عدالت قائم وی، هغه به داسی ظلمونه هم مخ ته راوولی، دکومو په ظلم چی نه څه شهادت وی، نه څوک ددغه مظلوم د حال پوښتنه کوونکی وی. والله تعالی اعلم

(د څلورو میاشتو څخه وروسته حمل غورځول دقتل په حکم کی دی)

مسئله: دبچیانو ژوندی په قبر کی دفن کول یا قتل کول سخته گناه کیږه او ظلم عظیم دی او د څلورو میاشتو څخه وروسته حمل غورځول هم په دی حکم کی دی ځکه چی په څلورو میاشتو کی په حمل کی روح راځی او دغه دژوندی انسان په حکم کی وی، دغه شان کوم سړی چی د حاملی ښځی گیدی ته گذار ورکی او دهغه څخه بچی وغورځیږی، نو په اجماع دامت په گذار کوونکی باندی په دیت کی غره یعنی یو غلام یاددی قیمت واجب وی، او که دگیدی څخه ددبانندی راتلو په وخت کی هغه ژوندی وو، بیا هر سونو پوره دیت به دلوی سړی برابر واجب وی، او د څلورو میاشتو څخه مخکی حمل ساقطول هم بغیر داضطراری حالت څخه حرام دی، مگر ددی مخکنی صورت په نسبت کم دی، ځکه چی په دی کی دژوندی انسان صریحی قتل نسته (مظهری)

مسئله: یو داسی صورت اختیارول په کوم سره چی حمل قرارونه نیسی لکه چی نن صبا په دنیا کی دضبط تولید په نوم سره ددی په سوونو صورتونه رائج سوی دی، دی ته هم نبی کریم ﷺ وَاَدِ خَفِیْ فرمایلی دی یعنی په پټه سره بچی ژوندی دفن کول (لکه چی روایت یی کړی دی مسلم دحذامه بنت وهب څخه) او په ځینو روایتونو کی چی کوم عزل یعنی داسی تدبیر کول چی نطفه رحم ته ولاړه نه سی، په دی دنبی کریم ﷺ څخه سکوت یا عدم ممانعت منقول دی، دا دضرورت دځایو سره مخصوص ده، هغه هم داسی چی دهمیشه دپاره دنسل قطع کولو صورت جوړ نه سی (مظهری)

نن صبا چی دضبط تولید په نوم سره کم دوايانی یا علاجونه کول کیږی، په هغه کی ځینی داسی هم دی په کومو سره چی دهمیشه دپاره داوولد اونسل سلسله منقطع سی، ددی په هیڅ حال کی شرعاً اجازت نسته (والله تعالی اعلم)

وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ: دکشط لغوی معنی دحيوان خرمن ایستل دی په ظاهره دا حال دقیامت داوولی شپیلی وخت دی کوم چی به په دی دنیا کی پېښیږی چی داسمان زینت په کومو ستورو اولمر اوسپوږمی سره دی هغه به ټول بی نوره سی، په دریاب کی به وغورځول سی او دآسمان موجوده حالت به بدل سی، دا یی دکشط په لفظ سره تعبیر کی او ځینی مفسرینو حضراتو دکشط معنی راټولول لیکلی ده او معنی دایت داسوه چی آسمان کوم چی په سرونو دچت اوبام په شان احاطه کوونکی دی، دا به را ونغښتل سی عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أُخْضِرَتْ: یعنی کله چی دقیامت دا ذکر سوی حالات پېښ سی، دغه وخت به هرانسان پوه سی چی ده دخپل ځان سره څه سامان راوړی دی، دسامان څخه مراد دده نیک یا بد عمل دی چی هغه ټول عملونه به دده مخ ته راسی کوم چی یی په دنیا کی کړی وه، برابره خبره ده که داسی چی په عملنامو کی لیکل سوی به ددوی په لاس کی راسی یا داسی چی دا عملونه به په یو خاص شکل اوصورت کی ددوی په مخکی راسی لکه چی دحدیثو دځینو روایتونو څخه معلومیږی. والله تعالی اعلم

دقیامت د احوالو او هولناکو مناظرو اودهغه ځای د عملونو د حساب د ذکر فرمایلو څخه وروسته الله ﷻ په څو ستورو قسم اخلي او فرمایي چې دا قرآن حق دی او د الله ﷻ د طرف څخه په لوی حفاظت سره لېږل سوی دی او په کوم ذات باندې چې نازل سوی دی هغه ذات یوه لویه هستی ده ، وحی راوړونکی ملائکه هغه دمخکې څخه پیژنی ، په دی وجه ددی په حق کیدو کی دڅه شک اوشبهی ځای نسته ، په کومو ستورو چې یی دلته قسم اخستی دی ، هغه پنځه ستوری دی کومو ته چې په علم هیئت (فلکیاتو) کی خمسہ متحیره وایی او د متحیره ویلو وجه دا ده چې ددی پنځو ستورو حرکت په دنیاکی داسی لیدل کیږی چې کله دمشرق څخه مغرب طرف ته ځی ، کله بیا پرشا دمغرب څخه مشرق طرف ته روان سی ، ددی وجه څه ده او د دوو مختلفو حرکتونو سبب څه دی ؟ ددی په باره کی دپخوانیو یونانی فلسفیانو مختلف اقوال دی اودنوو فلسفیانو تحقیق په دغوکی دځینو مطابق دی دځینو څخه خلاف اودحقیقت علم یی دپیدا کړونکی څخه ماسوا بل چاته نسته ، ټول تخمین او اندازی دی کوم چې غلطیدی هم سی او صحیح هم ، قرآن کریم امت په دی فضول بحث کی نه دی منسلولی څومره خبره چې د دوی د فائدی وه هغه یی وښووله ، چې دوی د حق تعالی ﷻ کامل قدرت او بالغ حکمت په دی کی وینی اوایمان راوړی .

إِلَهُ لَقَوْلُ رَسُولِ كَرِيمٍ : ذِي قُوَّةٍ بِهِ سَتُورُ دَقَسَمِ خَوِرْلُو څخه وروسته فرمایي چې دا قرآن قول دی دیو رسول کریم ، مخ ته یی ددی رسول کریم صفت یو خو دا بیان کی چې هغه ذی قوت دی ، بل دا چې درب العرش په خوا کی مطاع دی چې دده احکام عرش والا منی ، دریم دا چې هغه دالله ﷻ په نزد امین دی دده څخه په پیغام راوړلو او رسولو کی دڅه خیانت او کمی یازیادت امکان نسته ، دلته درسول کریم څخه مراد په ظاهره جبرائیل امین دی ځکه چې دلفظ درسول اطلاق لکه څنگه چې په انبیاء ﷺ کیږی ، داسی دملائکو دپاره هم دالفظ ویل کیږی اومخ ته چې درسول څومره صفتونه بیان سوی دی هغه ټول په جبرائیل امین بغیر دڅه تکلیف او تاویل څخه منطبق دی ، دده ذی قوت کیدل په سورة نجم کی صراحتاً مذکور دی ، عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى : په اهل عرش اوسموت کی دده مطاع کیدل او دده داحکامو پیروی کول دلیلة المعراج دحدیث څخه ثابت دی چې کله جبرائیل امین نبی کریم ﷺ دخان سره واخستی اوآسمان ته ورسیدل او داسمانونو ددروازو خلاصولو اراده یی وکړه نوپر دروازو مقرر ملائکو دده دحکم اطاعت وکی اوامین کیدل دجبرائیل ﷺ خو ظاهر دی ، اوځینی امامانو دتفسیر دلته درسول کریم څخه مراد نبی کریم ﷺ اخستی دی او ذکر سوی صفتونه یی په څه قدر تکلف سره دده ﷺ په ذات پوری منطبق کړی دی . والله تعالی اعلم

مخ ته دنبی کریم ﷺ عظمت شان او دکفارو بی هوده الزامونو جواب دی ، وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ دا دکفارو دهغه بی هوده اعتراض جواب دی کوم چې معاذ الله نبی کریم ﷺ ته به یی مجنون ویل .

وَلَقَدْ رَآهُ بِآلْفِ الْمِائِينَ : یعنی نبی کریم ﷺ جبرائیل امین په ښکاره افق لیدلی دی لکه چې دسورة نجم په آیت کی دی فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى : اومقصود ددی ذکرڅخه دا دی چې دوحی راوړونکی ملائکی جبرائیل ﷺ سره نبی کریم ښه واقف وو ، دی ﷺ یی په اصلی صورت اوهیئت سره هم لیدلی وو ، په دی وجه په

دی وحی کی دُخه شک او شبہی گنجائش نسته ، باقی دآیتونو مضمون دلند تفسیر خُخه واضح سوی دی

تمت سورة التکویر بحمد الله تعالى يوم الاربعاء ۸ شعبان سنه ۱۳۹۱ هـ

﴿ سورة الانفطار ﴾

سُورَةُ الْإِنْفِطَارِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هُمِثْعَ عَشْرَةَ آيَةً

سورة انفطار په مکه کی نازل سو او په دی کی نولس (۱۹) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ۝ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۝ وَإِذَا الْبُحَارُ

هرکله چی آسمان خیری سی ، او هرکله چی ستوری مات سی خواره واره سی ، او کله چی دریابونه

فَجُرَّتْ ۝ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۝ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ

د بهول سی ، او کله چی قبرونه لاندی باندی کرل سی ، پوه به سی هریو نفس چی خه یی مخکی لیرلی دی

وَأَخَّرَتْ ۝ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۝ الَّذِي

او خه یی وروسته پرینبی دی ، ای انسانه ! خه شی مغروره کړی ته په خپل رب کریم باندی ، کوم چی

خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ۝ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ۝

ته پیدا کړی بیایی ته صحیح کړی ، بیایی برابر کړی ، هر صورت کی چی دهغه رضا سوه ته یی جوړ کړی ،

كَلَّا بَلْ تُكْذِبُونَ بِالَّذِينَ ۝ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ۝ كِرَامًا

میځکله نده بلکه درواغ گنی انصاف کیدل ، او په تاسی نگهبانان مقرر دی ، عزت والا

كَاتِبِينَ ۝ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ۝ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝

عمل لیکونکی ، پیژنی خه چی تاسی کوی ، بیشکه نیک خلق دی په جنت کی ،

وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ۝ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ۝ وَمَاهُمْ

او بیشکه گناهکار په دویځ کی دی ، وبه غورځول سی په هغه کی د انصاف په ورځ ، او نه به وی

عَنْهَا يَغْتَابِينَ ﴿٣٨﴾ وَمَا أَذْرُكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٣٩﴾ ثُمَّ مَا أَذْرُكَ مَا يَوْمُ

د هغه څخه جلا کيدونکي ، اوتاته څه خبر دی چې څنگه ده دانصاف ورځ ، بيا تا ته څه خبر دی چې څنگه

الدِّينِ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿٤١﴾

ده دانصاف ورځ، په کومه ورځ چې مالک نه وي يو نفس د بل نفس دپاره دڅه شی او حکم په دغه ورځ دالله ﷻ دی .

لنډتفسير: هرکله چې آسمان څيری سی اوستوری (مات سی) ورژيری اوکله چې ټول دريابونه (خواره او ترخه) وبهیري (اووبهیري يوشی لکه چې په لور سورة کی دسُجَرَت په تفسير کی بیان سوی دی ، دا دری سره واقعات خو داوی شپیلی دی ، مخ ته د دوهمی شپیلی څخه وروسته واقعه ده یعنی) اوکله چې قبرونه خلاص سی (یعنی مړی ورڅخه را پورته سی ودریري دغه وخت) هر سړی به خپل مخکی او وروسته وپیژنی (او ددی واقعاتو مقتضی دا وه چې انسان دغفلت دخوب څخه بیدار سوی وای ، په دی وجه مخ ته په غفلت زجر او خبرداری دی چې) ای انسانه ! ته څه شی ستاد داسی رب کریم څخه په غفلت کی غورځولی یی کوم چې ته (انسان) جوړ کړی ، بیایي ستا اندامونه برابر کړل ، بیایي ته په (مناسب) اعتدال باندی جوړ کړی (یعنی ستا په اندامونو کی یی تناسب کښیښووی او) په کوم صورت کی چې یی غوښتل ته یی مرکب کړی ، هیڅکله (مغور) نه (دی کیدل په کار مگر تاسی دغرور څخه واپس کیږی نه) بلکه (په دومره درجه کی مو غرور زیات سوی دی چې) تاسی (په خپله) جزا او سزا (په کومه سره چې دا غرور دفع کیدی سواي) درواغجن کوی او (دا درواغجن کول به ستاسی خالی نه ځی ، زمونږ دطرف څخه) په تاسی (ستاسی دټولو عملو) یادساتونکی (کوم چې زمونږ په نزد) معزز (اوستاسی دعملونو) لیکونکی (دی) مقرر دی کوم چې ستاسی ټوله عملونه پیژنی (اولیکي یی ، نو په قیامت کی به دا ټول عملونه پیش کیږی په کومو کی چې ستاسی دا تکذیب او کفر هم دی اوپه ټولوبه مناسبه جزا ورکول کیږی چې تفصیل یی مخ ته دا دی چې) نیک خلگ به بیشکه په ارام کی وی اوبد کار (یعنی کافران خلگ به بیشکه په دوږخ کی وی ، په ورځ دجزا به په هغه کی دا خلیږی او (بیایي دا خل سی) د هغه څخه به دباندی نه سی (بلکه په هغه کی به همیشه وی) تاته څه خبر دی چې دغه ورځ دجزا څنگه ده (مقصود ددی استفهام څخه هولناک کیدل دی ، مخ ته جواب دی چې) هغه داسی ورځ ده په کومه کی چې به دهیچا دبل چا دنفع دپاره څه وس نه چلیږی او ټول حکومت به په دغه ورځ خاص دالله ﷻ وی .

معلومات اومستلبي: عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا قَدَّمْتَ وَأَخَّرْتَ : یعنی کله چې دقیامت هغه حالات پینښ سی دکومو ذکر چې دسورة په شروع کی سوی دی ، دآسمان څیریدل ، دستورو رژیدل ، ټول خواره اوترخه دريابونه یو کیدل ، دقبرونو څخه دمړو پورته کیدل ، دغه وخت به هرانسان پوه سی چې ده څه مخ ته رالیږلی دی اوڅه یی وروسته پریښی دی ، دمخ ته لیږلو څخه مرادپه دی عمل کول دی او د وروسته پریښودو څخه مراد ترک عمل دی ، نو دقیامت په ورځ به هر سړی پوه سی چې ده نیک اوبد کوم کوم عمل کړی دی اوپه

نيکي اوبدي کي يي څه پريښي وه ، اودا معني هم کيدي سي چي دمخ ته ليرل سوو عملو څخه مراد دهغه عملونه وي کوم چي ده په خپله کړي وي ، برابره خبره ده که نيك وي او که بد ، او د وروسته پريښيدو څخه مراد دهغه عملونه دي کوم چي ده په خپله خونه وي کړي ليکن دهغه رواج يي په دنيا کي پريښي وي که دهغه نيك کار وي نو ثواب به يي ده ته ورکول کيږي او که بدوي نو بدې به يي دده په عملنامه کي ليکل کيږي لکه چي په حديث کي دي چي کوم سړي په اسلام کي يو ښه سنت او طريقه جاري کړه دهغه ثواب به هميشه ده ته ورکول کيږي او چاچي يو بدرسم اود گناه کار په دنيا کي جاري کي نو ترڅو پوري چي خلک په هغه بد کار کي اخته وي ، دهغه گناه به دهغه سړي دپاره هم ليکل کيږي ، دا مضمون مخکي هم په آيت ، يٰۤاَيُّهَا الْاِنْسَانُ يُؤْمِنُ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ كِي تِير سوي دي .

يٰۤاَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ : ددي څخه په مخکي آيتونو کي يي دقيامت دهلناکو معاملو ذکر وفرمايي او په دي آيت کي يي دانسان دپيدائش دابتدائي مرحلو ذکر وفرمايي ددي مجموعي تقاضا دا وه چي که انسان دڅه هم غور او فکر څخه کار اخستي نو په الله ﷻ اودهغه په رسول به يي ايمان راوړي او د دوي د احکامو څخه به يي دورښته په اندازه هم انحراف نه کوي ، مگر انسان په غفلت او هيره کي پريوتی ، پردې باندې يي په طور د زجر او خبردارولو داسوال وفرمايي چي اي انسانه ستا د ابتداء او انتها داحالات تاته په مخکي دي ، ددي باوجود ته څه شي په غفلت اودوکه کي غورځولي چي دالله ﷻ نافرمانی دي شروع کړه دلته دانسان دپيدائش دابتدائي مرحلو په ذکر کي يي اول وفرمايل ، خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ يعني الله ﷻ ته پيدا کړي او صرف پيدا يي نه کړي ، بلکه ستا وجود او ټول اندامونه يي په يو خاص مناسبت سره برابر کړي جوړ کړل ، هر يوه اندام ته يي دهغه مناسب ځای ورکړي ، دهر يوه اندام جسامت او طول عرض يي په يو تناسب سره جوړ کړي چي که يوه ذره مختلف سي نو دانساني اندامونو هغه فائدي باقي نه پاته کيږي ، کوم چي په دي موجوده صورت کي دي ددي څخه وروسته يي وفرمايل لَقَدْ لَكِ يعني ستا وجود ته يي يو خاص اعتدال ورکړي کوم چي دنيا په يو بل جاندار کي نسته ، داعضاؤ دتناسب په پيدائش کي متضاد او مختلف مواد شامل دي وينه ، بلغم ، سوداء ، صفراء ، ځيني گرم ځيني يخ ، مگر حکمت رباني ددي متضاد شيانو څخه يو معتدل مزاج تيار کړي ، ددي څخه وروسته يي يو دريم خصوصيت بيان وفرمايي .

لِيْ اَيِّ صُوْرَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ : يعني سره ددي چي پيدائش دټولو انسانانو په يو خاص وضع او هيئت او مزاج باندې دکيدو په وجه په ټولو کي مشترک دي ددي نتيجه په ظاهره دا په کار وه چي ټول په يو شکل اوصورت وي ، د دوي په مينځ کي فرق کول گران وي ، مگر دحق تعالی ﷻ کامل قدرت او بالغ حکمت دکروړونو بلکه داريونو کريونو انسانانو په شکل او صورت کي داسي امتيازات پيدا کړل کوم چي ديو بل سره مشتبه کيږي ، صفا او ښکاره فرق او امتياز په کي وي .

دانسان دابتدائي پيدائش دقدرت داکمالات يي بيان کړل ، ارشادي وفرمايي ، مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ : چي اي غافل انسانه ! کوم پروردگار چي ستا په وجود کي داسي داسي کمالات پيدا کړل ، دهغه په معامله کي تاوولي دوکه اوفريب وخوړي چي هغه دي هير کي او دهغه داحکامو نافرمانی دي شروع کړه ، تاته خو په

خپله ستاد جسم يو يو بند دالله ﷻ دپادولو اودهغه پراطاعت دمجبورولو كافي وو ، بيا داهير او غفلت دا غرور او دوكه درته څنگه ولگيدل ، دلته يي درب صفت كريم ذكر كي ، ددي جواب طرف ته يي هم اشاره وكړه چي دانسان په هيره او دوكه كي دپريوتو سبب دالله ﷻ كريم كيدل دي چي هغه په خپل لطف اوكرم سره دانسان په گناه فوراً سزانه وركوي ، بلكه دده په رزق او عافيت اودنيوي ارام او راحت كي هم څه كمې نه كوي ، دالطف اوكرم دده دغرور او دوكي سبب جوړ سو ، حال دا دي چي كه لږ څه يي د عقل څخه كار اخستي نو دا لطف اوكرم دغرور او غفلت دسبب جوړيدو په ځاي به نور زيات دخپل رب كريم داحساناتو ممنون سوي په اطاعت كي دلگيدو سبب جوړيدل په كار وو .

حضرت حسن بصرى رحمته الله عليه فرمايي چي ، كَمْ مِنْ مَفْرُوزٍ نَحَتِ السُّتْرَ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ : يعنې څومره انسانان داسي دي چي الله ﷻ د دوي په عيبونو او گناهونو په ده اچولي ده ، دوي يي رسوا نه كړل او دوي په دي لطف اوكرم سره نور زيات په غرور او دوكه كي اخته سول .

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ، وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ددي تعلق دهغه جملې سره دي كومه چي مخكي تيره سوه يعنې ، عَلِمْتُ نَفْسٌ مَا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ : چي دقيامت په ورځ به هر انسان ته خپل خپل عمل مخ ته راسي ، په دي جمله كي ددي عمل دجزا اوسزا ذكر دي چي اطاعت شعار ابرار به په دغه ورځ دالله ﷻ په نعمتونو كي خوشحالي كوونكي وي او سركنښ اونا فرمانه به دجهنم په اوركي وي ، وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ : يعنې ددورځيان خلگ به هيڅ وخت هم د دويځ څخه غائب نه سي ځكه چي د دوي دپاره دهميشه پاته كيدو او دائمى عذاب حكم دي ، لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا : يعنې يو سړي به په خپل اختيار يوبل چاته په محشر كي څه نفع ونه رسولي سي او نه به دچا تكليف كم كړل سي ، په دي سره دشفاعت نفى نه كيږي ځكه چي شفاعت به دچاپه خپل اختيار سره نه وي ، تر څو پوري چي الله ﷻ چاته دشفاعت اجازه وركي او بيا يي شفاعت قبول كي نو دا هم دهغه حكم دي . والله تعالى اعلم

تَمَّتْ سُورَةُ الْانْفِطَارِ بِحَمْدِ اللَّهِ لَيْلَةَ الْارْبَعَاءِ ۸ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هَجْرِي

﴿ سورة التطفيف ﴾

سُورَةُ التُّفْفِيفِ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ ثَلَاثُونَ آيَةً

سورة تطفيف په مکه كي نازل سو او په دي كي شپږ (۳۶) ديرش آيتونه دي .

شروع كوم په نوم سره دخداي ﷻ چي دير مهربانه نهايت رحم والادى .

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝ ۱ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝ ۲

خرابي ده كموونكو لره ، هغه خلق هر كله چي ناپ كوي - خلقو څخه نو پوره اخلي ،

وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوَّزَوْا نُهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿۳﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ

اوکله چی ناپ کوئی هغوی ته نوکمویی ، آیا خیال نه کوی هغه خلق چی دوی لره

مَبْعُوثُونَ ﴿۴﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿۵﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۶﴾

بیا پورته کیدل دی ، دهغه لوی ورځی دپاره ، په کومه ورځ چی ودریږي خلق په انتظار درب العلمین کی

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿۷﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿۸﴾

هیڅکله نه بیشکه عملنامی به دمجرمانوپه سجن کی وی ، او تاته څه خبردی چی سجن څه دی ،

كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿۹﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿۱۰﴾ الَّذِينَ يَكْذِبُونَ

یو دفتر دی لیکل سوی ، خرابی ده په دغه ورځ درواغجن کوونکولره ، کوم چی درواغ گنی

بِیَوْمِ الدِّينِ ﴿۱۱﴾ وَمَا يَكْذِبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿۱۲﴾ إِذَا

ورځ دانصاف ، او دغه درواغجن کوی هغه کوم چی لوی دحد څخه وتونکی گناهگاردی ، هرکله

تَنَالَىٰ عَلَيْهِ أَیْتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۳﴾ كَلَّا بَلْ سَكَنَ

چی وویل سی ده ته زمونږ آیتونه وایی نقلونه دی دپخوانیو ، هیڅ نه بلکه ، زنگ

عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۱۴﴾ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ

راغلی دی ددوی په زړونو دهغو عملونو چی دوی کول ، هیڅ نه هغوی به دخپل رب څخه په دغه ورځ

لَسَجُودُونَ ﴿۱۵﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿۱۶﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي

منع کړل سی ، بیا خامخا دوی غورځونکی دی په دوږخ کی ، بیا به ورته وویل سی دا هغه دی کوم

كُنْتُمْ بِهِ مُكْذِبُونَ ﴿۱۷﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّينَ ﴿۱۸﴾ وَمَا

چی تاسی درواغ گنل ، هیڅکله نه بیشکه عملنامه دنیکانو په علین کی ده ، او تاته

أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿۱۹﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿۲۰﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿۲۱﴾

څه خبردی چی څه دی علین ؟ ، یو دفتر دی لیکل سوی ، چی دغه وینی نزدیکیان یعنی ملائکی

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ عَلَى الْأَرْوَاحِ يُنْظَرُونَ ۝ تَعْرِفُ فِي

بیشکه نیکان خلق دی په ارام کی ، په تختونو باندی ناست گوری به ، پیژنی به ته به

وَجُوهِهِمْ نَضْرَةٌ النَّعِيمِ ۝ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ فَاخْتُمُوا ۝ خَتَمُهُ

مخونو ددوی کی تازگی ، دآرام ، چنبیل کیږي به دوی ته دشرابو خالصو مهر لگول سووڅخه چی مهر

مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلَيْتَنَّافِسِ الْيَتَنَافِسُونَ ۝ وَمِزَاجُهُ مِنْ

به یی وی په مشکوسره ، او په دی سره دی مینه وکړی مینه کوونکی ، او گډ به وی ددی

تَسْنِيمٍ ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا

سره دتسним څخه ، هغه یوه چینه ده چی چنی به ورڅخه نزدیکیان ، بیشکه هغه خلق چی گناهکار

كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ۝ وَإِذْ أَمَرُوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ۝

وو په مؤمنانو پوری به یی خنداگانی کولی ، او کله چی به تیریدل په دوی نو په خپل مینځ کی به یی سترگی وملی

وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ۝ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا

او کله چی به وگرځیدل خپل کورته نو گرځیدل به خبری جوړونکی ، او کله چی به یی دوی لیدل ویل

إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَآئُونَ ۝ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَفِظِينَ ۝ فَالْيَوْمَ

به یی چی بیشکه داخلق بی لاری سوی دی ، او نه دی لیږل سوی په هغوی باندی دوی نگهبانان ، پس نن به

الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ۝ عَلَى الْأَرْوَاحِ يُنْظَرُونَ ۝

ایماندار په کفارو پوری خندا کوی ، په تختونو به ناست وی گوری به ،

هَلْ ثَوَابَ الْكُفَّارِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝

آیا اوس بدله پیدا کړه کافرانو دهغه چی دوی کول

لنډتفسیر: لویه خرابی ده په ناپ تول کی کمی کوونکو لره چی کله دخلکو څخه (خپل حق) اخلی ناپ کوی نو پوره اخلی او کله چی هغوی ته ناپ کوی یا تول کوی نو کمی کوی (که څه هم دخلکو څخه خپل حق پوره

اخستل مذموم نه دی ، مگر ددی په ذکر کولو سره مقصود په خپله په دی مذمت کول نه دی بلکه په کم ورکولو دمذمت تاکید او تقویت دی یعنی کم ورکول که څه هم فی نفسه مذموم دی ، لیکن ددی سره که دنورو یوه ذره رعایت ونه سی نو نور زیات مذموم دی په خلاف درعایت کوونکی څخه چی که په ده کی عیب وی نو یو هنر هم په کی دی ، په دی وجه داوونی سړی عیب اشد دی او چونکی اصل مقصود مذمت دی دکم ورکولو ، په دی وجه په دی کی دناب اوتول دواړو ذکر وسوچی ښه وضاحت وسی چی په پیمانہ کی هم کم ورکوی او په تول کی هم کم ورکوی او چونکی پوره اخستل فی نفسه مدار دمذمت نه دی ، په دی وجه یی هلته دپیمانی او تول دواړو ذکر و نه کی ، بلکه دیوه ذکر یی وکی ، بیاتخصیص دپیمانی شاید ځکه وی چی په عربو کی زیات دستور دپیمانی وو ، خصوصاً که آیت مدنی وی لکه چی په روح المعانی کی په روایت دنسایي او ابن ماجه اوبیهقی یی ددی نزول دمدینی والاوپه باب کی لیکلی دی نو دغه وخت ددی تخصیص وجه زیاته ظاهره ده ځکه چی په مدینه کی دپیمانی دستور دمکی څخه هم زیات وو ، مخ ته یی داسی کوونکی بیرولی دی چی) آیادی خلگوته ددی یقین نسته چی هغوی به په یوه سخته ورځ کی ژوندی پورته کیږی په کومه ورځ چی تول خلگ درب العلمین په مخکی ودریږی (یعنی ددغی ورځی څخه بیرول په کار دی او دتطفیف یعنی دخلگو دحق وهلو څخه توبه ایستل په کار دی چی دا بیا پورته کیدل او جزا یی واوریده کوم چی مومنان وه ، هغه وپیریدل اوکوم چی کافران وه هغوی انکار وکی ، په دی وجه مخ ته په انکار باندی خبرداری ورکوی ، دفریقینو دجزا تفصیل فرمایي چی لکه څنگه چی کافران خلگ دجزا اوسزا څخه منکر دی (هیڅکله (داسی) نه ده (بلکه سزا او جزا ضرور واقع کیدونکی ده په کومو عملونو چی جزا اوسزا وی هغه هم لیکلی او محفوظ دی او ددی مجموعی بیان دا دی چی) دبد کارو (یعنی کافرانو) خلگو عملنامه به په سجين کی وی (هغه یومقام دی په اوومه مخکه کی کوم چی مقام دی دکفارو دارواحانو ، لکه چی په تفسیر ابن کثیر کی دکعب څخه اوپه درمنثور کی دحضرت ابن عباس ؓ مجاهد او فرقد اوقتاده اوعبدالله ابن عمر څخه موفوعاً اودکفارو دعملونو هم په دی مقام کی کیدل ، دعبدالله ابن عمر څخه په درمنثور کی منقول دی مخ ته دبیرولو دپاره سوال دی چی) اوتاته څه معلومه ده چی په سجين کی ایښول سوی عملنامه څه شی دی هغه یو نښانه سوی دفتردی (دنښان څخه مراد مهردی لکه په درمنثور کی دکعب احبار څخه نقل دی ، فَيُخْتَمُ وَيُوضَعُ اَيُّ بَعْدَ الْمَوْتِ : مقصود به دا وی چی په دی کی دتغیر اوتبدل هیڅ احتمال نسته ، نو مطلب ددغو عملونو محفوظ کیدل دی په کومو سره چی دجزا په حق کیدل ثابت سوه ، مخ ته ددی عملونو دجزا بیان دی چی) په دغه ورځ (یعنی دقیامت په ورځ) به درواغجن کوونکو لره لویه خرابی وی کوم چی ورځ دجزا درواغجن کوی اودغه (ورځ دجزا) خو هغه سړی درواغجن کوی ، کوم چی دحد (دبندگی) څخه تیریدونکی اومجرم وی اوکله چی دده په مخکی زمونږ آیتونه ویل کیږی نو داسی وایی چی دا بی سنده خبری دمخکنیو څخه منقول راروانی دی (مطلب دا ښوول دی چی کوم سړی دقیامت ورځ درواغجن کوی هغه زیاتی کوونکی ، گناهکار دی ، درواغجن کوونکی دقرآن دی ، مخ ته دورځی دجزا پردرواغجن کوونکو

باندی چی کوم صراحتاً مذکور دی خبرداری ورکړی دی چی داخلگ داغلطه گڼی، هیڅکله داسی نه ده (اوچاته دی) داشبهه نه وی چی ددوی سره به څه دلیل دنفی وی، په کوم سره چی دا استدلال کوی هیڅکله نه ده، بلکه اصل وجه دتکذیب دا ده چی، ددوی په زړونو ددوی دبدو عملونو زنگ پریوتلی دی (په دی سره یی دحق قبلولو استعداد فاسدسو، په دی وجه دعناد په بنا انکار کوونکی سول، مخ ته بیاپر انکار زجر دی چی لکه څنگه چی داخلگ گڼی، هیڅکله داسی نه ده (مخ ته دوئل څه تفصیل دی چی هغه خرابی داده چی، داخلگ به په دغه ورځ (یوخو) دخپل رب (دیدار) څخه منع سی بیا صرف پردی به بسوالی نه وی بلکه، دوی به په دوږخ کی داخل سی بیا (ده ته) به وویل سی چی دادی کوم چی تا درواغجن کوی (اودی خلگوبه چی لکه څنگه دانصاف دورځی په درواغجن کولو کی خپله سزادر واغجن کوله دغه شان به یی دمومنانو جزاهم درواغجن کوله مخ ته په دی خبردارول فرمایی چی دوی چی کوم دمومنانو داجر او ثواب څخه منکر دی، هیڅکله داسی نه ده (بلکه ددوی اجر او ثواب ضرور کیدونکی دی، دکوم بیان چی دا دی چی، دنیکانو خلگو عملنامه به په علیین کی وی (هغه یومقام دی په اووم آسمان کی کوم چی مستقر دی دروحوونو دمومنانو لکه چی په تفسیر ابن کثیر کی دکعب څخه دی) او (مخ ته دپوهولو دپاره فرمایی اوسوال کوی چی، تاته څه معلومه ده چی په علیین کی ایښوول سوی عملنامه څه شی دی هغه یونښانه سوی دفتردی کوم چی مقربی ملائکی (په شوق سره) گوری (اودادومون ډیرلوی اکرام دی لکه چی په روح المعانی کی په تخریج کی دعبدين حمید دحضرت کعب څخه روایت دی چی کله دمومن روح ملائکی قبض کوی وړی یی نو دهر آسمان مقربی ملائکی دده سره کیږی تردی چی اووم آسمان ته ورسیري دده روح کنسیردی بیا ملائکی عرض کوی چی مونږ دده عملنامه کتل غواړو، چنانچی دغه عملنامه ښکاره کی، ښوولی کیږی (په لنډه سره مخ ته ددوی دآخرت دجزا بیان دی چی) نیک خلگ به ډیر په ارام کی وی په تختونو به (ناست دجنت عجائبات به) گوری (ای مخاطبه) ته به دهغوی په مخونو کی داسائش تازگی پیژنی او دوی ته به دچښلودپاره خالص شراب سر بمهرپه کوموچی به دمشکو مهر وی ورکول کیږی او حرص کوونکو ته دداسی شی حرص کول په کار دی (چی دا حرص لائق دی، برابره خبره ده که شراب مراد واخستل سی او که دجنت ټول نعمتونه، یعنی دشوق او رغبت شی دا نعمتونه دی نه چی ددنیا ناقص افانی لذتونه اوددی دحاصلولو طریقه نیک عملونه دی، نو په دی کی کوشش کول په کار دی) او ددی شرابو گډون به دتسним داوبو سره وی (غریو به عموماً په شرابو کی اوبه گډولی اوچښل به یی نودهغه شرابو دگډون دپاره به دتسним اوبه وی، مخ ته دتسним تشریح ده) یعنی یوه داسی چینه دکومی څخه چی به مقرب خلگ اوبه چښی (مطلب دا چی سابقینو یعنی مقربینو ته به خالص دچښلو دپاره دهغه اوبه ورکول کیږی او اوصحاب الیمین یعنی ابرارو ته به دهغه اوبه په نورو شرابو کی گډی ورکول کیږی، لکه چی په درمنشور کی دقتاده اومالك بن الحارث اوابن عباس اوابن مسعود اوحذیفه څخه دی، او دا مهر لگول علامه داکرام دی کڼه نو هلته دداسی حفاظت ضرورت نسته اودمشکو دمهر مطلب دادی چی لکه څنگه چی قاعده ده چی لاک اونور ولگوی پرهغه مهروهی اوداسی

شی ته طین ختام وایی هلته به دشرابو دلونسی پرځله باندی مشک ولگوی او مهربه پرووهی، تردی ځای پوری دفریقینو داخروی جزا جدا جدا بیان وو، مخ ته د مجموعو فریقینو د مجموعی حال د دنیا او آخرت ذکر دی یعنی کوم خلگ چی مجرمان (یعنی کافران) وه، هغوی به په ایماندارو پوری (په دنیا کی په طور د سپک گنلو) خنداگانی کولی اودا (ایمان والا) کله چی به د کافرانو په مخکی تیریدل نو په خپلو کی به یی په سترگو سره اشاری کولی (مطلب داچی ددوی سره به په تحقیر او مسخرو سره مخ ته ورتلل) او کله چی به خپلو کورونو ته تلل نو (هلته به یی هم ددوی ذکر کوی) پشاله (او مسخری) به یی کولی (مطلب داچی په پناه او مخامخ دواړو حالتونو کی به یی په دوی پوری دمسخرو او خنداگانو کولو مشغله وه، البته مخامخ به یی اشاری کولی او پشاله یی په ډاگه تذکری کولی) او کله چی به یی دوی لیدل نو داسی به یی ویل چی داخلگ یقیناً په غلطی باندی دی (ځکه چی کفارو به اسلام پر غلطه گنی) حال دادی چی دا کافران پرمسلمانانو باندی نگرانی کوونکی نه وه لیدل سوی (یعنی دوی لره دخپل ځان فکر کول په کار وو په هغوی ولی پسی سول، نو د دوی څخه دوی غلطیانی و سوی اول په اهل حق پوری مسخری بیاد خپلی اصلاح څخه بی فکری) نو نن د قیامت په ورځ به مومنان په کافرانو پوری خنداگانی کوی، په تختونو به ناست وی د دوی حال به گوری (په درمنشور کی دقتاده څخه مذکور دی، چی ځینی کرکی به داسی وی په کومو کی چی به جنتیان د ورځیانو ته کتلی سی نو د دوی بد حال به وینی په طور د انتقام به په دوی پوری خنداگانی کوی، مخ ته تقریر دی ددی سزا یعنی) واقعی کافرانو ته د دوی د عمل پوره بدله ورکول سوه.

معلومات اومستلي : سورة تطفيف د حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ په قول مکی سورة دی په عامو مصاحفو د قرآن کی پردی بنا دامکی لیکل سوی دی، اود حضرت ابن عباس ؓ قتاده، مقاتل، ضحاک په نزد مدنی سورة دی، مگر ددی اته آیتونه مکی دی، امام نسایی د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت کړی دی چی کله نبی کریم ﷺ مدینی طیبی ته تشریف راوړی نو وی لیدل چی د مدینی منوری دخلگو عام معاملات په ناپ یعنی پیمان سره کیدل، هغوی په دی معامله کی دغلا کولو او کوم ورکولو عادت وه په دی باندی دا سورة تطفیف نازل سو، د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چی دا اولنی سورة دی، کوم چی په نبی کریم ﷺ مدینی طیبی ته درستیډو سره نازل سو، وجه دا وه چی د مدینی په خلگو کی دارواج دغه وخت عام وو چی کله به یی په خپله دچا څخه څه سودا اخیسته نو ناپ اوتول به یی پوره پوره اخستی او کله چی به یی پرنورو باندی سودا خرڅوله نو په هغه کی به یی کمی اوغلا کوله، ددی سورة په نازلیدو باندی داخلگ ددی بد رسم څخه منع سول او داسی ورڅخه منع سول چی ترننه پوری د مدینی منوری خلگ په ناپ اوتول پوره پوره ورکولو کی معروف او مشهور دی (رواد الحاکم، النسائي) و ابن ماجه بسند صحیح، از مظهری

وَتِلِّ لِلْمُطَفِّينَ مَطْفَيْنِ : د تطفیف څخه مشتق دی چی معنی یی په ناپ اوتول کی کمی کول دی او داسی کوونکی ته مطفف وایی، د قرآن حکیم ددی ارشاد څخه ثابته سوه چی تطفیف کول حرام دی

(تطفيف صرف په ناپ اوتول کي نه دی بلکه حقدار لږه دهغه دحق څخه کم ورکول چي په هر شي کي وي په تطفيف کي داخل دی)

په قرآن او حديث کي په ناپ اوتول کي کمی کول يی حرام مقرر کړی دی ځکه چی په عام طور سره د معاملاتو طرز او طريقه په دی دوو طريقو سره کيږي ، ددی په ذريعه دا ويل کيږي چی د حقدار حق ادا سويانه سو ، ليکن دا معلومه ده چی مقصود ددی څخه دهر يوه حقدار حق پوره پوره ورکول دی ، په دی کي کمی کول حرام دی ، نو معلومه سوه چی دا صرف د ناپ اوتول سره مخصوص نه دی بلکه هر هغه شی په کوم سره چی د چاق پوره کول يانه پوره کول معلوم کيږي دهغه هم دا حکم دی ، برابره خبره ده که په ناپ اوتول سره وی ياپه عدد او شمير سره وی ياپه څه بله طريقه سره ، په هر يو کي د حقدار دحق څخه کم ورکول په حکم دتطفيف حرام دی .

په موطاء امام مالك کي دی چی حضرت عمر بن خطاب ؓ يو سړی وليدی چی هغه دلمانځه رکوع سجده اونورنه پوره کول ژر ژر يی لمونځ ختموی ، نو ده ته يی وفرمايل لَقَدْ طَفَفْتَ : يعنی تادالله ﷻ په حق کي تطفيف وکي ، دحضرت فاروق اعظم ؓ ددی قول نقل کولو څخه وروسته فرمایي ، لِكُلِّ شَيْءٍ وَّلَاءٌ وَطَفِيفٌ : يعنی پوره حق ورکول يا کمول په هر شي کي دی ، تردی چی په لمانځه اوداسه او طهارت کي هم او دغه شان په نورو حقوق الله او عبادتونو کي کمی او کوتاهی کوونکی دتطفيف کولو مجرم دی ، دغه شان په حقوق العباد کي چی کوم سړی يی تر مقرر حق کموی ، هغه هم دتطفيف په حکم کي دی ، مزدور ملازم چی خومره وخت دخدمت وعده کړي ده ، دهغه څخه وخت کمول او پتول هم په دی کي داخل دی ، په وخت کي دننه چی څنگه په محنت سره کار کول په عرف کي معمول دي په دی کي سستی کول هم تطفيف دی ، په دی کي په عامو خلگو کي تردی چی په اهل علم کي هم غفلت پيدا کيږي دخپل ملازمت په فرائضو کي کمی کول څه گناه هم نه گڼي ، اعاذنا الله منه .

حديث ، دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه روايت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چی خَمْسٌ بِخَمْسٍ يعنی دپنځو گناهونو سزا پنځه شيان دی (۱) کوم سړی چی وعده ماتوی الله ﷻ په هغه باندی دهغه دښمن مسلط او غالب کوي (۲) کوم قوم چی دالله ﷻ قانون پریرېدی په نورو قوانينو فيصلی کوي په هغوی کي فقر او احتياج عام سي (۳) په کوم قوم کي چی بی حیايی او زنا عامه سي په هغه کي الله ﷻ طاعون (اونور وبایي مرضونه) مسلط کوي (۴) او کوم خلگ چی په ناپ اوتول کي کمی کول شروع کي الله ﷻ هغوی په قحط کي اخته کوي (۵) کوم خلگ چی زکوٰۃ نه ادا کوي الله ﷻ دهغوی څخه باران منع کوي (قرطبي) دا حديث ذکر کړی دی او ویلي يی دی چی دا يی هم په دی معنی سره بزار را ايستلی دی اوماک بن انس دارنگه دحديث دابن عمر ؓ څخه ،

اوطبرانی دحضرت ابن عباس ؓ څخه روايت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چی په کوم قوم کي دغنيمت دمال څخه غلا رواج سي ، الله ﷻ دهغه قوم په زړونو کي دښمن رعب او هيبت واچوي او په کوم قوم کي چی سود خوری رواج سي ، په هغه قوم کي مرگونه ډير سي او کوم قوم چی په ناپ اوتول

کي کسي کوي نواله ﷺ دهغوي رزق قطع کړي او کوم خلگ چي دحق خلاف فيصلی کوي ، په هغوي کي قتل او خون عام سي ، او کوم خلگ چي په وعدو کي غداري کوي الله ﷻ په هغوي باندی دهغوي دښمن مسلط کي (رواه مالك موقوفاً) از مظهري

(د فقر اوافاقې اوقحط او درزق قطع کيدو، مختلف صورتونه)

په حديث کي چي دکومو خلگو درزق قطع کيدو ارشاد دي ، ددی دا صورت هم کيدی سی چي دی درزق څخه بالکل محرومه سی ، او دا صورت هم په قطع درزق کي دا خل دی چي رزق موجود وی خو دی یی خوړی نه سی یایی استعمالولی نه سی لکه چي په ډيرو بيماريو کي ددی مشاهده کيدی سی او په دی زمانه کي خو ډير عام دی ، دغه شان دقحط دا صورت هم کيدی سی ، چي دضرورت شيان وړک سی او دا هم کيدی سی چي موجود وی بلکه دډيروالی باوجود دومره گران سی چي اخستل یی مشکل سی، لکه نن صباچي ليدل کيږي چي اکثره شيان څومره گران سوی او په حديث کي چي د فقر مسلط کولو ارشاد دی ددی معنی صرف دانه ده چي روپي او پيسي او د ضرورت شيان دده سره نه وی بلکه د فقر اصل معنی محتاجی او حاجتمندی ده هر سړی چي په خپل کاروبار او دژوند په ضرورتونو کي څومره دنورو محتاجه وی دومره دی فقير دی ددی زماني پر حالاتو چي فکر وسی نوانسان دخپلي استوگني او نقل او حرکت او خپلو ارادو په پوره کولو کي په داسی داسی قوانينو کي گير سوی په نظر راځي چي دده ترگولي او خبری پوری پرده پابندی دی ، سره ددی چي خپل مال ورسره موجود دی خو په اخستلو کي ازادنه دی چي دکم ځای څخه غواړي څه واخلي، په سفر کي ازادنه دی چي کله چيري تلل وغواړي ولاړسی ، په داسی داسی پابندیو کي انسان مښتی دی چي دهر کار دپاره ددفترونو چکري اودافسرانو څخه واخله تر چپراسيانو پوری دخوشامندو کولو څخه بغير ژوند تيرول گران دی، دا ټوله محتاجی ده دکوم دوهم نوم چي فقر دی ، ددی تفصيل په کولو سره هغه شېبې رفع سوی ، کوم چي د حديث د ارشاد په حقله دظاهري حالاتو په اعتبار سره کيدی .

سَجِين او عَلِيْن : کَلَانُ الْفَجَارِلُفِي سَجِين : سَجِين په زیر دسين اوشد دجيم پروزن دسکين دسجن څخه مشتق دی چي معنی یی په تنگ ځای کي قيدول دی ، په قاموس کي دی چي دسَجِين معنی دائمی قيد دی او داحاديثو اواثارو څخه دا معلوميږي چي سجين ديو خاص مقام نوم دی او دکافرانو اوفاجرانو دروحو نو مقام هم دا دی او په دی مقام کي د دوی عملنامی پرتی وی چي مطلب یی دا هم کيدی سی چي د دوی عملنامی په دغه ځای کي محفوظ کيږي او دا هم ممکنه ده چي دلته يو داسی جامع کتاب وی په کوم کي چي دټولي دنيا دکافرانو اوفاجرانو عملونه ليکل کيږي .

دا مقام کوم ځای دی ؟ ددی په حقله دحضرت براء بن عازب ؓ په يواوړد حديث کي دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چي سَجِين داوومی مخکی په لاندی طبقه کي دی او عليين په اووم آسمان کي دعرش لاندی دی (اخرجه بغوي بسنده واخرجه احمد او نور) از مظهري

دحديث په ځينو روايتونو کي دا هم دی چي سجين دکفارو او فاجرانو دروحو نو داوسيدو ځای دی او

عليين د مومنانو متقيانو درو حونو ځای دی .

(د جنت او د ورځ مقام)

بیهقی په دلائل النبوة کی د حضرت عبد الله بن سلام څخه روایت کړی دی چی جنت په آسمان کی دی او جهنم په مخکه کی او ابن جریر په خپل تفسیر کی د حضرت معاذ بن جبل څخه روایت کړی دی چی د نبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چی په قرآن کریم کی چی داراغلی دی چی د قیامت په ورځ به جهنم راوړل سی وَجِئَ یَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ : ددی څه مطلب دی؟ جهنم به د کوم ځای څخه را وړل سی نوده ﷺ وفرمایل چی جهنم به داوومی مخکی څخه راوړل سی ، ددی روایتونو څخه معلومیږی چی جهنم په اوومه مخکه کی دی ، دهغه ځای څخه به شغله وکی ، ټول سمندر او دریابونه به په دغه اوروکی شامل سی او ټولوته به مخامخ راسی ، د جهنم دراوړلو دا هم مطلب کیدی سی ، دغه شان په کومو روایتونو کی چی دا راغلی دی چی سجين د جهنم دیو مقام نوم دی ، هغه هم په دی منطق سو(مظهری ، والله اعلم)

کِتَبٌ مَّرْقُومٌ : د مرقوم معنی دلته مختوم ده یعنی مهر لگول سوی امام بغوی رحمته الله علیه او ابن کثیر رحمته الله علیه فرمایي چی دا جمله د مقام سجين تفسیر نه دی بلکه ددی څخه مخکی چی کوم کِتَبُ الْفُجَّارِ راغلی دی ، دهغه بیان دی ، معنی دا ده چی دکفارو او فجارو په عملنامو به مهر ولگول سی ، محفوظی به سی چی په دغو کی دڅه کمی زیاتی او تغیر امکان پاته نه سی ، او ددغو دمحفوظ کولو ځای سجين دی ، دغه ځای به دکفارو روحونه جمع کیږی .

کَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ رَانَ : درین څخه مشتق دی چی معنی یی زنگ او خیری دی ، مطلب دا دی چی د دوی په زړونو باندی د دوی د گناهونو زنگ لگیدلی دی اولکه څنگه چی زنگ اوسپنه خوری خوری کوی یی دغه شان د دوی د گناهونو زنگ د دوی د زړونو د اصلاحیت ختم کړی دی په کوم سره چی دښه اوبد تمیز کیږی ، د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی مومن بنده چی کله څه گناه وکی نو دده په زړه یوه توره نقطه ولگیږی ، که دی توبه وکاري ، په هغه پښیمانه سی او مخ ته خپل عمل درست کی نو دغه توره نقطه ختمه سی او زړه په خپل اصلی حالت منورسی او که دی توبه ونه کاري بلکه په خپلو گناهونو کی زیاتی کوی نو داتوروالی دده په ټول زړه باندی وگرځی ددی نوم رین دی کوم چی دقرآن په آیت، بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ کی مذکور دی (روایت یی کړی دی ، بغوی او دارنگه احمد او ترمذی او صحیح کړی دی نسایی او ابن ماجه او ابن حبان او حاکم ، از مظهری) لفظ د ، کَلَّا چی دآیت په شروع کی دی ، دی ته حرف ردع وایی چی معنی یی دفع کول اوزجر او خبردارول دی ، په او لنیو آیتونو کی دکفارو دتکذیب ذکر وو چی هغوی دقرآن آیتونوته قصی وایی او درواغجن کوی یی ، په دی آیت کی دلفظ د ، کَلَّا څخه په دی زجر او خبرداری دی چی داجاهلان دخپلو گناهونو په انبارونو کی اخته سول دخپلو زړونو هغه نورانیت او صلاحیت یی ختم کړی دی په کوم سره چی حق او باطل پیژندل کیږی او دا صلاحیت یی ختم کړی دی په کوم سره چی حق او باطل پیژندل کیږی اودا

صلاحيت حق تعالى دهرانسان په جبلت اوفطرت کي ايښي دي ، مطلب دا دی چی د دوی دا تکذيب دعقل اوفهم دڅه دليل په بنا باندی نه دی ، بلکه ددی وجه دا ده چی د دوی زړونه پانده سوی دی ، دوی ته ښه اوبد په نظر نه ورځی .

إِلَهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ : یعنی دقيامت په ورځ به دا کافران او فاجران دخپل رب دزيارت څخه محرومه دپردی څخه پناه منع سی ، دا به د دوی ددی عمل سزا وی چی دوی په دنیا کي حق نه وو پیژندلی نو اوس دخپل رب دزيارت قابل نه سول ، حضرت امام مالک رحمته الله علیه اوشافعی رحمته الله علیه فرمایي چی ددی آیت څخه معلومه سوه چی مومنانو او اولیاؤ الله ته به دحق تعالى زیارت نصیب وی ، کنه نوبیا دکفارو اوفجارو په حجاب کي دپاته کیدو به څه فائده نه وی .

فائده : ځینی لوی عالمان فرمایي چی دا آیت ددی دليل دی چی هر انسان په خپل فطرت سره دحق تعالى په محبت مجبور دی په دی وجه ددنیا عام کفار اومشرکان برابره خبره ده که هرڅومره په کفر اوشرک کي اخته وی او دالله ﷻ دذات په حقله باطلی عقیدی لری ، مگر دومره خبره په ټولو کي مشترکه ده چی دالله ﷻ عظمت او محبت دټولو په زړونو کي وی او دخپلي خپلي عقیدی مطابق دهغه دلتون اورضا حاصلولو دپاره عبادتونه کوی ، لاره غلطه وی ، په دی وجه منزل مقصودته نه رسیږی ، مگر طلب ددغه منزل دحق وی ، وجه داستدلال دا ده چی که په کافرانو کي دحق تعالى دزيارت شوق نه وی نو د دوی په سزا کي به یی دا نه وی ویلی چی هغوی به دزيارت څخه محروم وی ، ځکه چی کوم سړی دچا دزيارت طلب نه کوی بلکه نفرت یی کوی ، دهغه دپاره خو دا څه سزا نه ده چی دی دهغه دزيارت څخه محرومه کړل سی .

إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبِيَاءِ لَفِي عِلِّيْنَ : عَلِيْنَ : دځینو حضراتو په نزد دعلو جمع ده او مراد ورڅخه داعلی درجی علو اوبلندی ده او دفراء په نزد دا دیو ځای نوم دی ، په وزن دجمع راغلی دی ، جمع نه ده اودلفظ دسجین په تحقیق کي لوړ تیرسوی دی چی دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه دمرفوع روایت څخه ثابته ده چی علیین په اووم آسمان کي ترعرش لاندی یومقام دی په کم کي چی دمومنانو روحونه او عملنامی ایښوول کیږی ، او مخ ته چی کوم کِتَابٌ مَّرْقُومٌ ذکر دی هغه هم دعلین تفسیر نه دی ، بلکه دابرارو دعملنامو بیان دی چی ذکر یی لوړ په ، إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبِيَاءِ کی راغلی دی .

بَشَاهِدَةُ الْمُقَرَّبُونَ : يَشْهَدُ دمشهود څخه مشتق دی چی معنی یی حاضریدل اومشاهده کول راځی ، ځینی مفسرین فرمایي چی مراد دآیت دا دی چی دابرارو اوصالحانو عملنامی به مقربین گوری او مراد دمقربینو څخه ملائکی دی او دلیدو څخه مراد د دوی نگرانی او حفاظت دی ، مطلب دا دی چی دابرارو اوصالحانو عملنامی به دمقربو ملائکو په نگرانی کي وی (قرطبی) اوکه دشهود څخه دحضور معنی مراد واخستل سی نو د ، يَشْهَدُ ضمیر به دکتاب په ځای دعلین طرف ته راجع وی اومعنی دایت به دا وی چی دمقربینو دبارگاه روحونه به په دی مقام دعلین کي حاضر وی ، ځکه چی دغه مقام د دوی دروحوونو دقرار ځای جوړ سوی دی ، ددی دليل هغه حدیث دی کوم چی په صحیح مسلم کي دحضرت

عبداللہ بن مسعود ؓ ڏيکھي ڪري ڏي ڇي نبي ڪريم ﷺ فرمايلي ڏي ڇي شهيدانو روحونه به دالله ﷻ په خوا ڪي دشمنو مرغانو په ججورو ڪي وي ، کوم ڇي به دجنت په باغونو اونهرونو ڪي سيل ڪوي او د دوي داوسيدو ځاي به يوقنديل وي ، کوم ڇي دعرش لاندې معلق ڏي ، ددي څخه معلومه سوه ڇي شهيدانو روحونه به ترعرش لاندې وي اودجنت سيل به ڪوي ، اوپه سورة يس ڪي ڇي دحيب نجار په واقعه ڪي راغلي ڏي ، قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي : ددي څخه معلومه سوه ڇي حبيب نجار دمرگ سره جنت ته دا خل سو اودحديث ڏځينو روايتونو څخه هم دمومنانو دروحنو په جنت ڪي ڪيدل معلوميري ، ددي ٽولو خلاصه يوه ده ڇي مستقر ددي روحونو په اووم آسمان ڪي ترعرش لاندې ڏي او دغه مقام دجنت هم ڏي ، ڏي روحونو ته دجنت دسيل ڪولو اختيار وركول سوي ڏي او دلته ڪه څه هم دا حال صرف دمقربينو د دوي داعلي خصوصيت او فضيلت په وجه بيان سوي ڏي ، مگرپه حقيقت ڪي دا مستقر دٽولو مومنانو دروحنو هم ڏي لکه ڇي دحضرت ڪعب بن مالك ؓ په حديث ڪي ڏي ڇي نبي ڪريم ﷺ فرمايلي ڏي .

إِنَّمَا سَمِعَ الْمُؤْمِنِ طَائِرٌ يُّعَلِّقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى جَسَدِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (رواه مالك والنسائي بسند صحيح)
دمومن روح به ديو مرغه په شکل ڪي دجنت په درختو ڪي معلق وي ، تردي پوري ڇي دقيامت په ورځ به خپل جسم ته واپس سي ، او ددي مضمون يو حديث دام هاني په روايت سره په مسند احمد اوطبراني ڪي راغلي ڏي (مظهري)

(دمرگ څخه وروسته دانساني روحونو مقام کوم ځاي ڏي ؟)

په ڏي معامله ڪي دحديث روايتونه په ظاهره مختلف ڏي ، دسجين او عليين په تفسير ڪي ڇي کوم روايتونه لوړ ذکر سول دهغه څخه معلوميري ڇي دکفارو روحونه به په سجين ڪي وي کوم ڇي په اوومه مخڪه ڪي ڏي او دمومنانو روحونه به په عليين ڪي وي کوم ڇي په اووم آسمان ڪي دعرش لاندې ڏي او په ذکر سو روايتونو ڪي ڏځينو څخه داهم معلوميري ڇي دکفارو روحونه به په جهنم ڪي اودمومنانو روحونه به په جنت ڪي وي اودځينو روايتونو څخه دامعلوميري ڇي دمومنانو او کفارو دواړو روحونه به د دوي په قبرونو ڪي وي لکه ڇي دحضرت براء بن عازب ؓ په اوږد حديث ڪي ڏي ڇي ڪله دمومن روح آسمان ته ملائڪي يو سي نوح تعاليٰ فرمايي ڇي زما ددي بنده عملنامه په عليين ڪي وليڪي اودي دمخڪي ظرف ته واپس ڪري ځکه ڇي ڏي ما دمخڪي څخه پيدا ڪري ڏي اودمرگ څخه وروسته به يي هغه ته واپس کوم اوبيا به ددي مخڪي څخه ڏي دوباره ژوندي راوباسو په ڏي حکم به ملائڪي دده روح قبر ته واپس ڪي دغه شان دکافر دروح دپاره به دآسمان دروازي نه سي خلاصيدلي اوددغه ځاي څخه به حکم وسي ڇي ددي دده قبر ته واپس ڪي ، امام ابن عبد البر ڏي ته ترجيح وركري ده ڇي دٽولو روحونه به دمرگ څخه وروسته په قبر ڪي وي ، په ڏي ڪي په اولني او دوهم روايتونو ڪي ڇي کوم اختلاف پيدا ڪيري ڇي ڏځينو څخه دمومنانو دروحنو په عليين ڪي اوسيدل معلوميري اودځينو څخه په جنت ڪي اوسيدل ، ڇي فکر پروسې نودا څه اختلاف نه ڏي ځکه ڇي مقام عليين هم په اووم آسمان ڪي دعرش

لاندی دی اود جنت هم دامقام په خپله دقرآن دوضاحت څخه ثابت دی ، عِنْدَ سِنْرَةِ الْمُنتَهٰی، عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰی، په دی کی وضاحت دی چی جنت دسدرة المنتهی سره دی او دسدري په اووم آسمان کی کیدل په حدیث سره ثابت دی ، په دی وجه دروحو نو مقام چی کله علیین وی نو دغه دجنت متصل دی او دی روحو نو ته دجنت دباغونو سیل نصیب دی ، په دی وجه د دوی مقام جنت هم ویل کیږی ، دغه شان دکفارو روحو نه په سجين کی دی او هغه په اوومه مخکه کی دی او دحدیث څخه داهم ثابته ده چی جهنم هم په اوومه مخکه کی دی اوسجين والاوته به دجهنم گرمی اوتکلیفونه رسیږی، په دی وجه د دوی مقام په جهنم کی ویل هم صحیح دی، البته لوړ چی په کومو روایتونو کی دروحو نو په قبرونو کی پاته کیدل معلومیږی دا په ظاهره دتیرو دواړو آیتونو څخه ډیره مختلفه ده ، ددی تطبیق حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمته الله علیه په تفسیر مظهری کی دا بیان کړی دی چی دا خبره څه بعیده نه ده چی اصل مستقر دروحو نو علیین اوسجين وی ، مگر ددی روحو نو یوه خاص رابطه دقبرونو سره هم قائمه وی، ددی رابطی حقیقت خو دالله ﷻ څخه ماسوا بل هیچاته نه سی معلومیدی ، مگر لکه څنگه چی لمر اوسپوږمی په آسمان کی دی او ددغو شغلی په مخکه پریوخی ، روښانه کوی یی هم اوگرموی یی هم ، دغه شان دعلیین اوسجين دروحو نو څه معنوی رابطه دقبرونو سره کیدی سی او ددی ټولو اقوالوپه تطبیق کی دحضرت قاضی ثناء الله رحمته الله علیه تحقیق دسورة نازعات په تفسیر کی اوس تیر سوی دی چی خلاصه یی دا ده چی دروح دوه قسمونه دی یوجسم لطیف دی کوم چی دانسان په بدن کی حلول کوی او دا مادی اوعنصری جسم دی مگرلطیف دی په نظر نه راځی ، دی ته نفس وایی ، دوهم روح جوهر مجرد دی ، مادی نه دی اودغه روح مجرد دروح اول حیات دی، په دی وجه ده ته روح الروح ویل کیږی، دانسان دجسم سره تعلق خوددی دواړو روحو نو دی، مگر اول قسم په جسم انسانی کی دننه اوسیږی، دده دوتلو نوم مرگ دی، ددوهم روح دمخکنی روح سره تعلق نژدی خوسته، مگر دده تعلق دالله ﷻ څخه ماسوا هیچاته معلوم نه دی دمرگ څخه وروسته روح اول خو آسمانونو ته یوړل سی، بیاقبرته واپس سی دده مستقر دغه قبردی، پرده عذاب اوثواب وی اوروح مجردپه علیین یاسجين کی وی، دغه ډول ټول اقوال جمع سول ، مستقر دروحو نو په جنت یا په علیین کی یاددی بالمقابل په جهنم یاسجين کی کیدل دروح مجردپه اعتبار سره دی اوددی مستقرپه قبر کی کیدل دروح دقسم اول یعنی دنفس په اعتبار سره دی کوم چی جسم لطیف دی او دمرگ څخه وروسته به په قبر کی وی . والله تعالی اعلم

وَلِیْ ذٰلِكَ لِتَنْتَظِرَ الْمُتَنَظِّرُونَ دتنافس معنی ده دخو کسانو دیو خاص مرغوب او محبوب شی دحاصلولو دپاره ورمنده کول او را اخیستل چی دنورو څخه یی مخکی حاصل کی ، دلته دجنت دنعمتونو دذکر فرمایلو څخه وروسته حق تعالی غفلت شعار انسان دی طرف ته متوجه کړی دی چی نن چی تاسی خلگ کوم شیان مرغوب اومطلوب گنی اوددی په حاصلولو کی دنورو څخه دمخ ته کیدو کوشش کوی داناقص اوفانی نعمتونه ددی قابل نه دی چی دادژوند مقصدو گنی ددی دپاره دیوبل څخه مخ ته کیږی بلکه په دی کی خوکه دقناعت څخه کار واخلی او دا وگنی چی دا دیو خوورځو راحت سامان که دلاس څخه ووتی

نوهيخ غم نسته دا داسی خساره نه ده دکوم چي تلافی نه سی کیدی البته دتنافس اومسابقته شی دا دجنت نعمتونه دی کوم چي په هر حیثیت سره مکمل هم دی اودائمی هم اکبر مرحوم څه ښه فرمایلی دی . ددی دنیا سود او زیان هیخ خبره نه ده څه چي ولاړه ولاړه اوڅه چي پیداسوه پیداسوه خپل ذهن ته ووايه چي د عمر فرصت کوم دی څه چي کوی دخدای یاد کوه .

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ : په دی آیتونو کی حق تعالی د اهل حقوسره د اهل باطلو د طرز عمل پوره نقشه راپیش کړي ده چي کفار اهل باطل په مومنانو اهل حقو پوری په طور دمسخری خاندی توقی کوی اوکله چي اهل حق ددوی مخ ته راځی نو دا خلگ په خپل مینځ کی یوبل ته په سترگو سره اشاری کوی په کومو سره چي د دوی مقصود په مومنانو پوری خنداگانی اومسخری کول دی ، د دوی په خپل مینځ کی تذکره په خوند اخستو سره کوی چي مونږ دا خلگ ښه ذلیل کړل اوکله چي دا کفار مومنان وینی نو په ظاهره دهمدردی په لهجه کی او په حقیقت کی دمسخرودپاره داوایی چي دابی چاره گان دیرساده بی وقوفه دی ، دوی محمد ﷺ گمراه کړی دی (نعوذ بالله تعالی من هذا القول) دنن صبا دحالاتوکه جائزه واخستل سی نو دا وخت هغه خلگ کوم چي دڅه نوی تعلیم دنجوست په وجه ددین او آخرت څخه بی فکره سوی دی ، په خدای اورسول باندی ایمان خوتش په نامه پاته سوی دی ، هغوی دعالمانو اوصالحانو سره بعینه دغه شان معامله کوی ، حق تعالی دی مسلمانان ددی عذاب الیم څخه خلاص کړی دمومنانو او صالحانو دپاره په دی آیت کی دتسلی کافی سامان دی چي دهغوی دخندا پروا دی نه کوی ، چاڅه ښه ویلی دی .

تمت سورة التطفیف والحمد لله لیلۃ یوم الاثنين ۱۲ شعبان سنه ۱۳۹۱ هـ

﴿ سورة الانشقاق ﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هِيَ خَمْسٌ وَعَشْرٌ آيَةً

سورة انشقاق په مکه کی نازل سو او په دی کی پنځوینست (۲۵) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چي دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ۝ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝ وَإِذَا الْأَرْضُ

اوکله چي آسمان څیری سی ، او واورى حکم دخپل رب او آسمان ددی لاتق دی ، اوکله چي مځکه

مَدَّتْ ۝ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝

خپره کړل سی ، او وغورځوی څه چي په دی کی دی او خالی سی ، او واورى حکم درب خپل اومځکه ددی لاتق ده

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَهَلْ لَّيْقِيَهُ ۖ فَمَا

ای انسانہ ۱ تا لره تکلیف پورته کول دی خپل رب ته په رسیدوکی پورته کول پس دهغه سره یوځای کیدل دی

مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا لَّيْسَ بِآسِرٍ ۙ

پس چاته چی ورکول سی عملنامه په راسته لاس دده کی ، نودده څخه به حساب واخلی حساب آسان ،

وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۙ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۙ

او بیرته به راسی خپلو خلکو ته په خوشحالی سره ، او چاته ورکول سی دده عملنامه دشا دطرف څخه ،

فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ۙ وَيَصْلِي سَعِيرًا ۙ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۙ

نو هغه به بولی مرگی مرگی ، او به غورځیږي اور ته ، هغه وو په خپل کور کی بی غمه ،

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَّنْ نَّحْجُورَ ۚ بَلَىٰ ۖ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ۙ فَلَا

ده خیال کړی وو چی دی به بیرته ولاړ نه سی ، ولی نه ، دده رب دی لیدی ، نو قسم

أَقْسِمُ بِالْشَفَقِ ۙ وَالْأَيْلِ وَمَا وَسَقِ ۙ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ۙ

اځلم دماښام په سرخی ، او شپه اوڅه چی په دی کی راټولیږي ، او په سپوږمی کله چی پوره سی

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبِقٍ ۙ فَبَالَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۙ وَإِذَا قُرِئَ

چی تاسی لره ختل دی ټولی په ټولی ، پس څه سوی دی دوی لره چی ایمان نه راوړی ، او کله چی وویل سی

عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۖ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ ۖ

په دوی باندی قرآن هغوی سجده نه کوی ، بلکه کافران درواغجن کوی ،

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ۖ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۙ إِلَّا

او الله ښه پیژنی هغه چی دوی جمع کوی ، پس خوشخبری واوروه دوی ته په عذاب دردناک ، مگر

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۙ

کوم خلق چی ایمان راوړی ، اونیک عمل کوی ددوی دپاره بی انتها ثواب دی

لنہ تفسیر: ہر کلمہ چي (د دوه می شپیلی پہ وخت کی) آسمان خیری سی (چی ددی خُخہ دوریخی پہ شکل دیوشی نزول وی، پہ کوم کی چي بہ ملائکی وی چي ذکرِی پہ نولسمہ پاره، وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ آيَتِ، وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ كِي دِي) او دخپل رب حکم بہ اووری (اوومنی، دلتہ دحکم خُخہ مراد حکم تکوینی دانشقاق دی اودمنلو خُخہ مراد ددی وقوع دی) او هغه (آسمان پہ وجہ دقدرت دمحکوم کیدو) ددی لایق دی (چی دکوم امر مشیت دده پہ حقلہ وی دہغه وقوع خامخا وسی) او کلمہ چي مخکہ راجبہ سی لویہ سی (لکہ خرمن یارب چي راکش کرل سی) نو ددی وخت پہ مقدار سرہ بہ ددغه وخت مقدار زیات سی (چی تول اولین اواخرین پہ دغه کی خای سی لکہ چي پہ درمنشور کی پہ روایت دحاکم پہ سند جید سرہ مرفوعاً وارد دی، لَمَّا الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مَذَّ الْأَذِيمِ الْخِ نو دآسمان دا انشقاق اودمخکی دا اوبدول دوارہ دحساب محشر دمقدماتو خُخہ دی) او (دغه مخکہ) بہ خپل دننه شیان (یعنی مری بہ) دباندی راوغورخوی او (دتولو مرو خُخہ بہ) خالی سی او (هغه مخکہ) دخپل رب حکم بہ اووری او هغه ددی لائقہ ده (ددی تفسیر ہم پہ مثل دتیردی پس دغه وخت بہ انسان خپل عملونہ ووینی لکہ چي مخ تہ ارشاد دی چي) تہ خو خپل رب تہ تر رسیدو پوری (یعنی دمرگ تروختہ پوری) پہ کار کی کوشش کوی (یعنی خینی پہ نیک کار کی لگیدلی دی، خینی پہ بد کار کی) بیا (پہ قیامت کی) دہغه (کار دجزا) سرہ یو خای سی نو (پہ دغه ورخ) دکوم سری عملنامہ چي ده تہ پہ راستہ لاس کی ورکول سی، نو دہغه خُخہ بہ اسان حساب واخستل سی او هغه بہ (چی ددی خُخہ فارغ سی) دخپلو متعلقینو خواتہ بہ پہ خوشحالی خوشحالی راسی (داسان حساب خُخہ مراد مختلف مراتب دی یو دا چي پردہ بہ بالکل عذاب مرتب نہ وی دخینو دپارہ خوبہ داوی او پہ حدیث کی ددی تفسیر داراغلی دی چي پہ کوم حساب کی مناقشہ (پہ وړہ وړہ خبرہ نیول) نہ وی صرف پیشی وسی دابہ دہغه چادپارہ وی کوم چي بغیر دغه عذاب خُخہ نجات پیدا کی دوهم دا چي پہ ده عذاب دائمی نہ وی او دا بہ دعامو مومنانو دپارہ وی او مطلق عذاب ددی منافی نہ دی) اودکوم سری عملنامہ چي (دده پہ چپہ لاس کی) دده دشا خُخہ ورکول سی (مراد ددی خُخہ کفار دی او دشا دطرف خُخہ دورکول کیدو دوه صورتونہ کیدی سی، یو دا چي دده لاسونہ بہ تړل سوی وی نو چپہ لاس بہ یی ہم شاتہ وی، دوه صورت دمجاہد قول دی چي دده چپہ لاس بہ شاتہ ویستل سی، لکہ پہ درمنشور کی چي دی) پس هغه بہ مرگ رابلی (لکہ چي پہ مصیبت کی عادت دی چي دمرگ ارزو کوی) او پہ جہنم کی بہ داخل سی داسری (پہ دنیا کی) پہ خپلو متعلقینو کی (یعنی پہ اہل او عیال خادمانو اونوکرانو کی) خوشحالہ خوشحالہ اوسیدی (تردی چي پہ دیرہ خوشحالی کی داخرت درواغجن کوونکی سوی وو، لکہ چي مخ تہ ارشاد دی چي) هغه خیال کړی وو چي هغه تہ (دخدای طرف تہ) بیرتہ گرخیدل نسته (مخ تہ رد دی ددی گمان چي بیرتہ گرخیدل بہ) ولی نہ وی (مخ تہ دبیرتہ گرخیدو خُخہ وروستہ دجزا اثبات دی چي) ددوی رب دوی نہ لیدل (او ددوی پہ عملونو یی دجزا ورکولو سرہ مشیت متعلق کړی وو، پہ دی وجہ دجزا وقوع ضروری وه) نو (پہ دی بنا) زہ قسم خورم وایم پہ شفق او پہ شپہ او پہ هغو شیانو کم چي شپہ راغونډوی (جمع کوی یی مراد هغه تول جاندار دی کم چي دشپي دارام دپارہ

خپلو خپلو ځایونو ته راځی، او په سپوږمۍ کله چی هغه پوره سی (یعنی بدر کامل ورڅخه جوړسی، په دی ټولو شیانو شیانو قسم اخلم وایم) چی تاسی خلگ به خامخا دیو حالت څخه وروسته بل حالت ته رسیږی (د تفصیل دی د: يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ تر: مُلَاقَةِ پوری، نو هلته جنس ته خطاب وو، دلته د جمع افرادو ته خطاب دی، هلته یی د ملاقی کیدو د عمل ذکر مجملاً وفرمایي دلته دهغه شی تفصیل دی په کوم سره چی ورځ د محشر پیدا کیږی یاده مخ ته راځی او دغه حالتونه یو مرگ دی، ددی څخه وروسته دبرزخ حالات ددی څخه وروسته د قیامت حالات، بیا په خپله په دوی کی هم تعداد او کثرت دی او ددی قسمونو د مقام سره مناسبت داسی دی، چی د شپي حالات مختلف کیدل، اول شفق ښکاره سی بیا زیاته شپه راسی نو ټول بیده سی اوبیا دیوی شپي څخه د بلی شپي د سپوږمۍ درنا زیاتوالی او کموالی مختلف کیدل، دا ټول مشابه دی دا اختلاف دا حوالو سره وروسته د مرگ څخه، او دارنگه د مرگ څخه عالم اخرت شروع کیږی لکه د شفق څخه چی شپه شروع کیږی، بیا په عالم برزخ کی پاته کیدل مشابه دی د خلگو د بیده کیدلو سره او د سپوږمۍ پوره کیدل وروسته دنری والی څخه مشابه دی د قیامت د حیوة سره وروسته دفنا د عالم څخه) نو (سره ددی مقتضیاتو دبیری او ایمان دا اجتماع څخه) دی خلگو لره څه وسوه چی ایمان نه راوړی او (په خپله خود ایمان او حق طلب څه دی، ددوی د عناد خو دا حالت دی چی) کله ددوی په مخکی قرآن ویل کیږی نو (دغه وخت هم دخدای طرف ته) نه کښته کیږی بلکه (په ځای د کښته کیدو) د اکافران (نور چپه) تکذیب کوی او الله ﷻ دهرڅه څخه خبردی څه چی داخلگ (د بدو عملونو ذخیره) جمع کوی نو (ددی کفریه عملونو په سبب) ته دوی ته دیو دردناک عذاب خبر ورکړه لیکن خلگ چی ایمان راوړی او هغوی نیک عملونه وکړی دهغوی دپاره (په اخرت کی) داسی اجر دی کوم چی هیڅکله موقوف کیدونکی نه دی (د عمل صالح قید د شرط په طور نه دی د سبب په طریقه دی)

معلومات او مسئلې: په دی سورة کی د قیامت حالات او د حساب کتاب او د نیکیو او بدیو د جزا اوسزا، بیا غافل انسان لره په خپله دده په ذات اودخوا اوشاپه حالاتو کی د فکر کولو اود دغو څخه په الله ﷻ ایمان او قرآن ته درسیدو هدایت دی په دی کی اول د آسمان د څیریدلو ذکر دی، بیا د مخکی چی څه ددی په نس کی دی برابره خبره ده که خزانی او د فینی وی یاد انسان مړه جسمونه هغه ټول به بهرته راوغورځوی اود محشر دپاره به یوه نوی مخکه تیاره سی چی نه به په کی څه غار او غروی، نه ابادی اودرخته، یوه صفا هواره سطح به وی دا به راکش کړی زیاته به یی کړی چی ټول اولین او آخرین پر جمع سی، د ابیان په نورو سورتونو کی په مختلفو عنوانونو سره راغلی دی، دلته یو نوی زیاتوب دادی چی په آسمان او مخکه دواړو باندی چی کوم تصرف د حق تعالی د طرف څخه د قیامت په ورځ وی دهغه په حقله فرمایي، وَأَذِنتُ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ د: اذن معنی ده واوریده، او مراد دا وریدو څخه اوریدل او اطاعت کول دی او وَحَقَّتْ په صیغه دمجهول معنی داده چی حَقُّ لَهَا الانقیاد یعنی حق واجب وو چی هغه د الله ﷻ ددی حکم اطاعت وکی.

(د الله ﷻ دا حکامو دوه قسمونه)

دلته د آسمان او مخکی د اطاعت او تعمیل د حکم دوی معناوی کیدی سی ځکه چی د الله ﷻ احکام په دوه

قسمه دی ، یوتشرعی احکام په کومو کی چی یو قانون بنوول کیږی اودهغه دخلاف ورزی سزا بنوول کیږی مگر کوونکی دهغه پریو جانب مجبور محض نه کول کیږی، بلکه ده ته په یوه درجه کی اختیار ورکول کیږی هغه په خپل اختیار سره دهغه قانون پابندی کوی یاخلاف ورزی اوداسی احکام عموماً پرهغه مخلوقات عائد کیږی کموته چی ذوی العقول وایی لکه انسانان اوپیریان، ددی څخه په دوی کی دمومن اوکافر، فرمانبردار اونا فرمانه دوه قسمونه پیداکیږی دوهم قسم احکام احکام تکوینی او تقدیری احکام دی ددی نافذ کیدل جبری وی دچا طاقت نه وی چی دوریسته دسر هومره خلاف ورڅخه وکی ددی احکامو عمل ټول مخلوقات جبراً کوی، په دی کی انسان اوپیری هم اخل دی، په تکوینی احکامو کی چی د دوی دپاره څه مقدر سوی وی مومن وی یا کافر، متقی وی یا فاسق ، ټول دهغه تقدیری قانون تابع په چلیدو مجبوره وی .

دلته داکیدی سی چی آسمان اومخکی ته به حق تعالی یو خاص ادراک اوشعور ورکی کوم چی په مکلفینو کی وی اوکله چی دوی ته څه حکم دحق تعالی دطرف څخه ورکول سی، دوی یی په خپل اختیار سره تعمیل او اطاعت وکی او دا هم کیدی سی چی ددی حکم څخه مراد حکم تکوینی واخستل سی په کوم کی چی دچا ارادی اواختیار ته دخل نه وی د، أَذْنُ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ : الفاظ دمخکی معنی دپاره زیات اقرب دی ، بله معنی هم په طور دمجاز جوړیدی سی .

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ د: مده معنی راکشول اواوږدول دی ، دحضرت جابر بن عبدالله څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دقیامت په ورځ به مخکه داسی راکش کړل سی او خپره به سی لکه څرمنه (یارب) چی راکشیری اولویږی، مگر ددی باوجود میدان دحشرکوم چی به په دی مخکه وی ، په دی کی به دابتداء ددنیا څخه ترقیامته پوری ټول انسانان جمع وی نوصورت به دا وی چی دیو سړی په حصه کی به صرف دومره مخکه وی ، په کومه کی چی دده پښی وی (حاکم بسند جید ، ازمظهری)

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ : یعنی را وبه غورځوی مخکه هر هغه شی کوم چی ددی په نس کی دی اوبالکل خالی به سی ، دمخکی په نس کی خزانی او دینی او کانونه هم دی ، او ددنیا دابتداء څخه دمړه کیدونکو انسانانو جسمونه او ذری هم، مخکه به په یوه زلزله سره داهر څه دخپل نس څخه دباندی راوغورځوی .
يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ : کدح معنی په یو کار کی پوره جد اوجهد اوخپله توانایی خرڅ کول دی اود ، اِلَى رَبِّكَ څخه مراد اِلَى لِقَاءِ رَبِّكَ دی یعنی دانسان دهر کوشش اوجد اوجهد انتها دده درب طرف ته کیدونکی ده .

الله ﷻ ته رجوع: په دی آیت کی الله ﷻ بنی نوع انسان ته خطاب فرمایلی دی او ده ته یی د فکر دپاره یوه داسی لار بنوولی ده چی که په ده کی څه عقل اوشعور وی نو دی دخپل جد اوجهد مخ صحیح طرف ته گرځولی سی کوم چی ده ته په دین اودنیا کی دسلامتی او عافیت ضمانت ورکوی ، اوله خبره خوی دا ارشاد وفرمایله چی انسان نیک وی او که بد مومن وی او که کافر په خپل فطرت سره ددی عادت دی چی څه ناڅه حرکت وکی او څه ناڅه شی خپل مقصود جوړکی اودهغه دحاصلولو دپاره جد اوجهد اومحنت

برداشت کی ، لکه څنگه چی یو شریف اونیك خویه انسان په خپل معاش او دژوند په ضرورتونو حاصلولوکی فطری او جائزی طریقې اختیاروی او په هغه کی خپل محنت او توانایی صرف کوی، بدکار او بدخویه انسان هم خپل مقصدونه هیڅکله بی محنته بی جاد او حیده نه سی حاصلولی، غلو ډاکوگانو بدمعاشانو په دوکه اوفریب سره لوټ مار کوونکوته وگوري، څومره ذهني اوجسماني محنت برداشت کوی نوهله بیا دوی ته ددوی مقصود حاصلیږی، بله خبره یی داوښووله چی عاقل انسان که فکر وکی نو دده ټول حرکات بلکه سکناات هم دیو سفر منزلونه دی کوم چی هغه په غیر شعوری طور سره قطع کوی چی انتهایی دالله ﷻ په مخکی حاضری یعنی مرگ دی په الی رَبِّکَ کی ددی بیان دی ، او دا انتها داسی حقیقت دی چی هیڅوک ورڅخه انکارنه سی کولی چی دانسان دهرجد او جهد اومحنت په مرگ سره ختمیدل یقینی دی ، دریمه خبره یی دا وښووله چی دمرگ څخه وروسته دخپل رب په مخکی دحاضری په وخت کی دده دټولو حرکاتو اوسکنااتو او عملونو او هرجد او جهد حساب کیدل دعقل اوانصاف پربنا ضروری ده چی دنیکو اوبدو انجام جلا جلا معلوم سی کنی په دنیاکی خو ددی هیڅ امتیاز نسته ، یو نیک سړی چی په ټوله میاشت کی کوم محنت اومزدوری کوی ، او خپل رزق او ضرورتونه حاصلوی ، غل او ډاکو هغه په یوه شپه کی حاصلوی ، که یو وخت دحساب اوجزا اوسزا رانه سی نو دواړه برابر سول کومه چی دعقل اوانصاف څخه خلاف ده ، په اخرکی فرمایي ، فَمَلَأْنَاهُ د ، مَلَأْنَاهُ ضمیر دگدځ طرف ته هم راجع کیدی سی نومعنی به داسی چی کوم جد او جهد دلته انسان کوی ، اخرخپل رب ته به ورسپړی ، دخپلی دی گټی سره به یوځای سی اوددی ښه یابده نتیجی به دده مخ ته راسی اوداهم کیدی سی چی دملایقه ضمیر درب طرف ته راجع وی اومعنی به دا وی چی هرانسان په اخرت کی دخپل رب سره یوځای کیدونکی اودحساب دپاره دهغه په مخکی پیش کیدونکی دی ، مخ ته دنیك اوبد اومومن اوکافر انسانانو دانجام جلا جلا ذکر دی چی ابتداء یی دعملنامی په راسته یاچپه لاس کی راتلل دی راسته لاس والاووته دجنت ددائمی نعمتونو خوشخبری اوچپه لاس والاووته ددورخ دعذاب اطلاع ورکول کیږی ، په دی مجموعه که انسان فکروکی چی دژوند ضرورتونه، بلکه دخپل نفس غیر ضروری مرغوبات هم خو نیک اوبد دواړه حاصلوی ، دغه شان ددنیا ژوند د دواړو تیریری ، مگر ددی دواړوپه انجام کی دمخکی اواسمان فرق دی ، دیوه په نتیجه کی دائمی غیر منقطع راحت اوراحت دی ، دبل په نتیجه کی دائمی مصیبت اوعذاب دی بیا ولی انسان په دی انجام نن سوچ نه کوی چی دخپلی سعی او عمل مخ هغه طرف ته وگرځوی کوم چی په دنیاکی هم دده ضرورتونه پوره کړی اوداخرت دائمی نعمت هم ده ته حاصل سی .

فَأَمَّا مَنْ أُوْبِي كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ، فَسَوْفَ يُعْطَىٰ حِسَابًا يَسِيرًا، وَنُقْلَبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا : په دی کی یی دمومنانو حال بیان فرمایلی دی ، چی دوی ته به عملنامی په راسته لاس کی ورکول سی او د دوی څخه به ډیر اسان حساب واخیستل سی دجنت خوشخبری به ورکول سی او دوی به خپل کوروالاؤ ته په خوشحالی خوشحالی بیرته وگرځی .

دصحیح بخاری په یو حدیث کی دحضرت عائشه رضی الله عنها څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، مَنْ

حُوسِبَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابٌ: يعنی د قیامت په ورځ چی د چاسره حساب و سی هغه به د عذاب څخه محفوظ نه سی ، په دی باندی حضرت عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا پوښتنه وکړه چی آیاه قرآن کی د الله ﷻ دا ارشادنه دی ، يُحَاسِبُ حَسَابًا يَسِيرًا: نبی کریم ﷺ وفرمایل چی په دی آیت کی یی چی کوم حساب یسیر فرمایلی دی هغه په حقیقت کی مکمل حساب نه دی بلکه صرف درب العزت په مخکی پیشی ده اود کوم سړی څخه چی دده د عملونو پوره پوره حساب واخستل سی هغه به هیڅکله د عذاب څخه محفوظ نه سی .

ددی حدیث څخه معلومه سوه چی د مومنانو عملونه به هم درب العزت په مخکی پیشیږی خو ټول ، مگر د دوی دایمان په برکت سره به ددوی پر هر هر عمل مناقشه نه وی ددی نوم حساب یسیردی او خپل کوروالاوو ته په خوشحالی خوشحالی دبیرته گرځیدو دوی معنی کیدی سی ، یاخو دکوروالاوو څخه مراد د جنت حوری دی کوم چی به هلته دده اهل وی او دا هم ممکنه ده چی په دنیا کی چی کوم دده اهل او عیال و دمحشر په میدان کی چی کله د حساب څخه وروسته کامیابی و سی نو د دنیا دعادت مطابق به ددی خوشخبری اورولو دپاره دوی ته ورسیرې ، دتفسیر امامانو دواړه احتمالات بیان کړی دی (قرطبی)

إِنَّهُ كَانَ لِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا: یعنی چاته چی عمل نامه دده په چپه لاس کی دشا دطرف څخه ورکول سی ، هغه به هلته ددی تمناکوی چی کاشکی! دی بیامر سوی خاوری سوی اود عذاب څخه محفوظ سوی وای ، مگر دابه هلته ممکنه نه وی ، بلکه دی به جهنم ته داخل سی ، ددی یوه وجه یی دا ارشاد وفرمایله چی هغه په دنیا کی په خپل اهل او عیال کی داخرت څخه بی فکره مشغول او خوشحاله اوسیدی ، په خلاف د مومنو څخه چی دوی د دنیا په ژوند کی هیڅکله بی فکره نه وه دهری خوشحالی اوراحت په وخت کی به ورسره هم ضرور داخرت فکروو لکه چی قرآن کریم یی ددوی حال بیان فرمایلی دی إِذَا كُنَّا فِي أَهْلِ مَثْفُوفٍ: یعنی مونږ خوپه خپل اهل او عیال کی داوسیدوسره هم داخرت څخه بیره درلودله ، په دی وجه ددی دواړو فریقو انجام ددوی مناسب سو کومو چی په دنیا کی دخپل اهل او عیال سره داخرت څخه بی فکره په خوشحالی اوعیش او عشرت کی ژوند تیروی ، نن ددوی په حصه کی به دا دجهنم عذاب راځی ، او کوم خلق چی په دنیا کی داخرت د عذاب څخه بیریدل هغوی ته به هلته خوشحالی حاصله وی او اوس به هغوی په خپل اهل او عیال کی په دائمی مسرت سره اوسیرې ، ددی څخه معلومه سوه چی د دنیا په راحتونو کی مستیدل د مومن کار نه دی ، دی به په هیڅ حال په هیڅ وخت کی داخرت د حساب څخه بی فکره نه وی .

لَّا أَسْمُ بِالْإِنْفِقِ: په دی آیت کی الله ﷻ دخلورو شیانو په قسم سره تاکید کړی دی او انسان یی بیا دهغه شیانو طرف ته متوجه کړی دی دکومو څه چی ذکر چی اول په ، إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ کی تیر سوی دی ، دا څلور شیان په کومو چی قسم اخیستل سوی دی ، چی فکر په وسی نو دهغه مضمون شاهدی ورکوی کوم چی په جواب د قسم کی راتلونکی دی ، یعنی انسان ته په یو حال باندی قرار نسته ، دده حالات او درجی هروخت بدلیږی اول شی شفق دی یعنی هغه سرخی کمه چی دلمر پریوتو څخه وروسته پر افق دمغرب باندی وی ، دادشپې ابتداء ده کمه چی په انسانی حالاتو کی دیولوی انقلاب مقدمه ده چی رڼا ځی او د تیاری سیلاب راځی ، ددی څخه وروسته په خپله په شپه قسم کومه چی ددی انقلاب تکمیل

کوی، ددی څخه وروسته په هغو ټولو شیانو قسم دی کم چی دشپې تیاره په خپل ځان کی جمع کوی، دوستی اصل معنی جمع کول دی، ددی عامه معنی چی مراد واخستل سی، نوپه دی کی دټولی دنیا کائنات داخل دی کوم چی دشپې په تیاره کی پټیږی، په دی کی حیوانات، نباتات، جمادات، غرونه اودریابونه ټول شامل دی اودجمع کولوپه مناسبت سره دامعنی هم کیدی سی چی هغه شیان کوم چی دورځی په رڼا کی عادتاً خپاره وی، دشپې په وخت کی دغه ټول را یوځای سی په خپلو خپلو ځایونو کی جمع سی، انسان په خپل کور کی حیوانات په خپلو خپلو کورونو اوجالو کی جمع سی، په کار وبار کی خپاره سوی سامانونه یوځای ته راجمع کیږی، دایو عظیم انقلاب په خپله دانسان اودده په متعلقاتو کی دی، څلورم شی په کوم چی قسم اخیستل سوی دی هغه، وَالْقَمَرِ إِذَا اتَى: داهم د، وَسَقَّ څخه مشتق دی چی معنی یی جمع کول دی د، سپوږمی د، اِتَّسَقَ څخه مراد دا دی چی هغه خپله رڼا جمع کړی او دا په څوارلسمه شپه وی کله چی سپوږمی بالکل مکمله سی، د، إِذَا اَلْتَقَى په لفظ سره دسپوږمی دمختلفو اطوارو اوحالاتو طرف ته اشاره ده چی اول دیوی ډیری باریکی نری لیندی په شکل کی وی، بیا ددی رڼا ورځ په ورځ ترقی کوی، تردی چی بدر کامل جوړسی په پرلپسی انقلاباتو اوحالاتو باندی په شهادت ورکونکو څلورو شیانو قسم اخلی حق تعالی فرمایي: لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ کوم شیان چی په یو بل سربیره وی دهغه یوی برخی ته طبق یا طبقه وایی، جمع یی طبقات راځی، لَتَرْكَبُنَّ درکوب په معنی دسپریدو څخه مشتق دی، معنی دا ده چی ای بنی نوع انسانا تاسی همیشه دیوی برخی څخه بلی برخی ته ځی اوپرمخ پورته ځیږی، یعنی انسان دخپل تخلیق دابتداء څخه ترانتها پوری څه وخت پریو حال نه پاته کیږی، بلکه دده پریدن باندی درجه په درجه انقلابات راځی.

(دانسان په بدن کی بشمیره انقلابات اودانمی سفر اودده اخری منزل)

دنطفی څخه دویښی ټوټه جوړه سوه بیا دهغه څخه دغوښی ټوټه جوړه سوه، بیاپه کی هډوکی جوړ سول بیاپه هډوکی باندی غوښه راله او اندامونه یی مکمل سول، بیاپه ده کی روح واچول سو اوهغه یوژوندی انسان جوړ سو، چی خوراک یی دمورپه نس کی درحم گنده وینه وه، نهه میاشتی وروسته الله ﷻ دده دی دنیا ته دراتلو لار آسانه کړه اودگنده خوراک پرځای یی ورته دمور تی ورکول کیدل شروع سوه، ددنیا وسیعه فضا او هوا یی ولیده، لونیډل اوغټیدل یی شروع سوه، دوه کاله وروسته یی دگرځیدو اوخبرو کولو طاقت پیدا سو دمور تی یی پریښووی دهغه څخه زیات خوند دار اوقسم قسم خوراگونه ورته ورکول کیدل شروع سول لوبی اومندوی ترندی دده شپه اوورځ مشغله جوړه سوه، چی څه هوش اوشعور یی زیات سونو دتعلیم اوتریبت په شکنجه کی ورکول سو، چی ځوان سو نومخ ته ټول کارونه پاته سول، دهغه ځای دځوانی خواهشاتو واخستی اویو نوی عالم شروع سو، نکاح، واده، اولاد اودکور مشغلی یی دشپې ورځی شغلونه جوړسول، اخردا دورهم پرختمیدو سو، په قوتونو کی یی کمزوری اوضعیف پیدا سو، روزانه بیماریدل شروع سو، زوړوالی رالی او ددی دنیا څخه اخری منزل یعنی قبرته درسیدو سامان شروع سو، داټول شیان خو دټولو دسترگوپه مخکی وی، هیڅوک ورڅخه دانکار کولو طاقت نه

لری ، مگر د حقیقت څخه نا اشنا انسان دا گنې چې د امرگ او قبر دده اخی منزل دی مخ ته هیڅ نسته ، الله ﷻ کوم چې خالق کائنات او علیم خبیر دی ، هغه راتلونکی مرحلی دخپلو انبیاءو ﷺ په ذریعه غافل انسان ته راوړسولی چې قبرستان اخی منزل نه دی ، بلکه د اصرف یو انتظارگاه (وینتنگ روم) (Waiting Room) دی او مخ ته یو لوی جهان راتلونکی دی او په هغه کی دیولوی امتحان څخه وروسته به دانسان اخی منزل مقرری کوم چې به یا دائمی آرام وراحت وی یا بیا دائمی عذاب او مصیبت ، او په دی اخی منزل باندي به انسان خپل حقیقی مستقرته ورسیرې او د انقلاباتو دچکر څخه به ووزی ، قرآن کریم په ،
 اِنِّیْ اِلَیْ رَبِّکَ الرَّجْعُی ، او ، اِنِّیْ اِلَیْ رَبِّکَ الْمُتَّهِّی ، او ، کَادِحٌ اِلَیْ رَبِّکَ کِی دا مضمون بیان کړی دی ، غفلت شعار انسان یی په حقیقت او دده داخی منزل څخه خبردار او اگاه کړی دی چې د دنیا د عمر ټول حالات او انقلابات اخی منزل ته یتللو سفر اوددی مرحلی دی او انسان په تلو راتلو ، په وینیدو بیده کیدو دریدو کښینستو هرحال کی ددی سفر منزلونه قطع کوی او اخر خپل رب ته ورسیرې او د ټول عمر د عملونو حساب ورکوی ، په آخی منزل کی قرار پیدا کوی کوم ځای چې به بیا راحت وراحت او غیر قطع کیدونکی آرام وی یا بیا معاذ الله عذاب او عذاب او غیر قطع کیدونکی مصیبتونه وی نو د عقلمند انسان کار دا دی چې په دنیا کی خپل ځان یو مسافر وگنې او دخپل اصلی وطن دپاره د سامان تیارولو اولیرلو فکر د دنیا د ټولو څخه لوی مقصد جوړ کړی ، نبی کریم ﷺ فرمایي ، کُنْ فِی الدُّنْیَا کَاکُلْ غَرِیْبٌ اَوْ غَايِرُ سَبِيلٍ : یعنی په دنیا کی داسی او سیرې لکه یو مسافر چې دخو ورځو دپاره په یو ځای کی پاته سوی وی یا پرلاره تیریدونکی چې په تگ تگ کی دلې آرام دپاره ودریرې ، د : طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ تفسیر کوم چې لوړ بیان سوی دی ابو نعیم د حضرت جابر بن عبد الله په روایت سره په خپله د نبی کریم ﷺ څخه ددی مضمون روایت کړی دی ، دا اوږد حدیث دلته قرطبی په حواله د ابی نعیم او ابن کثیر په حواله د ابن ابی حاتم مفصل نقل کړی دی ، په دی ایتونو کی یی غافل انسان ته دده د تخلیق او عمر په دنیا کی ده ته پینیدونکی حالات او انقلابات رامنځ ته کړی او دا هدایت یی ورته کړی دی چې غافله اوس هم وخت دی چې په خپل انجام فکر او داخرت فکر وکی ، مگر ددی ټولو روښانه هدایتونو باوجود ډیر خلک دخپل غفلت څخه نه منع کیږی ، په دی وجه په اخر کی ارشاد فرمایي ، لَمَّا لَهُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ یعنی په دی غافل او جاهل انسان څه وسوه چې ددی هر څه اوریدو او پوهیدو څخه وروسته هم په الله ﷻ ایمان نه راوړی ، وَاِذَا قُرِئَ عَلَیْهِمُ الْقُرْآنُ لَا یَسْمَعُوْنَ : یعنی کله چې د دوی په مخکی ددی واضح هدایت څخه ډک قرآن ویل کیږی ، دغه وخت هم دوی الله ﷻ ته نه کښته کیږی .

د سجدي او سجود معنی په لغت کی کښته کیدل دی او په دی سره د اطاعت او فرمان برداری څخه کنایه کول کیږی ، ظاهره ده چې دلته د سجدي څخه مراد سجده اصطلاحی نه ده بلکه د الله ﷻ په مخکی په اطاعت سره کښته کیدل کوم ته چې خشوع او خضوع وایی ، هغه مراد دی او ددی دا ښکاره وجه ده چې په دی آیت کی حکم د سجدي د څه خاص آیت په حقله نه دی ، بلکه د ټول قرآن په حقله دی ، که ددی څخه اصطلاحی سجده مراد واخیستل سی ، نو دا به لازمه سی چې د ټول قرآن په هرایت سجده لازمه وی

کومه چی په اجماع دامت نه سی مراد کیدی ، په سلفو او خلفو کی څوک ددی قایل نه دی ، اوس پاته سوه دا مسئله چی ددی آیت په ویلو او اوریدو سجده واجب ده یا نه ده ، نو که څه هم په څه قدر تاویل سره په دی آیت هم پروجوب دسجدي استدلال کیدی سی لکه چی ځینو احنافو فقهاؤ ویلی دی چی دلته د القرآن څخه مراد پوره قرآن نه دی بلکه الف لام دعهد دی او مراد ددی څخه خاص دا ایت دی ، مگر دایو قسم تاویل دی کوم ته چی داحتمال په درجه کی خوصصیح ویل کیدی سی مگر ددی مراد قرآن کیدل دظاهر عبارت څخه بعید معلومیږی . والله تعالی اعلم

په دی وجه صحیح خبره دا ده چی ددی فیصله دحدیثو په روایتونو اودنبی کریم ﷺ او دصحابه کرامو ﷺ په تعامل سره کیدی سی ، مگر دحدیث روایتونه دتلاوت دسجدي په حقله مختلف قسم راغلی دی ، دځینو څخه وجوب معلومیږی او دځینو څخه رخصت ، په دی وجه دمجتهدینو امامانو په دی معامله کی اختلاف دی ، دامام اعظم ابوحنیفه رحمته الله علیه په نزد په دی آیت هم سجده واجب ده ، لکه چی دمفصل په نورو ایتونو واجب ده ، دامام اعظم رحمته الله علیه استدلال ددی په وجوب باندی ددی لاندی حدیث څخه دی .
په صحیح بخاری کی دی چی حضرت ابو رافع رضی الله عنه فرمایي چی مایوه ورځ دماخستن لمونځ په حضرت ابوهریره رضی الله عنه پسی وکی ، ده رضی الله عنه دسورة انشقاق تلاوت په لمانځه کی وکی او په دی آیت یی سجده وکړی مادحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه پوښته وکړه چی داڅنگه سجده ده؟ دوی وفرمایل چی مایه ابو القاسم رضی الله عنه پسی په لمانځه کی په دی آیت سجده کړی ده ، په دی وجه زه به همیشه په دی آیت سجده کوم ترهغه پوری چی په محشرکی می ددوی رضی الله عنه سره ملاقات وسي .

اوپه صحیح مسلم کی دحضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی مونږ دنبی کریم صلی الله علیه و آله سره په إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ کی اوپه: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ کی سجده کړی ده ، قرطبی دابن عربی څخه نقل کړی دی چی صحیح دا ده چی دا آیت هم دسجدي دآیتونو څخه دی ، ددی په ویونکی او اوریدونکی سجده واجب ده مگر ابن عربی چی په کومو خلکو کی اوسیدی په هغوی کی په دی آیت دسجدي کولو رواج نه وو هغوی دیو داسی امام مقلدوه دکوم په نزد چی سجده واجب نه ده نو ابن عربی وایی چی ماداسی طریقه اختیار کړه چی کله به می امامت کوی نو سورة انشقاق به می نه وایه ، ځکه چی زما په نزد په دی سجده واجب ده که سجده نه کوم نو گناهگار یم او که سجده کوم نو ټول جماعت زما دافعل بدگنی ، بلا وجهی اختلاف ولی وغورځوم . والله تعالی اعلم

تَمَّتْ سُورَةُ الانشقاق بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى ١٦ شَعْبَانَ سَنَةِ ١٣٩١ هـ

﴿سورة البروج﴾

سُورَةُ الْبُرُوجِ ثَلَاثُونَ آيَةً بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اِنَّهَا وَعِشْرُونَ آيَةً

سورة بروج په مکه کی نازل سو او په دی کی دویشت (۲۲) آیتونه دی .

شروع کوم پہ نوم سرہ دخدائی ﷺ چی دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۱ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۲ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ۳

قسم دی پہ آسمان پہ کوم کی چی برجونه دی ، او پہ ہفہ ورخ دکومی چی وعدہ دہ ، او پہ ہفہ ورخ چی حاضریری او پہ ہفہ کوم چی حاضریری ،

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۴ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ۵ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا

قتل دی سی خندقونہ کیندونکی ، چی اور دی زیات لرگی والا ، کله چی ہغوی پہ دغہ

قُعُودٍ ۶ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۷ وَمَا

کنبینستل ، او خہ چی ہغوی کول دمسلمانانو سرہ پہ خپلو سترگوئی لیدل

نَقَبُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۸ الَّذِي

اوددوی خخہ یی بدلہ نہ اخستہ مگردی خبری چی ہغوی ایمان راوری پہ الله چی زبردست دی تعریفونو والا

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۹

دکوم چی حکومت دی پہ آسمانونو کی او پہ مخکہ کی ، او دالله ﷻ پہ مخکی دی ہرشی ،

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمَّا تَوَبَّوْا فَلَهِمْ

بیشکہ کوم چی ددین خخہ پہ ازمائش کی وغورخوی مؤمنان سری او مؤمنانی بنخی بیا توبہ ونہ کپی نوہغوی

عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ۱۰ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا

دپارہ عذاب د جہنم دی او ددوی دپارہ عذاب سخونکی دی ، بیشکہ کوم خلق چی ایمان راوری

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۱۱ ذَلِكَ

اونیک عملونہ وکری دہغوی دپارہ باغونہ دی چی بہیری بہ تر لاندی نہرونہ ، دادہ

الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ۱۲ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ۱۳ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ

لویہ کامیابی ، بیشکہ ستا درب نیول سخت دی ، بیشکہ ہفہ اول پیدا کوی

وَيُعِيدُ ۱۳ وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ ۱۴ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ۱۵ فَعَالٌ ۱۶

اودوباره ، اوهغه دی بخشنی والا اومحبت کوونکی ، مالک دعرش لوی شان والا ، کوونکی

لَمَّا يُرِيدُ ۱۷ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ۱۸ فِرْعَوْنُ وَثَمُودُ ۱۹

دهغه چی څه وغواړی ، آیاتاته رسیدلی ده خبره دلبسکرو ، دفرعون اودثمود

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ۱۹ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ

داسی نه ده بلکه منکران درواغجن کوی ، او الله څو دهر طرف څخه راگیر

مَحِيطٌ ۲۰ بَلْ هُوَ قَرِيبٌ ۲۱ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ۲۲

کړی دی ، داسی نه ده بلکه داقرآن دی دلوی شان والا ، لیکل سوی په لوح محفوظ کی .

لنېتفسير: شان نزول: په دی سورة کی دیوی قصی اجمالاً ذکر دی کوم چی په صحیح مسلم کی ذکرده خلاصه دهغه داده چی یو کافربادشاه وو، دهغه سره یو کاهن وو (کاهن هغه چاته وایی کوم چی دشیطانانو په ذریعه یادنجوم داثاروپه ذریعه دمستقبل څه غیبی خبرونه معلوموی، خلکوته یی وایی دی کاهن بادشاه ته وویل چی ماته دی یوهوښیار هلك راكول سی چی زه ورته خپل علم وښیم، نویوهلك ورته ورکول سو، دده په لاره کی یو راهب یعنی عیسایی پادری اوسیدی اوپه دغه زمانه کی دعیسی علیه السلام دین حق دین وو اودا راهب په دی قائم عبادت گزار وو، دغه هلك به ده ته تلی راتلی اوپه پټه مسلمان سو، یو واردی هلك ولیدل چی یوزمری لار بنده کړیده اودخدای مخلوق پریشانه دی، نو ده یوه ډبره په لاس کی واخیسته، دعایی وکړه چی یاالله! که دراهب دین رښتینی وی نو دا حیوان زماپه لاس مړکی او کاهن رښتینی وی نومه یی مړ کوی، دایی وویل او زمري یی په ډبره وویشتی اوهغه په مړسو، په خلگوکی شور جوړ سو چی ددی هلك خو یو عجیبه علم زده دی، یوړوند واوریدل، رالی اودرخواست یی ورته وکی چی زماسترگی بیناسی هلك ورته وویل، په دی شرط چی ته مسلمان سی نوهغه قبوله کړه، هلك دعاوکره هغه ښه سو اومسلمان سو، بادشاه ته داخبر ورپسیدی نوهغه راهب اوهلك اوهغه پوند گرفتار کړل راویی غوښتل، هغه راهب اوړوند خویی قتل کړل اودده دپاره یی حکم وکی چی دی غرته وخیژوی اوکښته یی راوغورځوی ، مگر کوموخلگوچی دی غرته خیژولی وو هغه خپله هلاك سول او هلك صحیح سلامت راغی ، بیابادشاه په سمندرکی دغرقولو حکم وکی، هغه ددی څخه هم محفوظ سو اوکومو خلگوچی دی بیولی وو هغه ټول ډوب سول، بیاپه خپله هلك بادشاه ته وویل چی بسم الله ووايه، ماپه غشی ووله نوزه به مړسم چنانچی داسی یی وکړل اوهلك مړسو، وروسته داعجیبه واقعه چی یی ولیده نو فوراً دعامو خلگو دخلو څخه دا اواز لوړ سو چی مونږ ټولوپه الله ایمان راوړی بادشاه ډیر

پريشانه سو او دحکومت دارگانو سره يی مشوره وکړه لوی لوی خندقونه يی داورڅخه ډک کړل او
 اشتهاړ يی ورکي چي کوم سړي داسلام څخه نه منع کيږي هغه به په اورکي وسوزو، چنانچي ډيرخلگ
 يی وسوزل په دې صورت کي دغضب الهی نازلیدو بيان په قسم سره فرمايل سوي دي، قسم دې په
 بروجونو والا آسمان (مراد دبرجونو څخه لوی لوی ستوري دي، لکه په درمنثورکي مرفوعاً راغلي دي)
 او قسم دې په وعده سوي ورځي (يعني دقيامت په ورځ) او قسم دې په حاضريدونکي ورځ او قسم دې په
 هغه ورځ په کومه کي چي دخلگو حاضري وي (په حديث کي مرفوعاً دې چي يوم موعود دقيامت ورځ ده
 او شاهد دجمعي ورځ ده او مشهود دعرفي ورځ ده اويوي ورځي ته شاهد اوبلي ته يی مشهود شايد ځکه
 وفرمايل چي په جمعه کي ټول په خپل خپل ځاي وي نوگويا دغه ورځ په خپله راځي، او په يوم عرفه کي
 حاجيان دخپلو خپلو ځايونو څخه په عرفات کي ددغي ورځي په قصد سره جمع کيږي نوگويادغه ورځ
 مقصود او مشهود اونور خلگ دحاضري قصد کوونکي دي، مخ ته جواب دقسم دي، چي خندق والا
 يعني ددير خشاک اور والا ملعونان سول څه وخت چي هغه خلگ دهغه اور خواته ناست وه او هغوي چي
 دمسلمانانو سره کوم (ظلم اوستم) کوي هغه يی ليدی (ددوي دملعون کيدو په خبرورکولو سره مسلمانانو
 ته تسلي ورکول ظاهر دي چي دغه شان کوم کافران چي داوخت پرمسلمانانو ظلم کوي، هغه به هم په
 لعنت کي گرفتارسي چي اثر به يی برابره خبره ده که په دنياکي هم مرتب وي لکه دبدر اونورو په غزا کي
 چي قتل اورسوا سول يا صرف په اخرت کي لکه چي دعامو کفارو دپاره يقيني ده اوددښمن دعذاب په
 خبر سره تسلي کيدل طبعي امر دي اوددغو خلگو کښينستل ددې ظلم اوستم دانتظام اونگراني دپاره وو
 او په لفظ دشهود کي علاوه دنگراني څخه اشاره ددغو خلگو دسنگدلي طرف ته هم کيدی سي چي په
 ليدو يی هم ترحم پردوي نه راتلي اوددې دخداي ﷻ په لعنت کي خاص دخل دي چي داسنگدلي سبب
 دلعت دي، اودغو کافرانو په دغو مسلمانانو کي بل هيڅ عيب نه وو پيدا کړي بغير ددې څخه چي هغوي
 په خداي ايمان راوړي وو کوم چي زبردست اولائق درحمت دي داسي چي دهغه حکومت دې په آسمانونو
 او په مخکه کي (يعني په ايمان راوړلو يی دا معامله وکړه او ايمان راوړل يی څه خطانه وه نو بي خطايي
 په هغو ظلم وکي، په دې وجه دغه خلگ ملعونان سول اومخ ته دظالمانو دپاره دعام عذاب او
 دمظلومانو دپاره عامه وعده ده) چي الله ﷻ دهر څه څخه واقف دي (دمظلوم دمظلوميت څخه هم پس
 دهغه مدد به کوي اودظالم دظالميت څخه هم نوهغه لره به سزا ورکوي برابره خبره ده که دلته وي او برابره
 خبره ده که هلته وي چنانچي مخ ته دامضمون دي) چي چا مسلمانانو سړو او مسلمانانو ښځوته تکليف
 ورسوي اوبيايې توبه ونه کړه نو دهغوي دپاره دجهنم عذاب دي او (په جهنم کي بالخصوص) دهغوي
 دپاره دسوزيدو عذاب دي (په عذاب کي هر قسم تکليف داخل دي، ماران، لږمان، طوقونه، زنخيرونه،
 حميم، غساق اونور اودټولو څخه لوی دسوزيدو عذاب دي، په دې وجه ددې يی په تخصيص سره ذکر
 وفرمايې، داخويي دظالم په حق کي وفرمايل، مخ ته دمومنانو په حق کي په کومو کي چي مظلومان هم
 راغلل ارشاد دي چي) بيشکه کومو خلگو چي ايمان راوړي او هغوي نيك عمل وکي دهغوي دپاره (دجنت)

باغونه دی دکومو لاندی چی به نهرونه بهیری اودا لویه کامیابی ده (اولور دوه مضمونونه وه، دکفارو دپاره دجهنم کیدل او دمومنانو دپاره دجنت کیدل، مخ ته ددوی مناسب خپل ځینی صفتونه او اعمال ددی مضمونونو دتقریر دپاره ارشاد فرمایی چی) ستادرب نیول ډیر سخت دی (نو په کفارو دسختی سزا واقع کیدل څه مستبعد نه دی او دارنگه) هغه اول وارهم پیداکوی اودوباره به یی په قیامت کی هم پیداکوی (نو داشبهه هم پاته نه سوه چی که څه هم نیول یی سخت دی مگر قیامت به واقع نه سی کوم چی وخت دی دنیولو، په دی سره دکفارو دعذاب تقریر وسو اومخ ته تقریر دی دوعدی دمومنانو چی) هغه لوی بخشنی والادی (او) لوی محبت کوونکی اودعرش مالک اوعظمت والادی (نو دایماندارو گناه به معاف کړی اودوی به خپل محبوب جوړکی اودو العرش اومجید که څه هم دعذاب اوثواب دواړو سره متعلق کیدی سی چی دواړه فرع دی دصاحب سلطنت اوکمال صفات والا، لیکن دلته دمقابلې په قرینه سره پردوی باندی دثواب متفرع کول مقصود دی اومخ ته ددواړو داثبات دپاره یوصفت ارشاد دی چی) هغه چی څه غواړی هرڅه کولی سی (مخ ته دمومنانو دزیاتی تسلی او دکفارو دزیات خبردار کولو دپاره دځینو خاصو مغضوبینو حال بیان فرمایی چی) ایا تاته دهغو لښکرو حال رسیدلی دی یعنی فرعون (اول فرعون) اوشمودیانو (چی څنگه یی کفروکی اوڅنگه په عذاب کی اخته سول، په دی سره مومنانولره تسلی حاصلول په کار دی اوکفارو لره بیروول په کار دی مگر کفار بالکل دعذاب څخه نه بیریری، بلکه داکفار (په خپله دقرآن په تکذیب کی (لگیدلی) دی (نو دتعذیب دا مضمون هم اونور مضامین هم درواغجن کوی، او (په انجام کی دکار ددی سزابه څکی څکه چی) الله دوی دشاوخوا څخه راگیرکړی دی (دهغه دقدرت دقبضی اوعذاب څخه نه سی محفوظ کیدی او د دوی قرآن لره درواغجن کول محض حماقت دی څکه چی قرآن داسی شی نه دی کوم چی ددرواغجن کولو قابل وی، بلکه هغه یوباعظمته کتاب دی کوم چی په لوح محفوظ کی (لیکل سوی) دی (په کوم کی چی دڅه تغیر اوبدلون احتمال نسته، دهغه ځای څخه په ډیر حفاظت سره صاحب وحی ته رارسیری، لکه چی الله ﷻ په سورة جن کی فرمایی: لَإِنَّهُ يَسْأَلُكُم مِّن بَيْن يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا: نو په داسی صورت کی دقرآن درواغجن کول بیشکه چی جهالت اوموجب دعذاب دی)

معلومات اومسئلي: وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ: بُرُوج د، بُرُج جمع ده، لوی محل یاقلعه ته ویل کیږی په قرآن کریم کی دی، وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشْتَدَّةٍ: دلته دبروج څخه مراد محلونه او مانی دی اواصلی لغوی معنی دمادی دبرج (یعنی، ب، ر، ج)، ظهور ده، د: تبرج معنی بی پردی ښکاره گرځیدل په قرآن کریم کی دی، وَالْأَنْبِیُّنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِیَّةِ الْأُولَى: په دی آیت کی دبروج څخه مراد دجمهورو مفسرینوپه نزد لوی لوی ستوری دی، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما، مجاهد، ضحاک، حسن بصری، قتاده، سدی دتولو دا قول دی او دتفسیر ځینی نور امامان دلته دبروج څخه مراد قصور یعنی محلات اخلی اوددی څخه مراد هغه مکانات دی کوم چی په آسمان کی دپهره دارانو اونگرانانو ملائکو دپاره مقرر دی اوځینی وروستنی عالمان دبروج څخه مراد هغه برجونه اخلی کوم چی دفلاسفوپه اصطلاح کی دی چی ټول آسمان یی په

دولسو حصوکی تقسیم کړی دی ، هری حصی ته یو برج وایی ، ددوی خیال دادی چی ثوابت ستوری په دی برجونوکی پر خپل ځای مقیم دی اوستوری دآسمان دحرکت سره متحرک کیږی اوپه دی برجونوکی دستور و نزل وی مگر داسراسر غلطه ده قرآن کریم ستوری په آسمان کی مرکوزنه مقرر کوی بلکه هر ستوری په خپل ذاتی حرکت سره متحرک گرځوی لکه چی دسورة یس په آیت کی دی وَكُلُّ فِیْ لَکْ یَسْبَحُونَ دفلک څخه مراد په دی کی آسمان نه دی بلکه دستوری مدار دی په کوم کی چی دی حرکت کوی (مظهری) وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ، وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ : په لنډتفسیر کی دترمذی دمرفوع حدیث په حواله سره ددی الفاظو تفسیر لیکل سوی دی چی د ، یوم موعود څخه مراد ورځ دقیامت ، اودشاهد څخه مراد ورځ دجمعی اودمشهود څخه مراد ورځ دعرفی ده ، په دی آیت کی الله ﷻ په څلورو شیانو قسم واخیستی ، اول په برجونو والا آسمان ، بیادقیامت په ورځ ، بیادجمعی اوعرفی په ورځو ، مناسبت ددی شیانو دقسم دجواب قسم سره دا دی چی دا شیان دالله ﷻ په کامل قدرت باندی اوبیا دقیامت دورځی په جزا اوسزا باندی دلیلونه دی اودجمعی او عرفی ورځی دمومنانو دپاره داخرت دذخیری جمع کولو مبارکی ورځی دی ، مخ ته په جواب دقسم کی پرهغو کفارو لعنت راغلی دی کوموچی مسلمانان ددوی دایمان په وجه په اورکی وسوزول اوبیای دمومنانو داخرت ددرجو بیان وفرمایي .

(داصحاب اخذود دواقعی څه تفصیل)

دا واقعه ددی سورة دنزل سبب ده چی خلاصه یی دصحیح مسلم دحدیث په حواله سره په لنډتفسیر کی بیان سوی دی ، دا سری کوم چی په دی واقعه کی کاهن ویل کیږی په ځینو روایتونوکی دکاهن په ځای ساحر راغلی دی اودا بادشاه دکوم ذکر چی په دی قصه کی دی ، دیمن دملک بادشاه وو چی نوم یی دحضرت ابن عباس ؓ په روایت کی یوسف ذونواس وو ، دده زمانه دنبی کریم ﷺ دولادت با سعادت څخه اویا کاله مخکی وه اودغه هلك کوم چی کاهن یاساحر ته دده دفن ښوولو دپاره بادشاه ماموره کړی وو ، دده نوم عبدالله بن تامردی اوراهب دعیسایی مذهب عابد اوزاهد دی اوپه دغه زمانه کی چونکی دعیسی ﷺ دین حق وو په دی وجه داراهب ددغه وخت ریښتنی مسلمان وو ، داهلك عبدالله بن تامرکوم چی دکهانت یاسحر ازده کولو دپاره بادشاه ماموره کړی وو اودی به په لاره کی راهب ته ورتلی اودهغه کلام به یی اوریدی اومتاثره کیدی به ورڅخه ، اوپه اخرکی بیا مسلمان سوی وو ، الله ﷻ ده ته ایمان هم داسی پوخ نصیب کی چی دایمان په خاطر یی دخلگو تکلیفونه برداشت کول ، ځکه چی کله به دتلوپه وخت کی په لاره کی دراهب سره کښینستی ، دلته به یی څه وخت لگیدی ، نوکله به چی ساحر یا کاهن ته ناوخته رسیدی نوهغه به دی وهی او دبیرته راتلو په وخت کی چی به کله بیا دراهب سره کښینستی ، نوکورته به په راتلوکی ناوخته کیدی ، پردی به کوروالاو دی وهی ، مگرده به دهیچا پرواه نه کوله اودراهب صحبت به یی نه پریښوی ددی په برکت سره الله ﷻ ده ته هغه کرامات ورکړل دکومو ذکر چی لوړ راغلی دی ، دی ظالم بادشاه ایمان راوړونکو ته دعذاب ورکولو دپاره خندقونه وکیندل اوهغه یی داور څخه ډک کړل ، بیابه یی دایمان راوړونکو څخه یویوحاضروی اوهغه ته به یی ویل چی یاایمان

پريڀڙه يادي خندق ته ورودانگه، الله ﷻ دى مومنانوته داسى استقامت نصيب كى چى په هغوى كى يوه پرايمان پريښيدو باندې راضى نه سو او اورته يى غورزیدل قبول كړل، صرف يوه ښځه دكومى په غيږ كى چى بچى وو، هغه اورته دغورزیدو څخه لږ پس اوپيش سوه نووړو كى بچى ورته وويل چى موري اصر كوه ځكه چى ته پر حقه يى، كوم خلك چى په دغه بل اور كى وسوزیدل اودى ظالم قتل كړل ددغو شمير په ځينو روايتونو كى دولس زره او په ځينو كى ددى څخه زيات منقول دى.

او هغه هلك دكوم دكرامتونو چى لوړ ذكر تير سوي دى او دا چى هغه په خپله بادشاه ته دخپل قتل كولو دا صورت وښووي چى ته زما دتركش (غشى دانى) څخه غشى راواخله او په هغه باسم الله ربى ووايه اوما په ووله نوزه به مړ سم، په دى تركيب سره هلك خوروج وركى، مگر ددى واقعى په ليدو دبادشاه ټوله قوم په جمع چغه كړه او دخپل مسلمانيدو اعلان يى وكى، كافر ظالم الله ﷻ په دنيا كى هم تاوانى اورسوا كى اونا مراده سو.

دمحمد بن اسحاق په روايت كى دى چى داهلك عبد الله بن تامر چى كوم ځاى ښځ وو، اتفاقاً په يوضورت سره هغه مخكه دحضرت عمر ؓ په زمانه كى وكيندل سوه، نو په هغه كى د عبد الله بن تاملش (مړى) صحيح سلامت داسى پيدا سو چى هغه ناست وو او لاس يى پر خپل زخم ايښى وو كوم ځاى چى غشى لگيدلى وو، يوليدونكى دده لاس ددغه ځاى څخه ليرى كى نود زخم څخه وينه جارى سوه، بيابى هم هغسى كښيښووي نو وينه بنده سوه، دده په لاس كى يوه گوتى وه، په كومه چى ليكل سوي وه الله ربى، ديمن عامل ددى واقعى اطلاع حضرت فاروق اعظم ؓ ته وركړه نو دوى په جواب كى وليكل چى هغه په خپل هيئت باندې دگوتى سره هم هغه شان پټ كى لكه څنگه چى وو (ابن كثير)

فائده : ابن كثير په حواله دابن ابى حاتم نقل كړى دى چى داور دخندق واقعه په دنيا كى كى يوه نه په ديرو مختلفو ملكونو اوزمانو كى سويده، بيا ابن ابى حاتم په دغو واقعاتو كى ددريو په خصوصيت سره ذكر كړى دى چى يو خندق په يمن كى وو (دكوم واقعه چى دفترت په زمانه كى دنبى كريم ﷺ څخه اويا كاله مخكى پيښه سوي ده) دوهم خندق په شام كى، دريم په فارس كى وو، مگر په قرآن كريم كى چى دكوم خندق ذكر په دى سورة كى دى هغه خندق دنجران دملك يمن خندق دى، ځكه چى دا دغريو په ملك كى دى.

إِنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا الْمُؤْمِنِينَ : دا دهغه ظالمانو دسزا بيان دى كومو چى مسلمانان صرف دهغوى دايمن پريښا باندې د اور په خندق كى وغورځول اوويى سوزل او په سزا كى يى دوى خبرى ارشاد وفرمايلى، فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ : يعنى دهغوى دپاره په اخرت كى دجهنم عذاب دى، دوهم، وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ، يعنى دهغوى دپاره دسوزيدو عذاب دى كيدى سى چى دوهمه جمله داوولى جملې بيان اوتاكيده وي اومعنى داوى چى جهنم ته به ولاړسى، دوى لره به هميشه په اور كى دسوزيدو عذاب وي اوداهم ممكنه ده چى په دوهمه جمله كى ددوى په دى دنيا كى دسزا ذكر وي لكه چى په ځينو روايتونو كى دى چى كوم مومنان دغو خلكو داوړ په خندق كى غورزولى وه، الله ﷻ خو دوى دتكليف څخه داسى محفوظ كړل چى اور ته

در سیدو څخه مخکی یی ددوی روحونه قبض کړل او په اور کی مړه جسمونه وغورزیدل بیادی اور دومره شغلی وکړی چی د خندق د حدونو څخه ووتی او په ښار کی خپور سو او هغه ټول خلگ کومو چی د مسلمانانو د سوزیدو تماشه کول ، دی اور وسوزل ، صرف بادشاه یوسف ذونواس و تنبیدی اوداور څخه دمحفوظ کیدو دپاره یی خپل ځان دریاب ته وغورځوی ، په هغه کی غرق سو اومر سو (مظهری) ددی خلگو دپاره دجهنم اوسوزونکی عذاب دخبر ورکولوسره قرآن کریم داقیدهم ولگوی چی **ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا** یعنی دا عذاب په هغو خلگو باندی راځی کوم چی په خپل دی کار پښیمانه اوتوبه گارنه سو ، په دی کی هغو خلگو ته دتوبی کولو دعوت ورکول سوی دی .

حضرت حسن بصری رحمته الله فرمایي چی **دالله** دی جود او کرم ته گوری چی هغو خلگو دالله علا دوستان ژوندی وسوزل اوتماشه یی وکړه ، اوانه علا په دی سربیره هم دوی ته دتوبی او مغفرت طرف ته دعوت ورکوی (ابن کثیر)

تمت سورة البروج والحمد لله ۱۲ شعبان سنه ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة الطارق﴾

سُوْرَةُ الطَّارِقِ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هِيَ سَبْعٌ عَشْرَةَ آيَةً

سورة طارق په مکه کی نازل سو او په دی کی اوولس (۱۷) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای علا چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ۝ النَّجْمُ

قسم دی په آسمان او په تیاره کی په راتلونکی ، اوته څه پوه سوی په تیاره کی راتلونکی څه شی دی ؟ هغه ستوری

الثَّاقِبُ ۝ إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَّبَاعِلِيهَا حَافِظٌ ۝ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ ۝

برېښیدونکی دی ، هیڅ یو نفس داسی نسته چی په هغه یونگهبان نسته ، نو دی گوری بنده چی دڅه شی

خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ

څخه پیدا سوی دی ؟ پیدا سوی دی دتوب کونکو او بوڅخه ، کومی چی وزی دشا دمیځ څخه اوسینی

وَالْتَرَايبَ ۝ إِنَّهُ عَلَى رَجُوعِهِ لَقَادِرٌ ۝ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ۝ فَبَالَهُ

دمیځ څخه ، بیشکه هغه دده په ګرځولو قادر دی ، په کومه ورځ چی ښکاره سی ، رازونه نو

مِنْ قُوَّةٍ ۚ لَا تَأْخُذُ بِهِ أَجْزَاؤُهُ ۚ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۖ ۝۱۱ وَالْأَرْضِ ذَاتِ

نه به وی ده لره څه زور او نه مددگار ، او قسم دی په آسمان ګرځونکی ، او په مخکې بهر

الصَّدْعِ ۖ ۝۱۲ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ۖ ۝۱۳ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ۖ ۝۱۴ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ

راوتونکی ، بیشکه دا خلاصه خبره ده ، او نه ده خبره دخندا ، خامخا هغه لګیدلی دی

كَيْدًا ۖ ۝۱۵ وَآكِيدُ كَيْدًا ۖ ۝۱۶ فَمِثْلُ الْكَافِرِينَ أَمْ لَهُمْ رُويًا ۖ ۝۱۷

په یو تدبیر کولوکی ، اوزه لګیدلی یم په یو تدبیرکی ، نو مهلت ورکړه منکرانو ته مهلت دلېرو ورځو .

لنډتفسیر: قسم دی په آسمان او په هغه شی کوم چی دشپې ښکاره کیدونکی دی اوتاته څه معلومه ده چی هغه دشپې ښکاره کیدونکی شی څه دی؟ هغه روښانه ستوری دی (یو ستوری به وی لکه دا قول دالله ﷻ وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى: مخ ته جواب دقسم دی چی، یو سړی داسی نسته په کوم چی یو څوک عملونه یادوونکی (ملائکه) مقرر نه وی (لکه دا قول دالله ﷻ دی ، وَإِنْ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ، كِرَامًا كَاتِبِينَ، يَغْلُمُونَ مَا تَفْعَلُونَ: مطلب دا چی په دی عملونو محاسبه کیدونکی ده او ددی قسم دمقصود سره مناسبت دا دی چی لکه څنګه چی په آسمان کی ستوری هر وخت محفوظ دی مګر ظهوریی خاص په شپه کی وی، دغه شان عملونه ټول په عملنامه کی داوخت محفوظ دی، مګر ظهوریه ددی خاص په قیامت کی وی، کله چی خبره داده، نوانسان لره «دقیامت فکر په کار دی او که ددی داستبعاد شبهه یی وی نوده لره، کتل په کار دی چی هغه دڅه شی څخه پیدا سوی دی هغه دیوتوب وهونکو اوبو څخه پیدا سوی دی کوم چی دشا اوسینی (یعنی ټول بدن) دمینځ څخه وزی (مراد ددی اوبو څخه منی دی برابره خبره ده که دسړی وی یادسړی اوبښخی د دواړو، اودبښخی په منی کی که څه هم ټوب وهل دسړی دمنی برابره وی، لیکن څه ټوب په کی خامخاوی اوپه بل تقدیر یعنی کله چی داوبو څخه مراد دسړی اوبښخی ددواړو نطفه وی نولفظ د: ماء مفرد راوړل په دی بنا باندی دی چی دواړه مادی مخلوطی سی اوپه مثل دیوشی وګرځی اوشا اوسینه چونکی دبدن دوه طرفونه دی، په دی وجه کنایه دټول بدن څخه کیدی سی، حاصل دادی چی دنطفی څخه دانسان جوړول زیاته عجیبه ده په نسبت ددوباره جوړولو، او کله چی زیات عجیبه کار دده دقدرت څخه ظاهریږی نوددی څخه ثابت سوه چی، هغه دده پردوباره پیدا کولو خامخا قادری دی (نو دغه دقیامت داستبعاد شبهه دفع سوه اودادوباره پیدا کول به په هغه ورځ وی، په کومه ورځ چی به ټول هرڅه رازونه ښکاره سی (یعنی ټولی پتی خبری باطلی عقیدی، فاسد نیتونه به ظاهرسی اوپه دنیاکی چی لکه څنګه چی پرموقع دجرم څخه منکریږی، هغه پتوی، داخبره به هلته ممکنه نه وی، نو دی انسان ته به نه په خپله (مددافعت) قوت وی او نه به دده څوک حمایتی وی (چی عذاب دده څخه دفع کی او که ویل سی

چی امکان دقیامت که خه هم عقلی دی مگر وقوع یی نقلی ده اودلیل نقلی قرآن دی اودغه اوس هم محتاج داثبات دی نوددی په حقله وآوری چی، قسم دی په آسمان دکم خخه چی پرلپسی باران کیروی اوپه مخکه کومه چی «دتخم را ایستلو په وخت کی» خیری سی «مخ ته جواب دقسم دی» چی دقرآن دحق اوباطل په مینخ کی یوفیصله کوونکی کلام دی او هغه خه لغوه شی نه دی «په دی سره دقرآن حق کلام دالله ﷻ دطرف خخه کیدل ثابت سوه، مگر باوجود داثبات دحق ددی خلغو حال دا دی چی داخلگ «دحق دنفی کولو دپاره» قسم قسم تدبیرونه کوی اوزه هم «د دوی دناکامی اوسزا دپاره» قسم قسم تدبیرونه کوم «اوظاهره ده چی زما تدبیر به غالب کیروی اوکله چی زما تدبیر کول مو واوریدل» نوته ددی کافرانو «دمخالفت خخه بیرپه مه اوپه دوی کی دژر عذاب راتلو خواهش مه کوه بلکه دوی» هم دغسی پریرده «اوزیاتی ورخی نه» بلکه لږ ورخی یی پریرده «بیابه زه په دوی عذاب نازل کړم برابره خبره ده که دمرگ خخه مخکی وی یادمرگ خخه وروسته، داخری قسم داخری مضمون سره دامناسبت دی چی قرآن دآسمان خخه راخی اوپه چاکی چی قابلیت وی هغه ما لامال کوی لکه باران چی دآسمان خخه راخی او مخکه ښه فیضیابه کوی»

معلومات اومستلې: په دی سورة کی حق تعالی په آسمان اوستوری قسم اخیستی دی اودا یی ارشاد فرمایلی دی چی په هرا انسان باندی یومحافظ اونگران دی، کوم چی دده ټول کارونه او عملونه اوحرکات اوسکنات وینی اوپیژنی، ددی عقلی تقاضا داده چی انسان په خپل انجام فکروکی چی په دنیاکی دی خه کوی هغه دالله ﷻ سره محفوظ دی اودامحفوظ ساتل دحساب دپاره دی کوم چی به په قیامت کی وی، په دی وجه په کار دی چی په هیڅ وخت کی دی داخرت اوقیامت د فکر خخه غافله نه وی ددی خخه وروسته دهغه شهبی جواب دی کومه چی شیطان دخلگوپه زړونوکی غورځوی چی دمرکیدو خاوری او ذری ذری کیدو خخه وروسته بیا دټولو اجزاوو جمع کیدل اوپه دی کی ژوند پیدا کیدل یوموهوم خیال بلکه دعوامو په نظرکی محال اوناامکن دی، په جواب کی دانسان پر ابتدایی پیدائش د فکر کولو هدایت دی، چی هغه څنگه دمختلفو ذرو اومختلفو موادو خخه وی، لکه چی په ابتدایی پیدائش کی دټولی دنیا مختلفی ذری جمع سوی یوژوندی اوریدونکی لیدونکی انسان یی جوړ کړی دی، دهغه به په دی قدرت ولی نه وی، چی بیا دی دغه شان دوباره ژوندی کړی، ددی خخه وروسته یی خه حال دقیامت بیان کړی دی، دوهم قسم یی په مزکه اوآسمان اخیستی دی اوغافل انسان ته یی دا وریده کړی ده چی ده ته کوم داخرت د فکر تلقین سوی دی هغه دی مذاق اوخندانه گنی، دایو حقیقت دی کوم چی به خامخامخ ته راخی، په اخرکی دکفارو ددی شهبی جواب ورکول سوچی کفر اوشرک او نافرمانی که دالله ﷻ خوښی نه ده نوبیا په دنیاکی په دوی عذاب ولی نه راخی، په دی سورة ختم کړل سوی دی.

په اول قسم کی دآسمان سره دطارق قسم دی، دطارق معنی دشپی راتلونکی دی، ستوری چونکی دورخی پت وی، په دی وجه یی ستوری ته طارق وفرمایي اوپه خپله قرآن ددی تفسیر وکی، وَمَا أَزْكَ مَا الطَّارِقُ: یعنی ته خه خبری چی طارق خه شی دی؟ بیافرمایي، الثَّجُمُ النَّاقِبُ یعنی ستوری روبښانه

دنجم معنی ستوری دی، قرآن کریم یوستوری متعین کړی نه دی، په دی وجه هرستوری ددی مصداق کیدی سی، ځینو مفسرینو حضراتو دنجم څخه خاص ستوری ثریا یا زحل مراد اخستی دی اود عربو دکلام څخه یی په لفظ دانجم سره په دی اطلاق ثابت کړی دی، دثاقب معنی روښانه بریښیدونکی دی.

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ : داجواب دقسم دی په دی کی دشروع حرف ان نافیة دی او حرف لَمَّا په تشدید دیمیم په معنی د: الا دی کوم چی دهذیل قبیلی په لغت کی داستثناء معنی ورکوی اومعنی دایت دا ده چی یونفس داسی نسته پرکم چی حافظ نه وی، دحافظ معنی نگران هم راځی کوم چی دچا پرعملونو باندی نظرساتی چی دهغه سره حساب وکی اوحافظ په معنی دمحافظ هم راځی چی معنی یی دتکلیفونو اوافتونو څخه حفاظت کوونکی دی، داوولی معنی په اعتبار سره دحافظ څخه مراد عملونه لیکونکی ملانکه ده اولته یی دا که څه هم په لفظ دمفردسره په معنی دجنس بیان کړي ده مگر د دوی دیروالی په نورو ایتونو سره ثابت دی، وَإِنْ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ، کَرَامًا كَاتِبِينَ او د دوهمی معنی په اعتبار سره هغه ملانکی مراد دی کوم چی الله ﷻ دهرانسان دحفاظت دپاره مقرر کړی دی هغه شپه اوورځ دتولو افتونو اومصیبتونو څخه دانسان حفاظت کوی، بغیر دهغه مصیبت او افت څخه کوم چی الله ﷻ دده دپاره مقدر کړی دی لکه چی په یوبل آیت کی ددی صراحة بیان سوی دی: لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُوهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ، یعنی دانسان دپاره وخت په وخت راتلونکی محافظی ملانکی مقرر دی، کوم چی دده مخ ته وروسته دده حفاظت دالله ﷻ په حکم سره کوی.

په یوحديث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په هر مومن دالله ﷻ دطرف څخه دری سوه شپيته ملانکی دده دحفاظت دپاره مقرر دی کوم چی دانسان دهراندام حفاظت کوی په دوی کی اووه ملانکی صرف دانسان دسترگودحفاظت دپاره مقرر دی داملانکی انسان دهری بلا اومصیبت څخه کوم چی دده دپاره مقدر نه وی داسی دانسان څخه دفع کوی لکه په گبین کی داینیوول سوی لوبنی څخه چی راتلونکی منچی په پیک یا بل شی سره دفع کوی اوکه په انسان داحفاظتی پیره نه وای نو شیطانانو به دی تنبتولی وای (قرطبی)

خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ ذَالِقٍ : یعنی انسان پیدا سوی دی دیوتوپ وهورنکو اوبوڅخه کومی چی وزی دشا اوسینی دهلو کو دمیښخ څخه، په عام طور سره مفسرینو حضراتو ددی دا مطلب مقرر کړی دی چی نطفه دسری دشا او دښخی دسینی څخه وزی.

مگر دانسانی اندامونو دماهرو طبیبانو تحقیق او تجربه دا ده چی نطفه په حقیقت کی دانسان دهر هر اندام څخه وزی اودبچی هراندام ددغه جزء دنطفی څخه جوړیږی کومه چی دسری اوبښخی دهغه اندام څخه وزی، البته ددماغوپه دی معامله کی دتولو څخه زیات دخل دی، په دی وجه مشاهده کیږی چی په کثرت سره جماع کوونکی اکثر په ضعف دماغ کی مبتلا وی، ددی سره د دوی دا تحقیق هم دی چی نطفه دتولو اندامونو څخه راجلاسی دحرام مغز په ذریعه په خصیتینو کی جمع سی او بیا دهغه ځای څخه وزی که دا تحقیق صحیح دی نو مفسرینو حضراتو چی کوم دنطفی وتل دسری دشا اودښخی دسینی څخه متعلق مقرر کړي دی ددی توجیه هم څه بعیده نه ده ځکه چی په دی دطبیبانو اتفاق دی چی دنطفی په

پیدائش کی دہولو ڇخه لوی دخل ددماغو دی اوددماغو خلیفه اوقائمقام حرام مغز دی کوم چی دملا دهلو کی دننه ددماغو څخه شاته اوبیا خصیتینو ته راغلی دی ، ددی څه بناخونه دسینی دهلو کوته راغلی دی ، کیدی سی چی دبنخی په نطفه کی دسینی دهلو کو څخه دراتلونکی نطفی او دسری په نطفه کی دشا څخه دراتلونکی دخل زیات وی (ذکره البیضاوی)

اوکه دقرآن کریم پرفالفاظو فکروسی ، نوپه دی کی دسری اوبنخی څه تخصیص نسته ، صرف دومره ده چی نطفه دشا اوسینی دمینځ څخه وزی ، ددی دامطلب بی تکلفه کیدی سی چی نطفه دسری اوبنخی ددواړو دټول بدن څخه وزی او دټول بدن تعبیری دمخ او شا په اهمو اندامونو سره وکی دمخ په حصه کی سینه اودشا په حصه کی شا دټولو څخه اهم اندامونه دی ددی دواړو څخه دوتلو دامطلب اخیستل کیږی چی دټول بدن څخه وزی لکه چی په لنډ تفسیر کی لیکل سوي دی .

إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ : درجع معنی بیرته ورکول دی مطلب دادی چی کوم خالق کائنات اول انسان دنطفی څخه پیداکړی دی هغه دده په دوباره پیداکولو یعنی دمرگ څخه وروسته په ژوندی کولو په درجه اولی قادردی يَوْمَ يُنْفَخُ السَّرَائِرُ د: ثبلی لفظی معنی امتحان اخیستل اوازمائش کول دی اود ، سَرَائِرُ معنی ده پټ کارونه مطلب دادی چی دقیامت په ورځ به دانسان دټولو عقیدو خیالاتو اونیت اوارادو کوم چی په زړه کی پټی وی په دنیا کی هغه هیچاته معلومی نه وی دغه شان هغه عملونه اوکارونه کوم چی ده په پټه کړی وه اوپه دنیا کی ورڅخه هیڅوک خبرنه وو ، په محشرکی به دټولو امتحان واخیستل سی ، یعنی ټول به ظاهرسی . حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه فرمایي چی الله ﷻ به دقیامت په ورځ دانسان هر پټ راز بنکاره کړی ، دهری بنی اوبدی عقیدې او عمل نښانه به دانسان په مخ باندی یابناست جوړ سی ، یابه دتیاری اوتوروالی په صورت کی ظاهر کړل سی (قرطبی)

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرُّجُوعِ : درجع معنی دهغه باران ده کوم چی پرلپسی وی چی یو وار باران وسی ختم سی اوبیا شروع سی .

إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ : یعنی قرآن کریم یوفیصله کن قول دی کوم چی پرحق اوباطل فیصله کوی اوپه دی کی دڅه شک اوشبهی گنجائش نسته .

حضرت علی رضی الله عنه فرمایي چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی دقرآن په حقله یی فرمایل كِتَابٌ فِيهِ خَيْرٌ مَّا قَبْلُكُمْ وَحُكْمٌ مَّا بَعْدُكُمْ وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ : یعنی دا یو داسی کتاب دی په کوم کی چی ستاسی څخه دمخکی امتونو حالات اوخبرونه دی اوستاسی دوروستو راتلونکو دپاره احکام دی ، دافیصله کن قول دی خدا اومذاق نه دی ،

تَمَّتْ سُورَةُ الطَّارِقِ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى ۱۷ شَوَّالِ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

(سورة الاعلى)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هُمِثْعِثْرَايَا

سورة اعلى په مکه کي نازل سو او په دې کي نولس (۱۹) آيتونه دي

شروع کوم په نوم سره د خدای ﷻ چي ډير مهربانه نهايت رحم والادى .

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ۝ وَالَّذِي

باکي بيانوه دخپل رب دنوم چي دتولو څخه لوړ دى ، چاچي پيدا کي بيا يي صحيح کي ، او چاچي

قَدَّرَ فَهَدَى ۝ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ۝ فَجَعَلَ عِشَاءً

اندازه جوړه کړه بيا يي لار وښووه ، او چاچي راويستله وانه ، بيا يي کړه هغه خشاک

أَحْوَى ۝ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَى ۝ إَلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۖ إِنَّهُ يَعْلَمُ

تور ، خامخا به مونږ ووايو تاته نو ته به نه هيروي ، مگر څه چي وغواړي الله ﷻ هغه پيژني

الْبَحْرَ وَمَا يُخْفَى ۝ وَنُيْسِرُكَ لِلْيُسْرَى ۝ فَذَكَرُ إِنُّ نَفَعْتَ

ښکاره بلنه او پټه ، او په کراره به ورسو تا آساني ته ، نو ته نصيحت کړه که فائده کړي

الذِّكْرَى ۝ سَيَذَكُرُ مَنْ يَخْشَى ۝ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ۝ الَّذِي

نصيحت کول ، نصيحت به قبلوي هغه څوک چي بيريزي ، او منع به کوي ددې څخه بد قسمته ، هغه چي

يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى ۝ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ۝ قَدْ

داخل به سي لوى اور ته ، بيا به نه مري په هغه کي او نه به ژوندى وي ،

أَفَلَمْ مَنْ تَزَكَّى ۝ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ۝ بَلْ تُؤْثِرُونَ

بيشکه بامراده سو څوک چي پاک سو ، اويادي يي کي نوم دخپل رب نو لمونځ يي وکي ، داسي نه ده بلکه

الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۝ إِنَّ هَذَا لَفِي

تاسي زياتوى ژوند د دنيا ، او آخرت ښه دى او باقى پاته کيدونکى دى ، دالیکل سوي دى

الصُّحُفُ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

پہ مخنیو صفحہ کی ، پہ صحیفہ دابراہیم علیہ السلام اور موسیٰ علیہ السلام کی ۔

لنہ تفسیر: (ای پیغمبر ﷺ) تہ (اوکوم مومنان چی ستاسرہ دی) دخپل پروردگار عالیشان دنوم تسبیح (اوپاکی) بیانونی کوم چی (هرشی) جوہ کی بیایی (هغه) سم جوہ کی (یعنی هرشی یی پہ مناسب طور باندی جوہ کی) اوچاچی (دجاندارو دپارہ ددوی مناسب شیان) منتخب کرل بیایی (دغه جاندارو لہ ددغو شیانو طرف تہ) لار ونبوولہ (یعنی دهغوی پہ طبیعتونوکی یی ددغو شیانو تقاضا پیدا کرہ) اوچاچی (شنہ بنائستہ) گیاه (دمخکی خخہ راوايستلہ) بیایی داتورخشاك کی (اول عام تصرفات مذکور دی ، بیا دحيواناتو پہ حقلہ ، بیا دنباتاتو پہ حقلہ ، مطلب دا دی چی دطاعاتو پہ ذریعہ داخرت تیاری کول پہ کار دی ، کوم خای چی پرعملونوجزا اوسزا ورکیدونکی دہ اوددی طاعتونو دطریق یی بنوولو دپارہ مونہ قرآن نازل کرہ دی اوتہ موددی دتبلیغ دپارہ مامورہ کرہ دی ، نو ددی قرآن پہ اړوند مونہ وعدہ کوو چی) مونہ (خومرہ) قرآن (بہ نازلوو) تاتہ بہ یی وایو (یعنی دریادوو بہ یی) بیا بہ تہ (ددغه خخہ یو جزء) نہ ہیروی مگر خومرہ (هیریدل) چی اللہ ﷻ تہ منظور وی (چی دنسخ یوہ طریقہ دا ہم دہ لکہ چی اللہ ﷻ فرمایي ، مَا نُنْسخُ مِنْ آيَةٍ اَوْ نُنْسخُهَا الْخ نو هغه بہ خامخا ستا اودتولو دذهنونو خخہ هیریری اودا یاد ساتل اوهیرول بہ تول قرین دحکمت وی خخہ چی) هغه ظاهر اوپت پیژنی (پہ دی وجہ دهغه خخہ دخہ شی مصلحت پت نہ دی نوکلہ چی دیوشی محفوظ ساتل مصلحت وی نومحفوظ یی ساتی او کلہ چی یی هیرول مصلحت وی نوهیری یی) او (لکہ خنگہ چی مونہ ستا دپارہ دقرآن یادول اسانوو دغه شان) مونہ بہ ددی اسان (شریعت پہ هر حکم باندی چلیدلو) دپارہ تاتہ سهولت درکو (یعنی پہ پوهیدل بہ ہم اسان وی او عمل پہ کول بہ ہم اسان وی اوتبلیغ بہ ہم اسان وی اومزاحمتونہ بہ دفع کو اودشریعت صفت یُسری راوړل پہ طور دمدح دی یا پہ دی وجہ چی داسبب دی د: یُسُر اوکلہ چی مونہ ستا دپارہ دوحی پہ حقلہ دهرکار اسانولو وعدہ کوو) نو تہ (لکہ خنگہ چی پہ خپلہ تسبیح اوپاکی کوی دغه شان نوروتہ ہم) نصیحت کوہ کہ نصیحت کول مفیدوی (مگر لکہ خنگہ چی ظاهرہ اومعلومہ دہ چی نصیحت پہ خپل ذات کی همیشه مفیدوی لکہ چی اللہ ﷻ فرمایي: لَانَ الَّذِ كُرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ : حاصل دا سو چی کلہ نصیحت دنفع شی دی نو تہ دنصیحت کولو اهتمام کوہ مگر سرہ ددی چی نصیحت پہ خپل ذات کی نافع او مفید دی ، پہ دی سرہ دامہ گنہ چی دابہ دتولو دپارہ مفیدوی اوتول بہ دا و منی بلکه) هغه سہری نصیحت منی کم چی (دخدای خخہ) بیریری اوکوم چی بدنصیبہ دی هغه ددی خخہ منع کوی کوم چی (اخر) پہ لوی اورکی (یعنی پہ اور ددوبخ کی کوم چی ددنیا داور خخہ دیر لوی دی) بہ داخل سی بیا بہ (ددی خخہ زیاتہ لا داچی) نہ بہ پہ دی کی مرہ کیبری اونہ بہ (دارام پہ ژوند) ژوندی وی (یعنی کوم خای چی دنصیحت قبلولو شرط موجود نہ وی ، هلته کہ خہ ہم ددی اثر ظاهرہ وی مگر نصیحت فی نفسہ نافع اومفید دی اوستا پرذمہ ددی دواجب کیدو دپارہ داکافی دہ لنہہ داول دسورة خخہ تردی خای

پوری دا سوه چي ته خپل تکمیل هم کوه اونوروته هم ددی تبلیغ کوه چي مونږ ستا مددگار يو، مخ ته ددی تفصیل دی چي دالله ﷻ څخه بیریدونکی دنصیحت څخه فائده اخلي، بامراده سوکوم سړی چي (دقرآن په اوریدو دباطلو عقیدو اورذیلو اخلاقو څخه) پاک سو او دخپل رب نوم اخلي اولمونځ کوی (مگر ای منکرانو! تاسی قرآن اوری اونه یی منی اوداخرت سامان نه تیاروی)، بلکه تاسی ددنیا ژوند مخ ته کوی حال دادی چي اخرت (ددنیا څخه) په ډیرو درجو ښه اوپائیدار دی (اودا مضمون صرف دقرآن دعوی نه ده بلکه) دا مضمون په مخکینو صحیفوکی هم دی یعنی دابراهیم اوموسی ﷺ په صحیفوکی (په روح المعانی کی دعبدين حمیدپه روایت سره مرفوع حدیث مذکور دی چي په ابراهیم ﷺ لس صحیفی نازلی سوی اوپه موسی ﷺ دتورات دنزول څخه مخکی لس صحیفی نازلی سوی)

معلومات اومسئلي: مسئله: علماء فرمایي چي قاری کله د، سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى تلاوت وکی نومستحب دی چي دا ووايي سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، دصحابه کرامو حضرت عبدالله بن عباس ؓ ابن عمر ؓ ابن زبیر ؓ ابو موسی ؓ او ابن مسعود ؓ اجمعین دامعمول وو چي کله به یی داسورة شروع کوی نو سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى به یی ویل (قرطبی)

یعنی دلمانځه څخه دباندی چي کله تلاوت کوی نوداسی ویل مستحب دی.

مسئله: دحضرت عقبه بن عامر جهنی ؓ څخه روایت دی چي کله سورة، سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى نازل سو نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چي دا کلمه سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى په خپلو سجدو کی وایاست.

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى: دتسبیح معنی پاک درلودل اوپاکی بیانول دی، د: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ معنی دا ده چي دخپل رب نوم پاک ساتی، مراد دا دی چي درب دنوم تعظیم ساتی اودهر داسی شی څخه دده نوم پاک لری کوم چي دده دشان لاتق نه وی، په دی کی داهم داخله ده چي الله ﷻ صرف په هغو نومونو باندی بلی کوم چي په خپله الله ﷻ دخان دپاره بیان کړی دی یاالله ﷻ خپل رسول ﷺ ته ښوولی دی ددی څخه ماسوا په یو بل نوم سره هغه بلل جائز نه دی.

مسئله: دغه شان په دی حکم کی داهم داخله ده چي کوم نوم دالله ﷻ سره مخصوص دی هغه دیو مخلوق دپاره استعمالول دهغه دتنزیه او تقدیس څخه خلاف ده په دی وجه جائز نه دی (قرطبی) لکه رحمٰن، رزاق، غفار، قدوس اونور، نن صباپه دی معامله کی ډیر غفلت کول کیږی، دخلگو دنومونو دلنډولو شوق دی، عبدالرحمن ته رحمٰن، عبدالرزاق ته رزاق، عبدالغفار ته غفار بی تکلفه وایی، اودانه گنی چي ددی ویونکی او اوریدونکی دواړه گناهگار یږی اودابی لذته گناه شپه او ورځ کیږی اوځینی مفسرین حضرات دلته داسم څخه مراد په خپله دمسمی ذات مراد اخلي اودعربی ژبی په اعتبار سره ددی گنجائش هم دی اوپه قرآن کریم کی هم ددی معنی دپاره استعمال سوی دی اوپه حدیث کی چي کوم نبی کریم ﷺ ددی کلمی دلمانځه په سجده کی دویلو حکم وکی، ددی په تعمیم کی هم چي کومه اختیار سوه هغه سُبْحَانَ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى نه دی بلکه سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى دی، ددی څخه هم معلومیږی چي دلته اسم مقصود

نہ دی ، پہ خپلہ مسمیٰ مراد دہ . واللہ اعلم (قرطبی)

(دکائناتوپہ تخلیق کی لطیف اودقیق حکمتونہ)

الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ، وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ، داتول درب اعلیٰ دصفاتو ذکر دی کوم چی دکائناتوپہ پیدا کولوکی دہفہ دبالغ حکمت اوکامل قدرت دمشاہدی سرہ متعلق دی پہ دی کی اولنی صفت خَلَقَ دی، د: خَلَقَ معنی محض صنعت گری نہ دہ، بلکہ دعدم خخہ بغیر دخہ مخکی مادی خخہ پہ وجودکی راول دی او دا کار دیو مخلوق پہ وس کی نہ دی، صرف دالله ﷻ کامل قدرت دی چی بغیر دخہ مخ کی مادی خخہ چی کلہ وغواپی اوخہ شی وغواپی، دعدم خخہ یی پہ وجودکی راولی، دوہم صفت ددی تخلیق سرہ ترل سوی فَسَوَّىٰ دی کوم چی دتسویہ خخہ مشتق دی اوددی لفظی معنی برابرول دی، اومراد دبرابرولو خخہ دادی چی ہرشی تہ یی چی کوم وجود ورکی دہفہ دجسامت اوشکل اوصورت اواعضاوو او اجزاؤ پہ وضع اوهیئت کی یی دیوخاص تناسب لحاظ وساتی اودا وجودیی ورتہ بخبیلی دی، انسان اوحیوان تہ یی ددہ دضرورتونو مناسب اندامونہ ورکړل اوددغو اندامونو جسامت اوضع اوهیئت یی ددہ دضرورتونو مناسب جوړ کړی دی، پہ لاسونو پنبو اوددی دگوتوپہ بندونوکی یی داسی پیوندونہ ایبسی دی اوقدرتی اسپرنگونہ یی پہ کی لگولی دی چی ہفہ ہرطرف تہ کړولی ماتولی اورا تولیدلی سی، دغہ شان نور یویو اندام تہ وگوری، دا حیرانوونکی تناسب پہ خپلہ انسان تہ دخالق کائنات پہ حکمت اوقدرت باندی دایمان راولو دپارہ کافی دی .

دریم شی پہ دی سلسلہ کی فرمایی، قَدَّرَ، دتقدیر معنی یوشی پہ خاص انداز سرہ جوړول اوپہ خپل مینخ کی دموازنہ پہ معنی ہم راخی اوپہ معنی دقضا اوقدر ہم استعمالیچی معنی یی دہرشی پہ حقلہ دالله ﷻ فیصلہ اواخاص انتخاب دی پہ دی آیت کی دا معنی مراددہ اومطلب دا دی چی اللہ ﷻ د دنیا شیان صرف پیدا کړی نہ دی پرینسی بلکہ ہرشی یی دخہ خاص کار دپارہ پیداکی اودہفہ مناسب یی دہ تہ وسائل ورکړل اوپہ ہفہ کارکی یی ہفہ ولگول چی فکرپہ وسی نوداخبہ دخہ خاص جنس یانوع دمخلوق سرہ مخصوصہ نہ دہ تول کائنات او مخلوقات داسی دی چی دوی اللہ ﷻ دخاصو خاصو کارونو دپارہ جوړ کړی دی اوهغوی یی پہ ہفہ کار کی لگولی دی اوهرشی دخپل رب پہ مقررکړی وظیفی لگیدلی دی، آسمان اوددی ستوری، دبرق اوباران خخہ واخلہ دانسان اوحیوان اونباتات اوجمادات پہ تولوکی ددی مشاہدی کیچی چی خوک پہ کوم کار باندی خالق لگولی دی ہفہ پہ ہفہ باندی لگیدلی دی

ابروباد ومہ وخورشید وفلك در کارند

وریخ هوا او سپوږمی او آسمان پہ خپل خپل کار کی لگیدلی او اختہ دی .

اومولانا رومی رحمۃ اللہ علیہ فرمایی

خاک وباد وآب وآتش بندہ اند بامن وتو مردہ باحق زندہ اند

خاوری هوا اوبہ اواور بندگان دی، ما اوتاتہ مہ اودحق تعالیٰ پہ نزد ژوندی دی .

خصوصاً دانسان اوحیوان ہرہ نوع اوهرصنف چی حق تعالیٰ دکومو خاصو خاصو کارونو دپارہ پیداکړی دی

هغه په قدرتي طور سره په هغه کار کې لگیدلی دی ددوی رغبت او شوق ټول دهغه کار په شاوخوا څرخي .
هریکي را بهر کاری ساختند میل او را دردلش انداختند

هر یو یی دیو کار دپاره جوړ کړی دی ، مینه دهغه یی په زړه دده کی اچولی ده

څلورم شی یی دا وفرمایي ، فَهْدَىٰ یعنی خالق کائنات چی کوم شی دکوم کار دپاره پیدا کي ، هغه ته یی دهغه هدایت هم وفرمایي چی هغه په یوشان سره هغه کاروکی ، حقیقت خودا دی چی داهدایت ټول کائناتو اومخلوقاتو لره شامل دی ، آسمان اوآسمانی مخلوقات وی اوکه مخکه او ددی مخلوقات څکه چی یو خاص قسم عقل اوشعور الله ﷻ دوی لره هم ورکړی دی که څه هم دغه دانسان دعقل اوشعور څخه کم وی ، لکه دقرآن کریم په نورو ایتونو کی چی ارشاد دی ، اَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ : یعنی الله ﷻ هر شی پیدا کي اویو وجود یی ورلره ورکي ، بیایي ده ته دده دمتعلقه کار هدایت وکي ، ددی عام هدایت اثر دی چی آسمان اومخکه ، ستوری اوسیاری ، غرونه اودریابونه ټول چی په کوم خدمت باندي دپیدا کیدو داول وخت څخه ماموره سوی دی هغه خدمت صحیح صحیح هغه ډول بغیر دڅه کمی ، کوتاهی یاسستی څخه پرځای کوی ، خصوصاً انسان اوحیوانات دکمو عقل او شعور چی هروخت په مشاهده کی راځي ، په دی کی هم چی فکروسی نومعلومیږي چی په دوی کی هرنوع هریوصنف ، بلکه هرفردته حق تعالی دخپلو خپلو ضرورتونو دژوند حاصلولو اودخپلو مخالفو شیانو ددفع کولو دپاره څنگه څنگه باریک هنرونه بنوولی دی چی عقل ورته حیران پاته کیږي ، انسان خو دټولو څخه زیات عقل اوشعور والا دی ، دخنګل حیوانانو ، درنده گانو اوحشرات الارض ته وګوري چی هریوه ته دخپل ژوند دضرورتونو حاصلولو ، او داوسیدلو او دخپلو انفرادی اوجنسی ضرورتونو دپوره کولو دپاره څنگه څنگه هنرونه بنوول سوی دی اودا ټول بلاواسطی دخالق دکائناتوپه تعلیم سره دی هغوی په یو اسکول اوکالج کی په پاته کیدو یا داستاذ څخه داشیان نه دی ازده کړي ، بلکه داتول ددی عام هدایت ربانی اوعام تلقین ثمرات دی چی ذکر یی په آیت اَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ کی اوددی سورة په قَدْزَ لَهُدًى کی فرمایلی دی

(انسان ته سائنسي تعلیم هم په حقیقت کی عطا رباني دی)

انسان کوم ته چی حق تعالی عقل اوشعور دټولو څخه زیات مکمل ورکي اودی یی مخدوم دکائناتو جوړ کړی دی ټولی مخکي اوغرونه اودریابونه اوپه دی کی پیدا کیدونکی شیان دانسان دخدمت اودده دنفع دپاره پیدا سوی دی مګر ددی څخه پوره پوره فائده اخیستل اومختلف قسم نفع حاصلول اومختلف شیان یوځای کول اویونوی شی پیدا کول دالوی علم اوهنر غواړي ، قدرت په انسان کی دننه په فطری طور داعقل اوفهم ایښی دی چی غرونه کیندی اوپه دریابونو کی غوټی وهی ، په سوونو معدنی او دریابی شیان حاصلوی اوبیا لرګی ، اوسپنه ، تانبه ، پیتل اونور دیوبل سره یوځای کوی ، ددی څخه نوی شیان دخپل ضرورت جوړوی اوداعلم او هنر دفلاسفه وو په تحقیقاتو اودکالجونو په تعلیماتو موقوف نه دی ، ددنیا دابتداء څخه ناخوانده جاهل خلګ داکارونه کوی راروان دی اودافطری سائنس دی کوم چی حق تعالی انسان ته فطرتاً بنوولی دی ، مخ ته دفتی اوعلمی تحقیقاتوپه ذریعه په دی کی دترقی

کولو استعداد هم ددغه قدرت ربانی عطیه ده .

په دی هر سړی پوه دی چی سائنس یوشی پیدا کولی نه سی بلکه د قدرت د پیدا کړو شیانو استعمال بیسی اوددی استعمال ادنی درجه خوق تعالی انسان ته فطرتاً بنوولی دی ، مخ ته یی په دی کی د فنی تحقیقاتو او ترقی لوی پراخ میدان یی ایسی دی ، دکم مظاهری چی په دی سائنسی دور کی روزانه نوی نوی مخ ته راځی او معلومه نه ده چی مخ ته ددی څخه به هم زیات څه څه مخ ته راځی ، چی فکروسی نوداتول د قرآن د لفظ فهدی شرح ده چی الله ﷻ انسان ته ددی ټولو کارونو لار وښووله او په ده کی یی دهغه دپوره کولو استعداد پیداکی ، مگر افسوس دی چی په سائنس کی ترقی کوونکی ددی حقیقت څخه نور زیات نا آشنا بلکه پانده دی .

وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى : فَجَعَلَ ثَوَاءً أَخْوَى د: مرغی معنی چراگاه دی کوم ځای چی حیوانان خریدل کوی او غنّاء هغه شگوته وایی کومی چی داوبو د سیلاب پر سر راځی اخوی د: حوّه څخه مشتق دی ، په تیز شینوالی کی چی کوم توروالی وی هغه ته حوّه وایی په دی آیت کی الله ﷻ د نباتاتو په حقله څه دخپل قدرت او حکمت بیان فرمایلی دی چی دمخکی څخه شنه گیاه راباسی بیا هغه وچه کړی توره سی اوشینوالی ورڅخه ولاړسی ، په دی کی انسان ته دده دانجام طرف ته هم اشاره ده چی ددی بدن دا شادابی ، خوبصورتی او چستی چالاکی د حق تعالی عطیه ده ، مگر اخر بیا ددی هر څه ختمیدل دی .

سَتَفْرُغُكَ لَآ تُنْسَى، إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ په تیرو ایتونو کی حق تعالی دخپل قدرت او حکمت د څو مظاهرو بیانولو څخه وروسته نبی کریم ﷺ ته دده د پیغمبری دوظیفی طرف ته څو هدایتونه ورکړی دی اودهدایتونو څخه مخکی یی دده دکار داسانولو خوشخبری اورولی ده هغه داچی په ابتداء کی به کله په ی قرآن نازلیدی اوجبرائیل امین ﷺ به د قرآن یوایت اوروی ، نو د دوی سره به دافکر کیدی چی هسی نه دآیت الفاظ می دذهن څخه ووزی ، په دی وجه دجبرائیل امین ﷺ دویلو سره به دوی هم د قرآن الفاظ ویل ، په دی آیت کی حق تعالی داکار یعنی د قرآن وریادول په خپله ذمه واخیسته اودی یی بی فکره کی ، چی دجبرائیل امین دتللو څخه وروسته د قرآن ایتونه په تاسی ویل صحیح صحیح اوییا ددی په یادولو کی محفوظ کول زمونږ ذمه واری ده ، ته فکر مه کوه چی ددی نتیجه به داوی چی ، لَآ تُنْسَى، إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ یعنی ته به د قرآن هیڅ شی هیرنه کی ، بغیر دهغه څخه چی کوم شی الله ﷻ دخپل حکمت او مصلحت په بناباندی ستا دذهن څخه هیروول اومحوه کول وغواړی ، مراد دا دی چی الله ﷻ د قرآن کوم آیتونه منسوخ کول وفرمایي نو دهغه یوه طریقه خومعروفه ده چی صفاحکم داوونی حکم خلاف راسی ، او یو صورت یی دمنسوخ کولو دا هم دی چی هغه آیت د نبی کریم ﷺ اودټولو مومنانو دذهنو څخه محوه او هیرسی ، لکه چی د قرآن دایتونو دمنسوخ کولو په بیان کی یی فرمایلی دی ، مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا: یعنی مونږ چی کوم آیتونه منسوخ کوو یایی ستا دذهن څخه هیروو الخ او ځینی حضرات د ، إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ داستثناء دا مطلب مقرر وی چی داکیدی سی چی الله ﷻ د څه مصلحت او حکمت په بناباندی په عارضی طور سره یو

آيت ستا دڏهن ڇڻه هير کي بيا يادسي لکھ ڇي پھ ڇيڻي روايتونو د حديث کي دي ڇي يوه ورڻ نبي کریم ﷺ يو سورة تلاوت کوي ڇي يو آيت پھ کي دويلو ڇڻه پاته سو، حضرت ابي بن کعب ؓ کوم ڇي کاتب دوحی وو هغه داسي وگڻله ڇي شايد دا آيت منسوخ سو، مگر کله ڇي يي د دوي ﷺ ڇڻه پوښتنه وکړه نو دوي ﷺ وفرمايل ڇي منسوخ نه دي، زماڅخه پھ سهوہ سره پاته سو (قرطبي)

نو مطلب به ددي استثناء دا وي ڇي پھ وقتي اوعارضی طور ديو آيت هيريډل اوبيايي ياديډل ددي وعدی منافی نه دي. واللہ تعالیٰ اعلم

وَيُسِرُّكَ لِلْيُسْرَىٰ : ددي لفظي ترجمه دا ده ڇي مونږ به تا دطريقه يُسْرَىٰ دپاره آسان کو، دطريقه يُسْرَىٰ څڻه مراد شريعت اسلام دي، پھ ظاهره مقتضا دمقام دا وه ڇي داسي يي فرمايلي واي ڇي مونږ به دا طريقه او شريعت ستا دپاره آسان کو، مگر قرآن کریم دا پريښووله اودايي وفرمايل ڇي مونږ به تا ددي طريقی دپاره آسان کو، حکمت پھ دي کي دانښوول دي ڇي الله ﷻ به تا پھ طبعي اومادي طور سره داسي جوړکي ڇي شريعت به ستا طبيعت جوړسي اوته به دشریعت پھ سانچه کي برابري.

لَذِكْرُكَ إِن تَفَعَّلَ الذِّكْرَىٰ : پھ تيرو آيتونو کي نبي کریم ﷺ ته ددوي دپيغمبري دفرضو پھ ادا کولو کي دحق تعالیٰ دطرف څڻه ډورکول سوو اسانيو بيان وو، پھ دي آيت کي دوي ته ددي فرضو دادا کولو حکم دي او دايت دالفاظو معنی دا ده ڇي ته خلگو ته تبليغ او نصيحت کوه که نصيحت نفع ورکوي، دا الفاظ که څه هم دشرط راغلي دي، مگر پھ حقيقت کي مقصود څه شرط نه دي، بلکه ددي تاکيدي حکم کول دي ڇي مثال يي زموږ پھ عرف کي دادی ڇي يوسړي ته پھ طور دخبردارولو وويل سي ڇي که ته سړي يي نو فلاني کاربه کوي ياکه ته دفلاني زوی يي نوفلاني کاربه وکي، دلته مقصود شرط نه وي بلکه ددي اظهار وي ڇي کله ته دانسان زوی يي ياکله ڇي ته دفلاني شريف يابزرگ سړي زوی يي نو پرتا داکار لازم دي، مطلب دادی ڇي دنصيحت اوتبليغ نفع مند اومفيد کيدل خو متعين اويقيني دي، پھ دي وجه دانفع مند شي ته پھ هيڅ وخت کي مه پريږده.

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ، تَزَكَّىٰ دزکوٰة څڻه مشتق دي ڇي اصل معنی يي پاکول دي دمال زکوٰة ته هم پھ دي وجه زکوٰة وايي ڇي هغه باقي مال دانساني دپاره پاکوي، دلته دلفظ تَزَكَّىٰ مفهوم عام دي، ڇي ايماني اواخلاقي پاکی اوطهارت پھ کي هم داخل دي اودمال زکوٰة ورکول هم.

وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ يعنی دخپل رب نوم اخلي اولمونځ کوي ظاهره ده ڇي پھ دي کي دهرقسم لمانځه فرض نفل شامل دي ڇيڻي مفسرينو ڇي کوم خاص داخترلمونځ ددي تفسيرکړي دي هغه هم پھ دي کي داخل دي.

بَلْ لَوْ تَرَوُنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا: حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ فرمايي ڇي پھ عاموخلگو کي دنيا ته پھ آخرت دترجیح ورکولو وجه دا ده ڇي ددنيا نعمت اوراحت خونقد اوحاضر دي او داخرت نعمت اوراحت دنظرو څڻه پناه اونسيا دي، دحقيقت څڻه نااشنا خلگ حاضرته پھ غائب باندي اونقدته پھ نسيا باندي ترجیح ورکړه کوم ڇي ددوي دپاره ددائمي خساري سبب جوړسو، ددي خساري څڻه دمحفوظ کيدو دپاره الله

دخيلو ڪتابونو اورسلانو په ذريعه داخرت نعمتونه اوراحتونه داسي واضح ڪړل چي گوياهغه حاضر اوموجود دي اودايي وښووله چي کوم شي تاسي نقد گڼي اواختيار وي يي، هغه ناقص اوفاسد متاع اودير ژر فنا کيدونکي دي، د عقلمند کار دانه دي چي په داسي شي پوري خپل زړه وټري اوخپل ټول توان دده دپاره خرڅ کي، ددي حقيقت دواضح کولو دپاره مخ ته ارشاد فرمايي، وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ دنيـا لره په آخرت باندې ترجيح ورکونکو ته خبرداري ده چي لږ د عقل څخه کار واخلې، څه شي اختياروي اوڅه شي پرېږدي، دنيا په کومه چي تاسي عاشقان ياست اول خوددي لوي لوي راحتونه اولذتونه هم درنج اوغم اوکلفت اومشقت دگډون څخه خالي نه دي، دوهـم ددي څه قرار اوثبات نسته، دنن بادشاه صبا فقير، دنن ځوان زورور صبا ضعيف اوعاجز کيدل شپه اوورځ ويني، په خلاف داخرت څخه چي هغه ددي دواړو عيـونو څخه پاک دي، دهغه هر نعمت اوراحت، خير اوخير دي اوددنيا دنعمت اوراحت سره دهغه هيڅ نسبت نسته اوددي څخه لويه خبره داده چي هغه ابقـي دي يعني هميشه پاته کيدونکي دي انسان که لږ فکر وکړي چي که ده ته وويل سي چي ستا په مخ کي دوه کورونه دي، يو عالي شان محل اوبنگله په ټول ساز اوسامان سره اراسته ده او دوهم يومعمولي کچه کور دي اودا سامان هم په هغه کي نسته اوتاته مونږ اختيار درکوو چي ياخو دا بنگله واخله مگر صرف دمياشت دوو مياشتو دپاره، ددي څخه وروسته به داخلي کول وي يادا کچه کور واخله کوم چي به ستادپاره دائمي ملکيت وي، نو عقلمند انسان به په دي دواړو کي کوم يوه ته ترجيح ورکوي ددي مقتضاخو دا ده چي داخرت نعمتونه که بالفرض ناقص او ددنيا څخه دکمي درجي هم وي مگر دهغو ددائمي کيدوپه وجه به هغه قابل ترجيح وي اوکله چي دغه نعمتونه ددنيا دنعمتونو په مقابله کي ښه او افضل اوعلي هم دي اودائمي هم نو ځو ک احق بد نصيبه هغه پرېږدي اوددنيا دنعمتونو ته ترجيح ورکوي.

إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ، صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ يعني ددي سورة ټول مضامين يا اخري مضمون يعني آخرت په نسبت ددنيابڼه اوباقـي کيدل په تيرو صحيفو کي هم موجود وو چي بيان يي مخ ته دفرمايي چي دحضرت ابراهيم عليه السلام اودحضرت موسى عليه السلام په صحيفو کي دامضمون وو، حضرت موسى عليه السلام ته دتورات څخه مخکي څه صحيفي هم ورکول سوي وي هغه مراد دي اوکيدی سي چي دصحف موسى عليه السلام څخه تورات مراد وي.

(دصحف ابراهيم مضامين)

آجـري دحضرت ابوذرغفاري عليه السلام څخه روايت کړي دي چي دوي دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي دحضرت ابراهيم عليه السلام صحيفي څنگه اوڅه وي؟ دوي وفرمايل چي په دغو صحيفو کي دعبرت مثالونه بيان سوي وه، په دغو کي يي په يومثال کي ظالم بادشاه ته خطاب کړي وو اوفرمايلي يي وه چي، اي په خلکو مسلط کيدونکي مغروره مبتلا، ماته لره حکومت ددي دپاره نه وو درکړي چي ته پرمخ ددنيا مال جمع کوي، بلکه ماته تا ته اقتدار ځکه درکړي وو چي ته دمظلوم ښراوي ماته را رسيدوته پري نه ږدي ځکه چي زما قانون دا دي چي زه دمظلوم دعانه ردوم که څه هم هغه دکافر دژبي څخه وتلي وي.

او پہ یومثال کی یہی عامو خلگوتہ پہ خطاب کی فرمایلی دی چہ دِعقلمند کار دا دی چہ خپل وختونہ دری حصی کری ، پہ یوہ حصہ کی دخپل رب عبادت اودده سرہ دمناجات وی ، دوہمہ حصہ دخپلو عملونو دمحاسبی اوداللہ ﷻ پہ عظیم قدرت کی دغور اوفکر ، دریمہ حصہ دخپلو ضرورتونو دمعاش حاصلولو او دطبعی ضرورتونو دپورہ کولو .

او فرمایلی یہی دی چہ پہ عقلمند سری لازمہ دہ چہ دخپلی زمانی دحالاتو خخہ خبر وی اودخپل مقصود پہ کارکی اختہ وی ، دخپلی ژبی حفاظت وکی اوکوم سری چہ خپل کلام خپل عمل وگنی ، دہغہ کلام دیر کم صرف پہ ضروری کارونوکی پاتہ سی .

(حضرت موسیٰ علیہ السلام دصحیفو مضامین)

حضرت ابوذرؓ فرمایلی چہ بیاماعرض وکی چہ حضرت موسیٰ علیہ السلام پہ صحیفوکی خہ وہ؟ نو دوی ﷻ وفرمایلی چہ پہ ہغہ کی تول عبرتوہ او عبرتوہ وہ پہ کومو کی چہ خو کلمی دا دی .

زہ تعجب کوم پہ ہغہ سری دکوم چہ دمرگ یقین وی بیہغہ خنگہ خوشحالہ اوسیری ، او زما تعجب دی پہ ہغہ سری کوم چہ پہ تقدیر ایمان لری ہغہ خنگہ عاجزہ درماندہ او غمگین وی ، اوزما تعجب دی پہ ہغہ سری کوم چہ دنیا او ددی انقلابات اودخلگو عروج اونزول وینی ، ہغہ خنگہ پہ دنیا مطمئن کنسینی او زما تعجب دی پہ ہغہ سری دکوم چہ دآخرت پہ حساب باندی یقین وی ہغہ عمل خنگہ پریردی ، حضرت ابوذرؓ فرمایلی چہ مایا دا پوبستہ وکرہ چہ ایابہ دی صحیفوکی خہ شی تاتہ پہ راتلونکی وحی کی ہم ستہ ، دوی ﷻ وفرمایلی ای ابوذرؓ دا آیتونہ وواہ ، قَدْ أَلْحَ مَنْ تُرْكَی، وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصْلَى : دسورة اعلیٰ تر آخرہ پوری (قرطبی)

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْاَعْلٰی بِحَمْدِ اللّٰهِ تَعَالٰی لَیْلَةَ یَوْمِ الْاِحْدِ ۱۸ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ھ

(سورة الغاشية)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ هُوَ الَّذِیْ یُنَزِّلُ الْوَحْیَ الْغَیْبِیَّ

سورة غاشیہ پہ مکہ کی نازل سو او پہ دی کی شہربینت (۲۶) آیتونہ دی .

شروع کوم پہ نوم سرہ دخدای ﷻ چہ دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

هَلْ أَتٰكَ حَدِیْثُ الْغَاشِیَةِ ۝۱ وَجُوْهُ یَوْمَیْذٍ خَاشِعَةٍ ۝۲

آیا رسیدلی دی تاتہ خبر دہغہ پتونکی ، دیر مخونہ پہ دغہ ورخ ذلیل کیدونکی دی ،

عَٰیِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝۳ تَصْلٰی نَارًا حَامِیَةً ۝۴ تَسْقٰی مِنْ عَیْنٍ اٰنِیَّةٍ ۝۵

محنت کوونکی ستری سوی ، وبہر سیرپی اور گرم تہ ، چنبل کیری بہ ورتہ دچینی جوش وھونکی خخہ

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ۖ لَا يُسِينُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ۖ

نه به وی دوی لره خوراک مگر ازغی دایه خوزه ، چی نه به غتول کوی او نه به لوره مړه وی

وَجُودُهُ يُومِذُ نَاعِمَةً ۖ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۖ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۖ

دیر مخونه په دغه ورځ ترو تازه دی ، په خپله گټه به راضی سی ، په لور باغ کی

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ۖ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۖ فِيهَا سُرُرٌ

نه به اوری په هغه کی بکواس ، په هغه کی یوه چیننه ده بهیدونکی ، په دی کی تختونه دی

مَرْفُوعَةٌ ۖ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۖ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۖ وَزَلَّيٌ

لور خپاره سوی ، اوپیالی په مخکی اینبول سوی ، او غالیانی برابری اینبول سوی ، اودمخل فرشونه

مَبْنُوتَةٌ ۖ أَفَلَا يُنْظَرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۖ وَإِلَى السَّمَاءِ

غورول سوی ، آیا دوی نه گوری اوبنانو ته چی څنگه پیدا کړل سوی دی ، او اسمان ته

كَيْفَ رُفِعَتْ ۖ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۖ وَإِلَى الْأَرْضِ

چی څنگه پورته کړل سوی دی ، او غرونو ته چی څنگه درول سوی دی ، او مخکی ته

كَيْفَ سُوِّجَتْ ۖ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۖ لَسْتَ عَلَيْهِمْ

چی څنگه خپره کړل سوی ده ، نو ته پوهوه ستا کار خودا پوهول دی ، ته نه یی په دوی باندی

بِصَيطِيرٍ ۖ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكُفِّرَ ۖ فَيَعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ

متصرف ، مگر چا چی مخ وارهوی او منکران سوه ، پس عذاب به کړی دوی الله ځ په لوی عذاب

الْأَكْبَرَ ۖ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ۖ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۖ

سره ، بیشکه مونږ ته ده ددوی واپسی ، بیشکه زمونږ په ذمه دی ددوی حساب اخیستل

لنہ تفسیر: تاته دهغه احاطه کوونکی عامی واقعی څه خبر رسیدلی دی (مراد ددی واقعی څخه قیامت دی چی په ټول عالم به دهغه اثر احاطه کوونکی وی اوددی استفهام څخه مقصود تشویق دی چی دخبری

داوریدو اهتمام په پیداسی ، مخ ته په صورت د جواب ددی خبر تفصیل دی یعنی، ډیر مخونه به په دغه ورځ ذلیل (او) مصیبت تیرونکی ستړی ستومانه وی (او) په سوزونکی اورکی به داخلېږي (او) دجو شیدلی چینی څخه به اوبه په چنبل کیږي (او) دوی ته به بغیر دازغی دارو گیاه څخه نورڅه خوراک نصیب نه وی چی نه به خوړونکی چاغوی اونه به یی لوږه دفع کوی (یعنی نه به په کی دغذا جوړیدو صلاحیت وی نه دلورې دفع کولو اود مصیبت برداشت کولو څخه مراد په حشرکی پریشان گرځیدل اوبه دوېځ کی دزنځیرونو اوطوقونو پیتی پورته کول دی او ددوېځ پر غرونو ختل اوددی داثر څخه ستړی کیدل ظاهر دی اوجوشیدلی چینه هغه کمی ته چی یی په نورو ایتونو کی حمیم فرمایلی دی، اوددی آیت څخه معلومېږي چی هلته به ددی هم چینه وی اودا فرمایلی چی ددوی طعام به بغیر دضریع څخه بل څه نه وی، ددی مطلب دادی چی څه خوندور خوراک به نه وی، دضریع په شان دزقوم یاغسلین ددوی په خوراک کی شاملیدل ددی منافی نه دی اودمخونو څخه مراد خاوندان دمخونو دی، داخو ددوېځیانو حال سو مخ ته ددجنتیانو حال دی یعنی، ډیر مخونه به په دغه ورځ بارونقه (او) دخپلو نیکو کارونو په وجه به خوشحاله وی (او) په لوړ جنت کی په کم کی چی به څه لغوه خبره نه اوری (او) په دی جنت کی به بهیدونکی چینی وی (او) په دی (جنت) کی لوړلوړ تختونه (خپاره) دی اواینسول سوی پیالی موجودی دی (یعنی داسامان به ددوی په مخکی موجودی چی کله یی اوبه زړه وغواړی وخت به نه په کی لگیږي) اوبرابری لگیدل سوی تکیه گانی دی اوهر طرف ته قالینونه خپاره پراته دی (چی کم خای غواړی ارام به کوی دیوځای څخه بل ځای ته دتللو ضرورت به ورته هم نه وی داتفصیل سو دجزا، اوددی مضامینو په اوردو چی کم ځینی خلگ دقیامت څخه انکار کوی په کوم کی چی به داتول واقعات وی نوددوی غلطی ده ځکه چی) آیا هغه خلگ اوبس ته نه گوری چی څنگه په عجیبه طور سره پیدا سوی دی (چی هیئت اواخصیت یی دواړه په نسبت دنورو حیوانانو په ده کی عجیبه دی) اوآسمان ته (نه گوری) چی څنگه لوړ سوی دی اوغرونو ته (نه گوری) چی څنگه درول سوی دی اومخکی ته (نه گوری) چی څنگه خپره سوی ده (یعنی دی شیانو ته په کتلو دالله ﷻ په قدرت باندی استدلال نه کوی ، چی په قیامت دهغه په قادروالی باندی پوه سی ، اوتخصیص ددی څلورو شیانو څکه دی چی دغربوخلگ به اکثره په څنگلونو کی گرځیدل ، دغه وخت ددوی په مخکی اوبس وو، لوړ آسمان لاندی مخکه اوشا اوخوا غرونه ، په دی وجه یی په دی علاماتو کی د فکر کولو دپاره ارشاد وفرمایي، اوکله چی داخلگ سره دوجوده ددلیلونو فکر نه کوی، نوته (هم ددوی زیات فکر مه کوه بلکه صرف) نصیحت کوه ځکه چی ته خوېس صرف نصیحت کوونکی یی اوته پر دوی مسلط نه یی (چی په زیات فکر کی راسی) ها مگر کم چی مخ اړوی اوکفر کوی نوخدای به ده لره (په اخرت کی) لویه سزا ورکی (ځکه چی) مونږ ته به ددوی راتلل وی، بیا زمونږ کار ددوی څخه حساب اخیستل دی (ته زیات غم مه کوه)

معلومات اومسنلي : وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ : عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ په قیامت کی به مومنان اوکافران دواړه فریقي جلا جلاسی ، ددوی مخونه به جلا جلا پیژندل کیږي په دی آیت کی دکافرانو دمخانو یی یو حال ښوولی

دی چی هغه به خاشعه وی، دخشوع معنی کښته کیدل او ذلیل کیدل دی، په لمونځ کی دخشوع دامطلب دی چی دالله ﷻ په مخکی کښته سی دذلت او پستی اثار په خپل وجود کی راوولی کومو خلگو چی په دنیا کی دالله ﷻ په مخکی خشوع او تذلل اختیار نه کی، ددی سزا به هغوی ته په قیامت کی دا ورکول کیږی چی هلته به د دوی په مخونو دذلت او رسوایی نښانی ښکاره وی.

دوهم او دریم حال یی دهغوی دمخونو دا وفرمایی چی عامله، ناصبه به وی دعامله لفظی معنی عمل اومحنت کوونکی دی، په محاوره کی عامله او عامل دهغه سړی دپاره ویل کیږی کوم چی په مسلسل عمل کولو سره سترې ستومانه سوی وی اوناصبه دنصب څخه مشتق دی، ددی معنی هم په سترې والی اومشقت کی زیاتیدل دی، دکفارو او مجرمانو دادوه حاله ددوی ددنیا دی، ځکه چی په اخرت کی خوڅه عمل اومحنت نسته، په دی وجه قرطبی اونورو مفسرینو ددی دامطلب مقرر کړی دی چی اول حال یعنی پر مخونو باندی ذلت اورسوایی داخوبه په اخرت کی وی اوعامله اوناصبه دواړه حاله په دنیا کی به ددغو خلگو وی، ځکه چی ډیر کافران فاجران په مشرکانه عبادتونو اوباطلو طریقو کی مجاهدی اوریاضت په دنیا کی کوی، دهندوانو جوگیان، دنصاراوو راهبان ډیر داسی هم دی کوم چی په اخلاص سره دالله ﷻ درضا لتولو دپاره په دنیا کی عبادتونه اوریاضتونه کوی اوپه دی کی سخت محنتونه برداشت کوی، مگر دغه عبادت دشرکانه اوباطله طریقه باندی دکیدلو په وجه دالله ﷻ په نزد هیڅ اجر او ثواب نه لری نوددی خلگو مخونه په دنیا کی هم عامله اوناصبه دی اوپه اخرت کی به پردوی دذلت اورسوایی توروالی خپور سوی وی.

حضرت حسن بصری رحمته الله علیه روایت کړی دی چی حضرت فاروق اعظم رحمته الله علیه چی کله شام ته تشریف یوړی نو یونصرانی راهب ده ته راغی کوم چی بودا وو اودخپل مذهب په عبادت اوریاضت اومجاهده کی لگیدلی وو، په ډیر محنت سره دده مخ وران سوی وو، بدن یی وچ، کپړی خرابی اوبد هیسته وو، کله چی حضرت فاروق اعظم رحمته الله علیه دی ولیدی نوپه ژړا سو، خلگو ورڅخه دژړا پوښتنه وکړه نو حضرت فاروق اعظم رحمته الله علیه وفرمایل چی ماته ددی بودا پر حال رحم رالی چی دی عاجز دیو مقصد دپاره لوی محنت اوکړاو وکی، مگرده هغه مقصد یعنی دالله ﷻ رضا نه کړه پیدا اوپه دی باندی حضرت فاروق اعظم رحمته الله علیه دا آیت تلاوت وفرمایی، **وَجُودٌ يُؤْمِنُ خَاشِعَةً * عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ** (قرطبی)

نَارًا حَامِيَةً، دحامیه لفظی معنی گرم ده، اوداور گرموالی دهغه طبعی حال دی، بیا ددی خاص صفت بیانول ددی ښوولو دپاره دی چی دهغه اور گرمی ددنیا داور په شان یو وخت کمه یا ختمیدونکی نه ده، بلکه دغه همیشه گرم اوردی.

لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ : یعنی دوږخیانو ته به دخوراک دپاره دضریع څخه ماسوا نورڅه نه ورکول کیږی، ضریع په دنیا کی یوه ازغی داره گیاه ده کمه چی پرمزکه خپریږی، یو حیوان هغه ته نژدی کیږی نه، بدبوی داره زهریلی اوازغی داره ده (لکه دا تفسیری عکرمه اومجاهد کړی دی قرطبی)

(په دوږخ کې گياه او درختي څنگه ؟)

دلته دى دا شبهه نه كول كيږي چې واښه او درختي خو په اور باندې سوزيدونكى شيان دى، په دوږخ کې به داڅنگه وي، ځكه چې كم خالق او مالك هغه په دنيا کې په اوبو او هوا سره پالې دهغه د قدرت هم سته چې په جهنم کې ددې درختو خوراك اور جوړ كړي او هغه په دې سره پاللى اولويولى سى.

دبوى شهبى جواب: په قرآن کې ددوږخيانو دخوراك په باره کې دمختلفو شيانو ذكر راغلى دى، دلته ضريح (د دوى خوراك ښوول سوي دى، بل ځاى زقوم او دريم ځاى غسليين نو په دې آيت کې چې كوم په حصر سره بيان سوي دى، چې دوږخيانو ته به هيڅ شى بغير دضريح څخه نه ورکول كيږي دا حصر په مقابلې دهغه خوراك کې دى كوم چې دخورلو لايق خوند دار د بدن جزء جوړيدونكى وي، اوضريح په طور دمثال راوړل سوي دى، مطلب دا دى چې دوږخيانو ته به هيڅ دخورلو لايقه غذا نه ورکول كيږي، بلکه دضريح په شان تکليف ورکونكى مضر شيان به ورکول كيږي، په دې وجه په ضريح کې حصر مقصود نه دى، بلکه زقوم او غسليين هم په ضريح کې شامل دى او قرطبي فرمايي چې کيدى سى چې د دوږخ په مختلفو طبقو کې مختلف خوراگونه وي، يوځاى ضريح يوځاى زقوم يوځاى غسليين.

لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ: په تير آيت کې چې ددوږخيانو كوم خوراك ضريح ښوول سوي وو، دمکې ځينو كفارو چې کله دا ايت واوريدى نوويي ويل چې زمونږ اوبښان خو ضريح خوري اوښه چاغويږي، دهغوى په جواب کې يې وفرمايل چې دجهنم ضريح ددنيا پر ضريح مه قياس کوي، دهغه ځاى په ضريح باندې نه چاغ والى پيدا كيږي اونه لوږه ختموي.

لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِغَيْةٍ: يعنى په جنت کې به يو داسى كلام داسى خبره دجنتيانو په غوږونو کې نه راځي کومه چې لغوه، بې هوډه او خفه کوونکي وي په دې کې دکفر باطلې کلمې هم راغلي اوښکښل، افتراء، بهتان، الزام لگول اوداسى ټولې خبرې په کې راغلي دکموپه اوړيدو چې انسان ته ازار رسيږي، بل ځاى يې په قرآن کریم کې دا داسى بيان کړي ده، لَا تَسْمَعُونَ فِيهَا لَقْوًا وَلَا تَأْتِيكُمُ: يعنى جنتيان به په جنت کې څه خطا خبره ياد الزام لگولو خبره نه اوړي، ددې څخه علاوه هم څو ځايه دامضمون په قرآن کې ذکر دى.

ددې څخه معلومه سوه چې الزام تراشي اوبې سندې خبرې لوى دازارشي دى، په دې وجه قرآن کریم دجنتيانو په حالاتو کې په اهتمام سره ددې بيان وفرمايي چې دجنتيانو په غوږونو کې به هيڅکله څه داسى کلمه نه راځي په کموسره چې ددوى زړه بد او خفه سى.

دمعاشرت ځيني ادب: وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ أَكْوَابٌ د: گوکب جمع ده، داوبو چښلو لوبښي ته ويل كيږي لکه پيالي گلاسونه اونور، ددې په صفت کې لفظ دموضوعه، يعنى پر خپل ځاى داوبو په خواکې به ايښوول سوي وي، ددې په فرمايلوسره يې دمعاشرت ديوهم باب تلقين وفرمايي چې داوبو چښلو لوبښي داوبو پرمقرر ځاى ايښوول په کار دى چې دهغه ځاى څخه اخوا ديخوا ته سى او داوبو چښلوپه وخت کې بيا تلاش کول وي نو دا تکليف دى په دې وجه هر سړى ته ددې اهتمام په کار دى چې داسى داستعمال شيان كوم چې دکور دټولو خلکو په کار راځي، لکه لوتې گلاسونه اونور ددې ځاى مقرر کول په کار دى

او داستعمالولو څخه وروسته يې هلته ايسنول په کار دی چې نورو ته تکليف نه وی دا اشاره دلفظ موضوعه څخه ځکه راووتله چې حق تعالی دجنتیانو دراحت اوارام دپاره ددی ذکر اهتمام وفرمایي ، چې د دوی داوبو چنبلو لوبنی به داوبو په خواکی پراته وی .

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ الْإِيَّةَ ، دقيامت احوال اوپه دی کی دمومن اوکافر دجزا او سزا بیان فرمایلوڅخه وروسته يې دعنادکونکو دهدایت طرف ته توجه وفرمایله کوم چې په خپله بی وقوفی سره دقيامت څخه انکار په دی بناکوی چې دوی ته دمړکیدو اوخاوری کیدوڅخه وروسته دوباره ژوندی کیدل ډیربعیدبلکه محال په نظراخی د دوی دهدایت دپاره حق ﷻ دخپل قدرت په نښانوکی د فکر کولو په دی آیتونوکی ارشاد فرمایلی دی او دالله ﷻ دقدرت نښانی خو په آسمان اومځکه کی بی شمیره دی ، دلته يې ددغو څخه دداسی څلورو شيانو ذکر وفرمایي کوم چې دعربو دصحرا نشینوخلگودحال مناسب دی چې هغوی پراوښانو سپاره سی لوی لوی سفرونه کوی دغه وخت دوی ته دټولو څخه زیات نژدی اوبښ وی ، لوړ آسمان اولاندی مځکه اوشاخو غرونه وی په دی څلورو شيانوکی دوی ته د فکر کولو حکم ورکول سوچي دقدرت نوری نښانی هم پریږدی په دی څلورو شيانوکی فکروکی نودحق تعالی په هرشی دکامل قدرت مشاهده به وسی .

په نورو حیوانانوکی داوبښ څه داسی خصوصیات هم دی کم چې په خاص طورسره د فکر کوونکو دپاره دحق تعالی دحکمت اوقدرت اثینه جوړیدی سی ، اول خو په عربوکی دټولو څخه زیات لوی حیوان دخپل اهمیت په اعتبار سره اوبښ دی فیل خوهلته دسره وو نه ، بل حق تعالی داعظیم الجثه حیوان داسی جوړ کړی دی چې دعربو صحرايی اوغریب مفلس سړی هم ددومره لوی حیوان په پاللوکی څه مشکل نه محسوس کوی ، ځکه چې دی پریښوول سی نوخپله گیده خپله مړ وی ، دجگو درختوڅخه دپانو شکولو زحمت هم تاته نه درکوی دی خپله ددرختو دښاخونو څخه پانی خوری گزاره کوی ، دفیالانو او دنورو حیوانانو په شان د دوی خوراک نه دی چې گران پریوزی ، دعربو په ځنگلونوکی اوبه ډیری کمی پیداکیږي ، هر ځای هر وخت نه پیداکیږي قدرت دده په گیده کی یوه داسی محفوظه ټانکی لگولی ده چې داوو اتو ورځو اوبه وچښی اوپه دغه ټانکی کی يې محفوظی کوی اوپه تدریجی رفتار سره هغه ددی اوبو ضرورت پوره کوی پردومره جگ حیوان دسپریدو دپاره ځینی ته ضرورت پویوزی ، مگر قدرت دده پښی پردرو حصوکی تقسیم کړی ، یعنی په هره پښه کی يې دوه زنگونان جوړکړل چې دارا ټولوی اوکښینی نو پرده سپریدل اوکښته کیدل ورڅخه اسان وی ، محنت کش خودومره دی چې دټولو حیوانانو څخه زیات بار پورته کوی دعربو په میدانونو کی دورځی سفر دغرمو په وجه سخت مشکل دی قدرت داحیوان ټوله شپه دتللو عادی جوړ کړی دی ، مسکین طبع داسی دی چې یوکوچنی هلك دده مهار ونیسی کوم ځای ته چې وغواړی بیایی ، ددی څخه علاوه نور ډیر خصوصیات دی کوم چې انسان ته دحق تعالی دقدرت اوبالغ حکمت سبق ورکوی .

دسورة په آخرکی دنبی کریم ﷺ دتسلی دپاره فرمایي چې ته مونږ په دوی مسلط کړی نه یی چې ټول

مومنان جو پرکری ، لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصْتَطِرٍ بلکہ ستا کار تبلیغ کول اونصیحت کول دی ، دا کوه ته بی فکره اوسه د دوی حساب کتاب او جزا اوسزا تول زمونہ کار دی .

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْغَاشِيَةِ بِحَمْدِ اللَّهِ لَيْلَةَ يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ ۱۹ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة الفجر﴾

سُوْرَةُ الْفَجْرِ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ ثَلَاثُونَ آيَةً

سورة فجر په مکه کی نازل سو او په دی کی دیرش (۳۰) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالْفَجْرِ ۱ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۲ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۳ وَالْإِيلِ إِذَا يَسِرٌ ۴

قسم دی په سهار ، او په لسو شپو ، او په جفت ، او په هغه شپه کله چی روانه سی

هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حُجْرٍ ۵ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ

آیا دا قسم د عقل مندو دپاره پوره دی ؟ ، تاونه لیبرل چی ستارب دعادیانو سره څه وکړل ؟

بَعَادٍ ۶ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۷ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۸

، هغه چی په ارم کی وولویو ستون والا ، هغه چی نه دی پیدا سوی دهغوی په شان په ښارونو کی

وَشُهُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۹ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ۱۰

اود شهودیانو سره کومو چی دبری تراشلی په وادی کی ، اود فرعون سره چی میخونو والا وو

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۱۱ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ۱۲ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ

دا ټول وه کومو چی سرکشی کړی وه په ملکونو کی ، نو دیره یی کړه په هغه کی خرابی ، نو وغورخوله په دوی باندی

رَبُّكَ سَوْطٌ عَذَابٍ ۱۳ إِنَّ رَبَّكَ لِبَاصٍ صَادٍ ۱۴ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ

ستارب سلا څه د عذاب ، بیشکه ستارب په انتظار کی دی ، نو په انسان باندی

إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۱۵

چی کله امتحان وکړی دده رب نو ده ته عزت ورکړی اونعمت ورکړی نو وایی زما رب ماته عزت راکی ،

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ ۖ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾

او هغه څه وخت چې دده امتحان وکړی نو تنگ کړی په ده رزق نو وایی زما رب زه ذلیل کړم،

كَذَّابٌ ۖ لَا تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحْضُونَ عَلَى طَعَامِ

داسی نه ده بلکه عزت نه کوی دیتیم، او تاکید نه کوی په خپل مینځ کی په خوارک

الْمُسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَّيًّا ﴿١٩﴾ وَتَحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا

ورکولو محتاج ته، او خوری دمیراث مال په راجع کولو ټول، او خوښوی مال دزړه

جَبًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا

په مینه، داسی نه ده کله چې ماته کړل سی مخکه ذری ذری، او راسی ستارب او ملانکی راسی

صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ

قطار قطار، او راوړل سی په دغه ورځ دویځ، په دغه ورځ به سوچ کوی انسان نو کله به فائده

الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَلِيَّتَنِي قَدِّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ

ده لره سوچ، وایی به څه به ښه وای که مامخکې څه لیرلی وای په خپل ژوند کی، نو په دغه ورځ به عذاب نه سی

عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ

ورکولی په شان د عذاب دهغه یوتن، اونه تړل کولی سی دهغه د تړلو په شان یوتن، ای نفسه

الطَّمِينَةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي

داطمینان، وگرځه خپل رب طرف ته ته دهغه څخه راضی هغه ستا څخه راضی، نو داخل سه

فِي عِبْدِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

زما په بندگانو کی، او داخل سه زما جنت ته

لنډتفسیر: قسم دی دسهار په خت او (د ذی الحجّه) په لسو شپو (یعنی لسو تاریخونو) باندی (چې دغه نهایتی فضیلت والاده لکه چې په حدیث کی یی تفسیر سوی دی) او په جفت او په طاق (د جفت څخه مراد

لسم تاريخ دذی الحجی اودطاق خخه نهم تاريخ، کذا فی الحديث، اوپه یوحديث کی ورخخه لمونخ مراددی چی دبعضو طاق رکعتونه وی او دبعضو جفت، دحديث اولنی روایت ته روايۀ هم صحيح ویل سوی دی لکه چی په روح کی دی اودرایۀ هم هغه ارجح دی، خکه چی په دی سورة کی په کوموشیانوچی قسم واخیستل سی هغه ټول په زمانه اووختونو قسمونه دی، په مینخ کی جفت اوطاق هم چی دوختونو قسم وی، نوتناسب یی واضح کیدی سی اودا تطبیق هم کیدی سی چی دجفت اوطاق خخه مراد هرهغه جفت اوطاق وی، کم چی لائق دتعظیم دی اووختونه اوورخی هم په دی کی داخلی دی اوشمیر دلمانخه درکعتونو هم) او (قسم دی) په شپه کله چی هغه روانه سی (یعنی تیریږی لکه چی داقول دالله ﷻ دالله دی وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ: مخکی په طور دجملی معترضی دتاکید دپاره ددی قسم عظیم والی فرمایي چی آیاه دی قسم کی دعقلمند دپاره کافی قسم هم دی؟ (دا استفهام دتقریر اوتاکید دپاره دی، یعنی په دی مذکوره قسمونوکی هرقسم دتاکید دکلام دپاره کافی دی او که خه هم ټول قسمونه کوم چی په قرآن کی مذکور دی، هم داسی دی مگر داهتمام دپاره ددی دکافی کیدو وضاحت یی وفرمایي، لکه چی تیر سوی دی په دی قول دالله ﷻ په سورة واقعه کی، وَإِنَّ لَقَسَمَ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ اوجواب دقسم مقدردی چی ضروریه دوی لره سزاوی، لکه چی په جلالین کی دی چی ائنده کلام پرقرینه ده په کوم کی چی دتیرو منکرانو دعذاب ذکر دی یعنی آیا تاته معلومه نه ده چی ستا پروردگار دقوم عاد یعنی قوم ارم سره خه معامله وکړه دکومو قد ارقامت چی دستنو دتنو په شان اوږد وو اودکمو دزور اوقوت برابر چی په دنیا کی په یوښارکی هیڅ سړی نه دی پیدا سوی (ددی قوم دوه لقبونه دی عاد او ارم، خکه چی عاد زوی دی دعاص او دغه دارم اودغه دسام بن نوح ﷺ نو کله دوی ته دپلار په نوم عادوایی اوکله ورته دنیکه په نوم ارم وایی او ددی ارم یوزوی عابردی اودعابرزوی ثمود دکوم په نوم سره چی یوقوم مشهوردی، نو عاد او ثمود دواړه په ارم کی یوځای دی، عاد په واسطه دعاص او ثمود په واسطه دعابر اودلته ارم خکه زیات سوچی په دی قوم دعاد کی دوی طبقی دی یوه طبقه مخکنی کومو ته چی عاد اولی وایی، دوهمه وروستنی طبقه کومو ته چی عاد اخری وایی، نو په ارم زیاتولو سره اشاره وسوه چی عاد اولی مراد دی خکه چی په وجه دقرب اولږوالی دواسطو دارم اطلاق په عاد اولی باندی کیږی (لکه داسی چی په روح کی دی، وَهَذَا التَّحْقِيقُ عِنْدِي قَاضٍ عَلَى مَا سَبَقَ فِي الْأَعْرَافِ وَالنَّجْمِ، وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ) او (مخ ته دعاد خخه وروسته دنورو هلاکیدونکو امتونو بیان فرمایي چی تاته معلومه ده چی) دقوم ثمودسره (خه معامله وکړه) کوم چی په وادی القری کی (دغرونو) ډبري به یی تراشولی (اوکورونه به یی جوړول، وادی القری د دوی په ښارونوکی دیو ښارنوم دی لکه چی دیونوم حجر دی اوداتول دحجاز اوشام په مینخ کی دی اوپه ټولوکی ثمودیان اوسیدل، لکه په ځینو تفسیرونوکی داسی دی) اودمیخونو والا فرعون سره (په در منثورکی دابن مسعود ؓ اوسعیدبن جبیر ؓ اومجاهد اوحسن اوسدی خخه ددی په تفسیرکی منقول دی چی هغه به چاته سزاورکوله نودهغه پرڅلورو لاسونو اوپښو به یی څلور میخونه ووهل اوسزابه یی ورکوله اوددی یوتفسیرپه سورة ص کی تیر سوی دی، مخ ته دټولوپه شریکه صفت فرمایي

چی، کومو چی په ښارونو کی سرپورته کړی وو او په دی کی یی ډیر فساد خپور کړی وو، نو ستارب په دوی د عذاب شلاخه راواوروله (یعنی عذاب یی په نازل کی، نو عذاب یی په شلاخی سره سره او ددی نازلول یی په اورولو سره تعبیر و فرمایي، مخ ته ددی عذاب د علت او د موجودینو د عبرت دپاره ارشاد دی چی، بیشکه ستارب (دنا فرمانو) په انتظار کی دی (دکومو څخه چی ذکر سوی خویی هلاک کړل اود موجودینو په عذابونکی دی، نو (ددی مقتضا داوه چی موجوده کفارو عبرت اخستی وای اودهغو عملونو څخه چی د عذاب واجبوونکی دی محفوظ سوی وای لیکن دکافرانو) خلکو (داحال دی چی هغه عملونه کوم چی د عذاب واجبوونکی دی اختیاری چی ددی ټولو اصل د دنیا محبت دی چنانچی دوی کله چی ددوی پروردگار په آزمائش کی و اچوی یعنی دوی لره (په ظاهره) انعام واکرام ورکی (لکه مال اوجاه اونور په کوم سره چی مقصود دهغوی شکر گزاری کتل وی او په دی وجه یی داپه آزمائش کولو سره تعبیر و فرمایي) نودوی (دی خپل لازمی حق گنی په فخر او غرور سره) وایی چی زما رب زما قدرزیات کی (یعنی زه دهغه مقبول یم چی ماته یی داسی داسی نعمتونه راکړل) او کله چی دی (په بل شان) په آزمائش کی و اچوی یعنی دده رزق پرده تنگ کړی (چی په دی سره مقصود دده صبر اورضا کتل وی او په دی وجه یی داپه آزمائش کولو سره تعبیر و فرمایي) نودوی (شکایت کوی) وایی چی زما رب زما قدر کم کی (یعنی زه یی سره ددی چی مستحق داکرام وم دخپل نظر څخه نن صبا وغورځولم چی دنیوی نعمتونه کم سول، مطلب دا چی کافر دنیا مقصود بالذات گنی چی ددی فراخی دلیل دمقبولیت او خپل ځان ددی مستحق گنی، نو په دی کی دوی غلطی دی یوه دنیا مقصود بالذات گنل، په کم سره چی داخرت څخه انکار اوددی څخه اعراض پیدا کړی اودوهمه دعوی داستحقاق په کوم سره چی په نعمت فخر او غرور اوناشکری او په مصیبت شکایت اوبی صبری پیدا کړی اودا ټول عملونه سبب د عذاب دی، مخ ته پردی زجر او خبرداری دی چی) هیڅکله داسی نه ده (یعنی نه دنیا مقصود بالذات ده اونه ددی کیدل یا نه کیدل دلیل دمقبولیت یا مخذولیت دی اونه څوک داکرام مستحق دی اونه څوک د صبر اوشکر دوجوب څخه مستثنی دی، مخ ته په صیغه د خطاب په طور دالتفات فرمایي چی په تاسی خلگو کی صرف داعملونه سبب د عذاب نه دی، بلکه (په تاسی کی نور عملونه هم مذموم اودنا رضایی دالله ﷻ اوموجب د عذاب دی چنانچی) تاسی خلگ دیتیم (هیڅ) قدر (او خاطر داری) نه کوی (مطلب داچی دیتیم سپکوالی او پرده ظلم کوی چی دهغه مال خوری، او نوروته هم دمسکین دخوراک ترغیب نه ورکوی (یعنی دنورو واجب حقونه نه په خپله اداکوی اونه نوروته دواجب حقونو اداکولو وایاست اوعملاً ددی پرینوونکی اواعتماداً ددی منکر یاست اودکافرو دپاره پرینوول دواجبو د عذاب دزیاتی سبب وی اود عقیدې فساد یعنی کفر اوشرک د عذاب اصل بنیاد دی) او (تاسی) دمیراث مال ټول راټولوی خوری یی (یعنی دنورو حق هم خوری اومیراث په موجوده تفصیل سره که څه هم په مکه مکرمه کی مشروع نه وو، مگر نفس میراث په شرع ابراهیمی او اسماعیلی سره متوارث را روان وو، چنانچی په جاهلیت کی یی کوچنیان اوانجونی دمیراث مستحق نه گنل ددی دلیل دی چی دمیراث حکم دمخکی

خُفِه و و چي بيان يي د سورة نساء داوولي ركوع ترايت لِلرَّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا (تاسي خلگ) د مال سره ډير محبت ساتي (اوډگر سوي عملونه ټول ددي قولي او فعلي او حالي موجب د عذاب دي، وروسته دانسان دا حال دي چي د عبرت مضامين واورى، په خاي ددي چي عبرت يي اخستي داسي عملونه اختياروي کوم چي نورزيات موجب د عذاب دي په دي وجه الله ﷻ ده ته عذاب ورکونکي دي لکه چي الله ﷻ فرمايي، اِنَّ رَبَّكَ لَبَاْلِمْرِئَاتِ: مخ ته دغو خلگو ته زجر او خبرداري دي کوم چي داکارونه سبب د عذاب نه گڼي) هيڅکله داسي نه ده (لکه چي تاسي گڼي چي په دي عملونو به عذاب نه وي ضرور به وي، مخ ته د جزا اوسزا وخت بنسبي په کوم کي چي به دوي ته عذاب او اهل طاعت ته اجر او ثواب ورکول کيږي، ارشاد دي چي) خه وخت چي مخکې (جگ جگ اجزايي لکه غرونه اونور) مات رامات (او) خس خس کرل سي (مخکې هوراه سي لکه چي د اقول د الله ﷻ دي لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا) اوستا پروردگار اوصاف در صف ملائکي (په ميدان د حشر کي) راسي (دابه د حساب وخت وي او د الله ﷻ را تلل د متشابهاتو خه دي چي حقيقت يي د الله ﷻ خه ماسوا بل چاته نه دي معلوم) او په دغه ورځ به جهنم راوړل سي (لکه چي په سورة مدثر کي د، وَمَا يَعْلَمُ جُزُؤَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ، په حقله بيان سوي دي، په دغه ورځ به انسان ته پوه راسي او اوس دپوهي راتلو موقع چيري پاته ده (يعني اوس دپوهيدو خه فائده کيدي سي ځکه چي دغه دار الجزاء ده، دار العمل نه دي، مخ ته دپوهي راتلو خه وروسته چي دده کومه خبره وي دهغي بيان دي چي هغه) به وايي چي کاشکي ماددي اخروي ژوند دپاره څه عمل نيك مخ ته ليرېلې وای، نو په دغه ورځ به نه دخداي د عذاب برابر څوک عذاب ورکونکي راوړي اونه به دده د بندولو برابر څوک بندونکي راوړي (يعني داسي سخته سزا او قيد به ورکوي چي په دنيا کي به نه چيري چا داسي سخته سزا ورکړي وي اونه به يي داسي سخت قيد ورکړي وي، داسزاخوبه دهغو خلگو وي کمو چي د عذاب عملونه کړي وي او کوم چي د الله ﷻ فرمانبردار وه هغوي ته به ارشاد وسي چي) اَيُّ اطمینان والا روحه (يعني دچاچي پر حق کاريقين او گمان وو او څه قسم شک او انکاري نه وو او تعبير دروح خه په اعتبار د جزاء اشرف دي) ته دخپل پروردگار درحمت خواته څه، داسي چي ته دهغه خه خوشحاله او هغه ستا څخه خوشحاله وي بيا هلته ولاړسه ته زما په خاصو بندگانو کي شامل سه (د اهم روحاني نعمت دي چي دانسان دپاره دا حبابو خه لوی هيڅ شي نسته) اوزما په جنت کي داخل سه (په لفظ د مطمئننه کي ددغو خلگو دنیکو عملونو و طرف ته اشاره وسوه او دنیکو عملونو طرف ته اشاره او د عملونو د عذاب تفصيل بيان فرمايل شايد په دي وجه دي چي زيات مقصود دلته دمکي خلگو ته اورول دي او دغه وخت هلته د داسي عملونو مرتکب زيات وه)

معلومات او مسئلي: په دي سورة کي د پنځو شيانو په قسم اخيستو سره دهغه مضمون تاکيد سوي دي کم چي مخ ته په: اِنَّ رَبَّكَ لَبَاْلِمْرِئَاتِ کي بيان سوي دي، يعني په دي دنيا کي چي تاسي څه کوي په هغه جزا اوسزا ورکوليدل لازمي او يقيني دي، ستاسي رب ستاسي د ټولو عملونو په نگراني کي دي، برابره خبره ده که دي جملي: اِنَّ رَبَّكَ لَبَاْلِمْرِئَاتِ ته جواب د قسم وويل سي، يا محذوف مقرر سي.

هغه پنځه شیان په کومو چي قسم اخیستل سوی دی ، په هغه کی اولنی شی فجر یعنی دصبح صادق وخت دی ، کیدی سی چي مراد دهری ورځی سهاروی چي داپه عالم کی یو عظیم انقلاب راولی اودالله ﷺ دکامل قدرت طرف ته راهنمایی کوی اوداهم ممکنه ده چي د ، الفجر الف لام عهدی مقرر کړی نو ددی څخه دیو خاص ورځی فجر مراد وی ، په مفسرینو کی دصحابه کرامو حضرت علی ؓ ابن عباس ؓ ابن زبیر ؓ څخه اوله معنی یعنی عام وخت دفجر دیوی ورځی چي وی ، منقول دی او دحضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی ددی څخه مراد دمحرم داوونی تاریخ فجردی کوم چي داسلامی قمری کال شروع ده ، حضرت قتاده یی هم دا تفسیر کړی دی .

اوځینی مفسرینو حضراتو دذی الحجی لسم تاریخ یعنی دیوم النحر سهار ددی څخه مراد مقرر کړی دی دمجاهد او عکرمه ؓ دا قول دی او دحضرت ابن عباس ؓ څخه هم په یو روایت کی دا قول منقول دی وجه ددی یوم النحر دتخصیص دا ده چي الله ﷻ دهری ورځی دپاره یی یوه شپه لگولی ده ، کومه چي داسلامی اصولو مطابق دورځی څخه مخکی وی ، صرف یوم النحر داسی ورځ ده چي ددی سره څه شپه نسته ، ځکه چي دیوم النحر څخه مخکی چي کومه شپه ده هغه دیوم النحر نه ده بلکه شرعاً دعرفی شپه مقرره سوي ده ، دغه وجه ده چي که یوسړی حج کوونکی دعرفی په ورځ میدان دعرفات ته ونه رسیدی ، دشبې دصبح صادق څخه مخکی چي هروخت هم عرفات ته ورسیدي نو دده وقوف معتبر او حج یی صحیح کیږی ، ددی څخه معلومه سوه چي دعرفی دوی شپي دی ، یوه ددی څخه مخکی یوه ددی څخه وروسته اودیوم النحر هیڅ شپه نسته ، په دی لحاظ سره دیوم النحر سهار ددنیا په ټولو ورځو کی یو خاص شان لری (قرطبی)

دوهم شی په کوم چي قسم دی هغه لَيَالٍ عَشْرٍ یعنی لس شپي دی ، دحضرت ابن عباس ؓ قتاده ؓ مجاهد ، سدی ، ضحاک ، کلبی امامانو دتفسیر په نزد دذی الحجی اولنی لس شپي مراد دی ، ځکه چي په حدیث کی ددی لوی فضیلت راغلی دی نبی کریم ﷺ فرمایي چي دعبادت کولو دپاره دالله ﷻ په نزد په ټولو ورځو کی دذی الحجی لس ورځی دټولو څخه ښه دی ددی دهری ورځی روژه دیوکال دروژو برابر او په دی کی دهری شپي عبادت دشب قدر برابر دی (ترمذی او ابن ماجه یی روایت کړی دی ، په ضعیف سند سره دابو هریره ؓ څخه مظهری)

اوابو الزبیر دحضرت جابر ؓ څخه روایت کړی دی چي په خپله نبی کریم ﷺ د ، وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ په تفسیر کی فرمایلي دی چي ددی څخه مراد لس شپي دذی الحجی دی حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چي دالس شپي هغه دی کمی چي دحضرت موسی ؑ په قصه کی راغلی دی وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ څَکَ چي دالس شپي دکال په ورځو کی افضل دی ، امام قرطبی رحمته الله فرمایي چي دحضرت جابر ؓ په ذکر سوی حدیث سره دورځو ښه والی دعشره دذی الحجی معلوم سو ، ددی څخه معلومیږی چي دحضرت موسی ؑ دپاره هم دذی الحجی دا لس شپي مقرر سوی وی .

وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ : دشفع لغوی معنی دپیوست کولوده کوم ته چي په پښتو ، فارسی او اردو کی جفت وایی

اودوتر معنی طاق اوفرد ده ، دقرآن کریم په الفاظوکی دامتعینه نه ده چی ددی جفت اوطاق خخه څه مراد دی، په دی وجه دامامانو دتفسیر اقوال په دی کی بی شمیره دی، مگرپه خپله دمرفوع حدیث الفاظ کوم چی دحضرت جابر رضی الله عنه خخه روایت سوی دی دهغه الفاظ دا دی .

(وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ) هُوَ الصُّبْحُ وَعَشْرُ النَّحْرِ وَالْوَلَدُ يَوْمُ عَرَفَةَ وَالشُّفْعُ يَوْمُ النَّحْرِ.

نبی کریم صلی الله علیه و آله د ، وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ په حقله فرمایي چی دفجر خخه مرادسهار اودعشر خخه مراد عشره دنحر دی (اودا عشره دذی الحجی اولنی لس کیدی سی په کومو کی چی یوم النحر شامله ده) اوفرمایي چی دوتر خخه مراد ورځ دعرفی ده او دشفع خخه مراد لسمه دذی الحجی ده .

قرطبی ددی روایت نقل کولو خخه وروسته فرمایي چی دا داسنادو په اعتبار سره اصح دی په نسبت دبل حدیث کوم چی دعمران بن حصین خخه نقل سوی دی په کوم کی چی دشفع او وتر دلمانځه ذکر دی ، په دی وجه حضرت ابن عباس رضی الله عنه عکرمه نحاس دا اختیار کړی دی چی دشفع خخه مراد یوم النحر او دوتر خخه مراد عرفه ده .

او دتفسیر ځینی امامان ابن سیرین ، مسروق ، ابوصالح اوقتاده فرمایي چی دشفع خخه مراد ټول مخلوقات دی ، ځکه چی الله تعالی ټول مخلوقات جوړه جفت پیدا کړی دی او ارشاد فرمایي ، وَمَنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ : یعنی هر شی می جوړه جوړه پیدا کړی دی ، کفر ایمان ، بدبختی نیکی بختی ، رڼا تیاره ، شپه ورځ ، یخ گرمی ، آسمان مځکه ، پیریان انسانان ، سړی ښځی ، اوددی په مقابله کی وتر دغه صرف دالله ذات دی ، هُوَ اللهُ الْآخِذُ ، الصَّمَدُ .

وَاللَّيْلِ إِذَا يَنزَرُ : یسرد ، سړی خخه مشتق دی چی معنی یی دشپی تلل دی دلته په خپله شپي ته وویل سوه چی کله هغه روانه سی یعنی پرختمیدو سی ددی پنځه قسمونو دذکر فرمایلو خخه وروسته حق تعالی غافل انسان ته په یوخاص انداز کی دسوچ ددعوت ورکوی فرمایي: هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَبْرٍ دحجر لفظی معنی بندول دی، دانسان عقل دده دپاره دبدی اوضرر رسانو شیانو خخه بندوونکی دی، په دی وجه حجرپه معنی دعقل هم استعمالیږي، دلته دامعنی مراد ده، معنی دایت داده چی ایا دعقل والا سړی دپاره دا قسمونه هم کافی دی اوکه نه دی داصورت خو داستفهام دی، مگرپه حقیقت کی دانسان دپاره دغفلت خخه دبیدارولو یوتدبیردی، مطلب دادی چی دالله تعالی په عظمت شان او دده په قسم اخیستو دیوی خبری په بیانولو اوپه خپله ددی شیانوپه عظمت په کوم چی یی قسم اخیستی دی لږ فکر وکړه ، نودکوم شی دپاره چی دا قسم واخیستل سو، دهغه یقینی والی به ثابت سی اوهغه شی دا دی چی دانسان دهرعمل په آخرت کی حساب کیدل اوپه دی جزا اوسزا کیدل دښک اوشبهی خخه بالاتر دی ، دقسم داجواب که څه هم صراحة مذکورنه دی مگر دکلام دسباق خخه ثابتیږي اومخ ته چی په کفارو دکوم عذاب راتلو بیان کیږي، هغه هم ددی بیان دی چی دکفر اومعصیت سزپه آخرت کی خو ورکول کیدل یقینی دی، کله کله په دنیاکی هم پرداسی خلکو عذاب رالپړل کیږي، په دی سلسله کی یی ددرو قومونو دعذاب ذکر وفرمایي، اول قوم عاد، دوهم ثمود، دریم قوم دفرعون عاد اوثمود دوه قومونه دی

د کومو دنسب سلسله چی لوړه څی اوپر اړم یوځای کیږی دغه شان لفظ د ، اړم دعاد اوښود دواړو دپاره ویل کیږی دلته صرف دعاد سره د ، اړم د ذکر کولو وجه په لنډ تفسیر کی دعاد اوښود دواړو قومونو د تحقیقی حالاتو سره تیره سوي ده .

اِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ : لفظ د ، اِرمَ دعاد عطف بیان یا بدل دی او ددی څخه مقصد دعاد قبیلې د دوه قسمونو څخه دیوې تعین دی یعنی عاد اولی کوم چی دمخکو څخه دی ، دوی یی په عاد اړم سره څکه تعبیر کړل چی داخلگ دخپل اعلی نیکه اِرمَ سره په نسبت د ، عاد اُخري زیات نژدی دی ، دوی دلته قرآن کریم دعاد اړم په لفظ سره او په سورة نجم کی یی د ، اَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى : په عنوان سره تعبیر فرمایي ، د دوی په صفت کی قرآن کریم ذَاتِ الْعِمَادِ وفرمایل ، عماد او عمود ستنی ته ویل کیږی ، قوم دعادته ذات العماد څکه وویل سوه چی ددوی قد او قامت ډیر اوږدوو او دا قوم په خپل ډیر ډول او قوت او طاقت کی دنورو قومونو څخه ممتاز وو ، د دوی دا امتیاز په خپله قرآن کریم په لویو واضحو الفاظو کی فرمایي لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ یعنی داسی اوږد قامت ، قوی قوم په دنیا کی د دوی څخه مخکی نه دی پیدا سوی ، قرآن کریم خو د دوی د جگوالی اوشان اوډول د دنیا د ټولو قومونو څخه د زیات والی بیان خو وفرمایي ، مگر د دوی څه اندازه ذکر کول د ضرورت څخه زیات کارو هغه یی پریښوی په اسرائیلی روایتونو کی د دوی د قد او قامت او قوت په حقله عجیبه عجیبه اقوال مذکور دی ، د حضرت ابن عباس ؓ او مقاتل څخه د دوی اوږدوالی دولس لاسه یعنی شپږ گزه یا اتلس فته منقول دی او ظاهره ده چی د دوی دا قول هم د اسرائیلی روایتونو څخه را اخیستل سوی دی . والله تعالی اعلم

اوځینی مفسرین حضرات فرمایي چی اړم دهغه جنت نوم دی کوم چی دعاد زوی شداد جوړ کړی وو او دهغه صفت ذات العماد دی چی دغه یو عظیم الشان عمارت پر ډیرو ستونو قایم دسرو سپینو او جواهراتو څخه جوړ سوی وو ، چی خلگ دا خرت د جنت په بدله دا نقد جنت اختیار کی ، مگر کله چی دا عالیشان محلونه تیار سول او شداد دخپل حکومت د سردارانو سره دغه ته د تللو اراده وکړه نو د الله ﷻ عذاب نازل سو ، هغه ډول هلاک سول او دغه محلونه هم مسمار سول (قرطبی) په دی اعتبار سره په دی آیت کی د قوم عاد دیو خاص عذاب ذکر وسو کوم چی په شداد بن عاد او دده په جوړ سوی جنت نازل سواو اولنی تفسیر کوم چی جمهورو مفسرینو اختیار کړی دی ، په دی کی په قوم عاد چی څومره عذابونه راغلی دی ، دهغو ټولو بیان دی .

وَلَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْدَادِ : او تاد د : وکذ جمع ده ، میخ ته ویل کیږی ، فرعون ته د ذی الوداد ویلو مختلفي وجهی مفسرینو بیان کړی دی د جمهورو مفسرینو په نزد مشهوره هغه ده کومه چی په لنډ تفسیر کی لوړ تیره سوي ده ، چی په دی لفظ کی دده د ظلم زیاتۍ او دوحشیانه سزاگانو ذکر دی ، دی چی به د چا څخه خفه سو نو دهغه لاسونه او پښی به یی په څلورو میخونو پوری وتړل یابه یی میخونه پرووړل ، په غرمه کی به یی وڅړوی اوماران اولرمان به یی ورپریښوول اوځینو مفسرینو دده دخپلی بی بی حضرت اسیی ؓ په حقله یوه اوږده قصه ددی دمومنی کیدو اوبیا د فرعون په مخکی دایمان داظهارولو اوبیا د فرعون

ددى دداسى قسم سزا په ذريعه دهلاكولو ذكر كړى دى (مظهرى)

لَقَبْ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوَاطِ عَذَابٍ دَقُومٍ عاد او ثمود او فرعون دشراو فساد ذكر فرمايى كوم عذاب چى په هغوى نازل سو هغه يى د عذاب دشلاخى وركولو په عنوان سره تعبير كړى دى ، په دى كى اشاره دى طرف ته ده چى لكه څنگه چى شلاخه دمختلفو اطرافو څخه پر بدن راځى ، په دوى هم مختلف قسم عذاب نازل سو .
 اِنْ رَبُّكَ لَبَاسٌ مُّضَادٍ مُّرْصَدٍ او مُرْصَدٍ او مُرْصَدٍ او انتظارگاه ته ويل كيږي كوم چى په يولوړ مقام باندې وي ، كوم ځاى چى كښينى يو سړى نو دليرى ليرى خلگ ليدى سى او د دوى د عملونو او كارونو نكرانى كولى سى مطلب دايت دا دى چى الله ﷻ دهر انسان ټول عملونه او حركات او سكناات ويني او ټولوته ددى جزا اوسزا وركوونكى دى ، ځينى مفسرين فرمايى چى داجمله دهغو قسمونو جواب دى كوم چى په ،
 وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ كى ذكر سوى دى .

(په دنيا كى درزق فراخى اوتنگي دالله ﷻ په نزد مقبول يا مردود كيدو نښانه نه ده)

فَالْإِنْسَانُ : دلته دانسان څخه مراد په اصل كى خوكافر انسان دى كوم چى دالله ﷻ په حقله چى څه غواړى خيال كوى ، مگر دعام مفهوم په اعتبار سره هغه مسلمان هم په دى خطاب كى شريك دى كوم چى دده په شان په خيال كى اخته وي او هغه خيال دادى چى كله الله ﷻ چاته په خپل رزق كى په فراخى او په مال دولت صحت اوتندرستى سره ونمانځي نوشيطان دى په دوو باطلو خيالاتو كى مبتلا كوى اول داچى داوگنى چى دازما ذاتى صلاحيت او عقل او فهم اودكوشش او عمل لازمى نتيجه ده كومه چى ماته وركول كيدل په كار دى زه ددى مستحق يم ، دوهم دا چى په دى شيانو حاصليدو سره دا مقرر كى چى زه دالله ﷻ په نزد هم مقبول يم كه مردود واى نوهغه به ماته دانعمتونه ولى راكول ، دغه شان كله چى پر يو انسان باندې په رزق كى تنگى اوفقر اوافاقه راسى ، نودا دالله ﷻ په نزد دمردود كيدو دليل وگنى او په دى ځكه خفه وي چى زه خومستحق دانعام او اكرام وم زه يى بى وجهى ذليل اوسپك كړم ، داسى خيالات په كفارواومشركانو كى خوموجود وه او په قرآن كريم كى څوځايه دكفارو ددى خيالاتوداظهار ذكرهم دى افسوس دى چى نن صبا مسلمانان هم په دى گمراهى كى اخته كيږي ، حق تعالى ﷻ په دى ايتونوكى دداسى انسانانو حال ذكر كى اوويى فرمايل كلايعنى ستاسى داخيال بالكل باطل اوبى بنياده دى ، نه په دنيا كى درزق فراخى دالله ﷻ په نزد دنيك او مقبول كيدو علامه ده اونه درزق تنگى اوفقر اوافاقه دالله ﷻ په نزد دمردود يا ذليل كيدو علامه ده ، بلكه معامله اكثره برعكس وي ، فرعون دسره دخدايى ددعوى دسررد هيڅكله نه وو پر راغلى او ځينى پيغمبران دښمنانو په اړه خيږي كړى دى اودوى ټكړى كړى يى دى اونبى كريم ﷺ فرمايى چى په مهاجرينو حضراتو كى چى كوم فقيران اومفلسان وه ، هغه به دغنيانو مهاجرينو څخه څلوينښت كاله مخكى جنت ته داخليږي (رواه مسلم عن عبد الله ابن عمر ؓ ، مظهرى)
 او په يو حديث كى دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى الله ﷻ دكوم بنده سره محبت فرمايى دهغه ددنيا څخه داسى پرهيز كوى لكه تاسى چى دخپل بيمار داوبو څخه پرهيز كوى (رواه احمد والترمذى عن قتاده بن النعمان ، مظهرى)

(په یتیم صرف خرڅ کول کافي نه دی دهغه احترام هم ضروری دی)

ددی څخه وروسته کفارو ته ددوی په څو بدو خصلتونو خبردارول دی اول، لاکِرْمُونِ اَتَيْتُمْ تاسی دیتیمانو کوچنیانو اکرام نه کوی، په دی کی اصل ښوول خودادی چی دیتیمانو حقونه نه اداکوی، په دوی ضروری خرڅ نه کوی، لیکن ددی تعبیر په اکرام سره وسو، په دی کی اشاره ده چی د عقل اود انسانیت اوالله ﷻ چی کوم مال تاسی ته درکړی دی، دهغه دشرک تقاضا خوداده چی تاسی یتیم ته فقط دانه چی دده حق ورکی او خرڅ پروکی، بلکی واجب ده چی دده اکرام هم کوی، دخپلو بچیانو په مقابله کی هغوی ذلیل او حقیرونه گنی، داپه ظاهره دکفارو ددی قول جواب دی چی ددنیا فراخی اکرام اوتنګی یی اهانت گنی، په دی یی صرف د: بَلْ سِرَہْ دَا ذِکْرٌ و فرمایي چی که تاسی ته کله تنګی درزق درپېښه سی نو هغه په دی وجه چی تاسی په داسی بدو عادتونو کی مېشتی یاست چی دیتیم په شان دقابل رحم بچیانو حقونه هم نه ادا کوی.

دوهم بد خصلت یی ددوی داوښووی، وَلَا تَغَاضُوْنَ عَلَی طَعَامِ الْمِسْکِیْنِ: یعنی تاسی خوپه خپله یو مسکین غریب ته به څه ورکی، نورو ته هم ددی ترغیب نه ورکوی چی هغوی هم داکار وکی، په دی عنوان کی هم ددی کفارو دبد عادت اومذمت دبیان سره دی طرف ته اشاره ده چی دغریبانو اومسکینانو حق لکه چی پرغنیانو اومالدارو باندی دی چی دوی ته دخپل طرف څخه څه ورکی، دغه شان کم خلګ چی په خپله دورکړی طاقت نه لری دوی ته هم دومره څوکول په کار دی چی نورو ته ددی ترغیب ورکی،

دریم بد خصلت یی دابیان کړی دی، وَتَاکُلُوْنَ الثَّرَاثَ اَکْثَلاً لِّمَآ د، لَمْ مَعْنٰی جمع کول دی، مطلب دا دی چی تاسی دمیراث مال حلال اوحرام ټول جمع کوی او خوری یی، دخپلی حصی سره دنورو حصه هم غصب کوی، دلته په خصوصیت سره یی دمیراث دمال ذکر وکی، حال دادی چی هریو مال په کوم کی چی حلال اوحرام جمع سوی وی ناجائز دی، وجه دخصوصیت شاید داوی چی دمیراث په مال زیات نظرساتل اوپه هغه پسی کیدل لویه کم همتی اودکمی حوصلی کیدلو دلیل دی چی دمردار خورو حیوانانوپه شان انتظار کوی چی کله به زما مورث مری اوکله به مونږ ته ددی مال دتقسیمولو موقع په لاس راځی، اولو العزم اوباهمته خلګ په خپله گټه خوشحالېږی دمرو پرمال داسی حرصناک نظر نه کوی.

څلورم بد خصلت یی داوښووی، وَتَحِبُّوْنَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا د: جَمَّ مَعْنٰی ډیر دی، مطلب دادی چی تاسی دمال محبت ډیر کوی، دډیر په لفظ سره دی طرف ته اشاره وسوه چی دمال په یو درجه کی محبت خو دانسان فطری تقاضاده دا دمذمت سبب نه دی، بلکه ددی په محبت کی دحد څخه زیاتیدل اوانهماک کول دادمذمت سبب دی، دکفارو ددی بدو خصلتونو دبیانولو څخه وروسته داصل مضمون طرف ته واپسی وسوه کوم چی یی دسورة په شروع کی په پنځو قسمونو سره موکد کړی دی، یعنی داخرت جزا اوسزا په دی سلسله کی اول دقیامت راتلو ذکر فرمایي.

إِذَا ذُکِّرَ الْأَرْضُ ذُکَّا: ذُکَّا دلفظ د: ذَلَا لفظی معنی یوشی لره گذار ورکول اوماتول دی، مراد دقیامت زلزله ده کومه چی به غرونه دیوبل سره وجنگوی او خاشه خاشه به یی کړی اود، دُکَّا دُکَّا په مکرر راوړلو سره

دی طرف ته اشاره ده چی د قیامت زلزله به پرلپسی او مسلسل وی .

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا : صَفًّا یعنی رابه سی ستارب او ملائکی په صفونو صفونو، مراد ورڅخه میدان دحشرته راتلل دی ، دالله ﷻ دراتلوبه څه شان وی، په دی دالله ﷻ څخه ماسوا بل هیڅوک پوه نه دی دا دمتشابهاتو څخه دی اود ملائکو په صفونو را تلل ظاهر دی .

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ : یعنی رابه وړل سی په دغه ورځ جهنم، دجهنم دراوړو څه مطلب دی او څنگه به میدان دحشرته راوړل سی، ددی په حقیقت خواله ﷻ پوه دی ، ظاهره ده چی جهنم کم چی اوس داوومی مخکی لاندی دی هغه وخت به لمبه وکی اوسمندر به ټول اور سی په دی کی به شامل سی اودغه شان به جهنم په میدان دحشرکی ټولو ته مخامخ سی .

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَلَىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ : دلته دتذکر څخه مراد په خیال راتلل دی ، یعنی کافران به په دغه ورځ پوه سی چی مونږ ته په دنیا کی څه کول په کاروو اومونږ څه وکړل، مگردغه وخت داپوهیدل به بی سوده وی چی دعمل اودحال داصلاح زمانه تیره سوه، اخرت دار العمل نه دی، دار الجزاء دی مخ ته ددی تذکر بیان دی چی هغه به ارزو کوی چی کاشکی ما په دنیا کی یونیک عمل کړی وای، يَا لَيْتَنِي قَدْ كُنْتُ لِحَاجَتِي بیایی ددی ارزو باطلوالی او غیر مفیدوالی ونبووی چی اوس کله چی دکفر اوشرک سزا مخ ته راله اوس ددی ارزو څخه هیڅ فائده نسته، اوس خو دعذاب اونیولو وخت دی اودالله ﷻ دنیولو برابر هیڅ نیول نه سی کیدی، دکفارو دعذاب بیانولو څخه وروسته په اخرکی دمومن ثواب اودده جنت ته داخلول ذکر فرمایي .

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ : دلته دمومن روح ته یی دنفس مطمئنه په لقب سره خطاب کړی دی، د: مُطْمَئِنَّةٌ لفظی معنی ساکنه دی، مراد هغه نفس دی کوم چی دالله ﷻ په ذکر اودده په اطاعت سره سکون اوقرار پیداکی، ددی په پرېنبوولو سره بی ارامه وی اودا هغه نفس کیدی سی کوم چی په ریاضت اومجاهدو کولوسره یی خپل بد عادتونه اورذیل خوږونه لیری کړی وی، دحق اطاعت اودالله ﷻ ذکر دده مزاج او شریعت دده طبیعت جوړسی ، ده ته خطاب کوی فرمایي .

ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ : یعنی وگر څه دخپل رب طرف ته ، دواپس کیدو دلفظ څخه معلومیږی ، چی دده اول مقام هم درب سره وو، هغه ځای ته دواپس کیدو حکم ورته کیږی په دی سره هغه روایت قوی کیږی په کم کی چی دادی چی دمومنانو روحونه به ددوی دعملنامو سره په علیین کی وی اوعلیین تراووم آسمان لوړ ترعرش درحمن لاندی یومقام دی، دانسان دټولو روحونو اصلی مستقر هغه دی، دهغه ځای څخه روح راوړی اودانسان په جسم کی یی اچوی اوبیا دمرگ څخه وروسته هغه ځای ته واپس کیږی .

رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً : یعنی دا نفس دالله ﷻ څخه دهغه په تکوینی اوتشریعی احکامو راضی دی اوالله ﷻ هم دده څخه راضی دی ځکه چی دبنده دالله ﷻ په تقدیری احکامو راضی کیدل ددی نښانه ده چی الله ﷻ دده څخه راضی دی ، که الله ﷻ دده څخه راضی نه وای نو ده ته به درضا بالقضاء توفیق نه وای سوی دانفس

دخپل مرگ په وخت کې په مرگ هم راضی او خوشحاله وي، د حضرت عبادہ بن الصامت ؓ په حديث کې دى چې نبی کریم ﷺ فرمایلى دى، مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ لِقَائَهُ وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ لِقَائَهُ: يعنى کوم سړى چې د الله ﷻ سره يوځای کيدل خوښوي الله ﷻ هم دهغه سره يوځای کيدل خوښوي او څوک چې د الله ﷻ سره ملاقات نه خوښوي الله ﷻ هم دهغه سره يوځای کيدل نه خوښوي، دا حديث يې چې واوريدى نو حضرت عائشه صديقه ؓ د نبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د الله ﷻ سره ملاقات خودمرگ په ذريعه کيدى سى ليکن مرگ خو زموږ ياد بل چا خوښ نه وي، دوى و فرمايل دا خبره نه ده حقيقت دادى چې مومن ته د مرگ په وخت کې د ملائکو په ذريعه د الله ﷻ درضا او د جنت خوشخبري ورکول کيږي نو چې دا واورى، ده ته مرگ زيات محبوب سى، دغه شان کافر ته د مرگ په وخت کې عذاب اوسزا مخامخ کړل سى په دې وجه ده ته دغه وخت د مرگ څخه زيات بل شى بد او مکروه نه معلومېږي (بخاري او مسلم، مظهرى، لنډه دا چې د مرگ محبت يا کراهت دا وخت معتبر نه دى، بلکه دروځ ختوبه وخت کې چې څوک په مرگ او د الله ﷻ سره په يوځای کيدو راضى وي، الله ﷻ هم دهغه څخه راضى وي، هم دا مطلب دى، د، رَاضِيَةً مَرْضِيَةً.

فَاذْخُلِي لِي عِبَادِي، وَادْخُلِي جَنَّتِي نفس مطمئننه به مخاطب کړى اودا حکم به ورته وسى چې زما په خاصو بندگانو کې شامل سه اوزما جنت ته داخل سه، په دې کې اول د الله ﷻ په صالحانو او مخلصو بندگانو کې د شامليدو حکم دى، بيا جنت ته د داخليدو، په دې کې اشاره کيږي چې جنت ته د داخليدل پردې موقوف دى چې اول د الله ﷻ د صالحانو مخلصو بندگانو په ټولې کې شامل سى ددې ټولو سره به جنت ته داخله وي، ددې څخه معلومه سوه چې څوک په دنيا کې د صالحانو صحبت او ملگرتيا اختياروي، دانسانه ددې ده چې دى به هم ددوى سره جنت ته ځي، په دې وجه حضرت سليمان ؑ په خپل دعا کې فرمايى وَادْخُلْنِي بِرَحْمَتِكَ لِيْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، او حضرت يوسف ؑ په دعا کې فرمايى، وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ، معلومه سوه چې د صالحانو صحبت هغه نعمت کبرى دى چې انبياء ؑ هم ددې دعا څخه مستغنى نه دى.

وَادْخُلِي جَنَّتِي: په دې کې د جنت نسبت الله ﷻ خپل طرف ته وکې چې زما جنت يې و فرمايى کوم چې لوى اعزاز او اکرام دى او په دې کې اشاره کيږي چې په جنت کې صرف دا نه چې هر قسم راحتونه جمع دى او دائمي دى بلکه د ټولو څخه لويه خبره دا ده چې هغه د الله ﷻ درضا مقام دى.

په ذکر سوو ايتونو کې يې د مومنانو د جزا او ثواب داسې ذکر وکې چې د دوى روحونو ته به د الله ﷻ د طرف څخه په واسطه د ملائکو په اعزاز او اکرام سره خطاب وسى کم چې په دې ايتونو کې مذکور دى، دا خطاب به څه وخت وي په دې کې د تفسير ځينى امامان فرمايى چې په قيامت کې به د حساب کتاب څخه وروسته دا خطاب وي اود ايتونو د سباق څخه ددې تائيد کيږي، لوړ چې د کفارو کوم عذاب بيان سوي دى، هغه به په آخرت کې د قيامت څخه وروسته وي، ددې څخه ظاهره ده چې د مومنانو دا خطاب به هم دغه وخت وي او ځينى حضرات فرمايى چې دا خطاب به مومنانو ته د مرگ په وخت په دنيا کې وي،

ڊير صحيح احاديث پردي باندی شاهد دی، په دی وجه ابن کثیر رحمہ اللہ فرمایي چي ظاهره ده چي په دواړو وختونو کي به دا خطاب د مومنانو روحونو ته وي، د مرگ په وخت کي هم، بيا په قيامت کي هم. هغه احاديث دکومو څخه چي ددی خطاب د مرگ په وخت کي کيدل معلومېږي يوهغه حديث دعباده بن الصامت دی کوم چي لوړ تيرسوی دی، او يو اوږد حديث دحضرت ابو هريره رضي الله عنه په مسند احمد، نسايي، ابن ماجه کي دی، په کوم کي چي دنبی کریم صلي الله عليه وسلم ارشاد دی چي کله د مومن د مرگ وخت راسي نو درحمت ملائکي سپيني ورينموني کپړي ورمخ ته کړي اودده روح ته خطاب کوي، أُخْرِجِي رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً إِلَى رَوْحِ اللَّهِ وَرِيحَانِهِ، يعني ددی بدن څخه ووزه په دی حالت کي چي ته دالله جل جلاله څخه راضي يي او الله جل جلاله ستا څخه راضي وي، او دا وتل به دالله جل جلاله درحمت او دجنت ددائمي نعمتونو طرف ته وي، الحديث، او حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمایي چي مايوه ورځ دا آيت، يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ: دنبی کریم صلي الله عليه وسلم په مخکي ووايه نو صديق اکبر رضي الله عنه کوم چي په مجلس کي موجود وو وي ويل يا رسول الله صلي الله عليه وسلم دا څومره ښه خطاب او اکرام دی، دوی وفرمايل چي واوړه ملايکه به دمرگ څخه وروسته تاته دا خطاب کوي (ابن کثير)

(يوڅو عجيبه واقعات)

حضرت سعيد بن جبیر رضي الله عنه فرمایي چي دحضرت ابن عباس رضي الله عنه په طائف کي انتقال وسو، دجنای تياريدو څخه وروسته يوه عجيبه اونا اشنا مرغی چي مثال يي مخکي نه ووليدل سوی راله او دجنای په نعل کي داخله سوه، بيا هغه چاپه وتلونه لیده، کله چي نعل په قبر کي کښيښوول سي نو دقبر دغاړي څخه په يو غيبي اواز دا آيت وويل سو. يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ: ټولو تلاش وکي چي څوک يي وايي، خو هېچا ته معلومه نه سوه (ابن کثير)

او امام حافظ طبراني په کتاب العجائب کي په خپل سند سره دفتان بن زرين ابی هشام څخه دده خپله واقعه نقل کړي ده چي دوی فرمایي يو وار مونږ په روم کي قيد سو اودهغه ځای دبادشاه په مخکي پيش سو، دی کافر بادشاه مونږ مجبوره کړو چي مونږ دده دين اختيار کړو او څوک چي انکار کوي دهغه به سره پريکول سي نو مونږ يوڅو کسان وو، په دی کي دري سړي خو دمرگ دبيري څخه مرتد سول اودبادشاه دين يي اختيار کي، څلورم سړي پيش سو، هغه دکفر کولو او دده دين دا اختيارولو څخه انکار وکي نودده سړي پري کي او يو نژدی نه رته يي وغورزوي، دغه وخت خودغه سر داوبو بيخ ته ولاړي، ددی څخه وروسته بيا داوبو سرته راوختي اودی خلگوته يي وکتل اودهغوی نومونه يي واخيستل چي فلانی فلانی اوبيا يي وويل چي الله جل جلاله فرمايلي دي، يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ: ارجعي إلى ربك رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً، لَاذْخِلِي لِي عِبَادِي، وَأَدْخِلِي جَنَّتِي ددی څخه وروسته بيا په اوبو کي غوته سو.

دا عجيبه واقعه ټولو حاضرينو وليده او وايي وريده او دهغه ځای نصاروو داو ليدل او تقريباً ټول مسلمانان سول اودبادشاه تخت وښوريدی، هغه دري سړي کم چي مرتد سوي وو، هغه ټول بيا مسلمانان سول اوبيا خليفه ابو جعفر منصور مونږ ټول دهغه دقيد څخه ازاد کړو. (ابن کثير)

الحمد لله چي دسورة فجر تفسيرنن په ۲۱ شعبان سنه ۱۳۹۱ هجري کي ختم سو، کله چي ددی ناکاره

گناهگار د عمر شپږ اويا يم (۷۶)، کال ختم او اووه اويا يم (۷۷)، شروع کيږي، دغه شان د نيمی صدى څخه زيات د حق تعالى را کول سوى مهلت په غفلتونو او گناهونو کې پر بربادولو حسرت او افسوس چې څومره هم وي کم دی، مگر قدم په قدم د حق تعالى ﷻ دانعاماتو باران او دخپل کتاب ددی معمولی خدمت ختمیدو ته درسيډو عظيم احسان هم دغو او کرم اميد را کوي، يا من لاتضره الذنوب ولانقصه المغفرة هب لي ما لا ينقصك واغفر لي ما لا يضرک واجعلنی من الذين يقال لهم يايتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية فادخلي فی عبادي وادخلي جنتي.

(سورة البلد)

سُورَةُ الْبَلَدِ الْمَكِّيَّةِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ عَشْرُونَ آيَةً

سورة البلد په مکه کې نازل سو او په دی کې شل (۲۰)، آیتونه دی.

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چې ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی.

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۝ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ۝ وَوَالِدِ

قسم اخلم ، په دی ښار ، او په تابه څه قید پاته نه سی په دی ښکار کې ، او قسم دی په

وَمَا وَلَدٍ ۝ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ۝ أَيَحْسَبُ أَنْ

زېږوونکی او زېږېدلی ، بېشکه مونږ پیدا کړی دی انسان په محنت کې ، آیا خیال کوی هغه

لَنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ۝ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَا بَدَأَ ۝

چې په ده به وس ونه چلېږي دهیچا ، وایی ما خرڅ کې مال په ډیرو ډیرو

أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ۝ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝ وَلِسَانًا

آیا خیال کوی چې نه وینی دی هیڅوک ، آیا مونږ نه دی ورکړی ده لره دوی سترگی ، او ژبه

وَشَفَتَيْنِ ۝ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝ وَمَا

اودوی شونډی ، اوبښوولی دی مونږ ده ته دوی لاری ، نو ونه ختی دی په غونډی باندی ، او نه

أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝ فَكٌ رَقَبَةٌ ۝ أَوْ اطْعَمْتُ فِي يَوْمٍ ذِي

څه پوه سوی چې څه ده دغه غونډی ؟ ازادول د غلام دی ، یا خورا ورکول دی ورځی

مُسْغَبَةٍ ۱۳ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۱۴ اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۱۵ ثُمَّ

دلورې کي ، يتيم ته چي خپلوان وي ، يا محتاج ته چي په خاورو کي ککړوي ، بيا

كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَّاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَّاصَوْا بِالرَّحْمَةِ ۱۶

سي دايماندارو څخه کوم چي تاکيد کوي په خپل مينځ کي په صبر سره او تاکيد کوي په رحم کولو سره

اُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْيَمِينَةِ ۱۷ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَا يَتِيمَا

دغه خلق دي لوی نصيب دار ، او کوم چي منکر سوه زمونږ دآيتونو څخه

هُم أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۱۸ عَلَيْهِمُ نَارُ مُؤَصَّاةٍ ۱۹

دغه دي کم بختي والا ، دوي به په اور کي بند کړل سو وي .

لنډتفسير: زه قسم اخلم په دې ښار (مکه) باندې او (دقسم دجواب څخه مخکي دښي کريم ﷺ په حق کي يوه خوشخبري ورکول سوه) تالره په دې ښارکي جنگ کول حلاليدونکي دي (چنانچي دمکي دفتح په ورځ ددوي ﷺ دپاره قتال جائز سو، دحرم احکام باقي نه وو پاته سوي، او قسم دي په پلار او په اولاد (دټول اولاد پلار ادم ﷺ دي پس په ادم او انسانانو ټولو باندې قسم وسو، مخ ته جواب دقسم دي، چي مونږ انسان په لوي مشقت کي پيدا کړي دي (چنانچي ټوله کله په مرض کي کله په غم کي کله په فکر کي اکثره وخت اخته وي اوددې مقتضا داوه چي په ده کي عجز او درماندگي پيدا سوي وي او خپل ځان يي په حکم دتقدیر کي بند گڼلي دحکم اورضا تابعدار وي، ليکن دکافرانسان دا حالت دي چي بالکل په هيره کي پروت دي نو) ايا هغه داخيال کوي چي په ده به دچاوس نه چليري (يعني ايا دالله ﷻ دقدرت څخه خپل ځان خارج گڼي کوم چي په دومره هيره کي پروت دي، او وايي چي مادومره زيات مال خرڅ کي (يعني يوڅو ځان لوي گڼي بيادرسول په عداوت او مخالفت داسلام او په گناهونو کي خرڅ کول هنر گڼي بيادروغ هم وايي چي هغه ته ډير مال وايي) ايا هغه داخيال کوي چي دي چانه دي ليدلي (يعني الله ﷻ خوليدلي دي او هغه پوه دي چي په معصيت کي يي خرڅ کړي دي ، نو په دې به سزا ورکي ، دارنگه مقداري هم ليدلي دي چي دومره نه دي څومره چي خلکو ته يقين ورکول غواړي، دا حال مطلق دکافردې چي دغه وخت ددوي ﷺ دمخالفينو دااقوال او احوال وه غرض داسې نه خوپه تکليف اورنج سره متاثره سو اونه په انعاماتو او احساناتو سره، دکومو چي مخ ته بيان دي چي) ايا مونږ ده لره دوي سترگي اوږبه اودوي شوندي نه دي ورکړي اوبيا مو ده ته دوي لاري دخير او شر ښوولي دي (چي دضرر دلاري څخه ځان وساتي او په نافع باندې روان سي پس ددي هم مقتضا داوه چي دالله ﷻ دا حکامو تابع وي، مگر هغه سړي (ددین) په غوندې کښي نه وتي (ددین کارونو ته يي ځکه غوندې وويل چي په نفس باندې گران دي)

اوتاته معلومه ده چی (د) غونډی (څخه) څه (مراد) ده هغه دچاڅت (دغلامی څخه) ازادول دی یا خوراک ورکول دی، دلورې په ورځ یو چا قریب یتیم ته یا یو په خاورو کی ناست محتاج ته (یعنی دالله ﷺ ددی احکامو په ځای کول په کار وو) بیا (دټولو څخه زیات داچی) دهغو خلکو څخه نه سوکوم چی ایمان راوړی او یو بل ته (دایمان) دپابندی وصیت کوی او یو بل ته دترحم پرمخلوق یعنی ظلم نه کولو) وصیت کوی (ایمان خو دټولو څخه مقدم دی، بیا امرپه ثابت قدمی په ایمان دنورو څخه افضل دی بیا دخلکو دازار څخه محفوظ کیدل دباقي څخه اهم دی بیاددی عملونو رتبه ده کمه چی د ، لَکُ رَقَبَةٍ څخه لومړتوب پوری مذکور دی، نو دا ائم تفهیم درتبی دپاره دی، مطلب داچی په ټولو اصولو او فروعو کی اطاعت کول په کار وو ، مخ ته د: الَّذِينَ آمَنُوا الْخ دجزا بیان دی یعنی) داخلگ راسته طرف والا دی (چی دجزا تفصیل یی په سورة واقعه کی دی اودلته په دی کی مطلق اهل ایمان خواص او عوام ټول داخل دی) او (مخ ته ددوی دمقابلینو بیان دی چی) کوم خلگ چی زمونږ دایتونو څخه منکړدی (په خپله په اصولو کی مخالف دی دفروعوبه څه وایی) هغه خلگ چپه طرف والا دی پردوی به اور احاطه کوونکی وی چی بنده سی پر (یعنی ددوږخیانو څخه به دوږځ دک سی، دروازه به ورپسی بنده سی، څکه چی دخلودپه وجه خوبه دوی ته وتل نه ورکول کیږی)

معلومات اومستلي: لَا اَلْسِمَ بِهَذَا الْبَلَدِ : حرف د ، لَا دلته زیات دی ، او په قسمونو کی دا حرف زیات راوړل دغربوپه محاورو کی معروف دی اوزياته صحیح دا ده چی دا حرف د ، لَا دمخاطب دباطل خیال دتردید دپاره دقسم په شروع کی راوړل سی، چی معنی یی داوی چی تاسی کوم خیال کوی ، هغه نه دی بلکه مونږ په قسم سره وایو چی حقیقت هغه دی کوم چی مونږ بیانوو، اود: الْبَلَد څخه مکه مکرمه مراد ده لکه چی په سورة التین کی هم دمکی په ښار قسم اخیستل سوی دی او ددی سره یی ددی صفت امین هم بیان کړی دی.

وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ دمکی په ښار قسم اخیستل ددی ښار دنورو ښارونو په نسبت دشرافت او افضلیت ښوول دی، دحضرت عبدالله بن عدی ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ دهجرت په وخت کی دمکی ښارته خطاب وکی اووی فرمایل چی (په خدای ﷻ قسم دی چی ته په ټوله مخکه کی دالله ﷻ په نزد دټولو څخه زیاته ښه او محبوبه یی او که زه یی ددی ځای څخه په وتلونه وای مجبوره کړی نوزه به ستا دمخکی څخه نه وای وتلی) (رواه الترمذی وابن ماجه، مظهری)

وَأَنْتَ حَلْ بِهَذَا الْبَلَدِ : په لفظ د ، حَلْ کی دوه احتماله دی یو دا چی دحلول څخه مشتق وی چی معنی یی په یوشی کی دننه ځای کیدل اوداوسیدو اوورکښته کیدوده، په دی اعتبارسره دحل معنی به کښته کیدونکی او اوسیدونکی وی اومراددایت به داوی چی دمکی ښارپه خپله هم محترم اومقدس دی، خصوصاً کله چی ته هم په دی ښار کی اوسیدو نو داوسیدونکی په فضیلت سره هم دمکان فضیلت زیاتیري، په دی وجه دښار عظمت دادی چی لفظ د: حَلْ دمصدر د: حَلَّتْ څخه مشتق وی چی معنی یی دیوشی حلالیدل دی، په دی اعتبار سره دلفظ د: حَلْ دوی معناوی کیدی سی یوه داچی دمکی کفار یی

تانه حلال گنلی دی چی ستا په قتل درپسی دی حال دا دی چی هغوی په خپله هم دمکی په ښار کی څه ښکار هم حلال نه گنی مگر دهغوی ظلم اوسرکښی تردی ځایه پوری زیاته سوي ده چی په کوم مقدس مقام باندی دیو حیوان قتل هم جائز نه دی او په خپله دهغه خلکو هم داعقیده ده، هلته هغوی دالله ﷻ درسول قتل او خون یی حلال گنلی دی دوهمه معنی دحل دا هم کیدی سی چی ستا دا خصوصیت دی چی ستادپاره دمکی په حرم کی دکفارو قتال حلالیدونکی دی لکه چی دمکی په فتح کی دیوی ورځی دپاره ددوی ﷻ څخه دحرم احکام لوړ سول اود کفارو قتل حلال سوی وو، په لنډتفسیر کی په دی دریمی معنی سره تفسیر سوی دی، په مظهری کی دری واره معناوی ذکر دی او د دری سره وو معانیو گنجائش سته .
وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ د: وَالِد څخه مراد حضرت ادم ﷺ دی کوم چی دتولو انسانانو پلاردی اود، مَا وَلَدَ څخه دده اولاد مراد دی کم چی دابتداء ددنیا څخه ترقیامته پوری به وی، دغه شان په دی لفظ کی په حضرت ادم ﷺ او په تولو انسانانو قسم وسو، مخ ته دقسم جواب ذکر سوی دی .

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ د: كَبَدٌ لفظی معنی محنت اومشقت دی، معنی داده چی انسان په خپل فطرت سره داسی پیدا سوی دی چی داول عمر څخه تراخه پوری په محنتونو او مشقتونو کی اوسیری، حضرت ابن عباس ؓ فرمایي دحمل دابتداء څخه دمور په رحم کی قید پاته سو، بیا دولادت په وخت کی یی محنت اومشقت برداشت کی، بیا دمور دتی خوړلو، بیادتی څخه دخلاصولو محنت، بیادخپل معاش او دژوند دضرورتونو پوره کولو مشقت، بیا دبوذاوالی تکلیفونه، بیامرگ، بیاقبر، بیا حشر او په دی کی دالله ﷻ په مخکی دعملونو جواب ورکول، بیاجزا اوسزا، داتول دورونه پرده دمحنتونو راځی اودا محنت اومشقت که څه هم دانسان سره مخصوص نه دی، ټول حیوان هم په دی کی شریک دی مگر داحال یی دانسان دپاره بالخصوص ځکه وفرمایي چی اول خودی دتولو حیوانانو څخه زیات شعور اوداراک لری اودمحنت تکلیف هم په قدر دشعور زیات وی، دوهم اخری او ترټولو لوی محنت په محشر کی دوباره ژوندی کیدل دتول عمر دعملونو حساب ورکول دی، دا په نورو حیوانانو کی نسته .

ځینی عالمان فرمایي چی هیڅ مخلوق دومره مشقتونه نه تیروی، لکه څومره چی انسان برداشت کوی، سره ددی چی دی په بدن او جثه کی داکثرو حیوانانو په نسبت ضعیف او کمزوری دی، ظاهره داده چی دانسان دماغی قوت دتولو څخه زیات دی په دی وجه دده تخصیص وسو، په مکه مکرمه، په حضرت ادم ﷺ او په اولاد دحضرت ادم ﷺ یی قسم واخیستی اوحق تعالی داحقیقت بیان وفرمایي چی انسان مونږ په شدت اومحنت اومشقت کی اوددی دپاره پیدا کړی دی کوم چی ددی دلیل دی چی انسان خود بخوده نه دی پیدا سوی یادی یوبل انسان نه دی زیږولی، بلکه دده پیدا کونکی یوقادر مختاردی کوم چی په خپل حکمت سره هر مخلوق ته خاص مزاج او دخاصو عملونو او کارونو استعداد ورکړی پیدا کړی یی دی، که دانسان په پیدائش کی په خپله دانسان څه دخل وای نو ده به دخان دپاره دا محنتونه مشقتونه هیڅکله نه وای منتخب کړی (قرطبی)

په دی قسم او جواب د قسم کی یی انسان په دی خبردار کړی دی چی ستاسی چی کوم داخواش دی چی په دنیا کی دی همیشه راحت پیدا سی او هیڅ تکلیف مخ ته رانه سی، دا کچه خیال دی چی هیڅکله به در ته حاصل نه سی، په دی وجه ضروری ده چی هر سړی ته په دنیا کی محنت او مشقت، رنج او مصیبت پیښ سی، او کله چی مشقت او تکلیف خامخا راتلل دی، نو د عقلمند کار دادی چی دامحنت او مشقت دهغه شی دپاره وکی کوم چی ده ته همیشه په کار ورسی او د دائمی راحت سامان یی جوړ سی او دا صرف په ایمان او اطاعت حق کی منحصر دی.

مخ ته د غافل او د آخرت څخه د منکر انسان د څو جاهلانه خصلتونو ذکر کوی او فرمایي، **أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُ أَحَدًا** : یعنی آیا دابی وقوف داگنی چی ددوی بد عملونه چانه دی لیدلی، دوی لره پوهیدل په کار دی چی ددوی خالق ددوی هر یو عمل وینی.

(د سترگو او ژبی په پیدائش کی یوڅو حکمتونه)

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ، وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ، وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ دنجد تشبیه ده چی معنی یی دهغه لاری ده کومه چی دلور لوروالی طرف ته ځی، مراد ددی څخه واضحه لار ده او په دی دواړو لارو کی کی یوه دخیر او کامیابی، بله دشر او هلاکت لار ده.

په تیرو آیتونو کی دانسان په دی غفلت او جهالت باندی خبرداری وو، چی دی داسی گنی چی پرما د حق تعالی هم قدرت نسته، اودا چی دده دعملونو او کارونو څوک لیدونکی نسته، په دی آیت کی دهغه څو نعمتونو ذکر دی کوم چی الله ﷻ دده په وجود کی داسی عطاء فرمایلی دی چی په خپله ددغو پر صنعت او حکمت فکرو کی نو د حق تعالی دبی مثاله حکمت او قدرت نظاره به په دی شیانو کی وکی په دی کی یی اول ددوو سترگو ذکر وفرمایي، د سترگو نازکی پردی، نازک رگونه په دی کی قدرتی پنا، بیاد سترگو ذکر وضع او هیئت چی ددی نازک ترین اندام د حفاظت څومره سامان په خپله ددوی په پیدائش کی سوی دی چی دلوری څخه یی داسی پردی په غورځولی دی چی د خود کار مشین په شان چی کله څه مضر شی مخ ته راځی نو داڅو دبخوده بغیر دڅه اختیار څخه بندیری، پردی پردو سربیره یی بانوگان درولی دی چی گرد او غبار منع کوی، پردی سربیره یی دوروڅو ورینسته ودرول چی دلوری څخه راتلونکی شی سیده په سیده په سترگو کی ونه لویږی او دابی په مخ کی دننه داسی فت کړی دی چی دلوره څخه ورباندی سخت هډوکی دی، لاندی یی هم دمخ سخت هډوکی دی چی که بنده چیری پر مخ راغوځار سی یایی په مخ یو شی راسی نو لاندی باندی هډوکی یی سترگی ورمحفوظ کوی.

دوهم شی ژبه ده، ددی عجیبه اونا اشنا پیدائش اود زړه دخبرو ترجمانی کومه چی ددی پر اسراره او خود کاره مشین په ذریعه کیږی، ددی دکار حیروانوونکی طریقی ته وگرره چی په زړه کی یو مضمون راغی، دماغو فکر په وکی، ددی دپاره یی عنوان او الفاظ تیار کړل، هغه الفاظ ددی ژبی په مشین سره

راوتل شروع سو، دا دومره لوی کارخومره پہ تلواری سرہ کیڑی چي اوریدونکی تہ دا احساس ہم نہ کیڑی چي ددی الفاظو ژبی تہ درہ ایستلو دپارہ خومره مشین وروستہ کارکری دی، دھغہ خخہ وروستہ داکلمات ژبی تہ راغلی دی، دژبی سرہ دشونډو ذکرپی پہ دی وجہ ہم وفرمایی چي دژبی پہ کارکی شونډی لوی مددگاری دی، داواز او حرفونو ممتاز شکلونہ داجوروی اوشاید پہ دی وجہ ہم چي قدرت ژبہ داسی ژر کار کوونکی مشین جوړ کړی دی چي پہ نیم منت کی ددی خخہ داسی کلمہ ہم راوڑی کومہ چي دی دجهنم خخہ راباسی او جنت تہ یی رسوی، لکه کلمہ دایمان، یاپہ دنیاکی ددبمن پہ نظرکی دی محبوب جوړ کړی لکه دتیر قصور معافی اوددی ژبی خخہ پہ دومره وقفہ کی داسی کلمہ ہم راوڑی کومہ چي دی جہنم تہ رسوی لکه کلمہ دکفر یاپہ دنیاکی ددہ دلوی خخہ لوی مهربان دوست ددہ دبمن جوړ کړی لکه بسکنخل بدی ردی او نور، لکه خنګہ چي دژبی فاندی بی شمیرہ دی، ددی هلاکتونہ ہم پہ دی اندازکی دی گویا دا یوہ تورہ دہ چي پردبمن ہم چلیڑی اوپہ خپلہ خپلہ مری ہم پریکولی سی، پہ دی وجہ اللہ ﷻ داتورہ د دوو شونډو پہ غلاف کی پتہ کړہ اودلتہ دشونډو ذکر کول دی طرف تہ اشارہ کیدی سی چي کوم مالک انسان تہ ژبہ ورکړہ هغہ ددی دمنع کولو اوبندولو دپارہ شونډی ہم ورکړی دی چي ددی پہ استعمال کی دسوچ اوپوهی خخہ کار واخلی اوبی موقعی یی دشونډو دمنیخ خخہ نہ راوباسی . دوہم شی ددوو لارو هدایت دی یعنی اللہ ﷻ انسان تہ دخیر اوشر نہ اوبد دپیژندو دپارہ یواستعداد اومادہ پہ خپلہ ددہ پہ وجودکی ایبسی دہ لکه چي قرآن کریم فرمایی، **فَالْتَمِمْهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا** : یعنی پہ نفس انسانی کی اللہ ﷻ دفجور او تقوی دواړو مادی ایبسی دی، نودغہ شان یوابتدایی هدایت انسان تہ پہ خپلہ ددہ دضمیر خخہ ورکول کیڑی، بیا ددی هدایت دتائید دپارہ انبیاء اواسمانی کتابونہ راخی کوم چي دغہ بالکل واضح کوی .

لنډہ دا چي جاہل او غافل انسان دقدرت حق خخہ منکرکہ لږدخپل وجودپہ یوڅو ښکارہ شیانوباندی فکر وکی نودحق دقدرت او حکمت دکمال مشاہدہ بہ وکی، پہ سترگو وگورہ بیاپہ ژبہ اقرار وکړہ، بیاپہ دوو لاروکی دخیر لارہ اختیار کړہ .

مخ تہ بیاپہ دی غفلت شعاری اوبی فکری خبرداری دی چي پہ دی روبانہ دلیلونو سرہ داللہ ﷻ دکامل قدرت اوددی پہ ذریعہ پہ قیامت کی ددوبارہ ژوندی کیدو اودحساب ورکولو یقین کول پہ کار دی، ددی یقین مقتضا داوہ چي دہ دخدای مخلوق تہ نفع اوراحت رسولی او ددوی دازارونو خخہ محفوظ کیدی اوپہ اللہ ﷻ یی ایمان راوړی وای اوپہ خپلہ خپلہ اصلاح پی کړی وای او دنورو خلکو داصلاح فکری کړی وای چي پہ قیامت کی پہ اصحاب یمین یعنی پہ جنتیانوکی سی، مگردی بدنصیبہ داسی ونہ کړل بلکه پہ کفر قائم پاتہ سوچي انجام یی دجهنم اور دی، دسورة تراخړہ پوری دامضمون بیان سوی دی، پہ دی کی دیوڅو نیکو عملونو خخہ اختیارونکی یی پہ یوخاص انداز سرہ بیان فرمایلی دی .

لَا أَتَّخِمْ الْعُقَبَةَ، وَمَا أَتْرَاكَ مَا الْعُقَبَةُ، لَكَ رَقَبَةٌ : عقبہ دغره جگی څوکی تہ ہم وایی او ددوو غرونو پہ منیخ کی لاری تہ ہم، او ددبمن خخہ پہ نجات حاصلولو کی داعقبہ دانسان مدد کوی چي غرتہ لوړ وخیژی

اوددبمن څخه ځان محفوظ کي يادغرونو دمينځ پرلاره بل طرف ته واوړي، دلته يي طاعات او عبادات په عقبه سره تعبير فرمايلي دي چي لکه څنگه عقبه ددبمن څخه دنجات ورکولو سبب وي اونيك عملونه داخرت دعذاب څخه دنجات ذريعه جوړيږي بياپه دي نيکو عملونو کي يي اول ، لَکَ رَکَّةً وَفَرَمَايِلَ ، يعنې يو غلام ازادول چي دايو لوي عبادت اوديو انسان ژوند جوړول دي، دوهم شي: اَوْ اِطْعَامٌ يِي بِيَانٍ وَفَرَمَايِي چي اوږي ته خوراک ورکول ډيرلوي ثواب دي او خوراک ورکول که هرچاته هم وي دثواب څخه خالي نه دي، مگر ځينوته ورکول ډيرلوي ثواب جوړيږي، په دي وجه ددغه لوي ثواب حاصلولو دپاره يي وفرمايل ، يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَقْرَبَةٍ يعنې خصوصاً کله چي خوراک يوداسي يتيم لره ورکول سي دکوم سره چي ستاسي خپلولي او قرابت هم وي نوپه دي کي دوچنده ثواب وسو يودوږي خيته مړول، دوهم دقريب صله رحمي اودهغه حق اداکول: فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يعنې خصوصاً په داسي ورځ کي ده ته خوراک ورکول په کمه کي چي هغه اوږي وي نور زيات موجب دثواب دي، دغه شان که يتيم قريب نه وي نوداسي مسکين وي دکوم غربت چي دي په خاورو کښينستونکي جوړکړي وي مراد ډير مفلس اومحتاج دي ، او په چاچي خرڅ کيږي هغه چي څومره زيات محتاج وي هم دومره دخرڅ کوونکي ثواب زياتيږي .

(دايمان تقاضا دا ده چي انسان صرف په خپله نېکي بس نه کوي نوروته هم دنيکي هدايت کوي)

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ : په دي آيت کي يي دايمان څخه وروسته دمومن دافرض وښووي چي هغه نورو مسلمانانو وړونوته هم دصبر اورحمت تلقين کوي دصبر څخه مرادنفس ديدو څخه منع کول اوپه نيکو عمل کول دي اودمرحمت څخه مراد دنوروپه حال رحم کول دي دهغوي تکليف خپل تکليف گڼل هغوي ته دازارواو ظلم څخه ځان ساتل دي په دي کي تقريباً ددين ټول احکام راغلل

تَمَّتْ سُورَةُ الْبَلَدِ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى ۲۳ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة الشمس﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي خَمْسِ عَشْرَةِ آيَةٍ

سورة شمس په مکه کي نازل سو او په دي کي پنځلس (۱۵) آيتونه دي .

شروع کوم په نوم سره دخداي ﷻ چي ډير مهربانه نهايت رحم والا دي .

وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا ۝ وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا ۝ وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا ۝

قسم دي په لمر او په غرمو دده ، او سپوږمي کله چي په لمر پسي راسي ، او په ورځ کله چي داروښانه کړي

وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا ۝ وَالسَّمَاءُ وَمَا بَيْنَهُمَا ۝ وَالْأَرْضُ وَمَا طَرَاهَا ۝

او په شپه کله چي دا پټه کړي ، او په آسمان او دده په جوړونکي ، او په مخکه او په غوړولو ددي ،

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا ۚ فَآلِهَةً مَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ قَدْ

او په نفس او په جوړولو دده ، بیا یی پوه کی دی په بدیو دده او نیکیو دده ، په

أَفَلَمْ مِّنْ زَكَّيْنَاهَا ۚ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّيْنَاهَا ۚ كَذَّبَتْ ثَمُودُ

تحقیق مراد ته ورسیدی چا چی ځان پاک کی ، اونا مراده سو چا چی دی په خاورو کی غورځول پریښوی ، درواغجن کی ښودیانو ،

بَطَّغُوْنَهَا ۚ إِذْ أَتَبَعْتَ أَشْقَاهَا ۚ فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ

په خپل شرارت سره ، هرکله چی پورته سو په دوی کی لوی بدبخت ، بیا وویل دوی ته دالله رسول خبردار

نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقِّيَهَا ۚ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوْهَا ۚ فَذُكِرْتُمْ عَلَيْكُمْ

وسی دالله داوښی څخه او ددی داوښو دواړ څخه ، بیا هغوی درواغجن کی هغه بیایی پښی پریکړی دهغه نو

رَبُّهُمْ يَذُنُّهُمْ فَسَوَّيْنَاهَا ۚ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ۚ

هلاکت نازل کی په هغوی رب دهغوی په سبب دگناهونو دهغوی بیایی برابرکړل تول ، او هغه نه بریږي د دوی دانجام څخه

لنډتفسیر: قسم دی په لمر او دده په رڼا او په سپوږمی کله چی دلمر دپړیو تو څخه وروسته راسی (یعنی راوخیژی، اودا قید شاید ځکه وی چی دغه وخت دړنا کمال وی لکه چی ضحها اشاره ده کمال دړنا دلمر ته اویا دغه وخت دوی ښانی دقدرت پرلپسی متصل ظاهریږی دلمر پړیو تل او دسپوږمی راختل، او (قسم دی، په ورځ کله چی هغه دا (لمر، ښه روښانه کړی او (قسم دی، په شپه کله چی هغه دا (لمر او دده اثار او انوار بالکلیه، پټ کی (یعنی ښه شپه سی چی دورځی دړنا هیڅ اثر پاته نه سی او څلور شیان په کمو چی قسم اخیستل سوی دی، په دی کی چی کوم قیدونه لگول سوی دی دغه ددوی دکمال په اعتبار سره دی، یعنی هریو قسم ددوی دکمال دحالت په اعتبار سره دی، او (قسم دی، په آسمان او په هغه (ذات، کوم چی داجور کی (مراد الله ځکه دی دغه شان په ماطحنها وَمَا سَوَّيْنَاهَا کی هم ، او په مخلوق قسم په خالق دقسم څخه مخکی فرمایل ځکه کیدی سی چی په دی کی ذهن ددلیل څخه دمذلول طرف ته منتقل کول دی ځکه چی مصنوع دلیل دی پرصانع، نو په دی کی پرتوحید باندی ددلیل طرف ته هم اشاره وسوه، او (قسم دی، په مزکه او په هغه (ذات، چاچی دا خپره کړه او (قسم دی دانسان، په روح او په هغه (ذات، چاچی دی (په هر صورت شکل او اعضاوو سره، سم جوړ کی، بیایی دده بد عملی او پرهیزگاری (دواړو خبرو، ده ته القاء وکړه (دا اسناد په اعتبار دتخلیق دی یعنی په زړه کی چی کوم دنیکی رجحان کیږی یا کوم چی دبدی طرف ته میلان کیږی د دواړو خالق الله ځکه دی ، که څه هم داوونی القاء په واسطه دملانکی وی او

دوهم دشيطان، بيا دغه رجحان اوميلان کله مرتبې د عزم ته رسيږي کوم چي دانسان په قصد او اختيار سره صادرېږي، په دې قصد او اختيار باندې عذاب او ثواب مرتب کيږي دکوم څخه وروسته چي صدور دفعل په تخليق د حق وي او کله عزم ته نه رسيږي، دغه معاف دي، مخ ته دمضمون دتکميل دپاره دفاجرانو اوتقوي دارو انجام نيسي چي، يقيناً هغه مرادته ورسيدل چاچي دا (روح) پاک کي (يعني نفس يي دگناهونو څخه منع کي اوتقوي يي اختيار کړه)، اونا مراده سو چاچي دي (په گناهونو کي) ډوب کي او پر گناهونو يي مغلوبه کي، ددې څخه وروسته دقسم جواب مقدردي، يعني اي دمکي کفارو ا کله چي تاسي فاجران ياست نو خامخا به په غضب او هلاکت کي اخته سي، په آخرت کي خويقتاً او په دنيا کي ځيني وخت لکه چي قوم دشمود ددې فجورو په وجه دغضب الهي اود عذاب مستحق جوړسول دکمو چي دا قصه ده چي، قوم دشمود دخپل شرارت په سبب (دصالح عليه السلام) تکذيب وکي (او دا دهغه زماني قصه ده) کله چي په هغه قوم کي کوم چي دتولو څخه زيات بدبخت وو هغه (داوښي دقتلولو دپاره)، راپورته سو (يعني تيار سو اودده سره نور خلگ هم شريک وه)، نودغو خلگو ته دالله ﷻ پيغمبر (صالح عليه السلام) کله چي ورته ددې دقتلولو دعزم اطلاع وسوه، لکه داسي چي په خازن کي دي، وفرمايل چي دالله ﷻ د (دي) اوښي څخه اوددې داوبو چنبلو څخه خبردار سي (يعني دا قتلوي مه اومه ددې اوبه بندوي، چونکي دقتل دارادي اصل سبب هم داوبو واري وو په دې وجه ددې وضاحت يي وفرمايې اودالله ﷻ اوښه يي ورته ځکه وويل چي خدای ﷻ دا دمعجزې په طور په عجيبه شان سره پيدا کړه اودنبوت دليل يي جوړ کي، اوددې احترام يي واجب کي) پس هغوي پيغمبر (يعني دنبوت دليل کم چي دناقه الله په ذريعه ظاهر سو) درواغجن کي (ځکه چي هغه دغو خلگونو يي نه مني، بيبيي دغه اوښه مړه کړه نودهغوي پروردگار دهغوي دگناه په سبب پرهغوي هلاکت نازل کي، بيادا (هلاکت) يي (دتول قوم دپاره)، عام کي اوالله ﷻ ته ددې هلاکت په اخر کي دڅه خرابي راولتو اودچا څخه څه، انديښنه ونه سوه (لکه ددنيا بادشاهانو ته چي ځيني وخت يوقوم ته دسزا ورکولو څخه وروسته احتمال وي چي پردي به په ملک کي څه هنگامه او شور مرتب نه سي، دشمود او داوښي مفصله قصه په سورة اعراف کي تيره سوي ده).

معلومات اومستلي: ددې سورة په شروع کي په اوو شيانو قسم راغلي دي اوددې شيانو سره ددوي دکمال دحالت په اعتبار سره څه اوصاف اوقيدونه ذکر سوي دي اولني قسم: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا دي، دلته که څه هم ضُحَي يي په عطف دواو سره ذکر کړي دي، مگر په قرينه دوروسته راتلونکو اشياوو د، ضُحَي ذکر په طور دوصف دشمس دي، يعني قسم دي په لمر کله چي په هغه وخت د: ضُحَي يعني غرمه کي وي، ضُحَي هغه وخت ته ويل کيږي کله چي لمر راوخيږي لږرالور سي اوړنا يي پرمزکه خپوره سي، دغه وخت هغه انسان ته نژدې په نظر راځي او گرمي زياته نه وي، په دې وجه ورته ښه کتل کيږي هم.

د دوهم قسم: وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاها دي، يعني په سپوږمي قسم دي کله چي هغه په لمر پسې راسي، ددې مطلب داهم کيدی سي چي کله سپوږمي دلمر دپريوتلو څخه وروسته را وخيږي اودادمياشتي په مينځ کي وي کله چي مياشت تقريباً مکمله وي اودوروستو راتلو دامطلب هم کيدی سي چي لکه څنگه چي دځاښت

په وخت کی لمر په کمال سره په نظر راځي، دغه شان کله چی سپوږمی دده څخه وروسته راسی یعنی په کاملیدو کی د لمر تابع سی.

دریم قسم، وَالْأَثَارِ إِذَا جَلَّاهَا د: جَلَّاهَا ضمیر مخکی یاد دنیا طرف ته هم راجع کیدی سی، که څه هم ددی څخه مخکی دمخکی یاد دنیا ذکر نه دی راغلی، مگر د عربو په محاورو کی داسی څو شيان دی کوم چی عموماً دانسانانو په مخکی وی، ددغو طرف ته بغیر ذکر دما سبق څخه هم ضمیر راجع کول منښور او معروف دی او په قرآن کریم کی هم ددی نظائر موجود دی، په دی اعتبار سره معنی داسوه چی قسم دی په ورځی او په دنیا یا مخکه کومه چی ورځی روښانه کړي ده، په دی کی هم اشاره دی طرف ته ده چی دورځی قسم ددی حالت په اعتبار سره دی کله چی داپوره روښانه سی او د عبارت په اعتبار سره ظاهره ده چی داضمیر د لمر طرف ته راجع وی، په دی صورت کی به معنی داوی چی قسم دی په ورځی کله چی دغه لمر روښانه کړی، دا اسناد به مجازی وی او مطلب به داوی چی کله دورځی راخوږ په سبب لمر روښانه په نظر راسی.

څلورم قسم، وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا یعنی قسم دی په شپه کله چی داپه لمر راخپره سی یعنی د لمر پناېته کړی. پنځم قسم، وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا په دی کی دسباق دنظم په اعتبار سره زیاته واضحه خبره داده چی په مابنهما کی یی صرف مامصدریه مقرر کړی او معنی داواخیستل سی چی قسم دی په آسمان او ددی په جوړوونکی، لکه چی په قرآن کریم کی دی بِمَا غَفَرْتُ رَبِّي.

دغه شان شپږم قسم، وَالْأَرْضِ وَمَا طَعَنَاهَا دی، په دی کی ماپه معنی دمصدر چی واخیستل سی، ترجمه داسوه چی قسم دی په مخکه او ددی په خپرولو، ځکه چی طَحَنَ مصدر په معنی دغوړولو خپرولو راځی په دی کی دآسمان سره دجوړولو اودمخکی سره دغوړولو خپرولو ذکر هم دغه حالت دکمال ښی. چی قسم دی دآسمان په هغه حالت کله چی دده تخلیق اوتکوین مکمل سو او قسم دی په مخکه کله چی یی دا خپره کړه اوددی تخلیق مکمل سو دحضرت قتاده رضی الله عنه اونورو څخه داتفسیر منقول دی. کشف اوبیضاوی اوقرطبی دا اختیار کړی دی، اوځینو مفسرینو حضراتو دلته صرف ما په معنی د، مَنْ أَخِيسْتِي دی، ددی مراد یی دحق تعالی ذات اخیستی دی، چی قسم دی په آسمان اوددی په جوړوونکی، دغه شان د: وَالْأَرْضِ وَمَا طَعَنَاهَا مطلب یی بیان کړی دی چی قسم دی په مخکه او ددی په خپرلوونکی مگردلته څومره قسمونه چی تراوسه پوری بیان سول او کم چی منځ ته راځی، هغه ټول دمخلوقاتو قسمونه دی، په مینځ کی دذات حق قسم اخیستل دنسق اوترتیب څخه بعید معلومیږی، او په دی صورت کی کوم چی لورلیکل سوی دی دا اشکال هم نه لازمیږی چی دمخلوقاتو قسم یی په ذات خالق باندی مخکی ولی بیان کی. والله تعالى اعلم

اووم قسم دی، وَالْفَرِّ وَمَا سَوَّاهَا: په دی کی هم چی ما مصدریه واخیستل سی، نو معنی دا ده چی قسم دی، په انسانی روح او ددی په سم او متناسب کولو او که ماپه معنی د، مَنْ أَخِيسْتِي سی نو معنی به دا وی چی قسم دی په نفس اودده په برابر اوسموونکی، تسویه یعنی درست او برابر کولو مطلب ددی څخه په

مخکی سورتونو کی راغلی دی .

فَالْهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا د: اَلْهَامَ معنی پہ زہ کی غورخول دی ، دفجور معنی ہنکارہ گناہ ، اود تقویٰ معنی معروف او مشہورہ دہ ، داجملہ ہم داووم قسم : وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا سرہ مربوط دہ ، یعنی اللہ ﷻ نفس انسانی جو رکھی ، بیایی دہ پہ زہ کی دفجور او تقویٰ دواو اَلْهَامَ وکی ، مراد دا دی چی دنفس انسانی پہ تخلیق کی حق تعالیٰ دگناہ او طاعت دواو مادی او استعداد ایہی دی ، بیایی انسان تہ یو خاص قسم اختیار او قدرت ورکری چی ہفہ پہ خپل قصد او اختیار سرہ دگناہ لار اختیاروی یاد طاعت ، کلہ چی ہفہ پہ خپل قصد او اختیار سرہ ددی خخہ کومہ یوہ لار اختیار کری ، نو پہ دی قصد او اختیار باندی دہ تہ ثواب یا عذاب ورکول کیہی ، پہ دی تفسیر سرہ ہفہ شبہہ رفع سوہ چی گناہ او طاعت کلہ چی پہ خپلہ دانسان پہ تخلیق کی ایہنول سوی دی ، نو ہفہ ددی پرکولو مجبور سو ، پہ داسی صورت کی خو ہفہ نہ دخہ ثواب مستحق دی نہ د عذاب ، اودا تفسیر دیو مرفوع حدیث خخہ استفاد دی ، کوم چی پہ صحیح مسلم کی دحضرت عمران بن حصین ؓ پہ روایت سرہ راغلی دی چی خینی خلگو دنبی کریم ﷺ خخہ دتقدیر دمستلی پہ حقلہ پوہنستہ وکرہ نودوی ﷺ پہ جواب کی دا ایت تلاوت وفرمایی پہ دی آیت سرہ دتقدیر دمستلی دشبہی جواب پہ دی صورت کی کیدی سی ، کلہ چی دالہام دفجور او تقویٰ خخہ مراد دا واخیستل سی چی ددواو مادی او استعدادونہ حق تعالیٰ پہ نفس انسانی کی ایہی دی مگر دی پہ دی کی یی پریوہ مجبورہ نہ دی جوہ کری بلکہ دہ تہ یی قدرت او اختیار ورکری دی چی پہ دی کی کومہ چی یی زہ غواہی اختیارولی یی سی .

دحضرت ابوہریرہ ؓ او ابن عباس ؓ خخہ روایت چی نبی کریم ﷺ بہ کلہ دا آیت تلاوت وفرمایی نو پہ لوہ او از سرہ بہ یی دا دعا وویلہ ، اَللّٰهُمَّ اِنِّ لِنَفْسِیْ تُقَوِّاۗتَا اَلَتْ وَلِیَّہَا وَتَوَفَّیَا وَاَنْتَ خَیْرُ مَنْ رَزَقَہَا : یعنی یا اللہ زما نفس تہ تقویٰ توفیق ورکی ، تہ زما دنفس ولی او مری یی .

ددی اوو قسمونو خخہ وروستہ پہ جواب دقسم کی فرمایی ، لَقَدْ اَفْلَحَ مَنْ رَزَقَہَا ، وَلَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا یعنی مراد پیداکی ہفہ سری چاچی خپل نفس پاک کی ، دتزکیہ اصل معنی باطنی پاکی دہ ، مراد دادی چی چا داللہ ﷻ اطاعت وکی او خپل ظاہر باطن یی پاک کرل ، او محروم سو ہفہ سری چاچی خپل نفس دگناہونو پہ چکروکی ومنبلوی ، لَفْظٌ دَدَسَّى دَدَسَّ خخہ مشتق دی چی معنی یی پہ مخکہ کی دفن کول دی ، لکہ چی اللہ ﷻ فرمایی ، اَمْ یَدْسُۦ فِی الثَّرَابِ ، او خینی مفسرین دلتہ پہ زگی اودسی کی پہ دواو کی ضمیر دفاعل داللہ ﷻ طرف تہ راجع کوی او معنی داکوی چی بامرادہ سو ہفہ سری خوک چی اللہ ﷻ پاک کی او نامرادہ او محرومہ سو ہفہ خوک چی اللہ ﷻ پہ گناہونو کی ومنبلوی ، دی آیت تول انسانان پہ دوو دلو کی تقسیم کرل ، یو بامراد بل نامراد ، مخ تہ ددی دوہم قسم خلگویوہ واقعہ پہ طور دمثال پیش کوی او ددوی دبد انجام خخہ یی بیروی چی دی نامرادو تہ پہ آخرت کی سختہ سزاخوہہ ورکول کیہی ، خینی وخت پہ دنیا کی ہم دوی تہ دسزا یوہ برخہ ورکول کیہی لکہ قوم نمود تہ چی ورپینہ سوہ ، ددوی واقعہ پہ تفصیل سرہ پہ سورة اعراف کی تیرہ سوی دہ ، دلتہ یی ور تہ اجمالی اشارہ وفرمایلہ او ددوی

د عذاب بیان یی و فرمایي .

لَذَنذَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا : دمدمه داسي سخت عذاب ته ويل كيږي كوم چي پريوه سړي يا قوم بار بار راځي ، تردی چي دوی بالکل ختم کړي اود ، فَسَوَّاهَا مطلب دا دی چي دا عذاب په ټول قوم محیط سو ، په کوم کی چي سړي ښځي ، کوچنيان بوداگان ټول برابر سول ، په اخر کی فرمایي ، وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا يعنی دالله ﷻ عذاب اودیو قوم دتباہ کولو معامله ددنیا دمعاملو په شان مه گڼي چي په دی کی دلوی څخه لوی بادشاه صاحب قوت اوشوکت هم کله چي دیو قوم سره داسي معامله کوي ، په کومه کی چي دټول قوم هلاکت وي ، نوده ته په خپله هم داخطرہ وي چي هسي نه ددوی پاته یاددوی مددگار خلک زمونږ څخه بدل واخلي اوبغاوت وکي ، غرض داچي په دنیا کی دنورو وژل په خپله هم بی خطري نه وي . څوک چي په نورو حمله کوي ، دده په ځان دحملی خطرہ هم لازماً برداشت کول وي بغير دحق تعالی ﷻ څخه چي ده لره هيڅ وخت هم دچا څخه څه خطرہ نه وي .

تَمَّتْ سُورَةُ الشَّمْسِ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى ۲۴ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة الیل﴾

سُوْرَةُ الْيَلِیْلِ وَهِيَ اِسْمُ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اَحَدٌ وَعَشْرَانِ آيَةً

سورة الیل په مکه کمی نازل سو او په دی کی یوینست (۲۱) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چي ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالْيَلِیْلُ اِذَا یَغْشٰی ۱ وَالنَّهَارُ اِذَا تَجَلّٰی ۲ وَمَا خَلَقَ الذَّکَرُ

قسم دی په شپه کله چي خپره سی ، او په ورځ کله چي روښانه سی ، او په هغه کوم چي هغه پیدا کړل نر

وَالْاُنْثٰی ۳ اِنَّ سَعِیْکُمْ لَشَیْ ۴ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰی وَاتَّقٰی ۵

اوبښځی ، بیشکه ستاگټه قسم قسم ده ، نو چا چي ورکړل او وپیریدل ،

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰی ۶ فَسَنِیْسِرُهُ لِّلْیُسْرِی ۷ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ

اورښتنی یی وگنله ښه خبره ، نودوی به مونږ ورسوو کرار کرار آسانی ته ، او چا چي بخل وکي

وَاسْتَغْنٰی ۸ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰی ۹ فَسَنِیْسِرُهُ لِّلْعُسْرِی ۱۰

اوبی پرواه سو ، اودرواغی وگنله ښی خبری ، نو مونږ به ورسوو دی کار کرانی ته ،

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ۝۱۱ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى ۝۱۲

او په کار به ورته سی ده ته مال دده کله چی دی کندي ته واچول سی ، زمونږ دمه ده لار ښوول ،

وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ۝۱۳ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ۝۱۴

او زمونږ په لاس کی دی آخرت اودنیا ، پس ما واوروی تاسی ته خبر دلمبی وهونکی اور ،

لَا يَصْلُهَا إِلَّا الْأَشْقَى ۝۱۵ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ۝۱۶ وَسَيُجَنَّبُهَا

و به رسیږی ده ته کوم چی لوی بدبخت دی ، چا چی درواغجن کی اومخ یی واروی ، او خلاص به کړی ددغه

الْآتَقَى ۝۱۷ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ۝۱۸ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ

څخه لوی بیریدونکی ، کوم چی ورکوی خپل مال دزړه پاکولو دپاره ، اونسته په ده دچاڅه

مِنْ نِعْمَةٍ تَجْزَى ۝۱۹ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ۝۲۰

احسان چی یی بدله ورکوی ، مگر دپاره دحاصلولو درضا دخپل رب چی ډیر برتر دی

وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ۝۲۱

او مخکی به هغه راضی سی .

لنفسیر: قسم دی په شپه کله چی هغه (لمر او ورځ) پټ کړی او (قسم دی) په ورځ کله چی هغه روښانه سی او (قسم دی) په هغه (ذات) چاچی تر اومه پیداکړل (مراد الله ﷻ دی، مخ ته جواب دقسم دی چی) بیشکه ستاسی کوششونه (یعنی عملونه) مختلف دی (اودغه شان یی ثمری هم مختلفی دی) نو چاچی (دالله ﷻ په لاره کی مال) ورکی اودالله ﷻ څخه وپیریږی اوبنه خبره (یعنی دین اسلام یی) رښتینی وگنی، نومونږ به ده لره دراحت دشیانو دپاره سامان ورکو (دراحت دشی څخه نیک عمل او په واسطه د نیک عمل جنت مراد دی چی د: یُسْر سبب اومحل دی، په دی وجه یُسْر یی وویل سو کنه نود: یُسْر یی معنی ده اسان شی) او چاچی (دواجبو حقوقو څخه) بخل وکی او (پر خای دخدای دبیری یی دخدای څخه) بی پرواهی اختیار کړه اوبنه خبره (یعنی دین اسلام) یی درواغجن کړی نو مونږ به ده ته دتکلیف دشی دپاره سامان ورکو (دتکلیف دشی څخه بد عمل او په واسطه دبد عمل دوږخ مراد دی چی د: عُسْر سبب اومحل دی، په دی وجه یی دغسی عُسْر ته وویل اودسامان ورکولو څخه مراد دواړه خایه دادی چی ښه یابدکار دده دپاره اسان سی اوبی تکلفه ورڅخه بیا کیږی اودغسی اسباب جمع سی، بیانیک عملونه سامان

دجنت کیدل اوبد عملونه سامان ددوړځ کیدل ظاهر دی، په حدیث کی دی، خوک چی دنیک بختو څخه وی نوده ته دنیک بختو عمل اسان سی اودغه شان خوک چی بدبخت وی هغه ته دبختو او (مخ ته دصاحب عُسْرُی دحال ذکر دی چی) دده مال به دده هیڅ په کار ورنه سی، کله چی هغه بریادیږی (دبریادی څخه مراد جهنم ته تلل دی) واقعی زمونږ په ذمه (دخپلی وعدی مطابق) لار ښوول دی (نو دغه مونږ په پوره طور سره ښوولی ده بیا چا دایمان او اطاعت لار اختیار کړه چی ذکر یی په مَنْ بَخَلَ الْخَکِ کی سوی دی) او (چی څنگه لار یوسری اختیار کړی هغه شان ثمره به هغه ته ورکړو ځکه چی) زمونږ په قبضه کی دی آخرت اودنیا (یعنی په دواړو کی زمونږ حکومت دی، په دی وجه په دنیا کی مونږ احکام مقرر کړل او په آخرت کی به په مخالفت او موافقت باندی جزا اوسزا ورکړو، چی بیان یی دوه ځایه په سُتْسِرَةُ کی سوی دی، مخ ته په طور دصفایی او وضاحت ارشاد دی چی ماکومی تاسی ته دمختلفو عملونو مختلفي سزاګانی ښوولی دی)، نوزه تاسی دیولمبو وهونکی اور څخه بیروم (په کوم چی جمله د: فَسْتَسِرُهُ لِلْعُسْرَى دلالت کوی چی ایمان او طاعت چی ذکر یی په أَعْطَى الْخَکِ کی دی اختیار کړی، ددغه اور څخه به محفوظ سی اودکفر او معصیت چی ذکر یی په بَخَلَ الْخَکِ کی دی په اختیارولو دوړځ ته مه ځی ځکه چی دغه ته دتللو اونه تلولو دغه اسباب دی چنانچی مخ ته ددی وضاحت دی چی) په دی کی به (دهمیشه دپاره) هغه بدبخت داخلېږی کوم چی (حق دین) درواغجن کړی او (ددی څخه یی) روی گردانی وکړه اوددی څخه به داسی سړی لیری ساتل کیږی کوم چی لوی پرهیزګار دی کم چی خپل مال محض په دی غرض سره ورکوی چی (دگناهونو څخه) پاک سی (یعنی محض دحق رضا دده مطلوب وی)، اوبغیر دخپل عالی شان پروردګار درضا جوئی څخه (چی دادده مقصود دی) دده پرذمه دچا احسان نه وو چی (په دی ورکړی سره) دده بدله ورکول (مقصود) وی (په دی کی نهایتی مبالغه ده، په اخلاص کی، ځکه چی دچا بدله خلاصول هم فی نفسه مستحب اوبنه اوموجب دثواب دی، مګر په فضیلت کی دابتدایی احسان برابره دی پس کله چی ددی سړی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول ددی څخه هم مبراء دی نودریا اونورو گناهونو دګډون څخه به په درجه اولی بری وی اوداکمال اخلاص دی) او (داسی سړی دپاره لوړ صرف دجهنم څخه محفوظ کیدل مذکور وه، مخ ته داخرت دنعمتونو حاصلیدل فرمایي چی) داسړی به ډیر ژر خوشحاله سی (یعنی په آخرت کی به ورلره داسی داسی نعمتونه ورکول سی په کومو سره چی به ده ته دائمی خوشحالی نصیب سی)

معلومات اومسئلي: إِنْ سَأَلْتُمْ لَنَقِي: دا داسی جمله ده لکه چی په سورة انشقاق کی ذکر سوه، إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدًّا: چی تفسیری مخکی تیرسوی دی مطلب دادی چی انسان په خپل فطرت سره دڅه نه څه کار دپاره دسعی او عمل اوجداو جهد عادت دی مګر ځینی خلګ په خپل جد اوجهد اومحنت سره ددائمی راحت سامان کوی او ځینی نور په خپل دی محنت سره دائمی عذاب اخلی لکه چی په حدیث کی دی چی هر انسان سهار پورته کیږی نو خپل نفس پرتجارت لګوی، خوک خوپه دی تجارت کی کامیابیږی او خپل خان داخرت د عذاب څخه ازادوی او خوک داسی هم وی چی دده محنت اوسعی او عمل دده دهلاکت سبب

جو پیری مگر د عقل کار دادی چی اول دخپل سعی او عمل انجام ته سوچ وکی او چی دکوم عمل په انجام کی وقتی ارام اولذت وی ، مگر د دائمی عذاب او غم سبب جو پیری ، هغه ته نه نژدی کیږی .

(د سعی او عمل په اعتبار سره د انسانانو دوی ټولګی)

مخکی قرآن کریم د سعی او عمل په اعتبار سره د انسانانو دوی ټولګی وېنولې او د دواړو دری دری صفتونه یی ذکر کړل، اوله ډله دکامیابو خلګوده، ددوی دری عملونه دا دی ، **فَاتَّقُوا اللَّهَ أَغْطَىٰ وَآلَهُ وَتَقَٰتُ بِالْخَيْرِ** : یعنی چاچی دالله ﷻ په لاره کی مال خرڅ کی اودالله ﷻ څخه وپیریدی او دژوند په هره شعبه کی یی دده د احکامو دخلاف ورزی څخه یی ځان وساتی ، او چاچی دښی خبری تصدیق وکی ، دښی خبری څخه مراد کلمه دایمان **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** ده (لکه چی داسی ویلی دی ابن عباس ؓ ، ضحاک اوسدی) ددی کلمی دتصدیق څخه مراد ایمان راوړل دی ، او که څه هم ایمان دټولو عملونو روح اودټولو څخه مقدم دی ، دلته ددی دوروسته کولو شاید وجه دا وی چی دلته ذکر د سعی عمل اوجد اوجه دی اودغه عملونه دی ، ایمان خویو قلبی شی دی چی په زړه کی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ تصدیق وکی ، بیا په ژبه سره هم ددی اقرار دکلمه شهادت په ذریعه وکی اوظاهره ده چی په دی دواړو شیانو کی څه جسمانی محنت نسته نه څوک دا دعملونو په فهرست کی شمیری .

د دوهمی ډلی یی هم ددریو عملونو ذکر وفرمایي ، **وَأَمَّا مَنْ يَّعْلَ وَاسْتَفْتَىٰ، وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ** یعنی چاچی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو څخه بخل وکی چی دفرض زکوة او واجبو صدقو ادا کولو څخه یی منع وکړه او دالله ﷻ څخه دبیریدو اوهغه ته دکېسته کیدو او اطاعت اختیارولو پرځای یی دهغه څخه ځان بی پروا اوبی حاجته کی اوبښه خبره یعنی دایمان کلمه یی درواغجنه کړه ، په دی دواړو ډلو کی داوولی ډلی په باره کی فرمایي : **فَسُيِّرَ لَهُ سُرَىٰ د** ، **يُسْرَىٰ** لفظی معنی ده اسان اوارام ورکونکی شی چی مشقت په کی نه وی ، مراد ددی څخه جنت دی ، دغه شان ددی په مقابله کی دبلې ډلی په حقله فرمایي : **فَسُيِّرَ لَهُ سُرَىٰ دَعْرَىٰ** لفظی معنی مشکل او تکلیف ورکونکی شی دی ، مراد ددی څخه جهنم دی اومعنی ددواړو جملو داده چی کوم خلګ خپل سعی اومحنت په اولنیو دریو کارونو کی لګوی یعنی دالله ﷻ په لار کی یی خرڅوی اودالله ﷻ څخه بیره او دایمان تصدیق کوی ، دا خلګ مونږد ، **يُسْرَىٰ** یعنی دجنت دکارونو دپاره اسانو او کوم خلګ چی داسعی او عمل په نورو درو کارونو کی لګوی دوی مونږد **عُسْرَىٰ** یعنی دجهنم دکارونو دپاره اسانو ، دلته په ظاهره مقتضا دمقام ددی ویلو وو چی ددوی دپاره به دجنت عملونه یاد دورځ عملونه اسان سی ، ځکه چی اسان یا مشکل کیدل دعملونو صفت کیدی سی نو په خپله ذاتونه او اشخاص نه اسانیدی سی اونه مشکل کیدی سی ، مگر قرآن ددی تعبیر داسی وفرمایي چی په خپله ددی خلګو ذاتونه او وجودونه به ددی عملونو دپاره اسان سی ، په دی کی اشاره ددی خبری طرف ته ده چی ددوی طبیعتونه اومزاجونه به داسی جوړسی چی داوولی ډلی طبیعتونه به دجنت عملونه جوړسی ، ددی په خلاف کولو به دوی ته تکلیف محسوسیږی ، دغه شان دبلې ډلی مزاج به داسی جوړسی چی دجهنم کارونه به یی خوښ وی په دغو کی به ورته راحت ورکول کیږی ، دجنت دعملونو څخه

به یی نفرت وی، ددی دواړو ډلو په مزاجونو کی ددی کیفیت پیدا کولی یی په دی سره تعبیر وفرمایي چی دوی به په خپله ددی کارونو دپاره اسان سی، په یو مرفوع حدیث کی ددی تائید داسی راځی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

اعْمَلُوا لِكُلِّ مِيسِرٍ لِمَا خَلَقَ لَهُ أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَمِيسِرٌ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاءِ فَمِيسِرٌ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ (رواه البخاری ومسلم عن علی ؓ)

یعنی تاسی چی کوم عمل کوی، هغه کوی څکه چی دهرسری دپاره هغه کار اسان سوی دی دکوم دپاره چی هغه پیدا سوی دی، په دی وجه کوم چی نیک بخت خوش نصیبه دی نودنیک بختو عملونه د دوی طبعی رغبت جوړ سی، او کوم چی بد بخته اوبد نصیبه یعنی دوړخیان دی د دوی دپاره دبد بختو عملونه کول مزاج او طبیعت جوړ سی .

مگر دا دواړه شیان دخپل خدای ورکړی استعداد داستعمالولو په نتیجه کی ورکول کیږی، په دی وجه په دی د عذاب او ثواب مرتب کیدل مستبعد نه سی گڼل کیدی .

ددی څخه وروسته بدنصیبه ډلی دوړخیانو ته خبرداری دی، وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى : یعنی دکوم مال په خاطر چی دی کم بختانو په واجبو حقونو کی هم بخل کوی، دامال به پرده د عذاب راتلو په وخت کی هیڅ کار ور نه کړی د: تَرَدَّى لفظی معنی کندي ته غورزیدل اوهلا کیدل دی، مراد دادی چی دمرگ څخه وروسته په قبر کی اوبیا په قیامت کی چی کله هغه د جهنم کندي ته غورزیدونکی وی نودا مال به ده ته هیڅ نفع ور نه کی .

لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى، الَّذِي كَذَبَ وَكَوَى، دا د جهنم داور د حال بیان دی چی په دی کی به داخل نه سی، مگر هغه سړی کوم چی بدنصیبه دی او کوم چی دالله ﷻ اور رسول ﷺ تکذیب کوی او د دوی د اطاعت څخه مخ اړوی اودا ظاهره ده چی دالله ﷻ اود رسول ﷺ تکذیب کوونکی صرف کافر کیدی سی، ددی څخه په ظاهره دا گڼل کیږی چی مومن گناهگار کم چی د تکذیب مجرم نه وی جهنم ته به نه ځی، حال دادی چی دقرآن اوحديث بی شمیره نصونه ددی څخه ډک دی، چی مومن هم چی کومه گناه کوی که ده دهغه څخه توبه ونه کړه یادچا په شفاعت سره یا خالص په رحمت سره دی معاف نه سو نو هغه به هم جهنم ته ځی او دخپلو گناهونو دسزا تر تیرولو پوری به په جهنم کی وی، البته دسزا تیرولو څخه وروسته به د جهنم څخه ایستل کیږی اوبیا به په برکت دایمان جنت ته داخل سی، په ظاهره ددی آیت الفاظ ددی څخه خلاف دی، په دی وجه ضروری ده چی مراد ددی آیت هغه وی کوم چی دقرآن دنورو آیتونو اوصحیح احادیثو خلاف نه وی، ددی ډیره اسانه توجیه هغه ده کومه چی په لنډ تفسیر کی را اخیستل سوي ده، چی دلته د جهنم د دخول څخه مراد هغه دخول دی کوم چی دهمیشه دپاره وی اوداسی دخول صرف دکافر سره مخصوص دی، مومن به څه نه څه وخت بالاخر دخپلی گناه دسزا پوره کولو څخه وروسته د جهنم څخه ایستل کیږی مفسرینو عالمانو ددی څخه دسزا نور څه توجیهات هم بیان کړی دی هغه هم په خپل ځای درست کیدی سی او په تفسیر مظهري کی ددی یوه توجیه دا کړی ده چی په دی آیت کی داشقی اواتقی څخه مراد عام

نه دی بلکه هغه خلق ورڅخه مراد دی کوم چی د نبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کی موجود وه په هغو موجودینو کی به هیڅ یو مسلمان باوجود د گناه کیدو څخه هم په برکت د صحبت د نبی کریم ﷺ جهنم ته نه ځی .
(صحابه کرام ﷺ ټول په جمع د جهنم څخه محفوظ دی)

وجه دا ده چی اول خو په دی حضراتو کی د چا څخه گناه کیدل هم ډیر کم سوی دی او په وجه دبیری داخرت ددوی د حالاتو څخه د لازمی معلومیږی چی که د چا څخه څه گناه سوی هم ده نو هغه به توبه کړی وی ، بیا ددوی دیوی گناه په مقابله کی ددوی نیک عملونه دومره زیات دی چی دهغه په وجه هم هغه گناه معاف کیدی سی ، لکه چی په قرآن کریم کی دی : **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ** ، یعنی نیک عملونه د بدو عملونو کفارو کیری او په خپله د نبی کریم ﷺ صحبت یو داسی عمل دی کوم چی په ټولونیکو عملونو باندی غالب دی په حدیث کی دامت د صالحانو په باره کی راغلی دی ، **مَنْ قَوْمٌ لَا يَنْفَعُ جَلْبَتُهُمْ وَلَا يَنْفَعُ أَيْسُهُمْ (صَحِيحِينَ)** یعنی دا هغه خلک دی د کومو سره چی کنسینستونکی بد بخته اونا مراده کیدی نه سی او څوک چی ددوی سره محبت لری هغه محروم نه سی پاته کیدی ، نو کوم سړی چی د سید الانبیاء ﷺ سره ناست او محبت لرونکی وی ، هغه څنگه بد بخته کیدی سی ، په دی وجه په صحیح احادیثو کی ددی وضاحتونه موجود دی چی صحابه کرام ﷺ ټول په جمع د دورخ د عذاب څخه بری دی ، په خپله په قرآن کریم کی د صحابه کرامو ﷺ په باره کی دا موجود دی ، **وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى** : یعنی په دوی کی د هر یوه دپاره الله ﷻ د حُسنی یعنی د جنت وعده فرمایلی ده او په بل آیت کی دی **إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَ الْحُسْنَى أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُنْعَدُونَ** یعنی د کومو خلکو دپاره چی زموږ د طرف څخه حُسنی مقدر سوی ده هغوی به د دورخ داور څخه لیری اوسیری او په یو حدیث کی ارشاد دی چی د جهنم اور به هغه سړی مسه نه کړی چاچی زه لیدلی یم (ترمذی عن جابر ﷺ)

وَسَجَّتْهَا آتْفَى ، **الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى** دا د بد بختیو په مقابله کی د نیک بختو تقوی شعار و حضراتو د جزا بیان دی چی کوم سړی ته د مکمل اطاعت حق عادت وی اودی خپل مال د الله ﷻ په لاره کی صرف ددی دپاره خرڅ کوی چی دی د گناهونو څخه پاک سی داسی سړی به د جهنم داور څخه لیری ساتل کیږی .

دایت الفاظ خو عام دی کوم سړی هم چی دایمان سره د الله ﷻ په لاره کی مال خرڅ کوی دهغه دپاره دا خوشخبری ده ، لیکن د شان نزول د واقعی څخه معلومیږی چی اصل مراد ددی لفظ د : **اتَّقَى څخه** حضرت صدیق اکبر ﷺ دی ، ابن ابی حاتم د حضرت عروه ﷺ څخه روایت کړی دی چی اووه مسلمانان داسی وه کوم چی دمکی کفارو خپل غلامان جوړ کړی وه ، کله چی هغه مسلمانان سول نو هغوی لره به یی په قسم قسم ازارونه رسول ، حضرت صدیق اکبر ﷺ خپل لوی مال خرڅ کی او هغوی یی د کفارو څخه واخیستل ازاد یی کړل ، په دی دا آیت نازل سو (مظهری)

ددی په مناسبت د آیت آخری جمله دا ده ، **وَمَالًا خَدَّ عَنْهُ مِنْ بَغْيٍ لَّعَازِي** یعنی په کومو غلامانو باندی چی حضرت صدیق اکبر ﷺ داعظیم احسان وفرمایي او ډیر مال یی خرڅ کی وایی خیستل اوازاد یی کړل دهغوی هیڅ پخوانی احسان هم ددوی په ذمه نه وو د کوم په بدله کی چی یی داکار وکی ، بلکه ، **إِلَّا أَنْفَاءً وَجْهَ رَبِّهِ الْأَعْلَى** : یعنی د دوی مقصد د الله عالی شان درضا حاصلولو څخه ماسوا نور هیڅ نه وو .

په مستدرک حاکم کی دحضرت زبیرؓ څخه منقول دی چی دصدیق اکبرؓ دا عادت هم وو چی کوم مسلمان به یی دکفارو په لاس کی قیدی لیدی ، هغه به یی اخیستی او ازادوی به یی او دا خلک عموماً ضعیفاء وه ، دصدیق اکبرؓ پلار حضرت ابو قحافهؓ ده ته وفرمایل چی کله ته غلامان ازادوی نودومره کار کوه چی داسی غلامان ازادوه چی قوی اوبهادران وی چی هغوی صبا ستا ددښمنانو په مقابله کی په کار درسی ، حضرت صدیقؓ ورته وفرمایل چی زما مقصد د دوی دازادولو څخه ځان ته فائده اخیستل نه دی بلکه زه خو صرف دالله ﷻ درضا حاصلو دپاره دوی ازادوم (مظهری)

وَلَسَوْفَ يَرْضَى : یعنی کوم سړی چی خپل مال صرف دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره خرڅ کی اوخپله څه دنیوی فائده یی په کی ونه کتله نوالله ﷻ به هم په اخرت کی دی راضی کړی چی دجنت عجیبه اودائمی نعمتونه به ورلره ورکی ، دشان نزول دواقعی څخه ددی آیتونو دصدیق اکبرؓ په شان کی نازلیدل ثابت دی ، په دی وجه دااخری کلمه دصدیق اکبرؓ دپاره یوه عظیمه خوشخبری اواعزاز دی چی ده ته دالله ﷻ دطرف څخه په دنیاکی دراضی کیدو خوشخبری واورول سوه .

تَمَّتْ سُورَةُ اللَّيْلِ ، بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى ۲۵ شَعْبَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هَجْرِي .

﴿سورة الضحی﴾

سُورَةُ الضُّحَى مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هِيَ ثَمَانِيَةٌ

سورة ضحی په مکه کی نازل سو او په دی کی یولس (۱۱) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالضُّحَى ۱ وَاللَّيْلُ إِذَا سَجَى ۲ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَاقَلَى ۳

قسم دی په ځانښت ، او په شپه کله چی خپره سی ، نه رخصت کړی ته ستارب او نه بیزاره سو ،

وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى ۴ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى ۵

او خامخا آخرت غوره دی تالره ددنیا څخه ، اوژر ده چی دربه کړی تا ته ستارب نو ته به راضی سی

الْمُحَمَّدُكَ يَتِيمًا فَآوَى ۶ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ۷

آیا نه یی وی پیدا کړی ته یتیم پس خای یی درکی ، او بیایي پیدا کړی ته بی لاری پس لاری درته وښووله ،

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ۸ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۹ وَأَمَّا

اوبیایي پیدا کړی ته مفلس پس بی حاجته یی کړی ، نو کوم چی یتیم دی په هغه سختی مه کوه ، اوڅوک

السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝۱۰ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝۱۱

چی سوال کوی هغه مه ترته ، او کوم چی احسان دی ستا درب نو هغه بیانوه .

لنہ تفیسیر: قسم دی دورخی په رڼا او په شپه کله چی هغه قرار ونیسی «دقرار نیولو دوی معناوی کیدی سی، یوه حقیقی یعنی ددی دتیارۍ کاملیدل ځکه چی دشیپۍ تیاره کرار کرار زیاتیری چی څه شپه تیره سی نومکمله سی، دوهمه مجازی یعنی دجاندارو په دی کی بیده کیدل او داوازونو اوشور اوشغب په دی کی خاموشه کیدل، مخ ته جواب دقسم دی، چی ستا پروردگار نه ته پریښی یی اونه ستا څخه بیزاره سوی دی (ځکه چی اول خو ستا څخه څه خبره داسی نه ده سوی، دوهم انبیاء عليه السلام الله ﷻ ددی څخه محفوظ اومعصوم جوړ کړی دی، پس ته دکفاروپه خرافاتو اولغویاتو غمجن کیره مه کوم چی دخو ورخی وحی دتاخیر په سبب یی داوویل چی دی خدای پریښی دی، ته به برابر دوحی په نعمت سره مشرف کیږی، اوداشرف اوکرامت خوستا دپاره په دنیاکی دی، اواخرت ستا دپاره ددنیا څخه په ډیرو درجو ښه دی (نو هلته به تاته ددی څخه زیات نعمتونه درکول کیږی) اوډیر ژر به الله ﷻ تاته (په اخرت کی ډیر نعمتونه) درکړی نو ته به (په هغه درکړو سره) خوشحاله سی (اوپه څه چی یی قسم اخیستی دی دهغه ددی خوشخبری سره دامناسبت دی چی لکه څنگه چی الله ﷻ په ظاهره دخپل قدرت اوحکمت مختلفې ښانۍ ظاهرویی په ورځ پسۍ شپه اوشپه پسۍ ورځ راوولی ، داکیفیت دباطنی حالاتو وگڼه، که دلمر درڼا وروسته دشیپۍ دتیارۍ راتلل دالله ﷻ دخفگان اوناراضگی دلیل نه دی اونه ددی څه ثبوت دی چی ددی څخه وروسته به دورخی رڼا بیانوه وی نوڅو ورخی دوحی په منع کیدو سره داوولی گڼل کیږی چی نن صبا خدای دخپل منتخب سوی پیغمبر څخه خفه اوناراضه سو اودهیمیشه دپاره دوحی دروازه بنده سوه داسی ویل خودخدای ﷻ په علم محیط او حکمت بالغه باندی اعتراض کول دی گویا هغه خبرنه وو چی څوک زه ښی جوړوم هغه به ائنده ددی اهل ثابت نه سی نعوذ بالله منه، مخ ته په ځینو نعمتونو سره دذکر سوی مضمون تائید دی یعنی) آیا الله ﷻ ته یتیم نه وی پیدا کړی، بیایی (تالره) ځای درکی (چی ته دمورپه نس کی وی ستا پلار وفات سو الله ﷻ ستاپه نیکه سره پرورش وکی بیا چی کله ته داتو کاله سوی نوهغه هم وفات سونوپه اکا مو ستا پرورش وکی دخای درکولو مطلب دا دی) اوالله ته (دشریعت څخه) بی خبره پیدا کړی وروسته یی (تاته دشریعت) لار وښوول (لکه داقول دالله ﷻ دی ، مَا كُنْتُ لَنَرِي مَا الْكُتُبُ وَلَا الْإِيمَانُ الْخ او دوحی څخه مخکی دشریعت تفصیل نه معلومیدل څه عیب نه دی) اوالله ﷻ ته نادره پیدا کړی ، وروسته یی مالدار جوړ کړی (داسی چی دحضرت خدیجه رضی الله عنها) په مال کی تاپه طور دمضاربت تجارت وکی، په دی کی نفع وسوه، بیا حضرت خدیجه رضی الله عنها ستاسره نکاح وکړه، اوخپل ټول مال یی حاضرکی، مطلب داچی په تاسی دابتداء څخه انعامات کیږی ائنده به هم کیږی په دغوانعاماتو دشرک ادا کولو حکم دی چی کله مونږ تاته دا انعامات درکړه، نوته (ددی په شکریه کی) پریتم سختی مه کوه اوسوال کوونکی مه ترته (داخو شکر فعلی دی) اودخپل رب د (ذکر سوو) انعاماتو تذکره کوه .

معلومات اومستلبي: شانِ نزول: ددی سورة دنزول دسبب په حقله په بخاری او مسلم کی دحضرت جندب بن عبدالله ۷۱ څخه روایت راغلی دی او ترمذی دحضرت جندب ۷۲ څخه دا روایت کړی دی چی یو وار دنبی کریم ۷۳ یوه گوته زخمی سوه او دهغه وینه جاری سوه نو هغوی وفرمایل.

إِنْ أَنتَ إِلَّا أَصْبَحَ ذَمِيتَ وَلِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتَ

یعنی ته یوه گوته یی چی وینی سوی او کم تکلیف چی تاته ورسیدی هغه دالله ۷۴ په لاره کی دی (په دی وجه غم څه دی) حضرت جندب ۷۵ دا واقعه ذکر کړه اووی فرمایل چی ددی واقعی څخه وروسته (څه ورځی) جبرائیل امین وحی رانه وړه نودمکی مشرکانو دا طعنی ورکول شروع کړه چی محمد ۷۶ دده خدای (نعوذ بالله) پرېښووی او ناراضه سو، په دی داسورة ضحی نازل سو، دحضرت جندب ۷۷ روایت کم چی په بخاری کی دی، په دی کی دیوی یادوو شپو دتهجد دپاره دنه پورته کیدو ذکر دی په وحی کی دتاخیر ذکر نسته او په ترمذی کی تهجد ته دیوی دوو شپو دنه پورته کیدو ذکر نسته، صرف په وحی کی دتاخیر ذکر دی، ظاهره ده چی په دی دواړو کی څه تعارض نسته، کیدی سی چی دواړی خبری پیښی سوی وی، راوی کله یوه واقعه بیان کړیده کله بله واقعه، او هغه ښځه کومی چی نبی کریم ۷۸ ته طعنه ورکړه ام جمیل دابولهب ښځه وه، لکه چی په نورو ایتونو کی دی او دوحی دتاخیر واقعات ډیر وار پیښ سوی دی، یوه دقرآن دنزول په شروع کی پیښه سوه کم ته چی زمانه دفترت وحی ویل کیږی، دادتولو څخه زیاته اوږده وه، یوه واقعه دتاخیر دوحی هغه وخت پیښه سوه کله چی مشرکانو یا یهودو دنبی کریم ۷۹ څخه دروح دحقیقت په حقله پوښتنه وکړه اودوی وروسته دجواب ورکولو وعده وفرمایله، مگر دانشاء الله نه ویلو په وجه ترڅو ورځو پوری دوحی سلسله بنده سوه، پردی مشرکانو دا طعن ورکول شروع کړه چی دمحمد ۸۰ خدای دده څخه ناراضه سو اودی یی پرېښووی، دغه شان داواقعه ده کومه چی دسورة ضحی دنزول سبب سوه، داضروری نه ده چی دا ټول واقعات په یوه زمانه کی پیښ سوی وی، بلکه مخ ته وروسته هم کیدی سی.

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى: دلته آخرت په خپله معروفه معنی کی دی او ددی په مقابله کی اولی چی ددنیا په معنی کی واخیستل سی نو تفسیری هغه دی کوم چی په لنډتفسیر کی لوړتیرسوی دی چی داکفار او مشرکان چی کوم طعن تاته درکوی دابه په دنیا کی وینی چی سراسر خطاوی، ددی څخه مخ ته دآخرت دانعاماتو هم ستاسره وعده کوو چی تا به ددنیا دانعاماتو څخه په نورو زیاتو انعاماتو سره ونمانځو، اوداهم څه بعیده نه ده، چی دلته آخرت ددی په لفظی معنی کی واخیستل سی چی وروسته حالت، لکه چی دلفظ داولی معنی مخ ته حالت دی نو مطلب دایت به داسی چی په تادالله ۸۱ انعامات په مخ زیاتیری چی دهرمخ ته حالت څخه به وروسته حالت بهتر او افضل کیږی په دی کی په علمونو معلوماتو اودقرب الهی په درجو کی ترقی هم داخله ده اوددنیا معاشی مسائل او عزت او حکومت هم.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى: یعنی ستارب به تاته دومره درکی چی ته راضی سی، په دی کی الله ۸۲ دامتعینه کړی نه ده ښوولی چی څه به درکی؟ په دی کی اشاره دعموم طرف ته ده چی ستاهر مرغوب شی

بہ تاتہ دومرہ درکی چی تہ بہ راضی سی، ددوی پہ مرغوبو شیانو کی ددین اسلام ترقی، ددین اسلام پہ عام طور سرہ پہ دنیا کی خپرول، بیادامت ہر ضرورت او پہ خپلہ ددوی پردہنمانو غالب کیدل، ددوی پہ ملک کی دالہ ﷺ کلمہ لورول، اوحق دین خپرول تول داخل دی، پہ حدیث کی دی چی کلمہ دآیت نازل سو، نو نبی کریم ﷺ وفرمایل، اِذَا لَا اَرْضِي وَوَاحِدٌ مِّنْ اُمَّتِي لِي الْاِثَارِ، یعنی کلمہ چی خبرہ دا دہ نوزہ بہ تر ہفہ وختہ پوری راضی نہ یم ترخو پوری چی زما دامت یوسری ہم پہ دورخ کی پاتہ وی (قرطبی) او دحضرت علی ؓ خخہ روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی اللہ ﷻ بہ زما دامت پہ بارہ کی زما شفاعت قبلوی، تردی چی حق تعالیٰ بہ وفرمای، رَضِيتَ يَا مُحَمَّدًا اَي مُحَمَّدًا اَوْسَ تَه راضی یی نوزہ بہ عرض وکرم، يَا رَبِّ رَضِيتُ : یعنی ای زما رہا زہ راضی یم، او پہ صحیح مسلم کی دحضرت عمرو بن عاص ؓ خخہ روایت دی چی یوہ ورخ نبی کریم ہفہ ایت تلاوت وفرمای کوم چی دحضرت ابراہیم ؑ پہ حقلہ دی، لَمَنْ تَبِعَنِي لِاِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي لِاِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، بیایی دوہم آیت تلاوت وفرمای، پہ کوم کی چی دحضرت عیسیٰ ؑ قول دی، اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ، بیا دہ ددعا دپارہ دوارہ لاسونہ پورته کپل اوڑا اوزاری یی شروع کپی اوبارباری فرمایل چی اَللّٰهُمَّ اُتْنِيْ اُتْنِيْ : حق تعالیٰ جبرائیل امین راولیری چی پوہنستہ ورخخہ وکرہ چی تاسی ولی ژاری؟ (اودایی ہم وفرمایل چی کہ خہ ہم ماتہ ہرخہ معلوم دی، جبرائیل امین رالی اوپوہنستہ یی وکرہ، دوی ﷺ وفرمایل چی زہ دخپل امت مغفرت غوارم، حق تعالیٰ جبرائیل امین تہ وفرمایل چی بیا ولاہسہ او ورتہ وواہہ چی اللہ ﷻ تاتہ فرمای چی مونہ بہ تا ستا دامت پہ بارہ کی راضی کو او تابہ خفہ نہ کو۔

لور دکفارو دطعنو پہ جواب کی چی پہ نبی کریم ﷺ باندی کوم دالہ ﷻ دانعاماتو پہ دنیا و آخرت کی اجمالی ذکر و، پہ دی کی یی ددغو لہشان تفصیل ددوی خاصو نعمتونو پہ ذکر سرہ فرمایلی دی اول، اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيْمًا فَآوَىٰ يَعْنِي مونہ تہ یتیم پیدا کپی چی دپلار انتقال دی دپیدا کیدو خخہ مخکی سوی وو اوہغوی خہ مال اوجائداد ہم نہ وو پریہنی چی ستاپرورش پہ سوی وای نومونہ تالرہ خای درکی یعنی ستا دیکہ عبدالمطلب اوبیا داکا ابوطالب پہ زہونو کی موستا داسی محبت وغورخوی چی دخپل اولاد خخہ یی زیات ستا پہ تربیت کی کوشش کوی۔

دوہم نعمت، وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ دلفظ دضال معنی گمراہ ہم راخی اونا پوہہ ناخبرہ ہم، دلته دا دوہمہ معنی مراد کیدی سی، چی دنبوت خخہ مخکی تہ دشریعت الہی داحکامو او علومو خخہ بی خبرہ وی، دنبوت پہ منصب یی فائز کپی اوستا رہنمائی یی وفرمایلہ۔

دریم نعمت، وَوَجَدَكَ عَانِلًا فَاَغْنَىٰ عَائِل دعیلہ خخہ مشتق چی معنی یی فقیر او محتاجہ کیدل دی، دایت معنی داسوہ چی تہ اللہ ﷻ نادارہ اوبی مالہ پیدا کپی نوتہ یی غنی او مالدار کپی چی ابتدایی دحضرت خدیجہ ؓ پہ مال کی پہ طور دشرکت دمضاربت دتجارت کولو خخہ وسوہ، بیاہفہ پہ خپلہ ددوی پہ عقد نکاح کی رالہ اوام المومنین سوہ نوتول مال یی ددوی ﷺ دخدمت دپارہ سو۔

ددی دریو نعمتونو ذکر کولو څخه وروسته دوی ﷺ ته د درو شیانو حکم ورکړل سو، اول ، **لَا مَا الْيَتِيمَ فَلَا تَنْهَزْ دَهْرَ** معنی غلبه او جبری تسلط دی، مراد دادی چی ته یو یتیم ضعیف اوبی وارثه وگنی، پرمالونو او حقونو باندی یی داسی مسلط کیږه مه چی دهغه حق ضائع سی په دی وجه نبی کریم ﷺ دیتیم سره دشفقت دمعاملی تاکید فرمایي اودده سره دزړه څخه کولو دمعاملی څخه منع فرمایي ارشاد دی چی دمسلمانانو په کورونو کی ښه کور هغه دی په کوم کی چی یتیم وی اودهغه سره داحسان اومحبت سلوک کیږی ، او دتولو څخه بدکور هغه دی په کوم کی چی څوک یتیم وی او دهغه سره بدسلوک کول کیږی (رواه البخاری فی الادب المفرد وابن ماجه والبیغوی، مظهری)

دوهم حکم : **وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَزْ تَنْهَزْ**، دنهر څخه مشتق دی چی معنی یی زجر او تړل دی او دسائل څخه مراد سوال کوونکی دی، په دی کی هغه هم داخل دی کوم چی دڅه مال سوال کوی اوهغه هم کوم چی دعلمی تحقیق سوال کوی ، د دواړو دترتولو څخه نبی کریم ﷺ منع سوی دی ، ښه دا ده چی سائل ته څه ورکی اورخصت یی کړی اوکه یی نه سی ورکولی نوپه نرمی سره دی عذر وکی، دغه شان دیو علمی مسئلې دسوال کوونکی په جواب کی هم سختی اوبد خویی ممنوع ده په نرمی اوشفقت سره جواب ورکول په کار دی ، بغیر ددی څخه چی سائل یی په هیڅ شان نه منی نوپه ضرورت سره زجر هم جائز دی .

دریم حکم، **وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ** حَدَّثْ دتحدیث څخه مشتق چی معنی یی خبری کول دی مراددادی چی ته دالله ﷻ دنعمتونو دخلگوپه مخکی ذکرکوه چی داهم یوه طریقه دشکرگزاری ده، تردی پوری چی بنده په کوم سړی احسان وکی دهغه دشکرادا کولو حکم هم ورکول سوی دی په حدیث کی چی کوم سړی دخلگو په احسان دهغوی شکر نه کوی هغه دالله ﷻ هم شکرگزاره نه وی (رواه احمد ورواته ثقات ، مظهری) په یوحدیث کی ارشاد دی چی کوم سړی په تاسی احسان کوی نو په کار دی چی تاسی هم دهغه احسان بدله ورکی اوکه دمالی بدلی ورکولو استطاعت مونه وی نو دا خو کوی چی دخلگو په مخکی دهغه صفت کوی ځکه چی چا دخلگوپه مجمع کی دهغه ثناء اوتعریف وکی، نوده دشکرگزاری حق ادا کی ، (رواه البغوی عن جابر بن عبد الله ، مظهری)

مسئله : دهر نعمت شکر ادا کول واجب دی، دمالی نعمت شکر دادی چی ددغه مال څخه څه دالله ﷻ دپاره دنیّت په اخلاص سره خرڅ کړی او دبندن دنعمت شکر دا دی چی جسمانی طاقت دالله ﷻ دواجباتو په ادا کولو کی مصرف کړی او دعلم او معرفت دنعمت شکر دا دی چی نورو ته دهغه تعلیم ورکی (مظهری)

مسئله : دسورة والضحی څخه دقرآن تراخړه پوری دهر سورة سره تکبیر ویل سنت دی او ددی تکبیر الفاظ شیخ صالح مصری ، **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللهُ أَكْبَرُ** نبولی دی (مظهری)

ابن کثیر دهر سورة په ختم باندی او بغوی دهر سورة په شروع کی یو وار تکبیر ویلوته سنت ویلی دی، (مظهری) په دواړو کی چی هر یو صورت اختیار سی سنت به ادا سی . والله تعالی اعلم

فائده : دسورة ضحی څخه دقرآن تراخړه پوری په ډیرو سورتونو کی په نبی کریم ﷺ دالله ﷻ دخاصو انعاماتو او ددوی دمخصوصو فضیلتونو ذکر دی او په څو سورتونو کی دقیامت او ددی دحالاتو ،

قرآن حکیم شروع په خپله دقرآن د عظمت او ناقابل شک او شبهه کیدو څخه کړي ده او ختم دقرآن د هغه ذات په عظمت او شان و سو په کوم چی قرآن نازل سو .

تمت سورة الضحی بحمد الله تعالى ۲۸ شعبان سنه ۱۳۹۱ هجری .

﴿ سورة الانشراح ﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهُوَ ثَمَانِي آيَاتٍ

سورة انشراح په مکه کی نازل سو او په دی کی اته (۸) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

الْمُتَشِّرُ لَكَ صَدْرَكَ ۱ وَوَضَعْنَا عَنكَ وَزْرَكَ ۲ الَّذِي

آیا مونږ ستا سینه نه ده خلاصه کړی ، اولیری کی مونږ ستا څخه ستا بار ، کوم چی

أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ۳ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۴ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ

ستا ملا کښته کړی وه ، او پورته کی مونږ ستا ذکر ، نو خامخا د مشکل سره

يُسْرًا ۵ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۶ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۷

آسانی ده ، خامخا د مشکل سره آسانی ده ، نو هرکله چی ته فارغ سی نومحنت کوه ،

وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۸

او خپل رب طرف ته زړه ولگوه .

لنہ تفسیر: آیا مونږ ستا په خاطر ستا سینه (په علم او حلم سره) خلاصه نه کړه (یعنی علم موهم وسیع درکی او په تبلیغ کی چی کوم د مخالفینو په مزاحمت سره ازار رسیږی په دی کی موږ ته تحمل او حلم هم درکی لکه حسن په درمنشور کی داسی ویلی دی) او مونږ ستا څخه هغه بار لیری کی کوم چی ستا ملاماته کړی وه (دوزر څخه مراد هغه مباح او جائز کارونه دی کوم چی به کله کله د څه حکمت او مصلحت ترمخه ددوی څخه صاد ریدل، او وروسته به دهغه خلاف حکمت او خلاف اولی کیدل ثابتیدل او دوی به په وجه دلوی شان او انتهایی قرب په هغه سره غمجن کیدل داسی لکه چی په گناه سره څوک غمجن کیږی، په دی کی خوشخبری ده په داسی کارونو د مواخذی نه کیدو، لکه په درمنشور کی دمجاهد اوشریح بن عبید الحضرمی څخه دی، نو په دی بنا دا خوشخبری دوی ﷻ ته دوه واره واورول وسوه، اول په مکه کی ددی سورة په ذریعه دوهم په مدینه کی په سورة فتح کی ددی د تاکید او تکمیل او تجدید او تفصیل دپاره)

اومونږ ستا په خاطر ستا اواز څه کړه (يعنی اکثره ځای په شريعت کې دالله ﷺ دنوم سره ستانوم مبارک پيوست سو، لکه په درمنثور کې مرفوعاً دى: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتُ مَعِيَ: يعنى الله ﷻ فرمايى چې کوم ځای زما ذکر وي ستا ذکر به هم زما سره وي رواه ابن جرير وابن ابى حاتم، لکه په خطبه کې، په تشهد کې، په لمانځه کې، په اذان کې، په اقامت کې او دالله دنوم لويى او شهرت ظاهر دى، پس څوک چې ورته نژدې وي، په رفعت او شهرت کې به هغه هم تابع وي، او چونکه په مکه کې حضور ﷺ او مومنان په قسم قسم تکليفونه او سختيو کې گرفتار وه، په دې وجه ددې دازالې په طريقه دتفريع پرسابق باندې وعده فرمايى چې کله مونږ تاته روحانى راحت درکې او روحانى تکليف مو درڅخه ليرې کې چې د: اَلَمْ نَشْرَحْ الْخُضْرَ مَعْلُومَه سوه، پس په دې سره په دنيوى راحت او محنت کې هم زمونږ دفضل او کرم اميد وار کيدل په کار دى، چنانچې مونږ وعده کوو چې) بيشکه د موجوده مشکلاتو سره (يعنى ډير ژر کوم چې حکماً د پرلپسې په معنى کې دى) اسانې (کيدونکې) ده (او چونکې ددغو مشکلاتو اقسام او شمير ډيرو، په دې وجه دا وعده مکرر د تاکيد دپاره فرمايى چې) بيشکه د موجوده مشکلاتو سره اسانې (کيدونکې) ده (چنانچې دغه مشکلات يو يو رفع سوه لکه چې روايتونه دا حاديثو او سيرت او تاريخ په دې متفق دى، مخ ته پردې نعمتونو د شکر حکم دى چې کله مونږ پرتاسې داسې داسې نعمتونه کړي) نوته کله چې (د تبليغ دا حکامو څخه کم چې نورو ته د نفع رسيدو په وجه عبادت دى) فارغ کېږي نو (په نورو عبادتونو کې چې ستا د ذات سره خاص متعلق دى) محنت کوه (مراد ورڅخه ډير عبادت او رياضت دى چې ستا د شان سره د مناسب ده) او (څه چې غواړي په هغه کې) دخپل رب طرف ته توجه ساته (يعنى دهغه څخه يې غواړه او په دې کې هم په يوحيثيت سره خوشخبرې ده، د زوال عسر په خپله د درخواست کولو حکم گویا د درخواست پوره کولو وعده ده)

معلومات او مسئلې: لکه چې د سورة ضحې په اخر کې بيان سوى دى چې د سورة ضحې څخه تراخر د قرآنه پورې په دوه ويشت سورتونو کې زيات تر په ذکر در رسول الله ﷺ باندې دالله ﷻ دانعامونو اود دوى د عظمت شان په حقله مضامين دى صرف په څو سورتونو کې د قيامت احوال ياد ځينو نورو مضامينو په حقله راغلي دى، په سورة انشراح کې هم دهغو خاصو خاصو نعمتونو ذکر دى کوم چې په نبى کریم ﷺ باندې حق تعالى مبذول فرمايلى دى او ددې په بيان کې يې هم هغه عنوان داستفهام اختيار فرمايلى دى کوم چې په سورة ضحې کې په اَلَمْ يَجِدْكَ الْخُضْرَ سوه يې فرمايلى وو.

اَلَمْ لَشْرَحْ لَكَ مَنَزْلَكَ: د شرح لفظى معنى خلاصول دى، اوسينه خلاصيدل ددې د علومو، معلوماتو او ښو اخلاقو دپاره دوسيع کولو په معنى کې استعمالېږي لکه چې په يوايت کې دى، فَتَن يُرِدُّ اللَّهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ مَنَزْلَهُ لِلْإِسْلَامِ: د نبى کریم ﷺ سينه مبارکه حق تعالى د علومو او معلوماتو او ښو اخلاقو دپاره دومره وسيعه کړې وه چې ددوى علم او حکمت لويو لويو عاقلانو هم پيدانه کې اود سينې ددې خلاصولو نتيجه وه چې ددوى مخلوق طرف ته توجه کول دالله ﷻ طرف ته په توجه کولو کې نه خلل کيدل او په ځينو صحيح احاديثو کې دا راغلى دى چې ملائکو دالله ﷻ په حکم د دوى سينه مبارکه په ظاهري طور

باندی ہم خیری کرہ اوصفایی کرہ، خینو مفسرینو حضراتو دشرح صدر خخہ دلتہ دغہ دخیرولو دسینی معجزہ مراد اخیستی دہ، لکہ چی پہ ابن کثیر اونور کی دی . واللہ تعالیٰ اعلم

وَوَضَعْنَاكَ وَرَزَكَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ د: وِرَزَلَ لفظی معنی بوج دی اودنقض ظہر لفظی معنی ملا ماتیدل یعنی ملا کنبستہ کیدل دی، لکہ چی یولوی بار پرانسان وروارول سی نوملایی کنبستہ سی، پہ دی آیت کی ارشاد دادی چی ہغہ بوج کم چی ستا ملا کنبستہ کپی وہ، مونہ ہغہ ستا خخہ لیری کی، ہغہ بوج خہ وو؟ ددی یوتفسیر خوہغہ دی کوم چی پہ لنڈتفسیر کی راغلی دی چی ددی خخہ ہغہ جائز اومباح کارونہ مراد دی کوم چی بہ خینی وخت نبی کریم ﷺ حکمت اومصلحت تہ نژدی وگنل اختیار بہ یی کرل، وروستہ بہ معلومہ سوہ چی ہغہ دمصلحت خلاف یاخلاف اولی وو نبی کریم ﷺ تہ بہ دخپل لوی شان اوپہ قرب الہی کی دخاص مقام حاصلیدو پہ بناپہ داسی شیانوہم سختہ صدمہ، رنج اوخفگان رسیدی اللہ ﷻ پہ دی آیت کی خوشخبری واورولہ اودغہ باریی ددوی خخہ لیری کی چی پہ داسی شیانوبہ تہ نہ نیول کیپی اوخینو مفسرینو حضراتو: وِرَزَ یعنی بوج مراد دلتہ دالیکلی دی چی دنبوت پہ ابتداء کی بہ دوحی اثرہم پردوی سخت وو اوپہ دی کی بہ پردوی چی کمہ ذمہ واری پہ تولہ دنیاکی دحق دکلمی خپرولو اوکفر اوشرک ختمولو، دخدای مخلوق پرتوحید دجمع کولو غورخول سوی وہ اوپہ دی تول کارکی داحکم وو چی: فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ، یعنی تہ داللہ ﷻ دحکم مطابق پراستقامت باندی اوسہ پہ کوم کی چی یوطرف تہ میلان نہ وی، ددی عظیم بار بہ نبی کریم ﷺ محسوسوی اودحدیث پہ خینو روایتونوکی راغلی دی چی کلہ ددہ ﷻ پہ پیرہ مبارکہ کی سپین ویبستہ راغلل نودہ ﷻ وفرمایل چی دی آیت: فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ، زہ بودا کرہم .

دا ہغہ بار وو دکوم چی ددوی دزہ خخہ دلیری کولو خوشخبری پہ دی آیت کی ورکول سویدہ، او ددی دلیری کولو صورت پہ راتلونکو ایتونوکی داراغلی دی چی ستا دھر مشکل خخہ وروستہ اسانی کیدونکی دہ، حق تعالیٰ دشرح صدر پہ ذریعہ ددوی حوصلہ دومرہ لورہ وفرمایلہ چی داتول مشکلات ورتہ اسان پہ نظر ورتلل اودغہ بوج پاتہ نہ سو . واللہ تعالیٰ اعلم

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ: دنبی کریم ﷺ رفع ذکر دا دی چی پہ تولو اسلامی شعائروکی داللہ ﷻ دنوم سرہ ددوی نوم مبارک اخیستل کیپی کم چی پہ تولہ دنیاکی پرمنارو اومنبرونو د، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سرہ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ: ویل کیپی، او پہ دنیاکی یوپوہ انسان ددوی نوم بغیر دتعظیم خخہ نہ اخلی کہ خہ ہم ہغہ مسلمان ہم نہ وی .

فائدہ: دلتہ د درو نعمتونو ذکر دی، شرح صدر، وضع وزر، رفع ذکر، دادری یی پہ درو جملوکی ذکر فرمایلی دی اوپہ تولوکی یی دفعل اومفعول پہ مینخ کی یوحرف د: لَكَ يَا عَنكَ راوری دی، پہ دی کی دنبی کریم ﷺ خصوصیت اواخاص عظمت طرف تہ اشارہ دہ چی دا تول کار ستاپہ خاطر سوی دی .

لَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا: إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا دعربی ژبی قاعدہ دا دہ چی دکومی کلمی پہ شروع کی الف وی کوم تہ چی پہ اصطلاح کی لام دتعریف وایی کہ دا کلمہ دالف لام سرہ مکررہ راوری نوددی مصداق ہغہ وی کم

چی داوولی کلمی وو او که بغیر دالف لام دتعریف خُخه یی مکرره راوړی نو ددواړو مصداق جلا جلا وی په دی آیت کی کله چی الْعُسْرَ مکرر رالی نو معلومه سوه چی ددی خُخه دغه مخکی عسر مراد دی څه نوی نه دی اولفظ د: یُسْرًا دواړه خایه بغیر دالف لام خُخه راوړل سو، ددی خُخه معلومه سوه چی دادوهم یسر داوولی یسر خُخه علاوه دی نوپه دی آیت کی د: إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا په تکرار سره دانتیجه راووتله چی دیوعسراومشکل دپاره ددوو اسانیو وعده ده او ددوو خُخه مراد خاص د دوو شمیرنه دی بلکه دیروالی مراد دی، مطلب داسو چی یوعسر یعنی تنگی اومشکل کم چی تاته پینځ سو یا پینځیږی دهغه سره ډیری اسانی تاته درکول کیږی.

دحضرت حسن بصری رحمته الله علیه خُخه مرسلأ روایت دی چی هغه فرمایي چی مونږ ته بیان وسو چی نبی کریم ﷺ خپلو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته په دی آیت سره خوشخبری واوروله اوویي فرمایل ، کُنْ يَغْلِبْ عُسْرُ يُسْرَيْنِ : یعنی یوعسر پر دوه یسرونو (یومشکل پردوو اسانیو) نه سی غالب کیدی چنانچی دتاریخ اوسیرت ټول کتابونه کوم چی خپلو اوپردو، مسلمانانو اوغیرمسلمانانولیکلی دی، هغه ټول پردی شاهد دی چی کوم کار به دمشکل خُخه مشکل بلکه دخلگوپه نظر کی ناممکن په نظر راتلی ددوی ﷺ دپاره هغه ټول اسانیدل، دذکر سوو روایتونو خُخه داهم معلومه سوه چی په دی آیت کی د: العسر الف لام دعهده دپاره دی اومراد نبی کریم ﷺ اوصحابه کرام رضی الله عنهم دی یعنی داوعده چی دهرمشکل سره به ډیری آسانی درکول کیږی ، دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو رضی الله عنهم دپاره ده، کومه چی الله ﷻ داسی پوره وفرمایله چی دنیاپه سترگو سره ولیده، اوس که په دنیاکی یوسری ته دعسر خُخه وروسته یسر نصیب نه سی نو هغه ددی آیت منافی نه ده، البته دالله ﷻ عادت اوس هم دادی چی کوم سړی پرسختی صبرکوی اوپه رښتني زړه سره په الله ﷻ اعتقاد ساتی او دهرطرف خُخه ځان وشکوی، دهغه سره زړه ولگوی اودهغه دفضل امیدوار وی اوپه کامیابه کیدوکی دوخت په اوښتو امیدنه قطع کوی نو ضرور الله ﷻ دده په حق کی آسانی کوی (فوائد عثمانیه) دحدیث دځینو روایتونو خُخه هم ددی تائید کیږی.

(تعلیم اوتبلیغ کوونکو ته په خلوت کی دالله ﷻ ذکر اودالله ﷻ طرف ته توجه هم ضروری ده)

إِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ، وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ : یعنی کله چی ته دیو محنت یعنی ددعوت حق اوتبلیغ داحکامو خُخه فارغ یی نود: (بل) محنت دپاره تیارسه، هغه داچی لمونځ اودالله ﷻ په ذکر اودعا واستغفار کی لگیا اوسه اکثر و مفسرینو حضراتو ددی آیت همدا تفسیر کړی دی، ځینو حضراتویي نور تفسیرونه هم لیکلی دی، مگر ډیر نژدی هغه دی کم چی لوړ ولیکل سو، ددی خلاصه داده چی دعوت تبلیغ اودخدای مخلوق ته لار ښوول، ددوی داصلاح فکر دا دنبی کریم ﷺ دټولو خُخه لوی عبادت وو، مگر داعبادت په واسطه دمخلوق دی چی ددوی اصلاح ته توجه ورکی اوتدبیرونه یی وکی، دایت مقصود دادی چی صرف په دی عبادت بالواسطه باندی ته قناعت مه کوه، بلکه کله چی ددی خُخه فرصت پیدا کیږی نوپه بلا واسطه خلوت کی دحق تعالی طرف ته متوجه کیږه دهغه خُخه په هرکار کی دکامیابی دعاکوه چی اصل مقصود دکوم دپاره چی انسان پیدا سوی دی، دغه ذکر الله اوعبادت بلا واسطه دی اوشایدپه دی

وجه اولنى قسم يعنى دعبادت بالواسطه خخه دفراغت ذكربى وفرمايى چى دغه كار ديو ضرورت دپاره دى ددى خخه فراغت كيدى سى اودوهم كار يعنى توجه الى الله داسى شى دى چى ددى خخه فراغت مومن ته هيخكله نه سى كيدى بلكه خپل دتول عمر اوتوانايى په دى كى صرف كول دى .

فائده «ددى خخه معلومه سوه چى علماء كوم تعليم اوتبليغ اودمخلوق اصلاح كار كوى، دوى ته ددى خخه غفلت نه دى په كار چى د دوى خه وخت په خلوت كى دتوجه الى الله دپاره هم مخصوص كيدل په كار دى لكه چى د علماء سلفو سیرتونه په دى شاهد دى ، ددى خخه بغير تعليم اوتبليغ هم بى اثره وى او نور برکت هم په كى نه وى .

فائده : لفظ دَفَانَصَبْ، دنصب خخه مشتق دى، دكوم چى اصل معنى ستريا اوستومانى ده، په دى كى داسى اشاره پيداكيږي چى عبادت اود ذكر الله تردى حده جارى وساتل سى چى خه مشقت اوستري والى محسوس سى، صرف دنفس په راحت اوخوشحالى ددى مدارنه وى اوديو وظيفى اومعمول پابندى په خپله يوشقت اوستري والى دى برابره خبره ده كه كار هرڅومره لږ اولند ولى نه وى .

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْاِنْشِرَاحِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

﴿سورة التين﴾

سُوْرَةُ التِّينِ بَكِيَّةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَهِيَ ثَلَاثِي اَيَاتٍ

سورة تين په مکه کي نازل سو او په دى کي اته (۸) آيتونه دى .

شروع کوم په نوم سره دخداى ﷻ چى ډير مهربانه نهايت رحم والا دى .

وَالْتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ۝۱ وَطُورِ سَيْنِينَ ۝۲ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝۳

قسم دى په اينځر اوپه زيتون ، اوپه طور سينين باندې ، اوپه دى ښار امن والا باندې ،

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ ۝۴ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ

په تحقيق مونږ پيدا کړى دى انسان په ښه انداز سره ، بيا مونږ غورځولى دى دى دلاندې خخه

سَفِيلِيْنَ ۝۵ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ

لاندې ، مگر کوم چى يقين وکړى اونيک عمل وکړى پس دهغوى دپاره ثواب دى

غَيْرِ مَبْنُوْنٍ ۝۶ فَبَايْكَدُ بِكَ بَعْدُ بِالْاِيْنِ ۝۷ اَلَيْسَ اللّٰهُ

بى انتها ، نو ته ددې خخه وروسته ولى درواغجن کوى بدلى پيدا کول ، آيا نه دى الله ﷻ

يَا حَكَمَ الْحَكِيمِينَ ۛ

دټولو حاڪمانو څخه لوی حاڪم ؟

لنډتفسير: قسم دی په انځر (په درخته یی) اوزیتون (په درخته یی) او په طور سینین او په دی امن والا ښار (یعنی مکه معظمه) چی مونږ انسان په ډیره ښایسته سانچه کی جوړ کړی دی بیا (په دوی کی چی کوم بوداسی) مونږدی دکنسته حالت والاو څخه هم زیات کنسته کی (یعنی دغه خوبصورتی په بدصورتی سره اوقوت په ضعف سره بدل سی اوترناکاره لا ناکاره سی، مقصود ددی څخه بیانول دکمال قباحت دی په کوم سره چی دده په دوباره پیدا کولودحق تعالی قدرت کیدل واضح کیږی، لکه دا قول دالله ﷻ دی، اَلَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ الْخِ اومقصود ددی سورة دا معلومیږی چی الله ﷻ قدرت په دوباره پیدا کولو او ژوندی کولو ثابتول دی لکه چی د، لَمَّا يُكْذِبُكَ يَقُولُ بِاللَّهِ، په جمله سره دی طرف ته اشاره پیدا کیږی، اوددی آیت دعموم څخه چونکی دامعلومیږی مخ ته په آیت کی یوه استثنی بیانیري، لیکن کوم خلگ چی ایمان راوړی اونیک کاروکی نودهغوی دپاره دومره ثواب دی کوم چی به هیڅکله قطع نه سی (په کوم کی چی یی وښووله چی مومن صالح دبودا ضعیف کیدو باوجود دانجام په اعتبار سره ښه وی بلکه داول څخه زیات دده عزت ماسوا سی مخ ته په خَلَقْنَا اوردَدْنَا باندی تفریع ده چی کله الله ﷻ پرتخلیق او تقلیب دحالاتو قادر دی) نو (ای انسانه) بیاکم شی تا دقیامت په باره کی منکر جوړوی (یعنی هغه کوم دلیل دی دکوم په بنا چی ته ددی دلیلونوپه موجودگی کی دقیامت څخه منکریري) ایا الله ﷻ دټولو حاڪمانو څخه لوی حاڪم نه دی (په دنیوی تصرفاتو کی هم دکومو څخه چی دتخلیق انسانی اویا په زوروالی کی په ده کی دتغیراتو ذکر لوړ راغلی دی او په اخروی تصرفاتو کی هم دکومو څخه چی قیامت اومجازاة هم دی)

معلومات اومستلې: وَالْقَيْنِ وَالزَّيْتُونِ : په دی آیت کی په څلورو شیانو قسم خوړل سوی دی په کومو کی چی دوی درختی دی، یوه تین یعنی انځر، دوهمه زیتون یعنی خون، اویو دطور غر اویو ښار یعنی په مکه مکرمه، ددی تخصیص وجه داکیدی سی چی دادواړی درختی ډیر برکت اودیرو نفعو والا دی، لکه څنگه چی کوه طور اودمکی ښار ډیر برکت والا دی اودا هم کیدی سی چی دلته دتین اوزیتون په ذکر سره مراد هغه ځای وی کم ځای چی دا درختی ډیری پیدا کیږی اوهغه ملک دشام دی کوم چی معدن دانبیاوو ﷺ دی اوحضرت ابراهیم ﷺ هم په دغه ملک کی مقیم وو، دوی هجرت وکی اومکی مکرمی ته راوستل سو، دغه شان په دی قسمونو کی ټول هغه مقدس مقامات شامل سوه کوم ځای چی خاص خاص انبیاء پیدا اومبعوث سو، دشام ملک دعامو انبیاوو وطن اومسکن دی، کوه طور دحضرت موسی ﷺ دحق تعالی سره دخبرو کولو ځای دی اوسینین یاسیناء دهغه مقام نوم دی کوم ځای چی داغر واقع دی اوبلد امین مکه مکرمه دخاتم الانبیاء ﷺ دپیدائش او اوسیدو ځای دی.

په دی څلورو شیانو قسم اخلی اوفرمایي، لَمَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ دتقویم لفظی معنی دیوشی قوام

اوبنياد سمول دی، د احسن تقويم څخه مراد دادی چی دده جبلت او فطرت یی هم دنورو مخلوقات په اعتبار سره احسن جوړکی اودده جسمانی هیئت او شکل اوصورت هم د دنیا د ټولو جاندارو څخه یی ښه اوبنائسته جوړکی.

(انسان په ټول مخلوقات کی دټولو څخه زیات ښائسته دی)

ددی خلاصه داده چی انسان حق تعالی په ټول مخلوقات کی دټولو څخه زیات ښائسته جوړکی دی ابن عربی رحمته الله علیه فرمایي چی دالله ﷻ په مخلوقات کی دانسان څخه ښائسته بل یو مخلوق نسته، ځکه چی دی الله ﷻ دژوند سره عالم، قادر، خبری کوونکی، اوریدونکی، لیدونکی، تدبیر کوونکی اوحاکم جوړکی دی اوداټول صفتونه په اصل کی په خپله دحق سبحانه تعالی دی، چنانچه دبخاری اومسلم په روایت کی راځی چی: **إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ**، یعنی الله ﷻ حضرت ادم عليه السلام په خپل صورت سره فرمایلی دی، مراد ددی څخه داکیدی سی چی دالله ﷻ دځینو صفتونوڅه درجه ده ته هم ورکول سوي ده که نه نوحق تعالی دهرشکل او صورت څخه بری دی (قرطبی)

(دحسن انسانی یوه عجیبه واقعه)

قرطبی دلته نقل کړی دی چی عیسی بن موسی هاشمی کم چی دخلیفه ابوجعفر منصور ددربار دمخصوصو خلکو څخه وو اودخپلی ښځی سره یی ډیر محبت ساتی، یوه ورځ دسپوږمی په شپه کی دښځی سره ناست وو ویی ویل: **أَتَيْتَ طَالِقًا لَّا لَأَا إِن لَّمْ تَكُونِي أَحْسَنَ مِنَ الْقَمَرِ**، یعنی په تادی دری طلاقه وی که ته دسپوږمی څخه زیاته ښائسته نه یی، ددی وینا سره ښځه ولاړه ولاړه سوه اوپه پرده کی سوه چی تا خوماته طلاق راکی، خبره په خدا اوتوقوکی وه مگر دطلاق داحکم دی چی په هرشان هم ښځی ته صریحی الفاظ دطلاق وویل سی نوطلاق واقع کیږی برابره خبره ده که په خدا اوتوقوکی وویل سی، عیسی بن موسی شپه ډیره په بی ارامی اورنج اوغم کی تیره کړه، سهار دخلیفه وخت ابوجعفر منصورپه خدمت کی حاضر سو اوخپله قصه یی واوروله اودخپلی پریشانی اظهار یی وکی، منصور دښار فقهاء اومفتیان جمع کړل، پوښتنه یی وکړه، ټولوپه جمع جواب ورکی چی طلاقه سوي ده ځکه چی دسپوږمی څخه دزیات ښائسته کیدو دیوانسان دپاره امکان نسته مگر یوعالم کوم چی دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه دشاگردانو څخه وو خاموش ناست وو، منصور پوښتنه ورڅخه وکړه چی ته ولی خاموش یی، نوده خبری شروع کړی اودبسم الله الرحمن الرحيم ویلوسره یی دسورة تین ثلاث وکی اوویی فرمایلی چی امیر المومنین الله ﷻ دهر انسان په احسن تقويم کی کیدل فرمایلی دی چی هیڅ شی دده څخه زیات حسین نسته چی دایی واوریدل نوتول عالمان اوفقهاء حیران سول اوهیڅ مخالفت یی ونه کی اومنصور حکم وکی چی طلاق نه دی سوی.

ددی څخه معلومه سوه چی انسان دالله ﷻ په ټول مخلوق کی دټولوڅخه زیات ښائسته دی، په ظاهر اعتبار سره هم اودباطن په اعتبار سره هم، دحسن اوجمال په اعتبار سره هم اودبدنی ساخت په اعتبار سره هم، دده په سرکی څنگه څنگه اندامونه څنگه څنگه عجیبه کارونه کوی چی یوه مستقلة فیکتری

(کارخانه) معلومیږي په کمه کی چی ډیر نازک باریک خودکار ماشینونه کار کوی، دا حال دده دسینی اودنس دی، دغه شان دده دلاسونو پښو ترکیب او هیئت پرزرگونو حکمتونو باندی مبنی دی، په دی وجه فلاسفه وایی چی انسان یو عالم اصغر یعنی دپوره عالم یوه نمونه ده، په ټول عالم کی چی کوم شیان خپاره دی، هغه ټول دده په وجود کی جمع دی (قرطبی)

صوفیاء کرامو ه هم ددی تائید کړی دی او ځینی حضراتو دانسان دسرڅخه ترپښو پوری په ټول بدن کی د عالم دشیانو نمونی ښوولی دی.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ: په اوله جمله کی دټول مخلوقات او کائنات څخه دا حسن جوړولو بیان وو په دی جمله کی ددی بالمقابل دانښوول سوی دی چی څه رنگه دی په خپله ابتداء او اشباب کی دټول مخلوقات څخه زیات حسین اودټولو ښه وو، په اخر کی پرده دا حال هم راځی چی دی دبدو څخه بدتر او دناکارو څخه ناکاره سی، ظاهره ده چی بدتری او ناکاروالی دده دظاهری جسمانی حالت په اعتبار سره ښوول سوی دی چی دځوانی مړای کیدو څخه وروسته شکل اوصورت بدلیلد شروع سی، زوړوالی دده صورت بالکل بدل کی بدهیته اوبدشکله په نظر راځی، بی کاره او پر نورو باندی بارپاته سی، دهیڅ کارنه وی، په خلاف دنورو حیوانانو چی هغه تراخه پوری خپل کار کوی انسان ددغو څخه دشیدو، سپرلی، باربرداری اونور په سوونه کارونه اخلی، هغه ذبح سی او که مړ سی هم ددغو څرمن، ورینسته، هډوکی غرض دجسم ریزه ریزه یی دانسانانو په کار ورځی، په خلاف دانسان څخه چی کله هغه په بیماری اوزوړوالی کی عاجز اودرمانده سی نودمادی اودنیا داری په اعتبار سره دهیڅ کارنه وی، دمرگ څخه وروسته هم دده هیڅ جز دانسان یا حیوان په هیڅ فائده نه ورځی، لنډه داچی دده اسفل السافلین ته درسیدو څخه مراد دده مادی اوجسمانی کیفیت دی، دا تفسیر حضرت ضحاک اونورو دتفسیر امامانو کړی دی (قرطبی)

په دی تفسیر باندی په راتلونکی آیت کی کمه چی دمومنانو صالحانو داستثنی یعنی، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ: ذکر دی، ددی دا مطلب نه دی چی په دوی په زوړوالی کی دعجز اودرماندگی حالت نه راځی بلکه مطلب دادی چی ددی جسمانی بی کاری اومادی خرابی نقصان ده ته نه رسیږی بلکه نقصان صرف هغو خلکو ته رسیږی کومو چی خپل ټول فکر اوثوانایی پردی مادی صحیح والی باندی خرڅ کړی وو اوس هغه ختم سو او په اخرت کی ددوی هیڅ حصه نسته، په خلاف دصالحانو مومنانو څخه چی دهغوی اجر اوثواب هیڅکله قطع کیدونکی نه دی، که په دنیا کی دزوړوالی، بیماری کمزوری اوعجز سره یی واسطه هم راسی، نو په اخرت کی ددوی دپاره لوی درجی او راحتونه موجود دی او دزوړوالی په بی کاری کی هم دعمل کمیدو باوجود ددوی په علمنامو کی هغه ټول عملونه لیکل کیږی کوم چی هغوی دقوت په زمانه کی کول.

دحضرت انس ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله یو مسلمان په یو بیماری کی مبتلا سی نواله ﷺ دده عمل لیکونکی ملاتکی ته حکم ورکی چی کوم کوم عمل دخیره په خپل

روغوالی کی کوی هغه ټول دده په عملنامه کی لیکي (رواه البغوی فی شرح السنة والبخاری عن ابی موسیٰ مثله فی المریض والمسافر)

ددی څخه علاوه په دی مقام د مومنانو صالحانو د جزا جنت او ددی د نعمتونو بیانولو پر ځای یی: **لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ** : فرمایلی دی، یعنی د دوی اجر هېڅکله قطع کیدونکی نه دی په دی کی اشاره دی طرف ته هم کیدی سی چی ددوی د اصله د دنیا د مادی ژوند څخه شروع کیږی حق تعالی د خپلو مقبولو بندگانو د پاره په زوروالی اضعف کی داسی مخلص ملگری ورکړی کم چی دده تراخړی لمحی پوری دده څخه روحانی فائدی اخلی او دده هر قسم خدمت کوی، دغه شان د زوروالی هغه وخت کله چی انسان په مادی او جسمانی ډول معطل او بی کاره او په خلکو بارگنل کیږی **دَالله** دابنده په دغه وخت کی هم بی کاره نه وی او ځینو مفسرینو حضراتو ددی آیت تفسیر د فرمایلی دی چی، **رَذَّاهُ اسْفَلَ سَافِلِينَ** د عامو انسانانو د پاره نه دی، بلکه د کافرانو او فاجرانو د پاره دی کموچی خدای ورکړی احسن تقویم او انسانی کمالات او شرافت او عقل په مادی لذتونو پسې برباد کی نوددی ناشکری په سزا کی به دوی اسفل السافلین ته ورسول سی ، په دی صورت کی د، **إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا** استثناء په خپله ظاهری معنی باندی پاته کیږی چی اسفل السافلین ته درسیدو څخه هغه خلک مستثنی دی کوم چی ایمان راوړی او د نیک عمل پابندوی، ځکه چی د دوی اجر همیشه وی (مظهري)

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالْبَيِّنَاتِ : په تیرو آیتونو کی د تخلیق انسانی کمال او پرده د حق تعالی د خاصو انعاماتو بیا په زوروالی کی د انقلاب د حالت ذکر یی و فرمایي په دی آیت کی یی منکرینو د قیامت ته خبرداری ورکړی دی چی د قدرت الهی د داسی مناظرو او انقلاباتو دلیدو څخه وروسته هم څه گنجائش سته چی تاسی اخرت او قیامت درواغجن کی، ایا الله **ﷻ** په ټولو حاکمانو لوړ حاکم نه دی؟

مسئله : د حضرت ابوهریره **رضی الله عنه** څخه روایت دی چی نبی کریم **ﷺ** فرمایلی دی چی کوم سړی سورة تین ووايي اودی آیت ته ورسیږی، **أَلَمْ يَكُنْ اللهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ** نوده ته په کار دی چی داکلمه ووايي، **بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ** : په دی وجه فقهاء فرمایي چی داکلمه ویل مستحب دی.

تمت سورة التین والحمد لله ۳۰ شعبان سنه ۱۳۹۱ هـ

(سورة العلق)

سَوَّالُ الْعُلُوِّ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هِيَ تِسْعٌ عَشْرَةَ آيَةً

سورة العلق په مکه کی نازل سو او په دی کی نولس (۱۹) آیتونه دی.

شروع کوم په نوم سره دخدای **ﷻ** چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی.

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ②

ووايه دخپل رب په نوم سره کوم چی د ټولو پیدا کوونکی دی، پیدا کړی یی دی بنده د ټوټی د وینی څخه،

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ

او ووايه او ستار ب لوی کریم دی ، کوم چی علم و بنووی په قلم سره ، وې بنوول انسان ته

مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ ۝ إِنَّ رَأَاهُ اسْتَغْنَى ۝

مغه چی دی پر نه پوهیدی ، داسی هیڅکله نه ده بیشکه بنده سرکشی کوی ، په دی چی وینی خپل ځان بی

إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ۝ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ عَبْدًا إِذَا

پروا ، بیشکه ستار ب طرف ته واپسی ده ، آیا تاو لیدل مغه چی منع کوی ، یو بنده کله چی

صَلَّىٰ ۝ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ ۝ أَوْ أَمَرَ بِالْتَّقْوَىٰ ۝

مغه لمونځ کوی ، آیا ته وینی که چیری وی په سیده لاره ، یایی امر کولی په تقوی سره ،

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۝ كَلَّمُ يَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ۝

آیا ته وینی که درواغجن یی کی او مخ یی واروی ، آیا دی نه پوهیږی چی بیشکه الله څه وینی ،

كَلَّا لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۝ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ

داسی نه ده که دی منع نه سو ، نومونږ به را کشو دی دتندي څخه نیولی ، دتندي درواغجن

خَاطِئَةٍ ۝ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۝ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۝ كَلَّا

گناهگار څخه ، نورا و دی بولی خپل مجلسان ، مونږ به هم را وبلو پیاده ، دسیاست کولو دپاره ، داسی نه ده

لَا تَطْعُهُ ۝ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۝

مه منه ددوی خبره او سجده کوه اونژدی کیره

لنہتفسیر: د اقرآ څخه تر مالم یعلم پوری دتولو څخه اولنی وحی ده دکومی دنزول څخه چی دنبوت ابتداء و سوه چی قصه یی په حدیث دشیخینو کی داده چی دنبوت ورکیدو ته په نزدی زمانه کی دی څه په خپله خلوت پسند سو ، ده څه به غار حرا ته تشریف وړی او څو خوشی به هلته وو یوه ورځ ناڅاپه جبرائیل څخه تشریف راوړی اودوی څه ته یی وویل چی اقرآ یعنی ووايه دوی وفرمایل چی مَا اَنَا بِقَارِيْ، یعنی زه ویونکی نه یم ، هغوی په غیږ کی زور ورلره ورکی ، بیایی ایله کی اویایی ورته وویل چی اقرآ دوی بیا

هغه جواب ورکي دغه شان دري واره يي زور ورکي په اخروار دپريښوولو څخه وروسته يي ورته وويل،
اِقْرَأْ تَر: مَا لَمْ يَغْلَمْ پوري.

اي پيغمبر (ﷺ) په تاسي (چي کوم) قرآن نازلېږي په کوم کي چي ددي وخت نازلېدونکي ايتونه هم داخل دي، دخپل رب نوم اخله وايه يعنې کله چي وايي بسم الله الرحمن الرحيم وايه، لکه چي په دي آيت، اِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ الْخ کی دقرآن سره داغوزبالله ويلو حکم سوی دی اوپه دی دواړوکارونوسره چي کوم اصل مقصود دی يعنې توکل واستعانت دغه خوجواب دی اوپه ژبه سره ويل سنت اومستحب دی که څه هم داصل مقصوده اعتبار سره ددي آيت دنزول په وخت کي دبسم الله معلوميدل ضروري نه دی ليکن په ځينو روايتونو کي ددي سورة سره دبسم الله الرحمن الرحيم، نازلېدل هم راغلي دي.

أَخْرَجَهُ الْوَاحِدِيُّ عَنْ عِكْرَمَةَ وَالْحَسَنِ أَكْثَرًا قَالَا أَوَّلُ مَا نَزَلَ (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) وَأَوَّلُ سُورَةٍ أُقْرَأَ وَأَخْرَجَهُ ابْنُ جَرِيرٍ وَغَيْرُهُ مِنْ طَرَفَيْ الضَّحَّاكِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ أَوَّلُ مَا نَزَلَ جِبْرِئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ يَا مُعَمِّدُ اسْتَعِذْ ثُمَّ قُلْ (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) كَذَا فِي رُوحِ الْمَعَانِي.

او په دي ايتونو کي چي کم دقرات دالله ﷻ په نوم سره دشروع کولو حکم سوی دی، په دي حکم کي په خپله ددي ايتونو داخليدل داسي دی، لکه يوبل ته چي ووايي: اِسْمَعُ مَا أَقُولُ لَكَ، يعنې چي زه تاته څه وایم نوهغه اوره، نوپه خپله ددي جملی داوړيدو حکم کول هم دده مقصود دی نو حاصل به داسي چي برابره خبره ده که دا ايتونه وايي ياکوم ايتونه چي وروسته نازلېږي هغه وايي دټولو قرآت په نوم دخدای سره کول په کار دی اودوی ته په ضروري علم سره معلومه سوه چي داقرآن اووحی ده اوپه احاديثو کي چي کم ددوی بيريدل اوورقه بن نوفل ته بيانول راغلي دي، هغه په وجه دشبهي نه وو، بلکه دوحی په هيبت اوبيري سره اضطرابی وو اوورقه ته بيانول دزيات اطمینان اوزيات يقين دپاره وو، نه چي دعدم يقين په سبب اومعلم شاگرد ته دابجد شروع کولوپه وخت کي وايي چي ها وايه، نو په دي سره تکليف دما لایطاق نه لازميږي اوددوی عذر فرمايل ياخوپه دي وجه دی چي ده ته ددي جملی معنی متعینه سوی نه وه چي په څه ويل غواړي اوداکار څه خلاف شان نه دی يا باوجود دتعين دمراد په دي سره دی چي دقرآئت استعمال اکثره دليکل سوی شی دويلوپه معنی کي راځي نودوی په دي وجه چي حرفونه يي نه پيژندل دا عذر فرمايلي وی اودحضرت جبرائيل ﷺ زور ورکول پرغالب گمان، والله اعلم په حقيقت دحال، ځکه به وو چي په دوی کي دوحی دبار پورته کولو استعداد پيدا کي اوپه لفظ درب سره اشاره دی طرف ته ده چي مونږ ستاکمل تربيت کوو اودنبوت اعلى درجوته به دی ورسو، مخ ته درب صفت دی يعنې هغه داسي رب دی، کوم چي (مخلوقات) پيدا کړل (ددی وصف په تخصيص کي دافائده ده چي دحق تعالی په نعمتونو کي اول ظهور ددي نعمت کيږي نوپه ذکر کي ددي مقدم کيدل مناسب دی، اودارنگه خَلَقَ دليل دی پر خالق باندی اودټولو څخه اهم اومخکي معرفت دخالق دی، مخ ته په طور دتخصيص وروسته دتعميم څخه ارشاد دی چي، کوم چي (په ټول مخلوقات کي بالخصوص) انسان

دوینی دتکری څخه پیدا کی (ددی تخصیص څخه وروسته په تعمیم کی اشاره ده چی په نعمت د: خَلَقَ کی دعام مخلوقات څخه زیات انعام پرانسان دی چی ده لره یی ترکمی درجی پوری ترقی ورکړه، چی څنگه صورت یی ورلره ورکی، په عقل او علم سره یی مشرف جوړکی، نو انسان ته زیات شکر او ذکر کول په کار دی او تخصیص د: عَلَّقَ شاید ځکه دی چی دایو برزخی حالت دی چی ددی څخه مخکی نطفه او غذا او عنصر دی اوددی څخه وروسته مضغه او ترکیب ددهو کو او پوکل دروح دی، نو دا گویداتولو مخکنیو او وروستیو حالتونو مینځ دی، مخ ته دقرآت داهم مقصود مقررولو دپاره ارشاد دی چی ته قرآن وایه (حاصل داچی په مخکی امر یعنی: اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ، سره دی داشبهه نه کیوی چی دلته اصل مقصود ذکر داسم الله دی بلکه قرآت په خپله هم فی نفسها مقصود دی، ځکه چی دتبلیغ ذریعه دقرآت دی اوتبلیغ اصل کار دصاحب وحی دی، نو په دی تکرار کی ددوی ښه په نبوت اومامور بالتبلیغ کیدو اظهار هم وسو) او (مخ ته دهغه عذر رفع کولو طرف ته اشاره ده کوم چی دوی اول جبرائیل ښه ته پیش کړی وو چی زه ویونکی نه یم، په دی وجه ارشاد فرمایي چی) ستارب لوی کریم دی (چی څه غواری ورکوی او هغه داسی دی) کوم چی (لیکونکو ویونکو ته دلیکلو) په قلم سره تعلیم ورکی (اوعموماً اومطلقاً) انسان ته یی (په نورو ذریعو سره) دهغو شیانو تعلیم ورکی کم چی هغه نه پیژندل (مطلب داچی اول خوتعلیم څه په کتابت پوری منحصر نه دی، ځکه چی په نورو طریقو سره هم دتعلیم مشاهده کیدی سی، دوهم اسباب مؤثر بالذات نه دی، حقیقی مسبب او علم ورکوونکی مونږیو، نو که څه هم ته په لیکلو باندی نه پوهیږی، مگر کله چی مونږ تاته دقرآت امر کړی دی نومونږ به په نورو ذریعو سره تاته دقرآت اودعلومو دیادولو په وحی باندی قدرت درکی، چنانچی داسی وسوه، وروسته په دی ایتونو کی ددوی دنبوت اوددی دمقدماتو اومتهماتو پوره بیان وسو اوچونکی دصاحب دنبوت مخالفت انتهایی درجه گناه اوناکاره کاردی، په دی وجه په راتلونکو ایتونو کی دکومو نزول چی داوونیو ایتونو څخه یوه موده وروسته سوی دی، د دوی دیو خاص مخالف یعنی دابو جهل بدوالی په عامو الفاظو سره دی، په کومو کی چی نور مخالفین هم شامل سی، چی ددی دنزول سبب دادی چی یو وار ابو جهل دی په لمانځه کولو ولیدی، ویی ویل چی ما ډیر واره ته ددی څخه منع کړی اوده ښه هغه وترتی نو هغه وویل چی په مکه کی دتولو څخه زیاته مجمع زما سره ده اودایی هم ویلی وه چی که بیامی پر لمانځه کولو ولیدی نونعوذ بالله پر خټ به دی پښه کښیږدم، چنانچی یو وار په دی قصد سره ولاړی مگر چی نژدی ورسیدی نو ودریدی او پر شایي واپس کیدل شروع کړل، خلکو ورڅخه دوچی پوښتنه وکړه نو ویی ویل چی ماته په مینځ کی یو خندق داور حائل معلوم سو او پرده دار شیان می په نظر راغلل دوی وفرمایل دغه ملائکی وی که دی نور رامنځ ته سوی وای، نوملائکوبه توتی توتی کړی وی، خیری کړی به یی وای، پردی دا ایتونه نازل سول، لکه په در منشور کی چی دصحاحو اونورو کتابونو حدیث څخه داسی دی، ارشاد فرمایي چی) بیشکه په رښتیا سره (کافر) بنده دحد (دسړی توب) څخه وزی په دی وجه چی خپل ځان (دابنایی جنس څخه) مستغنی وینی (لکه دا قول دالله ښه دی، وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا الْخَالَ دای چی په دی

استغناء باندی سرکبسی حماقت دی، خُکِکِ چِی کِه خه هم چاته گویا دمخلوق خُخه من وجه استغناء هم وسی، لیکن دحق تعالی خُخه استغناء خوپه هیخ حال کی نه سی کیدی، حتی چِی په اخرکی، ای مخاطبه (عام) ستا درب طرف ته به دتولو واپس کیدل وی «اودا وخت به هم لکه دژوند په حالت کی دده دقدرت په احاطه کی گیروی اوپه دی حالت کی کوم چِی ده ته دسرکبسی سزاورکول کیږی، ددی خُخه به هم هیخ چری نه سی تنبیدی پس دداسی قادر خُخه داسی عاجز کله مستغنی کیدی سی، نو خان مستغنی گنل اوپردی بنا سرکبسی کول لویه بی عقلی ده، مخ ته په صورت داستفهام تعجب دی دده په سرکبسی یعنی ای مخاطبه (عام) ښه دهغه سړی حال خو وښیه کوم چِی (زمونږ) یو خاص بنده منع کوی کله چِی هغه (بنده) لمونځ کوی (مطلب دا چِی دهغه سړی حال خو وگوره نووی ښیه چِی ددی خُخه زیاته دتعجب خبره به هم خه وی حاصل داچِی دلمونځ کوونکی دلمونځ خُخه منع کول ډیره ناکاره اودتعجب خبره ده، مخ ته ددی تعجب دتاکید اوتقویت دپاره مکرر فرمایی چِی، ای مخاطبه (عام) آیادا خو وښیه چِی کِه هغه بنده (کوم چِی دلمانځه خُخه منع سوی دی) په هدایت وی (کوم چِی لازمی کمال دی) یا هغه (نوروته هم) دتقوی تعلیم ورکوی (کوم چِی کمال متعدی یعنی نوروته نفع رسول دی اوشاید چِی په کلمه دتردید راوړلو سره اشاره دی طرف ته وی چِی کِه په دی کی یوصفت هم وی، نوییا هم دمنع کوونکی دمذمت دپاره کافی وو، بیا لaxe کوی چِی دواړه پکبسی وی او) ای مخاطبه (عام) آیا داخو وښیه چِی کِه دغه سړی (منع کوونکی حق دین، درواغجن کوی او «دحق دین خُخه» مخ اړوی (یعنی نه عقیده لری اونه عمل، یعنی اول خدا وگوره چِی دلمانځه خُخه منع کول خومره بددی، بیا بالخصوص داوگوره چِی کله منع کوونکی یوگمراه اوڅوک چِی منع کوی، هغه دهدایت اعلی نمونه ده نودا خومره عجیبه خبره ده، مخ ته پردی منع کولو باندی ده ته وعید دی یعنی) ایا هغه سړی ته داخبر نسته چِی الله ﷻ (دده سرکبسی اوپه دی سره پیدا کیدونکو عملونه) وینی (اوپر دی به سزا ورکوی، مخ ته پردی زجر دی یعنی ده لره) هیخکله (داسی) نه دی (کول په کار او) کِه داسی (دخپل دی حرکت خُخه) منع نه سونمونږ به (دی) دتندی خُخه ونیسو کوم چِی درواغجن اوپه خطاکی ککړ تند دی (دجهنم طرف ته) به یی راولو (ناصیه دتندی وینستوته ویل کیږی کوم ته چِی په پښتوکی پیکی وایی، ددی په صفت کی یی کاږه او خاطنه مجازاً وفرمایل، اودی چِی کوم په خپل مجمع باندی مغرور دی اوزمونږ پیغمبر په بیروی، نو دی دی خپل مجلسیان راوبلی (کِه ده داسی وکړل نو) مونږ به هم ددوړخ پیاده راوبلو (چونکی هغه راونه بلل، په دی وجه الله ﷻ دغه ملائکی هم راونه بللی، لکه چِی طبری دقتاده خُخه روایت کړی دی، مرسلأ قال النبی ﷺ لَوْ فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ أَخَذَهُ الْمَلَائِكَةُ الزَّهَّابَةَ عَيْنًا: مخ ته بیا دزیادت دزجر دپاره ده ته خبرداری دی چِی ده لره) هیخکله داسی) نه دی (کول په کار مگر) ته (ددی نالاتق ددی حرکتونو پروا مه کوه او) دده خبره مه منه (لکه چِی تراوسه دی هم نه ده منلی) اوپه خپله طریقه لمونځ کوه اودخدای نژدیکت حاصلوه (په دی کی یولطیفه وعده ده چِی حق تعالی به تا ددی خلکو دضرر خُخه محفوظ ساتی ځکه چِی په لمانځه سره قرب حاصلیږی اوقرب موجب د عظمت دی الا لحکمة خاصة، نو داسی کارونو طرف ته هیخ التفات مه کوه په خپل کار اخته اوسه)

معلومات اومسئلي

(دنبوت دوحی ابتداء اودتولو څخه اولنی وحي)

په صحیحینو اونورو معتبرو روایتونو سره ثابت او دجمهورو سلفو اوخلفو په دی اجماع واتفاق دی چی دوحی ابتداء دسورة علق یعنی اِقْرَأْ څخه سویده اوددی سورة ابتدایی پنځه آیتونه تر، مَا لَمْ يَخْلُقْ پوری دتولو څخه اول نازل سوه، ځینو حضراتو سورة مدثر اولنی سورة مقرر کړی دی اوځینو سورة فاتحه، امام بغوی رحمته الله علیه فرمایي چی دجمهورو سلفو او خلفو په نزد صحیح داده چی دتولو څخه اولنی دسورة اقراء ابتدایی پنځه آیتونه نازل سوی دی (لکه دارنگه روایت دی دابن عباس رضی الله عنه، زهري عمرو بن دینار، درمنثور) اوکومو حضراتو چی سورة مدثر اولنی سورة مقرر کړی دی دهغه وجه دا ده چی د، اِقْرَأْ دپنځو آیتونو دنازلیدو څخه وروسته دقرآن په نزول کی تریوی مودی پوری توقف راغلی کوم ته چی زمانه دفترت ویل کیږي اودوحی په تاخیر اوتوقف سره نبی کریم ﷺ ته ډیر خفگان اوغم پیښ سو، ددغه څخه وروسته بیا ناڅاپه حضرت جبرائیل امین عليه السلام مخ ته راغلی او دسورة مدثر آیتونه نازل سول، دغه وخت هم په نبی کریم ﷺ دوحی دنزول اوملاقات دجبرائیل امین څخه هغه کیفیت طاری سو، کوم چی دسورة اقرا دنزول په وخت کی پیښ سوی وو چی بیان یی مخ ته راځي، دغه شان دفترت څخه وروسته دتولو څخه اول دسورة مدثر ابتدایی آیتونه نازل سوه، په دی لحاظ سره دی ته هم اولنی سورة ویل کیږي اوسورة فاتحه ته چی کومو حضراتو اولنی سورة فرمایلي دی، دهغه هم یوه وجه ده هغه داچی مکمل سورة دتولو څخه اول سورة فاتحه نازل سو، ددی څخه اول دڅو سورتونو دمتفرقو آیتونو نزول سوی وو، (مظهری)

دصحیحینو په یواوږد حدیث کی دنبوت اودوحی دابتداء واقعه داسی بیان سویده چی ام المومنین حضرت عائشه رضی الله عنها فرمایي چی دتولو څخه اول په نبی کریم ﷺ باندی دوحی سلسله درښتینو خوبونو څخه شروع سوه چی کیفیت یی داوو چی څه به دوی په خوب کی لیدل، بالکل دهغه مطابق به واقعه پېښیده اوپه دی کی به دڅه تعبیر هم ضرورت نه وو دسهار ډرنا په شان په خوب کی لیدلی واقعه به په واضح طور سره پېښیده، ددی څخه وروسته نبی کریم ﷺ ته دمخلوق څخه دیکسویي اوخلوت نشینی داعیه قوی پیښه سوه دکم دپاره چی دوی غار حرا منتخب کی (داغار دمکی مکرمی دقبرستان جنت المعلی څخه لږمخکی پریوه غره باندی دی، کم ته چی جبل نور ویل کیږي، ددی سر دلیری څخه په نظر راځي) حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمایي چی دوی به دی غارته تلل اودیری شپي به په کی اوسیدی اوعبادت به یی کوی، ترڅو پوري چی به ورته داهل اوعیال دخبر گیری ضرورت نه وو پیښ سوی هلته به اوسیدی اوددغه وخت دپاره به دوی ضروری توبښه دخان سره وړله اوییا چی به توبښه ختمه سوه، نوام المومنین حضرت خدیجه رضی الله عنها ته به یی تشریف راوړی او دنورو ورځو دپاره به یی توبښه وړله، تردی چی دوی په دی غار حراکی وه چی ناڅاپه دوی ته حق یعنی وحی را ورسیده (په غار حراکی دخلوت نشینی په موده کی دعلماوو اختلاف دی، دصحیحینو روایت دی چی ده پوره میاشت یعنی درمضان ټوله

مياشت يی په هغه کي قيام وفرمايی، ابن اسحاق په سيرت کي اوزرقاني په شرح مواهب کي فرمايی چي ددی څخه زیاته موده په څه صحیح روایت سره ثابت نه ده اودا عبادت گوم چي دوی په غارِ حرا کي دوحی دنازلیدو څخه اول کوی، هغه وخت دلمانځه اونور تعلیم خوسوی نه وو، ځینی حضرات فرمايی چي دنوح اوابراهيم او عیسی ﷺ دشریعتونو مطابق عبادت یی کوی مگر نه په څه روایت سره ددی ثبوت سته، اونه ددوی دامي والی په وجه دا احتمال صحیح دی بلکي ظاهره داده چي دغه وخت ددوی عبادت محض دمخلوق څخه انقطاع او دالله ﷻ طرف ته خاص توجه او تفکر وو (مظهری)

حضرت صدیقه ﷺ فرمايی چي دوحی راتلو صورت داسی وسو چي جبرائیل امین دوی ته راغی او دوی ته یی وویل اِقرَأْ، یعنی ووايه، دوی وفرمایل، مَا آتَا بِقَارِي، یعنی زه ویونکی نه یم (ځکه چي دی امی وو اودحضرت جبرائیل دقول اِقرَأْ مراد پردوی دغه وخت واضح نه وو چي څه اوڅنگه راباندی ویل غواړی، ایا یولیکل سوی لیک راکوی چي هغه به ویل وی، په دی وجه یی دخپل امی کیدو عذروکی) دحضرت صدیقه ﷺ په روایت کي دی چي دوی وفرمایل چي زماپه دی جواب باندی جبرائیل امین زه په غیږکی ونیولم اودومره زوری راکي چي مایی تکلیف محسوس کي، ددی څخه وروسته یی پریښوولم اوبیایي دغه خبره د اِقرَأْ وکړه ماییا دغه جواب ورکي چي زه ویونکی نه یم، نویایي دوباره په غیږکی ونیولم اودومره زوری راکي چي مایی تکلیف محسوس کي، بیایي پریښوولم اوپه دریم وایی یی بیاوویل اِقرَأْ ماییا هغه جواب ورکي مَا آتَا بِقَارِي نوپه دریم واری بیاپه غیږکی ونیولم اوزوری راکي بیایي پریښوولم، ویی ویل.

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ، اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ، الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ دقرآن دا (دټولو څخه اولنی پنځه) ایتونه یی راوړل او کورته یی تشریف راوړی دده زړه رپیدی، حضرت خدیجه ﷺ ته راغی، ویی فرمایل چي زَمَلُونِي زَمَلُونِي، مایټ کړه مایټ کړه (حضرت خدیجه ﷺ کپړه پر واچوله) تردی چي دادهیبت کیفیت ورڅخه لیری سو (داکیفیت اورپیدل دحضرت جبرائیل ﷺ دبیری څخه نه وو، ځکه چي دده ﷺ شان دده څخه ډیر لوړ اوپورته دی، بلکه ددی وحی په ذریعه چي کومه د دوی دنبوت اورسالت ذمه واری دوی ته وسپارل سوه دهغه گران بار محسوسول اودیوی ملائکی په اصلی حالت کي په لیدو سره په طبعی طور دا دهیبت کیفیت په خپور سو.

حضرت صدیقه ﷺ فرمايی چي دارام کیدو څخه وروسته نبی کریم ﷺ حضرت خدیجه ﷺ ته دغارحرا پوره واقعه واوروله اوویی فرمایل چي په دی سره پر مایو داسی کیفیت رالی چي دخپل خان بیړه راسره پیداسوه، حضرت خدیجه ﷺ عرض وکي چي داهیشکله نه سی کیدی، الله ﷻ به تاهیشکله ناکامه نه کي ځکه چي ته صله رحمی کوی، ددروند بار والاوو څخه بار پورته کوی، بی روزگار څلک په روزگار باندی لگوی، دمیلمنو میلستیا کوی اوپه مصیبت کي دگیرو خلکو امداد کوی (حضرت خدیجه ﷺ تعلیم یافته ښځه وه، دی ته شاید چي دتیرو کتابونو تورات اوانجیل څخه یاددی دعالمانو څخه ورته داخبره معلوه سوی وه چي دکم سړی اخلاق او عادت داسی کریمانه وی، هغه محروم اوناکامه کیدی نه

سی په دی وجه په دی طریقه یی نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکړه،

ددی څخه وروسته حضرت خدیجه ﷺ دی ﷺ خپل ډاکا زوی ورقه بن نوفل ته بوتلی، دی دجاهلیت په زمانه کی دبت پرستی څخه توبه گارسوی نصرانی سوی وو (ځکه چی په دغه وخت کی حق دین داوو) ورقه بن نوفل تعلیم یافته سړی وو په عبرانی ژبه هم پوهیدی او عربی خوایی مورنی ژبه وه ده به په عبرانی ژبه کی هم لیکل کول او انجیل به یی په عربی کی لیکلی اودغه وخت هغه ډیر بودا وو دبوداوالی په وجه یی نظر ختم سوی وو، حضرت خدیجه ﷺ ورته وویل چی زما ډاکا زویه، ددی خپل وراره خبره واوړه، ورقه ابن نوفل دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه نودوی چی په غار حرا کی څه لیدلی وه بیان یی کړل، ورقه بن نوفل داوړیدو سره وویل چی داهغه ملائکه ده کومه چی په حضرت موسیٰ ﷺ باندی الله ﷻ نازله کړی وه، کاشکی! چی زه ستا دنبوت په زمانه کی قوی وای او کاشکی! چی زه هغه وخت ژوندی وای کله چی ستاقوم تا (دوطن څخه) باسی، نبی کریم ﷺ (په تعجب سره) پوښتنه وکړه ایا زما قوم به ما باسی، ورقه وویل چی بیشکه باسی به دی ځکه چی کله هم څوک ددغه حق پیغام او حق دین سره راغلی دی کوم چی تا راوړی دی نودهغه قوم هغه ازار کړی دی او که ماهغه زمانه پیدا کړه نوستا پوره مددبه وکړم، مگر ورقه ددی څخه څوورځی وروسته انتقال وکی اوددی واقعی څخه وروسته دقرآن دوحی سلسله بنده سوه (بخاری اومسلم)

دفترت وحی دمودی په حقله دسهیلی روایت دادی چی دوه نیم کاله وه اوپه ځینو روایتونو کی دری کاله موده بیان سوی ده (مظهری)

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ هـ : بِاسْمِ رَبِّكَ کی دلفظ داسم په زیاتولو سره اشاره دی طرف ته چی قرآن کله هم وایی نو دالله ﷻ نوم اخله یعنی بسم الله الرحمن الرحیم وایه شروع کوه یی لکه چی په لنډ تفسیر کی لیکل سوی دی، دوهمه اشاره په دی کی دهغه عذر دجواب ده کوم چی دوی پیش کړی وو چی زه قاری نه یم، د، اِسْمِ رَبِّكَ په لفظ سره دی طرف ته اشاره وسوه چی که څه هم ته دخپل موجوده حالت په اعتبار سره امی یی ویونکی لیکونکی نه یی مگر ستارب ته پهرڅه قدرت سته، هغه امی سړی ته داعلی علومو او خطابت سلیقه اود فصاحت اوبلاغت هغه درجه ورکولی سی، دکوم په مخکی چی لوی لوی لیکونکی او ویونکی عاجزه سی، لکه چی وروسته ددی ظهور وسو (مظهری)

او دلته دالله ﷻ داسماء حسنی څخه دلفظ درب په خصوصیت سره په اختیارولو کی ددی مضمون زیات تائید اوتاکید وسو چی الله ﷻ ستارب دی دهرشان تربیت کوی، هغه دامی کیدو باوجود په تا ویل هم کولی سی، الَّذِي خَلَقَ دالله ﷻ په صفتونو کی یی دلته دصفت دتخلیق په خصوصیت سره په ذکر کولو کی شاید داحکمت وی چی پرمخلوقات باندی څنگه انعامات او احسانات دالله ﷻ دی، په دغو ټولو کی اولنی انعام ده لره وجود ورکول دی، کوم چی دتخلیق ربانی په ذریعه عطا کیرې اودلته د: خَلَقَ مفعول یعنی کوم شی چی یی پیداکی هغه نه دی ذکر سوی، په دی کی اشاره دعموم طرف ته چی ټول کائنات دهغه مخلوق دی.

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۚ بِهٖ اَلَّذِیْ خَلَقَ : کی دتول کائنات دتخلیق بیان سوی وو، په خَلَقَ الْإِنْسَانَ : کی داشرف المخلوقات انسان دتخلیق ذکرایی وفرمایی چی په فکر سره وکتل سی نودتول کائنات اومخلوقات خلاصه انسان دی په جهان کی چی څه دی دهغه نظیرونه دانسان په وجود کی موجود دی، په دی وجه انسان ته عالم اصغر ویل کیږی اودانسان دتخصیص په ذکر سره یوه وجه داهم ده چی دنبوت اورسالت اودقرآن نازلولو مقصد دالله ﷻ داحکامو نافذ کول اوعمل کول دی اودغه دانسان سره مخصوص دی، د: عَلَقٍ معنی پرم سوی وینه ده، دانسان په پیدا کولو کی مختلف دورونه تیریږی، دده ابتداء دخاوری اوعناصر و څخه ده، بیا دنطفی څخه، دهغه وروسته دعلقی څخه یعنی پرم سوی وینی څخه، بیا دمضغه غوښی څخه، بیا هډوکی اونور اجزاء یی پیدا کیږی، عَلَقٍ دتخلیق په دی ټولو دورونو کی یودرمیانه حالت دی، دایی اختیار کی، دده اول و اخر طرف ته اشاره وسوه .

اَفِرَّوْرُبُّكَ الْاَكْرَمُ : دلته لفظ داقرا مکرر راوړل سوی دی چی ددی یوه وجه په لنډتفسیر کی تیره سوي ده او داهم ویل کیږی چی اولنی اقرایی په خپله ددوی دویلو دپاره فرمایلی وو اودادوهم دتبلیغ اودعوت اوخلگو ته یی دویلو وفرمایی اوکه محض دتاکید دپاره تکرار وی نوهم بعیده نه ده اوپه صفت داکرام کی دی طرف ته اشاره ده چی په پیدا کولو دعالم اوپیدا کولو دانسان کی دالله ﷻ خپل څه غرض اونفع نسته، بلکه دا ټول په مقتضاء دجود اوکرم دی چی بی غوښتویی کائنات ته دوجود لوی نعمت عطاء وفرمایی .

الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ : دتخلیق انسانی څخه وروسته دده دتعلیم بیان دی ځکه چی تعلیم هغه شی دی کوم چی انسان دنورو ټولو حیواناتو څخه ممتاز اودتول مخلوقات څخه اشرف او اعلی جوړوی، بیا دتعلیم عام صورتونه دوه دی، یوزبانی تعلیم، دوهم په ذریعه دقلم تحریر اوخط سره، په ابتداء دسورة کی په لفظ داقرا کی که څه هم دزبانی تعلیم ابتداء ده مگر په دی آیت کی کوم ځای چی دتعلیم ورکولوبیان راغلی دی، په دی کی یی قلمی تعلیم مقدم کړی بیان فرمایلی دی .

(دتعلیم دټولو څخه اهمه اواوله ذریعه قلم اوکتابت دی)

یو صحیح حدیث دحضرت ابو هریره ؓ په روایت سره دی په کم کی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی، لَمَّا خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ كَتَبَ لِيْ كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ (اِنْ رَزَعْتَنِيْ غَلَبْتَ غَضَبِيْ) یعنی الله ﷻ په ازل کی چی کله مخلوق پیداکی نو په خپل کتاب کی کوم چی په عرش دالله ﷻ سره دی داکلمه ولیکله چی، زما رحمت به زما په غضب غالب وی .

اوپه حدیث کی داهم ثابته ده چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهٗ اُكْتُبْ فَكُتِبَ مَا يَكُوْنُ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَهُوَ عِنْدَهُ فِى الدِّكْرِ فَوْقَ عَرْشِهِ یعنی دټولو څخه اول الله ﷻ قلم پیدا کی او ده ته یی حکم وکی چی ولیکه هغه ټول شیان کوم چی ترقیامته پوری کیدونکی وه ولیکل، داکتاب دالله ﷻ سره په عرش دی (قرطبی)

دقلم درى قسمونه : علماء فرمایی چی په عالم کی درى قلمونه دی، یودټولو څخه اولنی قلم کوم چی الله ﷻ په خپل لاس سره پیداکی او دکائناتو دتقدیر لیکلویی ده ته حکم ورکی، دوهم دملائکو قلم په کوم سره چی هغوی ټول کیدونکی واقعات اوددوی مقادیر، دارنگه دانسانانو عملونه لیکي، دریم دعامو

انسانانو قلم په کوم سره چی هغوی خپلی خبری لیکي او په خپلو مقصدونو کی ورڅخه کار اخلي، او کتابت په حقیقت کی د بیان یو قسم دی او بیان دانسان مخصوص صفت دی (قرطبی) ۴
د تفسیر امام مجاهد د ابو عمرو څخه نقل کړی دی چی الله ﷻ په ټولو کائناتو کی څلور شیان په خپلو لاسونو د قدرت سره په خپله جوړ کړل اود دوی څخه ماسوا د باقی مخلوقاتو دپاره یی حکم وکی چی کُن یعنی سه، هغه موجود سی هغه څلور شیان دا دی، قلم، عرش، جنت عدن، ادم ﷺ.

(د کتابت علم د ټولو څخه اول په دنیا کی چاته ورکول سو؟)

ځینی حضرات فرمایي چی د ټولو څخه اول د ادفن د کتابت ابو البشر حضرت ادم ﷺ ته بنوول سوی وو او د ټولو څخه اول هغوی لیکل شروع کړل (کعب احبار) او ځینی حضرات فرمایي چی د ټولو څخه اول د ادفن حضرت ادریس ﷺ ته ورکول سوی دی اود ټولو څخه اولنی کاتب په دنیا کی هغه دی (ضحاک) او ځینی حضرات فرمایي چی هر سړی کوم کتابت کوی دغه تعلیم من جانب الله دی.

(خط او کتابت د الله ﷻ لوی نعمت دی)

حضرت قتاده رحمه الله فرمایي چی قلم د الله ﷻ ډیر لوی نعمت دی که دی نه وای نونه به څه دین قائم پاته وای اونه به د دنیا کار اوبار برابر کیدی، حضرت علی ؓ فرمایي چی د الله ﷻ ډیر لوی کرم دی چی هغه خپلو بند گانو ته دهغه شیانو علم ورکی کوم چی هغوی نه پیژندل اودوی یی د جهل د تیارو څخه نور ته راوایستل اود کتابت د علم ترغیب یی ورکی، ځکه چی په دی کی بی شمیره اوډیری نفع دی، د کومو چی د الله ﷻ څخه ماسوا بل هیڅوک احاطه نه سی کولی، د ټولو علومو او حکمتونو تدوین اود اولینو او اخیښو تاریخ ددی حالات او خبری اود الله ﷻ نازل سوی کتابونه ټول د قلم په ذریعه ولیکل سول او تر څو چی دنیاوی دی به باقی وی، که قلم نه وای نو د دنیا او د دین په ټولو کارونو کی به خلل راسی.

(علمایي سلفو او خلفو همیشه د خط او کتابت ډیر اهتمام کړی دی)

سلفو او خلفو عالمانو همیشه د خط او کتابت د تعلیم ډیر اهتمام کړی دی په کوم چی ددوی د تصانیفو عظیم الشان ذخیرې تر نن پوری شاهد دی، افسوس دی چی زمونږ په دی دور کی عالمانو او طالبانو دا اهم ضرورت داسی نظر انداز کړی دی چی په سوونو کی به دوه څلور سړی په تحریر د خط او کتابت پوهیدونکی راځی، فالی الله المشتکی.

(نبی کریم ﷺ ته د کتابت د تعلیم نه ورکول وراز)

حق تعالی ﷻ د حضرت خاتم الانبیاء ﷺ شان د خلکو د فکر او قیاس څخه د بالاتر جوړولو دپاره ددوی د پیدائش د ځای څخه واخله ددوی تر ذاتی حالاتو پوری ټول داسی جوړ کړی وه په کومو کی چی یو انسان په خپل ذاتی کوشش او محنت سره څه کمال نه سی حاصلولی، د پیدائش د ځای دپاره یی د عربو صحرا منتخب سوه کوم چی د متمدنی دنیا او علم او حکمت د مرکزو څخه بالکل پری سوی وو اولاری او در سیدو ذریعې دومره گرانی وی چی دشام او عراق او مصر او نورو متمدنو ښارونو سره ددی ځای د خلکو هیڅ جوړښت نه وو، په دی وجه ټولو عربو ته اُمیین وایی، په داسی ملک او داسی قبیلو کی دوی

پیداسول اوبیا حق تعالی داسی اسباب جوړ کړه چی د عربو په خلگو کی چی خال خال چا څه علم او حکمت او خط او کتابت زده کوی، دوی ته یی دهغو څخه د زده کړی موقع هم ورنه کړه، په دی حالاتو کی د پیدا کیدونکی انسان څخه د علم او حکمت اولورو فاضلو اخلاقو د چاتصور کیدی سی، ناڅاپه حق تعالی په خلعت د نبوت سره و نمانځی اود علم او حکمت غیر منقطع سلسله یی ددوی پر ژبه مبارکه جاری کړله، په فصاحت او بلاغت کی د عربو لوی لوی شاعران او بلیغان د دوی په مخکی عاجز وه، دا یوه داسی ښکاره معجزه وه چی هریو سترگو والا ددی په لیدو ددی یقین کولو څخه بغیر نسی پاته کیدی چی ددوی کمالات د سعی او عمل نتیجه نه بلکه د الله ﷻ غیبی عطیات دی د خط او کتابت په تعلیم نه ورکولو کی هم دا حکمت وو (قرطبی)

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ : ددی څخه په اولنی آیت کی د تعلیم دیوی خاص ذریعی ذکر وو، کومه چی په عام طور سره د تعلیم دپاره استعمالیږی یعنی قلمی تعلیم.

(د علم ذریعه صرف قلم نه دی بلکه بی شمیره ذریعی دی)

په دی آیت کی ددی ذکر دی چی اصلی تعلیم ورکونکی الله ﷻ دی اود هغه دپاره د تعلیم ذریعی بی شمیره دی څه په قلم سره مخصوص نه دی، په دی وجه فرمایي چی الله ﷻ انسان ته هغه علم ورکی دکوم څخه چی دی مخکی ناخبره وو، په دی کی د قلم یا د بلی ذریعی د تعلیم په نه ذکر کولو سره دی طرف ته اشاره ده چی د حق تعالی د تعلیم دانسان د ابتداء د پیدائش څخه جاری دی چی اول یی په ده کی عقل پیدا کی کوم چی د ټولو څخه لویه ذریعه د علم ده، انسان په خپل عقل سره په خپله بغیر د څه تعلیم څخه ډیر شیان پیژندی سی، بیا ددی څخه وروسته یی په مخکی او وروسته خوا اوشاته دخپل کامل قدرت داسی مناظر اود لیونو د قدرت کښیښوول، دکومو په مشاهده کولو سره چی هغه په خپل عقل سره خپل پیدا کونکی پیژندی سی، بیا دوحی او الهام په ذریعه یی د ډیرو شیانو علم انسان ته ورکی او د ډیرو ضروری شیانو علم یی دانسان په ذهن کی خود بخوده پیدا کی، په کومو کی چی دیو ژبی یا قلم د تعلیم دخل نسته، یوبی شعوره بچی دمور دنس څخه د پیدا کیدو سره دخپل خوراک مرکز یعنی دمور سینه پیژنی، بیا د سینی څخه دتی را ایستلو دپاره څله ښورول ده ته چا وښوول او څوک یی ور زده کولی سی، بیا ده ته د ژړا یو هنر الله ﷻ د پیدا کیدو سره وښووی، دکوچنی دا ژړا دده د ټولو ضرورتونو دپوره کولو ذریعه جوړیږی، چی دی په ژړا وینی نومور او پلار په دی فکر کی سی چی ده ته څه تکلیف دی، دده لوړه تنده، یخنی گرمی ټول ضرورتونه په دی ژړا سره پوره کیږی، دا د ژړا تعلیم دی، نوی پیدا سوی کوچنی ته چا ښولی سواي او څنگه به یی ښوولی سواي، دا ټول وهبی علم دی کوم چی الله ﷻ د هر جاندار خصوصاً دانسان په ذهن کی پیدا کړی دی ددی ضروری علم څخه وروسته بیا د زبانی تعلیم، بیا د قلبی تعلیم په ذریعه دده په علومو کی اضافه کیږی اود : مَا لَمْ يَعْلَمْ یعنی کوم چی ده نه پیژندی، ددی وینا په ظاهره هیڅ ضرورت نه وو، ځکه چی عادتاً تعلیم خود هغه شی کیږی، کوم چی انسان نه پیژنی، ددی په فرمایلو کی اشاره دی طرف ته ده چی دا خدای ورکړی علم او هنر انسان خپل ذاتی کمال ونه گڼی، په مَا لَمْ

يَعْلَمُ سره يی اشاره وفرمايله چي پرانسان يوداسی وخت هم راغلی دی، کله چي هغه هيڅ نه پيژندل، لکه چي په قرآن کریم کی دی: أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا، يعنی الله ﷻ تاسی ستاسی دمندو دنس څخه په داسی حالت کی راوايستلاست چي تاسی په هيڅ نه پوهيدلاست، معلومه سوه چي انسان ته څه علم او هنر ښوول سوی دی، دادده ذاتی نه دی، بلکه ټول دخالق اومالك ورکړه ده (مظهری)

اوځینی مفسرين حضرات په دی آيت کی دانسان څخه حضرت ادم ﷺ يانې کریم ﷺ مراد مقرر کړی دی، ځکه چي ادم ﷺ دټولو څخه اولنی انسان دی کوم ته چي تعليم ورکول سو، وَعَلَّمَ اِذَا الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا، اونې کریم ﷺ هغه اخري پيغمبردی دکوم په تعليم کی چي دټولو سابقينو انبياؤ علمونه او دلوح اوقلم علمونه شامل دی لکه چي وايی، وَمِنْ عَلَومِكَ عِلْمُ اللّٰوْحِ وَالْقَلَمِ.

تردی پوری دسورة اقرا پنځه ايتونه دټولو څخه اول نازل سول، ددی څخه وروسته ايتونه کافی زمانه وروسته نازل سوی دی، ځکه چي باقی ايتونه دسورة تراخه پوری دابوجهل دیوی واقعی په حقله دی اودوحی اونبوت په ابتداء کی خوپه مکه کی هيڅوک هم د دوی مخالف نه وو، ټولوبه دوی ﷺ دامین په لقب سره یاد وی او محبت اوتعظيم به یی کوی، دابوجهل مخالفت اودښمنی خصوصاً دلمانځه کولو څخه دمنع کولو واقعہ کمه چي په مخ ته ايتونکی راتلونکی ده، ظاهره ده چي دهغه وخت ده کله چي نبی کریم ﷺ دنبوت اودعوت اعلان وفرمایي اودمعراج په شپه دوی ته دلمانځه کولو حکم ورکول سو.

کَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَکَفٍ، أَنْ رَأَى اسْتَفْزَى ددی آيت روئی سخن که څه هم دیوخاص سړی يعنی ابوجهل طرف ته دی، کوم چي دنبی کریم ﷺ په شان کی گستاخی کړی وه، مگر عنوان یی عام ايښی دی اوپه کوم کی چي یی دعامو انسانانو دیوی کمزوری بیان وکی، هغه دا دی چي انسان ترڅو پوری چي دنورو محتاج وی نو سم چلېږي اوکله چي دده داگمان راسی چي زه دچامحتاج نه یم، دټولو څخه بی نیازه یم، نودده په نفس کی سرکښی اونور اوپر نورو دظلم اوزياتی رجحانات پیداسی، لکه چي عموماً په مالدارو اوپه اقتدارکی حکومت والاو اواولاد اواحبابو اوخادمانو لرونکوکی ددی مشاهده کیدی سی چي دی دخپلی مالداري اودلی په طاقت کی مست سی، څوک په نظرکی نه راوولی، چونکی دابوجهل هم داحال وو چي دمکی مکرمی په خوشحاله خلگوکی وو اودده قبیلې بلکه دټول ښارخلگوبه دده تعظيم اوتکریم کوی اودده خبره به یی منله، هغه هم په دی غرورکی اخته سوتردی چي سيد الانبياء واشرف الخلائق ﷺ په شان کی یی گستاخی وکړه، په راتلونکی آيت کی دداسی سرکښانو په بد انجام باندی خبردارول دی

إِنْ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى رُجْعَى په مثل د: بُشْرَى اسم مصدر دی، معنی دا ده چي دټولو دخپل رب طرف ته واپسی ده، ددی ظاهره معنی خوداده چي دمرگ څخه وروسته ټولو لره دالله ﷻ خواته تلل اودښه اوبدعمل حساب ورکول دی هغه وخت به ددی سرکښی اوبدمستی بد انجام ووينی اوداهم لیری نه ده چي په دی جمله کی دمغرور انسان دغرورعلاج ښوول سوی وی چي ای احمقه! ته خپل ځان دټولو څخه بی نیازه خودمختاره گڼی که فکرکی نوپه خپل هرحالت بلکه په هرحرکت اوسکون کی به خپل ځان

د حق تعالیٰ محتاج پیدا کی که هغه په ظاهره ته چا انسان ته نه یی محتاج کړی نو کم از کم دی ته وگوره چی الله ﷻ ته خوپه هر شی کی محتاج یی! او دانسانانو دمحتاجی څخه ځان بی نیازه گنل هم ظاهری مغالطه ده کله نوالله ﷻ انسان مدنی الطبع جوړ کړی دی، دی یوازی په خپلو ضرورتونو کی یو ضرورت هم نه سی پوره کولی که خپلی یو نمری ته وگوري نوپته به ولگيږی چی دزرگونو انسانانو او حیوانانو په سخت محنت او تر ډیری مودی پوری په کار کولو سره دانمری جوړه سوي ده کومه چی په بی فکری سی تیريږی اودومره په زرگونو خلک په خپل خدمت کی لگول دچا دوس خبره نه ده، دا حال دده دجامو او ټولو نورو ضرورتونو دی چی ددی په تیارولو کی دزرگونو لکونو انسانانو او حیوانانو دسخت محنت دخل دی کوم چی ستا غلامان نه دی، که ته دی ټولو ته تنخواه ورکول هم وغواړی چی ستا داکارونه پوره سی، نو هیڅکله ستا په وس کی نه ده، په دی خبرو کی فکر انسان ته داراز ښکاره کوی چی دده دټولو ضرورتونو دپوره کولو نظام په خپله دده جوړسوی نه دی، بلکه خالق کائنات په خپل بالغ حکمت سره جوړ کړی او چلولی دی، دچاپه زړه کی یی واچوله چی مخکه وکړی، دچاپه زړه کی یی واچوله چی لرگی و تراشی اودترکانی کار وکی، دچاپه زړه کی یی دپښتوب دکار رغبت واچوی، څوک یی په محنت مزدوری کولو راضی کی چاته یی دتجارت اوصنعت طرف ته رغبت ورکی چی دانسانی ضرورتونو بازار ولگوی نه ددی انتظام حکومت په قانون سره کولی سی اونه څوک فرد، په دی وجه په دی کی دغور اوفکر لازمی نیتهجه: إِلَىٰ رَبِّكَ الرَّجْعُ ده یعنی اخر دټولو شیانو دحق تعالیٰ دقدرت اوحکمت تابع کیدل په مشاهده کی راځی.

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ، عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ : ددی آیت څخه دسورة تراخه پوری دیوی واقعی طرف ته اشاره ده چی کله الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته دلمانځه کولو حکم ورکی اودوی لمونځ کول شروع کی نو ابو جهل دی ﷺ دلمانځه کولو څخه منع کی او اخطاری ورکی چی که ائنده دی لمونځ وکی اوسجده دی کوله نودی به معاذ الله ستا پر څټ پښه کښيږدی او وبه یی وهی، ددی په جواب کی اوده لره دزجر ورکولو دپاره دا ایتونه راغلی دی، په دی کی فرمایي، أَلَمْ يَغْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يُرَىٰ : یعنی آیادی نه پوهیږی چی الله ﷻ وینی، دلته یی دا ذکر ونه کی چی څوک وینی، په دی وجه عام اوشامل دی چی لمونځ کوونکی بزرگه هستی هم وینی او ددی څخه منع کوونکی بد بخت هم، او دلته صرف په دی جمله بسوالی وسوچی مونږ داهر څه وینو، مخ ته دلیدو څخه وروسته به څه حشروی، دهغه په ذکر نه کولو کی دی طرف ته اشاره ده چی دغه هولناک انجام دتصور قابل نه دی.

تَسْلَفًا بِلَا مَمْنُونَةٍ : سفع دمصدر څخه مشتق دی، چی معنی یی په سختی سره راکشول دی اوناصیه دتندی وربښتوته ویل کیږی، دکوم سړی دتندی وربښته چی دچاپه لاس کی راسی هغه دهغه په لاس کی بیا مجبوره اومقهوره پاته سی.

كَأَنَّهُ لَظِفَةٌ لِّظُفْرِ ظِحْرٍ مِّن دُونِهَا : دا نبي کریم ﷺ ته هدايت دی چی دابوجهل په خبره غوږ مه گروه اوپه سجده اولمونځ کی مشغول اوسه چی دا دالله ﷻ دقرب لار ده.

﴿سجدي پہ حالت کي ددعا قبليل﴾

پہ ابو داود کی دحضرت ابو ہریرہ ؓ خُخہ روایت دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ لَّأَكْثَرِ الدُّعَاءِ : یعنی بندہ خپل رب تہ ڊیر نژدی دسجدي پہ حالت کی وی پہ دی وجہ پہ سجده کی ڊیرہ دعا کوی ، اوپہ یوبل حدیث کی ذالفاظ ہم راغلی دی ، فَإِنَّهُ قَعِنَ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ : یعنی دسجدي پہ حالت کی دعا دقبیلدو لائقہ ده .

مسئلہ: دنفل لمونخونو پہ سجده کی دعا کول ثابت دی ، دحدیثو پہ خینو روایتونو کی ددی دعا خاص الفاظ ہم راغلی دی کہ دغہ ماثورہ الفاظ وویل سی نوبنہ ده ، پہ فرضو کی داسی دعا گانی ثابتی نہ دی خکہ چي پہ فرضو کی لنہ والی مطلوب دی .

مسئلہ: ددی آیت پہ ویونکی او اوریدونکی دتلاوت سجده واجب ده ، پہ صحیح مسلم کی پہ روایت دحضرت ابو ہریرہ ؓ دنبی کریم ﷺ خُخہ پہ دی آیت سجده دتلاوت کول ثابت دی . واللہ تعالی اعلم
تمت سورة العلق بحمد الله تعالى ۵ رمضان سنہ ۱۳۹۱ھ

﴿سورة القدر﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هِيَ خَمْسٌ أَيْ

سورة قدر پہ مکہ کی نازل سو او پہ دی کی پنخہ (۵) آیتونہ دی .

شروع کوم پہ نوم سرہ دغداي ؓ چي ڊیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۚ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۚ لَيْلَةُ

مونہ دا نازل کی پہ شب قدر کی ، او تہ خہ پوہ سوی چي خہ دی شب قدر ، شب

الْقَدْرِ ۚ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۚ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ وَالرُّوحُ فِيهَا

قدر ، بنہ دی ترزو (۱۰۰۰) میاشتو خُخہ ، نازلیري ملائکی اوروح (جبریل) پہ دی

يَاذُنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۚ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۚ

کی دخپل رب پہ حکم سرہ پہ ہرکار آمان دی ، دغہ شبہ تر صبا ختو پوری ده

لنہ تفسیر: بیشکہ مونہ قرآن پہ شب قدر کی نازل کری دی (پہ شب قدر کی دنالیدو تحقیق پہ سورة دخان کی تیرسوی دی) او (دشوق زیاتولو دپارہ فرمایی چي) تاتہ خہ معلومہ ده چي شب قدر خنگہ شی دی؟ (مخ تہ جواب دی چي) شب قدر دزو میاشتو خُخہ بنہ دی (یعنی پہ زرو میاشتو کی چي دعبادت کولو خومرہ قدر ثواب دی، دہغہ خُخہ زیات پہ شب قدر کی دعبادت کولو ثواب دی لکہ چي پہ خازن کی دی

اودغه شپه داسی ده چی، په دغه شپه کی ملائکی اوروح القدس (یعنی جبرائیل علیہ السلام) دخپل پروردگار په حکم سره هر دخیر کار راواخلی (دمخکی طرف ته) راکښته کیږی (اودغه شپه) سراسر سلام دی (لکه په حدیث دبیهقی کی دحضرت انس رضی الله عنه څخه مرفوعاً روایت دی چی په شب قدر کی حضرت جبرائیل علیہ السلام دملائکو په یوه ډله کی راځی اوکوم سری چی په ولاړی په قعده په ذکر کی مشغول ووینی نوپرهغه دورد لیږی یعنی دهغه دپاره درحمت دعاکوی اوخازن دابن الجوزی څخه په دی روایت کی یُسَلِّمُون هم زیات کړی دی، یعنی دسلامتیا دعا کوی اودیصلون مطلب هم دغه دی ځکه چی په رحمت اوسلامتیا کی تلازم دی، دی ته یی په قرآن کریم کی سلام ویلی دی اودامر خیر څخه مراد دادی، اودارنگه په روایتونو کی په دی کی دتوبی قبلیدل دآسمان ددروازو خلاصیدل اوپر هر مومن دملائکو سلام کول راغلی دی لکه په درمنشور کی داسی دی اوددی کارونوپه واسطه دملائکو کیدل او موجب دسلامتیا کیدل ظاهر دی یادامر څخه مراد هغه کارونه دی دکومو عنوان چی په سورة دُخَان کی امرحکیم اوپه دی شپه کی دهغوی طی کیدل ذکر فرمایلی دی او) دغه شب قدر (په دی صفت اوبرکت سره) ترصبا ختلو پوری وی (دانه چی ددغی شپې په څه خاص حصه کی دابرکت وی اوپه څه کی نه وی)

معلومات اومستلې: شان نزول: ابن ابی حاتم دمجاهد څخه مرسلأ روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ دبنی اسرائیلو دیو مجاهد حال ذکر کی کوم چی ترزرو میاشتو پوری مسلسل په جهاد کی مشغول وو هیڅکله یی وسله نه وه ایښی، مسلمانانو چی داواوریدل نوپه تعجب کی سول، په دی سورة قدر نازل سو، په کوم کی چی ددی امت دپاره صرف دیوی شپې عبادت ددغه مجاهد دتول عمر دعبادت یعنی زرو میاشتو څخه ښه مقرر سو اوابن جریر په روایت دمجاهد یوه بله واقعه دا ذکر کړی ده چی په بنی اسرائیلو کی دیو عابد دا حال وو چی ټوله شپه به په عبادت کی مشغول وو اودسهار کیدوسره به جهادته وتی ټوله ورځ به په جهاد کی مشغول وو، زرمیاشتی هغه په دی مسلسل عبادت کی تیری کړی، په دی الله ﷻ سورة قدر نازل کی اوددی امت فضیلت یی پرتولو ثابت وفرمایي، ددی څخه داهم معلومیږی چی شب قدر دامت محمدی دخصوصیاتو څخه دی (مظهری)

ابن کثیر دادامام مالك قول نقل کړی دی اوځینو شافعی امامانو دا دجمهورو قول منلی دی، خطابي په دی داجماع دعوی کړی ده، مگر ځینو محدثینو په دی کی اختلاف کړی دی (از ابن کثیر)

دلیلة القدر معنی: دقدر یوه معنی عظمت اوشرف دی، زهری اونورو عالمانو حضراتو دلته دامعنی اخیستی ده، او دی شپې ته دلیلة القدر ویلو وجه ددی شپې عظمت اوشرف دی اوابوبکر وراق فرمایي چی دی شپې ته لیلة القدر په دی وجه وویل سوه چی دکوم سری ددی څخه مخکی دخپلی بی عملی په سبب سره څه قدر اوقیمت نه وو، په دی شپه کی دتوبه استغفار اوعبادت په ذریعه هغه صاحب قدر اوشرف جوړیږی.

دقدر دوهمه معنی دتقدیر اوحکم هم راځی، ددی معنی په اعتبار سره دلیلة القدر ویلو وجه به دا وی چی په دی شپه کی دتول مخلوقات دپاره چی څه په ازلی تقدیر کی لیکلی دی دهغه چی کومه حصه په

دی کال کی درمضان څخه تر راتلونکی رمضان پوری پېښیدونکی وی هغه هغو ملایکوته حواله کیږي کم چی دکائناتو په تدبیر اونافذ کولو دکارونو ماموره دی په دی کی دهر انسان عمر اومرگ اورزق اوباران اونور مقدارونه مقررہ ملائکوته لیکلی ورکول کیږي ، تردی پوری چی کوم سړی ته په دی کال کی حج نصیب کیږي هغه هم لیکلی ورکول کیږي او دا ملائکی کومو ته چی دا کارونه سپارل کیږي په قول دابن عباس رضی اللہ عنہ څلور دی ، اسرافیل ، میکائیل ، عزرائیل علیہم السلام (قرطبی)

دسورة دخان په آیت ، **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ** ، **لَهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ** : کی دا مضمون په خپله په فصاحت سره راغلی دی چی په دی مبارکه شپه کی دتولو کارونو دتقدیر فیصلی لیکل کیږي اوددی آیت په تفسیرکی تیرسوی دی چی دجمهورو په نزد دلیله مبارکه څخه مرادهم لیله القدردی اوځینو حضراتوچی دلیله مبارکه څخه دشعبان پنځلسمه شپه لیله البراءت مراداخیستی ده نوهغوی ددی تطبیق داسی کوی چی ابتدایی فیصلی دتقدیر دکارونوپه اجمالی طورسره په شب براءت کی وسی بیاددی تفصیلات په لیله القدرکی لیکل کیږي ، ددی تائید دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دیوقول څخه کیږي کوم چی بغوی په روایت دابو الضحی نقل کړی دی ، په دی کی یی فرمایلی دی چی الله ﷻ دتول کال دتقدیری کارونو فیصله خوپه شب براءت یعنی پنځلسمه دشعبان کی کوی بیا په شب قدرکی دا فیصلی متعلقه ملائکو ته سپارل کیږي (مظهری)

او دا مخکی لیکل سوی دی چی دتقدیر دکارونو دفیصلوپه دی شپه کی دکیدو مطلب دا دی چی په دی کال کی کوم کارونه دتقدیر نافذ کیدل وی هغه دلوح محفوظ څخه نقل کړی ، ملائکوته حواله کیږي او اصل نوشته دتقدیر په ازل کی لیکل سوی ده .

دلیله القدر تعین : دومره خبره خو دقرآن کریم دوضاحتونو څخه ثابته ده چی شب قدر دروژی مبارکی په میاشت کی راځی ، مگر دتاریخ په تعین کی یی دعلماؤ مختلف اقوال دی کوم چی څلویښتوته رسیږي مگر په تفسیر مظهری کی دی چی په دی ټولو اقوالوکی صحیح داده چی لیله القدر درمضان مبارک په اخری لسو شپوکی وی مگرداخري لسو څه تاریخ متعین نه دی بلکه په دی کی په کومه یوه شپه کی کیدی سی ، دغه شپه په هر رمضان کی بدلېږي هم ، اوپه دی لسوکی خاص طاق شپي یعنی ۲۱ ، ۲۳ ، ۲۵ ، ۲۷ ، ۲۹ : کی دصحیح احادیثوپه وجه سره زیات احتمال دی ، په دی کی ټول احادیث کوم چی دشب قدرپه تعین کی راغلی دی جمع کیږي په کوموکی چی ۲۱ ، ۲۳ ، ۲۵ ، ۲۷ ، ۲۹ شپوکی دشب قدرکیدو ذکر راغلی دی که شب قدر په دی شپوکی دایر اوپه هر رمضان کی بدلیدونکی مقررسی نوداتول روایتونه دحدیث پرخپل خپل خای صحیح اوثابتیږي په یوه کی هم دتاویل ضرورت نه پاته کیږي ، په دی وجه اکثر امامانو اوفقهاؤ دا په اخری لسوکی منتقل کیدونکی شپه مقررہ کړي ده ، ابوقلابه ، امام مالک احمد بن حنبل ، سفیان ثوری ، اسحق بن راهویه ، ابو ثور ، مزنی ، ابن خزیمه اونورو ټولو دا فرمایلی دی او په یو روایت کی دامام شافعی څخه هم ددی موافق نقل دی او دامام شافعی نور روایتونه دا دی چی دا شپه بدلیدونکی نه ده بلکه معینه ده (ابن کثیر)

په صحیح بخاری کی دحضرت عائشی ؓ څخه روایت راغلی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، لَعَزَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِينَ رَمَضَانَ : یعنی شب قدر درمضان په آخری لسوکی تلاش کوی ، او په صحیح مسلم کی دحضرت ابن عمر ؓ څخه روایت راغلی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، فَاطْلُبُونَهَا فِي الْوَلَرِ مِنْهَا ، یعنی شب قدر درمضان داخری لسوپه طاق شیوکی طلب کوی (مظهری)

(دلیله القدر ځینی فضیلتونه او ددی شپې مخصوصه دعا)

ددی شپې دټولو څخه لوی فضیلت خوهغه دی کوم چی په دی سورة کی بیان سوی دی چی ددی یوی شپې عبادت دزرو میاشتو یعنی دری اتیا ۸۲ کالو څخه دزیات عبادت څخه هم ښه دی، بیادښه والی یی څه حد مقرر نه دی چی څومره ښه دی، دوچنده، څلورچنده، سل چنده اونور ټول احتمالات سته، اوپه صحیحین کی دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی څوک په شب قدر کی دعبادت دپاره ودریدی، دده ټول مخکنی گناهونه معاف سول اودحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په شب قدر کی هغه ټولی ملائکی دکومو مقام چی سدره المنتهی دی، دجبرائیل امین سره دنیاته راکښته کیږی اوڅوک مومن سړی یاښځه داسی نه وی کموته چی هغه سلام نه کوی، بغیر دهغه سړی څخه کوم چی شراب یادخنزیر غوښه خوری .

او په یوحدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایلی چی کوم سړی دشب قدر دخیر اوبرکت څخه محروم سو هغه بالکل محروم بدنصیبه دی، په شب قدر کی ځینو حضراتوته دخاصو انوارو مشاهده هم کیږی مگردانه ټولوته حاصلیږی اونه دشپې دبرکتونو او ثوابونوپه حاصلیدو کی داسی انوارو مشاهداتوته څه دخل سته، په دی وجه په فکر کی پر یوتل نه دی په کاری .

حضرت عائشه ؓ دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی که زه شب قدر پیدا کړم نوڅه دعابه کوم، دوی ؓ وفرمایل چی دا دعاکوه ، اَللّٰهُمَّ اِنِّكَ غَفُوْرٌ لِّعَبْدٍ اَلْفُوْرُ لَغَفُوْرٍ غَنِيْ ، یاالله ته ډیرمعافی کوونکی یی اومعافی خوښوی، زما خطاگانی معاف کړی (قرطبی)

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ : په دی آیت کی وضاحت دی چی قرآن کریم په شب قدر کی نازل سو، ددی مطلب هم کیدی سی چی ټول قرآن دلوح محفوظ څخه په دی شپه نازل سو، بیاجبرائیل امین دالو لړپه درویشته کاله زمانه کی دهدایت مطابق راوړی اوداهم مرادکیدي سی چی ابتدایی نزول دقرآن په دی شپه کی په څو آیتونو سره وسو باقی وروسته نازلیدی .

(ټول آسمانی کتابونه په رمضان کی نازل سوی دی)

حضرت ابو ذرغفاری ؓ روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دحضرت ابراهیم ؑ صحیفی درمضان په دریم تاریخ اوتورات په شپږم تاریخ اوانجیل په دریارلسم تاریخ اوزبورپه اتلسم تاریخ درمضان کی نازل سوی دی او قرآن په نبی کریم ﷺ په څلور ویشتم تاریخ درمضان کی نازل سوی دی (مظهری)

تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحُ :دروح څخه مرادجبرائیل امین دی دحضرت انس ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله شب قدر سی نوحضرت جبرائیل امین دملانکودلوی جماعت سره نازلیدي اوڅومره دالله

ﷺ بندگان سري شخى چي په لمانځه يا ذكر الله كى مشغول وي د ټولو د پاره در حمت دعا كوي (مظهري)
 په ، مِنْ كُلِّ اَمْرٍ: كى حرف مِنْ په معنى دباء دى، لكه په يَحْفَظُوْهُ مِنْ اَمْرِ اَللّٰهِ كى چي هم مِنْ په معنى دباء استعمال سوي دى، معنى دا ده چي ملائكي په ليلة القدر كى د ټول كال دننه پيښيدونكي تقديرى واقعات راوړي، مخكې ته راكښته كيږي، اوځينو حضراتو مفسرينو مجاهد اونور، مِنْ كُلِّ اَمْرٍ د، سَلَمَ سره متعلق كړى دامعنى يې مقرر كړي ده چي داشپه سلامتې ده دهرشراوافت اوبد شى څخه (ابن كثير)
 سَلَمَ عبارت په اصل كى هې سَلَمَ دى، لفظ دهې حذف سوي دى معنى دا ده چي داشپه سلام اوسلامتيا ده او خير او خير دى، په دى كى دشر نوم نسته (قرطبي) او ځيني حضراتو تقدير عبارت سَلَامَ هُوَ مقرر كړى دى، دا يې د، مِنْ كُلِّ اَمْرٍ صفت جوړ كړى دى او معنى دا سوه چي دا ملائكي هر داسى كار راوړي كوم چي خير او سلام دى (مظهري)

هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ: يعنى د ليلة القدر دا بركتونه د شپې په يواځس حصى پوري مخصوص نه دى، د شپې د شروع څخه تر صبا ختو پوري يو حكم دى.

فائده: په دى آيتونو كى يې ليلة القدر د زرو مياشتو څخه ښه مقرر كړي ده اوظاهره ده چي په دى يوزر مياشتو كى دننه هم هر كال يوشب قدر راځي نو حساب به څنگه جوړسي، د تفسير امامان فرمايې چي دلته ديوزر مياشتو څخه هغه مراد دى په كومو كى چي شپ قدر شامل نه وي، په دى وجه څه اشكال نسته (لكه ابن كثير د مجاهد څخه ذكر كړى دى)

د مطالعو اختلاف په سبب په مختلفو ملكونو او ښارونو كى شپ قدر په مختلفو شپو كى وي، نو په دى كى څه اشكال نسته ځكه چي دهرځاى په اعتبار سره چي كمه شپه د شپ قدر مقررسي، هغه ځاى په هغه شپه كى د شپ قدر بركتونه حاصل كيږي (والله تعالى اعلم)

مسئله: كوم سري چي په شپ قدر كى دماخستن اوسهار لمونځ په جماعت سره وكى هغه هم د دى شپې ثواب پيدا كى او كوم سري چي څومره زيات وكى زيات ثواب به پيدا كى، په صحيح مسلم كى د حضرت عثمان غنى ؓ څخه روايت دى چي نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چي كوم سري دماخستن لمونځ د جماعت سره ادا كى نو د ټولى شپې دبیدار اوسيدو او عبادت كولو ثواب يې پيدا كى.

تَمَّتْ سُوْرَةُ الْقَدْرِ بِحَمْدِ اَللّٰهِ تَعَالٰى ۷ رَمَضَانَ سَنَةِ ۱۳۹۱ هـ

﴿سورة البينة﴾

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَهُوَ مَا كُنَّا اِيَّاكَ

سورة بينه په مدينه كى نازل سو او په دى كى اته (۸) آيتونه دى.

شروع كوم په نوم سره دخداى ﷻ چي دير مهربانه نهايت رحم والا دى.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْبَشَرِ كُفْرًا

نہ وو دغہ خلق کوم چى منکران دى داهل کتابو خخہ اودمشرکانو خخہ

مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَشْلُوكُ

منع کیدونکى تردى چى ورسپی دوى ته بنکاره خبره ، یو رسول دالله ﷺ دطرف خخہ ویونکى ،

صِفًا مُّطَهَّرَةً ۖ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۖ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا

دپاکو پاڻو ، په هغه کى لیکلى دى کتابونه مضبوط ، او هغه چى اختلاف رالى په اهل کتابو کى

الْكِتَابِ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ۖ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا

نو هرکله چى راغله دوى ته بنکاره خبره ، اودوى ته حکم داوسو چى

لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

بندي کوى دالله ﷻ چى خالص کوى هغه لره دين ، دابراهيم ﷺ په لاره ، اوقائم ساتى لمونځ

وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۖ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

اوورکوى زکوٰۃ اوده لار دمضبوطو خلقو ، اوکوم چى منکر سول

أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْبَشَرِ كُفْرًا فِي نَارِ جَهَنَّمَ خُلِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ

داهل کتابو اومشرکانو خخہ وى به په اور دويځ کى ، هميشه به وى په هغه کى دغہ

هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ۖ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

خلق دى دتول مخلوق خخہ بدتر ، هغه خلق چى يقين وکړى اونيك عملونه کوى

أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۖ جَزَاءُ هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ

دغہ خلق دى په تول مخلوق کى بهتر ، بدله دهغوى دهغوى درب په نزد باغونه دى دهميشه

عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خُلِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ

اسيدو چى بهيري به ورخخه لاندى نهرونه هميشه به وى په هغه کى هميشه ، الله ﷻ

اللَّهُ عَنْهُمْ وَارْضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ۝

دهغوی څخه راضی ، او هغوی دالله ﷻ څخه راضی ، دا ورکول کيږي هغوی ته چی ویږيږي دخپل رب څخه .
 لنه تنفسیر: کوم خلگ چی داهل کتابو او مشرکانو څخه (مخکی دبعثت نبویه څخه) کافرو، هغوی (دخپل کفر څخه هیڅکله) گرځیدونکی نه وه ترڅو پوری چی دوی ته واضح دلیل رانه سی (یعنی) یو دالله ﷻ رسول کوم چی (دوی ته) پاکی صحیفی او روی او وایی ، په کوموکی چی درست مضامین لیکلی وی (مراد قرآن دی ، مطلب دا دی چی ددی کفارو کفر دومره سخت وو او په داسی جهل کی اخته وه چی بغیر دیو عظیم رسول څخه ددوی دپه لاری کیدو هیڅ توقع نه وه، په دی وجه الله ﷻ په دوی باندي دخپل حجت تمام کولو دپاره یی دوی ته قرآن ورکی اومبعوث یی وفرمایی) او (دوی لره په کاروه چی دایی غنیمت گنهی وای او په ده یی ایمان راوړی وای مگر) کوم خلگ چی اهل کتاب وه (اوغیراهل کتاب خو په درجه اولی) هغوی ددی واضح دلیل راتلو څخه وروسته (په دین کی) مختلف سول (یعنی دحق دین څخه یی هم اختلاف وکی او په خپل مینځ کی اختلاف کم چی مخکی وو، هغه یی هم دحق دین په اتباع کولو باندي لیری نه کی، اومشرکینو ته خوی په درجه اولی ځکه وویل چی دوی ته خودمخکی څخه هم څه اسمانی علم نه وو) حال دا دی چی هغو خلگوته (په تیرو کتابونوکی) دا حکم سوی وو چی دالله ﷻ عبادت دی داسی کوی چی عبادت دهغه دپاره خالص ساتی په یکسویی دی کوی (دباطلو دینونوپه شان دی څوک دالله ﷻ سره نه شریکوی) اودلمانځه پابندی دی ساتی اوزکوة دی ورکوی اودا طریقه ده دهغو درستو مضامینو (ذکر سوو بنوول سوو ، دتقریر خلاصه داسوه چی دغواهل کتابوته ددوی په کتابونوکی داحکم سوی وو چی په قرآن اورسول کریم ﷺ دی ایمان راوړی اودا تعلیم وو دقرآن کوم چی یی لوړ په کُتب قیمه سره تعبیر فرمایلی دی په دی وجه ددی قرآن په نه منلو سره په خپله دخپلو کتابونو مخالفت هم لازمیږي داڅو الزام اهل کتابوته سو اومشرکانو که څه هم مخکی کتابونه نه منل، مگردحضرت ابراهیم ﷺ دطریقی حقوالی خودوی هم منی اوداخبره په یقینی طور ثابته ده چی حضرت ابراهیم ﷺ دشرک څخه بالکل بری وو اودکتاب قیمه یعنی دقرآن دهغه دطریقی سره موافق کیدل هم ظاهر دی، په دی وجه پردوی هم حجت تمام سو اومراد ددغو مخالفینو متفرقینو څخه ځینی هغه کفاردی کوموچی ایمان نه راوړی ، او په قرینه دمقابلی سره داهم معلومه سوه چی کومو خلگو تفرق اوخلاف ونه کی هغه اهل ایمان دی، مخ ته دعمل دبیان څخه وروسته په وضاحت سره دکفارو ددوو قسمونو یعنی اهل کتابو اومشرکانو اومومنانو دسزا اوجزا مضمون ارشاد فرمایی (یعنی) بیشکه کوم خلگ چی داهل کتابو او مشرکانو څخه کافران سوه هغوی به اور د دوېځ ته ځی کوم ځای چی به همیشه همیشه اوسپړی (او) داخلگ په مخلوق کی بدترین دی (او) بیشکه کوموخلگو چی ایمان راوړی اوهغوی ښه کارونه وکړل ، هغه په مخلوق کی بهترین مخلوق دی، دهغوی صله دهغوی دپروردگار په نزد دهمیشه لوسیدو جنتونه دی دکومو لاندی چی به نهروڼه بهیږي کم ځای چی به همیشه همیشه اوسپړی (او) الله ﷻ به دهغوی څخه

خوشحاله وی او هغوی به دالله ﷻ څخه خوشحاله وی (یعنی نه به هغوی ته څه مصیبت رسیږي اونه به ورته څه مکروه کار ورپېښیږي په کم سره چی احتمال دعدم رضا دجانینو څخه وی او) دا (جنت اورضا) دهغه سړی دپاره دی کوم چی دخپل رب څخه بیريږي (اودالله ﷻ څخه په بیره سره ایمان او عمل صالح مرتب کیږي کوم چی یی دجنت ددخول اودرضا حاصلولو مدار فرمایلی دی)

معلومات اومسئلي : په اولنی آیت کی دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه مخکی په دنیاکی دکفر اوشرك اوجاهالت انتهایي عموم اوغلبه ذکرکوي فرمایي چی دکفر اوشرك دداسی عالمگیری ظلمت لیری کولو دپاره درب العلمین دحکمت اورحمت تقاضا دا سوه چی لکه څنگه چی ددی مرض سخت اووباء عالمگیره ده ددی دعالج دپاره هم څوک دتولو څخه لوی ماهر حاذق علاج کوونکی لیږل ضروری دی، ددی څخه بغیر هغوی ددی مرض څخه نجات نه سی پیدا کوي، مخ ته یی ددغه ماهر حاذق طبیب صفت بیان کی چی دده وجود یوینه یعنی واضح حجت وی، دشرک اوکفر دابطال دپاره مخ ته فرمایي چی مراد ددی معالج څخه دالله ﷻ هغه رسول اعظم دی کوم چی دقرآن دواضح حجت سره به دوی ته راسی، په دی مجموعه کی دبعثت نبوی څخه دمخکی زمانی دعظیم فساد اوهرطرف ته دجهالت اوظلمت کیدل هم معلوم سوه اودنبی کریم ﷺ دعظمت شان بیان هم وسو، مخ ته دقرآن څو اهم صفتونه بیان فرمایي .

يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً، فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ يَتْلُوا: دتلاوت څخه مشتق دی چی معنی یی ویل دی مگر هرویونکی ته تلاوت نه ویل کیږي بلکه هغه ویل کوم چی دویونکی دتلقین بالکل مطابق وی دی ته تلاوت وایی، په دی وجه په عرف کی په عام طور سره لفظ دتلاوت صرف دقرآن ویلو ته ویل کیږي صحف دصحیفی جمع ده، په کومو کاغذونو کی چی څه مضمون لیکلی وی هغه ته صحیفه وایی، کُتُب دکتاب جمع ده، ددی یوه معنی خولیکل سوی شی دی، په دی اعتبار سره کتاب اوصحیفه تقریباً هم معنی لفظونه دی اوکله لفظ دکتاب په معنی دحکم هم راځي، لکه دقرآن آیت، لَوْلَا كُتُبٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ: کی لفظ دکتاب په معنی دحکم مستعمل سوی دی، دلته هم دادوهمه معنی مراده ځکه چی په معروفه معنی که یی واخلی نو کُتُب عین صحف دی؛ د، فِيهَا ویلو هیڅ معنی نه پاته کیږي .

مُطَهَّرَةً دا دصحف صفت دی، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمایي چی ددی څخه مراد دا دی چی داصحیفی ددرواغو اوشك اونفاق اوگمراهی څخه پاکي دی، قَيِّمَه په معنی دمستقیمه د، کُتُب صفت دی: معنی دا ده چی دا احکام مستقیم منصفانه اومعتدل دی او ددی معنی مضبوط او مستحکم هم کیدی سی نو مطلب به دا وی چی الهی احکام چی په قرآن کی راغلل ترقیامته به قائم او دائم وی .

دایت مطلب دا سو ددی زمانی دشرکانو اواهل کتابو گمراهی دی درجی ته رسیدلی وه چی دهغوی دخپلو باطلو عقیدو څخه واپس کول مکن نه وو، ترڅو پوری چی هغوی ته دالله ﷻ ښکاره نښانی اوواضح حجت رانه سی، په دی وجه الله ﷻ دهغوی دپاره خپل رسول ﷺ واضح حجت جوړکی راویي لیږي دکوم چی داکاروو چی هغه به هغوی ته پاته صحیفی اورولی، مراد دا دی چی دوحی خداوندی هغه احکام یی اورول کوم چی وروسته دصحیفوپه ذریعه محفوظ سول، ځکه چی په ابتداء دتلاوت کی

نبی کریم ﷺ دصحیفی څخه نه بلکه دخپلو یادوڅخه به یی ویل او اورول اودا پاکي صحیفی داسی دی په کومو کی چی داسی الهی احکام دی کوم چی په عدل او اعتدال سره ورکول سوی دی او همیشه قائم پاته کیدونکی دی.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ: دتفرق څخه مراد دلته انکار او اختلاف دی دقرآن او نبی کریم ﷺ دنبوت څخه په کوم چی ټول اهل کتاب دنبی کریم ﷺ دولادت اوبعثت څخه مخکی متفق وه، ځکه چی ددوی په آسمانی کتابونو تورات او انجیل کی دنبی کریم ﷺ درسالت اوبتوت او د دوی دخاصو صفاتو او په دوی دقرآن نازلیدو واضح ذکر موجود وو، په دی وجه چا یهودی اونصرانی ته په دی کی اختلاف نه وو چی په اخره زمانه کی به محمد رسول الله ﷺ تشریف راوړی، په دوی به قرآن نازلیدو د دوی تابعداری به په ټولو لازمه وی، لکه چی په قرآن کریم کی هم د دوی ددوی اتفاق ذکر داسی سوی دی، وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا: یعنی دی اهل کتابو به دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه مخکی د دوی دراتلو انتظار کوی او کله چی به د دوی دمشرکانو سره مقابله وه نودراتلونکی نبی په واسطه سره به یی خپله فتح غوښتله یعنی دالله ﷻ څخه به یی سوال کوی چی داخری زمانی نبی کوم چی راتلونکی دی دهغه په برکت سره مونږ لره فتح راکړی، یاداچی دوی به مشرکانوته وویل چی تاسی خوزمونږ خلاف زور ازمایی کوی، مگر ډیر ژر یو داسی رسول راتلونکی دی کم چی به پرتاسی ټولو غالب راسی اومونږ به چونکی دهغه سره یو نو فتح به زمونږ وی.

لنډه دا چی دنبی کریم ﷺ دبعثت څخه مخکی خواهل کتاب ټول د دوی پرنبوت اورسالت متفق وه، مگر کله چی دوی تشریف راوړی نومنکره سول، دامضمون په قرآن کی یوځای فرمایي، فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا بِهِ يَعْنِي كَلَهُمْ دى خلگو ته هغه رسول یا حق دین یا قرآن راغی کوم چی دوی هم دخپلو آسمانی کتابونو دپیش گوئی مطابق وپیژندی نو کفر یی پروکی، او په ذکر سوی آیت کی یی دا مضمون داسی فرمایلی دی، وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ الْخ یعنی دا عجیبه خبره ده چی ستا دراتلو اولیدو څخه مخکی خو ددی خلگو ستا سره څه اختلاف نه وو، ټول ستا دنبوت په عقیده جمع وه، مگر کله چی دالله ﷻ دا واضحه بیینه یعنی رسول اخر زمان تشریف راوړی نو په دوی کی اختلاف پیدا سو، ځینی خلگو خو په تا ایمان راوړی اودیرو انکار وکی.

دا معامله چونکی داهل کتابو سره مخصوص وه، په دی وجه په دی آیت کی یی صرف داهل کتابو ذکر فرمایلی دی، مشرکین یی په کی نه دی شامل کړی بلکه فرمایي، وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ: او اولنی معامله مشرکانو اواهل کتابو دواړو لره شامله وه، په دی وجه هلته یی فرمایلی دی، لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَّفَكِينَ.

او په ذکر سوی لنډتفسیر کی یی دوهمه معامله هم په مشرکانو اواهل کتابو کی عامه مقرر کړی ده، تقریر یی کړی دی. والله تعالی اعلم

وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ : دلته لفظ دقيمه په ظاهره د کتابونو صفت دی چی ذکر یی لوړ راغلی دی اوځینو دا دملت صفت مقرر کړی دی حاصل دایت دادی چی اهل کتابوته ددوی په کتابونوکی داحکم ورکول سوی وو چی خپل عبادت او اطاعت خاص دالله ﷻ دپاره خالص کوی اولمونځ قائم ساتی اوزکوة ورکوی بیا فرمایي چی داهرڅه خاص ددوی خصوصیت نه دی دهرملت قیمه یا ټول قیمه کتابونو کوم چی دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوی دی ، ددغو ټولو دین او طریقه دا ده ، او ظاهره دا ده چی قیمه کوم چی د کتابونو صفت دی ددی څخه که مراد په قرینه سابقه سره احکام قرانی و اخيستل سی ، نو مطلب دایت به داسی چی دی شریعت محمدیه هم چی کوم احکام دوی ته ورکړل هغه هم بعینه هغه وه کوم چی مخ ته د دوی کتابونو ورکړی وه که ددغو څخه څه مختلف احکام وای نو دوی ته به دمخالفت بهانه وای ، اوس هغه هم نسته .

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ : په دی آیت کی دجنتیانو دټولو څخه دلوی نعمت ذکر دی چی الله ﷻ د دوی څخه راضی دی اوس دناراضتیا هیڅ خطره نسته ، دحضرت ابوسعید خدری ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی الله ﷻ به جنتیانوته دخطاب کولو دپاره وفرمایي ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ : نو جنتیان به جواب ورکي . كَيْفَ رَضُوا عَنْكَ وَالْغَزَا كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ : یعنی ای زموږ ربه اموږ حاضر یو او دحکم منلو دپاره تیار یو او هر خیر ستا په لاس کی دی ، بیابه الله ﷻ وفرمایي ، هَلْ رَضَيْتُمْ ، یعنی تاسی راضی او خوشحاله یاست ، هغوی به جواب ورکي ای زموږ پروردگاره اوس هم دنه راضی کیدو څه احتمال دی کله چی تامونږ ته هر هغه څه را کړل کوم چی یو مخلوق ته نه دی ورکول سوی ، الله ﷻ به وفرمایي چی ایازه تاسی ته ددی څخه هم افضل او بهتر نعمت درکړم ، بیابه وفرمایي چی ماخپله رضا په تاسی نازله کړه اوس به هیڅکله ستاسی څخه ناراضه نه سم (بخاری او مسلم ، مظهری)

په دی حدیث کی هم دجنتیانو څخه پوښتنه وسوه چی تاسی راضی هم یاست او په دی آیت کی خبر ورکول سو چی رَضُوا عَنْهُ یعنی جنتیان به هم دالله ﷻ څخه راضی وی ، هلته په ظاهره دا سوال پیدا کیږی چی دالله ﷻ څخه اودهغه دهر حکم او هر فعل څخه راضی کیدل د بندگی فرائض او دعبدیت سره لازمه ده ، ددی څخه بغیر خو څوک جنت ته دسره تللی نه سی ، بیادلته دجنتیانو درضا مندی څه مطلب دی؟ جواب دادی چی درضا دعام مفهوم په اعتبار سره خوداصحیح ده چی په تقدیر راضی کیدل واجبات او فرائض د بندگی دی ، لیکن درضایوه درجه بله هم ده کومه چی ددی څخه مخ ته ده ، هغه دا چی الله ﷻ یو بنده ته دهغه هر مراد ورکي اوبله څه تمنا او خواهش باقی پری نه ږدی دلته درضا څخه مراد دادی لکه چی په سورة ضحی کی دنبی کریم ﷺ دپاره راغلی دی ، وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى : یعنی ډیر ژر به الله ﷻ تالره درکي ، هغه شیان په کومو سره چی به ته راضی سی ، دلته هم مراد غایت تَمَنَّا پوره کول دی ، په دی وجه ددی آیت په نزول باندی نبی کریم ﷺ وفرمایل چی بیا خوبه زه ترهغه وخته پوری نه راضی کیږم تر څو پوری چی یو مومن هم په دوږځ کی باقی وی (مظهری)

ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ : دسورة په آخر کی دټولو دینی کمالاتو او اخروی نعمتونو چی په کوم شی مدار دی هغه یی وښووی یعنی دالله ﷻ بیر ، خشیت هغه بیري ته نه ویل کیږی کومه چی دیو دشمن یادرنده یا

موڌی شی څخه طبعاً کيږي بلکه خشيت هغه پيري ته ويل کيږي کومه چي دجاد انتهايي عظمت او جلال په وجه پيداوي دکومي مقتضاچي داوي چي هغه په هرکار او په هر حال کي دهغه درضا لتولو فکر کوي او دناراضه کيدو د شک څخه ځان ساتي، داهغه شی دی کوم چي دانسان کامل بنده او مقبول جوړوونکی دی

تمت سورة البينه بحمد الله تعالى

﴿سورة الزلزال﴾

سُوْرَةُ الزَّلْزَلَةِ مَدَنِيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَرِعْمَتَانِي آيَةٌ

سورة زلزال په مدينه کي نازل سو او په دی کي اته (۸) آيتونه دي .

شروع کوم په نوم سره دخداي ﷻ چي ډير مهربانه نهايت رحم والا دی .

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝

هرکله چي وښوړوي مخکي ددې ښوړول ، اورا دباندی کړی مخکه خپل دننه بار ،

وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ

اووبه وایی بنده چي دی ته څه وسو؟ په دغه ورځ به بیا کړی هغه خپلی خبری ، په دی وجه

رَبِّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يُصْدِرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا ۝ لِيُرَوْا

چي ستارب حکم وکی دی ته ، په دغه ورځ به سی خلق قسم قسم چي وښوول سی

أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ

دوی ته ددوی عملونه ، نو چاچي یوه ذره نیکی وکړه ، وبه وینی هغه ، او چاچي

يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝

یوه ذره بدی وکړی وبه وینی هغه

لنډتفسیر: کله چي مخکه په خپلو سختو غورځېدو سره وغورځول سی او مخکه خپل بار دباندی راوغورځوی (مراد دبار څخه خزانی او مړی دی که څه هم دځینو روایتونو څخه مخکي هم دخزانو دباندی راتلل معلومېږي، لیکن ممکنه ده چي دقیامت څخه مخکي کومی خزانی دباندی راوتلی وی، په ورځو تیریدو سره به بیا پرهغه خاوری راغلی وی او پتی سوی وی او دقیامت په ورځ بیا راوړی اودخزانو په ښکاره کیدوکی شاید داحکمت وی چي دمال ډیر محبت کوونکی په خپلو سترگو دمالونو بی کاره کیدل

ووينی، او (چی داحالت ووينی کافران) خلگ به ووايي چی دی لره څه وسوه (چی مخکه داسی غورزی او ټولی خزانی دباندی راوړی)، په دغه ورځ به مزکه ټول خپل (ښه او بد) خبرونه بیان کړی، په دی سبب سره چی ستادرب به دی ته داحکم وی (په ترمذی اونوروکی ددی په تفسیر کی مرفوع حدیث راغلی دی چی کوم سړی په مخ دمخکه باندی کم عمل کړی وی ښه یابد مخکه به ټول ووايي، دابه دمخکی شهادت وی)، په دغه ورځ به خلگ مختلفی ډلی سی (دموقف حساب څخه به) واپس سی (یعنی کوم خلگ چی دمحشر دحساب څخه فارغ سی اوواپس کیږی نوڅه جماعتونه به دجنتیانو اوڅه به ددورځیانو مقررسی، دجنت اودورځ طرف ته به روان سی) ددی دپاره چی عملونه (فائدی اونقصانونه یی) ووينی پس کم سړی چی (په دنیاکی) یوه ذره برابر نیکی وکی نوهغه به ووينی اوکوم سړی چی یوه ذره برابر بدی وکی، هغه به ووينی (په دی شرط چی تردغه وخته پوری هغه خیر اوشر باقی پاته سوی وی، کنه نوکه دکفرپه سبب هغه شی فناسوی وی یادایمان اوتوبی په ذریعه بدی معاف سوی وی نوهغه په دی کی داخل نه دی، ځکه چی اوس نه هغه باطل سوی خیر خیر دی اونه هغه معاف سوی گناه اوشر شر دی، په دی وجه په محشرکی به هغه مخ ته نه راځی)

معلومات اومسئلي: إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا په دی کی اختلاف دی چی په دی آیت کی دکومی زلزلی ذکر دی، داهغه زلزله ده کومه چی به داوولی شپیلی څخه مخکی په دنیاکی وی لکه چی په علاماتو دقیامت کی ددی زلزلی ذکر راغلی دی یاددی زلزلی څخه مراد ددوهمی شپیلی څخه وروسته کله چی مړی دوباره ژوندی سی اودمخکی څخه پورته سی، دهغه وخت زلزله ده، دمفسرینو روایتونه اواقوال مختلف دی، او په دی کی هم څه بعد نسته چی زلزلی مختلفی وی، یعنی ډیری وی، یوه دا وی شپیلی څخه مخکی، بله د دوهمی شپیلی څخه وروسته دمرو دژوندی کیدوپه وخت کی، او دلته دا دوهمه زلزله مراد وی اوپه دی سورة کی چی کوم مخ ته دقیامت دحساب کتاب احوال ذکر دی هغه قرینه ددی ده چی دا زلزله د دوهمی شپیلی څخه وروسته ده. واللہ اعلم (مظهری)

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا نَبی کریم ﷺ ددی زلزلی په حقله ارشاد وفرمایي چی مخکه به دخپل څگر ټکړی دسرو دلویولویو غرونو اودغونډیو په صورت کی رادباندی کړی، دغه وخت یوسړی کوم چی دمال دپاره څوک وژلی وی هغه به ووينی، وبه وایی چی داهغه شی دی دکوم دپاره چی مادومره لوی جرم کړی وو، کوم سړی چی دخپلو قریبانوسره دمال په وجه قطع تعلق کړی وو، هغه به ووايي چی داهغه شی دی دکوم دپاره چی مادا حرکت کړی وو غل دکوم دلاس چی په سزاکی پری سوی وی هغه چی ووينی وبه وایی چی ددی دپاره ما خپل لاس تاوان کړی وو، بیابه څوک هم ددغو سروطرف ته نه گوری (مسلم عن ابی هریره)

لَمَنْ يَفْعَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ: په آیت کی دخیر څخه مراد هغه خیر دی کوم چی شرعاً معتبر دی، یعنی کوم چی دایمان سره وی، بغیر دایمان څخه دالله ﷻ په نزد هیڅ نیک عمل نیک نه دی، یعنی په آخرت کی دداسی نیک عمل کوم چی په حالت دکفرکی یی کړی وی، هیڅ اعتبار نه وی که څه هم په دنیاکی ده ته دهغه بدله ورکول کیږی، په دی وجه په دی آیت سره پر دی باندی استدلال سوی دی، چی دکوم سړی په

زہ کی دیوی ذری برابر ایمان وی، ہفہ بہ اخر دجہنم خخہ ایستل کیری خکہ چی ددی آیت دوعدی مطابق ده ته دخیلی نیکی میوه هم په اخرت کی ورکول کیدل ضروری دی، که بله هیخ نیکی نه وی نوپه خپله ایمان ډیره لویه نیکی ده، په دی وجه یومومن که هرڅومره گناهگاروی، همیشه به په جهنم کی نه پاته کیری، البته کافرکه په دنیاکی څه نیک عمل هم وکی نو شرط دعمل یعنی دایمان نه کیدوپه وجه کالعدم دی، په دی وجه په اخرت کی دده هیخ خیر خیر نه دی .

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ : مراد ددی خخه هغه شردی دکوم خخه چی په خپل ژوند کی یی توبه نه وی کړی ، خکہ چی په توبه سره دگناهونو معاف کیدل په قرآن اوسنت کی په یقینی طور سره ثابت دی ، البته دکومی گناه خخه یی چی توبه نه وی کړی هغه وړه وی که لویه ، په اخرت کی به دهغه نتیجه ضرور مخ ته راخی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ حضرت عائشه صدیقہ ؓ ته وفرمایل چی گوره دداسی گناهونو خخه دخان محفوظ کولو پوره اهتمام کوه کم چی وړی یاسپکی گنل کیری، خکہ چی دالله ﷻ دطرف خخه په هغه هم مواخذہ ده (نسایی، ابن ماجه)

حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ فرمایی چی دآیت دقرآن دتولو خخه زیات مستحکم او جامع آیت دی او دحضرت انس ؓ خخه په یو اوږد حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ دی آیت ته ، الفاظة الجامعه، فرمایلی دی ، یعنی منفرد یکتا او جامع .

اودحضرت انس ؓ او ابن عباس ؓ په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ سورة زلزال ته نیم قرآن اوسورة اخلاص ته دریمه حصه دقرآن او ، قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، ته څلورمه حصه دقرآن فرمایلی ده (ترمذی، بغوی، مظهری، تمت سورة الزلزال بحمدلله تعالی

﴿سورة العديت﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ اَحَدُ عَشْرَةٍ

سورة العديت په مکه کی نازل سو او په دی کی یولس (۱۱) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالْعَدِيَّتِ صُبْحًا ۱۱ وَالْمُورِيَّتِ قَدْحًا ۱۲ وَالْبُغْيَرِيَّتِ صُبْحًا ۱۳

قسم دی په غنلیدونکو آسانو اواز ایستونکی بیابانه اور ایستلو سؤ وهلو سره، بیابانه حمله کوونکو په وخت دسهار کی

فَأَثَرُنَ بِهِ نَقْعًا ۱۴ فَوْسَطُنَ بِهِ جَمْعًا ۱۵ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ

بیابانه پورته کوونکو دگرد په دغه وخت، بیابانه توتونکو په دغه وخت په فوج کی، بیشکه انسان دخپل رب

لَكُنُودٌ ۙ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۚ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝۸

ناشکره دی ، اودغه انسان دا کار مخکی وینی ، اودغه انسان په محبت دمال کی ډیرکک دی ،

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ۚ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۚ

آیا نه پوهیږي هغه وخت چی را برسیره کړل سی هغه چی په قبرونو کی دی ، اوتحقیق وسی دهغوچی په

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۝۹

سینوکی دی ، بیشکه ددوی رب په دغه ورځ په دوی ښه خبردار دی .

لنډتفسیر: قسم دی په هغو اسونو کوم چی آواز کوی دسینی، منډی وهی، بیا (په ډبره) سره وهی لمبه پورته کړی بیا دسهار په وخت کی حمله کوی، بیا هغه وخت گرد پورته کوی، بیا هغه وخت (دښمنانو) په لښکر کی ورننوزی (مراد ددی څخه دجنگ اسونه دی، دجهاد وی اوکه غیر دجهاد، عرب چونکه دجگړو اوجنگونو عادت وه، دکومو دپاره چی به اسونه ساتل کیدل، ددی په مناسبت سره په دی جنگی اسونو قسم واخیستل سو، مخ ته جواب دقسم دی چی، بیشکه (کافر) بنده دخپل پروردگار لوی ناشکره دی اوده ته په خپله هم ددی خبردی (کله په ابتدا، کی اوکله دڅه فکر څخه وروسته دخپلی ناشکری احساس کوی، اوهغه دمال په محبت کی ډیر مضبوط دی (دا دده دناشکری سبب دی، مخ ته دمال په محبت اوناشکری باندی عذاب دی یعنی، ایا هغه ته هغه وخت معلوم نه دی کله چی ژوندی سی څومره مړی چی په قبرونو کی دی اوظاهر به سی څه چی په زړونو کی دی، بیشکه دهغوی پروردگار دهغوی دحال څخه په هغه ورځ پوره خبردار دی (اومناسبه جزا به ورکی، لنډه داچی که انسان ته ددغه وخت پوره خبری اوداخرت حال یی لیدلی نودناشکری اودمال دمحبت څخه به واپس سوی وای)

معلومات اومستلي : سورة عاديات دحضرت ابن مسعود ؓ، جابر ؓ، اوحسن بصری، عکرمه، اوعطاء په نزد مکي او دابن عباس ؓ، انس ؓ، امام مالك اوقتاده په نزد مدنی سورة دی (قرطبی)

په دی سورة کی الله ﷻ دجنگی اسونو دځینو خاصو حالاتو اوصفتونو ذکر فرمایلی دی اوقسم یی په اخیستی اودا ارشادی فرمایلی دی چی انسان دخپل رب لوی ناشکره دی، داخبره خوپه قرآن کریم کی باربار معلومه سوي ده چی حق تعالی په خپل مخلوقات کی په مختلفو شیانو قسم اخلی اواخاص واقعات اواحکام بیانوی دادحق تعالی خصوصیت دی، دانسان دپاره په یومخلوق قسم اخیستل جائز نه دی اودقسم اخیستو مقصد دعامو قسمونوپه شان دخپلی خبری حقوالی اویقینی والی ښوول دی اوداخبره هم مخکی راغلی ده چی قرآن کریم په څه شی قسم اخلی اوڅه مضمون بیان فرمایي نودهغه شی دهغه مضمون په ثبوت کی دخل وی اوهغه شی گویادهغه مضمون شهادت ورکوی، دلته دجنگی اسونو دستخو خدمتونو ذکر گویاددی خبری په شهادت کی راوړل سوی دی چی انسان لوی ناشکره دی ،

وضاحت ددی دا دی چی دآسونو اوخصوصاً دجنگی اسونو په حالاتو نظر واچوی چی دغه په میدان جنگ کی خپل ځان په خطرہ کی غورزوی څومره سخت سخت خدمتونه دانسان دحکم اواشاری تابع پوره کوی، حال دادی چی انسان دا اسونه نه دی پیدا کړی، دوی ته چی کمه گیاه یادانه انسان ورکوی، هغه هم دده پیدا سوی نه ده، دده کار صرف دومره دی چی دخدای ﷻ پیدا کړی رزق هغوی ته درسولو یوه واسطه جوړیږی، اوس اس ته گوره چی دی دانسان دغه قدر احسان څنگه پیژنی اومنی یی چی دده په ادنی اشاره باندی خپل ځان په خطرہ کی اچوی اودسخت څخه سخت مشقت برداشت کوی، ددی په مقابلہ کی انسان ته وگوره کم چی دیوی سپکی قطری څخه الله ﷻ پیدا کی اوده ته یی دمختلفو کارونو قوت ورکوی، عقل اوشعور یی ورکی، دخوراک او چنباک هرشی یی ورلره ورکی اودده ټول ضرورتونه یی څومره اسان کړل اوده ته یی ورسول چی عقل ورته حیران پاته کیږی، مگردغه ددی ټولو کاملو اواعلی احساناتو هم شکر گزار کیږی نه، اوس دایتونو دالفاظو تشریح وگوری.

عذیت، د: عَدُوْ څخه مشتق دی چی معنی یی منډه ده، صَبْحًا، صَبَحَ هغه خاص اواز دی کوم چی داسونو دسینو څخه دمنډی په وخت کی وزی چی معنی یی هُو کیدل سوي ده، مُوْزِيَات دایراء څخه مشتق دی چی معنی یی اور ایستل دی، لکه داوسپنی په سُولولو یا په وهلو چی وزی، قَدْحًا د: قَدْحُ معنی سوهول دی، په کلکه مخکه چی کله اس تیزه منډه وهی اوپه پښو یی اوسپنی نعلونه وی نوپه ټکر سره داور بخری راوژی، مُغِيْرَات داغاره څخه مشتق دی، چی معنی یی حمله کول اوچاپه وهل دی، صَبْحًا، دصبح دوخت تخصیص بیانول دعادت په طوردی، ځکه چی دعربو خلگوبه دشجاعت داظهار دپاره دشپی په تیاره کی چاپه وهل معیوب گڼل، حمله به یی دسهار کیدو څخه وروسته کوله، اَثَرْن د: اِثَارَت څخه مشتق دی، گرد الوزولوته اونقع گردته وایی، مراد دادی چی دا آسونه میدان ته په داسی تیزی سره منډی وهی چی دپښی څخه یی گرد پورته کیږی الوزی، خصوصاً دسهار په وخت کی گرد الوزول دزیات سرعت اوتیزی طرف ته اشاره ده، ځکه چی دا وخت عادتاً دگرد الوتلونه دی په څه سخته منډی سره دغه وخت گرد الوتلی سی.

فَوْسَطْنِ بِه جَمْعًا: یعنی دا ددښمن په صفونو کی خوف اوخطرہ ورننوځی، د، کُنُوْد په معنی کی حضرت حسن بصری فرمایی چی هغه سړی کوم چی مصیبتونه یادوی اونعمتونه هیروی هغه ته کُنُوْد ویل کیږی، ابوبکرواسطی فرمایی کوم سړی چی نعمت ته گوری اومنعم یعنی نعمت ورکوونکی ته نه گوری هغه کُنُوْد دی ددی ټولو اقوالو خلاصه دنعمت ناشکری کول دی په دی وجه دکُنُوْد ترجمه په ناشکری سره سوي ده.

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ: دخیر لفظی معنی هرښه والی دی، په عربو کی به مال هم دخیر په لفظ سره تعبیر کیدی، گویا مال خیر اوخیر دی اوفائده فائده ده، حال دا چی په حقیقت کی ځینی مال انسان په زرگونو مصیبتونو کی اخته کوی، په اخرت کی خودهر حرام مال دا انجام دی کله کله په دنیا کی هم مال دانسان دپاره مصیبت جوړیږی، مگر دعربو دمحاوری مطابق یی په دی آیت کی مال په لفظ دخیر سره تعبیر فرمایلی دی، لکه چی په یوبل آیت کی فرمایی، اِنْ تَرَكَ خَيْرًا، دلته هم دخیر څخه مراد مال دی.

په ذکر سوو آيتونو کي يی په آسونو قسم واخيستی او دانسان په حقله يی دوی خبری وويلی، يوه دا چي هغه ناشکره دی، مصيبتونه او تکليفونه يادوی اونعمتونه او احسانات هيروی، دوهم داچي هغه دمال په محبت کي سخت دی، دا دواړي خبري شرعاً او عقلاً مذموم دی، په دی کي انسان لره پردی مذمومو خصلتونو خبردارول مقصود دی، دنا شکري مذموم والی خوبالکل واضح دی، دمال محبت چي يی مذموم مقرر کی، حال دا دی چي دانسانی ضرورتونو مدار دی او ددی کسب او اکتساب شريعت نه صرف حلال بلکه په قدر دضرورت فرض مقرر کړی دی، نو دمال محبت مذموم کيدل يا خو دوصف شدت په اعتبار سره دی چي دمال په محبت کي داسی مغلوبه سی چي دالله ﷻ دا حکامو څخه هم غافل سی او دحلالو او حرامو پرواه يی پاته نه سی، او يا ځکه چي دمال کسب او اکتساب او په قدر دضرورت جمع کول خو مذموم نه دی، بلکه فرض دی، مگر محبت ددی هم مذموم دی، ځکه چي دمحبت تعلق دزړه سره دی، ددی حاصل به داوی چي مال په قدر دضرورت حاصلول اوددی څخه کار اخيستل خويوه فريضه اوبښه ده، ليکن په زړه کي ددی سره محبت کول بيا هم مذموم دی لکه انسان دتشو بولو اولويو بولو ضرورت خو پوره کوی هم او اهتمام يی هم کوی مگر په زړه کي يی ورسره محبت نه وی، په بيماری کي دوايی هم خوري اپريشن هم کوی، مگر په زړه کي يی ددی شيانو سره محبت نه وی بلکه په درجه دمجبوري يی کوی، دغه شان دالله ﷻ په نزد مومن ته داسی کيدل په کار دی چي په قدر دضرورت مال حاصلوی هم، حفاظت يی هم کوی اودضرورت په موقعو کي ورڅخه کار هم اخلي، مگر زړه يی ورسره مشغول نه وی، لکه چي مولانا روم رحمته الله عليه په يوبليغ انداز کي فرمايلي دی.

آب اندر زیر کشتی پُشتی است آب در کشتی هلاک کشتی است

اوبه لاندی دکبنتی څخه دکبنتی ساتونکی دی اوچي کله اوبه دننه کبنتی ته راسی نوبيا کبنتی غرقوونکی ده.

دغه شان مال کله چي دزړه دکبنتی څخه پرشا اوخوا وی نوفائده مند دی اوکله چي زړه ته دننه ننوزی نو هلاکت دی، دسورة په اخر کي دانسان پردی دواړو مذمومو خصلتونو داخرت دعذاب وعده اورول سوی ده.

أَلَّا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ : آیادی غافل انسان ته ددی خبرنسته چي دقيامت په ورځ کله چي مړي دقبرونو څخه ژوندي راپورته سی اودزړونو پتي خبری هم مخ ته راسی، ښکاره سی او په دی هم ټول پوه دی چي رب العلمين ددی ټولو دحالاتو څخه خبردار دی نو ددغه مطابق به جزا اوسزا ورکی، په دی وجه دعقلمند کار دادی چي دناشکري څخه منع سی، او دمال په محبت کي داسی مغلوبه نه سی چي دښه او بد تمیز پاته نه سی.

فائده: په دی آيت کي دا دوه مذموم خصلتونه دمطلق انسان بيان سوی دی حال دادی چي په انسانانو کي انبياء، اولياء او دیر صالحان بندگان داسی دی کوم چي ددی مذموم خصلتونو څخه پاک اوشکر گزار بندگان دی، مال دالله ﷻ په لاره کي خرڅولوته تياروی، دحرام مال څخه ځان ساتی، وجه دا ده چي دمطلق انسان طرف ته ددی مذموم خصلتونو نسبت ځکه وسو چي اکثره انسانان داسی وی، په دی سره

دټولو داسی کیدل نه لازمیری ، په دی وجه ځینو حضراتو په دی آیت کی دانسان څخه مراد کافر انسان اخیستی دی لکه چی لوړ په لنډتفسیر کی داسی ده ، ددی خلاصه به دا وی چی دا دواړه مذموم خصلتونه په اصل کی دکافر دی ، په چامسلمان کی هم خدای مه کړه که پیداسی نوده لره فکر کول په کار دی . والله تعالی اعلم

تمت سورة العديت بحمد الله تعالى

﴿ سورة القارعة ﴾

سُورَةُ الْقَارِعَةِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ عَشْرَايَ

سورة القارعه په مکه کی نازل سو او په دی کی یولس (۱۱) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

الْقَارِعَةُ ۱ مَا الْقَارِعَةُ ۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۳ يَوْمَ

هغه ټکونکی څه شی دی هغه ټکونکی ، او ته څه پوه سوی چی هغه ټکونکی څه دی ، په هغه ورځ

يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۴ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعُيُنِ

چی سی خلق لکه پتنگان خپاره سوی ، او سی غرونه لکه رنگ سوی وږی

الْمَبْفُوثِ ۵ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۶ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ

ټکول سوی پس دچا چی درانه سول تولونه ، پس هغه به په ژوند خوند

رَاضِيَةٍ ۷ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۸ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۹

درکی وی ، اودچا چی سپک سول تولونه ، پس دهغه ځای کنده ده ،

وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهٗ ۱۰ نَارُ حَامِيَةٍ ۱۱

او ته څه پوه سوی چی هغه څه ده ، اور دی گرم سوی .

لنډتفسیر: هغه ټکونکی شی ، څه دی هغه ټکونکی شی؟ او تاته څه معلومه ده چی څه رنگه دی هغه ټکونکی شی؟ (مراد ورڅخه قیامت دی کوم چی زړونه دوام څخه او غوږونه په سختو اوازونو ټکوی اودابه په هغه ورځ وی، په کمه ورځ چی انسان پریشانانه دپتنگانو په شان سی (دپتنگانو سره تشبیه دخو شیانوپه وجه ورکول سوه یو دډیروالی چی ټول اولین اواخرین انسانان به په یومیدان کی جمع سی، دوهم کمزوری کیدل چی ټول انسانان به دغه وخت په کمزوری کی دپتنگانو په شان ضعیف او کمزوری

وی ، دا دواړه وصفونه خوبه دټول اهل محشر په انسانانو کی عام وی ، دریم بی تاب اوبی ارامه خوا
 دپخوا ته گرځیدل کوم چی په پتنگانو کی مشاهده کیږی، داصورت به خاص په مومنانو کی نه وی،
 هغوی به دخپلو قبرونو څخه مطمئن راپورته کیږی، اوغرونه به دوهل سوو رنگینو وړیو په شان سی
 (عین رنگینو وړیو ته ویل کیږی، دغرونو رنگونه چونکی مختلف دی اودغه ټول به په هوا کی الوزی چی
 مثال به یی دهغه وړیو (پشم) په شان وی، په کوم کی چی مختلف قسمه دورینستو رنگونه شامل وی ، په
 دغه ورځ به انسانی عملونه تلل کیږی، بیاچی دکوم سړی ټول (دایمان) دروند وی (یعنی کوم چی مومن
 وی) هغه به په زړه غوښتونکی ارام کی وی (یعنی نجات به پیدا کی جنت ته به ځی) او دکوم سړی ټول
 (دایمان) چی سپک وی (یعنی کافر وی) دهغه ځای به هاویه وی او تا ته څه معلومه ده چی هغه (هاویه) څه
 شی دی (هغه) یوگرم سوی اور دی .

معلومات اومستلې: په دی سورة کی دعملونو دټول کیدو او ددوی په سپک یادروند کیدو ددوځ یا جنت
 ورکول کیدو ذکر دی ، دعملونو دوزن کولو پوره تحقیق اوشبها تو جواب دسورة اعراف په شروع کی
 تیرسوی دی، هلته یی وگوری، په هغه کی داهم لیکل سوی دی چی دحدیث دروايتونو اودتطبيق
 دایتونو څخه معلومیږی چی دعملونو وزن به غالباً دوه واره وی، په یو وار وزن سره به دمومن اوکافر
 امتیاز وی، دهر مومن ټول به دروند او دهر کافر ټول به سپک وی، بیابه په مومنانو کی دنیکو اوبدو
 عملونو دامتياز کولو دپاره دوباره وزن کول وی، په دی سورة کی په ظاهره دغه اولنی وزن مراد دی، په
 کم کی چی به دهر مومن ټول دایمان په وجه دروندوی، برابره خبره ده که دده عمل چی هرڅنگه هم وی
 اودکافر ټول به دایمان نه کیدوپه وجه سپک وی، برابره خبره ده که ده څه نیک کارونه هم کړی وی، په
 تفسیر مظهری کی دی چی په قرآن کریم کی په عام طور سره په جزا اوسزا کی تقابل دکفارو دمومنانو
 صالحانوسره سوی دی چی اصلی مومنان هم هغه دی، باقی پاته سول هغه مومنان کومو چی نیک عملونه
 اوبدعملونه گډوډ کړی وی، په قرآن کریم کی په عام طور سره دهغو څخه سکوت سوی دی، اوبه دی
 ټولو کی داخبره دیاد ساتلو ده چی په قیامت کی به دانسانانو عملونه تلل کیږی، شمیرل کیږی به نه
 اودعمل وزن په قدر داخل او په مطابقت دسنتو زیاتیږی ، دکوم سړی په عمل کی چی اخلاص هم
 کامل وی اودسنتو مطابق هم مکمل وی، که څه هم دده عمل په شمیر کی کم وی ، وزن به یی په نسبت
 دهغه سړی زیات وی ، دکوم چی په شمیر کی خو لمونځونه روژی ، صدقه ، خیراتونه ، حج عمری ډیر
 وی ، مگر اخلاص په کی نه وی .

تمت سورة القارعه بحمد الله تعالى .

(سورة التكاثر)

سُورَةُ التَّكْوِيْنِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهُوَ تِلْكَ آيَاتُهَا

سورة التكاثر په مکه کی نازل سو اوبه دی کی اته (۸) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

الْهٰكُمْ التَّكَاتُرُ ۱ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۲ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۳

په غفلت کی وساتل تاسی دیروالی دحرص ، تردی چی ووینی قبرونه ، داسی نه ده ژر به پوه سی ،

ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۴ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۵

بیا هم داسی نه ده ژر به پوه سی ، داسی نه ده کاشکی ا چی تاسی پوه سی په یقین سره ،

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۶ ثُمَّ لَتَرَوْهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۷ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ

بیشکه تاسی به ووینی دوږخ ، بیا به خامخا ووینی هغه ، په یقینی لیدو سره ، بیا به پوښتنه ووسی

يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۸

ستاسی څخه په دغه ورځ دارام دنعمتونو .

لنډتفسیر : (په دنیوی سامان، فخرکول تاسی (داخرت څخه) غافله ساتی تردی چی تاسی قبرستان ته ورسیرې (یعنی مړه سی، لکه داسی په ابن کثیرکی دی مرفوعاً) هیڅکله نه ده (یعنی نه دنیوی سامان قابل فخر دی اونه قابل غفلت دی) تاسی ته به دیر ژر (قبرونو ته په رسیدو یعنی مړه کیدو سره) معلومه سی بیا (دوباره تاسی خبردار کیرې چی) هیڅکله (داشیان قابل فخر اوتوجه اواخرت قابل غفلت اوانکار) نه دی تاسی ته به دیر ژر (دقبر څخه په وتلو یعنی حشرکی) معلومه سی (لکه داسی په فتح البیان کی مرفوعاً راغلی دی اوپه دریم واریا تاسی متوجه کیرې چی) هیڅکله (داشیان قابل فخر اوتوجه اواخرت قابل غفلت اوانکار) نه دی (او) که تاسی په یقینی طور سره پوهیدلاست (یعنی په صحیح دلیلونوکی مودفکر اوتوجه څخه کار اخیستی اویقین موپه راتلی نو هیڅکله به په دی سامان دفخر اوداخرت څخه په غفلت کی نه راتلاست) واللہ تاسی خلگ به ضرور دوږخ ووینی بیا (مکرر دتاکید دپاره ویل کیرې) واللہ تاسی خلگ به یی ضرور په داسی لیدو ووینی چی په خپله به یقین وی (ځکه چی دغه لیدل به په استدلال اودلائلو سره نه وی، په کوم سره چی په یقین حاصلیدوکی وخت لگیرې، بلکه دغه به دسترگو مشاهده وی لنډه داچی په خپلوسترگو سره لیدل یی په عین الیقین سره تعبیر فرمایلی دی) بیا(بله خبره واورې چی) په دغه ورځ به ستاسی څخه دټولو نعمتونو پوښتنه کیدی سی (چی دحق تعالی دورکول سوو نعمتونو حق موپه ایمان اوطاعت سره پرځای راوړی دی او که نه دی)

معلومات اومسئلي : الْهٰكُمْ التَّكَاتُرُ دکثرت څخه مشتق دی ، معنی یی ده په کثرت سره مال دولت جمع کول ، حضرت ابن عباس ؓ او حسن بصری ددی لفظ دا تفسیر کړی دی او دالفظ په معنی دتفاخر هم استعمالیدی سی ، حضرت قتاده یی دا تفسیر کړی دی ، او دحضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی دی

جي نبي ڪريم ﷺ، اَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ ووايه اوويي فرمايل جي ددي ڇخه مراد دا دي جي مال په ناجائزو طريقو سره حاصل سي او په مال جي ڪوم فرائض دالله ﷻ عائد دي په هغه ڪي يي خرڇ نه ڪي (قرطبي) حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ دلته دزيارت دمقابر ڇخه مراد مرڪيدل اوقبرته رسيدل دي، لکه جي په حديث مرفوع ڪي په خپله نبي ڪريم ﷺ د، حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ په تفسير ڪي فرماي، حَتَّى يَأْتِيَكُمُ الْمَوْتُ (ابن ڪثيره روايت دابن ابي حاتم) په دي وجه مطلب دايت به داسي جي تاسي خلگ دمال دولت زياتوالي ياپه مال دولت، اولاد اوقبيله اونسب باندی فخرپه غفلت ڪي اچوي، دخپل انجام اواخرت دحساب هيڄ فڪر نه ڪوي تردي جي په دي حال ڪي تاسي لره مرگ راسي او هلته په عذاب ڪي ونيول سي، داخطاب په ظاهره عامو انسانانوته دي ڪوم جي دمال او اولاد په محبت ياپرنورو په خپلي برتري اوتفاخر ڪي داسي مست وي جي پر خپل انجام دسوچ ڪولو طرف ته يي توجه نه وي، حضرت عبدالله ابن شخير ﷺ فرماي جي زه يوه ورڇ دنبي ڪريم ﷺ په خدمت ڪي حاضر سوم نو دوي ﷻ اَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ: ووايه او دا يي فرمايل جي.

يَقُولُ اِنَّ اَدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ اِلَّا مَا اَكَلْتَ فَانْتَبِهْتَ اَوْ لَيْسَتْ فَانْتَبِهْتَ اَوْ كَسَدَتْ فَاَمْضَيْتَ اَوْ لِي رِوَايَةٌ لِمُسْلِمٍ مِنْ حَدِيثِ شُعْبَةَ وَمَسْوُيَ ذَلِكَ فَاَذْهَبَ وَكَارِكُهُ لِلنَّاسِ (ابن ڪثير وقرطبي بروايت مسلم، ترمذي، احمد) بنده وايي جي زمامال زمامال حال دا دي جي په دي ڪي ستاحصه خو دومره ده ڪومه جي تا وخوره فنا دي ڪره يادي واخيستله زره دي ڪرله يادي صدقه ڪره خپل مخ ته دي وليرله او ددي ڇخه ماسوا جي ڇه دي هغه ستا دلاس ڇخه تلون ڪي دي، ته به دغه خلگو ته پريڙدي. امام بخاري دحضرت انس ﷺ ڇخه روايت ڪري دي جي نبي ڪريم ﷺ فرمايلي دي.

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَاَدِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبُّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَاَدِيَانِ وَلَكِنْ يَمْلَأُ فَاهُ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتَوَبُّ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ: ڪه دانسان دپاره دغره يوه لمن دسرو ڇخه ڏکه سي نو (هغه په دي قناعت نه ڪوي بلڪه) غواڙي جي دغسي دوه نوري سي اودده خله خود (قبرد) خاورو ڇخه ماسوا بل هيڄ شي نه سي ڏکولي اوالله ﷻ توبه قبلوي دهغه ڇا ڪوم جي دهغه طرف ته رجوع ڪوي.

حضرت ابي ابن ڪعب فرماي جي مون به ددي ذڪر سوي حديث الفاظ قرآن ڪريم گهي تردي جي سورة: اَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ نازل سو، داسي معلوم ڪري جي نبي ڪريم ﷺ اَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ ويلى وي او ذڪر سوي الفاظ يي ددي دتفسير اوتشريح په طور ويلى وي، ددي ڇخه ڇينو صحابه ووته داشبهه وسوه جي داهم دقرآن الفاظ دي، وروسته جي ڪله پوره: اَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ مخ ته رالي نوپه دي ڪي دا الفاظ نه وه، په دي سره حقيقت واضح سوچي دا الفاظ دتفسير وو.

لَوْ تَقْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ: حرف لو ڪوم جي دشرط دپاره راڻي، ددي مقابل ڇه جزا په ڪار ده، هغه په قرينه دسياق دلته حذف سوي ده، لَمَّا اَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ، يعني ڪه تاسي ته دقيامت دحساب او ڪتاب يقين واي نو تاسي به په دي ٽڪاثر او تغافل ڪي نه پريوتاست.

ثُمَّ لَازِلًا عَنْ الْيَقِينِ: لوڙ دلته دتفسير ڇخه معلومه سوي ده جي دعين اليقين ڇخه مراد هغه يقين دي ڪوم

چی دیوشی دمشاهدی څخه وروسته حاصلیږي اودا دټولو څخه اعلى درجه ديقين ده، حضرت ابن عباس ؓ فرمايی چی حضرت موسی ؑ کله په کوه طورکی تشریف فرماوو، اودده څخه وروسته دده قوم دگيلگی عبادت شروع کی نوالله ﷻ ده ته هلته په کوه طورکی خبر ورکړی وو چی ستاقوم په دی وبال کی اخته سوی دی، مگرپه حضرت موسی ؑ باندی ددی خبری دومره اثرونه سو، څومره چی هغه وخت وسو، کله چی واپس رالی اوبنی اسرائیل یی دگيلگی په عبادت کی په سترگوسره ولیدل، ددی اثر دا وسو چی بی اختیاره سو او دتورات تختی یی دلاسو څخه ولويدی (رواه احمد والطبرانی بسند صحیح، مظهري)

ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ : یعنی ستاسی ټولو څخه به دقیامت په ورځ دالله ﷻ ددرکول سوو نعمتونوپه حقله پوښتنه کیږي چی تاسی دهغه څه شکر ادا کی اوهغه څو مو په گناهونو کی نه دی خرڅ کړی ، په هغه کی دځینو نعمتونوپه حقله خوپه خپله په قرآن کریم کی بل ځای وضاحت راغلی دی لکه چی فرمایي: إِنَّ الْمُسْئِفَ وَالْفَوَّادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا چی په دی کی دانسان دقوت داوړیدو لیدو اودزړه په حقله هغه په لکونو نعمتونه راغلل کوم چی انسان په هره لمحہ کی استعمالوی .

حدیث : او نبی کریم ﷺ فرمایي چی دقیامت په ورځ به چی دبنده څخه دټولو څخه اول دکوم شی پوښتنه کیږي (هغه تندرستی ده) ده ته به وویل سی چی ایامونږ تا لره تندرستی نه وه درکړی اویا مونږ په تایخی اوبه نه وی چيښلی، (ترمذی عن ابن حبان وابوهریره ؓ . ابن کثیر)

حدیث : او نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په محشرکی به هیڅوک ترهغه وخت پوری دخپل ځای څخه ونه ښوریږي، ترڅوپوری چی دپنځو سوالونو جواب دده څخه وانه خیستل سی، یوداچی ده خپل عمرپه کمو کارونوکی ختم کړی دی، دوهم داچی ده دخپلی ځوانی قوت په کومو کارونو کی خرڅ کړی دی، دریم دا چی کوم مال ده حاصل کړی وو هغه یی په کومه کومه طریقه جائز یانا جائز حاصل کړی وو، څلورم داچی دغه مال یی کوم کوم ځای خرڅ کړی وو، پنځم دا چی کوم علم الله ﷻ ده ته ورکړی وو، په هغه ده څومره عمل کړی وو (بخاری)

او دتفسیر امام مجاهد فرمایي چی په قیامت کی به داپوښتنه ددنیا دهر لذت په حقله وی (قرطبی) برابره خبره ده که تعلق یی دخوراک چښاک سره وی یادکړی اومکان سره یادښځی اواولاد سره یادحکومت اوعزت سره، قرطبی ددی دنقل کولو څخه وروسته فرمایي چی دابالکل درسته ده، په دی سوال کی دڅه خاص نعمت تخصیص نسته .

(دسورت تکاثر خاص فضیلت)

نبی کریم ﷺ صحابه کراموﷺ ته خطاب وکی اوویي فرمایل چی ایاپه تاسی کی یوسری ددی قدرت نه لری چی هره ورځ دقرآن یوزر ایتونه ووايي، صحابه کراموﷺ عرض وکی، چی روزانه یوزر ایتونه څوک ویلی سی، دوی وفرمایل چی په تاسی کی څوک: أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ نه سی ویلی، مطلب دا دی چی، أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ روزانه ویل دیوزر ایتونو دویلو برابر دی (مظهري بحواله حاکم وبيهقی عن ابن عمر ؓ)

تمت سورة التكاثر بحمد الله تعالى .

﴿سورة العصر﴾

سُورَةُ الْعَصْرِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ ثَلَاثُ آيَاتٍ

سورة العصر په مکه کی نازل سو او په دی کی دری (۳) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَالْعَصْرِ ۱ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۲ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

قسم دی په زمانه ، چی انسان خامخا په تاوان کی دی مگر کومو چی یقین وکی ، اونیک عملونه یی وکړل

الصَّالِحَاتِ وَتَوَّاصُوا بِالْحَقِّ ۳ وَتَوَّاصُوا بِالصَّبْرِ ۴

او یو بل ته یی تاکید وکی دحق دین ، او یو بل ته یی تاکید وکی دصبر .

لنډتفسیر: قسم دی په زمانه (په کومه کی چی رنج او خسران واقع کیږی چی) انسان (دخپل عمر ضائع کولو په وجه) په لویه خساره کی دی، مگر هغه خلگ کوم چی ایمان راوړی او نیک کارونه وکی (کوم چی دخپل نفس کمال دی) او یو بل ته پرحق دقائم پاته کیدو وصیت کوی او یو بل ته (دعملونو) دپابندی وصیت کوی (کوم چی دنورو تکمیل دی، نو کم خلگ چی په خپله هم کمال حاصل کی او دنورو هم تکمیل کوی دغه خلق خامخا په تاوان کی نه دی بلکه په نفع کی دی)

معلومات اومسئلي: سورة عصر خاص فضیلت: حضرت عبید الله بن حصن ؓ فرمایي چی دنبی کریم ﷺ په صحابه کرامو ؓ کی دوه کسان داسی وه چی کله به دوی په خپل مینځ کی یوځای کیدل نو تر هغه وخته به نه جلا کیدل ترڅو پوری چی به په دوی کی یو دبل په مخکی سورة والعصرونه وایه (رواه الطبرانی) او امام شافعی فرمایي چی که خلگو صرف په دی سورة کی تدبر کولی نو دابه ورلره کافی وای (ابن کثیر)

سورة عصر دقرآن ددیرو مختصرو سورتونو څخه دی، لیکن داسی جامع دی چی په قول دحضرت امام شافعی رحمه الله چی که خلگ دا په فکر او تدبر سره ووايي نو ددین او دنیا ددرستی دپاره به کافی سی، په دی سورة کی حق تعالی په زمانه قسم اخلی فرمایي چی نوع انسانی په لویه خساره کی ده اوددی خساری څخه مستثنی صرف هغه خلگ کم چی دڅلورو شیانو پابندوی، ایمان، عمل صالح، نوروته

فرمایی چی دانسان ٲول حالات دده نشو اونماء دده حرکات سکناٲ، عملونه اخلاق ٲول په زمانه کی دننه دی دکمو عملونو هدایت چی په دی سورة کی ورکول سوی دی، هغه هم ددی زمانی په شبه اوورخ کی دننه دی، ددی په مناسبت سره په زمانه قسم اختیار سوی دی .

(زمانی لړه دنوع انسانی په خساره کی څه دخل دی ؟)

اوددی وضاحت دادی چی دانسان د عمر زمانه دده کلونه، میاشتی اوشپنی ورځی بلکی گنتی اومنټونه دی، که فکر پروسې نودا دده سرمایه ده دکومو په ذریعه چی هغه د دنیا او اخرت عظیمی اوعجیبه نفعی هم حاصلولی سی اود عمر وختونه که په غلطو اوبدو کارونو کی ولگوی، نودادده دپاره وبال جان هم جوړ سی، ځینو عالمانو فرمایلی دی .

حَيَاتُكَ أَفْقَاسٌ تُعَدُّ فِكْلَمًا مَضَى نَفْسٌ مِّنْهَا اتَّقَصَّتْ بِهِ جُزْءًا

یعنی ستاژوند دیوڅوپه شمیردسره گانونوم دی کله چی ددوی څخه یوه ساه تیره سی نوستاد عمر یو جز کم سی حق تعالی هرا انسان ته دده د عمر د عزیزو وختونوبی بها سرمایه ورکړیده، په یو تجارت باندي یی دی لگولی دی، چی دی د عقل اوشعور څخه کار واخلی اودا سرمایه خالص په نفع مندو کارونو ولگوی نودده د نفع به هیڅ حدنه وی او که ددی خلاف په ضرری کارونو کی یی ولگوی نودنفع امیدبه څه وی راس المال به یی هم ضائع سی اوصرف دومره نه چی نفع اوراس المال دلاس څخه ولاړسی، بلکی په ده دسورنو جرمونو سزا عانده سی او که چادا سرمایه نه په څه نفع بخش کارکی ولگوله، نه په ضرر رسان کارکی، نو کم از کم دا خساره خولازمی ده چی دده نفع اوراس المال دواړه ضائع سول اوداڅه شاعرانه تمثیل نه دی بلکه دیو مرفوع حدیث څخه ددی تائید هم کیږی، په کوم کی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، كُلُّ يَلْدُو لِنَفْسِهِ لِمُعْتَقُهَا أَوْ مُوْبِقُهَا، یعنی هر سړی چی سهار ولاړسی نو دخپل ځان سرمایه په تجارت کی لگوی بیا څوک خودا خپله سرمایه دخساری څخه ازاد وی او څوک یی هلاکوی .

په خپله قرآن کریم هم ایمان اونیک عمل دانسان د تجارت په الفاظو سره تعبیر فرمایلی دی : هَلْ أَذِلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ : اوکله چی زمانه دانسان د عمر سرمایه سوه او انسان ددی سوداگرسو، نو په عامو حالاتو کی ددی سوداگریه خساره کیدل په دی وجه واضح دی، چی ددی مسکین داسرمايه څه منجمد شی نه دی، کوم چی یی څه ورځی بی کاره وساتی، په راتلونکی وخت کی یی په کار راولی بلکه دابهیدونکی سرمایه ده چی په هر منټ او هر سکند بهیږی، ددی تجارت کوونکی ډیر هوښیار اومستعد سړی په کار دی کوم چی دابهیدونکی شی څخه نفع حاصله کړی، په دی وجه دیو بزرگ قول دی چی هغه دیو واورى خرڅوونکی دکان ته ولاړی، نووی فرمایلی چی دی تجارت ته وگوره نودسورة عصر په تفسیر په پوه سی چی که دی لږهم د غفلت څخه کار واخلی نودده داسرمايه به اوبه سی اوضائع به سی .

په دی وجه په دی قرانی ارشادکی یی په زمانه قسم واخیستی اوانسان یی دی طرف ته متوجه کړی دی چی دخساری څخه دمحفوظ کیدو دپاره چی کمه دخلورو اجزاوو څخه مرکبه نسخه بنوول سوي ده ، ددی په استعمال کی یوه ذره غفلت ونه کی، د عمر دیو یو منټ قدر وپیژنی او په دی څلورو کارونو کی دی مشغوله کړی .

دزمانی دقسم یو مناسبت داهم کیدی سی چی په کوم شی قسم واخیستل سی، هغه په یو حیثیت سره ددغه معاملی د شاهد قائم مقام وی اوزمانه داسی شی دی چی که ددی په تاریخی او په دی کی د قومونو په عروج اونزول په ښو بدو واقعاتو نظرو کی، نوضرور به دی یقین ته ورسیرې چی صرف داخلور کارونه دی په کمو کی چی دانسان فلاح او کامیابی منحصره ده چاچی داپریښوول هغه په خساره کی پریوتی، ددنیا تاریخ په دی شاهد دی.

مخ ته ددی څلورو شیانو تشریح داده چی ایمان او عمل صالح کم چی په خپله دانسان د ذات سره متعلق دی، ددوی دامعامله واضحه ده، دڅه تشریح محتاجه نه ده، البته اخری دوه جزونه یعنی تواصی بالحق اوتواصی بالصبر دا قابل غوردی چی ددی څخه څه مراد دی، لفظ دتواصی دوصیت څخه مشتق دی چاته په تاکید سره په موثر انداز کی نصیحت کول اودنیک کار کولو دهدایت کولو نوم وصیت دی، په دی وجه مرکیدونکی چی دځان څخه د وروسته دپاره څه هدایتونه ورکوی هغه ته هم وصیت ویل کیږی، دا دوه جزونه په حقیقت کی ددی وصیت دوه بابونه دی یو دحق وصیت بل دصبر وصیت.

اوس ددی دواړو لفظو په معناو کی څواختماله دی، یوداچی دحق څخه مراد دصحیح عقیدو اونیکو عملونو مجموعه وی اودصبر معنی دټولو گناهونو اوبدو کارونو څخه محفوظ کیدل دی نوداولنی لفظ حاصل امر بالمعروف سو یعنی دنیکو کارونو حکم کول اوددوهم حاصل نهی عن المنکر سو، یعنی دبدو کارونو څخه منع کول، ددی مجموعی خلاصه بیا هغه ایمان او عمل صالح دی کم چی یی په خپله اختیار کړی دی، ددغه تاکید اونصیحت نوروته ورکول سو، اویو احتمال دادی چی دحق څخه مراد حق عقیدې واخیستل سی اودصبر په مطلب کی دټولو نیکو عملونو پابندی هم وی اودبدو کارونو څخه محفوظ کیدل هم، ځکه چی دصبر دلفظ حقیقی معنی خپل نفس منع کول اوپابندول دی، په دی پابندی کی نیک عملونه هم راغلل اودگناهونو څخه ځان ساتل هم.

اوحافظ ابن تیممه په خپله یوه رساله کی فرمایي، چی انسان ته دایمان اونیکی عملونو څخه منع کوونکی عادتاً دوه شیان دی، یوشبهات یعنی ده ته په ایمان او عمل صالح کی څه نظری اوفکری شبهات پیداسی، دکومو په سبب چی عقیدې گلې وې سی اودعقیدو په گډوډ کیدوسره په عمل صالح کی خلل راتلل په خپله ظاهر دی، دوهم شهوات یعنی نفسانی خواهشات کوم چی انسان ځینی وخت دنیکی عمل څخه منع کوی اوځینی وخت یی په بدو عملونو کی اخته کوی، که څه هم داپه نظری اواعتمادی طور باندی په نیکی عمل اودبدی څخه محفوظ کیدل ضروری گنی مگرنفسانی خواهشات ددی خلاف وی او هغه ددی خواهشاتو څخه مغلوبه سی اوسیده لار پریرېدی، نوپه ذکر سوی آیت کی دوصیت حق څخه مراد دادی چی شبهات لیری کړی اودوصیت صبر څخه مراد داچی نفسانی خواهشات پریرېدی دښو عملونو اختیارولو هدایت کوی، ددی خلاصه داده چی دوصیت حق څخه مراد دنورو مسلمانانو علمی اصلاح ده اودوصیت بالصبر څخه مراد عملی اصلاح ده.

(دنجات دپارہ صرف دخیل عمل اصلاح کافی نہ دہ بلکہ دنورو مسلمانانو فکر ہم ضروری دی)

دی سورة مسلمانانو ته يولوی هدايت داورکی چي دهغوی صرف خپل عمل دقرآن او سنت تابع کول چي خومره اهم اوضروری دی، دومره اهمه داده چي دنورو مسلمانانو هم دایمان او عمل صالح طرف ته دبللو دخیل وس مطابق کوشش کوی، کنه نو صرف خپل عمل به یی دنجات دپارہ کافی نه سی، خصوصاً دخیل اهل او عیال او احبابو متعلقینو دبدو عملونو څخه غفلت کول دخیل نجات لار بندول دی، که څه هم په خپله هغه دهر خومره نیکو عملونو پابندوی، په دی وجه په قرآن او حدیث کی پرهر مسلمان باندی دخیل خپل طاقت مطابق امر بالمعروف اونهی عن المنکر فرض کړی دی، په دی معامله کی عام مسلمانان بلکی ډیر دخواصو پوری په غفلت کی اخته دی، په خپله عمل کول کافی گنی، اولاد او عیال که یی هر څه هم کوی، دهغوی فکر نه کوی، الله ﷻ دی مونږ ټولو ته ددی آیت په هدایتونو دعمل کولو توفیق نصیب کړی، امین

تمت سورة العصر بحمد الله تعالى

(سورة الهمزة)

سُورَةُ الْهُمَزَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ تِسْعُ آيَاتٍ

سورة الهمزة په مکه کی نازل سو او په دی کی نه (۹) آیتونه دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چي ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّهَزَةٍ ۝۱ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ۝۲

خرابی ده هر طعنه کوونکی عیب لتونکی ته، چاچی جمع کی مال او شمیر کړی یی وساتی،

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ۝۳ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطْبَةِ ۝۴ وَ

خیال کوی چي دده مال به همیشه وی دده سره، داسی نه ده دی به وغورځول سی په ریزه ریزه کونکی کی

مَا أَذْرٰكَ مَا الْحُطْبَةُ ۝۵ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ ۝۶ الَّتِي تَطْلِعُ عَلَى

او ته څه پوه سوی چي څه دی هغه ریزه ریزه کوونکی، یو اور دی دالله ﷻ بل کرل سوی، هغه چي راڅیژی

الْأَفْدَةِ ۝۷ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ۝۸ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ۝۹

زړونو ته، دوی به په هغه کی بند کړل سی، په اوږدو اوږدو، ستونو کی.

لفظ تفسیر: لویہ خرابی دہ ہر داسی سری لہ کوم چی پہ شاپسی عیب را ایستونکی وی (او) مخامخ طعن کوونکی وی کوم چی (دیر حرص پہ وجہ) مال جمع کوی (اودھغہ دمحببت اوپہ ہغہ دفخرپہ سبب) ہغہ بار بار شماری (دہہ دسلوک خخہ داسی معلومیچی گویا) ہغہ خیال کوی چی دہہ مال بہ دہہ سرہ ہمیشہ وی (یعنی دمال پہ محبت کی داسی شغل لری لکہ چی ہغہ ددی عقیدہ لری چی ہغہ بہ ہم ہمیشہ ژوندی وی اودامال بہ ورسرہ ہم ہمیشہ وی، حال دادی چی دامال دہہ سرہ) ہیخگلہ نہ (پاتہ کیچی مخ تہ ددی ویل یعنی خرابی تفصیل دی چی) واللہ ہغہ سری بہ داسی اورتہ وغورخول سی پہ کوم کی چی خہ پیروزی اوہغہ ریزہ ریزہ کپی اوتاتہ خہ معلومہ دہ چی ہغہ ریزہ ریزہ کوونکی اورخہ دی، ہغہ داللہ ﷻ اور دی کوم چی (داللہ ﷻ پہ حکم سرہ) بل سوی دی (دور نسبت داللہ ﷻ طرف تہ پہ کولوکی دھغہ اور دسخت اوہولناک والی طرف تہ اشارہ دہ اوہغہ داسی دی) کوم چی (بدن تہ دلگیدو سرہ) بہ زرونوتہ رسیچی ہغہ (اور) بہ پردوی بندسی (داسی چی ہغہ خلگ بہ داور) پہ دیرو لویو لویو ستونکی (بہ گیروی لکہ خوک چی داورپہ صندوقونو کی بند سی)

معلومات اومسئلی: پہ دی سورۃ کی پردرو سختو گناہونو باندی دسخت عذاب وعدہ اویبا ددغہ عذاب دشدت بیان دی ہغہ دری گناہونہ دادی لمز، جمع مال، ہمز، ہمز او لمز پہ خو معناوکی استعمالیچی، اکثر و مفسرینوچی کومہ اختیار کپی دہ ہغہ دادہ چی دھمز معنی غیبت یعنی پہ چاپسی دعیبونو ذکر کول، اود: لمز معنی مخامخ چاتہ طعن ورکول اوبد ویل دادوارہ شیان سخت گناہونہ دی، دغیبت دغذابو خخہ پہ قرآن اوحدیث کی زیات دی، دکوموچی داوجہ کیدی سی چی ددی گناہ پہ اشتغال کی خہ خند مخ تہ نہ وی خوک چی پہ دی کی مشغول وی نوبنہ پہ ازادی یی کوی، پہ دی وجہ یی گناہ دلوی خخہ لویہ اودزیات خخہ زیات پرمخ زیاتیری، پہ خلاف دمخامخ وینا چی پہ ہغہ سرہ بل ہم دمدافعت دپارہ تیاریچی، پہ دی وجہ پہ گناہ کی امتداد نہ وی ددی خخہ علاوہ دچا پہ شاپسی دھغہ دعیبونو ذکر کول خکہ لوی ظلم دی چی ہغہ خبرہم نہ وی چی پرماخہ الزام لگول کیچی چی صفایی یی پیش کی اوپہ یوحیثیت سرہ لمز زیات سخت دی، دچا مخامخ ہغہ تہ بدی ردی ویل، دھغہ سپکاوی اودلیل کول ہم دی اوددی ازارہم سخت دی، پہ دی اعتبار سرہ ددی عذاب ہم آشد دی، پہ حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمای، **شَرَّارُ عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَى الْمَشَاءُونَ بِالْثَمِيمَةِ الْمَفْرُقُونَ بَيْنَ الْأَحْبَةِ الْبَاغُونَ الْبِرَاءُ الْعَتَاتُ** : یعنی داللہ ﷻ پہ بندگانوکی بدترین ہغہ خلگ دی کوم چی چغلخوری کوی او ددوستانوپہ مینخ کی فساد اچوی اودبی گناہ خلگو عیبو خخہ تلاش کوی، دریم خصلت پرکوم چی دغذاب وعدہ پہ دی سورۃ کی راغلی دہ، ہغہ دمال حرص او محبت دی، دایی پہ آیت کی داسی تعبیر کپی دی، چی دحرص او محبت دمال پہ وجہ دغہ باربار شمیری، چونکی نور ایتونہ اوروایتونہ پردی شاہد دی چی مطلق مال جمع کول خہ گناہ اوحرام نہ دی، پہ دی وجہ مراد دلہ ہم ہغہ مال جمع کول دی، پہ کم کی چی واجب حقونہ نہ وی ادا سوی یافخر اوتفاخر مقصود وی، یاددی پہ محبت کی مشغول سی او ددین دضرورتونو خخہ غافلہ سی۔

تَطْلُعُ عَلَى الْآفِنْدَةِ: یعنی دا دجہنم اور زرونوتہ رسیچی، ہسی خو دہریوہ اور خاصہ دا دہ چی خہ شی پہ

دی کی ولویپی، تول اجزاء یی ورسوزی، چی انسان وغورخول سی نو تول اندامونه به یی دزپه سره ورسوزی، دلته دجهنم داور داخصوصیت خکه ذکر سوچی ددنیا اورکله دانسان بدن ته ولگیری نوزپه ته درسیدو خخه مخکی مرگ واقع سوی وی په خلاف دجهنم خخه چی په هغه کی مرگ خوسته نه نوزپه ته داوررسیدل په حالت دحیات کی دی اودزپه دسوزیدو تکلیف به انسان په خپل ژوند کی محسوس کوی.

تمت سورة الهمة بحمد الله تعالى

﴿سورة الفيل﴾

سُورَةُ الْفِيلِ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ خَمْسُ آيَاتٍ

سورة الفيل په مکه کی نازل سو او په دی کی پنځه (۵) آیتونه دی.

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والادی.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۚ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ

آیا تا ونه لیدل چی څه وکړل ستارب ، دفیل والاوو سره ، آیا دهغوی تدبیری نه دی

فِي تَضَلُّيْلٍ ۚ وَآرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۖ تَرْمِيهِمْ

غلط کړی ، اوراویی لیلېل په هغوی مرغانو الوتونکی سیلونه سیلونه، ویشتلې یی

بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۖ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّا كُوِّلَ ۚ

په هغوی ډبری دپخو ختو ، بیا یی کړل هغه لکه پرورې ژول سوی

لنډتفسیر: آیا تاته معلومه نه ده چی ستارب دفیل والاوو سره څه معامله وکړه (په دی استفهام اوسوال سره مقصود ددی واقعی پر عظمت او هولناک کیدو باندی خبردارول دی، مخ ته ددی معاملی بیان دی، آیا ددوی تدبیری (کوم چی دکعبی وړانولو دپاره یی کړی وو) سراسر غلط نه کی (دا استفهام اوسوال تقریری دی، یعنی دواقعی دسخت ثابتولو دپاره، او په هغوی باندی یی سیلونه سیلونه مارغان راولیږل کموچی به پر هغوی باندی دپخو ختو ډبری را اورولی، نو الله ﷻ دوی دژول سوو پرورې په شان کړل (مطلب دا دی چی دالله ﷻ داحکامو بی حرمتی کوونکو لره، دداسی عذاب او عقاب خخه بی فکره کیدل نه دی په کار، کیدی سی چی په دنیاکی عذاب راسی لکه پراصحاب فیل باندی چی راغی ورنه داخرت عذاب خو یقینی دی)

معلومات اومسئلي: په دی سورة کی داصحاب فیل دواقعی په لنډه سره بیان دی چی دوی دبیت الله شریفی دنړولوپه قصد سره دفیلاتو فوج راوستی وو اوپر مکه مکرمه راختلی وه، حق تعالی دمعمولی

مرغیوپه ذریعه ددوی پرفوج اسمانی عذاب نازل کی، نیست او نابود یی کرل او ددوی ارادی یی خاوری کړی.

(د فیل واقعہ د نبی کریم ﷺ د پیدائش په کال باندی وسوه)

دا واقعہ په هغه کال پېښه سوه په کوم کال چی دخاتم الانبیاء ﷺ ولادت په مکه مکرمه کی وسو، په ځینو روایتونو کی هم ددی تائید کیږی اودا مشهور قول دی (ابن کثیر) محدثینو حضراتو دا واقعہ د نبی کریم ﷺ یو قسم معجزه مقرر کړی ده مگر چونکی دمعجزو قانون دا دی چی هغه د نبی د نبوت د دعوی سره د دوی د تصدیق دپاره ظاهریږی، د نبوت د دعوی څخه مخکی، بلکه د نبی د ولادت څخه هم مخکی حق تعالی ځینی وخت په دنیا کی داسی واقعات اونسانی ظاهرو ی کوم چی په خرق عادت کی په مثل دمعجزی وی، داسی نښانوته دمحدثینوپه اصطلاح کی اړه اص ویل کیږی کوم چی دابتداء اوبنیاد په معنی کی استعمالیږی، رهص سنگ بنیادته وایی (قاموس) د انبیاء د نیاته د تشریف راوړلو څخه یا د دوی د نبوت د دعوی څخه مخکی هم حق تعالی څه داسی نښانی ظاهرو ی کوم چی دمعجزو د قسم څخه وی، او داسی نښانی چونکی ددوی د نبوت د اثبات مقدمه اوددی قسم ابتداء اوبنیاد وی، په دی وجه دوی ته اړه اص ویل کیږی د نبی کریم ﷺ د بعثت او ولادت څخه مخکی هم د اقسام اړه اصات ډیر سوی دی اصحاب فیل د آسمانی عذاب په ذریعه په بیت الله شریفی د حملی کولو څخه منع کول هم ددغو اړه اصاتو څخه دی.

دا هاب فیل واقعہ: د حدیثو اوتاریخ امام ابن کثیر داسی نقل فرمایلی دی، چی په یمن د، حَمِیر د بادشاهانو قبضه وه داخلگ مشرکان وه، د دوی اخری بادشاه ذونواس دی کوم چی ددغه زمانی په اهل حقو یعنی نصاراوو سخت ظلمونه وکړل، ده یواوږد او پلن خندق وکارپی داوړ څخه یی ډک کی اوڅومره نصرانیان چی دبت پرستی خلاف دیو الله عبادت کوونکی وه، ټول یی ددغه اورخندق ته وروغورزول ویی سوزل دکومو شمیرچی شل زره ته نژدی وو، هم داهغه د خندق واقعہ ده دکوم ذکر چی داصحاب الاخدود په نوم سره په سورة بروج کی تیره سوي ده، په دغو کی دوه کسان په یوچم سره د دوی دگرفت څخه وتښتیدل اوهغوی دشام بادشاه قیصرته ولاړل اوفریادی وکی چی ذونواس بادشاه دحمیر پرنصاراوو داسی ظلم کړی دی، ته دهغه څخه بدله واخله، دشام بادشاه قیصر دحبشی بادشاه ته خط ولیکی، دی هم نصرانی وو او یمن ته نژدی وو چی ته ددغه ظالم څخه ددی ظلم بدله واخله، هغه خپل عظیم لښکر ددوو کماندرانو (امیرانو) ارباط او ابرهه په قیادت کی د یمن ددی بادشاه مقابلی ته ولیږی. لښکر په دغه ملک ورپریوتی او ټول ملک یی دحمیر دقبضی څخه ازادکی، ذونواس بادشاه وتښتیدی او په دریاب کی ارتاوو سو اومرسو، بیاد: ارباط او ابرهه په مینځ کی جنگ وسو، ارباط قتل سو او ابرهه غالب سو اودی دحبشی دبادشاه نجاشی دطرف څخه د یمن دملک حاکم (گورنر) مقرر سو، ده په یمن دقبضی کولو څخه وروسته اراده وکړه چی په یمن کی یوه داسی شانداره کلیسا جوړه کړی چی نظیری په دنیا کی نه وی، ددی څخه دده مقصد داوو چی د یمن عرب خلگ کوم چی دحج کولو دپاره

مکی مکرمی ته ځی اودبیت الله طواف کوی، داخلگ به ددی کلیسا دشان او عظمت څخه مرعوب سی اودکعبی پرځای به دی کلیسا ته راتلل شروع کی، په دی خیال ده ډیره لویه عالیشانه کلیسا دومره لوړه کړه چی لاندی ولاړ سړی ته به ددی لوړ سرپه نظر نه ورتلی اودایی په په سرو سپینو اوجواهراتو ښائسته کړه اوپه ټول ملک کی یی اعلان وکی چی اوس به څوک دیمن څخه کعبی ته دحج دپاره نه ځی اوپه دی کلیسا کی به عبادت کوی، په عربوکی که څه هم بت پرستی وه، په دی وجه دعدنان، قحطان اوقریشو قبائلوکی غم اوغصه راله، تردی چی ددوی څخه یوڅوک دشپي په وخت کی کلیسا ته داخل اوپه گندگی یی ککړه کړه او په ځینو روایتونوکی دی چی په دغوکی مسافر قبیلې دکلیسا په ځواکی دخپل ضرورت دپاره اوربل کی، دهغه څخه په کلیسا کی اور ولگیدی اوسخت نقصان ورته ورسیدی.

اברהه چی کله ددی څخه خبر سو اوداورته وویل سوه چی چاقریشی داکار کړی دی نوده قسم وکی چی زه به کعبه لوتی لوتی کړم، اברהه ددی تیاری شروع اودخپل بادشاه نجاشی څخه یی اجازه وغوښته، هغه خپل خاص فیل دکوم نوم چی محمود وو، اברהه ته راولیږی چی پردی سپور سی په کعبه دی حمله وکی په ځینو روایتونوکی دی چی داهیر لوی او عظیم الشان فیل وو چی نظیری نسوای پیدا کیدی اودده سره اته نور فیلان هم ددی لښکر دپاره دحبشی بادشاه رالېږلی وه، مطلب یی داوو چی دکعبی په نړولوکی ددی فیلانو څخه کار واخیستل سی، تجویز داوو چی دبیت الله شریفی په سترو پوری به داوسپنی مضبوط اوږده زنځیرونه وتری او دا زنځیرونه به دفیلمانو په ملا پوری وتری او فیلان به وشړی، نو ټوله بیت الله شریفی به (نعوذ بالله) په مخکه را ولویږی.

په عربوکی چی کله ددی حملی خبر ورسیدی، نوټول مقابلې ته تیار سول، دیمن په عربو کو یوسړی ذونفر نومیدی هغه دعربو مشر سو اوټول دهغه خواته راټول سول اودابره خلاف یی جنگ وکی خوالله ﷺ ته دامنظوره وه چی دابره شکست او رسوا یی دنیاته ښکاره سی، په دی وجه کامیاب نه سول اوابره ورلره شکست ورکی اودذونفر قیدی سو، چی مخ ته ولاړل نو دقبیله خشعم سردار نفیل بن حبیب یی دخپلی ټولی قبیلې سره مقابله وکړه مگر دوی هم شکست وخوړی اونفیل یی قیدکی دده قتل کول یی غوښتل خوبیایي دلاری معلومولو دپاره پریښووی، بیا چی دالښکر طائف ته ورسیدی نودطائف خلکو دقبیله ثقیف دتیرو قبیلو جنگونه اودابره دفتح واقعات اوریدلی وه، هغوی ورسره په ډی صلح وکړه چی مونږ په طائف کی کمه عظیمه بت خانه دلات په نوم جوړه کړي ده ته به هغه ته څه نه وایی نومونږ به ستا مقابله نه کوو اودایې هم ابره ته وویل چی مونږ به ستا دامداد اورهنمایي دپاره خپل یوسردار ابورغال ستاسره ولیږو ابره په دی راضی سو او ابورغال یی دځان سره کی، مکی مکرمی ته نژدی مغمس مقام ته ورسیدل، هلته دقریشو اوبنان څریدل، دابره لښکر هغه ټول اوبنان قبضه کړل په کوموکی چی دوه سوه اوبنان دبنی کریم ﷺ دنیکه حضرت عبد المطلب وه، ابره چی دی ځای ته را ورسیدی نوخپل یوسفیر حناطه حمیری یی کمکی ته دقریشوپه سردارانو پسې ولیږی چی مونږ جنگ ته نه یوراغلی، صرف کعبه نړول غواړوکه تاسی مونږ ددی څخه منع نه کی نوتاسی ته به هیڅ نه وایو،

داسفیر مکی مکرمی ته راغی نوچاورته دعبد المطلب پټه ورکړه چی هغه دتولو مشر سردار دی، حناطه
دعبد المطلب سره خبری وکړی اود: ابرهه پیغام یی ورته ورسوی، دابن اسحاق دروایت مطابق عبد
المطلب دا جواب ورکی چی مونږ هم دده سره جنگ نه کوو اونه راسره دده دمقابلې طاقت سته، خودا
درته وایم چی دا دالله ﷻ کور اودحضرت خلیل ابراهیم ﷺ په لاسو جوړه سوی ده ، هغه په خپله ددی
دحفاظت ذمه وار دی که دالله ﷻ سره موذجنگ اراده وی نو چی څه کوی ویی کی، بیا گورو چی الله ﷻ
څه کوی ، حناطه عبدالمطلب ته وویل چی ته زما سره ولاړسه چی زه دی دابرهمه سره یوځای کړم ابرهه
چی عبد المطلب ولیدی نوډیر مرعوب سو اودتخت څخه لاندي راکبسته سو، عبد المطلب یی دخان سره
کښینوی اودترجمان په ذریعه یی ورڅخه پوښتنه وکړه چی ته په څه غرض سره راغلی یی، دوی وویل
چی زما خودومره ضرورت دی چی زما کوم اوښان ستا لښکر نیولی دی، هغه راپریږدی، ابرهه دترجمان
په ذریعه وویل چی ماته اول ولیدی نو زما په زړه کی ستا ډیر لوی عزت رالی خو ستا دی خبرو هغه ختم
کی چی ته زما سره صرف ددوو سوو اوښانو خبری کوی اودا درته معلومه ده چی زه ستا دکعبی کمه
چی ستادین دی، دهغه دنړولو دپاره راغلی یم، دهغه خبره نه کوی، عبد المطلب وویل چی داوښانو
مالك خوزه یم، زما سره دهغو فکردی اودبییت الله زه مالك نه یم بلکه ددی مالك يوه عظیمه هستی ده ،
هغه دخپل کور په حفاظت باندي پوهیږی ، ابرهه وویل ستا خدای دا زما څخه نه سی محفوظ کولی
عبدالمطلب وویل چی بیاستا اختیار دی چی څه غواړی هغه وکه، په ځینو روایتونو کی دی چی دعبد
المطلب سره نور دقریشو سرداران هم تللی وه اوهغوی دابرهمه په مخکی داپیش کش وکی چی که ته بیت
الله ته څه ونه وایی او واپس ولاړسی نومونږ به دتهامی دتول پیداوار دزیمه حصه تاته په طور دخراج
ادا کو، مگر ابرهه انکار وکی دعبد المطلب اوښان یی واپس کړل، هغه دخپلو اوښانو سره واپس رالی
نودبییت الله ددروازی حلقه یی ونیوله، په دعاکی مشغول سو او دقریشو نور خلگ هم ورسره په دعاکی
شریک سول چی دابرهمه دلښکر مقابله زمونږ دوس نه ده ته په خپله دبیت الله شریفی دحفاظت انتظام
وفرمایي، په زاری سره ددعا کولو څخه وروسته عبد المطلب دمکی دنورو خلگو سره په مختلفو
غرونو کی خپاره سول، ددوی دایقین وو چی پردی لښکر به دالله ﷻ عذاب راخی، ددی یقین پرېنا دوی
دابرهه څخه دخپلو اوښانو مطالبه وکړه اودبییت الله په باره کی یی ځکه څه نه ویل چی دوی دهغه سره
مقابله نه سوه کولی اودایی یقین وو چی الله ﷻ به د دوی پرېوسی رحم وکی اودښمن به ذلیل کړی
چی سهار سو نوابرهه پر بیت الله شریفی دحملی تیاری وکړه اوخپل محمود نومی فیل یی دمخکی تلو

يولوى پيزوان واچوى بياهم پورته نه سو، بيادغو خلگو يمن دطرف ته واپس کوى نو فوراً پورته سو
بيايى ورلره دشام طرف ته مخ کى نوروان سو، بيايى دمشق طرف ته بوتلى نو روانيدى بيايى ورلره
دمکى مکرمى طرف ته مخ کى بيا کښينستى .

د قدرت حق ﷺ دامعجزه خودلته ښکاره سوه، بلى خواته د درياب د طرف څخه دڅه مرغيو قطارونه
راوران ښکاره سول په کومو کى چى د هريوه سره درى ډبرى دنخودو يا ددالو برابر وى، يوه په منښوکه
کى اودوى په پښو کى دواقدى په روايت کى دى چى دامرغى عجيبه شان وى، کوم چى دمخکى څخه نه
وى ليدل سوى، په جسم کى دکوتري څخه کوچنى وى، پنځى يى سرى وى، په هره پنځه کى يوه يوه ډبره
اويوه په مشوکه کى اورا روانى وى اوفوراً دابرهه پرلښکر والى اودغه ډبرى يى دابرهه پرلښکر
راوغورزولى، يوى يوى ډبرى هغه کارو کى کم چى يوه زوروره گولى يى هم نه سى کولى، چى پرچابه را
ولويده دهغه بدن به يى خيږى کى اوپه مخکى کى به ننوتى، چى دا عذاب يى وليدى نو فيلان خوتول
وتښتيدل، صرف يوفيل پاته سوى وو کوم چى په دى ډبرو باندې هلاک سو اودلښکر ټول سرى پردى
موقع باندې هلاک نه سول، بلکه مختلفو اطرافوته وتښتيدل، ددغو ټولو دا حال سوچى په لاره کى به
خاى پرخاى مړه کيدل، ابرهه ته چونکى سخته سزا ورکول وه نو دى فوراً هلاک نه سو، مگر دده په جسم
کى داسى زهر وچلیدل چى يو يو بنديى په جلا کيدو اولويدو سو، په دى حالت کى يى دى واپس يمن ته
راوړى، دار الحکومت صنعتاته چى ورسيدى نو ټول بدن يى ټوټى ټوټى سو وبهيدى او مړ سو، دابرهه
د فیل محمود سره دوه فيلان دلته په مکه مکرمه کى پاته سول، مگر داسى چى دواړه پانده اوشل سول،
محمد بن اسحق د حضرت عائشه صديقه ﷺ څخه روايت کړى دى چى دوى فرمايى چى ما دادواړه په
داسى حالت کى ليدلى دى چى پانده اوشل اوگډ وه اود حضرت عائشه صديقه ﷺ خور اسماء ﷺ فرمايى
چى مادواړه شل اوگډ پانده خير غوښتونکى ليدلى دى، د اصحاب فيل د دى واقعى په حقله په دى سورة
کى نبى کریم ﷺ ته خطاب کوى او فرمايى چى .

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ : دلته يى آلم تر وفرمايل چى معنی يى ده اياتاونه ليدل، حال دا دى
چى دا واقع د دوى د ولادت باسعادت څخه څه ورځى مخکى وه، د دوى د ليدو دلته په ظاهره هيڅ موقع
نه وه، مگر کومه واقع چى يقينى داسى وى چى په عام طور سره مشاهده سوى وى، دهغه علم هم په
لفظ د ليدو سره تعبير کيږى چى گويا دا دسترگو ليدلى واقع دده او تريو حده پورى ليدل هم ثابت دى،
لکه چى لوړ تير سوه چى حضرت صديقه ﷺ او حضرت اسماء ﷺ فيلان پانده اوشل اوگډ په خيرات
غوښتلوليدلى دى، طَيَّرَ أَبَاهِيلَ أَبَاهِيلَ لفظ د جمع دى، مگر ددى هيڅ مفرد مستعمل نه دى معنی ددى
دمرغيو سيل دى، ديو خاص حيوان نوم نه دى، په اردو ژبه کى ورته ابابيل وايى، لکه چى لوړ په
روايتونو کى تيرسوى دى چى دغه مرغى دکوتري څخه څه قدر کوچنى وى او داسى وى چى مخکى
گرسره نه وى ليدل سوى (کذا قال سعيد بن جبیر رحمه قرطبي)

بِحِجَارَةٍ مِنْ سَجِيلٍ : سَجِيل په زيردسين سره دختي څخه جوړى ډبرى ته ويل کيږى د سنگ گل معرب دى،

داسی دبری تہ وایی چی دلندی ختی خخہ پہ اورکی پہ پخولو سرہ جوہیری، پہ دی کی اشارہ دی طرف تہ دہ چی پہ دی دبروکی پہ خپلہ خہ طاقت نہ وو دمعمولی ختی خخہ پہ اور جوہی وی، مگر پہ قدرت دحق سبحانہ تعالیٰ یی ترزورورو گولیو زیات کاروکی .

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ : عصف پرور (بوس) تہ وایی، اول خو پہ خپلہ بوس ذری ذری وی، بیاجی کلہ یو حیوان ہغہ وژویی ہم، نونور ذرہ ذرہ سی، دابرہ پہ لنبکرکی چی پرچا دغہ دبری لویدلی وی، دہغہ یی دغہ حال کری دی .

داصحاب فیل دی عجیبہ اونا اشنا واقعی دتولو عربو پہ زہونوکی دقریشو عظمت زیات کی اوتولو ومنلہ چی داخدایی خلگ دی، ددوی دطرف خخہ پہ خپلہ حق تعالیٰ ددوی دبنمن ہلاک کی (قرطبی) ددی عظمت دا اثروو چی دمکی قریشو دمختلفو ملکونو سفر پہ غرض دتجارت کوی اوپہ لارہ کی بہ دہیچا سفر دداسی خطرو خخہ خالی نہ وو، دقریشو ددی سفرونوڈ کر مخ تہ پہ راتلونکی سورة قریش کی وسو، دوی تہ دنعمت دشکر طرف تہ دعوت ورکول سوی دی .

تمت سورة الفیل بحمدلہ تعالیٰ

﴿ سورة القريش ﴾

سُورَةُ قُرَيْشٍ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ أَمَجُّ آيَةٍ

سورة القريش پہ مکہ کی نازل سو او پہ دی کی خلور (۴) آیتونہ دی .

شروع کوم پہ نوم سرہ دخدای ﷻ چی دیر مہربانہ نہایت رحم والا دی .

لَا يَلْفُ قُرَيْشٍ ۱۱ الْفِهُمُ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۵

دو جہی دمحبب ورکولو قریشو تہ، دوی تہ دسفر دینخ اودگرمی سرہ،

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ۶ الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّنْ جُوعٍ ۴

نوپہ کار وہ چی بندگی یی کولی ددی کور درب، کوم چی دوی لرہ خوراک ورکی پہ لوہہ کی،

وَأَمْنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ ۷

اوامن یی ورکی پہ بیرہ کی

لنہ تفیسیر: چونکی دقریشو محبت پیدا سوی دی، یعنی دسفر دینخی اودگرمی سرہ یی محبت سوی دی نو (ددی نعمت پہ شکر کی) دوی لرہ پہ کاردی چی ددی کوردکعبی دمالک عبادت کوی چاچی دوی تہ پہ لوہہ کی خوراک ورکی اودبیری خخہ یی ور تہ امن ورکی .

معلومات اومسئلي: په دې خو دټولو مفسرينو اتفاق دى چې دمعنى اومضمون په اعتبار سره داسورة دسورة فيل سره متعلق دى اوشايد په دې وجه په ځينو مصاحفوكي يې دا دواړه يوسورة كړي ليكلي وو، ددواړوپه مينځ كې يې بسم الله نه وه ليكلي، مگر عثمان غنى ؓ چې كله په خپله زمانه كې ټول مصاحف جمع كړل يوه نسخه يې تياره كړه اودټولو اصحابو كرامو ؓ پردي اجماع وسوه، دقرآن دغې نسخې ته دجمهورو په نزد امام ويل كيږي، په دې كې يې دادواړه جلا جلا سورتونه ليكلي دي، ددواړوپه مينځ كې بسم الله ليكل سوي ده.

لِيلَافِ قُرَيْشٍ حرف دلام دتركيب نحوى په اعتبار سره ددې مقتضى دى چې ددې تعلق ديو تيرمضمون سره وي، په دې وجه ددې په حقله ډيراقوال دى، دتير سورة سره دمعنوى تعلق پربنا ځينې حضراتو فرمايلي دي چې دلته محذوفه جمله، **إِنَّا أَهْلُكُنَّا أَصْحَابَ الْفِيلِ** ده، يعنى مونږ اصحاب فيل ځكه هلاك كړل چې دمكې قريش ديځني اوگرمى دوو سفرونو عادت وه چې ددوى په لاره كې څه خنډ رانه سي، دټولوپه زړونوكې ددوى عظمت پيداسى اوځينې حضرات فرمايي چې محذوفه جمله **أَعَجِبُوا** ده، يعنى تعجب كوي دقريشوپه معامله سره چې څنگه ديځني اوگرمى سفر ازادنه بې خطره كوي، اوځينې فرمايي چې ددې تعلق دهغه جملې سره دى كمه چې په مخ ته آيت كې راځي يعنى، **فَلْيَعْبُدُوا** مطلب داسوچې قريشوته ددې نعمت په نتيجه كې دالله ﷻ شكر گزار كيدل اودده په عبادت كې اخته كيدل په كار دى، په دې صورت كې په، **فَلْيَعْبُدُوا** حرف دفاء ځكه دى چې په اوله جمله كې يوه معنى دشرط پيدا كيږي، په هرحال په دې سورة كې ارشاد دى چې دمكې قريش چونكى ددوو سفرونو عادت وه، يوديځني ديمن طرف ته، بل دگرمى دشام طرف ته اوپر دى دوو سفرونو باندې ددوى دتجارت اوكار اوبار مداروو اوددې تجارت پربنا دوى مالدار اوغنيان وه، په دې وجه الله ﷻ ددوى دښمن اصحاب فيل ته عبرتناكه سزا ورکړه ددوى عظمت يې دخلگو په زړونوكې زيات كى، دوى په ټولو ملكونوكې چې كوم ځاى ته هم ځي خلك ددوى تعظيم اوتكريم كوي.

(دقريشوافضليت په ټولو عربو باندې)

په دې سورة كې دى طرف ته اشاره ده چې دعربو په ټولو قبائلوكې قريش دالله ﷻ په نزد دټولوڅخه زيات مقبول دى، لكه چې په حديث كې دى چې نبى كريم ﷺ فرمايلي دي چې الله ﷻ داسماعيل ؑ په ټول اولادكي كنانه اوپه كنانه كې قريش اوپه قريش كې بنى هاشم اوپه بنى هاشم كې زه منتخب كړى يم (بغوى دواالله بن اسقع څخه)، اوپه يوحديث كې نبى كريم ﷺ فرمايي چې ټول انسانان دقريشو تابع دي په خير اوشركي (مسلم عن جابر ؓ، مظهرى)، اوپه اولنى حديث كې چې دكوم خداوندې انتخاب ذكر دى، غالباً ددې وجه ددې قبائلو خاص ملكات اواستعدادونه دي، دكفر اوشرك اوجهالت په زمانه كې هم ددوى ځينې اخلاق اوملكات ډيراعلى وه، په دوى كې دقبول حق استعداد ډير كامل وو، داوجه ده چې په صحابه كرامو ؓ او اولياء كرامو كې ډير خلك دقريشو څخه سوي دي (مظهرى).

رَحَلَةُ الشَّيْءِ وَالصَّيْفِ: دا خبره معلومه او معروفه ده چې مكه مكرمه په يوداسى مقام كې ابادده كوم

خای چی څه زراعت نه کيږي هلته باغونه نسته دکمو ميوه چی دمکی خلگوته ورکول سی، په دی وجه دبیت الله بانی حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ دمکی مکرمی دابادیدوپه وخت کی دالله ﷻ څخه دا دعا فرمایلی وه چی دانبار خای دامن جوړکی او دمکی خلگوته دميوو رزق ورکی، اَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ: او ددباندي څخه هر قسم ميوه دلته راولی، يُجِبْهِ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ: په دی وجه دمکی دمعاش مدارپه دی باندي وو چی دوی دتجارت دپاره سفروکی اوخپل ضرورتونه دهغه خای څخه راوړی، حضرت ابن عباس ؓ فرمایي دمکی خلگ په ډیره نیستی کی وه تردی چی دنبی کریم ﷺ جلا امجد هاشم قریش ددی دپاره تیارکړل چی دنورو ملکونو سره دتجارت کاروکی، دشام ملک یخ وو، دگرمی په زمانه کی هلته اویمن گرم دی، دپخنی په زمانه کی دی طرف ته به یی سفر کوی اونفعی به یی حاصلولی اوچونکی دا خلگ دبیت الله دخادمانوپه حیثیت سره په ټول عرب کی مقدس اومحترم منل کیدل، نودوی دلاری دهری خطری څخه به هم محفوظ وو اوهاشم چونکی ددی ټولو سردار منل کیدی، دده طریقه داوه چی په دی تجارت کی به څومره نفع حاصلیدی هغه ټولی به یی دقریشو پرامیرانو اوغریبانو تقسیمولی، تردی چی ددوی غریب سړی به هم دمالدارو برابر گڼل کیدی، بیا الله ﷻ په دوی دا زیات احسان وفرمایي چی دهرکال د دوو سفرونو دزحمت څخه هم داسی محفوظ سول چی دمکی مکرمی سره یو خای دیمن علاقه تباله اوحرش یی دومره سرسبز او زرخیزه جوړه کړه چی دهغه خای غله د دوی دضرورت څخه دزیاتیدو پربنا دوی ته ددی ضرورت پینښ سوچی داغلی دهغه خای څخه راوړی اوپه جده کی یی خرڅی کړی، چنانچی اکثره دضرورت شیان په جده کی ورکول کیدل شروع سو، مکی والاوو به ددغو اوږدو دوو سفرونو پر خای صرف دوه منزله ولاړل، دجدي څخه به یی ټول سامانونه راوړل، په ذکرسوی آیت کی حق تعالی په مکی والاوو ددی احسان اوانعام ذکر فرمایلی دی.

لَتَقْبَلُوا رَبَّ هَذَا الْيَوْمَ: دانعاماتو دذکر کولو څخه وروسته ددغو دشکر ادا کولو دپاره قریشوته دخصوصی خطاب سره داهدایت فرمایي چی ددی کور دملک عبادت کوی، دلته دالله ﷻ په صفتونو کی درب البیت کیدو صفت یی په خصوصیت سره ځکه ذکر وفرمایي چی دابیت کعبه دهغوی دټولو فضیلتونو او برکتونو سرچینه وه.

الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ په دی کی یی دمکی دقریشو دپاره ددنیا هغه ټول عظیمو نعمتونه جمع فرمایلی دی، کوم چی دانسان دښه ژوند دپاره ضروری دی، په، أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ کی دخوړلو اوچنبلو ضرورتونه داخل دی اوپه، آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ: کی ددښمنانو داکوگانو دبیری څخه په امن کیدل هم شامل دی اوداخرت دعذاب څخه مامون کیدل هم.

فائدة: ابن کثیر فرمایي چی داوجه ده چی کوم سړی ددی آیت دحکم مطابق دالله ﷻ عبادت کوی نوالله ﷻ دهغه دپاره په دنیاکی هم دامن اوبی خوفه اوخطره اوسیدو سامان فرمایي اوپه اخرت کی هم، اوڅوک چی ددی څخه انحراف کوی دهغه څخه دادواړه قسمه امنونه سلب کيږي سی، لکه چی په قرآن کریم ﷻ کی فرمایي: وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ

فَإِذَا نَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْتَغُونَ : يعنى الله ﷺ يومثال بيان فرمايى چى يوكللى وو كوم چى په امن او محفوظ او دهرى خطرى څخه مطمئن وو ، دهغه رزق دهرطرف څخه وافر راتلى ، بيا ددى كلى خلگو دالله ﷺ دانعاماتو ناشكرى وكړه ، نوالله ﷺ دوى دلورې اوبيرى په پریشانی كى اخته كړل د دوى دعملونو په وجه .

عظيمه فائده : ابو الحسن قزوینی فرمایى چى كوم سړى ته ديو دښمن يابل مصيبت بيره وى دهغه دپاره ، لِّلِإِلَافِ قُرْنَشٍ ويل امان دى ، دا امام جزرى نقل كړى اوفرمايى چى داعمل ازموده اومجرب دى ، حضرت قاضى ثناء الله پانى پتى رحمته الله عليه په تفسير مظهرى كى دانقل كړى دى اوفرمايى چى ماته زماشيوخ حضرت مرزا مظهر جان جانان رحمته الله عليه دبيري اوخطر په وخت كى ددى سورة دويلو حكم كړى دى ، فرمايى چى دهرى بلا او مصيبت دفع كولو دپاره ددى ويلو مجرب دى ، حضرت قاضى صاحب موصوف فرمايى چى ماډير واره تجربه كړي دى .

تمت سورة القريش بحمد الله تعالى

﴿ سورة الماعون ﴾

سُوْرَةُ الْمَاعُونِ كَتَبْتُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ سَمْعُ آيَاتِ

سورة الماعون په مكه كى نازل سو اوپه دى كى اووه (۷) آيتونه دى .

شروع كوم په نوم سره دخداى ﷺ چى دير مهربانه نهايت رحم والا دى .

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ ۚ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ

آياتا وليدى هغه چى درواغجنه كوى ، دانصاف ورځ ، نو دا هغه دى چى ترتى يتيم ،

وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمُسْكِينِ ۚ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۚ

او تاكيد نه كوى محتاج ته په خوارك وركولو ، بيا خرابى ده هغولمونځ كونكو لره

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۚ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ۚ

كوم چى دخپل لمونځ څخه بى خبره دى ، هغه كوم چى ځانونه ښيى ،

وَيَنْتَعُونَ الْمَاعُونَ ۚ

او په سوال نه وركوى داستعمال شي .

لنہ تفسير : آيا تا هغه سړى ليدلى دى كوم چى ورځ دجزا دروغجن كوى نو (كه ته دده حال اوريدل غواړى

نو واوره، هغه سړی هغه دی کوم چی یتیم لره دکی ورکوی اومحتاج ته دخوراک ورکولو (نوروته هم) ترغیب نه ورکوی (یعنی هغه داسی سنگدله دی چی په خپله به چالره څه ورکی نورهم دی ته نه تیاروی اوکله چی دبندگانو حق ضائع کول داسی بددی نودخالق حق ضائع کول خونور زیات بددی) نو ددی څخه ثابته سوه چی دداسی لمونځ کوونکو دپاره لویه خرابی ده کوم چی خپل لمونځونه هیروی (یعنی پریرېدی یی) کوم چی داسی دی چی (کله لمونځ کوی نو) ریاکاری کوی اوزکوة بالکل نه ورکوی (ځکه چی دزکوة دپاره شرعاً دضروری نه ده چی دټولو په مخکی دی یی ظاهر ورکی په دی وجه ددی په بالکل نه ورکولوسره هم څوک اعتراض نه سی کولی په خلاف دلمانځه څخه چی هغه دجماعت سره په ډاگه ادا کیږی چی دبالکل پریرېدی نوتولوته یی نفاق ظاهرسی په دی وجه لمونځ محض دځان ښوولودپاره کوی، معلومات اومستلي: په دی سورة کی دکفارو اومنافقانو دځینو قبیحو مذمومو کارونو ذکر اوپر دوی دجهنم عذاب دی، داکارونه که دچامومن څخه صادر سی کوم چی آخرت درواغجن کوی نه، هغه هم که څه هم شرعاً مذموم اوسخته گناه ده، مگر ذکر سوی عذاب په ده باندی نه دی، په دی وجه یی ددی کارونو اوعملونو څخه مخکی ذکر دهغه کافر فرمایلی دی کوم چی ددین اواقیامت څخه منکره دی، ددی تکذیب کوی، په دی کنی اشاره دی طرف ته ضرورده چی هغه عملونه دکمو ذکرچی مخ ته راځی، دمومن دشان څخه بعیددی دغه یومنکر کافرکولی سی هغه قبیح عملونه دکمو چی یی دلته ذکر په دی سورة کی فرمایلی دی دادی: دیتیم سره بدسلوکی اودده سپکوالی، مسکین محتاج ته باوجود دقدرت خوراک نه ورکول، اونوروته ددی ترغیب نه ورکول په لمانځه کولو کی ریاکاری کول زکوة نه اداکول، داتول کارونه په خپل ذات کی هم ډیر مذموم اوسخت گناهونه دی اوکله چی دکفر اوتکذیب په نتیجه کی داکارونه صادر وی نووبال یی دائمی جهنم دی لکه چی په دی سورة کی یی دا د، ویل په الفاظو سره فرمایلی دی.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ، الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ، الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ، وَيَمْتَعُونَ الْمَاعُونَ: دا حال یی دمنافقانو بیان فرمایلی دی، کوم چی خلگوته دځان ښوولو داسلام دخپلی دعوی ثابتولو دپاره لمونځ خوکی، مگر چونکی هغوی دلمانځه دفرصیت معتقدنه دی، په دی وجه نه دوختونو پابندی کوی نه داصل لمونځ، کوم ځای چی دځان ښوولو موقع وی کوی یی کنه پریرېدی یی، په عَنْ صَلَاتِهِمْ کی دلفظ دَعْن مفهوم دادی چی داصل لمونځ څخه بی پروایی اختیارکړی کوم چی دمنافقانو عادت دی، اوپه لمانځه کی دننه څه سهوه اونسیان کیدل دکم څخه چی څوک مسلمان تردی چی نبی کریم ﷺ هم خالی نه دی، هغه په دی کلمه کی مرادنه دی، ځکه چی پردی عذاب دویل جهنم نه سی ورکیدي، اوکه دامراد وای نود: عَنْ صَلَاتِهِمْ پرځای به یی فی صَلَاتِهِمْ فرمایلی وای، په صحیح احادیثو کی ډیر واره دنبی کریم ﷺ څخه په لمانځه کی سهو واقع کیدل ثابت دی.

وَيَمْتَعُونَ الْمَاعُونَ: دماعون اصل لفظی معنی لږشی دی، په دی وجه ماعون داسی داستعمال شیانوته ویل کیږی کوم چی عادتاً یوبل ته په غوښتو سره ورکول کیږی اودکومو راکړه ورکړه چی په خپل مینځ کی دعام انسانیت تقاضا گنل کیږی لکه تبر، کولنگ، بیلچه یا دخوراک پخولو لوبنی، دکومو چی

د ضرورت په وخت کې ديو ځوان دى څخه غوښتل څه عيب نه گڼل کيږي او څوک چې يې په ورکولو کې بخل کوي هغه ډير کنجوس او کمينه گڼل کيږي، مگر په ذکر سوي آيت کې دلفظ دماعون څخه مراد زکوٰه دى او زکوٰه ته يې ماعون په دې وجه ويلی دى چې دا دمقدار په اعتبار سره ډير لږ دى يعنى صرف څلوېښتمه حصه، حضرت علي ؑ ابن عمر ؓ حسن بصرى قتاده ضحاک اونورو مفسرينو جمهورو په دې آيت کې دماعون تفسير په زکوٰه سره کړی دى (مظهری) اود دې په نه ورکولو چې کوم دويل جهنم مذکور دى هغه هم په ترك د فرضو کيدى سى، داستعمال شيان نورو لږه ورکول ډير لوی ثواب اود انسانيت اومروت په لحاظ سره اضراورى خودى، مگر فرض او واجب نه دى چې پر منع کولويى د جهنم عذاب وي اود حديث په ځينو روايتونو کې چې کوم دلته دماعون تفسير داستعمال په شيانو اولوبنو سوي دى، دهغه مطلب ددغه خلکو دانتهايي خست اظهار دى چې دوى به زکوٰه څه ورکي، داستعمال شيان دکموبه ورکولو چې خپل څه نه خرڅ کيږي، په دې کې هم کنجوسى کوي، نو وعيد صرف ددغو شيانو په نه ورکولو نه دى، بلکه د فرض زکوٰه په نه ادا کولو اود دې سره په زيات سخت بخل کولو دى. واللہ اعلم

تمت سورة الماعون بحمد الله تعالى.

﴿سورة الكوثر﴾

سُورَةُ الْكَوْثَرِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهُوَ ثَلَاثُ آيَاتٍ

سورة الكوثر په مکه کې نازل سو او په دې کې درې (۳) آيتونه دي.

شروع کوم په نوم سره د خدای ﷻ چې ډير مهربانه نهايت رحم والا دى.

إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ ۝ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝ إِنَّ

بیشکه مونږ درکى تاته کوثر ، نو لمونځ کوه دخپل رب په مخکې اوقربانى کوه

شأنک هو الأبر ۝

بیشکه کوم چې ستا دښمن دى هغه پاته سوبى نام ونشان .

لنہ تفسیر: بیشکه مونږ تاته کوثر «دجنت دیوحوض نوم هم دى او هرڅیر کثیر هم په دې کې شامل دى» درکړی دى (په کوم کې چې د دنیا او اخرت هرڅیر او گټه شامله ده، په دنیا کې د دین اسلام بقا او ترقي او په اخرت کې د جنت لوړی درجى ټول په کې داخل دى) نو «ددى نعمتونو په شکر په کې» ته دخپل پروردگار لمونځ کوه «ځکه چې دټولو څخه دلوى نعمت په شکر کې دټولو څخه لوى عبادت پکار دى او هغه لمونځ دى» او «دشکر دتکمیل دپاره دجسمانى عبادت سره مالی عبادت يعنى دهغه په نوم» قربانى کوه «لکه چې په نورو ایتونو کې عموماً دلمونځ سره دزکوٰه حکم دى، په دې کې دزکوٰه پرځای

دقربانی ذکر شاید ځکه اختیار سوچی په قربانی کی دمالی عبادت کیدو څخه علاوه دشرکانو او مشرکانه رسمونو عملی مخالفت هم دی، ځکه چی مشرکانوبه دبتانو په نوم قربانی کولی، مخ ته دنبی کریم ﷺ دزوی قاسم په کوچنیوالی کی پروفات ځینی مشرکانوچی داطعنه ورکړی وه چی ددوی نسل به ونه چلیږی اودده ددین سلسله به ژر ختمه سی، ددی جواب دی چی ته دالله ﷻ په فضل سره بی نام او نشان نه یی بلکه، په یقین سره ستادنبمن بی نام اونشان دی (برابر خبره ده که ظاهری نسل ددغه دنبمن وچلیږی او که ونه چلیږی، لیکن په دنیاکی به دده ذکر خیر باقی پاته نه سی، په خلاف ستا څخه چی ستا امت اوستا یاد اونیک نامی به په محبت واعتقاد سره باقی وی، اوداتول نعمتونه دلفظ کوثرپه مفهوم کی داخل دی، که دسری اولادنسل نه وی نو نه دی وی، دنسل څخه چی کوم مقصود دی هغه تاته حاصل دی، تردی چی ددنیا اخواته تر آخرته پوری هم او دنبمن ددی څخه محروم دی)

معلومات اومسئلي: شان نزول: ابن ابی حاتم دسدى څخه اوبیهقی په دلائل نبوت کی دحضرت محمدبن علی بن حسین ؑ څخه نقل کړی دی چی دکوم سړی نارینه اولادبه مړ سو هغه ته به عربو ابتر وایه یعنی مقطوع النسل څه وخت چی دنبی کریم ﷺ دصاحبزاده قاسم یا ابراهیم په کوچنیوالی کی انتقال وسو نو د مکى کفاروبه ده ؑ ته ابتر ویل او طعنونه به یی ورکولی په داسی ویونکوکی دعاص بن وائل نوم په خاص طور سره ذکر کیږی دده په مخکی چی به کله دنبی کریم ﷺ ذکر کیدی نو ویل به یی چی دهغه خبره پریږدی دادهیڅ فکر کولو خبره نه ده، ځکه چی هغه ابتر (مقطوع النسل) دی، کله چی ددوی انتقال وسی، ددوی به هیڅوک نوم اخیستونکی پاته نه سی، په دی باندی سورة کوثر نازل سو (بغوی، ابن کثیر مظهری) او په ځینی روایتونوکی دی چی کعب بن اشرف یهودی یو وار مکى مکرمی ته رالی نو دمکى قریش دده خواته راغلل چی ته دی ځوان ته نه گوری کوم چی وایی چی هغه زمونږ څخه (ددین په اعتبار سره) ښه دی حال دا دی چی مونږ دحاجیانو خدمت کوو اودبیت الله حفاظت کوو اوخلگوته اوبه ورکوو، کعب چی داواوریدل نووی ویل چی نه تاسی خلگ دهغه څخه ښه یاست، پردی داسورة کوثر نازل سو، (ابن کثیر عن البزار باسناد صحیح وقد رواه مسلم قاله المظهری)

لنډه داچی دمکى کفارو کومو چی نبی کریم ﷺ ته دنارینه اولاد نه پاته کیدو د: ابتر طعنی ورکولی یاپه نورو وجهو سره یی ددوی په شان کی گستاخیانی کولی، دهغوی په جواب کی سورة کوثر نازل سوی دی، په کم کی چی دهغوی دطعنو جواب هم دی چی صرف دنارینه اولاد نه پاته کیدوپه سبب سره دوی ته مقطوع النسل یامقطوع الذکر ویونکی دحقیقتونو څخه بی خبره دی، ستانسی نسل به هم انشاء الله ترقیامته پوری په دنیا کی باقی وی که څه هم دلور داوولاد څخه وی، اومعنوی نسل یعنی په تاایمان راوړونکی مسلمانان کم چی په حقیقت کی دنبی معنوی اولادوی، هغه خوبه دومره وی چی دتیرو ټولو انبیاءو ؑ دامتونو څخه به هم زیات سی اوپه دی کی دنبی کریم ﷺ دالله ﷻ په نزد مقبول اومعظم کیدل هم مذکور دی، په کم سره چی دکعب بن اشرف دقول تردید کیږی، دا ټول مضمون دسورة په دریم آیت کی راغلی دی.

إِنَّا أَغْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ: امام بخاری دحضرت ابن عباس ؓ ڄڻه ڊڊي په تفسير کي روايت کړي دي چي دوي فرمايلي دي چي، کوثر، هغه خير کثير دي کوم چي الله ﷻ حضور ﷺ ته عطا فرمايلي دي دحضرت ابن عباس ؓ خاص شاگرد حضرت سعيد بن جبیر ؓ جواب ورکي چي «دحضرت ابن عباس ؓ قول ددي منافي نه دي، بلکه، هغه نهر دجنت دکم نوم چي کوثر دي هغه هم په دي خير کثير کي داخل دي، په دي وجه دتفسير امام مجاهد دکوثر په تفسير کي فرمايي چي هغه دنيا واورت دواړو خير کثير دي، په دي کي دجنت خاص نهر کوثر هم داخل دي.

حوض کوثر: بخاری، مسلم، ابوداود اونسايي دحضرت انس ؓ څخه روايت کړي دي دمسلم الفاظ دادی

يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ بَيْنَ أَظْهَرِنَا فِي الْمَسْجِدِ إِذْ أَغْطَى إِغْفَاءَةً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّمًا فَقُلْنَا مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَنْزِلَتْ عَلَيَّ آيَةُ سُورَةِ لَقَدْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، إِنَّا أَغْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ الخ، ثُمَّ قَالَ أَتَذَرُونَ مَا الْكَوْثَرُ فَقُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّهُ نَهْرٌ وَعَدْنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ هُوَ حَوْضٌ تَرُدُّ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ آيَتُهُ عَذَابُ الْجُحُومِ فَيَخْتَلِجُ الْعَبْدُ مِنْهُمْ فَأَقُولُ رَبِّ إِنَّهُ مِنْ أُمَّتِي لَيَقُولُ إِنَّكَ لَا تَذَرِي مَا أَخَذْتَ بِعَذَابِكَ .

دانس ؓ څخه روايت دي چي يوه ورځ کله چي نبي کریم ﷺ زمونږ په مينځ کي په مسجد کي وو، ناڅاپه پر دوي دخوب يابي هوبسي کيفيت راغي بياپه خدا دوي سر مبارک را پورته کي، مونږ ورڅخه پوښتنه وکړه چي يا رسول الله ﷺ! ستاسي دخدا سبب څه دي؟ نو ويي فرمايل چي دا وخت پرما يو سورة نازل سوي دي، بيا دبسم الله سره يي سورة کوثر ووايه بيابي وفرمايل چي تاسي پوهيږي چي کوثر څه شي دي؟ مونږ عرض وکي، الله او دهغه رسول ښه پوه دي، دوي وفرمايل، چي دا دجنت يو نهر دي، دکوم چي زما رب زما سره وعده فرمايلي ده، په کوم کي چي خير کثير دي او دغه حوض دي، کوم ته چي به زما امت دقيامت په ورځ داوبو چښلو دپاره راځي، ددي داوبو چښلو لوبښي به دآسمان دستور وپه شميروي دغه وخت به ځيني خلک ملاتکي دحوض څخه ليري کوي نوزه به وایم چي زما پروردگار! داڅو زما دامت څخه دي الله ﷻ به وفرمايي چي ته نه پوهيږي چي ده ستاڅخه وروسته يو نوي دين اختيار کړي دي ابن کثير ؒ دا روايت نقل کړي دي، مزید يي فرمايلي دي.

وَقَدْ وَرَدَنِي صِفَةُ الْحَوْضِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ يَنْخَبُ لِيهِ مِزَابَانِ مِنَ السَّمَاءِ عَنْ نَهْرِ الْكَوْثَرِ وَأَنَّ عَلَيْهِ آيَةَ عَذَابِ الْجُحُومِ السَّمَاءِ دحوض په صفت کي دحديثو په روايتونو کي راغلي دي چي په دي کي به دوي ناوي دآسمان څخه رالويږي، م چي به دنهر کوثر داوبو څخه حوض دکوي، ددي لوبښي به دآسمان دستور وپه شمار وي.

په دي حديث سره دسورة کوثر دنزول سبب هم معلوم سو اودلفظ دکوثر صحيح تفسير هم، يعنی خير کثير، اوداهم چي په دي خير کثير کي دغه حوض کوثر هم شامل دي، کوم چي به په قیامت کي امت محمديه سیراب کوي، دارنگه دي روايت داهم واضحه کړه چي اصل نهر کوثر په جنت کي دي اودا حوض کوثر به په ميدان دحشر کي وي په دي کي به ددوو ناوو په ذريعه دنهر کوثر اوبه واچوول سي، په دي کي دهغو روايتونو هم تطبيق وسو دکمو څخه چي معلومېږي چي پرحوض کوثر باندي به دامت

ورود او دخول دجنت څخه مخکې وی او په دې حدیث کې چې دکمو ځینو خلکو دحوض کوثر څخه دشرلو ذکر دی، داهغه خلک دی کم چې وروسته داسلام څخه واپس سول یاداول څخه مسلمانان نه وه، مگر منافقانه داسلام اظهار به یې کوی، نبی کریم ﷺ ته وروسته ددوی نفاق ښکاره سو، والله تعالی اعلم په صحیح احادیثو کې دحوض کوثر داوبو صفایی اوخوبوالی اودغاړو یې دجوهراتو څخه دمرصع کیدو په حقله داسی صفتونه مذکور دی چې په دنیا کې هغه پر څه شی نه قیاس کیږي.

ددې سورة نزول که چیرې دکفار دطعنوپه دفاع کې وی لکه چې لوړ ذکر سوه چې ددوی دنارینه اولاد دفوت کیدو په وجه به هغوی دوی ته ابتر (مقطوع النسل) ویل چې دده کار یوڅو ورځې دی بیابه هیڅوک دده نوم اخیستونکی نه وی نو په دې سورة کې دوی ته دکوثر ورکولو ذکر په کوم کې چې حوض کوثر هم شامل دی، ددې طعنی کوونکو مکمل تردید دی چې ددوی نسل اونسب صرف دانه چې ددنیا تر عمر پورې به چلیږي، بلکه د دوی دروحانی اولاد به قرابت په محشر کې هم محسوسوی کوم ځای چې به هغوی په تعداد کې هم دټولو امتونو څخه زیات وی اوددوی اعزازواکرام به هم دټولو څخه زیات وی.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ اَنْحَرَ د: نَحَرَ څخه مشتق دی، داوښ قربانی ته نحرویل کیږي چې مسنونه طریقه یې دپښو څخه تړل، غاړه یې په نیزه یاچاره وهل اووینه ورڅخه بهول دی، لکه چې دغوا اوبزی دقربانی طریقه ذبح کول یعنی حیوان پری ایستل اوپر غاړې ورلره چاره را کشول دی، په عربو کې چونکې قربانی عموماً داوښ کیږي، په دې وجه دقربانی کولو دپاره دلته لفظ د: وَاَنْحَرَ استعمال سو، ځینی وخت لفظ د: نَحَرَ دمطلق قربانی په معنی کې هم استعمالیږي، ددې سورة په اولنی آیت کې دکفارو دباطل زعم خلاف رسول الله ﷺ ته دکوثر یعنی ددنیا اواخرت دهرخیر اوهغه هم په کثیر مقدار کې دورکولو دخوشخبری اورولو څخه وروسته دشکر په طور باندې دوی ته د دوو شیانو هدایت سوی دی، یولمونځ دوهمه قربانی لمونځ په بدنی اوجسمانی عبادتونو کې دټولو څخه لوی عبادت دی، اوقربانی په مالی عبادتونو کې پردې بنا خاص امتیاز اواهمیت لري چې دالله ﷻ په نزد قربانی کول، دبت پرستی خلاف یوجهاد هم دی، ځکه چې دهغوی قربانی به دبتانو په نوم کیده، په دې وجه دقرآن کریم په بل آیت کې هم دلمانځه سره دقربانی ذکر فرمایل سوی دی: اِنْ صَلَّيْ وَتَسَكَّرَ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ: په دې آیت کې د، وَاَنْحَرَ معنی قربانی کیدل دحضرت ابن عباس رضی الله عنه، عطاء مجاهد اوحسن بصری اونور څخه په مستندو روایتونو سره ثابت دی، ځینی خلکو چې د، وَاَنْحَرَ معنی په لمونځ کې په سینه لاسونه ایښوول دځینو امامانو دتفسیر طرف ته منسوب کړی دی، ددې په حقله ابن کثیر فرمایي چې روایت ناقابل اعتبار (منکر) دی.

اِنْ شَأْنُكَ هُوَ الْاَبْتَرُ: لفظ دشانی معنی بغض لرونکی عیب لگوونکی دی، داآیت دهغو کفارو په حقله نازل سوی دی، کومو چې به نبی کریم ﷺ ته د، اَبْتَرُ مقطوع النسل کیدو طعن ورکوی، په اکثر روایتونو کې عاص بن وائل، په ځینو کې کعب بن اشرف ددې مصداق دی، حق تعالی نبی کریم ﷺ ته کوثر یعنی خیر کثیر ورکې په کوم کې چې اولاد کثیر هم داخل دی، د دوی دپاره داوولاد کثرت په دې

لحاظ سره دی چی نسبی اولادهم ددوی ماشاء الله څه کم نه دی اویښمېر چونکی دټول امت پلار وی اوتول امت د دوی روحانی اولاد دی او ددوی امت به چونکی دټولو امتونو څخه په تعداد کی زیات وی، یو طرف ته خو ددوی ددښمنانو خبره داسی په خاوروکی واچول سوه، دوهم طرف ته یی دا هم وفرمایل چی کوم خلگ تاته دآبتر طعن درکوی هغه اتر دی.

عبود: اوس فکر وکی چی دنبی کریم ﷺ ذکر لره حق تعالی څنگه رفعت او عظمت ورکی چی د دوی ﷺ دعهد مبارک څخه ترننه پوری ددنیا په گوټ گوټ کی د دوی نوم مبارک پنځه وخته دالله ﷻ دنوم سره په منارو بلل کیږی او په اخرت کی به دوی ته دشفاعت کبری مقام محمود حاصل وی، ددی په مقابله کی ددنیا دتاریخ څخه پوښتنه وکړی چی دعاص بن وائل عقبه او کعب اولاد چیری اوڅه سوه، په خپله ددغو نومونه هم په اسلامی روایتونو کی، دایتونوپه تفسیرونو کی محفوظ سول، کله نو په دنیا کی نن ددوی نوم اخیستونکی یوهم باقی نسته.

تمت سورة الکوثر بحمد الله

(سورة الکافرون)

سُورَةُ الْكَافِرُونَ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ سِتُّ آيَاتٍ

سورة الکافرون په مکه کی نازل سو او په دی شپږ (۶) آیتونه دی.

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی.

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝ وَلَا أَنْتُمْ

ته ووايه ای منکرانو ۱ زه دهغوی عبادت نه کوم دکومو چی تاسی عبادت کوی، اونه تاسی

عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عِبَدْتُمْ ۝ وَلَا أَنْتُمْ

عبادت کوی دکوم چی زه عبادت کوم، اونه مالره عبادت کول دی دکومو چی تاسی عبادت کوی، اونه

عِبُدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝

تاسی لره عبادت کول دی دهغه چی زه یی عبادت کوم، تاسی لره ستاسی لار او مالره زما لار.

لنډتفسیر: ته (دی کافرانو ته) ووايه چی ای کافرانو! (زما اوستاسی طریقه یوه نه سی کیدی، اونه (خوفی الحال، زه ستاسی دمعبودانو عبادت کوم اونه تاسی زما دمعبود عبادت کوی اونه به (په ائنده راتلونکی زمانه کی، زه ستاسی دمعبودانو عبادت وکم او نه به تاسی زما دمعبود عبادت وکی (مطلب دا حق په نزد دادی چی زه موحد یم شرک نه سم کولی، نه اوس اونه ائنده او تاسی مشرکان یاست موحدان کیدی نه

سی نه اوس نه ائنده، یعنی توحید اوشک نه سی جمع کیدی، تاسی ته به ستاسی بدله درکول کیری او ماته به زما بدله را کول کیری (په دی کی ددوی په شرک وعید هم واورول سو).

معلومات اومستلي

(د سورة فضيلتونه او خاصيتونه)

حضرت صديقه عائشه ؓ فرمایي چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي دسهارپه سنتو کی دویلو دپاره دوه سورتونه ښه دي، سورة کافرون او سورة اخلاص (رواه ابن هشام، مظهری) او په تفسیر ابن کثیر کی ددیرو صحابه وو څخه منقول دي چي دوی نبي کریم ﷺ ته عرض وکي چي مونږ ته څه دعا وښيه کومه چي مونږ دبیده کیدو څخه مخکی کوو، دوی ﷺ ورته د، قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، تلقین وفرمایي اوویي فرمایلي چي دا دشرک څخه براءت دي (رواه الترمذی و ابوداود).

او حضرت جبیر بن مطعم ؓ فرمایي چي نبي کریم ﷺ وفرمایلي چي آیاتاسی دا غواړي چي کله سفرته ولاړسی نو چي هلته تاسی دخپلو ټولو ملگرو څخه زیات خوشحاله بامرا ده یاست اوستاسی سامان زیات سی، دوی عرض وکي چي یارسول الله بیشکه مونږ داسی غواړو، دوی وفرمایلي چي دقرآن اخري پنځه سورتونه، سورة کافرون، سورة نصر، سورة اخلاص، سورة فلق، سورة ناس، وواياست او هر سورة دبسم الله څخه شروع کوه او په بسم الله یي ختموه، حضرت جبیر ؓ فرمایي چي هغه وخت زما داحال وو چي په سفر کی به دنورو ملگرو په مقابله کی کمزوری او ډیر بدحاله وم، دکله څخه چي می د نبي کریم ﷺ په دی تعلیم عمل وکي زه اوس دټولو څخه په ښه حال کی یم (مظهری په حواله دابو یعلی).

او د حضرت علی ؓ څخه روایت دي چي یو وار نبي کریم ﷺ لرم وچي چي نودوی اوبه او مالگه راوغوښتله اودا اوبه یي په چيچلی ځای ولگولی او، قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ به یي وایه (مظهری).

شان نزول: دابن اسحق روایت دابن عباس ؓ څخه دا دي چي ولید بن مغیره عاص بن وائل اسود بن عبدالمطلب او امیه بن خلف نبي کریم ﷺ ته راغلل چي راڅه مونږ په خپل مینځ کی صلح کوو چي یو کال ته زمونږ دبتانو عبادت کوه او یو کال به مونږ ستا دمعبود عبادت کوو (قرطبی) او دطبرانی روایت د حضرت ابن عباس ؓ څخه دا دي چي دمکی کفارو اول خو په خپل مینځ کی دصلح دپاره د نبي کریم ﷺ په مخکی داصورت پیش کی چي مونږ تاته دومره مال درکوو چي ته به په ټوله مکه کی دټولو څخه زیات مالدارسی او دکومی ښځی سره چي ته غواړي ستا نکاح به وکوته صرف دومره وکړه چي زمونږ دمعبودانو ته بدمه وایه او که ته داهم نه منی نو داسی به وکوچي یو کال به مونږ ستا دمعبود عبادت کوو او یو کال به ته زمونږ دمعبودانو عبادت کوی (مظهری).

او دابو صالح روایت د حضرت ابن عباس ؓ څخه دا دي چي دمکی کفارو په خپل مینځ کی دمصالحت دپاره داصورت پیش کی چي ته زمونږ په بتانو کی ځینو لره صرف لاس وروره نو مونږ به ستا تصدیق وکو، په دی باندی جبرائیل امین سورة کافرون راوړي نازل سو، په کوم کی چي دکفارو دعملونو څخه

دبرامت او خالص د، الله ﷻ د عبادت حکم دی، په شان نزول کی چی کوم بی شمیره روایتونه بیان سوی دی، په هغه کی څه تضاد نسبتہ، کیدی سی چی دا واقعات ټول پینښ سوی وی اوددی ټولو په جواب کی داسوړه نازل سوی وی، دکوم حاصل چی دداسی مصلحت څخه منع کول دی.

لَا أُعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ: په دی سورة کی داڅو کلمی مکرری راغلی دی، ددی تکرار درفع کولو دپاره یو تفسیر خو هغه دی، کوم چی بخاری ددیرو مفسرینو څخه نقل کړی دی چی دوی کلمی یو وار دزمانی حال دپاره اوبل وار دزمانه مستقبل دپاره راغلی دی، په دی وجه څه تکرار نسته، مطلب دادی چی نه خو بالفعل داسی کیدی سی چی زه ستاسی دمعبودانو عبادت وکم او تاسی زما دمعبودانو عبادت وکی اونه ائنده داسی کیدی سی چی زه پر خپل توحید تاسی پر خپل شرک دقائم اوسیدو سره دیوبل معبود عبادت وکی، دا تفسیر حضرت حکیم الامت په تفسیر بیان القرآن کی اختیار کړی دی، کوم چی لوړ په لنډ تفسیر کی راغلی دی، مگر دبخاری په تفسیر کی د، لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ په تفسیر کی یی دین په معنی د مذهب اسلام او کفر کړی دی او مطلب یی دامقرر کړی دی چی پیش کړل سوی دمصلحت صورت قابل قبول نه دی، زه خو په خپل دین قائم یم، تاسی هم په خپل دین اصرار کوونکی یاست نو تاسی پوه سی دهغه انجام به تاسی څکی او په بیان القرآن کی یی دین په معنی دجزا مقرر کړی دی.

دوهم تفسیر هغه دی کوم چی ابن کثیر اختیار کړی دی، چی حرف دما په لغت دعربو کی لکه څنگه چی داسم موصول الَّذِي په معنی کی راځی، داسی کلمه دمصدری معنی دپاره هم استعمالیږی چی دا په کوم فعل داخل سی، هغه په معنی دمصدر کوی، په دی صورت کی په اول ځای کی خوما داسم موصول الَّذِي په معنی دی، په دوهم ځای کی ما مصدریه دی، تشریح دهغه دا ده چی اوله جمله، لَا أُعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ، وَلَا أَتَمَّ عَابِدُونَ مَا أَتَمُّ: معنی دا سوه چی دکومو معبودانو تاسی عبادت کوی زه دهغو عبادت نه کوم اودکوم معبود چی زه عبادت کوم دهغه تاسی نه کوی او په دوهمه، وَلَا أَلَا عَابِدَ مَا عَبَدْتُمْ، وَلَا أَتَمَّ عَابِدُونَ مَا أَتَمُّ کی حرف دما مصدریه دی، او معنی دا د، لَا أَلَا عَابِدَ عِبَادَتُكُمْ، وَلَا أَتَمَّ عَابِدُونَ عِبَادَتِي یعنی زمونږ اوستاسی دعبادت طریقې جلاجلادی زه ستاسی دطرز عبادت نه سم کولی او تاسی ترڅو پوری چی ایمان رانه وړی نو زما دطرز عبادت نه سی کولی، په دی شان سره یی په اوله جمله کی د معبودانو اختلاف وښووی او په دوهمه جمله کی یی دعبادت دطرز او طریقې اختلاف ظاهر کی، مطلب داسو چی نه ستاسی اوزمونږ په معبودانو کی اشتراک سته، نه په طریقه دعبادت کی، په دی شان سره تکرار رفع سو او طریقه دعبادت دنبی کریم ﷺ دمسلمانانو هغه ده کومه چی دوی ته دالله ﷻ دطرف څخه په ذریعه دوحی ښوول

وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ اَوْ بِلْ خَاي دى ، لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ : ددى مطلب دا دى چى لفظ ددين ابن كثير هم داعمالو ددين په معنى كى اخيستی دى اوبيا مقصود ددى څخه به هغه وى كوم چى په بيان القرآن كى بيان سو چى هر يوه لره به دخپل خپل عمل جزا اوسزا په خپله څكل وى .

اوځينو مفسرينو يو دريم تفسير دا اختيار كړى دى چى حرف دما دواړه ځايه موصوله دى اود حال او استقبال هم فرق نسته ، مگر دادوى جملې په واقع كى مكرر راوړل سوي دى ، مگر هر تكرر بدنه وى ، دير ځايه تكرر تقاضا دبلاغت وى لكه چى په ، اِنْ مَعَ الْفُسْرِ يُسْرًا ، اِنْ مَعَ الْفُسْرِ يُسْرًا ، كى دى ، دلته ددى تكرر مقصد تاكيد دمضمون هم دى ، اودا هم چى دكفارو دطرف څخه چونكى دداسى مصالحت پيش كش دير واړه وركول سو نو په متعددو جملو سره يى دهغه رد وفرمايى (ابن جرير ، ابن كثير)

(دكفارو سره دصلح دمعاهدې ځينې صورتونه جائز دي ځينې ناجائز)

په سورة كافرون كى دكفارو دطرف څخه دپيش سوو مصلحتونو څخه څو صورتونه يى بالكليه رد كړل او دبراءت اعلان يى وكى ، مگر په خپله په قرآن كريم كى دا ارشاد هم موجود دى ، وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْتَنِبْ لَهَا : يعنى كفار كه دصلح طرف ته اوږى كېسته كړى ، نو ته هم كېسته سه (يعنى وعده دصلح وكړه) اومدينى طبيعى ته چى كله دوى تشریف يورې او هجرت يى وكى نو دمدينى ديهودو سره د دوى دصلح وعده مشهوره اومعروفه ده ، په دى وجه ځينې مفسرينو سورة كافرون ته منسوخ ويلى دى اود منسوخ ويلو لويه وجه يى آيت: لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ مقرر كړى دى ځكه چى په ظاهره داداحكامو دجهاد سره منافى دى مگر صحيح داده چى دلته لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دَا مطلب نه دى چى كفارو ته دكفراجازات ياپركفر دبرقرار ساتلو ضمانت وركول سوبلكه ددى مطلب هغه دى كوم چى د لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ : دى چى مطلب يى دا دى چى څه كوى هغه به پيدا كى په دى وجه صحيح اوراجح دجمهورو په نزد دا ده چى دا سورة منسوخ نه دى كوم قسم مصالحت چى دسورة كافرون دنزول سبب جوړ سو ، دا چى څنگه هغه وخت حرام وو نن هم حرام دى اود كوم صورت اجازت چى په ذكر سوي آيت كى راغلى دى اودنبى كريم ﷺ ديهودو سره دوعدى څخه عملاً ظاهر سو ، هغه چى څنگه هغه وخت جائز وو ، نن هم جائز دى ، خبره صرف دموقعى محل دپيژندو اودصلح دشرطونو دكتوده چى فيصله يى په خپله نبى كريم ﷺ په يوحديث كى فرمايلى ده په كوم كى چى دكفارو سره دوعدى دجائز مقررولو سره يوه استثنا ارشاد سوي ده ، هغه دا ده ، اِلَّا صَلَاحًا اَخْلَ حَرَامًا اَوْ حَرَمًا خِلَافًا : يعنى هره صلح جائز ده ، بغير دهغه صلح څخه دكوم په وجه سره چى دالله ﷻ حرام سوي شى ، حلال يا حلال سوي شى حرام مقرر سوي وى ، اوس فكر وكى چى دمكى كفارو دصلح كوم صورتونه پيش كړى وه ، په هغه كى كم از كم دكفراواسلام په حدونو كى التباس يقينى دى او په ځينې صورتونو كى خو داسلام داصولو خلاف دشرک ارتكاب لازم راځي ، دداسى صلح څخه سورة كافرون اعلان دبراءت كړى دى اوبل ځاى چى يى كمى صلح جائز مقرر كړه اوديهودو سره په معاهده دهغه عملى صورت معلوم سو ، په دى كى څه شى داسى نسته ، په كوم كى چى داسلام داصولو څخه

خلاف سوی دی یاد کفر او اسلام حدونه په خپل مینځ کی ملتبس سوی وی، د اسلام څخه زیات یو مذهب درو اداری، حسن سلوک، صلح او سالمیت دعوی کونکی نسته، مگر صلح په خپلو انسانی حقوقو کی وی، د خدای په قانون او د دین په اصولو کی دهیڅ صلحی مصالحت څه گنجاش نسته. والله تعالی اعلم
تمت سورة الکافرون بحمد الله تعالی

(سورة النصر)

سُورَةُ النَّصْرِ دَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثُ آيَاتٍ

سورة النصر په مدينه کی نازل سو او په دی کی دری (۳) آیتونه دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره د خدای ﷻ چی ډیر مهربانه نهایت رحم والا دی

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ

هر کله چی راغی مدد د الله ﷻ او فیصله ، او ته ووينی خلق دا خلیدونکی په دین کی

اللَّهُ أَفْوَاجًا ۝ فَيَسْبِقُهُمْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ۖ وَأَسْتَغْفِرُهُ ۖ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝

د الله ﷻ ډلی ډلی، نو پاکی وایه دخپل رب په ثناء سره اوبخښنه ورڅخه وغواړه ، بیشکه هغه معاف کونکی دی

لنډتفسیر: (ای محمد ﷺ) کله چی د خدای مدد او (دمکی) فتح (سره دخپلو اثارو) راسی او (په دی فتح مرتب کیدونکی اثار دا دی چی) ته به خلک د الله ﷻ په دین (اسلام) کی ډلی ډلی داخلیدونکی ووينی نو (دغه وخت پوه سه چی مقصود په دنیا کی دپاته کیدو او ستا دبعثت چی کوم تکمیل د دین وو هغه پوره سو او اوس داخرت سفر نژدی دی دهغه دپاره تیاری کوه او) دخپل رب تسبیح او ثنا وایه اودهغه څخه دمغفرت درخواست کوه (یعنی داسی کارونه کوم چی خلاف اولی واقع سوی دی دهغه څخه مغفرت غواړه) هغه لوی توبه قبلوونکی دی

معلومات او مسئلي: دا سورة په اجماع مدنی دی او ددی نوم سورة تودیع هم دی دتودیع معنی چاته رخصت ورکول دی ، په دی سورة کی چونکی د نبی کریم ﷺ دوفات نژدی کیدو طرف ته اشاره ده، په دی وجه دی ته سورة التودیع هم ویل سوی دی

(دقرآن مجید اخری سورة او اخری ایتونه)

په صحیح مسلم کی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه منقول دی چی سورة نصر دقرآن اخری سورة دی (قرطبی) مطلب دا دی چی ددی څخه وروسته څه مکمل سورة نه دی نازل سوی دځینو ایتونو نزول کوم

چی ددی خُخہ وروستہ کیدل پہ خُینو روایتونو کی دی، هغه ددی خُخہ منافی نہ دی، لکه چی سورة فاتحه ته دتولو خُخہ اولنی سورة په دی معنی ویل سوی دی چی مکمل سورة دتولو خُخہ اول فاتحه نازلہ سوی ده، دسورة اقرا او مدثر او نورو خُو ایتونه ددی خُخہ مخکی نازلیدل ددی منافی نہ دی۔

حضرت ابن عمر ؓ فرمایی چی دا سورة په حجة الوداع کی نازل سو، ددی خُخہ وروستہ آیت ، اَتَمَّكَ لَكُمْ دِيْنَكُمْ : نازل سو، ددی دواړو دنزول خُخہ وروستہ نبی کریم ﷺ په دی دنیا کی صرف اتیا ورخی پاته سو (اتیاورخی وروستہ وفات سو) ددی دواړو خُخہ وروستہ ایت کلاله نازل سو، دکوم خُخہ وروستہ چی دنبی کریم ﷺ عمر شریف ټول پنځوس ورخی پاته سوی وو، ددی خُخہ وروستہ آیت ، لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ غَزِيْرٌ عَلَیْهِ مَا غَشِيْتُمْ : نازل سو دکوم خُخہ وروستہ چی عمر شریف پنځه دیرش ورخی باقی وو، ددی خُخہ وروستہ آیت ، اِنْفِقُوا يَوْمَآ تُرْجَفُوْنَ فِیْهِ اِلٰی اللّٰهِ : نازل سو، دکوم خُخہ وروستہ چی صرف یوویشت ورخی او دمقاتل په روایت کی صرف اووه ورخی وروستہ وفات وسو (قرطبی)

په دی دتولو اتفاق دی چی په دی آیت ، اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ کی دفتح خُخہ فتح مکہ مراده ده او په دی کی اختلاف دی چی داسورة دمکی دفتح خُخہ مخکی نازل سوی دی که وروستہ، دلفظ د: اِذَا جَاءَ خُخہ په ظاهره دمکی دفتح خُخہ مخکی نازلیدل معلومیږی او په روح المعانی کی دبحر محیط خُخه یو روایت ددی موافق هم نقل کړی دی ، په کوم کی چی ددی سورة نزول دخیبر دغزا خُخه دواپسی په وخت کی بیان سوی دی او دخیبر دفتح دمکی دفتح خُخه مخکی والی معلوم او معروف دی او په روح المعانی کی په سند دعبید ابن حمید دحضرت قتاده داقول نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ ددی سورة دنزول خُخه وروستہ دوه کاله ژوندی وو او په کومو روایتونو کی چی ددی نزول په فتح مکہ یا حجة الوداع کی بیان سوی دی، دهغه مطلب داکیدی سی چی په دی موقع نبی کریم ﷺ دا سورة ویلی وو په کوم سره چی دخلکو داخیال سوی وو چی دااوس نازل سو، زیات تحقیق ددی په بیان القرآن کی ذکر سوی دی۔

په ډیرو موفوع احادیثو او اثارو دصحابه وو کی دی چی په دی سورة کی دنبی کریم ﷺ دوفات دوخت نزدی کیدو طرف ته اشاره ده چی اوس د دوی دبعتت او په دنیا کی دقیام کار پوره سو، اوس په تسبیح او استغفار کی اخته سه، دمقاتل په روایت کی دی چی کله داسورة نازل سو نودوی دصحابه کرامو ؓ دمجمعی په مخکی ددی تلاوت وفرمایی، په کومو کی چی حضرت ابوبکر ؓ، حضرت عمر ؓ او حضرت سعد بن ابی وقاص ؓ او نور موجود وه، ټولو چی دا واوریدل نو خوشحاله سول چی په دی کی دمکی دفتح خوشخبری ده، مگر حضرت عباس ؓ په ژړاسو، نبی کریم ﷺ یوښتنه ورخُخه وکړه چی دژړاسبب

رسالت او داسلام په حقانيت تقريباً يقين سوي وومگر په اسلام کي دداخليدو څخه تراوسه پوري دقريشو د مخالفت په پيره سره يادڅه شک اوشبهې په وجه منع سوي وه، دمکي فتح دغه بنديز ختم کي، نونوجونه فوجونه خلگ په اسلام کي داخليدل شروع سول، ديمن څخه اووه سوه نفره مسلمانان سول راغلل کومو چي په لاره کي اذانونه ويل او قرآن يي وايه راروان وه، دغه شان عام عرب فوجونه په اسلام کي داخل سول.

(هر کله چي مرگ نژدي محسوس سي نوتوبه او استغفار ډير کول په کار دي)

لَسِيحٌ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَفِرَّةٌ حَضْرَتِ عَائِشَةُ صَدِيقَةُ ﷺ فرمايي چي ددي سورة دنازليدو څخه وروسته به نبي کریم ﷺ چي کله لمونځ کوي نو دا دعا به يي کوله ، سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي (بخاري)
حضرت ام سلمه ﷺ فرمايي چي ددي سورة دنزول څخه وروسته په ناسته ولاړه اوتلوراتلو هروخت کي به يي دادعاويله سُبْحَانَ اَللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ اَسْتَغْفِرُ اَللّٰهَ وَاُكُوْبُ اِلَيْهِ اوفرمايل به يي چي ماته ددي حکم وسو اوپه دليل کي به يي اِذَا جَاءَ نَصْرُ اَللّٰهِ تَلَاوَت فرمايي حضرت ابوهريره ؓ فرمايي چي ددي سورة دنزول څخه وروسته به نبي کریم ﷺ په عبادت کي لويه مجاهده فرمايله ، تردی چي د دوي ﷺ پښي وپرسيدلي (قرطبي)
تمت سورة النصر بحمد الله تعالى

﴿ سورة اللہب ﴾

سُورَةُ اللَّهَبِ بِكَيِّتٍ وَهِيَ خَمْسُ آيَاتٍ

سورة اللہب په مکه کي نازل سو او په دي کي پنځه (۵) آيتونه دي .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چي ډير مهربانه نهايت رحم والا دی .

تَبَّتْ يَدَايَ اِلٰى لَهَبٍ وَتَبَّ ۱ مَا اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۲

مات سول لاسونه دابولهب او هغه مات سو په خپله ، په کار ورنه غي ده لره مال دده او نه هغه چي ده وگټل

سَيَصْلٰى نَارًا اِذَا تَ لَهَبٍ ۳ وَامْرَاَتُهُ حَبَّالَةٌ الْحَطَبِ ۴

اوس به ولويږي اور لمي وهونکي ته ، او دده ښځه چي په سرراوړه لرگي

فِيْ جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ ۵

ددې په غاړه کي رسي وه دخرما د پوستکو څخه .

تفسیر: دابولہب لاس دی مات سی اوہفہ دی بربادسی، نہ دہفہ مال دہفہ پہ کار ورلی اونه دہفہ گتہ (مال خخہ مراد اصل سرمایہ اودگتی خخہ مراد دہفہ نفع دہ، مطلب دادی چی ہیخ سامان بہ ہفہ دہلاکت خخہ محفوظ نہ کی، داحالت خودہفہ پہ دنیاکی سواوپہ آخرت کی، ہفہ بہ دیرزر (یعنی دمرگ سرہ) شغلی وھونکی اورتہ داخل سی، ہفہ ہم اودہفہ بنخہ ہم کومہ چی خاشی راوری (مراد ورخخہ خوزان دی کوم چی بہ یی دنی کریم ﷺ پہ لازہ کی اچولی چی دوی تہ تکلیف ورسیری، اچی دورخ تہ ولاہ سی نو) ددی پہ غارہ کی بہ (دورخ زنجیر اوطوق وی چی گویا ہفہ بہ) یوہ رسی وی بنہ پیچل سوی (تشبیہ پہ شدت اومحکموالی کی دہ)

معلومات اومستل: دابولہب اصل نوم عبد العزی وو، دی دعبالمطلب داوولاد خخہ دی، رنگ یی سور وو، پہ دی وجہ ددہ کنیت ابولہب مشہوروو، قرآن کریم ددہ اصلی نوم خخہ پربینووی، چی دغہ نوم ہم مشرکانہ وو اودلہب پہ کنیت کی دلہب جہنم (دلہبی دورخ) سرہ یومناسبت ہم وو، داسری دنی کریم ﷺ بی حدہ دہنمن اوداسلام سخت مخالف او دوی ﷺ تہ سخت تکلیفونہ ورکونکی وو، کلہ چی بہ دوی خلگوتہ دایمان دعوت ورکوی، دی بہ ورپسی کیدی اودی ﷺ بہ یی درواغجن کوی (ابن کثیر)

شان نزول: پہ صحیحینو کی دی چی کلہ پہ نبی کریم ﷺ آیت، وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ نازل سو، نودی ﷺ دصفا غرہ تہ وختی اودخپلی قبیلی خلگو قریشوتہ یی اواز وکی، پہ خینو روایتونو کی دی چی یا صَبَاحَہ یی وویل اوپہ یابنی عبدمناف اویابنی عبدالمطلب اونورو نومونو سرہ یی اوازوکی (داسی اواز کول پہ عربوکی دخطری علامہ گنل کیدہ) تول قریش جمع سول نونبی کریم ﷺ وفرمایل چی کہ زہ تاسی تہ دا خبردرکرم چی دہنمن پہ تاسی سہار یامانبام حملہ کوونکی دی نوآیا۔ تاسی خلگ بہ زماخبرہ ومنی؟ تولو پہ یوہ خولہ پہ جمع وویل چی ہوا ضروریہ تا رشتنی گنو بیادوی ﷺ وفرمایل چی زہ تاسی دیو سخت عذاب خخہ بیروم (کوم چی پہ شرک اوکفر داللہ ﷻ دطرف خخہ مقرر دی) چی دایی واوریدل نو ابولہب وویل، ثَبَّانَ لِهَذَا جَمَعَتَا هَلَكَ دِی وی تالرہ ددی دپارہ تامونہ جمع کرو، او ددہ ﷺ دویشتلو دپارہ یی یوہ دبرہ لورہ کرہ پہ دی دا سورة نازل سو۔

ثَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ: دید اصل معنی لاس دی، چونکی دانسان پہ تولو کارونوکی لوی دخل دلاسونو دی، پہ دی وجہ دیو سہی ذات اونفس پہ ید سرہ تعبیر کوی، لکہ چی پہ قرآن کریم کی دی، بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ، اوبیہقی دابن عباس ﷺ خخہ روایت کری دی چی ابو لہب یوہ ورخ خلگوتہ وویل چی محمد ﷺ وایی چی دمرگ خخہ وروستہ بہ فلانی کار وی، بیایی خپلو لاسونو تہ اشارہ وکرہ اووی ویل چی پہ دی لاسونو کی ددی شیانو خخہ ہیخ ہم نہ دی راغلی بیایی خپل لاسونہ مخاطب کرل اووی ویل ثَبَّانَ لِهَذَا جَمَعَتَا هَلَكَ لِيَكْمَأْشِتًا مِمَّا قَالَتْ مُحَمَّدٌ ﷺ یعنی تاسی بربادسی زہ پہ تاسی کی دہغو شیانو خخہ ہیخ ہم نہ وینم دکومو دکید و خبرچی محمد ﷺ ورکوی، ددی پہ مناسبت سرہ قرآن کریم ہلاکت دلاسونو طرف تہ منسوب کی۔

تَبَّ دتباب خخہ مشتق دی چی معنی یی دہ ہلاک اوبرباد دی سی، پہ دی آیت کی اولہ جملہ، ثَبَّتْ يَدَا

اَيُّ لَهَبٍ : په طور دښرا ده ، يعنى ابولهب دى هلاك سى او دوهمه جمله يعنى ، وَتَبَّ جَمْلَه خبريه ده ، يعنى گويا دښرا سره يى دهغه اثر هم وښووي چى هغه هلاك سو ، او جمله دښرا يى دمسلمانانو دغضب دشفا دپاره ارشاد فرمايلى ده ، ځكه چى څه وخت ابولهب د دوى په شان كى تَبَّ وويل نو دمسلمانانو دزړه خواش و و چى دى ﷺ ورته ښرا وكى ، حق تعالى گويا د دوى دزړه خبره په خپله وفرمايله او ددى سره يى دا خبر هم ور كى چى دا ښرا هغه ته ولگيدل هم او هغه هلاك سو ، قرآن ددى هلاكت او بربادى خبر كوم چى يى مخكى وركړى وو ، اثر يى دا وسو چى دبدر دواقعي څخه اووه ورځى وروسته په هغه دطاعون دا نه را وخته كوم ته چى عرب عَدَسَه وايى ، دمرض نوروته دلگيدو دبيري څخه دكور ټولو خلگو هغه جلا وغورځى او ددى بى كسى په حالت كى مړسو او درى ورځى يى لاس هم دغسى پروت وو چى خسا او وروست نو په مزدورانو يى پورته كى او هغوى يو دوغل وكاږى او په يولرگى يى دهغه لاس هغه ته ور وغورځوى او دلورپه څخه يى په ډبرو ډك كى (بيان القرآن بحواله روح)

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ د: مَا كَسَبَ معنئ ده څه چى ده وگټل ددى څخه مراد دتجارت هغه نفع اونور هم كيدى سى كوم چى دمال په ذريعه حاصليدى سى لكه چى په لنډتفسير كى ويل سوى دى او اولاد هم مراد كيدى سى ځكه چى اولاد ته هم دانسان گټه ويل كيږي حضرت عائشه ؓ فرمايى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى ، اِنَّ اَطْيَبَ مَا اَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كِسْبِهِ وَاَنَّ وَلَدَهُ مِنْ كِسْبِهِ : يعنى كوم خوراك چى بنده خورى په هغه كى دټولو څخه زيات حلال پاك هغه شى دى كوم چى سړى په خپل گټه سره حاصل كړى او دبنده اولاد هم دده په كسب كى دا ځل دى يعنى د اولاد دگټى څخه خوړل هم دخپلى گټى څخه خوړل دى (قرطبى) په دى وجه حضرت عائشه ؓ مجاهد ، عطاء ، ابن سيرين اونور دلته د ، مَا كَسَبَ تفسير په اولاد سره كړى دى ، ابولهب ته الله ﷻ مال هم زيات وركړى وو او اولاد هم ، دا دواړه شيان دناشكرى په وجه دهغه دفخر او غرور او وبال سبب جوړ سوه ، حضرت ابن عباس ؓ فرمايى چى كوم وخت نبى كريم ﷺ خپل قوم دالله ﷻ دعذاب څخه بيروى نو ابولهب دا هم ويلي وه چى څه زما داواراره وايى كه دا رښتيا او حق وي نوزما سره مال او اولاد ډيردى ، زه به دا وركړم او خپل ځان به محفوظ كړم ، په دى دا آيت نازل سو ، مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ : يعنى كله چى دى دخداى عذاب ونيوى نو نه دده مال په كار ورځى نه اولاد ، دا خو حال دهغه په دنيا كى سو ، مخ ته داخرت حال دى ، سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ يعنى دقيامت څخه وروسته يادمرگ څخه فوراً بعد په قبر كى به په يوشغلى وهونكى اور كى داخل سى دده دنوم په مناسبت سره دا ورسره دذات لهب په صفت كى خاص بلاغت دى .

وَأَمْزَأَهُ حِمَالَةَ الْخَطَبِ : لكه څنگه چى دابولهب دنبى كريم ﷺ سره سختى دښمنى وه ، دده ښځى به هم په دى دښمنى اونبى كريم ﷺ ته په ازار رسولو كى دده مدد كوى ، دا دابو سفيان خور بنت حرب بن اميه ده ، كومى ته چى ام جميل دكنيت په اعتبار سره ويل كيږي ، قرآن كريم په دى آيت كى وښووله چى دايد بخته هم دخپل خاوند سره به دجهنم اور ته ځى ، ددى سره يى ددى يو حال دا وښووي چى دا ، حِمَالَةُ الْخَطَبِ : ده

چی لفظی معنی یی ده دسوزنگ لرگی راوړونکی، یعنی اور لگوونکی د عربوپه محاوراتو کی چغلی کوونکی ته حَمَّالَةُ الْخَطْبِ ویل کیږی، لکه څوک چی د اور لگولو دپاره دسوزنگ لرگی جمع کوی اور لگوی، دغه شان دچغل خور عمل هم دی چی دی دخپلی چغل خوری په ذریعه په افرادو او خاندانونو کی اور لگوی، دی بنځی به دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ دازارولو دپاره دچغلخوری کار هم کوی، په دی آیت کی دابولهب بنځی ته، دَحْمَالَةُ الْخَطْبِ ویلو تفسیر حضرت ابن عباس ؓ، مجاهد، عکرمه اونورو مفسرینو دا کړی دی چی دی به چغلی کوله، او ابن زید، ضحاک اونورو دالفظ په خپله حقیقی معنی کی اخیستی دی چی ددی وجه یی دابنولوی ده چی دی بنځی به دځنگل څخه څوزان راوړل او دنبی کریم ﷺ په لاره کی به یی ایږدل، چی دوی ته تکلیف ورسپړی، دا ذلیل او خسیس حرکت قرآن په، حَمَّالَةُ الْخَطْبِ سره تعبیر کړی دی (قرطبی، ابن کثیر)

اوځینی حضرات فرمایي چی ددی دا حال به په جهنم کی وی، چی دجهنم دزقوم اونور لرگی به راجمع کوی، په خپل خاوند به یی وراچوی چی اوری بنه تیز سی، لکه څنگه چی به په دنیا کی دی دهغه کفر زیاتوی، په آخرت کی به ورته عذاب زیاتوی (ابن کثیر)

(چغلخوری سخته گناه کبیره ده)

په صحیح حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی جنت ته به چغلخور داخل نه سی، او حضرت فضیل بن عیاض فرمایي چی دری عملونه داسی دی کوم چی دانسان ټول نیک عملونه بریاد وی، دروزه دار روزه او داودس والا اودس خرابوی، یعنی غیبت، چغلخوری او درواغ، عطاء بن سائب فرمایي چی ما حضرت شعبی ته دنبی کریم ﷺ دا حدیث ذکر کی، په کوم کی چی دوی فرمایلی دی، لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَالِكٌ دَمٍ وَلَا مَنَاءٌ بَيْنِمَةٍ وَلَا جَبْرٌ بَرٍّ : یعنی دری قسمه سړی به جنت ته نه داخلېږی، په ناحقه باندی وینه تویوونکی او چغلی کوونکی اوسوداگر چی دسود کار اوبار کوی، عطاء وایی چی ماددی حدیث ذکر وکی او دشعبی څخه می په طور دتعجب پوښتنه وکړه چی په حدیث کی یی چغلخور دقاتل اوسودخور برابر بیان کړی دی، دوی وویل چی هوا چغلخوری خو داسی شی دی چی ددی په وجه دناحق قتل او دمالونو غصب کولو نوبت راځی (قرطبی)

فِي جَهَنَّمَ حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ : مسد په سکون دسین سره مصدر دی، چی معنی یی رسی یا تار کلکول یا پیچل او مضبوطول دی او مسد په زیر دمیم اوسین هغه رسی یا مزی ته وایی کوم چی مضبوط جوړسوی وی، برابره خبره ده دهرڅه څخه چی وی، دخرما یا کوپړی اونورو څخه یاد اوسپنی دتارونو څخه هر قسم مضبوطه رسی په دی کی داخله ده (لکه په قاموس کی دی) ځینو حضراتو چی کومه خاص دخرماؤ درسی ددی ترجمه کړی ده هغه یی د عربو دعام عادت مطابق کړی ده، اصل مفهوم یی عام دی، ددی عام مفهوم په اعتبار سره حضرت ابن عباس ؓ عروه ابن زبیر ؓ اونورو فرمایي چی دلته د، حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ څخه مراد داوسپنی دتارونو پیچل سړی رسی ده اودا حال به ددی په جهنم کی وی چی داوسپنی مضبوط طوق به ددی په غاړه کی وی، حضرت مجاهد هم ددی په تفسیر کی فرمایي، مِنْ مَسَدٍ، ای من حديد (مظهری)

اوشعبي اومقاتل اونور مفسرين دا هم ددنيا حال مقرر وی د: حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ خُخه مراد دخرماوو رسی اخلی اوفرمایی ، که خه هم ابولهب او دده بنخه مالداران ، غنیان او دخپل قوم سرداران منل کیدل ، مگر دده بنخه به دخپل خسیس طبیعت او کنجوسی په سبب دځنگل خخه دسونگ لرگی راجمع کول راوړل او ددی رسی به یی په خپلی غاری تاووله چی دا گیدی دسر خخه ایله نه سی اودا یوه ورځ ددی دهلکت سبب جوړ سو چی دلرگو گیدی په سر وه اورسی یی په غاری تاو کره ، ستری سوه او یو خای کښینسته اوبیا ولویده او غاره یی خپه سوه او مړه سوه ، ددی دوهم تفسیر دمخه دا حال ددی ددغی خسیس طبیعت او ددی دبدانجام بیانولو دپاره دی (مظهری)

مگر چونکی دابو لهب دکورنی خصوصاً دبنخی خخه یی داسی کول لیری خبره وه ، په دی وجه اکثر و مفسرینو حضراتو اولنی تفسیر اختیار فرمایلی دی . والله تعالی اعلم
تمت سورة اللهب بحمد الله تعالی

﴿ سورة الاخلاص ﴾

سُورَةُ الْاِخْلَاصِ كَتَبَهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَهِيَ اَرْبَعُ اٰیَاتٍ

سورة الاخلاص په مکه کی نازل سو او په دی کی څلور (۴) آیتونه دی .

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم ووالا دی .

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۝۱ اللّٰهُ الصَّمَدُ ۝۲ لَمْ يَلِدْهُ ۝۳ وَلَمْ يُولَدْ ۝۴

ته ووايه هغه الله یودی ، الله بی احتیاجه دی ، نه ورځخه څوک پیدای ، نه دچا خخه پیدای

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ۝۴

او نسته ده لره او نه به وی سیال هیڅوک .

لنہ تفسیر : ددی سبب دنزول دا دی چی یو وار مشرکانو حضور ﷺ ته وویل چی دخپل رب صفتونه اونسب بیان کره پردی داسورة نازل سو ، لکه داسی چی په در منشور کی په ډیرو سندونو سره دی ، ته (دی خلگوته) ووايه چی هغه یعنی الله ﷻ (په خپل کمال ذات او صفات کی) یودی (کمال ذات دا دی چی واجب الوجود دی یمنی همیشه دی او همیشه به وی او کمال صفت دا چی علم او قدرت او نور دهغه قدیم دی او محیط دی او) الله ﷻ بی نیازه دی (یعنی هغه دچا محتاج نه دی او هغه ته ټول محتاج دی) دهغه اولاد نیسته او نه هغه دچا اولاد دی او نه څوک دهغه برابر نسته .

معلومات اومسنلي : شان نزول : دترمذی ، حاکم او نورو په روایت کی دی ، چی دمکی مشرکینو دنبی کریم ﷺ خخه دالله ﷻ دنسب پوښتنه کړی وه د دوی په جواب کی داسورة نازل سو ، په نورو ځینو

روایتونو کی داسوال دمدینی دیهودو طرف ته منسوب سوی دی، په دی وجه ددی سورة په مکی یامدنی کیدو کی اختلاف دی، حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ، حضرت حسن ؓ، عطاء ؓ، عکرمه ؓ، جابر ؓ دی ته مکی ویلی دی اوقتاده ؓ، ضحاک اونورو مدنی، د حضرت ابن عباس ؓ څخه دوه قوله منقول دی (قرطبی)

په ځینو روایتونو کی دی چی د مشرکینو په سوال کی دا هم وه چی الله ﷻ د څه شی څخه جوړ سوی دی، د سرو او سپینو یابل څه څخه، د دوی په جواب کی دا سورة نازل سو.

د سورة فضیلتونه: امام احمد د حضرت انس ؓ څخه روایت کړی دی چی یو سړی د نبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او عرض یی وکی چی زما ددی سورة سره لوی محبت دی، دوی وفرمایل چی ددی محبت ته جنت ته دا خل کړی (ابن کثیر)

ترمذی د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت کړی دی چی یو وار نبی کریم ﷺ خلگو ته وفرمایل چی ټول راجمع سی زه تاسی ته دریمه حصه قرآن اوروم، څوک چی جمع کیدی سول جمع سول، نو دوی تشریف راوړی، اود، قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ، قرأت یی وفرمایي او ارشاد یی وفرمایي چی دا سورة د دریمي حصی قرآن برابر دی (مسلم فی صحیحه)

ابوداود، نسایی او ترمذی په یواوړد حدیث کی روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی سهار اومانام، قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ او معوذتین وایی نو دا دهغه دپاره کافی دی، او په یو روایت کی دی چی دا دهغه دپاره دهری بلا څخه دمحفوظ کولو دپاره کافی دی (ابن کثیر)

امام احمد ؓ د حضرت عقبه بن عامر ؓ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی زه تاسی ته داسی دری سورتونه بنسیم، چی کم په تورات، انجیل، زبور او قرآن ټولو کی نازل سوی دی اوفرمایلی یی دی چی دشی ترهغه پوری مه بیده کیږی ترڅو پوری چی دادرې واره ونه وایاست (یعنی معوذتین او قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ) حضرت عقبه وایی چی دهغه وخت څخه ما هیڅکله دانه دی پری ایښی (ابن کثیر)

قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ په لفظ د، قُلْ کی اشاره ده د نبی کریم ﷺ د نبوت او رسالت طرف ته، چی دوی ته دالله ﷻ دطرف څخه دخلکو دهدایت حکم کیږی اولفظ دالله دهغه ذات نوم دی کوم چی واجب الوجود دی او دتمامو کمالاتر جامع او دټولو نقائصو څخه پاک دی، أَحَدٌ او وَاحِدٌ معنی د دواړو یوه ده، مگر دمفهوم په اعتبار سره دلفظ د، أَحَدٌ په معنی کی دا هم شامل دی چی دا دترکیب تجزیی او تعدد څخه او دڅه شی د مشابهت اومشاکلت څخه پاک دی، یعنی دادڅه یوی یا متعدودو مادو څخه نه دی جوړنه په کی دتعدد څه امکان سته، نه دڅه مشابه دی، داجواب وسو دهغو خلگو کومو چی دالله ﷻ په حقله پوښتنه کوله چی هغه (معاذالله) دسرو اوسپینو یادڅه جوهر څخه جوړ دی، په دی یوه لنډه جمله کی دذات اوصفاتو ټول بحثونه راغلل او په لفظ د، قُلْ کی دنبوت اورسالت مسئله راغله، که په دی فکر وسی نو دا یوه لنډه غوندی جمله په هغو عظیم الشانه بحثونو باندی حاوی ده کوم چی په لویو لویو جلدونو کی لیکل سوی دی.

اِنَّ الصَّمَدَ دَلْفُظ د: صَمَد دیری معنای کیدی سی، په دی وجه دمفسرینو حضراتو اقوال په دی کی دیر دی طبرانی په کتاب السنة کی دا جمع کړی دی اوبیایي فرمایلی دی چی دا ټول صحیح دی او په دی کی چی کوم صفتونه بیان سوی دی هغه ټول زمونږ درب صفتونه دی، لیکن معنی د، صَمَد دا ده چی دکوم طرف ته خلک په خپلو حاجتونو او ضرورتونو کی رجوع کوی او کوم چی په لویی اوسرداری کی داسی وی چی دهغه څخه څوک لوی نه وی، لنډه داچی ټول هغه ته محتاج وی، هغه دچا محتاجه نه وی، (ابن کشیر)

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ :: دادهغو خلکو جواب دی کومو چی دالله ﷻ دنسب نامی پوښتنه کړی وه چی دی پرمخلوق نه قیاسیږی کوم چی دتوالد اوتناسل په ذریعه په وجودکی راځی، نه هغه دچا اولاد دی، نه څوک دهغه اولاد دی، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ :: کفو لفظی معنی مثل اومماثل دی معنی دا ده چی نه څوک دهغه مثل سته او نه څوک دهغه سره مشاکلت او مشابعت لری.

(په سورة اخلاص کی مکمل توحید او دهر قسمه شرک نفی ده)

دالله ﷻ سره څوک دشریک گڼونکو منکرینو دتوحیدپه دنیاکی مختلف قسمونه راغلی دی، سورة اخلاص دهرقسمه مشرکانه خیالاتو نفی وکړه اودمکمل توحید سبق یی ورکړی دی، ځکه چی دتوحید په منکرینو کی یوه ډله خودالله ﷻ دوجود څخه منکره ده، ځینی دوجود خوقائل دی خو دوجود دوجوب څخه منکر دی، ځینی ددواړو قائل دی، مگر دکمال دصفاتو څخه منکر دی، ځینی داهرڅه منی، مگر بیاپه عبادت کی غیرالله شریکوی، ددی ټولو باطلو خیالاتو رد په الله اَحَد کی وسو، ځینی خلک په عبادتونو کی هم څوک نه شریکوی، مگر حاجت روا اوکار سازه دالله ﷻ څخه ماسوا نور هم گڼی ددوی دخیال ابطال په صمد کی وسو، ځینی خلک دالله ﷻ دپاره داوولاد قائل دی، ددوی ردپه لَمْ يَلِدْ کی وسو. والله سبحانه تعالی اعلم

تمت سورة الاخلاص بحمدالله تعالی

(سورة الفلق)

سُوْرَةُ الْفَلَقِ بِبَيِّنَاتٍ وَهِيَ خَمْسٌ اَيَاتٌ

سورة الفلق په مدینه کی نازل سو او په دی کی پنځه (۵) آیتونه دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝۱ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝۲ وَمِنْ شَرِّ

ته ووايه زه پناه غواړم په رب دسهار ، دهرشی دبدی څخه چی پیدا کړی دی ، او دبدی دتیاری

غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝ وَ

شپی خخه کله چی خپره سی ، او دبدی دبنځو خخه چی په غوتو کی پوکل کوی ،

مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝

او دبدی دبد غوښتونکی خخه کله چی بدی کول غواړی .

لفظ تفسیر: ته «دخپلی استعاذی یعنی دالله ﷻ خخه دپناه غوښتو دپاره اونورو ته هم ددی استعاذی دښوولو دپاره چی حاصل یی په الله ﷻ توکل او دمکملی بروسى تعلیم دی ، داسی، وایه چی زه دصبا دمالک پناه غواړم دتول مخلوقات دشر خخه او «بالخصوص» دتیارى شپى دشر خخه کله چی هغه شپه راسی (په شپه کی دشرونو اوافتونو احتمال ظاهر دی) او (خاص دکودو خخه) په غوتوکی دپوکی کوونکو دشر خخه اودحسد کوونکو دشر خخه کله چی هغه حسدکوی (اول دتول مخلوقات دشر خخه دپناه اخیستو دذکر کولو خخه وروسته دخاصو خاصو شیانو ذکر شاید په مناسبت دمقام داوی چی اکثر دسحر ترتیب اوترکیب دشپى وی (خازن) چی څوک ورخخه خبرنه سی اوپه اطمینان سره کاروکی اوپرغوتو ددم کوونکو نفسونو یابښځو مناسبت دلته ظاهر دی، ځکه چی په نبی کریم ﷺ باندی سحر داسی سوی وو، برابره خبره ده که سړی کړی وی یابښځو، ځکه چی دلفظ دنفاثات موصوف نفسونه هم کیدی سی کوم چی دبنځواوسرودوارولره شامل دی اوبښځی هم ددی موصوف کیدی سی اوپه نبی کریم ﷺ باندی چی کومویهودیانو سحر کړی وو، دهغه اصل مقصد حسدوو، دغه شان دسحر متعلقه چی څومره شیان وه دتولو خخه استعاذه وسوه اودباقی شرونو اوافتونو دشاملولو دپاره یی: مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وفرمایى اوپه آیت کی یی چی کوم دالله ﷻ صفت رب الفلق یعنی دسهار مالک ذکر کړی دی ، حال دا دی چی الله ﷻ خو دسهار اوماښام ټولو شیانو رب اوماالک دی، په دی تخصیص کی شاید اشاره دی طرف ته وی چی لکه څنگه چی الله ﷻ دشپى تیاره لیری کوی ، دسهار پنا را باسی، دغه شان دسحر هم ازاله کولی سی.

معلومات اومسئلي: دا سورة فلق او په دی پسی سورة ناس دواړه په یوځای په یوه واقعه کی نازل سوی دی ، حافظ ابن قیم دی دواړو سورتونو تفسیر یوځای لیکلی دی ، په هغه کی یی فرمایلی دی چی ددی دواړو سورتونو نفع اوبرکتونه اوتولو خلکو ته ددی حاجت او ضرورت داسی دی چی هیڅ انسان ددی خخه مستغنی کیدی نه سی دی دواړو سورتو ته په سحر اوبدنظر اوتولو روحانی اوجسمانی افتونو لیری کولوکی عظیم تاثیر دی او چی په حقیقت پوه سی نوانسان ته ددی ضرورت دخپلی ساه اوخوراک چښاک اوتولو شیانو خخه زیات دی ، ددی واقعه په مسند احمد کی داسی راغلی ده چی په نبی کریم ﷺ باندی یو یهودی جادو کړی وو، دکوم په اثر سره چی دی ﷺ بیمار سو، جبرائیل امین علیه السلام دوی ته اطلاع ورکړه چی په تاباندی یویهودی جادو کړی دی اوپه کم شی باندی چی یی دا عمل کړی دی هغه په فلانی

خاھ کی دی، نبی کریم ﷺ ہلتہ سریان ولیزل، دخاھ خخہ یی دجادو هغه شیان راورل چي غوتی په کی لگیدلی وی، نبی کریم ﷺ هغه غوتی خلاصی کړی اوبالکل جوړ اوروغ ولاړ سو (اوکه خه هم جبرائیل ؑ ورته ددغه یهودی نوم ښوولی وو اوده پیژندی خودخپل نفس دپاره ده دچا خخه بدل اخیستل ښه نه گنل) اوتول عمری دغه یهودی ته هیڅ ونه ویل (هغه دمنافقت په وجه حاضرباش وو) اوپه صحیح بخاری کی دحضرت عائشه ؓ په روایت کی دی چي یویهودی په دوی سحر کړی وو، نودهغه په دوی دا اثر وو چي ځینی وخت به یی محسوسوله چي فلانی کارمی کړی دی، مگرکړی به یی نه وو بیایي یوه ورځ حضرت عائشه ؓ ته وفرمایل چي ماته زما بیماری الله ﷻ (په خوب کی) وښووله، داسی چي دوه تنه راغلل، یو می سرته کښینستی، بل پښوته، دسر والا هغه بل ته وویل چي ده ته څه تکلیف دی؟ هغه وویل په ده سحر سوی دی هغه پوښتنه وکړه چي چا په کړی دی؟ نوجواب یی ورکی چي لبید بن اعصم کوم چي دیهودو حلیف منافق دی، پوښتنه یی ورخخه وکړه چي په څه شی یی جادو کړی دی هغه وویل چي په ښمخ او دهغه په دندانو، بیایي پوښتنه وکړه چي کم ځای دی؟ هغه وویل چي دخرمابه هغه غلاف کی په کوم کی چي دخرمایوه پیداکیږي په برذروان خاھ کی تزیوی ډبري لاندی دفن دی دی هغه خاھ ته ولاړی او هغه یی راوايستی اوویي فرمایل چي په خوب کی ماته داخاھ ښوول سوی وو، حضرت عائشه ؓ وفرمایل چي تاسی ددی اعلان ولی ونه کی چي فلانی سړی دا حرکت کړی دی، حضور ﷺ وفرمایل چي الله ماته شفاړاکړه اوزه دانه خوښوم چي دچا دپاره دڅه تکلیف سبب جوړسم (مطلب داوو چي ددی اعلان که سوی وای نوخلگوبه هغه قتل کړی وای) اوپه مسنداحمدکی دی چي ددوی دامرض شپږ میاشتی وو اوپه ځینو روایتونوکی دی چي اصحابو ﷺ ته معلومه سوه چي داکار لبیدبن اعصم کړی دی نو عرض یی وکی چي مونږ دا خبیث قتل ولی نه کو؟ خو دوی هغه جواب ورکی کوم چي یی حضرت عائشی ؓ ته ورکړی وو، امام ثعلبی وایی چي یوهلك به دښی کریم ﷺ خدمت کوی، یهودی هغه وغولوی اویوه ښمخ اوڅه دندانی یی ورخخه د دوی حاصلی کړی اوپه یوتارکی یی یولس غوتی ولگولی اوپه هره غوته کی یی ستن ورکړه او دښمخ سره یی دخرمایوه په غلاف کی په خاھ کی تر ډبري لاندی کښینوول، الله ﷻ دا دوه سورتونه نازل کړل چي یوولس ایتونه یی دی، په هره غوته به یی یو یوایت وایه اوخلاصوله به یی تردی چي ټولی غوتی یی خلاصی کړی او د دوی څخه ناخا په یوبار کښته سو (ابن کثیر)

(دسحر په اثر سره متاثره کیدل دنبوت اورسالت منافي نه دی)

څوک چي دسحر دحقیقت څخه ناواقف دی هغوی تعجب کوی چي په نبی کریم ﷺ دسحر اثرڅنگه وسو؟ ددی ټول تفصیل په سورة بقره کی تیرسوی دی، هلتہ یی وگوری، په لنډه داسی پوهیدل په کار دی چي دسحر اثر دطبعی اسبابو اثر وی، لکه په اور سوزیدل یاگرمیدل، په اوبو یخیدل، په ځینی طبعی اسبابو سره بخار راتلل یا بله بیماری اونور دایو طبعی امر دی چي پیغمبر ﷺ ورخخه مستثنی نه دی، دغسی دسحر جادو اثر هم دی نوڅه بعیده نه ده.

(معوذتین دهر قسم دنیوی اودینی افتونو دحفاظت قلعه ده، ددی فضیلتونه)

دا خو دهر مومن عقیده ده چی ددنیا و اخرت هره نفع او نقصان دالله ﷻ په لاس کی دی بغیر دهغه درضا څخه څوک چاته څه نفع یا نقصان نسی رسولی نوددنیا و اخرت دتولو افتونو څخه دمحفوظ پاته کیدو اصل ذریعه یوه ده چی انسان خپل ځان دالله ﷻ په پناه کی ورکړی او په خپل عمل سره دهغه په پناه کی دراتلو دقابل کیدو کوشش وکی په دی دواړو سورتونو کی په اولنی یعنی سورة فلق کی خو ددنیاوی افتونو څخه دالله ﷻ دپناه غوښتلو تعلیم دی، او په دوهم سورة ناس کی داخروی افتونو څخه دمحفوظ کیدو دپاره دالله ﷻ دپناه غوښتل سوي ده، په مستندو احادیثو کی ددی دواړو سورتونو لوی فضائل او برکتونه منقول دی، په صحیح مسلم کی دحضرت عقبه بن عامر ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، تاسی ته خبر سته چی نن شپه الله ﷻ په ما داسی آیتونه نازل کړی دی چی مثل یی نسته یعنی، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ او: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ، او په یو روایت کی دی چی په تورات، انجیل، زبور او قران کی هم ددی مثل بل سورة نسته، یو بل روایت هم ددی حضرت عقبه ؓ څخه دی چی په یو سفر کی نبی کریم ﷺ ده ته معوذتین وویل او بیایی دماښام په لمانځه کی ددی دوو سورتونو تلاوت وفرمایی اوبیایی وفرمایلی چی داسورتونه دبیده کیدوپه وخت کی هم وایاست اودپورته کیدوپه وخت کی هم (رواه النسائی)، او په یو روایت کی دی چی دوی ددی دواړو سورتونو دهر لمونځ څخه وروسته دتلاوت تلقین فرمایلی دی (ابوداود نسائی).

او حضرت عائشه ؓ فرمایی چی نبی کریم ﷺ به کله بیمار سو نو دا دواړه سورتونه به یی ویل، خپل لاسونه به یی دمول او په ټول بدن به یی راتیرویل بیا دوفات په مرض کی چی مریضی پرسخته سوه، نومابه ویل اوددوی لاسونه به می دمول اودوی به پرځان راتیرویل، داسی به می څکه کول چی زما لاسونه دهغوی دلاسونو بدل نسوای کیدی (امام مالک، ابن کثیر) او دحضرت عبدالله بن حبیب ؓ څخه روایت دی چی یوه شپه زه په باران اوسخته تیاره کی دحضور ﷺ په تلاش کی ووتلم چی بیامی پیدا کی نو ویی فرمایلی چی ووايه ماوویل چی څه ووايم، دوی وفرمایلی، قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ او معوذتین ووايه، چی سهار کیږی او ماښام کیږی، دري سره ددی ویل به ستا دپاره دهر تکلیف څخه امان وی (ترمذی، ابوداود، نسائی، مظهری)، لنډه دا چی دتولو افتونو څخه دمحفوظه کیدو دپاره دا دوه سورتونه دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ؓ معمول وو.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ: دفلق لفظی معنی څیریدل دی، مراد دصبا سپینوالی ښکاره کیدل، لکه چی په یو بل آیت کی دالله ﷻ صفت فَالِقُ الْأَصْبَاحِ راغلی دی، په دی کلمه کی دالله ﷻ دتولو صفتونو څخه ددی دا اختیارولو حکمت دا هم کیدی سی چی دشپې تیاره اکثره دشرو اوافتونو سبب جوړیږی اودسهار پنا دغه لیری کوی، دالله ﷻ په دی صفت کی دا اشاره ده چی څوک دهغه څخه پناه غواړی، الله ﷻ به دهغه ټول افتونه لیری کوی (مظهری).

(دشر د، لفظ معنی دهلامه ابن قیم خخه)

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ علامه ابن قیم رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی چی لفظ دشر دوو شیانو لره عام اوشامل دی، یولام او افتونه دکومو خخه چی سیده په سیده انسان ته رنج اوتکلیف رسیږی، دوهم هغه شیان کوم چی دالام او افتونو موجبات اواسباب دی، په دی دوهم قسم کی کفر اوشرک اوتول گناهونه هم دلفظ دشر په مفهوم کی دا خل دی، په قرآن اوحديث کی چی دکومو شیانو خخه دپناه ذکر راغلی دی هغه ددی دواړو قسمونو خخه په یوه کی داخل وی چی یاخو هغه په خپله افت اومصیبت وی یاددی دپاره سبب او موجب وی دلمانځه په اخرکی چی کومه دعا اواستعاذه سنت ده، په هغه کی خلور شیان ذکر سوی دی، عذاب دقبر، عذاب داور، فتنه دمحمیا اوممات، په دی کی اول دوه شیان په خپله مصیبت اوعذاب دی اواخر دوه شیان دمصیبت اوعذاب اسباب دی.

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ: په لفظ کی دتولو مخلوقاتو شرداخل دی، په دی وجه داکلمه دتولو شرونو اوافتونو خخه دپناه اخیستو دپاره کافی وه، مگر دلته یی دری شیان ممتاز کړل دهغوی دشر خخه یی دپناه غوښتلو جلا ذکر وفرمایي، کوم چی داکثرو افتونو اومصیبتونو سبب جوړیږی، اول، مِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ: په دی کی لفظ دغاسق دغسق خخه مشتق دی چی معنی یی تیاره خپریدل دی، په دی وجه دغاسق معنی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ، حسن او مجاهد دشپي اخیستی ده اووقب دوقوب خخه مشتق دی چی معنی یی تیاره پوره زیاتیدل دی، معنی دا ده چی زه دالله ﷻ خخه پناه غواړم دشپي خخه کله چی دهغه تیاره خپره سی، دشپي دتخصیص وجه دا ده چی دا وخت دپیریانو، شیطانانو، مودی حیوانانو اوغلو داکوگانو دخپریدو اودښمنانو دحملی کولو وخت وی او دجادو تاثیر هم په شپه کی زیات وی، دشپي دختمیدو سره ددی شیانو تسلط ختم سی (ابن قیم)

دوهم شی دا فرمایي، وَمِنْ شَرِّ الْفَأْتَاتِ فِي الْعُقَدِ ثَلَاثَاتٍ دنفث خخه مشتق دی، چی معنی یی پوکی کول دی اوعقد د: عَقْدَةٌ جمع ده، غوتی ته ویل کیږی جادوکوونکی په تارو اونورو کی غوتی لگوی اودجادو کلمی پر وایی اوپوکی یی، دنفاثات فی العقد معنی په غوتوکی پوکی کوونکی، مراد ورخخه جادو کوونکی دی اودلفظ دنفاثات موصوف نفسونه هم کیدی سی چی ښخی اوسری دواړه په کی دا خل دی په دی صورت کی به دجادو کوونکو خخه مراد جادو کوونکی نفسونه وی اوظاهره دا ده چی ددی موصوف ښخی دی، دښځو تخصیص شاید ځکه وسو چی دجادو کار عموماً ښخی کوی اوڅه خلقتاً دښځو ددی سره تعلق هم زیات دی اویا په دی وجه چی په نبی کریم ﷺ باندی دغه جادو کوونکی دولید بن اعصم لونی وی، کومو چی دپلار په ویناسره داکار کړی وو، نوځکه یی نسبت دوی ته وسو اودجادو کوونکو خخه دپناه غوښتلو په خصوصیت سره د ذکر کولو وجه دا هم کیدی سی چی سبب دنزول دجادو دا واقعده او دا هم چی ددی شر اوضرر ځکه زیات دی چی انسان ته ددی خبرهم نه وی او دبی خبری په وجه یی دلیری کولو طرف ته توجه هم نه وی، هغه یی بیماری گنی، دوا یی کوی اوتکلیف زیاتیري. دریم شی کوم چی په خصوصیت سره ذکر سو هغه حاسد اوحسد دی، ددی تخصیص وجه هم دا دواړه

کیدی سی ، ځکه چی په دوی جادو هم دحسد په وجه وسو یهودو او منافقانو چی به د دوی ترقی لیده نو سوزیدل به ، او په ظاهری جنگ او قتال کی په دوی غالب نه سوای راتلی نو دجادو په ذریعه یی دخپل حسد اور مرکول غوښتل او دنبی کریم ﷺ حاسدان په دنیا کی بی شمیره وه په دی وجه هم په خصوصیت سره پناه وغوښتل سوه ، دارنگه دحاسد حسد دی په ارام نه کښینوی ، هغه هروخت دده په نقصان پسې وی ، په دی وجه دا ضرر سخت هم دی .

حسد وایی دچاپه نعمت او راحت لیدو سوزیدلو ته او دا غوښتل چی دا نعمت ورڅخه زائله سی ، برابره خبره ده که ده ته هم حاصل نه سی ، دا حسد حرام او کبیره گناه ده او دا دټولو څخه اولنی گناه ده کومه چی په آسمان کی وسوه او دټولو څخه اولنی گناه ده کومه چی په مخکه وسوه ځکه چی په آسمان کی ابلیس دحضرت ادم ﷺ سره حسدوکی او په مخکه دده زامنو قاییل دهابیل سره وکی (قرطبی) دحسد سره یوشان غبطه ده چی معنی یی دا ده ، دچانعمت لیدل اوداخواهش کول چی داسی زماهم وسوی ، داجائز بلکه مستحسن دی ، دلته د دری شیانو دخصوصی پناه غوښتلو ذکر دی ، مگر په اول اودریم کی خو یو یو قید ذکر سو ، اول یی د ، غاسق سره اِذَا وَقَبَ وفرمایی او په دریم کی یی دحاسد سره اِذَا حسد وفرمایی او په درمیانی شی کی یعنی جادو کی یی دڅه قید ذکر ونه کی ، سبب دا دی چی دجادو ضرر عام دی او دشپی ضرر هغه وخت وی ، کله چی تیاره پوره سی ، دغه شان دحاسد حسد چی ترڅو هغه دخپل حسد په وجه چاته دازار رسولو اقدام ونه کی ، ترهغه وخته پوری خو دهغه ضرر په خپله دهغه ذات ته رسیږی ، چی دنورو نعمت وینی سوزی او ویلی کیږی ، البته دچاسره چی حسد کوی هغه ته یی نقصان هغه وخت رسیږی ، کله چی هغه په مقتضا دحسد عمل وکی دازار رسولو کوشش کوی په دی وجه په اول او دریم شی کی داقیدونه ولگول سوه .

تمت سورة الفلق بحمد الله تعالى

﴿سورة الناس﴾

سُورَةُ النَّاسِ بِكَتْمَةِ وَهِيَ سِتُّ آيَاتٍ

سورة الناس په مدينه کی نازل سو او په دی کی شپږ (۶) آیتونه دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نوم سره دخدای ﷻ چی دیر مهربانه نهایت رحم والا دی .

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝ مَلِكِ النَّاسِ ۝ إِلَهِ النَّاسِ ۝

ته ووايه زه پناه غواړم دخلقو په رب ، په بادشاه ، دخلقو ، په معبود دخلقو ،

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي

دشر دهغه څخه چی غولوی ، اوپتیری ، هغه چی وسوسی اچوی د

صُدُورِ النَّاسِ ۝ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝

دخلقو په زړونو کی ، دپیریانو څخه اود انسانانو څخه

دُعَاءُ خَتَمِ الْقُرْآنِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَخْبِئُكَ بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ اجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَمَكْرَمَةً

اللَّهُمَّ زَكِّرْ لِي مِنْكَ نَسِيبٌ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ بَلَجَةً وَأَرْقِ قَلْبِي بِتِلَاوَتِكَ إِنَاءً إِلَهِيًّا إِنَاءً أَتَهَلَّلُ بِهِ وَاجْعَلْهُ لِي جُجْمَةً يَارَبَّ الْعَالَمِينَ ،

لنډتفسير: ته ووايه چی زه دانسانانو دمالك ، دانسانانو دبادشاه، دانسانانو دمعبود پناه غواړم ، دوسوسه اچوونکی شاته کيدونکی (شیطان) دشر څخه (دشاته کيدو مطلب داچاپه حديث کی دی چی دالله ﷺ دنوم اخیستونکی څخه شیطان په شاکیري، کوم چی دخلگوپه زړونوکی وسوسه اچوی برابره خبره ده که هغه (وسوسه اچوونکی) پیری وی اوکه انسان (یعنی لکه څنگه چی زه دشیطانونو پیریانو څخه پناه غواړم دغه شان دانسانانو شیطانونو څخه هم پناه غواړم لکه چی بل ځای په قرآن کریم کی دپیریانو اوانسانانو دواړو کی دشیطانونو کیدو ذکر دی وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَاطِئِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ)

معلومات اومسئلي: په سورة فلق کی ددنیوی افتونو اومصیبتونو څخه دپناه غوښتلو تعلیم دی او په دی سورة کی داخروی افتونو څخه دپناه غوښتلو تاکید دی اولکه چی دلفظ دشر مفهوم په سورة فلق کی بیان سوی دی چی افتونه اوموجبات دافتونو په کی شامل دی ، په دی سورة کی دهغه دشر څخه پناه غوښتل سوي ده کوم چی دتولو گناهونو سبب دی ، یعنی شیطانی وسوسی او اثرات اوچونکی داخرت مضرت سخت دی ، په دی وجه ددی په تاکید یی قرآن کریم ختم کی .

قُلْ اٰغُوْذُ بِرَبِّ الْاِنْسِ : درې معنی پالونکی اودهر حال اصلاح کوونکی دی دلته درې اضافت دناس طرف ته وسواوپه اولنی سورة کی دفلق طرف ته وجه داده چی په سورة فلق کی دظاهری اوجسمانی افتونو څخه پناه غوښتل مقصود دی اودادانسان سره مخصوص نه دی حیوانانو ته هم بدنی افتونه اومصیبتونه رسیږي، په خلاف دشیطانی وسوسی څخه چی ددی نقصان دانسان سره مخصوص دی اوجنات هم په دی کی تبعاً شامل دی، په دی وجه دلته درې اضافت دناس طرف ته وسو (مظهری عن البیضاوی)

مَلِكِ الْاِنْسِ : یعنی دخلگو دبادشاه، إِلَهِ الْاِنْسِ دخلگو دمعبود، ددی دوو صفتونو اضافه ځکه وسره چی لفظ درې کله دیو خاص شی طرف ته منسوب وی نودالله ﷻ څخه ماسوا دنورو دپاره هم ویل کیږي لکه رَبُّ الْاِنْسِ، دکور مالک ته رَبُّ الْمَالِ دمال مالک ته ویل کیږي او هر مالک بادشاه نه وی ، په دی وجه دملك

اضافه سوه چي هغه رب چي مالڪ هم دي او دملك يعني بادشاه هم دي بيا هربادشاه معبودنه وي، په دي وجه دريم صفت يي ذكر وفرمايي، **إِلَهَ الْأَشْيَاءِ** په دي دري وارو صفتونو جمع كولو كي حكمت دا دي چي په دي كي هريوصفت دحفاظت داعي دي، ځكه چي هرمالك دخپل مملوك حفاظت كوي، دغه شان هربادشاه دخپل رعيت حفاظت كوي اودمعبود دخپل عابد دپاره محافظ كيدل خودتولو څخه ظاهره ده، دادري واره صفتونه صرف په حق تعالي كي جمع دي، دهغه څخه ماسوا څوك ددي صفتونو جامع نسته، په دي وجه دهغه پناه حاصلول دتولو څخه لويه پناه ده، اودالله **عَلَّاهُ** څخه ددي دري صفتونو سره پناه غوښتل ددعا دقبوليت دپاره ډيره اقرب ده چي ياالله ته ددي صفتونو جامع يي مونږ صرف ستا څخه پناه غواړو، دلته كله چي په اوله جمله كي **زُبُّ الْأَشْيَاءِ** راغي نو په ظاهره تقاضا دمقام دا وه چي مخ ته دده طرف ته په ضميرونو راجع كولو سره كار واخيستل سي **أَوْفَلِكُمْ** يي فرمايلي واي مگر ددي لفظ بار بار تكرر ځكه دي چي مقام ددعا، مدح اوثناء دي، په دي كي تكرر ښه دي اوځينو حضراتو دلفظ دناس په باربار تكرر كي دالطيفه بيان كړي ده چي په دي سورة كي لفظ دناس پنځه واره راغلي دي، په اول لفظ كي مراد كوچني دي اولفظ درب او ربوبيت ددي قرينه ده، ځكه چي دپرورش حاجت دتولو څخه زيات كوچنيانو ته وي او په دوهم لفظ دناس سره ځوانان مراد دي اولفظ دملك ددي قرينه ده كوم چي ديو سياست معني لري هغه دځوانانو سره مناسب ده، او په دريم لفظ دناس سره بوداگان مراد دي كوم چي ددنيا څخه قطع سي په عبادت كي مشغول وي اولفظ د **إِلَه** ددي قرينه ده كومه چي دعبادت طرف ته اشاره كوي او په څلورم لفظ دناس سره مراد دالله **عَلَّاهُ** صالح بندگان دي او لفظ دوسوسي ددي قرينه ده ځكه چي شيطان دنيكو بندگانو دشمن دي، ددوي په زړونو كي وسوسه اچول دده مشغله ده، او په پنځم لفظ دناس سره مراد مفسدان خلگ دي ځكه چي ددوي دشر څخه پناه غوښتل سوي ده.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ: دالله **عَلَّاهُ** دري صفتونه يي ذكر كړل، اوس دهغه بيان دكوم څخه چي پناه غوښتل مقصود دي، هغه دي، وسواس خناس وسواس مصدر په اصل كي په معني دوسوسه دي، دلته شيطان ته وسواس مبالغه فرمايي، گوياهغه دسره څخه ترپښو پوري وسوسه ده او دوسوسه معني دشيطان دخپل اطاعت طرف ته ديوي پتي خبري په ذريعه بلل دي، دكوم چي مفهوم دانسان په زړه كي راسي اوڅه اوازونه اوږي (قرطبي)

خَنَّاس: د **خَنَّاس** څخه مشتق دي چي معني يي پرشا واپس كيدل دي، شيطان ته خناس ځكه وويل سوه چي دده عادت دا دي چي انسان كله دالله **عَلَّاهُ** نوم اخلي نو دي په شاتښتي بياچي كله لږ غفلت وسي نو بيا راسي، چي بيادي دالله **عَلَّاهُ** نوم واخلي، نو شيطان بياپه شا ولاړسي اودا عمل مسلسل جاري وي، نبي كريم **ﷺ** فرمايي چي دهر انسان په زړه كي دوه كورونه دي په يوه كي ملائكه اوسيري، په بل كي شيطان (ملائكه ورته دنيكو كارونو رغب وركوي او شيطان دبدو كارونو) بياچي كله انسان دالله **عَلَّاهُ** ذكر كوي نو شيطان په شاكيري او چي كله دي دالله **عَلَّاهُ** په ذكر كي مشغول نه وي نو خپله مشوكه دانسان په زړه باندې كښيږدي، دبدو وسوسي په كي اچوي (ابويعلی عن انس) مرفوعاً مظهری.

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ: دا بيان دی دوسواس یعنی وسوسه اچونکی دجناتو څخه هم وی اود انسانانو څخه هم ، نو مطلب ددی دا سو چی الله ﷻ خپل رسول ته ددی تلقین فرمایي چی دالله ﷻ څخه پناه غواړه ، دجناتو شیطانانو دشر څخه هم او دانسانی شیطانانو دشر څخه هم ، که دا شبهه وی چی وسوسه دجناتی شیطانانو دشر څخه کیدل خو ظاهر دی چی هغه په پته دانسان په زړه کی څه پته خبره اچوی ، مگر انسانی شیطانان خوپه ډاگه مخ ته راځي خبری کوی، ددوی وسوسی خبری دچاپه مخکی کوی، په کموسره چی دده په زړه کی دڅه معاملی په حقله داسی شکونه اوشبهی پیداکیږي ، کومی چی هغه صراحتاً نه سی ویلی اوشیخ عزالدین بن عبدالسلام په خپل کتاب، الفوائد فی مشکلات القرآن ، کی فرمایي چی دانسانی شیطان دشرڅخه مراد دخپل نفس وسوسه ده ځکه چی لکه څنگه چی جن شیطان دانسان په زړه کی دبدو کارونو وسوسه اچوی ، دغه شان په خپله دانسان خپل نفس هم دبدوکارونو طرف ته مائل کیږي ، په دی وجه نبی کریم ﷺ په خپله دخپل نفس دشر څخه هم پناه غوښتل ښوولی ده ، په حدیث کی دی . اَللّٰهُمَّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِيْ وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكُمْ : یعنی یاالله ازه ستا څخه پناه غواړم دخپل نفس دشر څخه هم او دشيطان دشر اوشرك څخه هم .

(دشیطاني وسوسو څخه دپناه غوښتلو لوی اهمیت)

ابن کثیر رحمه الله فرمایي چی الله ﷻ په دی سورة کی انسان ته ددی تلقین فرمایلي دی چی دالله ﷻ دا دری صفتونه رب ، ملک ، اله ذکرکړه ، او په دی سره دشیطاني وسوسو او وسائسو څخه پناه غوښتل په کار دی ، ځکه چی دهرانسان سره یوملگری شیطان لگیدلی دی کوم چی په هر قدم په دی کوشش کی لگیدلی وی چی انسان تباه اوبریاد کړي، اول خوده ته دگناهونو رغبت ورکوی اوپه قسم قسم سره دی غولوی اودگناهونو طرف ته یی بیایي، که په دی کی کامیاب نه سی، نو انسان کوم طاعت اوعبادت چی کوی دهغه دخراب اوضائع کولو دپاره دریاء نمود اوغرور اوتکبر وسوسی په زړه کی ورغورزوی، دعلم والاوو په زړونو کی دحقو عقیدو په حقله دشبها تو پیدا کولو کوشش کوی، دده دشر څخه هغه محفوظ کیدی سی ، کوم چی الله ﷻ محفوظ کی .

نبی کریم ﷺ فرمایي چی په تاسی کی څوک انسان داسی نسته ، په کوم چی دده ملگری شیطان مسلط نه وی ، صحابه وو ﷺ عرض وکی چی یا رسول الله ﷺ ایا ستاسی سره هم دا ملگری سته؟ ویی وفرمایل چی هوا مگر الله ﷻ دده په مقابله کی زما مدد فرمایي او دی یی داسی کړی دی چی دی هم ماته بغیر دخیر څخه بله خبره نه سی کولی .

په صحیحین کی دحضرت انس ﷺ حدیث دی چی یو وار نبی کریم ﷺ په مسجد کی معتکف وو، یوه شپه ام المومنین حضرت صفیه ﷺ دده زیارت ته مسجد ته ولاړه، په بیرته راتلو کی نبی کریم ﷺ ددی سره سو، په کوڅه کی دوه انصاری صحابه د دوی مخ ته راغلل ، نو دوی ﷺ اواز ورکی چی ودیریږی ، زما سره صفیه بن حی ده، هغوی دواړو په ډیر ادب عرض وکی، سُبْحَانَ اللَّهِ یا رسول الله ﷺ (یعنی آیا تاسی زمونږ په باره کی داخیال کوی چی مونږ به بدگمانی وکو) نبی کریم ﷺ وفرمایل ، چی بیشکه ځکه چی

شیطان دانسان دوینی سره دده په رگونو کی چلیږی ، زما سره دا بیرہ سوه چی هسی نه شیطان ستاسی په زړونو کی څه وسوسه دبدگمانی پیدا کی (په دی وجه ما وویل چی زما سره کومه بله ښځه نه ده) فائده : لکه څنگه چی په خپله دبدو کارونو څخه بچ کیدل دانسان دپاره ضروری دی ، دغه شان مسلمانانو ته په خپله باره کی دبدگمانی موقع ورکول هم درست نه دی ، دداسی موقعو څخه محفوظ کیدل په کار دی ، په کوموسره چی دخلگوپه زړونو کی بدگمانی پیدا کیږی اوکه څه داسی موقع راسی نو خبره واضح کول او دتهمت موقع ختمول په کار دی لنډه دا چی دی حدیث شیطانی وسوسه لویه خطرناکه کیدل ثابت کړی دی دکومی څخه چی محفوظ کیدل اسان نه دی بغیر دخدای دپناه څخه .
خبرداری : دلته چی دکومی وسوسی څخه بیروول سوی دی دهغه څخه مراد هغه خیال دی په کوم کی چی انسان په خپل اختیار مشغول وی او غیر اختیاری وسوسه اوخیال کوم چی په زړه کی راسی اوتیرسی هغه هیڅ مضر نه دی ، نه څه گناه پرسته .

(لطیفه : دسورة فلق اواناس په تعوذات کی یوفرق)

په سورة فلق کی خوالله ﷻ دکوم څخه چی پناه غوښتل سوي ده دهغه صرف په یوصفت باندی بسوالی وسو یعنی رب الفلق اودکوموشیانو څخه چی پناه غوښتل سوي ده هغه دیردی کوم چی یی اول په مِنْ شَرِّ مَاخَلَقَ کی اجمالاً ذکرکړل بیاددغو څخه صرف دری افتونه یی جلا بیان کړل اوپه سورة ناس کی چی دکوم شی څخه پناه غوښتل سوي ده هغه صرف یودی یعنی وسواس اودکوم څخه چی پناه غوښتل سوي ده هغه یی رتته دری صفتونه بیان کړي دی اودپناه دعایی کړي ده ددی څخه معلومیږی چی دشيطان شر دټولو شرونو اوافتونو څخه زیات دی اول خوځکه چی دنوروافتونو اومصیبتونو اثرخودانسان په جسم او دنیوی امورو باندی پریوزی په خلاف دشيطان څخه چی دی دانسان ددنیا اواخرت دواړو اوخاص داخرت دتباہ کولوپه فکرکی دی په دی وجه دده ضرر سخت دی ، دوهم داچی ددنیا دافتونو خوځه ناڅه مادی علاج هم دانسان په قبضه کی دی اوهغه کوی ، په خلاف دشيطان چی دده په مقابله کی څه مادی تدبیر دانسان په وس کی نه دی ، هغه خو انسان وینی مگر انسان هغه نه وینی ، هغه دانسان په باطن کی په غیر معلومه طریقه په تصرف کولو قادر دی ددی علاج صرف دالله ﷻ ذکر اودهغه پناه اخیستل دی .

(دانسان دوه دښمنان انسان اوشيطان اوددواړو دښمنانو جلا جلا علاج)

دانسان دښمن انسان هم وی اوشيطان هم حق تعالی انسانی دښمن اول خودحسن خلق اومدارات اوترک انتقام اوصبرپه ذریعه دآرام کولو تلقین فرمایلی دی اوکوم چی په دی تدبیرونوسره منع نه سی دهغه سره دجهاد اوقتال حکم یی ورکړی دی په خلاف دشيطان دښمن څخه چی دهغه مقابله یی صرف په استعاذه اودالله ﷻ په پناه اخیستوسره تلقین فرمایلی ده ابن کثیر دخپل تفسیرپه مقدمه کی دقرآن کریم دری آیتونه ددی مضمون لیکلی دی په کومو کی چی یی ددی دواړو دښمنانو ذکرکړی دی اودانسانی دښمن دفاع یی په حسن خلق ، ترک انتقام اودده سره داحسان په سلوک کولو ښولی ده اوددی په مقابله کی یی دشيطان دفاع په استعاذه سره تلقین فرمایلی ده ، ابن کثیر رحمه الله فرمایي چی په ټول قرآن کریم

کی دا دری آیتونه ددی مضمون راغلی دی ، یو آیت په سورة اعراف کی دی چی فرمایي ، **خُلِ الْفَقْرُ وَافْرٌ بِالْغَرْفِ وَأَغْرَضَ عَنْ الْجَاهِلِينَ** : دا خویی دانسانی دښمن دمقابلې تدبیر ارشاد و فرمایي چی خلاصه یی عفو درگزر او ده ته دنيك کارتلین او دده په بدیو سترگی پتول اوښوول دی ، مخ ته فرمایي ، **وَإِنَّا نَنْزِعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ لَزَعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ** : دا تلقین یی دشیطانی دښمن په مقابله کی و فرمایي چی مطلب یی دالله ﷻ څخه پناه غوښتل دی ، بل آیت په سورة قذافح کی اول دانسانی دښمن دمقابلې په علاج کی فرمایي ، **إِذْفَعْ بِالْيَمِينِ أَخْسَنَ السَّيِّئَةِ** : یعنی بدی په نیکی دفع کړه بیا دشیطانی دښمن په مقابله کی فرمایي ، **أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ** ، **وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ** : یعنی ای زما ربه! زه ستا پناه غواړم دشیطانونو دچیر څخه او ددی څخه چی هغه ماته راسی او دریم آیت په سورة حم السجدة کی دی په دی کی اول دانسانی دښمن دمدافعت دپاره ارشاد فرمایي ، **إِذْفَعْ بِالْيَمِينِ أَخْسَنَ لِفَاءِ الَّذِي يَبْتِكُ وَتَهُ عَذَابُ كَأَلِهِ وَلِيٍّ حَمِيمٌ** : یعنی ته بدی په نیکی دفع کړه که داسی وکی نو وبه وینی چی ستا دښمن به ستا مخلص دوست جوړسی ، په ورپسې آیت کی بل جزء دشیطانی دښمن په مقابله کی فرمایي ، **وَإِنَّا نَنْزِعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ لَزَعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** : دا تقریباً هغه الفاظ دی کوم چی یی په سورة اعراف کی دشيطان دمقابلې دپاره ارشاد فرمایلي دی او مطلب یی دا دی چی دده مقابله بغیر داستعاذی څخه نوره هیڅ نسته (ابن کثیر)

په دی دری سره وو آیتونو کی دانسانی دښمن علاج یی په عفو درگزر او حسن سلوک سره ښوولی دی ، ځکه چی انسانی فطرت دادی چی په حسن خلق او احسان سره مغلوبه کیږي او کوم شریر النفس چی فطری انسانی صلاحیت ختم کړی وی دهغه علاج یی په نورو ایتونو کی جهاد او قتال ښوولی دی ځکه چی دغه ښکاره دښمن دی او په ښکاره ساز او سامان سره مخ ته راځي ، دهغه دقوت مقابله په قوت سره کیږي په خلاف دشيطان لعین څخه چی هغه په خپل فطرت کی شریر دی احسان او عفو درگزر په هغه ښه اثر نه کوی په کوم سره چی دی دخپل شرارت څخه واپس سی او نه ظاهری مقابله دده په جهاد او قتال سره کیدی سی ، دا دواړه قسمه نرم او گرم تدبیرونه صرف دانسانی دښمن په مقابله کی چلیږي دشيطان په مقابله کی نه چلیږي په دی وجه دده علاج صرف دالله ﷻ په پناه کی او په ذکر الله کی مشغولیدل دی ، دکوم چی په ټول قرآن کی تلقین سوی دی او په دی یی قرآن ختم کړی دی .

(دانسانی اوشیطانی دښمن په مقابله کی د انجام په اعتبار سره لوی فرق)

لور په قرانی تعلیماتو کی دانسانی دښمن دفاع اول په احسان او صبر جمیل سره ښوول سوي ده که په یی کی کامیابی نه وی نو په جهاد او قتال سره او په دواړو صورتونو کی مقابله کولو والا مومن کامیاب کامیاب دی ، بالکل ناکامی دمومن دپاره ممکن نه ده ځکه چی ددښمن سره په مقابله کی که دی غالب رالی نو بیا خودده کامیابی ښکاره ده او که شکست یی وخوړی یا مقتول هم سو ، نو داخرت اچر او ثواب اودشهادت فضیلتونه به هغه ته دومره ډیر ورکول کیږي چی ددنیا دکامیابی څخه به ډیر زیات وی ، غرض دانسانی دښمن په مقابله کی بایلل هم دمومن دپاره څه نقصان نه دی په خلاف دشيطان څخه چی دهغه خوش آمدید اودهغه راضی کول هم گناه ده اودهغه په مقابله کی بایلل خو داخرت تباہ کول دی ، هم

دا وجه ده چی دچادپاره دشیطانی دښمن دمدافعت دپاره هم دحق تعالیٰ پناه اخیستلو علاج دی ، دده دپناه په مخکی دشیطان هر تدبیر کمزوری اوبی اثره دی .

(دشيطان تدبير کمزوری دی)

دذکرسو و جوهاتو څخه چاته داخیال کول نه دی په کار چی دشيطان طاقت لوی دی اودده مقابلہ گرانه ده هم ددی خیال دلیری کولو دپاره حق تعالیٰ فرمایلی دی اِنَّ کَيْدَ الشَّيْطَانِ کَانَ ضَعِيفًا: اوپه سورة نحل کی کوم ځای چی دقرآن دویلو په وخت داستعاذی حکم ورکول سوی دی ، دهغه سره یی دا هم وفرمایلی چی په ایمان والاو اوپه الله ﷻ باندی تکیه ساتلو والاو باندی یعنی دالله ﷻ پناه اخیستلو والاو باندی دشيطان هېڅ غلبه نه وی ، ارشاد دی ، فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ : اِنَّهٗ لَيْسَ لَهٗ سُلْطٰنٌ عَلٰی الدِّیْنِ اَمْثَلًا وَعَلٰی رَبِّهٖمْ یَتَوَكَّلُوْنَ ، اِنَّمَا سُلْطٰنُهٗ عَلٰی الدِّیْنِ یَتَوَلَّوْهُ وَالَّذِیْنِ هُمْ بِهٖ مُشْرِكُوْنَ : یعنی کله چی ته قرآن وایی نو پناه اخله دالله ﷻ دشيطان مردود څخه ، دده زور نه چلیږی په هغو باندی کوم چی ایماندار دی او په خپل رب توکل ساتی ، دده زور خو په هغو باندی دی چی دی ملگری گنی او کوم چی ده ته شریک منی ، دسورة نحل په تفسیر کی ددی آیت پوره تشریح او داستعاذی مسئلی او دشرعی احکامو تفصیل تیرسوی دی ، هغه وگوری .

(دقرآن کریم په فاتحه او خاتمه کی مناسبت)

قرآن کریم حق تعالیٰ دسورة فاتحه څخه شروع فرمایلی دی چی ددی خلاصه دالله ﷻ دحمد او ثنا څخه وروسته دهغه مدد حاصل او دهغه څخه دصراط مستقیم توفیق غوښتل دی ، اودالله ﷻ مدد اوصراط مستقیم هم دا دوه شیان دی ، په کومو کی چی دانسان ددنیا او دین دتولو مقصدونو کامیابی پته ده ، لیکن ددی دواړو شیانوپه حاصلولو کی او دحاصلولو څخه وروسته ددی په استعمال کی په هر قدم باندی دشيطان لعنتی دمکر اوفریب او وسوسو جال خپور وی نو ددی دپاره ددی جال دتوتی توتی کولو په اثر ناک تدبیر استعاذه باندی قرآن کریم ختم سوی دی .

وباختامه تم بحمدالله وفضله وکرمه وعونه تفسیر القرآن الکریم والله الحمد اوله واخره وظاهره وباطنه لماکنا لنهتدی الیه لولا ان هدانا الله، وصلى الله تعالى على خير خلقه وصفوة رسله وامام انبيائه محمد خاتم النبيين وسيد المرسلين عليه وعليهم صلوات الله وسلامه وعلى اله واصحابه اجمعين، ربنا تقبل مِنَّا انك انت السميع العليم، وذلك في الحادى والعشرين من شعبان سنة ١٣٩٢هـ ضحوة يوم السبت ومن غريب الاتفاق ان هذا اليوم هو اليوم الذى ولدت فيه لفقى هذا اليوم تم من عمر هذا العبد الضعيف الجانى على نفسه سبعة وسبعون ٧٧ سنة واخذت في الثامن والسبعين والله سبحانه وتعالى ادعو وارجو ان يجعل خير عمرى آخره وخير عملى خواتيمه وخير ايامى يوم القاه فيه ببركة كتابه المبين ونبيه الامين وان يتقبل منى جهد المقل الذى اتعبت فيه نفسى في امراض وهوم وضعف القوى وما هو الا بتوليفه وعونه وان يغفرلى خطيئاتي وتقصيراتى في حقوق كتابه الکریم وان ينفع به المسلمين الى امد بعيد وان يجعله ذخراً ليوم لا بيع فيه ولا خلال ولا يمدى فيه مال ولا ال فسبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم .

وتم النظر الثانى على المجلد الاخير من تفسير معارف القرآن يوم الجمعة عاشر شوال سنة ١٣٩٢هـ بعد ما اخذت فيه لثالث رمضان سنة ١٣٩٢هـ فكان في نحو اربعين يوماً والله الحمد .

دُعَا خَتَمِ الْقُرْآنِ

صَدَقَ اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ط وَصَدَقَ رَسُولُهُ النَّبِيُّ الْكَرِيمُ ط وَنَحْنُ عَلَى ذَلِكَ مِنَ
 الشَّاهِدِينَ ط رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ط اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا بِكُلِّ حَرْفٍ مِنَ الْقُرْآنِ
 حَلَاوَةً وَبِكُلِّ جُزْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ جَزَاءً اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا بِالْأَلِفِ الْفَتْحَ وَبِالْبَاءِ بَرَكَةً وَبِالتَّاءِ تَوَنُّةً
 وَبِالْثَّاءِ ثَوَابًا وَبِالْجِيمِ جَبَالًا وَبِالْحَاءِ حِكْمَةً وَبِالْخَاءِ خَيْرًا وَبِالدَّالِ دَلِيلًا وَبِالذَّالِ ذِكَاةً
 وَبِالرَّاءِ رَحْمَةً وَبِالزَّاءِ زَكَاةً وَبِالسِّينِ سَعَادَةً وَبِالشُّينِ شِفَاءً وَبِالصَّادِ صِدْقًا وَبِالضَّادِ ضِيَاءً
 وَبِالظَّاءِ ظَرَاوِعَ وَبِالطَّاءِ طِفْلاً وَبِالْعَيْنِ عِلْمًا وَبِالْغَيْنِ غِنًى وَبِالْفَاءِ فَلَاحًا وَبِالْقَافِ
 قُرْبَةً وَبِالكَافِ كَرَامَةً وَبِاللَّامِ لُطْفًا وَبِالْمِيمِ مَوْعِظَةً وَبِالنُّونِ نُورًا وَبِالْوَاوِ وَصْلَةً
 وَبِالْهَاءِ هِدَايَةً وَبِالْيَاءِ يَقِينًا اللَّهُمَّ انْفَعْنَا بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ ط وَارْفَعْنَا بِالْأُذُنِ
 وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ط وَتَقَبَّلْ مِنَّا قِرَاءَتَنَا وَتَجَاوِزْنَا مَا كَانَ فِي تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ مِنْ خَطَا
 أَوْ لِسَانٍ أَوْ تَحْرِيفٍ كَلِمَةٍ عَنْ مَوَاضِعِهَا أَوْ تَقْصِيرٍ أَوْ تَأْخِيرٍ أَوْ زِيَادَةٍ أَوْ نَقْصَانٍ أَوْ
 تَأْوِيلٍ عَلَى غَيْرِ مَا أَنْزَلَهُ عَلَيْهِ أَوْ رَيْبٍ أَوْ شَكٍّ أَوْ سَهْوٍ أَوْ سُوءِ الْحَاثِرِ أَوْ كَيْفٍ يَلِ عِنْدَ
 تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ أَوْ كَسَلٍ أَوْ سُرْعَةٍ أَوْ زَيْغٍ لِسَانٍ أَوْ وَفْقٍ بَغَيْرِ وَقْفٍ أَوْ دُعَايٍ بَغَيْرِ مُدْعٍ أَوْ ظَاهِرٍ بَغَيْرِ بَاطِنٍ
 أَوْ صِدْقٍ أَوْ كُشْدِيدٍ أَوْ هَمْزَةٍ أَوْ جُزْمٍ أَوْ غَرَابٍ بَغَيْرِ مَا كَتَبَهُ أَوْ قِلَّةٍ سَرْعَةٍ وَرَهْبَةٍ عِنْدَ
 آيَاتِ الرَّحْمَةِ وَآيَاتِ الْعَذَابِ فَاعْفُ رُبَّنَا وَالتَّائِبِينَ اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا
 بِالْقُرْآنِ وَزَيْنَ أَخْلَاقِنَا بِالْقُرْآنِ وَنِجَاتِنَا مِنَ النَّارِ بِالْقُرْآنِ وَأَدْخِلْنَا فِي الْجَنَّةِ
 بِالْقُرْآنِ اللَّهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْآنَ لَنَا فِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مَوْلِيًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا
 وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَآلِ الْخَيْرِ كُلِّهَا دَلِيلًا فَالْتَبْنَا عَلَى التَّمَامِ
 وَارْتُقْنَا أَدَاغَ بَالِقَلْبِ وَاللِّسَانِ وَحُبَّ الْخَيْرِ وَالسَّعَادَةِ وَالْبَشَارَةِ مِنَ الْإِيمَانِ ط
 وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ مَظْهَرِ لُطْفِهِ وَنُورِ عَرْشِهِ سَيِّدِ نَا مُحَمَّدٍ
 وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ وَسَلَّمْ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا أَبَدًا ط

الحمد لله حمدا موافيا لنعمه مكافيا لمزيدة والصلوة والسلام
 على سيدنا محمد وآله وصحبه وجنوده . ربنا اغفر لى ولوالدى
 وللمؤمنين يوم يقوم الحساب ربنا اتنا فى الدنيا حسنة وفى
 الآخرة حسنة وقنا عذاب النار . اللهم اغفر لجميع المؤمنين
 والمؤمنات والمسلمين والمسلمات الاحياء منهم والاموات .
 اللهم تقبل شهادة شهداءنا . اللهم انصر الاسلام والمسلمين .
 اللهم انصر المجاهدين فى كل مكان واحفظهم وقوهم على
 الجهاد فى سبيلك يا ارحم الراحمين . اللهم انج اسرى هم
 ومستضعفيهم . اللهم لاتخرجنا من هذه الدنيا الامع السلامة
 الايمان . اللهم لاتجعل الدنيا اكبر همنا ومبلغ علمنا . اللهم
 وفق لنا لما تحب وترضى . اللهم اننا نسئلك الهدى والتقى
 والعفاف والغنى . اللهم يا مصرف القلوب صرف قلوبنا على
 طاعتك . اللهم اعنا على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك . اللهم
 ارزقنا زيارت حبيبك فى الدنيا وارزقنا شفاعته حبيبك فى
 الآخرة . اللهم حبب الينا الايمان وزينه فى قلوبنا وكره
 الينا الكفر والفسوق والعصيان واجعلنا من الراشدين . اللهم
 سهل علينا يا الهنا كل صعب بحرمة سيد الابرار . اللهم حصل
 مرادنا ويسر امورنا بجاه حبيبك ونبيك ورسولك النبى الامى
 صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم امين .